

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ

ใน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่ระลึกในพระราชพิธีทรงนำเครื่องพระราชกุศลทักษิณานุปทาน
ในอภิลักขิตสมัยคล้ายวันพระบรมราชสมภพครบ ๑๐๐ ปี
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๖

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961102361

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ

ใน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่ระลึกในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน

ในอภิลักขิตสมัยคล้ายวันพระบรมราชสมภพครบ ๑๐๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๖

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เลขหมู่หนังสือ	๙๒๓.๑๕๙๓
ISBN	974-419-021-3
พิมพ์ครั้งแรก	๑,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๒๓
พิมพ์ครั้งที่สอง	๑๐,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๓๗

คณะผู้จัดทำ

ผู้เรียบเรียง	คุณหญิงกุลทรัพย์	เกษแม่นกิจ
	นางสาวเนียนศิริ	ตาละลักษมณ์
	นางสาวฉวีงาม	มาเจริญ
	นางสาวสุภรณ์	อัศวสันโสภณ
	นางสาวเพลินพิศ	กำราญ
	นางสาวบุหลง	ศรีกนก
	นางศันสนีย์	วีระศิลปชัย
	นางสาวศิรินันท์	บุญศิริ
	นางสาววีณา	โรจนราธา
	นางสาวสุทธิพันธ์	ขุทรานนท์
	นางสาวปราณีต	นิยายลับ

คณะบรรณาธิการ	ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์	
	(นางสาวศิวะลีย์	ภู่เพ็ชร์)
	นางสายไหม	จบกลศึก
	นางสาวศิรินันท์	บุญศิริ
	นางสาววีณา	โรจนราธา
	นายธีระ	แก้วประจันทร์
	นางสาวอรวรรณ	ทรัพย์พลอย

ภาพ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

พิมพ์ที่ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
๖๕/๑๖ หมู่ ๔ ซอยวัดชัยพฤกษมาลา เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐
โทร. ๔๒๔-๒๘๐๐-๑, ๔๓๔-๑๓๘๐-๔
โทรสาร (๖๖๒) ๔๓๓-๒๗๔๒, ๔๓๔-๑๓๘๕

คำปรารภ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและพวกเราชาวไทยล้นพ้นสุดที่จะประมาณ ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และการศาสนา พระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญในแต่ละด้านนั้นมีอยู่เป็นอันมาก ยากที่จะพรรณนาได้ครบถ้วนสมบูรณ์

พระราชดำริที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปณิธานที่จะกระทำ ก็คือ การพัฒนาการเมืองไปสู่ระบอบประชาธิปไตย ซึ่งได้ทรงเตรียมการเพื่อการนี้ไว้หลายประการดังเป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไป แม้พระองค์ไม่ทรงมีโอกาสที่จะดำเนินการตามแนวพระราชดำริ เพราะได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นในปี ๒๔๗๕ แต่แนวพระราชดำริบางประการที่ทรงริเริ่มหรือที่ทรงดำเนินการค้างไว้ ก็ได้รับการสานต่อ เช่น ร่างพระราชบัญญัติเทศบาล ก็ได้นำมาปรับปรุงแก้ไขแต่เพียงเล็กน้อย เป็นพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งเป็นต้นแบบของการปกครองท้องถิ่นรูปเทศบาลมาจนกระทั่งปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ยังมีพระราชดำริที่สำคัญอีกหลายประการ ที่ยังไม่ได้มีการหยิบยกขึ้นมาพิจารณาดำเนินการให้สมกับความสำคัญของเรื่อง ที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่ง น่าจะได้แก่ พระราชดำริด้านการศึกษาที่จะทำให้ประชาชน *"มีน้ำใจดี"* ทรงเห็นว่าความสำเร็จทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติข้อนี้ของประชาชนเป็นสำคัญ ดังข้อความในพระบรมราโชวาทเมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่จะขออัญเชิญมาตอนหนึ่งว่า

"...การปกครองที่จะดีนั้น ยิ่งเป็นแบบรัฐสภาหรือแบบปาลิเมนต์ด้วยแล้ว ถ้าจะดีได้ก็ต้องอาศัยความดีของประชาชน ต้องอาศัยน้ำใจและนิสัยของประชาชนเป็นใหญ่ ถ้าประเทศใดมีประชาชนมีน้ำใจดี รู้จักวิธีการที่จะปกครองตนเองโดยแบบมีรัฐสภาจริง ๆ แล้ว การปกครองนั้นก็จะเป็นประโยชน์แก่ประเทศเป็น อันมาก..."

พระองค์ยังได้พระราชทานแนวทางที่จะทำให้ประชาชน *"มีน้ำใจดี"* ว่า อยู่ที่การฝึกฝนเด็กนักเรียนในประการแรก ให้รักขนบธรรมเนียม ประการที่สอง ให้รู้จักปกครองกันเองเป็นลำดับขั้นตั้งแต่ครู เด็กชั้นใหญ่ เด็กชั้นเล็ก และมีวินัยที่เคร่งครัด ทรงพระราชดำริว่า ถ้าเราจะให้ประเทศมีการปกครองที่ดีงามต่อไป เราต้องฝึกหัดเด็กของเราให้รู้จักเคารพนับถือผู้ใหญ่ และให้รู้จักรับผิดชอบที่จะปกครองผู้น้อยต่อไปโดยยุติธรรม ประการที่สาม ต้องฝึกหัดให้เด็กนักเรียนมีน้ำใจเป็นนักกีฬาแท้ทรงให้อรรถาธิบายคำว่า *"นักกีฬาแท้"* ว่า จะเล่นเกมอะไรก็ต้องเล่นให้ถูกต้องตามกฎข้อบังคับของเกมนั้น ไม่ใช้วิธีโกงเล็กโกงน้อย ถ้าเกมนั้นเล่นกันหลายคนก็ต้องเล่นเพื่อชัยชนะของฝ่ายตนไม่ใช่เล่นเพื่อแสดงความเก่งของตัวคนเดียว ข้อที่สำคัญก็คือนักกีฬาแท้ต้องรู้แพ้รู้ชนะ ทรงเห็นว่า หลักการของความเป็นนักกีฬาแท้นี้ เป็นประโยชน์ทางด้านการเมืองด้วย โดยเฉพาะเมื่อประเทศของเราจะปกครองในระบอบรัฐสภา

ด้วยเหตุที่พระบรมราโชวาทตอนนี้มีความสำคัญยิ่ง จึงขออัญเชิญมาดังนี้

"...เมื่อเราจะปกครองแบบรัฐสภาแล้ว ก็ต้องมีคณะการเมืองเป็นธรรมดา เกมการเมืองก็ย่อมต้องมีกฎของเกมเหมือนกัน ถ้าเราเล่นผิดกฎการเมือง ก็ย่อมจะมีผลเสียหายได้มากทีเดียว เพราะการปกครองแบบเดโมคราซีย่อมต้องมีการแพ้และชนะ ซึ่งถือเอาตามเสียงของหมู่มากว่าฝ่ายใดแพ้และชนะ เพราะคณะการเมืองย่อมมีความเห็นต่างๆ กันเป็นธรรมดา ต่างฝ่ายก็ต้องมุ่งที่จะให้หมู่มากเห็นด้วยกับตน และเลือกตนเข้าเป็นรัฐบาล ฝ่ายไหนประชาชนส่วนมากเห็นด้วย ฝ่ายนั้นก็เป็นผู้ชนะ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว เมื่อเวลาจะพูดชักชวนให้ประชาชนลงความเห็นด้วยกับตนนั้น ถ้าเราใช้วิธีโกงต่างๆ เช่น ติดสินบนหรือข่มขืนน้ำใจก็ต้องเรียกว่า เล่นผิดเกมการเมืองโดยแท้ ต้องพูดให้คนอื่นเห็นตามโดยโวหารและโดยชอบธรรม จึงจะถูกกฎของเกม การปกครองแบบเดโมคราซีนั้น ผู้ที่ชนะแล้วได้เข้ามาปกครองบ้านเมือง ก็ควรจะต้องนึกถึงน้ำใจของฝ่ายน้อยที่แพ้เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าเราชนะแล้วก็หาวิธีกดขี่ข่มเหงผู้ที่เป็นฝ่ายแพ้ต่างๆ นานา หาได้ไม่ ย่อมต้องมุ่งปกครองเพื่อประโยชน์ของคณะต่างๆ ทั้งหมด ส่วนผู้ที่แพ้ก็เหมือนกัน เมื่อแพ้แล้ว ก็ต้องยอมรับว่า, ตนแพ้ในความคิด ในโวหาร แพ้เพราะประชาชนส่วนมากไม่เห็นด้วย เมื่อแพ้แล้ว ถ้าตั้งกองวิวาทเรื่อย บอกว่า ถึงแม้คะแนนโหวตแพ้ กำหมัดยังไม่แพ้ เช่นนั้นแล้ว ความเรียบร้อยจะมีไม่ได้ คงได้เกิดตีกันหัวแตกเต็มไป ฝ่ายผู้แพ้ควรต้องนึกว่า คราวนี้เราแพ้แล้ว ต้องไม่ขัดขวางหรือขัดคอพวกที่ชนะอย่างใดเลย ต้องปล่อยให้เขาดำเนินการตามความเห็นชอบของเขา ต่อไปภายหน้า เราอาจเป็นฝ่ายที่ชนะได้เหมือนกัน..."

พระบรมราโชวาทข้างต้นให้อนุสติแก่พวกเราชาวไทยเป็นอันมาก และวิธีการในการพัฒนาพลเมืองให้ *"มีน้ำใจดี"* ตามแนวพระราชดำริ ก็เป็นเรื่องที่เหมาะสมและทันสมัยอยู่เสมอ และจะคงทันสมัยตลอดไป ตราบที่ประเทศไทยยังคงยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย

แม้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสู่สวรรคาลัยมาเป็นเวลากว่ากึ่งศตวรรษแล้ว แต่พระบารมีของพระองค์ก็ยังคงปกเกล้าปกกระหม่อมพวกเราชาวไทยอยู่เสมอมา ดังจะเห็นได้จากคราวใดก็ตาม ที่ระบอบการปกครองของประเทศโน้มต่ำลงสู่ระบบผูกขาดอำนาจหรือเป็นเผด็จการประชาชนชาวไทยซึ่งใฝ่ในประชาธิปไตย ก็มักจะอัญเชิญพระราชหัตถเลขาเมื่อครั้งสละราชสมบัติ มาเป็นหลักในการต่อสู้เรียกร้องให้ได้คืนมา ซึ่งอำนาจอธิปไตยของปวงชน ที่ว่า

"...ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร..."

เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อประเทศชาติ และพสกนิกรทั้งปวง ในวโรกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพครบ ๑๐๐ ปี รัฐบาลและประชาชนชาวไทยจึงได้พร้อมใจกันจัดงาน *"เฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว"* ขึ้น ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ หลายรูปแบบ สำหรับหนังสือ *"พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว"* เป็นหนังสือเล่มหนึ่งในจำนวน ๓ เล่ม ที่พิมพ์เป็นที่ระลึกในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๖

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นสิ่งเตือนใจพวกเราชาวไทยซึ่งเป็นพสกนิกรผู้จงรักภักดี จักได้น้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณตลอดชั่วกาลนาน.

(นายชวน หลีกภัย)
นายกรัฐมนตรี
ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำนำ

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มอบหมายให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง *"พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว"* เป็นหนังสือที่ระลึกในพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในมหามงคลสมัยวันพระบรมราชสมภพเวียนมาครบ ๑๐๐ ปี วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๖

หนังสือเรื่องนี้ พิมพ์ครั้งแรกในวโรกาสพระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ รัฐสภา บริเวณพระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓ การพิมพ์ครั้งนี้ ได้พิจารณาปรับปรุงและเพิ่มเติมข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย

กรมศิลปากรจึงหวังว่า ผู้ศึกษาจะซาบซึ้งในพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในระบอบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์พระองค์สุดท้าย และพระองค์แรกในระบอบประชาธิปไตย ตลอดทั้งเข้าใจประวัติศาสตร์ของชาติในภาพรวมอย่างถูกต้อง ทั้งนี้ เพื่อร่วมกันสร้างจิตสำนึกสร้างสรรค์จรรโลงประชาธิปไตยให้เป็นหลักของชาติอย่างมั่นคง สอดคล้องกับพระราชปณิธานอันสูงส่งในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้เป็นมรดกแก่ชาวไทยทั้งปวง

(นายสมคิด โชติกวณิชย์)
อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร
๑ เมษายน ๒๕๓๗

สารบัญ

หน้า

ภาคที่ ๑

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว *นางสาวศิรินันท์ บุญศิริ เรียบเรียง* ๓

พระราชสมภพ ๓

ทรงศึกษาและโสกันต์ ๓

ได้รับสถาปนาเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ๘

ทรงศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ ๑๐

เสด็จเข้าศึกษาในวิทยาลัยอีตัน ๒๓

เสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารเมืองวูลิช ๓๓

เสด็จเข้าประจำการในกองทหารอังกฤษ ๓๖

เสด็จกลับประเทศไทย ๓๗

ทรงรับราชการทหาร ๓๗

ทรงผนวช ๓๗

อภิเษกสมรส ๓๘

เสด็จทวีปยุโรปเพื่อรักษาพระองค์และทรงศึกษาต่อ ๓๙

ทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหาร Ecole de Guerre ๔๑

เสด็จกลับประเทศไทยและทรงเข้ารับราชการทหาร ๔๒

ทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาท ๕๑

ได้รับสถาปนาเลื่อนเป็นกรมหลวง ๖๖

เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ๖๗

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ๗๒

การแปรพระราชฐานและบทเพลงพระราชนิพนธ์ ๗๓

การเสด็จทรงเยี่ยมประชาชน ๑๐๕

การเสด็จเยือนประเทศเพื่อนบ้าน ๑๐๕

เสด็จประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อทำการผ่าตัดพระเนตร ๑๐๕

เปลี่ยนแปลงการปกครองและทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ๑๐๖

ทรงสละราชสมบัติ ๑๐๖

บั้นปลายแห่งพระชนมพรรษา ๑๐๘

ความหมายตราศักดิเดชน์ ๑๑๐

บรรณานุกรม ๑๑๑

ภาคที่ ๒ พระราชกรณียกิจ

การปกครองและการเมือง *นางสาวฉวีงาม มาเจริญ เรียบเรียง* ๑๑๗

บทนำ ๑๑๗

ระบอบการปกครองก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ๑๑๗

ฐานะของพระมหากษัตริย์ทางการปกครอง การเมือง ตลอดจนการวางพระองค์ ๑๑๘

การศึกษาด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๒๐

พระราชดำริและแนวทางในการพัฒนาการปกครองและการเมือง ๑๒๑

พระราชกรณียกิจทางการปกครองและการเมืองระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๕ ๑๒๒

๑. การพัฒนาและสร้างสถาบันทางการเมือง ๑๒๒

พระราชดำรัสทรงตั้งอภิรัฐมนตรีสภา ๑๒๒

ประกาศเลิกอภิรัฐมนตรีสภา ๑๒๔

สำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระยากัลยาณไมตรี ๑๒๖

หนังสือกราบบังคมทูลของพระยากัลยาณไมตรี ๑๓๔

ร่างรัฐธรรมนูญฉบับย่อของพระยากัลยาณไมตรี ๑๔๖

บันทึกแสดงความคิดเห็นของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๑๔๘

พระราชดำรัสในวันเปิดการประชุมสภากรรมการองคมนตรี ๑๕๓

พระราชบัญญัติองคมนตรี พ.ศ. ๒๔๗๐ ๑๕๕

กรรมการองคมนตรีที่ทรงตั้งตามพระราชบัญญัติ ๑๕๘

ประกาศตั้งกรรมการองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๔ - ๖ ๑๕๙

ประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๐ ๑๖๑

บันทึกความเห็นของเซอร์ เอดวาร์ด คุก เกี่ยวกับเรื่องเทศบาลในประเทศไทย ๑๖๕

ส่วนหนึ่งของรายงานการไปดูงานเทศบาล ณ ต่างประเทศ
ของคณะกรรมการจัดการประชาภิบาล ๑๗๓

สำเนาหนังสือเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยถึงราชเลขาธิการ เพื่อ
ทูลเกล้าฯ ถวายรายงานการดูงานเทศบาลในยุโรปของนาย R.D. Craig ๑๘๓

สำเนาความเห็นของกรรมการพิจารณารายงานของนาย อาร์.ดี. เครก
เรื่องเทศบาลในกรุงเทพพระมหานคร ๑๙๒

หนังสือเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศถึงราชเลขาธิการ
เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเกี่ยวกับข้อความบางแห่งในร่าง
พระราชบัญญัติเทศบาลที่ควรแก้ไข ๑๙๗

๒. การเตรียมการพระราชทานรัฐธรรมนูญ ๑๙๙

ข้อความที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปฏิสันถาร
แก่หนังสือพิมพ์อเมริกัน เกี่ยวกับการพระราชทานระบบการปกครอง
แบบประชาธิปไตยแก่ประชาชน ๒๐๐

ร่างรัฐธรรมนูญ ของนายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจา พ.ศ. ๒๔๗๔ ๒๐๒
บันทึกของนายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ เกี่ยวกับการเปลี่ยนรูปรัฐบาล ๒๐๖
บันทึกแสดงความคิดเห็นของพระยาศรีวิสารวาจา ๒๐๘

สถานการณ์บ้านเมืองและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของบุคคลบางกลุ่ม ๒๐๙

การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และการพระราชทานรัฐธรรมนูญ ๒๑๑

ประกาศของคณะราษฎร์ ๒๑๒
คำกราบบังคมทูลของคณะราษฎร์ ๒๑๕
สำเนาพระราชหัตถเลขาตอบคณะราษฎร์ ๒๑๕
พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช ๒๔๗๕ ๒๑๘
พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ๒๒๐
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ๒๒๕
ประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี ๒๓๒

พระราชกรณียกิจด้านการปกครองและการเมืองภายหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๓๔

สำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ๒๓๖
พระราชดำรัสแด่ปวงชนชาวไทย ๒๔๑
สรุปรวมพระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก่อนการสละราชสมบัติและคำสนองพระราชบันทึกของคณะรัฐบาล ๒๔๓
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศสละราชสมบัติ ๒๕๗

บรรณานุกรม ๒๕๙

การทหาร *นางสาวศิรินันท์ บุญศิริ เรียบเรียง* ๒๖๓

แนวพระราชดำริทางการทหาร ๒๖๓
การเปลี่ยนแปลงทางด้านการทหารในรัชสมัย ๒๖๖
กระทรวงกลาโหม ๒๖๖
กระทรวงทหารเรือ ๒๖๗
การเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกภายใต้การบริหารของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ๒๖๘
การเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกภายใต้การบริหารงานของพระองค์เจ้าบวรเดช
เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ๒๗๒
บันทึกการจัดบำรุงวินัยทหาร ๒๗๓
เปลี่ยนแปลงเครื่องแบบทหารบก ๒๗๕
การเปลี่ยนแปลงราชการทหารเรือภายใต้การบริหารของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ๒๘๒
รวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม ๒๙๖
กิจการในกรมอากาศยาน ๒๙๘

การเปลี่ยนแปลงกองทัพในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ และ ๒๔๗๕ ๒๙๙
ปรับปรุงเครื่องแต่งกายทหาร ๓๑๓
การศึกษาด้านวิชาทหาร ๓๑๙
การศึกษาวิชาทหารภายในประเทศ ๓๑๙
การศึกษาวิชาทหารในต่างประเทศ ๓๒๔
บรรณานุกรม ๓๒๗

เศรษฐกิจ *นางสาวสุทธิพันธ์ ขุทรานนท์ เรียบเรียง* ๓๓๑

สภาพเศรษฐกิจในช่วงก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๓๑
ฐานะการคลังของรัฐบาล ๓๓๓
สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๓๕
การแก้ไขนโยบายการคลัง ๓๓๖
ฐานะทางการเงินและการตัดทอนงบประมาณให้เข้าสู่ดุลยภาพ ๓๓๗
การแก้ปัญหาเศรษฐกิจทางด้านการคลัง ๓๔๑
งบประมาณรายได้ ๓๔๑
งบประมาณรายจ่าย ๓๔๕
ปัญหาด้านเศรษฐกิจการเงิน ๓๖๔
การกำหนดมาตราเงิน ๓๖๔
สถานการณ์ทางการค้า ๓๖๔
การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๖๙
แนวความคิดของกลุ่มกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ๓๖๙
แนวความคิดของกลุ่มอภิรัฐมนตรี ๓๖๙
หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ๓๗๑
บรรณานุกรม ๓๗๓

การคมนาคมและการสื่อสาร *นางสาววิณา โรจนราธา เรียบเรียง* ๓๗๗

การปรับปรุงส่วนราชการที่รับผิดชอบการคมนาคมและการสื่อสาร ๓๗๗
การส่งเสริมธุรกิจเอกชนด้านบริการสาธารณูปโภค ๓๗๙
การคมนาคม ๓๘๐
การคมนาคมทางบก ๓๘๐

๑. กฎหมายเกี่ยวกับการคมนาคมทางบก ๓๘๐

พระราชบัญญัติจัดวางการรถไฟและทางหลวง ๓๘๐
พระราชบัญญัติเกี่ยวกับยานพาหนะอื่น ๆ ๓๘๐
พระราชบัญญัติจราจรทางบก พุทธศักราช ๒๔๗๗ ๓๘๒
พระราชบัญญัติทางหลวงที่ได้รับสัมปทาน พุทธศักราช ๒๔๗๓ ๓๘๒
อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการสัญจรด้วยรถยนต์ ๓๘๓

ถนน ๓๘๓
ถนนในจังหวัดพระนคร ๓๘๓
ถนนเชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดข้างเคียงและทางหลวงแผ่นดินอื่น ๆ ๓๘๖
ถนนเชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรี ๓๘๖
ถนนเชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดนนทบุรี ๓๘๗
ถนนเชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดสมุทรปราการ ๓๘๗
ถนนที่เอกชนสร้าง ๓๘๘
ประเภทที่ ๑ ประชาชนร่วมแรงกันสร้างเป็นสาธารณสมบัติ ๓๘๘
ประเภทที่ ๒ ทางหลวงที่ได้รับสัมปทาน ๓๘๘

สะพาน ๓๘๙
สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์หรือสะพานพระพุทธยอดฟ้า ๓๘๙
สะพานพระราม ๖ ๓๙๑

การคมนาคมทางบก ๓๙๔

รถราง ๓๙๕
บริษัทต่างประเทศขอโอนสัญชาติเป็นบริษัทไทย ๓๙๕
การแก้ไขขนาดทางหลีกรถราง ๓๙๕
โครงการรถรางใช้กำลังไฟฟ้าชนิดทรอลลี่ย์บัส ๓๙๕
รถรางในต่างจังหวัด ๓๙๖
รถรางสายสถานีปากคลองสานถึงตำบลบางบอน ๓๙๖
รถรางสายพระพุทธบาท ๓๙๖

รถไฟ ๓๙๖
รถไฟเอกชน ๓๙๖
รถไฟหลวง ๓๙๖
การเปลี่ยนแปลงขนาดทางรถไฟ ๓๙๖
การขยายเส้นทางรถไฟ ๓๙๗
การใช้รถดีเซลไฟฟ้า ๓๙๘
การขยายงานอื่น ๆ ๓๙๘

การเดินเรือ ๓๙๙
การเดินเรือภายในประเทศ ๓๙๙
กฎหมายเกี่ยวกับการเดินเรือ ๓๙๙
ประภาคาร ๓๙๙
การเดินเรือระหว่างประเทศ ๔๐๐
โครงการสร้างท่าเรือกรุงเทพฯ ๔๐๐

การเดินอากาศ ๔๐๑
การขยายงานเดินอากาศ ๔๐๑
กฎหมายการเดินอากาศ ๔๐๒
การสื่อสาร ๔๐๒
การไปรษณีย์ ๔๐๓
กฎหมายไปรษณีย์ ๔๐๓
การขยายงานไปรษณีย์ ๔๐๓
ไปรษณีย์ตามสถานีรถไฟ ๔๐๓
ไปรษณีย์อนุญาต ๔๐๓
พัสดุไปรษณีย์เก็บเงินปลายทาง ๔๐๓
ไปรษณีย์สาร ๔๐๓
การไปรษณีย์ต่างประเทศ ๔๐๔
การโทรเลข ๔๐๕
กฎหมายโทรเลข ๔๐๕
การขยายงานโทรเลข ๔๐๕
การโทรเลขต่างประเทศ ๔๐๕
การโทรศัพท์ ๔๐๖
กฎหมายโทรศัพท์ ๔๐๖
การขยายงานโทรศัพท์ ๔๐๖
สร้างโทรศัพท์กลางที่ตำบลบางรัก ๔๐๖
เริ่มโครงการโทรศัพท์แบบต่อเอง ๔๐๗
การวิทยุ ๔๐๗
กฎหมายวิทยุ ๔๐๘
การขยายงานวิทยุ ๔๐๘
วิทยุโทรเลขและวิทยุโทรศัพท์ ๔๐๘
เครื่องส่งวิทยุชนิดหลอดสูญญากาศ ๔๐๙
วิทยุกระจายเสียง ๔๐๙
วิทยุโทรภาพ ๔๑๐
การวิทยุต่างประเทศ ๔๑๑
บรรณานุกรม ๔๑๒

บทความเรื่อง ชื่อถนนตามพระราชนิยม *นางสาววีณา โรจนราธา เรียบเรียง* ๔๑๕

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ *นางสาวฉวีงาม มาเจริญ เรียบเรียง* ๔๑๙

พระบรมราโชบายทั่วไป ๔๑๙
การแก้ไขสนธิสัญญาเกี่ยวกับอำนาจศาลและการเก็บภาษีอากร ๔๒๒

การปรับปรุงหน่วยงานในกระทรวงการต่างประเทศ ๔๒๔
สัมพันธไมตรีกับประมุขนานาชาติและการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ ๔๒๖
บรรณานุกรม ๔๒๙

การศึกษา *นางศันสนีย์ วีระศิลปชัย เรียบเรียง* ๔๓๑

เร่งรัดการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา ๔๓๑
ยกเลิกการเก็บเงินศึกษาพลี ๔๓๒
เปลี่ยนแปลงส่วนราชการการศึกษาของชาติ ๔๓๒
แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษา ๔๓๔
การปรับปรุงแก้ไขระเบียบการจัดส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ ๔๓๖
พระราชทานทุนเล่าเรียนภายในประเทศ ๔๓๘
ปรับปรุงโครงการศึกษาของชาติ ๔๔๑
พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๔๔๖
เสด็จเยี่ยมโรงเรียนชาวต่างชาติในประเทศไทย ๔๕๐
ตั้งราชบัณฑิตยสภา ๔๕๓
พระราชกรณียกิจอื่น ๆ ๔๕๘
บรรณานุกรม ๔๖๐

กฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ของไทย *นางสาวสุภรณ์ อัศวสันโสภณ เรียบเรียง* ๔๖๓

กิจการภาพยนตร์ไทย *นางสาวบุหลง ศรีกนก เรียบเรียง* ๔๖๗
บรรณานุกรม ๔๗๒

การศาสนา *นางศันสนีย์ วีระศิลปชัย เรียบเรียง* ๔๗๓

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม และพิมพ์พระไตรปิฎก ๔๗๓
การบูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม ๔๗๓
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๔๗๓
วัดสุวรรณดาราราม ๔๗๔
พระปฐมเจดีย์ ๔๗๔
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ๔๗๔
พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ๔๗๕
พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับศาสนาและเยาวชน ๔๗๖
การศึกษาเกี่ยวกับศาสนาของเยาวชน ๔๗๖
การประกวดหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก ๔๗๘
พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการศาสนาด้านอื่น ๆ ๔๗๙
บรรณานุกรม ๔๘๓

ภาคที่ ๓ บทสดุดี ๔๘๗

บทสดุดีสมโภชพระมหาเศวตฉัตร *พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงพระนิพนธ์* ๔๘๗

พระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อประชาชนชาวไทย
คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียง ๔๙๖

จดหมายเหตุ เรื่องพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
นางสาวปราณีต นิยายลับ เรียบเรียง ๕๐๐

ภาคที่ ๔ บรรณานุกรม *นางสาวเนียนศิริ ตาละลักษมณ์ เรียบเรียง* ๕๓๑

ภาคที่ ๑

พระราชประวัติ

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชสมภพ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระราชโอรสพระองค์สุดท้ายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชสมภพเมื่อวันพุธ เดือน ๑๑ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้รับพระราชทานนามว่า สมเด็จเจ้าฟ้าชายประชาธิปกศักดิเดชน์ ชเนศรมหาราชาธิราช จุฬาลงกรนาถวโรรส อุดมยศอุกฤษฐศักดิ์อุภัยปักษนาวิล อสัมภินชาติพิสุทธิ์ มหามกุฏราชพงศบริพัตร บรมขัตติยมหา-รัชฎาภิษิญจนพรรโษทัย มงคลสมัยสมากร สถาวรรัจฉริยคุณ อดุลยราชกุมาร สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเรียกพระนามว่า "เอียดน้อย" และโปรดให้เจ้าจอมมารดาเยื้อนในรัชกาลที่ ๕ พระองค์เจ้าหญิงมนัศสวาสดิ์ และหม่อมเจ้าหญิงโพยมมาลย์เป็นพระอภิบาล เนื่องจากพระองค์ทรงมีพระพลานามัยไม่สมบูรณ์นัก

ทรงศึกษาและโสกันต์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖ พรรษา สมควรแก่เวลาทรงศึกษาตามประเพณีขัตติยราชกุมาร ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเป็นนักเรียนนายร้อยพิเศษในโรงเรียนนายร้อยพร้อมด้วยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก) และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย โดยมีพระอาจารย์ถวายพระอักษรต่างหากในพระราชวังดุสิต และเมื่อทรงมีพระชนมพรรษา ๑๒ พรรษา สมควรแก่การโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงจัดพระราชพิธีโสกันต์และพระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามดำรงพระเกียรติยศเป็นเจ้าฟ้าต่างกรมทรงพระนามว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ดังมีรายละเอียดปรากฏเกี่ยวกับพระราชพิธี ความว่า[๑]

พระราชพิธีมหามงคลการโสกันต์ *และพระราชทานพระสุพรรณบัตร เฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ และโสกันต์ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภช*

ด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ทรงพระเจริญไวยครบกำหนดที่จะตั้งการมงคลพิธีโสกันต์ และพระราชทานพระสุพรรณบัตรเฉลิมพระนาม ตามขัตติยราชประเพณี และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภช ก็มีพระชนม์พรรษาสมควรแก่กาลที่จะโสกันต์ในปีนี้ด้วย โหรมีชื่อทั้งปวง มีพระโหราธิบดีเปนต้น คำณวนพระฤกษ์ทูลเกล้าฯ ถวาย ว่ามีกำหนดในวันที่ ๔ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๔

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการโสกันต์พร้อมกันทั้งสองพระองค์ เจ้าพนักงานได้จัดพระแท่นมณฑลในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มุขตวันออกตั้งม้าประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธบุศยรัตน์ และพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ ๕ กับทั้งพระพุทธรูปสำคัญองค์อื่นๆ พร้อมด้วยพระแสงและพระเต้าต่างๆ และเครื่องพระแท่นมณฑลทั้งปวงตามอย่างที่เคยมา ข้างเบื้องขวาแห่งพระแท่นมณฑลตั้งโต๊ะจีนเครื่องหยกขาว ประดิษฐานพระนิรันตราย เบื้องซ้ายตั้งโต๊ะจีนเครื่องหยกเขียว ประดิษฐานพระสยามเทวาธิราช หน้าพระแท่นมณฑลออกมาตั้งเครื่องทรงนมัสการ และพระแท่น

---

[๑] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๒ (๑๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๔) : ๑๑๔๐ - ๑๑๔๙.

ทรงกราบริมผนังด้านใต้ตั้งพระราชอาศน์ ด้านเหนือตั้งอาศน์สงฆ์เปน ๒ แถว มุขเหนือตั้งพระราชอาศน์อีกที่หนึ่งสำหรับประทับตรัสแก่พระบรมวงษานุวงษ์และข้าราชการซึ่งจะได้มาเฝ้าทูลลาออองธุลีพระบาท แถวผนังด้านตวันตกตั้งที่ประทับพระบรมวงษานุวงษ์ ด้านตวันออกตั้งเก้าอี้ข้าราชการ มุขตวันตกที่ริมผนังด้านสกัดตั้งเตียงพระสงฆ์ราชาคณะที่จะสวดภาณะวาร ริมผนังด้านเหนือตั้งเตียงสำหรับพระราชาคณะนั่งปรก ริมผนังด้านใต้ตั้งอาศน์สงฆ์ สำหรับพระสงฆ์รามัญ ๔ รูป สวดพระปริตรามัญ หน้าเตียงพระสวดตั้งตู้เทียนไชย และมีสายสิญจน์เปนสะพานโยงตลอดแต่เตียงพระสวดถึงพระแท่นมณฑล

ส่วนภายนอกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนั้น เจ้าพนักงานก็ได้จัดการยกพื้นที่สรง ๓ ชั้น ชั้นบนเสมอพระแกลขึ้นที่ระหว่างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านตวันตกเฉียงใต้หน้าเขาไกรลาศศิลาชั้นบนยกพื้นนั้นตั้งพระแท่นสรงเปนสองพระแท่น เบื้องบนเพดานมีเบญจปดลเสวตรฉัตร และมีเครื่องสูงกำมะลอแวดล้อมพระแท่นสรงทั้งสองนั้น ชั้น ๒ ชั้น ๓ มีเครื่องสูงทองแผ่ลวดปักโดยรอบ ระหว่างเครื่องสูงตั้งกะถางต้นไม้และโคมไฟ ด้านหน้าคือข้างทิศตวันตกแห่งหนึ่ง ด้านใต้แห่งหนึ่ง มีศาลเทวดาข้างละ ๒ ศาล

ส่วนที่เขาไกรลาศนั้น ตั้งพระมณฑปประดิษฐานเทวรูป หน้าเขาไกรลาศตั้งเพดานพระแท่นสรงอีกแห่งหนึ่ง หน้าพระแท่นสรงมีเครื่องทรงนมัสการ และตามเขาไกรลาศมีสัตว์จัตุบาททวิบาททั้งสัตว์น้ำสัตว์บกต่างๆ ที่ด้านเหนือแห่งเขาไกรลาศมีศาลสำหรับโหรบูชาเทวดาอีกศาลหนึ่ง สำหรับบูชาเทวดาเมื่อวันตั้งน้ำวงด้าย และที่หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านเหนือ มีปรำสำหรับข้าราชการพักเพื่อคอยเฝ้าทูลลาออองธุลีพระบาท การทั้งปวงได้จัดพร้อมเสร็จทุกประการ ดังพระราชพิธีซึ่งเคยมีมาแล้วแต่ก่อนๆ

วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ เวลาบ่าย เจ้าพนักงานกรมพระอาลักษณ์ได้เชิญพานพระสุพรรณบัตร ใบกำกับและคำประกาศเฉลิมพระนามพร้อมด้วยเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาจักรกรีบรมราชวงษ์ และเครื่องราชอิศริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าพร้อมด้วยใบประกาศนียบัตร ซึ่งจะพระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอฯ ไปตั้งเข้าพิธีณพระแท่นมณฑล และพระสงฆ์ซึ่งจะเจริญพระพุทธมนต์ตั้งน้ำวงด้าย ฝ่ายไทย ๒๐ รูป ฝ่ายรามัญ ๔ รูป มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เปนประธานกับทั้งสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะด้วยรวมเปน ๒๔ รูป ได้มาพร้อมกันอยู่ที่อาศน์สงฆ์ตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นนั้น

ครั้นเวลาทุ่มครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องครึ่งยศทหารบก ทรงประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์เสด็จออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ และเทียนที่พระแท่นมณฑลแล้วทรงศีล พระสงฆ์ถวายศีลแล้วเจริญพระพุทธมนต์ในเวลานี้ทรงจุดเทียนที่โต๊ะจีน อันประดิษฐานพระนิรันตรายและพระสยามเทวาธิราช และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงษ์ เสด็จไปทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการที่เขาไกรลาศ โหรบูชาเทวดาที่ศาลด้านเหนือแห่งเขาไกรลาศศาลหนึ่ง พราหมณ์ก็ได้กระทำพิธีณหอราชพิธีตามธรรมเนียม ในเมื่อเวลาพระสงฆ์กำลังเจริญพระพุทธมนต์อยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับตรัสแก่พระบรมวงษานุวงษ์และข้าราชการ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จวนจะจบ เสด็จกลับไปประทับณพระราชอาศน์ ซึ่งได้ทอดไว้ริมผนังด้านใต้ตามเดิม ครั้นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ประทับตรัสแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสกับพระสงฆ์ทั้งปวงพอสมควรแก่เวลาแล้ว เสด็จกลับประทับที่เดิม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายอติเรก สมเด็จพระวันรัตถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเวลาเกือบยาม

เจ้าพนักงานได้เตรียมการขยายอาศน์สงฆ์ตั้งเปนแถว ตั้งแต่ริมผนังมุขตวันออกตลอดไปจนริมผนังด้านตวันออกมุขเหนือ และริมผนังด้านเหนือด้านใต้มุขตวันตก กับระหว่างกลางมุขตวันตกนั้น จัดเปน ๒ แถวหันหลังหากันที่ตรงเสากลางข้างมุขเหนือ ตั้งโต๊ะวางผ้าไตรและย่าม เพิ่มเติมเตรียมพร้อมไว้ สำหรับในตอนเช้า ในวันรุ่งขึ้นและวันต่อๆ ไป

วันที่ ๑ มีนาคม เวลาเช้า พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อคืนนี้ ๒๔ รูป ที่จะเจริญพระพุทธมนต์ต่อไปอีก ๓๖ รูป รวมเป็น ๖๐ รูป ได้มาพร้อมกันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องอย่างวานนี้ เสด็จออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการและทรงศีลแล้ว ครั้นเวลาเช้า ๓ โมง ๑๔ นาที ๓๗ วินาที ซึ่งเป็นเวลาประถมฤกษ์ ทรงจุดเทียนทองพระราชทานพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงจุดเทียนไชย พระสงฆ์ ๕๙ รูปสวดคาถาจุดเทียนไชย พราหมณ์เป่าสังข์ เจ้าพนักงานแกว่งไม้บัณเฑาะว์ ชาวประโคม ฯ แตรสังข์ฆ้องไชยพิณพาทย์มโหรี ในเวลานี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนที่โต๊ะพระนิรันตรายและที่โต๊ะพระสยามเทวาธิราช พระสงฆ์ถวายพร พระต่อคาถาจุดเทียนไชยจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส และโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงษานุวงษ์และเจ้าพนักงานทรงประเคน และประเคนอาหารบิณฑบาตและปฏิบัติพระสงฆ์ ฯ กระทำภุตากฤตย์ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กับพระเจ้าลูกยาเธอซึ่งจะโสกันต์ ทรงประเคนไตรแพรและย่ามโหมดเทศแก่พระสงฆ์ ๖๐ รูป พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสถวายยถาอนุโมทนา สมเด็จพระวันรัต ถวายอติเรก สมเด็จพระพุฒาจารย์ ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนที่ตะบะมุกที่เตียงพระสวดภาณวาร พระสงฆ์ราชาคณะ ๔ รูป ขึ้นเตียงสวดภาณวาร และมีพระราชาคณะผู้ใหญ่นั่งปรกด้วย ๑ รูป ต่อไปพระสงฆ์ราชาคณะจะได้ผลัดเปลี่ยนกันนั่งปรกและสวดภาณวารกว่าจะดับเทียนไชย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเวลาเช้า ๔ โมงเศษ

เจ้าพนักงานได้เตรียมการตั้งเครื่องนมัสการและที่ประทับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ ที่จะทรงสดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ขึ้นที่หน้าพระแท่นมณฑลพร้อมเสร็จ ครั้นเวลาจวนค่ำพระสงฆ์ที่รับพระราชทานฉันเมื่อเช้านี้ กับพระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ มหาสุราภรณ์ก็ได้ทรงและสวมสายสพายนั้นด้วย มาพร้อมกัน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อรอเสด็จออกอยู่

ครั้นเวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องจอมพลทหารบก ทรงประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาสุราภรณ์เป็นต้น เสด็จออกประทับณพระราชอาศน์แล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กับพระเจ้าลูกยาเธอที่จะโสกันต์ทรงเครื่องอย่างขัตติยราชกุมาร ล้วนแล้วด้วยสุวรรณรัตนอันวิจิตรงดงามแล้ว เสด็จออกทางข้างในโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงรับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงษ์ทรงรับพระกรพระเจ้าลูกยาเธอ แต่พระฉากประทับยังที่สำหรับทรงสดับ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ส่วนนางกุมารีทั้ง ๔ ก็ได้อยู่งานพัชนีถวายตามธรรมเนียม และโปรดเกล้าฯ ให้พระยาบุรุษย์รัตนราชพัลลภคอยเฝ้าปฏิบัติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์คอยเฝ้าปฏิบัติพระเจ้าลูกยาเธอ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระเจ้าลูกยาเธอก็ได้ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการสำหรับพระองค์ พระสงฆ์ถวายศีลทรงศีลแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ทรงสวมมงคลประทาน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตปริต และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเสด็จไปทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการที่เขาไกรลาศอย่างวันก่อน โหรบูชาเทวดาทั้ง ๔ ศาลในเวลานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนที่โต๊ะจีนทั้ง ๒ นั้นอย่างวานนี้ แล้วเสด็จไปประทับตรัสแก่พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการ และโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าแก่พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จวนจะจบ ได้เสด็จกลับมาประทับณพระราชอาศน์ตามเดิม พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ทรงรับพระกรส่งที่พระฉาก ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับตรัสแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสครู่หนึ่งแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสถวายอติเรก สมเด็จพระวันรัต ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นโดยทางข้างในเวลา ๒ ทุ่มเศษ

วัน ๒ ที่ ๓ มีนาคม เวลาเช้าและเพน โปรดเกล้าฯ ให้พนักงานจัดอาหารบิณฑบาตถวายพระสงฆ์ที่นั่งปรกและสวดภาณวาร เวลาเช้าวันละ ๑๐ รูป เวลาเพนวันละ ๕ รูป รับพระราชทานฉัน

วันที่ ๒ มีนาคม เวลาทุ่มครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องอย่างวานนี้ แต่เปลี่ยนทรงสายสะพาย มหาวราภรณ์ เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประทับพระราชอาศน์แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอที่จะโสกันต์เสด็จออกทรงสดับ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์อย่างวานนี้ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ ทรงรับพระกรแต่พระฉาก ประทับณที่ๆ สำหรับทรงฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการและทรงจุดเทียนที่พระแท่นมณฑล และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอก็ได้ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการสำหรับพระองค์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายศีลทรงศีล แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ ทรงสวมมงคลประทานสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ ในเวลานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนที่โต๊ะจีนทั้ง ๒ อย่างวานนี้ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระยาบุรุษย์รัตนราชพัลลภ คอยเฝ้าปฏิบัติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ คอยเฝ้าปฏิบัติพระเจ้าลูกยาเธอ และนางกุมารีทั้ง ๔ ก็ได้อยู่งานพัชนีถวายอย่างวานนี้ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ โหรบูชาเทวดา พราหมณ์ก็ได้กระทำพิธีกรรมตามเคย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับตรัสแก่พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการณมุขเหนือ และโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราเครื่องราชอิศริยาภรณ์และสัญญาบัตร แก่พระบรมวงษานุวงษ์ข้าราชการแล้ว เสด็จกลับประทับพระราชอาศน์ตามเดิม เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ ทรงส่งพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอที่พระฉาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระดำรัสด้วย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสประมาณครู่หนึ่งแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายอติเรก สมเด็จพระวันรัต ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเวลา ๒ ทุ่มเศษ

วันที่ ๓ มีนาคม เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องอย่างวานนี้ แต่เปลี่ยนทรงสายสพายปฐมจุลจอมเกล้า โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จออกทรงสดับ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์อย่างวันก่อนๆ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบถวายอติเรก ถวายพระพรลาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเวลา ๒ ทุ่มเศษ

วันที่ ๔ มีนาคม เปนวันกำหนดโสกันต์ แต่พระฤกษ์เช้า ๕ โมงเศษ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงษานุวงษ์และเจ้าพนักงาน ทรงจัดและจัดการเลี้ยงพระสงฆ์เสียแต่ในเวลาเช้า ๔ โมง

ครั้นเวลาเช้า ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องจอมพลทหารบกทรงประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์นพรัตน์ราชวราภรณ์ เสด็จออก พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการแต่งเต็มยศใหญ่ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกัน แล้วทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอทรงเครื่องถอด เสด็จออกมาประทับยังที่ๆ ทรงฟังสวดพระพุทธมนต์นั้น เจ้าพนักงานกรมภูษามาลาเบ่งพระโมพี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ออกเปนเบญจะภาค แบ่งพระโมพีพระเจ้าลูกยาเธอออกเปนตรีภาคแล้ว เวลาเช้า ๕ โมง ๓๖ นาที ๓๑ วินาที เป็นประถมฤกษ์ พระโหราธิบดีลั่นฆ้องไชย เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์มโหรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ ทรงจรดพระกรรบิดกรรไกรโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กับพระเจ้าลูกยาเธอ องค์ละภาค พระสงฆ์สวดถวายไชยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์ กรมแสงในแกว่งไม้บัณเฑาะว์ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ และพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศรวรฤทธิ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ทรงจรดพระกรรไกรโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอองค์ละภาค พอครบเบญจภาคแล้ว สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ทรงจรดพระกรรไกรโสกันต์พระเจ้าลูกยาเธอองค์ละภาค ครบตรีภาคเสร็จ พระยาราชโกษาได้เจริญพระเกษาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเทพาภรณ์ได้เจริญพระเกษาพระเจ้าลูกยาเธอ ต่อไปเสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ทรงรับพระกรไปส่งที่พระฉาก ท้าวนางข้างในรับพระกรส่งที่พระทวารด้านปรัศจิมทิศ แล้วสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ทรงรับพระกรไปประทับณพระแท่นสรงที่เขาไกรลาศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง

ฉายพระรูป แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานไขน้ำให้ออกจากปากสัตว์ ซึ่งได้กล่าวแล้วนั้นสรงสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ ชาวประโคมได้ประโคมอย่างเมื่อเวลาโสกันต์นั้น เสร็จสรงที่เขาไกรลาศแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จขึ้นประทับบนตั่งในพระแท่นสรงข้างตวันออก และพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จขึ้นประทับบนพระแท่นสรงข้างตวันตก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ในพระมหาสังข์และในพระเต้าต่างๆ พระราชทานทั้ง ๒ พระองค์ และโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงษานุวงษ์ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในชั้นผู้ใหญ่ มีสมเด็จพระบรมราชินีนารถและสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเปนต้น ทรงหลั่งน้ำและถวายน้ำพระพุทธมนต์สรงทั้ง ๒ พระองค์เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประทับตรัสกับพระบรมวงษานุวงษ์ และข้าทูลลอองธุลีพระบาท สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอทรงเครื่องอย่างขัตติยราชกุมาร แล้วเสด็จออกประทับณท่ามกลางสมาคมพระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยชุมนุมเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพร้อมกัน โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์อ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการ เฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ เปนเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัตรว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ฯลฯ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชาจบแล้ว พระสงฆ์สวดชยันโต พราหมณ์เป่าสังข์และประโคมขับอย่างเมื่อเวลาโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์และทรงเจิมพระราชทานแล้ว โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระสุพรรณบัตร และทรงสวมสังวาลมหาจักรีบรมราชวงษ์ พระราชทานพร้อมด้วยใบประกาศเฉลิมพระนามและเครื่องยศ คือพระมาลาหุ้มตาดเครื่องลงยาราชาวดี ๑ ฉลองพระองค์ทรงประพาศ ๑ เจียรบาด ๑ ประคำทองคำ ๑๐๘ เม็ด สายทองคำ ๑ สาย พระดิ่ง ๕ มีสายทองคำ ๑ สาย พระตะกรุดทองคำเกลี้ยง ๕ มีสายทองคำ ๑ สาย พระตะกรุดลงยาประดับเพ็ชร สายทองคำ ๑ สาย พานหมากเสวยทองคำลงยามีเครื่องพร้อม ๑ หีบหมากเสวยทองคำลงยาตราพระเกี้ยว ๑ พระเต้าน้ำพานรองทองคำลงยา ๑ บ้วนพระโอฐทองคำลงยา ๑ กากระบอกถาดรองทองคำ ๑ ถาดชาป้านจานรองและจุ๊นรองถ้วยศิลาทองคำ ๑ พระแสงนาค ๓ เศียร ฝักทองคำลงยา ๑ พระแสงยี่ปุ่นฝักทองคำลงยา ๑ และทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์และทรงเจิมพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ และพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า กับเครื่องยศ คือ พานหมากเสวยทองคำมีเครื่องพร้อม ๑ บ้วนพระโอฐทองคำ ๑ พระเต้าพานรองทองคำ ๑ หีบหมากเสวยไม้แดงหุ้มทองคำลงยาตราพระเกี้ยว ๑ เสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชาได้ทูลเกล้าฯ ถวายต้นไม้ทองเงินและดอกไม้ธูปเทียนแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระสงฆ์ ๕๙ รูปสวดคาถาดับเทียนไชย สมเด็จพระวันรัตดับเทียนไชยแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอทรงประเคนหมากพลูธูปเทียนและใบวัดถุปัจจัย มูลราคารูปละ ๒๐ บาท แก่พระสงฆ์ทั้ง ๖๐ รูปนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ในเวลานี้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชา ได้ถวายดอกไม้ธูปเทียนแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส และหม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต เมื่อพระสงฆ์ถวายอนุโมทนาจบแล้ว ถวายอติเรกถวายพระพรลา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ได้ถวายต้นไม้ทองเงินและดอกไม้ธูปเทียนแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชและถวายดอกไม้ธูปเทียนพระบรมวงษานุวงษ์ต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเวลาบ่ายเกือบ ๒ โมง

ครั้นแล้วเจ้าพนักงานได้จัดการถอนเตียงพระสวดภาณวารรื้อด้ายสพาน และอาศนสงฆ์กับตู้เทียนไชยออก จัดตั้งพระราชยานกง ๒ องค์ ขึ้นบนพระแท่นหน้าพระแท่นเสวตรฉัตรเปนที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชา กับพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภช ประดับสมโภช แวดล้อมด้วยต้นไม้ทองคู่หนึ่ง เงินคู่หนึ่ง ต่อออกมาข้างหน้าตั้งเครื่องเวียนเทียนสมโภช มีบายศรีทอง บายศรีแก้ว บายศรีเงินและเครื่องเวียนเทียนสมโภชพร้อม ตรงเสาพระที่นั่งทางมุขบุรพทิศตั้งพระราชอาศน์ทางมุขปรัศจิมทิศ ตั้งพระเก้าอี้สำหรับพระบรมวงษานุวงษ์ประทับ นอกนั้นก็ได้จัดตั้งตามเคยดังทุกคราวมา

เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศทหารมหาดเล็ก ทรงประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาจักรกรีบรมราชวงษ์เสด็จออก แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ ทรงเครื่องต้นเสด็จออกสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ทรงรับพระกรออกจากพระฉาก แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับพระกร

ให้ขึ้นประทับบนพระราชยานกง มีนางทั้ง ๒ อยู่งานพัดโบกถวายด้วย ในเวลานี้เจ้าพนักงานได้เชิญธูปเทียนเครื่องนมัสการที่พระแท่นทรงกราบนั้น ไปถวายสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงจุดแล้วเชิญกลับมาตั้งยังที่เดิม ส่วนเทียนที่พระแท่นมณฑลและที่โต๊ะจีนทั้ง ๒ ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้จุดด้วย แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเทียนสมโภช พระบรมวงษานุวงษ์ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยรับแว่นเวียนเทียน พราหมณ์เป่าสังข์ เจ้าพนักงานแกว่งไม้บัณเฑาะว์และประโคมแตรสังข์ดุริยางค์ดนตรี เมื่อกำลังเวียนเทียนถ้วนตติยวารพราหมณ์ได้นำผ้าซึ่งคลุมบายศรีทอง บายศรีแก้วถวายสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ผ้าซึ่งคลุมบายศรีเงินถวายพระเจ้าลูกยาเธอ เมื่อเวียนเทียนครบเบญจมวารแล้วพราหมณ์รวมแว่นดับเทียน และโบกควันให้ไปสู่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ แล้วพราหมณ์ได้ถวายน้ำมพร้าวอ่อนองค์ละ ๓ ฉลองพระหัตถ์และถวายด้ายฟาดด้ายผูกต่อไปเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ และทรงเจิมพระราชทานทั้ง ๒ พระองค์แล้ว โปรดเกล้าฯ พระราชทานสิ่งของทองคำเงินตราสมโภชด้วย แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และพระบรมวงษานุวงษ์ข้าราชการผู้ใหญ่บางท่านทรงเจิมและถวายเจิมต่อไป เสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพระกรลงจากพระราชยานกง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ ทรงรับพระกรส่งยังที่พระฉากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้น ๒ ทุ่มเศษ

วันที่ ๕ มีนาคม เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องจอมพลทหารเรือ ทรงประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาวราภรณ์ เสด็จออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชา เสด็จออกสมโภชอย่างวันก่อนเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเวลา ๒ ทุ่มเศษ

วันที่ ๖ มีนาคม เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องอย่างเต็มยศ กรมพระตำรวจทรงเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาสุราภรณ์ เสด็จออกมีการสมโภช สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธออีกวันหนึ่งแล้วเปนคำรบสาม เสด็จขึ้นเวลา ๒ ทุ่มเศษ

วันที่ ๗ มีนาคม เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เจ้าพนักงานได้จัดการแห่พระเกษาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ แต่หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไปลงเรือสีแล้วแห่เปนกระบวนเรือไปลอยที่หน้าวัดอรุณราชวราราม ตามพระราชประเพณีแล้ว เปนเสร็จการฯ

ประกาศเฉลิมพระนาม

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๗ พรรษา ปัตยุบันกาลจันทรคตินิยม สัปปสังวัจฉระ พคุณมาศ สุกขปักษ์ทสมีดิถี รวิวารสุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ มีนาคมมาศ จตุถะมาสาหะคุณพิเศษ ปริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุศยรัตนราชรวิวงษ์ วรุตมพงษบริพัตร์ วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหา จักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธเคราะหณี จักรกรีบรมนารถมหามกุฎ-ราชวรางกูร สุจริตมูลสุสาธิต อรรคอุกฤษฐไพบูลย์ บุรพาดูลย์กฤษฎาภินิหาร สุภาธิการรังสฤษดิ์ ธัญญลักษณ วิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางคประนต บาทบงกชยุคลประสิทธิสรรพศุภผลอุดม บรมสุขุมาล ทิพยเทพาวตาร ไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ วิสิฐศักดิสมญาพินิตประชานารถ เปรมกระมล ขัตติยราชประยูร มูลมุขมาตยาภิรมย์ อุดมเดชาธิการ บริบูรณ์คุณสารสยามาทินคร วรุตเมกราชดิลกมหาปริวารนายกอนันต์ มหันตวร-ฤทธิเดช สรรพวิเศษศิรินธรอเนกชนนิกรสโมสรสมมต ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปดลเสวตรฉัตราดิฉัตร ศิริรัตโนปลักษณมหา บรมราชาภิเศกาภิสิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหสวริยมหาสวามินทรมเหศวรมหินทร มหารามาธิราชวโรดม บรมนารถชาติอาชาวไศรย์ พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อดุลยศักดิ์อรรคนเรศราธิบดี เมตตา

กรุณาสิตลหฤไทย์ อโนปไมยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิบดินทร์ ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริห์ว่า เปนราชประเพณีโบราณมา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า เมื่อทรงพระเจริญขึ้นสมควรกาลแล้ว ก็พระราชทานพระสุพรรณบัตรเฉลิมพระนาม ตามสมควรที่ตั้งอยู่ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ บางพระองค์ก็โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงพระเกียรติยศเปนเจ้าฟ้าต่างกรม ทรงศักดินาเต็มตามพระราชกำหนดด้วยอีกชั้นหนึ่ง เปนธรรมเนียมสืบมา บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชาย ทรงพระเจริญไวยสมควรที่จะได้รับพระสุพรรณบัตรเฉลิมพระนามตามขัตติยราชประเพณี จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งพระราชพิธีตามอย่างที่เคยมีมาแต่ก่อน

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชาย ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัตรว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ชเนศรมหาราชาธิราช จุฬาลงกรณ์นารถวโรรส อุดมยศอุกฤษฐศักดิ์ อุภัยปักษนาวิล อสัมภินชาติพิสุทธิ์ มหามกุฎราชพงษ์บริพัตร บรมขัตติยมหารัชฎาภิสิญจน์พรรโษทัย มงคลสมัยสมากรสถาวรวรัจฉริยคุณ อดุลยราชกุมาร กรมขุนศุโขไทยธรรมราชา มุสิกนาม ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณคุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลวิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศมโหฬาร ทุกประการให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนขุนศุโขไทยธรรมราชาถือศักดินา ๘๐๐ ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นเชียงรายอาณาธิปก ถือศักดินา ๖๐๐ ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นหนองจิกพศกอำรุง ถือศักดินา ๓๐๐ ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งยศทั้ง ๓ นี้ทำราชการในหลวง และในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีความศุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ ฯ

พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาจักรกรีบรมราชวงษ์

วันที่ ๔ มีนาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกณพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในการพระราชพิธีมหามงคลการโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโพช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์อันมีเกียติรคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรกรีบรมราชวงษ์แก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชา ฯ

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาอย่างยิ่ง พระองค์ทรงกำหนดระยะเวลาการส่งพระราชโอรสแต่ละพระองค์ออกไปทรงศึกษาต่อต่างประเทศไว้อย่างเป็นระเบียบ[๑] เพราะทรงตั้งปณิธานว่าจะให้พระราชโอรสแต่ละพระองค์ทรงมีโอกาสไปศึกษาต่อต่างประเทศตามแต่พระปรีชาสามารถทุกพระองค์ ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ทรงศึกษาวิชาภาษาไทยและภาษาอังกฤษได้พอสมควรและผ่านพระราชพิธีโสกันต์แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จออกไปทรงศึกษาต่อ ณ ทวีปยุโรปเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ และก่อนการเสด็จโปรดให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับศีลแสดงพระองค์เป็นพุทธมามกะ ดังรายละเอียดใน "การส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา" ความว่า[๒]

---

[๑] หจช., ร. ๕ บ. ๑.๓/๖ พระราชหัตถเลขา พระราชพินัยกรรม (พ.ย. ๑๐๔).

[๒] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๓ (๒๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๕) : ๓๙๑ - ๓๙๕.

การส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชา

ด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชา มีพระชนม์พรรษาเจริญไวย ได้ทรงศึกษาวิชาภาษาไทยและอังกฤษ พอสมควรที่จะทรงเรียนวิชาให้ยิ่งขึ้นต่อไปได้แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาณประเทศยุโรปต่อไป ก่อนที่จะเสด็จนี้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอได้ทรงบำเพ็ญพระกุศล คือ

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๕ เวลาบ่าย เจ้าพนักงานได้เตรียมการตั้งม้าหมู่บนพระแท่นที่ห้องด้านหน้าๆ พระที่นั่งวิมานเมฆ ด้านตวันออก ประดิษฐานพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลปัตยุบันนี้ กับพระไชยวัฒน์ทองคำองค์เล็ก ซึ่งจะพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พร้อมด้วยเครื่องนมัสการ และพระเต้าน้ำพระพุทธมนต์

ครั้นเวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์พระบรมวงษานุวงษ์ และสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ ขึ้นไปนั่งบนอาศน์สงฆ์พร้อมกันแล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชา ทรงประเคนไตรตะเข็บผ้าเนื้อดีแก่พระสงฆ์ ๑๐ รูป มีพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเปนประธาน พระสงฆ์ลงมาครองผ้าไตรณห้องชั้นล่าง และกลับขึ้นไปนั่งที่พร้อมกันแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระเจ้าน้องยาเธอถวายศีลทรงศีลแล้ว เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริต ในเวลานี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนที่พระครอบพระกริ่งถวายพระเจ้าน้องยาเธอ ในเวลาเมื่อพระสงฆ์กำลังเจริญพระพุทธมนต์อยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลงไปประทับห้องชั้นล่าง มีพระราชดำรัสปราไสด้วยข้าราชการ อันมาคอยเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทอยู่ ณห้องชั้นล่างนั้น ประมาณสักครู่หนึ่งแล้ว เสด็จกลับขึ้นไปประทับณห้องที่พระสงฆ์สวดมนต์นั้น พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายอติเรก พระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ถวายพระพรลา พระสงฆ์กลับแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลงมาประทับณห้องชั้นล่าง เสวยพร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการ บรรดาที่ได้รับเชิญเสวยและรับพระราชทานเลี้ยงเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับมีพระราชดำรัสด้วยพระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการประมาณสักครู่หนึ่งแล้ว พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการถวายคำนับกลับจากที่เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับขึ้นไปประทับณห้องชั้นบน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระไชยวัฒน์ พร้อมด้วยสายสร้อยทองคำแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอแล้วเสด็จขึ้นเวลา ๔ ทุ่มเศษ

วันที่ ๑๔ กรกฎาคม เวลาเช้า ๒ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกลงมาประทับที่อัฒจันท์แห่งพระที่นั่งวิมานเมฆด้านตวันออก โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานเชิญเสด็จหม่อมเจ้าพระสุธาสิโนไทย ซึ่งทรงผนวชใหม่มารับบิณฑบาต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบาตรแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานอาราธนา พระสงฆ์ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์เมื่อคืนนี้ ขึ้นไปนั่งบนอาศน์สงฆ์พร้อมกันแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ถวายพรพระ ในเวลานี้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมราชินีนารถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงบาตร สมเด็จพระบรมราชินีนารถ ทรงบาตรได้สักสี่ห้าองค์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบาตรต่อไปพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธออีก เมื่อพระสงฆ์ถวายพรพระจบ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงประเคนบาตรกับปิ่นโต ซึ่งบรรจุของคาวและของหวาน พร้อมด้วยเครื่องไทยธรรม มีวัตถุปัจจัยราคา ๒๐๐ บาท สำหรับปฏิสังขรณเปนต้น แก่พระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูปนั้นแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเวลาเช้า ๓ โมงเศษ เปนเสร็จการในตอนนี้

ครั้นวันที่ ๑๘ กรกฎาคม เปนวันกำหนดอันสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชา จะได้กราบถวายบังคมลาออกไปณประเทศยุโรป จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานจัดการแต่งสถานที่มีในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เปนต้น เจ้าพนักงานได้เตรียมการในพระอุโบสถอย่างทำนองการทรงผนวชพร้อมแล้ว

ครั้นเวลาเช้าจวนจะ ๓ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องกรมทหารเรือ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่ง พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนารถ กับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอแต่วังสวนดุสิต เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ประทับณพลับพลาเปลื้องเครื่อง ที่ประตูวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้านตวันตก สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงผลัดพระสนับเพลา เปลี่ยนเปนทรงพระภูษาขาวแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงพระดำเนินโดยทางลาดพระบาท ไปประทับในพระอุโบสถ มีประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงจุดเทียนทองเทียนเงินและทรงถวายเครื่องสักการอย่างทรงผนวช ที่หน้าพระพุทธรัตนปฏิมากรแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงนำสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเข้าไปเฝ้า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ณท่ามกลางสงฆ์ คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ๑ พระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ๑ พระพิมลธรรม ๑ พระสาสนโสภณ ๑ พระธรรมปาโมกข์ ๑ พระเทพกระวี ๑ พระราชมุนี ๑ พระราชเมธี ๑ พระภัทรมุขมุนี ๑ พระญานรักขิต ๑ รวม ๑๐ รูป สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงถวายธูปเทียนกรวยอุปัชฌาย์ อย่างทรงพระผนวช แก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงปฏิญาณพระองค์เปนอุบาสกถึงพระรัตนทั้งสามเปนสรณะ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสประทานโอวาทแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงรับเบญจศีลต่อพระเจ้าน้องยาเธอแล้วทรงพระเคนกระเช้าหมากพลูบุหรี่แก่พระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูป พระสงฆ์ถวายโสอัตถลัทโธจบแล้ว ถวายอติเรกถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงนำสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทูลลาพระสงฆ์มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเปนต้น แล้วเสด็จออกจากพระอุโบสถ พระสงฆ์สวดชยันโต มีประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ เสด็จไปประทับณพลับพลาเปลื้องเครื่อง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงผลัดพระภูษาขาว เปนทรงเครื่องทหารตามเดิมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์และทรงเจิมพระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอแล้ว ทรงหลั่งน้ำพระพุทธมนต์และทรงเจิมพระราชทาน หม่อมราชวงษ์ฉายฉานในพระสัมพันธวงษ์เธอ กรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ ซึ่งจะโดยเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ออกไปศึกษาวิชาณประเทศยุโรปด้วยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนารถและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงรถพระที่นั่งไปประทับณพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงทูลลาพระบรมวงษานุวงษ์แล้ว ครั้นได้เวลาพระฤกษ์เช้า ๓ โมง ๓๖ นาที ๔๔ วินาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนารถ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จลงประทับเรือพระที่นั่งมหาจักรกรี มีพระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการ ตามเสด็จไปส่งที่ปากน้ำเมืองสมุทปราการเปนอันมาก เรือพระที่นั่งเคลื่อนออกจากท่า ใช้จักรขึ้นไปกลับลำที่หน้าวัดเทวราชกุญชรแล้ว ล่องลงไปตามลำน้ำเจ้าพระยาถึงหน้าเมืองสมุทปราการ เวลาเกือบบ่ายโมงได้มีการเลี้ยง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสวยพร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการ เมื่อเรือพระที่นั่งใกล้ป้อมผีเสื้อสมุทฯ ได้สลุตถวายตามธรรมเนียม เรือพระที่นั่งทอดที่หน้าเมืองเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี ซึ่งมาพักอยู่ที่นี่ กับพระยาสมุทบุรานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมือง และหลวงราชายสาธก เจ้าพนักงานศุลกากร ลงมาเฝ้าทูลลาออองธุลีพระบาทในเรือพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสด้วยตามสมควรแล้ว

ครั้นเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จกลับ พระยาศรีธรรมศาสนกราบถวายบังคมลาเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอไปส่ง และจะได้ไปรับราชการตามเดิมด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลงจากเรือพระที่นั่งมหาจักรกรี ลงประทับเรือพระที่นั่งมอร์เตอร์ลอนช์ เรือพระที่นั่งใช้จักรไปเทียบณท่าน้ำหน้าสเตชั่นรถไฟ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนารถ และพระบรมวงษานุวงษ์ประทับรถพระที่นั่งกลไฟ เวลาบ่าย ๓ โมง ๑๑ นาที รถไฟใช้จักรถึงสเตชั่นหัวลำโพง เวลาบ่าย ๓ โมง ๕๑ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรถพระที่นั่งกลับสู่วังสวนดุสิต

เมื่อถึงคราวน้ำขึ้นมาก พอเรือพระที่นั่งมหาจักรกรี จะออกจากปากน้ำเมืองสมุทปราการได้ เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์ ก็จะได้นำเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พร้อมด้วยพระยาศรีธรรมศาสนอรรคราชทูตสยามประจำณราชสำนักกรุงเซนต์ปีเตอร์สเบิก และนักเรียนซึ่งจะตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ออกไปณประเทศยุโรป ออกไปส่งณเมืองสิงคโปร์ต่อไป เปนเสร็จการส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ แต่เท่านี้

พระราชทานพระไชยวัฒน์

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๕

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกณพระที่นั่งวิมานเมฆ ในพิธีเจริญพระพุทธมนต์การส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ออกไปทรงศึกษาวิชาณประเทศยุโรป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระไชยวัฒน์ทองคำองค์เล็ก พร้อมด้วยสายสร้อยคล้องพระศอทองคำ แก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขไทยธรรมราชา ฯ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทวีปยุโรปโดยมีพระยาศรีธรรมศาส์นนำเสด็จ และมีหม่อมราชวงศ์ฉายฉาน ศิริวงศ์ ในพระสัมพันธวงศ์เธอ กรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ โดยเสด็จไปศึกษาด้วย ในช่วงระยะเวลาการเดินทางและขณะประทับอยู่ ณ ทวีปยุโรปนั้น มีพระราชหัตถเลขากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระบรมชนกนาถเสมอดังนี้ [๑]

[๑] หจช., ร. ๕ ต. ๔๙/๕๓ พระราชกุมารและนักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๑๑ มิ.ย. ๒๕ - ๗ ม.ค. ๑๒๕).

DAMPFER SEYDLITZ
NORDDEUTSCHER LLOYD
BREMEN

Legation Royale
de
Siam

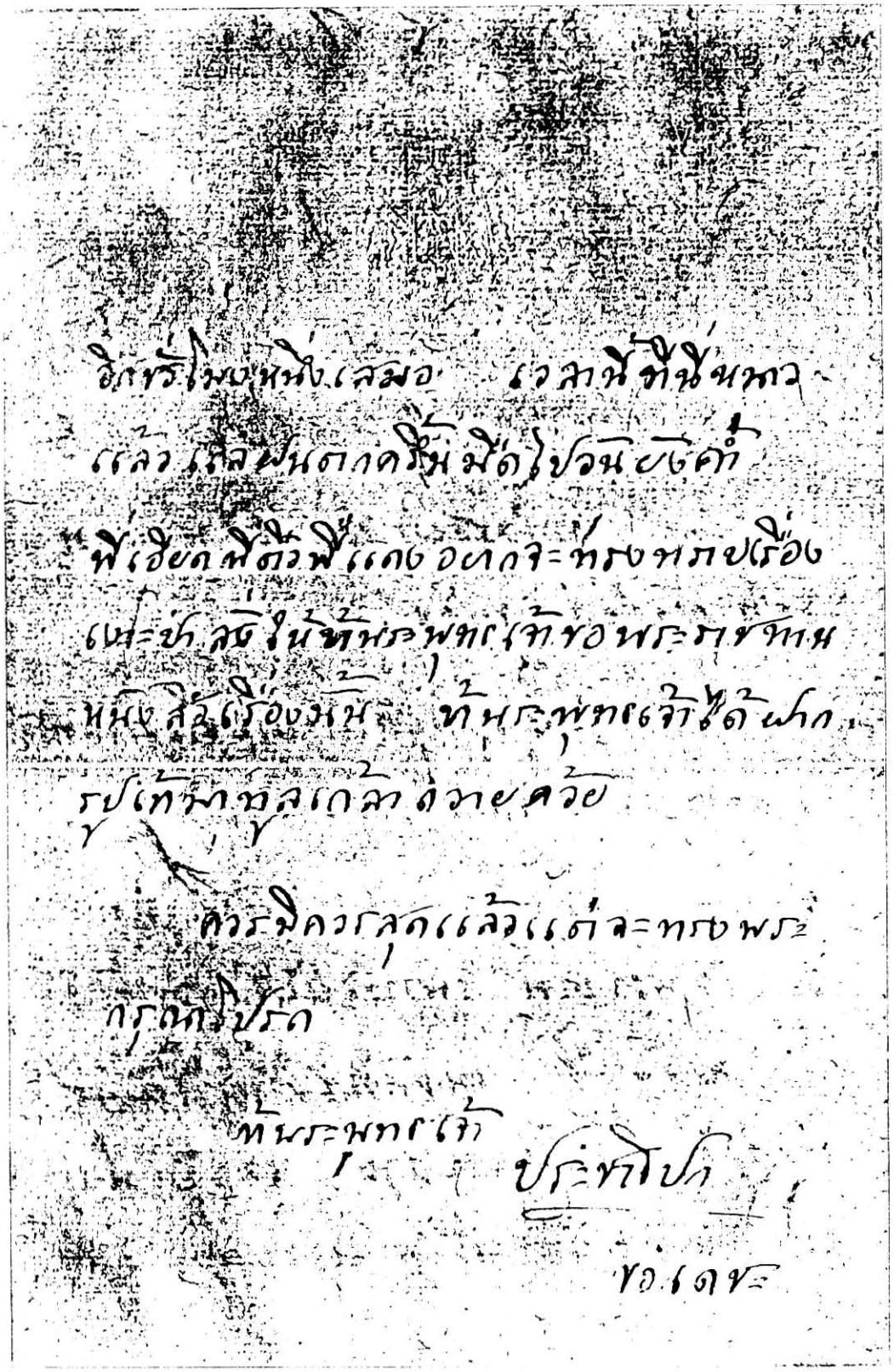
Legation Royale
de
Siam

ร.๔๙/๔๓ [๖๓๙]

Journal Royale
Royal Journal
Journal du Roi
Siam

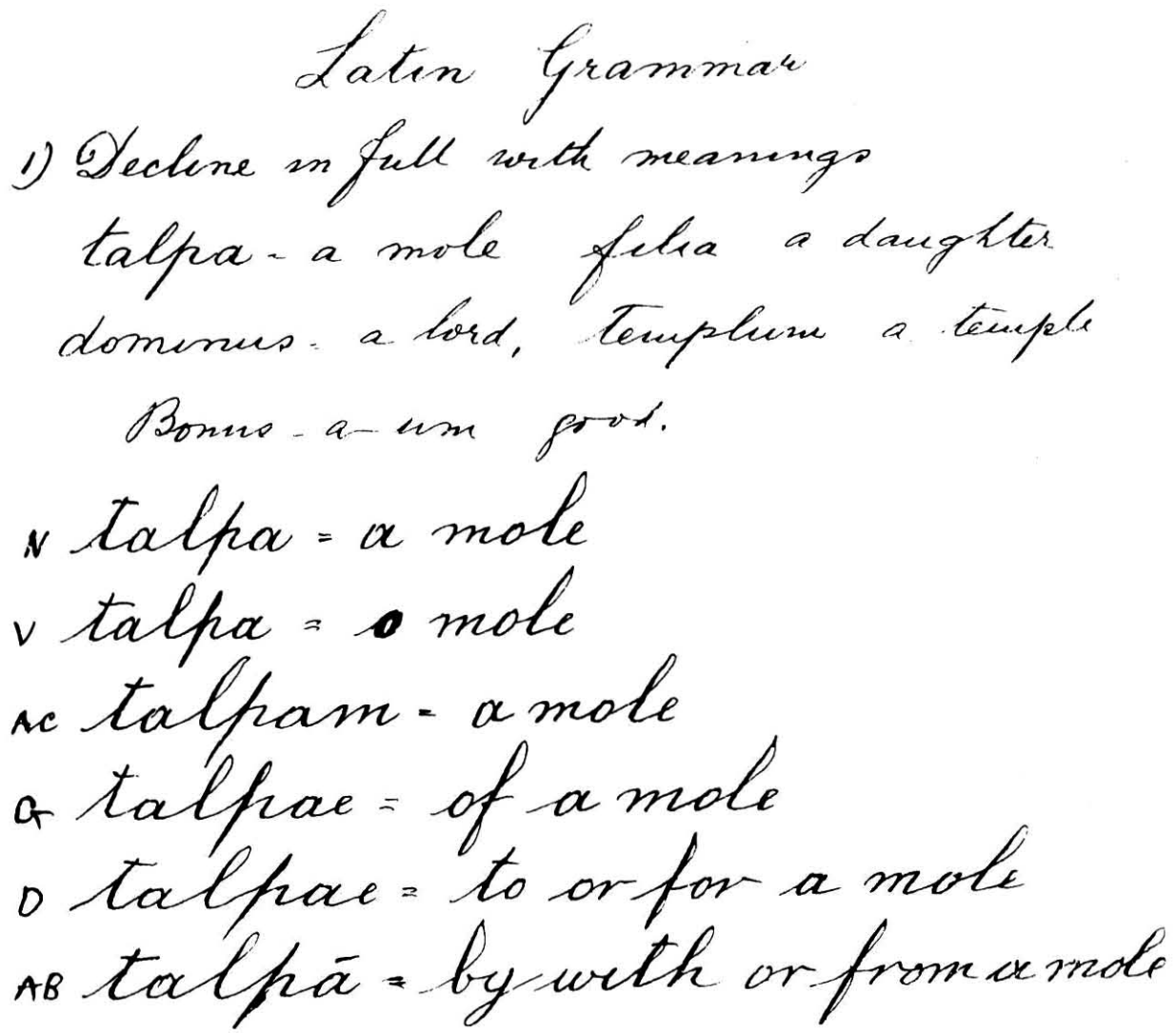
วันที่ ๑๖ พฤษภาคม
ร.ศ. ๑๒๕
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท
ปกเกศกระหม่อม

ด้วยพระพุทธเจ้าได้ทราบว่าไม่ทรง
สบายจะเสด็จออกมหาราชพระองค์ที่นี่
ด้วยพระพุทธเจ้าเป็นห่วงที่จะได้เข้าใต้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาท เพราะไม่ได้คิดว่าจะได้
เข้าในเรื่องนี้ ในวันที่ ๘ เดือนนี้ ด้วยพระ
พุทธเจ้าจะไปเมืองอังกฤษ เวลานี้ได้มีครู
มาสอนหนังสือวันละชั่วโมงแล้วให้บ้านไว้ทำ

ทรงศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จถึงกรุงปารีสเมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ เนื่องจากขณะนั้นอยู่ในช่วงฤดูร้อน พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร อุปทูตไทยประจำกรุงปารีส ทรงทำหน้าที่แทนอัครราชทูต จึงเชิญเสด็จไปประทับ ณ ตำบลวิลเลอร์วิล (Viller Ville) อันเป็นตำบลชายทะเลทางเหนือของประเทศฝรั่งเศส จนกระทั่งวันที่ ๔ กันยายน จึงเชิญเสด็จกลับมาประทับทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และภาษาลาติน เพื่อเป็นพื้นฐานในการที่จะเสด็จไปทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษต่อไป โดยมีนายครอสเป็นผู้ถวายพระอักษร พระองค์ทรงศึกษาอยู่ในกรุงปารีสเป็นเวลา ๔ เดือน ทรงมีความรู้ฉลาดเฉลียวมากขึ้นกว่าเดิม ดังรายงานการสอบไล่ที่นายครอสทดสอบความรู้เกี่ยวกับภาษาลาติน คือ*

* เรื่องเดียวกัน.

N talpae = moles
V talpae = o moles
AC talpas = moles
G talparum = of moles
D talpus = to or for moles
AB talpus = by with or from moles

N filiae = daaghters
V filiae = o daughters
AC filias = daughters
G filiarum = of daughters
D filiabus = to or for daughters
AB filiabus = by with or from
daughters

5 5

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961102361

N dominus = a lord

V domine = o lord

AC dominum = a lord

G domini = of a lord

D domino = to or for a lord

AB domino = by with or from a lord

N domini = lords

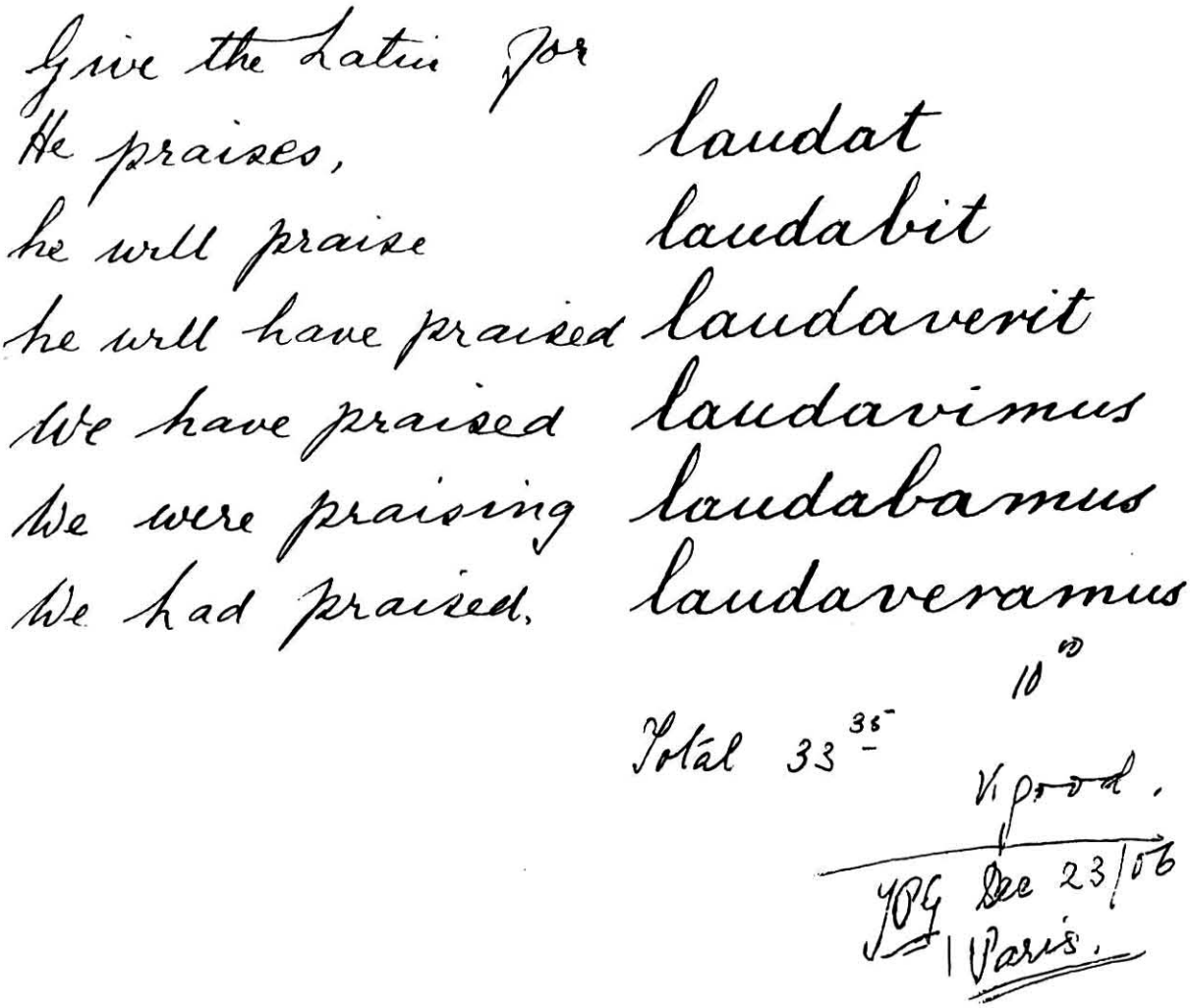
V domini = o lords

AC dominos = lords

G dominorum = of lords

D dominis = to or for lords

AB dominis = by with or from lords

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ทรงจัดการศึกษาสำหรับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร จึงทรงจัดให้พระองค์ทรงเริ่มการศึกษาในประเทศอังกฤษ กับครอบครัวชาวอังกฤษ ชื่อ นายเบล (Mr. C.W. Bell) ซึ่งอยู่ใกล้เมืองเลดเบอรี่ (Ledbury) ตั้งแต่วันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๙ โดยมีนายโคลแมน (Mr. Coleman) ผู้ซึ่งจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยลอนดอนเป็นพระอาจารย์สอนวิชาภาษาอังกฤษ เลข ภูมิศาสตร์ ภาษาลาติน รวมทั้งวิชาที่ต้องทรงศึกษาเพื่อเข้าโรงเรียนด้วย และไม่เพียงแต่จะต้องทรงศึกษาวิชาดังกล่าวมาแล้วเท่านั้น หากพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ยังทรงจัดให้พระองค์ทรงศึกษาวิชาเพื่อบริหารร่างกายเกี่ยวกับการหัดขี่ม้า แทงดาบ และยิมนาสติกด้วย *

* เรื่องเดียวกัน.

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ได้เชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจากกรุงปารีสไปยังกรุงลอนดอน และส่งเสด็จถึงบ้านนายเบล ครอบครัวเบลพยายามอย่างยิ่งที่จะถวายความสะดวกสบาย เพื่อให้ทรงพระสำราญ และทรงคุ้นเคยกับวิถีชีวิตใหม่ที่ทรงประสบ โดยมีตารางเวลาปฏิบัติพระองค์เป็นกิจวัตร ดังนี้ คือ[๑]

๘ นาฬิกา	ปลุกพระบรรทม
๙ นาฬิกา	เสวยพระกระยาหารเช้า
๙.๓๐ - ๑๒.๓๐ นาฬิกา	ทรงพระอักษรโดยมีเวลาทรงพักระหว่างครึ่ง
๑๓.๐๐ นาฬิกา	เสวยพระกระยาหารกลางวัน
๑๕.๓๐ - ๑๗.๓๐ นาฬิกา	ทรงพระอักษรและเสวยพระสุธารสชา
๑๙.๐๐ นาฬิกา	เสวยพระกระยาหารเย็น
๒๐.๐๐ นาฬิกา	บรรทม

เสด็จเข้าศึกษาในวิทยาลัยอีตัน

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยให้พระราชโอรสทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนราษฎร์อันมีชื่อเสียงของประเทศอังกฤษ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงต้องทรงประทับศึกษา ณ บ้านนายเบลอยู่เป็นเวลา ๑ ปี ๔ เดือน แล้วจึงเสด็จทรงเข้าศึกษาในวิทยาลัยอีตัน ซึ่ง *"...เป็นโรงเรียนมัธยมชั้นเอกอุของอังกฤษ ไม่มีแห่งใดจะเป็นที่นิยมแพร่หลายเสมอเหมือน ในโรงเรียนนี้มีระเบียบแบบแผนการกวดขันฝึกหัดให้นักเรียนมีวินัยและสัมมาคารวะ แม้พระราชโอรสพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายใดๆ ก็ต้องเริ่มเข้าไปรับใช้นักเรียนผู้มีอาวุโสในโรงเรียน อนึ่งโดยเหตุที่โรงเรียนอีตันตั้งอยู่ใกล้ชิดกับพระราชวังวินด์เซอร์ของพระราชวงศ์อังกฤษ นักเรียนได้อบรมให้รู้จักเจ้านายและราชประเพณี เมื่อเติบโตย่อมเข้าสมาคมทั้งปวงได้โดยปราศจากขวยเขิน"*[๒]

พระองค์ทรงสอบผ่านเพื่อเข้าศึกษาในวิทยาลัยอีตันเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ และทรงประทับศึกษาในวิทยาลัยอีตันตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ ภายใต้อภิบาลของนายแฮร์ (Mr. J.H.M.Hare) ผู้จัดการโรงเรียน ในระยะแรกไม่ทรงพระสำราญมากนัก เนื่องจากไม่ทรงรู้จักใครกับทั้งมีสิ่งแปลกใหม่ให้ทรงเรียนรู้มาก[๓] แต่ต่อมาเมื่อทรงปรับพระองค์ได้แล้ว รับสั่งว่าทรงสบายดี สนุกสนานมาก และทรงมีพระพลานามัยสมบูรณ์ ทรงหัดว่ายน้ำและโปรดการเล่นกรรเชียงเรือ กับทั้งทรงมีพระอัธยาศัยเป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไป[๔]

ผลการทรงศึกษาในวิทยาลัยอีตันในภาคเรียนแรกเป็นที่น่าพอใจ พระองค์ทรงสนพระทัยในการดนตรีและทรงสอบได้ลำดับที่ ๒๑ ในจำนวนนักเรียน ๒๗ คน และในการสอบปลายเทอมทรงทำคะแนนได้ ๓๗๗ คะแนน ดังรายงานการทรงศึกษาของพระองค์ที่นายแฮร์เสนอต่อพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร คือ[๕]

---

[๑] เรื่องเดียวกัน.

[๒] พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "พระราชประวัติ", **จดหมายเหตุบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๘** (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๔๙๒), หน้า ข.

[๓] หจช., **ร. ๕ ต. ๔๙/๕๕** พระราชกุมารและนักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียน ณ เมืองต่างประเทศ (๑๒ ต.ค. ๑๒๘ - ๗ ก.ย. ๑๒๙).

[๔] หจช., **ร. ๕ ต. ๔๙/๕๔** พระราชกุมารและนักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียน ณ เมืองต่างประเทศ (๒๒ มิ.ย. ๑๒๗ - ๙ ก.ย. ๑๒๘).

[๕] เรื่องเดียวกัน.

Copy of Mr. J.H.M. HARE'S letter

Eton College, Windsor.

July 28, 1908.

Dear Prince Charoon,

Prince Prachatipok has settled happily. He is intelligent, and seems quite to understand the English language. He is very backward in Latin, and finds the English Arithmetic puzzling. But he is improving, and has wished always to try his best.

Yrs. most truly,
(signed) J.H.M. HARE

DIVISION XXX.

SCHOOL-WORK—*Summer School-time*, 1908.

Maximum.....1000.

1	W. N. S. Brown	847
2	Tanner	722
3	E. F. Charlesworth	666
4	E. R. Hoare	634
5	Orde-Powlett	627
6	Wyld	602
7	F. L. Johnstone	596
8	C. Stronge	530
9	Vane-Tempest Markham	518
11	Mildmay	509
12	Innes-Cross	478
13	E. W. Loyd	465
14	Learoyd	448
15	Baxter	431
16	McMicking J. C. Murray	426
18	C. C. L. Williams	421
19	R. H. Hoare	414
20	Lumley	412
21	Prince Prajatipok	392
22	Britten	372
23	Jaffray A. T. Loyd *mi.*	365
25	Master	345
26	Fergusson	317
27	L. T. Sutton	297

F. R. G. DUCKWORTH.

Term list The Prince came
out- 21st out of 27. boys
fair considering his first term

651

F. *July* 1908.

Prince Prajapatibok

No.	Papers.	Max.	Parts. 1	2	3	Total of Parts.	Total.
6	Greek Translation	100				63	
5	Grammar	100	4	3		44	
	Latin Prose	100				0	
9	Verses	100				nil	
8	Divinity	100	nil	nil		nil	
4	History and Geography	100	35	15		50	
1	Latin Translation	100	19	37		56	
	Classical Total	700				213	
2	French	150	45	26	15	86	
						299	
3, 7, 10	Mathematics	200	Ar. 17	Geom. 14	Alg. 47	78	
	Maximum Total....	1050	*Total obtained* ..			377	

Minima in Trials.
1st CLASS 700
2nd CLASS 525

PASS—	*Class.*	*Math.*	*Total.*
First School-time.....	120	30	210
Second School-time...	140	35	235
Third School-time ...	160	40	265
Latin Prose	20		

(1) MATHEMATICAL REPORT FOR SUMMER SCHOOL-TIME, 1905

NAME.	BLOCK.	PROGRESS.	CONDUCT.
Prince Prajatipok	F DIVISION. 4	5th of 17 He has done very good work, and been regular & conscientious.	

N.B.—*This Report is to be filled up by the Division Master on or before the first day of Trials, and sent to the Boy's Classical or Modern Tutor and by him to the House Tutor for transmission to the Parent or Guardian.*

Signature of Master, [signature]

(2) FRENCH REPORT FOR SUMMER SCHOOL-TIME, 1905

NAME.	BLOCK.	PROGRESS.	CONDUCT.
Prince Prajatipok	F DIVISION. 5	4th in 19 Has worked very steadily and well. Has a good grounding in French, learns his lessons, and has earned a very creditable position by taking pains.	

N.B.—*This Report is to be filled up by the Division Master on or before the first day of Trials, and sent to the Boy's Classical or Modern Tutor and by him to the House Tutor for transmission to the Parent or Guardian.*

Signature of Master, [signature]

HISTORY AND GEOGRAPHY REPORT FOR LENT SCHOOL-TIME, 1905

NAME.	BLOCK.	PROGRESS.	CONDUCT.
Prajatipok	F DIVISION. 0-Bay	He has made an excellent start (2nd/7 full)	

N.B.—*This Report is to be filled up by the Division Master on or before the first day of Trials, and sent to the Boy's Classical or Modern Tutor and by him to the House Tutor for transmission to the Parent or Guardian.*

Signature of Master, [signature]

(4) SCIENCE REPORT FOR SUMMER SCHOOL-TIME, 1908 [illegible]

NAME.	BLOCK	PROGRESS.	CONDUCT.
Prince Prajadhipok	F DIVISION. 30	12K A nice friendly little boy, who has worked steadily & has abilities.	

N.B.—*This Report is to be filled up by the Division Master on or before the first day of Trials, and sent to the Boy's Classical or Modern Tutor and by him to the House Tutor for transmission to the Parent or Guardian.*

Signature of Master, W. B. Hill

(5) DRAWING REPORT FOR SUMMER SCHOOL-TIME, 1908

NAME.	BLOCK.	PROGRESS.	CONDUCT.
Prajadhipok	F. DIVISION. [illegible]	His drawing is careful & shows observation	

N.B.—*This Report is to be filled up by the Division Master on or before the first day of Trials, and sent to the Boy's Classical or Modern Tutor and by him to the House Tutor for transmission to the Parent or Guardian.*

Signature of Master. Sidney Evans

ETON COLLEGE. 1909

MUSIC.

Name Prince Prajadhipok

House J. M. Hare Esq *Division* 30

Branch Violin

Attendance Regular & punctual

Practice Very fair.

Progress Satisfactory

General Remarks He appears to be musical & promising

C. H. Lloyd

Midsummer School-time, 1908. *Musical Instructor.*

[illegible]

Mr Hare

Div. 4 III. XXX

(6) CLASSICAL REPORT FOR SUMMER SCHOOL-TIME,

NAME Poojatitsoth

Fortnightly Percentages 31 40 36 50 35

Place in Division 21

Age 14.8. Average Age of Division 14.0.

He has done very fairly well in the whole considering his handicap in the matter of language. So far as I can judge he has been attentive & moderately diligent. He is capable of doing better in his written work, in the matter of quantity and he must work hard at Eng. Grammar. His work is always neat and shows up at the right time.

Signature of Master E.R.G. Duckworth

N.B.—*This Report is to be filled in by the Division Master on or before the first day of Trials, and sent to the Boy's Classical Tutor and by him to the House Tutor not later than the following Monday for transmission to the Parent or Guardian.*

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ การทรงศึกษาของพระองค์เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีมากขึ้น คือ ทรงเอาพระทัยใส่ในภาษาฝรั่งเศสดีมาก พระอาจารย์ชมพระอัธยาศัยว่าเรียบร้อยน่ารัก ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษา มีไหวพริบ ทรงทำงานช้าๆ และแม้จะไม่ทรงโปรดการตอบคำถามมากนัก แต่ทรงตอบคำถามประวัติศาสตร์อังกฤษได้ดีมาก และทรงเขียนแต่งความได้ถูกต้องเรียบร้อยดี[๑] ดังสำเนารายงานการทรงศึกษาของพระองค์ คือ[๒]

Copy of a letter addressed by the Hon. G. Lyttelton to Mr. Hare

Eton College.

24th July 1909.

Dear Hare,

Prajatipok has had quite a successful half and is doing in his slow quiet way, very well. By slow I do not mean that he is slow in grasping and picking up Latin, but merely in his methods of working. I think, indeed, he is making quite rapid progress in his classical report (see Latin) Prose is mentioned as weak point. This must mean his work in school, for in pupil room when he has plenty of time his prose always shews signs of ease and accuracy. French also is not standing still. He is a very pleasant little boy with plenty of character. His reserve makes him much less transparant than most boys and he appears to have interests which lie outside theirs-an excellent thing, as they evidently do not clash with the ordinary school interests. I refer to such artistic tastes as he seems to have, which makes him most interesting to talk to. His hopes for the future are bright.

(sd) George Lyttelton.

Mathematical report for Summer school-time.

Name	Block	Progress	Conduct
Prince Prajatipok	E Division 7	7th of 21 (the same place as last half only) very fair progress	

French report for Summer school-time.

Name	Block	Progress	Conduct
Prince Prajatipok 3/26	E 3 Division 25	An excellent half's work A cheerful willing pupil, he has taken a good deal of trouble over all his French.	V.G.

[๑] หจช., ร. ๕ ต. ๔๙/๕๕ พระราชกุมารและนักเรียนฯ.

[๒] เรื่องเดียวกัน.

Classical report for Summer school-time. Division. E 6

Name : Prajatipok — Age 14.8 av. age of div. 14.8.

15th/30 — Fortnightly place : 19 — — 15 — — 15 — — 14

percentage : 51 — — 55 — — 55 — — 61

Absent the first fortnight or so; since then he has pursued on even way. Latin prose weak; no failure in construing or saying lesson. French construing very fair indeed. In school attentive but does not answer many questions. History questions good; well written, well expressed, and to the point.

Quite a satisfactory half work; he is a quick, pleasant member of the division.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นชอบในแผนการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ทรงวางไว้อย่างละเอียดในช่วงระยะเวลายาว ดังนั้นจึงโปรดให้จัดการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอตามแผนการศึกษาที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ทรงวางไว้ คือ

ศึกษาในวิทยาลัยอีตัน แล้วศึกษาต่อในโรงเรียนทหารที่วูลิช ซึ่งมีหลักสูตร ๒ ปี เมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนทหารแล้ว น่าจะเสด็จเข้าประจำการในกองทหารอังกฤษในช่วงฤดูการซ้อมรบจึงเป็นอันเสร็จสิ้นการทรงศึกษา รวมเวลาที่ทรงศึกษาในช่วงระยะนี้ ๔ ปี และหลังจากที่เสด็จกลับประเทศไทยแล้ว หากมีพระราชประสงค์จะเสด็จไปทรงศึกษาต่อวิชาการทหารชั้นสูงแล้ว สมควรที่จะเข้าทรงศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหาร Ecole de Geurre ในประเทศฝรั่งเศสหรืออิตาลี สุดท้ายพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ทรงคาดหวังว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงสามารถศึกษาได้ผลตามแนวทางนี้ เพราะเหตุว่า พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถ อุตสาหะพยายามในการงาน ทรงมีศิลปะและสนพระทัยในกีฬาและวรรณคดีทุกประเภท และทรงมีพระวิจารณญาณรู้ถึงกาลเทศะอยู่เสมอ[๑]

ผลการทรงศึกษาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ปรากฏเป็นที่น่าพอใจมาก ตามรายงานการทรงศึกษาคือ[๒]

Copy of a letter from Mr. Hare (Housemaster), forgarding Summer term reports.

Eton College, Windsor.

July 26, 1910.

Dear Sir,

Prince Prajatipok is progressing well, is interested in all his work, and is a sensible and dependable boy.

Your very truly,

J.H.M. Hare

[๑] เรื่องเดียวกัน.

[๒] หจช., ร. ๖ บ. ๔.๓/๑ รายงานการศึกษาของเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัย (๒๕ ก.ค. - ๑๑ พ.ย. ๒๔๕๓).

TERM REPORT

NAME : Prince Prajatipok Age : 16.7 Summer school-time, 1910. Average Age of Division 16.1

REPORT Army Class 1v.

Mathematics	Geometrical Drawing 1st. Arithmetic Algebra 3/13 Geometry	His work has been steady and satisfactory, and about the most intelligent in the division 1 but he has lost somewhat by not being neat enough. A.M.MC N.
Divinity French Geography 4/24 History English		Work carefully and intelligently, and in French produces good and improved work Sunday Questions pains-taking and shew a more developed power of expression. History lessons are his weakest point, so far as prepared work goes. Did not appear quite able to follow geography lectures. F. E. ROBESON
Science	Physics 3/14 worked well, and showed intelligence. Quite promising. W,O,E. Chemistry 12/13 has worked well and taken pains but not a very strong performer at present. H de H.	
Remarks	Promising	

EXAMINATION MARKS

A.C. IV. JULY 1910.

Prince Prajatipok J.H.M.H.

Paper	Max					Total
Divinity	100					64
Science (Extra)	250					101
		Grammar & Prose		Translation seen & Unseen & Dictation,		
French	200	100		100		
		65		81		146
		Arithmetic	Algebra	Geometry	Geometrical Drawing	
Mathematics	400	100	100	100	100	
		51	23	59	27	160
Geography	100					34
History	100					53
Science	200					108
Maximum Total	1350	Total obtained				666

Distinction	900
Class	700
Pass	400
Pass Mathematics	90
Pass Extra Science	
Total	80

N.B. Full Marks in red.

Mathematics Master's report.

Eton College, Windsor.

Summer 1910.

Prince Prajatipok has studied Mathes, with me. I find him a little slow at understanding my explanations, but, when once he gets hole of them, he makes good use of them, and dose his work quickly and accurately. He will find it much easier when he has a more through knowledge of English technical terms.

J.C. Chute

Music Master's Report

ETON COLLEGE

Summer school-time, 1910

MUSIC

NAME : PRINCE PRAJATIPOK

House J.H.M. Hare Esq Division 15

Branch Violin

ATTENDANCE	very regular and punctual
PRACTICE	Moderate
PROGRESS	Satisfactory
GENERAL REMARKS	Steadily improving, although he naturally finds the changing from one position to another difficult at first.

Edward Mason. C.H. Lioyd

Music Master. MUSICAL INSTRUCTOR

เสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารเมืองวูลิช

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยอีตันแล้ว ทรงสามารถสอบเข้าศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อยทหารเมืองวูลิช (Royal Military Academy, Woolwich) ในแผนกทหารปืนใหญ่ม้าได้

ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอได้เข้าทำการเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตรในกองทหารของอังกฤษ ทำหน้าที่บังคับฝึกหัดทหารเพื่อทรงศึกษาหน้าที่การบังคับบัญชาทหาร ซึ่งทางรัฐบาลอังกฤษก็ตอบรับด้วยความยินดี[๑] แต่ในช่วงระยะเวลาของการทรงศึกษานั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ พระองค์จึงจำเป็นต้องเสด็จกลับประเทศไทย เพื่อทรงร่วมในงานพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปลายปีเดียวกัน (มีนาคม ๒๔๕๓) และได้เสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยเสด็จกลับทางประเทศญี่ปุ่นเพื่อทรงขึ้นรถไฟสายทรานส์ไซบีเรีย ถึงประเทศอังกฤษในเดือนกันยายน[๒]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารเมืองวูลิช ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๔ และทรงสำเร็จการศึกษาเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๖ (เดือนมกราคม) ดังรายงานการทรงศึกษาความว่า[๓]

(สำเนาคำแปล)

กรุงปารีส

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายบัญชีหมายของนักเรียนนายร้อยโรงเรียนวูลิช ในการสอบไล่ปลายปีคฤสตศักราช ๑๙๑๓ กับสำเนาหนังสือมีไปมาระหว่างนายทหารโรงเรียนนายร้อย แลข้าพระพุทธเจ้า เรื่องการสอบไล่ครั้งที่สุดของสมเดจพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา

ตามที่ปรากฏอยู่ในบัญชีหมายนั้น นักเรียนสอบไล่ได้มี ๔๘ คน สมเดจพระเจ้าน้องยาเธอทรงสอบไล่ได้ระหว่างที่ ๔๐ แล ๔๑ ถ้าคิดเฉลี่ยแล้วทรงได้หมาย ๖๔.๘๐ ในร้อย ซึ่งเปนการจำเป่นที่จะต้องได้ แลส่วนน้อยที่สุดนั้น ๖๐ ในร้อยตามจำนวนเฉลี่ยนี้ สมเดจพระเจ้าน้องยาเธอทรงสอบไล่ได้อย่างชั้นคาเดท แพนกวิชาสอบไล่ได้ดีแลมากกว่าจำนวนเฉลี่ย มี (๑) การฝึกหัดทหารราบ แลทำซิกแนลทรงได้ ๘๑ ในร้อย (๒) ภาษาฝรั่งเศส ๗๘ ในร้อย (๓) ฝึกหัดกายกรรม ๗๕ ในร้อย (๔) กฎหมายทหาร ๗๕ ในร้อย (๕) ขี่ม้า ๗๒.๑๖ ในร้อย วิชาที่ทรงเลือกตามพระทัยอีกสองอย่างนั้นทรงได้หมายต่ำกว่าเฉลี่ย ทรงได้แต่เพียง ๒๘ ในร้อยอย่างหนึ่ง แล ๒๑ ในร้อยอีกอย่างหนึ่ง

ถ้าพิจารณาหมายที่ทรงสอบไล่ได้ในวิชาทั้งหมดแล้ว ก็ต้องนับว่าทรงสอบได้ดี เพราะได้หมายเฉลี่ยชั้นคาเดทโรงเรียนนายร้อย

ข้าพระพุทธเจ้ามีความยินดีมากที่จะกราบบังคมทูลว่าการที่สมเดจพระเจ้าน้องยาเธอเสดจไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ เมื่อวันจันทรที่ ๙ นั้นเปนการเรียบร้อยดี ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายสำเนารายงานนายร้อยเอก หม่อมเจ้าอมรทัต พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษได้ทรงเชิญเสดจสมเดจพระเจ้าน้องยาเธอไปในพระราชพิธี เลวี พร้อมกันกับเจ้านายอื่นๆ วันนี้ (วันที่ ๑๓) ด้วย

เพราะพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษได้ทรงโปรดให้สมเดจพระเจ้าน้องยาเธอเข้าเฝ้าแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ขอให้อัครราชทูตสยามที่ลอนดอน ถ้าอัครราชทูตเห็นสมควรให้ช่วยจัดให้เสดจเข้าเฝ้ากวีนแมรี แลกวีนอะเลกซานดรา แลเสดจเยี่ยมเจ้านายอื่นๆ ด้วย

---

[๑] หจช., กต. ๔๓.๖.๔/๗ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยทรงเรียนวิชาทหาร (พ.ศ. ๒๔๕๔).

[๒] หจช., กต. ๔๓.๖.๔/๖ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราไชย และเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาจะเสด็จกลับยุโรป (พ.ศ. ๒๔๕๔).

[๓] หจช., กต. ๔๓.๖.๓/๑๐ การทรงเล่าเรียนของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๖).

สมเดจพระเจ้าน้องยาเธอ จะเสดจไปประจำกองทหารปืนใหญ่ที่เมืองออลเดอชอต วันที่ ๒๖ เดือนนี้ ข้าพระพุทธเจ้าหวังด้วยเกล้าฯ ว่า คงจะทรงศึกษาเล่าเรียนสำเร็จในกองทหารนั้นตามคาดหมายด้วย

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
(เซนนาม) ข้าพระพุทธเจ้า จรูญ ขอเดชะ

(สำเนาคำแปล)

โรงเรียนนายร้อยทหารบก
เมืองวูลิช
วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖

ทูล พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ฯ

ข้าพเจ้าขอแจ้งความมาให้ท่านทราบว่า หมายที่สมเดจพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกทรงสอบได้ในการสอบไล่ครั้งที่สุดที่โรงเรียน เมื่อเดือนธันวาคม ๑๙๑๓ มีปรากฏอยู่ข้างท้ายหนังสือ ดังนี้

สมเดจพระเจ้าน้องยาเธอ ทรงสอบได้ระหว่างที่ ๔๐ แล ๔๑ แลข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะรายงานว่า ได้ทรงสอบได้ดี ซึ่งแสดงให้เหนได้ว่าทรงเอาพระไทยใส่ในการศึกษาเล่าเรียนตลอดเวลาประทับอยู่ที่นี่

ปืนใหญ่	๘๖๑
ช่าง	๓๖๙
กลศึก	๒๕๕
พงษาวดาร แลอุบายทหาร	๗๗๐
กฎหมายทหาร	๒๕๙
แพนกปกครองทหาร	๒๒๒
ศุขาภิบาล	๑๒๑
ภาษาฝรั่งเศส	๓๑๒
เลข	๖๕๐
ไฟฟ้า	๓๑๓
ขี่ม้า	๔๓๓
ฝึกหัดกายกรรม	๗๕
ทหารราบ	๘๑
กลศึกช่างแลทำแผนที่รวมกัน	๑๑๔๔
ไฟฟ้า แลไฟ (ทรงเลือก)	๙๘
เครื่องจักร	๘๒
รวม	๖๐๔๕
หมายยกมา	๘๘๒๐
รวมทั้งสิ้น	๑๔๘๖๕

(เซน) แอซเซน นายร้อยเอก

เสด็จเข้าประจำการในกองทหารอังกฤษ

หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารที่วูลิชแล้ว พระองค์ได้เสด็จเข้าประจำการในกองทหารปืนใหญ่ม้าที่เมืองอัลเดอชอต (Aldershot) ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๕๗ อันเป็นช่วงระยะเวลาการซ้อมรบ โดยรัฐบาลอังกฤษตามความเห็นชอบของที่ประชุมกองทหาร (Army Council) อนุญาตให้ทรงเครื่องแบบทหารอังกฤษสังกัดใน "L" Battery Royal Hourse Artillery และถวายพระยศนายร้อยตรีให้ทรงมีศักดิ์และสิทธิ์เหมือนกับนายทหารอังกฤษทุกประการ[๑] ดังคำประกาศพระราชทานจากสมเด็จพระเจ้ายอร์ชที่ ๕ แห่งกรุงอังกฤษ ความว่า[๒]

Copy.

G E O R G E . R.I.

G E O R G E by the Grace of God, of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, and of the British Dominions beyond the Seas, King, Defender of the Faith, Emperor of India, &c. To Our Trusty and well-beloved PRINCE PRAJATIPOK G R E E T I N G .

We, reposing trust and confidence in your Loyalty and good Conduct, Do by these Presents constitute and appoint you to the Honorary Rank of 2nd Lieutenant in Our Land Forces from the Seventh Day of February 1914 and WE do hereby give and grant You full Power and Authority to have, hold and enjoy your said Honorary Rank accordingly, together with all and singular the privileges thereunto belonging. And WE do hereby Command all Our Officers and Soldiers whom it may concern to acknowledge You as a 2nd Lieutenant as aforesaid.

GIVEN at Our Court at Saint James's the Second day of February 1914 in the Fourth Year of Our Reign.

BY HIS MAJESTY'S COMMAND.

(Sd.) J.S. Ewart.

(Sd.) R.H. Brade.

His Royal Highness Prince Prajatipok of Siam
2nd Lieutenant
(honorary rank)
Land Forces.

ปี พ.ศ. ๒๔๕๗ เกิดมหาสงครามโลกขึ้นในยุโรป แต่แรกเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอยังทรงศึกษาวิชาทหารได้เพียงครึ่งๆ กลางๆ หากจะกลับประเทศไทยก็จะยังทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองไม่เต็มที่ ซึ่งในการนี้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ก็ทรงเห็นพ้องกับพระราชดำริ ดังนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ ทรงจัดหาครูเพื่อสอนวิชาเพิ่มเติมให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ในช่วงระยะเวลาที่ประทับอยู่ในประเทศอังกฤษยามสงคราม โดยเน้นหนักวิชาที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและกองทัพ คือ วิชากฎหมายระหว่างประเทศ พงศาวดารศึก และยุทธศาสตร์กลศึก[๓]

---

[๑] หจช., กต. ๔๓.๖.๔/๘ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาฯ เสด็จเข้าประจำกองทหารปืนใหญ่ม้าอังกฤษ (พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๒๔๕๗).

[๒] เรื่องเดียวกัน.

[๓] หจช. กต. ๔๓.๖.๔/๑๔ การทรงศึกษาของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๗).

เสด็จกลับประเทศไทย

หากต่อมาสภาพการณ์สงครามในยุโรปรุนแรงขึ้น รัฐบาลฝรั่งเศสทูลเชิญพระองค์ให้เสด็จทอดพระเนตรแนวรบในฝรั่งเศส แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นประโยชน์ ประกอบกับปัญหาการหาครูมาถวายพระอักษร เนื่องจากเป็นยามสงคราม นายทหารที่สามารถทั้งชาวอังกฤษและฝรั่งเศสจำเป็นต้องไปสงคราม[๑] ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จกลับประเทศไทยในปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๗ (เดือนมีนาคม) และมีพระบรมราชโองการว่า ก่อนเสด็จกลับให้ทูลลาพระเจ้ายอร์ชที่ ๕ และโปรดให้ทรงลาออกจากพระยศนายทหารอังกฤษด้วย[๒] ทั้งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จร่วมรบกับเพื่อนทหารชาวอังกฤษถึงกับทรงขอร้องให้สมเด็จพระเจ้ายอร์ชที่ ๕ ทรงจัดให้พระองค์ได้เสด็จไปในการรบ หากสมเด็จพระเจ้ายอร์ชที่ ๕ ไม่สามารถทำตามพระราชประสงค์ได้ เพราะพระองค์ทรงเป็นคนไทยซึ่งเป็นประเทศที่เป็นกลางในสงคราม[๓]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทูลลาสมเด็จพระเจ้ายอร์ชที่ ๕ ในวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๗ และเสด็จกลับถึงประเทศไทยเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘[๔]

ทรงรับราชการทหาร

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาในประเทศอังกฤษนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงพระยศเป็นนายร้อยตรีนอกกอง กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นนายร้อยโท และเป็นนายทหารนอกกองกรมทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ด้วย ครั้นเสด็จกลับประเทศไทย พระองค์ทรงเข้ารับราชการในตำแหน่งนายทหารคนสนิทของจอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เสนาธิการทหารบก

ต่อมาพระองค์ทรงได้รับพระราชทานเลื่อนขึ้นเป็นผู้บังคับการกองร้อยทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์และดำรงพระยศเป็นนายร้อยเอก แล้วทรงย้ายไปรับราชการประจำกรมบัญชาการกองทัพน้อยที่ ๒ ในตำแหน่งนายทหารฝ่ายเสนาธิการ กับทั้งได้เลื่อนพระยศเป็นนายพันตรี ตำแหน่งผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม

ในระยะแรกที่ทรงรับราชการทหาร พระองค์ประทับอยู่วังพญาไทร่วมกับพระบรมราชชนนี โดยเหตุที่ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์สุดท้อง และนอกจากวังพญาไทแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถยังประทานบ้านท่าเตียนให้เป็นที่ประทับอีกแห่งหนึ่งด้วย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ มาด้วยความเรียบร้อยจนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๖๐ จึงทรงลาราชการเพื่อทรงผนวช

ทรงผนวช

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนี พระองค์ที่สองที่ทรงผนวช พระองค์แรกที่ทรงผนวชคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและทั้งสองพระองค์ทรงได้เป็นพระมหากษัตริย์ต่อมาโดยลำดับ พระองค์ทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณโรรสเป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วเสด็จประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร[๑] ในครั้งนั้นสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนีทรงปลื้มพระทัยอย่างยิ่งในการทรงผนวชของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้ได้เสด็จไปฟังเทศน์

---

[๑] เรื่องเดียวกัน.

[๒] หจช., กต. ๔๓.๖.๔/๑๖ พระเจ้ากรุงอังกฤษเชิญสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยไปเสวยที่อาลเดอชอต (พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๕๘).

[๓] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์** (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๑), ๑ : ๑๑๒.

[๔] หจช., กต. ๔๓.๖.๔/๑๗ และ ๑๙ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยเสด็จกลับกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๕๘).

[๕] พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "พระราชประวัติ", **จดหมายเหตุบรมราชาภิเษก...**, หน้า ๕.

และฟังสวดมนต์เย็น ณ วัดบวรนิเวศวิหารอยู่เสมอ[๑]

ขณะที่พระองค์ทรงผนวชอยู่นั้น เนื่องจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเห็นว่าพระองค์เป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์สุดท้าย คงจะมิได้ทรงดำรงตำแหน่งทางราชการที่สำคัญๆ เทียบเท่ากับพระเจ้าพี่ยาเธอทั้งหลาย ถ้าหากทรงดำรงอยู่ในสมณเพศตลอดไปแล้ว ย่อมทรงมีโอกาสเป็นใหญ่ในบรรดาพระอย่างแน่นอน จึงทรงแนะนำว่าควรจะทรงผนวชอยู่ตลอดไป แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธพระประสงค์นี้ โดยทูลตอบตามตรงว่า พระองค์ท่านทรง "ติดผู้หญิง" เสียแล้ว[๒] ประกอบกับเหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ ข้อจำกัดทางด้านพระพลานามัยของพระองค์ท่าน ที่ทรงมีพระโรคเบียดเบียนและทรงประชวรอยู่ตลอดเวลา

อภิเษกสมรส

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีห้องประทับ ณ วังพญาไทร่วมกับสมเด็จพระบรมราชชนนี อันเป็นที่รวมของบรรดาหม่อมเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นพระภาคิไนยของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนี จึงทรงพบปะบรรดาพระญาติอยู่เสมอ และในบรรดาหม่อมเจ้าหญิงเหล่านี้พระองค์หนึ่งพระนามว่าหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี สวัสดิวัตน์ พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิสิษฐ์ พระอนุชาองค์สุดท้องของสมเด็จพระศรีพัชริน-ทราบรมราชชนนี ผู้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรด

ในปีต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงลาผนวชและเสด็จกลับเข้ารับราชการทหารตามเดิมแล้ว พระองค์ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี สวัสดิวัตน์ ความว่า

> *...ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกราบบังคมทูลหารือในกิจส่วนตัวของข้าพระพุทธเจ้า ด้วยใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทก็เปรียบเหมือนบิดาแห่งข้าพระพุทธเจ้า และได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่ข้าพระพุทธเจ้าหลายครั้งตั้งแต่เยาว์มาจนบัดนี้จะนับมิถ้วน ด้วยเหตุนี้ข้าพระพุทธเจ้าจึงบังอาจกราบทูลรบกวนอีกครั้ง ๑ คือบัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้ปฏิพัทธ์รักใคร่กับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีธิดาแห่งเสด็จน้า และข้าพระพุทธเจ้าอยากจะใคร่ทำการสมรสกับเจ้าหญิงนั้น แต่เดิมข้าพระพุทธเจ้าได้ชอบพอกับหญิงรำไพพรรณีฉันเด็กและผู้ใหญ่ และสมเด็จแม่ก็โปรดให้หญิงรำไพมารับใช้ข้าพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ เวลานี้ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าหญิงรำไพพรรณีโตมากแล้วอายุถึง ๑๖ ปี พอสมควรจะทำการสมรสได้ ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบทูลสมเด็จแม่ว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะมีหนังสือกราบบังคมทูลใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเพื่อทราบพระราชปฏิบัติ ท่านก็ทรงเห็นด้วยกับข้าพระพุทธเจ้า ส่วนเสด็จน้านั้นท่านรับสั่งว่าท่านไม่ทรงเกี่ยวข้องด้วย เพราะท่านได้ถวายหญิงรำไพไว้ขาดแก่สมเด็จแม่ตั้งแต่ยังเล็กๆ แล้ว*
>
> *ถ้าตามที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลมานี้ มิได้ขัดต่อพระราชประสงค์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้สำเร็จตามประสงค์นี้*
>
> *ส่วนการพิธีเศกสมรสนั้นจะกระทำอย่างไรและวันเวลาใดย่อมแล้วแต่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะทรงกำหนดทั้งนั้น ตามข้อความนี้ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลมานี้สมเด็จแม่ทรงเห็นพ้องด้วยแล้วทุกประการ...*[๓]

---

[๑] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์**, ๑ : ๒๓๐ - ๒๓๑.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๑ - ๒๓๒.

[๓] สำนักราชเลขาธิการ, **แฟ้มที่ ๒๕ - ๕ - ๒ (๑๓ - ๒๑๕)** เรื่องอภิเศกสมรสสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และเศกสมรสหม่อมเจ้าธานีนิวัต อ้างถึงใน **พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาตรัสขอหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี สวัสดิวัตน์ ให้และประกอบพิธีอภิเษกสมรส ณ พระที่นั่งวโรภาสพิมาน พระราชวังบางปะอิน เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ในการนี้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนีทรงพอพระราชหฤทัยมากถึงกับพระราชทานแหวนเพชรแก่ผู้ที่ได้รับเชิญร่วมโต๊ะสวยทุกคน*

หลังจากการอภิเษกสมรสแล้ว พระองค์ยังทรงปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ มาด้วยความเรียบร้อย แต่ขณะเดียวกันพระพลานามัยของพระองค์ไม่สมบูรณ์นัก ประชวรเรื้อรังมาตั้งแต่ทรงผนวช จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๖๓ แพทย์เห็นความจำเป็นว่าควรจะเสด็จไปรักษาพระองค์ในประเทศที่มีอากาศเย็น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระองค์เสด็จไปรักษาพระองค์ในยุโรปได้

เสด็จทวีปยุโรปเพื่อรักษาพระองค์และทรงศึกษาต่อ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระมเหสีเสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๓ โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิสิษฐ์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอาภาพรรณี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ หม่อมเจ้าโสภณภราไดย หม่อมเจ้ากมลีสาณ ชุมพล หม่อมเจ้าดำรัสดำรงค์ เทวกุล กับชายาและโอรสธิดา หม่อมเจ้าปรีดิเทพพงษ์ เทวกุล และพระอารีดรุณพรรค (ม.ล. เจริญ อิศรางกูร) ตามเสด็จ[๒] พระองค์และบรรดาผู้ตามเสด็จยกเว้นคณะนักเรียนประทับอยู่ในอียิปต์ตลอดฤดูหนาวแล้วจึงเสด็จไปยุโรปในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ประทับอยู่ที่กรุงโรมและกรุงปารีสเพื่อตรวจพระอาการ จากรายงานพระอาการของนายแพทย์เฮป (Hepp) พบว่า พระอวัยวะสมบูรณ์ดี แต่ยังมีพระอาการประชวรเนื่องมาจากพระโรคไข้ส่า (Dengue Fever) และมีเชื้อโรคบิดอยู่ซึ่งไม่เป็นการร้ายแรงนัก ถ้าได้ทรงกระทำการรักษาพระองค์สัก ๖ สัปดาห์แล้ว พระอาการประชวรจะหายเป็นปกติ ดังนั้นเพื่อประโยชน์แก่พระองค์และการทหารบกไทย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อทรงศึกษาวิชาทหารบกต่อในโรงเรียนเสนาธิหารทหาร Ecole de Guerre ดังความในพระราชหัตถเลขาว่า[๓]

(สำเนา)

วันที่ ๒ พฤศภาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

ขอเดชะฝ่าลอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยบัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้หมอตรวจร่างกายแล้วสองแห่ง คือ ที่กรุงโรมและปารีส คงได้ความว่า ไม่เป็นโรคอะไรร้ายแรง อะวัยวะทุกอย่างยังดีเรียบร้อย เว้นแต่การย่อยอาหารช้าไปเท่านั้น แต่เปนเพราะเหตุใดออกจะไม่รู้แน่ อย่างไรก็ดีได้ความว่ารักษาไม่ยากนัก และเวลานี้ Dr. Hepp กำลังรักษาอยู่ ว่าราว ๕ สัปดาห์จะสบายขึ้นมาก หวังว่าจะหายขาดและสบายดีอย่างเดิม

ในระหว่างที่คุยกันที่นี่ หม่อมเจ้าปรีดิเทพพงษ์ บอกข้าพระพุทธเจ้าว่า เวลานี้ฝรั่งเศสกำลังเปิดโอกาสให้คนไทยเรียนวิชาทหารได้หลายอย่างและได้ให้ข้าพระพุทธเจ้าดูรายการเล่าเรียนหลายอย่าง

ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ปฤกษาพระองค์เจ้าจรูญว่าจะไปดูการเล่าเรียนเหล่านี้บ้างได้หรือไม่ เธอตอบว่าคงจะจัดได้ง่ายเปนแน่ แต่เธอ propose ให้ข้าพระพุทธเจ้าเข้าเรียนในโรงเรียนเสนาธิการณ์ คือ Ecole de Guerre เสียทีเดียวจะได้ประโยชน์มากกว่า

---

* พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต** (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๕), หน้า ๖๒๐.

[๒] พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์**, ๑ : ๓๒๖ - ๓๒๗.

[๓] หจช., กต. ๖.๖/๑๔ เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยจะทรงศึกษาวิชาทหารฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๖๖).

ในเรื่องนี้โปรแกรมการเล่าเรียนของข้าพระพุทธเจ้า แต่เดิมก็กะไว้ว่าจะเข้าโรงเรียนนี้ แต่เปนอันต้องงดเพราะเกิดมีสงครามขึ้น เมื่อสงบศึกแล้วข้าพระพุทธเจ้าก็ได้คิดหลายครั้งว่าอยากจะกลับมาเรียนใหม่ แต่นึกเสียว่ายศทหารสูงเกินไปเสียแล้ว

บัดนี้ปรากฏว่าไม่สูงเกินไปและเขาต้องการนายทหารที่มีอายุระหว่าง ๒๘ ถึง ๓๒ ปี ด้วยซ้ำ เมื่อเร็วๆ นี้ก็มีเจ้าญี่ปุ่นชั้นนายพันมาเรียนในโรงเรียนนี้

เมื่อเร็วๆ นี้เจ้าหน้าที่ทางกระทรวงกระลาโหมต้องการให้หม่อมเจ้านักขัตรมงคลเข้าเรียน เขาตอบว่ายังเด็กนักควรส่งนายทหารที่มีอายุและ experience มากสักหน่อยมาเรียนจะดีกว่า

ข้าพระพุทธเจ้าได้มาตริตรองดูรู้สึกว่า ถ้าข้าพระพุทธเจ้าได้เข้าเรียนจะเปนประโยชน์แก่ตนเปนอันมาก เพราะเวลานี้ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกว่าตนเองไม่มีความรู้พอที่จะรับราชการทหารบกให้เป็นประโยชน์ได้จริงและเป็น Credit แก่ตน และได้คิดอยู่เนืองๆ ว่า อยากจะออกเสียจากทหารบก เพราะทำงานไม่ได้ดีสมกับความมุ่งหมาย แต่ถ้าข้าพระพุทธเจ้าได้เล่าเรียนเพิ่มเติมคงจะทำงานได้ดีขึ้นอีกเป็นอันมาก นอกจากนี้ยังมีประโยชน์อย่างอื่น เช่นภรรยาข้าพระพุทธเจ้าจะได้เล่าเรียนภาษาฝรั่งได้ดีจริงๆ เปนต้น

เมื่อเปนเช่นนี้ข้าพระพุทธเจ้าจึงตกลงใจขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเล่าเรียนต่อไปซึ่งจะต้องใช้เวลาประมาณ ๓ ปี คือ เตรียมตัว ๑ ปี เล่าเรียน ๒ ปี ถ้าจะเรียนวิชาอย่างใหม่เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อในมหาสงครามนี้ด้วยแล้ว ต้องการเวลาเพิ่มขึ้นอีก ๑ ปี หรือถ้าจะดูการเรียนอย่างใหม่เฉยๆ ต้องการเวลา ๑ ปี แต่เรียนจริงๆ ไม่ได้ ได้แต่ดูเขาเฉยๆ เพราะความรู้เดิมไม่มีพอ ถ้าจะให้ได้ประโยชน์เต็มที่ ก็คือทำทั้งสองอย่าง คือเข้า Ecole de Guerre ด้วยเรียนวิชาใหม่ด้วย หรือมิฉนั้นก็เข้า Ecole de Guerre เฉยๆ แต่ไปดูการเรียนอย่างใหม่อย่างเดียวนั้นมีประโยชน์น้อยสักหน่อย

ในการที่จะเล่าเรียนนี้ข้าพระพุทธเจ้านับว่าเป็นการส่วนตัว เพราะฉนั้นข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าฯ ว่า จะใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวตลอดไป เพื่อไม่ให้เปลืองเงินหลวง แม้เรียนมาไม่ได้ประโยชน์ในทางราชการก็ไม่เสียหายอย่างใด

ส่วนกำลังกายนั้นข้าพระพุทธเจ้าได้ถามหมอแล้วว่าจะทนทำการทหารได้หรือไม่ หมอตอบว่าได้แน่นอนและจะเปนการดีสำหรับโรคด้วยซ้ำ เพราะต้องการ exercise มาก

ในการที่ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานอยู่เล่าเรียนต่อไปนี้มิใช่จะคิดอยู่เที่ยวเสียเฉยๆ ที่ในทวีปยุโรปเลย เปนเพราะข้าพระพุทธเจ้ามีความประสงค์ improve ตนเองโดยแท้ และให้โอกาศให้ภรรยาได้รับความเล่าเรียนด้วย

ตามที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลมานี้ แม้ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทจะพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำประการใด ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานดำรัสตอบเปนทางโทรเลข เพื่อจะได้จัดการเตรียมตัวทันทีไม่ให้เสียเวลาเนิ่นช้าไป.

ถ้าแม้ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เรียนต่อไปแล้ว ผู้ที่มาด้วยกับข้าพระพุทธเจ้าทั้งหมดก็เปนอันกลับได้ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานให้พระองค์เจ้าจรูญเปนผู้ดูแลข้าพระพุทธเจ้าต่อไปจนจบการเล่าเรียน

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

(ลงพระนาม) ข้าพระพุทธเจ้า ประชาธิปก ขอเดชะ

ขุนสุนทร. คัด
หลวงพิพัฒ. ทาน

ทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหาร Ecole de Guerre

จากการติดต่อระหว่างพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ผู้ดูแลการศึกษาในองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลฝรั่งเศส ฝรั่งเศสยินยอมให้พระองค์ทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิหารทการ Ecole de Guerre และจัดกำหนดการสำหรับพระองค์ไว้ดังนี้ คือ

> *...ให้เสด็จไปประทับอยู่ในกองทัพที่ ๒๐ (20 Corp d' Armie) ที่ Nancy ๑ ปี จะจัดให้มีนายทหารประจำกรม Staff Officer มาเป็นพระอาจารย์ และเชิญเสด็จไปประจำในกองทหารต่างๆ ซึ่งมีอยู่ในกองทัพนี้ทั้ง ๔ เหล่า และในที่สุดจะให้เสด็จไปใน Tank Corp ได้ด้วย...*[๑]

พระองค์เสด็จประจำกองทัพน้อยที่ ๒๐ เมืองนางซี (Nancy) เป็นเวลา ๖ เดือน ตั้งแต่วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๔ โดยมีนายพันโท เดเกรส์ (Degraix) เป็นนายทหารประจำพระองค์ ระหว่างระยะเวลา ๖ เดือนนี้จะต้องเสด็จไปประจำกองทหารราบที่ ๒๖ ๒ เดือน ประจำอยู่กองทหารปืนใหญ่ ๒ เดือน และประจำอยู่กองทหารม้า ๒ เดือน และจะได้เสด็จไปทอดพระเนตรกิจการของกองทหารต่างๆ เช่น กองบิน กองรถถัง และกองเสนาธิการด้วย[๒] และได้เสด็จกลับจากเมืองนางซีถึงกรุงปารีส เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕ และเริ่มทรงศึกษาตามโปรแกรมที่รัฐบาลฝรั่งเศสวางถวายตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม ตามรายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในโปรแกรมการทรงศึกษาของพระองค์ คือ[๓]

TRANSLATION OF No 4152.

Programme of the courses of study for His Royal Highness Prince PRAJATIPOK, sent by the Military of Siam.

No. 4445. *Paris, 25th April, 1922.*

Dear Major,

In reply to your letter No $\frac{1126/65}{158}$*, dated the 7th April, I have the honour to request you to be good enough to inform me if the follwing detailed account of the terms relating to the several courses of study for His Royal Highness Prince PRAJATIPOK would meet with his approval.*

1. Stay at Coetquidan : 1st–20th May.

Passing course of the rank of Major.

His Royal Highness will be met on the 1st May at 14hrs.-51m. at Rennes (train leaving Pari-Montparnasse at 8hrs.-20m.) by the General commanding the 10th Army Corps, who will drive him in an automobile to the Coetquidan Camp.

The courses of study commence on the 2nd May.

An isolated tent will be put at the disposal of the Prince and his meals will be prepared by the Officer Mess.

---

[๑] เรื่องเดียวกัน.

[๒] เรื่องเดียวกัน.

[๓] เรื่องเดียวกัน.

As military lectures end on the 20th May, H.R.H. could return to Paris on the 21st.

2. Stay at Mailly :-

H.R.H. will be expected at Mailly-le-Camp on the 22nd May at 13hrs.-21m. (leaving Paris-Est at 8hrs. 50m. - arriving Châlons at 11 hrs. 11m. - leaving Châlons at 12hrs. - 1m.)

Rooms will be reserved at the Hotel at Mailly-le-Camp.

The Prince could return to Paris on the 1st June.

***3. Passing course of the rank of Colonel :** 2nd June - 22nd July.*

I believe I could leave to you the care of regulating the details relative to the period of 2nd June to 3rd July during which time His Royal Highness will attend the theoretical passing courses of the rank of Colonel at Versailles. He would be able, without difficulty, to reside during that time in Paris.

As regards the stay at Coetquidan from 3rd to 22nd July, the details could be settled in the same manner as for the time from 1st to 20th May.

4. Manoeuvres.

I shall have the honour to submit to you later the proposals relating to the participation of the Prince in the manoeuvres in September and October.

I take the liberty to suggest that H.R.H. bring to the Camp his own car, on account, especially, of the interesting automobile drives he might take during the days of rest in Britanny and in Champagne, for I fear that the military automobile which could be put at his disposal will not give the quality and comfort desired.

Please accept, Dear Major, the expression of my devoted sentiments.

GENERAL : HENGAULT.
Under Chief of the General Satff.

เสด็จกลับประเทศไทยและทรงเข้ารับราชการทหาร

เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เสด็จกลับประเทศไทยในปีเดียวกัน โดยโปรดให้หม่อมเจ้าอมรทัต กฤดากร ออกไปรับเสด็จ[๑] และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เสด็จกลับทางประเทศสหรัฐอเมริกาและหากจะทรงแวะประเทศญี่ปุ่นหรือฮ่องกงด้วยก็ได้เพื่อประโยชน์ในการทรงศึกษาเพิ่มเติม[๒] หม่อมเจ้าอมรทัต กฤดากร ในฐานะผู้ออกไปรับเสด็จทรงรายงานการเดินทางครั้งนี้ไว้อย่างละเอียด นับแต่เริ่มเสด็จถึงประเทศสหรัฐอเมริกา และจะเสด็จประเทศญี่ปุ่น ดังปรากฏความในลายพระหัตถ์ที่ทรงมีถึงพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ความว่า[๓]

---

[๑] หจช., ร. ๖ บ. ๔.๓/๑๔ เงินค่าเดินทาง ม.จ. อมรทัต ออกไปรับเสด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชากลับสู่พระนคร (๒๒ - ๒๘ พ.ค. ๒๔๖๗).

[๒] หจช., กต. ๖.๖/๑๖ เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยเสด็จกลับคืนพระนคร (พ.ศ. ๒๔๖๗).

[๓] หจช. กต. ๖.๖/๑๗ เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยเสด็จกลับกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๔๖๗).

October 9th 2467.

Dear Prince Traidos

I am extremely sorry that owing to want of time I have not been able to send you any news of H.R.H. the Prince of Sukothai's arrival and tour in the United States.

The time at our disposal I very short and the Prince would like to see as much as possible so that the tour is really a rush through with only two or three stops of four days.

Our passage across the Atlantic was agreable in the sence that we only had two rough days, and that the Leviathan was very comfortable and magnificent.

We arrived at New-York on the 22nd September at 5 p.m. and were met by Phya Buri Mr. Atwater, the new Consul, and other members of the Legation and students.

During our stay in New-York we stayed at the Biltmore Hotel and were naturally besieged by reporters throughout our stay of four days.

On the 27th Sept. the party left New-York by train for Philadelphia and spent the week-end with the Goodmans at their invitation. Mr Goodman had arranged an afternoon party and a family dinner at night with Mr Potter present. The next day the Prince rested the whole morning and in the afternoon had tea with Mr & Mrs Stotsbury at their magnificent mansion near bye. Mr Stotsbury is a partner in Morgan & Co and one of the ten riches men is America.

On the night of the 28th the party accompanied by Phya Buri who had joined us at Philadelphia, arrived at Washington and spent two nights at the Legation. Unfortunately it rained throughout the two days of our visit of that city. The Prince who had caught a bad cold at New-York however benefited by the enforced stay at home and was much better when we left for New-York on the night of the 30th.

On arrival at New-York on the 1st Oct. we took the Hudson river boat up to Ploughkeepsie where a car awaited us and drove us to Stockbridge in the Berkshire Hills. We arrived by motor a Boston on the 3rd Oct. at stayed there 3 nights. At Boston we had the pleasure of dining with Dr & Mrs James at their home and met there Mrs Sayer.

From Boston we went to Buffalo, spent the day there in order to visit Niagara Falls and came on here on the 8th instant.

General Mc Chesney, the Consul-General, a very nice and amiable man, is entertaining us very hospitably and invited us to dinner last night and again tonight to meet some of the notable people of the place.

I enclose a copy of our program for the rest of the journey and the proposed program for Japan which I have sent to Phya Chamnong. I heard yesterday from Washington that our reservation per the ss Fushimi Maru have been made and we should therefore reach Singapore on the 22nd December. From the latter place it is proposed to motor up the F.M.S. and catch the Penang express at either Penang or Alorstar arriving in Bangkok on the 27th December, I will write to Phya Pradibhat about this.

WASHINGTON, D.C. Sept. 29, 1924.

ITINERARY FOR THE TRIP OF HIS ROYAL HIGHNESS THE PRINCE OF SUKHOTAI THROUGH THE UNITED STATES EN ROUTE FROM PARIS TO BANGKOK.

October	*1,*	*Leave Washington, D.C., via Pennsylvania Railroad*	*12.10 A.M.*
		Sleeper ready at 10.00 P.M. September 30th	
"	*1,*	*Arrive New York, Pennsylvania Station,*	*6.00 A.M.*
		Sleeper may be occupied until 7.30 A.M.	
"	*1,*	*Leave New York, via Hudson River Day Line steamer,*	*9.00 A.M.*
"	*1,*	*Arrive Albany,*	*6.45 P.M.*
"	*2,*	*Albany to Stockbridge, Mass. by motor.*	
"	*3,*	*Stockbridge, Mass. to Boston, Mass. by motor.*	
"	*6,*	*Leave Boston, Mass., via Boston & Albany,*	*7.35 P.M.*
"	*7,*	*Arrive Buffalo, via New York Central,*	*9.50 A.M.*
"	*7,*	*Leave Buffalo, via Michigan Central,*	*9.00 P.M.*
"	*8,*	*Arrive Chicago,*	*8.25 A.M.*
"	*10,*	*Leave Chicago, via Rock Island Lines,*	*10.00 A.M.*
"	*11,*	*Arrive Colorado Springs,*	*2.35 P.M.*
"	*15,*	*Leave Colorado Springs, via Santa Fe Lines,*	*6.00 P.M.*
"	*15,*	*Arrive La Junta,*	*9.45 P.M.*
"	*15,*	*Leave La Junta,*	*10.55 P.M.*
"	*17,*	*Arrive Grand Canyon,*	*8.20 A.M.*
"	*19,*	*Leave Grand Canyon, via Santa Fe Lines,*	*8.20 A.M.*
"	*19,*	*Arrive Williams,*	*10.50 A.M.*
"	*19,*	*Leave Williams,*	*12.55 P.M.*
"	*20,*	*Arrive Los Angeles,*	*7.30 A.M.*
"	*26,*	*Leave Los Angeles, via Southern Pacific,*	*7.55 P.M.*
"	*27,*	*Arrive Merced.*	*7.40 A.M.*
		Trip through Yosemite National Park from Merced.	
"	*30,*	*Leave Merced by car*	
		Arrive Del Monte Hotel, Monterly	
November	*2,*	*Leave Monterly*	
		Arrive San Francisco	

6, Leave San Francisco by the ss. Taiyo Maru

22, Arrive Yokohama

Proposed program of H.R.H. the Prince Prajatipok's visit to Japan from 22nd November to 9th December 1924.

November	22nd	Arrival at Yokohama per ss Tayo Maru and stay of three nights at Tokio either at the hotel or the Siamese Legation according to what Phya Chamnong thinks best.
	25th	Leave for Nikko and stay three nights.
	28th	Leave Nikko for Tokio then on to Kamakura
	29th	Visit Kamakura and leave for Kioto.
	30th	Arrive Kioto and stay four nights.
December	4th	Leave Kioto for Nara and stay two nights.
	6th	Leave Nara for Myajima.
	7th	Arrive at Myajima stop one night.
	8th	Arrive at Moji and take the ss Fushimi Maru
	9th	Leave Japan for Singapore.

The above program is subject to any rectifications suggested by the Siamese Minister at Tokio.

The Prince and party will leave San-Francisco on the 6th November per ss. Tayo Maru, crossing the Pacific via Honolulu.

T.K.K. ss Taiyo Maru

Pacific Ocean

November 20th 2467

S. S. TAIYO MARU

Dear Prince Traidos

I am writing this letter in order to let you know of the changes which it is proposed to make to Prince Prajatipok's program of voyage in Japan and from themce to Siam.

The Prince, who is an indifferent sailor, desires to travel by as large a ship as possible from Japan southwards as at this season the sea is somewhat unfavorable. The Legation in Tokio has therefore been requested, by wireless, to arrange for the Prince and party to travel by the ss Empress of Asia (a very fine ship) from Nagasaki on the 4th December, for Hongkong where she is due on the 9th December.

The party will stop five or six days at Hongkong and if quite safe it is proposed to take a trip to Canton which is only six or seven hours distance. The party will take the N.Y.K. ss Fushimi Maru leaving about the 15th December for Singapore where she is due on the 22nd December.

From Singapore it is proposed to motor up the F.M.S., or take the train, and join the Penang Express either at Penang or Alorstar on the 26th December reaching Bangkok the next evening.

As regards the Prince's journey on our State Railway from Penang to Bangkok I do not know whether His Royal Highness should travel by the ordinary sleeping-car accommodation or by special car as is usually the case of "Chafas" in Siam. I think that for the dignity of His Royal Highness' position it would perhaps be preferable if the Commissioner-General of Railway's special car could be availed for the Prince and Princess. I leave this matter to your decision and if you consider that some such arrangement should be made would you kindly communicate with the Railway Department to arrange accordingly as I do not know to whom I should address on this matter.

According to your instructions the Prince and Princess are travelling under their full name but of course unofficially. I don't know what is to happen in Japan as they are fully aware of the Prince's arrival and the papers already know about it and are awaiting is arrival as we have been informed by wireless.

As already reported to you I have fully explained the situation to the Legation in Tokio and Luang Tiro has replied by telegraph that there would be no need to visit the Imperial Family but that the Prince would have to sign his name at the Palace. I suppose he knows the correct etiquette but it seems to me that if such a demarche is necessary an audience with the Regent would look better. I confess to some uneasiness as Phya Chamnong being absent I presume that Luang Tiro is arranging about our reception. He has already betrayed some confusion as regards the term "private visit" for in my letter to Phya Chamnong I stated that the Prince was travelling privately, but the Legation at Washington having informed him by telegram that the Prince travelled as Prince Prajatipok he understood this to mean a "semi-official visit". He telegraphed to me asking whether the Prince was therefore travelling "semi-officially" and whether he was to arrange receptions, presumably Luang Tiro misunderstood or could not differentiate private visit and incognito. I however trust that he has asked for his instructions from you already and that whatever is carried out in Tokio will meet with your approval. In my letter to Phya Chamnong I stated that the prince left the matter of his reception in Japan entirely to his and your discretion and that His Royal Highness was agreable to what was most suitable.

x I replied that the visit is entirely private.

The trip across America has been most successful from every point of view and we have been fortunate enough to have had a satisfactory crossing of the Pacific from San-Francisco till now. The sea is moderately rough but the ship very steady and large, we however rather dread the journey from Hongkong to Singapore in the 11000 ton Fushimi Maru.

I enclose a copy of the projected program of the rest of our journey.

Trusting that you and your family are keeping well and looking forward to meeting you again very soon.

Yours very affectionately

Program of H.R.H. Prince Prajatipok's tour in Japan, Nov. - Dec. 1924.

Nov. 22	*Arrive Yokohama*
23	*Tokio (drive to Kamakura)*
24	*Tokio*
25	*Leave tokio 2.39 pm.*
	Arrive Nikko 6.21 pm.
26	*Nikko*
27	*Leave Nikko at 7.48, 9.45, or 1.10 pm.*
	Arrive Tokio 12.05, 1.58, 5.40 pm.
28	*Leave Tokio*
	Arrive Kioto
29	*Kioto*
30	*Kioto*
Dec. 1	*Kioto, drive to Nara.*
2	*Leave Kioto 8.30 am.*
	Arrive Miajima 5.27 pm.
3	*Leave Miajima 5.29 pm.*
4	*Arrive Nagasaki 7.33 am.*
4	*Sail per ss "Empress of Asia"*
6	*Arrive Shanghai*
9	*Arrive Hongkong*
	Visit Canton (11th to 18th Dec.)
	Sail per ss "Fushimi Maru"
22	*Arrive Singapore*
23	*Motor to Malacca*
24	*Motor to Kuala Lampur*
25	*Motor to Ipoh*
26	*Motor to Alorstar and catch Penang*
	Express to Bangkok
27	*Arrive Bangkok*

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จถึงประเทศญี่ปุ่น ระหว่างวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน - ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ นั้น รองอำมาตย์เอกหลวงติโรรัฐกิจ อุปทูตประจำกรุงโตเกียว ได้รายงานการเสด็จประพาสของพระองค์มีรายละเอียดดังนี้[๑]

สำเนาที่ ๑๗๖๓๖ รับวันที่ ๖ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๗

ที่ ๔๗/๔๒๑ *สถานทูตสยาม กรุงโตกิโอ*

วันที่ ๑๐ ธันวาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๗

รองอำมาตย์เอก หลวงติโรรัฐกิจ อุปทูตว่าการแทนอัครราชทูตสยาม ณ กรุงโตกิโอ ขอประทานกราบทูล มหาอำมาตย์โท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทราบฝ่าพระบาท

เนื่องจากใบบอกของสถานทูตนี้ ฉบับที่ ๒๓/๑๖๑ ลงวันที่ ๒ สิงหาคม พระพุทธศกนี้ ว่าเมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเสด็จถึงประเทศญี่ปุ่นเมื่อใดแล้ว จะได้รับประทานต้อนรับเสด็จตามสมควร มีความแจ้งอยู่แล้วนั้น

เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ เกล้ากระหม่อมได้รับโทรเลขจากพระยาบุรีนวราษฐ์ อัครราชทูตสยาม ณ กรุงวอชิงตัน ให้เกล้าฯ บุ๊กเรือฟูชิมิมารู สำหรับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ จากเมืองโมยิ ถึงเมืองสิงคโปร์ ครั้นมาเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ได้รับโทรเลขอีกฉบับหนึ่ง ว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ จะเสด็จโดยเรือไทโยมารู จากซานฟรานซิสโก มีกำหนดถึงเมืองโยโกฮามาวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน และเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม เกล้าฯ ได้รับหนังสือจากนายพลตรี หม่อมเจ้าอมรทัต นำส่ง Itinorary ที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ จะเสด็จประพาสประเทศญี่ปุ่น ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน เกล้าฯ ได้รับโทรเลขจากหม่อมเจ้าอมรทัตบอกแก้เรื่องเรือ ว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ มีพระประสงค์จะเสด็จโดยเรือ Express of Asia จากเมืองนางาซากิ แลจากฮ่องกงไปสิงคโปร์นั้นจะเสด็จโดยเรือฟูชิมิมารู เกล้าฯ จึงได้บอกแก้กับบริษัทเรือเป็นการเรียบร้อยกันไป แลเกล้าฯ ได้รับประทานเตรียมการต้อนรับเสด็จจนลุล่วงดังพระประสงค์ทุกอย่าง เช่น บุ๊กเรือจากประเทศนี้ถึงฮ่องกง แลสิงคโปร์, ว่าเช่าห้องโฮเตลทั้งหลาย, ไปมาหารือกับข้าราชการต่างกระทรวงต่างประเทศ แลกระทรวงวังญี่ปุ่น ฯลฯ จนรัฐบาลญี่ปุ่นได้จัดรถไฟพิเศษ, รถยนต์หลวงแห่งละ ๓ หรือ ๔ คัน เป็นยวดยานพาหนะสำหรับเสด็จประพาสทั่วไป ทั้งได้จัดแต่งให้เจ้าพนักงานกระทรวงวัง ๓ คน มี Viscount Nagaalsu Kuroda, Mastor of Ceremonies เป็นหัวหน้า สำหรับประจำและติดตามเสด็จตลอดเวลาที่ประพาสในประเทศนี้ ฝ่ายทางสถานทูตนี้เกล้าฯ ได้จัดให้ขุนวาจาสุนทร เลขานุการล่วงไปอยู่ประจำที่ Imperial Hotel เพื่อรับใช้ในเวลาที่ประทับแรมอยู่ที่นั่น แลนายช่วง ปุลลชา ผู้ช่วยเป็นผู้ตามเสด็จตามหัวเมืองต่าง ๆ ตลอดจนถึงวันเสด็จลงเรือข้าราชการทั้ง ๒ นายนี้ ได้ปฏิบัติการรับเสด็จครั้งนี้ ได้ราชการดีเป็นที่พอใจด้วยเกล้าฯ เป็นอันมาก

---

[๑] **พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี...**, หน้า ๒๙ - ๓๒.

ครั้นถึงวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน เวลาเที่ยงวันเศษ ซึ่งเป็นเวลากำหนดเรือไทโยมารู จะเข้ามาถึงเมืองโยโกฮามา เกล้าฯ แลภรรยาพร้อมกับข้าราชการสถานทูตนี้, นายทหารไทย แลนักเรียนสมทบกับข้าราชการกระทรวงวังญี่ปุ่น แลนาย Kishichiro Okura เดินทางลงไป รับเสด็จสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ที่เมืองโยโกฮามา เมื่อใกล้เวลาแล้วได้พากันลงเรือกล ไฟเล็กพิเศษ ซึ่งกรมศุลกากรญี่ปุ่นได้เอื้อเฟื้อจัดไว้ ไปเฝ้าบนเรือซึ่งจอดอยู่นอกอ่าว พอเวลาประมาณ ๑ ชั่วนาฬิกาเรือได้เข้ามาเทียบท่า แล้วได้เสด็จประทับรถยนต์หลวงซึ่ง กระทรวงวังได้ตระเตรียมไว้ ประพาสทอดพระเนตร์เมืองโยโกฮามา ซึ่งต้องวินาศด้วย แผ่นดินไหวแลอัคคีภัย เสร็จแล้วจึงได้เสด็จโดยรถไฟพิเศษไปยังกรุงโตกิโอ ถึงสถานีรถไฟ กรุงโตกิโอเวลา ๔.๓๐ น. ล.ท.มีปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างประเทศกับข้าราชการกระทรวงวัง แลนายทหารญี่ปุ่นอีกหลายนายได้มารอคอยรับเสด็จอยู่ที่นั่น จากสถานีรถไฟเสด็จตรงไป ประทับแรมที่อิมพีเรียลโฮเต็ล ซึ่งเกล้าฯ ได้จัดไว้โดยเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าเป็นสถานที่มั่นคง ต้านทานภัยแผ่นดินไหว ทั้งเป็นการสะดวกทุกอย่างดีกว่าประทับที่สถานทูตสยาม ซึ่งไม่มี ภาชนะแลเครื่องเรือนสมพระเกียรติยศ แลในเวลาย่ำค่ำวันนี้ได้เสด็จไปทรงเซ็นพระนามใน พระราชวังสำหรับพระเจ้าเอมเปอเรอ, เอมเปรส, แลพระยุพราช, ญี่ปุ่น เพื่อแสดงความ เคารพตามประเพณีด้วยแล้ว

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน เวลา ๑๑ ก.ท. พระเจ้าเอมเปอเรอ, เอมเปรส, แลพระ-ยุพราช, ได้ทรงโปรดให้ Mr. Takoo Yamagata, Master of Ceremonies เป็นผู้แทนพระองค์ มาเคารพตอบที่โฮเต็ล เวลาบ่ายได้เสด็จไปทอดพระเนตร์ตามวัดแลศาลเจ้าดอกไม้ เบญจมาศ ฯลฯ เวลาย่ำค่ำเสวยพระกระยาหารไทยที่สถานทูตสยาม วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน เวลา ๑๑.๒๐ ก.ท. ได้เสด็จไปกระทำสักการะบูชาอนุสาวรีทหารที่ได้สิ้นชีพในสงครามที่ Yasukuni Shrine ทั้งได้ทรงปลูกต้น Sakaki หนึ่งต้นเพื่อเป็นที่ระภึก เวลาเที่ยงวันนี้ เสนาบดีกระทรวงกระลาโหมได้เชิญเสด็จเสวยพระกระยาหาร ณ สถานที่พักราชการของ เสนาบดี มีนายทหารญี่ปุ่นชั้นสูงหลายคนด้วยกัน เกล้าฯ แลขุนวาจาสุนทรกับนายทหารไทย ทั้ง ๔ นายอยู่ด้วย เมื่อเสวยเสร็จแล้วเสนาบดีได้ถวายดาบญี่ปุ่นโบราณ ๑ เล่ม ย่ำค่ำ นายโอกุรา เชิญเสวยพระกระยาหารญี่ปุ่นอย่างหรูหราที่สโมสร MAPLE CLUB

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน เวลา ๙.๓๐ ก.ท. กระทรวงวังได้เชิญเสด็จไปทรงจับนก เป็ดน้ำที่วัง Hama Detached Palace มีท่าน Marquis Inouye, Grand Master of Ceremonies ภรรยาปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างประเทศ แลนางกำนันของเอมเปรส แลข้า ราชการญี่ปุ่นอื่นอีกตามเสด็จไปด้วย เมื่อทรงจับนกเป็ดน้ำเสร็จแล้วก็เลยเสวยพระกระยา-หารกลางวัน ซึ่งกระทรวงวังได้จัดถวายที่นั่นทีเดียว ครั้นเวลา ๓.๒๔ ล.ท. ได้เสด็จประพาส โดยรถไฟพิเศษไปยังเมืองนิกโก เมื่อเสด็จถึงสถานีรถไฟ ได้มีผู้ว่าราชการจังหวัดแลข้าราช-การญี่ปุ่นที่นั่นมาต้อนรับเสด็จ แลนำเสด็จทอดพระเนตร์สถานที่ต่างๆ ประทับแรมอยู่ที่นี่ จนถึงวันที่ ๒๗ ตอนเช้า แลได้เสด็จกลับขึ้นมาถึงกรุงโตกิโอเวลาเที่ยงวัน ครั้นเวลา ๑ ล.ท. ได้เสด็จไปเสวยพระกระยาหารกลางวันกับพระยุพราช (Prince Regent) ที่ A kasaka Detached Palace มีข้าราชการญี่ปุ่นชั้นสูงรวม ๒๒ ด้วยกัน ดังมีพระนามแลนามแจ้งอยู่ใน แปลนโต๊ะ ซึ่งเกล้าฯ ได้กลัดติดมากับใบบอกฉบับนี้ด้วยแล้ว ในการเสวยพระกระยาหารครั้งนี้ มีของเครื่องเงินเล็กๆ ประทานเพื่อเป็นที่ระภึกทั่วกัน ครั้นเสวยเสร็จแล้ว เสด็จออกไป ประทับห้องรับแขก ได้ทรงสนทนากันอยู่ประมาณ ๓๐ นาที แล้วทรงลากลับ ครั้นเวลา ๘.๓๐ ล.ท. ได้เสด็จออกจากกรุงโตกิโอโดยรถไฟพิเศษ ถึงเมืองเกียวโต วันที่ ๒๘

เวลา ๘.๒๕ ก.ท. ประทับแรมที่เกียวโตโฮเต็ล เวลากลางวันเสด็จทอดพระเนตร์สถานที่ต่าง ๆ เวลาย่ำค่าท่านไวส์เคาต์ คุโรดา ได้เชิญเสด็จเสวยพระกระยาหารญี่ปุ่น

วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน เวลา ๒ ล.ท. เสวยเครื่องว่างที่ Imperial Villa ซึ่งกระทรวงวังได้จัดถวาย เวลาย่ำค่าสมุหเทศาภิบาลกับรองผู้ว่าราชการจังหวัดได้เชิญเสวยพระกระยาหารญี่ปุ่นอย่างหรูหรา

วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน นาย K. Inabata, Chamber of Commerce of Osaka นัยว่าเป็นผู้มีชื่อเสียงและเป็นเศรษฐีญี่ปุ่นคนหนึ่ง ได้เชิญเสด็จเสวยพระกระยาหารญี่ปุ่นที่บ้านไปรเวตของเขา ครั้นเสร็จแล้ว เจ้าภาพได้ถวายหมวกเกราะทหารโบราณญี่ปุ่น นัยว่าเก่าตั้งแต่ ๕๐๐ ปีเศษ ๑ หมวก ย่ำค่ำ นายโอกุราได้เชิญเสด็จเสวยพระกระยาหารญี่ปุ่นที่เกียวโตโฮเต็ล เมื่อเสวยเสร็จแล้วเจ้าภาพได้ถวายหีบลงรักทอง ๑ หีบ นัยว่าราคาราว ๑,๐๐๐ เยน วันนี้พระยุพราชแลพระชายาได้ส่งพระรูปของพระองค์ทั้ง ๒ มาถวายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ซึ่งพระองค์ได้ทรงมีพระโทรเลขตอบขอบพระทัยไปในวันนั้นแล้ว ดังแจ้งอยู่ในสำเนาพระโทรเลข ซึ่งเกล้าฯ ได้รับประทานสอดถวายมาในซองนี้ ๒ ฉบับ

วันที่ ๑ ธันวาคม เวลา ๑๑.๒๔ ล.ท. ได้เสด็จโดยรถไฟพิเศษไปเมืองนารา ประทับเสวยพระกระยาหารกลางวันที่นาราโฮเต็ล เวลา ๕ ล.ท. เสด็จออกจากเมืองนารา โดยรถไฟพิเศษซึ่งกระทรวงวังได้จัดไว้ถึงเมืองโอซากา เวลาย่ำค่าสภากรรมการแห่งพานิชการเมืองโอซากา ซึ่งนายอินาบาตาเป็นหัวหน้า ได้เชิญเสด็จเสวยพระกระยาหารญี่ปุ่นอย่างหรูหราใหญ่โต ครั้นเวลา ๑๐.๒๕ ล.ท. ได้เสด็จออกจากเมืองโอซากา ถึงเมืองมิอาฮิมา วันที่ ๒ เวลา ๘ ล.ท. ประทับแรมที่อิวาไซ โฮเต็ล เวลาย่ำค่าสมุหเทศาภิบาลกับผู้ว่าราชการจังหวัดได้เชิญเสวยพระกระยาหารญี่ปุ่น เมื่อเสวยเสร็จแล้วเจ้าภาพได้ถวายสมุดรูปภาพ ๑ หีบ

วันที่ ๓ ธันวาคม ๕.๒๙ ล.ท. ได้เสด็จต่อไปถึงเมืองชิโนโยเซกิ ประทับเสวยเครื่องว่างที่ชานโยโฮเต็ล เวลา ๑๑.๒๕ ล.ท. ได้เสด็จต่อไปถึงเมืองนางาซากิ วันที่ ๔ เวลา ๗.๓๓ ล.ท. แล้วสมุหเทศาภิบาลมณฑลนางาซากิ ได้เชิญเสด็จไปประพาศยังเมืองอุนเซน ประทับแรมที่ยูเมอิโฮเต็ลหนึ่งราตรี รุ่งขึ้นวันที่ ๕ เวลาเช้า ได้เชิญเสด็จทอดพระเนตร์ Hot Spring แลทรงเล่นกอล์ฟบนภูเขาอันสูงแลสวยงามมาก ครั้นเวลา ๑๑.๓๐ ล.ท. เสด็จออกจากเมืองอุนเซน กลับมายังเมืองนางาซากิ เวลาย่ำค่าสมุหเทศาภิบาลได้เชิญเสวยพระกระยาหารญี่ปุ่น ครั้นเสร็จแล้วเจ้าภาพได้ถวาย Toilet set ทำด้วยกระ ๑ สำรับ นัยว่ามีราคามาก สมุหเทศาภิบาลผู้นี้ได้ติดตามเสด็จโดยความเต็มใจตลอดเวลาที่ประทับแรมอยู่ที่นี่ ครั้นถึงเวลา ๑๐ ล.ท. ได้เสด็จลงเรือกลไฟเล็กพิเศษซึ่งสมุหเทศาภิบาลได้จัดไว้ไปขึ้นประทับบนเรือเอมเปรสออฟเอเชีย ซึ่งทอดสมออยู่กลางอ่าว มีสมุหเทศาภิบาลกับผู้ว่าราชการจังหวัด, ข้าราชการญี่ปุ่นอีกหลายนายพร้อมด้วยเกล้าฯ แลภรรยากับนายช่วง ปุสสชา ได้ไปส่งเสด็จบนเรือนี้ด้วย ครั้นเวลาเที่ยงคืนเรือได้ใช้จักร์ออกจากเมืองนางาซากิ โดยทรงพระเกษมศุขสำราญเรียบร้อยทุกประการ ดังเกล้าฯ ได้มีโทรเลขเข้ามาถวายในคืนนั้นแล้ว แลโดยพระกระแสรับสั่งในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ เกล้าฯ จึงได้มีโทรเลขแสดงความขอบใจไปยังเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศแยกกระทรวงวังญี่ปุ่นแห่งละฉบับ ในการที่ได้ต้อนรับเสด็จครั้งนี้ด้วยแล้ว

อนึ่ง ก่อนหน้าที่จะได้ออกจากประเทศนี้ เกล้าฯ ได้มีหนังสือแลโทรเลขไปยังกงสุลสยามที่เมืองฮ่องกงแลสิงคโปร์ บอกการเดินทางที่จะเสด็จไปถึง เพื่อจะได้จัดการหาโฮเต็ล

สำหรับประทับแลต้อนรับเสด็จทันการ ส่วนเรือจากฮ่องกงถึงสิงคโปร์นั้น เกล้าฯ ได้รับประทาน บุ๊คไว้เสร็จแต่ที่นี่แล้ว การที่เกล้าฯ ได้รับประทานต้อนรับเสด็จ จะผิดชอบประการใด พระอาญาไม่พ้นเกล้าฯ ขอรับประทานสอดสำเนาหนังสือแลโทรเลขมีไปมาในเรื่องนี้รวม ๓๐ ฉบับ เข้ามาถวาย เพื่อทราบฝ่าพระบาท ในซองนี้ด้วยแล้ว

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เซ็นนาม) หลวงดิโรรัฐกิจ

เมื่อเสด็จกลับถึงประเทศไทยในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ แล้ว พระองค์เสด็จกลับเข้ารับราชการในตำแหน่งปลัดกรมเสนาธิการทหารบกและเลื่อนพระยศขึ้นเป็นนายพันเอก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงรับตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๒ และเป็นผู้บังคับการพิเศษกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๒

ทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาท

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เนื่องจากพระองค์ยังมิทรงมีพระมเหสีและพระราชโอรส ดังนั้นจึงทรงออกพระราชกฤษฎีกาประกาศตั้งองค์รัชทายาท เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ โปรดเกล้าฯ ระบุให้ตำแหน่งรัชทายาทสืบทอดต่อกันในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอร่วมพระราชชนนีตามลำดับพระชนมายุ โดยเริ่มจากสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ จนกว่าพระองค์จะทรงมีพระราชโอรส[๑] แต่ในช่วงระยะตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๖๘ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทิวงคตและสิ้นพระชนม์ไปตามลำดับคือ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ทิวงคตปี พ.ศ. ๒๔๖๓ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพ็ชร์บูรณ์อินทราชัย สิ้นพระชนม์ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ และสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมา ทิวงคตปี พ.ศ. ๒๔๖๗ เหลือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น จึงนับได้ว่าทรงเป็นองค์รัชทายาทโดยอนุโลมและจากความตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราขึ้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ก็มิได้มีข้อความประการใดที่จะเพิกถอนสิทธิในตำแหน่งองค์รัชทายาทที่ดำรงอยู่

ดังนั้นนอกเหนือจากหน้าที่ราชการในทางทหารแล้ว พระองค์จึงยังต้องทรงศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีการปกครองบ้านเมืองและราชการแผ่นดินตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อเป็นการเตรียมพระองค์ทางการปกครอง ในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งองค์รัชทายาทและไม่เพียงแต่ทรงศึกษาราชการแผ่นดินเท่านั้น บางครั้งในทางปฏิบัติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ทรงปฏิบัติราชการแทนพระองค์ในช่วงที่เสด็จพระราชดำเนินประทับอยู่นอกพระนคร ในการนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำหน้าที่ในการสั่งหนังสือราชการแทนพระองค์และประทับเป็นประธานในที่ประชุมเสนาบดีสภาด้วย

และด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงสนพระทัยในการเมืองการปกครองอย่างจริงจัง ทรงใส่พระทัยในการศึกษาราชการแผ่นดิน ทรงพิเคราะห์สอบสวนข้อราชการทุกแง่มุมด้วยพระอุตสาหวิริยะ เพื่อให้ทรงทราบข้อราชการนั้นๆ อย่างลึกซึ้ง และเพื่อเป็นแนวทางในการทรงปฏิบัติต่อไปให้ถูกต้อง และในทางที่กลับกันหากมีเรื่องใดที่พระองค์ไม่ทรงทราบพอที่จะแสดงความคิดเห็นแล้ว จะทรงยอมรับความจริงอย่างตรงไปตรงมาว่า ไม่ทรงมีความรู้ในเรื่องนั้นๆ พอที่จะออกความคิดเห็นได้ ดังปรากฏในเอกสารที่พระองค์ทรงสั่งหนังสือราชการเมื่อครั้งทรงรักษาราชการแทนพระองค์ ว่า[๒]

---

[๑] หจช., ร. ๖ ว. ๑/๒ รัชทายาท.

[๒] หจช., ร. ๖ รล. ๔/๑๔ เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัย ทรงสั่งหนังสือราชการ (๒๐ เม.ย. - ๒๔๖๘ - ๑๘ พ.ย. ๒๔๖๘).

บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวาย

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ๕/๒/๒๔ พระราชทานมาวันที่ ๕/๓/๒๔

เรื่องที่	หน้าเรื่อง	ใจความ	พระราชกระแส	หมายเหตุ
	กรมขุนสิงห	กราบบังคมทูลรายงานการดำเนิน กิจการในกระทรวงทหารเรือ เนื่องจากประธานกรรมการร่องคมนตรีตรวจดูงบประมาณเงินแผ่นดินทรงขอให้ช่วยประหยัดพระราชทรัพย์โดยวิธีเปลี่ยนรูปงานอันเป็นทางที่จะลดรายจ่ายลงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ วาการลดงบประมาณลงเป็นอันจัดไปไม่ได้ เพราะกำลังในส่วนอาวุธยุทธภัณฑ์และเรือรบยังไม่เพียงพอแก่ฐานะของประเทศ. ส่วนการของบเงินประมาณเพื่อหวังประโยชน์ให้เป็นผลสำเร็จก็ยังไม่แลเห็นทางที่จะทำได้ โดยกำหนดเมื่อใดดังนี้ สมเด็จพระอนุชาธิราช เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีได้ทรงพระดำริหวา ความจำเป็นในส่วนสรรสมเครื่องมือเครื่องใช้เป็นกิจสำคัญเป็นความจำเป็นยิ่ง ซึ่งต้องขยักเขม้นเบียดแว้งในเนื้องบประมาณเท่าที่กำหนดไว้ ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท ในพ.ศ. ๒๔๖๖ ได้ใช้เป็นเงินเดือน ฯ ๒,๑๔๔,๒๑๒.๔๒. ค่าใช้สอย ฯ ๒,๐๘๖,๗๘๔๔๓. คงเหลือไว้เป็นการงาน คือ การก่อสร้างสถานที่และซื้ออาวุธกระสุนดินปืนรวมทั้งการสร้างเรือราว ฯ ๗๑๓,๘๔๗.๗๕. ซึ่งเป็นจำนวนน้อยกว่าอื่น. แม้จะได้พยายามประหยัดมาแล้วมีการเลิกล้มกองโรงเรียนพลทหารเรือและตัดจำนวนเกณฑ์	ตามที่ดิฉันแก้ไขโครงการเพื่อเป็นการประหยัดทรัพย์ดังนี้ ก็ได้ทำมาแล้วทั้งนั้น ทั้งเรื่องไม่มีความรู้ในเรื่องทหารทหารเรือพอที่จะออกความเห็นอย่างใด.	

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ..... พระราชทานมาวันที่ .....

เลขที่	หนังสือ	ใจความ	พระราชกรณีย์	หมายเหตุ
		พลทหารให้น้อยลงก็ดี ตำแหน่งต่าง ๆ ในการทางยกมีการปกครองและการช่างยังพอจะตัดลงได้อีก เพื่อเอามาชุดเชยทุนในประเภทการรบให้มากยิ่งขึ้น จึงทรงตั้งกรรมการดำริหวางโครงการขึ้นตามความเห็นกรรมการมีความมุ่งหมายที่จะจัดกองทัพเรือ ซึ่งเห็นว่าเป็นประโยชน์ใหญ่ที่สุดเมื่อตกลงใจว่าจะมีกองทัพเรือเพียงไรแล้วจึงจัดการกรุมกองต่าง ๆ หันเข้าหาความพอดีแก่กองทัพเรือนั้น ซึ่งที่ประชุมกรรมการมีความเห็นพ้องต้องกันแล้วมีการรวมและยุบตำแหน่งบางแห่งส่วนบุคคลที่ล้นอัตราหรือหาตำแหน่งไม่ได้ก็ได้ขยับขยายให้พักผ่อนราชการรับเบี้ยหวัดเบี้ยบำนาญตามฐานานุรูป.		
		สวนกิจการบางอย่างได้รวมน่าที่สภาธุรการซึ่งเป็นน่าที่ซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้กับคลังเชื้อเพลิงมารวมเป็นน่าที่กรมพัสดุ และจัดระเบียบกรมและกอง มีการรวมและยุบสับเปลี่ยนตำแหน่งเป็นต้น กับโรงงานที่จะยกไปอยู่สัตหีบ เลิกใช้ช่างจีนเปลี่ยนเป็นใช้นายทหาร. มีข้อความพิสดารหลายประการ.		
	กรมขุนสิงห	ทูลเกล้า ฯ ถวายหนังสือของนายนาวาเอก พระแสงสิทธิการซึ่งจะต้องออกจากน่าที่ประจำการร้องขอพระ	ทรงแต่งตั้งนาวาเอกพระแสงสิทธิการเป็นประจำกรมยุทธนาธิการ	

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ..... พระราชทานมาวันที่ .....

เลขที่	หนังสือ	ใจความ	พระราชกระแส	หมายเหตุ
		มหากรุณาให้ได้รับราชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทย เพราะเหตุที่ถูกยุบตำแหน่ง. ทรงชี้แจงความประพฤติของพระแสงสิทธิการว่าไม่มีความเสียหายอย่างใดนอกจากถูกลงโทษกักยาม ๑๐ วันถานสั่งการผิด กับว่าการที่ข้าราชการทหารเรือต้องออกจากประจำการนี้ เนื่องจากที่จัดการตามโครงการใหม่ต้องระบายคน เช่นออนความสามารถอย่างหนึ่ง ล้มเลิกตำแหน่งอย่างหนึ่ง อายุชราภาพอย่างหนึ่งรวม ๓ ประการ เพื่อให้ราชการดำเนินยิ่งขึ้นและรวมตำแหน่งการซึ่งเคยทำ ๒ คนให้ทำแต่คนเดียวเป็นต้น ที่พระแสงสิทธิการร้องขอพระมหากรุณานี้แล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ.	ของศิริเป็น. พระยาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว ทรง ทราบเองว่าการ ที่ตัวปลดไป ครั้งนี้ยังมิได้รับ ความลำบากอยู่ หรือจึงได้พระราช ทานเงินจัดเป็น ทำขวัญ การที่ พระแสงลาออก น่าจะโปรดเกล้า ฯ.	
	ราชเลขา	ทูลเกล้า ฯ ถวายย่อเรื่องเบี้ยบำนาญ ซึ่งเสนาบดีคลังมีหนังสือมาว่ากระทรวงการต่างประเทศส่งประวัติพระยาทิพโกษา, หลวงวิสูตร์วิรัชเทศ, หลวงพิศาลทรัพยากร ซึ่งลาออกจากราชการเพราะชราทุพพลภาพขอให้รับเบี้ยบำนาญ เสนาบดีคลังเห็นควรพระราชทานพระยาทิพโกษาซึ่งมีวันราชการ ๔๕ ปีอายุ ๖๓ ปีเป็นเงินปีละ ๓,๐๐๐ บาท หรือเดือนละ ๒๕๐ บาท หลวงวิสูตร์วิรัชเทศ มีวันราชการ ๓๖ ปี อายุ ๗๕ ปีเป็นเงินปีละ ๑,๕๐๐ บาท หรือเดือนละ ๑๒๕ บาท หลวงพิศาล	ควรให้ได้ตาม พระราชบัญญัติ ทุกอย่าง. ไม่มี เหตุผลพอที่ จะให้เป็นพิเศษ อย่างใดให้พระ ยาทิพโกษาแต่ เดือนละ ตามบัญญัติ ตามที่ขอมา	

เดือนที่	หนังสือ	ใจความ	พระราชกระแส	หมายเหตุ
		ทรัพยากรมีวันราชการ ๓๕ ปี อายุ๖๖ปี เปนเงินปีละ ๔๘๐ บาท หรือเดือนละ ๔๐ บาท. ในเรื่องเบี้ยบำนาญข้าราชการต่างประเทศนี้ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศส่งหนังสือพระยาทิพโกษา ทูลเกล้าฯ ถวายร้องขอพระมหากรุณาว่าที่จะได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญเพียงเดือนละ ๒๕๐ บาทไม่พอแก่การเลี้ยงชีพขอพระราชทานเพิ่มขึ้นเปนพิเศษแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ กับขอพระบรมราชานุญาตแต่งเครื่องแบบตามยศสังกัดกระทรวงต่างประเทศตามเดิมด้วย. กับ หลวงพิศาลทรัพยากรก็ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเรื่องราวฉบับ ๑ ร้องขอพระมหากรุณาว่าการที่จะได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญกึ่งหนึ่งของเงินเดือน คือเดือนละ ๔๐ บาทไม่พอเลี้ยงบุตรภรรยา เพราะเปนผู้ขัดสนและมีบุตรถึง ๖ คน ขอพระราชทานเบี้ยบำนาญเท่าจำนวนเงินเดือน คือเดือนละ ๘๐ บาท เสนาบดีต่างประเทศชี้แจงว่าหลวงพิศาลเปนผู้แก่ชรามากทำงานไม่เปนประโยชน์ต่อราชการ ประพฤติตนไม่ดี มีถูกหาว่าฉ้อโกงที่นาราษฎรกับทำการขายสุราจนมีเหตุวิวาทกับคนในบังคับต่างประเทศเปนต้น จึงต้องให้ออกเสียจากราชการ.		

บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวาย

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ..... พระราชทานมาวันที่ .....

เลขที่	หนังสือ	ใจความ	พระราชกระแส	หมายเหตุ
	ราชเลขา	ย่อแผนกต่างประเทศ ซึ่งเสนาบดีมหาดไทยรายงานว่ามีข้าราชการฝรั่งเศสเข้ามาเยี่ยมชายอาณาเขต ๒ ราย คือ		
		๑ เรสิดังต์แห่งพระตะบองเข้ามาเยี่ยมนายอำเภออรัญประเทศ เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม มหาดไทยเห็นว่าเขาเป็นข้าราชการผู้ใหญ่จึงได้ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดกระบินทร์ออกไปรับรองด้วย มีการเลี้ยงดูเป็นที่เรียบร้อยและเขาได้พูดว่าตั้งใจมาเยี่ยมเพื่อทำความรู้จักมักคุ้นจะได้เป็นทางปฏิบัติราชการสำเร็จประโยชน์ดียิ่งขึ้น เพราะเท่าที่รู้จักกันแต่ชื่อเท่านั้นไม่เพียงพอ จำต้องรู้จักทั้งตัวด้วย.	ตามที่ได้จดทรงบริรองหนังสือ ๘ ส.ค.	
		๒ เรสิดังต์ สุเปริเออรแห่งลาวฝรั่งเศสมาเยี่ยมอุปราชอิสาณ (ซึ่งได้มีรายงานทูลเกล้า ฯ ถวายมาแล้วแต่ก่อน) คราวนี้ฝ่ายเขาส่งข่าวหนังสือพิมพ์ว่าด้วยการที่เขาได้เข้ามานั้นมาให้พระยาราชนกูลดังที่ทูลเกล้า ฯ ถวายมามีข้อความพิสดารและกล่าวว่าภูมิประเทศอุดรธานีตั้งไม่เหมาะเพราะกันดารและไม่เป็นศูนย์แห่งความสมบูรณ์เป็นต้น.	ทราบ ปภาวรร.	
	วัง	รายงานเวรประจำการกระทรวงวัง วันที่ ๔ พฤษภาคม.		
	,,	รายงานกรมพระราชพิธีวันที่ ๔ พฤษภาคม. มีการพระราชกุศลในวันถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้าวันที่ ๑๔ เป็นต้น. ปะลันดี		

บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา

บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวาย

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ๙/๒/๒๘ พระราชทานมาวันที่ ๙/๒/๒๘

เดือน	หนังสือ	ใจความ	พระราชกระแส	หมายเหตุ
๒๕๖๘	ราชเลขา	ทูลเกล้า ฯ ถวายรายงาน		
		๑ มหาดไทยว่าเมื่อวันที่ ๒๔เมษายน เวลา ๔.๐๐ ก.ท.เศษ เกิดเพลิงไหม้ที่ริมถนนเจริญกรุงตอนหัวลำโพง ท้องที่อำเภอป้อมปราบ ไหม้ตึกแถว ๒๙ ห้องห้องแถว ๑๔ ห้องเรือนปั้นหยา ๒ หลัง รวมทรัพย์เสียหายทั้งสิ้นประมาณ ๑๖๔,๖๐๐ บาท	ทภบ.	
		๒ เสนาบดีทหารเรือบอกจำนวนนายทหารและพลทหารที่ไปช่วยดับเพลิงรายที่ไหม้เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายนนี้	๖	
		๓ เสนาบดีมหาดไทย รายงานโรคระบาดที่เกิดขึ้นในพระราชอาณาเขตสัปดาหะที่สุดวันที่ ๔ เมษายน กาฬโรคป่วย ๔ ตาย ๔, อหิวาตกะโรคป่วย ๒ ตาย ๑, ไข้ทรพิษป่วย ๑๖ตาย๒		
		๔ รายงานเหตุภยันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพระราชอาณาจักรเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗ มีจำนวนคนตาย ๑๒๖ คน, เพลิงไหม้ ๔๖ ราย, ทรัพย์เสียหายประมาณ ฿ ๒๑,๓๐๖.๔๔.	๗	
		เดือนกุมภาพันธ์ คนตาย ๔๘ คน เพลิงไหม้ ๕๗ ราย, ทรัพย์เสียหายประมาณ ฿ ๖๑,๕๐๕.๘๗.		
		๕ ว่าเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคมศกก่อน เวลา ๒.๐๐ ก.ท. เกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่ตำบลนางงั่ว ท้องที่อำเภอเพ็ชร์บูรณ์ ไหม้เรือน ๓๑๘ หลัง ทรัพย์เสียหายประมาณ ฿ ๔๖,๑๔๘.๐๐. คนบาดเจ็บ ๕ คนตาย ๒ คน.	๘	

บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวาย

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ..... พระราชทานมาวันที่ .....

เลขที่	หนังสือ	ใจความ	พระราชกระแส	หมายเหตุ
		๖ เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคมศกก่อน เวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. ทุ่งเพลิงไหม้ที่วัดเขง ทองที่อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี ไหม้กุฏิสงฆ์ ๑๑ หลังทรัพย์เสียหายประมาณ ๒๐,๖๖๓.๐๐ เพลิงเกิดขึ้นจากพระภิกษุสังฆ์จุดธูปบูชาพระ.	ทราบ.	
๒๕๘	ราชเลขา	ย่อแผนกแร่ ซึ่งเสนาบดีเกษตร์ขอพระบรมราชานุญาตออกประทานบัตร์ให้ผู้ทำเหมืองแร่เป็นที่ทับหวยและใกล้ทางน้ำอันเป็นที่ห้ามตามพระราชบัญญัติ แต่เห็นควรผ่อนผันให้โดยไม่ต้องเรียกเงินพิเศษ คือ ๑ นายจีบุนเอี่ยง ทำในที่ลานแร่ตำบลสะเดา จังหวัดสงขลา ๒ ราย ซึ่งเป็นที่ทับลำหวยยอมวางเงินเป็นประกันค่าเสียหายรายละ ๕๐๐ บาท. ๒ นายอื่อชิงคู ทำในที่ลานแร่ ตำบลท่าเรือ จังหวัดสุราษฎร์ธานีทับลำหวยเล็ก ๆ ๑ สาย. ๓ นายเอียบยองฉิน สิงหการ ทำในที่ลานแร่ตำบลสองแพรก จังหวัดพังงา วางเขตใกล้ทางน้ำเล็ก ๆ มีผู้เป็นประกันความเสียหายแทนการวางเงิน ๓๐๐ บาท. ๔ นายลูกองหลำ ทำในที่ทางแร่ตำบลท้ายเมือง จังหวัดพังงา ทับลำหวยน้ำจืดวางเงินเป็นประกันค่าเสียหาย ๕๑๐ บาท.	อนุญาตทุกราย.	

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ..... พระราชทานมาวันที่ .....

เลขที่	หนังสือ	ใจความ	พระราชกระแส	หมายเหตุ
		๕ นายมักไหล่เหง้ ทำในที่ลานแร่ ตำบลท่าจิว จังหวัดตรังทับลำหวยเล็กๆ ๓ สบ วางเงินเปนประกันค่าเสียหาย ๕๐๐ บาท.		
๔๖	กรมพระนิติศาสตร์	ย่อฎีกาขุนพิทักษ์บางชื่อ (ไข่ พรมโชติ) กำนันร้องขอพระมหากรุณาเรื่องที่ดินตำบลบางชุ่อนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ กระทรวงพระว่าเปนที่หลวงฟ้องขับไล่ ศาลตัดสินให้รื้อถอนสิ่งที่ปลูกสร้างออก จากที่ว่าที่รายนี้ได้หักล้างถางพงปกครองมา ๓๕ ปี ขอพระราชทานที่เปนกรรมสิทธิ์กับขอยกเว้นเงินค่าธรรมเนียมค่าทนายด้วย. สมุหพระนิติศาสตร์ว่าเรื่องชนิดนี้เคยโปรดเกล้า ฯ ให้ยกฎีกาเพราะเปนคดีเด็ดขาดในโรงศาลแล้ว.	เรื่องนี้เปนเรื่องที่แพ้คดีกันในโรงศาลแล้ว ไม่ปรากฏว่าได้มีการโต้แย้งหรือการใช้กดขี่อย่างใด เห็นไม่มีมูลที่จะยกฎีกาเลย	
๑๔๓ ๖๕๖	๗๑	ย่อคำพิพากษาศาลฎีกา เรื่องที่ ๑ อัยการจังหวัดหลังสวน โจทย์ หาวาอายเอี่ยม สีดิงดีนายรุ่ง ดิมชิวตาย ศาลจังหวัดให้จำคุกจำเลยตลอดชีวิต ศาลอุทธรณ์เห็นว่าพยานโจทย์ไม่พอให้ยกฟ้องปลอยจำเลย ศาลฎีกาแก้คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ให้จำคุกจำเลยตลอดชีวิตตามคำพิพากษาศาลเดิม. เรื่องที่ ๒ อัยการจังหวัดเพ็ชรบุรี โจทย์ หาวาอายหนุ่ยฤาหลุ่ยยิงนายชมตายให้จำคุกตลอดชีวิต.	ให้ยกเสียทั้งคดีตามคำพิพากษา ให้ยกเสียทั้งคดีตามคำพิพากษา	

บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวาย

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ..... พระราชทานมาวันที่.....

ลงชื่อ	หนังสือ	ใจความ	พระราชกระแส	หมายเหตุ
๑๑/๔๐๗	เจ้าพระยาพลเทพ	ขอพระราชทานถวายบังคมลาไปตรวจดูการที่จะก่อสร้างเขื่อนกั้นน้ำในจังหวัดสุพรรณและเลยไปถึงบางตำบลในจังหวัดกาญจนบุรีพร้อมกับพระยาชลมารคและนาย ซี.ดี.ยี.ในวันที่ ๑๒ เดือนนี้ กลับวันที่ ๘ มิถุนายน.	อนุญาต	
	วัง	รายงานเวรประจำการกระทรวงวัง วันที่ ๖,๗,๘ พฤษภาคม.		
	,,	รายงานกรมพระราชพิธีวันที่ ๖,๗, ๘ พฤษภาคม มีเรื่องพระเทพสุธีกับพระครูถานานุกรมย้ายจากวัดสุทัศน์เทพวราราม ไปอยู่วัดอรุณ วันที่ ๑๘ พฤษภาคม เป็นต้น.		
		ทรงเซ็น		
ลายพระหัตถ์		ถึง เจ้าพระยายมราช ตอบอนุญาตให้คณะสอนสาสนาอเมริกันที่จังหวัดพิศณุโลกซื้อที่ของราษฎรและเช่าที่ของรัฐบาล.	เซ็นแล้ว.	
	,,	ถึง เจ้าพระยาพิชัยญาติ ๒ ฉบับ ๑ อนุญาตให้ลงโทษจำคุกอ้ายเชียมวราไชย ซึ่งฆ่านางบุญโรจนบุตรตายตลอดชีวิต.	๖	
		๒ อนุญาตให้ลงโทษจำคุกอ้ายเชื่อนแดงงามฆ่านายแคลวตายตลอดชีวิตตามคำพิพากษา.	๖	

บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวาย

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ..... พระราชทานมาวันที่ .....

เลขที่	หนังสือ	ใจความ	พระราชกรรณีย์	หมายเหตุ
๒๓๔๙	พระองค์เจ้าไตรทศ	ว่า รัฐบาลอินโดจีนตอบบรรทึกที่เรายื่นไปเรื่องอนุสัญญาได้ปรึกษาหารือเจ้าหน้าที่ ๆ เกี่ยวข้องโดยตรง (แต่ยังไม่ได้รับตอบเห็นชอบทุกราย) เห็นสมควรแต่งคณะทูต คือ ม.จ. วรรณไวทยากร, ม.จ.อมรทัต, พระยาพนมนครานุรักษ์, นาย กียอง, ขุนบวรเสนหา, นายประสิทธิ์ นรินทรางกูร ณอยุธยา, ออกไปตกลงแห่งอนุสัญญาที่เมืองฮาโนอีในเร็ว ๆ นี้.	ให้เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ลงสนองดีกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งกระทรวงต่างประเทศขอความเห็นไปนั้น ให้สั่งความเห็นมาโดยเร็ว เมื่อรวบรวมความเห็นได้มากน้อยเพียงใดแล้ว ให้นำกราบทูลพระกรุณาเพื่อทรงพระราชดำริห์ว่าจะสั่งมอบให้คณะทูตไปเจรจาในคราวนี้และจะได้เต็มอำนาจสักเพียงใด ส่วนตัวคณะทูตที่เลือกได้แล้วนั้น เห็นชอบด้วยแล้ว	

ปรีดี พนมยงค์

ประสิทธิ์

บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ๕/๓/๖๘ พระราชทานวันที่ ๖/๓/๖๘

...ที่	หนังสือ	ใจความ	พระราชกรรมนิ	หมายเหตุ
	ราชเลขา	ทูลเกล้า ฯ ถวายเรื่องเลิกฝิ่น ซึ่งกระทรวงปรึกษากับกรมพระจันทบุรีนฤนาถในวันนี้	เรื่องนี้เห็นพร้อมกันว่า ควรจะห้ามปรามในที่ประชุมเสนาบดี และถ้าจะให้มีสัญญาต่อกันในการสำนักงานสำนักงานฝิ่นนี้ โดยเร็ว กรมพระจันทบุรีจะประทานโครงการของการมหาดเล็กมาโดยเร็วเพื่อทำเสนอเสนาบดีสภาพร้อมกันให้ถวายพระราชวินิจฉัยต่อไป	บังคมทูลปรึกษาพระราชวินิจฉัยถึงการอันควร
	กรมขุนสิงห์	ทูลถวายเสด็จจังหวัดนครสวรรค์วันที่ ๗ กลับวันที่ ๑๐ เดือนนี้.	ไม่ขัดข้อง	
	วัง	รายงานเวรประจำการกระทรวงวัง วันที่ ๒,๓,๔ ทุลาคม.		
	,,	รายงานกรมพระราชพิธี วันที่ ๒, ๓,๔ ทุลาคม		
	,,	รายงานกรมโขลน วันที่ ๑,๒,๔ ทุลาคม.		
		ทรงเซ็น		
	ถวายพระพรชัยมงคล	ถึง พระยาบุรีบูรณ์ ให้จ่ายเงินค่าสายสุพายกับดวงตราเครื่องราชอิศริยาภรณ์ต่างประเทศในเงินทายที่นั่งเปนพิเศษ.	เซ็นแล้ว	

ชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ๒๑/๗/๖๘ พระราชทานมาวันที่ ๒๖/๗/๖๘

วันที่	หนังสือ	ใจความ	พระบรมราชวินิจฉัย	หมายเหตุ
๑/๖๗	กรมพระนิติศาสตร์	ย่อฎีกานายหะยีเซ๊ะเกี๊ยะกล่าวโทษพระยาพิพิธเสนามาตย์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสายบุรี ว่าทำความเดือดร้อนให้แก่ชนชาวมลายู ซึ่งจะทรงปรึกษากับกรมพระดำรง, พระองค์เจ้าไกรทศ และเจ้าพระยายมราช ในวันที่ ๒๑ นี้.	เรื่องนี้ปรากฏว่ามีเรื่องขึ้นเกี่ยวไปถึงระเบียบการของศาล ในคดีชั้นเป็นทางสามัญ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าควรที่จะให้ที่ประชุมพร้อมกันพิจารณาข้อนี้	
๑/๖๘	ราชเลขา	ย่อเรื่องหลวงรักษ์ราชทรัพย์ขอรับเบี้ยบำนาญ. เสนาบดีคลังว่า เมื่อหลวงรักษ์ราชทรัพย์เป็นคลังจังหวัดกาฬสินธุ์ มีเรื่องต้องหาว่าทุจริตต่อหน้าที่ แต่ศาลพิพากษายกฟ้องโดยเห็นว่าหลวงรักษ์ไม่มีเจตนาทุจริต. กระทรวงพระคลังเห็นว่าทำงานไม่ตรงต่อข้อบังคับของคลังจึงให้ออกจากราชการเสีย. บัดนี้หลวงรักษ์รุ่งขอเบี้ยบำนาญ เสนาบดีคลังเห็นว่าหลวงรักษ์เป็นผู้มีอายุมากและรับราชการถึง ๓๐ ปีมีความผิดครั้งเดียวที่ให้ออกจากราชการเป็นการลงโทษแรงอยู่แล้ว จึงขอเรียนพระราชปฏิบัติถวายโปรดเกล้า ฯ หลวงรักษ์จะได้รับพระราชทานเดือนละ ฿ ๑๐๓.๘๓๒.	เมื่อเรื่องนี้คลังเห็นควรให้ออกจากราชการ ก็ไม่ใช่เพราะปรากฏทุจริตโดยแท้ เป็นแต่ยุ่มย่ามอยู่บ้าง	
๑/๖๘	,,	ย่อขอพระบรมราชานุญาตและถวายพระราชกุศล ๑. เสนาบดีวังว่า ม.ร.ว.พระอนุศักดิ์ศัลยนฤ ฉอยุธยา ซึ่งอุปสมบทณวัดราชบพิธ ขอลาสิกขาบท.	อนุญาต	

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ..... พระราชทานมาวันที่ .....

ลำดับที่	หมวดหนังสือ	ใจความ	พระราชกระแส	หมายเหตุ
		๒. เสนาบดียุติธรรมว่า หลวงกุลย สัมพัชนาณัติ กับหลวงสารการประสิทธิ์ ขอถวายพระราชกุศลในการอุปสมบท.	ควรเทศ อนุโมทนา.	
๒๑๒/๒๔	ราชเลขา	ยอแสนกต่างประเทศ		
		๑. เสนาบดีต่างประเทศว่า พระเจ้าแผ่นดินญี่ปุ่นทรงตั้งให้นายคิอุจิโร อายาชิ เปนอรรคราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงสยามแล้ว แต่ยังไม่ทราบกำหนดที่จะเชิญมาถึงกรุงเทพ ฯ.	ทราบแล้ว	
		๒. ว่า นายพันเอก แฟร์เร ทูตเกล้า ฯ ถวายหนังสือพิมพ์ของสโมสรทหารที่แวร์ไซย์ลส์ ฉบับเรื่องการถวายพระบรมอายาลักษณ์ที่พระราชทานแก่สโมสรนั้น.	ทราบแล้ว ไม่มีพระราชดำรัสสั่งอย่างใด.	
	วัง	รายงานเวรประจำการกระทรวงวัง วันที่ ๑๙, ๒๐ ตุลาคม.		
	,,	รายงานกรมพระราชพิธี วันที่ ๑๙, ๒๐ ตุลาคม.		
	,,	รายงานกรมโขลน วันที่ ๑๘, ๑๙, ๒๐ ตุลาคม.		

บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา

~~บัญชีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวาย~~

ทูลเกล้า ฯ ถวายวันที่ ๓/๔/๖๘ พระราชทานมาวันที่ ๗/๔/๖๘

เรื่องที่	หน้า	รายการ	พระบรมราชวินิจฉัย	หมายเหตุ
๔๖/๔๗	กรมพระนิติศาสตร์	ทูลเกล้า ฯ ถวายย่อคำพิพากษา เรื่องที่ ๑ อายน้อย ภาษา, อายมา ยิ้มไย ท้องหาว่าสมคบกันปล้นฆ่าและทำชำเราหญิงตายที่จังหวัดสระบุรี ศาลจังหวัดว่างโทษคลอดชีวิต แต่ลดฐานปรานีที่รับสารภาพลงให้จำคุกคนละ ๒๐ ปี อธิบดีศาลมณฑลและศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษว่างโทษประหารชีวิต แต่ลดฐานปรานีที่รับสารภาพให้จำคุกตลอดชีวิต คดีถึงที่สุด เสนาบดียุติธรรมขอพระบรมราชานุญาตจำคุกจำเลยทั้ง ๒ คน ตามคำพิพากษา.	ควรพระราชทานพระบรมราชานุญาตในลงโทษตามคำพิพากษา.	ภายหลังทรงพระเมตตาโปรดเกล้าฯ ให้ลดโทษเหลือจำคุกตลอดชีวิต
		เรื่องที่ ๒ อายใหญ่ นักโทษท้องหาว่าฆ่าอายเมงนักโทษด้วยกันตายที่ในกองมหันตโทษ ศาลอาญาและศาลอุทธรณ์ว่างโทษประหารชีวิตแต่ลดฐานปรานีที่รับสารภาพตลอดมาแต่ชั้นต้น มิได้ยกแก้การพิจารณา คงให้จำคุกตลอดชีวิต คดีถึงที่สุด เสนาบดียุติธรรมขอพระบรมราชานุญาตลงโทษตามคำพิพากษา.	ควรพระราชทานพระบรมราชานุญาตในลงโทษตามคำพิพากษา. คำพิพากษาที่ว่าทำเลยรับสารภาพเป็นประโยชน์แก่การพิจารณานั้น ยังสงสัยอยู่ เพราะทำเลยอยู่ในที่คุมขังเป็นการยาก เพราะฉะนั้นให้สมุหกรมพระนิติศาสตร์เรียกสำนวนคดีมาตรวจแล้วทำความเห็นเสนอขึ้นมา	ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลดโทษเหลือจำคุกตลอดชีวิต เช่นเดียวกับที่ทรงพระเมตตาในรายแรก ตามพระราชดำริของพระเจ้าน้องยาเธอ
	วัง	รายงานเวรประจำการกระทรวงวัง วันที่ ๒ พฤศจิกายน.		
	,,	รายงานกรมพระราชพิธี วันที่ ๒ พฤศจิกายน		
	,,	รายงานกรมโขลน วันที่ ๒ พฤศจิกายน.		

ได้รับสถาปนาเลื่อนเป็นกรมหลวง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับราชการสนองพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยดีตลอดมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเลื่อนกรมขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ ตามประกาศความว่า[๑]

ประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๖๘ พรรษา ปัตยุบันสมัยพฤศจิกายนมาส เอกาทสมทิน พุธวาร กาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ฯลฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา

ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา เป็นพระราชโอรสพระองค์น้อยในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับทั้งในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงถนอมเลี้ยงไว้ใกล้ชิดติดพระองค์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มา จนเจริญพระชันษาสมควรทรงศึกษาตามประเพณีขัตติยราชกุมาร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนักเรียนนายร้อยพิเศษในโรงเรียนนายร้อยทหารบก แล้วโปรดฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการในประเทศอังกฤษ ได้ทรงศึกษาวิชาสามัญในวิทยาลัยอีตันเสร็จแล้วไปทรงศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อยทหารบก ณ เมืองวูลิชทรงสามารถสอบวิชาได้เต็มตามหลักสูตร ถึงได้ทรงรับสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรีกิติมศักดิ์แห่งกองทัพอังกฤษ แล้วเสด็จไปประจำกรมทหารปืนใหญ่ม้าอังกฤษอยู่ที่เมืองออลเดอช็อต ทรงศึกษาหน้าที่นายทหารต่อมาจนสำเร็จการศึกษาในชั้นนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงพระยศเป็นนายร้อยตรีนอกกองกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นนายร้อยโท และเป็นนายทหารนอกกองกรมทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ด้วย

ครั้นเสด็จกลับเข้ามารับราชการ ในชั้นแรกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นตำแหน่งนายทหารคนสนิทพิเศษของจอมพลสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกอยู่ก่อน แล้วเลื่อนขึ้นเป็นผู้บังคับการกองร้อยทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ และเป็นนายร้อยเอกต่อมา แล้วโปรดฯ ให้เสด็จไปรับราชการประจำกรมบัญชาการกองทัพน้อยที่ ๒ ในตำแหน่งนายทหารฝ่ายเสนาธิการ และต่อมาเลื่อนขึ้นเป็นนายพันตรี แล้วเป็นนายพันโทบังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นปฐม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชาได้ทรงปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ มาโดยเรียบร้อย แต่เผอิญเกิดพระโรคประชวรเรื้อรัง แพทย์มีความเห็นว่าจำจะต้องเสด็จแปรสถานไปรักษาพระองค์ในประเทศที่อากาศเย็น พระโรคจึงจะหายเป็นปกติได้ เพราะเหตุนั้นจึงต้องพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทรงละราชการทั้งปวงในตำแหน่งหน้าที่ แล้วเสด็จไปรักษาพระองค์อยู่ในยุโรปคราวหนึ่ง ครั้นหายประชวร สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ มีพระหฤทัยประสงค์จะทรงศึกษาวิชาทหารชั้นสูงขึ้นไป เพื่อจะได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณให้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทรงศึกษาวิชาทหารฝรั่งเศส ต่อมาได้เสด็จเข้าประจำอยู่ในกรมบัญชาการกองทัพน้อยทหารบกของฝรั่งเศส แล้วทรงเข้าศึกษาวิชาในโรงเรียนฝ่ายเสนาธิการ ณ กรุงปารีสจนสำเร็จการศึกษา ได้ทรงรับประกาศนียบัตรเป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการเสมอเหมือนกับนายทหารฝรั่งเศสแล้วจึงเสด็จกลับ และเมื่อเสด็จกลับนั้นได้โปรดฯ ให้เสด็จมาทางประเทศสหปาลีรัฐอเมริกาและประเทศญี่ปุ่น เพื่อประโยชน์ในการที่ทรงศึกษาเพิ่มเติมด้วย ครั้นเสด็จกลับคืนมาถึงพระนคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นตำแหน่งปลัดกรมเสนาธิการทหารบก เลื่อนพระยศขึ้นเป็นนายพันเอก และต่อมาได้ทรงรับตำแหน่งเลื่อนขึ้นเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๒ และเป็นผู้บังคับการพิเศษ กรมทหารปืนใหญ่ที่ ๒ ได้ทรงปฏิบัติราชการมาโดยความสามารถ

---

[๑] **เฉลิมพระยศเจ้านาย** เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักพิมพ์ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓) หน้า ๑๒๕ - ๑๒๙.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงสามารถรับราชการฝ่ายทหารได้เป็นหลักฐานมั่นคงส่วนหนึ่งแล้ว สมควรจะทรงศึกษาราชการฝ่ายพลเรือนให้รอบรู้ราชประเพณีและรัฏฐาภิปาลโนบาย สามารถจะเป็นกำลังของบ้านเมืองได้อีกทางหนึ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงศึกษาราชกิจต่าง ๆ ที่ในกรมราชเลขาธิการ แล้วโปรดฯ ให้ทรงสำเร็จราชการรักษาพระนคร ในเวลาเสด็จไปประทับอยู่นอกมณฑลราชธานีและให้รับราชการต่างพระเนตรพระกรรณ เช่นเป็นประธานการประชุมเสนาบดีสภา เป็นต้น เป็นครั้งเป็นคราวมา ได้ทรงสังเกตเห็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงปฏิบัติราชการโดยพระวิริยอุตสาหะอันแรงกล้า ด้วยความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และทรงพระสติปัญญาอันสุขุมคัมภีรภาพ สมควรไว้วางพระราชหฤทัย เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชื่นชมโสมนัส ด้วยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชาในบัดนี้ก็เป็นสมเด็จพระโสทรานุชาธิบดีอยู่แต่พระองค์เดียว ปรากฏพระเกียรติคุณและสติปัญญาสามารถ จนรับราชการสำคัญสนองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณได้เห็นปานนี้ สมควรจะเลื่อนพระเกียรติยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เลื่อนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ชเนศรมหาราชาธิราช จุฬาลงกรณ์นาถวโรรส อุดมยศอุกฤษฐศักดิ์ อุภัยปักษนาวิล อสัมภินชาติพิสุทธิ์ มหามกุฏราชพงศบริพัตร บรมขัตติยมหารัชฎาภิสิญจนพรรโษทัย มงคลสมัยสมากรสถาวรวรัจฉริยคุณ อดุลยราชกุมาร กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา มุสิกนาม ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาน คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิสสริยศักดิ์มโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เป็นหลวงสุโขทัยธรรมราชา ถือศักดินา ๘๐๐
ให้ทรงเลื่อน ปลัดกรม เป็นขุนเชียงรายอาณาธิปก ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บัญชี คงเป็นหมื่นหนองจิกพศกอำรุง ถือศักดินา ๔๐๐

เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการสถาปนาเลื่อนกรมเพียงไม่กี่วันต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าก็เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาทโดยอนุโลมอยู่ก็ตาม แต่ทว่าเพราะทรงมีพระชนมายุน้อยที่สุดในบรรดาสมเด็จเจ้าฟ้าชั้นเดียวกัน และไม่ทรงชำนาญในทางราชการเพียงพอจึงไม่เต็มพระทัยที่จะรับราชสมบัติ อย่างไรก็ตามที่ประชุมในการประชุมพิเศษต่างลงมติเป็นเอกฉันท์ที่จะทำตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงบันทึกสั่งเสนาบดีกระทรวงวังไว้เกี่ยวกับการสืบสันตติวงศ์ ไว้ว่า มีพระราชประสงค์ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชาเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระองค์ นอกจากจะทรงมีพระราชโอรสก็โปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ทรงสำเร็จราชการแทนพระองค์ระหว่างที่พระเจ้าแผ่นดินยังทรงพระเยาว์

และเนื่องจากพระนางเจ้าสุวัทนาประสูติพระราชธิดา กับทั้งที่ประชุมลงความเห็นต้องกันในการที่จะทำตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบกับบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ทรงพร้อมที่จะถวายความช่วยเหลือในการบริหารราชการแผ่นดินอย่างเต็มความสามารถทุกประการ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงยอมรับราชสมบัติ เสด็จขึ้นครองราชย์เป็น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก มหันตเดชนดิลกรามาธิบดีฯ ตามลำดับ ดังความในการประชุมพิเศษว่า*

---

* หจช., ร. ๗ บ. ๑.๑/๒ เรื่องรัชกาลที่ ๖ สวรรคตและตั้งพระเจ้าแผ่นดินขึ้นแทน (๒๖ พ.ย. ๒๔๖๘).

การประชุมพิเศษ

เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน เวลา ๑.๔๕ ก.ท. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่สวรรคต ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ครั้นเวลาประมาณ ๒.๐๐ ก.ท. พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่กับท่านเสนาบดีประชุมกันในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ตามราชประเพณี มีผู้เข้าประชุมคือ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช,
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต,
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา,
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิสโมสร,
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา,
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์,
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ,
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัตติวงศ์,
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์,
พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ,
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน,
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร,
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร,
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ,
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ,
มหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย,
มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม,
มหาเสวกเอก เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง,
มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงคมนาคม,
จางวางเอก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ,
มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ,
นายพลเอก เจ้าพระยาบดินทร์เดชานุชิต เสนาบดีกระทรวงกลาโหม,
มหาเสวกเอก เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ,
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต สภาเลขานุการจดรายงานประชุม

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ผู้เป็นประธานในที่ประชุมรับสั่งว่า บัดนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคตลง ได้ทรงแสดงพระราชประสงค์ในเรื่องการข้างหน้าไว้แก่เสนาบดีกระทรวงวัง ซึ่งจะได้แสดงต่อที่ประชุมบัดนี้.

เรื่องรัชทายาท.

เสนาบดีกระทรวงวังอ่านแถลงการณ์และสำเนาพระราชหัตถเลขาใจความว่า มีพระราชประสงค์ให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชาได้เสด็จเถลิงราชสมบัติสืบต่อพระองค์ นอกจากจะทรงมีพระราชโอรสไว้ก็ย่อมพระราชกุมารจะได้รับราชสมบัติ และถ้าเป็นเช่นนั้นก็ให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชาทรงสำเร็จราชการระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทรงพระเยาว์.

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชรับสั่งว่า พระราชประสงค์ข้อนี้ก็แจ่มแจ้งดูไม่มีปัญหาอะไรที่จะสงสัย : จึงผู้เป็นประธานรับสั่งถามความเห็นที่ประชุมว่า จะรับรองปฏิบัติตามพระราชประสงค์หรือไม่.

เสนาบดีมหาดไทยว่า ไม่มีข้อขัดข้องอันใด ควรรับรอง.

ผู้เป็นประธานรับสั่งขอให้ที่ประชุมใคร่ครวญดูให้ดีอีกครั้งว่าอย่างใดจะเป็นทางดีทางเจริญสำหรับบ้านเมืองที่สุด ถ้าท่านผู้ใดไม่เต็มใจ ก็จะไม่ทรงรับราชสมบัติ แต่ถ้าไม่มีใครไม่เต็มใจก็เป็นอันต้องทรงน้อมตามความเห็นของที่ประชุมรับรัชทายาท.

ท่านเสนาบดี (ขุนนาง) ได้ลงนั่งกราบถวายบังคม ๓ ครั้งพร้อมกัน.

เป็นอันยุติปัญหาข้อนี้.

เรื่องการพระบรมศพ

เสนาบดีวังยื่นบันทึกพระบรมราชโองการพระราชทานไว้เมื่อวันที่ ๗ กันยายน ๒๔๖๘. โปรดให้ราชเลขาธิการอ่านเสนอที่ประชุม เป็นอันยุติโดยพระราชบริหาร.

ต่อจากนี้ที่ประชุมปรึกษาการเบ็ดเตล็ดเป็นเรื่อง ๆ คือ

พระบรมนามาภิไธย

เสนาบดีวังถามขึ้นว่าจะใช้อย่างไร สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุทรงเห็นว่าในระหว่างที่ยังไม่ได้ทรงรับราชาภิเษกนี้ ถ้าจะใช้ว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ก็เป็นคำฟั่นเผือ, คำว่าสมเด็จพระอนุชาธิราชไม่สู้จะตรงกับแบบแผน : อนึ่งตามนิยมปัจจุบันเมื่อสมเด็จพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคตล่วงลับไปแล้วก็จำต้องมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นแทนติดต่อมิให้ขาดตอนกัน ส่วนการราชาภิเษกนั้นเป็นงานแผ่นดินจำจะต้องหาฤกษ์ เพื่อให้ถูกต้องตามนิยมของประชาชนส่วนมาก : ฉะเพาะครั้งนี้กำลังเป็นเดือนอ้ายอาจจะต้องรอไปจนถึงเดือนญี่ ซึ่งเป็นเวลาช้านานอยู่ เพราะฉะนั้นเห็นควรให้ใช้ว่า "สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" ไปพลางโดยมิต้องรอการราชาภิเษก. เสนาบดีมหาดไทยเห็นควรประกาศให้ประชาชนพลเมืองทราบโดยทันที. ในที่สุดจึงตกลงให้ขนานพระนามาภิไธยในระหว่างนี้ว่า "สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา" ส่วนการประกาศให้ทำอย่างรัชกาลก่อน คือ กล่าวถึงการสวรรคตและบอกว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ได้ขึ้นเถลิงราชสมบัติ. โปรดให้เสนาบดีมุรธาธรร่างขึ้นเสนอที่ประชุมในเดี๋ยวนั้น. ส่วนพระบรมนามาภิไธยเต็มซึ่งจะจารึกในพระสุพรรณบัตร เป็นอันยังไม่ตกลงเด็ดขาดทางใด.

กำหนดการพิธีที่จำเป็น

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุทรงเห็นควรกำหนดการถือน้ำพิเศษวันที่ ๒๗ แต่การสวดมนต์ถือน้ำตกในค่ำวันที่ ๒๖ ให้กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชาทรงจุดเทียนต่างพระองค์ : การสาบาลองคมนตรีวันที่ ๒๘.

การเบ็ดเตล็ด

ที่ประชุมได้ตกลงข้อความเบ็ดเตล็ดซึ่งเกิดปัญหาขึ้นคือ ธงมหาราชเดิมคงใช้ต่อไป : รุ่งขึ้นให้มีการยิงปืนถวายคำนับพระบรมศพ ๒๒ นัด ; เวลาสรงน้ำทรงเครื่องตลอดจนตั้งพระบรมศพเสร็จ ให้ทหารบกทหารเรือยิงปืนถวายคำนับทุกนาที : การไว้ทุกข์ เครื่องยศเวลาแต่งเต็มยศ ครึ่งยศ ให้ผู้แต่งเครื่องแบบใช้ผ้าโปร่งดำพันเครื่องราชอิศริยาภรณ์ ภู่กระบี่ หน้าหมวก ฯลฯ และผู้ที่นุ่งผ้า (ขาว) ให้ใช้ผ้าโปร่งขาวพัน ; กระบวนแห่พระบรมศพจัด ๔ ริ้ว มีทหารราบ ๑๑ รายทางเสด็จพระราชดำเนินตั้งแต่ประตูแถลงราชกิจไปจนถึงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท : ให้ตำรวจหลวงรักษาพระองค์เชิญพระลองจากพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ให้นายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เชิญขึ้นสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท : ให้กระทรวงทบวงการและสำนักมหรศพ ฯลฯ ปิดถวายคำรบตามสมควร.

เลิกประชุมเวลา ๓ ก.ท.ล่วงแล้ว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ นั้น ทรงโปรดให้ประกอบพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒนสัตยา และตั้งองคมนตรีดังปรากฏรายละเอียดในหมายกำหนดการ ความว่า[๑]

หมายกำหนดการ
พระราชพิธีศรีสัจจปานการ แลตั้งองคมนตรี
พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘

เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง รับ ๆ สั่งสมเดจพระเจ้าอยู่หัวใส่เกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีศรีสัจจปานการถือน้ำพระพิพัฒนสัตยา แลตั้งองคมนตรี มีรายการดังต่อไปนี้

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ เจ้าพนักงานจะได้เตรียมการพระราชพิธีนี้พร้อมสรัพ เวลา ๖ นาฬิกาหลังเที่ยง โปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศเสดจทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เจ้าพนักงานกรมพระอาลักษณอ่านประกาศพระราชพิธีศรีสัจจปานการ พระสงฆ ๕ รูปสวดพระพุทธมนตรจบแล้ว พราหมณอ่านฉันทสดุดี เจ้าพนักงานราชบัณฑิตยทำอธิษฐานน้ำพระพิพัฒนสัตยาพระราชพิธีศรีสัจจปานการ

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน เวลา ๒ นาฬิกาหลังเที่ยง สมเดจพระเจ้าอยู่หัวเสดจพระราชดำเนิรแต่เกยพระที่นั่งบรมพิมานเปนกระบวรราบ ไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับพระราชยานยังเกยน่าประตูหลังพระอาราม เสดจประทับในพระอุโบสถทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พราหมณพิธีอ่านโองการแช่งน้ำ เมื่อจบแล้วเชิญพระแสงศรชุบในน้ำพระพิพัฒนสัตยา แล้วพราหมณพฤฒิบาศเชิญพระแสงต่าง ๆ ชุบน้ำพระพิพัฒนสัตยา พระสงฆ ๔๐ รูปสวดสัจจคาถา ชาวประโคม ๆ สังข แตร ฆ้องชัย เครื่องดุริยดนตรี แล้วพราหมณทูลเกล้าฯ ถวายน้ำพระพิพัฒนสัตยา พระบรมวงศานุวงศ แลข้าราชการจะได้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒนสัตยาต่อไป

พระบรมวงศแลพระองคเจ้าประทับในพระอุโบสถตลอดเวลา ถือน้ำพระพิพัฒนสัตยาที่โต๊ะกลาง หม่อมเจ้าประทับน่าพระอุโบสถ แลหม่อมราชสกุลถือน้ำพระพิพัฒนสัตยาที่โต๊ะกลาง ขึ้นทางพระทวารใต้แล้วออกทางพระทวารกลาง

ข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นได้รับพระราชทานพานทองแลชั้นนายพล มหาอำมาตย มหาเสวกขึ้นทางพระทวารเหนือถวายสัตยปฏิญญาในพระอุโบสถ รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒนสัตยาแล้วกลับลงทางพระทวารกลาง ข้าราชการนอกนั้นถวายสัตยปฏิญญาประจำที่นั่งตามพแนกที่ได้กำหนดไว้ ขึ้นไปรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒนสัตยาในพระอุโบสถ มีกำหนดตามกระทรวงแลกรมดังนี้

ก ขึ้นทางน่าพระอุโบสถพระทวารใต้แล้วลงทางพระทวารกลาง (๑) กระทรวงมหาดไทยรวมทั้งกรมพระนครบาล (๒) กระทรวงการต่างประเทศ (๓) กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (๔) กระทรวงพานิชย (๕) กระทรวงเกษตราธิการ

ข ขึ้นทางหน้าพระอุโบสถพระทวารเหนือลงทางพระทวารกลาง (๑) กรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค (๒) กรมราชองครักษ (๓) กระทรวงกระลาโหมแลกองทัพบก (๔) กรมทหารรักษาวังฯ (๕) กระทรวงทหารเรือ

ค ขึ้นทางหลังพระอุโบสถพระทวารเหนือ ออกไปถือน้ำพระพิพัฒนสัตยาน่าพระฉากด้านเหนือกลับลงทางพระทวารกลางด้านหลัง (๑) กระทรวงยุติธรรม (๒) กระทรวงศึกษาธิการ (๓) กระทรวงคมนาคม (๔) กระทรวงมุรธาธร

---

[๑] หจช., ร. ๗ ๑.๑/๕ พิธีถือน้ำแรกเสวยราชย์ (๑ ธ.ค. - ๑๖ ม.ค. ๒๔๖๘).

ฆ ข้าราชการในพระราชสำนัก ขึ้นทางหลังพระอุโบสถพระทวารใต้ ออกไปถือน้ำพระพิพัฒนสัตยาน่าพระฉากด้านใต้ กลับลงทางพระทวารกลางด้านหลัง (๑) กรมมหาดเลก (๒) กระทรวงวัง (๓) กรมราชเลขาธิการ (๔) กรมพระคลังข้างที่ (๕) กรมศิลปากร (๖) กรมธรรมการ

บันดากรมขึ้นทั้งปวงที่มิได้ระบุนามไว้ให้ขึ้นตามสังกัดกระทรวง ข้าราชการที่ขึ้นถือน้ำพระพิพัฒนสัตยาในพระอุโบสถ กำหนดแต่ชั้นสัญญาบัตร

เมื่อข้าทูลลอองธุลีพระบาทได้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒนสัตยาแล้ว พระสงฆถวายพระพรลา กลับลงทางในพระฉากด้านเหนือ เสรจแล้วสมเดจพระเจ้าอยู่หัวเสดจจากพระอุโบสถประทับพระราชยานยังเกยหลังพระอาราม ยาตรากระบวรกลับประทับเกยพระที่นั่งอาภรณพิโมกขปราสาท เสดจในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการถวายบังคมพระบรมอัสถิพระบาทสมเดจพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๕ รัชกาล อันประดิษฐานยังพระแท่นมนังศิลาบาตภายใต้พระมหาเศวตฉัตรแลพระบรมศพพระบาทสมเดจพระรามาธิบดีที่ ๖ แล้วเสดจเข้าข้างในประทับพระที่นั่งพิมานรัตยา พระบรมวงศานุวงศแลข้าราชการฝ่ายในทั้งหม่อมห้ามแลภรรยาข้าราชการ รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒนสัตยา เสรจแล้วเสดจขึ้น กลับด้วยกระบวรรถยนต์พระที่นั่ง พระบรมวงศานุวงศแลข้าราชการฝ่ายในกับทั้งหม่อมห้ามแลภรรยาข้าราชการซึ่งรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒนสัตยาแล้ว ออกไปถวายบังคมพระบรมอัสถิแลพระบรมศพยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ระเบียบการเฝ้าฯ ในการถือน้ำพระพิพัฒนสัตยา

(๑) พระบรมวงศานุวงศเพียงพระองคเจ้า ประทับในพระอุโบสถตลอดเวลา

(๒) หม่อมเจ้าแลหม่อมราชสกุล ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานพานทอง แลชั้นนายพล มหาอำมาตย มหาเสวกเฝ้าฯ ที่น่าพระอุโบสถ

(๓) กรมราชองครักษแลกรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค เฝ้าฯ ทางเฉลียงพระอุโบสถด้านเหนือ

(๔) ข้าราชการเหล่าเสวกในพระราชสำนัก เฝ้าฯ ทางเฉลียงพระอุโบสถด้านใต้

(๕) ข้าราชการเหล่าเสนา (ฝ่ายทหาร) เฝ้าฯ ที่พระระเบียง ตั้งแต่ประตูกลางหลังพระอารามอ้อมไปทางด้านเหนือจนจดประตูตรงน่าพระอุโบสถ

(๖) ข้าราชการเหล่าอำมาตย (ฝ่ายพลเรือน) เฝ้าฯ ที่พระระเบียง ตั้งแต่ประตูตรงหน้าพระอุโบสถอ้อมไปทางด้านใต้จนถึงประตูฉนวน ส่วนกรมขึ้นเช่นกรมตำรวจพระนครบาล ให้เฝ้าฯ ตามสังกัดกระทรวง

(๗) บันดาข้าทูลลอองธุลีพระบาทซึ่งจะเข้าไปรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒนสัตยาในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแลกราบถวายบังคมพระบรมอัสถินั้น ควรต้องมีดอกไม้ธูปเทียนไปบูชาด้วย

ตั้งองคมนตรี

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน เจ้าพนักงานจะได้เตรียมการในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยทอดพระแท่นรัตนสิงหาสน เชิญพระพุทธปฏิมากรชัยวัฒนประจำรัชกาลพระบาทสมเดจพระรามาธิบดีที่ ๑ พระชัยเนาวโลหะ พระพุทธมณีรัตนปฏิมากรน้อย แลคัมภีรพระธรรมขึ้นประดิษฐานบนพระแท่น ทอดอาสนสงฆมีพระสงฆราชาคณ ๕ รูป พร้อมด้วยพระรัตนไตรแลตั้งเครื่องนมัสการทองลงยา

เวลา ๔ นาฬิกาหลังเที่ยง สมเดจพระเจ้าอยู่หัว เสดจออกยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงเครื่องนมัสการแล้วประทับพระราชบัลลังก ชาวประโคมกระทั่งแตรแลมหรทึก เมื่อสุดเสียงประโคมแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่จะเปนองคมนตรีเข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณเพาะพระรัตนไตรแลหน้าพระที่นั่ง แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราตั้งเปนองคมนตรี เสรจแล้วพระสงฆถวายพระพรลา สมเดจพระเจ้าอยู่หัวเสดจขึ้น ชาวประโคมกระทั่งแตรแลมหรทึกเช่นเวลาเสดจออก

การแต่งกาย

วันที่ ๒๖ เย็นสวดมนตร เครื่องปรกติ

วันที่ ๒๗ เวลาบ่าย ถือน้ำ แต่งเตมยศ สวมสายสพายตรานพรัตนราชวราภรณ เวลาถวายบังคมพระบรมอัสถิ พระบรมศพสวมเสื้อครุย

ฝ่ายในแต่งเครื่องขาว

วันที่ ๒๘ เวลาบ่ายตั้งองคมนตรี แต่งครึ่งยศ

คงไว้ทุกขพันแขนเสื้อทั้ง ๓ เวลา

กระทรวงวัง

หมายมา ณ วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน

พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

เชื่อกันว่าเป็นพระราชดำริในองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่แรกเมื่อทรงรับเชิญขึ้นครองราชสมบัติ เนื่องมาจากทรงตระหนักพระองค์เองดีว่า ไม่ทรงสันทัดในการแผ่นดินมากนัก ดังนั้นเพียง ๒ วันหลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งคณะอภิรัฐมนตรีขึ้นเพื่อทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาราชการแผ่นดินและราชการในพระองค์ อันประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ๕ พระองค์เป็นอภิรัฐมนตรี คือ

๑. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
๒. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
๓. สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
๔. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๕. พระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระจันทบุรีนฤนาท

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก[๑]

ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ คณะโหรคำนวณพระฤกษ์บรมราชาภิเษกถวาย ดังนั้นในวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงได้จัดขึ้นอย่างสมบูรณ์ตามแบบแผน โดยเริ่มด้วยการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระที่นั่งไพศาลทักษิณและพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เป็นพระราชพิธีเบื้องต้นตั้งแต่วันที่ ๒๑ - ๒๔ กุมภาพันธ์ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพิธีเบื้องปลาย วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ณ พระที่นั่งจักรีเพื่อให้คณะทูตานุทูตเข้าเฝ้าถวายพระพรชัย เสด็จออก ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายใน และภริยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลายทูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน แล้วเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์กับข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายขุนนางทูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนแล้ว พระราชทานสัญญาบัตรตั้งพระราชาคณะ ๓ รูป วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ เสด็จออกพระที่นั่งจักรีให้หัวหน้าพ่อค้าประชาชนเข้าเฝ้า และเสด็จออกมุขเด็จหน้า ที่พระที่นั่งจักรีให้ประชาชนเฝ้าชมพระบารมี แล้วเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครทางสถลมารคในวันที่ ๑ มีนาคม เพื่อทรงนมัสการบูชาปูชนียวัตถุ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และเสด็จทางชลมารคในวันที่ ๓ มีนาคม

ในการนี้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี พระวรราชชายา ขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีด้วย

---

[๑] ดูรายละเอียดใน พระยาประกาศอักษรกิจ (เสงี่ยม รามนันทน์), **จดหมายเหตุบรมราชาภิเษก**...

การแปรพระราชฐานและบทเพลงพระราชนิพนธ์

เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดประพาสชายทะเล จึงทรงสร้างพระราชฐานเพื่อเป็นที่ประทับแรม ณ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และพระราชทานนามว่า "สวนไกลกังวล" อันประกอบด้วยตำหนักต่างๆ อาทิ พระตำหนักเปี่ยมสุข พระตำหนักน้อย ตำหนักปลุกเกษม ตำหนักเอิบเปรม ตำหนักเอมปรีดิ์ และศาลาเริง เป็นต้น ในช่วงระยะเวลาของการเสด็จประทับแรม ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข สวนไกลกังวลนั้น นับเป็นช่วงเวลาที่พระองค์ทรงสำราญพระราชหฤทัยอย่างแท้จริง นอกจากจะทรงโปรดการออกกำลังกายด้วยการทรงกีฬา เช่น เทนนิส กอล์ฟ และสควอชแล้ว ยังโปรดการทรงดนตรีมาแต่เดิมด้วย พระองค์ทรงตั้งวงดนตรีไทยส่วนพระองค์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ประกอบด้วยเจ้านายและข้าราชการที่ใกล้ชิดพระยุคลบาททั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ส่วนพระองค์เองทรงศึกษาดนตรีไทยจากหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดูรยชีวิน) และหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างกว้างขวางทั้งการทรงเครื่องดนตรีและการพระราชนิพนธ์เพลง เพลงไทยเดิมที่พระองค์พระราชนิพนธ์มี ๓ เพลง คือ เพลงราตรีประดับดาว (เถา) เพลงเขมรละอองค์ (เถา) และเพลงโหมโรงคลื่นกระทบฝั่ง ๓ ชั้น

เพลงราตรีประดับดาว (เถา)

ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นจากเพลงมอญดูดาว ๒ ชั้นของเก่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ พร้อมทั้งบทร้อง มีพระราชประสงค์ที่จะใช้หน้าทับปรบไก่ จึงจำเป็นต้องเพิ่มเติมทำนองเพลงขึ้นให้ครบถ้วนหน้าทับ เป็นเพลงแรกที่ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ๆ ยังมิได้ทรงตั้งชื่อ มีเจ้านายและผู้ที่ทรงคุ้นเคยหลายท่านเสนอชื่อเพลงนี้ถวาย เช่น ดาวประดับฟ้า ดาราามัญ เป็นต้น ระหว่างที่ยังมิได้ทรงเลือกว่าจะใช้ชื่อไหน วงมโหรีหลวงซึ่งได้รับพระราชทานต่อเพลงนี้มา ก็นำออกกระจายเสียงที่สถานี ๑๑ พี.เจ. ณ ศาลาแดง ประกาศชื่อเพลงว่า ราตรีประดับดาว อันเป็นชื่อที่พระองค์ท่านทรงคิดขึ้นเอง จึงเป็นอันตกลงใช้ชื่อราตรีประดับดาวต่อมา

ทำนองของเพลงนี้มีความหมายไปในทางชี้ชวนให้คู่รักชมเดือน ดาว ดอกไม้ และมีความจำเป็นที่จะต้องจากกันในเวลาอันใกล้

บทร้อง เพลงราตรีประดับดาว (เถา)

๓ ชั้น

วันนี้ แสนสุดยินดี พระจันทร์วันเพ็ญ
ขอเชิญสายใจ เจ้าไปนั่งเล่น ลมพัดเย็นเย็น หอมกลิ่นมาลี
หอมดอกราตรี แม้ไม่สดสี หอมดีน่าดม
เหมือนงามน้ำใจ แม้ไม่ขำคม กิริยาน่าชม สมใจจริงเอย
ชมแต่ดวงเดือน ที่ไหนจะเหมือน ได้ชมหน้าน้อง
พี่อยู่แดเดียว เปลี่ยวใจหม่นหมอง เจ้าอย่าขุ่นข้อง จงได้เมตตา
หอมดอกชำมะนาด กลิ่นไม่ฉุดฉาด แต่หอมยวนใจ
เหมือนน้ำใจดี ปรานีปราศรัย ผูกจิตสนิทได้ ให้รักจริงเอย

๒ ชั้น
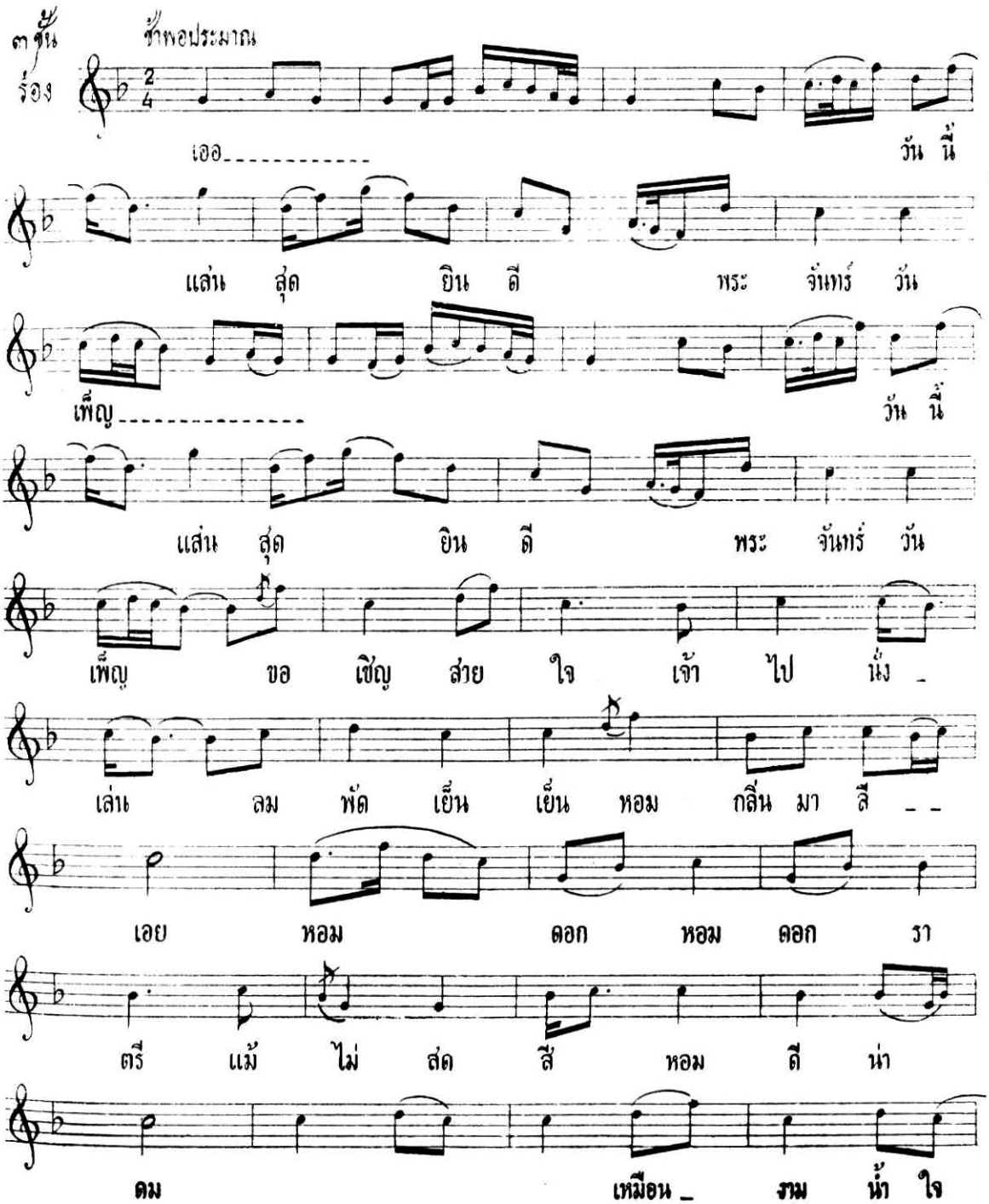
ขอเชิญเจ้าฟังเพลงวังเวงใจ เพลงของท่านแต่งใหม่ในวังหลวง
หอมดอกแก้วยามเย็น ไม่เห็นใจพี่เสียเลยเอย
ดวงจันทร์หลั่นลดเกือบหมดดวง โอ้หนาวทรวงยอดชีวาไม่ปรานี
หอมมะลิกลีบซ้อน อ้อนวอนเจ้าไม่ฟังเอย
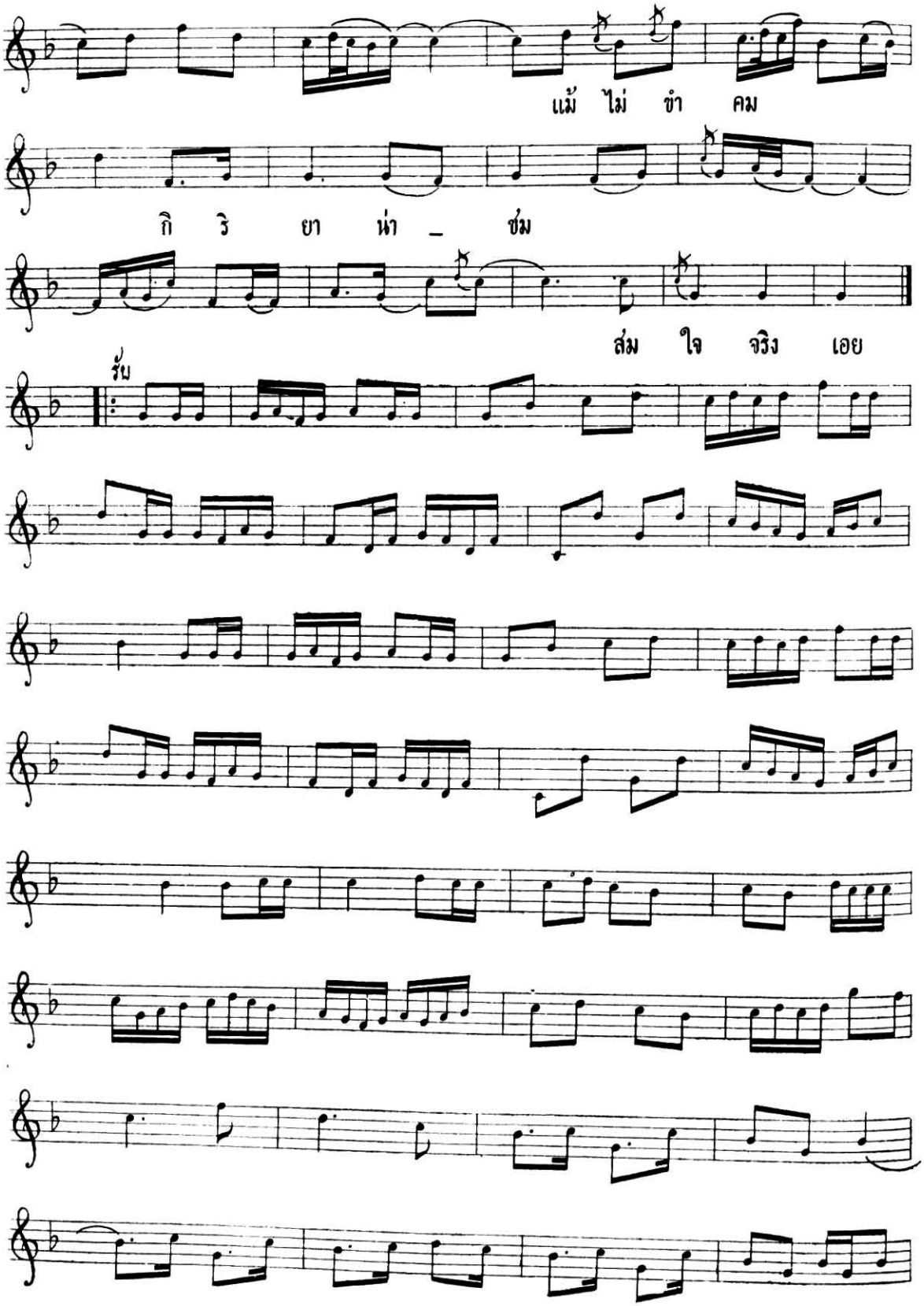
ชั้นเดียว
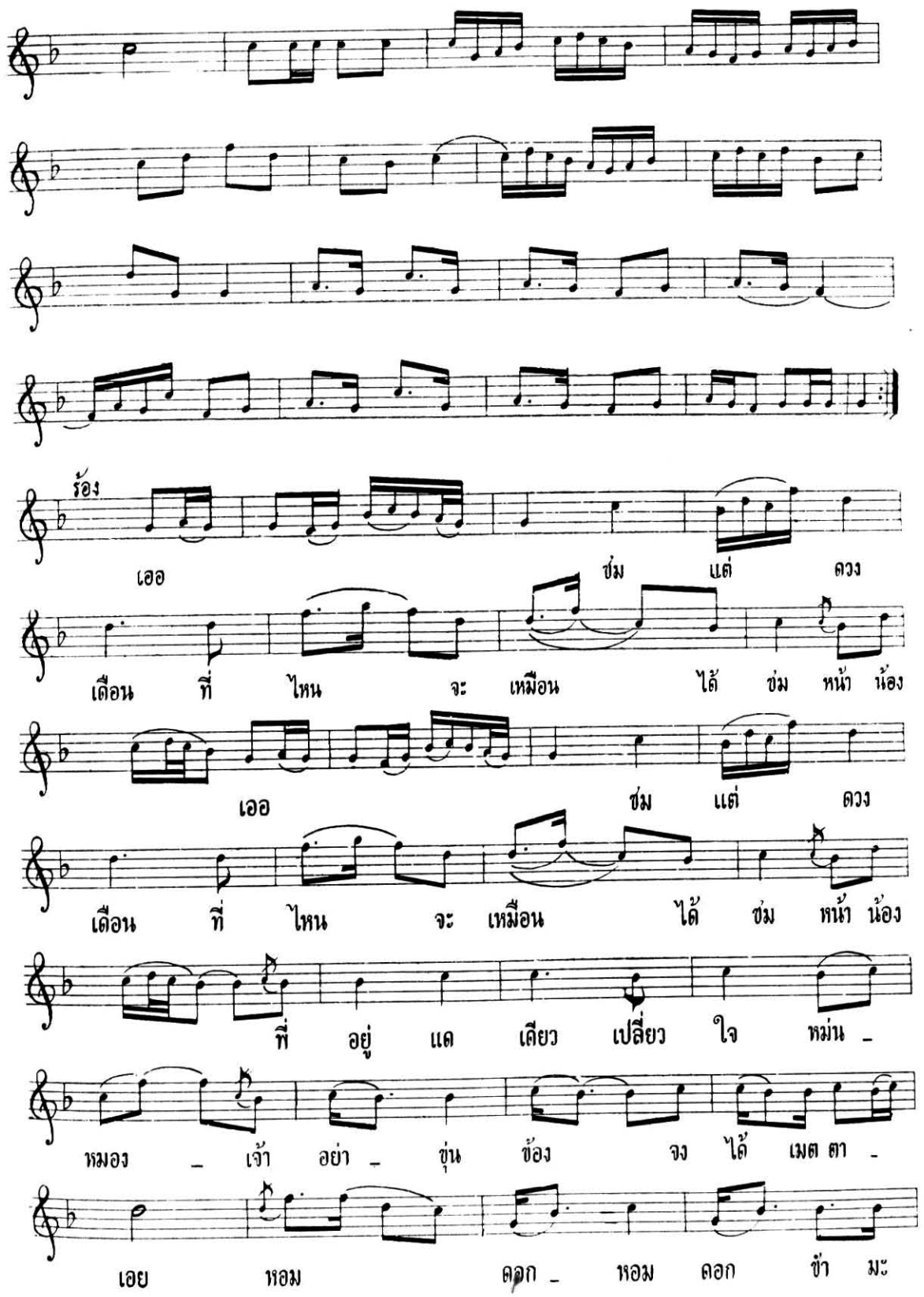
จวนจะรุ่งแล้วนะเจ้าพี่ขอลา แสงทองส่องฟ้าสง่าศรี
หอมดอกกระดังงา ชิชะช่างน่าเจ็บใจจริงเอย
หมู่ภมรร่อนหาช่อมาลี แต่ตัวพี่จำจากพรากไปไกล
หอมดอกจำปี นี่แน่ะพรุ่งนี้จะกลับมาเอย ฯ
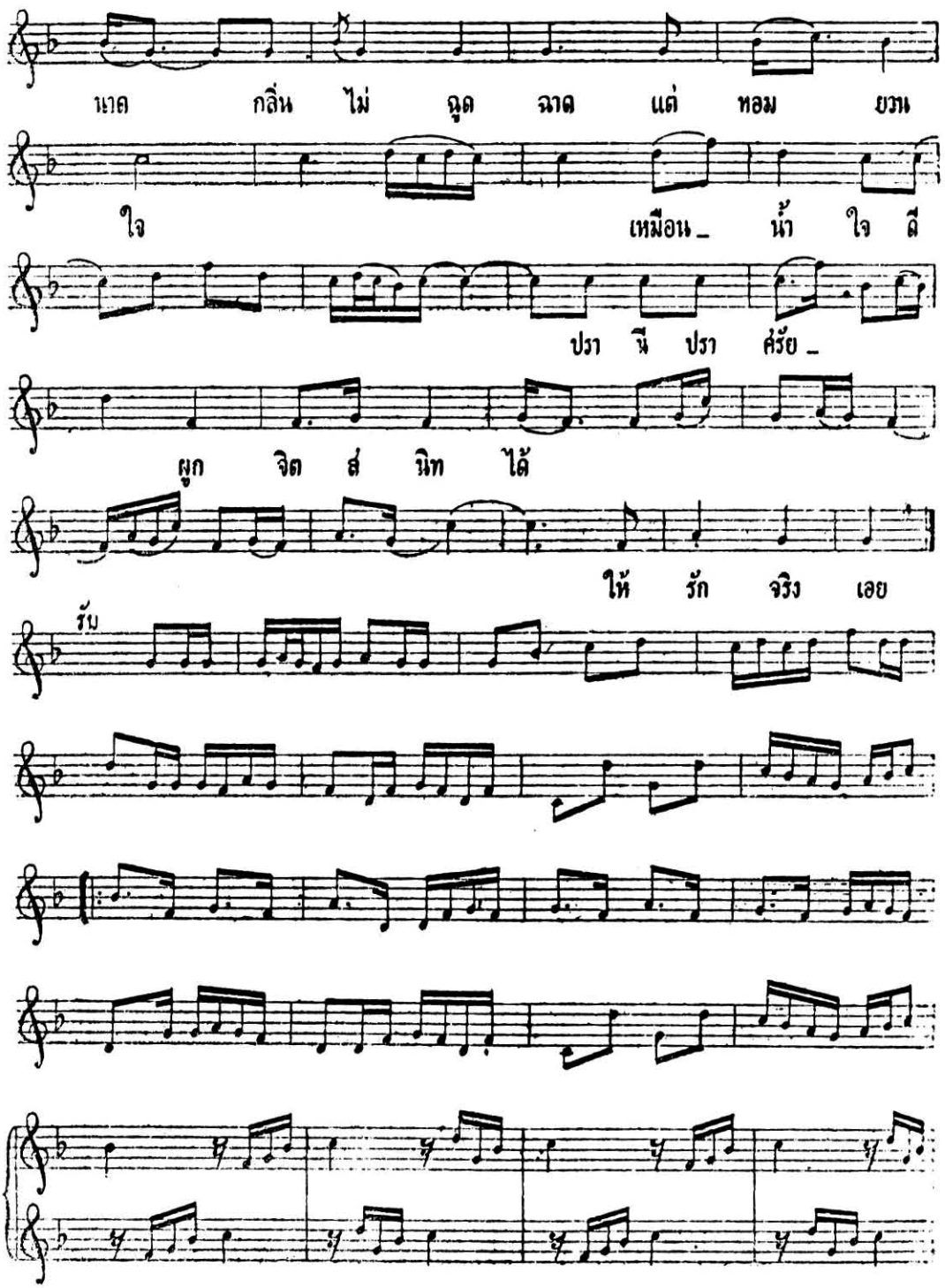
ราตรีประดับดาว (เถา)
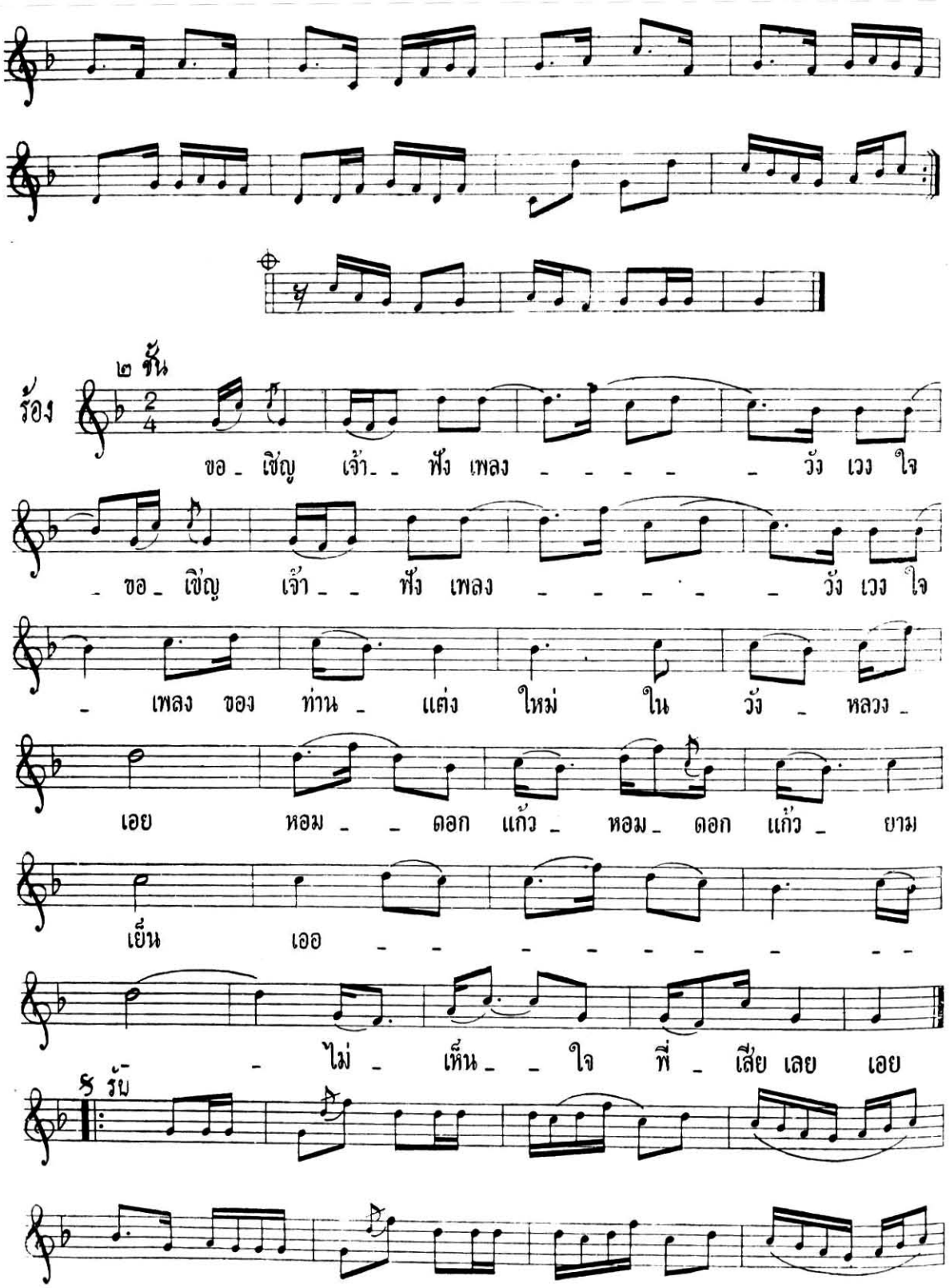
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๗
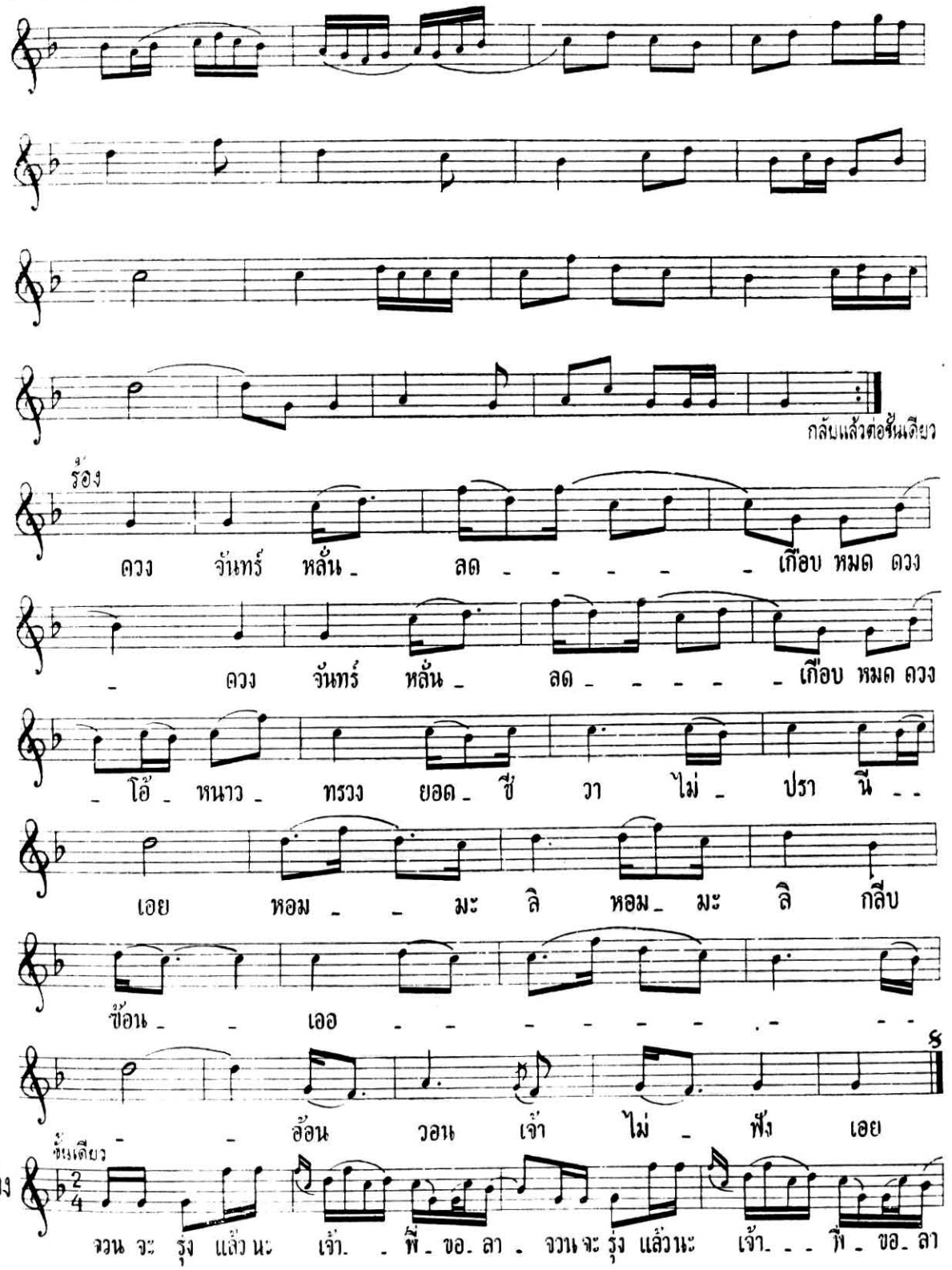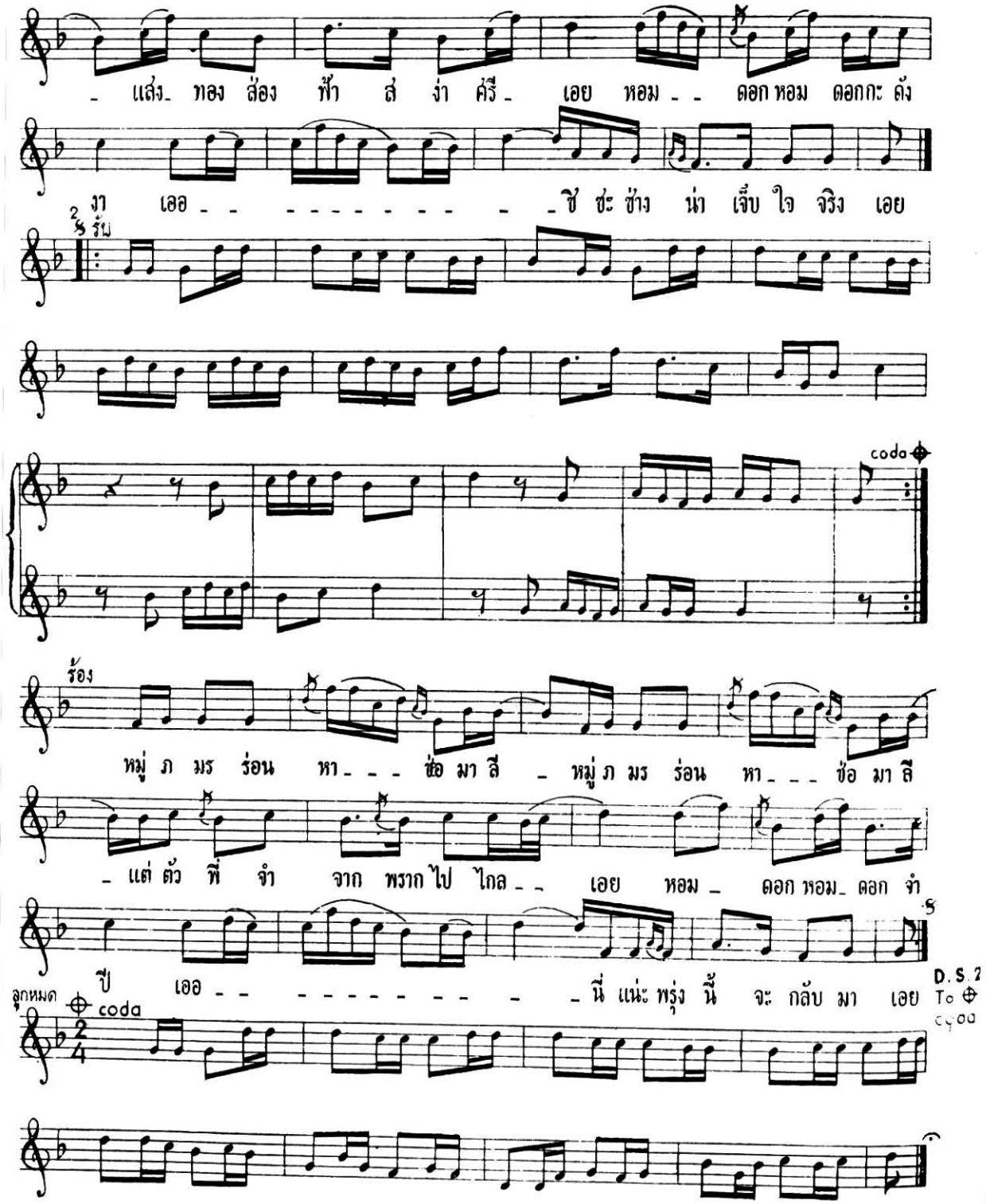

แม้ ไม่ ขำ คม
กิ ริ ยา น่า _ ชม
ส่ม ใจ จริง เอย
รับ

ร้อง
เออ ชม แต่ ดวง
เดือน ที่ ไหน จะ เหมือน ได้ ชม หน้า น้อง
เออ ชม แต่ ดวง
เดือน ที่ ไหน จะ เหมือน ได้ ชม หน้า น้อง
ที่ อยู่ แต เดียว เปลี่ยว ใจ หม่น
หมอง เจ้า อย่า ขุ่น ข้อง จง ได้ เมต ตา
เอย หอม ดอก หอม ดอก ข่า มะ

เกด กลิ่น ไม่ ฉุด ฉาด แต่ หอม ยวน
ใจ เหมือน_ น้ำ ใจ ดี
ปรา ฉี ปรา ศัย_
ผูก จิต ส์ นิท ได้
ให้ รัก จริง เลย
รับ

ร้อง
๒ ชั้น
ขอ_ เชิญ เจ้า_ _ ฟัง เพลง _ _ _ _ _ วัง เวง ใจ
_ ขอ_ เชิญ เจ้า_ _ ฟัง เพลง _ _ _ _ _ วัง เวง ใจ
_ เพลง ของ ท่าน _ แต่ง ใหม่ ใน วัง _ หลวง _
เอย หอม _ _ ดอก แก้ว _ หอม_ ดอก แก้ว _ ยาม
เย็น เออ _ _ _ _ _ _ _ _ _
_ ไม่ _ เห็น_ _ ใจ พี่ _ เสีย เลย เอย
๕ รับ

กลับแล้วต่อชั้นเดียว
ร้อง
ดวง จันทร์ หลั่น ลด เกือบ หมด ดวง
ดวง จันทร์ หลั่น ลด เกือบ หมด ดวง
โอ้ หนาว ทรวง ยอด ชี วา ไม่ ปรา นี
เอย หอม มะ ลิ หอม มะ ลิ กลีบ
ช้อน เออ
อ้อน วอน เจ้า ไม่ ฟัง เอย
ชั้นเดียว
ร้อง
จวน จะ รุ่ง แล้ว นะ เจ้า พี่ ขอ ลา จวน จะ รุ่ง แล้ว นะ เจ้า พี่ ขอ ลา

แสง ทอง ส่อง ฟ้า ส่ ง่า ค่รี เอย หอม ดอก หอม ดอกกะ ดัง
งา เออ ชี ช่ะ ช้าง น่า เจ็บ ใจ จริง เอย
2 ครั้ง
coda
ร้อง
หมู่ ภ มร ร่อน หา ช่อ มา ลี หมู่ ภ มร ร่อน หา ช่อ มา ลี
แต่ ตัว พี่ จำ จาก พราก ไป ไกล เอย หอม ดอก หอม ดอก จำ
ปี เออ นี่ แน่ะ พรุ่ง นี้ จะ กลับ มา เอย
D.S. 2 To coda
ลูกหมด
coda

เพลงเขมรละอองค์ (เถา)

ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นขณะเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระที่นั่งเปี่ยมสุข สวนไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยทรงเลือกเพลงเขมรเอวบาง ๒ ชั้นมาขยายอัตราขึ้นเป็น ๓ ชั้น แล้วทรงตัดลงเป็นอัตราชั้นเดียวอีกตอนหนึ่ง เพื่อใช้บรรเลงให้ครบเป็นเถาคือ ๓ ชั้น ๒ ชั้น และชั้นเดียว ต่อจากนั้นจึงทรงพระราชนิพนธ์ทำนองร้องขึ้นประกอบทุกๆ อัตรา พระราชทานชื่อใหม่ว่า เขมรละอองค์

บทร้องนั้นทรงใช้บทซึ่งคัดมาจากบทละครรำเรื่องพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ได้ทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขเพิ่มเติมบ้างบางคำ

ทำนองของเพลงนี้เป็นกลางๆ ในทางความสุข มีสำเนียงเขมรระคนอยู่สมดังชื่อ ในบางตอนทรงประดิษฐ์แง่งอนอันคมคายใส่ไว้อย่างแนบเนียนแปลกกว่าเพลงอื่นๆ ในจำพวกเพลงประเภทเดียวกันที่มีมาก่อน

บทร้อง เพลงเขมรละอองค์ (เถา)

๓ ชั้น

เมื่อนั้น — ท้าวพันธุมทรงฟังแล้วนั่งนิ่ง
ไทยคนนี้มีปัญญากล้าจริงจริง — จะละทิ้งช้าไว้ไม่เป็นการ
จึงมีพระราชบัญชา — แด่พญาเดโชยอดทหาร
ตัวเรานี้มีบุญญาธิการ — ไม่มีใครเปรียบปานแต่เดิมมา
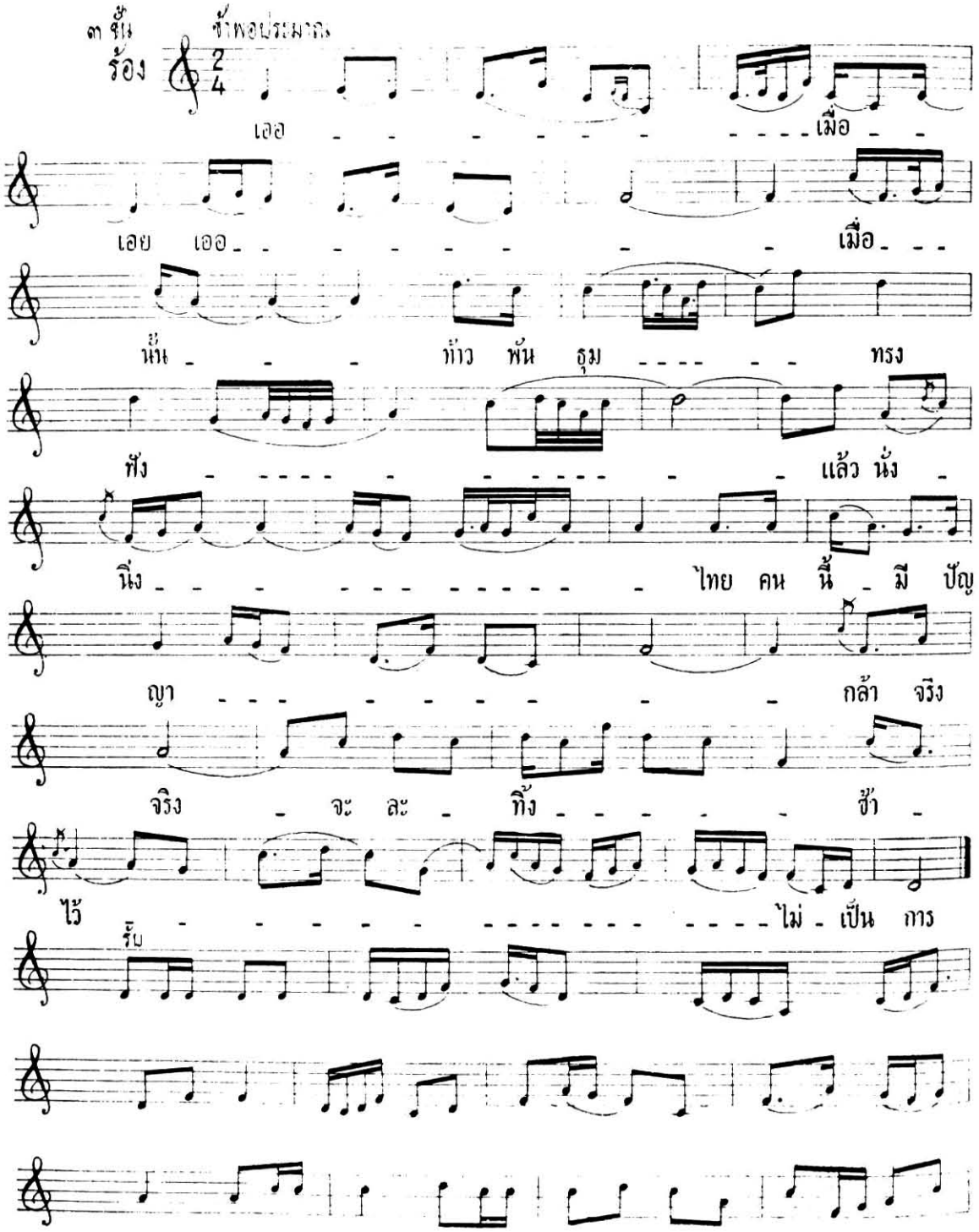
ชั้น ๒
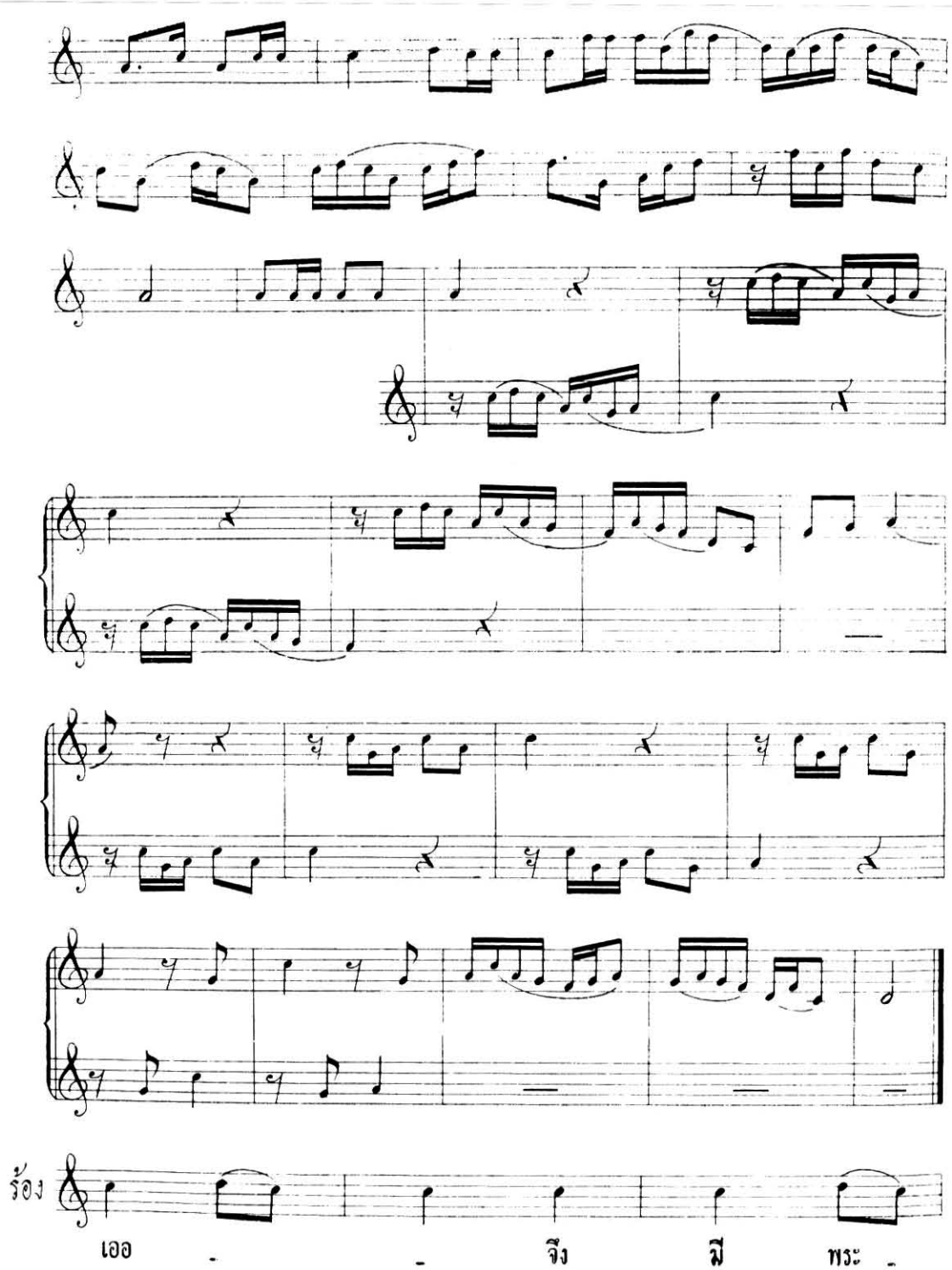
บัดนี้พระร่วงเมืองละโว้ — มีปัญญาอักโขทั้งใจกล้า
ไม่เกรงซึ่งราชอาชญา — ทิ้งไว้ช้าจะทำรำคาญใจ
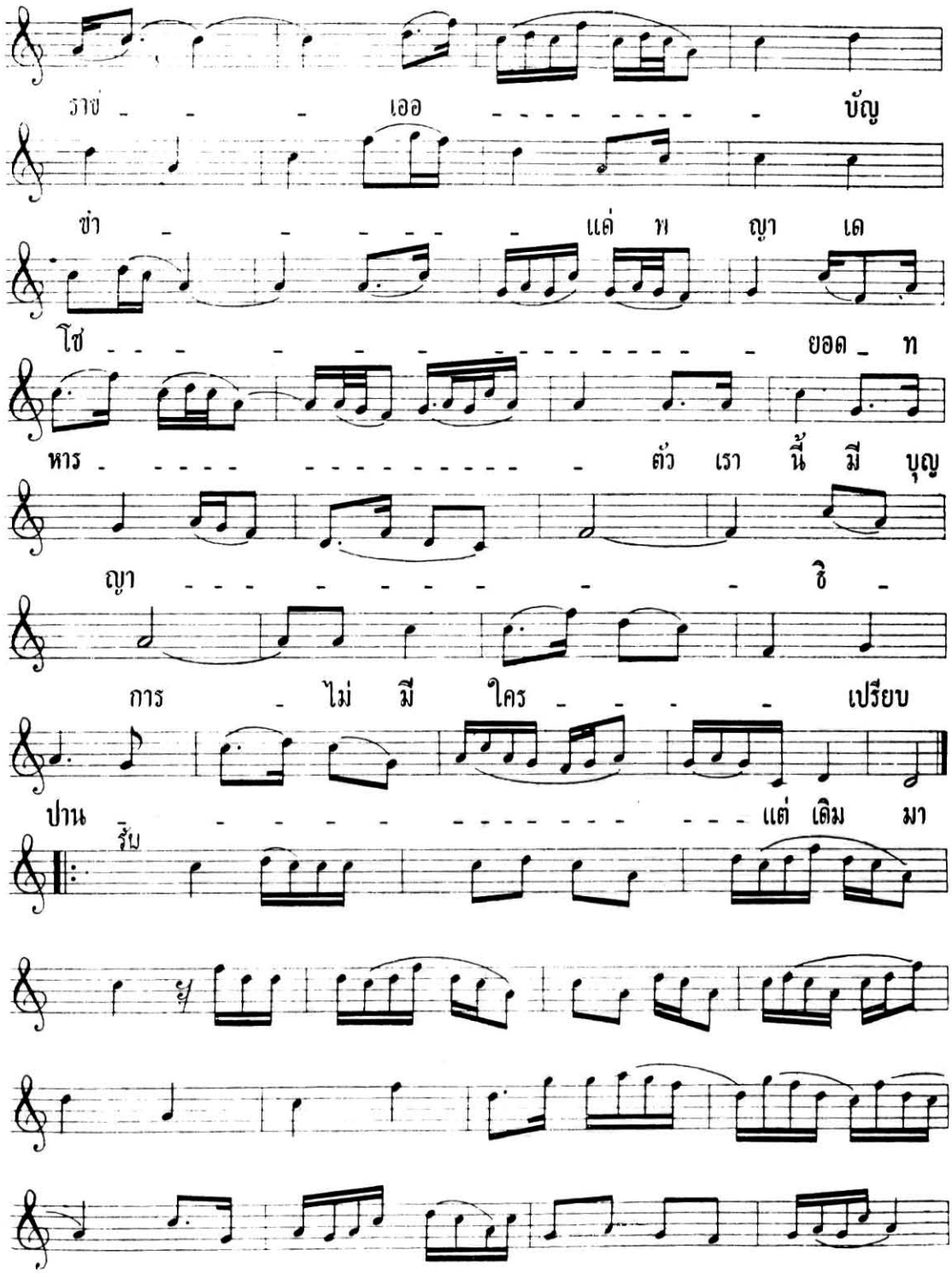
ชั้นเดียว
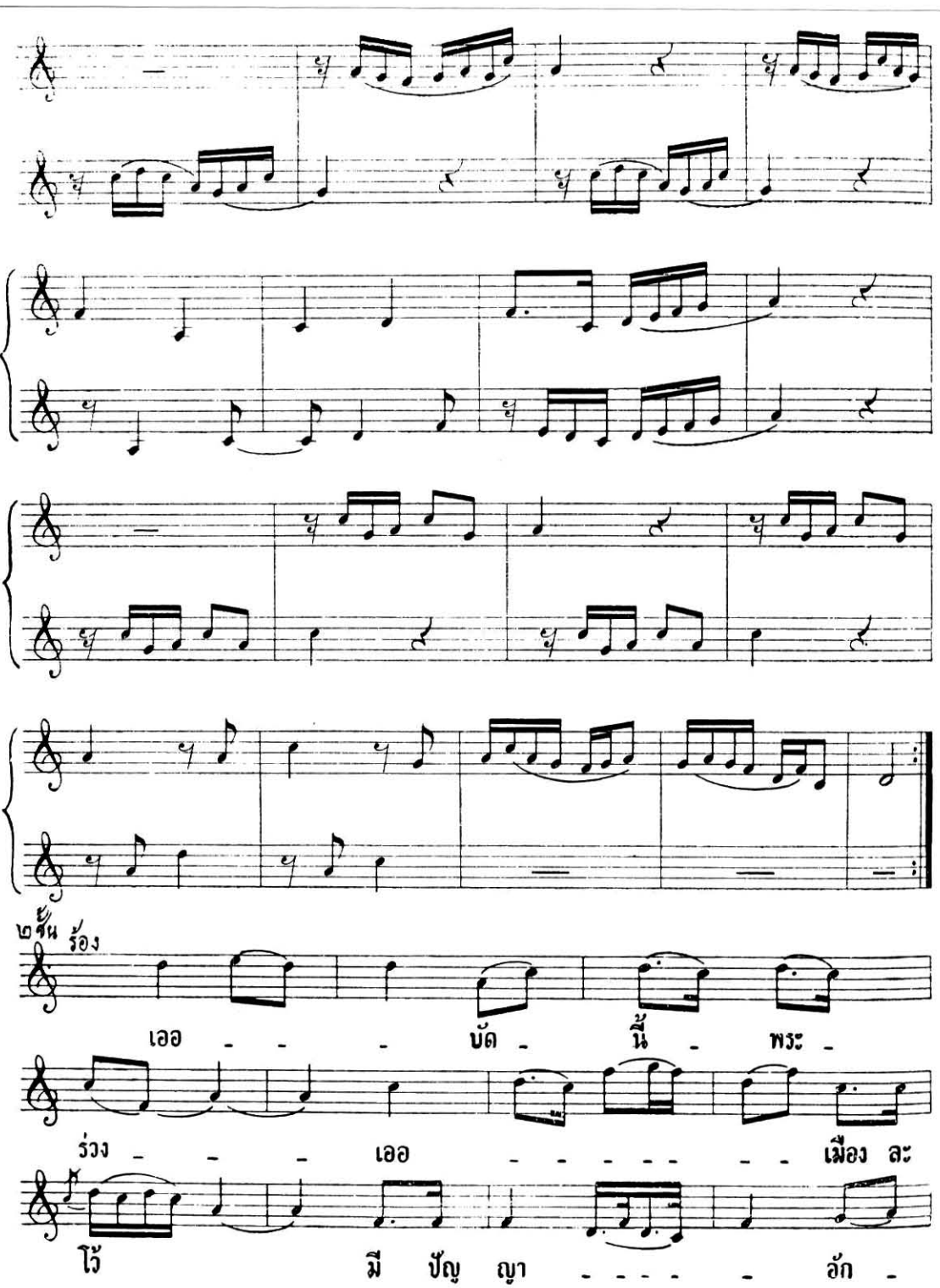
จะตั้งตนขึ้นเป็นผู้วิเศษ — ก่อเหตุกำเริบเติบใหญ่
แน่ะพญาเดโชชาญชัย — จงรีบไปกุมจับคนสำคัญฯ
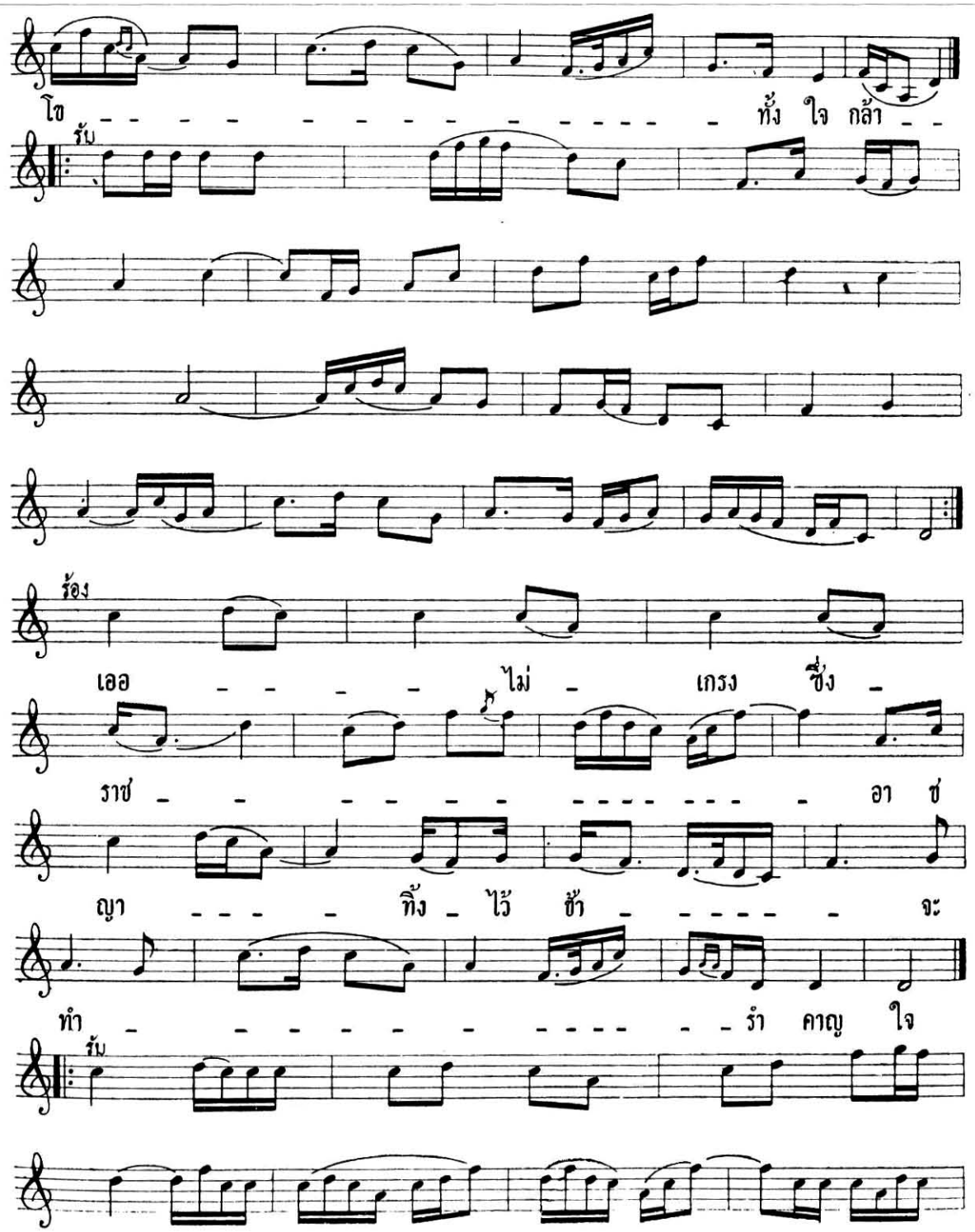
เขมรละอองค์ (เถา)
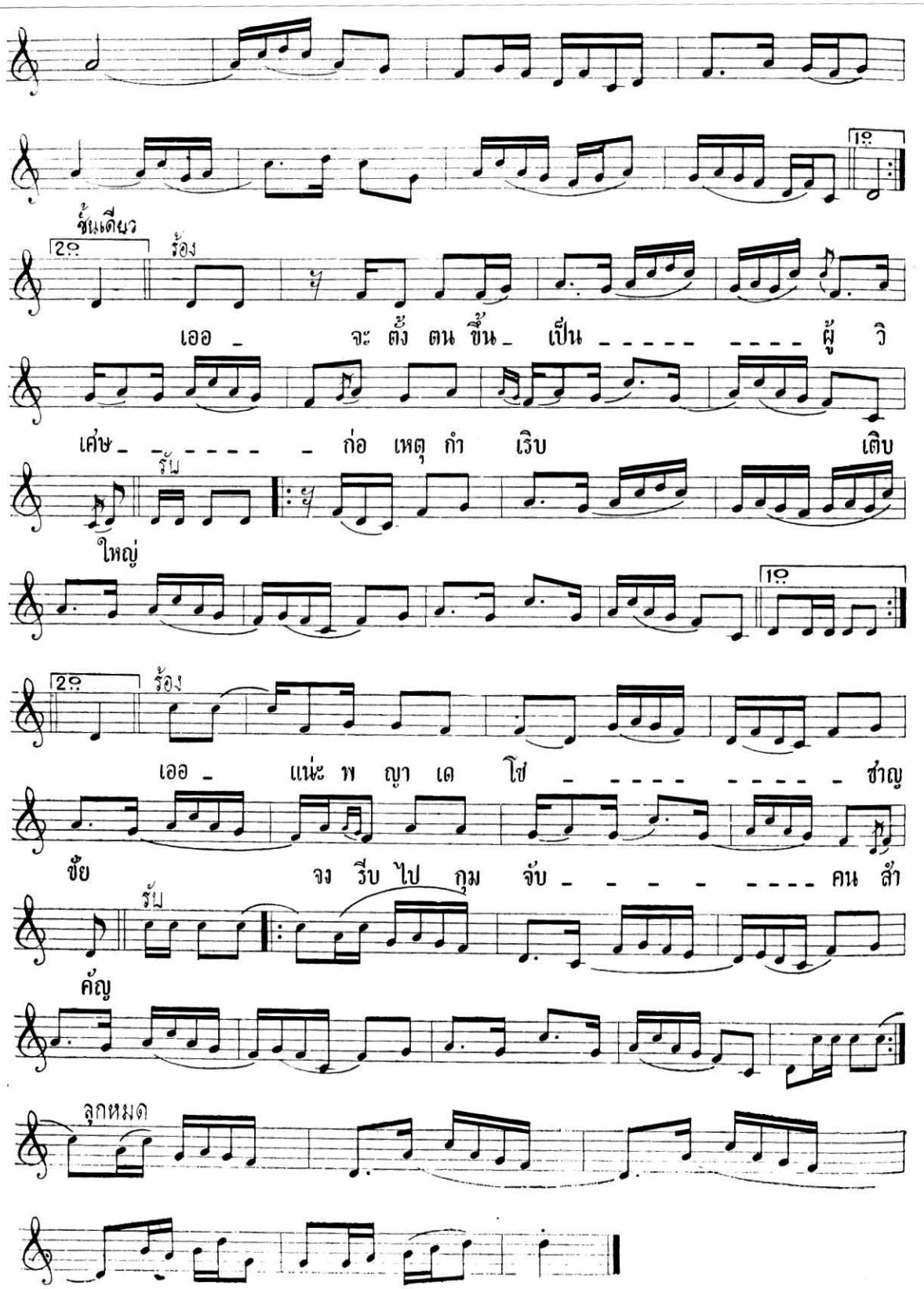

ร้อง
เออ - - จึง มี พระ -

ราช่ เออ บัญ
ช่า แล่ พ ญา เด
โช ยอด ท
หาร ตัว เรา นี้ มี บุญ
ญา ชิ
การ ไม่ มี ใคร เปรียบ
ปาน แต่ เดิม มา
รีม

๒ ชั้น ร้อง
เออ - - - บัด - นี้ - พระ -
ร่วง - - - เออ - - - - - - เมือง ละ
โว้ มี ปัญ ญา - - - - อัก -

โข
ทั้ง ใจ กล้า
รับ
ร้อง
เออ
ไม่
เกรง ซึ่ง
ราช
อา ช
ญา
ทิ้ง ไว้ ช้า
จะ
ทำ
รำ คาญ ใจ
รับ

1ฺ
ชั้นเดียว
2ฺ
ร้อง
เออ _ จะ ตั้ง ตน ขึ้น _ เป็น _____ ____ ผู้ วิ
เค้ษ _ _____ _ ก่อ เหตุ กำ เริบ เติบ
รับ
ใหญ่
1ฺ
2ฺ
ร้อง
เออ _ แน่ะ พ ญา เด โช _____ _____ _ ชาญ
ชัย จง รีบ ไป กุม จับ _ _ _ _ ____ คน สำ
รับ
ค้ญ
ลูกหมด
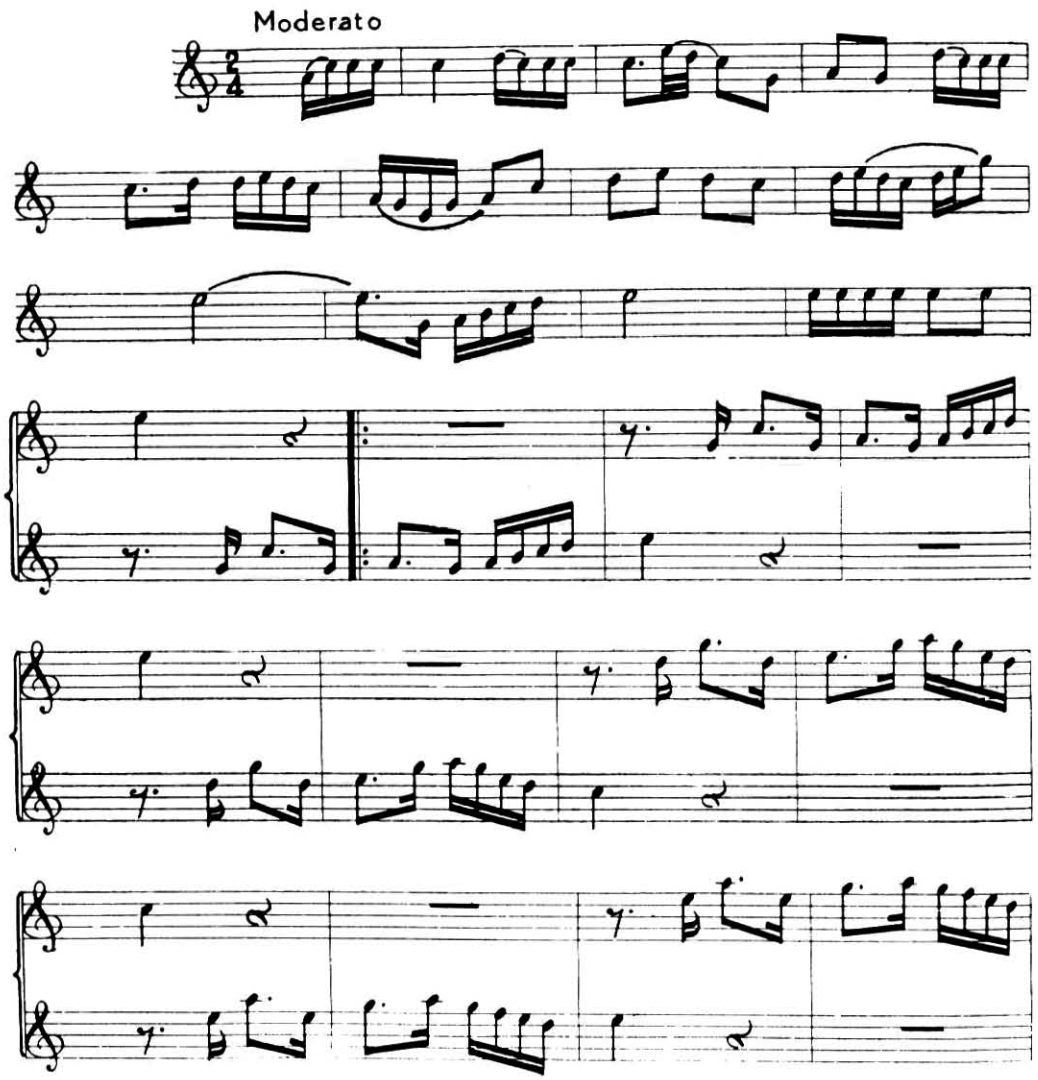
เพลงคลื่นกระทบฝั่ง ๓ ชั้น
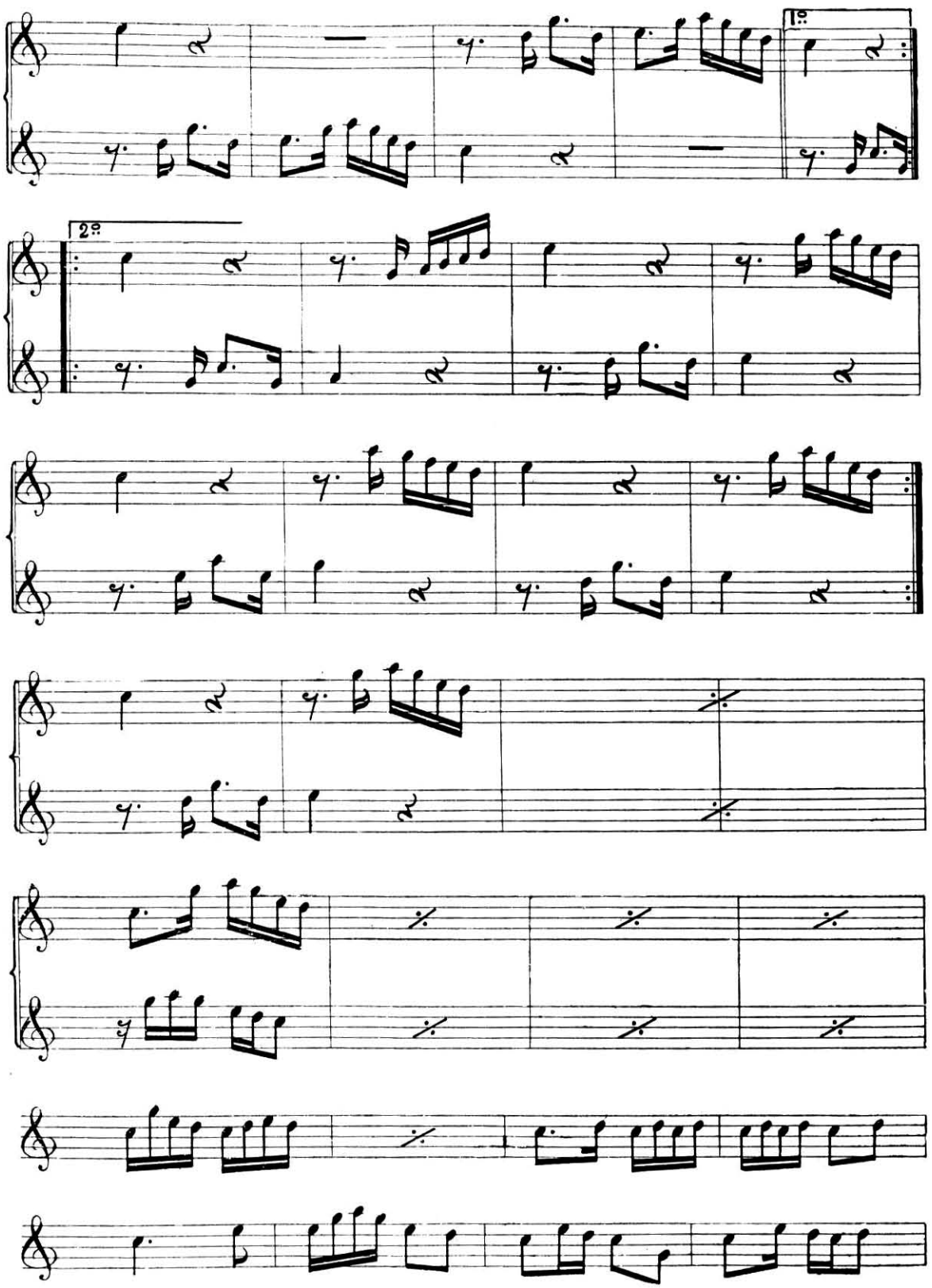
ทรงพระราชนิพนธ์ขณะเสด็จประพาสสัตหีบทางชลมารคใน พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยมีพระราชดำริที่จะทรงพระราชนิพนธ์ทำนองเพลงไทยให้มีท่วงทำนองเป็นระลอกคลื่นต่างๆ จึงทรงเลือกทำนองเพลงคลื่นกระทบฝั่ง ๒ ชั้นมาทรงพระราชนิพนธ์เป็นอัตรา ๓ ชั้น เข้าใจว่าเดิมคงมีพระราชประสงค์ให้ใช้เป็นเพลงขับร้อง เพราะในตอนท้ายของท่อนต้นเที่ยวกลับซึ่งมีทำนองเป็นโยนนั้น มิได้ทรงใส่ลูกล้อลูกขัดอย่างใดไว้เลย ชี้ให้เห็นว่าเพื่อความสนิทสนมในอันที่จะส่งให้ร้องท่อน ๒ ต่อไปได้ แต่เมื่อยังมิได้ทรงพระราชนิพนธ์ทำนองร้องขึ้น ก็โปรดให้ใช้เป็นเพลงโหมโรงไปพลางก่อนและคงใช้สืบต่อกันตลอดมาจนบัดนี้
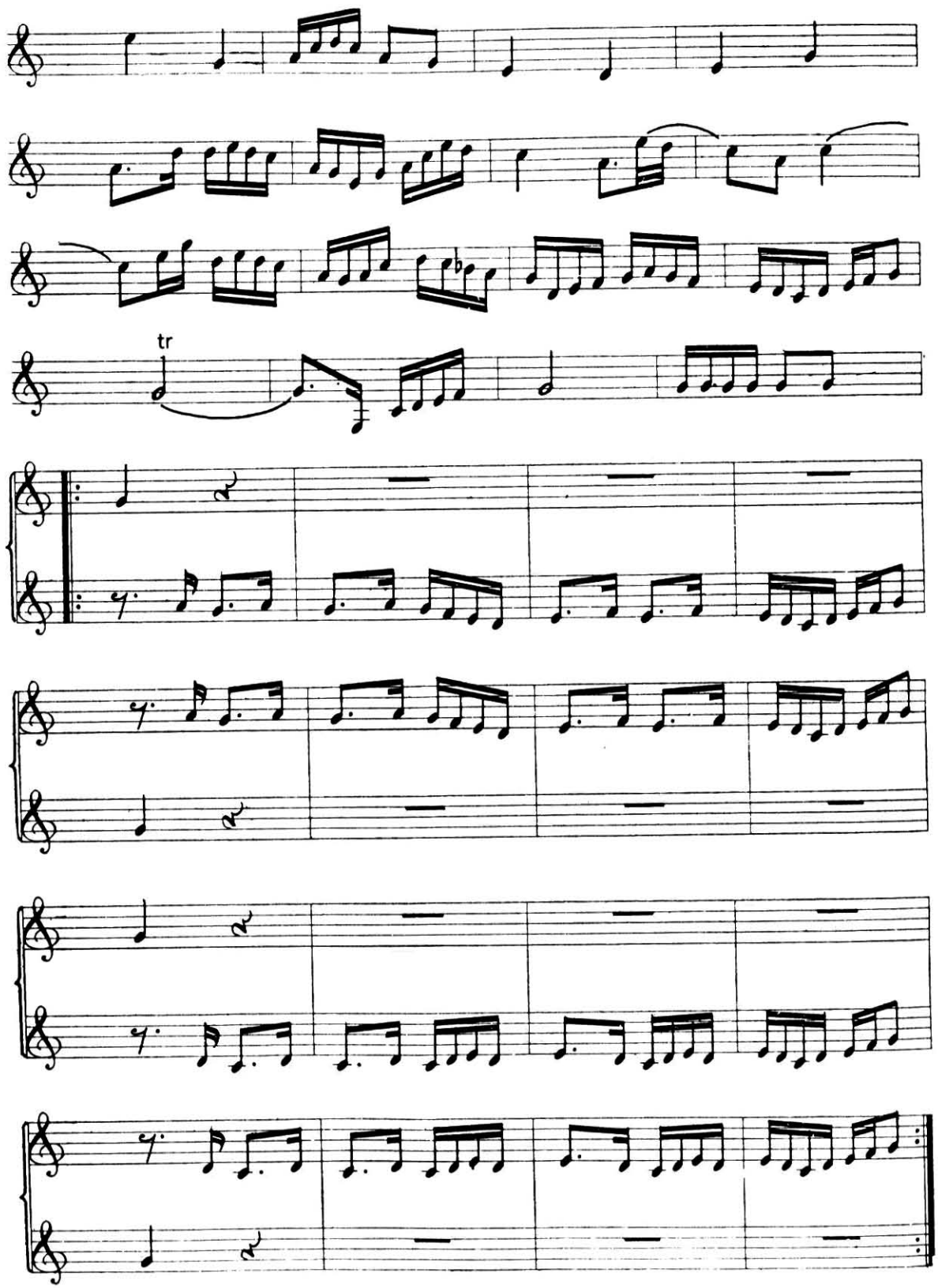
ลำนำของเพลงเป็นเสียงเสมือนคลื่นกระทบฝั่งสมดังชื่อเพลง ในท่อนต้นมีลูกล้อและขัดเป็นเสียงคลื่นกระฉอกเมื่อกระทบกับแง่หินที่ยื่นย้อยออกมาตามชายฝั่งโดยลักษณะต่างๆ กัน ในตอนท้ายท่อน ๒ เที่ยวแรก แสดงถึงคลื่นใต้น้ำอันหนุนเนื่องซ้อนๆ กันมาผสมกับคลื่นเหนือน้ำ ส่วนตอนท้ายใกล้จะจบเพลง ฟังเสมือนคลื่นลูกเล็กๆ ที่วิ่งพลิ้วไล่กันมาตามกระแสลมอย่างรวดเร็ว
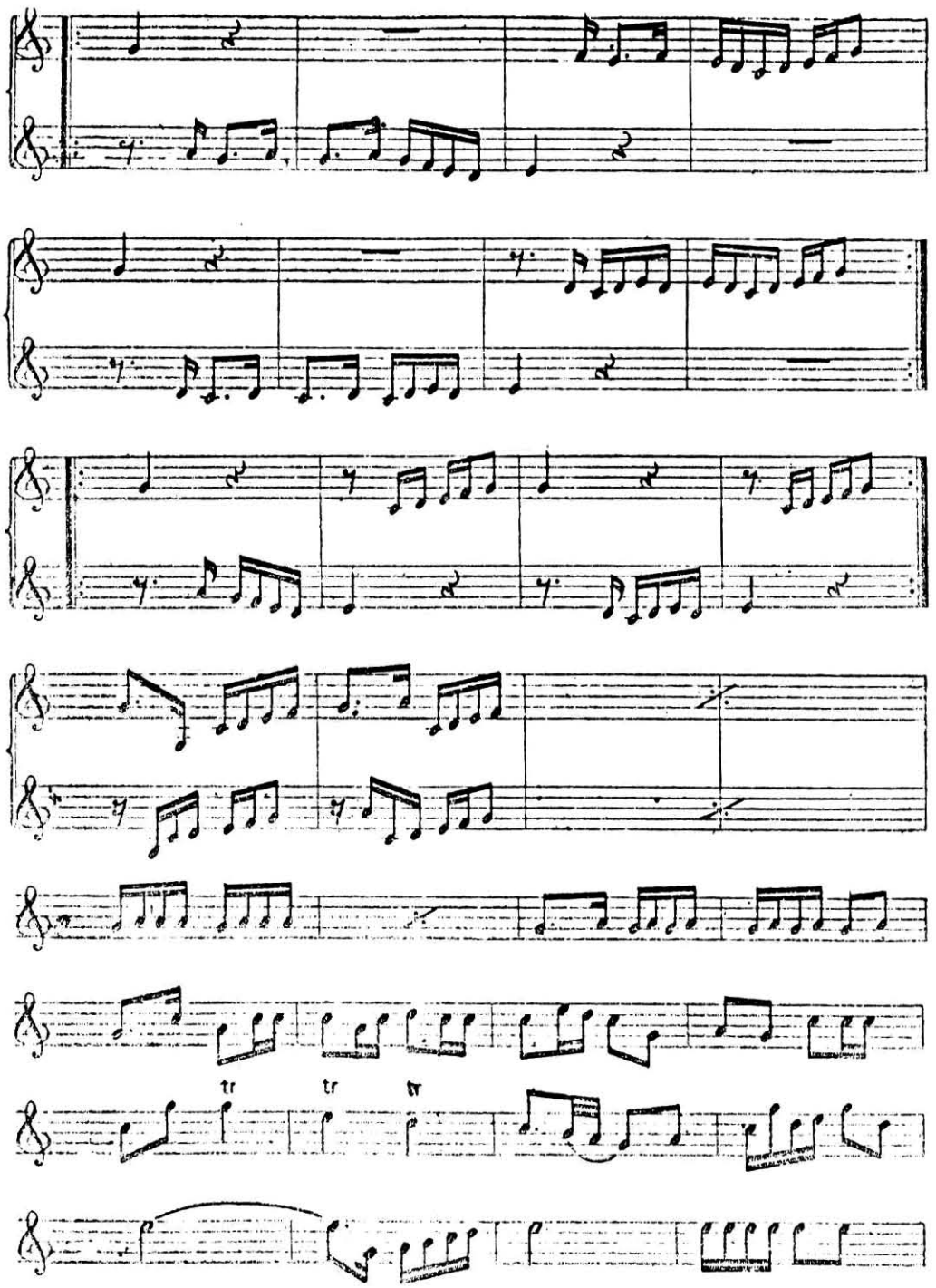
คลื่นกระทบฝั่ง ๓ ชั้น
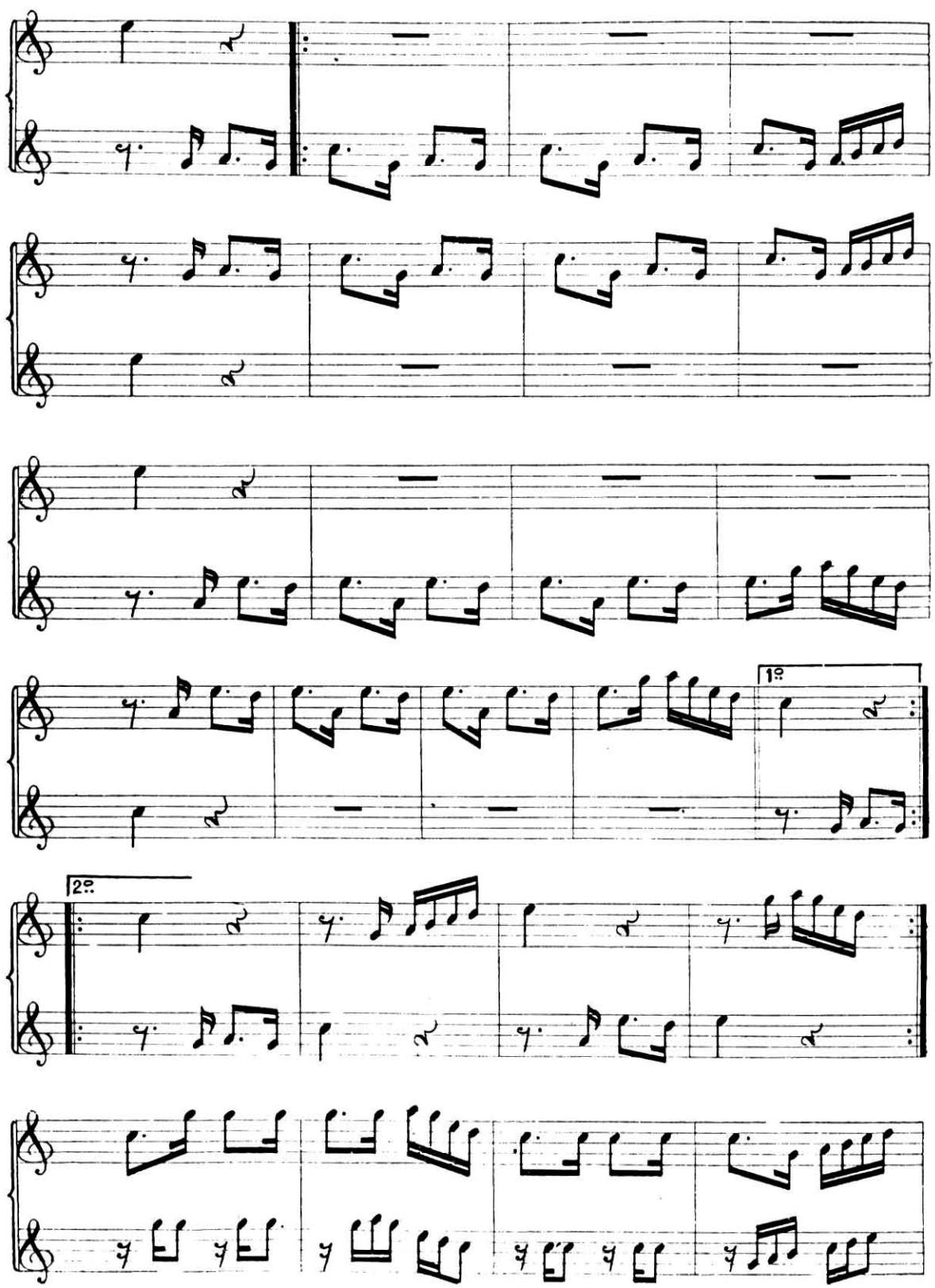
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๗
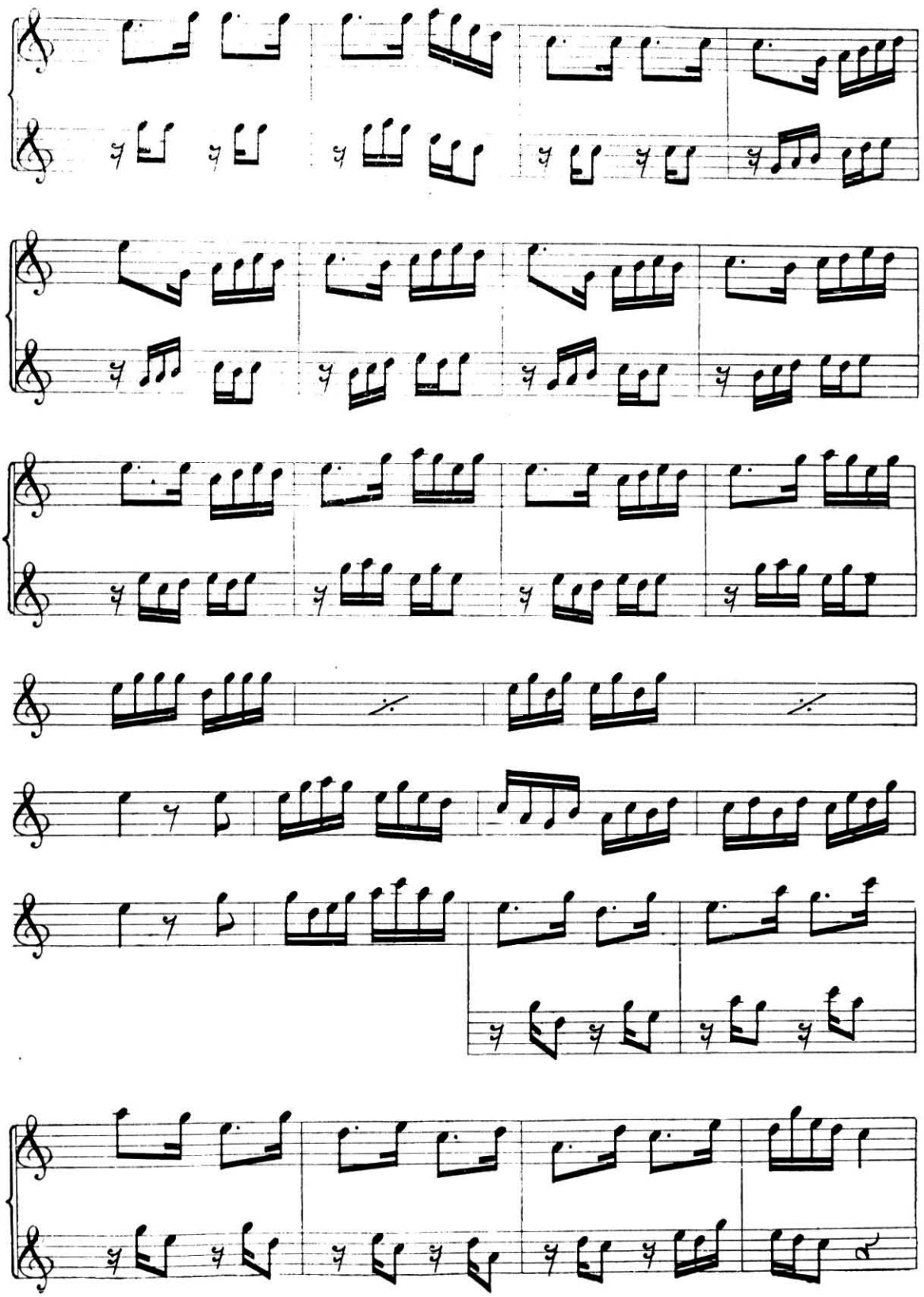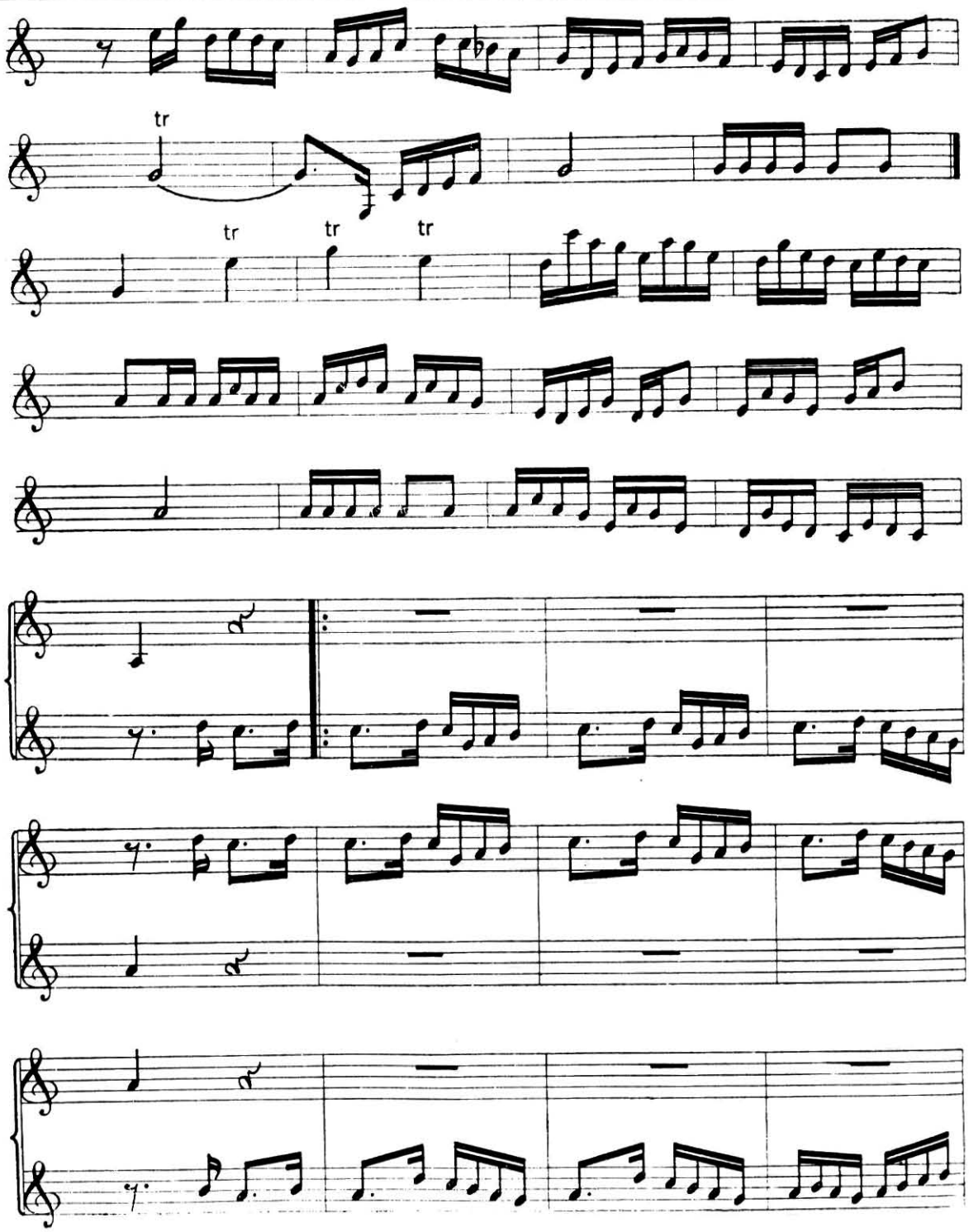

1.
2.

tr
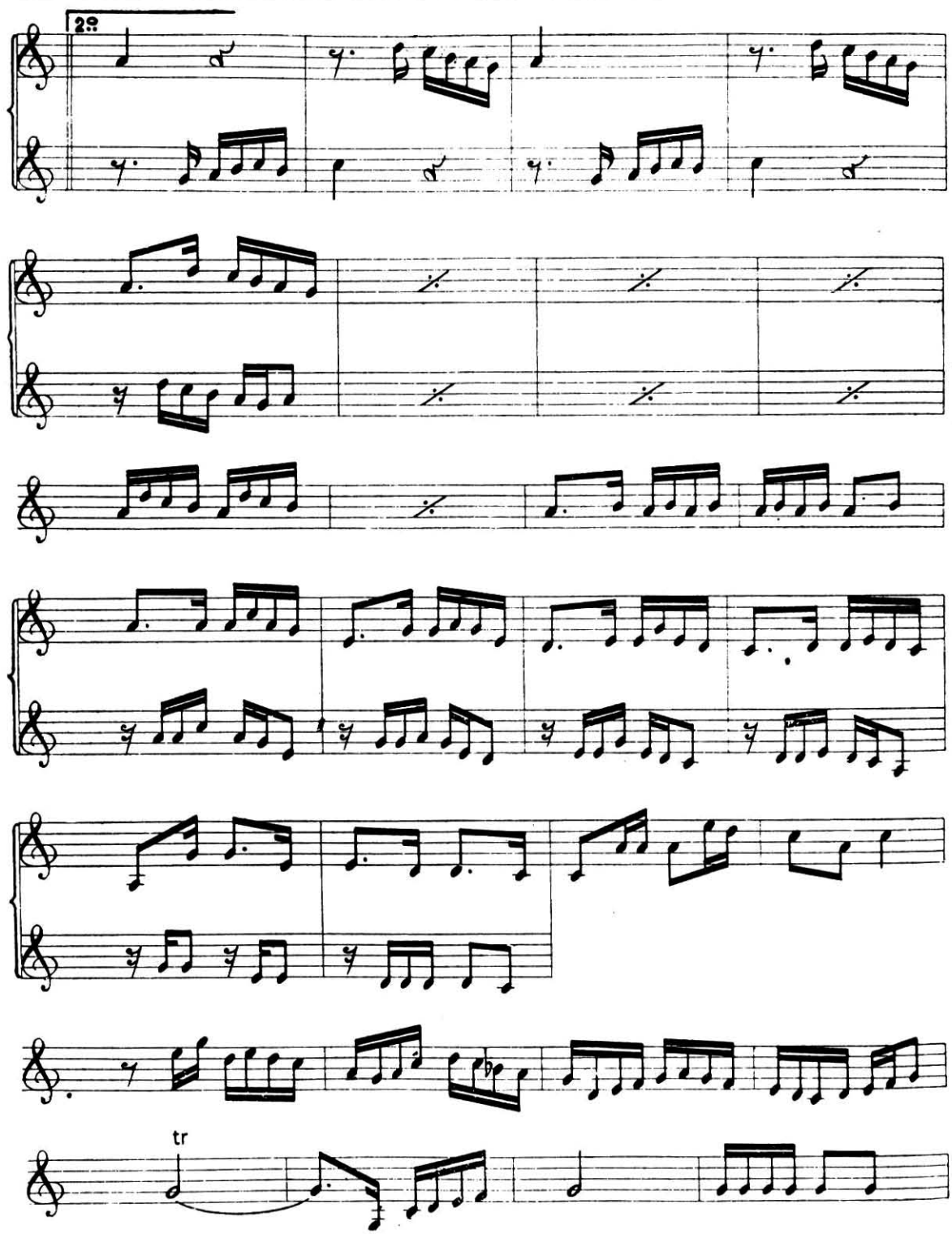

tr
tr
tr
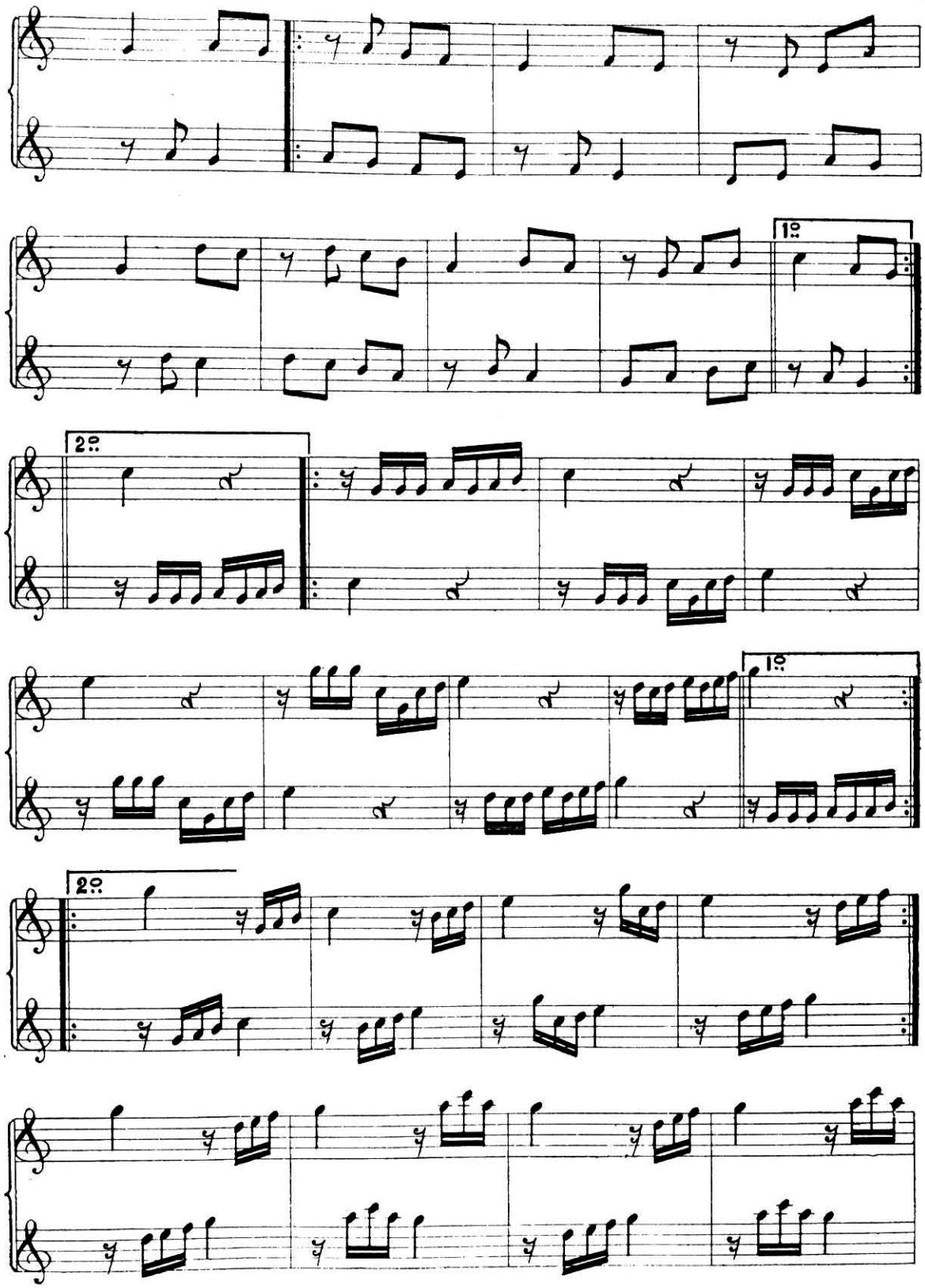

1º
2º
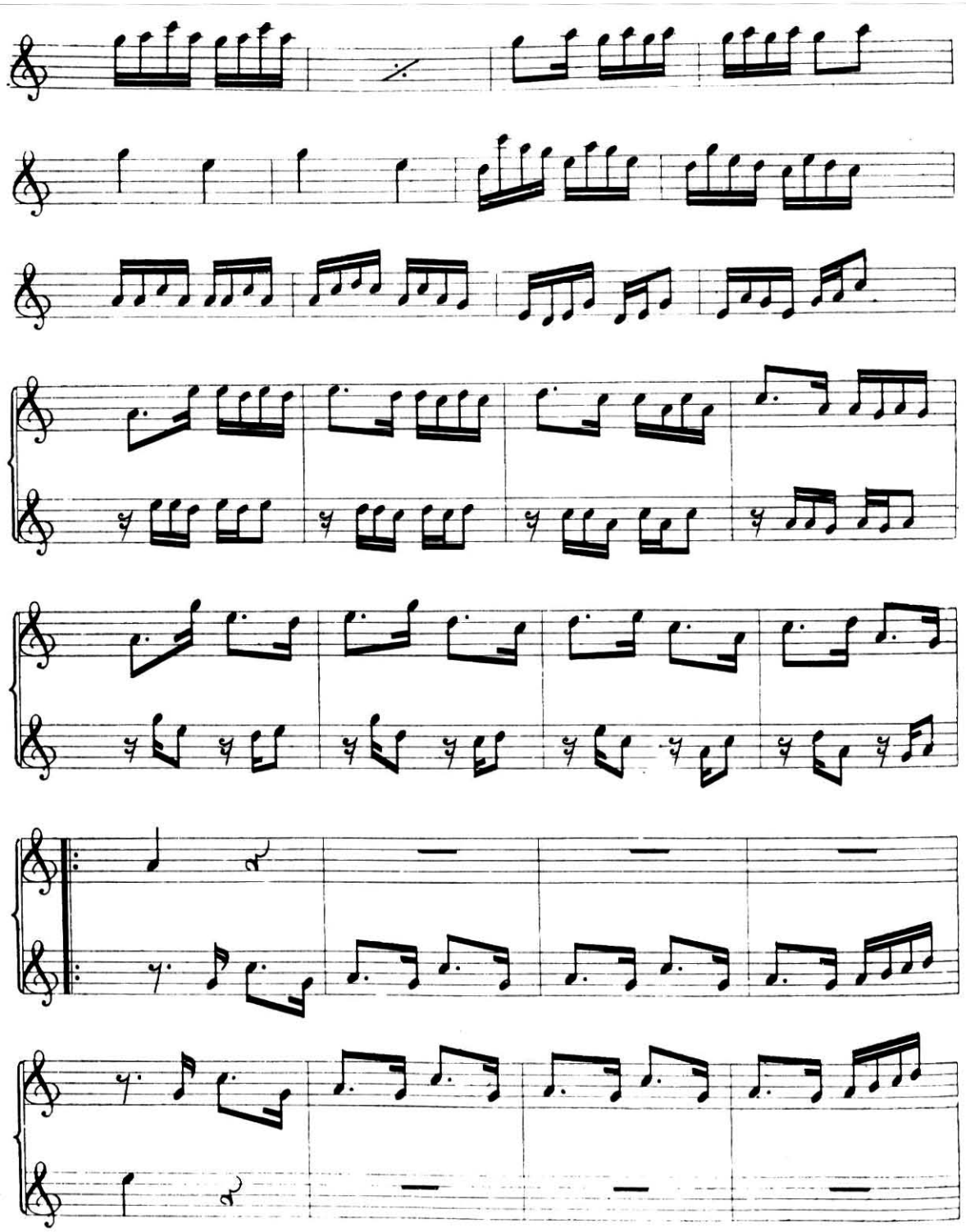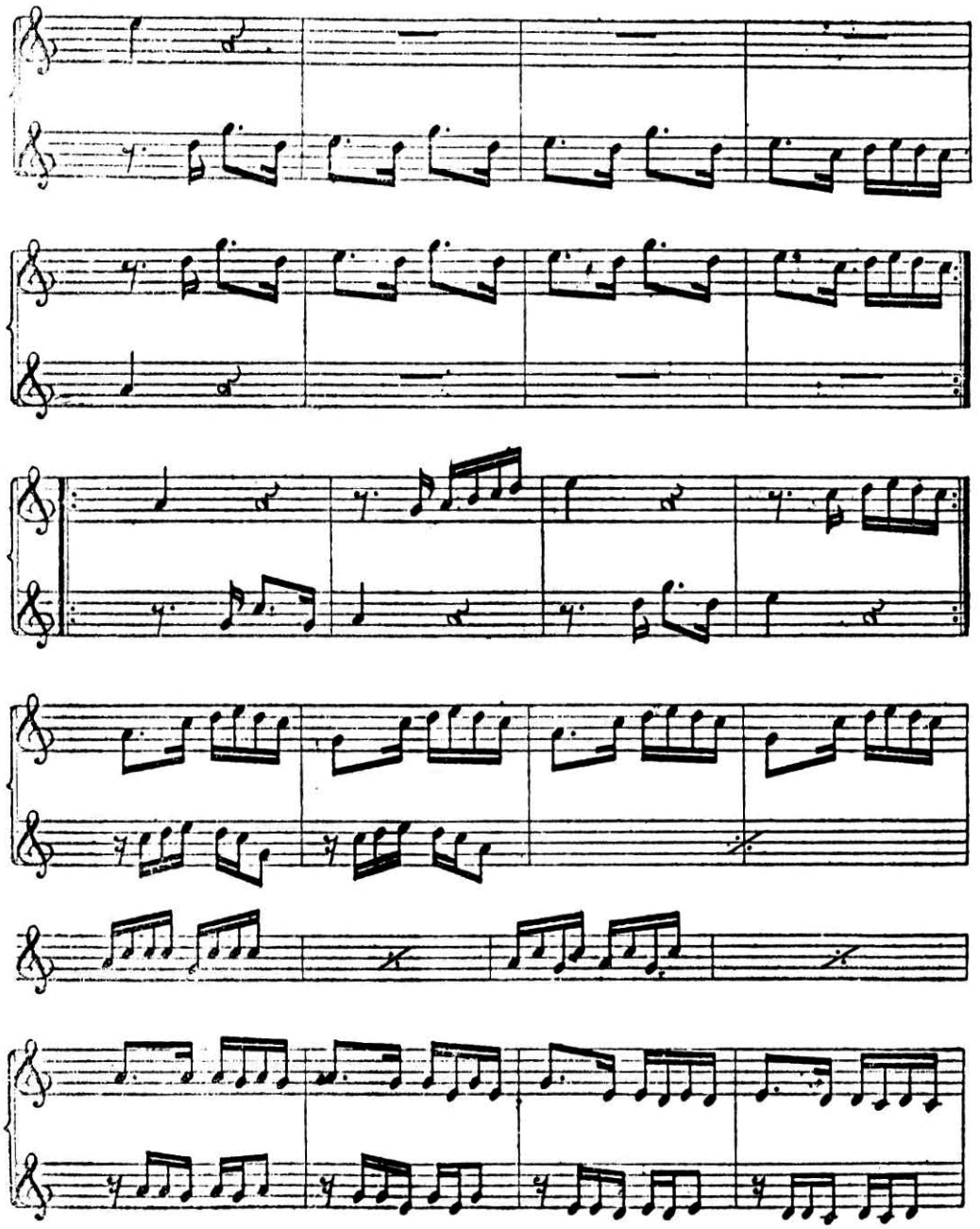

tr
tr
tr
tr
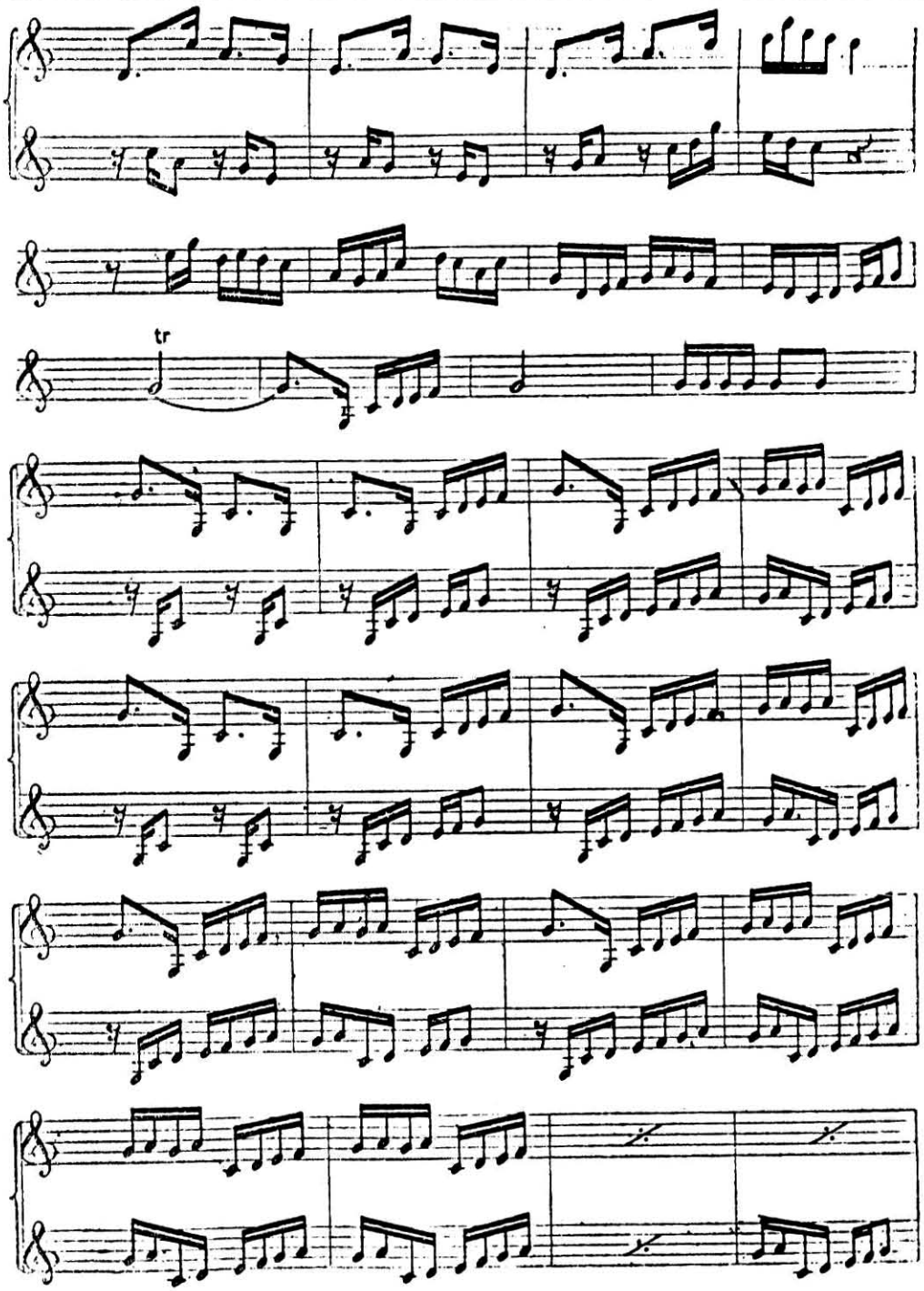
1.
2.
1.

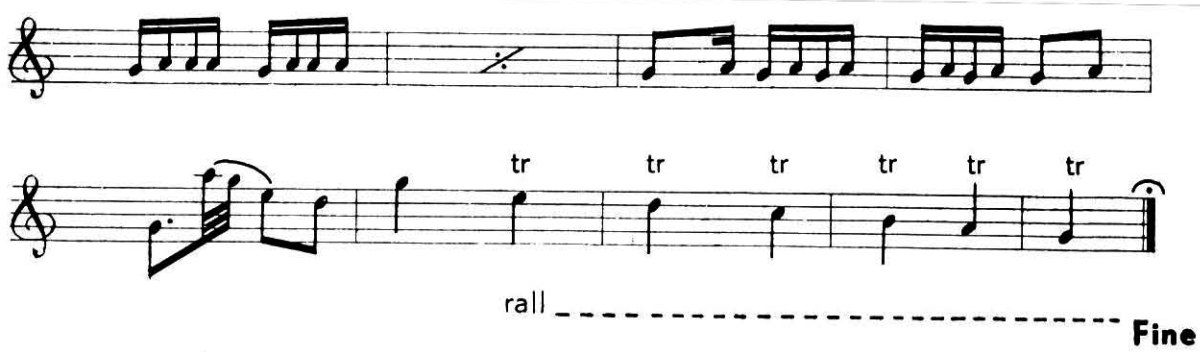

2e
tr

1º
2º
2º
1º
2º

tr

tr
tr
tr
tr
tr
tr
rall
Fine

การเสด็จทรงเยี่ยมประชาชน

ด้วยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินไปยังหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ ว่า

> *"...เป็นโอกาสให้ได้ทอดพระเนตรภูมิประเทศถิ่นฐานบ้านเมือง ทรงทราบความเป็นไปอันเนื่องด้วยสุขด้วยทุกข์ตลอดถึงการทำมาหาเลี้ยงชีพของข้าขอบขัณฑสีมาอาณาจักรทั่วไป ได้ทรงพบเห็นสิ่งต่าง ๆมากอย่างสำหรับจะได้นำมาเป็นเครื่องทรงพระราชดำริดัดแปลงแก้ไขสิ่งที่พ้นสมัย ผดุงสิ่งที่ดีอยู่แล้วให้คงดีตลอดไป และพยายามให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น สมกับที่ทรงดำรงตำแหน่งเป็นประมุขของชาติ พระราชจรรยาเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกาธิราช ได้ทรงกระทำเป็นเยี่ยงอย่างอันดีมาแล้ว ต่อมาในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมเชษฐาธิราช ก็ได้ทรงพระราชนิยมในการเสด็จพระราชดำเนินตามหัวเมืองมณฑลเช่นเดียวกัน ผลของการเสด็จพระราชดำเนินปรากฏว่า มีแต่กระทำให้ราชการบ้านเมืองทวีความเจริญในทางก้าวหน้า เมื่อดังนี้จึงเป็นการสมควรยิ่งที่จะทรงอนุวัตรตามพระราชจรรยาดังเช่นสมเด็จพระบรมชนกาธิราชและสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชได้ทรงประพฤติเป็นทิฏฐานุคติมาก่อนแล้วนั้น ทั้งเป็นการแสดงความเคารพต่อสมเด็จพระบรมชนกาธิราช และสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชด้วยอีกส่วนหนึ่ง"*[๑]

หลังจากเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วไม่นานนัก จึงเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือและมณฑลพายัพ ระหว่างวันที่ ๖ มกราคม - ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้เสด็จทรงเยี่ยมราษฎรในจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน และต่อมาเสด็จเลียบมณฑลภูเก็ตระหว่างวันที่ ๒๔ มกราคม - ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยเสด็จทรงเยี่ยมราษฎรในจังหวัดตรัง จังหวัดระนอง จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดพังงา

การเสด็จเยือนประเทศเพื่อนบ้าน

นอกจากจะเสด็จทรงเยี่ยมราษฎรภายในพระราชอาณาจักรแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้เสด็จไปเจริญพระราชไมตรีและทอดพระเนตรกิจการในประเทศต่าง ๆ ทั้งประเทศเพื่อนบ้านในแถบเอเชีย เช่น ประเทศสิงคโปร์ ประเทศอินโดนีเซีย ประเทศเวียดนาม ประเทศกัมพูชา และประเทศญี่ปุ่น และประเทศในทวีปอเมริกา เพื่อเป็นแนวพระราชดำริในการพัฒนาปรับปรุงประเทศ โดยเสด็จเยือนประเทศสิงคโปร์ ชวา และบาหลี ระหว่างวันที่ ๓๑ กรกฎาคม - ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ เสด็จเยือนอินโดจีน ระหว่างวันที่ ๖ เมษายน - ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ และเสด็จเยือนประเทศญี่ปุ่นครั้งแรก ระหว่างวันที่ ๖ - ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔ แล้วเสด็จต่อไปประเทศสหรัฐอเมริกา ระหว่างวันที่ ๒๘ เมษายน - ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๔ เพื่อผ่าตัดพระเนตร เนื่องจากประชวรเป็นต้อทั้งสองพระเนตร

เสด็จประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อทำการผ่าตัดพระเนตร

ดังได้กล่าวแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มิทรงมีพระพลานามัยสมบูรณ์นักและแม้จะทรงพยายามออกกำลังกายอยู่เสมอ ด้วยการทรงกอล์ฟ เทนนิส และสควอชก็ตาม แต่ก็ทรงมีอุปสรรค เพราะประชวรเป็นต้อทั้งสองพระเนตร ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ พระองค์จึงตกลงพระทัยเสด็จไปรักษาพระองค์เพื่อทำการผ่าตัดพระเนตร ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา

---

[๑] **จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ พระพุทธศักราช ๒๔๖๙**, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔), หน้า ๒.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ที่คฤหาสน์ของ นางไวท์ลอ รีด (Mrs. Whitelaw Reid) ในรัฐนิวยอร์ก ซึ่งถวายให้ยืมเป็นที่ประทับและที่ทำการผ่าตัดพระเนตร โดยมีนายแพทย์ เย. เอม วฮีเลอร์ เป็นผู้ถวายการผ่าตัด เมื่อหายประชวรแล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จประพาสตามพระราชอัธยาศัยและตามคำกราบทูลเชิญ เสด็จทรงทอดพระเนตรความเจริญก้าวหน้าของประเทศสหรัฐอเมริกา และประทานสัมภาษณ์แก่นักหนังสือพิมพ์อเมริกัน โดยมีข้อความสำคัญว่า พระองค์กำลังทรงคิดเตรียมจะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ชาวไทยในไม่ช้า หากแต่เมื่อเสด็จกลับประเทศไทยแล้ว ก่อนที่พระองค์จะทรงเปลี่ยนแปลงประการใด ก็เกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงขึ้นเสียก่อนในปี พ.ศ. ๒๔๗๕

เปลี่ยนแปลงการปกครอง และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงประสบปัญหานานาประการมาตั้งแต่แรกที่เสด็จขึ้นครองราชย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางด้านเศรษฐกิจตกต่ำ แต่พระองค์ก็ทรงใช้พระปรีชาสามารถบริหารราชการแผ่นดินด้วยดีตลอดมา ดังปรากฏในพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ของพระองค์ ตราบจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ และแม้ผลจากการเปลี่ยนแปลงนี้จะเปลี่ยนฐานะของพระองค์จากพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้กฎหมาย แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงยอมรับสถานการณ์อย่างเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยว ดังความในลายพระหัตถ์ที่ว่า

> *...ข้าพเจ้าเห็นแก่ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร์ ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อ กับทั้งเพื่อจัดการโดยละม่อมละมัยไม่ให้ขึ้นชื่อได้ว่าจลาจลเสียหายแก่บ้านเมือง และความจริงข้าพเจ้าได้คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงทำนองนี้ คือมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตามพระธรรมนูญ จึงยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเชิด เพื่อให้คุมโครงการตั้งรัฐบาลให้เป็นรูปวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนูญโดยสะดวก...*[๑]

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎรจะมีพระราชประสงค์และจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงจุดเดียวกัน นั่นคือการให้อำนาจปกครองตนเองแก่ประชาชน แต่ทว่าพระองค์ไม่ทรงเห็นชอบด้วยกับหลักการและการกระทำของคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) การออกพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ และการตั้งศาลพิเศษเพื่อตัดสินคดีเกี่ยวกับพระราชบัญญัติฉบับนี้ ประกอบกับพระสุขภาพพลานามัยเกี่ยวกับสายพระเนตรของพระองค์เสื่อมลงอยู่เสมอ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชวินิจฉัยเด็ดขาดที่จะเสด็จต่างประเทศเพื่อทำการผ่าตัดพระเนตรอีกครั้ง แม้ว่าคณะรัฐบาลจะไม่ต้องการให้พระองค์เสด็จต่างประเทศก็ตาม แต่สุดท้ายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี พร้อมด้วยข้าราชบริพารบางคน ก็เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ถึงประเทศฝรั่งเศสในเดือนต่อมา พระองค์เสด็จพระราชดำเนินท่องเที่ยวประเทศในภาคพื้นยุโรป จนกระทั่งเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ จึงเสด็จกรุงลอนดอน และทรงรับการผ่าตัดพระเนตรเป็นผลสำเร็จอีกครั้งหนึ่ง

ทรงสละราชสมบัติ

จากความขัดแย้งดังกล่าวมาแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเสร็จจากการผ่าตัดพระเนตรและการเสด็จประพาสแล้วก็ตาม แต่พระองค์ยังคงประทับอยู่ในประเทศอังกฤษต่อไป จนกระทั่งคณะรัฐบาลจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา) ประธานสภาผู้แทนราษฎรขณะนั้นเป็นประธานคณะกรรมการเดินทางไปเฝ้าและกราบบังคมทูลชี้แจงไกล่เกลี่ยเพื่อทูลเชิญพระองค์เสด็จกลับประเทศไทย

---

[๑] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต**, หน้า ๖๙๒.

แต่การเจรจานี้ไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงตกลงพระทัยสละราชสมบัติ ทรงลาออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์ ในวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ดังปรากฏความในเอกสาร ความว่า*

(สำเนา)

ปปร

บ้านโนล

แครนลี, ประเทศอังกฤษ

เมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนากับพวกได้ทำการยึดอำนาจการปกครองโดยใช้กำลังทหารในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้วได้มีหนังสือมาอัญเชิญข้าพเจ้าให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าได้รับคำเชิญนั้น เพราะเข้าใจว่าพระยาพหลฯและพวกจะสถาปนารัฐธรรมนูญตามแบบอย่างประเทศทั้งหลาย ซึ่งใช้การปกครองตามหลักนั้น เพื่อให้ประชาราษฎรได้มีสิทธิที่จะออกเสียงในวิธีดำเนินการปกครองประเทศและนโยบายต่าง ๆ อันจะเป็นผลได้เสียแก่ประชาชนทั่วไป ข้าพเจ้ามีความเลื่อมใสในวิธีการเช่นนั้นอยู่แล้ว และกำลังดำริจะจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศสยามให้เป็นไปตามรูปนั้น โดยมิได้มีการกระทบกระเทือนอันร้ายแรง เมื่อมามีเหตุรุนแรงขึ้นเสียแล้ว และเมื่อผู้ก่อการรุนแรงนั้นอ้างว่ามีความประสงค์จะสถาปนารัฐธรรมนูญขึ้นเท่านั้นก็เป็นอันไม่ผิดกับหลักการที่ข้าพเจ้ามีความประสงค์อยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าจึงเห็นควรโน้มตามความประสงค์ของผู้ก่อการยึดอำนาจนั้นได้ เพื่อหวังความสงบราบคาบในประเทศ ข้าพเจ้าได้พยายามช่วยเหลือในการที่จะรักษาความสงบราบคาบเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงอันสำคัญนั้นเป็นไปโดยราบรื่นที่สุดที่จะเป็นได้ แต่ความพยายามของข้าพเจ้าไร้ผล โดยเหตุที่ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองหาได้กระทำให้บังเกิดมีความเสรีภาพในการเมืองอย่างบริบูรณ์ขึ้นไม่ และมิได้ฟังความคิดเห็นของราษฎรโดยแท้จริง และจากรัฐธรรมนูญทั้ง ๒ ฉะบับจะพึงเห็นได้ว่าอำนาจที่จะดำเนินนโยบายต่าง ๆนั้น จะตกอยู่แก่คณะผู้ก่อการและผู้ที่สนับสนุนเป็นพวกพ้องเท่านั้น มิได้ตกอยู่แก่ผู้แทนซึ่งราษฎรได้เป็นผู้เลือก เช่นในฉะบับชั่วคราวแสดงให้เห็นว่าถ้าผู้ใดไม่ได้รับความเห็นชอบของผู้ก่อการ จะไม่ให้เป็นผู้แทนราษฎรเลย ฉะบับถาวรได้มีการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ตามคำร้องขอของข้าพเจ้า แต่ก็ยังให้มีสมาชิกซึ่งตนเลือกเองเข้ากำกับอยู่ในสภาผู้แทนราษฎรถึงครึ่ง ๑ การที่ข้าพเจ้าได้ยินยอมให้มีสมาชิก ๒ ประเภทก็โดยหวังว่าสมาชิกประเภทที่ ๒ ซึ่งข้าพเจ้าตั้งนั้น จะเลือกจากบุคคลที่รอบรู้การงาน และชำนาญในวิธีดำเนินการปกครองประเทศโดยทั่ว ๆ ไป ไม่จำกัดเป็นพวกใดคณะใด เพื่อจะได้ช่วยเหลือนำทางให้แก่สมาชิกซึ่งราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา แต่ครั้นเมื่อถึงเวลาที่จะตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ ขึ้น ข้าพเจ้าหาได้มีโอกาสแนะนำในการเลือกเลย และคณะรัฐบาลก็เลือกเอาแต่ฉะเพาะผู้ที่เป็นพวกของตนเกือบทั้งนั้น มิได้คำนึงถึงความชำนาญ นอกจากนี้คณะผู้ก่อการบางส่วนได้มีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงโครงการณ์เศรษฐกิจของประเทศอย่างใหญ่หลวง จึ่งเกิดแตกร้าวกันขึ้นเองในคณะผู้ก่อการและพวกพ้อง จนต้องมีการปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา โดยคำแนะนำของคณะรัฐบาลซึ่งถือตำแหน่งอยู่ในเวลานั้น ทั้งนี้เป็นเหตุให้มีการปั่นป่วนในการเมือง ต่อมาพระยาพหลฯ กับพวกก็กลับเข้าทำการยึดอำนาจโดยกำลังทหารเป็นครั้งที่ ๒ และแต่นั้นมาความหวังที่จะให้การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นไปโดยราบรื่นก็ลดน้อยลง

เนื่องจากเหตุที่คณะผู้ก่อการมิได้กระทำให้มีเสรีภาพในการเมืองอันแท้จริง และประชาชนไม่ได้โอกาสออกเสียงก่อนที่จะดำเนินนโยบายอันสำคัญต่าง ๆ จึ่งเป็นเหตุให้มีการกบฏขึ้น ถึงกับต้องต่อสู้ฆ่าฟันกันเองระหว่างคนไทย

---

* **แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ** (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๔๗๘), หน้า ๓๘๔ - ๓๘๙.

เมื่อข้าพเจ้าได้ร้องขอให้เปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญเสียให้เข้ารูปประชาธิปตัยอันแท้จริงเพื่อให้เป็นที่พอใจแก่ประชาชน คณะรัฐบาลและพวกซึ่งกุมอำนาจอยู่บริบูรณ์ในเวลานี้ ก็ไม่ยินยอม ข้าพเจ้าได้ร้องขอให้ราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงก่อนที่จะเปลี่ยนหลักการและนโยบายอันสำคัญ มีผลได้เสียแก่พลเมือง รัฐบาลก็ไม่ยินยอม และแม้แต่การประชุมในสภาผู้แทนราษฎรในเรื่องสำคัญ เช่นเรื่องคำร้องขอต่างๆ ของข้าพเจ้า สมาชิกก็มิได้มีโอกาสพิจารณาเรื่องโดยถ่องแท้และละเอียดละออเสียก่อน เพราะถูกเร่งรัดให้ลงมติอย่างรีบด่วนภายในวาระประชุมเดียว นอกจากนี้รัฐบาลได้ออกกฎหมายใช้วิธีปราบปรามบุคคลซึ่งถูกหาว่าทำความผิดทางการเมืองในทางที่ผิดยุตติธรรมของโลก คือไม่ให้โอกาสต่อสู้คดีในศาล มีการชำระโดยคณะกรรมการอย่างลับไม่เปิดเผย ซึ่งเป็นวิธีการที่ข้าพเจ้าไม่เคยใช้ในเมื่ออำนาจอันสิทธิขาดยังอยู่ในมือของข้าพเจ้าเอง และข้าพเจ้าได้ร้องขอให้เลิกวิธีนี้ รัฐบาลก็ไม่ยอม

ข้าพเจ้าเห็นว่าคณะรัฐบาลและพวกพ้อง ใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการของเสรีภาพในตัวบุคคลและหลักความยุตติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้ใด คณะใดใช้วิธีการปกครองอย่างนั้นในนามของข้าพเจ้าต่อไปได้

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยฉะเพาะเพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร

บัดนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่า ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริงไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่าบัดนี้เป็นอันหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือหรือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าจึ่งขอสละราชสมบัติและออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอสละสิทธิของข้าพเจ้าทั้งปวง ซึ่งเป็นของข้าพเจ้าอยู่ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ แต่ข้าพเจ้าสงวนไว้ซึ่งสิทธิทั้งปวงอันเป็นของข้าพเจ้าแต่เดิมมา ก่อนที่ข้าพเจ้าได้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์

ข้าพเจ้าไม่มีประสงค์ที่จะบ่งนามผู้หนึ่งผู้ใด ให้เป็นผู้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไปตามที่ข้าพเจ้ามีสิทธิที่จะทำได้ตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์

อนึ่ง ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะให้ผู้ใดก่อการไม่สงบขึ้นในประเทศเพื่อประโยชน์ของข้าพเจ้า ถ้าหากมีใครอ้างใช้นามของข้าพเจ้า พึงเข้าใจว่ามิได้เป็นไปโดยความยินยอมเห็นชอบ หรือความสนับสนุนของข้าพเจ้า

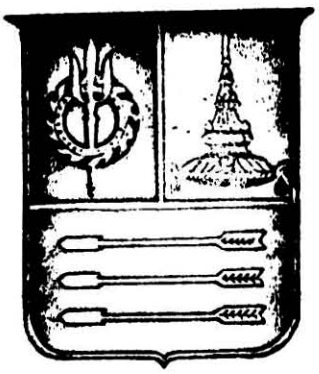
ข้าพเจ้ามีความเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ไม่สามารถจะยังประโยชน์ให้แก่ประชาชนและประเทศชาติของข้าพเจ้าต่อไปได้ตามความตั้งใจและความหวัง ซึ่งรับสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ยังได้แต่ตั้งสัตยอธิษฐานขอให้ประเทศสยามจงได้ประสบความเจริญ และขอประชาชนชาวสยามจงได้มีความสุขสบาย

(พระปรมาภิไธย) ประชาธิปก ปร
วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗
เวลา ๑๓ นาฬิกา ๕๕ นาที

ปั้นปลายแห่งพระชนมพรรษา

หลังจากทรงสละราชสมบัติแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีทรงย้ายที่ประทับจากบ้านโนล เมืองแครนลี มณฑลเซอร์เรย์ ไปประทับที่ตำบลเวอร์จิเนีย วอเตอร์ (Virginia Water) ชนบทใกล้กรุงลอนดอน จนกระทั่งเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ด้วยพระโรคปัจจุบันพระหทัยวาย

รัฐบาลอังกฤษอนุญาตให้ตั้งพระบรมศพเป็นกรณีพิเศษนาน ๔ คืน ในวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ จึงได้อัญเชิญพระบรมศพไปยังสุสาน โกลเดอร์กรีน (Golders Green) เพื่อถวายพระเพลิง จากนั้นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินียังคงประทับอยู่ในประเทศอังกฤษพร้อมด้วยพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อมา กระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๑ รัฐบาลภายใต้การบริหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงเห็นสมควรอัญเชิญเสด็จสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี และอัญเชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนิวัตสู่ประเทศไทย เพื่อประดิษฐานร่วมกับสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช อันสมควรแก่พระบรมราชอิสริยยศ และเป็นที่เคารพสักการะของชาวไทยสืบไป

ตราศักดิเดชน์[๑]

(ตราประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ประกอบด้วยตารูปโล่ขนาดใหญ่ ภายในแบ่งเป็น ๓ ช่อง คือครึ่งบน ๒ ช่อง ครึ่งล่าง ๑ ช่อง

รูปสัญลักษณ์ซึ่งปรากฏบนดวงตรานี้ สามารถอ่านออกมาได้ความ ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ (วันพระราชสมภพตรงกับวันพุธ) ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (วันพระราชสมภพตรงกับวันอังคาร) แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ซึ่งมีสีเหลืองเป็นสีประจำพระบรมราชวงศ์

ครึ่งบนของตรา ข้างซ้ายเห็นได้ชัดเจนว่า เป็นเครื่องหมายของพระบรมราชวงศ์จักรี คือรูป จักร กับ ตรี อยู่บนพื้นสีเหลือง

ข้างขวา คือ รูปพระเกี้ยว อันเป็นสัญลักษณ์ประจำพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บนพื้นสีชมพู อันเป็นสีของวันพระราชสมภพของพระองค์ ที่เราเห็นกันชินตามากที่สุด ก็ได้แก่ตราประจำจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนบนของตรานั้น บรรดาพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้เป็นตราประจำพระองค์ ด้วยการนำเครื่องหมาย อันเป็นสัญลักษณ์ประจำของแต่ละพระองค์ มาประกอบเข้า ไว้ในครึ่งล่างของตรา

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ได้ทรงเลือกเครื่องหมายศร ๓ เล่ม บนพื้นสีเขียว อันเป็นสีของวันพุธ ซึ่งเป็นวันพระราชสมภพ ประกอบกับตราครึ่งบนดังกล่าวเป็นตราประจำพระองค์ โดยเหตุที่

เดชน์ แปลว่า ศร ศักดิเดชน์ คือ ผู้ทรงศร หรือผู้ทรงอำนาจด้วยศร ความหมายดังนี้เป็นการรับกันอย่างเหมาะสมกับการที่ได้ทรงพระราชสมภพมาในพระบรมราชจักรีวงศ์ ด้วยสัญลักษณ์ของพระบรมราชวงศ์จักรี คือ จักร กับ ตรี นั้นเป็นส่วนหนึ่งของอาวุธประจำพระองค์พระนารายณ์เจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์ และเชื่อกันว่า เมื่อพระนารายณ์ได้ทรงรับเชิญให้เสด็จอวตารมาปราบยุคเข็ญในโลกมนุษย์นั้น ได้อวตารมาบังเกิดเป็นพระราม ผู้มีศร ๓ เล่ม เป็นราชศาสตราวุธประจำพระองค์ อันได้แก่ศรพรหมมาศ ศรอัคนิวาต และ ศรพลายวาต

---

[๑] นายสุจินดา, **พระปกเกล้า กษัตริย์นักประชาธิปไตย** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๑๙).

บรรณานุกรม

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. **เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๙/๕๓** พระราชกุมารและนักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียน ณ เมืองต่างประเทศ (๑๑ มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๕ - ๗ ม.ค. ร.ศ. ๑๒๕).

เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๙/๕๔ พระราชกุมารและนักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียน ณ เมืองต่างประเทศ (๒๒ มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๗ - ๙ ก.ย. ร.ศ. ๑๒๘).

เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๙/๕๕ พระราชกุมารและนักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียน ณ เมืองต่างประเทศ (๒๒ ต.ค. ร.ศ. ๑๒๘ - ๗ ก.ย. ร.ศ. ๑๒๙).

เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ. ๑.๓/๖ พระราชหัตถเลขา พระราชพินัยกรรม (พ.ย. ร.ศ. ๑๐๔)

เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๑ รายงานการศึกษาของเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัย (๒๕ ก.ค. - ๑๑ พ.ย. ๒๔๕๓).

เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๖ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยเสด็จไปประทับที่สถานทูตอังกฤษและเสด็จไปทอดพระเนตรเรือเหาะ (๒๒ พ.ค. - ๒๖ มิ.ย. ๒๔๕๗).

เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๗ ไม่โปรดฯ ให้เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยฯ เสด็จกลับโดยผ่านทางอเมริกา โปรดฯ ให้เข้าทรงเรียนวิชาการต่อ (๔ ส.ค. - ๒๗ ก.พ. ๒๔๕๗).

เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๓ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยจะเสด็จทอดพระเนตรซ้อมรบในอังกฤษและการทรงศึกษาของเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัย (๔ พ.ย. - ๕ ธ.ค. ๒๔๕๗).

เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๑๒ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยมีพระประสงค์จะเข้าเรียนวิชาทหารในฝรั่งเศส (๑๔ ก.ค. ๒๔๖๔).

เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๑๓ รายงานการศึกษาของพันโทสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และร้อยตรี ม.จ. นักขัตมงคล (๒๒ ก.ย. - ๔ มี.ค. ๒๔๖๔).

เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๑๔ เงินค่าเดินทางหม่อมเจ้าอมรทัตออกไปรับเสด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชากลับสู่พระนคร (๒๒ - ๒๘ พ.ค. ๒๔๖๗).

เอกสารรัชกาลที่ ๖ รล. ๔/๑๓ เกี่ยวกับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาทรงส่งหนังสือราชการแทนพระองค์ พ.ศ. ๒๔๖๘ (๙ เม.ย. - ๒๙ ส.ค. ๒๔๖๘).

เอกสารรัชกาลที่ ๖ รล. ๔/๑๔ เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงส่งหนังสือราชการแทนพระองค์ (๒๐ เม.ย. ๒๔๖๘ - ๑๘ พ.ย. ๒๔๖๘).

เอกสารรัชกาลที่ ๖ ว. ๑/๒ รัชทายาท.

เอกสารรัชกาลที่ ๖ ว. ๑/๒๒	กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ (๕ ก.พ. ๒๔๖๖ - ๙ พ.ย. ๒๔๖๗).
เอกสารรัชกาลที่ ๗ บ. ๑.๑/๒	เรื่องรัชกาลที่ ๖ สวรรคตและตั้งพระเจ้าแผ่นดินขึ้นแทน (๒๖ พ.ย. ๒๔๖๘).
เอกสารรัชกาลที่ ๗ บ. ๑.๑/๕	การพิธีถือน้ำแรกเสวยราชย์ (๑ ธ.ค. - ๑๖ ม.ค. ๒๔๖๘)
เอกสาร กต. ๖.๖/๑	เรื่องพระอาการทูลกระหม่อมเอียดน้อยประชวรไข้ (พ.ศ. ๒๔๓๙).
เอกสาร กต. ๖.๖/๗	เรื่องการอภิเษกสมรสสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรม-ราชา (พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๖๒).
เอกสาร กต. ๖.๖/๑๑	เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเสด็จยุโรป ตอน ๒ (พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๖๔).
เอกสาร กต. ๖.๖/๑๔	เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาจะทรงศึกษาวิชาทหารฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๖๖).
เอกสาร กต. ๖.๖/๑๖	เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเสด็จกลับคืนพระนคร (พ.ศ. ๒๔๖๗).
เอกสาร กต. ๖.๖/๑๗	เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเสด็จกลับกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๔๖๗).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๓	รายงานการเล่าเรียนของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๒).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๖	สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์-อินทราไชย และเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาจะเสด็จกลับยุโรป (พ.ศ. ๒๔๕๒).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๗	สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาทรงเรียนวิชาทหาร (พ.ศ. ๒๔๕๔).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๘	สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเสด็จเข้าประจำกองทหารปืนใหญ่ม้าอังกฤษ (พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๒๔๕๗).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๐	การทรงเรียนของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๖).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๔	การทรงศึกษาของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๗).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๕	การทรงศึกษาของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๗).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๖	พระเจ้ากรุงอังกฤษเชิญสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยไปเสวยที่อาลเดอชอต (พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๕๘).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๗	สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยเสด็จกลับกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๕๘).
เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๙	สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยเสด็จกลับกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๔๕๘).

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กมล มโนชญากร, รองอำมาตย์ตรี. **จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนิรเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ พระพุทธศักราช ๒๔๖๙**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๔).

เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒.

เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓.

ดำรัสดำรงค์ เทวกุล, ม.ล. **จดหมายเหตุรายวันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสชะวา พ.ศ. ๒๔๗๒**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๓).

ประกาศอักษรกิจ, พระยา. (เสงี่ยม รามนันทน์). **จดหมายเหตุบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๘**. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเกษม, ๒๔๙๒.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๒. วันที่ ๑๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๑๑๔๐ - ๑๑๔๙.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๓. วันที่ ๒๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๓๙๑ - ๓๙๕.

วิบุลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล, หม่อมเจ้า. **จดหมายเหตุรายวันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสประเทศอินโดจีน พ.ศ. ๒๔๗๓**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๔๗๓).

เอกสารชั้นรอง

จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า. **เกิดวังปารุสก์** เล่ม ๑ พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๑.

_____. **เจ้าชีวิต**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

นายร้อยพระจุลจอมเกล้า, โรงเรียน. **ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า**. พระนคร : โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ๒๕๒๐.

"นายสุจินดา" (นามแฝง). **พระปกเกล้ากษัตริย์นักประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๙.

พิทยลาภพฤฒิยากร, กรมหมื่น. **อัตตชีวประวัติพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร**. นครหลวงกรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๕๑๗. (พิมพ์งานพระราชทานเพลิงศพพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรฯ).

ราชเลขาธิการ, สำนัก. **พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ, ๒๕๓๑. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้า รำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ณ พรเมรุมาศท้องสนามหลวง วันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๘).

เสฐียร พันธรังษี, **พระมงกุฎเกล้าและเจ้าฟ้าเพชรรัตน์**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๓.

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

ภาคที่ ๒
พระราชกรณียกิจ

การปกครองและการเมือง
การทหาร
เศรษฐกิจ
การคมนาคมและการสื่อสาร
ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
การศึกษา
กฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ของไทย
กิจการภาพยนตร์ไทย
การศาสนา

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

การปกครองและการเมือง

บทนำ – ระบอบการปกครองก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับพระสมญานามว่าเป็นพระบิดาแห่งการปกครองและการเมือง พระสมญานามดังกล่าวมาจากพระราชกรณียกิจ ซึ่งทรงบำเพ็ญในระหว่างดำรงสิริราชสมบัติ เป็นเวลา ๙ ปี แม้ว่าจะเป็นระยะเวลาอันสั้น แต่พระองค์ก็ได้ทรงพยายามอย่างยิ่งทุกวิถีทางที่จะพัฒนาระบอบการปกครองและการเมืองของประเทศให้เจริญก้าวหน้ากว่าสมัยก่อน และเท่าเทียมกับนานาอารยประเทศ ทรงริเริ่มที่จะนำประเทศไปสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างมีแบบแผน ด้วยมีพระราชดำริว่าการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กำลังจะพ้นสมัย เพราะประเทศไทยกำลังเจริญก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้งทุกด้าน การปกครองประเทศจึงน่าจะอยู่ในความรับผิดชอบของบุคคลหลายฝ่ายร่วมกัน โดยเฉพาะประชาชนในชาติควรมีส่วนรู้เห็นในกิจการเหล่านี้ด้วย อย่างไรก็ดี แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจะไม่ได้ดำเนินไปตามแนวทางพระราชดำริ โดยข้ามขั้นด้วยการปฏิวัติของคณะราษฎร์ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ตาม พระองค์ก็ทรงแสดงให้เห็นน้ำพระทัยกว้างของนักการเมืองที่ดี โดยทรงยอมรับฐานะพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของคณะราษฎร์ พระราชทานคำแนะนำและข้อโต้แย้งแก่รัฐบาลและสภา ในกรณีที่เห็นว่ามีบางสิ่งที่ไม่เป็นไปตามวิถีทางแห่งระบอบประชาธิปไตย จนกระทั่งทรงเห็นว่าคำแนะนำหรือข้อโต้แย้งต่างๆ ที่พระราชทานไปนั้นไม่เป็นที่ยอมรับของรัฐบาลและสภา ทำให้ไม่สามารถที่จะช่วยประเทศชาติได้ตามที่สมควร จึงทรงสละราชสมบัติเปิดโอกาสให้รัฐบาลเลือกพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ พระราชดำริและพระราชกรณียกิจด้านการปกครองและการเมืองของประเทศ เป็นที่ยกย่องและเชิดชูพระเกียรติคุณให้เป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป ดังรายละเอียดซึ่งจะนำมากล่าวต่อไป

สิ่งที่สมควรจะกล่าวถึง ณ ที่นี้เป็นอันดับแรก คือ ระบอบการปกครองดั้งเดิมของไทย ระบอบการปกครองประเทศของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ได้แก่ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุด สถาบันที่ทำหน้าที่บริหารการปกครองประกอบด้วย เสนาบดีสมุหพระกลาโหม สมุหนายก และจตุสดมภ์อีก ๔ กรม คือ เวียง วัง คลัง นา กิจการทุกด้านต้องนำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มปรับปรุงการบริหารบ้านเมืองหลายประการโดยทรงนำวิธีการตามแบบประชาธิปไตยบางประการเข้ามาผนวก ได้แก่ การตราพระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตท (สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน) และพระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล (สภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์) ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ การปฏิรูปรัฐบาล พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยแบ่งส่วนราชการส่วนกลางออกเป็น ๑๒ กระทรวง การปกครองส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็นมณฑลเทศาภิบาล นอกจากนี้ ยังทรงดำเนินกิจการอื่นๆ เป็นการปูรากฐานระบอบประชาธิปไตย เช่น การเลิกทาส การวางพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา เป็นต้น

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "ดุสิตธานี" ขึ้น เพื่อทดลองและฝึกหัดการปกครองระบอบประชาธิปไตยแก่ข้าราชการและประชาชน พร้อมกับตราธรรมนูญดุสิตธานี ลักษณะการปกครอง คณะนคราภิบาล ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ในขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงดำเนินการวางรากฐานประชาธิปไตยและพัฒนาการเมืองแบบค่อยเป็นค่อยไปนี้ ได้มีบุคคลคณะหนึ่งคิดล้มล้างสถาบันกษัตริย์เปลี่ยนแปลงการปกครองทันทีทันใดใน พ.ศ. ๒๔๕๔ แต่ดำเนินการไม่สำเร็จถูกปราบปรามเสียก่อน ในรัชกาลนี้ยังไม่ได้พระราชทาน

รัฐธรรมนูญ เนื่องจากทรงพระราชดำริว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศยังไม่มีความรู้ความเข้าใจระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองขณะนั้นอาจเป็นประโยชน์แก่บุคคลบางกลุ่มเท่านั้น ฉะนั้นจึงทรงพยายามสนับสนุนด้านการศึกษาของประชาชนเพื่อให้ทุกคนมีการศึกษาอย่างทั่วถึง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการปกครองและการเมืองของประเทศในอนาคต เช่น โปรดให้ประกาศจัดการมูลศึกษาของทวยราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๕๔ ประกาศตั้งโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖ และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นต้น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การปกครองประเทศจึงคงเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่

ฐานะของพระมหากษัตริย์ทางการปกครอง การเมือง ตลอดจนการวางพระองค์

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การปกครองของประเทศไทยก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น อยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจสูงสุดเหนือกฎหมาย ลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สมัยรัตนโกสินทร์นี้ มีลักษณะผสมระหว่างการปกครองของอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยา คือ ถือเอาอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลักในการปกครอง แต่โดยลักษณะการปกครองแล้ว พระมหากษัตริย์ทรงปกครองแผ่นดินโดยถือเสมือนว่าทรงเป็นบิดาของประชาชนทั้งปวง ทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และโบราณราชประเพณี ตั้งพระทัยที่จะทำนุบำรุงเสริมสร้างความเจริญวัฒนาให้แก่ประเทศชาติและความร่มเย็นเป็นสุขให้แก่ประชาชนมากที่สุด ทรงยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาดังนี้ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมา นอกจากประทับบริหารราชการแผ่นดินในพระนครแล้ว พระมหากษัตริย์ในสมัยหลังนับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ยังโปรดเสด็จพระราชดำเนินประพาสตามหัวเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขต เพื่อทรงทราบสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของประชาชนและการปฏิบัติราชการของข้าราชการ ทรงวางพระองค์เป็นกันเองกับราษฎรทุกระดับ เปิดโอกาสให้เข้าเฝ้าฯ ได้อย่างใกล้ชิด ทั้งสามารถกราบบังคมทูลถึงทุกข์สุข ตลอดจนถวายฎีกาได้ด้วยตนเอง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระราชปณิธานแน่วแน่ที่จะดำเนินพระราชกรณียกิจตามแนวทางแห่งบรรพกษัตริย์ คือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร และเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติ โดยพยายามอยู่ใกล้ชิดประชาชนให้มากที่สุดเพื่อทรงทราบความเป็นไปอย่างแท้จริง ทั้งพระราชทานความเสมอภาคให้แก่ชาวต่างประเทศที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารด้วย ขณะที่มีพระราชประสงค์จะพระราชทานความสุข ความเจริญแก่ประเทศชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงห่วงใย เกรงว่าประชาชนจะไม่กระตือรือร้นที่จะช่วยตัวเอง หวังรอเพียงความช่วยเหลือจากรัฐบาลเท่านั้น ซึ่งถ้าเป็นดังนี้แล้วย่อมขัดต่อหลักการพัฒนาประเทศอย่างยิ่ง ดังนั้น เมื่อทรงมีพระราชดำรัสกับประชาชนในท้องถิ่นที่เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยม นอกจากแถลงพระราชปณิธานที่ทรงมีต่อประเทศชาติและประชาชนแล้ว ยังทรงเตือนให้ทุกคนหมั่นเพียรประกอบกิจการของตน ตามแนวทางแห่งกฎหมายและศีลธรรม เพื่อประโยชน์ของตนและส่วนรวม ดังปรากฏในพระราชดำรัสที่ทรงมีต่อชาวเมืองต่าง ๆ ในมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนใน พ.ศ. ๒๔๖๙ หลังจากเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติไม่นาน

พระราชดำรัสที่ทรงมีต่อชาวเมืองแพร่ มีข้อความส่วนหนึ่งว่า

...การที่เราขึ้นมามณฑลพายัพครั้งนี้ เป็นความประสงค์ของเราอย่างหนึ่ง ซึ่งได้มีมาแต่แรกรับราชสมบัติ ด้วยใคร่จะเห็นภูมิลำเนาและคุ้นเคยกับผู้คนชาวมณฑล กับทั้งตรวจตราการงานบ้านเมืองให้แจ้งประจักษ์แก่ตนเอง เพื่อประโยชน์ที่จะปกครองทำนุบำรุงพระราชอาณาเขตและประชาชนในสยามประเทศให้สมบูรณ์พูนสุข เหมือนสมเด็จพระราชบรรพบุรุษของเราได้ทรงปกครองมาแต่ปางก่อน ถ้าและสามารถจะให้บ้านเมืองกับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน มีความสุขสมบัติวัฒนาการยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อนได้ ก็ยิ่งจะเป็นความยินดีของเราที่ได้อุตส่าห์มายังมณฑลพายัพ

...ความเจริญอันจะเกิดมีแก่บ้านเมืองและไพร่ฟ้าประชาชน แม้จะอาศัยพระเดชพระคุณของพระเจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญก็จริงอยู่ แต่ยังต้องอาศัยความประพฤติชอบของเหล่าพสกนิกรเป็นอุปการะประกอบกัน เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายตั้งใจช่วยเราทำนุบำรุงบ้านเมืองตามฐานะแห่งตน ๆ ที่เป็นข้าราชการมีตำแหน่งหน้าที่บังคับบัญชาผู้น้อย ก็จงตั้งใจ

ทำการงานให้เที่ยงตรงตามหน้าที่ด้วยกรุณาปราณีต่อผู้น้อย เหล่าที่ประกอบการค้าขาย ก็จงพากเพียรหาประโยชน์โดยธรรม และเผื่อแผ่เจือจานจำพวกอื่นที่ขาดแคลน ตลอดจนช่วยทำนุบำรุงบ้านเมืองตามสมควร และประพฤติตนตามพระราชกำหนดกฎหมาย คือ อย่าเบียดเบียนผู้อื่น เป็นต้น แม้พระสงฆ์ทั้งปวงก็ขอให้เอาเป็นภาระธุระสั่งสอนธรรมานุธรรมปฏิบัติ พระพุทธศาสนาจะได้รุ่งเรืองด้วยความเลื่อมใสของคนทั้งหลาย[๑]

พระราชดำรัสต่อชาวเมืองลำปาง มีข้อความส่วนหนึ่งว่า

...เรามุ่งหมายจะบำรุงรักษาประโยชน์และความสุขของประชาชนในประเทศสยามให้ได้รับความยุติธรรม และได้รับความปกครองทำนุบำรุงตามสมควรแก่ปัจจุบันสมัย ให้เสมอหน้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วทั้งพระราชอาณาเขต ขอให้ท่านทั้งหลายจงช่วยเป็นอุปการะแก่ความมุ่งหมายของเราโดยประพฤติตามหน้าที่แห่งตน ๆ ถือเอาประโยชน์และความสุขของบ้านเมืองและมหาชนเป็นสำคัญ จงอุปการะกันและกัน แม้ถึงต่างชาติหรือศาสนาก็ไม่ควรให้ขาดไมตรีจิต ส่วนบุคคลที่เป็นชาวต่างประเทศมาอยู่ในเมืองนี้ก็จงวางใจในไมตรีจิตของเรา ช่วยกันประกอบการให้เมืองนครลำปางเจริญสุขสมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป[๒]

พระราชดำรัสตอบพ่อค้าจีนเมืองเชียงใหม่ มีข้อความส่วนหนึ่งว่า

ท่านทั้งหลายจงมั่นใจเถิดว่า คนจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย แม้จะแตกต่างกับคนไทยก็แต่เพียงชาติกำเนิดเท่านั้น แต่ในส่วนสิทธิอำนาจอันชอบธรรม ซึ่งคนจีนควรจะพึงมีพึงได้แล้ว คนจีนจะไม่แตกต่างกับคนไทยเลย ตัวเราพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ของเราได้พยายามอยู่แล้วอย่างเต็มที่ ที่จะให้คนจีนได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ความยุติธรรม ความพิทักษ์รักษา และความเสมอภาค ฯลฯ เท่าเทียมกับคนไทยผู้เป็นเจ้าของถิ่นฐานบ้านเมืองเหมือนกัน[๓]

นอกจากเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนพสกนิกรทางภาคเหนือแล้ว อีก ๒ ปีต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทางภาคใต้ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้น ทรงมีพระราชดำรัสแก่ประชาชนว่า มีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรสภาพบ้านเมืองและทุกข์สุขของประชาชนด้วยพระองค์เอง ทั้งจะได้ทรงใกล้ชิดคุ้นเคยเป็นกันเองกับประชาชนด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งในกระแสพระราชดำรัสที่ทรงตอบคณะกรรมการเมืองตรัง คือ

...ตั้งแต่เราได้รับสืบราชสมบัติ ก็ตั้งใจประสงค์ว่าจะเที่ยวตรวจตราตามหัวเมืองในพระราชอาณาเขต ในเวลามีโอกาสจะไปได้ให้ทั่วทุกมณฑล เพื่อจะได้รู้เห็นด้วยตนเองซึ่งกิจการและภูมิสถานบ้านเมือง กับทั้งความทุกข์สุขของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน และเชื่อใจว่าคงเป็นความยินดีของเหล่าพสกนิกรที่จะได้พบเห็นคุ้นเคยกับตัวเราด้วย[๔]

จากข้อความที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้อาจสรุปได้ว่า พระมหากษัตริย์ไทยรวมทั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีฐานะเป็นประมุขของประเทศ เป็นผู้นำทางการปกครองและการเมือง ทรงวางพระองค์ประดุจบิดาของพสกนิกร และพยายามประสิทธิ์ประสาทความสุขความเจริญแก่พสกนิกรมากที่สุด ดังที่นาย ดี.เอส.การ์เดน บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เดลิเมล์กล่าวไว้ในบทความเรื่อง "จะพระราชทานเสียงการปกครองแก่ราษฎรสยาม" ว่า

พระราชกิจของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ก็คือ ต้องทรงทำนุบำรุงราษฎรและให้รัฐบาลประสาทความสุขให้แก่พลเมือง เพราะเจ้าแผ่นดินเมืองไทยมีหน้าที่เป็นพระชนกของราษฎร ราษฎรเหมือนลูกจะต้องฟังคำสั่งสอนของบิดา พระเจ้าแผ่นดิน

---

[๑] รองอำมาตย์ตรี กมล มโนชญากร, **จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๖๙** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔), หน้า ๕๘.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒.

[๔] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๔/๒๑** พระราชดำรัสตอบคณะกรรมการเมืองตรัง ในโอกาสที่เสด็จเลียบมณฑลภูเก็ต ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑.

เมืองไทยไม่ทรงถือว่ามีพระราชอำนาจเยี่ยงพระเจ้าบนสวรรค์ ในพระบรมนามาภิธัยปรากฏมีพระนามเป็นบิดร พระเจ้าแผ่นดินทรงนำแลราษฎรดำเนินตามความเคารพเช่นนี้เกิดแต่ความรักที่ราษฎรมีต่อพระเจ้าแผ่นดิน หาใช่เกิดแต่ความกลัวไม่ สิ่งเหล่านี้เป็นไปโดยไม่มีอาการบังคับ ในประเทศสยามความเป็นมาเช่นนี้ตลอดมาแต่ดึกดำบรรพ์[๑]

การศึกษาด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษามาทางด้านวิชาการทหารโดยตรง ด้วยมิได้ทรงคาดคิดว่าจะได้รับราชสมบัติ เนื่องจากมีพระเชษฐาชั้นสมเด็จเจ้าฟ้าหลายพระองค์ ฉะนั้น จึงทรงตั้งพระทัยรับใช้ประเทศชาติทางด้านการทหาร เริ่มด้วยทรงศึกษาวิชาสามัญ ณ วิทยาลัยอีตัน ประเทศอังกฤษ วิชาการทหารที่โรงเรียน Royal Military Academy ที่เมืองวูลิช ในแผนกวิชาทหารปืนใหญ่ม้า เมื่อทรงรับสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรีกิตติมศักดิ์แห่งกองทัพอังกฤษ ได้เสด็จไปประจำกรมทหารปืนใหญ่ม้า ณ เมืองเอลเดอร์ชอร์ต ทรงศึกษาหน้าที่ของนายทหารจนสำเร็จการศึกษา ทรงได้รับพระยศนายร้อยตรี นอกกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นนายร้อยโท และเป็นนายทหารนอกกองกรมทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ พระองค์เสด็จนิวัติประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ทรงรับราชการทหารอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาได้เสด็จไปรักษาพระองค์ ณ ทวีปยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๖๓ ทรงเข้าประจำกรมบัญชาการกองทัพน้อยทหารบกของฝรั่งเศส และศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการ ณ กรุงปารีส จนสำเร็จการศึกษาได้รับประกาศนียบัตรเป็นนายทหารเสนาธิการ ระหว่างที่เสด็จกลับประเทศไทยใน พ.ศ.๒๔๖๔ ได้ทรงเยือนอเมริกาและญี่ปุ่นเพื่อทอดพระเนตรกิจการทหารด้วย เมื่อถึงประเทศไทยทรงดำรงตำแหน่งปลัดกรมเสนาธิการทหารบกมีพระยศเป็นนายพันเอก ถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๒ และผู้บังคับการพิเศษกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๒

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มศึกษาการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินอย่างแท้จริงใน พ.ศ. ๒๔๖๗ เนื่องจากทรงเป็นสมเด็จพระอนุชาร่วมพระราชชนนีพระองค์สุดท้ายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ยังดำรงพระชนม์ชีพในขณะนั้น ทรงศึกษาจากหนังสือ ซึ่งเป็นหลักราชการแผ่นดินที่สำคัญ ๆ และหนังสือราชการต่าง ๆ ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจ ที่เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ราชเลขาธิการเลือกสรรนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายให้ทอดพระเนตร ทรงพระราชอุตสาหะศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้ง ในบรรดาหนังสือเหล่านั้น พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการปกครองแผ่นดินเป็นเรื่องที่โปรดที่สุด ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ด้วยมีพระราชดำริว่าเป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ดี ควรถือเป็นแนวทางในการปกครองบ้านเมืองต่อไป ดังที่ทรงกล่าวไว้ในตอนท้ายพระราชนิพนธ์คำนำว่า

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงเล็งเห็นการภายหน้าอย่างชัดเจนและทราบการที่ล่วงไปแล้วเป็นอย่างดี ได้ทรงพระราชดำริตริตรองโดยรอบคอบ ได้ทรงเลือกประเพณีการปกครองทั้งของไทยเราและต่างประเทศประกอบกันด้วยพระปรีชาสามารถอันยวดยิ่ง ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองเป็นลำดับมาล้วนเหมาะกับเหตุการณ์และเหมาะกับเวลา ไม่ช้าเกินไปไม่เร็วเกินไป

พวกเราผู้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้มีความจงรักภักดี และรู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงอยู่ทุกขณะจิต ควรตั้งใจดำเนินรอยตามพระยุคลบาทตามแต่จะทำได้ ควรพยายามแลดูการล่วงหน้า แต่ก็ควรเหลียวหลังดูประเพณี และหลักการที่ล่วงไปแล้วด้วยเหมือนกันใน ๒ อย่างนี้ก็พอจะทำได้ มียากอยู่เพียงจะเลือกเวลาให้เหมาะอย่าให้ช้าเกินไป อย่าให้เร็วเกินไป ข้อนี้และยากยิ่งนัก นอกจากมีสติปัญญาแล้วยังต้องมี

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๐** ข้อความที่ทรงมีพระราชปฏิสันถารแก่หนังสือพิมพ์อเมริกา เรื่องจะพระราชทานเสียงการปกครองแก่ราษฎรสยาม โดยนาย ดี.เอส การ์เดน จ. คิรีศรี แปลลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ฉบับวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๔.

โชคดีประกอบด้วย แต่ถ้าเราทำการใดๆ ไปโดยมีความสุจริตในใจและโดยเต็มความสามารถแล้ว ก็ต้องนับว่าได้พยายามทำการงานตามหน้าที่จนสุดกำลังแล้ว[๑]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาการปกครองแผ่นดินทั้งในอดีต และจากประสบการณ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งบางครั้งก็ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเมื่อสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเสด็จประพาสหัวเมือง ต้องประทับเป็นประธานในที่ประชุมเสนาบดี ทรงพระราชวินิจฉัยข้อราชการต่างๆ และที่สำคัญคือ ทรงพระราชอุตสาหะศึกษาระบอบการปกครองและการเมืองของนานาประเทศด้วยทั้งในยุโรป อเมริกา และอาเซียด้วยพระองค์เอง ทำให้มีพระปรีชาสามารถและพระวิจารณญาณกว้างไกล ทรงเล็งเห็นว่าควรปรับปรุงระบอบการปกครองประเทศใหม่ให้เหมาะกับสภาวการณ์ขณะนั้น จึงทรงเตรียมการเปลี่ยนแปลงโดยทรงดำเนินการวางรากฐานการปกครองแบบใหม่อย่างมีขั้นตอน ดังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว ดังที่ทรงกล่าวถึงการปรับปรุงการปกครองบ้านเมืองเมื่อมีพระราชดำรัสตอบชาวเมืองเชียงใหม่ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๖๙ คือ

...ความเจริญที่เกิดขึ้นนั้น... ย่อมนำมาทั้งฝ่ายที่เป็นคุณและเป็นโทษแก่บ้านเมือง จึงต้องอาศัยวิธีการปกครองบ้านเมืองเป็นสำคัญขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะทุกวันนี้การไปมาค้าขายและสมาคมเกี่ยวข้องกันในระหว่างนานาประเทศมีมากขึ้นทุกที ประเทศใดปกครองบ้านเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อยมั่นคงดี ก็เป็นที่เคารพนับถือของประเทศอื่น ประเทศใดการปกครองแยกย้ายเป็นพวกเป็นเหล่าในประเทศอันเดียวกัน ก็มักเกิดวิบัติขัดข้องต่างๆ แม้ถึงเกิดภยันตรายก็มี ข้อนี้มีตัวอย่างซึ่งพึงเห็นได้ในเหล่าประเทศใกล้เคียงที่เคยเป็นมิตร หรือเคยเป็นศัตรูคู่รบกับเรามาแต่ก่อน ซึ่งต้องสูญสิ้นอิสรภาพไป ก็เพราะไม่จัดการปกครองบ้านเมืองให้สมควรแก่การดำเนินของโลกวิสัย ส่วนประเทศของเรานี้ไซร้ ได้อาศัยพระปรีชาญาณแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ สมเด็จพระบรมอัยกาธิราชและสมเด็จพระบรมชนกนาถของเราเป็นต้น ทรงพระราชอุตสาหะจัดการบ้านเมืองให้สมควรแก่กาลสมัยมาโดยลำดับ ประเทศสยามจึงมั่นคงและมีความเจริญรุ่งเรืองเห็นปานฉะนี้ เราก็ตั้งใจว่าจะดำเนินตามรอยพระบาทต่อไป...[๒]

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะทรงพระปรีชาสามารถอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน ก็มิได้เป็นไปตามแนวทางที่ทรงวางไว้ เพราะทรงไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคคลบางกลุ่ม ตามพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งที่ว่า *"นอกจากมีสติปัญญาแล้วยังต้องมีโชคดีประกอบด้วย"*

พระราชดำริและแนวทางในการพัฒนาการปกครองและการเมือง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับราชสมบัติในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ตามที่ระบุไว้ในพระราชพินัยกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่ทรงรับราชสมบัติไม่กี่วัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงดำเนินการตามแนวทางที่ทรงมีพระราชดำริและทรงศึกษามาในรัชกาลก่อนทันที ด้วยทรงเชื่อมั่นในคุณประโยชน์ของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีความเหมาะสมกับนิสัยของคนไทยโดยทั่วไปที่รักอิสรภาพและไม่ชอบการกดขี่บีบบังคับ ทรงเริ่มด้วยการพัฒนาการเมืองของประเทศก่อน แนวทางพระราชดำริที่จะพัฒนาการเมืองแบ่งเป็น ๒ แบบ[๓] คือ การพัฒนาจากเบื้องบนลงมาสู่เบื้องล่าง หมายถึงการก่อตั้งสถาบันบริหารทางการปกครองและ

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราโชบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน** ฉบับพิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๔๗๐, หน้า (๓) - (๔).

[๒] รองอำมาตย์ตรี กมล มโนชญากร, **จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๖๙**, หน้า ๑๑๐.

[๓] สนธิ เตชานันท์, **แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว** (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๕๑๙).

พัฒนาสถาบันที่มีอยู่แล้ว ให้ดำเนินการบริหารบ้านเมืองตามแนวทางประชาธิปไตย เป็นการฝึกหัดและวางรากฐาน ทั้งจะได้คอยอุปถัมภ์แก่รัฐสภาซึ่งจะมีในโอกาสต่อไป แนวการพัฒนาการเมืองอีกแบบ คือ การพัฒนาจากเบื้องล่างขึ้นไปสู่เบื้องบน โดยให้ความรู้และเปิดโอกาสให้ราษฎรได้มีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง เริ่มตั้งแต่การปกครองท้องถิ่นตามแบบเทศบาล (Municipality) ซึ่งเป็นหน่วยเล็กๆ ก่อน เมื่อประชาชนมีความรู้ทางการปกครองและการเมืองมากขึ้น จึงจะพระราชทานอำนาจทางการปกครองมากขึ้นตามลำดับ และเมื่อถึงโอกาสสมควรแล้วก็จะได้พระราชทานรัฐธรรมนูญเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย

ลักษณะการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบที่เหมาะกับประเทศไทยนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเหมาะที่สุด เนื่องจากประเทศไทยมีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจสูงสุดมาเป็นเวลานาน แต่ลักษณะการปกครองหลายอย่างเป็นแบบของประชาธิปไตย จึงเป็นลักษณะการเมืองแบบผสม เมื่อไม่อาจทำให้ประชาชนนิยมการปกครองแบบเก่าได้แน่นแฟ้นเหมือนเดิม และยังไม่อาจเปลี่ยนการปกครองเป็นแบบอื่นได้ในขณะนั้น ก็ควรจะเตรียมการที่จะเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (Constitution Monarchy) โดยเร็วที่สุด ทั้งต้องพยายามให้การศึกษาแก่ประชาชนทางด้านนี้ ให้มีความสำนึกทางการเมืองพอที่จะทราบถึงผลประโยชน์ที่แท้จริงของตน ซึ่งจะช่วยป้องกันมิให้ประชาชนถูกชักจูงหรือปลุกระดมไปในทางที่ผิด

พระราชกรณียกิจทางการปกครองและการเมืองระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘–๒๔๗๕

๑. การพัฒนาและสร้างสถาบันทางการเมือง

พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทางการปกครองและการเมือง เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ คือ ปีแรกที่ครองราชสมบัติเป็นต้นไป ขั้นแรกทรงเริ่มด้วยการแต่งตั้งที่ปรึกษาราชการชั้นสูงขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า "อภิรัฐมนตรี" ประกอบด้วยพระราชวงศ์บางพระองค์ ซึ่งทรงคุณวุฒิและเชี่ยวชาญราชการสาขาต่างๆ เพื่อเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในพระองค์ การแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีนี้ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงบันทึกไว้ในหนังสืออัตชีวประวัติตอนหนึ่งภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับราชสมบัติใหม่ๆ ว่า

ต่อมาอีกไม่กี่วันนัก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ตรัสให้พ่อเข้าไปเฝ้าบนพระที่นั่งบรมพิมาน ซึ่งเสด็จเข้ามาประทับอยู่ ทรงปรึกษาว่าจะตั้งคณะที่ปรึกษาชั้นสูงขึ้นเหนือคณะเสนาบดี ยังไม่ทรงแน่พระราชหฤทัยว่าคณะนี้จะเรียกว่าอะไร มีผู้ถวายชื่อรายหนึ่งว่า "อภิรัฐมนตรี" อีกรายหนึ่งว่า "สมุหมนตรี" รายแรกเติมอภิเข้าไปแก่คำว่ารัฐมนตรีซึ่งโดยรูปศัพท์แปลว่าที่ปรึกษา อีกรายหนึ่งเป็นชื่อของเกียรติพิเศษที่ในรัชกาลก่อนเคยทรงใช้พระราชทานแก่ข้าราชการผู้ใหญ่บางคน คำแปลก็ทำนองเดียวกัน ได้ทูลว่าอภิรัฐมนตรี ดีกว่าอีกคำหนึ่ง เสียแต่ยังพ้องกันอยู่กับคำเดิมที่ยังมิได้เลิกใช้ว่ารัฐมนตรี เมื่อคิดดูทุกด้านแล้วเห็นว่า "อภิรัฐมนตรี" ควรจะใช้ได้ ในที่สุดก็ทรงพระราชดำริให้ใช้คำนี้ โดยทรงตั้งเจ้านายผู้ใหญ่ ๕ พระองค์ ซึ่งทรงเชี่ยวชาญในแนวราชการต่างๆ คือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นผู้ใหญ่ทั้งในพระราชวงศ์ ทั้งในสังเวียนข้าราชการทั่วไปทั้งทหารพลเรือน ๑ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์ ทรงเป็นใหญ่ในทหารทั้งบกทั้งเรือมาแล้ว ๑ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นอัครศิลปินและที่นับถือว่าเที่ยงธรรมปราศจากภยาคติ ๑ กรมพระดำรงราชานุภาพ ทรงเชี่ยวชาญมาแล้วในทางปกครองท้องที่และราชการพลเรือนทั่วไปทุกด้าน ๑ กับ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญทางเศรษฐกิจ ทั้งห้าพระองค์เป็นที่ทรงนับถือของพระองค์พระมหากษัตริย์ ในชั้นต้นก็ปรากฏว่ามหาชนทั้งไทยทั้งเทศเห็นชอบ แต่ความจริงถ้าได้ข้าราชการผู้ใหญ่ด้วยอีกสักคนหนึ่งน่าจะดี แม้จะไม่สู้เป็นที่นับถือแพร่หลาย ก็ยังจะแสดงว่าไม่ทรงถือพวก[๑]

อภิรัฐมนตรีชุดแรกที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ตามพระราชดำรัสทรงตั้งอภิรัฐมนตรีสภา วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยนั้นประกอบด้วยพระบรมวงศ์ ๕ พระองค์ คือ

---

[๑] พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, **อัตชีวประวัติ** (พระนคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๕๑๗), หน้า ๘๓.

๑. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงดำรงตำแหน่งอภิรัฐมนตรีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๑
๒. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงดำรงตำแหน่งอภิรัฐมนตรีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๕
๓. สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งอภิรัฐมนตรีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๕
๔. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งอภิรัฐมนตรีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๕
๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงดำรงตำแหน่งอภิรัฐมนตรีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๔

ต่อมาเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศร์ เป็นอภิรัฐมนตรีแทนเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถสิ้นพระชนม์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระราชวงศ์ขึ้นเป็นอภิรัฐมนตรีอีก ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน และพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวงศ์วโรทัย

การแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีและรัฐมนตรีสภานี้ แรกทีเดียวพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะให้ตราเป็นพระราชกฤษฎีกา เรียกว่า "พระราชกฤษฎีกาตั้งอภิรัฐมนตรีสภา"[๑] แต่เมื่อทรงนำร่างพระราชกฤษฎีกาปรึกษาขอความเห็นจากพระบรมวงศ์บางพระองค์ ก็ได้รับคำกราบบังคมทูลทัดทานเพราะจะเป็นการให้อำนาจอภิรัฐมนตรีและตัดทอนพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์มากเกินไป อำนาจหน้าที่การดำเนินงาน หรือการแต่งตั้งควรแล้วแต่จะมีพระบรมราชโองการ ฉะนั้น จึงระงับไม่นำร่างพระราชกฤษฎีกาดังกล่าวออกประกาศใช้

อภิรัฐมนตรีสภา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งนี้ ได้มีบทบาทสำคัญทางการเมืองและการปกครองประเทศตลอดรัชกาลทั้งด้านนโยบายและการบริหาร การที่ทรงแต่งตั้งพระบรมวงศ์ให้ดำรงตำแหน่งอภิรัฐมนตรี เนื่องจากมีพระราชประสงค์จะผูกพันพระบรมวงศ์ผู้ทรงคุณวุฒิไว้โดยทรงมอบงานสำคัญให้ และท่านเหล่านี้จะได้ช่วยกันป้องกันมิให้พระมหากษัตริย์ใช้พระราชอำนาจในทางที่ผิด เป็นการรักษาเสถียรภาพและค้ำจุนพระราชบัลลังก์ ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจ เพราะนโยบายทั่วไปบางครั้งนั้นไม่เหมาะกับการปรึกษาในเสนาบดีสภา ซึ่งประกอบด้วยคนจำนวนมากและชำนาญเฉพาะกิจของแต่ละกระทรวงเท่านั้น

อำนาจหน้าที่และการดำเนินงานของอภิรัฐมนตรีและรัฐมนตรีสภานั้น อาจประมวลได้ดังนี้ อภิรัฐมนตรีเป็นสมาชิกในสภาเสนาบดีโดยตำแหน่ง ฉะนั้น จึงต้องเข้าร่วมประชุมในสภาเสนาบดีด้วยทุกครั้ง อภิรัฐมนตรีจะมียศศักดิ์และผลประโยชน์เท่ากับเสนาบดี จะหมดอายุสมาชิกอภิรัฐมนตรีสภาได้ต่อเมื่อลาออกหรือสิ้นชีวิต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานในการประชุมอภิรัฐมนตรี ถ้าทรงมีพระราชกิจอื่น อภิรัฐมนตรีอาวุโสที่สุดจะทำหน้าที่ประธานแทน ส่วนเลขานุการนั้น ได้แก่ ราชเลขาธิการโดยตำแหน่ง นอกจากเป็นที่ปรึกษาเรื่องต่างๆ ในพระราชวงศ์ กิจการในพระองค์ และราชการแผ่นดินโดยทั่วไปแล้ว อภิรัฐมนตรีสภาสามารถทูลเกล้าฯ ถวายความคิดเห็นอื่นๆ ที่สมควรได้สำหรับราชการแผ่นดินนั้นเมื่อเสนาบดีทูลเกล้าฯ ถวายเรื่องใดขึ้นมา จะโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเข้าพิจารณาในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภาก่อน แล้วจึงนำเข้าพิจารณาในที่ประชุมเสนาบดีสภาอีกครั้งหนึ่ง อภิรัฐมนตรีสภามีการประชุมสัปดาห์ละครั้ง และในการประชุมนั้นอาจให้เสนาบดีหรือข้าราชการเข้าร่วมประชุมด้วยในบางโอกาส เพื่อชี้แจงข้อราชการซึ่งอภิรัฐมนตรีกำลังประชุมพิจารณา

อภิรัฐมนตรีสภาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการในพระองค์และราชการแผ่นดินจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ หลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร์ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายนแล้ว ได้มีประกาศยกเลิกอภิรัฐมนตรีสภา เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ดังข้อความต่อไปนี้

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗** บ. ๑.๓/๑ No 7 ส่วนพระองค์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แผนกกฤษฎีกา เรื่องราชกฤษฎีกาตั้งอภิรัฐมนตรี.

ประกาศเลิกอภิรัฐมนตรีสภา
ประชาธิปก ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า โดยที่สภาผู้แทนราษฎรมีความเห็นว่า บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ขึ้นแล้ว สมควรจะเลิกอภิรัฐมนตรีสภาเสียและทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย

จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

ตั้งแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ นั้นเป็นต้นมา ให้ยกเลิกอภิรัฐมนตรีสภาที่ได้ทรงตั้งขึ้นตามกระแสพระราชดำรัสลงวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ และประกาศตั้งอภิรัฐมนตรีลงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓ กับวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เสียทั้งสิ้น

ประกาศ ณ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นปีที่ ๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร
ผู้รับพระบรมราชโองการ

ในการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับระบอบการปกครองซึ่งเหมาะสมกับประเทศไทยที่สุดนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะมีที่ปรึกษาทางกฎหมายและการปกครองชาวต่างประเทศ บุคคลผู้นี้จะต้องเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีความสามารถมากและเป็นที่ยกย่องทั่วไปด้วย ได้ทรงเผยพระราชประสงค์ดังกล่าวแก่พระยากัลยาณไมตรี (Dr. Francis B. Sayre) และชักชวนให้ท่านกลับมารับราชการในประเทศไทยอีก พระยากัลยาณไมตรีได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในหนังสือเรื่อง "Glad Adventure" ว่า

...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประชาธิปก หรือพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเผยพระราชประสงค์อันหนักแน่นที่จะให้ข้าพเจ้าไปรับราชการในประเทศไทยอีก ข้าพเจ้าจึงได้มาเยือนกรุงเทพฯ อีกในปี ๒๔๖๙ ในระหว่างหยุดพักผ่อนฤดูร้อนตามพระราชประสงค์ ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้ถวายข้อปรึกษาและคำแนะนำในกรณีที่ทรงพระราชปรารภอันหนักหน่วงในขณะนั้น คือ การปฏิรูปเพื่อให้มีรัฐธรรมนูญขึ้น

ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่มีรากหยั่งลงลึกและแผ่ขยายไปไกลระหว่างคติตะวันตกและตะวันออก กำลังจะทำให้ประเทศไทยตกที่นั่งเข้าตาจน นักศึกษาที่กลับมาจากอังกฤษ ฝรั่งเศส หรืออเมริกา มักจะกลุ้มใจหรือกระวนกระวาย พวกนี้ล้วนแต่มีความคิดอ่านสุก ๆ ดิบ ๆ ในเรื่องของระบอบประชาธิปไตยและเสรีภาพของมนุษยชน ต่างก็มุ่งหวังจะเอาการปฏิรูปแบบตะวันตกมาใช้ในเวลาชั่วแล่นเท่านั้นเอง ข้อเรียกร้องที่เผยออกมาข้อหนึ่ง ก็คือ ต้องการให้มีรัฐสภาและรัฐธรรมนูญที่ทันสมัยขึ้น

เมื่อข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลถวายทัศนะเรื่องนี้แด่องค์พระเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าก็ต้องชี้ให้ทรงเห็นถึงภยันตรายที่มีอยู่เป็นประจำ ในประเทศไทยนั้นชนชั้นกลางไม่มี คนไทยที่เป็นชาวนาชาวไร่ไม่สนใจ หรือสนใจก็ไม่มากนักในกิจการสาธารณะ แต่ว่าชอบใช้ชีวิตสันโดษแบบง่าย ๆ ในท้องถิ่นภูมิภาคยิ่งกว่าอะไรหมด การที่จะมาตั้งองค์นิติบัญญัติขึ้นแล้ว

เอาองค์อำนาจที่แท้จริงมาห่อหุ้มให้ในเวลาชั่วันชั่วพรุ่งโดยไม่มีผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งที่มีพื้นฐานการศึกษาพอไว้ควบคุม ก็เท่ากับดังที่ข้าพเจ้าถวายคำแนะนำไว้ คือ เท่ากับเชื้อเชิญให้ความเหลวแหลกคอรัปชั่นและความยุ่งยากนานาประการเข้ามาสู่เท่านั้น อำนาจที่ปราศจากการควบคุมย่อมแน่ว่าจะเป็นที่แผ่พืชพันธุ์ของความเหลวแหลกอัปลักษณ์ทั้งมวล[๑]

ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ เมื่อพระยากัลยาณไมตรีเดินทางมาเยือนประเทศไทยนั้น นอกจากได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทตามที่กล่าวถึงในหนังสือของท่านแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงท่านเมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม เกี่ยวกับสถานการณ์ด้านการปกครองและการเมืองของประเทศไทย ทรงมีพระราชประสงค์จะได้คำตอบและข้อคิดเห็นจากพระยากัลยาณไมตรี โดยทรงประมวลปัญหาต่าง ๆ แล้วตั้งเป็นพระราชปุจฉารวม ๙ ข้อ ทรงให้หัวข้อเรื่องว่า "Problems of Siam"

พระราชหัตถเลขาและพระราชปุจฉาดังกล่าวนี้เป็นภาษาอังกฤษ พระราชปุจฉา ๒ ข้อแรกว่าด้วยปัญหาเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติและมาตรการที่จะทำให้แน่ใจได้ว่า พระมหากษัตริย์องค์ที่จะสืบราชสมบัติต่อไปนั้นทรงมีพระปรีชาสามารถ ปัญหาข้อที่ ๓ และ ๔ เป็นข้อปรึกษาเกี่ยวกับความพร้อมและความเหมาะสมของประเทศไทย ที่จะเปลี่ยนแปลงรูปการปกครองเป็นแบบมีรัฐสภา ข้อที่ ๕ เกี่ยวกับบทบาทของอภิรัฐมนตรีสภา ข้อที่ ๖ และ ๗ ทรงปรึกษาเกี่ยวกับความเหมาะสมในการมีนายกรัฐมนตรีและสภานิติบัญญัติ ข้อที่ ๘ ทรงขอความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจและการเงินของประเทศ ข้อที่ ๙ ปัญหาเกี่ยวกับมาตรการในการทำให้ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยกลายเป็นคนไทย

พระยากัลยาณไมตรีได้มีหนังสือกราบบังคมทูลตอบพระราชปุจฉา เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ท่านได้ออกตัวว่าปัญหาทั้งหมดนี้เป็นกิจการภายในของประเทศไทย ฉะนั้น อาจมีความคิดของบุคคลอื่นดีกว่าของท่านก็ได้ พระยากัลยาณไมตรีได้รวมข้อมูลตอบเป็น ๓ หัวข้อใหญ่ คือ ข้อ ๑ การสืบราชสันตติวงศ์ ข้อ ๒ โครงสร้างของรัฐบาล และข้อ ๓ เรื่องเศรษฐกิจและการคลัง ส่วนเรื่องที่เกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทยนั้น พระยากัลยาณไมตรีตอบว่าท่านยังไม่สามารถกราบบังคมทูลได้ เพราะต้องศึกษาให้มากกว่านี้ พร้อมกันนั้นท่านได้ทูลเกล้าฯ ถวายร่างรัฐธรรมนูญฉบับสั้น ๆ มี ๑๒ มาตรา เพื่อแสดงให้เห็นโครงสร้างของรัฐบาล ใช้ชื่อว่า "Outline of Preliminary Draft"

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงส่งสำเนาพระราชหัตถเลขาและหนังสือของพระยากัลยาณไมตรีไปยังสมาชิกอภิรัฐมนตรีสภา เพื่อให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อภิรัฐมนตรีพระองค์หนึ่งได้ทรงบันทึกแสดงความคิดเห็น (Memorandum) ของพระองค์มีบางประการที่ขัดแย้งกับของพระยากัลยาณไมตรี รวมความได้ว่ายังไม่ถึงเวลาที่ประเทศไทยจะปกครองแบบรัฐสภา

ขอนำสำเนาพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือกราบบังคมทูลของพระยากัลยาณไมตรี และบันทึกความคิดเห็นของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาลงไว้ ณ ที่นี้เพื่อเป็นหลักฐานในส่วนรายละเอียด

---

[๑] Francis B. Sayre, **พระยากัลยาณไมตรี**, แปลจาก Glad Adventure โดย อายะดา กีรินกุล และคนอื่น (พระนคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๐๕), หน้า ๒๒๒ - ๒๒๔.

สำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระยากัลยาณไมตรี[๑]

กรมราชเลขาธิการ
วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๔๖๙

Copy.

Sukhodaya Palace.

July 23rd. 1926.

Dear Dr. Sayre.

I am sending you with this letter a memorandum on some of the Problems of Siam with a Questionaire for your consideration. I am afraid I have written it in rather a hurry, so that I could send it to you before our conversation tomorrow. We will have a preliminary talk tomorrow when we can discuss those questions more fully. I should like to have your answer in writing when you have considered them fully.

This Memorandum by no means exhausts all the problems of the country. I have only treated of those that I think important. If you have any other opinions beside the question touched upon, they will be very welcome.

I hope that they are making you comfortable at the Phya Thai Hotel.

Yours sincerely.

(M.R.) Prajadhipok. R.

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ สบ. ๔๗/๓๒** บันทึกการปกครอง.

PROBLEMS OF SIAM.

1. The Constitution.

a) The Position of the King.

The Kings of Siam are supposed to be elected by the people. In former days a Ceremony of election was Performed. At the death of the King, a Council consisting of Royal Princes, Ministers of State and High Dignitaries of the Church was held. The Senior Prince or Minister then proposes that such and such a Prince should be elevated to the Throne and asks if anybody has any objection. There is generally no answer to this question, but sometimes an answer in the affirmative is given by saluting with the hands or an inclinations of the head. The King is then formally proclaimed and the words "elected by the people" are added to his titles.

This custom was continued to the Fifth Reign. King Chulalongkorn then made an innovation by creating a Crown Prince, who succeeded to the Throne without question, the formality at the death of the King being a sort of proclamation only.

King Rama 6th, not having any son, it was resided in a Cabinet Council that he should be succeeded by his full brothers. Later he made a Law of succession.

This Law of Succession contains 2 distinct principles i.e. the Principle of election and the Principle of Hereditary succession. In this law it starts by saying that the King reserves the absolute right of appointing any member of the Royal Family as his Successor. But should the King die without having appointed a Successor, the Succession will go to his sons. This sounds straight-forward enough, but a complication arises here owing to the habit of polygamy. The Law specifies that the sons of Somdetch Phra Rajini should have the precedence over the others. Then the preference goes to the sons of the mother next in rank to the queen (there are 4 different ranks and descending the scale finally to the sons of concubines). Again this sounds all right in principle, if it were not for the fact that a concubine may be raised in rank at any time, AND the Queen herself may have her rank lowered according to the whims of the King. This, to my mind, creates very great possibilities of complications. I would suggest that priority of the sons be regulated by the birth ranks of the mothers. I mean priority be given to the sons born of a Princess, such as daughters of a King, then nieces of a King and so on. If there are more than one son of mothers of the same rank, the succession would then go by the seniority in age of those Princes. When there are no sons the succession would go to the King's brothers. According to the Law as it is the priority is still regulated by the created rank of the mothers. I would suggest the same modification as above. The next question is that the Law does not make it quite clear, when there being no brothers left or when the one who should have succeeded has died. Whether all the sons of that Prince would be eligible to the Throne or whether

it is only the sons of the Principal wife only who could succeed. The case has really occurred which shows that in the late King's mind ALL the sons could succeed. In my case the son of the Prince of Petchabun was passed over by the expressed wishes of the late King. Now, many people find that the idea that All the sons could succeed was objectionable owing to the fact that some Princes have the most disreputable minor wives who are really not fitted to be the mothers of Kings. They also say that the Siamese follows the Indian custom and wants their Kings to be born of a Princess of the Royal family. Such Princes are known as "being born in a pure womb". They are the Chow Fas.

The questions of principles involved, of which I would like to ask your opinions are :

1st Question

Should the King have the right to choose any Prince as his Heir? If the King has this right, ought not this right to be extended to a Council of High Princes and Ministers of State, in the case when the King dies without having chosen an Heir. At present the King alone has the right to nominate an Heir. It would be perhaps more logical to allow a Council of some sort to exercise that right when the King has not done so. This would be more consistent with the idea of an Elected King.

2nd Question

Should the principle of choice be admitted at all or ought the succession to be by birth alone, and ought there to be some amendments to the present law or not?

The Powers of the King.

As you well know, the King has absolute power in everything. This principle is very good and very suitable for the country, as long as we have a good King. If the King is really an Elected King it is probable that he would be a fairly good King. But this idea election is really a very theoretical one, and in reality the King of Siam are really hereditary, with a very limited possibility of choice. Such being the case, it is not at all certain that we shall always have a good King. Then the absolute power may become a positive danger to the country. Besides this, things have very much changed. In olden days the actions of the King were hardly ever questioned. It would not have been safe to do so. The King was really respected and his words were really laws. But things began to change with the new order of things. In the days of King Chulalongkorn, the King was still very much feared and respected. Even then towards to the end of the Reign, there was a young party who began to criticize the King in many ways, but not openly. In the Reign which has just ended, things got much worse, for many reasons which I have no need to tell you, as you know them well enough. The King has become a person liable to be influenced by anybody who could gain the ears of a favourite. Every official is more or less suspected embezzlement or nepotism. Fortunately the Princes were still respected as being on the whole honest folks. What was very regrettable was that the Court was heartily detested and in later years was on the verge of being redicaled. The birth of FREE PRESS aggravated matters still more. The position of the King has become one of great difficulty. The movements of opinion in this country give a sure sign that the days of Autocratic Ruler ship are numbered. The

position of the King must be made more secure it if this Dynasty is going to last. Some sort of GUARANTEE must be found against an unwise King.

What form then should the Government of Siam take?

3rd Question — Must this country have a Parliamentary system one day, and is really the Anglo-Saxon type of Parliamentary Government suitable to an Eastern people?

4th Question — Is this country ready to have some sort of representative Government.

I personally have my doubts as to the 3rd question. As to the 4th question, my personal opinion is an emphatic No.

What then should be done in the meanwhile? My first attempts to find some sort of guarantee for the person of the King is the creation of the Supreme Council.

The Supreme Council. — The Genesis of the Supreme Council is worth telling with some detail.

I have discussed the idea of such a Council among my friends for some time, before I had any idea that I should have the opportunity of creating it myself. The idea found a firm supporter in Prince Damrong. Just one day before the late King's death, I consulted the Princes Bhanurangsi and Paribatra about this idea. The former was not very keen on it, as he thought that it would lessen the prestige of the King, but the latter was enthusiastic. When the King died, it was decided that the Supreme Council should be created at once. We had 2 days only to prepare a proclamation, and 3 days after the death of the late King, the Supreme Council was proclaimed by the means of a speech to the Privy Councillors.

I will now explain the reasons for creating this Council in such a hurry. As you know, the late King was beginning to loose the confidence of the people towards the end of the Reign and the question of Succession caused great anxieties. The only High Prince with any reputation was Prince Paribatra and many people would have liked the succession to go to him, while it was well known that the King was expecting to have a child, and should he not have a boy the succession would go to his brothers whom, I am sorry to say, the majority of people did not think much of. For myself, I was a dark horse and in any case inexperienced in affairs of state. Very fortunately for me, on the death of my brother Asdang, I had several occasions to act for the King during his absence from the Capital and during his illness. I was fortunate enough to have been able to gain the confidence of the Ministers and High Princes, so that my candidature to the Throne had the approval of those persons. I also had the best support from Prince Paribatra. On my succession to Throne it was though absolutely necessary to do something at once to gain the confidence of the people, hence the creation of the Supreme Council. This had its immediate effect and I really gained the confidence of the people in one day. The reason why this action had such an immediate result was that it promised many desirable things.

Firstly, that the Royal Family is getting together and will work in harmony.

Secondly, that the King was willing to seek the advice of highly respected Princes who have had experience of State affairs and who have the confidence of the people, none of the HATED official class being included in this Council.

Thirdly, that the King's power to take arbitrary actions would be lessened by this Council (remember that in the present state of opinions in the country, the King is thought to be more liable to do more harm than good).

Therefore the immediate result of the creation of the Supreme Council had been very good and I think that it has served its purpose very well and that my action was well justified. Since then, people have had time to reflect a little and the Supreme Council has come to be critizied a great deal. I will enumerate some of the criticisms and questioning about it.

1. People ask whether the Supreme Council is an advisory body or an executive body. Some think that the Council has too much power. I would answer that the Council is entirely advisory since it cannot carry out any executive actions at all. Its opinions have executive effect through the King alone. The way that the Council work at present is that it meets in the presence of the King and NEVER meets without the presence of the King except by special order. Questions submitted to the Council are : all questions of policy, questions of national finance, appointments of High officials such as Ministers of State, questions of high and special rewards such as ranks of Chow Phya and Grand Crosses (there has been abuse and backstairs influence in the past) and questions concerning tradition and important ceremonials. The King may also seek advice in personal or Royal Family affairs.

In any question that concerns any Ministry, the Minister responsible may be invited to attend the meeting.

The Supreme Councillors sit in the Cabinet Council and give their opinions. Final decision on important matters such as the promulgation of a New Law or the signing of a treaty is always given in the Cabinet Council. Both in the Cabinet Council and in the Supreme Council the decision of the King alone prevails, although in the ordinary course of events, the King always adopts the opinion of the majority, but being still absolute he need not necessarily do so.

2. It is criticised that the Supreme Council being an advisory body should not sit in the Cabinet Council which is an executive body. I admit that this is quite true. This system is only adopted for the sake of convenience. It would make business much slower if the Supreme Council were not to sit in the Cabinet as any question decided on in the Cabinet will have to be deliberated on again in the Supreme Council. And since the King alone decides all questions, it does not seem necessary to introduce any complications at the present stage. If there is a Prime Minister to preside the Cabinet Council and who will submit the decisions of the Cabinet to the Kings, then it would be well to have the Supreme

Council as a seperate body which the King could consult and then give his final decision. We will talk more of this later.

3. That there should be some law to indicate and regulate the duties of the Supreme Councillors. This is certainly needed, and a draft law has been drawn up, but owing to the conflicting opinions as to WHAT SHOULD BE THE DUTIES of the Supreme Councillors, I have shelved that draft for the present until a clearer idea of what is the best form to give to such a Council is forthcoming.

4. That the Supreme Council is approved of at this moment owing to the personalities of the Councillors, and that in the cases when these Councillors are replaced by others, the Council would not have the confidence of the people. I think such ideas are rather pessimistic. If there are no more good men in the future, we can have no hope for Siam.

5. That the existence of the Supreme Council lessens the prestige of the King. I admit that this is true, but I consider that the prestige of Kingship in this country can hardly be lower than at this moment. I have already explained the causes I doubt very much whether the old prestige could over be regained. I think that the evolution of the public opinion in Bangkok and educated class has already gone too far, and that it would be a wild goose chase to try and get back any of the old glory. The King should be content to do all the good he can, even though the credit were given to somebody else. I believe that at the present time and with the sentiment of the people as it is at this moment, all credit will always go to somebody else to some Minister or some Prince, If there is no Supreme Council. If any things goes wrong, it would be attributed to influence of some wicked person and the foolishness of the King is being influenced by that person. People seem to have the idea that the King is a sort nonentity who is easily influenced by anybody, and that he has no opinion of his own whatever. This statement may sound exagerated, but it is really very near to the truth.

6. That the Power of the King is lessened. This is, of course, what is intended. As I have already said, the days of absolute power are numbered. The S.C. certainly lessens the King's power to do harm by the arbitrary actions, but surely, it does not lessen his power to do good as he ought to be supported very wholeheartedly by the S.C. in that case.

I believe that some of the reasons why the S.C. is so much criticized and feared now is some sort of sentiment of envy. Anybody who has the ears of the king is always hated. It also makes backstairs influence rather difficult, because the people will now have to go to 5 or more backstairs instead of one or two.

Having stated some the criticisms against the present form of the Supreme Council, I would put the.....

5th Question — What is the best form to give to the Supreme Council? Is it worthwhile to make it a permanent institution of the country, or should it be allowed to die a natural death?

The Cabinet. — You have said in your article in the Atlantic Monthly that the Governmental system of Siam is in water-tight compartments. This is perfectly true, but I think that it is inherent to the system of having Ministers each responsible to the King alone. Each works for the benefit of his Ministry alone and not to the benefit of the whole. An attempt has been made to improve matters by having weekly meeting. At least the Ministers meet once a week to discuss matters together, and I think that there has been a real improvement. But it would be better still if we were to have a Prime Minister to preside over the Cabinet. He should be allowed a fairly free choice of his colleagues, so that the Cabinet will work well as an homogenous body. The Ministers will be nominated by the King after having conferred with the Premier. I believe that this would be a real gain to the country. The Supreme Council will the act as a controlling body. I have already indicated the line in which work would be done under this system. The thing to decide is, whether this system should be used now or later.

6th Question — Should we have a Prime Minister? Should this system be inaugurated now?

The Legislative Council. — The question of having some sort of Legislative Council has been discussed many times. A sort of Legislative Council was created early in the Reign of King Chulalongkorn. This Council consisted of Ministers of State and 12 nominated members. The Council remained in existence for about 5 years and since then has become a dead letter although some of the Councillors of those days are still living. I think that it was given up because it was felt that there was no real need for such a Council and that it only delayed the work of the Ministers.

When the late King came to Throne, the Prince of Pitsanuloke recommended the formation of a Council of State similar to what existed in Russia at that time (not the Douma). I believe the matter was discussed in a Cabinet meeting, but the scheme was not adopted, owing to the opinion of Mr. Jens Westengaard who thought that any makeshift form of Parliamentary system would serve no good purpose.

Prince Damrong has now submitted a new idea of a Legislative Council, composed of officials nominated from every Ministry. This Council will really work as a sort of Law drafting Commission. We have already got a Department for drafting laws, and I am not sure that the proposed Council would be able to do the work better. Rather the contrary I am afraid, and it will delay work too. Besides that, it may attempt to criticize the policy of the Ministers, and as the Councillors are officials in the Ministries appointed for a time only, the system may not be very good for discipline. The difficulty about such a nominated Council has always been the question of recruiting the members. At the present moment we cannot afford to pay the members, and we cannot get unpaid members.

7th Question — Should we have a Legislative Council? What should be the constitution of such a Council? (I have received many petitions to form some sort of Council.)

2. Financial Affairs.

I will not say much about financial affairs as I do feel that I am not competent in the matter. I think that we have a very capable advisor in Sir Edward Cooke.

The one important question is the proper division of the resources available among the Ministries. I know that, in your opinion. We spend too much on the Defence forces. I am inclined to agree with you in this respect, yet the cutting down of expenditures on Defence is a very serious responsibility. Very few people dare advocate such a thing, as we have too many experiences of the swashbuckling policy of our neighbours.

I am getting the whole of our financial policy overhauled, but I am somewhat at a disadvantage in not really competent in the matter.

8th Question — Have you any opinion as to our financial policy?

3. Internal Affairs.

The one change of importance that I am contemplating at this moment, is the organizations of Municipal Councils. I think that, at first, these Councils should be nominated. Later on we might try Municipal elections. This would give some idea as to the possibility of inaugurating some form of representative government. It will satisfy the advanced opinions of the country, and will be a good demonstration as to whether the people are really ready to have an effective voice in the affairs of the country.

Another question which I consider important is the Chinese question. The Chinese are very useful in Siam. In former days they marry Siamese women and became very good Siamese citizens. But since the Chinese revolution, there has been quite a change. Now the Chinese bring their wives from China, and are determined to remain Chinese. They organize schools in which they teach practically only the Chinese language. There is a rather disturbing state of affairs, as we loose a source of good and laborious citizens, and with the new ideas in China filtering through, it becomes a latent danger.

9th Question — Can something be done to make the Chinese become Siamese as in the old days? (In the Straits Settlements they are willing to become British subjects).

These are all the problems which we have not yet found satisfactory solutions or which are doubtful as to the proper way to attack. Others are being solved or on the point of being solved.

หนังสือกราบบังคมทูลของพระยากัลยาณไมตรี

กรมราชเลขาธิการ
วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๔๖๙

Saranromya Palace

July 27th 1926

May it please Your Majesty,

In the memorandum which Your Majesty was gracious enough to send me on July 23 Your Majesty asked me to reply to the following nine Questions :

1st Question. Should the King have the right to choose any prince as his heir? If the King has this right, ought not this right to be extended to a Council of High Princes and Ministers of State in the case when the King dies without having chosen an heir? At present the King alone has the right to nominate an heir. It would be perhaps more logical to allow a Council of some sort to exercise that right when the King has not done so. This would be more consistent with the idea of an elected King.

2nd Question. Should the principle of choices be admitted at all, or ought the succession to be by birth alone, and ought there to be some amendments to the present law or not?

3rd Question. Must this country have a parliamentary system one day, and is really the Anglo-Saxon type of parliamentary government suitable to an eastern people?

4th Question. Is this country ready to have some sort of representative government?

5th Question. What is the best form to give to the Supreme Council? Is it worthwhile to make it a permanent institution of the country, or should it be allowed to die a natural death?

6th Question. Should we have Prime Minister? Should this system be inaugurated now?

7th Question. Should we have a Legislative Council? What should be the constitution of such a Council?

8th Question. Have you any opinion as to our financial policy?

9th Question. Can something be done to make the Chinese become Siamese as in the old days?

In attempting to answer these questions I cannot but feel very humble. The solutions of the problems underlying the questions depend upon such an intimate knowledge of the internal affairs of Siam and of the personalities of her leaders that I cannot but recognize that there are others whose opinions must be worth far more than mine. Indeed my only excuse for venturing these opinions must be that Your Majesty has asked me to do so and that perhaps value can be found in the ideas of an impartial and detached observer whose only object is to promote the welfare of a country he loves.

The answers to the above nine questions deal with a variety of subjects and perhaps can best be answered by dealing with each subject Separately.

I. SUCCESSION OF THE THRONE

PRINCIPLE OF SUCCESSION.

In viewing these problems one must realize at the very outset that the situation in Siam is totally different from that existing in Great Britain and other similar limited Monarchies. What works well in Great Britain might work disastrously in Siam. Siam should not slavishly copy the system of any Western nation, but should evolve cut of her own experience what seems best adapted to her own genius and conditions.

In Great Britain the power of the King is so much limited and attenuated and he wields so little power that if an incompetent or corrupt King should come to the throne he could not do vital ingury to the country. In Siam, on the other hand, the Monarch wields all power. In Siam if a King lacking in ability, in strength of character, or in integrity of purpose should ascend the throne, he might easily make shipwreck of the country. At the least, he would be almost such to do it tragic injury. It is therefore infinitely more important for Siam to have a competent and strong King than for any country like England.

It would seem to follow that although a country like England can afford to fix the line of succession to the throne by an absolute principle such as primogeniture, Siam, even were such a principle practicable, cannot afford to do so. Since it is absolutely vital that Siam should have a competent and able Monarch, since the welfare of Siam so directly depends upon the degree of competency and ability of her Monarch, it seems clear that Siam's welfare vitally and directly depends upon her being able freely to select as the Monarch the ablest, the most competent and the strongest of the Royal Princes. Any law which prevents such a freedom of choice and which therefore might necessitate the crowning of an incompetent or weak Monarch because he happens to be the next in line of succession, must make against the ultimate national welfare. In England, where the Premier wields the actual power of government, no one would tolerate the idea of following a fixed line of succession for Premiers, or of adopting any system which would rob the country of its complete freedom of choice. If the King is to continue in absolute power, Siam's future welfare would seem to depend upon her being free to chose for her Monarch the best man available among the Royal Princes, regardless of rank or age; unless Siam has this freedom she must expect to have from time to time Monarchs who are incompetent or weak, and the national interests will consequently suffer tragically. For these reasons I feel that there should be, no hard and fast law of succession based upon rank, seniority, or any other absolute principle, but rather that the choice should be left free and unhindered so long as it falls upon a Prince of Royal Blood. In order to prevent undue pretensions from these scheming for personal self advancement, it would seem wise that the choice of the heir apparent should be limited to a son of some King and of a Queen of any rank or to persons of Royal Blood; presumable the choice should not be open to some of concubines.

TIME OF CHOICE.

It would seem to me that the choice of the heir apparent should be made before the death of the King. If the choice is left until after the death of the King, there is great danger that various factions will arise each

backing its own candidate, and there is always danger that this might lead to civil war. It is manifestly of the greatest importance that upon the death of the King, all the Royal Princes should be united and stand together in the choice of a successor. This could hardly be assure unless the heir apparent is chosen during the lifetime of the King.

BY WHOM THE CHOICE SHOULD BE MADE.

I feel quite strongly that the choice of the heir apparent should not be left solely to the King, but that the choice should be made by the King with the advice and consent of the Privy Council. If the choice is made solely by the King, it seems to me that there will be a very real danger that a group of Royal Princes or Ministers may not believe in the wisdom of the King's choice, or may not concur in it. If this should be the case it would result in a lack of loyalty on the part of such Princes or ministers to the person chosen by the King; and the result upon the death of the King might be disastrous. To give a concrete illustration of that I mean, the King might designate as his successor his newly born infant son. The most patriotic and ablest of the High Princes and Ministers might feel that Siam was at the time in such a critical position that a long period of regency would spell disaster for the country, and might therefore conclude that the only patriotic thing for them to do would be to put aside the infant child and instead place upon the throne a strong and able ruler. Should a considerable faction support the infant child, civil war might result.

In other words, my feeling is that the unquestioning loyalty of the Princes and Ministers to the heir apparent upon the death of the King is absolutely vital for Siam's welfare and that the only way to insure such loyalty is to give to the Privy Council a voice in choosing the heir apparent. I therefore feel that the action of His late Majesty in claiming the right to choose his successor alone and unaided, was exceedingly unwise and should not be followed.

It would seem that this choice should be made by means of a secret ballot. If there is to be an actual freedom of choice on the part to the Privy Councillors they must be freed from the embarrassment of having to give an open and non-secret vote possibly not in accordance with the wishes and desires of the King. The only way to ensure real freedom of choice is by secret balloting. Presumably it should require more than a bare majority to choose the heir apparent. The concurrence of three quarters of those present within the Kingdom might well be required so as to guard against the possibility of a substantial proportion being disloyal to the heir apparent.

A further question arises as to whether the choice of heir apparent should be made by the Privy Council or by the Council of High Princes and Ministers of State. If the foregoing ideas are Sound, it would seem clear that the choice should be made by the body which is most truly representative of the various and diversified interests of the Kingdom and which most nearly reflects the opinion of the controlling people. This would seem to be the Privy Council. Also, if the Premier form of Government as suggested below is adopted, the choice clearly should be made by the Privy Council, for, since the Council of High Princes and Ministers of State is so small that the Ministers from a majority of the group, a scheming Premier could absolutely control the choice of the heir apparent by compelling the Ministers to vote for his own choice. This would not be possible in a body as large as the Privy Council.

PROVISIONAL NATURE OF CHOICE.

Conditions are continually changing. Children are born, boys come to age, certain individuals die, some, through the course of time prove weak or incompetent, and others gain strength and prove their worth. If therefore seems important to me that the choice of the heir apparent should not be irrevocable. I should like to see the choice made a provisional one which could be freely changed as conditions change. I should suggest that the King and Privy Council consider the question of choosing the successor to the King afresh at intervals of every five or ten years; that at the end of every such period the new conditions should be given consideration, and the best man as viewed in the light of that time should then be chosen. This choice should be regarded in the light of a purely provisional choice rather than of an appointment. Clearly there should be no actual appointment and no official announcement should be made. Neither should additional rank be given to the person chosen. Otherwise his position should a different man later be chosen, would be too hard. The suggestion of making the choice purely a provisional one would have the additional advantage that no one could feel secure that he would ascend the throne upon the death of the existing King. The position of the heir apparent is a very difficult one. He becomes surrounded with men seeking to flatter him in order to gain his good opinion and thus to acquire power when he comes to the throne. Conditions all seem to tend in the direction of warping his character and thereby rendering him less fit later to perform his duties as King. If no one could feel secure in the position of heir apparent and if the choice were recognized as an entirely provisional one, it seems to me that it would be advantageious from the view-point of shaping the character of the person provisionally chosen as the heir apparent.

If the newly elected King should die before his successor has been chosen, then it would seem best to follow out the same principles, i.e. the Privy Council should meet and choose from the Royal Princes freely and without restriction whoever seems to them best fitted and most competent to carry out the duties of the King.

The foregoing suggestions, it would seem to me, are those best calculated to secure the most competent and ablest man for the Kingship. It would probably also lessen the likelihood, of regencies which are apt to be exceedingly dangerous in a country like Siam, where absolute power is vested in the King.

Therefore, for all these reasons, my answer to the 1st. and 2nd. questions which Your Majesty proposed are as follows :

The King should have the right to choose any Royal Princes whatever as his heir, but not without the advice and consent of the Privy Council. This suggestion, as Your Majesty intimated, would be more consistent with the idea of an elected King; and it would very greatly strengthen the position and influence of the new King.

If these ideas are sound, the present law of succession should be dropped and a new fundamental law in accordance with these ideas should be framed and promulgated.

II. FRAMEWORK OF GOVERNMENT

I do not think that it is practicable to consider at this time the organization of a popular representative parliament in Siam. A workable parliament is absolutely dependent upon on intelligent electorate. Without intelligent control by the people such a body would be sure to degenerate into a corrupt and tyrannical body. Until the rank and file of people in Siam have generally received a higher of education then at present it would seem therefore to be exceedingly dangerous to try to set up a populary controlled parliamentary body. It therefore seems inescapable that at least for the present absolute power must continue to rest in the King.

Absolute Monarchy can never be free from the great and vital danger of an incompetent or weak King. In the hands of an enlightened Monarch, such as King Chulalongkorn, rapid progress can be made and national interests can be greatly advanced; but if an incompetent or weak Monarch comes to the throne all the progress of a former reign may be lost and the country may be faced with the dire alternative of disaster or revolution. Anything which will help to prevent such disastrous abuse of power will tend to promote the ultimate welfare of the Monarchy.

Viewed from this light the system of government by a Premier would seem to have distinct advantages. In the first place, if the actual work of government is committed to a Premier, if corruption creeps into the government or if intriguers or self-interested cliques manage to obtain the reins of power, as long as the King remains sincere and is accessible to others. The premier can always be removed and the group of intriguers upset, whereas a King cannot be removed. In other words, in every country there should always be held in reserve some power other than revolution, to remove one who proves himself in actual practice unfit for the carrying on of the government, and in a country like Siam this reserve power logically should be exercised by the King. By the transfer of the detailed work of government from the shoulders of the King to these of an appointed Premier, Siam would achieve a reserve power which would make possible through peaceful means the removal of whoever proves unfit to do the work of government; and in this way, the country would gain a guarantee against incapacity and possible tyranny on the part of the one carrying on the actual operations of government.

In the second place, the system of government by a Premier has the advantage of allowing a complete freedom in the selection of the one responsible for the carrying on of the government. The person thus selected need not be confined necessarily to Royal Blood, nor to Kingly rank, but can be selected with absolute freedom with a view solely to ability for the work of government. The work of carrying on the government may be placed upon the shoulders or whoever of all the man in the Kingdom in best fitted for the task by reason of his integrity, his strength of character, his executive capacity, and his ability to translate desired policies into practical achievement.

A third advantage of the system of Government by a Premier is that under a Premier the work of the separate Ministers can be more easily unified and co-ordinated. During the last reign one could not but feel that much was lost by a lack of co-ordination among the separate Ministers, and in those fields of work which spred beyond the sphere of any single Ministry progress was often hampered or entirely blocked. It is the duty

of a Premier to formulate the general policies to be followed by the Government and to unify the work of all the separate Ministries so as to attain these desired policies. To do so the Premier must be constantly accessible to every one engaged in the work of carrying out these policies. A Premier can be thus accessible in a way which is not open to a King, many of the difficulties of the late reign were due to the fact that His late Majesty was not freely accessible to these actually carrying on the work of the government, and he therefore often made decisions based upon opinions gained from a single self-interested clique which did not make for the welfare of Siam. Because these who care most for Siam and who exercised wise judgment frequently could not reach him, he frequently failed to know the truth underlying the situations with which he dealt, and therefore acted in ignorance sometimes with regrettable results.

A fourth advantage of the system of Premier Government is that it allows a division of work. Upon the King falls the inescapable duty of performing innumerable ceremonials, all of which require time and strength. Upon the King also must fall the decision of all questions of large national policy, -- a task exacting the best of any men's time and strength. Problems involving the family affairs of the Royal Family also fall upon the King's shoulders, as well as innumerable other duties which no King can escape. These responsibilities are more than sufficient to consume the full time and strength of any one man. If to all of these is added the weighty burden of carrying on the actual work of Government and deciding the multitudinous and endless minor questions which the conduct of government unforgivingly requires, the burden becomes too great for any single man to bear. The work of actual government is strenous and exhausting, far more so than most people realize. If all this work is thrown upon the King in addition to his other grave responsibilities and burdens, either he will break under the strain during a course of years, or else he will be compelled to neglect, through sheer physical incapacity, reading many State papers which the one responsible for the government ought to read and seeing many people which such a man ought to see. It is almost inevitable that he will, become tired and discouraged and in time fall in to the hands and under the power of an intriguing, clever group scheming for their own self-advancement instead of for the welfare of Siam. This was not true in the early days when the task of government had not assumed such large proportions as it does today, and when the work of government was simple & comparatively easy. As the work of government becomes more and more complex, however, the time will soon come, if it has not already done so, when no single man can possibly perform all the Ceremonials which the King must perform, properly decide large issues of national policy, settle questions arising in the Royal Family, and in addition at the same time carry on the arduous and strenous work of detailed government.

For all these reasons it would seem manifest that the King should be relieved from the hard work of government and that this should be instead upon the shoulders of a Premier appointed by the King. Such an arrangement does not mean that the King would be shron of his power. The ultimate power would still rest with the King. It would mean that the King would place upon the Premier the responsibilities for carrying on the government and that the Premier would always be responsible to the King. The King would be relieved of much of the detailed burden of government; but questions of large policy would still be referred for decision to the King.

Under such a scheme it would be vital and essential that all responsibility should be concentrated in the Premier. He therefore should alone have the power of appointing the Ministers of State, who would be

responsible for the conduct of the work in their Ministries directly and immediately to the Premier all questions should go from the ministries directly to the Premier. Under such a scheme it would seem vital that the King should not himself select or choose any of the Ministers. If he did so the Premier could not be made responsible for the work of the Ministers thus chosen. Responsibility in such a case would rest rather with the King; whereas the whole underlying conception of government by a Premier is rather to concentrate responsibility in the Premier so that for any and all mistakes or errors in the work of the Ministers the King can blame and hold entirely responsible the Premier under whose control and direction the work is carried on.

There is one danger which must be faced under such a system. It is possible that the Premier might seek to absorb so much power that he would become a rival or even overshadow the King, as was the case, for example, with the Shoguns in Japan. Although this is a possible danger, I do not feel it is a very real one under the conditions existing in Siam, unless indeed the King should be so manifestly incompetent or unfit for his duties that he ought to be stripped of power. If the Premier seemed to be scheming for personal power the King could of course always remove him. If, nevertheless, such a danger were felt to real might be guarded against by various possible methods. For instance, the Ministry of War or of National Defence might be placed directly under the King and therefore made entirely independent of the Premier. In this way the King could keep direct control of the Army and see that only officers loyal to him were appointed. Under such a scheme the Ministry of War would have to be separately budgeted for and entirely separated from the other work of government. In my opinion, however, such a precaution as keeping the Army out of the control of the Premier would under the conditions now prevailing in Siam be unnecessary.

I quite realize that there are many difficulties which must be faced in creating a form of Government by a Premier. Both the conception of making the various Ministers responsible to the Premier instead of to the King and the idea of the Premier or a Minister resigning because he personally disagrees with the policy educated by his superior although he is well qualified for his pose and entirely acceptable to his superior, are quite foreign to the ideas at present generally prevailing in Siam, and would have to be developed cautiously and with care. Nevertheless, both of these ideas must be thoroughly learned before Parliamentary Government can be achieved; and if, as I hope, Siam will one day achieve some form of Parliamentary Government, these prerequistie ideas must first be mastered and generally understood by the people. If these first steps to Parliamentary Government must be mastered some day, I see no reason why they should not be mastered now.

Very much, of course, depends on personalities. Is it possible at this time to secure some one competent and willing to undertake the infinitely important task of accomplishing this transformation and carrying on the Government as Premier? The programme to be followed vitally depends upon the answer to this question.

In answer to the 3rd. and 4th. questions proposed by Your Majesty, my answer is that Siam I hope some day may have a parliamentary form of government, but that the country is not yet prepared for representative government. I believe that these who are shaping the destinies of Siam should not lose sight of a representative form of government at some future time when the spread of education makes this possible; for I believe that some such form of Government is inevitable and desirable with the growth of education and widespread intelligence among the population. Whether or not the form of government should be the Anglo-Saxon type of parliamentary government is a question which need not be decided at this time. My own hope

is that Siam will never become completely Westernized but will retain in her development her own individuality. Her institution, governmental and otherwise, should not be blindly copied from Western nations, but should be the result and out growth of her own genius and experience.

THE SUPREME COUNCIL

The creation of the Supreme Council at the beginning of Your Majesty's reign was to my mind a masterstroke. By creating a Supreme Council endowed with high power and by placing upon this the five ablest and strongest of the Kingdom, every one of them of unquestionable integrity and patriotism, Your Majesty struck at the very root of the intrigue and underground scheming which had been going on before Your Majesty came to the throne. The result was the gain of immediate confidence on the part of the people of Siam and a great strengthening of the position of the Monarch. In my own opinion the functioning of the Supreme Council has amply justified its creation, and personally I do not feel that as long as it keeps free of intrigue it should be allowed to die a natural death. It seems to me that there are very distinct functions which the Supreme Council can fulfil under the Premier scheme of government which I have been suggesting.

Although the Premier should carry on the entire work of the government, large questions of national policy cannot fail to keep constantly arising, and these will have to be referred for decision to Your Majesty. Many of these must be questions which from their very nature should not be decided single-handed and without help by anyone. Your Majesty will doubtless wish to secure the advice of a few of the wisest men of the realm. Such questions might well be referred by Your Majesty to the Supreme Council for their advice and suggestion, always reserving the power of final dicision to Yourself. In other words, my conception of the functions of the Supreme Council under such a scheme of government would be that it should form a purely advisory body to which the King might turn for advice on question of large policy. It should have nothing whatsoever to do with the executive work of the government. Presumably the Premier should be a member of the Supreme Council, so that the person charged with the actual conduct of the government could have the benefit of the advice and views of the members of the Supreme Council. On the other hand, no member of the Cabinet other than the Premier should sit in the Supreme Council. It should be kept sharply distinct from the Cabinet and should be confined purely to the giving of advice direct to the King on questions of policy.

I realize that criticisms have been made concerning the functioning of the Supreme Council, many of them unjust, yet some of them perhaps not without foundation. To my mind the advantages of the Supreme Council outweigh the objections to it. It serves as an effective preventitive of backstairs influence which must always be an everpresent danger in absolute Monarchy. It provides for an effective avenue by which outside opinion may reach the ears of the King, and thus enable him the better to understand and appreciate the truth underlying any given situation. It gives to the King the benefit of the wisdom and experience of the ablest men of the Kingdom.

On the other hand, it has its dangers if its powers are not strictly confined to the giving of advice and if its advice is not strictly confined to question of policy. There will always be the danger that the very eagerness of its member to correct abuses will lead it to interfere with the work of the various Ministries and thereby to detract from the concentration of responsibility which should centre in each of the Ministers. If the Supreme

Council once begins to encroach upon the executive fields of government by interferings with the conduct of work in the separate Ministries, by advising as to appointments to be made under the rank of Minister of State, or in any other way taking part in the executive functions of government, it will thereby at once lessen the efficiency and increase the difficulties of every Minister. This must be an everpresent danger unless the power of the Supreme Council are strictly confined and Limited solely to the giving of advice and to the giving of advice on questions only of policy. Questions of appointments should presumably be left to the free discretion of the Ministers.

Again, as long as the member of the Supreme Council sit in the Cabinet, there is the danger of their forming a clique within the Cabinet. The Cabinet members will be ignorant of whether or not any issue under discussion in the Cabinet has already been discussed in the Supreme Council, and the members of the Cabinet will consequently be likely to feel that they are often acting in the dark. May there not be a danger that many of the Cabinet members will simply watch which way the members of the Supreme Council vote, and will cast their vote accordingly, instead of exercising an independent, judgment and feeling a real sense of responsibility? It seems open to considerable question whether the Supreme Council, if it is to perform its most useful functions, should not be kept entirely separate from the Cabinet and the members there of except the Premier refrain from sitting in the Cabinet meetings.

In answer to the 5th. question put by Your Majesty my answer is that in my judgement the Supreme Council should be continued as a permanent institution of the country, but that its power should be carefully defined by law and should be limited to the giving of advice and to giving such advice only on questions of underlying policy. I believe it should be separated from the Cabinet and should act entirely independently of that body. It should keep rigorously free of interfering in executive matters.

In the 6th. Question, Your Majesty asks whether we should have a Prime Minister and whether such a system should be inaugurated now. I have already given the reasons why I believe that Siam should have a Prime Minister. I also believe that the system should be inaugurated now. If such a fundamental change is to be made, it would seem far easier to make it at the beginning of a reign when new policies are being formed and new paths are being blazed than later on when the conduct of government has become settled in fixed channels and when restricting obligations have grown out of troublesome situations or troublesome personalities. If a change such as this is to be put into force, it would seem best to do so at the beginning of a reign so that the King can devote fresh energy and many years to the gradual moulding of the system into the most efficient form of government which can be evolved to meet the distinctive conditions and need of the country.

It may be argued that there is at present no need for such a change, since under Your Majesty's wise guidance with the assistance of the Supreme Council the government in Siam at the present time is entirely satisfactory. I can not feel the force of much an argument. While it is quite true that the present government of Siam is functioning well, when one takes a far look into the future one must reckon with a popular demand for some parliamentary or more popular form of government. This necessitates the making at some time of fundamental changes; and if progress demands these changes, surely the time to make them is when a competent and wise Monarch is on the throne, assisted by able and patriotic leaders.

LEGISLATIVE COUNCIL

The question has been asked whether or not Siam should have a Legislative Council. I hope that some day it will be possible to form a popular and representative legislative body charged with the framing of the laws; this seems to me highly desirables and ultimately inevitable. As already suggested, however, I do not feel that the rank and file of people in Siam are at present sufficiently educated and interested in public affairs to make the formation of such a body possible at this time.

Furthermore, I see very little advantage in the formation of a legislative body or council composed of representatives from each of the Government ministries. It seems questionable whether any useful purpose would be served by such a body other than that which is already being performed by the Cabinet and by the Department of Legislative Reaction: and such a council might add infinitely to the delay in securing the preserve of new laws. Until the time when a law making body can be elected by the rank and file of people and be thus directly representative of the population as a whole, in my opinion the formation of a legislative council would probably serve no useful purpose.

On the other hand, I can see a decided advantage in finding some method for making possible the interpolation of government Ministers. If the policy of any Ministry is misunderstood by the people generally, as long as it is an honest policy the Minister ought to welcome the opportunity of explaining and defending the policy so as to disarm and silence criticism. If on the other hand, the policy is due to intrigue or adopted for selfish reasons the method interpolation is often the best way to bring the matter to the attention of those at the head of the government. If it is possible therefore to secure a representative body which will represent popular opinion. I would like to see such a body given the power to put questions to the ministers of Government. Such an outlet for popular opinion would form a kind of safety valve and do much to prevent such popular opinion from becoming by reason of its suppression dangerous. If the system of Municipal Councils in the various cities proves practicable, it might later become possible to create a body containing one or more representatives from each important city with the power thus publicly to interpolate the Ministers. This is a matter, however, which should probably be left as to details until a later time when the success of the Municipal Councils has become assured. In the meantime it might prove advantageous to allow the members of the Supreme Council to interpolate the Ministers at a meeting presided over by the King. Under the Premier system of Government if the members of the Supreme Council could thus call the Ministers to account, it would serve as an effective check against the corrupt use of power by Ministers appointed by an unscrupulous Premier. It would also serve to reduce to a minimum misunderstanding between the Cabinet and the Supreme Council; for the quickest way to prevent misunderstandings is frank and full discussion.

In reply therefore to the 7th. question proposed by Your Majesty, I am not in favour of creating a Legislative Council; but I should suggest the giving of serious consideration to the later formation of some body representing popular opinion which should have the power to interpolate Cabinet Ministers, and until such time the giving of this power to the Supreme Council.

III. FINANCIAL AFFAIRS

In the 8th. question Your Majesty asks whether I have any opinion as to Siam's financial policy. Since I am not a financial expert, I think I should leave such question for the advice of a man like Sir Edward Cook, who is far better equipped than I to advise on the financial policy of Siam. Nevertheless, therefore one or two matters concerning which I feel rather strongly, but upon which because they are quite unrelated to the other subjects of this Memorandum. I shall speak very briefly.

Siam, in my opinion, should not be so largely dependent upon a single crop. In the case of unfavourable weather conditions and a consequent shortage of failure to the rice crop, it means that Siam suffers unduly, and is sometimes placed in a temporarily precarious financial situation. It does not seem wise to place on one's eggs in a single basket. I therefore sometimes wonder whether Siam ought not to take steps to engage in the cultivation of some secondary crop, such as tobacco. I have been informed that there is no reason, so far as climatic conditions are concerned, why tobacco should not be produced in Siam and that it could be produced in the off seasons between the rice crops. Why should Siam not profit, as Java has done from large tobacco crops? Not only would this diversify Siam's crops, but it would of course considerably increased the national production and the consequent revenues of the government. Similarly, there seems reasons why Siam should not grow hemp and other similar products.

Might not more assistance also be given to effects to obtain the of a more standard and better rice seed, and thus to standardize the rice produced in Siam and to improve the quality of the crop? Again, might not the fisheries be protected and the production of fish thus increased? I believe that certain kinds of fisheries are now being injured through lack of protection, with proper fish protection and an efficient Fishery Department not only could this injury be stopped but the amount of fish available for food actually increased.

The idea which I am trying to suggest is that the production of Siam should be stimulated and increased in order to increase the prosperity of the country. All this would seem largely dependent upon the efforts of the Department of Agriculture but that Department of course, is helpless to undertake such activities without adequate funds. Inasmuch as the future prosperity of Siam depends largely upon the stimulation and increase of her agricultural resources, does it not seem that perhaps a greater proportion of the revenues of the kingdom should be allotted to the Ministry of Agriculture than that at present allowed? Might not a similar remark be made with reward to the Ministry of Education, whose work again vitally concerns the future development of Siam? The thought in the back of my mind with regard to the question of financial policy is the fundamental problem of whether it might not be wise to reconsider afresh the proportion of revenues allotted to each Ministry in the light of the future hope of Siam.

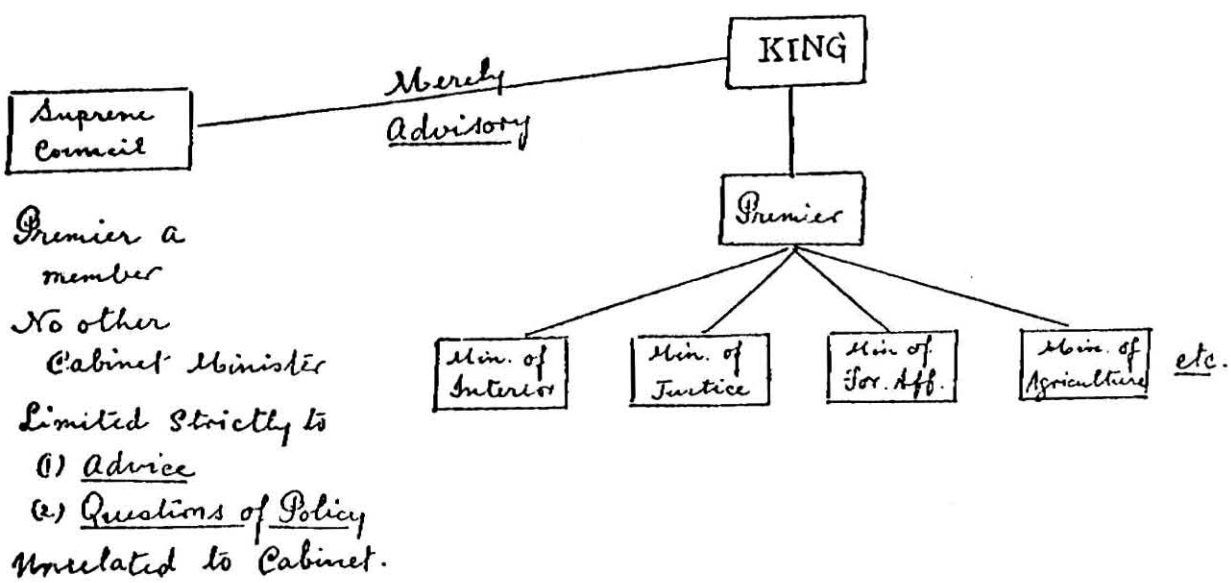
During the year B.E. 2467 out of a total national expenditure of Tcs. 96,452,497.00 the expenditure of the Ministry of Lands and Agriculture was only Tcs. 4,177,709.00 and of the Ministry of Education only Tcs. 2,640,344.00 Should not the allotment of revenues as between the different Ministries be freshly considered and determined more in accordance with will make for the greatest prosperity and strongest Siam of the future?

The 9th. question which Your Majesty proposed is whether anything can be done to make the Chinese become Siamese as in the old days. This is a matter of such far reaching importance that I do not feel that I ought to venture an opinion as to it without considerably more study than that which I have been able to devote to it in the two days since Your Majesty's questions were put to me. I should like before coming to any definite conclusions to discuss further with Your Majesty certain underlying problems of policy upon which this question must ultimately depend.

In order to put into concrete shape some of the ideas which I have expressed to Your Majesty, and in compliance with Your Majesty's desire I have put into the form of a preliminary draft of a short constitution the framework of the government discussed above. I am sure that Your Majesty will understand that this is not intended in any sense as a finished document but merely as a hasity prepared starting point upon which to based later discussions.

SD/PHYA KALYAN MAITRI.

(Francis B. Sayre)

ร่างรัฐธรรมนูญฉบับย่อของพระยากัลยาณไมตรี พ.ศ. ๒๔๖๙

OUTLINE OF PRELIMINARY DRAFT

ARTICLE I.

The Supreme Power throughout the Kingdom shall be vested in His Majesty the King.

ARTICLE II.

The King shall appoint a Premier who shall be responsible to the King for the entire executive work of the Government. He may be dismissed by the King at any time.

ARTICLE III.

The Premier shall appoint and may remove on his own responsibility the Ministers of State at the heads of the various Government Ministries. He shall be responsible to the King for the entire work of each Ministry. He shall also be charged with the duty of carrying out the general Policies of the Government as directed by the King and of co-ordinating for this purpose the work of the Separate Ministries.

ARTICLE IV.

Each Government Minister shall be responsible directly to the Premier for the work of his own Ministry. He shall assist in carrying out the general policies directed by the Premier.

ARTICLE V.

The Cabinet shall be called together and presided over by the Premier, and shall be composed of all the Ministers of States. It may discuss matters of common interest, but the responsibility for all decisions shall rest with the Premier.

ARTICLE VI.

The Premier will refer to the King for decision all questions of large general policy. In all matters he shall be subject to the direct control of the King.

ARTICLE VII.

The King shall appoint a Supreme Council of five members. The Premier shall be a member exofficio, but no other Cabinet officer shall be a member. The Supreme Council shall exercise no executive power whatsoever. Its function shall consist solely in giving to the King when called upon to do so advice on questions of general policy or on questions other than the detailed executive work of the Government. It shall have no power to advise as to appointments nor as to details of administration. It shall however have the power to interpolate the Premier or any Cabinet officer.

ARTICLE VIII.

The King shall appoint and may remove at any time the members of the Privy Council.

ARTICLE IX.

Within three days of ascending the throne the heir apparent shall be provisionally chosen by the King with the advice and consent of the Privy Council. The choice shall be limited to sons of a King and a Queen or to those of Royal Blood, but shall not be otherwise limited either by rank or seniority. The choice of heir apparent shall not be irrevocable, but shall be freshly made by the King with the advice and consent of the Privy Council at the end of each five year period thereafter. (Note : Or perhaps a period longer than five years may be desired.) Should the King die before any choice has been made, the heir apparent shall be chosen immediately after the King's death by the Privy Council. In all cases three quarters of the members of the Privy Council then within the Kingdom shall be necessary to elect.

ARTICLE X.

The judicial power, subject to the supreme power of the King, shall be vested in the Supreme or Dika Court and in such inferior Courts as the King may from time to time create.

ARTICLE XI.

The supreme legislative power shall rest in the King.

ARTICLE XII.

Changes in this fundamental law may be made only by the King with the advice and consent of three quarters of the members of the Privy Council.

บันทึกแสดงความคิดเห็นของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

MEMORANDUM

1. I have carefully read His Majesty's memorandum, as well as that of Phya Kalyan. I have nothing except endorsement to express regarding H.M.'s memorandum but to P.K.'s memorandum, while admiring the exposition of his views and agreeing to in some parts, I regret to find myself differ from him in others. But time allowed to formulate my answer is short, and the handicap in my case by having to express my views in English instead of Siamese, compels me to write only briefly. However the proposals made by P.K. in his memorandum are of two kinds, namely, proposal on matters to be promalgated immediately and proposal on matters to be given further considerations. I will only comment on the former.

2. The most important proposal, as it seems to me, is to change the system of administration of the Kingdom by the appointment of a Prime Minister with the power of selection and dismissal of ministers of state, and with the sole power to formulate policy and direct the administrations of the Kingdom, subject of course to the consent of the King and the shadow of a control by the Supreme Council of State. I am bound to admit my limitations both in the studies and the knowledge of the administrations of European countries. My impression is that a Prime Minister is indispensible in parliamentary government, but in a country where absolute monarchy prevails such as, for example, Russia, Turkey, and Persia, the system did not seem to do much good without a strong monarch, nor indeed able to safe a weak monarch from his ruin. But I repeat again that I do not consider myself competent to judge matters of European nature, so I will confine my comment entirely to what I think would effect Siam and the Siamese.

3. First of all I will consider the general impressions that it would likely make in the country, because a Prime Minister such as proposed by P.K., or indeed, a Prime Minister in the European sense, is an unknown functionary in Siam, and to create one is an innovation that would naturally give rise to all sorts of conjectures. Plausible explanation may of course be written in the preamble of the decree, but would it be possible to convince the people? The fact that the King has appointed another person, whom they do not respects as much as the King himself, to govern the country in his stead, will most naturally make them ask, Why? Is it because the King does not care to do the work as a King should do, or that the Supreme Council, seeing that the King is too weak to rule, persuaded him to appoint a Prime Minister? In either case the authority and the prestige of the King would suffer in the eyes of the people. The innovation may be applaused by some Westernized Siamese, but how many are they comparing with the whole people of Siam? In short, I am of opinion that the innovation would create a general unfavourable impression in the country. One must not forget that general impression means much in this country, as it has already proved by the result of H.M.'s first act in creating the Supreme Council of State.

4. I will now consider the likely effect that the innovation would take upon the ruling class, taking the effect already seen by the creation of the S.C.S. as a standard of judgement. It would in all probability create 3 kinds of sentiment, i.e.,

(A) Those who applause any willing to support the innovation, either by conviction, or by allowing loyalty to the King to override their conviction, and those who applause because they expect personal benefit from it.

(B) Those who are indifferent and scepticle, either because they have no interest of their own to concern, or being opportunists simply awaiting to profit themselves out of whatever result it may bring.

(C) Those who oppose it either by their own conviction, or by personal jealousy, or having profit or interest to loose by the innovation.

In fact no matter what system of government is adopted it can never give universal satisfaction, and there bound to be divisions of sentiment something similar to what I have said. The only thing to be hoped for is that the proportion of favourable sentiment be the majority, which I do not think would be the case in the appointment of a Prime Minister as proposed.

5. H.M. rightly stated in his memorandum that he has received deplorable inheritance when he ascended the Throne, because the authority of the sovereign had fallen much in respect and confidence, the treasury was on the verge of bankruptcy, and the government was corrupted and the services more or less in confusion. It was the master's stroke of H.M. in the creation of the S.C.S. immediately after his accession that instantly restored the general confidence in the Throne. Now let us look at the composition and the working of the S.C.S. The Council is a committee of five persons of repute and experience preside always by the King in person, and every resolution passed in the Council is executed by the King alone, no member of the Council is ever mentioned in any act, nor has any of them interfered with the work of ministerial departments, and yet accusationst are not wanting, that the Council has usurped H.M.'s authority and power, and also trying to interfere with the ministerial responsibility. I am glad indeed that H.M. himself refuted these accusations in his memorandum. But the fact that mischievous accusations are capable of being made against a Council of five persons (perhaps I may be allowed to call of high repute) is enough to make one realise what difficulties a Prime Minister alone would have to face against all sorts of intrigue, while on the other hand he is being held responsible for the good administration of the country. Here one discerns the necessity which may arise that a Prime Minister would be obliged to resort to strategems, good or bad in order to keep his position or otherwise throw up his appointment altogether.

6. Now I come to the person and the responsibility of the Prime Minister. No doubt H.M. will select the best qualified person in the Kingdom as his first Prime Minister, and let us presume that the selection meets with universal approval. The first impression created by the appointment of the Prime Minister would be that he is expected to improve the administration in such a way that will give entire satisfaction to the public. Should he fail to realise general expectations however unreasonable, he would always stand to have censures heap upon his head which would make it extremely difficult for a Prime Minister to maintain the public confidence for any length of time. Moreover the Prime Minister, however wise and able he may be, has to carry on his work with the approval of the King as well as loyal support and competent assistance of the ministers of state. How is he to be assured of it? It is indeed proposed that the Prime Minister should have the power of removal and selection of ministers. But such powers have always been considered to belong to the King alone, and considered to be the mainstay against personal intrigue of others. It will be a great difference between the King

exercising those powers in the S.C.S., and permitting the Prime Minister to exercise them with his approval. If the Kings own backstair is considered obnoxious, what would it be to have another one of the Prime Minister? Let us suppose that nothing I have said would happen. Now if the Premier considers one or more ministers of state incompetent, who would he select to replace them? Naturally he would select those whom he has confidence in ability as well as loyalty towards him. Here we may discern the element of party government introduced into Siam but without parliamentary control, such element could easily tends to be a government by faction.

7. The relation between the Sovereign and the Prime Minister is also most important and most delicate matter. It would be utopian to expect that the King and the Prime Minister would always see eye to eye, or indeed that every Prime Minister would have the same degree of favour and confidence of the King. If the King wants to dismiss a Prime Minister, he would have to find convincing reason for so doing, but in the absence of parliament who is to furnish the convincing reason that protects H.M.'s decision from being considered unjust and arbitrary? The dismissed Prime Minister naturally would not proclaim his own faults, and he, being a great man, may have more or less admirers who agree with him, and here we see the element of official opposition being introduced into Siam, and again without parliamentary control. But the worse would happen when the King wants to dismiss a Prime Minister and he has the general support of the people, even in Bangkok alone.

8. There is another thing which in Siam is still different from European countries where the system of government by Prime Minister existed. In a country like England or France where government changes according to the will of parliament, or even Russia in the old days when ministers were often changed according to the will of the Monarch, in those countries they have organised departments of Civil Service in which the permanent officials run the work, the minister only directs the policy; so a change of a minister does not effect the works of the department. Now in Siam, at present at any rate, and I am of opinion that for some time to come yet, the minister is the backbone of the ministry he presides. The organisation as well as the work of a department are still visibly effected by the competency of the minister. That is why even without constant changes of the minister it is difficult to find a real competent man as head of aministerial department. If a ministerial host becomes unpermanent before a thorough organisation is made in the ministries in the same way as in European countries, I am afraid local discipline will also break down, and because in stead of looking to one chief all the time, speculation as to a coming chief would constantly arise. It may be argued that the Prime Minister is expected to cure all those imperfections, but from the nature of things existing in this country as aforesaid, can one man do it? It may be argued again that the answer could be known only if we give the idea a trial. But why run the risk of a trial for the sake of an idea when there is no necessity.

9. I do not wish it to be understood that I think parliamentary government and the system of government by having a Prime Minister are for ever unfit for Siam. I only maintain that both are unfit and undesirable in the condition and circumstances which now exist in Siam, and the result would be disastrous even if the system of government by a Prime Minister alone is adopted now. What Siam urgently wants at the present moment is to remedy the evils existed before H.M. came to the Throne, and to organise an efficient administration of the Kingdom before anything else. In this respect H.M. himself has done a great act, which can never be overpraised, by the creation of the S.C.S., and himself working with it loyally and arduously with the satisfactory

results, that confidence in the government has been re-established, and the national budget balanced, and put a stop to official embezzlement and irregularities by removing undesirables from offices and putting in competent men to do the work of reorganisation of the administrations. One should not forget that all the good works accomplished by H.M. was done within the last ten months, and there are many more works to be done, and "Rome was not built in a day". Even if the innovation is introduced I doubt whether it can accomplish more rapidly, not tosay, or better. I am an old man and may be considered naturally conservative, but with sincere conviction I beg leave to ask that what fault or drawback the present system has shown, so as to endanger the safety or retard the progress of Siam, if it is allowed to continue? Is there any apparent and convincing necessity which requires radical modification? If the benefit of the present system is found to exist no longer or has been compromised, I do not think any member of S.C.S. would hesitate to remedy it even with its own desolution, but if the S.C.S. is still considered useful, I beg to warn that the appointment of a Prime Minister as proposed, and no matter what the proposal may provide for, the S.C.S., is bound to be extinguish the S.C.S. in so far as its usefulness is concerned even with the life-time of the old men who now serve in it.

10. H.M. has done me a great and gratifying honour by mentioning my name in his memorandum among the first and firm supporters of his idea in the creation of the S.C.S. I did so because I was absolutely convinced that such council alone would be practicable for the successful administration of Siam under the present circumstances. If I remember rightly I have also expressed my opinion to H.M. even then, I do not think a system of government by Prime Minister would do in Siam. It was therefore a sort of pride and satisfaction to me to see the results of H.M.'s creation of the S.C.S., because it made me feel that I was not wrong in giving him my support, and I wish H.M. to know that it was a real pleasure to me when sitting in the Council to see and feel that everyone of its members from the King downwards discard all personal ambitions and work together solely for the benefit of Siam.

11. As regards the impracticability of having a parliamentary government in Siam till the people are sufficiently educated to understand their responsibility in the election, I entirely agree with P.K. and think that he is absolutely right. I would only add that either when the institution of the S.C.S. is found wanting in usefulness, or when the time approaches that H.M. is considering the creation of the parliamentary government, then the question of government by Prime Minister should be taken up for consideration.

12. As regards making municipal institution, the starting point for representative government I need not comment in this memorandum, because it was also a subject which I agreed with and supported H.M.'s idea before he came to the Throne just the same as I have supported his idea of the creation of the S.C.S.

1st. August 1926.

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสถาบันทางการเมืองที่สืบทอดมาจากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓ สถาบัน คือ รัฐมนตรีสภา เสนาบดีสภา และองคมนตรี สถาบันทั้ง ๓ นี้ ยังมีลักษณะการดำเนินงานบางประการซึ่งทำให้ผลที่ได้รับไม่เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างเต็มที่ ฉะนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำริจะปรับปรุงสถาบันดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

รัฐมนตรีสภา เกิดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกเคาน์ซิลออฟสเตท หรือที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ตราพระราชบัญญัติรัฐมนตรีรัตนโกสินทรศก ๑๑๓ ขึ้นแทน จึงมีรัฐมนตรีสภาเกิดขึ้นตามพระราชบัญญัตินี้ ทำหน้าที่พิจารณาปรึกษากฎหมายต่างๆ ตามที่ได้รับพระบรมราชโองการ รัฐมนตรีแบ่งออกเป็น ๒ พวก กลุ่มแรก ได้แก่ เสนาบดีหรือผู้แทน กลุ่มที่ ๒ คือ ผู้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้ง ในระยะหลังบทบาทของรัฐมนตรีสภาลดความสำคัญลง และได้มีพระราชบัญญัติยกเลิกรัฐมนตรีในวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

เสนาบดีสภา เกิดขึ้นจากการประชุมปรึกษาราชการของเสนาบดีเจ้ากระทรวงต่างๆ โดยมีพระมหากษัตริย์ประทับทรงเป็นประธาน เพื่อพระราชทานคำแนะนำและพระบรมราชวินิจฉัยในที่สุด บางครั้งหากมีพระราชกิจอื่นๆ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีผู้ใหญ่ทำหน้าที่เป็นประธานแทนพระองค์ การประชุมไม่มีกำหนดแน่นอนแล้วแต่พระบรมราชโองการ คือ ตามปกติประชุมอาทิตย์ละครั้ง การประชุมบางครั้งไม่ค่อยได้ผลนัก เนื่องจากเสนาบดีบางกระทรวงไม่ค่อยประสานงานและเอื้ออำนวยประโยชน์แก่กัน บางครั้งก็ไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น พระมหากษัตริย์จึงต้องทรงทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมงานระหว่างกระทรวงอยู่ตลอดเวลา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรับปรุงเสนาบดีสภาใหม่ โดยให้มีระเบียบวาระการประชุม มีการลงมติและรายงานการประชุมทุกครั้ง มีกำหนดวันประชุมที่แน่นอนทุกอาทิตย์ และเปลี่ยนลักษณะจากสภาที่ปรึกษาและสภาบริหารมาเป็นสภาบริหารอย่างเดียว เรื่องที่เสนาบดีเจ้ากระทรวงเสนอจะนำเข้าพิจารณาในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภาก่อน แล้วนำเข้าพิจารณาในที่ประชุมเสนาบดีสภา จากนั้น เมื่อนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย มีพระบรมราชวินิจฉัยเป็นที่สุดแล้ว เสนาบดีเจ้าของเรื่องจึงรับไปดำเนินการได้

ส่วนองคมนตรีนั้น สืบเนื่องมาจากการตั้งที่ปรึกษาราชการในพระองค์ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาความสำคัญลดลง กลายเป็นแต่งตั้งพระราชวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตามธรรมเนียม เพื่อแสดงความไว้วางพระราชหฤทัย จำนวนองคมนตรีจึงทวีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ ในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีจำนวนถึง ๒๓๓ คน และมิได้มีบทบาททางการเมืองการปกครองแต่อย่างใด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริให้ปรับปรุงองคมนตรี ให้เป็นสถาบันทางการเมืองการปกครองที่มีประโยชน์ต่อราชการอย่างแท้จริง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) อดีตเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และประเทศชาติเป็นอย่างยิ่งผู้หนึ่ง ได้กราบบังคมทูลถวายความเห็นว่าควรรวมอภิรัฐมนตรีสภา รัฐมนตรีสภา และองคมนตรีเป็นสภาเดียวกัน เรียกว่า "สภารัฐมนตรี"[๑]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานเรื่องการปรับปรุงองคมนตรีให้แก่อภิรัฐมนตรีสภาพิจารณา อภิรัฐมนตรีได้ประชุมพิจารณาเรื่องนี้หลายครั้ง ในที่สุดลงมติเห็นชอบให้ตั้งคณะกรรมการดำเนินงานคณะหนึ่ง เรียกว่า "กรรมการจัดระเบียบองคมนตรี" ประกอบด้วย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นประธานกรรมการ และกรรมการอีก ๘ ท่านคือ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร หม่อมเจ้าดำรัสดำรงเทวกุล เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) พระยาจินดาภิรมย์ราชบดีสภา (จิตร ณ สงขลา) พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี (บุญช่วย วณิกกุล) พระยาสุรินทราชา (นกยูง วิเศษกุล) และพระยาโกมารกุลมนตรี (ชื่น โกมารกุล ณ นคร)[๒] คณะกรรมการจัดระเบียบองคมนตรีได้ประชุมร่างพระราชบัญญัติองคมนตรีแล้วเสร็จในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๐ หลังจากเสนาบดีสภาลงมติเห็นชอบร่างดังกล่าวแล้ว ได้ออกประกาศใช้เป็นกฎหมาย เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ศกเดียวกัน เรียกว่า "พระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๐"

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๗/๒** เรื่องเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแสดงความเห็นเรื่องให้จัดตั้งสภารัฐมนตรี.

[๒] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๖/๓** รายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๓๑ วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙.

พระราชบัญญัติองคมนตรีซึ่งตราขึ้นใช้นี้ นอกจากจะว่าด้วยการแต่งตั้งและการออกจากองคมนตรีแล้ว ยังได้กำหนดให้มีสภากรรมการองคมนตรีขึ้นเป็นครั้งแรก ประกอบด้วยกรรมการจำนวน ๔๐ คน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งจากองคมนตรี กรรมการองคมนตรีจะเลือกตั้งกันเองขึ้นดำรงตำแหน่งสภานายก ๑ นาย และอุปนายก ๑ นาย และเข้ารับตำแหน่งโดยได้รับพระบรมราชานุมัติ กรรมการองคมนตรีอยู่ในตำแหน่งได้คราวละ ๓ ปี เมื่อครบวาระเป็นพระราชอำนาจที่จะแต่งตั้งองคมนตรีผู้ใดก็ได้เป็นกรรมการองคมนตรีชุดใหม่ โดยจะทรงแต่งตั้งกรรมการคนใดซ้ำอีกก็ได้ ส่วนผู้ที่พ้นสภาพตามวาระ หรือกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งกรรมการ จะยังคงเป็นองคมนตรีอยู่ตามเดิม สภากรรมการองคมนตรีมีหน้าที่ประชุมพิจารณากฎหมายหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามแต่จะโปรดเกล้าฯ พระราชทาน หรือหากพิจารณาเห็นว่าเรื่องใดมีความสำคัญเกี่ยวกับสวัสดิภาพผลประโยชน์ของบ้านเมืองและประชาชน สมควรที่จะประชุมปรึกษาถวายความเห็น และมีกรรมการองคมนตรีไม่ต่ำกว่า ๕ คนลงนามรับรองแล้ว สภานายกสามารถนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเปิดประชุมได้ สภากรรมการองคมนตรีนี้มีลักษณะการดำเนินการประชุม การลงมติ และหลักการต่างๆ คล้ายรัฐสภาในระบอบประชาธิปไตย โดยมีกฎหมายของสภาโดยเฉพาะเป็นหลัก เรียกว่า "ข้อบังคับสภากรรมการองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๒"[๑] ออกประกาศใช้วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๒ สาระในข้อบังคับนี้แบ่งออกเป็น ๑๑ หมวด ดังนี้ หมวดที่ ๑ การเลือกสภานายกและอุปนายก หมวดที่ ๒ หน้าที่เจ้าพนักงาน หมวดที่ ๓ การประชุม หมวดที่ ๔ ญัตติ หมวดที่ ๕ การแปรญัตติ หมวดที่ ๖ การกล่าวอภิปรายสนับสนุนหรือคัดค้านญัตติ หมวดที่ ๗ การลงมติ หมวดที่ ๘ ระเบียบความประพฤติในชุมนุมกรรมการ หมวดที่ ๙ อนุกรรมการเต็มสภา หมวดที่ ๑๐ อนุกรรมการ และหมวดที่ ๑๑ วิธีปรึกษาร่างกฎหมายหรือร่างอื่นๆ

สภากรรมการองคมนตรีเปิดประชุมครั้งแรกในวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชดำรัสให้เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ราชเลขาธิการอัญเชิญนำไปอ่านในการเปิดประชุม พระราชประสงค์ในการจัดตั้งสภาฯ ปรากฏในพระราชดำรัสอย่างชัดแจ้ง นอกจากนี้ ยังมีพระราชดำริจะให้สภากรรมการองคมนตรีเป็นสภาที่ฝึกหัดของรัฐสภาในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งจะมีในอนาคตด้วย

พระราชดำรัสในวันเปิดการประชุมสภากรรมการองคมนตรี[๒]

ท่านกรรมการองคมนตรี

ท่านย่อมทราบแล้วว่าตามตำนานของกรุงสยามตั้งแต่โบราณกาลมา การปกครองประเทศย่อมอยู่ในพระราชอำนาจอันสิทธิ์ขาดของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว แต่เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น มีราชการมากขึ้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็ได้ทรงตั้งแต่งผู้ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยเป็นเสนาบดี ให้บังคับบัญชากระทรวงทบวงการต่างๆ เพื่อปลดเปลื้องพระราชภาระ เช่น เสนาบดีสภาประชุมปรึกษาข้อราชการกันอย่างทุกวันนี้นั้นได้มีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ ถึงเช่นนั้นก็ดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงสถาปนารัฐมนตรีและองคมนตรีขึ้นอีกในรัชกาลของพระองค์ เพราะทรงเห็นตระหนักแล้วว่าการฟังความคิดความเห็นฝ่ายมากนั้นย่อมมีประโยชน์ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุมรัฐมนตรีและองคมนตรีกันบ้างตลอดมาจนรัชกาลที่ ๖ ต่อมาที่ประชุมองคมนตรีนั้นมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ผู้มาประชุมไม่สันทัดในเชิงการชุมนุมใหญ่นัก การประชุมจึงมีผลน้อยและห่างเวลาไป

---

[๑] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๒ พ.ศ. ๒๔๗๒** (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์), หน้า ๑๗.

[๒] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๐ พ.ศ. ๒๔๗๐** (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๗), หน้า ๓๑๒.

ตั้งแต่เราได้ครองราชสมบัติสืบต่อสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชก็ได้เห็นว่าสภาเสนาบดี และตัวเราจะปกครองบ้านเมืองซึ่งเป็นความรับผิดชอบอันใหญ่ยิ่งนั้น ย่อมต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญความสามารถของผู้อื่นด้วยจึงจะได้ผลดียิ่งขึ้น เราจึงได้สถาปนาอภิรัฐมนตรีขึ้นเป็นที่ปรึกษาอีกคณะหนึ่ง และโดยเหตุที่ในเวลานี้ผู้ที่ได้รับการศึกษาทั้งในกรุงและในประเทศที่รุ่งเรืองก็มีเป็นจำนวนมากกว่าเดิม และยิ่งจะมีคนที่มีความรู้มากขึ้น เราจึงเห็นว่าถ้าจะดัดแปลงสภาองคมนตรีให้ดีขึ้นและให้ประชุมปรึกษาข้อราชการถวายความเห็นด้วยอีกคณะหนึ่ง ก็ย่อมจะยังประโยชน์เพื่อความเจริญและสันติสุขของประชาชนให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น แต่ถ้าจะให้องคมนตรีทั้งหมดประชุมกันเห็นว่าจะมากมายเกินไปนัก จึงได้กำหนดจำนวนเพียง ๔๐ คน ซึ่งคิดว่าเป็นจำนวนพอดี ตั้งเป็นกรรมการองคมนตรีคณะหนึ่ง

เราขอให้ท่านเข้าใจว่าสภากรรมการขององคมนตรีที่เราได้ตั้งขึ้นตามความในพระราชบัญญัติองคมนตรีลงวันที่ ๒ กันยายนนั้น จะเหมือนปรีวีเคาน์ซิลของประเทศอังกฤษก็แต่ในนามเท่านั้น ลักษณะการหาคล้ายกันไม่ ต้องเป็นไปตามสภาพที่เหมาะแก่ประเทศของเรา กล่าวคือ เรามีความประสงค์ที่จะทดลองและปลูกฝังการศึกษาในวิธีการปรึกษาโต้เถียงให้สำเร็จเป็นมติตามแบบอย่างที่ประชุมใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงได้ดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ใช้การได้เหมาะตามสภาพของบ้านเมืองที่มีอยู่ในเวลานี้ ถ้าหากถึงเวลาอันควรที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีปกครองประเทศต่อไปก็จะได้ทำได้โดยสะดวก ส่วนการเลือกกรรมการนั้นก็ได้เพ่งเล็งถึงคุณวุฒิความสามารถเป็นใหญ่ ผู้ใดมีความสามารถปรากฏแล้ว เรายินดีที่จะตั้งเป็นองคมนตรีและเลือกเป็นกรรมการหมุนเวียนกันไป ดังแจ้งในคำปรารภและในมาตราอื่น ๆ แห่งพระราชบัญญัตินั้นแล้ว การที่เราได้เลือกท่านเป็นกรรมการองคมนตรีนั้น ควรเห็นว่าเป็นหน้าที่สำคัญอย่างยิ่ง และท่านทั้งหลายพึงเข้าใจว่าเรามิได้เลือกท่านมาเป็นผู้แทนชนคณะใดหรือเหล่าใดโดยเฉพาะ ท่านทั้งหลายจงออกความเห็นโดยระลึกถึงประโยชน์ส่วนรวมส่วนใหญ่ของแผ่นดินและประชาชนชาวสยามโดยทั่วไปเป็นสำคัญ เราเชื่อว่าท่านคงจะดำเนินการประชุมให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง แม้มีสิ่งไรที่ท่านเห็นว่าจะยังความผาสุกให้บังเกิดขึ้นแก่ประชาชนก็ให้ท่านถวายความเห็นได้ทุกเมื่อ เรายินดีที่จะฟังเสมอ

*เราได้แต่งตั้งให้ราชเลขาธิการ*มาเปิดประชุมนี้เป็นปฐมฤกษ์แทนตัวเรา และให้เป็นประธานชั่วคราวจนกว่าท่านจะเลือกกันเองขึ้นเป็นสภานายก นาย ๑ และอุปนายก นาย ๑ ตามความในพระราชบัญญัตินั้น ในโอกาสนี้เราขออวยพรให้ท่านทั้งหลายประชุมปรึกษากันให้สำเร็จผลเป็นประโยชน์แก่ประเทศสมดังความหวังของเราทุกประการ และจงประพฤติตนให้เป็นตัวอย่างอันดีแก่คนทั้งปวงเทอญ*

ประชาธิปก ปร.

๓๐ พฤศจิกายน ๒๔๗๐

* เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์)

พระราชบัญญัติองคมนตรี พ.ศ. ๒๔๗๐[๑]

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

โดยที่มีพระราชหฤทัยจำนงหมายอยู่เนืองนิตย์ ในอันจะทรงจรรโลงสยามรัฐให้พลันบรรลุถึงซึ่งความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นสืบไป ให้ทวยอาณาประชาราษฎร์ข้าขอบขัณฑสีมา ได้บรรเทองในความเที่ยงธรรมร่มเย็นเป็นสันติสุขโภคยสมบูรณ์ตามควรแก่ภาวะฐานานุรูปเป็นนิรันดร์

โดยที่ทรงมั่นพระราชหฤทัยว่า ในการปกครองย่อมมีปัญหาข้อราชการบางประเภท ซึ่งหากได้ปรึกษาฟังความเห็นของบุคคลผู้มีสติปัญญามีความรู้หยั่งถึงสุขทุกข์ของประชาชนเป็นจำนวนมากคนด้วยกัน ก็ย่อมจะเป็นการดีมีคุณประโยชน์

โดยที่ทรงพระอนุสรคำนึงถึงระเบียบการองคมนตรี อันสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งขึ้นไว้แล้วแต่หลังด้วยอำนาจพระปรีชาญาณอันสุขุมนั้น หากจัดดำเนินการให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไปอาจสำเร็จเป็นประโยชน์เช่นกล่าวนั้นได้ และ

โดยที่ทรงพระราชดำริว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยองคมนตรีจุลศักราช ๑๒๓๖ ซึ่งเรียกว่า พระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล คือ ที่ปรึกษาในพระองค์นั้น เป็นบทบัญญัติและระเบียบการอันล่วงสมัย ไม่เหมาะที่จะใช้ต่อไปโดยพฤติการณ์ปัจจุบัน

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยองคมนตรีขึ้นใหม่ โดยบทดังจะกล่าวต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติองคมนตรี พ.ศ. ๒๔๗๐

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล คือ ที่ปรึกษาในพระองค์ ซึ่งได้ตราขึ้นไว้เมื่อปีจุลศักราช ๑๒๓๖ และใช้ความในพระราชบัญญัตินี้แทน

มาตรา ๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะทรงเลือกสรรบุคคลใด ๆ ซึ่งมีสัญชาติเป็นไทยและซึ่งทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสามารถ และทรงคุณธรรมสมควรเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยตั้งขึ้นไว้เป็นองคมนตรี

ส่วนองคมนตรีซึ่งได้โปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นไว้ก่อนแล้วนั้น ก็ให้คงเป็นองคมนตรีต่อไปตามความในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๕ ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะโปรดตั้งให้ผู้ใดเป็นองคมนตี จะพระราชทานสัญญาบัตร และผู้ที่ได้รับตำแหน่งเป็นองคมนตรีนั้น ต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาสาบาลถวายตามแบบสำหรับองคมนตรีก่อน จึงจะนับว่าการทรงตั้งนั้นสมบูรณ์

มาตรา ๖ องคมนตรีคนใดมีความรู้ความเห็นอย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งสมควรจะนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ก็พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กราบบังคมทูลพระกรุณาได้โดยตรง

มาตรา ๗ ผู้ที่ได้รับราชการมาในตำแหน่งองคมนตรีตลอดเวลาสิบปี ได้เงินเดือนเบี้ยหวัดเบี้ยบำนาญในราชการไม่ถึงปีละพันหกร้อยบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะโปรดให้ได้รับพระราชทานเงินเดือนเลี้ยงชีพตลอดเวลาที่เป็น

---

[๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๒. ต่อมายกเลิกตามประกาศลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕.

องคมนตรีในปีหนึ่ง รวมทั้งเบี้ยเลี้ยงชีพและเงินเดือนอื่น ๆ ไม่ให้ต่ำกว่าพันหกร้อยบาท แต่ถ้าเคยเป็นกรรมการองคมนตรีตามความในมาตรา ๑๒ ด้วยแล้ว ให้เพิ่มอัตราขึ้นเป็นจำนวนสองพันสี่ร้อยบาท

มาตรา ๘ ผู้ใดได้เป็นองคมนตรีแล้วให้อยู่ในตำแหน่งนั้นไปจนสิ้นรัชกาล และมีกำหนดอยู่ได้อีกหกเดือนจึงจะขาดจากตำแหน่ง ถ้าพระเจ้าแผ่นดินที่ได้สืบราชสมบัติพระองค์ใหม่จะโปรดให้เป็นองคมนตรีต่อไป ก็ต้องทรงตั้งใหม่

มาตรา ๙ องคมนตรีคนใดผิดคำสาบานก็ดี ทำผิดหรือประพฤติตนให้เป็นที่เสื่อมเกียรติศักดิ์ ไม่สมควรจะอยู่ในตำแหน่งก็ดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะทรงถอดผู้นั้นออกเสียจากตำแหน่งก็ได้

มาตรา ๑๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะได้ทรงตั้งข้าราชการในกรมราชเลขาธิการคนหนึ่งขึ้นไว้ในตำแหน่งเลขาธิการองคมนตรีเป็นเจ้าพนักงานประจำ มีหน้าที่เป็นผู้รักษาทะเบียนองคมนตรีและเป็นเลขาธิการของที่ประชุมสภากรรมการองคมนตรี

มาตรา ๑๑ ให้มีสภากรรมการองคมนตรี เพื่อประชุมปรึกษาหารือข้าราชการตามแต่จะโปรดเกล้าฯ พระราชทานลงมาให้ปรึกษา

มาตรา ๑๒ ในสภากรรมการองคมนตรีนั้นให้มีกรรมการสี่สิบคน ซึ่งจะได้ทรงตั้งจากจำนวนองคมนตรี

ให้กรรมการองคมนตรีเลือกกันเองตั้งขึ้นเป็นสภานายก ๑ อุปนายก ๑ เมื่อได้เลือกกันแล้วต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุมัติก่อน ผู้รับเลือกจึงจะเข้ารับตำแหน่งได้

มาตรา ๑๓ เมื่อได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานข้อความใดลงมาให้ปรึกษาแล้ว สภากรรมการองคมนตรีมีอำนาจและหน้าที่ที่จะประชุมปรึกษาหารือแถลงความเห็นโต้เถียงและทำความตกลงในข้อนั้นได้

อนึ่ง ถ้ากรรมการองคมนตรีมีจำนวนไม่น้อยกว่าห้าคน พร้อมกันเข้าชื่อทำหนังสือยื่นต่อนายกแห่งสภากรรมการองคมนตรีว่ามีข้อความสำคัญเกี่ยวกับสวัสดิภาพแห่งบ้านเมืองและประชาชน อันควรจะได้ประชุมปรึกษาถวายความเห็นไซร้ ให้สภานายกนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อให้ปรึกษากันได้

สภากรรมการองคมนตรี มีอำนาจเชิญเจ้ากระทรวงทบวงการทั้งหลายให้ชี้แจงข้อความอันจะเป็นคุณประโยชน์แก่การประชุมปรึกษานั้น หรือจะเชิญผู้หนึ่งผู้ใดให้มาชี้แจงหรือแสดงความเห็นต่อที่ประชุม เพื่อประกอบข้อปรึกษาหารือนั้นก็ได้

มาตรา ๑๔ กรรมการองคมนตรีไม่ต้องรับผิดในถ้อยคำใด ๆ ที่ได้กล่าว หรือแสดงเป็นความเห็น หรือในการออกเสียงลงคะแนนในที่ประชุมสภาองคมนตรี ผู้ใดผู้หนึ่งจะว่ากล่าวฟ้องร้องกรรมการองคมนตรีเพราะเหตุนั้นหาได้ไม่

อนึ่ง บุคคลที่สภาได้เชิญให้มาชี้แจงหรือออกความเห็นนั้น ก็ให้ได้รับความยกเว้นดุจกัน

มาตรา ๑๕ กรรมการองคมนตรีจักอยู่ในตำแหน่งกรรมการได้เพียงคราวละสามปีเป็นกำหนด แต่เมื่อถึงเวรออกแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะทรงตั้งซ้ำอีกก็ได้

มาตรา ๑๖ กรรมการองคมนตรีคนใดต้องออกจากตำแหน่งกรรมการ โดยเหตุอื่นนอกจากถึงเวรออกตามคราว พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะทรงตั้งองคมนตรีอื่นเข้าแทนที่เพื่อให้ครบจำนวน แต่ผู้แทนเช่นนี้จะอยู่ในตำแหน่งกรรมการเพียงเท่าเวลาที่เหลืออยู่ของกรรมการที่ออกไป

มาตรา ๑๗ กรรมการองคมนตรีคนใดจะกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งกรรมการก็ให้ลาออกได้ เมื่อออกจากตำแหน่งนั้นแล้วก็ยังคงเป็นองคมนตรีต่อไป

มาตรา ๑๘ กรรมการองคมนตรีคนใดประพฤติไม่สมควรจะอยู่ในตำแหน่งกรรมการ สภากรรมการจะประชุมกันทำคำปรึกษาขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา เพื่อให้ออกเสียจากตำแหน่งกรรมการนั้นก็ได้ แต่ต้องให้โอกาสแก่กรรมการผู้นั้นชี้แจงแก้ตัวก่อนทำคำปรึกษาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย

มาตรา ๑๙ สภานายก คือ ผู้เป็นประธาน และอุปนายกผู้เป็นที่สองรองประธาน มีหน้าที่ดำเนินการของสภา

มาตรา ๒๐ สภานายก หรือเมื่อสภานายกไม่อยู่ หรือไม่สามารถจะมาได้ ก็ให้อุปนายกแทนสภานายกเป็นผู้บังคับบัญชาการงานบำรุงรักษาความเรียบร้อยในสภา และจัดการให้ได้ปรึกษาหารือกันตามธรรมเนียม

มาตรา ๒๑ ถ้าสภานายกและอุปนายกไม่อยู่ในที่ประชุมทั้งสองคน ก็ให้กรรมการองคมนตรีผู้ที่มาประชุมเลือกกันเองตั้งขึ้นเป็นประธานคนหนึ่งชั่วคราวประชุมนั้น

มาตรา ๒๒ การประชุมกรรมการองคมนตรีนั้น สภานายกเป็นผู้สั่งนัดให้กรรมการองคมนตรีมาประชุมตามกำหนดนัด และให้ประชุมกัน ณ สถานที่สำหรับประชุม

มาตรา ๒๓ เลขาธิการเมื่อได้รับคำสั่งของสภานายกแล้ว จะต้องออกหมายนัดเวลาประชุมกันทุกคราว ระเบียบวาระที่จะปรึกษาเรื่องใดเป็นลำดับในวันนั้น ต้องให้บอกไปในหนังสือนัดนั้นด้วย

มาตรา ๒๔ ในการประชุมกันทุกคราว ต้องให้ปรึกษากันตามระเบียบวาระเรื่องที่กำหนดไว้แล้ว เว้นไว้แต่ที่ประชุมจะได้ตกลงกันเป็นอย่างอื่น

มาตรา ๒๕ การประชุมกรรมการองคมนตรีทุกคราว ต้องมีกรรมการองคมนตรีมาประชุมไม่น้อยกว่าสิบห้าคน จึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้

มาตรา ๒๖ การลงมติวินิจฉัยข้อปรึกษานั้น ท่านให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ กรรมการองคมนตรีองค์หนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากัน ให้สภานายกหรือผู้เป็นประธานออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๒๗ ในการประชุมทุกคราว เลขาธิการต้องจดรายงานรักษาไว้ และเสนอเพื่อให้กรรมการองคมนตรีได้ตรวจแก้ไขรับรองในคราวประชุมหน้าก่อนเริ่มประชุมกิจการอื่นตามระเบียบวาระ

มาตรา ๒๘ เมื่อได้ปรึกษาตกลงกันแล้ว ให้สภานายกนำคำปรึกษา ซึ่งได้วินิจฉัยตกลงนั้น ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

มาตรา ๒๙ สภากรรมการองคมนตรีมีอำนาจตั้งอนุกรรมการ เพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือให้สอบสวนพิจารณาทำความเห็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ เพื่อปรึกษาหารือตกลงอีกชั้นหนึ่งก็ได้ ประธานอนุกรรมการนั้นเมื่อสภาไม่ได้ตั้ง ก็ให้อนุกรรมการเลือกกันเองตั้งขึ้นเป็นประธานได้

อนุกรรมการมีอำนาจเชิญเจ้ากระทรวงทบวงการและคนภายนอกได้ ดังที่บัญญัติไว้สำหรับสภากรรมการในมาตรา ๑๓

อนุกรรมและผู้ที่อนุกรรมการเชิญมาชี้แจงแสดงความเห็นนั้น ให้รับประโยชน์ตามมาตรา ๑๔ ด้วย

มาตรา ๓๐ ในการประชุมอนุกรรมการนั้น ต้องมีอนุกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่า ๓ คน จึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้ เว้นแต่อนุกรรมการนั้นจะมีจำนวนตั้งขึ้นเพียง ๓ คน เมื่อมาประชุมแต่ ๒ คนก็ให้นับว่าเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๓๑ ให้สภากรรมการองคมนตรีมีอำนาจตั้งข้อบังคับ สำหรับที่จะใช้ในการประชุมปรึกษาหารือและวางระเบียบเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามความในพระราชบัญญัตินี้

ประกาศมา ณ วันที่ ๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๐ เป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลปัจจุบัน

กรรมการองคมนตรีที่ทรงตั้งตามพระราชบัญญัติ[๑]

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้มีพระนามและนามต่อไปนี้ เป็นกรรมการองคมนตรี ตามพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๐ มาตรา ๑๒

(ลำดับตามทะเบียน)

๑. *พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์*
๒. *พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทศศิริวงศ์*
๓. *หม่อมเจ้าบวรเดช*
๔. *หม่อมเจ้าเสรฐศิริ*
๕. *หม่อมเจ้าสิทธิพร*
๖. *หม่อมเจ้าอมรทัต*
๗. *หม่อมเจ้าอุปพัทธพงศ์*
๘. *เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)*
๙. *เจ้าพระยาวงศานุประพันธ์ (ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)*
๑๐. *เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)*
๑๑. *เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต (แย้ม ณ นคร)*
๑๒. *พระยาจินดาภิรมย์ราชสภาบดี (จิตร ณ สงขลา)*
๑๓. *พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (มิ้น เลาหเศรษฐี)*
๑๔. *พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี (บุญช่วย วณิกกุล)*
๑๕. *พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา)*
๑๖. *พระยาเทพอรชุน (อุ่ม อินทรโยธิน)*
๑๗. *พระยาบริบูรณ์ราชสมบัติ (ม.ร.ว. มูล ดารากร ณ อยุธยา)*
๑๘. *พระยาเผด็จดุลบดี (เลียบ อรรถยุกติ)*
๑๙. *พระยาเพ็ชรดา (สอาด ณ ป้อมเพ็ชร์)*
๒๐. *พระยาไพศาลศิลปสาตร์ (รื่น ศยามานนท์)*
๒๑. *พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์)*
๒๒. *พระยามโหสถศรีพิพัฒน์ (เชิญ ปริชญานนท์)*
๒๓. *พระยาวิสูตรสาครดิฐ (สาย โชติกเสถียร)*
๒๔. *พระยาศรีธรรมาธิราช (เจิม บุณยรัตพันธุ์)*
๒๕. *พระยาจ่าแสนยบดี (ชิต สุนทรวร)*
๒๖. *พระยาศุภกรณ์บรรณสาร (นุ่ม วสุธาร)*
๒๗. *พระยาสุรินทราชา (นกยุง วิเศษกุล)*
๒๘. *พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค)*
๒๙. *พระยาสุพรรณสมบัติ (ติณ บุนนาค)*
๓๐. *พระยาอธิกรณ์ประกาศ (หลุย จาติกกวณิช)*

---

[๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

๓๑. *หม่อมเจ้าอลงกฎ*

๓๒. *หม่อมเจ้าถาวรมงคลวงศ์*

๓๓. *พระยาราชนกูลวิบูลยภักดี (อวบ เปาโรหิตย์)*

๓๔. *พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (ศุข ดิษยบุตร์)*

๓๕. *พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน)*

๓๖. *พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา)*

๓๗. *พระยาเฉลิมอากาศ (สุณี สุวรรณประทีป)*

๓๘. *หม่อมเจ้าดำรัศดำรงค์ เทวกุล*

๓๙. *พระยาอานุภาพไตรภพ (จำรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา)*

๔๐. *พระยาโกมารกุลมนตรี (ชื่น โกมารกุล ณ นคร)*[๑]

สภากรรมการองคมนตรีชุดแรกมี พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงดำรงตำแหน่งสภานายก พระยาจินดาภิรมย์ราชสภาบดี (จิตร ณ สงขลา) เป็นอุปนายก และมหาเสวกตรี หม่อมเจ้าดำรัสดำรง เทวกุล เลขาธิการองคมนตรี ทำหน้าที่เลขาธิการของที่ประชุมสภากรรมการองคมนตรี กรรมการองคมนตรีชุดนี้ดำรงตำแหน่งมาครบ ๓ ปีในวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คงอยู่ในตำแหน่งต่อไปจนถึงวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓[๒] *ต่อมาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรรมการองคมนตรีชุดใหม่ขึ้น โดยให้ดำรงตำแหน่งตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นต้นไป ดังนี้*

ประกาศตั้งกรรมการองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๔–๖[๓]

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้มีพระนามและนามต่อไปนี้เป็นกรรมการองคมนตรี ตั้งแต่วันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๔ เป็นต้นไปจนถึงวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ตามพระราชบัญญัติองคมนตรีมาตรา ๑๕

กรรมการองคมนตรีที่ทรงตั้ง

(เรียงตามลำดับในทะเบียน)

๑. *พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์*

๒. *หม่อมเจ้าสกลวรรณากร วรวรรณ*

๓. *เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)*

๔. *เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ (ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงษ์)*

๕. *เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)*

---

[๑] ตำแหน่งองคมนตรีได้ถูกยกเลิกแล้ว โดยประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๐ ลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕.

[๒] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. "ประกาศให้กรรมการองคมนตรี....." **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๓ พ.ศ. ๒๔๗๓** (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖), หน้า ๑๒๗.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๒.

๖. *เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต (แย้ม ณ นคร)*
๗. *เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ดั่น บุนนาค)*
๘. *เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (ม.ร.ว. มูล ดารากร)*
๙. *พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี (บุญช่วย วณิกกุล)*
๑๐. *พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา)*
๑๑. *พระยาราชนกูลวิบูลยภักดี (รื่น ศยามานนท์)*
๑๒. *พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์)*
๑๓. *พระยามโหสถศรีพิพัฒน์ (เชิญ ปริชญานนท์)*
๑๔. *พระยาจ่าแสนยบดี (ชิต สุนทรวร)*
๑๕. *พระยาสุรินทราชา (นกยุง วิเศษกุล)*
๑๖. *พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค)*
๑๗. *พระยาอธิกรณ์ประกาศ (หลุย จาติกวณิช)*
๑๘. *พระยามหาวินิจฉัยมนตรี (เภา ภวมัย)*
๑๙. *พระยาอมเรศร์สมบัติ (ต่วน ศุขะวณิช)*
๒๐. *พระยาพรหมทัตศรีพิลาศ (แฉล้ม มิตรานนท์)*
๒๑. *พระยาเมธาธิบดี (สาตร์ สุทธเสถียร)*
๒๒. *พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลงกฏ*
๒๓. *หม่อมเจ้าถาวรมงคลวงศ์ ไชยันต์*
๒๔. *เจ้าพระยามุขมนตรี (อวบ เปาโรหิตย์)*
๒๕. *พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (ศุข ดิษยบุตร)*
๒๖. *พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน)*
๒๗. *พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา)*
๒๘. *พระยาเฉลิมอากาศ (สุณี สุวรรณประทีป)*
๒๙. *พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์)*
๓๐. *พระยาอานุภาพไตรภพ (จำรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา)*
๓๑. *หม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไชยันต์*
๓๒. *พระยาพิพิธสมบัติ (ดาบ กุวานนท์)*
๓๓. *พระยาสารศาสตร์ศิริลักษณ์ (สรรเสริญ สุขยางค์)*
๓๔. *พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล)*
๓๕. *หม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิ์วงศ์ สวัสดิกุล*
๓๖. *พระยาชลมารคพิจารณ์ (ม.ล. พงษ์ สนิทวงษ์)*
๓๗. *พระยากฤตราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ)*
๓๘. *พระยาอัชราชทรงสิริ (แม้น อรุณลักษณ์)*
๓๙. *พระยาวิทุรธรรมพิเนตุ (โต๊ะ อัมระนันทน์)*
๔๐. *พระยาโชฏึกราชเศรษฐี (ผ่อง โชติกะพุกกณะ)*

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓ เป็นปีที่ ๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

สภากรรมการองคมนตรีทำหน้าที่คล้ายสภานิติบัญญัติโดยทั่วไป มีหน้าที่พิจารณาร่างกฎหมายต่าง ๆ ตลอดเวลา ๔ ปีนับตั้งแต่ก่อตั้งสภากรรมการองคมนตรีขึ้นมา ได้มีการประชุมพิจารณากฎหมายต่าง ๆ ที่ส่งเข้าสภาอย่างจริงจัง และ

กรรมการองคมนตรีที่ทรงแต่งตั้งทั้ง ๒ ชุดก็ประกอบด้วยบุคคลผู้ทรงความรู้จากหลายวงการด้วยกัน นับเป็นการสร้างสรรค์สถาบันทางการเมืองได้สมพระราชประสงค์ เป็นการวิวัฒนาการทางการเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไป ถ้าหากไม่ถูกขัดจังหวะเสียก่อนด้วยการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และสามารถดำเนินการตามแนวพระราชดำริได้บรรลุผลสถานภาพทางการเมืองของไทยอาจมั่นคงกว่าปัจจุบันก็ได้ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วสภากรรมการองคมนตรีได้ยุบเลิกไป โดยประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๐

ประกาศยกเลิก พระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๐[๑]

ประชาธิปก ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า โดยที่สภาผู้แทนราษฎรมีความเห็นว่า บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ขึ้นแล้ว สมควรจะยกเลิกพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๐ เสีย และทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

ตั้งแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ นั้นเป็นต้นมา ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๐ รวมทั้งสภากรรมการองคมนตรีที่ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัตินั้น กับให้เพิกถอนตำแหน่งองคมนตรีเสียสิ้น

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นปีที่ ๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร
ผู้รับพระบรมราชโองการ

การเตรียมสร้างรากฐานทางการปกครองและปลูกฝังความรู้ทางการเมืองอีกโครงการหนึ่ง ตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการกระจายอำนาจจากเบื้องล่างขึ้นสู่เบื้องบน โดยเริ่มฝึกให้ราษฎรในระดับท้องถิ่นตื่นตัวทางการเมือง โครงการดังกล่าว ได้แก่ การปรับปรุงกิจการสุขาภิบาลที่มีอยู่เดิม ให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในกิจการยิ่งขึ้น การสุขาภิบาลเริ่มมีเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ ลักษณะส่วนใหญ่เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดและอนามัยของท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชประสงค์จะปรับปรุงกิจการสุขาภิบาลให้เป็นรูปการบริหารส่วนท้องถิ่นแบบเทศบาล (Municipality) หรือที่เรียกขณะนั้นว่าประชาภิบาล เริ่มด้วยมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศร์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙[๒] แสดงพระราชประสงค์จะให้กระทรวงมหาดไทยเตรียมการเรื่องจัดเทศบาลเสียตั้งแต่ขณะนั้น เพราะต้องดำเนินการศึกษาเปรียบเทียบจากเมืองใกล้เคียง และควรจัดตั้งคณะกรรมการวางโครงการ ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้งานล่าช้า

---

[๑] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ, **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๕ พ.ศ. ๒๔๗๕** (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖), หน้า ๑๕๖.

[๒] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗** ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๑ จัดการประชาภิบาล (เทศบาล).

ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้มีการจัดรูปการปกครองท้องถิ่นแบบใหม่ในรูปการจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลตะวันตก โดยออกเป็นกฎหมายเรียกว่าพระราชบัญญัติการจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตก พุทธศักราช ๒๔๖๙[๑] ออกประกาศเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ กำหนดเขตตั้งแต่ตำบลหัวหินถึงชะอำเป็นรูปเทศบาลแบบทดลองขึ้น มีสภาบริหารซึ่งยังเป็นข้าราชการประจำ ประกอบด้วยผู้แทนกระทรวงมหาดไทย ผู้แทนกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และผู้แทนกรมรถไฟหลวง เป็นกรรมการดำเนินงาน วัตถุประสงค์ของสภา คือ เพื่อจัดบำรุงท้องที่บางแห่งทางชายทะเลตะวันตก เพื่อจัดให้มีและแก้ไขบำรุงการคมนาคม ประปา ไฟฟ้า ออกแบบโครงการ ผังสำหรับเมือง งานปลูกสร้างและงานโยธาต่างๆ ในโอกาสเดียวกันนี้ได้มีประกาศพระบรมราชโองการตั้งกรรมการและที่ปรึกษาสภาจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลตะวันตกด้วย[๒] ได้แก่ พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน ผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวง เป็นนายกมหาอำมาตย์ตรี พระยาวิสูตรสาครดิษฐ์ อธิบดีกรมเจ้าท่า กระทรวงมหาดไทย และมหาอำมาตย์ตรี พระยาสุพรรณสมบัติ ทำการแทนอธิบดีกรมศุลกากร กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นกรรมการ โดยมี เซอร์ เอดวาร์ด คุก (Sir Edward Cook) ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นที่ปรึกษาของสภา

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้นำความเห็นของ เซอร์ เอดวาร์ด คุก[๓] เกี่ยวกับเรื่องเทศบาลขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการสุขาภิบาลของไทยขณะนั้นไม่แจ่มชัด ไม่มีนโยบายที่แน่นอนว่าจะดำเนินการในรูปเทศบาลเพื่อให้ราษฎรรู้จักการปกครองตนเอง หรือเพื่อการรักษาความสะอาดท้องถิ่นเท่านั้น ประกอบกับการเงินของสุขาภิบาลทั้งหลายขณะนั้นก็ไม่มีการควบคุม ฉะนั้น กระทรวงมหาดไทยจึงควรที่จะทบทวนนโยบายใหม่ และเริ่มงานปกครองท้องถิ่นอย่างเร่งด่วน ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากการที่กระทรวงมหาดไทยขอโอนเงินค่าอาชญาบัตรฆ่าสัตว์ไปเป็นรายได้ของสุขาภิบาลบางแห่ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเรื่องนี้เข้าประชุมปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีสภา และอภิรัฐมนตรีสภาโดยด่วน

อภิรัฐมนตรีสภาได้ประชุมปรึกษาเกี่ยวกับการปรับปรุงกิจการสุขาภิบาลให้เป็นรูปเทศบาลหลายครั้ง และมีความเห็นว่าควรตั้งคณะกรรมการขึ้นศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ โดยแต่งตั้งให้นาย อาร์.ดี.เครก (Mr. R.D. Craig) ที่ปรึกษากรมทะเบียนที่ดินเป็นประธานกรรมการ เนื่องจากเป็นชาวยุโรปซึ่งมีความรู้ทางด้านเทศบาลและกฎหมายกว่าชาวไทย และมีกรรมการชาวไทยอีก ๒ คน ซึ่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย คัดเลือก คือ อำมาตย์เอก พระยากฤษณามรพัทธ ผู้ช่วยนาญการบัญชี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และพระยาจินดารักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม ผู้ชำนาญการจัดสุขาภิบาลนครปฐม เลขานุการคณะ ได้แก่ นายบุญเชย ปิตรชาติ เนติบัณฑิตจากอเมริกา ข้าราชการกรมอัยการ กระทรวงมหาดไทย คณะกรรมการชุดนี้เรียกว่า "กรรมการจัดการประชาภิบาล" คณะกรรมการได้ออกสำรวจดูงานสุขาภิบาลตามหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร เช่น เชียงใหม่ นครราชสีมา ภูเก็ต นครศรีธรรมราช และสงขลา รายงานของคณะกรรมการสรุปได้ว่างานสุขาภิบาลในประเทศไทยได้ผลประโยชน์น้อยและยังไม่มีระเบียบแบบแผนที่เหมาะสม ต่อมาคณะกรรมการได้กราบถวายบังคมลาไปดูงานในประเทศใกล้เคียงซึ่งเคยประสบปัญหาเช่นเดียวกับไทย คือ ชวา สิงคโปร์ ฮ่องกง และฟิลิปปินส์ เมื่อดูงานในประเทศเหล่านี้เสร็จแล้ว นายอาร์. ดี. เครก ได้เดินทางไปดูงานในประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปตามลำพัง

---

[๑] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ, **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๙ พ.ศ. ๒๔๖๙** (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์. ๒๔๖๗), หน้า ๔๐๐, ๔๐๒.

[๒] เรื่องเดียวกัน.

[๓] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๑** บันทึกความเห็นของเซอร์เอดวาร์ดคุก.

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้นำรายงานของคณะกรรมการจัดการประชาภิบาล ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๑[๑] รายงานนี้คณะกรรมการเขียนขึ้นที่ฮ่องกง เนื้อหาแบ่งเป็น ๓ บท คือ

๑. The Functioning of municipalities in Siam.

๒. The Functioning of municipalities in the other Countries which we have visited.

๓. Proposals for future policy.

โครงการประชาภิบาลหรือเทศบาลตามความเห็นของคณะกรรมการอยู่ในบทที่ ๓ สรุปได้ว่ายังไม่สมควรปล่อยให้ราษฎรดำเนินงานเทศบาลตามลำพัง เพราะยังไม่มีความรู้ทางด้านนี้เพียงพอ อย่างไรก็ตามเพื่อให้มีการตื่นตัว ควรมีการทดลองเลือกตั้งกรรมการที่ไม่เป็นข้าราชการประจำเข้าร่วมดำเนินกิจการด้วย การวางแนวทางในการจัดเทศบาลควรกระทำด้วยความระมัดระวัง เพื่อให้มีความมั่นคงซึ่งจะให้ผลดีกว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างเร่งด่วน ที่สำคัญคือควรแยกงานเทศบาลออกจากกรมสาธารณสุข โดยให้เป็นกรมเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่นขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทอดพระเนตรรายงานของคณะกรรมการฯ แล้ว มีพระราชบันทึกแสดงความเห็นชอบกับข้อเสนอของคณะกรรมการ และมีพระราชดำริว่าควรจัดการเทศบาลขึ้นที่กรุงเทพฯ เช่นกัน โดยปรับปรุงระเบียบวิธีดำเนินการของสิงคโปร์และฮ่องกงเป็นหลัก พร้อมกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเรื่องเข้าประชุมปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีสภา[๒] ต่อมาในวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ เสนาบดีสภาได้ประชุมพิจารณาเกี่ยวกับการดำเนินการเทศบาล แต่ยังไม่อาจลงมติได้เนื่องจากมีปัญหาหลายข้อ ที่สำคัญคือประชาชนยังไม่ค่อยมีจิตสำนึกเพื่อสาธารณประโยชน์ (public spirit) ในตอนท้ายของการประชุม พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า ควรทดลองจัดการเทศบาลในเมืองใหญ่ๆ เช่นนครปฐมก่อน เพื่อฝึกหัดข้าราชการและประชาชน เพราะถ้าจัดตั้งสภาเทศบาล (Municipal Government) ไม่ได้ ก็จะไม่สามารถจัดตั้งรัฐสภา (Parliamentary Government) ได้เช่นกัน ฉะนั้นถ้าหากจะต้องมีรัฐสภาในภายหน้าแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดให้มีสภาเทศบาลที่ดีก่อน[๓]

ส่วนนายอาร์. ดี. เครก นั้นได้เดินทางไปศึกษาดูงานเทศบาลในประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรป คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี เยอรมนี หลังจากนั้นได้ทำรายงานเสนอต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับลักษณะเทศบาลในเมืองนั้นๆ และในกรุงเทพฯ กระทรวงมหาดไทยได้ตั้งกรรมการขึ้นพิจารณารายงานของนายเครก ประกอบด้วย อธิบดีกรมนครราทรสมุหพระนครบาล และอธิบดีกรมสาธารณสุข คณะกรรมการนี้บันทึกความคิดเห็นบางประการที่ขัดแย้งกับของนายเครกขึ้น เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจึงนำรายงานของนายเครกและบันทึกของคณะกรรมการขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ พร้อมกับกราบบังคมทูลว่า การปรับปรุงแหล่งชุมชนให้มีรูปการปกครองแบบเทศบาลนั้น ไม่ว่าจะเป็นตามหัวเมืองหรือกรุงเทพฯ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยและความร่วมมือจากส่วนราชการหลายแห่ง ฉะนั้นควรร่างพระราชบัญญัติเทศบาลขึ้นก่อน ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้ตั้งกรรมการร่างพระราชบัญญัติขึ้นแล้ว เมื่อพระราชบัญญัติได้รับการพิจารณาอนุมัติแล้วจึงสมควรจัดการเทศบาลในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบ แต่มีพระราชหัตถเลขาย้ำว่าขณะกำลังดำเนินการร่างพระราชบัญญัติ ก็ควรวางแผนจัดการเทศบาลในกรุงเทพฯ ไปด้วย เพราะมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรเทศบาลในกรุงเทพฯ ที่ได้ผลดีในระหว่างยังดำรงพระชนม์ชีพ[๔]

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๑** หนังสือที่ ๑๖๒/๓๗๒๓ ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๔๗๑ จากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยถึงราชเลขาธิการ และสำเนารายงานของคณะกรรมการจัดการประชาภิบาล.

[๒] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๑** จัดการประชาภิบาล (เทศบาล) พระราชบันทึกหลังจากทอดพระเนตรรายงานของคณะกรรมการจัดการประชาภิบาล.

[๓] เรื่องเดียวกัน, รายงานเสนาบดีสภา ที่ ๑๘/๒๔๗๑ วันเสาร์ที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑.

[๔] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๒** พระราชบัญญัติเทศบาลหนังสือที่ ๒๒๒/๕๕๓๘ ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๔๗๓ จากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยถึงราชเลขาธิการ Memorandum on Municipality ของนายอาร์.ดี.เครก, ความเห็นของกรรมการพิจารณารายงานของนายอาร์.ดี.เครก เรื่องเทศบาลในกรุงเทพมหานคร, และพระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๓.

กรรมการร่างพระราชบัญญัติประกอบด้วย มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าสกลวรรณากร วรวรรณเป็นประธานกรรมการ มหาอำมาตย์โท พระยาราชนกูล มหาอำมาตย์ตรี พระยาจ่าแสนยบดี มหาอำมาตย์ตรี พระยามานวราชเสวี และนายพลตำรวจโท พระยาอธิกรณ์ประกาศ เป็นกรรมการ เมื่อร่างพระราชบัญญัติเทศบาลเสร็จแล้ว กระทรวงมหาดไทยได้นำเสนอในที่ประชุมสมุหเทศาภิบาลเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓ มีการแก้ไขเพิ่มเติมบางแห่ง ในวันที่ ๑๗ ธันวาคม ศกเดียวกัน เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้นำร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า ให้แจกสำเนาแก่เสนาบดีและหลังจากนั้นอีก ๑ เดือนให้รีบเรียกประชุมพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้

เสนาบดีสภาได้ประชุมพิจารณาร่างพระราชบัญญัติเทศบาล เมื่อวันที่ ๑๙ และ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๓ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ เสนอว่าไม่เห็นด้วยกับบางมาตราในร่างพระราช-บัญญัติ เช่น คุณสมบัติของมนตรีควรวางมาตรการป้องกันมิให้ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนเข้ามามีอำนาจทางการเมืองเหนือชาวไทยซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ[๑] จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมร่างกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม พิจารณาเปรียบเทียบหลักการกับกฎหมายเทศบาลของต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น และฝรั่งเศส เป็นต้น และเนื่องจากพระราชบัญญัติฉบับนี้เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของราษฎรมาก จึงโปรดให้ส่งร่างให้สภากรรมการองคมนตรีพิจารณาด้วยอีกส่วนหนึ่ง เมื่อกรมร่างกฎหมายและสภากรรมการองคมนตรีทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นอย่างไร จะได้ประชุมพิจารณาวินิจฉัยต่อไป

กรมร่างกฎหมายรับร่างพระราชบัญญัติเทศบาลไปพิจารณาตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๓ (เดือนกุมภาพันธ์) จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ ก็ยังมิได้กราบบังคมทูลถวายความเห็น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาธิการมีหนังสือเตือน ๒ ครั้ง ครั้งแรกวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ กระทรวงยุติธรรมตอบชี้แจงให้ทราบว่า เหตุที่ล่าช้าเนื่องจากต้องแปลกฎหมายต่างประเทศที่ต้องการเปรียบเทียบเป็นภาษาไทย ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ (ปลายปี) ราชเลขาธิการเตือนว่ามีพระราชประสงค์จะให้การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติเสร็จสิ้นโดยเร็ว[๒] แต่เนื่องจากขณะนั้นกรมร่างกฎหมายมีงานพิจารณาร่างพระราชบัญญัติอื่นๆ ที่สำคัญและเร่งด่วนหลายฉบับ เช่น เรื่องเกี่ยวกับภาษีอากรเป็นต้น ฉะนั้นจึงระงับการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติเทศบาลไว้ก่อน ร่างพระราชบัญญัติเทศบาลยังคงไม่ได้รับการพิจารณาจนกระทั่งเกิดการปฏิวัติในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชอุตสาหะเตรียมการจัดเทศบาลเป็นเวลาถึง ๔ ปี แต่ก็ไม่อาจบรรลุผลได้ตามพระราชประสงค์ ด้วยความล่าช้าของระบบราชการและภาวะความผันแปรทางเศรษฐกิจ ทำให้รัฐบาลต้องหันไปแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าก่อน

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๕.๕ (๑ - ๒)/๒** พระราชบัญญัติเทศบาล หนังสือที่ ก. ๔๕๖/๑๘๙๒๑ ลงวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๗๓ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศถึงราชเลขาธิการ.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หนังสือโต้ตอบระหว่างราชเลขาธิการถึงเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ๔ ฉบับ.

บันทึกความเห็นของเซอร์ เอดวาร์ด คุก เกี่ยวกับเรื่องเทศบาลในประเทศไทย ซึ่งเขียนขึ้นเสนอเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

Municipalities in siam.[1]

H.H. the Minister.

1. I have been asked to advise on certain communications from the Ministry of the Interior regarding various matters connected with the revenues assigned to the so-called "municipalities" established under the Provincial Sanitary Administration Law of R.S. 127. These communications are similar to others which I have seen during the past two or three years, requesting the assent of this Ministry to the alienation of one or other of various sources of revenue, such as slaughter house fees, ferry fees, landing fees, brothel licences, rents of Government property, vehicle fees, and so forth-in addition to the local house and shop tax which the Law in question (section 8) has already placed at the disposal of these bodies.

2. For reasons which will appear in the course of this note, it is clear that the situation as regards these local bodies (to call them municipalities is a misuse of terms) is, and for many years has been, unsatisfactory. It is also clear that it is useless for the two Ministries concerned to waste their time discussing matters of detail so long as the whole position of these bodies remains equivocal - so long, in fact, as the Government has no clear policy regarding them. I have therefore, with H.H.'s permission, retained the particular papers now before me for a time, in order to read up such official documents as I could obtain and to make myself conversant with the actual facts (so far as it is possible to do so in Bangkok) in order that I might be able to envisage the problem as a whole.

3. I do not know the precise circumstances in which the Law of R.S. 127 was enacted, nor what was the exact goal before the then Sovereign and His advisers in initiating that administrative departure. I assume however that the purpose was something wider than the mere setting up of an organisation to clean the urban areas of the kingdom. I presume that in the mind of the Government there was also the idea of laying the foundation of something in the nature of local self-government under which, in the fullness of time, the people might be educated up to a sense of civic responsibility and public spirit, which in its turn might pave the way, both for future political development, when the country should be ready for it, and also for some decentralisation of the present highly centralised machinery of Government.

4. Whatever the object may have been, whether the restricted one of public health or the wider one of begetting a civic consciousness, it is clear that in the localities concerned very little progress has been made with the former and practically none at all with the latter. This unfortunate result is no new discovery. I find that my predecessor, a number of years ago, drew attention to sundry defects which had been noticed, while the Director General of the Revenue Department has on many occasions written at length on the subject, for example, in a joint memorandum six years ago by himself and Mom Chao Sakol, and also in various notes on

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๑ จัดการประชาภิบาล (เทศบาล).

individual cases. I would invite particular attention to Phya Indra's note of 13th June 2470 on the case of Songkhla. I am in general agreement with his conclusions, though I myself have felt obliged in this note to deal with the subject somewhat more widely and to discuss certain general principles which lie at the root of any successful scheme of local self-government.

5. On the one hand, the Department of Public Health, which is charged with the administrative control of these bodies, has continually (and on the whole I think justly) complained that the revenues assigned to them are in most cases miserably inadequate to effect any appreciable local improvements. On the other hand, the Ministry of Finance appears to have been decidedly unenthusiastic regarding the alienation of more revenues to the local bodies concerned; externally, it may even have appeared obstructive.

6. I have had some personal experience elsewhere of the difficulties which confront an administration in endeavouring to plant the seeds of local self-government in small urban areas, to the inhabitants of which the whole conception of disinterested work for the common good is novel and often unintelligible. I know what great patience is required, and how wrong it is to judge by adult standards the infant's first tottering footsteps. Nevertheless, it cannot be denied that there have been good grounds for this Ministry's lack of enthusiasm.

7. In the first place, it is a matter of common knowledge that, with two possible exceptions, the twenty five local bodies, misnamed municipalities, are in reality little more than committees of local officials, presided over by the local governor or amphur, and that the limited opportunities given by the Law of R.S. 127 for non-official representation, even where utilised in the letter, have resulted in practically no real non-official participation in the active work of administrating the local funds. The Ministry of Finance ought to, and I believe would, co-operate in the making over of sources of central revenue, to a reasonable extent, to self-governing bodies, properly supervised and guided, as part of a general scheme of fostering civic life. It cannot be expected to contemplate with enthusiasm the continuous slicing off of State revenues, merely to increase the uncontrolled spending-power of local officials.

8. There is the more ground for the Ministry of Finance's cautious and somewhat suspicious attitude, seeing that it possesses no precise information as to how the money is spent, nor whether requests for additional revenue can be justified by the real needs of the locality, nor whether the existing municipal, taxes have been properly collected and the proceeds properly applied.

9. In my opinion, the greatest defect of all is that, so far as this Ministry knows, there is no proper audit of the local revenues and expenditure. I believe I am right in saying that in every country the successful growth of municipal government has been found to be vitally dependent upon efficient financial supervision. For this is the chief point wherein local officials, unless their duties have been carefully impressed on them from above, almost invariably fail. Some sense of financial regularity is the keystone of local self-government; it is mainly through the exercise of financial responsibility that a sense of trusteeship for the common good is born and grows. It is not clear to me that the Ministry of Finance can escape responsibility for the present lack of any proper financial supervision, for I find that so long ago as 2457 the Ministry of the Interior explicitly concurred in a suggestion made by this Ministry that the latter should be responsible for carrying out the financial inspection necessary. Wherever the blame lies, the present absence of any organised inspection of the revenue and expenditure of these local bodies would be quite sufficient in itself, apart from any other circumstance, to

account for their failure to realise the good intentions of R.S. 127 and to justify a refusal to make over any more revenues until matters had been put right.

10. Naturally, I am without direct personal knowledge of the working of any of the municipalities, but the statements appended to the last report of the Department of Public Health which (although they give little more than totals) contain some information of the revenue and expenditure of 2467, appear to me prima facie to justify all that I have heard. Copies of these statements are appended to this note.

11. The first conclusion which strikes one is that certain of these twenty five bodies are not functioning at all. What can be said of "municipalities" like Bodharam which in 2467 raised an income of only Tcs. 1,635, or of Singhaburi which raised Tcs. 1,074, or of Krat Which in that year collected a total revenue of Tcs. 247? (The municipality of Rayong has apparently raised no revenue at all since 2465 - I suppose it has given up the struggle). In such places, what incentive can there be to officials or, still less, to non-officials, to take any active or intelligent interest in the work?

12. At the other and of the scale are local bodies such as those of Chiengmai and Bhuket, each of which raised revenues of over Tcs. 80,000. In these two towns, although there is nothing to call forth paeans of congratulation, there are at least the glimmerings of something in the nature of local civic life.

13. As regards the way in which the revenues are spent, it is clear that far too high a proportion is devoted to the payment of salairies; in certain areas, indeed, one is left wondering what the salaried officials of the local bodies find to do. For example, Songpinong, out of a total expenditure of Tcs. 1,564, spent Tcs. 1,412 on salaries; Ban Pong spent on salaries Tcs. 2,018 out of Tcs. 2,733; Singhaburi Tcs. 526 out of Tcs. 584 and Krat Tcs. 120 out of Tcs. 130. I fear it must be said that many of these local bodies can only be regarded as benevolent institutions or almshouses.

14. I know little about the actual composition of these bodies; but, in the face of the story told by the few financial facts shown in the Statements to which I have referred, it would be surprising if the non-official element represented anything more than a little window-dressing. Under the Law of R.S. 127, the local bodies at the headquarters of changvads are supposed to consist of 9 "Councillors", namely, the Governor and his Assistant (who acts as Secretary), a Medical Officer, a Sanitary Engineer, the local Nai Amphur, and 4 Kamnans nominated by the Tesa; two of these Kamnans can apparently be replaced by special nominees. Where the area in question is not at the headquarters of a changvad the body consists of the Nai Amphur, a Medical Officer and an Assistant Nai Amphur, the remainder being Kamnans. All this looks very well on paper, but actually one would like to know (1) how often the local bodies meet; (2) whether the non-officials are actually appointed and, if so, how often they attend the meetings; (3) if they attend the meetings, do they take any intelligent part either in the discussions or in the actual management of local affairs? On these highly important points all the reports which I have seen are silent.

15. I realise that the remarks in this note have been mainly critical, and only constructive in so far as they may incidentally have indicated where the remedy lies. Further, they have not been confined to purely financial considerations; it would be scarcely possible to observe such a limitation, seeing that this is a matter in which administration and finance are inextricably connected - a fact which is my excuse for now offering, with great diffidence, some general observations as to the best way of approaching this important but difficult problem.

16. I respectfully suggest that the first point upon which a clear decision is necessary is whether the Government desires to make local bodies the instruments for educating the inhabitants in those ideas and habits of mind which may be conveniently summarised in the phrase "local self government".

17. If so, then it would appear desirable to begin with a careful choice of a few areas in which, owing to the existence of suitable non-officials or of some other favourable circumstance, there is the best prospect of the experiment proving a success. In making a selection of such areas, and in deciding on the duties and responsibilities of the local bodies to be constituted, it will probably be found expedient to bear the following considerations in mind.

18. If it be true, as the facts appear to indicate, that during the 19 years that the present Law has been in operation there has been little or no progress, it is equally true that there is great danger in attempting to move too fast. I have referred to the patience which is required in overcoming local apathy. To put too great a strain initially upon the non-official members, or even upon the officials in their duties of supervision, guidance and control, will spell failure and will result in putting back the clock.

19. It is obvious that the first great practical difficulty will be to find suitable non-officials. I do not know how far in any urban area in this country (outside Bangkok) there are many non-officials of Siamese nationality above the peasant class. If there are not, then, except in so far as it may be possible to enlist the co-operation of retired officials, it may not be found possible to make very much solid progress until a generation grows up which has had the benefit of the present system of free and compulsory education. The Government may find it necessary to consider how far the peasant of the present adult generation possesses a mentality sufficiently receptive of new ideas or likely to take seriously the responsibility of working for the common good of the township or to be willing to incur any of the unpopularity which, at any rate in the initial stages, is apt to attach to membership of a body which imposes and collects taxes. I understand that it is not so many years ago that large numbers of the class, from whom kamnans and headmen are recruited, were, or regarded themselves as, the helots of one or other of the Departments of State or of some influential Prince. This does not mean that the peasant of this type lacks intelligence and teachability. I understand that the contrary is the case, expecially where his own interests are concerned, as evidenced by the success of some of the co-operative credit societies, such as that at Lopburi. The difficulty is how to harness those qualities to the idea of disinterested public service and to convince him that the merit he will make thereby is indeed merit of a high order.

20. The problem might become simpler if it were possible to utilise the services of residents of non-Siamese nationality, such as some of the more respectable Chinese merchants who are domiciled in this country and who for all practical purposes have made Siam their home. I can understand that there may be difficulties in the way of appointing people not actually of Siamese nationality; but, should those difficulties be surmountable, it is likely that progress would be appreciably quicker, for a Municipality that is functioning fairly well would have a valuable educative effect upon the purely Siamese residents of the locality and would moreover be a running-concern, in which the non-Siamese could gradually be replaced by Siamese, as the latter become available.

21. Further, success must largely depend upon the tact and energy of the local officials who for many years to come must continue to do most of the real work, and on the extent to which they succeed in making

non-officials feel that their membership is a real one. The idea of civic duties is, in a country such as this, a frail and tender plant which, in the initial stages of its growth, needs a suitable frame, near enough to it to give support and yet not so near as to choke its growth. The Government will no doubt find it desirable to go to some pains in placing these bodies in the charge of officials of the right calibre. Otherwise, there is danger that the experiment will be vitiated at the outset, owing to the blind having been led by the blind.

22. As I have already suggested, it is through the gradually increasing exercise of financial responsibility that the best results can probably be obtained. If non-officials can be induced to take an interest in deciding how the taxes, collected in their localities and earmarked for local needs, shall be spent, that will at any rate be something. It will be still better if they can supervise the collection of the existing taxes, devise new ones, and, in short, gradually get used to what is an axiom of all useful civic work, namely, that a citizen in any position of responsibility shall look after public funds with at least the same care and prudence as he does his own money.

23. In the earlies stages, it will be of high importance that these bodies should be carefully supervised, the control being gradually relaxed in the course of time. For example, the annual budget should be sanctioned either by the Tesa or by headquarters. An annual report on the work as a whole should be furnished by the Tesa at least once a year, based on his own inspections. This will necessitate active interest on the part of the Tesa who, if he chooses, can do a great deal in the way of stimulating and encouraging any local bodies in his province, commending those which do well and acting in loco parentis towards those which need correction.

24. As for financial supervision, it is neither necessary nor desirable that the accounts should be subjected to the same detailed audit as is applied in the Comptroller General's Office in the case of ordinary State expenditure. There should instead be, not a paper audit, but a local audit on the spot, made at least once a year by some reasonably competent officials responsible to the Ministry of Finance, who should inter alia check carefully the establishment rolls, see that vouchers exist for all payments, look into contracts and, generally, see that the money has been spent in accordance with the sanctioned budget.

25. It is possible that the Government may decide that, at the outset, such an experiment should be started only in very few, possibly only 3 or 4, of the local areas to which the present Law nominally applies. As for the remainder, there seems no sufficient reason for abolishing altogether the arrangement under which certain revenues have been earmarked for expenditure on local needs. These small local budgets might well be retained (subject to suitable arrangements being made for supervision and audit), even though there will no longer be any "municipality". This would go some way towards meeting a criticism that is frequently heard, namely, that, owing to the way in which all revenues collected are drawn into Bangkok, there is no sufficient incentive at present for local officials to develop initiative or to show what they are capable of in local administration.

26. None of the foregoing observations can claim the merit of novelty; most of them must have occurred to anyone who has given thought to this problem. I have assembled them in this note in the hope that they may be of some assistance in focussing discussion. I have deliberately refrained from going into much detail; in particular, it would, I suggest, be unfruitful at present to consider what amendments should be made in the Law of R.S. 127. That Law, though now of course somewhat out of date, seems to me to have been framed

on sound lines - so far as it went. The lack of progress made in this matter can not fairly be ascribed merely to defects or omissions in the existing Law, but rather to failure to put it into proper effect. The drafting of such new legislation as may be required, in the event of the Government's deciding to make a new attempt to initiate a system of municipal administration, appears to be an entirely minor and subordinate matter. If the remarks made in this note have any value at all, they will have established the fact that the most perfect legislation conceivable will be of little use, unless its proper execution and administration can be guaranteed.

27. If this note has appeared to dwell unduly upon the difficulties of the problem, it is because it is imperative that these should be realised. In actual fact, so far as a foreigner can judge, none of them, given patience, is insuperable. Looking to the future rather than to the past, the hopeful signs are unmistakeable. I have spoken of what is probably the greatest difficulty, namely that of finding suitable material among the older type of peasant. It is possible that difficulty does not apply Universally throughout the country. In any case, there is a generation, now approaching maturity, which should prove far more competent than its predecessors to take its part in any scheme of progress. The great spread of primary education during the past decade in itself constitutes an entirely new factor. The striking success of the Boy Scout movement, in inculcating just those very qualities which are needed for political progress, shows what fine material will shortly be ready at hand, and what Young Siam should be able to accomplish under good guidance and leadership.

1

16th August 1927.

---

[1] Sir Edward Cook.

นามพระยุคลบาทฯ ที่ ๒๐๕/๑๕๕๒ ถึงวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

ใจความรายงานกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เสนาบดีมหาดไทยขอโอนเงินรายได้แผ่นดินประเภทค่าธรรมเนียม
ท่าสัตว์ไปเป็นรายได้ของสุขาภิบาลท้องที่ต่างแห่ง ซึ่งเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับนโยบายรัฐบาลประการใดประการหนึ่ง
ไปว่า คณะกรรมการรวมมหาดไทยสิขาประการหลักขึ้นไว้เสียก่อนว่า จะยังสุขาภิบาลท้องที่เป็น Municipality
ด้วยความมุ่งหมายให้ประชาชนในท้องที่นั้นๆ รู้จักปกครองตัวเอง หรือจะคงแต่เพียงกระทำและรักษาความ
สะอาดในท้องที่เท่านั้น

ทูลเกล้าฯ ถวาย วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๔๗๐ พระราชทานมา วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๔๗๐

พระราชกระแส	หมายเหตุ

เรื่องโอนสุขาภิบาล แต่เดิมดูจะมีประสงค์เพียงไม่มีโอนกองใดกองหนึ่งที่เห็นควรจะเหมาะได้ สำหรับทำรูปหนังเมือง และเชื่อกันว่าคงจะไม่ให้ในสิ่งเหลวไหล. ที่เหลวไหลไปตลอดนั้นว่าเป็น abuse ไม่ใช่ว่านโยบายไม่ดีเป็นแต่ปฏิบัติไม่ดี. สำหรับการต่อไปนี้เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าควรจะแก้ไขให้เป็น municipality ดังๆ มากขึ้น. เรื่องนี้เสนาบดีมหาดไทยก็ทรงทราบความประสงค์ของฉันอยู่แล้ว. ฉันเห็นด้วยกับความเห็นของ Sir Edward Cook ทุกอย่าง. ถึงแต่ข้อไปควรสังเกตมาก และตรงกับความประสงค์ของฉัน. ฉะนั้นเรื่องนี้ไปถวายอภิรัฐมนตรี และทูลเสนาบดีมหาดไทยของ

พระเจ้าฯ

ตามบรรดาศักดิ์ เซอร์ เอดเวิร์ด คุ๊ก ซึ่งคงมีไปถึงเสนาบดีมหาดไทยมีข้อความหนักแน่นเกินมาก

ในความนี้หมายว่า สุขาภิบาลเท่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ไม่มีประโยชน์อันใด ทำมีรายได้เสียเพียงเล็กน้อยเป็นต่างเงินเดือนเจ้าหน้าที่ซึ่งมิได้ทำอะไรให้เป็นผลจริงจัง ทางเงินไม่มีทางควบคุมที่สมเลย แต่เซอร์ คุ๊ก ก็มิได้ประสงค์จะให้เลิกสุขาภิบาลเสียทีเดียว เพราะทางเป็นทางเงินต้นที่จะฝึกหัดประชาชนให้คุ้นกับการปกครองตัวเอง เซอร์ คุ๊ก ประสงค์ให้มี clear policy ในเรื่องนี้ และไม่ได้ประสงค์ให้เอานิยมการที่ใดในท้องที่นั้นๆ หาใช้ในกรุงเทพฯ ทั้งหมดซึ่งมีเสียงร้องอยู่แล้ว

(ส่วนเรื่องเดิมคือ ปรากฏว่าในเวลานี้สุขาภิบาลจังหวัดเชียงใหม่และนครสวรรค์ได้รับโอนเงินประเภทนี้ไปแล้วทั้ง ๒ แห่ง)

ตรวจแล้วแต่ทางกรุณา

โปรดเกล้าฯ

พระยาทรงสุรเดช

ในหลวงรัชกาลที่ ๑๐ พระราชินี ของท่านในเรื่องนี้ต่อ
อภิรัชมหาเทวี. ถ้าสมเด็จพระพี่นางฯ ทรงพระนิพนธ์
ในหัวเรื่อง ฐานะที่ปรึกษา อภิรัชมหาเทวี. ควรใช้คำ
สมาสเรื่องนี้ก็คงเรียบร้อยดีขึ้นหน่อย ตอนนี้ดูเหมือน พฤติกรรม.
วิตามิน.

ส่วนหนึ่งของรายงานการไปดูงานเทศบาล ณ ต่างประเทศ ของคณะกรรมการจัดการประชาภิบาล

SINGAPORE[1]

The Municipal Council is composed of 25 commissioners, of whom 11 are nominated by the following associations, Straits Settlement (Singapore) Association 3 members, Singapore Chamber of Commerce 2, Singapore Chinese Chamber of Commerce 2, Eurasian Association 1, Straits Chinese-British Association 1, Hindu Advisory Board 1, Mohamedan Advisory Board 1, the other 14 are nominated by the Governor-General. It is worthy of note that the Ordinance requires that the majority of the commissioners shall be rate-payers, holding no office of emolument under the Government or the Municipality. At one time in the history of Municipality, commissioners were elected by popular elections, but this system was abolished about 15 years ago, as it was found that the standard of literacy was not sufficiently high for the intelligent exercise of the suffrage.

The commissioners have a very large measure of autonomy, though the budget must be passed by the Governor in Council.

There are no definite powers of making by-laws in connection with various matters, but these have to obtain the sanction of the Governor in Council before being enforceable. Rates are allowed to be levied up to a maximum of 20% on the annual value of property with a further improvement rate up to a maximum of 5% on the annual value, subject to the proviso that the latter revenue can only be spent on certain specified objects, such as (a) the acquistion and improvement of any area certified to be insanitary, (b) provision of open spaces in congested areas, and (c) provision of housing for persons likely to be dishoused under any improvement scheme.

Singapore Municipality has embarked on a fearless and progressive policy of expenditure as is evidenced by the present loan position of 64 million dollars. The result of this expenditure is obvious in the matter of first class road and modern system of incinerators for refuse and scientific works for sewage disposal, and efficient fire fighting apparatus. The abattoirs are rather disappointing, but have been condemned and will shortly be reconstructed. The municipal hospital caters only for infectious diseases. There are no municipal Police, but municipal traffic regulations are carried out by the Government Police. Municipal water, gas and electricity are a profitable source of revenue. Child welfare is a special activity and takes the form of depots with a staff of resident and visiting nurses who make it their duty to visit every mother who has given birth to a child for a period of ten days after birth. There would seem to be every form of municipal activity in singapore except

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๑** จัดการประชาภิบาล (เทศบาล).

education and trams. In order to get some sense of proportion between Singapore and Batavia, it must be remembered that Batavia with a population of 300 thousand has an annual income of about 2 million guilders, whereas Singapore with a population of about 400 thousand enjoys an annual income of about 13 million dollars (about 18 million gilders).

Apart from rates, taxes are levied on motorcars and wheeled vehicles, hawkers; etc., but a proportion of the motorcar tax has to be paid to the Government for the maintenance of roads outside municipal limits.

The president of the Council is a paid official appointed by the Governor. His salary is paid out of the municipal funds, and fixed by the Governor after consultation with the Commissioners. The other commissioners receive no emolument or allowance. Failure to attend three consecutive meetings may render the seat of a commissioner vacant. The main work of the Council is carried out by committee consisting of about six commissioners, viz.,

(1) Committee of Rating and Traffic,
(2) Committee of Health Department,
(3) Committee of Roads and Drains,
(4) Committee of Fire Brigade, Architect, Improvement Trust and Building Surveyor,
(5) Committee of Water,
(6) Committee of Gas and Electricity,
(7) Committee of Finance and General Purpose.

The president is the exofficio chairman of all committees.

All matters of importance have to be submitted to the general meeting by one of the committees. Resolutions of committees cannot be negatived by the General Council, the procedure is to refer the matter back. There is no doubt that the Singapore Municipality functions as a first class Municipality, and has the confidence of the tax-payers, but it must be remarked that the taxation is unusually high, viz., 24% on the annual value of property.

HONGKONG - POPULATION ABOUT 875,000

It would be a misnomer to speak about a Hongkong Municipality. The usual municipal activities are carried out by a sanitary board presided over by a Civil Service officer appointed by the Governor and consisting of 10 members, of whom 8 are appointed by the Governor and the remaining 2 are elected by those entitled to sit as jurymen. The Board has certain executive functions and responsibilities, the power of making by-laws which become valid after the approval of the Legislative Council. The president of the Board cannot be dismissed by the Board, but many of his executive acts require the express assent of the Board. One might described the Board as Central Government in commission for certain defined purposes, particularly for the health and cleanliness of the town. The roads are constructed and maintained by the Public Works Department, which is also the building authority but works in friendly co-operation with the Sanitary Board.

The cleanliness of the town is very noticeable, and the health record unusually good. The fact the one case of plague which occurred during our visit created a sensation and required a special meeting of the Board is a striking testimony to the general conditions. We are privileged to witness the disinfecting measures which were imposed in connection with this case, and they certainly were unusually thorough.

A somewhat novel feature in hygienic policy, not found in other places visited, is a compulsory spring cleaning of houses at least once a year, on which occasion all furniture and partition boards are removed and the whole of the interior of the house is treated with a lime solution. This is no doubt a salutary prophylactic, though possibly an invasion on the liberty of the subject which would not be tolerated outside a submissive colony.

Night-soil disposal is contracted out but compulsory on all householders who are not on the main sewer nor have septic tanks. There are efficient waterwork arrangement under the management of the P.W.D. Electric energy is supplied by a private company, which has a concession from the Government.

There is no municipal budget in the proper sense of the term. Expenditure and revenue are shown in the general budget. Taxation in Hongkong is commendably low. 13% on gross annual value, which goes into the general till, and allocations are made for the Sanitary Board activities. It is thus impossible to compare the position with Java and Singapore.

CHAPTER III

PROPOSALS FOR FUTURE POLICY

It is a matter of no difficulty to put forward a scheme of municipality, which on paper would appear to satisfy all the requirements of a policy of decentralisation. However, when one faces facts, and realises the low degree of literacy and want of enlightenment which characterise the majority of the inhabitants of our up-country towns, where municipalities have been established, the problem assumes the define form of prescribing something which can be easily digested and lay the foundation for progress on sound lines. It is, in our opinion, impossible at the present stage to eliminate the official aspect of municipalities, any other policy would be fraught with grave dangers. To mitigate the distrust of officialism which permeates both the official and unofficial population must be the objective. An "honesty first" policy is clearly indicated. We have seen in the Philippines that the treasurer, both in the elective Provincial Government and in municipalities, is an officer always appointed by the Insular Government. It is easy to appreciate that this constitutes a real check on the misapplication of funds. At the same time we do not feel justified in recommending the appointment of an independent treasurer for municipalities in Siam, as at present the size and scope of provincial municipalities does not warrant a whole time job. We think that the situation can best be met by subjecting municipalities to the audit of the Treasury District Auditor (Klang Pak) as a matter of routine; if it were possible a monthly audit would be the ideal arrangement. In this way the confidence of the public and the Treasury would be gained. It would be the duty of the District Auditor, amongst other things, to satisfy himself that money had been spent in virtue for a resolution properly minuted at a meeting, otherwise he would surcharge the item.

In the 1st. Chapter reference was made to the Department of Health as the controlling department of municipalities. We are of the opinion that this arrangement will never work satisfactorily. We recommend the establishment of a separate department of Local Government Board attached to the Ministry of Interior. We do not envisage the necessity of a large department, nor should there be any marked additional expenditure to Government. How far some of the present positions in the Department of Health could be transferred to the proposed new department would have to be carefully considered. The sole duty of the department would be the supervision, the encouragement, and education of municipalities. The department would be in direct touch with the local bodies, and frequent visits would necessarily be made. If the district auditor proposal be adopted, there would be no requirement of departmental auditors, but a small but efficient staff who thoroughly understood the municipal idea. By-laws passed by the local bodies would be submitted to the department for sanction by the Minister, also the budget. Expert advice on scheme of utility and town planning would be supplied by the department,the latter is a matter considerable urgency which should be undertaken at the earliest possible moment before towns have been allowed to develop on haphazard lines.

We recommend that municipalities should be divided into three classes on the basis of the present income and population, with the contingency of being promoted, or degraded, of income and population. By way of stimulating some kind of municipal spirit, we would like to see an experiment tried of elective unofficial members. The election might be informal, as in Trinidad, or by ballot papers; a possible qualification for a voter might be residence in the municipality for at least one year with some tax qualification.

Our proposal is that the qualification of a first class municipality should be an income exceeding 30,000 baht, and a population 8,000; second class income exceeding 10,000 baht, and population 4,000; and third class income exceeding 5,000 baht, and population 2,000. We are of the opinion that municipalities in receipt of income less than 5,000 ticals should be suppressed and administered in the ordinary way of Rachakarn.

The council of a first class municipality should be composed of the Governor as ex-officio chairman, the Palad Changvad, the Health Department representative, Nai Amphur, and the Kamnan of the municipal area, and 4 elective unofficial members, if an election not feasible, 4 appointive unofficial members. The second class and third class municipalities should have the same councillors as the first class but two and one elective or appointive unofficial members respectively. An elective member should be a qualified voter, though this might not be necessary in the case of an appointive one.

FUNCTION.

1. Finance.

We propose that all first class municipalities should, in addition to the taxes at present enjoyed, also be granted the slaughter house revenue, but the second and third class municipalities should continue with their present taxes.

Taxes, at present levied but not properly legalised such as "hab re pang loi" should be regularised.

2. Assessment.

It is most important that the inhabitants of any town should feel that the assessment has been made on absolutely equitable principles. For this end we suggest that each council should appoint from its members a small committee of assessment, if possible one of the unofficial members should sit on this committee. There should be as much publicity as possible about the assessment; the list should be posted up at the council's office. There should be an appeal from the committee to the full council, and from the council to the Local Government Board.

3. Arrears of Taxes.

There should be some definite rules for proceeding against those who do not pay their taxes. Every one should be treated alike, without fear or favour. One of the powers of the Local Government Board would be to watch carefully this point.

4. Budget.

The present method of preparing the municipal budget is thoroughly unsound. A proper form with explanations should be drafted.

5. Roads.

In Chapter I reference was made to the arrangement at present in force in respect of construction and maintenance of roads. We are inclined to endorse the comment that to cut the roads off from the municipal

activity is to cut the nerve of municipal organisation. Road maintenance and construction is one of the best opportunities for a municipality to show that the tax-payers are getting their money's worth. The present arrangement has only produced mutual recrimination between the Department of Ways and municipalities. We suggest that the most logical arrangement would be for the municipality to collect the wheeled vehicle taxes and retain a percentage, to be fixed in proportion to the kilometres of roads and the number of cars in the municipal area, and pay the balance over to the Department of Ways. The municipality should be left a free hand as regards all road except first class roads, which should be constructed and maintained to the specifications of the Department of ways.

6. Sewage & Sanitation and Water Supply and Electricity.

It is impossible to exaggerate the importance of these two activities, as they directly affect the health of the nation. It has been aptly said that health is the best form of wealth. A sewage scheme is nearly always a costly matter and to be efficient is largely depended on water facilities for efficient operation. None the less one cannot help feeling that the Treasury might be justified in granting long term loans to municipalities for this purpose, hypothecating the house tax for the payment of interest and gradual repayment of loan. The same remark can well apply to sanitation, and particularly to water supply. The experience of Nagor Pathom demonstrates that a well organised water supply should very soon pay for itself, and show a profit.

The case of Korat is particularly urgent in this connection. There are in some municipalities surplus funds which might be utilised as a basis for scheme of practical utility. It should be the business of the Local Government Board to examine this question and make businesslike proposal to the Treasury.

We feel very strongly that the supply of electricity should always be municipally managed. The experience of Rajburi is very suggestive. In fact it is difficult to see how, in a first class municipality, any loss could be made on this activity, if the installation is intelligently made and honestly operated. We go so far as to say that it would probably pay Songkla and other places which have employed private companies heretofore to pay out the companies according to contract and operate the business themselves.

7. Hospitals.

After visiting municipal hospitals, it is impossible not to feel strongly, that the hospital activity is best undertaken by Central Government, i.e., by the department which has expert knowledge and experience of these institutions. Hospitals cannot differentiate between patients inside and outside municipal areas. On the other hand, there is no reason why municipalities should not contribute their quota to the hospitals. They already appropriate money to this object, there seems to be no reason to doubt that this money would be better administered by Central Government.

8. Municipal Boundaries.

The present boundaries should be critically examined, not from the sym-metrical stand point, but from considerations of practicality and standard of equity. Participation in the civic amenities and improvements should be the test. Such examination will probably result in the enlargement of some boundaries and the contraction of others.

9. Legislative Powers.

The municipality should have definite powers of making by-laws on matters of local concerns, such as collection of refuse, disposal of night-soil which should be compulsory in congested area, municipally controlled markets, traffic regulations, closing hours of drink shops, censorship of cinematograph films. These by-laws as suggested above should be submitted to the Local Government Board for sanction, but once sanctioned should be enforceable as law.

10. Municipal Staff.

At present the status of the staff is rather nebulous, or as regards pension, negative, except as a special act of grace or manoeuvring. Some of the staff can claim Rachakarn service before they became side-tracted into municipality. It is not feasible to create any provident fund in municipalities. We feel that the most satisfactory arrangement would be to put the staff on the civil service status, with possibly a contribution to pensions by the municipality. This would be a direct incentive for good men to serve, and generally conducive to good discipline.

11. Procedure.

The total lack of procedure in connection with municipal councils has already been remarked. The rectification of this is most important. Provision should be made for the appointment of small committees for special purposes. As a matter of routine the minutes of the previous meeting should either be read or circulated amongst the members before being formally passed. Where practical, ordinary meetings should be held on the same day in each month, e.g., last Wednesday in the month, so that the members can keep themselves free of other engagements on that day. If possible an agenda of the business should be sent to each member. Important topics, e.g., the budget, should be circulated, at least 10 days before the meeting at which it is to be passed. It should be prepared by the finance committee, not by the Chairman and Paladsukhabhibal. Publicity of meetings should be encouraged.

12. The Chairman.

We have deliberately left a somewhat delicate matter to the last, viz., the position of the Chairman. The success of the organisation depends to a large extent on the personality, tact and ability of the Chairman. At present the majority of Chairmen take the responsibility too lightly. They do not grasp the fundamental principles of municipality. It is most important that they should be educated in this respect. A meeting of the Chairmen called in Bangkok, when full explanations could be given, would be very helpful, apart from this a certain amount of elementary literature on the subject could be prepared. After mature consideration we have come to the conclusion that is would be best to eliminate the veto, and in fact, the present powers of the Tesa in connection with municipalities. This conclusion has been reached for two reasons:-

(1) the responsibility of the Chairman (the Governor) will be very much emphasised, if there is nobody on the top of him, and

(2) the Local Government Board will feel far more comfortable in dealing with the Governor who is directly in touch with the work than with the Tesa.

The above recommendations are of a general nature, and in the event of their adoption, would require adjustment and expansion.

We would like to finish on a note of hope. Rome was not built in a day, and we are mindful that the ideal municipality is now only a dream. It can only come with gradual development, but the sooner the beginning is made on the right lines, the better. Progress must necessarily be slow, and there will always be discouraging factors from time to time. The municipal history of every country in the world contains abundant proof of this.

(Signed) R.D. Craig.
(Signed) Phya Chinda Raksh.
(Signed) Phra Krishnamra Patt.

Hongkong
May 30th, 1928.

Certified true copy.

Luang Vichit Vorawej.

2nd. July, 1928.
Department of Public Health.

Drafted by R.D. Craig.
Typed by Phra Krishnamra Patt.

ที่ ๑๖๒/๓๗๔๓

กรมราชเลขาธิการ
วันที่ ๒ กรกฎา ๒๔๗๐
รับที่ ๖๐๓๓

ศาลาว่าการกระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑

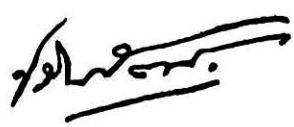
แจ้งความมายัง มหาเสวกเอก เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ,

ด้วยตามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้นายอาร์.ดี.เครก พระยาจินดารักษ์, และ พระกฤษณามรพัทธ รวม ๓ นาย เป็นกรรมการศึกษาพิจารณาลักษณการประชาภิบาลอันจะควรจัดแก้ไขให้เป็นผลดีขึ้นนั้น. เมื่อกรรมการได้ดูการสุขาภิบาลหัวเมืองต่างๆ ในพระราชอาณาจักรเสร็จแล้ว, ได้กราบถวายบังคมลาไปดูการนี้ในประเทศใกล้เคียง กล่าวคือ ชะวา, สิงคโปร์, ฮ่องกง และ ฟิลิปปิน ตลอดแล้ว, นายอาร์.ดี.เครก เลยกราบถวายบังคมลาไปเยี่ยมบ้านเมืองในประเทศยุโรป, ส่วนกรรมการอีก ๒ นายได้กลับเข้ามากรุงเทพฯ และนำรายงานมาเสนอ, ซึ่งได้เขียนลงนามกันที่ฮ่องกง ลงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑. บัดนี้ข้าพเจ้าขอส่งสำเนารายงานมายังท่าน เพื่อได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท.

โครงการประชาภิบาลตามความเห็นของกรรมการ, ดังแจ้งในรายงานส่วนที่ ๓ นั้น เป็นอันว่ายังไม่มีข้อเปลี่ยนแปลงไปจากระเบียบการปัจจุบันอย่างผาดโผนเท่าไรนัก, เพราะกรรมการมีความเห็นว่า ตามฐานแห่งพฤติการณ์ในเวลานี้ จะแก้ไขให้ได้ที่ทีเดียว เช่นจะลบล้างลักษณะที่อยู่ในอำนาจราชการให้พ้นไปในทันใดนั้น ยังเป็นการพ้นวิสัย หรือจะวางนโยบายอย่างอื่นใด ก็ย่อมกอปรด้วยอันตราย ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า กรรมการดำริการนี้ และวางทางดำเนินการเป็นอย่างระมัดระวังมาก, ประสงค์ต่อความมั่นคงยิ่งกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงโดยเร่งรีบ, ซึ่งข้าพเจ้าก็เห็นว่า น่าจะเป็นความคิดที่ถูกต้อง, เพราะได้เพียงนี้แล้ว ก็อาจก่อการสืบไปอีกได้โดยลำดับ, แต่หากบางทีจะไม่ทันพระราชประสงค์ที่ทรงจำนงพระราชหฤทัย.

อนึ่ง การเรื่องนี้ย่อมเกี่ยวไปถึงหน้าที่ทบวงการหลายกระทรวงด้วยกัน. โดยความคาดหมายว่า อาจจะทรงปรึกษาในประชุมเสนาบดีสภาสักวันหนึ่ง, จึงได้พิมพ์สำเนารายงานนี้เป็นจำนวนมากฉบับ และส่งมาพร้อมหนังสือนี้ รวม ๑๘ ฉบับ.

ถ้ามีโอกาสอันควร ขอได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาฝ่าละอองธุลีพระบาท การจะควรประการใดสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

จอมพล

เสนาบดี

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๒

ทูลกระหม่อม ขอเดชะ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าฯ ในวันนี้ ข้าพเจ้าได้ทราบพระราชประสงค์ในการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้นแล้ว ข้าพเจ้าได้ทราบว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรอยู่ ข้าพเจ้าจึงได้ทูลถวายความเห็นว่าการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้น ควรจะได้ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ด้วยเหตุว่าที่ตำหนักเขาวังนั้นเป็นที่ห่างไกลจากที่ประทับของทูลกระหม่อมมาก ถ้าหากว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นการลำบากในการที่จะเสด็จกลับมาประทับที่พระราชวังดุสิต ข้าพเจ้าได้ทูลถวายความเห็นว่าการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้น ควรจะได้ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ด้วยเหตุว่าที่ตำหนักเขาวังนั้นเป็นที่ห่างไกลจากที่ประทับของทูลกระหม่อมมาก ถ้าหากว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นการลำบากในการที่จะเสด็จกลับมาประทับที่พระราชวังดุสิต ข้าพเจ้าได้ทูลถวายความเห็นว่าการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้น ควรจะได้ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ด้วยเหตุว่าที่ตำหนักเขาวังนั้นเป็นที่ห่างไกลจากที่ประทับของทูลกระหม่อมมาก ถ้าหากว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นการลำบากในการที่จะเสด็จกลับมาประทับที่พระราชวังดุสิต

วันที่ _____ พ.ศ. _____

ทูลกระหม่อมทรงพระประชวรอยู่ ข้าพเจ้าได้ทูลถวายความเห็นว่าการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้น ควรจะได้ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ด้วยเหตุว่าที่ตำหนักเขาวังนั้นเป็นที่ห่างไกลจากที่ประทับของทูลกระหม่อมมาก ถ้าหากว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นการลำบากในการที่จะเสด็จกลับมาประทับที่พระราชวังดุสิต ข้าพเจ้าได้ทูลถวายความเห็นว่าการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้น ควรจะได้ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ด้วยเหตุว่าที่ตำหนักเขาวังนั้นเป็นที่ห่างไกลจากที่ประทับของทูลกระหม่อมมาก ถ้าหากว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นการลำบากในการที่จะเสด็จกลับมาประทับที่พระราชวังดุสิต ข้าพเจ้าได้ทูลถวายความเห็นว่าการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้น ควรจะได้ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ด้วยเหตุว่าที่ตำหนักเขาวังนั้นเป็นที่ห่างไกลจากที่ประทับของทูลกระหม่อมมาก ถ้าหากว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นการลำบากในการที่จะเสด็จกลับมาประทับที่พระราชวังดุสิต

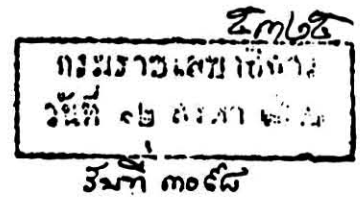
วันที่ _____ พ.ศ. _____

ทูลกระหม่อมทรงพระประชวรอยู่ ข้าพเจ้าได้ทูลถวายความเห็นว่าการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้น ควรจะได้ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ด้วยเหตุว่าที่ตำหนักเขาวังนั้นเป็นที่ห่างไกลจากที่ประทับของทูลกระหม่อมมาก ถ้าหากว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นการลำบากในการที่จะเสด็จกลับมาประทับที่พระราชวังดุสิต ข้าพเจ้าได้ทูลถวายความเห็นว่าการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้น ควรจะได้ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ด้วยเหตุว่าที่ตำหนักเขาวังนั้นเป็นที่ห่างไกลจากที่ประทับของทูลกระหม่อมมาก ถ้าหากว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นการลำบากในการที่จะเสด็จกลับมาประทับที่พระราชวังดุสิต ข้าพเจ้าได้ทูลถวายความเห็นว่าการที่จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักเขาวังนั้น ควรจะได้ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ด้วยเหตุว่าที่ตำหนักเขาวังนั้นเป็นที่ห่างไกลจากที่ประทับของทูลกระหม่อมมาก ถ้าหากว่าทูลกระหม่อมทรงพระประชวรขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นการลำบากในการที่จะเสด็จกลับมาประทับที่พระราชวังดุสิต

สำเนาหนังสือเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยถึงราชเลขาธิการ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายรายงานการดูงานเทศบาลในยุโรปของนาย R.D. Craig และความเห็นของคณะกรรมการพิจารณารายงานของนาย R.D. Craig[๑]

ที่ ๖๖๒/๕๕๓๘

ศาลาว่าการกระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

แจ้งความมายัง มหาเสวกเอก เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ

เนื่องจากที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกรรมการพิจารณาลักษณะการปกครองชุมนุมชนโดยวิธีจัดเป็น Municipality ซึ่งมีนายอาร์.ดี.เครก เป็นประธาน และกรรมการได้ทำรายงานเสนอต่อกระทรวงมหาดไทย ดังได้ส่งมาโดยหนังสือที่ ๑๖๒/๓๗๒๓ ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑ แล้วนั้น ต่อมานายเครกได้ออกไปศึกษาการนี้ต่อไปในยุโรปและได้ทำรายงานเพิ่มเติมเสนอกระทรวงมหาดไทยอีกฉบับหนึ่ง เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ มีข้อความเกี่ยวด้วยกรุงเทพฯ โดยเฉพาะกระทรวงมหาดไทยได้ตั้งอธิบดีกรมนคราทร สมุหพระนครบาล และอธิบดีกรมสาธารณสุขเป็นกรรมการขึ้นพิจารณารายงานนี้ กรรมการได้เสนอบันทึกความเห็นแก้ไขเพิ่มเติมความเห็นของนายเครกบางประการดังปรากฏในสำเนาซึ่งสอดมาด้วยแล้ว พร้อมกับสำเนารายงานของนายเครก

กระทรวงมหาดไทยเห็นว่า การปรุงแต่งชุมนุมชนขึ้นเป็นเทศบาล (Municipality) จะเป็นในพระมหานครหรือหัวเมืองก็ตามย่อมต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง และมีทางการกระทบถึงหน้าที่ของกระทรวงทบวงการต่าง ๆ เพราะฉะนั้นควรตั้งรูปการขึ้นเป็นพระราชบัญญัติเพื่อปรึกษาหารือกันก่อน และได้ตั้งกรรมการให้ร่างพระราชบัญญัติเทศบาลขึ้นแล้ว หวังว่าจะสามารถนำร่างพระราชบัญญัตินี้ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายได้ในไม่ช้า ในชั้นนี้จึงควรระงับปัญหาเรื่องจัดกรุงเทพฯ เป็นเทศบาลไว้จนกว่าการวินิจฉัยเรื่องพระราชบัญญัติเทศบาลจะถึงที่สุด

ถ้ามีโอกาสอันควร ขอได้นำกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท การจะควรประการใดสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

จอมพล

เสนาบดี

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๒** พระราชบัญญัติเทศบาล.

MEMORANDUM ON MUNICIPALITY

In the same way as religion and comparative morality are very much matters of geographical situation, so forms of local self-government vary with the temperament, history, habits, and customs of the different nations.

It would be a dangerous experiment to take a form of local self-government at present successful in one particular country for example say in Italy and introduce it in England. The well known lines of Pope contain a large amount of truth.

"for forms of government let fools contest
whatever is best administered is best".

For the purposes of this memorandum some study has been made of the Municipal systems in force in England, France, Italy and Germany. It may be of use to indicate some of leading features of the different systems dispensing with details which are apt to obscure the main issue.

ENGLAND

English local government like the law of English Real Property has grown up in a haphazard way, and is full of illogicalities which up to date have defied all attempts at reformative legislation.

A brief account of the constitution powers and duties of local authorities may be of interest.

(a) County Councils. England is divided into counties whose origin is a matter of early history, but for the purposes of local government administrative counties are established which are the same as geographical counties except that the largest towns called county boroughs are separated off, and have their own municipal constitution independent of the county. For every administrative county a council is elected. The principal matters with which county councils are concerned are higher education, elementary education, main roads; lunatics and mentally deficients; small holdings; pollution of rivers; weights and measures; diseases of animals; sale of food and drugs; maternity and child welfare; tuberculosis and veneral diseases. The county council exercises control in some respects over the minor local authorities.

(b) County Boroughs. These are the largest towns almost all being over 50,000 population and have the same powers and duties as the County councils, and also those of Borough and Urban District Councils and are entirely independent of the county councils.

(c) Municipal Boroughs and Urban Districts. These include all towns other than county boroughs. Municipal boroughs are the towns which have received a charter of incorporation and have a Mayor.

The Borough and Urban District Councils are the local sanitary authorties and are responsible for the good government of the towns in all respects including maintenance and cleansing of streets and roads; housing of the working classes; sewerage and sewage disposal; water supply; hospitals, baths and wash-houses parks; cemeteries; abatement of nuisances; inspection of food; fire prevention; maternity and child welfare; public libraries and museums.

Boroughs over 10,000 population and Urban Districts over 20,000 are also responsible for elementary education.

The large towns can also obtain powers to manage their own tramways, to manufacture and supply gas or electricity, to own and manage markets and harbours or to enter upon other undertakings of a similar nature for the benefit of the community.

(d) Rural Districts. The whole of an administrative county outside the boroughs and urban districts is divided into rural districts.

Rural district councils are also sanitary authorities but their powers and duties are not so extensive as the urban districts although urban powers can be specially given them. They are further divided into Parishes who have small powers of appointing representatives on the rating authority.

The main difference between county council and urban constitution is that the county council has a certain amount of control over Rural districts, but County Boroughs, Boroughs and urban district councils are separate units which exist to govern the affairs of a single town.

Police authorities. Many of the Boroughs are themselves police authorities and in these cases act through a "Watch Committee". In the administrative counties the authority is a standing joint committee of the County Council and the County Justices.

The metropolitan police force is directly under the Home Office. The City of London maintains its own separate force.

The powers of local authorities are clearly defined by Act of Parliament, but those cities which have an ancient charter enjoy a very large measure of autonomy.

A distinctive characteristic of English local Government is the appointment and dismissal of all officials without any reference to Central Government. All local authorities with the exception of Boroughs are subject to a district audit.

These are six sources of revenue of the local authorities (1) from property belonging to the authority, (2) from fees and fines of various sorts (3) from payments made for Council services e.g. Trams & Electric light (4) from State Grants (5) from rates (6) from loans.

State grants sometimes called grants in aid are a steadily increasing source of revenue. There are four services to which the state contributes, Police, Roads, Education, and Housing.

This contribution is contingent to a certain standard of efficiency being maintained which constitutes a definite control by Central Government in these matters and is a source of constant friction between local authorities and the Ministry of Health.

Loans can only be created for Capital Expenditure and for certain purposes which are laid down by Act of Parliament, and even for these purposes the permission of the Minister of Health is necessary who scrutinises very carefully the proposals and the ability to repay.

Rates are the main source of Municipal revenue, and are collected on the assessed value of land and buildings.

There are objections to this mode of taxation in so far as a rich man can escape his fair share of contribution by living in a small house. The continental system though more complicated is probably more equitable in this connection.

In fines the English municipal activity, though full of illogicalities, in practice works out fairly satisfactorily, and is eminently suitable to the English mentality with its detestation of bureaucracy.

FRANCE

Municipality in France has been developed along the lines of a strong control by central government which is represented by the Prefect the head official of the department or county. He is nominated by the Minister of the Interior and appointed by the President.

The Council general is the representative body of the department, and is elective, each Canton contributing one member; no official is entitled to be a member of the Council general. This Council assesses the amount of money which the several arrondissements must contribute for the maintenance of departmental roads and other public works. The arrondissements which are administrative divisions between the department and the commune also have a council which assesses upon the communes their shares of the taxes imposed upon the arrondissement.

The unit of local government is the commune. Every commune has a municipal council elected for four years. A Mayor is elected by ballot and he carries out the executive duties of local government. Nominally he is subject to the control of the council, but in actual practice he enjoys a large measure of independence.

Communes are very much subject to the control of the Prefect, as their financial proposals must be approved by him. The Prefect can suspend the council and the central government can dissolve it.

The chief source of local revenues whether for communes or departments is found in the system of "centimes additionals" the principle of which is that each local authority is entitled for its own purposes to add a certain percentage to each of the "direct taxes" which it is required to raise for State purposes.

The system of administrative courts is peculiar to continental local government. The actions of local authorities are subject to legal control by the administrative courts. Complaints by individuals against the proceedings of local authorities must be brought before the administrative courts, as the ordinary courts cannot entertain them. This system is an undoubted protection to the local authorities, but a doubtful boon to the public.

ITALY

Until 1926 Local self-government followed very closely the French organisation. Communes were entitled to elect their own "Mayor" and enjoyed some measure of autonomy subject to the control of the prefect of the province. With the establishment of the fascist regime, a change has been introduced, and by the Act of 1926 the whole system of representative local government was swept away and a "Podesta" nominated by central government was substituted for the mayor and municipal council, the Government of Rome itself being

differentiated only by giving the nominated administrator the title of governor instead of the at of Podesta. In Italy for autonomy must be substituted "autarchy" which is held to imply a distinct juristic personality having the power of exercising functions on its own initiative in accordance with the common law and for the public interest. Autarchy is in fact a form indirect administration by the State, since the powers assigned to the communes must be considered, not as original, but as derived from the State itself. The idea of representative government is distasteful to the fascist.

The present system is a contradiction of the ordinary laws of evolution, and the fact that it is tolerated is an additional testimony, were one needed, to the dictatorial methods of Signor Mussolini. The organisation and possibly Mussolini would not last five minutes in any other European country.

There is a 'camouflage' of a consulative body with the "Podesta" presiding, but the most perfunctory examination of the rules of the game reveals the naked fact that the consulative body is only tolerated subject to good behaviour. It is true that the opinion of the consulative body must be taken with regard to all decisions of the Podesta which concern the budget estimates, expenditure which would affect the budget for more than five years, the raising of loans, the imposition of taxation, the alienation of commercial property, or the direct undertaking of services.

In the case of disagreement between the Podesta and his council, there is a perfectly good appeal court but so constituted that the council has not a hope of triumphing. The Podesta is bound to carry out his functions in accordance with general principles laid down by the State, and he is subject to two forms of control. The question of the legality of his acts is under the Prefect also a government servant. Moreover inspections are made from time to time by special officials of the Ministry of Interior, who both investigate all proceedings from the point of view of their legality and generally give the Podesta the advantage of their advice and assistance.

The general system of finance follows the lines of the French "centimes additionels" to direct taxes with the option of a levying comprehensive graduated tax on the complete turnover of the tax payer.

The method of election of the consulative body is not without interest. No chance is taken on a universal suffrage. Certain bodies are asked to put forward a number of names and out of these government selects a lesser number.

In the case of Rome the following bodies can submit

	submitted	*selected*
Agravian Assembly of Rome	3	1
The Chairs of Agriculture of the Province of Rome Jointly	3	1
College of land survey as of Rome	3	1
Chamber of Commerce & Industry of Rome	18	6
Council of the society of Barnsters	10	3
Council of the society of Engineers	9	3
Council of the society of Medical surgeons	6	2
Council of the society of Pharmacists	3	1

	submitted	*selected*
College of accountants	6	2
Council of the society of veterinaries	3	1
Royal University of Studies	6	1
Royal school of Engineering	3	1
National academy of Lyases	3	1
Academy of San Luca	3	1
Academy of Santa Cecilia	3	1
Higher institute of fine arts	3	1
Confederation of fascist syndical Corporations	84	28
General confederation of Italian Industry	6	2
Italian syndicate of Cooperatives	6	2
Council of the Society of Journalists	3	1
National association of Conbatante	3	1
National association of War disabled	3	1
National association of Mothers & Widows and families of men killed in the war	3	1
National association of Italian women	3	1

Apart from these members there are 15 members appointed without nomination. The inwardness of the whole system is very obvious and the proportion of fascits Syndical corporations.

Suggestive.

It has been said that Fascism is the golden staircase between earth and heaven. The foregoing remarks would seem to show that, any rate, the structure is very rigid.

GERMANY

As might be expected the German organisation is of the "heavy machine" type enormously complicated and tremendously efficient.

Eastern and Western Prussia has its own association of rural and urban communes.

The commune is the unit of local self government, the urban having much greater autonomy and a more elaborate organisation than the rural.

There is a representative directly elected council, and an executive organ elected by the former body, the actual local administration in the towns is very largely in the hands of the Burgomaster who acts both as the executive of the elected council and as the agent of the State for the various services. It is to be noted that the Burgomaster is an officer elected by the local council. The position is one of considerable honour, and the usual term of office is twelve years with a possible re-election for life. He is a salaried and professional

official who directs and superintends the whole business of the urban administration and has been aptly described as a "microcosm of the entire edministrative life and activity of the town."

The German commune, however small, has a very keen sense of its own individuality and a strong objection to being deprived of any of the self government powers which it has hitherto possessed. None the less there is on foot a distinct movement towards grouping of communes with a view of more efficient and economic administration.

The local authorities are subject to the control of the local State administration which consists of state officials.

The revenues of the communes have normally consisted of

(a) incomes from municipal property, especially land forest and hunting rights
(b) charges for municipal services and profits on municipal enterprises
(c) additions to government taxes
(d) grants from the central exchequer in respect of police administration, poor relief, education etc.
(e) local taxed on dogs, entertainments visitors etc.

BANGKOK

Proposals for provincial municipality have been made in a previous memorandum. Bangkok presents a very different problem, which must be approached in a cautious spirit for obvious reasons.

It may be of some use to examine some of the disadvantages of a system of local self government. It must be realised that any form of participation by the people in the administration of affairs, which has hitherto been vested solely in government, is a democratic step. One cannot be blind to world history in so far as it teaches that a spirit of democracy, if too liberally encouraged in the early stages, has a tendency to march to rapidly, and exceed the bounds of control.

On the other hand it may be felt that the time has arrived for some initial measure, however restricted, of participation by the public in local affairs. From an educative point of view this would seem sound, and might conceivably prepare gradually for the time when popular demand for participation becomes more insistent.

In considering any scheme of municipal organisation in relation to Bangkok it is important to bear in mind the composition of the population. An elective body which would give a majority to the Chinese vote would be a thoroughly dangerous experiment both from the government and the public point of view.

In fact one cannot but have grave doubts as to whether at the present time any system of popular election would serve any useful purpose. Even a restricted suffrage would be calculated to produce inconvenient results. A possible alternative might be the form of municipality as constituted in the provinces, viz., a majority of ex-officio members and a few unofficial members. The enormous difference in size and conditions, and the importance of Bangkok compared to the largest municipality at present functioning up country must give cause for serious reflection. To erect a brand new municipality in Bangkok and hand over to the newly constituted body even the limited powers that are enjoyed by provincial municipalities would be a risk not light to be

undertaken. It is not too much to say that it would probably prove an embarassment to government and a doubtful boon to the public. Unofficial members on an official board usually make themselves most objectionable, by way of specialising in hostile criticism of a destructive character. The one point beyond all dispute is that the time is more than ripe for the livying of some form of municipal taxation. Bangkok is probably the only city of any size in the world which supplies civic amenities without any contribution from its residents. This point has been too often stressed to require elaboration.

No taxation without representation is an old cry which still retains some force. One cannot help feeling that the constitution of some body with some element of representation would be the most elegant method of introducing taxation of this kind, and thus disarm the obvious criticism that would be made. The inexpediency and dangers of popular election have been mentioned above. The foreign population of Bangkok has, for the most part its institutions which to a great extent represent the feelings of the particular community e.g. the European chamber of commerce, the Chinese chamber of commerce, the committee of the Hindu community, etc. I venture to make the suggestion that a consultative council might be established with the director general of municipality as president; that such consultative council should consist of members nominated by a selected number of the communities referred to above with of course adequate representation of the Siamese taxpayer, e.g. Siamese government servants might nominate some one outside the department of Local Government. The powers suggested would be purely consultative, i.e. the power to make recommendations and ventilate grievances without any executive power or control of finance. Except for the president, it would not be advisable to have any other official members as their inclusion would give a false atmosphere.

The proceedings should not be public but reports drafted by the president might be published from time to time. It is felt that a tactful president might derive much assistance from such a council as contemplated, and would also have an opportunity of making explanations which at present are not possible. Presumably the council would be entitled to see details of municipal taxation and its expenditure, but would have no power to allocate any expenditure. It is admitted that this proposal does not amount to any form of local self government, but it would be a step that might, if successful, pave the way to some real measure of municipal government in the future. It is conceivable that the representatives will take a keen interest in their work, but success or failure will depend on the patience and tact of the President.

The constitution of this council presuppose that some form of municipal taxation will be imposed.

The question then becomes pertinent as to what form of taxation is the most suitable. The various kings of municipal taxation levied in other countries have been mentioned in the earlier part of this memorandum.

The most convenient method would be the establishment of rates on land and buildings situated within the municipal area: This naturally involves considerable work and time at the outset.

It would be necessary to constitute an assessment committee whose duty it would be to fix the rateable value of all property. The work of this committee would be most important and expose it to much criticism. If one or two sound commercial men could be persuaded to join this committee, it would be of the greatest assistance. It is often a matter of extreme difficulty to fix the annual value of buildings and land particularly when the owner is occupying himself. The title deeds now in existence and the files in the Land Registry office

should be invaluable in this connection. It would probably be found necessary to allow an appeal upon the assessment committee either to arbitration or to the courts as is done in England and other countries. Certain exceptions in favour of government buildings, hospitals, and places of religious worship, and burial, would probably be made.

It is surmised that taxation of this character, provided that it was levied on a low scale at the beginning, would be not unwelcome in intelligent circles as calculated to improve the amenities and conditions of the city. The most formidable criticism would probably take the form of an objection that, under the scheme outlined above, there is no control of the money contributed. This objection could to a great extent be overcome by the publication of properly audited accounts. In any event there would be no hope of Bangkok being self supporting as regards civic amenities, and as a matter of elegant window dressing it might be found expedient to spend the money on roads and improved sanitation so that the taxpayer felt he was getting his moneys worth. It is human to grumble and there is no reason to believe that grumbling will cease. To put Bangkok on a taxpaying basis is to take one further step on the path of enlightened progress.

(Singed) R.D. Craig
April 16/1929.

Certified true copy.

Department of Public Health.
1st August 1930.

(สำเนา)

ความเห็นของกรรมการ
พิจารณารายงานของ นาย อาร์.ดี. เครก
เรื่องเทศบาลในกรุงเทพพระมหานคร

ตามที่โปรดเกล้าฯ ให้ หม่อมเจ้าสกลวรรณากร เจ้าพระยามุขมนตรี และข้าพระพุทธเจ้า เป็นกรรมการพิจารณารายงานของนาย อาร์.ดี.เครก เรื่องเทศบาลในกรุงเทพพระมหานครนั้น พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้ กรรมการคณะข้าพระพุทธเจ้านี้ เมื่อต่างได้อ่านรายงานของ นายเครก ตลอดดีแล้ว ได้มาปรึกษาหารือกันหลายครั้งหลายหน ในที่สุดสรุปความเห็นต้องกันว่ารายงานของ นาย อาร์.ดี.เครก เรื่องเทศบาลในกรุงเทพพระมหานครที่เสนอขึ้นมานั้น เป็นแต่ส่วนหนึ่งของโครงการใหญ่แห่งเทศบาลเท่านั้น ส่วนข้อปัญหาในรายงานอันจะพึงหยิบยกขึ้นวินิจฉัยก็มีเพียง ๔ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑. เรื่องการเลือกกรรมการเทศบาลจากผู้เสียจังกอบนั้น นายเครก เห็นว่า

ก. มติในการคัดเลือกกรรมการสำหรับสภาเทศบาลน่าจะได้แก่ชนชาติจีนเป็นส่วนใหญ่

ข. การที่จะเลือกผู้แทนผู้เสียจังกอบเป็นกรรมการสำหรับสภาเทศบาลในขณะนี้ ถึงแม้จะจำกัดสิทธิ์ไว้อย่างแคบเพียงใดก็ตามก็ยังจะไม่เป็นการสะดวก

ค. กรรมการส่วนมากถึงหากว่าเป็นข้าราชการ (ตามแบบสุขาภิบาลหัวเมือง) แต่บรรดากรรมการนอกราชการมักจะตั้งหน้าตำหนิติเตียนกิจการของเทศบาลในทางที่จะไม่ให้คุณประโยชน์แก่การวินิจฉัยนั้น กรรมการคณะข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าสำหรับข้อ ก. เรื่องเกรงจีนหรือชนต่างด้าวทั่วไปจะได้มติเลือกเป็นส่วนใหญ่นั้น ยังมีทางที่จะหาลักษณะกำหนดกฎเกณฑ์วางไว้สำหรับเลือกกรรมการสภาเพื่อให้บังเกิดผลอันพึงปรารถนาแก่กิจการของเทศบาลให้บริบูรณ์ได้โดยห้ามมิให้เลือกบุคคล

ผู้ที่ไม่สามารถพูดและอ่านภาษาไทยได้ดี
ผู้ที่ไม่เสียจังกอบ
ผู้ไร้ความสามารถตามกฎหมาย
ผู้เคยต้องโทษจำคุก
ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการทำสัญญาหรือรับจ้างของเทศบาล
ผู้ไม่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเทศบาล

เมื่อบุคคลจะเป็นจีนหรือชนต่างด้าวผู้ใดไม่ต้องด้วยลักษณะจำกัดนี้แล้วก็ไม่น่าจะพึงรังเกียจที่จะเรียกเข้าเป็นกรรมการ เพราะบุคคลผู้นั้นอาจออกความเห็นให้เป็นประโยชน์ต่อเทศบาลก็ได้ ส่วนความเห็นของ นายเครก ข้อ ข. และข้อ ค. นั้น กรรมการคณะข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ในชั้นต้นนี้ควรให้มีระเบียบการตั้งและการเลือกด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง แต่ต้องจำกัดให้จำนวนบุคคลในประเทศที่แต่งตั้งมีมากกว่าจำนวนประเภทที่เลือก ทั้งควรมีเงื่อนไขประกอบไว้ด้วย ว่าต้องไม่ให้มีบุคคลซึ่งรับสินจ้างของรัฐบาลหรือเทศบาลเป็นกรรมการมากกว่ากึ่งจำนวน ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้มีข้อครหาว่ารัฐบาลเข้าครอบงำกิจการของเทศบาลเกินสมควร

๒. นายเครก มีความเห็นว่า

ก. ควรตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาขึ้นคณะหนึ่ง มีอธิบดีกรมนคราทรเป็นนายก

ข. คณะกรรมการที่ปรึกษานี้ควรได้แก่บุคคลตั้งขึ้นแทนสภาพาณิชย์ของชาวยุโรป สภาพาณิชย์ของชาวจีน คณะแขกฮินดูและไทยผู้เสียจังกอบ

ค. ให้สภานี้มีหน้าที่แต่ฐานเป็นที่ปรึกษา มิให้มีอำนาจในทางธุรการหรือในทางการเงิน

ฆ. ไม่ควรให้ข้าราชการเป็นกรรมการนอกจากนายก

ง. ไม่ให้มหาชนเข้าไปในชุมนุมสภา

กรรมการคณะข้าพระพุทธเจ้ามีความเห็นพ้องด้วยใน ข้อ ก. ที่ให้อธิบดีกรมนคราทรเป็นนายกของสภานั้น แต่ควรเพิ่มให้มีข้าราชการผู้ใหญ่ในตำแหน่งอุปนายกสำหรับแทนนายกในขณะมีความจำเป็นอีกตำแหน่งหนึ่ง ข้อ ข. นั้น กรรมการคณะข้าพระพุทธเจ้านี้เห็นว่ากรรมการเทศบาลควรเป็นตัวแทนผู้มีส่วนได้เสียในการเทศบาล คือผู้เสียจังกอบหรือภาษีหาควรเป็นตัวแทนของชนชาติหนึ่งชาติใดไม่ เพราะฉะนั้นการตั้งกรรมการจึงควรให้อยู่ในความวินิจฉัยของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยว่าควรจะได้แก่บุคคลผู้ใด แต่บุคคลเหล่านั้นจะต้องอยู่ในวงลักษณะกำหนดดังกล่าวแล้วข้างต้น ข้อ ค. ที่ตีวงกั้นมิให้สภามีอำนาจในธุรการหรือการเงินด้วยนั้นไม่ชอบด้วยทางการ เพราะหน้าที่ของสภาเทศบาลนั้น ก็คือการควบคุมกันขึ้นเป็นคณะ (Committees) เพื่อควบคุมกิจการแผนกต่าง ๆ เช่น การเงิน การโยธา การประปา ฯลฯ เป็นต้น ถ้าหากว่าสภาไม่ต้องมีความรับผิดชอบเสียเลยตามความเห็นของนายเครกแล้ว จะหวังให้สภาสนใจในกิจการของเทศบาลโดยแท้จริงอย่างไรได้ จึงกรรมการเทศบาลควรต้องรับผิดชอบต่อประชาชนผู้เสียจังกอบทั้งหลายซึ่งตนเป็นผู้แทน ส่วนข้อ ฆ. ที่ว่าไม่ควรให้ข้าราชการเป็นกรรมการเสียเลยนอกจากนายกนั้น ดูกะไร ๆ อยู่ ข้อสำคัญอยู่ที่ผู้นั้นจะเป็นข้าราชการหรือมิเป็นก็ตามแต่ผู้เสียจังกอบหรือภาษี และไม่ผิดลักษณะกำหนดที่ได้พิเคราะห์ไว้ การที่มีข้าราชการรวมอยู่เป็นกรรมการในคณะสภาอาจยังประโยชน์อันดีให้เกิดขึ้นแก่เทศบาลได้มากเหมือนกัน เพราะเหตุว่าข้าราชการย่อมทราบทางดำเนินของราชการได้ดีกว่าบุคคลผู้ไม่เคยรับราชการ ฉะนั้นจึงควรให้มีข้าราชการเป็นกรรมการของสภาบ้าง แต่ไม่ควรให้จำนวนมากเกินกว่ากึ่งดังได้กล่าวมาแล้ว ความเห็นในข้อ ง. ซึ่งมีว่าไม่ควรให้มหาชนเข้าไปในชุมชนสภานั้นเล่า กรรมการคณะข้าพระพุทธเจ้าไม่มีความเห็นสอดคล้องต้องด้วยเลย เพราะสภาเป็นตัวแทนบุคคลผู้เสียค่าจังกอบ จึงผู้เสียจังกอบควรมีสิทธิ์มาสดับตรับฟังการปรึกษาหารือได้แล้วแต่กรณีเป็นครั้งเป็นคราวตามแต่ความวินิจฉัยของสภาว่าในกรณีใดควรห้ามมหาชนไม่ให้เข้ามาฟังทำนองผู้พิพากษามีอำนาจห้ามมหาชนมิให้เข้ามาฟังการพิจารณาของศาลฉะนั้น

๓. เรื่องรายได้ของเทศบาลนั้น นายเครก เห็นว่า

ก. ควรเก็บจังกอบร้านโรงเรือนในเขตเทศบาล

ข. มีพ่อค้าผู้ชำนาญในคณะกรรมการตีราคาทรัพย์อันต้องจังกอบ

ค. เมื่อเจ้าทุกข์เห็นว่าอัตราจังกอบที่ตีราคานั้นสูงมากเกินสมควรก็มีสิทธิ์ที่จะอุทธรณ์ได้

ฆ. ควรยกเว้นเก็บจังกอบสำหรับสถานที่ทำการของรัฐบาล โรงพยาบาล ปูชนียสถาน และสุสาน

ง. ในชั้นแรกควรตั้งอัตราจังกอบให้ต่ำไว้ก่อน

จ. ควรพิมพ์บัญชีอันได้ตรวจถูกต้องเรียบร้อยแล้วนั้นออกโฆษณาเพื่อให้ทราบทั่วกัน

ฉ. ไม่มีความหวังว่ากรุงเทพพระมหานครจะเลี้ยงตัวเองได้นั้น

คณะกรรมการข้าพระพุทธเจ้ามีความเห็นพ้องต้องตามความเห็นของนายเครกในข้อ ก. ว่า ควรเก็บจังกอบในกรุงเทพฯ แทนภาษีโรงร้านซึ่งเก็บเฉพาะบ้านเรือนที่มีค่าเช่าดังได้ปฏิบัติอยู่ในเวลานี้ แต่ในข้อ ข. นั้นเห็นว่าไม่จำเป็นที่จะต้องจำกัดแต่เฉพาะพ่อค้าจำพวกเดียว ส่วนข้อ ค. ถึง จ. เห็นพ้องด้วย แต่ข้อ ฉ. นั้นเชื่อแน่ว่า ถ้าได้ทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ ให้เทศบาลเก็บจังกอบแทนภาษีโรงร้านและพระราชทานอาชญาบัตร์และค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ให้เป็นสิทธิ์แก่เทศบาลแล้ว กรุงเทพพระมหานครจะเลี้ยงตัวเองได้อย่างบริบูรณ์

๔. เรื่องวัตถุที่ประสงค์นั้น นายเครก ระบุไว้เพียงแต่การทำถนนและบำรุงการสุขาภิบาล ซึ่งเห็นด้วยเกล้าฯ ว่ายังไม่เพียงพอ แม้แต่สุขาภิบาลตามหัวเมืองในขณะนี้ก็ยังมีการบำรุงกว่า ๔ ประเภท ฉะนั้นสำหรับกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพระราชธานีควรมีการบำรุงมากประเภทขึ้นไปกว่านั้นอีก ดังเช่นเทศบาลในประเทศใกล้เคียงปฏิบัติกันอยู่ แต่ปัญหานี้ย่อมแล้วแต่กำลังทรัพย์อันจะรวบรวมเก็บหรือกู้มาใช้จ่ายได้มากน้อยเท่าไรเป็นเกณฑ์

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ
(ลงนาม) ข้าพระพุทธเจ้า พระยาสุรินทรราชา
ประธานกรรมการ
กรมนคราทร
วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๔๗๒

รับรองถูกต้องกับต้นฉบับเดิม

กรมสาธารณสุข
วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

นามสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระที่ ๒๒๒ ถึงวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๗๓
นครสวรรค์ ชีวิตร

ใจความทูลเกล้า ฯ ถวายบทพากย์โขน เรื่องจัด Municipality กับทางของกรมการซึ่งกระทรวงตั้งขึ้นพิสดาร บทพากย์เรื่องนี้ กระทรวงมหาดไทยเห็นควรตั้งรูปการขึ้นเป็นพระราชบัญญัติก่อน สิ่งได้ตั้งกรมการท่างพระราชบัญญัติอยู่แล้ว

ทูลเกล้า ฯ ถวาย ๑๖ สิงหาคม ๒๔๗๓ พระราชทานมา ๑๙ สิงหาคม ๒๔๗๓

พระราชกระแส	หมายเหตุ
ที่คิดท่าง พ.ร.บ.บัญญัติ	ขอเดช ฯ
...ทยไทยนี้ก็ดีแล้ว แต่ท่างแล้ว	ที่ว่าง Municipality ไปนั้นเกล้า ฯ ตั้งบทพากย์
...ในใหม่ขึ้นก็ดี เมื่อใช้บทพากย์	เป็นประโยชน์พร้อมด้วยพระราชบัญญัติ พระราชกำหนด
...บทนี้ตัดความเห็นของกรมการที่กระทรวง	เป็นกรมการ และหลวงประชานิยมที่ปรึกษา เป็นเจ้าพนักงาน
...มหาดไทยได้ตั้งขึ้นฟังว่าความเห็น	...ตามที่ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายไปนั้น ได้ตัดความเห็น
ของหลวงประชาฯ แล้ว ก็ความยังมีที่	ของกรมการออกเสียงมาก ให้คงไว้แต่ความเห็นของ
...กรมการ ไม่ให้แต่ความเห็น	หลวงประชานิยมที่ปรึกษา ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในการ
...Municipality ในกรุงเท่านั้น ยัง	...ตามที่ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น ยังมีความเห็น
...เห็นว่าเสียงข้างมากได้ดีกว่า ความ	ของกรมการที่ไม่เห็นด้วยอีกมาก ซึ่งเห็นว่าเป็น
...เห็นของกรมการที่ไม่เห็นด้วย	...ตามที่ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น ยังมีความเห็น
...มากกว่าเสียงข้างมาก ที่จะรอการ	ของกรมการที่ไม่เห็นด้วยอีกมาก ซึ่งเห็นว่าเป็น
จริง ๆ เพื่อใจความ ที่จะรอการ	...ตามที่ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น ยังมีความเห็น

ฝรั่งมาเรื่อง กรุงเทพวิวัฒน์
เทศกาลจะมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
มีแล้วหรือยัง แต่ก็ควรคิดไปพลางๆ
ครับ เพราะเทพเจ้าอยากเห็นกรุงเทพ
มี municipality เราจะเรียกเทศบาลก็ได้
ก่อนท่านเจ้าสิ้นชีวิต.

หนังสือเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศถึงราชเลขาธิการ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเกี่ยวกับข้อความบางแห่งในร่างพระราชบัญญัติเทศบาลที่ควรแก้ไข*

สำนักราชเลขาธิการ
วันที่ ๓๑ มกรา ๒๔๙๓
รับที่ ๓๗๖๒

ที่ ก. ๔๕๖/๑๘๖๒๐

กระทรวงการต่างประเทศ,
วังสราญรมย์, กรุงเทพฯ

วันที่ ๓๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เรียน ราชเลขาธิการ

ด้วยหนังสือที่ ๔๘๘/๖๕๑๔ ลงวันที่ ๒๕ เดือนนี้ ว่าตามที่ข้าพเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณา เมื่อวันปรึกษาร่างพระราชบัญญัติเทศบาล ในที่ประชุมเสนาบดี เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคมว่า กระทรวงการต่างประเทศมีความเห็นคัดค้านหลักการบางแห่งในร่างพระราชบัญญัตินั้น แต่ยังมิทันได้กราบบังคมทูลพระกรุณาโดยตลอดก็มีความเห็นเสนอว่า ควรพระราชทานร่างพระราชบัญญัติไปให้กรรมการองคมนตรีพิจารณาปรึกษากันก่อน ทรงพระราชดำริเห็นว่าการที่จะส่งร่างไปให้กกรรมการองคมนตรีพิจารณา แล้วจึงปรึกษาในเรื่องหลักการนั้น ถ้าหากว่าต้องแก้หลักการก็จะทำให้ต้องทบทวนชักช้าไป จึงโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นในเรื่องนี้นั้น

ความเห็นของกระทรวงการต่างประเทศที่จะคัดค้านหลักการบางแห่งในร่างพระราชบัญญัติ มีดังนี้ คือ เทศบาลซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยอาศัยพระราชบัญญัตินั้น มีสภามนตรีซึ่งบุคคลที่สำนักอยู่ในเขตนั้นๆ เลือกตั้ง เป็นผู้ควบคุม และไม่มีบทบังคับจำกัดสิทธิในการเลือกหรือเป็นเทศมนตรีให้แก่เฉพาะคนพื้นเมือง ไม่ว่าบุคคลใด สักแต่ว่าได้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในกรุงสยามไม่น้อยกว่า ๑๕ ปี และมีทรัพย์อันมีค่าที่จะเก็บจังกอบของเทศบาลได้ ฯลฯ ตามความในมาตรา ๑๙ และ ๒๐ แล้ว เป็นผู้เลือก และเป็นเทศมนตรีได้ทั้งสิ้น หลักการนี้ ประเทศที่เป็นเอกราชย่อมไม่ใช้กันเลย ทั้งเป็นภัยแก่กรุงสยามโดยเฉพาะ ด้วยสิทธิทางการเมืองนั้นรัฐบาลย่อมไม่ให้แก่ใคร นอกจากคนพื้นเมืองในกรุงสยาม ตามจังหวัดและเมือง มีบุคคลที่เป็นจีนอยู่เป็นจำนวนมาก และในจำนวนนี้ คงจะมีจีนหลายคนที่จะเป็นผู้เลือกและเป็นเทศมนตรีได้ ตามเกณฑ์ที่มีทรัพย์และมีภูมิลำเนาในกรุงสยามไม่น้อยกว่า ๑๕ ปี ตามบทบังคับในมาตรา ๑๙ และ ๒๐ แห่งร่างพระราชบัญญัติ ผลที่จะได้รับ ก็คืออนุญาตให้คนต่างด้าวซึ่งมีความสวามิภักดิ์ต่อประเทศอื่น มามีอำนาจใหญ่ยิ่งในกิจการเทศบาลของกรุงสยาม บางแห่งอาจมีอำนาจควบคุมกิจการเทศบาลอย่างสมบูรณ์ เช่นกับที่มณฑลภูเก็ตเป็นต้น ซึ่งมีคนต่างด้าวตั้งภูมิลำเนาอยู่เป็นอันมาก ในปัจจุบันนี้จีนมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงสยามเป็นจำนวนมาก ทั้งอำนาจการเศรษฐกิจก็อยู่ในมือเขาเกือบจะหมดแล้ว ฉะนั้น ถ้าฝ่ายเราจะออกพระราชบัญญัติตามหลักการที่กล่าวข้างบนนี้ ก็เท่ากับเราให้อำนาจในการเมืองแก่จีนด้วย

เท่าที่กระทรวงการต่างประเทศทราบ ดูเหมือนมีน้อยรายที่อนุญาตให้ทั้งคนต่างด้าวและคนพื้นเมืองมีสิทธิในการเลือก จะมีอยู่ก็แต่เทศบาลของเมืองขึ้นเช่นกับ ฮ่องกง, สิงคโปร์, เซี่ยงไฮ้ และมะนิลา เป็นต้น แต่ลักษณะการของเมืองเหล่านี้ ผิดกับที่เป็นอยู่ในกรุงสยามเป็นอันมาก

---

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๒** พระราชบัญญัติเทศบาล.

คนต่างด้าวย่อมจะไม่รู้สึกเสียใจในการที่ไม่ได้รับสิทธิในการเมืองเสมอเหมือนคนพื้นเมือง ฉะนั้น ถ้าจะจำกัดสิทธิอันนี้ไว้ให้แก่เฉพาะคนพื้นเมืองแล้ว คนต่างด้าวก็คงไม่โกรธเคือง หรือรู้สึกว่าตนไม่ได้รับความอยุตติธรรมประการใดเลย สิทธิในการเมืองนี้ ถ้าปล่อยให้เสียครั้งหนึ่งแล้ว ก็ยากที่จะถอนกลับคืนมาได้ เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าจะเป็นอันตรายมากที่จะทดลองให้สิทธิเช่นกล่าวนี้แก่คนต่างด้าว

กระทรวงการต่างประเทศเข้าใจว่า ความมุ่งหมายที่จะออกพระราชบัญญัติดังร่างนี้ก็เพื่อจะให้การเทศบาลได้รับความช่วยเหลือจากคนต่างด้าวบางคณะ ซึ่งอยู่ในฐานะที่จะช่วยกระทำให้การเทศบาลเป็นผลสำเร็จเจริญขึ้นได้ เช่นที่เชียงใหม่ ดอกเตอร์ แฮริส ก็เป็นกรรมการสุขาภิบาลผู้หนึ่ง ซึ่งคนนิยมนับถือ และได้ช่วยเหลือให้กิจการดำเนินไปเป็นประโยชน์เป็นอันมาก แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีหนทางอื่นซึ่งจะให้คนต่างด้าวช่วยเหลือในการนี้ได้โดยไม่ต้องเปิดให้คนทั่วไปมีสิทธิเป็นผู้เลือก และเป็นเทศมนตรีได้โดยไม่เลือกสัญชาติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ คือ ผู้เลือกมนตรีในเทศบาลแห่งหนึ่งแห่งใดควรเป็นคนพื้นเมืองที่มีสัญชาติไทยทั้งสิ้น และมนตรีแห่งสภาเทศบาลที่จะได้เลือกนี้ก็ควรเป็นคนพื้นเมืองที่มีสัญชาติไทยทั้งสิ้นเหมือนกัน แต่ให้มีมนตรีจำนวนน้อย ซึ่งให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีอำนาจตั้งเป็นมนตรีได้อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งจะเป็นคนมีสัญชาติใดก็ได้ ดังนี้ ประโยชน์ของไทยก็จะเป็นใหญ่อยู่ในเทศบาลของไทยโดยที่ได้ควบคุมกิจการอย่างสมบูรณ์

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระราชบัญญัตินี้ได้ร่างขึ้นโดยอนุโลมตามแบบกฎหมายของสเตรตส์ เสตเติลเมนต์ส หรือฟิลิปปินส์ แต่เข้าใจว่าเวลานี้ในเมืองขึ้นทั้งสองที่กล่าวแล้ว ก็ได้มีบทบัญญัติให้ตั้งมนตรีในสภาเทศบาลนอกจากเลือกด้วยแล้วเหมือนกัน

ข้าพเจ้าขอส่งบันทึกความเห็นของกระทรวงการต่างประเทศในเรื่องนี้เป็นภาษาอังกฤษ มาเพื่อประกอบการพิจารณาด้วย ๑ ฉบับแล้ว

ขอได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท การจะควรประการใด สุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ข้าพเจ้าขอแสดงความนับถืออย่างยิ่งมายังเจ้าคุณ

เทววงศวโรทัย

กรมหมื่นเทววงศวโรทัย

ที่ ก ๔๕๖/๑๘๙๒๑

๓๑ ม.ค. ๒๔๗๓

ทูลเกล้าฯ ถวายวันที่ ๒ ก.พ. ๒๔๗๓

ข้าพเจ้าออกจะเห็นด้วยกับความเห็นนี้ ส่งให้กรมร่างกฎหมาย

รายงานเสนาบดีสภาที่ ๓๕/๒๔๗๓

๒ ก.พ. ๒๔๗๓

มีพระราชดำรัสว่าเรื่องนี้ได้ให้กรรมการองคมนตรีพิจารณา และให้กรมร่างกฎหมายพิจารณาร่าง Principles ในร่างนั้นด้วย เมื่อกรรมการองคมนตรีกับกรมร่างกฎหมายทูลเกล้าฯ ถวายความเป็นขึ้นมา จะได้พิจารณากันต่อไป

๒. การเตรียมการพระราชทานรัฐธรรมนูญ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปณิธานอย่างแรงกล้าที่จะเห็นประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในรัชกาลของพระองค์ ได้ทรงพระราชอุตสาหะให้มีการพัฒนาการเมืองอย่างมีขั้นตอนและสร้างสถาบันทางการเมืองขึ้น ในขณะที่สถาบันที่ทรงสร้างกำลังดำเนินการไปตามแนวทางนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เตรียมการร่างรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดในระบอบการปกครองประชาธิปไตยไปพร้อมกัน แรกทีเดียวมีพระราชดำริว่าจะพระราชทานในวาระที่มีงานพระราชพิธีฉลองกรุงเทพมหานครครบรอบ ๑๕๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ การเตรียมพระราชทานรัฐธรรมนูญนี้เป็นไปอย่างเปิดเผย ดังจะเห็นได้จากปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ขณะที่เสด็จไปรักษาพระเนตรและเยี่ยมประเทศสหรัฐอเมริกาได้พระราชทานสัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ว่า ทรงเตรียมการที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศโดยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย หนังสือพิมพ์อเมริกันฉบับหนึ่งได้เขียนภาพการ์ตูนเป็นภาพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎ ประทับเหนือพระราชอาสน์กำลังพระราชทานม้วนกระดาษซึ่งหมายถึงรัฐธรรมนูญแก่ราษฎรไทยคนหนึ่ง[๑]

เมื่อเสด็จกลับจากประเทศสหรัฐอเมริกา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล) ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ผู้สำเร็จเนติบัณฑิตจากประเทศอังกฤษ และนายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ (Raymond B. Stevens) ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ ผู้สำเร็จวิชากฎหมายจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard) เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนรัฐนิวแฮมเชียร์ สังกัดพรรคดีโมแครต รองประธานคณะกรรมการเดินเรือแห่งสหรัฐ และเป็นผู้แทนอเมริกันในสภาการขนส่งทางทะเลของฝ่ายสัมพันธมิตรในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทั้งสองท่านนี้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและมีพระบรมราชโองการให้เป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ

พระยาศรีวิสารวาจาและนายเรมอนด์ บี.สตีเวนส์ ดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญเสร็จในวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ (ปลายปี) ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ร่างเป็นภาษาอังกฤษใช้ชื่อว่า "An Outline of Changes in the Form of Government" ร่างดังกล่าวได้กำหนดรูปแบบของการปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจบริหารและนิติบัญญัติ ตลอดจนการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้ด้วย พร้อมกันนี้พระยาศรีวิสารวาจาและนายเรมอนด์ บี.สตีเวนส์ ได้ทำบันทึกความเห็นของตน แสดงเหตุผลว่ายังไม่ถึงเวลาสมควรที่จะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ จนกว่าประชาชนจะมีการศึกษาและมีประสบการณ์ในการปกครองตนเองอย่างเพียงพอเสียก่อน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ส่งสำเนาร่างรัฐธรรมนูญ ตลอดจนความเห็นของพระยาศรีวิสารวาจาและนายเรมอนด์ บี.สตีเวนส์ ให้แก่อภิรัฐมนตรี ในวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เพื่อประชุมพิจารณาในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการประชุมพิจารณากันอย่างไรหรือไม่ เข้าใจว่าหากมีการประชุมก็คงได้รับการคัดค้าน ฉะนั้นจึงไม่มีการพระราชทานรัฐธรรมนูญในพระราชพิธีฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปีในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ข้อความที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปฏิสันถารแก่นักหนังสือพิมพ์อเมริกัน เกี่ยวกับการพระราชทานระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยแก่ประชาชน

---

[๑] อ.ก. รุ่งแสง, **พ. ๒๗** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๕๒๑), หน้า ๒๓๖.

(เดลิเมล์ วันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๗๔)[๑]

จะพระราชทานเสียงการปกครองแก่ราษฎรสยาม

เป็นพระราชดำรัสในการทรงพระราชปฏิสันถารแก่หนังสือพิมพ์อเมริกา โดย ดี.เอส. การ์เดน บรรณาธิการคนก่อนของเดลิเมล์อังกฤษ (จ.คีรีศรี แปล)

"นิวยอร์ก วันที่ ๒๗ เมษายน :- สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงกระทำให้บังเกิดความตื่นเต้นวันนี้เนื่องด้วยพระองค์มีพระราชดำรัสแก่คณะหนังสือพิมพ์อเมริกันว่า มีพระบรมราชประสงค์จำนงหมายจะทรงจำกัดพระราชอำนาจ-อาชญาสิทธิ์ของพระองค์ท่าน พระราชทานแก่ราษฎรในการปกครองประเทศ

พระราชดำรัสนี้ได้พระราชทานแก่คณะหนังสือพิมพ์ในนิวยอร์คเมื่อคราวเสด็จประพาสอเมริกาครั้งนี้

เนื่องด้วยเหตุที่พระองค์ทรงพระปรีชาญาณสอดส่องเห็นทางไกลถึงกับทรงแสดงพระราชประสงค์จำนงจะพระราชทานอำนาจของพระองค์แก่อาณาประชาราษฎร์เช่นนี้ พระองค์จึงเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของประชาชนชาวอเมริกายิ่งนัก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งแต่เสด็จถึงประเทศอเมริกามาจนบัดนี้ ได้รับความสรรเสริญของหนังสือพิมพ์มาก ซึ่งพระองค์มาแสดงพระราชประสงค์จำนงหมายเช่นนี้อีก ก็ยิ่งกระทำให้ชนชาวอเมริกันเคารพรักใคร่ยิ่งขึ้น พระราชดำริอันสุขุมเป็นเหตุให้ชาวอเมริกันลงความเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงสยามเป็นราชาธิบดีที่มีพระสติปัญญาหลักแหลมและสุขุมคัมภีรภาพอันหาผู้เสมอเหมือนยาก

เมื่อสองสามวันก่อนนี้หน้ากระดาษของหนังสือพิมพ์อเมริกันเต็มไปด้วยเรื่องพระเจ้าออลฟองโซ (ราชาประเทศสเปญ) ต้องเสด็จหนีออกจากประเทศ เนื่องด้วยราษฎรพากันเคียดแค้น แต่ในวันนี้หนังสือพิมพ์เหล่านั้นพากันลงข่าวเชิงแซ่ซมพระราชาธิบดีพระองค์หนึ่ง ซึ่งมีพระกมลสันดานเปี่ยมไปด้วยความรักในอาณาประชาราษฎร์ ทรงตั้งพระราช-หฤทัยบำรุงบ้านเมืองแลโดยไม่พักต้องมีใครขอร้องก็ทรงพระราชดำริจะให้ราษฎรมีอำนาจในการปกครองขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงกำหนดวันเวลาว่า เมื่อไรจะได้ทรงพระกรุณาพระราชทานพระบรมราชา-นุเคราะห์นั้น แต่รับสั่งว่าจะได้ทรงทดลองให้ราษฎรได้มีเสียงในการนคราภิบาลเป็นเสมอบทเรียนคั่นแรกในเร็ววัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำรัสตอบคำถามของคณะหนังสือพิมพ์อย่างรวดเร็วและทรงชมเชยวิธีดำเนินการของหนังสือพิมพ์อเมริกัน พวกหนังสือพิมพ์เหล่านั้นได้เคยพบเคยเห็นคนใหญ่คนโตมามากต่อมากแล้ว ต่างได้เชยชมในพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาก

ในขณะที่มีพระราชกระแสรับสั่งกับคณะหนังสือพิมพ์อยู่ สมเด็จกรมพระสวัสดิ์วัดนวิศิษฏ์ ซึ่งพวกหนังสือพิมพ์คุ้นเคยอยู่แล้ว เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ด้วย คณะหนังสือพิมพ์นั้นได้มีโอกาสเฝ้าสมเด็จพระบรมราชินีนาถและเฝ้าพระองค์-เจ้าหญิงอาภาพรรณี ด้วย

สมเด็จพระบรมราชินีได้รับสั่งแต่เพียงว่า "เสียดายวันนี้อากาศไม่ดีพอที่จะทรงกอล์ฟ"

ในเรื่องพระราชทานสิทธิ์แก่พลเมืองนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสว่า "พระองค์จะทรงศึกษาวิธีคัดเลือกหัวหน้าผู้แทนและการเทศบาลของชาวอเมริกัน ด้วยมีพระราชประสงค์จะใคร่ให้ชาวสยามได้มีการเลือกผู้แทนและจัดการเทศบาลกันเอง การคัดเลือกตั้งแต่งหัวหน้านั้นจะให้การค่อยเป็นค่อยไป เป็นการฝึกหัดกันในตัว จะทรงศึกษาวิธีการของอเมริกันเพื่อประกอบพระราชดำริ มีพระราชประสงค์จะให้ออกกฎหมายเทศบาลใหม่ และให้ราษฎรเลือกตั้งคณะกรรมการกันขึ้นเอง ราษฎรควรมีเสียงในการเมืองของประเทศ ตั้งพระราชหฤทัยจะฝึกหัดราษฎรชาวสยามขึ้นใน

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๐** ข้อความที่ทรงมีพระราชปฏิสันถารแก่หนังสือพิมพ์อเมริกา.

ทำนองนี้ ทรงเห็นว่าการที่จะให้มีปาลิเมนท์ก่อนที่ราษฎรรู้ความเป็นไปในแคว้นของตนนั้นไม่เหมาะมาก ในประเทศสยามนั้น การเจริญใด ๆ ที่แล้วมาย่อมมาจากเบื้องสูงคือ พระเจ้าแผ่นดินทรงประสาทหาได้มาจากเบื้องต่ำไม่

พระราชกิจของพระเจ้าแผ่นดินนั้นก็คือต้องทรงทำนุบำรุงราษฎร และให้รัฐบาลประสาทความสุขให้แก่พลเมือง เพราะเจ้าแผ่นดินเมืองไทยมีหน้าที่เป็นพระชนกของราษฎร ๆ เหมือนลูก จะต้องฟังคำสั่งสอนของบิดา พระเจ้าแผ่นดินเมืองไทยไม่ทรงถือว่ามีพระราชอำนาจเยี่ยงพระเจ้าบนสวรรค์ ในพระบรมนามาภิไธย ปรากฏมีพระนามเป็นบิดร พระเจ้า-แผ่นดินทรงนำและราษฎรดำเนินตามความเคารพเช่นนี้เกิดแต่ความรักที่ราษฎรมีต่อพระเจ้าแผ่นดินหาใช่เกิดแต่ความกลัวไม่ สิ่งเหล่านี้เป็นไปโดยไม่มีอาการบังคับ ในประเทศสยามความเป็นมาเช่นนี้ ตลอดมาแต่ดึกดำบรรพ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระสรวลในเวลารับสั่งแก่คณะหนังสือพิมพ์ว่า "หญิงชาวสยามก็กำลังดำเนินรอยตามหญิงชาวยุโรป" ในที่สุดมีพระราชดำรัสแก่คณะหนังสือพิมพ์ว่ามีพระราชประสงค์จะทรงศึกษาวิธีการพาณิชย์และหัตถกรรมของชาวอเมริกันเช่นวิธีดำเนินการฟอร์ด และเยนเนอราล อิเลคทริค เป็นต้น"

ร่างรัฐธรรมนูญ ของนายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจา

พ.ศ. ๒๔๗๔*

COPY

AN OUTLINE OF CHANGES
IN THE FORM OF THE GOVERNMENT

There is submitted herewith, in accordance with the wish of His Majesty, an outline of a new constitution, together with a brief explanation.

In general the plan involves the beginning of a parliamentary form of government. In theory His Majesty still remains the Chief Executive and Law-giver. As Chief Executive, however, He acts through a prime Minister who is responsible to His Majesty for the administration of the Government. The Prime Minister and Cabinet is under the plan also subject to certain supervisory powers of the Legislative Council.

His Majesty as Law-giver will act with the aid of the Legislative Council composed in a substantial part of elected representatives.

It is not assumed that the plan presented herewith is either complete or perfect. It is put forth as a basis for consideration and is limited to certain main principles. Obviously many details would have to be worked out later.

The Government under this proposal would be as follows:-

(a) The Monarch.
(b) Supreme Council.
(c) Prime minister and Cabinet.
(d) Legislative Council.

SUPREME COUNCIL

The Supreme Council will be retained with certain modifications. It should be a small body of not more than 6, and shall be appointed by His Majesty. The term of office shall be as at present - during His Majesty's pleasure - and not for a fixed period.

The Supreme Council should act purely as an advisory body to His Majesty on matters of general policy.

No member of the Supreme Council shall at the same time serve as Prime Minister or member of the Cabinet. Furthermore the Council shall not sit with the Cabinet.

If members of the Cabinet may also serve as members of the Supreme Council the influence and position of the Prime Minister might be seriously weakened.

---

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๑๔๒ "An outline of Changes in The Form of the Government."

PRIME MINISTER AND CABINET

Appointment.

The Prime Minister shall be selected by His Majesty and shall be responsible to His Majesty for the administration of the Government.

There should be no limitation upon the King's power of selection. He should be free to select the most capable man for the position without regard to any factors except his qualifications for the Office.

If the Prime Minister is to be responsible for the administration of the Government he should have the right to choose his Cabinet Ministers. A complete delegation to the Prime Minister of the power of appointment would be however too drastic a change. It is therefore suggested that the choice of the Prime Minister should be subject to confirmation by His Majesty.

Term of Office.

The Prime Minister and Cabinet members shall be appointed for a fixed period and at the expiration thereof their resignation must be offered to His Majesty. They should however be eligible to re-appointment. The term of office should be the same as that for the Legislative Council, so that a new Council and a new Prime Minister and Cabinet or a re-appointed Prime Minister and Cabinet should come into office at the same time. This plan would permit Changes to be made as a matter of course and without compelling His Majesty to exercise his sovereign power of removal. His Majesty would also have the right at any time to request the resignation of the Prime Minister. Whenever the Prime Minister resigns, either voluntarily or on request, the members of his Cabinet shall also tender their resignations.

The Prime Minister shall preside over Cabinet meeting and will ordinarily by the sole means of communication between His Majesty and the Cabinet.

LEGISLATIVE COUNCIL

Composition.

The Legislative Council should be large enough to be representative of the public. On the other hand it should not, at the beginning, be too large, since a numerous body is unwieldy and slow to act.

It is suggested that the Council should be not more than 75 or less than 50.

The Legislative Council may be composed entirely of appointed member or solely of elected members or of a combination of the two. A purely appointed Council would not have sufficient independence and would not be considered by the public as representative. On the other hand a Council composed entirely of elected members might not have sufficient number of persons of experience and judgement in public affairs. It is therefore suggested that at the start the Legislative Council should be equally divided between appointed members.

Of the members appointed by His Majesty not more than half should be at the same time Government officials. With this limitation His Majesty should be free to select such members as he deems fit.

The Prime Minister and members of the Cabinet shall be members of the Legislative Council ex-officio.

If the Legislative Council is to exercise some power of supervision over the administration, together with the right to pass a vote of lack of confidence, it is essential that the Prime Minister and members of the Cabinet should have at least the right to sit and speak in the Council. Whether they should also have the right to vote is a debatable question. If the underlying purpose is eventually to establish a Parliamentary Government, then these executives should be full-fledges members of the Council.

Election and Qualifications of Voters.

The method of election shall be indirect, that is, the voters of each Amphur shall choose electors who will meet together and elect by ballot the representatives for the Monthon. Since the Amphur districts vary in population from 70 thousand to as low as 3, 4 and 5 thousand the number of electors must be based on population.

Voters must be nationals and reside in the Amphur or Amphurs where the voting takes place. They must also pay a certain amount of tax.

The Monthons, of which there are ten, also vary in population from Nakorn Rajasrima with 2,800,000 to Phuket with only 24,000. The number of representatives from the Monthons should also vary according to the population in order that the Legislative Council may approximate a truly representative body.

The election of the members of the Council shall be by majority vote. In case any Monthon fails to elett its representative or representatives His Majesty shall fill the vacancy by appointment.

Qualifications of members of the Council.

They must be Siamese nationals and at least 30 years of age, able to read and write and must pay a certain amount of tax. No elected member shall at the same time hold any other Government position.

Term of Office and Meetings.

Members of the Legislative Council should be elected for a fixed period of either 4 or 5 years. This term should be the same as that fixed for the period of office for the Prime Minister and Cabinet.

The Legislative Council should meet at least once each year. It may be called in a special session at any time by His Majesty and may also be dissolved by His Majesty.

FUNCTIONS OF THE LEGISLATIVE COUNCIL

1. Legislative

All laws proposed by the Prime Minister must be submitted to the Council for its approval. The Council may adopt amendments or alterations. Furthermore the Council may initiate legislation.

The Budget shall be submitted to the Council by the Prime Minister. In case of disagreement between the Council and the Prime Minister over the Budget the matter shall be referred to His Majesty.

Treaties and agreements or arrangements with Foreign Powers do not have to be submitted to the Council.

His Majesty has power of veto on any legislation approved by the Council. Furthermore His Majesty may in any emergency or whenever in His opinion the public interest or security requires it, enact legislation without reference to the Legislative Council. In case of any veto His Majesty shall in a message to the Council set forth the reasons for His action.

2. Administrative.

The Council may interpollate the Ministers on any matters affecting the Government. The Ministers are bound to give explanation unless incompatible with public interest.

The Council may, by 2/3 majority, pass a vote of lack of confidence in the Prime Minister. In such case the Prime Minister and Cabinet must tender their resignations to His Majesty. His Majesty may accept or refuse to accept as he deems proper in the public interest.

3. Organisation.

The Council may select its own presiding officer and shall adopt rules for its deliberation and work.

Ordinarily all meetings of the Council shall be in public. The Council may, however, by a majority vote, go into executive session which shall be secret.

RBS : SP
8.12.74

บันทึกของนายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ เกี่ยวกับการเปลี่ยนรูปรัฐบาล[๑]

MEMORANDUM
CONCERNING THE PROPOSED CHANGES
IN THE FORM OF GOVERNMENT

I have doubts whether it is advisable to adopt in its entirety the proposed plan for a new constitution. I express these views with some diffidence as I fully realise that my knowledge of the Siamese people is limited. On the other hand I have had a long experience with popular government. I am not one of those who believe that unlimited monarchy should continue to exist indefinitely in Siam. The time will undoubtedly come when some distribution of power will have to be made. I do not believe however that time has yet arrived.

There is one marked difference between the two important aspects of the proposed plan:- The creation of a Prime Minister and the creation of a Legislative Council with both legislative and administrative functions. While the creation of a Prime Minister would be an important change it cannot be deemed fundamental. At present His Majesty is His own Prime Minister and exercises His power as Chief Executive through responsible minister. The experiment of a Prime Minister can be tried without serious consequences even if it should prove unsuccessful.

The creation of a Legislative Council with a substantial number of elected members exercising both legislative and executive functions is of quite a different category. It is extremely difficult to withdraw political power once granted to the people. As a rule such organisations when once created tend inevitably to acquire more power. Accordingly such experiments should not be made until it is clear that, in the words of Lord Bacon, "The necessity be urgent or the utility evident" I do not believe a Legislative Council would render the Government of Siam more efficient or wiser than the present Government. Also I do not believe a desire for some form of popular government is widespread among the people.

It is true that a period of depression such as now exists in Siam always creates some re-action against the Government in power. However, His Majesty's Government is not responsible for the economic depression. Since in large measure the present unrest is due to economic reasons and not because of dissatisfaction with the form of Government it is not advisable to attempt to allay that unrest through changes in the constitution.

In stating the opinion that the greater part of the Siamese people are not yet fit to take part in the national Government I would not be understood as casting reflections on the natural capacity of the Siamese race as compared with the Burmese or other Eastern races where elected Legislative Councils now exist. In fact the capacity of the Siamese for government has been amply shown by the achievements of the Royal Family and officials of the Government. The situation in Burma is fundamentally different from the situation in Siam.

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๔๒** Memorandum Concerning The Proposed Changes in The Form of Government, by Raymond B. Stevens.

Burma for many generations has been ruled by an alien power. Naturally there exists in Burma a wide-spread feeling against English rule. Siam has been, on the other hand, always ruled by its own people and the Siamese people have been loyal to their rulers.

Furthermore in Burma the people have had political training through their participation in local Government for many years before the creation of the Legislative Council. In Siam so far there is no form of real local self government. The best method of training a people for self government is to give them first some control over and responsibility for their local interests with which they are in direct contact.

I would suggest as a safe source that the changes to be made in the immediate future in Siam should be restricted to the creation of a Prime Minister with a fixed term and creation of municipal governments and that the question of the establishment of a Legislative Council should be deferred.

(Signed) Raymond B. Stevens
Office of the Adviser in Foreign Affairs,
9th March, 1932.

RBS : SP

บันทึกแสดงความคิดเห็นของพระยาศรีวิสารวาจา[๑]

MEMORANDUM

1. In compliance with the Royal Command, a plan for the institution of government by Prime Minister and for the establishment of a Legislative Council has been drawn up.

Owing to the limited time at our disposal, this plan has been worked out with a certain element of haste and there is no pretension that it is perfect of final.

2. In practice it will be found that the success of the plan would entirely depend upon the question of personnel. This is all the more so in the case of the Prime Minister and the cabinet. The choice of the Prime Minister is of extreme importance.

3. The establishment of a Legislative Council, however, implies a very fundamental change in the present constitution. It constitutes a first step towards parliamentary government, and when once it is set up, the tendency will naturally be to extend its activities and increase its power.

4. Is the present an opportune time to effect a fundamental change in the constitution?

There is at present a feeling of dissatisfaction prevailing amongst a certain class of people, brought about primarily by the world economic depression. In order to meet the financial situation the government has been reluctantly compelled to make drastic cut in government expenditure and to impose new emergency taxes. These measures will to a certain extent increase the feeling of discontent with the government. In these circumstances there are rumours current that there will be an attempt to overthrow the government at some future occasion. Although some of the rumours appear to be wild and unreliable, yet it would be wise for the government to be prepared for all eventualities. In time like this, it is imperative that there should be a feeling of confidence and unity amongst all the members of the government. There should be no change which would weaken the power of the government.

The answer to the question raised at the beginning of this paragraph is that much depends upon the effect of the change that is proposed. Until the present financial crisis is over, no change in the constitution should be adopted which would have the effect of weakening the power of the government.

5. In order to ensure the satisfactory working of a Legislative Council, it is essential that the members of the Council should possess a certain amount of training in the work which is to be entrusted to them. In this respect the experience of our neighbours may be of interest to us. Both in India and Burma, no Legislative Council was set up until the inhabitants have had some local training in self government. The best training for local self government would seem to be the establishment of municipalities in the more advanced parts of the country. In the case of Burma municipalities were set up as early as 1884, but the present Burma Legislative Council was not set up till 1923.

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๔๒ Memorandum, by Phya Srivisar.

In the case of Siam, a law for the setting up of municipalities has now been drafted. It is respectfully submitted that the draft law should be examined and, if found agreeable, should be adopted and put into force. This will enable the local communities to gain some experience in self government. When sufficient experience has been gained in this way, a Legislative Council could be set up with a certain measure of confidence that it will function well and wisely.

Saranromya Palace
Bangkok 9th March, 1932.

(Signed) Phya Srivisar.

สถานการณ์บ้านเมืองและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของบุคคลบางกลุ่ม

ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๕ นั้น เป็นระยะที่ประเทศไทยมีสถานการณ์ไม่ค่อยมั่นคงนัก รัฐบาลต้องคอยแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เป็นภาวะยุ่งยากทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ปัญหาและความผันแปรเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางแก่การพัฒนาทางการเมือง การปกครองตามแนวทางพระราชดำริ คือทำให้เกิดความล่าช้าแก่การดำเนินงาน ฉะนั้น จึงมีกลุ่มผู้ต้องการให้เปลี่ยนระบอบการปกครองอย่างเร่งด่วน ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำนั้น รัฐบาลไทยต้องเผชิญมาแล้วตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๖ คือมีรายรับต่ำกว่ารายจ่ายมาก รัฐบาลได้พยายามแก้ไขให้การเงินของประเทศเข้าสู่ดุลยภาพ เป็นต้นว่ายุบหน่วยราชการที่ซ้ำซ้อนรวมเป็นหน่วยเดียวกัน ปลดข้าราชการให้น้อยลง งบประมาณส่วนใดที่เห็นว่าไม่จำเป็นก็ตัดทอนลง แม้แต่งบประมาณส่วนพระมหากษัตริย์ก็ได้รับการตัดทอนเช่นกัน เศรษฐกิจของประเทศไทยกระทบกระเทือนอีกครั้งในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๔๗๔ เนื่องมาจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก รัฐบาลต้องรีบแก้ปัญหาอีกครั้งเพื่อให้รายได้พอกับงบประมาณแผ่นดิน คือลาออกจากมาตรฐานทองคำ กำหนดค่าเงินตราใหม่ และปรับปรุงเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีอากรเพิ่ม การยุบหน่วยงาน ปลดข้าราชการ เพื่อลดรายจ่ายของรัฐบาลนั้น ทำให้บุคคลบางกลุ่มมีทัศนะคติที่ไม่ดีต่อรัฐบาล แปลเจตนาไปในทางไม่ยุติธรรม เห็นว่ารัฐบาลปลดแต่ข้าราชที่ไม่เป็นเชื้อพระวงศ์ ส่วนพวกพระราชวงศ์นั้นได้รับการยกเว้นไม่ต้องกระทบกระเทือน ด้านการจัดเก็บภาษีอากรเพิ่มก็ได้ถูกกล่าวหาว่าเป็นการขูดรีดเงินจากประชาชนที่ยากจน เป็นต้น

ทางด้านสังคมนั้นมีสภาพไม่ต่างจากปัจจุบันเท่าใด ความจริงประเทศไทยไม่มีการแบ่งชนชั้นในสังคม แต่ฐานะความเป็นอยู่ ความคิด ระหว่างบุคคลระดับผู้บริหารหรือข้าราชการนั้นต่างจากประชาชนมาก เนื่องจากประชาชนในประเทศส่วนใหญ่มีอาชีพด้านเกษตรกรรม มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ และมิได้สนใจต่อการปกครอง สภาพแวดล้อม และการศึกษามากนัก แม้จะมีพระราชบัญญัติประถมศึกษาออกบังคับใช้ในรัชกาลที่ ๖ แต่ปรากฏว่าจำนวนผู้ได้รับการศึกษายังมีน้อยกว่าผู้ไม่ได้รับการศึกษา ทั้งมาตรฐานการครองชีพของชาวไทยก็ต่ำกว่าประเทศที่เจริญแล้วมาก จึงมีบุคคลบางกลุ่มใช้สภาพสังคมนี้เป็นมูลเหตุในการโจมตีรัฐบาล กล่าวโทษว่ารัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีนโยบายไม่สนับสนุนการศึกษาของราษฎร เพื่อจะได้ปกครองง่ายไม่มีปากมีเสียง ซึ่งข้อกล่าวหาดังกล่าวเป็นความเข้าใจผิดอย่างมาก ด้วยรัฐบาลพยายามให้การศึกษาและปลูกฝังความคิดทางการปกครองแก่ประชาชนอยู่ตลอดเวลา แต่การจะทำให้ผู้ที่เป็นฝ่ายรับด้านเดียวในระยะเวลาอันยาวนาน เกิดความตื่นตัวกระตือรือร้นที่จะเป็นผู้ดำเนินการหรือมีส่วนนั้นย่อมเป็นการยาก

ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างรวมทั้งเวลาด้วย ที่สำคัญคือ การกระทำการใดๆ ของรัฐบาลขณะนั้นปราศจากการโฆษณา ฉะนั้นแนวนโยบายและเป้าหมายต่างๆ จึงไม่เป็นที่เปิดเผยต่อสาธารณชน จะทราบกันก็แต่หน่วยราชการและผู้เกี่ยวข้องเท่านั้น จึงกลายเป็นจุดอ่อนให้ถูกโจมตีอยู่เสมอ

การเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศไทยเริ่มมีตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นการเคลื่อนไหวเฉพาะกลุ่มผู้ที่ได้รับการศึกษามาจากนานาประเทศในยุโรป ไม่ใช่ความเคลื่อนไหวของประชาชนทั้งประเทศ เฉพาะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น บุคคลผู้มีอุดมการทางการเมืองแบ่งออกเป็น ๒ พวก พวกแรกมีความนิยมชมชอบในลัทธิเสรีนิยมและระบอบประชาธิปไตยอย่างตะวันตก พวกที่สองเป็นผู้นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์

บุคคลกลุ่มแรกเป็นข้าราชการรุ่นใหม่และนักศึกษาซึ่งได้รับการศึกษาอบรมมาจากประเทศที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย คนกลุ่มนี้เคยอยู่ในประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้ากว่าประเทศไทยขณะนั้นทุกด้าน ต่างคิดว่าการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ล้าสมัยไม่อาจทำให้ประเทศเจริญก้าวหน้าได้ และเชื่อมั่นว่า หากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบใหม่แล้ว จะทำให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว ทัดเทียมนานาอารยประเทศฝ่ายตะวันตก ประกอบกับบุคคลกลุ่มนี้มีความไม่พอใจพระราชวงศ์ เห็นว่ามีตำแหน่งหน้าที่สูงและมีอำนาจมาก อุดมการทางการเมืองแบบใหม่ ทัศนะคติที่ไม่ดี และความมักใหญ่ใฝ่สูงส่วนตัว มีส่วนผลักดันให้มีการเตรียมการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เริ่มด้วยการประชุมวางแผนที่บ้านนักเรียนไทยในฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ผู้ร่วมประชุมคือ นายปรีดี พนมยงค์ ร.ท.แปลก ขีตะสังคะ นายประยูร ภมรมนตรี ร.ท.ทัศนัย นิยมศึก นายตั้ว พลานุกรม นายแนบ พหลโยธิน และหลวงสิทธิราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) โดยวางหลักการใหญ่ ๓ ประการ คือ ศึกษาและวางแผนปฏิวัติ หาพรรคพวกและผู้สนับสนุนซึ่งจะต้องเป็นบุคคลสำคัญในหน่วยราชการ และที่สำคัญคือทุนในการดำเนินงาน การเคลื่อนไหวของนักเรียนไทยนี้ ราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศสได้กราบบังคมทูลรายงานให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ เมื่อจบการศึกษา บุคคลเหล่านี้ได้เข้ารับราชการตามหน่วยงานต่างๆ และเป็นผู้ชักนำบุคคลในวงการทหารและพลเรือนให้ร่วมมือปฏิวัติใน พ.ศ. ๒๔๗๕

นอกจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้นิยมระบอบประชาธิปไตยแล้ว หนังสือพิมพ์ยังมีส่วนสำคัญต่อประชาชนมากในการป้อนข้อมูลทางความคิด บทความวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐบาล ข้าราชการ และพระราชวงศ์ ส่วนมากมักจะเสียดสี ชี้เฉพาะข้อบกพร่องบางฉบับใช้ถ้อยคำเผ็ดร้อนรุนแรง เป็นส่วนช่วยลดความศรัทธาเชื่อถือที่ประชาชนมีต่อรัฐบาลลงตามลำดับ ในขณะเดียวกันก็มีบทความสนับสนุนการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ชี้แนะความล้าสมัยและล้มเหลวของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยยกตัวอย่างของต่างประเทศมาให้อ่าน ทำให้ประชาชนบางกลุ่มต้องการการปกครองแบบใหม่โดยเร็ว

การเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย เป็นการกระทำของขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์จีนและญวน พวกนี้ได้ส่งสมาชิกเข้ามาเผยแพร่ลัทธิแก่ชาวจีนและญวนในประเทศไทย การเผยแพร่ส่วนใหญ่ใช้เอกสารเป็นเครื่องมือ มีข้อความโฆษณาชวนเชื่อว่าเป็นลัทธิที่เหมาะสมในการปกครองประเทศ โจมตีลัทธิจักรวรรดินิยมและสนับสนุนขบวนการในจีนและเวียดนาม นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่กล่าวถึงประเทศไทยโดยตรง คือวิเคราะห์สังคมไทยตามทฤษฎีมาร์กซิสม์ กล่าวว่าไทยมีสภาพสังคมแบบเมืองขึ้นกึ่งศักดินา เนื่องจากชนชั้นปกครองถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินรายใหญ่ และให้ความร่วมมือกับจักรวรรดินิยมขูดรีดประชาชนซึ่งเป็นกรรมกรและชาวนาเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน เอกสารเหล่านี้เจ้าพนักงานยึดได้จากชาวจีนและญวนที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย ตามร้านขายหนังสือ โรงเรียน และสมาคมจีนบางแห่ง

การเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ มีจุดประสงค์ใหญ่ดังนี้

๑. เพื่อผลทางการเมืองนอกประเทศไทย คือหากำลังสนับสนุนขบวนการกู้ชาติของจีนและเวียดนาม

๒. ปลุกปั่นกรรมกร ชาวนา ชนกลุ่มน้อย และชาวไทย ให้ร่วมกันปฏิวัติต่อต้านจักรวรรดินิยม ชนชั้นศักดินาและนายทุน ตามอุดมการของลัทธิมาร์กซ์และเลนิน

๓. ต้องการใช้ประเทศไทยเป็นฐานปฏิบัติการกลาง เพื่อทำลายอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าแนวทางและการปฏิบัติของลัทธิคอมมิวนิสต์นั้น นอกจากใช้ความรุนแรงและการทำลายล้างเป็นปัจจัยในการปรับปรุงเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ยังมีวิธีการซวนเซื่อด้วยการโจมตีรัฐบาล ซึ่งอาจทำให้บางคนหลงนิยมชมชอบสนับสนุน อันจะเป็นภัยแก่ประเทศชาติต่อไปในภายหน้า ควรที่รัฐบาลจะเอาใจใส่สอดส่องความเคลื่อนไหวทุกระยะ ได้มีการประชุมพิจารณาปัญหานี้ในอภิรัฐมนตรีสภาและเสนาบดีสภา กระทรวงมหาดไทยได้รับนโยบายให้ตรวจตราปราบปรามการเคลื่อนไหวทางการเมืองของพวกขบวนการคอมมิวนิสต์ โดยประสานงานกับกระทรวงอื่นตลอดจนต่างประเทศตามความจำเป็น มาตรการในการปราบปรามคือ จับกุมผู้ต้องหาดำเนินคดีตามกระบวนยุติธรรม ออกพระราชบัญญัติและกฎหมายต่างๆ ป้องกันการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ และเนรเทศผู้ต้องหาออกนอกพระราชอาณาจักร อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวและอุดมการของลัทธิคอมมิวนิสต์ยังไม่ค่อยมีอิทธิพลต่อจิตใจหรือได้รับการสนับสนุนจากชาวไทยขณะนั้นมากนัก อาจจะเป็นด้วยชาวไทยไม่นิยมวิธีการอันรุนแรง ดังนั้นทัศนคติทางการเมืองจึงมุ่งไปสู่การปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และการพระราชทานรัฐธรรมนูญ

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทก่อนว่า ความคิดเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองประเทศนั้น เป็นของปัญญาชนอันได้แก่ผู้ได้รับการศึกษาทั้งในและนอกประเทศ ทั้งเป็นผู้ที่อยู่ในเมืองหลวงพอที่จะได้รับทราบความเคลื่อนไหวของรัฐบาลอย่างใกล้ชิด บุคคลที่ได้รับยกย่องว่าเป็นมันสมองในการวางแนวนโยบายและเผยแพร่อุดมการณ์คือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ซึ่งรับราชการในกรมร่างกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ผู้คิดเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ประชุมวางแผนกันหลายครั้ง และมีพรรคพวกเพิ่มขึ้นตามลำดับ ประกอบด้วยทหารและข้าราชการพลเรือนจากทุกหน่วยงาน แรกทีเดียวคณะผู้ก่อการวางแผนจะทำการปฏิวัติยึดอำนาจด้วยวิธีอันเฉียบขาด คือจะเข้าจับกุมพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้เป็นประกันในวันพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เมื่อควบคุมสถานการณ์ไว้ได้แล้วจะบังคับให้ลงพระปรมาภิไธยในร่างรัฐธรรมนูญที่เตรียมไว้ถวาย จากนั้นก็คุมพระองค์ไว้จนกว่าจะแน่ใจว่าไม่มีการต่อต้านใดๆ เกิดขึ้น แต่แผนดังกล่าวมีผู้ทักท้วงเพราะอาจจะมีการเสียเลือดเนื้อกันมาก ด้วยข้าราชการที่มาชุมนุมในพิธีต้องขัดขวางเพื่อถวายความจงรักภักดีอย่างถึงที่สุด ต่อมาแผนการปฏิวัติเริ่มรั่วไหล รัฐบาลเริ่มเคลื่อนไหวเตรียมพร้อมที่จะดำเนินการจับกุมผู้ต้องสงสัย คณะผู้ก่อการได้เปลี่ยนแผนใหม่มาเป็นวิธีที่ละมุนละม่อมและหลีกเลี่ยงการเสียเลือดเนื้อ* คือเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล ตำบลหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ นั้น คณะผู้ก่อการได้ดำเนินการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยจับกุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ เสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ ผู้บังคับบัญชาทหารและตำรวจ นำตัวมาควบคุม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งคณะผู้ก่อการใช้เป็นกองบัญชาการ การเลือกเวลาปฏิวัติขณะแปรพระราชฐานนี้นับว่าเป็นโอกาสเหมาะ เนื่องจากข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่ายทหารและพลเรือนอาจโดยเสด็จเป็นจำนวนมาก คงเหลือฝ่ายรักษาพระนครไม่มากนัก ทำให้การปฏิวัติสำเร็จได้โดยง่าย อีกประการหนึ่ง คณะผู้ก่อการต้องเร่งลงมือก่อนที่ฝ่ายรัฐบาลจะสืบได้หลักฐานมากและดำเนินการจับกุม

ผู้ที่ถูกจับเป็นตัวประกัน ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้แก่ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จฯ กรมกระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นพระบรมวงศ์และอภิรัฐมนตรี พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม เกษมศรี เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เจ้าพระยาพิชัยญาติ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เจ้าพระยา

* โพยม โรจนวิภาค กล่าวว่าคณะผู้ก่อการได้แนวในการดำเนินการมาจากพระองค์เจ้าบวรเดช ดู **พ. ๒๗** ของ อ.ก. รุ่งแสง, หน้า ๒๐๒.

ศรีธรรมาธิเบศ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระสีหราชเดโช ผู้บัญชาการทหารบก และนายพลตำรวจโทพระอธิกรณ์-ประกาศ อธิบดีกรมตำรวจ ส่วนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เสด็จขึ้นรถไฟไปหัวหินเสียก่อน

คณะปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ นี้ เรียกตัวเองว่า "คณะราษฎร์" ฝ่ายทหารอันประกอบด้วยทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ อยู่ในบัญชาการของพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ส่วนฝ่ายพลเรือนมีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้นำ เมื่อทำการปฏิบัติคณะราษฎร์ได้ออกประกาศฉบับหนึ่งมีข้อความโจมตีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนพระราชวงศ์ ด้วยถ้อยคำเผ็ดร้อนรุนแรง ทั้งนี้โดยมีจุดประสงค์จะให้ประชาชนทั่วไปสนับสนุนการปฏิวัติให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ปราศจากการขัดขวาง และโฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชนมีความหวังในระบอบการปกครองแบบใหม่ ซึ่งคณะราษฎร์จะนำมาใช้ปกครองประเทศ ว่าจะทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน และประเทศชาติจะสมบูรณ์พูนสุขเจริญพัฒนาเท่าเทียมนานาอารยะประเทศทุกด้าน ประกาศของคณะราษฎร์ได้แสดงถึงอุดมการณ์ของคณะ ๖ ประการไว้ด้วย ดังนี้

ประกาศของคณะราษฎร์[๑]

ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชสมบัติสืบต่อพระเชษฐานั้น ในชั้นต้นราษฎรได้หวังกันว่า กษัตริย์องค์ใหม่นี้คงจะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การณ์หาเป็นไปตามความหวังที่คิดไม่ กษัตริย์คงทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมายตามเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอพลอไร้คุณงามความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้างซื้อของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนราคาเงิน ผลาญเงินทองของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้ในการตกต่ำในการเศรษฐกิจและความฝืดเคืองทำมาหากิน ซึ่งราษฎรได้รู้กันอยู่ทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้ การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์นี้มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่น ๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นแทนที่จะช่วยราษฎร กลับพากันทำนาบนหลังราษฎร จะเห็นได้ว่าภาษีอากรที่บีบคั้นเอาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ส่วนตัวปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน ส่วนราษฎรสิ กว่าจะหาได้แต่เล็กแต่น้อยเลือดตาแทบกระเด็น ถึงคราวเสียภาษีราชการหรือภาษีส่วนตัว ถ้าไม่มีเงินรัฐบาลก็ยึดทรัพย์หรือใช้งานโยธา แต่พวกเจ้ากลับนอนกินกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์ เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นได้โค่นราชบัลลังก์เสียแล้ว

รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่า จะบำรุงการทำมาหากินอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ครั้นคอย ๆ ก็เหลวไป หาได้ทำจริงจังไม่ มิหนำซ้ำกล่าวหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณเสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้กิน ว่าราษฎรมีเสียงทางการเมืองไม่ได้ เพราะราษฎรยังโง่ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน ที่ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงเจ้านั้นไม่ใช่เพราะโง่ เป็นเพราะขาดการศึกษาที่พวกเจ้าปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่ เพราะเกรงว่าราษฎรได้มีการศึกษาก็จะรู้ความชั่วร้ายที่ทำไว้และคงจะไม่ยอมให้ทำนาบนหลังคน

ราษฎรทั้งหลาย พึงรู้เถิดว่าประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้กู้ให้ประเทศมีอิสรภาพพ้นมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่ซุบมือเปิบและกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน

---

[๑] ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, **เอกสารการเมืองการปกครองไทย** (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘), หน้า ๒๐๙ - ๒๑๑.

เงินเหล่านี้เอามาจากไหน? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั่นเอง! บ้านเมืองกำลังอัตคัดฝืดเคือง ชาวนาและพ่อแม่ทหารต้องทิ้งนา เพราะทำไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุง รัฐบาลไล่คนงานออกอย่างเกลื่อนกลาด นักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้วและทหารที่ปลดกองหนุนไม่มีงานทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้เป็นผลของรัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมาย บีบคั้นข้าราชการผู้น้อย นายสิบ และเสมียน เมื่อให้ออกจากงานแล้วไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควรเอาเงินที่กวาดรวบรวมไว้มาจัดบ้านเมืองให้มีงานทำ จึงจะสมควรที่สนองคุณราษฎรซึ่งได้เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้ร่ำรวยมานาน แต่พวกเจ้าก็หาได้ทำอย่างใดไม่ คงสูบเลือดกันเรื่อยไป เงินมีเหลือเท่าไรก็เอาฝากต่างประเทศคอยเตรียมหนีเมื่อบ้านเมืองทรุดโทรม ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย

เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการ ทหาร และพลเรือน ที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของรัฐบาลของกษัตริย์ไว้แล้ว คณะราษฎร์เห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลายๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎร์ไม่มีประสงค์ทำการชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองของแผ่นดินจะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎร์ได้แจ้งความเห็นนี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรับตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตน ว่าจะถูกลดอำนาจลงมาก็จะชื่อว่าทรยศต่อชาติและก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญ ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา ตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเถิดว่า ราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุกๆ คนจะมีงานทำ เพราะประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดมอยู่แล้วตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแม่นมั่น การปกครองซึ่งคณะราษฎร์จะพึงกระทำก็คือจำต้องวางโครงการอาศัยหลักวิชา ไม่ทำไปเหมือนคนตาบอด เช่น รัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายมาทำแล้ว เป็นหลักใหญ่ๆ ที่คณะราษฎร์วางไว้มีอยู่ว่า

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

๓. ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

๔. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิ์ยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)

๕. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก ๕ ประการดังกล่าวข้างต้น

๖. จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ราษฎรทั้งหลาย จงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎร์ให้ทำกิจอันคงจะอยู่ชั่วดินฟ้านี้ให้สำเร็จ คณะราษฎร์ขอให้ทุกคนที่มิได้ร่วมมือเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมายพึงตั้งอยู่ในความสงบและตั้งหน้าหากิน อย่าทำการใดๆ อันเป็นการขัดขวางต่อคณะราษฎร์นี้เท่ากับราษฎรช่วยประเทศและช่วยตัวราษฎร บุตร หลาน เหลน ของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะต้องมีงานทำไม่ต้องอดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้า เป็นทาสพวกเจ้า หมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎร สิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนา คือ ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า "ศรีอาริย์" นั้น ก็จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า

คณะราษฎร์

๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

นอกจากอุดมการณ์ทั้ง ๖ ข้อแล้ว คณะราษฎร์ยังมีอุดมคติซึ่งกำหนดขึ้นเป็นการภายในอีก ๑๐ ประการ[๑] เป็นเสมือนคำปฏิญาณของสมาชิกในคณะ ทั้งนี้เพื่อให้งานของคณะราษฎร์สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายด้วยดี คือ

๑. ต้องให้มีพระเจ้าแผ่นดินตลอดไป
๒. ต้องทำเพื่อประชาธิปไตย
๓. ต้องเคารพความเห็นซึ่งกันและกัน
๔. ต้องมีความเห็นอันเที่ยงตรง
๕. ต้องทำเพื่อมุ่งจรรโลงประเทศให้ก้าวหน้า
๖. ต้องไม่ทรยศต่อประเทศชาติ
๗. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต
๘. ต้องไม่เย่อหยิ่งลืมตัว
๙. ต้องมีความประพฤติดี
๑๐. ต้องรักษาหน้าที่โดยเด็ดขาดและเที่ยงตรง

การดำเนินงานปฏิวัติยึดอำนาจของคณะราษฎร์ นอกจากจับกุมบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลไว้เป็นประกันแล้ว คณะราษฎร์ได้ดำเนินการอย่างอื่นๆ อีกคือ พยายามยึดรถรบที่มีอานุภาพของฝ่ายรัฐบาลไว้ในควบคุม ยึดสถานที่สำคัญทางราชการ ทำลายการสื่อสารและควบคุมเส้นทางคมนาคม ปลดอาวุธและเกลี้ยกล่อมกองทหารให้ยอมร่วมมือ โดยระวังการต่อต้านจากกองทหารหัวเมือง ตลอดจนพยายามให้ประชาชนทั้งชาวไทยและต่างประเทศเกิดความไว้วางใจคณะราษฎร์มากที่สุด การปฏิบัติการที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้การปฏิวัติสำเร็จสมบูรณ์คือ การบังคับองค์พระประมุขให้ยอมสละพระราชอำนาจ ในการนี้ คณะราษฎร์ได้ส่งโทรเลขไปกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระราชวังไกลกังวล ให้ทรงทราบเรื่องที่ได้ทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพื่อขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ ขอเชิญเสด็จกลับพระนครมาทรงดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยมีข้อแม้ว่าถ้าทรงปฏิเสธหรือไม่ตอบภายใน ๒๔ ชั่วโมง คณะราษฎร์จะพิจารณาอัญเชิญเจ้านายพระองค์อื่นขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แทน พร้อมกันนี้ได้สั่งให้นาวาตรีหลวงศุภชลาศัย ร.น. (บุง ศุภชลาศัย) นำเรือรบหลวงสุโขทัยไปรับเสด็จกลับพระนครด้วย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะป้องกันมิให้มีการปะทะกันระหว่างฝ่ายที่ยังจงรักภักดีและคณะราษฎร์ จึงทรงยอมรับที่จะดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ และได้เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพฯ โดยรถไฟพระที่นั่ง พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชบริพารที่ตามเสด็จ ถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

[๑] เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, **ปฏิวัติ ๒๔๗๕** (พระนคร : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐๙.

คำกราบบังคมทูลของคณะราษฎร[๑]

พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยคณะราษฎร ข้าราชการ ทหาร พลเรือน ได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้แล้ว และได้เชิญเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ มีสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นต้น ไว้เป็นประกัน ถ้าหากคณะราษฎร์นี้ถูกทำลายด้วยประการใดก็ดี จะต้องทำร้ายเจ้านายที่จับกุมไว้เป็นการตอบแทน

คณะราษฎร์ไม่ประสงค์จะแย่งชิงราชสมบัติแต่อย่างใด ความประสงค์อันใหญ่ยิ่งก็เพื่อจะให้มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จึงขอเชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จกลับคืนสู่พระนครและทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป โดยอยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งคณะราษฎร์ได้สร้างขึ้น ถ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทตอบปฏิเสธก็ดี หรือไม่ตอบภายในหนึ่งชั่วโมงนับแต่ได้รับหนังสือนี้ก็ดี คณะราษฎร์จะได้ประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

(ลงนาม) **พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา**
(ลงนาม) **พ.อ. พระยาทรงสุรเดช**
(ลงนาม) **พ.อ. พระยาฤทธิอัคเณย์**

สำเนาพระราชหัตถเลขาตอบคณะราษฎร[๒]

สวนไกลกังวล หัวหิน

วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๔๗๕

ถึงผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ด้วยได้ทราบความตามสำเนาหนังสือที่ส่งไปยังกระทรวงมุรธาธร คณะทหารมีความปรารถนาจะเชิญให้ข้าพเจ้ากลับพระนครเป็นกษัตริย์อยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าเห็นแก่ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร์ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อ กับทั้งเพื่อจัดการโดยละม่อมไม่ให้ขึ้นชื่อได้ว่าจลาจลเสียหายแก่บ้านเมือง และความจริงข้าพเจ้าก็คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงทำนองนี้ คือมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตามพระธรรมนูญ จึงยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเชิด เพื่อให้คุมโครงการตั้งรัฐบาลให้เป็นรูปวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนูญโดยสะดวก เพราะว่า ถ้าข้าพเจ้าไม่ยอมรับเป็นตัวเชิดนานาประเทศคงจะไม่ยอมรับรองรัฐบาลใหม่นี้ ซึ่งจะเป็นความลำบากยิ่งขึ้นหลายประการ ความจริงข้าพเจ้าเองในเวลานี้ก็ทราบกันอยู่แล้วว่ามีอาการทุพพลภาพ และไม่มีลูกสืบวงศ์สกุล และจะไม่ทนงานไปนานเท่าใดนัก ทั้งไม่มีความปรารถนามักใหญ่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์และความสามารถ ที่จะช่วยพยุงชาติของเราให้เจริญเทียมหน้าเขาบ้าง พูดมานี้เป็นความจริงใจเสมอ

(พระปรมาภิไธย) ประชาธิปก ปร.

---

[๑] ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต, **เอกสารการเมืองการปกครองไทย**, หน้า ๒๑๒.

[๒] พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า จุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต** (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๖๙๒ - ๖๙๓.

ระหว่างที่รอการพระราชทานรัฐธรรมนูญนี้คณะราษฎร์ได้ประกาศแต่งตั้งคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารขึ้นทำหน้าที่บริหารกิจการทั้งปวง ประกอบด้วย พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา พันเอก พระยาทรงสุรเดช พันเอก พระยาฤทธิอัคเณย์ ส่วนกิจการด้านพลเรือนนั้น หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้เชิญเสนาบดีและปลัดกระทรวงต่างๆ ซึ่งถูกคุมตัวไว้นั้นให้เข้าประชุม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม โดยมีพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นประธาน มีการชี้แจงจุดประสงค์ของการปฏิวัติและขอร้องให้ทุกกระทรวงดำเนินการบริหารราชการไปตามปกติ จนกว่าจะมีพระราชทานรัฐธรรมนูญและแต่งตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ นอกจากนี้ได้เชิญผู้แทนหนังสือพิมพ์ทุกฉบับมาชี้แจงเกี่ยวกับการปฏิวัติ และมีหนังสือเวียนแจ้งสถานการณ์ไปตามสถานทูตต่างๆ พร้อมกันนี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ได้ทูลขอให้ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ มีหนังสือถึงรัฐบาลนานาประเทศให้รัฐบาลประเทศเหล่านั้นรับรองการเปลี่ยนแปลงการปกครองและคณะรัฐบาลที่จะจัดตั้งขึ้นใหม่ แต่เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศทรงชี้แจงว่าไม่สามารถดำเนินการได้ ต้องรอฟังพระบรมราชโองการจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสียก่อน มิฉะนั้น ก็พร้อมที่จะทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาบดี นอกจากนี้ คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้ขอให้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ลงพระนามในคำประกาศขอให้ประชาชนตั้งอยู่ในความสงบ และมีการออกประกาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงด้วย

คำประกาศของเสนาบดีมหาดไทย[๑]

"ด้วยตามที่คณะราษฎร์ได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้ โดยมีความประสงค์ข้อใหญ่ที่จะให้ประเทศสยามได้มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าขอให้ทหาร ข้าราชการ และราษฎรทั้งหลาย จงช่วยกันรักษาความสงบ อย่าให้เสียเลือดเนื้อของคนไทยกันเองโดยไม่จำเป็นเลย

*(ลงพระนาม) **บริพัตร***
๒๔ มิ.ย. ๗๕"

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๒๖ มิถุนายนแล้ว ในวันเดียวกันนี้เอง ผู้แทนคณะราษฎร์ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ วังสุโขทัย และทูลเกล้าฯ ถวายพระราชกำหนดนิรโทษกรรมเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยพระราชทานนิรโทษกรรมแก่คณะราษฎร์ หลังจากนั้น คณะราษฎร์ได้นำดอกไม้ธูปเทียนเข้าทูลเกล้าฯ ถวายขอพระราชทานอภัยโทษ ที่บังอาจกระทำการและกล่าวล่วงเกินพระองค์ บรรพกษัตริย์และพระราชวงศ์จักรี ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ คำกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษ และพระราชดำรัสตอบมีดังนี้

คำกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษ[๒]

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

การที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้เริ่มทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ ก็ด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่ชาติโดยเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ทุกๆ ประเทศที่เป็นเอกราชก็มีธรรมนูญการปกครองกันทั่วไปแล้ว หากประเทศสยามได้มีกับ

---

[๑] นายสุจินดา, **พระปกเกล้าฯ กษัตริย์นักประชาธิปไตย** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๑๙), หน้า ๒๘๖.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๘ - ๒๘๙.

เขาบ้าง ก็จะได้เป็นโอกาสให้ราษฎรเป็นจำนวนมากได้มีส่วนช่วยเหลือใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในราชการแผ่นดินเต็มกำลังความสามารถจริงๆ การณ์ได้เป็นไปโดยเรียบร้อยด้วยประการทั้งปวง ก็เนื่องด้วยใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อประชาชนชาวสยาม และทรงพระกรุณาช่วยเหลือส่งเสริมทุกประการ ตลอดจนพระราชทานอภัยโทษแก่พวกข้าพระพุทธเจ้าโดยพระราชกำหนดนิรโทษกรรมนั้น ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ทั้งนี้ ย่อมตระหนักอยู่แก่ใจพวกข้าพระพุทธเจ้าแล้ว

การที่ข้าพระพุทธเจ้า ได้ประกาศกล่าวข้อความในวันเปลี่ยนแปลงด้วยถ้อยคำอันรุนแรง กระทบกระเทือนถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และพระบรมวงศานุวงศ์ ก็ด้วยมุ่งถึงผลสำเร็จทันทีทันใดเป็นใหญ่ สมเด็จพระมหากษัตราธิราชในพระบรมวงศ์จักรี ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ ได้ทรงมีส่วนทำความเจริญมาสู่ประเทศสยามตามกาลสมัยบัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พวกข้าพระพุทธเจ้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสนี้ กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษอีกครั้งหนึ่งเป็นคำรบสองในถ้อยคำที่ได้ประกาศไป

การจะควรประการใด แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบคำกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษ[๑]

ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ในการที่ได้มาทำพิธีขอขมาต่อตัวข้าพเจ้าและพระราชวงศ์จักรีในวันนี้ การกระทำของท่านในวันนี้ทำให้รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง ไม่ใช่ยินดีที่ท่านมาขอขมาแก่ตัวข้าพเจ้าโดยเฉพาะ เพราะข้าพเจ้าเองก็ให้อภัยโทษแก่ท่านทั้งหลายมานานแล้ว เพราะเข้าใจในความประสงค์ของท่านดี ท่านกระทำการในคราวนี้ก็เพื่อหวังประโยชน์ต่อชาติจริงๆ ข้าพเจ้าได้ตั้งใจช่วยเหลือท่านให้ทำการเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยดีอย่างที่สุดที่จะเป็นได้ โดยที่ข้าพเจ้ามีความเห็นใจในความคิดของท่าน ข้อที่ข้าพเจ้าดีใจมากนั้น คือในคำขอขมานั้นท่านได้กล่าวถึงสมเด็จพระมหากษัตราธิราชและเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีว่า ได้ทรงมีส่วนในการนำความเจริญมาสู่ประเทศสยามด้วยหลายพระองค์ด้วยกัน ซึ่งเป็นความจริง ในคำประกาศวันที่ ๒๔ มิถุนายนนั้น ข้อความที่ทำให้ข้าพเจ้าเองและสมาชิกของพระราชวงศ์จักรีรู้สึกโทมนัสอย่างยิ่งคือ ในข้อที่ทำให้เข้าใจว่าพระราชวงศ์จักรีไม่ได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศสยามอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ข้อนั้น ทำให้สมาชิกในพระราชวงศ์จักรีทั่วไปโทมนัสน้อยใจและแค้นเคืองมาก เมื่อท่านได้กล่าวแก้ไขในวันนี้แล้ว ข้าพเจ้าหวังว่าจะเป็นผลสมานไมตรีระหว่างพระราชวงศ์จักรีกับพวกท่าน และราษฎรทั่วไปให้ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ อันที่จริงเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ ย่อมทรงถือว่าเป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง จึงได้ทรงรับราชการในกระทรวงต่างๆ ทุกพระองค์ตามแต่จะทำได้ แต่ตามวิสัยธรรมดาของคนและตระกูลอันใหญ่ ก็ย่อมมีสมาชิกมีความสามารถยิ่งหย่อนกว่ากันเป็นธรรมดา และย่อมมีทำการพลาดพลั้งบ้าง ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าเจ้านายจะได้ทรงทำการพลาดพลั้งไปบ้าง ก็มิใช่โดยอคติ โดยเหตุนี้เมื่อท่านได้กล่าวแก้ไขในวันนี้ และท่านมีความรู้สึกว่าพระราชวงศ์จักรีได้ทรงทำประโยชน์ให้แก่ประเทศของเราเช่นนี้ ก็ย่อมจะล้างความโทมนัสทั้งหลายทั้งปวงของข้าพเจ้าเองและพระราชวงศ์จักรีได้สิ้น นอกจากนี้ ข้าพเจ้ามีความยินดีมากที่ท่านได้คิดมาทำพิธีขมาวันนี้เอง โดยที่ข้าพเจ้าไม่ได้ร้องขออย่างหนึ่งอย่างใดเลย การที่ท่านทำเช่นนี้ย่อมเป็นเกียรติยศแก่ท่านเป็นอันมาก เพราะท่านทั้งหลายได้แสดงว่ามีธรรมะในใจและเป็นคนที่สุจริตและใจเป็นนักเลง คือ เมื่อท่านรู้สึกว่าได้ทำอะไรที่เกินไปพลาดพลั้งไปบ้าง ท่านก็ยอมรับผิดโดยดีและโดยเปิดเผย การกระทำ

---

[๑] พิมาน แจ่มจรัส, **ราชาวลี** (พระนคร : สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, ๒๕๐๙), หน้า ๘๔๑ - ๘๔๓.

เช่นนี้เป็นของที่ทำยาก และต้องใจเป็นนักเลงจริง ๆ จึงจะทำได้ เมื่อท่านได้ทำพิธีเช่นนี้ในวันนี้ ก็แสดงให้เห็นชัดว่าการใด ๆ ที่ท่านได้ทำไปนั้น ท่านทำไปเพื่อหวังประโยชน์แก่ประเทศแท้จริง ท่านได้แสดงว่าท่านเป็นผู้มีน้ำใจกล้าหาญทุกประการ ท่านกล้ารับผิดเมื่อรู้สึกว่าตนได้ทำการพลาดพลั้งไป ดังนี้เป็นทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึกไว้ใจในตัวท่านยิ่งขึ้นอีกเป็นอันมาก ในข้อนี้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีเป็นอันมาก

เพราะฉะนั้นในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอให้พรแก่ท่านทั้งหลาย ขอจงเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณทุกประการ มีกำลังกาย กำลังน้ำใจ เพื่อจะสามารถทำการงานให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศของเราสืบไป

พระราชกำหนดนิรโทษกรรม[๑]
ในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน
พุทธศักราช ๒๔๗๕

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

การที่คณะราษฎร์คณะหนึ่งซึ่งมีความปรารถนาอันแรงกล้าในอันที่จะแก้ไขขจัดความเสื่อมโทรมบางประการของรัฐบาลสยามและชาติไทยให้หายไป แล้วจะพากันจรรโลงสยามรัฐและชาติไทยให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาถาวรมั่นคงเท่าเทียมกับชาติและประเทศอื่นต่อไป จึงพากันยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ ด้วยความมุ่งหมายจะให้มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดินขึ้นเป็นข้อใหญ่ แล้วร้องขอไปยังเราเพื่อให้เราดำรงเป็นกษัตริย์แห่งสยามรัฐต่อไปภายใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น ทั้งนี้แม้ว่าการจะได้เป็นไปโดยขัดกับความพอพระทัยพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ และขัดใจสมาชิกในรัฐบาลเดิมบางคนก็ดี ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องเป็นไปเช่นนั้นในทุกประเทศ ไม่ว่าจะเจริญรุ่งเรืองแล้วเท่าไร ๆ ก็ไม่อาจจะก้าวล่วงการนี้เสียได้ ถึงกระนั้นก็เพิ่งปรากฏเป็นประวัติการณ์ครั้งแรกของโลกที่การได้เป็นไปโดยราบรื่นปกติมิได้รุนแรง

และแม้ว่าจะได้อัญเชิญพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบางคนมาประทับและไว้ในพระที่นั่งอนันตสมาคมก็เพียงเพื่อประกันภัยของคณะ และเพื่อให้การดำเนินลุล่วงไปได้เท่านั้น หาได้กระทำการประทุษร้ายหรือหยาบหยามอย่างใด ๆ และไม่มุ่งหมายจะกระทำเช่นนั้นด้วย ได้แต่บำรุงรับไว้ด้วยดี สมควรแก่พระเกียรยศทุกประการ

อันที่จริงการปกครองด้วยวิธีมีพระธรรมนูญการปกครองนี้เราก็ได้ดำริอยู่ก่อนแล้ว ที่ราษฎรคณะนี้กระทำมาเป็นการถูกต้องตามนิยมของเราอยู่ด้วย และด้วยเจตนาดีต่อประเทศชาติ อาณาประชาชนแท้ ๆ จะหาการกระทำหรือแต่เพียงเจตนาชั่วร้ายแม้แต่น้อยก็มิได้

เหตุนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดนี้ไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชกำหนดนี้ให้เรียกว่า "พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช ๒๔๗๕"

---

[๑] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๕**, หน้า ๑๒๙.

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชกำหนดนี้ตั้งแต่ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระบรมนามาภิไธยเป็นต้นไป

มาตรา ๓ บรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งสิ้นเหล่านั้นไม่ว่าของบุคคลใดๆ ในคณะราษฎร์นี้ หากว่าจะเป็นการละเมิดบทกฎหมายใดๆ ก็ดี ห้ามมิให้ถือว่าเป็นการละเมิดกฎหมายเลย

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ประชาธิปก ป.ร.

ต่อมาคณะราษฎร์ได้นำร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินชั่วคราว ซึ่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและกรรมการคณะราษฎร์บางคนร่าง ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย จากนั้นได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศในวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ได้ประกาศแต่งตั้งผู้แทนราษฎรชุดแรกขึ้นจำนวน ๗๐ คน โดยคัดเลือกจากผู้ทรงคุณวุฒิในคณะราษฎร์และอื่นๆ และได้มอบอำนาจการปกครองแผ่นดินให้แก่สภาผู้แทนราษฎรซึ่งเปิดประชุมครั้งแรกในวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

จากการประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ ๒๘ มิถุนายนนั้น ได้มีการแต่งตั้งคณะรัฐบาลชั่วคราวขึ้น โดยมีพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เป็นประธานคณะกรรมการราษฎรหรือนายกรัฐมนตรี และมีรัฐมนตรีอีก ๑๕ นาย ทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน สภาผู้แทนได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศ ร่างรัฐธรรมนูญได้ถูกนำเสนอต่อสภาในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕ สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมพิจารณาหลายครั้ง และลงมติรับรองให้ใช้ได้เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕

วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมซึ่งใช้เป็นที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรโดยจัดเป็นพิธีใหญ่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จออกท่ามกลางมหาสมาคม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้นำรัฐธรรมนูญขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงลงพระปรมาภิไธย แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่พระยามโนปกรณ์นิติธาดา นับเป็นการพระราชทานพระราชอำนาจแก่ปวงชนชาวไทยโดยสมบูรณ์ โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ และได้มีประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรีพร้อมด้วยรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลอีกจำนวน ๑๙ ท่าน อย่างไรก็ตามบุคคลส่วนใหญ่ในคณะรัฐบาลนี้ได้แก่สมาชิกในคณะราษฎร์ ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินยังอยู่ในมือคณะการเมืองเพียงกลุ่มเดียว อันทำให้เกิดการขัดแย้งกันขึ้นในเวลาต่อมาไม่นานนัก และเนื่องในพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญนี้ รัฐบาลได้สั่งหยุดราชการจัดให้มีงานฉลองรัฐธรรมนูญ ๓ วัน คือมีงานมหรสพ ณ ท้องสนามหลวงและสวนลุมพินี มีการประดับโคมไฟทั่วไป ตลอดทั้งมีการฉลองในต่างจังหวัดด้วย

พระราชบัญญัติธรรมนูญ
การปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว
พุทธศักราช ๒๔๗๕*

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า โดยที่คณะราษฎร์ได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม เพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้น และโดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ โดยมาตราต่อไปนี้

หมวด ๑
ข้อความทั่วไป

มาตรา ๑ อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย

มาตรา ๒ ให้มีบุคคลและคณะบุคคลดังจะกล่าวต่อไปนี้เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรตามที่จะได้กล่าวต่อไปในธรรมนูญ คือ

๑. กษัตริย์
๒. สภาผู้แทนราษฎร
๓. คณะกรรมการราษฎร
๔. ศาล

หมวด ๒
กษัตริย์

มาตรา ๓ กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ พระราชบัญญัติก็ดี คำวินิจฉัยของศาลก็ดี การอื่นๆ ซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะก็ดี จะต้องกระทำในนามของกษัตริย์

มาตรา ๔ ผู้เป็นกษัตริย์ของประเทศ คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การสืบมฤดกให้เป็นไปตามกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๕ ถ้ากษัตริย์มีเหตุจำเป็นชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ไม่ได้ หรือไม่อยู่ในพระนคร ให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้สิทธิแทน

มาตรา ๖ กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญายังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย

มาตรา ๗ การกระทำใดๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึงจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ

---

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

หมวด ๓
สภาผู้แทนราษฎร

ส่วนที่ ๑
อำนาจและหน้าที่

มาตรา ๘ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจออกพระราชบัญญัติทั้งหลาย พระราชบัญญัตินั้นเมื่อกษัตริย์ได้ประกาศให้ใช้แล้ว ให้เป็นอันใช้บังคับได้

ถ้ากษัตริย์มิได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นภายในกำหนด ๗ วันนับแต่วันที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภา โดยแสดงเหตุผลที่ไม่ยอมทรงลงพระนาม ก็มีอำนาจส่งพระราชบัญญัตินั้นคืนมายังสภา เพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ถ้าสภาลงมติยืนตามมติเดิมกษัตริย์ไม่เห็นพ้องด้วย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา ๙ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้

ส่วนที่ ๒
ผู้แทนราษฎร

มาตรา ๑๐ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นไปตามกาลสมัยดังนี้

สมัยที่ ๑

นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ ๒ จะเข้ารับตำแหน่ง ให้คณะราษฎร์ซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทนจัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน ๗๐ นายเป็นสมาชิกในสภา

สมัยที่ ๒

ภายในเวลา ๖ เดือนหรือจนกว่าจะจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกในสภาจะต้องมีบุคคล ๒ ประเภททำกิจการร่วมกัน คือ

ประเภทที่ ๑ ผู้แทนซึ่งราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ ๑ นาย ถ้าจังหวัดใดมีสมาชิกเกินกว่า ๑๐๐,๐๐๐ คน ให้จังหวัดนั้นเลือกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีก ๑ นายทุกๆ ๑๐๐,๐๐๐ นั้น เศษของ ๑๐๐,๐๐๐ ถ้าเกินกว่าครึ่งให้นับเพิ่มขึ้นอีก ๑

ประเภทที่ ๒ ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ ๑ มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ ๑ ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเองว่าผู้ใดจะคงเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนขาดให้ผู้ที่มีตัวอยู่เลือกบุคคลใดๆ เข้าแทนจนครบ

สมัยที่ ๓

เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน ๑๐ ปี นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ ๒ เป็นอันไม่มีอีกต่อไป

มาตรา ๑๑ คุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ ๑ คือ

๑. สอบไล่วิชาการเมืองได้ตามหลักสูตรซึ่งสภาจะได้ตั้งขึ้นไว้
๒. มีอายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์
๓. ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ
๔. ไม่ถูกศาลพิพากษาให้เพิกถอนสิทธิในการรับเลือก
๕. ต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย

๖. เฉพาะผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ ๑ ในสมัยที่ ๒ จะต้องได้รับความเห็นชอบของสมาชิกในสมัยที่ ๑ เสียก่อนว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรสงสัยว่าจะนำมาซึ่งความไม่เรียบร้อย

มาตรา ๑๒ การเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ ๑ ที่ ๒ ให้ทำดังนี้

๑. ราษฎรในหมู่บ้านเลือกผู้แทนเพื่อออกเสียงตั้งผู้แทนตำบล

๒. ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล

๓. ผู้แทนตำบลเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร

การเลือกตั้งสมาชิกในสมัยที่ ๓ จะมีกฎหมายบัญญัติภายหลังโดยจะดำเนินวิธีการที่ให้สมาชิกได้เลือกตั้งผู้แทนในสภาโดยตรง

มาตรา ๑๓ ผู้แทนประเภทที่ ๑ จะอยู่ในตำแหน่งได้คราวละ ๔ ปี นับแต่วันเข้ารับตำแหน่ง แต่เมื่อถึงสมัยที่ ๓ แล้ว แม้ผู้แทนในสมัยที่ ๒ จะได้อยู่ในตำแหน่งไม่ถึง ๔ ปีก็ดี ต้องออกจากตำแหน่งนับแต่วันที่ผู้แทนในสมัยที่ ๓ ได้เข้ารับตำแหน่ง

ถ้าตำแหน่งผู้แทนว่างลงเพราะเหตุอื่นนอกจากถึงคราวออกตามเวร ให้สมาชิกเลือกผู้อื่นตั้งขึ้นใหม่ให้เต็มที่ว่าง แต่ผู้แทนใหม่มีเวลาอยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาที่ผู้ออกไปนั้นชอบที่จะอยู่ได้

มาตรา ๑๔ ราษฎรไม่ว่าเพศใดเมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้ คือ

๑. มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์

๒. ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ

๓. ไม่ถูกศาลพิพากษาให้เสียสิทธิในการออกเสียง

๔. ต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย

คุณสมบัติของผู้แทนหมู่บ้านและผู้แทนตำบลให้เป็นไปเหมือนดังมาตรา ๑๑

มาตรา ๑๕ การเลือกตั้งผู้แทนใดๆ ให้ถือตามคะแนนเสียงข้างมาก ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้มีการเลือกครั้งที่ ๒ ถ้าครั้งที่ ๒ มีคะแนนเสียงเท่ากันให้ตั้งคนกลางออกเสียงชี้ขาด และให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนกลางไว้

มาตรา ๑๖ ผู้แทนนอกจากถึงเวรจะต้องออกจากตำแหน่งให้นับว่าขาดจากตำแหน่ง เมื่อขาดคุณสมบัติดังกล่าวไว้ในมาตรา ๑๑ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเมื่อตาย หรือเมื่อสภาได้วินิจฉัยให้ออกในเมื่อสภาเห็นว่าเป็นผู้ทำความเสื่อมเสียให้แก่สภา

มาตรา ๑๗ การฟ้องร้องสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรเป็นคดีอาชญายังโรงศาลจะต้องได้รับอนุญาตจากสภาก่อน ศาลจึงจะรับฟ้องได้

ส่วนที่ ๓
ระเบียบการประชุม

มาตรา ๑๘ ให้สมาชิกเลือกกันขึ้นเป็นประธานของสภา ๑ นาย มีหน้าที่ดำเนินการของสภา และมีรองประธาน ๑ นายเป็นผู้ทำการแทน เมื่อประธานมีเหตุขัดข้องชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ได้

มาตรา ๑๙ เมื่อประธานไม่อยู่หรือไม่สามารถมาได้ ก็ให้รองประธานแทนเป็นผู้รักษาความเรียบร้อยในสภา และจัดการให้ได้ปรึกษาหารือกันตามระเบียบ

มาตรา ๒๐ ถ้าประธานและรองประธานไม่อยู่ในที่ประชุมทั้ง ๒ คน ก็ให้สมาชิกที่ประชุมเลือกตั้งกันเองขึ้นเป็นประธานคนหนึ่งชั่วคราวประชุมนั้น

มาตรา ๒๑ การประชุมปกติให้เป็นหน้าที่ของสภาเป็นผู้กำหนด

การประชุมพิเศษจะมีได้ต่อเมื่อสมาชิกมีจำนวนรวมกันไม่น้อยกว่า ๑๕ คนได้ร้องขอ หรือคณะกรรมการราษฎรได้ร้องขอให้เรียกประชุม การนัดประชุมพิเศษ ประธานหรือผู้ทำการแทนประธานเป็นผู้สั่งนัด

มาตรา ๒๒ การประชุมทุกคราวต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดจึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้

มาตรา ๒๓ การลงมติวินิจฉัยข้อปรึกษานั้น ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากัน ให้ผู้เป็นประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๒๔ สมาชิกไม่ต้องรับผิดในถ้อยคำใดๆ ที่ได้กล่าวหรือแสดงเป็นความเห็น หรือในการออกเสียงลงคะแนนในที่ประชุม ผู้หนึ่งผู้ใดจะว่ากล่าวฟ้องร้องเพราะเหตุนั้นหาได้ไม่

มาตรา ๒๕ ในการประชุมทุกคราวประธานต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ประจำในสภาจดรายงานรักษาไว้ และเสนอเพื่อให้สมาชิกได้ตรวจแก้ไขรับรอง แล้วให้ผู้เป็นประธานในที่ประชุมลงนามกำกับไว้

มาตรา ๒๖ สภามีอำนาจตั้งอนุกรรมการเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือให้สอบสวนพิจารณาทำความเห็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นเสนอต่อที่ประชุมใหญ่เพื่อปรึกษาหารือตกลงอีกชั้นหนึ่งก็ได้ ประธานอนุกรรมการนั้นเมื่อสภาไม่ได้ตั้งก็ให้อนุกรรมการเลือกกันเองตั้งขึ้นเป็นประธานได้

อนุกรรมการมีอำนาจเชิญบุคคลใดๆ มาชี้แจงแสดงความเห็นได้ อนุกรรมการและผู้ที่เชิญมาได้รับสิทธิในการแสดงความเห็นตามมาตรา ๒๔

ในการประชุมอนุกรรมการนั้นต้องมีอนุกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่า ๓ นาย จึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้ เว้นแต่อนุกรรมการนั้นจะมีจำนวนตั้งขึ้นเพียง ๓ คน เมื่อมาประชุมแต่ ๒ คนก็ให้นับว่าเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๒๗ สภามีอำนาจตั้งระเบียบการปรึกษาหารือ เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามธรรมนูญนี้ (ในชั้นแรกนี้ให้อนุโลมใช้ข้อบังคับสภากรรมการองคมนตรีเฉพาะที่ไม่ขัดกับธรรมนูญนี้ไปพลางก่อน)

หมวด ที่ ๔
คณะกรรมการราษฎร

ส่วนที่๑
อำนาจและหน้าที่

มาตรา ๒๘ คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจและหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุที่ประสงค์ของสภา

มาตรา ๒๙ ถ้ามีการฉุกเฉินเกิดขึ้นซึ่งคณะกรรมการจะเรียกประชุมสภาราษฎรให้ทันท่วงทีมิได้ และคณะกรรมการราษฎรเห็นสมควรจะต้องออกกฎหมายเพื่อให้เหมาะแก่การฉุกเฉินนั้นๆ ก็ทำได้ แต่จะต้องรีบนำกฎหมายนั้นขึ้นให้สภารับรอง

มาตรา ๓๐ คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจให้อภัยโทษ แต่ให้นำความขึ้นขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน

มาตรา ๓๑ ให้เสนาบดี กระทรวงต่างๆ เป็นผู้รับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวง

สิ่งใดซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎร หรือกระทำไปโดยธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ

ส่วนที่ ๒

กรรมการราษฎรและเจ้าหน้าที่ประจำ

มาตรา ๓๒ คณะกรรมการราษฎรประกอบด้วยประธานคณะกรรมการราษฎร ๑ นาย และกรรมการราษฎร ๑๔ นาย รวมเป็น ๑๕ นาย

มาตรา ๓๓ ให้สภาเลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้ ๑ ขึ้นเป็นประธานกรรมการ และให้ผู้เป็นประธานนั้นเลือกสมาชิกในสภาอีก ๑๔ นายเพื่อเป็นกรรมการ การเลือกนี้เมื่อได้รับความเห็นชอบของสภาแล้ว ให้ถือว่าผู้ได้รับเลือกนั้นๆ เป็นกรรมการของสภา ในเมื่อสภาเห็นว่ากรรมการมิได้ดำเนินกิจการตามรัฐประศาสโนบายของสภา สภามีอำนาจเชิญกรรมการให้ออกจากหน้าที่ แล้วเลือกตั้งใหม่ตามที่กล่าวในตอนนั้น

มาตรา ๓๔ กรรมการคนใดมีเหตุอันกระทำให้กรรมการคนนั้นขาดคุณสมบัติอันกำหนดไว้สำหรับผู้แทนในมาตรา ๑๑ ก็ตาม หรือตายก็ตาม ให้สภาเลือกกรรมการแทนสำหรับตำแหน่งนั้นๆ

ในเมื่อสภาได้เลือกตั้งกรรมการแล้ว สภาชุดนั้นหมดกำหนดอายุตำแหน่งเมื่อใด ให้ถือว่ากรรมการชุดนั้นย่อมหมดกำหนดอายุตำแหน่งด้วย

มาตรา ๓๕ การตั้งการถอดตำแหน่งเสนาบดี ย่อมเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ พระราชอำนาจนี้จะทรงใช้แต่โดยตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร

มาตรา ๓๖ การเจรจาการเมืองกับต่างประเทศเป็นหน้าที่ของกรรมการผู้แทนราษฎร และกรรมการอาจตั้งผู้แทนเพื่อการนี้ได้

การเจรจาได้ดำเนินไปประการใด ให้กรรมการรายงานกราบบังคมทูลกษัตริย์ทรงทราบ

การให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร

มาตรา ๓๗ การประกาศสงครามเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร

ส่วนที่ ๓

ระเบียบการประชุม

มาตรา ๓๘ ระเบียบการประชุมของคณะกรรมการราษฎรให้อนุโลมตามที่บัญญัติในหมวดที่ ๓

หมวดที่ ๕

ศาล

มาตรา ๓๙ การระงับข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานี้

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ และให้ใช้บังคับได้แต่บัดนี้เป็นต้นไป[*]

(พระบรมนามาภิไธย) ประชาธิปก ป.ร.

---

[*] ดูรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามและ พ.ร.บ. การเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม[๑]

สมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก
มหันตเดชนดิลกรามาธิบดี
พระปกเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาค ๒๔๗๕ พรรษา ปัจจุบัน นสมัย จันทรคตินิยม ปละวังคสมพัตสร มฤคศิริมาส ศุกลปักษ์ เตรสีดิถี สุริยคติกาล ธันวาคมมาส ทศมสุรทิน สนิวาร โดยกาลบริจเฉท

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก มหันตเดชนดิลก รามาธิบดี เทพยปรียมหาราชรวิวงศ์ อสัมภินพงศพีระกษัตรบุรุษ รัตนราชนิกโรดม จาตรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาตสำศุทธเคราหณี จักรีบรมนาถ จุฬาลงกรณราชวรางกูร มหามกุฏ วงศวีรสูรชิษฐราช ธรรมทศพิธอุต์กฤษฏนิบุณ อดุลยกฤษฎาภินีร์หาร บูรพาธิการสุสาธิต ธันยลักษณวิจิตรเสาภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางคมานท สนธิมตสมันตสมาคมบรมราชสมภาร ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณ อดุลยศักดิเดช สรรพเทเวศปริยานุรักษมงคล ลัคนเนมาหวัย สุโขทัยธรรมราชา อภิเนาวศิลปศึกษาเดชนาวุธ วิชัยยุทธศาสตรโกศล วิมลนรรยพินิต สุจริตสมาจาร ภัทรภิชญาณ ประดิภานสุนทร ประวรศาสโนปสดมภก มูลมุขมาตยวรนายกมหาเสนานี สราชนาวีพยูหโยธโพยมจร บรมเชษฐโสทรสมมต เอกราช ยยศสธิคมบรมราชสมบัตินพปฏลเศวตฉัตราดิฉัตร ศรีรัตโนปลักษณ มหาบรมราชาภิเษกาภิษิกต์ สรรพทศทิควิชิตเดโชชัย สกลมไหศวรยมหาสวามินทร มเหศวรมหินทรมหารามาธิราชวโรดม บรมนาถชาติอาชันยาศรัย พุทธาทิไตรรัตนศรณารักษ วิศิษฏศักดอัครนเรศวราธิบดี เมตตากรุณาศีตลหฤทัย อโนปไมยบุนยการ สกลไพศาลมหารัษฎราธิบดินทร ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ท่ามกลางอุดมสันนิบาต พระบรมราชวงศานุวงศ์ และทูตานุทูตผู้แทนนานาประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เสนามาตยราชบริพาร เฝ้าเบื้องบาทบงกชพรั่งพร้อมกันโดยอนุกรม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศความพระราชปรารภว่า ข้าราชการทหารพลเรือน และอาณาประชาราษฎรของพระองค์ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญเพื่อให้สยามราชอาณาจักรได้มีการปกครองตามวิสัยอารยประเทศในสมัยปัจจุบัน

ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชย์ผ่านสยามพิภพ ทรงดำเนินพระราโชบายปกครองราชอาณาจักร ด้วยวิธีสมบูรณาญาสิทธิราชภายในทศพิธราชธรรมจรรยา ทรงทำนุบำรุงประเทศให้รุ่งเรืองไพบูลย์สืบมาครบ ๑๕๐ ปีบริบูรณ์ ประชาชนชาวสยามได้รับพระบรมราชบริหารในวิถีความเจริญนานาประการโดยลำดับ จนบัดนี้มีการศึกษาสูงขึ้นแล้ว มีข้าราชการประกอบด้วยวุฒิปรีชาในรัฐาภิปาลโนบาย สามารถนำประเทศชาติของตน ในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่สากลอารยธรรมแห่งโลกโดยสวัสดี สมควรแล้วที่จะพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้ข้าราชการและประชาชนของพระองค์ ได้มีส่วนมีเสียงตามความเห็นดีเห็นชอบในการจรรโลงประเทศสยามให้วัฒนาการในภายภาคหน้า จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามตามความประสงค์ เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นการชั่วคราวพอให้สภาผู้แทนราษฎรและคณะกรรมการราษฎร ได้จัดรูปงานดำเนินประศาสโนบายให้เหมาะแก่ที่ได้เปลี่ยนการปกครองใหม่ ครั้นแล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษากันร่างพระราชกำหนดบทรัฐธรรมนูญอันจะพึงตรึงเป็นหลักถาวรแห่งประศาสนวิธีต่อไป ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้แต่งตั้งอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบการร่างรัฐธรรมนูญนั้น

---

[๑] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๕ พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า ๔๐๐.

บัดนี้อนุกรรมการได้เรียบเรียงรัฐธรรมนูญฉะบับถาวรสนองพระเดชพระคุณสำเร็จลงด้วยดี นำเสนอสภาผู้แทนราษฎร และสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาปรึกษาลงมติแล้ว จึงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคำปรึกษาแนะนำด้วยความยินยอมพร้อมที่จะตราเป็นรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินได้ เมื่อและทรงพระราชวิจารณ์ถี่ถ้วนทั่วกระบวนความแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นสมควรพระราชทานราชานุมัติ

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ประสิทธิ์ประสาทประกาศพระราชทานแก่ประชากรของพระองค์ ให้ดำรงอิสสราธิปไตยโดยบริบูรณ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ขอให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรของเรานี้ จงเป็นหลักที่สถาพรสถิตประดิษฐานสมรรถภาพอันประเสริฐ เป็นก่อเกิดความผาสุกสันติคุณวิบุลราศีแก่อาณาประชาชนตลอดจำเนียรกาลประวัติ นำประเทศสยามบรรลุสรรพพิพัฒนชัยมงคลอเนกศุภผลสกลเกียรติยศมโหฬาร ขอให้พระบรมราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งทหารพลเรือนทวยอาณาประชาราษฎรจงมีความสมัครสโมสรเป็นเอกฉันท์ในอันจะรักษาปฏิบัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามนี้ ให้ยืนยงอยู่คู่กับสยามรัฐราชสีมา ตราบเท่ากัลปาวสานสมดังพระบรมราชปณิธาน ทุกประการเทอญ

บททั่วไป

มาตรา ๑ สยามประเทศเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียว จะแบ่งแยกมิได้

ประชาชนชาวสยามไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน

มาตรา ๒ อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

หมวด ๑
พระมหากษัตริย์

มาตรา ๓ องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการ ผู้ใดจะละเมิดมิได้

มาตรา ๔ พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็น พุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก

มาตรา ๕ พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพสยาม

มาตรา ๖ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี

มาตรา ๘ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาลที่ได้ตั้งขึ้นตามกฎหมาย

มาตรา ๙ การสืบราชสมบัติท่านว่าให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๑๐ ในเมื่อพระมหากษัตริย์จะไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักร หรือด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง จะทรงบริหารพระราชภาระไม่ได้ จะได้ทรงตั้งบุคคลหนึ่งหรือหลายคนเป็นคณะขึ้นให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ถ้าหากพระมหากษัตริย์มิได้ทรงตั้งหรือไม่สามารถจะทรงตั้งได้ไซร้ ท่านให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษากันตั้งขึ้น และในระหว่างที่สภาผู้แทนราษฎรยังมิได้ตั้งผู้ใด ท่านให้คณะรัฐมนตรีกระทำหน้าที่นั้นไปชั่วคราว

มาตรา ๑๑ พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง

หมวด ๒
สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม

มาตรา ๑๒ ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย

มาตรา ๑๓ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใด ๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน

มาตรา ๑๔ ภายในบังคับแห่งบทกฎหมายบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคมการอาชีพ

มาตรา ๑๕ บุคคลมีหน้าที่เคารพต่อกฎหมายและมีหน้าที่ป้องกันประเทศ ช่วยเหลือราชการโดยทางเสียภาษีและอื่น ๆ ภายในเงื่อนไขและโดยอาการที่กฎหมายบัญญัติ

หมวด ๓
สภาผู้แทนราษร

มาตรา ๑๖ สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น

มาตรา ๑๗ คุณสมบัติแห่งผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง อีกทั้งวิธีเลือกตั้งและจำนวนสมาชิก ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๑๘ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ให้อยู่ในตำแหน่งได้คราวละสี่ปี ถ้าตำแหน่งสมาชิกว่างลงเพราะเหตุอื่นนอกจากถึงคราวออกตามวาระ ให้เลือกตั้งสมาชิกขึ้นแทนให้เต็มตำแหน่งที่ว่างอยู่ แต่สมาชิกที่เข้ามาแทนนั้นให้อยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาของผู้ซึ่งตนแทน

มาตรา ๑๙ ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกสภาผู้แทนต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภา ว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา ๒๐ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ย่อมเป็นผู้แทนของปวงชนชาวสยาม มิใช่แทนแต่เฉพาะผู้ที่เลือกตั้งตนขึ้นมา ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใด ๆ

มาตรา ๒๑ สมาชิกภาพแห่งสภาผู้แทนราษฎรสิ้นสุดลง เมื่อ

(๑) ถึงคราวออกตามวาระ หรือยุบสภา

(๒) ตาย

(๓) ลาออก

(๔) ขาดคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

(๕) สภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัยให้ออกจากตำแหน่งโดยเห็นว่ามีความประพฤติในทางจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียแก่สภา มติในข้อนี้ต้องมีเสียงไม่ต่ำกว่าสองในสามของจำนวนสมาชิกที่มาประชุม

มาตรา ๒๒ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรตามมติของสภา ให้เป็นประธานแห่งสภาหนึ่งนาย เป็นรองประธานนายหนึ่งหรือหลายนายก็ได้

มาตรา ๒๓ ประธานแห่งสภามีหน้าที่ดำเนินกิจการของสภาให้เป็นไปตามระเบียบ รองประธานมีหน้าที่กระทำกิจการแทนประธานในเมื่อประธานไม่อยู่หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้

มาตรา ๒๔ ในเมื่อประธานและรองประธานไม่อยู่ในที่ประชุม ให้สมาชิกเลือกตั้งกันเองขึ้นเป็นประธานการประชุมในคราวประชุมนั้น

มาตรา ๒๕ การประชุมทุกคราว ต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของจำนวนสมาชิกทั้งหมด จึงเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๒๖ การลงมติวินิจฉัยข้อปรึกษานั้น ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ เว้นไว้แต่เรื่องซึ่งมีบทบัญญัติไว้เป็นพิเศษในรัฐธรรมนูญนี้

สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๒๗ ในที่ประชุมแห่งสภา สมาชิกผู้ใดจะกล่าวถ้อยคำใด ๆ ในทางแสดงข้อความหรือแสดงความเห็นหรือออกเสียงลงคะแนน ท่านว่าเป็นเอกสิทธิ์อันเด็ดขาด ผู้ใดจะนำไปเป็นเหตุฟ้องร้องว่ากล่าวสมาชิกผู้นั้นในทางใด ๆ มิได้

เอกสิทธิ์นี้คุ้มครองไปถึงผู้พิมพ์และโฆษณารายงานการประชุม โดยคำสั่งของสภา และคุ้มครองไปถึงบุคคลที่สภาเชิญมาแสดงข้อความหรือออกความเห็นในที่ประชุมด้วย

มาตรา ๒๘ ในปีหนึ่งท่านให้มีสมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่งหรือหลายสมัย แล้วแต่สภาจะกำหนด การประชุมครั้งแรกต้องกำหนดให้สมาชิกได้มาประชุมภายในเวลาเก้าสิบวัน นับแต่การเลือกตั้งเสร็จแล้ว วันเริ่มสมัยประชุมสามัญประจำปี ท่านให้สภากำหนด

มาตรา ๒๙ สมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่ง ๆ ท่านว่ากำหนดเวลาเก้าสิบวัน แต่พระมหากษัตริย์จะโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเวลาออกไปก็ได้

อนึ่ง ในระหว่างเวลาเก้าสิบวันนั้น จะโปรดเกล้าฯ ให้ปิดประชุมก็ได้

มาตรา ๓๐ พระมหากษัตริย์ทรงเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรตามสมัยประชุม และทรงเปิดปิดประชุม

พิธีเปิดประชุม จะทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาทรงทำหรือจะโปรดเกล้าฯ ให้รัชทายาทที่บรรลุนิติภาวะแล้ว หรือนายกรัฐมนตรี กระทำพิธีแทนพระองค์ก็ได้

มาตรา ๓๑ เมื่อเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งรัฐ พระมหากษัตริย์จะทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎรก็ได้

มาตรา ๓๒ เมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มีจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของจำนวนทั้งหมด เห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งรัฐแล้ว ย่อมมีสิทธิรวมกันทำคำร้องขอต่อประธานแห่งสภา ให้นำความกราบบังคมทูลขอให้ทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎรได้ ในกรณีเช่นนี้ท่านให้ประธานแห่งสภานำความกราบบังคมทูลและรับสนองพระบรมราชโองการ

มาตรา ๓๓ ในระหว่างสมัยประชุม ผู้ใดจะฟ้องสมาชิกแห่งสภาในทางอาชญา ท่านว่าศาลจะต้องได้รับอนุญาตจากสภาก่อนจึงพิจารณาได้ และการพิจารณาคดีนั้นต้องมิให้เป็นการขัดขวางต่อการที่สมาชิกผู้นั้นจะมาเข้าประชุม

อนึ่ง การพิจารณาคดีที่ศาลได้กระทำไปก่อน มีคำอ้างว่าผู้ต้องหาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ท่านว่าเป็นอันใช้ได้

มาตรา ๓๔ ในระหว่างสมัยประชุม ห้ามมิให้จับหรือหมายเรียกตัวสมาชิกไปกักขัง เว้นไว้แต่จับในขณะกระทำผิด แต่ต้องรีบรายงานไปยังประธานแห่งสภา และประธานแห่งสภาอาจสั่งปล่อยผู้ถูกจับให้พ้นจากการกักขังได้

มาตรา ๓๕ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะยุบสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้ราษฎรเลือกตั้งสมาชิกมาใหม่ ในพระราชกฤษฎีกาให้ยุบสภาเช่นนี้ ต้องมีกำหนดให้เลือกตั้งสมาชิกใหม่ภายในเก้าสิบวัน

มาตรา ๓๖ บรรดาพระราชบัญญัติทั้งหลาย จะตราขึ้นเป็นกฎหมายได้แต่โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๓๗ งบประมาณแผ่นดินประจำปี ท่านว่าต้องตราขึ้นเป็นพระราชบัญญัติ ถ้าและพระราชบัญญัติออกไม่ทันปีใหม่ ท่านให้ใช้พระราชบัญญัติงบประมาณปีก่อนนั้นไปพลาง

มาตรา ๓๘ เมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ร่างพระราชบัญญัติขึ้นสำเร็จแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธย และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ท่านให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา ๓๙ ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วยร่างพระราชบัญญัตินั้น จะได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือน นับแต่วันที่นายกรัฐมนตรีนำทูลเกล้าฯ ถวายก็ดี หรือมิได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือนนั้นก็ดี สภาจะต้องปรึกษากันใหม่และออกเสียงลงคะแนนลับโดยวิธีเรียกชื่อ ถ้าและสภาลงมติตามเดิมไซร้ ท่านให้นำร่างพระราช-บัญญัตินั้นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระมหากษัตริย์มิได้ทรงลงพระปรมาภิไธยพระราชทานลงมาภายในสิบห้าวันแล้ว ท่านให้ประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา ๔๐ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจควบคุมราชการแผ่นดิน

ในที่ประชุม สมาชิกทุกคนมีสิทธิตั้งกระทู้ถามรัฐมนตรีในข้อความใดๆ อันเกี่ยวกับการงานในหน้าที่ได้ แต่รัฐมนตรีย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะไม่ตอบ เมื่อเห็นว่าข้อความนั้นๆ ยังไม่ควรเปิดเผยเพราะเกี่ยวกับความปลอดภัยหรือประโยชน์สำคัญของแผ่นดิน

มาตรา ๔๑ สภาย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะลงมติความไว้ในใจรัฐมนตรีรายตัวหรือทั้งคณะ

ญัตติความไว้ใจนั้น ท่านมิให้ลงมติในวันเดียวกันกับวันที่ปรึกษา

มาตรา ๔๒ การประชุมของสภาผู้แทนราษฎรย่อมเป็นการเปิดเผย ตามลักษณะที่จะได้กำหนดไว้ในข้อบังคับของสภา แต่การประชุมลับก็ย่อมมีได้ เมื่อคณะรัฐมนตรีร้องขอหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรวมกันไม่ต่ำกว่าสิบห้าคนร้องขอ

มาตรา ๔๓ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจเลือกสมาชิกตั้งเป็นคณะกรรมาธิการสามัญ และมีอำนาจเลือกบุคคลที่เป็นสมาชิกหรือมิได้เป็นสมาชิกก็ตาม เป็นคณะกรรมาธิการวิสามัญ เพื่อกระทำกิจการหรือพิจารณาสอบสวนข้อความใดๆ อันอยู่ในวงงานของสภาแล้วรายงานต่อสภา คณะกรรมาธิการที่กล่าวนี้ย่อมมีอำนาจเรียกบุคคลใดๆ มาชี้แจงแสดงความเห็นในกิจการที่กระทำหรือพิจารณาอยู่นั้นได้

เอกสิทธิ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๗ นั้น ท่านว่าคุ้มครองถึงบุคคลผู้กระทำหน้าที่ตามมาตรานี้ด้วย

มาตรา ๔๔ การประชุมคณะกรรมาธิการตามมาตรา ๔๓ นั้น ท่านว่าต้องมีกรรมาธิการมาประชุมไม่ต่ำกว่ากึ่งจำนวนจึงเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๔๕ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจตั้งข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภา เพื่อดำเนินการตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

หมวด ๔
คณะรัฐมนตรี

มาตรา ๔๖ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วยนายกนายหนึ่ง และรัฐมนตรีอีกอย่างน้อยสิบสี่นายอย่างมากยี่สิบสี่นาย

ในการตั้งนายกรัฐมนตรี ประธานแห่งสภาเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

ให้คณะรัฐมนตรี มีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน

มาตรา ๔๗ นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีอีกสิบสี่นาย ต้องเลือกจากสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎร นอกนั้นจะเลือกจากผู้ที่เห็นว่ามีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ แม้มิได้เป็นสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ แต่ต้องเป็นผู้ที่อาจดำรงตำแหน่งการเมืองได้

มาตรา ๔๘ รัฐมนตรีผู้มิได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ย่อมมีสิทธิไปประชุมและแสดงความเห็นในสภาผู้แทนราษฎรได้ แต่ไม่มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน

เอกสิทธิ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๗ นั้น ท่านให้นำมาใช้ด้วยโดยอนุโลม

มาตรา ๔๙ การตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรีนั้นไม่ทำให้ผู้ได้รับตั้งจำต้องลาออกจากสมาชิกภาพ

มาตรา ๕๐ ในการบริหารราชการแผ่นดิน คณะรัฐมนตรีต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความไว้ใจของสภาผู้แทนราษฎร

รัฐมนตรีผู้ได้รับแต่งตั้งให้บัญชาการ กระทรวง ทบวงการ ต้องรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อสภาผู้แทนราษฎรในทางรัฐธรรมนูญ และรัฐมนตรีทุกคนจะได้รับแต่งตั้งให้บัญชาการกระทรวง ทบวงการ หรือไม่ก็ตาม ต้องรับผิดชอบร่วมกันในนโยบายทั่วไปของรัฐบาล

มาตรา ๕๑ รัฐมนตรีทั้งคณะต้องออกจากตำแหน่งเมื่อสภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่ไว้ใจในคณะ หรือเมื่อสภาผู้แทนราษฎรชุดที่ให้ความไว้ใจแก่คณะรัฐมนตรีในขณะเข้ารับหน้าที่นั้นสิ้นสุดลง ในกรณีทั้งสองนี้ ท่านว่าคณะรัฐมนตรีที่ออกนั้นต้องอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินการไปจนกว่าคณะรัฐมนตรีที่ตั้งขึ้นใหม่จะเข้ารับหน้าที่

นอกจากนี้ความเป็นรัฐมนตรีจะสิ้นสุดลงเฉพาะตัวโดย

(๑) ตาย

(๒) ลาออก

(๓) ขาดคุณสมบัติตามมาตรา ๒๑ (๔)

(๔) สภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่ไว้ใจ

มาตรา ๕๒ ในเหตุฉุกเฉินซึ่งจะเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้ทันท่วงทีมิได้ พระมหากษัตริย์จะทรงตราพระราชกำหนดให้ใช้บังคับดังเช่นพระราชบัญญัติก็ได้

ในคราวประชุมสภาผู้แทนราษฎรต่อไป ท่านให้นำพระราชกำหนดนั้นเสนอต่อสภาเพื่ออนุมัติ ถ้าสภาอนุมัติแล้วพระราชกำหนดนั้นก็เป็นพระราชบัญญัติต่อไป ถ้าสภาไม่อนุมัติไซร้ พระราชกำหนดนั้นก็เป็นอันตกไป แต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกิจการที่ได้เป็นไปในระหว่างที่ใช้พระราชกำหนดนั้น

คำอนุมัติและไม่อนุมัติของสภาที่กล่าวนี้ ท่านว่าให้ทำเป็นพระราชบัญญัติ

มาตรา ๕๓ พระมหากษัตริย์ทรงประกาศใช้กฎอัยการศึกตามลักษณะและวิธีการในพระราชบัญญัติกฎอัยการศึก

มาตรา ๕๔ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการประกาศสงคราม ทำหนังสือสัญญาสันติภาพสงบศึกและทำหนังสือสัญญาอื่น ๆ กับนานาประเทศ

การประกาศสงครามนั้น จะทรงทำต่อเมื่อไม่ขัดแก่บทบัญญัติแห่งกติกาสันนิบาตชาติ

หนังสือสัญญาใด ๆ มีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตสยาม หรือจะต้องออกพระราชบัญญัติเพื่อให้การเป็นไปตามสัญญาไซร้ ท่านว่าต้องได้รับความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๕๕ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะพระราชทานอภัยโทษ

มาตรา ๕๖ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะตราพระราชกฤษฎีกาโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย

มาตรา ๕๗ ภายในบังคับแห่งมาตรา ๓๒ และ ๔๖ บทกฎหมาย พระราชหัตถเลขาและพระบรมราชโองการใด ๆ อันเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน ท่านว่ารัฐมนตรีนายหนึ่งต้องลงนามรับสนองพระบรมราชโองการเป็นผู้รับผิดชอบ

หมวด ๕
ศาล

มาตรา ๕๘ การพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ท่านว่าเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพาะ ซึ่งจะต้องดำเนินตามกฎหมายและในนามพระมหากษัตริย์

มาตรา ๕๙ บรรดาศาลทั้งหลายจักตั้งขึ้นได้แต่โดยพระราชบัญญัติ

มาตรา ๖๐ ผู้พิพากษาย่อมมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย

หมวด ๖
บทสุดท้าย

มาตรา ๖๑ บทบัญญัติแห่งกฎหมายใดๆ มีข้อความแย้งหรือขัดแก่รัฐธรรมนูญนี้ ท่านว่าบทบัญญัตินั้นๆ เป็นโมฆะ

มาตรา ๖๒ ท่านว่าสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสิทธิเด็ดขาดในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา ๖๓ รัฐธรรมนูญนี้ จะแก้ไขเพิ่มเติมได้แต่โดยเงื่อนไขต่อไปนี้

๑. ญัตติขอแก้ไขเพิ่มเติม ท่านว่าต้องมาจากคณะรัฐมนตรีทางหนึ่ง หรือมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งรวมกันมีจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสี่แห่งจำนวนสมาชิกทั้งหมดทางหนึ่ง

๒. เมื่อสมาชิกได้ลงมติครั้งหนึ่งแล้ว ท่านให้รอไว้หนึ่งเดือน เมื่อพ้นกำหนดแล้วให้นำขึ้นเสนอสภาเพื่อลงมติอีกครั้งหนึ่ง

๓. การออกเสียงลงคะแนน ท่านให้ใช้วิธีเรียกชื่อและต้องมีเสียงเห็นชอบด้วยการแก้ไขเพิ่มเติมนั้น ไม่ต่ำกว่าสามในสี่แห่งจำนวนสมาชิกทั้งหมด

เมื่อการออกเสียงลงมติได้เป็นไปตามที่กล่าวข้างบนนี้แล้ว ท่านจึงให้ดำเนินการต่อไปตามบทบัญญัติมาตรา ๓๘, ๓๙

หมวด ๗
การใช้รัฐธรรมนูญและบทเฉพาะกาล

มาตรา ๖๔ ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติหมวดนี้ ให้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

มาตรา ๖๕ เมื่อราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ยังมีการศึกษาไม่จบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมด และอย่างช้าต้องไม่เกินกว่าสิบปี นับแต่วันใช้พระราช-บัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก ๒ ประเภทมีจำนวนเท่ากัน

(๑) สมาชิกประเภทที่ ๑ ได้แก่ ผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นตามเงื่อนไขในบทบัญญัติมาตรา ๑๖, ๑๗

(๒) สมาชิกประเภทที่ ๒ ได้แก่ ผู้ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕

มาตรา ๖๖ ในระหว่างกำหนดเวลาที่กล่าวในมาตรา ๖๕ หากว่ามีการยุบสภาตามความในมาตรา ๓๕ ไซร้ ท่านให้มีการเลือกตั้งสมาชิกใหม่เฉพาะในส่วนสมาชิกประเภทที่ ๑

มาตรา ๖๗ ภายในบังคับแห่งมาตรา ๒๑ (๒) (๓) (๔) (๕) ท่านว่าสมาชิกประเภทที่ ๒ คงอยู่ในตำแหน่งได้ตลอดเวลาที่กำหนดไว้ในมาตรา ๖๕ แต่ท่านมิให้มีการประชุมดำเนินการของสภาในระหว่างที่สภาต้องยุบตามความในมาตรา ๓๕

มาตรา ๖๘ ในระหว่างเวลาตั้งแต่ใช้รัฐธรรมนูญนี้ จนกว่าสมาชิกตามมาตรา ๖๕ นั้นจะได้เข้ารับหน้าที่แล้ว ท่านว่าสภาผู้แทนราษฎรคงประกอบด้วยสมาชิกซึ่งมีอยู่แล้วโดยพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา
ประธานกรรมการราษฎร

ประกาศพระบรมราชโองการ[๑] แต่งตั้งนายกรัฐมนตรี ประชาธิปก ป.ร.

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรี

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕[๒]

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

เจ้าพระยาพิชัยญาติ
ประธานสภาผู้แทนราษฎร

---

[๑] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๕ พ.ศ. ๒๔๗๕**, หน้า ๔๓๔.

[๒] พระยามโนปกรณ์นิติธาดาลาออก และตั้ง พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนาแทน โดยประกาศลงวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖.

ประกาศพระบรมราชโองการ[๑]
แต่งตั้งคณะรัฐมนตรี
ประชาธิปก ป.ร.

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม
พระยาศรีวิสารวาจา เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
เจ้าพระยาวงษานุประพันธ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรพาณิชยการ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ
พระยาจ่าแสนยบดีศรีบริบาล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย
พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
นายพลเรือตรี พระยาปรีชาชลยุทธ เป็นรัฐมนตรี
นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นรัฐมนตรี
นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช เป็นรัฐมนตรี
นายพันเอก พระยาฤทธิ์อัคเนย์ เป็นรัฐมนตรี
พระยาประมวญวิชาพูล เป็นรัฐมนตรี
นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ เป็นรัฐมนตรี
หลวงประดิษฐ์มนูธรรม เป็นรัฐมนตรี
นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย เป็นรัฐมนตรี
นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม เป็นรัฐมนตรี
หลวงเดชสหกรณ์ เป็นรัฐมนตรี
นายประยูร ภมรมนตรี เป็นรัฐมนตรี
นายแนบ พหลโยธิน เป็นรัฐมนตรี
นายตั้ว ลพานุกรม เป็นรัฐมนตรี

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕[๒]

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา
นายกรัฐมนตรี

---

[๑] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๕ พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า ๔๓๔.

[๒] รัฐมนตรีคณะนี้ได้ถูกยุบโดยพระราชกฤษฎีกาให้ปิดสภาผู้แทนราษฎร และตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ลงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ข้อ ๒.

พระราชกรณียกิจด้านการปกครองและการเมืองภายหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง

พิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญท่ามกลางมหาสมาคม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เปรียบเสมือนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชอำนาจแก่ปวงชนชาวไทยเป็นทางการ พระองค์เองทรงดำรงฐานะพระมหากษัตริย์ภายใต้กฎหมาย (Constitutional Monarchy) ไม่ทรงเกี่ยวข้องในทางการเมือง ทรงเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้ แม้ว่าจะมีบทบัญญัติเกี่ยวกับฐานะของพระมหากษัตริย์ไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ยังมีบุคคลบางคนในคณะผู้ก่อการปฏิวัติ ประพฤติปฏิบัติการต่างๆ ไปในทำนองก้าวร้าวไม่ไว้วางใจพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์อยู่บ้าง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่าอาจมีปฏิกริยาตอบโต้จากเจ้านาย อันจะกลายเป็นการแสดงความเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาล ก่อให้เกิดความยุ่งยากขึ้นได้ จึงมีพระราชกระแสรับสั่งให้ฝ่ายราชสำนักจัดตั้งหน่วยราชการพิเศษ[๑] คอยตรวจตราสอดส่องความประพฤติของพระราชวงศ์และความเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยทั่วไป แล้วทำรายงานเสนอต่อผู้สำเร็จราชการสำนักพระราชวัง เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้วจึงนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อทรงป้องกันเหตุร้ายได้ทันท่วงที หรือผ่อนหนักให้เป็นเบาได้บ้าง

ทัศนะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อการพระราชทานรัฐธรรมนูญ และการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎร์นั้น ปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ผู้เป็นพระราชนัดดา ระหว่างเดือนธันวาคมและมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ทรงเล่าเหตุการณ์ในเมืองไทยพระราชทาน ตอนหนึ่งทรงกล่าวว่า

"ฉันได้คิดรายละเอียดของพิธีนี้มาหลายปี เพราะรู้ดีว่าจะต้องเกิดขึ้นในรัชกาลของฉัน ฉันร่างคำประกาศไว้ในใจฉันเป็นเวลานานมาแล้ว ฉันอดเสียใจไม่ได้ที่ทุกอย่างมิได้บังเกิดขึ้นตามแนวที่ฉันเคยกะไว้ แต่ที่จริงเป็นไปอย่างนี้ก็ดีแล้ว เพราะถ้าฉันได้มีโอกาสให้รัฐธรรมนูญตามโอกาสและตามใจฉันเอง คนที่อยากจะได้อำนาจ แต่บัดนี้ก็ได้อำนาจแล้ว ก็คงยังจะไม่ได้อะไร ฉะนั้นอาจจะยังพยายามจัดให้มีรีพับลิค และก่อนจะมีการเปลี่ยนแปลง อาจจะมีการจลาจลนองเลือดเสียก่อน บัดนี้ฉันรู้สึกว่างานของฉันในชีวิตนี้จบลงแล้ว ฉันไม่มีอะไรจะทำอีก นอกจากจะมีชีวิตอยู่ต่อไปโดยความสงบที่สุดที่จะทำได้.....ฉันไม่ทราบว่าแกรู้หรือเปล่า เพราะว่าแกอยู่ไกลจากเมืองไทย ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อจะมีรัฐธรรมนูญนี้หาได้รับความนิยมจากคนไทยทั่วไปดังที่เราคาดหมายว่าจะเป็น"[๒]

การที่ตระหนักในพระราชหฤทัยดีว่ามีชาวไทยเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่นิยมชมชอบต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจวิธีการปกครองแบบใหม่ และอำนาจการปกครองประเทศยังตกอยู่ในมือของบุคคลคณะเดียวนี้เอง ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิตกห่วงใยต่อความสงบสุขของประชาชนและประเทศชาติอย่างยิ่ง ไม่อาจที่จะทรงละทิ้งพระราชกิจเกี่ยวกับบ้านเมืองได้ดังในพระราชหัตถเลขาดังกล่าว พระองค์ได้ทรงสดับข่าวความเคลื่อนไหวทางการเมืองของรัฐบาลและทั่วไปอย่างสงบ เมื่อมีพระราชดำริว่าเรื่องใดเป็นการไม่ยุติธรรมหรือไม่เป็นไปตามครรลองแห่งระบอบประชาธิปไตย ทั้งจะเกิดผลเสียแก่ประชาชนและประเทศชาติแล้ว ก็ได้มีพระราชหัตถเลขาพระราชทานคำแนะนำทักท้วงไปยังรัฐบาลทันที เท่าที่พระราชอำนาจทางกฎหมายจะอำนวยให้ทรงกระทำได้ จะขอกล่าวแต่เรื่องสำคัญที่เห็นได้ชัด

การตั้งพรรคการเมืองเป็นเรื่องแรกที่พระราชทานคำแนะนำแก่รัฐบาล ด้วยขณะนั้นเพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ หลังจากประกาศพระบรมราชโองการตั้งคณะรัฐบาลแล้ว กลุ่มผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ตั้งคณะการเมืองขึ้น เรียกว่า "สมาคมคณะราษฎร์" ส่วนผู้ที่ไม่อาจเข้าร่วมเป็นสมาชิกในสมาคมคณะราษฎร์ได้ ก็พยายามขออนุญาตตั้งพรรคการเมืองของตนขึ้นบ้าง เช่น คณะชาติของหลวงวิจิตรวาทการ เป็นต้น การตั้งพรรคการเมืองขณะนั้นจึง

---

[๑] อก. รุ่งแสง, **พ. ๒๗๑** หน้า ๑๙๑ บทที่ ๑๑.

[๒] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า จุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต**, หน้า ๖๙๘.

เสมือนตั้งขึ้นแข่งขันกัน ประกอบกับการศึกษาและความเข้าใจทางการเมืองของชาวไทยยังไม่ดีพอ การปกครองแบบประชาธิปไตยก็ยังอยู่ในระยะเริ่มแรก ฉะนั้นแทนที่การมีพรรคการเมืองหลายพรรคจะให้ผลดีดังประเทศอื่น ก็อาจกลายเป็นผลร้ายต่อประเทศได้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี พระราชทานคำแนะนำว่ายังไม่สมควรให้มีพรรคการเมือง และเมื่อไม่อนุญาตให้ตั้งพรรคการเมืองก็ควรยุบสมาคมคณะราษฎร์เสียด้วยเพื่อความยุติธรรม พร้อมกันนี้รัฐบาลควรปลูกฝัง เผยแพร่ ความรู้ความเข้าใจทางการปกครองและการเมืองแก่ประชาชนทั่วไปด้วย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ารัฐบาลขณะนั้นมิได้ยุบเลิกคณะราษฎร์ดังที่ทรงแนะนำ กลับป้องกันการจัดตั้งพรรคการเมืองอื่น ๆ เท่านั้น ขออัญเชิญพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดามาเผยแพร่ ณ ที่นี้ด้วย ดังนี้

(สำเนา)
พระราชหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา[๑]

ที่ ๒/๑๒๘ *สวนไกลกังวล หัวหิน*

วันที่ ๓๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

ถึง พระยามโนปกรณ์นิติธาดา

ตามที่มีบุคคลได้ตั้งสมาคมคณะการเมือง และขออนุญาตตั้งขึ้นอีกนั้น ข้าพเจ้ามีความวิตกเป็นอันมาก ด้วยเกรงว่าจะเป็นเหตุกระทบกระเทือนถึงความสงบสุขของประชาชน เพราะถึงหากว่าคณะการเมืองต่างๆ จะมีความปรารถนาอันดี เพื่อดำเนินตามแบบไพรัชประเทศหลายประเทศที่มีคณะการเมืองต่างคณะ สำหรับจะให้เหนี่ยวรั้งซึ่งกันและกันให้ได้เลือกฟังความเห็นจากบุคคลในคณะต่างๆ และไม่ให้คณะใดทรงอำนาจสิทธิ์ขาดแต่คณะเดียวดังนี้ก็ดี แต่ประเทศทั้งหลายเหล่านั้นได้ใช้วิธีปกครองแบบรัฐธรรมนูญมาช้านานจนประชาชนพลเมืองส่วนมากเข้าใจในหลักและวิธีการเมืองโดยกว้างขวางแล้ว จึงได้สามารถมีคณะการเมืองต่างคณะขึ้นได้โดยไม่มีอันตราย สำหรับประเทศสยามซึ่งพึ่งจะมีรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ยังหาถึงเวลาสมควรที่จะมีคณะการเมืองเช่นเขาไม่ ด้วยประชาชนส่วนมากยังไม่เข้าใจวิธีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญเสียเลย เมื่อเกิดมีคณะการเมืองขึ้นแข่งขันกันเช่นนี้ ก็จะเข้าใจผิดไปว่าเป็นการตั้งหมู่ตั้งคณะสำหรับเป็นปฏิปักษ์หักร้างอำนาจซึ่งกันและกัน ผลที่สุดอาจเป็นเหตุชวนให้วิวาทบาดหมางกันขึ้นได้อย่างรุนแรง จนถึงเป็นภัยแก่ความสงบสุขของประเทศ หรืออย่างน้อยก็จะทำให้เกิดความหวาดหวั่นในหมู่อาณาประชาราษฎร อันเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง

คณะการเมืองจะทำประโยชน์จริงให้แก่ประชาชนได้ก็เมื่อประชาชนมีความเข้าใจในวิธีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญแล้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเวลานี้อย่าให้มีสมาคมการเมืองเลยจะดีกว่า แต่โดยเหตุที่ในเวลานี้รัฐบาลได้ขออนุญาตให้มีสมาคมคณะราษฎร์เสียแล้ว จึงเป็นการยากที่กีดกันห้ามหวงมิให้มีคณะการเมืองขึ้นอีกคณะหนึ่งหรือหลายคณะได้ อย่างดีที่สุดข้าพเจ้าเห็นว่าสมควรที่จะเลิกสมาคมคณะราษฎร์และคณะอื่นทีเดียว แล้วรัฐบาลควรจัดการทำการเผยแผ่การศึกษาวิธีปกครองแบบรัฐธรรมนูญ โดยพยายามหาวิธีให้ความเข้าใจเรื่องวิธีการปกครองแบบนั้นให้แพร่หลายแก่ราษฎรทั่วไป นอกจากนั้นสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรทั้งในเวลานี้และต่อไปข้างหน้า จนกว่าจะพ้นเขตสมัยใช้บทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญ ก็ควรจะไว้ตัวเป็นกลาง (Independent) ไม่มีความผูกพันกับคณะการเมืองใดๆ สมาชิกประเภทที่ ๒ ที่จะได้ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญนั้น ควรเลือกจากบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถทั่วๆ ไป และให้มีความสามารถจริงที่จะบำเพ็ญกรณีของตนในทางที่จะช่วยประคับประคองสมาชิกประเภทที่ ๑ ที่จะเลือกขึ้นมาจากราษฎรตามความประสงค์แห่งรัฐธรรมนูญถ้าทำได้ดังนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าจะเป็นการช่วยการศึกษาของพลเมืองตามนโยบายของรัฐบาล ทั้งช่วยบำรุงสามัคคีธรรมและสันติภาพของประเทศสยามให้เจริญมากขึ้น

ตามความเห็นของข้าพเจ้าทั้งนี้ ถ้าท่านเห็นสมควรจะเผยแผ่แก่ผู้ใด หรือจะพิมพ์ออกโฆษณาก็ได้ไม่ขัดข้อง

(พระปรมาภิไธย) ประชาธิปก ป.ร.

---

[๑] พิมาน แจ่มจรัส, **ราชาวลี**, หน้า ๘๔๔ - ๘๔๖.

เรื่องเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจของประเทศก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นชอบด้วย เค้าโครงหรือนโยบายเศรษฐกิจนี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้ร่างขึ้น และพิมพ์เป็นเล่มแจกจ่ายไปในหมู่สมาชิกผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน หรือที่เรียกกันว่าสมุดปกเหลือง หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้เค้าโครงมาจากความคิดและหลักวิชาด้านสังคมนิยม ฉะนั้น จึงปรากฏข้อความตอนหนึ่งในคำชี้แจงว่า "...การที่จะส่งเสริมให้ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์นั้นก็มีอยู่ทางเดียว ซึ่งรัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ"[๑]

เค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมก่อให้เกิดความแตกแยกในคณะรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร โดยแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งมีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำ ไม่เห็นชอบในหลักการของเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม อีกฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและผู้สนับสนุน ฝ่ายหลังนี้ต่อมาได้แสดงกิริยาคุกคามด้วยประการต่าง ๆ กล่าวโจมตีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาว่าขัดขวางความก้าวหน้าของรัฐบาล และกำลังจะนำการปกครองไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีก นอกจากนี้ ยังมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคนพกปืนเข้าไปในสภาด้วย ความขัดแย้งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ในที่สุดก็ได้มีพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖[๒]

ในวันเดียวกันนี้ คณะรัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงเหตุผลของการปิดสภาฯ ตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราชั่วคราว มีสาระพอสรุปได้ดังนี้ คือ เกิดความแตกแยกในคณะรัฐมนตรีออกเป็น ๒ ฝ่ายด้วยเรื่องนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ ฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นเสียงส่วนน้อยต้องการวางนโยบายเศรษฐกิจใหม่ตามแนวทางอันเป็นคอมมิวนิสต์ แต่อีกฝ่ายซึ่งมีเสียงส่วนมากไม่ปรารถนาจะให้เป็นเช่นนั้น เพราะจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของประเทศชาติและความสงบสุขของประชาชน การที่สภาผู้แทนราษฎรพยายามดำเนินการวางนโยบายเศรษฐกิจใหม่โดยมีลักษณะประดุจพลิกแผ่นดินเช่นนี้ เป็นการผิดต่อบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญ และดูเสมือนมีความเลื่อมใสในรัฐมนตรีผู้มีเสียงส่วนน้อยโดยตรง เนื่องจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขณะนั้นเป็นสมาชิกที่ได้รับการแต่งตั้งชั่วคราวตามรัฐธรรมนูญไม่มีหน้าที่ในทางนิติบัญญัติ เมื่อสภาและคณะรัฐมนตรีมีความเห็นแตกแยกกันเช่นนี้ ย่อมเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของประเทศชาติ จึงไม่ควรปล่อยให้สถานการณ์เป็นดังนี้ต่อไป ด้วยรัฐบาลถือว่าความปลอดภัยของประชาชนเป็นกฎหมายสูงสุด ฉะนั้นจำเป็นต้องปิดสภา ตั้งคณะรัฐมนตรีใหม่และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราเป็นการชั่วคราว[๓] พร้อมกันนี้ได้มีประกาศตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ประกอบด้วยรัฐมนตรีจำนวน ๑๑ คน ซึ่งไม่มีชื่อหลวงประดิษฐ์มนูธรรมรวมอยู่ด้วย

ในวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช ๒๔๗๖[๔] ออกบังคับใช้มีเหตุผล คือ คอมมิวนิสต์จะเป็นเหตุแห่งความหายนะของประชาชน และเป็นภัยแก่ความมั่นคงของประเทศ กฎหมายฉบับนี้ได้อธิบายความหมายของคำว่าคอมมิวนิสต์ ตลอดจนกำหนดโทษของผู้สนับสนุน หัวหน้า และสมาชิกไว้ด้วย ผลของพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ต้องเดินทางไปอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นการชั่วคราว ในวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทอดพระเนตรเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมอย่างละเอียด ไม่ทรงเห็นชอบด้วยกับเค้าโครงเศรษฐกิจนี้ ทรงมีพระราชวินิจฉัยถึงความไม่เหมาะสมในแต่ละหัวข้อตั้งแต่ต้นจนจบ พระบรมราชวินิจฉัยนี้พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้นำไปพิมพ์เผยแพร่แจกจ่าย เรียกกันว่า "สมุดปกขาว" อย่างไรก็ตาม

---

[๑] ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต, **เอกสารการเมืองและการปกครองไทย**, หน้า ๒๓๖.

[๒] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. "พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่" **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕๖ พ.ศ. ๒๔๗๖** (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖), หน้า ๑.

[๓] เรื่องเดียวกัน, "คำแถลงการณ์ของรัฐบาล", หน้า ๕.

[๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงคิดว่า พระบรมราชวินิจฉัยที่ทรงมีต่อเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมนั้น จะเป็นการชี้ขาดว่ารัฐบาลควรจะนำเค้าโครงเศรษฐกิจดังกล่าวมาใช้กับประเทศไทยหรือไม่ แต่ทรงแนะนำว่าควรจะล้มเลิกความคิดนี้เสีย ด้วยอาจนำความหายนะมาสู่ประเทศชาติได้ ขออัญเชิญพระบรมราชวินิจฉัยตอนต้นและสรุปท้ายบางตอนมาลงไว้ ณ ที่นี้ เพื่อเป็นหลักฐานเกี่ยวกับกระแสพระราชดำริเกี่ยวกับประเทศชาติ

"...ถ้าทำตามโครงการเศรษฐกิจนี้เมื่อใด ขอให้จัดการให้ราษฎรได้เป็นผู้เลือกที่จะได้ใช้การเศรษฐกิจนี้จริง ๆ คือขอให้ฟังเสียงราษฎรจริง ๆ อย่าได้หักโหมบังคับเอาโดยทางอ้อมหรือทางใดทางหนึ่งให้ออกเสียงด้วยเลย ขออย่าโกรธราษฎรถ้าเขาพากันออกเสียงว่าไม่ชอบวิธีเหล่านี้ ซึ่งย่อมทำให้เกิดความไม่พอใจแก่พวกของผู้เขียนอย่างแน่นอน และอย่าได้ว่าราษฎรนั้นถือทิฐิมานะงมงายหรือเป็นอุบาทว์กาลีโลก"

"เรื่องที่ได้พิจารณามาแล้วนี้ย่อมเป็นความเห็นส่วนตัวของข้าพเจ้า ซึ่งจะเป็นการถูกต้องหรือไม่นั้น ก็เป็นแต่ความคิดของข้าพเจ้าเท่านั้น การที่จะรู้ว่าใครเป็นคนถูกหรือผิดก็ต้องทดลองดูเท่านั้นจึงจะเห็นได้ แต่มีข้อสำคัญอันหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนอย่างไม่ต้องเป็นสิ่งสงสัยเลยว่า โครงการนี้เป็นโครงการอันเดียวอย่างแน่นอนกับที่ประเทศรัสเซียใช้อยู่ ส่วนใครจะเอาอย่างใครนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ สตาลินจะเอาอย่างหลวงประดิษฐ์ฯ หรือหลวงประดิษฐ์ฯ จะเอาอย่างสตาลินก็ตอบไม่ได้ ตอบได้ข้อเดียวว่า โครงการทั้ง ๒ นี้เหมือนกันหมด เหมือนกันจนรายละเอียดที่ใช้และรูปของวิธีการกระทำจะผิดกันก็แต่รัสเซียนั้นแก้เสียเป็นไทย หรือไทยนั้นแก้เป็นรัสเซีย ถ้าสตาลินเอาอย่างหลวงประดิษฐ์ฯ ข้าวสาลีแก้เป็นข้าวสาร หรือข้าวสารแก้เป็นข้าวสาลี รัสเซียเขากลัวอะไรไทยก็กลัวอย่างนั้นบ้าง รัสเซียเขาหาวิธีตบตาคนอย่างไร ไทยก็เดินวิธีตบตาคนอย่างนั้นบ้าง..."

"แต่ในส่วนโครงการเศรษฐกิจแบบหลวงประดิษฐ์ฯ นี้ ควรเลิกล้มความคิดเสียเพราะแทนที่จะนำมาซึ่งความสุขสมบูรณ์ของประเทศชาติบ้านเมืองดังกล่าวนั้น จะกลายเป็นสิ่งนำมาซึ่งความเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า จนเป็นความหายนะถึงแก่ความพินาศแห่งประเทศ และชาติบ้านเมืองอันเป็นมรดกที่เราคนไทยได้รับมาแต่บรรพบุรุษ"[๑]

ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างบุคคลในคณะรัฐบาล สมาชิกคณะราษฎร์ และผู้สนใจการเมืองอื่น ๆ ทวีขึ้นตามลำดับ เพราะต่างลงความเห็นว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดานายกรัฐมนตรีขณะนั้น ทำให้การเริ่มระบอบการปกครองใหม่กลับถอยหลังไปอีก ด้วยการรวมอำนาจการบริหารประเทศเข้าไว้ในมือของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและคณะ ดังนั้นหลังจากประกาศปิดสภาไม่นานนัก ผู้นำทางทหารที่สำคัญขณะนั้น ๔ คนได้ขอลาออกจากราชการ ได้แก่ พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้บัญชาการทหารบก พันเอก พระยาทรงสุรเดช ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ และรั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก พันโท พระยาประศาสน์พิทยายุทธ เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก และพันเอก พระยาฤทธิอัคเณย์ ผู้บัญชาการทหารบีนใหญ่ ต่อมาในวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ คณะทหารบก และทหารเรือ ภายใต้การนำของ พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ทั้งนี้เพื่อให้ระบบรัฐสภาสามารถดำเนินต่อไปได้ โดยให้เปิดรัฐสภาและแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่

หลังจากที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาและคณะรัฐบาลสละอำนาจเรียบร้อยแล้ว คณะราษฎร์ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบจุดประสงค์ของการทำรัฐประหาร พร้อมกับกราบบังคมทูลขอให้เปิดรัฐสภา ในวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้มีประกาศให้เปิดสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้งหนึ่ง[๒] และประกาศแต่งตั้งพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี[๓] ครั้นถึงวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงมีประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี[๔] ประกอบด้วยรัฐมนตรีจำนวน ๑๔ นาย ในวันเดียวกันนี้ได้มีการประกาศ

---

[๑] ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต, **เอกสารการเมืองการปกครองไทย**, หน้า ๒๗๘, ๓๕๔ และ ๓๕๖.

[๒] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. "ประกาศให้เปิดสภาผู้แทนราษฎร", **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๖ พ.ศ. ๒๔๗๖**, หน้า ๒๑๖.

[๓] เรื่องเดียวกัน, "ประกาศตั้งนายกรัฐมนตรี", หน้า ๒๑๗.

[๔] เรื่องเดียวกัน, "ประกาศตั้งคณะรัฐมนตรี", หน้า ๒๒๐.

พระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่คณะรัฐประหารด้วย[๑] ต่อมาได้มีการดำเนินการให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเดินทางกลับประเทศอีก ทั้งได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖[๒]

การที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเดินทางกลับประเทศไทยและได้เข้าร่วมอยู่ในคณะรัฐบาล ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่บุคคลหลายฝ่ายด้วยกัน และเป็นข้ออ้างให้แก่บุคคลคณะหนึ่งอันประกอบด้วย ทหารและพลเรือนก่อการกบฏในวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ด้วยเข้าใจว่ารัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา มีเจตนาจะนำลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายการปกครองประเทศ เหตุผลอีกประการ คือ ได้มีการฟ้องร้องจะเอาความผิดทางอาญาแก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งผู้ก่อการกบฏถือว่ารัฐบาลละเลยปล่อยให้มีการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ หัวหน้าคณะผู้ก่อการกบฏครั้งนี้ คือ พลเอก พระองค์เจ้าบวรเดช

ขณะที่เกิดการกบฏและจลาจลในกรุงเทพฯ เป็นเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี เสด็จแปรพระราชฐานประทับอยู่ ณ พระราชวังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พระองค์ได้ทรงวางพระองค์เป็นกลางเพื่อมิให้เกิดความกระทบกระเทือนทั้งฝ่ายรัฐบาลและพระองค์เจ้าบวรเดช และเพื่อความเหมาะสมได้ตัดสินพระทัยเสด็จไปประทับ ณ จังหวัดสงขลาเป็นการชั่วคราว มีพระราชวงศ์และข้าราชบริพารโดยเสด็จเพียงจำนวนน้อย อย่างไรก็ตามยังมีบุคคลบางกลุ่มเข้าใจผิดว่า การที่พระองค์เจ้าบวรเดชก่อการกบฏขึ้นครั้งนี้ เพื่อนำการปกครองกลับไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามเดิม โดยให้รับการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากพระองค์เจ้าบวรเดชทรงเป็นพระราชวงศ์พระองค์หนึ่งที่ได้รับพระราชทานความสนิทสนมเป็นพิเศษ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จกลับกรุงเทพฯ ในวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยเรือสินค้าขนาดเล็กที่มาจากสิงคโปร์ชื่อ "มุ่ยหนำ"

ผลสืบเนื่องจากการเกิดกบฏบวรเดช คือ รัฐบาลภายใต้การนำของพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ตราพระราชบัญญัติออกประกาศใช้ ๒ ฉบับ ได้แก่ "พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พุทธศักราช ๒๔๗๖" ซึ่งประกาศในวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖[๓] และ "พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๖" ซึ่งประกาศใช้วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖[๔] พระราชบัญญัติฉบับแรกได้จัดตั้งศาลพิเศษขึ้น มีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับการกบฏและจลาจล ไม่ว่าผู้ต้องหาจะเป็นพลเรือน ทหาร หรือฐานันดรศักดิ์ใด ยกเว้นบุคคลที่อยู่ในบังคับต่างประเทศเท่านั้นที่แยกไปพิจารณาตามสัญญาทางพระราชไมตรีได้ ศาลพิเศษนี้มีอำนาจพิพากษาคดีได้ทุกบทกฎหมาย มีวิธีการพิจารณาเช่นเดียวกับศาลทหาร คำพิพากษาถือเป็นเด็ดขาดไม่มีอุทธรณ์ฎีกา ส่วนพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรัฐธรรมนูญนั้น ว่าด้วยการป้องกันและการลงโทษผู้ที่กระทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ มีสาระอาจสรุปได้ว่า ผู้กระทำการเป็นปฏิปักษ์หรือทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาต่อการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ แม้เพียงการคบคิด ทำความตกลง หรือเตรียมการ มีความผิดต้องรับโทษจำคุกตั้งแต่ ๓-๒๐ ปี หรือปรับ ๕๐๐-๕,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ถ้าการกระทำนั้นต้องด้วยกฎหมายอื่น ก็ต้องรับโทษตามพระราชกำหนดกฎหมายนั้นด้วย ผู้ต้องหาคนใดได้รับการพิจารณาไต่สวนจากคณะกรรมการซึ่งแต่งตั้งโดยคณะรัฐมนตรี แล้วผลปรากฏว่ามีความผิดจริง มีโทษให้อยู่ในบริเวณอันมีเขตกำหนดเป็นเวลาไม่เกิน ๑๐ ปี หลังจากได้รับโทษแล้ว เมื่อรับรองว่าจะไม่เป็นปฏิปักษ์ทั้งจะสนับสนุนการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ก็อาจร้องขอต่อกระทรวงมหาดไทยให้พิจารณาถอนคำสั่งได้ เมื่อกระทรวงมหาดไทยเรียกประกันทัณฑ์บน และเสนอเรื่องให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติแล้วจึงถือว่าพ้นโทษ

---

[๑] เรื่องเดียวกัน. "พระราชบัญญัตินิรโทษกรรม ในการจัดให้คณะรัฐมนตรีลาออกเพื่อให้มีการเปิดสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๕", หน้า ๒๑๘.

[๒] เรื่องเดียวกัน, "ประกาศตั้งรัฐมนตรี", หน้า ๓๘๕.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๐.

[๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๘.

ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑ ตาม "พระราชกฤษฎีกา ดำเนินการเลือกตั้ง ตามพระราชบัญญัติเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒" ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๖[๑] การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรนี้เป็นการเลือกโดยทางอ้อม คือ ให้มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลก่อน แล้วให้ผู้แทนตำบลในจังหวัดนั้น ๆ เป็นผู้เลือกผู้แทนราษฎรต่อไป ผู้แทนราษฎรที่ได้รับเลือกครั้งนี้มีจำนวน ๗๘ คน ต่อมาได้มีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖[๒] และประกาศพระราชกฤษฎีกาตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ ในวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖[๓] หลังจากนั้นได้มีประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ๑๙ นาย โดยพันเอกพหลพลพยุหเสนาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖[๔] ทั้งนี้ด้วยคณะรัฐมนตรีชุดเดิมสิ้นสภาพไปตามความสิ้นสุดแห่งวาระของสภาผู้แทนราษฎรชุดเดิม

นับตั้งแต่ปราบปรามกบฏบวรเดชเป็นต้นมา มีการกระทำของรัฐบาลหลายประการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า เป็นมาตรการที่รุนแรง จำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนจนเกินไป ได้แก่ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษเป็นกฎหมายที่จำกัดสิทธิ์ในการต่อสู้คดีทางกฎหมายของจำเลย เป็นผลให้นักโทษการเมืองหลายคนถูกประหารชีวิตและหลายคนถูกจำคุกเป็นเวลานานมากเกินไป พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นชอบด้วย ทรงมีพระราชดำริว่าเป็นเสมือนเกราะที่รัฐบาลสร้างขึ้นเพื่อป้องกันการตำหนิจากราษฎร ผู้ใดขัดขืนรัฐบาลก็จะกลายเป็นปรปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญและได้รับโทษ นอกจากนี้รัฐบาลยังจำกัดสิทธิเสรีภาพในการเขียนและแสดงความคิดเห็นของประชาชน โดยการถอนใบอนุญาตเป็นเจ้าของบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลหลายฉบับ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ ซึ่งปรากฏว่า ส่วนมากเป็นสมาชิกคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้เห็นว่ารัฐบาลเลือกเฉพาะพวกพ้องของตนเข้ามามีสิทธิ์มีเสียงในสภา แต่ด้วยเหตุที่ทูลเกล้าฯ ถวายในเวลากระชั้นชิด จึงต้องจำพระทัยลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งไปก่อน ที่สำคัญคือ ทรงพระราชดำริว่ารัฐบาลมิได้ส่งเสริมสถาบันกษัตริย์อย่างแท้จริง โดยละเลยให้มีการกระทำอันหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และร่างพระราชบัญญัติอากรมรดก ซึ่งระบุให้เก็บภาษีพระมหากษัตริย์ด้วยนั้น ก็เท่ากับเป็นการทำลายสถาบันกษัตริย์ เป็นเหตุให้ต้องทรงใช้สิทธิ์ยับยั้งพระราชบัญญัติฉบับนี้[๕] ความขัดแย้งดังกล่าวมานี้มีส่วนให้ทรงพระราชดำริจะเสด็จไปทรงรักษาพระเนตร ณ ต่างประเทศ ทรงหวังว่าระหว่างที่ไม่อยู่ในพระนครอาจประนีประนอมกับรัฐบาลได้ เพราะเป็นโอกาสที่รัฐจะได้ทบทวนนโยบายตลอดจนพัฒนาทางการเมือง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแจ้งพระราชดำริเสด็จต่างประเทศแก่รัฐบาล แรกทีเดียวรัฐบาลคัดค้านว่าน่าจะให้แพทย์ในประเทศถวายการรักษา หรือรัฐบาลจะเชิญนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศมาถวายการรักษาเป็นพิเศษก็ได้ แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงยืนยันในพระราชประสงค์เดิม ทั้งเป็นโอกาสเสด็จเยือนประเทศที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยเพื่อเจริญพระราชไมตรีและหาประสบการณ์ รัฐบาลจึงยินยอมให้เสด็จพระราชดำเนินได้ดังพระราชประสงค์ ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือวลัยไปยังประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ (ปลายปี) ในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ได้มีพระราชกฤษฎีกาตั้ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์[๖] ทั้งนี้ตามมติเห็นชอบแห่งรัฐสภา

---

[๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๒.

[๒] เรื่องเดียวกัน, "พระราชกฤษฎีกาเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖", หน้า ๕๔๙.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๐.

[๔] เรื่องเดียวกัน, "ประกาศตั้งนายกรัฐมนตรี และประกาศตั้งรัฐมนตรี", หน้า ๕๖๕, ๕๖๖.

[๕] ต่อมาได้มีการแก้ไข และทรงลงพระปรมาภิไธย.

[๖] เรื่องเดียวกัน, "พระราชกฤษฎีกาตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พุทธศักราช ๒๔๗๖", หน้า ๕๗๓.

ก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระนคร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีกระแสพระราชดำรัสแก่ประชาชน ทรงแถลงสาเหตุแห่งการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ ทรงขอร้องให้ประชาชนตั้งอยู่ในความสงบ มีความสามัคคี และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เนื่องจากพระราชดำรัสนี้เป็นครั้งสุดท้ายที่ทรงมีแก่ประชาชนชาวไทย จึงขออัญเชิญมาเป็นหลักฐาน ณ ที่นี้ ดังต่อไปนี้

พระราชดำรัสแด่ปวงชนชาวไทย[๑]

วันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖

ประชาชนพลเมืองทั้งหลาย

ในวันที่ ๑๒ เดือนนี้ ข้าพเจ้าพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินี จะได้เดินทางออกไปต่างประเทศ ทั้งนี้เป็นเพราะความจำเป็นเพื่อรักษาร่างกายของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าจะถือโอกาสเจริญทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศให้สนิทสนมยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าทราบตระหนักในความลำบากทางการบ้านเมืองซึ่งมีอยู่ในเวลานี้ แต่ข้าพเจ้ามีความไว้วางใจในคณะรัฐบาล ซึ่งมีนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่นี้อย่างเต็มที่ และสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายก็ได้แสดงความไว้วางใจเช่นเดียวกัน แม้การกบฏครั้งที่แล้วมา รัฐบาลและกองทัพของข้าพเจ้าก็ได้ปราบปรามราบคาบแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่าประเทศชาติของเราได้รักษาความสงบ และประสานสามัคคีกันเป็นอย่างดี

บัดนี้ ก็มีสภาผู้แทนราษฎรกอปรด้วยสมาชิกทั้งสองประเภทครบถ้วนตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญบริบูรณ์แล้ว และตามการเป็นไปในสภาเท่าที่ได้เป็นมาแล้ว ก็ส่อให้เห็นว่ากิจการในสภาคงจะดำเนินลุล่วงไปโดยเรียบร้อย ดังนี้จึงเป็นที่คาดหมายได้ว่า สภาผู้แทนราษฎรจะได้เป็นกำลังอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งได้ช่วยเหลือรัฐบาลในการบำรุงประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

อันการปกครองแบบรัฐธรรมนูญนี้ ข้าพเจ้ามีความเลื่อมใสจริงจังตั้งแต่ต้นมา และเมื่อได้มีรัฐธรรมนูญแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้สนใจในอันที่จะให้กิจการดำเนินไปตามระบอบรัฐธรรมนูญทุกประการ ข้าพเจ้าได้แสดงความประสงค์ของข้าพเจ้าหลายครั้งหลายหนแล้วว่าจะใคร่ให้การเมืองเป็นไปตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าจึงขอแสดงความประสงค์เช่นนั้นอีกครั้งเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างที่ข้าพเจ้าไม่อยู่พระนครนี้ ข้าพเจ้าขอให้ประชาชนพลเมืองทั้งหลาย จงรักษาความสงบและความสามัคคีไว้ให้มั่นคง

ในยามยากจนเนื่องด้วยโภคกิจตกต่ำนี้ ก็เป็นธรรมดาอยู่นั่นเองที่ชนทุกเหล่าทุกคณะ จะขวนขวายหาทางบรรเทาทุกข์ของตน แต่ในการกระทำครั้งนี้ ขอท่านทั้งหลายอย่าได้ลืมคำนึงประโยชน์ส่วนรวม กล่าวคือ สันติสุขของบ้านเมืองของเรา ไทยเราอาศัยความอบรมทางศาสนา มีพระพุทธศาสนาเป็นอาทิ จึงมีอุปนิสัยรักความสงบเป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้น ในระหว่างที่ข้าพเจ้าต้องจากประเทศสยามอันที่รักของเราไปชั่วคราวนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และบรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก ได้คุ้มครองรักษาให้ประชาชนชาวไทยได้รับสันติสุขทุกประการเทอญ"

---

[๑] พิมาน แจ่มจรัส, **ราชาวลี**, หน้า ๗๙๖ - ๗๙๘.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินถึงประเทศอังกฤษในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ หลังจากรักษาพระเนตรแล้วได้ประทับที่ Knowle House เมือง Cranleigh มณฑล Surrey ในระหว่างนี้ได้ทรงติดต่อกับรัฐบาลในกรณีที่เห็นว่าสิ่งใดยังไม่ถูกต้องตามแบบแผนแห่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยตลอดเวลา แต่ความขัดแย้งมิได้สิ้นสุดลง เนื่องจากรัฐบาลไม่อาจสนองตามพระราชกระแสได้ทุกประการ จึงมีพระราชดำริที่จะไม่เสด็จกลับประเทศไทยและสละราชสมบัติ รัฐบาลจึงแต่งตั้งให้เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ นาวาตรี หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ร.น. เลขานุการรัฐมนตรี เป็นผู้แทนของรัฐบาลไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ประเทศอังกฤษ มี ดร.ดิเรก ชัยนาม เป็นเลขานุการของคณะ ทั้งนี้เพื่อชี้แจงสิ่งที่ข้องพระราชหฤทัยและเชิญเสด็จกลับพระนคร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชบันทึกข้อข้องพระทัยส่งให้แก่รัฐบาลพิจารณา รัฐบาลได้สนองตามพระราชบันทึกเป็นบางข้อ ในที่สุดทรงเห็นว่าเมื่อไม่อาจทรงขอร้อง หรือทักท้วงให้รัฐบาลแก้ไขนโยบายโดยกระแสพระราชดำริอย่างหนึ่งอย่างใด เสมือนกับไม่ทรงสามารถช่วยเหลือคุ้มครองประชาชนตามสิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย จึงทรงตัดสินพระราชหฤทัยเลือกโอกาสสุดท้ายที่จะแสดงความไม่เห็นพ้องกับคณะผู้บริหารประเทศขณะนั้น คือ ทรงสละราชสมบัติในวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ และทรงสละสิทธิ์ที่จะตั้งผู้ครองราชสมบัติสืบต่อจากพระองค์ จากพระราชกรณียกิจทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว ทำให้ชาวไทยทุกคนตระหนักแน่ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ของไทยพระองค์หนึ่งซึ่งมีน้ำพระทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตาธิคุณต่อพสกนิกรของพระองค์ ทรงยึดมั่นในหลักแห่งความยุติธรรม ทรงพร้อมที่จะผสานความคิดเห็น ผลประโยชน์ นโยบาย และความปรารถนาที่แตกแยกทั้งหลายให้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อสิทธิเสรีภาพ ความสงบสุขและความเจริญวัฒนาของประเทศชาติตลอดรัชกาลของพระองค์ ต้องทรงพระราชอุตสาหะและใช้ความอดกลั้นอย่างใหญ่หลวง เพื่อพัฒนาการปกครองประเทศให้บรรลุสู่ระบอบประชาธิปไตยด้วยความเรียบร้อย นับว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ทรงได้รับการเทิดพระเกียรติว่าทรงเป็นพระบิดาแห่งการปกครองและการเมือง

พระราชบันทึกที่ทรงแถลงข้อข้องพระทัยต่อรัฐบาลเป็นข้อ ๆ ก่อนที่จะทรงประกาศสละราชสมบัตินั้น เป็นหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับพระราชดำริ พระวิจารณญาณอันกว้างไกล ทางการปกครองและการเมือง ตลอดจนความห่วงใยที่ทรงมีต่อประเทศชาติ ทั้งเป็นเอกสารฉบับสุดท้ายที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับด้านนี้ จึงขออัญเชิญมาปรากฏ ณ ที่นี้พร้อมด้วยคำสนองพระราชบันทึกของรัฐบาลอันนำมาซึ่งประกาศการสละราชสมบัติ

สรุปรวมพระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนการสละราชสมบัติและคำสนองพระราชบันทึกของคณะรัฐบาล[๑]

พระราชบันทึกข้อ ๑

ก่อนอื่นหมดข้าพเจ้าขอชี้แจงไว้เสียโดยชัดเจนว่า เมื่อพระยาพหลฯ และคณะผู้ก่อการร้องขอให้ข้าพเจ้าคงอยู่ครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ ภายใต้รัฐธรรมนูญนั้น ข้าพเจ้าได้ยินดีรับรอง ก็เพราะเข้าใจและเชื่อมั่นว่า คณะผู้ก่อการต้องการจะสถาปนาการปกครองแบบ "ประชาธิปไตย" หรือ "Democratic Government" ตามแบบอย่างของประเทศอังกฤษ และประเทศอื่น ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ปกครองภายใต้อำนาจอันจำกัดโดยรัฐธรรมนูญ และมีรัฐสภา ซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งโดยแท้ ข้าพเจ้าเองได้เล็งเห็นอยู่นานแล้วว่า เมื่อประเทศสยามได้มีการศึกษาเจริญขึ้นมากแล้ว ประชาชนคงจะประสงค์ที่จะให้เปลี่ยนการปกครองของบ้านเมืองเป็นแบบนี้ และตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับสืบราชสมบัติจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ข้าพเจ้าก็ได้คิดการที่จะบันดาลให้การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปโดยราบรื่นที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และได้กล่าวถึงความประสงค์นั้นโดยเปิดเผยหลายครั้งหลายหน โดยเหตุนี้เมื่อคณะผู้ก่อการร้องขอให้ข้าพเจ้าเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าจึงรับรองได้ทันทีโดยไม่มีเหตุข้องใจอย่างใดเลย

ครั้นเมื่อข้าพเจ้ากลับขึ้นไปกรุงเทพฯแล้ว และได้เห็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก ที่หลวงประดิษฐ์ฯ ได้นำมาให้ข้าพเจ้าลงนาม ข้าพเจ้าก็รู้สึกทันทีว่าหลักการของผู้ก่อการกับหลักการของข้าพเจ้านั้นไม่พ้องกันเสียแล้ว เพราะผู้ก่อการมิได้มีความประสงค์ที่จะให้เสรีภาพในการเมืองโดยบริบูรณ์ หากแต่ต้องการให้มีคณะการเมืองได้แต่คณะเดียว ข้าพเจ้าเห็นว่าเวลานั้นเป็นเวลาฉุกเฉิน และสมควรจะพยายามรักษาความสงบไว้ก่อน เพื่อหาโอกาสผ่อนผันภายหลัง และเพื่อมีเวลาสำเหนียกฟังความเห็นของประชาชนก่อน ข้าพเจ้าจึงได้ยอมผ่อนผันไปตามความประสงค์ของคณะผู้ก่อการในครั้งนั้น ทั้งที่ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นด้วยกับหลักการเหล่านั้นเลย

ครั้นต่อมาในระหว่างที่กำลังร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรอยู่ ข้าพเจ้าก็ได้พยายามตักเตือน และโต้เถียงกับคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญอยู่ตลอดเวลาว่า ควรถือหลัก "Democracy" อันแท้จริงจึงจะถูก ถ้ามิฉะนั้นจะเกิดทำให้มีความไม่พอใจขึ้นแก่ประชาชน ซึ่งส่วนมากต้องการให้มีการปกครองแบบ "Democracy" อันแท้จริง มิฉะนั้นก็เป็นการเสียเวลาและเป็นการเสี่ยงภัยให้แก่ประเทศโดยใช่ที่ ในเวลาที่ฐานะของบ้านเมืองตกอยู่ในขีดคับขันและยากจน นอกจากนี้ข้าพเจ้ายังได้กล่าวความเห็นของข้าพเจ้าในข้อนี้โดยเปิดเผย เมื่อข้าพเจ้าไปให้รางวัลแก่นักเรียนโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ข้าพเจ้าได้เคยตักเตือนพระยามโนฯ ไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้เสนอคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญว่า การที่จะให้มีสมาชิกประเภทที่ ๒ ซึ่งคณะรัฐบาลเป็นผู้เลือกตั้งเองนั้น จะเป็นเหตุทำความไม่พอใจให้เกิดขึ้นได้และเป็นอันตรายแก่วิธีการปกครองแบบใหม่ซึ่งกำลังจะสถาปนาขึ้น โดยหวังว่าจะเป็นการถาวรและจะนำความสุขความเจริญมาสู่บ้านเมืองของเรา คำตักเตือนของข้าพเจ้าเหล่านี้ไร้ผล เพราะคณะผู้ก่อการยืนยันในความประสงค์ที่จะยึดอำนาจไว้ในมือของคณะของตนให้จงได้ อย่างน้อยเป็นเวลา ๑๐ ปี ข้าพเจ้ารู้สึกในขณะนั้นว่า ถ้าจะโต้เถียงกันต่อไป การร่างรัฐธรรมนูญก็จะชักช้าไม่รู้จักแล้ว และอาจเป็นการแตกหักร้ายแรงเสียกว่าที่จะยอมรับให้การได้เป็นไปตามความประสงค์ของคณะผู้ก่อการ จึงยอมให้เป็นไปตามนั้น ต่อมาข้าพเจ้าก็ได้ยินคำติเตียนหลักการอันนั้นในรัฐธรรมนูญมากขึ้นทุกทีและหลักการอันนี้เป็นเหตุให้มีคนไม่พอใจในคณะรัฐบาลเป็นอันมาก จนมีการเริ่มคิดที่จะล้มรัฐบาลเสียโดยพลการ เพื่อแก้ไขหลักการข้อนี้ตั้งแต่ก่อนกระทำพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ **และยังมีอยู่เนืองๆ** ในกาลต่อมา การที่พระองค์เจ้าบวรเดชและพระยาศรีสิทธิสงคราม หาพวกพ้องได้มากมายจนถึงกับได้ยกกองทหารมาประชิดพระนครทำให้เกิดการฆ่าฟันกันเองในระหว่างคนไทย ก็ได้หยิบยกเอาการตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ นี้

---

[๑] ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต, **เอกสารการเมืองการปกครองไทย**, หน้า ๓๗๘ - ๓๙๙.

ขึ้นอ้างเป็นข้อสำคัญข้อหนึ่ง ที่เห็นควรทำลายรัฐบาลเสียโดยกำลังและโดยผิดกฎหมาย เพราะไม่มีทางอื่นที่จะทำได้ ความวิตกของข้าพเจ้าในเรื่องการตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ ได้เป็นจริงอย่างชัดเจนแล้ว ไม่มีทางสงสัยอีกได้ว่าเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้มีการระส่ำระสายขึ้นในบ้านเมืองและคงมีอยู่เนืองๆ ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าตราบใดยังมิได้แก้หลักการอันไม่พึงประสงค์นี้เลย ความสงบราบคาบอันแท้จริงจะมีไม่ได้เลย รัฐบาลจะต้องใช้วิธีการประหัตประหารและปราบปรามอย่างเข้มแข็งอยู่เรื่อยไป เป็นที่หวาดเสียวแก่ประชาชน ทำให้รู้สึกว่าการปกครองของบ้านเมืองไม่มีความมั่นคง ผลของการระส่ำระสายและหวาดกลัวเหล่านี้ทำให้เกิดความเสียหายแก่การค้าขายและความเจริญ ข้าพเจ้าได้คัดค้านหลักการอันนี้ตลอดมา และบัดนี้ข้าพเจ้ารู้สึกแน่ชัดแก่ใจว่า ไม่ควรจะสนับสนุนให้หลักการอันนั้นคงเป็นอยู่ตลอดไป จำต้องขอให้ **เปลี่ยนแปลงแก้ไข** หลักการอันนี้

วิธีที่จะแก้ไขอย่างไรนั้นย่อมมีได้หลายทาง แต่ทางที่ดีที่สุดนั้น ก็ควรจะให้เป็นการ**เลือกตั้ง**อย่างใดอย่างหนึ่ง ความประสงค์ที่ให้มีสมาชิกประเภทที่ ๒ นั้น ข้าพเจ้าได้ยินกล่าวกันว่า เพราะประเภทเรายังไม่คุ้นเคยกับการปรึกษาราชการในสภาฯ จึงควรให้มีสมาชิกประเภทที่ ๒ ซึ่งเลือกตั้งโดยคุณวุฒิที่เป็นผู้มีวิชาสูง หรือเคยชินกับการงานแผ่นดิน เพื่อเป็นผู้นำทางให้แก่สมาชิกประเภทที่ ๑ ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา หลักการอันนี้ก็พอฟังได้**ถ้าได้ทำกันตามนั้นจริง** แต่เมื่อได้ตั้งกันขึ้นแล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ กลับกลายเป็นเลือกตั้งแต่พวกที่อยู่ในคณะผู้ก่อการเป็นส่วนมาก และความจริงหาได้มีคุณวุฒิหรือความเคยชินกับการงานดีไปกว่าสมาชิกประเภทที่ ๑ เลย เมื่อการเป็นดังนี้ก็จำเป็นอยู่เองที่จะมีผู้กล่าวว่าคณะรัฐบาลเลือกตั้งคนเหล่านั้นเพื่อความประสงค์ที่จะคุมอำนาจไว้ให้ได้เท่านั้น แม้ราษฎรจะเห็นด้วยกับนโยบายของตนหรือไม่ก็ตามที ข้อความในมาตรา ๒ แห่งรัฐธรรมนูญ ก็เป็นหมันไปทันที เป็นการเขียนเพื่อตบตาเพื่อหลอกกันเล่นเท่านั้นเอง

ข้าพเจ้าเห็นว่าสมาชิกประเภทที่ ๒ นี้ ยังควรมีอยู่จริง แต่ควรกำหนดให้เป็นบุคคลที่มีอายุไม่ต่ำกว่า ๓๕ และเป็นผู้ที่เคยชินกับการงานมาแล้ว เช่น รับราชการในตำแหน่งสูงๆ เป็นต้น การเลือกตั้งนั้น ถ้าอย่าให้เป็นบุคคลใดคนหนึ่งเลือกได้จะดีเพราะจะป้องกันไม่ให้มีเสียงได้ว่า เลือกพวกพ้อง เพราะฉะนั้น จำต้องให้ประชาชนเลือก หรือให้บุคคลซึ่งเรียกว่ามีความรู้ "intelligentsia" เลือกโดยกำหนดเอาการศึกษา หรือถ้าจะให้ง่ายที่สุดก็ให้บุคคลที่เป็นข้าราชการ หรือเคยเป็นข้าราชการชั้นสัญญาบัตรเป็นผู้เลือก เพราะบุคคลที่ได้เป็นข้าราชการสัญญาบัตรโดยมากเป็นผู้ที่มีความรู้และเคยชินกับการงาน จะเรียกว่าเป็น "intelligentsia" ของประเทศสยามก็เห็นจะไม่สู้ผิดนัก ข้าพเจ้าเห็นว่าหนทางนี้เป็นทางตัดข้อครหาและความไม่พอใจได้ แต่วิธีการจะเป็นอย่างอื่นใดก็ตาม แล้วแต่ใครจะมีปัญญาหาทาง ถ้ามีทางดีกว่านี้ข้าพเจ้าก็ยินดีรับ ขอแต่ให้พ้นไปจากคำติเตียนที่ว่า เป็นการ "ตั้งพวก" เพื่อยึดอำนาจไว้ในจนได้ เป็นการผิดหลักผิดทางของลัทธิ "Democracy" โดยแท้

การเปลี่ยนแปลงอันนี้อาจมีการเกี่ยงว่า "รอเอาไว้จนหมดชีวิตของสภานี้เสียก่อนเถิด จะได้เปลี่ยนพร้อมๆ กับสมาชิกประเภทที่ ๑" ข้าพเจ้าเกรงว่าถ้ารอไปก็ไม่ได้แก้ไขและจะต้องรอไปอีกเกือบ ๓ ปี ความไม่พอใจของคนก็ไม่หมดสิ้นคงคุกรุ่นอยู่เรื่อย และเมื่อครบกำหนดก็อาจมีการผิดเพี้ยนกันไปอีกเรื่อยๆ ถ้าเห็นว่าสมควรเปลี่ยนเพราะเหตุให้เกิดความไม่พอใจขึ้นจริงๆ ก็ควรเปลี่ยนเสียเดี๋ยวนี้ทีเดียว จะได้เห็นความหวังดีของคณะผู้ก่อการโดยชัดเจน เมื่อคณะผู้ก่อการได้ประกาศว่า จะขอพระราชทานให้เปลี่ยนการปกครองเป็นแบบรัฐธรรมนูญนั้น คนไทยที่มีความรู้ย่อมโมทนาทั่วไป แต่เมื่อกลายเป็นยึดอำนาจกันเฉยๆ ไม่ได้ทำให้มีเสรีภาพในการเมืองมากขึ้นก็กลายเป็นของขมขื่นกลืนไม่ลง เพราะผลร้ายของการปกครองแบบ "Absolute" มิได้เสื่อมคลายเป็นแต่เปลี่ยนตัวเปลี่ยนคณะกันเท่านั้น เสรีภาพกลับน้อยลงไปเสียอีก เพราะต้องระวังจับกุมผู้ไม่พอใจ และปิดปากผู้ที่กล่าวร้ายรัฐบาล สมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระเจ้าแผ่นดินยังมีผู้นับถือเป็นส่วนมาก เพราะเคยชินมาแต่ปู่ย่าตายาย แต่สมบูรณาญาสิทธิราชย์ของคณะย่อมไม่มีใครนับถือ มีแต่ต้องทนไปเพราะกลัวอาชญาและกลัวรถเกราะและปืนกล น่ากลัวว่าความไม่พอใจจะมีอยู่เรื่อยไป ข้าพเจ้าต้องขอให้แก้ไข

ข้าพเจ้าได้พูดไว้นานแล้วว่า ข้าพเจ้ายอมสละอำนาจของข้าพเจ้าให้แก่ราษฎรทั้งปวง แต่ไม่สมัครที่จะสละอำนาจให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือคณะใดคณะหนึ่ง เว้นแต่จะรู้แน่ว่าเป็นความประสงค์ของประชาชนอันแท้จริงเท่านั้น

สนองพระราชบันทึก

๑. พระราชบันทึกนี้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญเป็นส่วนใหญ่ คือ มีข้อความที่ทรงขอให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ เพราะทรงกล่าวว่าได้คัดค้านอยู่ตลอดเวลา แต่หากไม่เป็นผลจึงได้จำยอมไปนั้น

ข้อนี้รัฐบาลรู้สึกเสียใจและประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้น อนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้แถลงต่อสภาฯ ว่า ได้ทำการติดต่อกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลา จนถึงได้นำต้นร่างไปขอให้ทรงแก้ไขข้อใดที่ทรงขอให้แก้ไขคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญก็ได้ปฏิบัติตาม ดังปรากฏในคำแถลงของพระยามโนปกรณ์นิติ-ธาดา ซึ่งเป็นประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามว่า

"อนึ่ง ข้าพเจ้าขอเสนอด้วยว่าในการร่างพระธรรมนูญนี้ อนุกรรมการได้ทำการติดต่อกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลา จนถึงอาจจะกล่าวได้ว่า ได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอดในร่างที่เสนอมานี้ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายและทรงเห็นชอบด้วยทุกประการแล้ว และที่กล่าวได้ว่าทรงเห็นชอบนั้น ไม่ใช่แต่เพียงทรงเห็นชอบด้วยอย่างข้อความที่กราบบังคมทูลขึ้นไปยิ่งกว่านั้นเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก..."

นอกจากนี้ยังได้ยินจากคำบอกเล่าของผู้ที่ได้ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทว่า ได้ทรงพอพระราชหฤทัยในรัฐ-ธรรมนูญนั้นมาก

จึงเชื่อว่าได้เป็นที่พอพระราชหฤทัยแล้ว จึงมิได้ปรากฏว่าได้ทรงปฏิบัติการอย่างใดที่จะค้านรัฐธรรมนูญนั้น ครั้นมาบัดนี้ปรากฏขึ้นว่ามีข้อความบางอย่างที่ยังทรงข้องพระราชหฤทัยอยู่อีกก็จริงอยู่ แต่เห็นว่าเป็นเรื่องซึ่งเข้าพระทัยผิดความจริงในทางปฏิบัตินั้นนับว่าได้เป็นไปตามพระราชประสงค์ทุกประการแล้ว โดยไม่ต้องแก้รัฐธรรมนูญอันจะทำให้เสียความศักดิ์สิทธิ์ไปโดยไม่จำเป็น ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑. ในเรื่องวิธีการเลือกตั้งของสมาชิกประเภทที่ ๒ นั้น รัฐบาลได้กระทำตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งได้ประกาศก่อนมีการฉลองรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้เมื่อก่อนที่จะนำขึ้นสู่สภาฯ ประธานอนุกรรมการ คือ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ก็ได้นำร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ทำการติดต่อกับพระมหากษัตริย์ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้นำมาแจ้งต่ออนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญว่า ในหลวงทรงโปรดปรานร่างพระราชบัญญัตินั้นมาก และรับสั่งว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัย จะไม่ทรงขอแก้แม้แต่ตัวอักษรแต่ตัวเดียว อันที่จริงวิธีการเลือกสมาชิกประเภทที่ ๒ ตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น เนื่องจากที่ได้ทรงพระราชปรารภในขณะที่ร่างรัฐธรรมนูญอยู่ว่าการที่จะให้ผู้สมัครเข้ารับเลือกเป็นสมาชิกประเภทที่ ๑ ต้องได้รับความเห็นชอบ (approval) ของผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสมัยที่ ๑ ตามวิธีการในรัฐธรรมนูญชั่วคราวนั้น ทรงเห็นว่าไม่เหมาะ เพราะสมาชิกประเภทที่ ๒ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งโดยพระราชกฤษฎีกาถึงครึ่งหนึ่งแล้ว ควรให้สมาชิกประเภทที่ ๑ นั้นสมัครได้โดยไม่ต้องมี approval ดังนี้อนุ-กรรมการร่างรัฐธรรมนูญก็ได้ยอมปฏิบัติตามพระราชประสงค์ ไม่ปรากฏเลยว่าได้ทรงขอร้องให้วางวิธีการเลือกคัดสมาชิกประเภทที่ ๒ โดยวิธีอื่น นอกจากที่กล่าวมาแล้ว

ครั้นเมื่อทรงพระราชปรารภมิให้มีคณะการเมือง และให้เลิกคณะราษฎร์ตามพระราชหัตถเลขาลงวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ (ภายหลังฉลองรัฐธรรมนูญ) จึงได้ทรงพระราชปรารภที่จะให้เลือกจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถทั่วๆ ไป คือ ทรงหมายถึงข้าราชการชั้นสัญญาบัตรตามที่ปรากฏในพระราชบันทึก รัฐบาลได้คำนึงถึงพระราชปรารภในข้อนี้ ฉะนั้น ก่อนที่จะขอให้ลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกาตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ รัฐมนตรีหลายนายจึงได้นำรายชื่อไปทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงดำริ แต่มิได้ทรงทักท้วงประการใด และได้ทรงลงพระปรมาภิไธยให้ทีเดียว ในการเลือกตั้งนั้นเล่า รัฐบาลก็มิได้เลือกแต่ผู้ก่อการเท่านั้น จะเห็นได้ว่าในจำนวนสมาชิกประเภทที่ ๒, ๗๘ คนนั้น มีผู้ก่อการเพียง ๔๗ คน และในส่วนตัวบุคคลก็ได้คัดเลือกเอาบุคคลที่เป็นชั้นสัญญาบัตร จะมีที่ไม่ใช่สัญญาบัตรอยู่คนหนึ่ง คือ นายมังกร สามเสน แต่ผู้นี้ก็เคยได้รับราชการในตำแหน่งยกกระบัตรเมืองมาแล้ว ซึ่งพอจะเทียบได้กับชั้นสัญญาบัตร ส่วนวิธีการที่จะให้ข้าราชการสัญญาบัตรเป็นผู้เลือกผู้แทนของตนนั้นเห็นว่า อาจทำให้ข้าราชการประจำแบ่งแยกออกเป็นพรรคพวก เพื่อทำการเมือง

เช่นนี้ก็ได้ ซึ่งจักไม่เป็นผลอันพึงปรารถนาในทางราชการ กลับอาจมีผลอันไม่พึงปรารถนายิ่งขึ้นไปกว่าที่จะใช้วิธีการแต่งตั้งโดยพระราชกฤษฎีกาก็ได้

อันที่จริงเรื่องที่เคยเป็นมาในขณะที่ยังมีสมาชิกแต่ประเภทเดียวนั้น เมื่อทรงรังเกียจผู้ใด เมื่อทราบในพระราช-อัธยาศัยแล้ว ผู้นั้นก็ได้ลาออกจากสมาชิกภาพไปแล้วหลายนาย

อนึ่ง ที่ว่ากบฏหาพวกได้มากเพราะหยิบยกเอาการตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ ขึ้นอ้างนั้น ข้อนี้เห็นว่าการที่พวกกบฏหาพวกได้มากนั้น เพราะใช้วิธีหลอกลวง ดังปรากฏในสำนวนต่างๆ ที่ศาลพิเศษแล้ว

พระราชกระแสที่ทรงไขความแก้คำสนองของรัฐบาลในข้อ ๑

ข้าพเจ้าไม่ได้คัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรต่อวิธีการที่จะเลือกสมาชิกประเภทที่ ๒ ดังที่บัญญัติไว้ในพระราช-บัญญัติเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เพราะว่า

ก. พระยามโนฯ ได้สัญญาแก่ข้าพเจ้าว่า อันบัญชีรายนามผู้ที่เสนอให้เป็นสมาชิกนั้น จะส่งมาให้ข้าพเจ้าล่วงหน้าเป็นเวลานานก่อนที่จะตราขึ้นเป็นพระราชกฤษฎีกา

ข. และว่าจะเสนอรายชื่อมากกว่าจำนวนสมาชิกที่ต้องการตั้ง เพื่อข้าพเจ้าจะได้มีโอกาสเลือกได้บ้าง และรับจะพิจารณาคำทักท้วงของข้าพเจ้า

ค. กับว่าอันบัญชีรายนามนั้นจะได้ทำขึ้นให้ตรงต่อหลักการ ซึ่งข้าพเจ้าได้วางไว้ให้แล้วให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

จริงอยู่อันข้อสัญญาต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว มิได้ทำขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรเลย ครั้นเมื่อถึงเวลาที่จะเสนอนามสำหรับคัดเลือกตั้ง พระยามโนฯ ก็ได้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ไปแล้วโดยถูกรัฐประหาร ข้าพเจ้าได้ร้องขอหลายครั้งหลายหนว่า อันบัญชีรายนามผู้ที่จะได้รับเลือกตั้งนั้นควรเสนอมาให้ข้าพเจ้าโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่อันที่จริงบัญชีรายนามนี้ได้ส่งมาให้ข้าพเจ้าในตอนกลางคืนก่อนวันซึ่งได้กำหนดไว้สำหรับเป็นวันเปิดสภาผู้แทนราษฎร ความจริงประมาณเพียง ๑๒ ชั่วโมงก่อนที่จะถึงเวลาเริ่มการพิธีเปิดสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น การที่ทำเช่นนี้เห็นได้ชัดๆ ว่ามุ่งหมายที่จะให้ข้าพเจ้าจำต้องเซ็นอนุมัติรายนามนั้นไปอย่างหลับหูหลับตา จะแสดงความขัดข้องประการใดก็คงจะทำให้การเปิดสภาผู้แทนราษฎรล่าช้าไปอีก และอย่างไรก็ดีก็คงจะไม่เป็นผลประการใดเลย

การที่จะป้องกันมิให้ข้าราชการประจำการไปเกี่ยวข้องกับการเมืองนั้น เป็นสิ่งที่พึงประสงค์และทำได้โดยง่าย คือโดยวางเกณฑ์ไว้เสียว่า ข้าราชการนอกประจำการเท่านั้นที่อาจเข้าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ ส่วนข้าราชการประจำ-การนั้นก็มีสิทธิที่จะออกเสียงเลือกสมาชิกประเภทที่ ๑ อยู่แล้ว ข้าพเจ้าขอว่าอันสมาชิกประเภทที่ ๒ นั้น ควรให้ข้าราชการทั้งหมดไม่ว่ายังประจำการอยู่หรือนอกประจำการก็ตามเป็นผู้เลือก ทั้งนี้มิใช่เพื่อที่จะทำให้ข้าราชการประจำการทั้งหลายมีความคิดไปในทางการเมืองยิ่งไปเสียกว่าที่เป็นอยู่ ณ บัดนี้ นอกจากนั้น วิธีการนี้จะมีผลอันพึงประสงค์อย่างยิ่งในอันที่จะกันข้าราชการออกเสียจากวงการเมือง

การที่พวกกบฏสามารถหาสมัครพรรคพวกสนับสนุนการกระทำของเขาได้ โดยการหลอกลวงนั้นอาจเป็นได้ สมาชิกในคณะรัฐบาลน่าจะทราบดีอยู่ว่า อันวิธีการชนิดนี้พวกนักการเมืองอื่นๆ ในประเทศสยามได้เคยนำไปใช้เป็นผลดีอย่างยิ่งมาแล้วด้วย แต่อย่างไรก็ดี ก็เป็นความจริงที่ความไม่พอใจในวิธีเลือกผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ อันนี้ได้เพิ่มจำนวนพรรคพวกและผู้เห็นชอบด้วยให้แก่พวกกบฏหลายคน

สนองพระราชกระแสที่ทรงไขความข้อ ๑

พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้สัญญาไว้ว่ากระไรนั้น รัฐบาลไม่อาจที่จะทราบได้เลย พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ปิดบังความจริงที่ได้กราบบังคมทูลไว้ รัฐบาลเพิ่งทราบโดยพระราชบันทึกไขความฉบับหลังนี้เอง

ส่วนรายนามสมาชิกประเภทที่ ๒ ซึ่งได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย รับสั่งว่า ๑๒ ชั่วโมงก่อนเริ่มพิธีเปิดสภาผู้แทนราษฎรนั้น ความจริงเป็นดังนี้

ในระหว่างที่เกิดกบฏ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปประทับที่สงขลา รัฐบาลได้พยายามกราบบังคมทูลขอให้รีบทรงกลับสู่พระนคร เพื่อที่จะได้ทรงพระราชทานความเห็นในการเลือกสมาชิกประเภทที่ ๒ แต่พระองค์ก็หาได้เสด็จกลับไม่ คงเสด็จกลับมาถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งรุ่งขึ้นก็จะเริ่มการเปิดพิธีสภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลก็มิได้นิ่งนอนใจ จึงขอพระราชทานโอกาสให้ได้เข้าเฝ้าเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายรายนามสมาชิกประเภทที่ ๒ ก็โปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าได้ต่อเมื่อเวลาค่ำ และขณะที่เฝ้านี้เอง รัฐบาลได้ทูลเกล้าฯ ถวายรายนามสมาชิกประเภทที่ ๒ ซึ่งรัฐบาลได้คัดเลือกจากข้าราชการสัญญาบัตร หรือเทียบสัญญาบัตรตามที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนบันทึกฉบับก่อน

อีกประการ ๑ ข้อไขความที่ว่า ในขณะที่เกิดกบฏนั้นยังไม่มีสมาชิกประเภทที่ ๒ เลย มีแต่สมาชิกประเภทเดียว กบฏจะมาอ้างถึงสมาชิกประเภทที่ ๒ ก็ดูกระไรอยู่

พระราชบันทึกข้อ ๓

เนื่องจากเหตุที่สภาผู้แทนราษฎรของเรา ยังไม่เป็นสภาที่มีผู้แทน ซึ่งราษฎรเลือกตั้งทั้งสิ้นนั้นเอง จึงมีผู้คิดเห็นว่ามาตรา ๓๙ แห่งรัฐธรรมนูญนั้น ยังไม่เหมาะเพราะพระราชบัญญัติใดๆ ที่พระมหากษัตริย์ทรงคัดค้าน สภาฯ อาจยืนยันให้เป็นไปตามเดิมได้โดยความเห็นข้างมากแม้แต่เสียงเดียว (simple majority) ตามธรรมดากฎหมายหรือนโยบายใดๆ ที่พระมหากษัตริย์จะทรงคัดค้านนั้น คงจะต้องเป็นเรื่องสำคัญมาก และเกี่ยวกับการได้เสียของประชาชนหรือหลักการอันสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงเห็นกันว่าก่อนที่จะให้สภาฯ ลบล้างคำคัดค้านของประมุขของชาติได้ ควรจะต้องให้ปรากฏแน่ชัดว่าราษฎรมีความเห็นด้วยกับนโยบายหรือกฎหมายนั้นจริงๆ ในประเทศต่างๆ ย่อมใช้วิธีการต่างๆ กันเพื่อสอบความเห็นของราษฎรอย่างที่ในประเทศสวิสมีการลงคะแนนทั้งประเทศ (plebiscite) ในประเทศอื่นๆ อาจใช้วิธียุบสภาให้เลือกตั้งกันขึ้นมาใหม่ และโดยมากนั้น ถ้าให้โอกาสให้ประมุขของประเทศคัดค้าน (veto) ได้แล้ว ก็มักจะต้องให้สภาฯ ลงมติมีเสียงข้างมาก ๒ ใน ๓ หรือ ๓ ใน ๔ แล้วจึงจะลบล้างเสียงคัดค้านของประมุขได้ (ดูตัวอย่างสหปาลีรัฐอเมริกา) ในประเทศสยามก็เช่นเดียวกัน มีผู้ที่เห็นควรให้มีเสียงข้างมากอย่างน้อย ๒ ใน ๓ เพื่อลบล้างคำคัดค้านของพระมหากษัตริย์จึงจะควร การนับเอาเสียงข้างมากเฉยๆ (simple majority) เช่นที่เป็นอยู่นี้เท่ากับไม่ได้ถวายพระราชอำนาจในทางคัดค้านเลย และเมื่อสภาฯ มีสมาชิกซึ่งรัฐบาลเลือกตั้งขึ้นเองถึง **ครึ่งหนึ่ง** เช่นนี้ แปลว่าสภาฯ อาจลบล้างคำคัดค้านของพระมหากษัตริย์ได้โดยเสียงของสมาชิกซึ่งราษฎรเลือก **ตั้งจริง** จริงเพียง **๑ เสียง** ซึ่งแปลว่าสภาอาจสนับสนุนนโยบายซึ่งราษฎรไม่ได้เห็นด้วยจริงๆ หรือไม่ต้องการเลยจนนิดเดียว ถ้าจะให้เป็นว่าเอาเสียงราษฎรเป็นใหญ่จริงๆ จะต้องให้มีเสียงข้างมาก **๓ ใน ๔** เพื่อลบล้างคำคัดค้านจึงจะควรแปลว่าอย่างน้อยต้องให้มีเสียงสมาชิกที่ราษฎรเลือกจริงๆ **ครึ่งหนึ่ง** เห็นด้วยกับการลบล้างนั้น

โดยเหตุเหล่านี้ ข้าพเจ้าเห็นควรแก้รัฐธรรมนูญในข้อนี้ให้เป็นว่า "ถ้าและสภาฯ ลงมติตามเดิมโดยมีเสียงข้างมาก ๓ ใน ๔ ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด" ฯลฯ หรือจะเติมข้อความให้ได้ผลเช่นนั้นลงไปใน "บทเฉพาะกาล" ก็ได้ คือถ้าเลิกใช้บทเฉพาะกาลเมื่อไรก็ให้เลิกข้อความนั้นได้ เพราะถ้าสภาฯ เป็นสภาที่ราษฎรเลือกเองทั้งหมดแล้ว ข้อรังเกียจตามที่กล่าวแล้วข้างบนย่อมหมดไป ถึงกระนั้นก็ดีการเหนี่ยวรั้งการออกกฎหมาย หรือดำเนินนโยบายนั้นก็ยังควรมีอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ในประเทศอื่นๆ เขาก็เห็นความจำเป็นจึงมีสภาสูง (Senate) เพื่อเหนี่ยวรั้ง เป็นต้น โดยเฉพาะในประเทศสยาม เรายังไม่คุ้นเคยแก่วิธีการปกครองอย่างใหม่นี้ ทำให้รู้สึกความจำเป็นในข้อนี้มากขึ้น

การที่ข้าพเจ้าร้องขอให้มีการเปลี่ยนแปลงในข้อนี้ ไม่ใช่เพราะข้าพเจ้าต้องการอำนาจ เพราะข้าพเจ้าเบื่อหน่ายต่อการเมืองเต็มที ที่ร้องขอให้แก้ก็เพราะข้อนี้เป็นข้อที่ทำให้คนไม่พอใจในรัฐธรรมนูญตามที่เป็นอยู่นี้ นอกจากนี้ข้าพเจ้ารู้สึก

ว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ที่ต้องรับบาป รับความซัดทอด และ**รับผิดชอบโดยไม่มีอำนาจเลย** และเหนี่ยวรั้งการกระทำของรัฐบาลหรือของสภาฯ มิได้เลย แต่ถ้ารัฐบาลทำอะไรที่ไม่ถูกใจคน ข้าพเจ้าก็ถูกติเตียนว่า "ทำไมปล่อยให้ทำไปได้ ทำไมไม่ห้าม" ซึ่งเป็นของที่น่ารำคาญเต็มทน และบางครั้งหนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนรัฐบาลก็ชอบพูดซัดทอดด้วย เช่นว่า "ทรงเห็นด้วยและทรงยอมแล้ว" และเมื่อคัดค้านให้เป็นผลจริงๆ ไม่ได้แล้ว ยังซัดทอดกันอยู่อย่างนี้ก็เป็นการหนักมือมาก

ถ้าไม่อยากจะถวายอำนาจในการคัดค้านแก่พระมหากษัตริย์ให้มากขึ้น จะเปลี่ยนว่าถ้าพระมหากษัตริย์ทรงคัดค้านกฎหมายใดๆ แล้ว ต้องให้มีการเลือกตั้งกันใหม่ แล้วเปลี่ยนวิธีเลือกสมาชิกประเภทที่ ๒ หรือกำหนดวิธีการให้ราษฎรออกเสียงโดยตรงก็ดีเหมือนกัน แต่ถ้าปล่อยให้เป็นอยู่อย่างเดี๋ยวนี้ ย่อมมีเสียงอยู่ได้เสมอว่าการปกครองตามที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้เป็นลัทธิเผด็จการทางอ้อมๆ ไม่ใช่ "Democracy" จริงๆ เลย

สนองพระราชบันทึก

๒. ตามที่ทรงมีพระราชดำริจะให้แก้รัฐธรรมนูญมาตรา ๓๙ และทรงกล่าวถึงวิธีต่างๆ นั้น เห็นว่าวิธีอย่างประเทศสวิส ซึ่งให้มีการลงคะแนนทั้งประเทศ (plebiscite) นั้นจะนำมาใช้ในประเทศสยามในเวลานี้ยังไม่ถนัด เพราะการศึกษาของเรายังไม่แพร่หลายและราษฎรยังไม่สันทัดเคยชินต่อการปกครองระบอบนี้ จึงควรงดวิธีนี้ไว้ก่อน

ส่วนวิธีที่ให้สภาฯ ลงมติมีเสียงข้างมาก ๒ ใน ๓ หรือ ๓ ใน ๔ จึงจะลบล้างเสียงคัดค้านของประมุขได้นั้น ในเรื่องนี้เป็นเรื่องของสภาฯ ส่วนทางรัฐบาลนั้นเห็นว่า ในทางปฏิบัติที่เป็นมาแล้วสำหรับพระราชบัญญัติที่ทรงคัดค้านนั้น บรรดาสมาชิกที่เป็นรัฐมนตรีและเลขานุการรัฐมนตรีทั้งหมด ตลอดจนผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ บางคนที่ไปประชุมก็นิ่งไม่ลงมติ (abstention) เสีย ดังจะเห็นได้จากผลแห่งการลงมติ คือ

ก. โวตพระราชบัญญัติอากรมรดก สมาชิกประชุม ๑๓๖ (ประเภทที่หนึ่ง ๗๖ นาย ประเภทที่สอง ๖๐ นาย) นิ่งไม่ออกเสียง ๑๒ เสียง ให้ออกเป็นพระราชบัญญัติ ๘๙ ผู้ที่เห็นไม่ควรออกเป็นพระราชบัญญัติ ๓๕

ข. ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขกฎหมายอาชญา สมาชิกมาประชุม ๑๔๐ (ประเภทที่หนึ่ง ๗๔ นาย ประเภทที่สอง ๖๖ นาย) นิ่งไม่ออกเสียง ๒๙ เสียง ที่ออก ๑๑๑ ผู้ที่ออกเสียงให้ออกเป็นพระราชบัญญัติ ๗๕ ผู้ที่เห็นไม่ควรออกเป็นพระราชบัญญัติ ๓๖

เมื่อตามผลแห่งการปฏิบัติที่แล้วมาได้เป็นดังที่ได้กราบบังคมทูลมาแล้ว จึงเห็นว่าการที่จะแก้ไขไปในทำนองนั้นก็จะไม่ได้ประโยชน์เท่าใดนัก ผลที่จะพึงได้รับจากการแก้ไม่คุ้มกับที่จะทำให้รัฐธรรมนูญเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์

ยังคงเหลืออยู่อีกวิธีหนึ่งตามที่ได้ทรงรับสั่ง คือ วิธียุบสภาฯ ให้เลือกตั้งกันขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นวิธีที่อาจกระทำได้โดยไม่ต้องแก้รัฐธรรมนูญ คือ โดยอาศัยบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญมาตรา ๓๕ ในเรื่องนี้ก็ได้พิจารณาตามพระราชกระแสสำหรับร่างพระราชบัญญัติที่ได้ทรงคัดค้านก่อนๆ แล้ว แต่เห็นว่าการที่จะยุบสภาฯ นั้นยังไม่สมควรเพราะความจำเป็นยังไม่ปรากฏ และจะทำให้เป็นการเปลืองพระราชทรัพย์โดยใช่เหตุ เพราะร่างพระราชบัญญัติทั้ง ๒ นั้น เป็นเรื่องที่รัฐบาลอาจทำความพอพระราชหฤทัยให้ตามข้อที่ทรงคัดค้านนั้นได้ แต่ในกาลต่อไปเพื่อที่จะไม่ต้องแก้รัฐธรรมนูญ จะโปรดให้ใช้วิธียุบสภาฯ เนื่องด้วยพระราชบัญญัติที่ทรง Veto ก็ย่อมจะทรงทำได้ โดยโปรดเกล้าฯ แจ้งพระราชประสงค์ในการยุบสภาฯ มาในพระราชหัตถเลขาที่ทรงคัดค้านนั้นด้วย

เมื่อมีวิธีการที่จะกระทำได้โดยมิต้องแก้รัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้ว จึงเห็นว่าไม่จำเป็นต้องแก้มาตรา ๓๙ แห่งรัฐธรรมนูญนี้ เพื่อยังความถาวรให้เกิดแก่รัฐธรรมนูญนี้จริงๆ เพราะเมื่อสิ้นระยะเวลาเฉพาะกาลแล้ว รัฐธรรมนูญนี้ได้พระราชทานก็จะเป็นหลักถาวรยิ่งขึ้น

พระราชกระแสที่ทรงไขความแก้คำสนองของรัฐบาลในข้อ ๒

ตราบใดที่ยังคงให้สมาชิกประเภทที่ ๒ มีอยู่ ตามความเห็นของข้าพเจ้า วิธีการซึ่งเหมาะที่สุดในอันที่จะลงมติไม่เห็นชอบด้วยกับคำทักท้วงของพระมหากษัตริย์นั้นมีอยู่เพียงวิธีเดียว กล่าวคือ ควรให้มีเสียงข้างมากที่ไม่เห็นด้วยเป็น

จำนวนเศษสามส่วนสี่ ถ้าหากใช้วิธียุบ (สภา) แล้ว ก็จักต้องให้เป็นไปเองและจักต้องเพิ่มความในรัฐธรรมนูญไว้ว่า ในกรณีที่พระมหากษัตริย์ทรงทักท้วงพระราชบัญญัติฉบับใดลงมา สภาฯ ผู้แทนราษฎรเป็นอันต้องยุบไปเองในคราวเดียวกัน ทั้งนี้ต้องเป็นไปโดยมิต้องอาศัยความยินยอมของรัฐมนตรีผู้หนึ่งผู้ใดในอันที่จะรับสนองพระบรมราชโองการ

ข้าพเจ้าได้เคยขอให้ยุบสภาผู้แทนราษฎรแล้ว แต่รัฐบาลก็ไม่ยินยอม และก็คงเป็นเช่นนี้แทบทุกคราวไป

ถ้านำวิธีนี้มาใช้แล้ว สมาชิกประเภทที่ ๒ ก็ควรที่จะเลือกตั้งกันใหม่เหมือนกัน

การที่ข้าพเจ้าขอมาดังนี้ก็เพื่อที่จะรักษาหลักไว้ มิใช่เพื่อที่จะให้การทักท้วงพระราชบัญญัติของข้าพเจ้าเป็นผลทุกคราวไป ถ้าข้าพเจ้าแน่ใจได้ว่านโยบายอันใดเป็นความประสงค์อันแท้จริงของราษฎรส่วนมากแล้ว ข้าพเจ้าก็จะไม่ขัดขวางนโยบายอันนั้นเลย

สนองพระราชกระแสที่ทรงไขความในข้อที่ ๒

การที่จะให้สภาผู้แทนราษฎรต้องยุบไปเองโดยเหตุที่พระมหากษัตริย์ทรงทักท้วงพระราชบัญญัติฉบับใดลงมานั้น เห็นว่าตามระบอบรัฐธรรมนูญทำเช่นนั้นไม่ได้ ส่วนที่ได้เคยทรงขอให้ยุบสภาผู้แทนราษฎร และรัฐบาลไม่ยินยอมนั้น ข้อนี้ก็ได้กราบบังคมทูลไปแล้วในครั้งก่อนว่ารัฐบาลยังไม่เห็นเป็นการสมควรจึงมิได้ยุบ

ตามที่รัฐบาลได้ตอบพระราชบันทึกไปนั้น ก็ได้พยายามหาหนทางที่จะให้เป็นไปโดยไม่ต้องแก้ไขรัฐธรรมนูญ

พระราชบันทึกข้อ ๓

ใน ๒ ข้อแรกนั้นข้าพเจ้าได้ขอให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ ซึ่งอาจกล่าวกันได้ว่าไม่เป็นการสมควรก็ได้ เพราะข้าพเจ้าได้ยินยอมลงนามในรัฐธรรมนูญให้เป็นไปตามนั้น แต่ที่จริงนั้นข้าพเจ้าไม่ได้เห็นด้วยมาแต่ต้น และได้คัดค้านอยู่ตลอดเวลา แต่หากไม่เป็นผลจึงได้จำใจยอมไป มาบัดนี้มีโอกาสที่จะพูดอีกครั้งหนึ่ง จึงได้พูดไปตามใจคิด ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ควรทำอะไรครึ่งๆ กลางๆ ถ้าจะดำเนินการปกครองตามแบบรัฐธรรมนูญก็ควรจะทำกันจริงๆ หรือถ้าเห็นว่ายังไม่เหมาะเวลา จะทำกันอย่างอื่นก็ควรทำกันจริงๆ เหมือนกัน ไม่ใช่บูชารัฐธรรมนูญ แต่ก็ไม่ทำตามหลักการกันจริงๆ ทำอะไรครึ่งๆ กลางๆ ข้าพเจ้าไม่ชอบ

ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะขอให้รัฐบาลทำการตามหลักการของรัฐธรรมนูญจริงๆ คือ ทำตามมาตรา ๑๔ แห่งรัฐธรรมนูญ

ก. การให้เสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา จริงๆ

ตามที่เป็นมาแล้ว หนังสือพิมพ์ที่จะพูดอะไรไม่เป็นที่พอใจของรัฐบาลก็ถูกปิดและหนังสือพิมพ์ที่คัดค้านนโยบายของรัฐบาลต้องเลิกล้ม เช่น หนังสือพิมพ์เดลิเมล์ เป็นต้น ต่อไปขอให้อนุญาตให้หนังสือพิมพ์ออกความเห็นได้จริงๆ และให้ติชมนโยบายของรัฐบาลได้จริง จะถูกปิดได้ต่อเมื่อยุยงให้เกิดการจลาจลอย่างชัดๆ เท่านั้นเมื่อครั้งก่อนมีรัฐธรรมนูญหนังสือพิมพ์มีเสรีภาพกว่าเดี๋ยวนี้เป็นอันมาก

ขอให้เลิกการจับกุมราษฎรโดยหาว่า "กล่าวร้ายรัฐบาล" เวลานี้ต้องระวังปากระวังคอกันเต็มที่ โดยกลัวสิ่งที่เรียกกันว่า "โอษฐภัย"

เสรีภาพในข้อ ก. นี้ย่อมต้องอยู่ภายในกรอบแห่งรัฐธรรมนูญ นั่นเป็นขอบขีดที่ควรวางไว้ได้

ข. ให้เสรีภาพในการประชุมโดยเปิดเผย และการตั้งสมาคม

ในเวลานี้ยังตั้งสมาคมการเมืองไม่ได้ ควรอนุญาตให้ตั้งได้ถ้าวัตถุประสงค์ไม่ขัดกับรัฐธรรมนูญ และต้องไม่ให้ทหารบก ทหารเรือ และตำรวจประจำการเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง

การประชุมนั้นเคยมีเรื่องแปลกๆ เช่น บุคคลบางจำพวกจะชวนเพื่อนฝูงไปเลี้ยงอาหารกันก็มีการถูกตำรวจฟ้องและถูกห้ามจนเป็นการเกรงกลัวกันมาก เป็นการตัดเสรีภาพและตัดความสุขของประชาชนบางจำพวก เห็นว่าควรเลิกการกระทำชนิดนี้

สนองพระราชบันทึก

๓. ในข้อที่จะขอให้รัฐบาลทำการตามหลักการของรัฐธรรมนูญจริงๆ คือ ทำตามมาตรา ๑๔ แห่งรัฐธรรมนูญนั้น รัฐบาลก็ได้ปฏิบัติอยู่แล้ว

ก. ให้เสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณาจริงๆ

ข้อนี้รัฐบาลรับรองได้แน่เพราะได้มีพระราชบัญญัติการพิมพ์ใหม่ เปิดโอกาสให้มีการอุทธรณ์คำสั่งพนักงานการพิมพ์ได้อย่างเต็มที่ เป็นการเพิ่มสิทธิยิ่งกว่าพระราชบัญญัติเดิม

ตามที่ทรงยกตัวอย่างหนังสือพิมพ์เดลิเมล์นั้น หนังสือพิมพ์เดลิเมล์ได้ยุยงให้เกิดการจลาจลอย่างชัด จึงต้องถูกปิดกรรมการอุทธรณ์ได้วินิจฉัยยืนตามคำสั่งพนักงานการพิมพ์ และจะทรงเห็นได้ว่าตัวการสำคัญในหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ เช่น นายหลุย คีรีวัต และพระยาศราภัยพิพัฒน์ได้เป็นกบฏอย่างชัดๆ นอกจากนี้เมื่อมีพระราชบัญญัติใหม่แล้วรัฐบาลมิได้ปิดหนังสือพิมพ์ใด และรัฐบาลต้องระมัดระวังในการที่จะสอดส่องมิให้หนังสือพิมพ์ใช้เสรีภาพในการกล่าวกระทบกระเทือนถึงพระองค์ดังที่เป็นมาแล้วก็ได้จัดการปิดหรือฟ้องร้องผู้กระทำผิด

อนึ่ง ในเรื่องการกล่าวร้ายรัฐบาลนั้น ถ้าการกล่าวนั้นเป็นการกล่าวติชมตามธรรมดา ซึ่งไม่เป็นการผิดกฎหมายอาชญาแล้วก็ไม่ทำการจับกุม นอกจากจะเป็นการกระทำผิดกฎหมายอาชญาซึ่งต้องว่ากล่าวไปตามระบิลเมือง

ข. ให้เสรีภาพในการประชุมโดยเปิดเผยและการตั้งสมาคม

ข้อนี้รัฐบาลยังข้องใจ และที่ยังมิได้อนุญาตให้มีพรรคการเมืองก็เพราะคำนึงถึงพระราชหัตถเลขาที่ ๒/๑๒๘ ลงวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ว่าไม่ทรงโปรดให้มีคณะการเมือง และทรงเลิกคณะราษฎร์ในฐานที่เป็นคณะการเมืองเสียรัฐบาลในครั้งกระนั้นก็ได้ปฏิบัติตามแล้ว

ส่วนที่ทรงกล่าวว่า มีบุคคลบางจำพวกจะชวนเพื่อนฝูงมาเลี้ยงอาหารกัน ก็มีการถูกตำรวจฟ้อง และถูกตำรวจห้าม ข้อนี้คงจะมีคนกราบบังคมทูลความเท็จเพราะไม่เป็นความจริงเลย

พระราชกระแสที่ทรงไขความแก้คำสนองของรัฐบาลในข้อ ๓

(ก) ถ้าลักษณะการณ์เช่นนี้ได้ปฏิบัติไปแล้ว เรื่องนี้ก็เป็นอันตกไปเองในตัว

พึงสังเกตว่าอันบทแก้ไขประมวลกฎหมายลักษณะอาชญา พ.ศ. ๒๔๗๐ มาตรา ๔ วรรค ๑ (ค) ซึ่งได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ณ บัดนี้ขัดกับความต้องการของรัฐบาลซึ่งตั้งอยู่ในระบอบรัฐธรรมนูญ เหตุที่มาตรานี้อาจแปลความไปในทำนองหนึ่งซึ่งถึงแก่จะจัดตั้งคณะพรรคการเมืองและทำการเผยแผ่หลักการใดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลใดซึ่งกำลังมีอำนาจอยู่แทบไม่ได้เลย ผู้หนึ่งผู้ใดที่จัดตั้งคณะขึ้นดังนี้อาจถูกจำคุกตามมาตรานี้ ดังเช่นคดีพระยาเทพหัสดินฯ เป็นต้น ถ้าหากตั้งใจจริงๆ ในอันที่จะปกครองประเทศตามหลักแห่งประชาธิปไตยแล้ว เป็นการสมควรแล้วมิใช่หรือที่จะเปลี่ยนแปลงลักษณะการณ์เช่นนี้เสีย

(ข) ข้าพเจ้าชอบที่จะให้มีคณะพรรคการเมืองขึ้น จดหมายของข้าพเจ้ามีถึงพระยามโนฯ นั้นได้เขียนไปในคราวที่รัฐบาลในครั้งแรกนั้นไม่ยอมอนุญาตให้คณะชาติตั้งขึ้น ข้าพเจ้าจึงแนะนำไปว่า ถ้าคณะชาติไม่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นแล้วก็ควรที่จะเลิกล้มคณะราษฎร์เสียเหมือนกัน อันที่จริงอาจแก้ได้ว่าสำหรับการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรครั้งแรกนั้นไม่พึงประสงค์ที่จะให้มีคณะพรรคการเมือง ข้าพเจ้าเห็นว่า ณ บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่จะอนุญาตให้คณะกรรมการเมืองจัดตั้งขึ้นโดยเปิดเผย หาไม่แล้วก็คงจะจัดตั้งขึ้นโดยลับๆ และคงจะมีความประสงค์และความมุ่งหมายไปในทางเข้ายึดอำนาจโดยใช้กำลัง

ในเมื่อวิธีการอันถูกต้องตามกฎหมายไม่มีทางที่จะเอามาใช้ได้เสียแล้ว ถ้าหากไม่อนุญาตให้มีหนทางอันถูกต้องตามกฎหมายเพื่อคัดค้านการกระทำของรัฐบาลเสียเลย จุดประสงค์ในอันที่จะมีการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญก็ย่อมสูญหายไปหมดทีเดียว

การเปลี่ยนแปลงในบทรัฐธรรมนูญซึ่งข้าพเจ้าได้ขอมานั้น ก็มีผลกระทบกระเทือนเพียงข้อที่เป็นบทเฉพาะกาล เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงแลไม่เห็นเหตุว่าทำไมความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญจึงจะถูกกระทบกระเทือนไปด้วย

ในตัวบทรัฐธรรมนูญเองก็มีวิธีการให้แก้ไขได้อยู่แล้ว ฉะนั้นรัฐธรรมนูญจึงไม่เป็นสิ่งที่ต้องสักการะจนถึงกับเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ทำไมจึงจะต้องปล่อยให้ลักษณะการณ์อันไม่น่าพึงพอใจคงอยู่ต่อไป การที่จะเคารพบูชารัฐธรรมนูญด้วยธูปเทียนและโดยไม่ปฏิบัติตามความมุ่งหมาย และความประสงค์อันแท้จริงของรัฐธรรมนูญนั้นก็เท่ากับเป็นการเล่นตลก

สนองพระราชกระแสที่ทรงไขความข้อ ๓

ก. รัฐบาลได้ตกลงไว้แล้วว่า จะตั้งกรรมการขึ้นพิจารณาสะสางบทกฎหมายที่ออกในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งขัดต่อระบอบรัฐธรรมนูญ

ข. ตามที่ทรงรับสั่งว่าได้ทรงส่งจดหมายถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ให้เลิกล้มคณะราษฎร์ เพราะรัฐบาลในครั้งนั้นไม่ยอมอนุญาตให้คณะชาติตั้งขึ้น ความข้อนี้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะกราบบังคมทูลไว้อย่างไรก็ยังทราบไม่ได้ แต่ความจริงเรื่องนี้รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้นัดประชุมผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญทั้งหมด ที่ประชุมส่วนมากเห็นควรให้ตั้งคณะชาติ และยังไม่ทันที่รัฐบาลจะดำเนินการอย่างไร ก็มีพระราชหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณ์-นิติธาดาดังได้กล่าวแล้วข้อนี้หลวงวิจิตรวาทการ เลขาธิการคณะชาติในเวลานั้นย่อมทราบได้ดี

ที่ทรงรับสั่งมาว่า การขอเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญก็เพียงกระทบกระเทือนเพียงบทเฉพาะกาล ไม่ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญกระเทือนไปด้วยนั้น ที่จริงได้ทรงขอแก้บทถาวรว่าด้วย "วีโต" ด้วย และแม้บทเฉพาะกาลก็สำคัญเหมือนกัน เพราะการที่มีบทเฉพาะกาลนั้น ก็เพื่อจะประคับประคองให้ความเรียบร้อยในสมัยหัวต่อหัวเลี้ยวเช่นนี้ได้เป็นไปโดยราบรื่นเพื่อความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญถาวรนั่นเอง ฉะนั้นถ้าไม่จำเป็นแล้วก็ไม่ควรแก้รัฐธรรมนูญไม่ว่าในมาตราใด ๆ

พระราชบันทึกข้อ ๔

ขอให้ยกเลิกพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญ เพราะพระราชบัญญัตินี้มีวิธีการที่ขัดกับหลักเสรีภาพในร่างกายของประชาชน เช่น บุคคลอาจถูกจับกุม เพราะมีข้อหาว่าคิดจะทำลายรัฐธรรมนูญ แล้วถูกนำตัวขึ้นให้คณะกรรมการที่ไม่ใช่ศาลพิจารณาและกรรมการนั้นอาจสั่งให้เนรเทศบุคคลเหล่านั้นไปอยู่ในที่อันมีเขตจำกัด การกระทำเช่นนี้เป็นการตัดสิทธิของพลเมืองในการที่จะต่อสู้ข้อหาของเจ้าหน้าที่ ถ้ามีเหตุที่จะต้องชำระ ความชำระโดยเปิดเผยในศาลหลวง ให้โอกาสให้จำเลยมีทนายว่าความและต่อสู้ความได้เต็มที่ ไม่ใช่ตัดสินกันอย่างงุบงิบ ซึ่งทำให้เห็นว่ารัฐบาลอาจขาดความยุติธรรม เป็นการกดขี่อย่างร้ายแรง

ข้อความต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพระราชบัญญัตินี้จะคงใช้ต่อไปก็ได้ แต่ควรออกเป็นพระราชบัญญัติเพิ่มเติมแก้ไขกฎหมายลักษณะอาชญา และจะคงใช้วิธีลงโทษให้ไปอยู่ในเขตพื้นที่จำกัดก็ได้ แต่การพิจารณาคดีขอให้เป็นไปในศาลหลวงเหมือนคดีชนิดอื่น ๆ

สนองพระราชบันทึก

การที่จะยกเลิกพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญนั้นเห็นว่า วิธีการตามพระราชบัญญัตินั้นเป็นวิธีที่เบาที่สุดมิฉะนั้นก็จะต้องตั้งศาลพิเศษ และศาลทหารกันขึ้นเสมอเหมือนดังในต่างประเทศ วิธีการตามพระราชบัญญัติป้องกัน

รัฐธรรมนูญนี้เป็นวิธีป้องกันไว้ก่อนแก้ เพราะถ้าจะรอให้มีการแก้ คือเมื่อมีกบฏขึ้นมาแล้ว ก็จะทำให้เสียชีวิตของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินไปโดยใช่เหตุ อนึ่งพระราชบัญญัตินี้เป็นที่พอใจของผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าทำลายรัฐธรรมนูญ กล่าวคือมีจำเลยบางคนที่ได้ยื่นฟ้องต่อศาลแล้ว ได้ขอร้องให้พิจารณาตามวิธีการของพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญ ดังนี้เป็นต้น

พระราชกระแสที่ทรงไขความแก้คำสนองของรัฐบาลในข้อ ๔

วิธีการอันดีเยี่ยมในอันที่จะป้องกันมิให้เกิดการกบฏขึ้นได้นั้น ก็โดยดำเนินการปกครองอย่างดีและโดยกำจัดข้อไม่พอใจต่างๆ เสีย มิใช่โดยวิธีปราบปราม กฎหมายใหม่นี้ไม่ให้ความยุติธรรมซึ่งเป็นหน้าที่ของศาลซึ่งจะต้องจัดการไป อันที่จริงไม่จำเป็นเลยที่จะหันเข้าใช้ศาลพิเศษทุกรายไป ความจริงศาลชนิดนี้ไม่ควรที่จะตั้งขึ้นเลย นอกจากในเวลาที่ฉุกเฉินจริงๆ

ข้าพเจ้าไม่รังเกียจหลักการแห่งพระราชบัญญัตินี้ แต่ข้าพเจ้ารังเกียจวิธีพิจารณาคดีโดยคณะกรรมการ

สนองพระราชกระแสที่ทรงไขความข้อ ๔

การพิจารณาโดยคณะกรรมการนั้นได้พิจารณาตามทำนองลูกขุน

คือถือความบริสุทธิ์ใจเป็นใหญ่ มิใช่ในถ้อยคำสำนวน เพราะเป็นที่ทราบอยู่ว่าผู้ที่คิดก่อการเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญนั้นย่อมจะทำลายหลักฐานที่เป็นเอกสาร เพื่อความสงบเรียบร้อยจึงควรป้องกันไว้ดีกว่าแก้ นอกจากนั้นกรรมการก็ต้องตั้งจากผู้พิพากษาทั้งนั้น

พระราชบันทึกข้อ ๕

ข้าพเจ้าเชื่อว่าความสงบราบคาบในบ้านเมืองจะมีมากขึ้น ถ้าหากได้มีการให้อภัยโทษแก่นักโทษการเมืองที่ต้องถูกกักขังจำจองหรือถูกลงโทษด้วยวิธีอื่นๆ อยู่ในเวลานี้ ถ้ายังไม่ปล่อยนักโทษการเมืองเสียบ้าง คงจะมีผู้ที่คิดจะยึดอำนาจเพื่อให้พวกนักโทษเหล่านั้นได้พ้นจากทุกข์เวทนา ยิ่งทิ้งไว้นานไปก็จะต้องจับขังกันเป็นจำนวนมากขึ้นทุกที เพราะฉะนั้นขอให้มีการให้อภัยโทษแก่นักโทษการเมืองดังต่อไปนี้

ก. นักโทษประหารชีวิต ให้เปลี่ยนโทษเป็นเนรเทศไปอยู่ในที่จำกัด ตามแต่จะกำหนดให้เป็นเวลา ๑๐ ปี (เอาบุตรภรรยาไปอยู่ด้วยได้)

ข. นักโทษจำคุกตลอดชีวิต ให้ลดโทษเป็นอย่างเดียวกับข้างบนนี้ แต่ให้มีกำหนดเพียง ๕ ปี

ทั้ง ๒ ประเภทนี้ถ้าผู้ใดเจ็บป่วยและนายแพทย์อันมีชื่อเสียงแนะนำให้รักษาตัว ณ ที่ใดๆ แล้ว ขอให้ผ่อนผันให้รักษาตัวได้ตามคำแนะนำของนายแพทย์

ค. นักโทษอื่นๆ ที่มีโทษต่ำกว่าที่กล่าวมาแล้ว ไม่ว่าประเภทใด และไม่ว่าจะถูกจับกุมไปในคราวใด ถ้าเนื่องจากโทษการเมือง ให้พ้นโทษไปทั้งสิ้น

สนองพระราชบันทึก

๕. ในเรื่องการลดโทษให้ผู้ที่ถูกศาลพิพากษาในเรื่องกบฏนั้น รัฐบาลได้ดำริไว้แล้วว่าเมื่อศาลพิเศษได้พิจารณาคดีเสร็จสิ้นทุกสำนวนแล้ว ก็จะได้พิจารณาเทียบกับตัวอย่างที่เคยมาแล้ว และพิจารณาถึงความผิดมากและน้อย และความเสียหายซึ่งบุตรภรรยาของผู้ที่ต้องเสียชีวิตไปในการปราบกบฏนั้นด้วย เพื่อแสดงให้เห็นเจตนาดี รัฐบาลขออ้างว่าในชั้นหลังนี้แม้ศาลพิเศษจะได้ตัดสินแล้วก็ดี รัฐบาลก็ได้สั่งให้งดการถอดบรรดาศักดิ์ไว้ก่อน เพราะจะพิจารณาถึงการลดโทษพร้อมๆ กันกับสำนวนอื่นๆ ซึ่งศาลพิเศษได้ตัดสินแล้ว (คำสั่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ลงวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ จำเลยมีจำนวน ๓๗ คน)

พระราชกระแสที่ทรงไขความแก้คำสนองของรัฐบาลในข้อ ๕

ข้าพเจ้าไม่เห็นชอบด้วยการยกโทษอย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ การยกโทษนั้นจะไม่มีผลดีประการใดนอกจากจะยกโทษอย่างเต็มที่ ข้าพเจ้าขอยืนยันความเห็นอันนี้ของข้าพเจ้า

สนองพระราชกระแสที่ทรงไขความข้อ ๕

ข้อนี้จะไม่ขอเพิ่มเติมประการใดสุดแท้แต่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย

พระราชบันทึกข้อ ๖

ข้าราชการที่ถูกปลดออกจากราชการ โดยฐานถูกสงสัยว่าจะมีความผิดทางการเมืองก็ดี หรือถูกหาว่า "กล่าวร้ายรัฐบาล" ถูกลงโทษและพ้นโทษไปแล้วก็ดี แต่ถูกตัดสิทธิในการที่จะรับเบี้ยบำเหน็จบำนาญ ขอให้เขาได้กลับได้รับบำเหน็จบำนาญตามที่เขามีเกณฑ์จะได้ในวันที่ถูกปลดนั้น พวกข้าราชการที่ถูกปลดโดยเหตุข้างต้นนี้อาจมีใจแค้นเคืองรัฐบาลมาก และถ้าต้องอดอยากเพิ่มขึ้นอีกด้วยก็อาจมีความคิดในทางไม่ดีได้มาก ควรตัดทางไม่สงบโดยเหตุนี้เสียโดยให้เขามีอะไรกินบ้าง

ครอบครัวของข้าราชการที่ต้องถูกลงโทษในการเมือง เห็นจะมีหลายร้อยหลายพันในระหว่าง ๒ ปีที่แล้วมานี้ ควรจะมีใจกรุณาบ้าง เพราะคนเราก็มีท้องด้วยกันทั้งนั้น

สนองพระราชบันทึก

๖. ในเรื่องเบี้ยบำนาญข้าราชการที่ถูกปลดจากราชการ โดยฐานถูกสงสัยว่าจะมีความผิดทางการเมืองนั้น เมื่อมีสิทธิตามเกณฑ์ในพระราชบัญญัติเบี้ยบำนาญแล้วก็ให้เบี้ยบำนาญทุก ๆ คน ทั้งนี้ต้องพิจารณาถึงเกณฑ์เรื่องอายุและเวลารับราชการ ฯลฯ ส่วนผู้ที่เป็นข้าราชการทหารนั้นมีการได้เบี้ยหวัด เมื่อยังไม่เข้าเกณฑ์ได้เบี้ยบำนาญก็ได้ให้เบี้ยหวัดไปหมดทุกคน

พระราชกระแสที่ทรงไขความแก้คำสนองของรัฐบาลในข้อ ๖

ถ้าหากได้จัดการไปดังนี้แล้วก็ไม่มีอะไรจะกล่าวอีกต่อไป แต่เท่าที่ข้าพเจ้าเข้าใจข้าพเจ้าได้ยินข่าวมาว่ามีข้าราชการบางคนได้ถูกไล่ออก หรือถูกปลดจากตำแหน่งหน้าที่ในฐานถูกสงสัยโดยมิได้มีการไต่สวนประการใดเลย ถ้าหากยังมีเรื่องดังที่ได้กล่าวข้างบนนี้อยู่ รัฐบาลจงแจ้งความตั้งใจอันที่จะให้บำนาญหรือบำเหน็จ และอนุญาตให้เขายื่นขอบำเหน็จบำนาญนี้ทางกระทรวงทบวงการต่าง ๆ

สนองพระราชกระแสที่ทรงไขความข้อ ๖

การที่รัฐบาลจะแจ้งความตั้งใจในอันที่จะให้บำนาญ หรือบำเหน็จตามสิทธิที่เขามีได้ตามกฎหมายนั้นรัฐบาลรับทำได้

พระราชบันทึกข้อ ๗

ข้าราชการที่ยังถูกสงสัยว่าเกี่ยวข้องกับ "การกบฏ" ครั้งใด ๆ ก็ตาม และที่กำลังจะฟ้อง หรือดำริจะฟ้องร้องต่อไป ขอให้งดการฟ้องร้องจับกุมเสียในคราวที่จะให้อภัยโทษแก่ผู้มีโทษผิดทางการเมืองในคราวนี้ เพื่อล้างกันเสียที ทั้งนี้เพื่อทำให้ข้าราชการหมดความร้อนใจร้อนตัว เรื่องราวที่เจ้าหน้าที่รวบรวมเพื่อจะฟ้องร้องควรทำลายกันเสียในครั้งนี้ ตั้งต้นกันใหม่ให้ขาว

สนองพระราชบันทึก

๗. ข้าราชการที่ยังถูกสงสัยเกี่ยวข้องกับการกบฏนั้น เวลานี้ได้สั่งให้งดการฟ้องร้องนานแล้ว ส่วนผู้ที่อยู่ระหว่างคดีก็ต้องว่ากล่าวไปให้คดีถึงที่สุดเสียก่อน และในไม่ช้าศาลพิเศษก็คงจะตัดสินให้เสร็จสิ้นไป

ส่วนการที่จะให้ทำลายเรื่องราวที่เจ้าหน้าที่รวบรวมเพื่อจะฟ้องร้องนั้น เห็นว่าจะทำลายเสียมิได้ เพราะเรื่องราวเหล่านี้ย่อมจะเกี่ยวข้องกับคดีอื่น ๆ

พระราชกระแสที่ทรงไขความแก้คำสนองของรัฐบาลในข้อ ๗

ขอให้ดูโทรเลขลงวันที่ ๗ ของข้าพเจ้า ถ้าหากจะมีการยกโทษให้กันโดยทั่ว ๆ ไปแล้วก็ดูเป็นการเสียเวลาเปล่า ๆ ในอันที่จะดำเนินคดีซึ่งอยู่ในระหว่างพิจารณาต่อไปข้าพเจ้าไม่บังคับในข้อนี้ ถ้าจะไม่มีการฟ้องกล่าวโทษกันอีกต่อไป

สนองพระราชกระแสที่ทรงไขความข้อ ๗

เรื่องที่จะให้งดการฟ้องร้องว่ากล่าวคดีที่ยังอยู่ในระหว่างพิจารณานั้น ก็ต้องว่ากล่าวกันต่อไปให้เสร็จสำนวนเสียก่อน จึงจะพิจารณาว่าจะกรุณาแก่จำเลยอย่างใดรวมกันไปกับคดีที่ได้ตัดสินแล้ว

พระราชบันทึกข้อ ๘

ขอให้รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร ให้คำมั่นเป็นลายลักษณ์อักษรแก่ข้าพเจ้าว่าจะไม่ตัดกำลังและตัดงบประมาณของทหารรักษาวังให้น้อยกว่าเท่าที่มีอยู่เวลานี้ เว้นแต่ข้าพเจ้าจะขอร้องเอง และจะคงให้ทหารรักษาวังอยู่ในฐานะที่เป็นอยู่ ณ บัดนี้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ขอให้รัฐบาลจ่ายอาวุธและลูกกระสุนให้แก่กองร้อย กองพัน ให้กรมทหารรักษาวังให้มีเท่ากับกองร้อยกองพันทหารราบอื่น ๆ

ในการที่ข้าพเจ้าร้องขอให้มีทหารรักษาวังไว้ตามเดิมนี้ ก็เพราะว่าบ้านเมืองยังอยู่ในเขตเปลี่ยนแปลงยังไม่มีอะไรแน่นอน ความคิดเห็นของคนและคณะต่าง ๆ ยังพลุกพล่านเต็มที จึงอยากให้มีกรมทหารที่พอจะควบคุมมิให้ยุ่งเหยิงในการเมืองได้เอาไว้รักษาพระราชวังและรักษาพระองค์โดยใกล้ชิดเท่านั้น เพื่อเป็นการอุ่นใจสำหรับข้าพเจ้าเองและเจ้านายพอสมควร

ถ้าหากเหตุการณ์ในบ้านเมืองสงบเรียบร้อย และการปกครองแบบรัฐธรรมนูญเข้าสู่ฐานะปกติ และประชาชนเคยชิน และเข้าใจในวิธีการปกครองแบบใหม่นี้ดีแล้วก็อาจเปลี่ยนแปลงฐานะของกรมทหารนี้ไปได้บ้าง ตามแต่จะเห็นสมควรในเวลานั้น

สนองพระราชบันทึก

๘. ในเรื่องที่จะตัดกำลังและตัดงบประมาณของทหารรักษาวังนั้น เรื่องงบประมาณนี้เกี่ยวแก่สมาชิกผู้แทนราษฎร รัฐบาลไม่มีความขัดข้องประการใดในการที่จะคงให้มีทหารรักษาวังไว้ตามเดิม ในเรื่องที่จะขอให้ทหารรักษาวังมีอาวุธเหมือนทหารราบทุกอย่างนั้น เห็นว่าตามประเพณีที่เป็นมาแล้วทหารรักษาวังหามีอาวุธเช่นนั้นไม่ ในต่างประเทศก็ดุจกัน การที่จะเพิ่มอาวุธให้แก่ทหารรักษาวังเช่นนี้มีข้อจะคำนึงถึงทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นจอมทัพอยู่แล้วตลอดจนตำรวจซึ่งมีความจงรักภักดี อาจจะรู้สึกโทมนัสว่าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยก็เป็นได้

พระราชกระแสที่ทรงไขความแก้คำสนองของรัฐบาลข้อ ๘

ข้าพเจ้าไม่เคยเป็นอย่างอื่น นอกจากจอมทัพแห่งกองทัพบกและกองทัพเรือแต่ถึงกระนั้นก็ดี ก็ได้มีการรัฐประหาร

โดยทหารเป็นผู้กระทำ ๒ คราว มีการกบฏอย่างใหญ่โดยกองทัพบกครั้งหนึ่ง และอย่างเล็กน้อยโดยกองทัพเรือครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีข่าวลือข่าวน่าหวาดเสียวถึงว่าอาจมีการสู้รบขึ้นระหว่างกองทัพบกกับกองทัพเรือ และจนกระทั่งในระหว่างหมวดหมู่ต่าง ๆ ในกองทัพทั้งสองนี้ หากสิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นอีกจริง ๆ แล้ว พวกทหารก็จะมัวพะวงแต่ในการสู้รบระหว่างกันเองมากกว่าที่จะมาคอยระวังรักษาตัวข้าพเจ้า เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงใคร่ที่จะได้ความคุ้มครองจากกองทหารสักกองหนึ่งซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการแก่งแย่งทั้งหลาย เพื่อเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงได้ขอร้องมาในเรื่องกรมทหารรักษาวัง

ถ้าหากและเมื่อกองทัพบกและกองทัพเรือกระทำการตามหน้าที่ของตนจริง ๆ คือ ในฐานะที่เป็นผู้รักษาความสงบและรักษาความปลอดภัยของประชาชาติ และไม่เข้ามายุ่งกับการเมืองแล้ว เมื่อนั้นก็เป็นเวลาอันควรที่จะลดกำลังกรมทหารรักษาวังมาทำหน้าที่เพียงเป็นเครื่องประกันเกียรติยศ หรือเป็นเพียงตำรวจรักษาการภายในพระราชวัง

สนองพระราชกระแสที่ทรงไขความข้อ ๘

เรื่องทหารรักษาวัง ซึ่งทรงพระราชประสงค์ให้มีอาวุธเยี่ยงทหารราบทั้งหลายนั้น เมื่อเสด็จกลับสู่พระมหานครแล้ว รัฐบาลจะได้จัดการถวายตามพระราชประสงค์

พระราชบันทึกข้อ ๙

ขอให้จัดการออกพระราชบัญญัติวางระเบียบการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาในเรื่องขอพระราชทานอภัยโทษ

สนองพระราชบันทึก

๙. เรื่องนี้คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาลงมติแก้ไขร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาเกี่ยวกับการพระราชทานอภัยโทษแล้วนี้

มาตรา ๒๖๓ ผู้ต้องคำพิพากษาให้รับโทษอย่างใด ๆ หรือผู้ที่มีประโยชน์เกี่ยวข้องเมื่อคดีถึงที่สุดแล้ว มีอำนาจทูลเกล้าฯ ถวายเรื่องราวต่อพระมหากษัตริย์ขอรับพระราชทานอภัยโทษ

เรื่องราวเช่นนี้ ให้ยื่นต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันคดีถึงที่สุด

ถ้าผู้ถวายเรื่องราวต้องขังหรือจำคุก จะยื่นเรื่องราวต่อพะทำมะรงเรือนจำก็ได้ เมื่อรับแล้วให้พะทำมะรงรีบส่งไปยังรัฐมนตรีนั้นโดยทันที

เป็นหน้าที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถวายเรื่องราวต่อพระมหากษัตริย์พร้อมทั้งความเห็นว่าควรพระราชทานอภัยโทษหรือไม่

ในกรณีซึ่งไม่มีผู้ใดถวายเรื่องราว ถ้ารัฐมนตรีดุจกล่าวแล้วเห็นเป็นการสมควรตามความยุติธรรม จะถวายคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์ให้พระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องคำพิพากษานั้นก็ได้

ถ้าไม่มีพระบรมราชวินิจฉัยตกมายังรัฐมนตรีภายในกำหนดสองเดือน นับแต่วันทรงรับเรื่องราว ให้ถือว่าเรื่องราวนั้นตกไป

พระราชกระแสทรงไขความแก้คำสนองของรัฐบาลในข้อ ๙

อันบทร่างมาตรา ๒๖๓ ในประมวลวิธีพิจารณากฎหมายอาชญานั้น มิเป็นการตรงกันข้ามกับคำขอของข้าพเจ้าในเรื่องนี้ไปหมดทีเดียวหรือ และเป็นการตัดสิทธิซึ่งราษฎรมีอยู่ก่อนยิ่งขึ้นไปอีกมิใช่หรือ ร่างมาตรานี้ข้าพเจ้ายอมรับไม่ได้เลยทีเดียว

สนองพระราชกระแสที่ทรงไขความข้อ ๙

ในเรื่องมาตรา ๒๖๓ แห่งประมวลวิธีพิจารณากฎหมายอาชญานั้น ที่ว่าตรงกันข้ามกับคำขอของพระองค์ และเป็นการตัดสิทธิซึ่งราษฎรมีอยู่ก่อนนี้ รัฐบาลมองไม่เห็นว่าจะเสียหลักยุติธรรมอย่างใด เพราะราษฎรก็มีสิทธิทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาตลอดจนญาติและผู้มีส่วนได้เสียก็มีสิทธิทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษเช่นเดียวกัน มีข้อที่แตกต่างอันสำคัญอยู่ก็คือ ตามพระราชประสงค์นั้นเมื่อทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขึ้นไปแล้วจะปฏิบัติตามคำพิพากษาไม่ได้เลย ไม่ว่าเวลาจะล่วงพ้นไปนานสักเท่าใด แต่ตามร่างมาตรานี้ได้กำหนดเวลาไว้ว่า ถ้าไม่พระราชทานวินิจฉัยในฎีกา เมื่อล้วงพ้นกำหนดแล้วก็ถือเสมือนได้ทรงปฏิเสธไม่พระราชทานอภัยโทษ และปฏิบัติตามคำพิพากษาได้ดังนี้ ปัญหาอยู่ที่ว่า จะควรกำหนดเวลาหรือไม่กำหนดเท่านั้น รัฐบาลเห็นควรกำหนดเวลา ถ้าเวลาในร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาไม่พอจะขยายให้ยาวออกไปอีกก็ได้

(สำเนา)

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศสละราชสมบัติ[๑]

ป.ป.ร.

บ้านโนล แครนลี ประเทศอังกฤษ

เมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนากับพวก ได้ทำการยึดอำนาจการปกครองโดยใช้กำลังทหาร ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว ได้มีหนังสือมาอัญเชิญข้าพเจ้าให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าได้รับคำเชิญนั้น เพราะเข้าใจว่าพระยาพหลฯ และพวกจะสถาปนารัฐธรรมนูญตามแบบประเทศทั้งหลาย ซึ่งใช้การปกครองตามหลักนั้น เพื่อให้ประชาราษฎร์ได้มีสิทธิที่จะออกเสียงในวิธีดำเนินการปกครองประเทศและนโยบายต่าง ๆ อันจะเป็นส่วนได้ส่วนเสียแก่ประชาชนทั่วไป ข้าพเจ้ามีความเลื่อมใสในวิธีการเช่นนั้นอยู่เสมอ และกำลังดำริจะจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศสยามให้เป็นไปตามรูปนั้น โดยมิให้มีการกระทบกระเทือนอันร้ายแรง เมื่อมามีเหตุอันรุนแรงขึ้นเสียก่อนแล้ว และเมื่อผู้ก่อการรุนแรงนั้นอ้างว่ามีความประสงค์จะสถาปนารัฐธรรมนูญขึ้นเท่านั้น ก็เป็นอันไม่ผิดกับหลักการที่ข้าพเจ้ามีความประสงค์อยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าจึงเห็นควรโน้มตามความประสงค์ของผู้ก่อการยึดอำนาจนั้นได้ เพื่อหวังความสงบราบคาบภายในประเทศ ข้าพเจ้าได้พยายามช่วยเหลือในการที่จะรักษาความสงบราบคาบ เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงอันสำคัญเป็นไปโดยราบรื่นที่สุดที่จะเป็นไปได้ แต่ความพยายามของข้าพเจ้าไร้ผลโดยเหตุที่ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองหาได้กระทำให้บังเกิดความมีเสรีภาพในการเมืองอย่างสมบูรณ์ขึ้นไม่ และมิได้ฟังความเห็นของราษฎรโดยแท้จริง และจากรัฐธรรมนูญมีทั้งสองฉบับ จะพึงเห็นได้ว่า อำนาจที่จะกำหนดนโยบายต่าง ๆ นั้นจะตกอยู่แก่คณะผู้ก่อการและผู้ที่สนับสนุนเป็นพวกพ้องเท่านั้น มิได้ตกอยู่แก่ผู้แทนซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือก เช่น ในฉบับชั่วคราวแสดงให้เห็นว่า ถ้าผู้ใดไม่ได้รับความเห็นชอบของผู้ก่อการ จะไม่ได้เป็นผู้แทนราษฎรเลย

ฉบับถาวรได้มีการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นตามคำขอร้องของข้าพเจ้า แต่ก็ยังให้มีสมาชิกซึ่งตนเลือกเองเข้ากำกับอยู่ในสภาผู้แทนราษฎรถึงครึ่งหนึ่ง การที่ข้าพเจ้าได้ยินยอมให้มีสมาชิก ๒ ประเภท ก็โดยหวังว่าสมาชิกประเภท ๒ ซึ่งข้าพเจ้าตั้งนั้น จะเลือกจากบุคคลที่รอบรู้การงานและชำนาญในวิธีดำเนินการปกครองโดยทั่ว ๆ ไป ไม่จำกัดว่าเป็นพวกใดคณะใด เพื่อที่จะได้ช่วยเหลือนำทางให้แก่สมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา แต่ครั้นถึงเวลาที่จะตั้งสมาชิกประเภท ๒ ขึ้น ข้าพเจ้าหาได้มีโอกาสแนะนำในการเลือกเลย และคณะรัฐบาลก็เลือกเอาแต่เฉพาะผู้ที่เป็นพวกพ้องของตนเกือบทั้งนั้น มิได้คิดถึงความชำนาญ นอกจากนี้ คณะผู้ก่อการบางส่วนได้มีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงโครงการเศรษฐกิจของประเทศอย่างใหญ่หลวง จึงเกิดแตกร้าวกันขึ้นเองในคณะก่อการและพวกพ้อง จนต้องมีการปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา โดยคำแนะนำของคณะรัฐบาล ซึ่งมีตำแหน่งอยู่ในเวลานั้น ทั้งนี้เป็นเหตุให้มีการปั่นป่วนในการเมือง ต่อมาพระยาพหลฯ กับพวกก็กลับเข้าทำการยึดอำนาจโดยกำลังทหารเป็นครั้งที่ ๒ และแต่นั้นมาความหวังที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นไปโดยราบรื่นก็ลดน้อยลง

เนื่องจากเหตุที่คณะผู้ก่อการมิได้กระทำให้มีเสรีภาพในการเมืองอันแท้จริง และประชาชนไม่ได้มีโอกาสออกเสียงก่อนที่จะดำเนินนโยบายอันสำคัญต่าง ๆ จึงเป็นเหตุให้มีการกบฏขึ้นถึงกับต้องต่อสู้ฆ่าฟันกันเองในระหว่างคนไทย

---

[๑] ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, เอกสารการเมืองการปกครองไทย, หน้า ๔๐๐ - ๔๐๓.

เมื่อข้าพเจ้าได้ร้องขอให้เปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญเสีย ให้เข้ารูปประชาธิปไตยอันแท้จริง เพื่อให้เป็นที่พอใจแก่ประชาชน คณะรัฐบาลและพวกซึ่งกุมอำนาจบริบูรณ์ในเวลานี้ก็ไม่ยินยอม ข้าพเจ้าได้ร้องขอให้ราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงก่อนที่จะเปลี่ยนหลักการและนโยบายสำคัญอันมีผลได้เสียแก่พลเมือง รัฐบาลก็ไม่ยินยอม และแม้แต่การประชุมในสภาผู้แทนราษฎรในเรื่องสำคัญ เช่น เรื่องคำร้องขอต่างๆ ของข้าพเจ้า สมาชิกก็มิได้มีโอกาสพิจารณาเรื่องโดยถ่องแท้และละเอียดลออเสียก่อน เพราะถูกเร่งรัดให้ลงมติอย่างรีบด่วนภายในวาระประชุมเดียว นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ออกกฎหมายใช้วิธีปราบปรามบุคคลซึ่งถูกหาว่าทำความผิดทางการเมือง ในทางที่ผิดยุติธรรมของโลก คือ ก็ไม่ให้โอกาสต่อสู้คดีในศาล มีการชำระโดยคณะกรรมการอย่างลับไม่เปิดเผย ซึ่งเป็นวิธีการที่ข้าพเจ้าไม่เคยใช้ในเมื่ออำนาจสิทธิขาดยังอยู่ในมือข้าพเจ้าเองและข้าพเจ้าได้ร้องขอให้เลิกใช้วิธีนี้ รัฐบาลก็ไม่ยอม

ข้าพเจ้าเห็นว่ารัฐบาลและพวกพ้องใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการของเสรีภาพในตัวบุคคล และหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้ใดคณะใดใช้วิธีการปกครองอย่างนั้นในนามข้าพเจ้าต่อไปได้

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจ อันเป็นของข้าพเจ้าอยู่เดิมให้แก่ราษฎรทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใดโดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาชนราษฎร

บัดนี้ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริง ไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่า บัดนี้เป็นหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติ และออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอสละสิทธิ์ของข้าพเจ้าทั้งปวง ซึ่งเป็นของข้าพเจ้าอยู่ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ แต่ข้าพเจ้าสงวนสิทธิ์ทั้งปวงอันเป็นของข้าพเจ้าแต่เดิมมา ก่อนที่ข้าพเจ้าได้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์

อนึ่ง ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะให้ผู้ใดก่อการไม่สงบขึ้นในประเทศ เพื่อประโยชน์ของข้าพเจ้า ถ้าหากมีใครอ้างใช้นามของข้าพเจ้า พึงเข้าใจว่ามิได้เป็นไปโดยความยินยอมเห็นชอบหรือความสนับสนุนของข้าพเจ้า

ข้าพเจ้ามีความเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ไม่สามารถจะยังประโยชน์ให้แก่ประชาชนและประเทศชาติของข้าพเจ้าต่อไปได้ตามความตั้งใจและความหวัง ซึ่งรับสืบกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ยังได้แต่ตั้งสัตยาธิษฐานขอให้ประเทศสยามจงประสบความเจริญ และขอให้ประชาชนชาวสยามได้มีความสุขความสบาย

(พระปรมาภิไธย) **ประชาธิปก ปร.**

วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗
เวลา ๑๓ นาฬิกา ๔๕ นาที

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. **เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๔/๒๑** พระราชดำรัสตอบคณะกรรมการเมืองตรังในโอกาสที่เสด็จเลียบมณฑลภูเก็ต ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๐ ข้อความที่ทรงมีพระราชปฏิสันถารแก่หนังสือพิมพ์อเมริกา.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๑ No. ๗ ส่วนพระองค์สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ แผนกฤษฎีกาเรื่องพระราชกฤษฎีกาตั้งอภิรัฐมนตรี.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ สบ. ๔๗/๓๒ บันทึกการปกครอง.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๗/๒ เรื่องเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแสดงความเห็นเรื่องให้จัดตั้งสภารัฐมนตรี.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๖/๓ รายงานการประชุมอภิรัฐมนตรีครั้งที่ ๓๑ วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๔๒ "An outline of changes in the form of the government".

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๔๒ "Memorandum concerning the proposed changes in the form of the Government" by Raymond B. Stevens.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๔๒ "Memorandum" by Phya Srivisarn.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑-๒)/๑ จัดการประชาภิบาล (เทศบาล).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑-๒)/๒ พระราชบัญญัติเทศบาล.

เอกสารชั้นรอง

กมล มโนชญากร. **จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๖๙**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔.

กาญจนี สมเกียรติกุล และ ยุพา ชุมจันทร์ ผู้แปล. **การปกครองและการบริหารของไทยในสมัยโบราณ**. พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๔.

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. **ปฏิวัติ ๒๔๗๕**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. **การเมืองและพรรคการเมืองของไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕.

คำแถลงนโยบายของรัฐบาลสมัยประชาธิปไตย ๒๔๗๕-๒๕๐๖. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๒.

จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า. **เจ้าชีวิต**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

ชด ทัศบำเรอ และปรีชา สามัคคีธรรม. **๓๕ ปีแห่งยุคประชาธิปไตย**. พระนคร : มิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๑๑.

ชนม์สวัสดิ์ ชมพูนุท, ม.ร.ว. **๔ ยุค ๔ สมัยของการปฏิวัติ**. กรุงเทพฯ : พิทพยาคาร, ๒๕๑๗.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๓.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต. **เอกสารการเมืองการปกครองของไทย**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคนอื่นๆ. **สัตว์การเมือง**. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.

ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์. **เบื้องหลังพระปกเกล้าสละราชสมบัติ**. พระนคร : ประมวลสาสน์, ๒๕๑๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ**. พระนคร : โรงพิมพ์มหาดไทย, ๒๕๐๒.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๙.

นายสุจินดา. (นามแฝง). **พระปกเกล้าฯ กษัตริย์นักประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๙.

บริหารเทพธานี, พระ. **ประวัติศาสตร์ชาติไทยเล่ม ๑-๒**. พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๒.

บุญเย็น วอทอง. **มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง กำเนิดและความเกี่ยวพันกับระบอบประชาธิปไตย**. พระนคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๒.

ประยูร ภมรมนตรี. **ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๑๘.

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ และ ธานินทร์ วิชญางกูร ผู้แปล. **ทฤษฎีพัฒนาทางการเมือง**. กรุงเทพฯ : ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑.

พิทยลาภพฤฒิยากร, กรมหมื่น. **อัตตชีวประวัติ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๕๑๗ (พิมพ์งานพระราชทานเพลิงพระศพกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร).

พิมาน แจ่มจำรัส. **ราชวลี**. พระนคร : ผ่านฟ้าพิทยา, ๒๕๐๙.

พายัพ โรจนวิภาต. **ยุคทมิฬ**. นครหลวงกรุงเทพฯ : สอ เสถบุตร, ๒๕๑๓.

ไมตรี เด่นอุดม ผู้แปล. **โลกพระศรีอาริย์ของปรีดี พนมยงค์**. นครหลวงกรุงเทพฯ : กราฟิคอาร์ต, ๒๕๑๖.

รอง ศยามานนท์. **ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.

วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗)**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐.

วิเทศกรณีย์ (นามแฝง). **ความเป็นมาแห่งระบอบประชาธิปไตย**. พระนคร : ผ่านฟ้าพิทยา, ๒๕๑๑.

สนธิ เตชานันท์. **แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : ไทยเขษม, ๒๕๑๙.

สมประสงค์ บริพัตร, ม.จ. หญิง. **บันทึกความทรงจำบางเรื่องของหม่อมเจ้าหญิงสมประสงค์ บริพัตร**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์. ๒๔๙๙. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระศพหม่อมเจ้าหญิงสมประสงค์ บริพัตร).

สมพงษ์ เกษมสิน. **การปกครองของไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘.

สิริ เปรมจิตต์. **ประวัติศาสตร์ไทยระบอบประชาธิปไตย ๓๐ ปี**. พระนคร : เกษมบรรณกิจ, ๒๕๐๕.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์**. พระนคร : โรงพิมพ์ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๔.

สุวดี เจริญพงศ์. **ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อความเคลื่อนไหวตามแนวคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยม ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

เสาวรักษ์ (นามแฝง). **ตัวตายแต่ชื่อยัง**. พระนคร : โรงพิมพ์เกื้อกูลการพิมพ์, ๒๕๐๘.

เสถียร ลายลักษณ์ ผู้รวบรวม. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๓๘ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๖๘**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

_____. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๓๙ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๖๙**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

_____. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๔๐ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๐**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

_____. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๔๑ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๑**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

_____. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๔๒ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๒**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

_____. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๔๓ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๓**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

_____. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๔๔ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๔**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

_____. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๔๕ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๕**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

_____. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๔๖ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๖**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๗.

_____. **ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม ๔๗ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๗**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๘.

เสทื้อน ศุภโสภณ. **ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ. พระยาฤทธิ์อัคเนย์**. พระนคร : วัชรินทร์, ๒๕๑๔.

อ.ก. รุ่งแสง (นามแฝง). **พ. ๒๗**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๕๒๑.

อายะดา กีรินกุล และคนอื่นๆ ผู้แปล. **พระยากัลยาณไมตรี**. (Glad adventure **ของ** Francis B. Sayre) นครหลวงกรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๕.

อุดม ประมวลวิทย์. **๒๐ ราชินีและกษัตริย์นานาชาติ**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

การทหาร

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนักการทหารและทรงเป็นทหารอาชีพ เนื่องจากพระองค์ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาทหารปืนใหญ่จากประเทศอังกฤษและโรงเรียนเสนาธิการทหารจากประเทศฝรั่งเศส กับทั้งทรงรับราชการทหารมาโดยตลอด ตราบจนกระทั่งเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ โดยเริ่มจากทรงเข้ารับราชการทหารในตำแหน่งนายทหารคนสนิทพิเศษของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เสนาธิการทหารบก แล้วเลื่อนขึ้นเป็นผู้บังคับการกองร้อยทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ ต่อมาทรงย้ายไปประจำกรมบัญชาการกองทัพน้อยที่ ๒ ตำแหน่งนายทหารฝ่ายเสนาธิการ และเป็นผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นประถมก่อน เสด็จออกไปรักษาพระองค์และทรงศึกษาต่อในโรงเรียนเสนาธิการทหาร ณ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อเสด็จกลับประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ นั้น ทรงมีฐานะเป็นองค์รัชทายาทสืบต่อจากสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ ซึ่งทิวงคตไปหมดแล้ว แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระราชภารกิจทางการเมือง ในฐานะองค์รัชทายาทที่จะต้องทรงศึกษาประเพณีการปกครอง และการบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งยังต้องทรงเป็นผู้รักษาราชการแผ่นดินแทนพระองค์ กับเสด็จแทนพระองค์ประทับเป็นประธานในที่ประชุมเสนาบดีเสมอ ทำให้ทรงปฏิบัติหน้าที่ทางทหารได้ไม่เต็มที่ก็ตาม หากในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้สนองพระมหากรุณาธิคุณใช้พระปรีชาสามารถทางการทหารของพระองค์เพื่อช่วยภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศ โดยได้รับการแต่งตั้งให้ทรงเป็นพระองค์หนึ่งในคณะกรรมการตัดทอนรายจ่ายฝ่ายทหารในปี พ.ศ. ๒๔๖๘

แนวพระราชดำริทางการทหาร

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของการทหารเป็นอย่างยิ่งมาแต่ครั้งก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อพระองค์ทรงรับราชการทหาร และเสด็จออกไปทรงศึกษาต่อในโรงเรียนเสนาธิการทหาร ณ ประเทศฝรั่งเศส นั้น ทรงมีพระราชดำรัสแก่พระราชนัดดา พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ว่า

...กองทัพบกนั้น จำเป็นและมีประโยชน์อย่างยิ่งสองข้อ ข้อหนึ่งคือ แม้ประชาชนส่วนมากจะซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัว แต่ถึงกระนั้นก็ต้องมีคนหมู่น้อยอยู่เสมอที่ไม่พอใจหรือมีความโลภอยากจะได้ดิบได้ดีโดยเร็ว ที่อาจจะคิดก่อการกำเริบ ถ้ามีกองทัพบกที่ซื่อสัตย์คอยหนุนพระราชบัลลังก์อยู่แล้ว อันตรายเช่นนั้นก็จะไม่มี เพราะเหตุนั้นท่านจึงทรงเห็นว่าเจ้านายควรจะเป็นนายทหารให้มากที่สุด

อีกข้อหนึ่งก็คือ กองทัพบกย่อมช่วยป้องกันอิสรภาพของเรา จริงอยู่ท่านทรงยอมรับว่า ถ้ามหาประเทศใดเขาจะเอาเราจริง ๆ เราก็สู้เขาไม่ไหว แต่การมีกองทัพย่อม ๆ ที่เข้มแข็ง ก็เท่ากับมีกุญแจที่ดีป้องกันประตูบ้าน แต่ถ้าผู้ร้ายจะทำลายประตูเสียเลยเราก็จะทำอะไรไม่ได้ แต่นั่นแหละ ถ้าจะมีกองทัพแล้วก็ต้องทำนุบำรุงกันให้สามารถและเข้มแข็งจริง ๆ....[๑]

[๑] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์** (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๑), ๑ : ๓๔๒ - ๓๔๓.

ดังนั้น เมื่อพระองค์ได้รับแต่งตั้งให้ทรงเป็นหนึ่งในคณะกรรมการตัดทอนรายจ่ายฝ่ายทหาร จึงทรงแสดงแนวพระราชดำริทางการทหารไว้อย่างเด่นชัด ร่วมกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาธิการทหารบก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ และเจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต เสนาบดีกระทรวงกลาโหม มีใจความกล่าวโดยสรุป คือ*

กำลังรบทั้งทางด้าน ทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ ของไทยนั้น นับว่ามีอยู่น้อยไม่สมควรตัดทอนอยู่แล้ว ยังขาดยุทธปัจจัยอีกหลายอย่างในการป้องกันการรุกรานจากภายนอก แต่ถ้าหากเกิดความจำเป็นในการตัดทอนแล้ว ก็พอจะมีทางตัดทอนได้โดยจำกัด โดยการตั้งวงเงินที่จะต้องตัดทอนนั้นเป็นมูลฐานในการพิจารณาและเสนอทางแก้ไขที่ควรจะทำว่า

๑. รวมทหารบก และทหารเรือเข้าเป็นกระทรวงเดียวกัน จัดเป็นกระทรวงป้องกัน โดยแบ่งเป็น ๓ แผนก คือ ทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ

๒. ลดเวลาการเกณฑ์ทหารให้น้อยลงกว่ากำหนด ๒ ปี ตามพระราชบัญญัติเพื่อลดอัตรากำลังทหารประจำการ

๓. ลดอัตราค่าเบี้ยกันดาร หรือเบี้ยเลี้ยงเดินทางของนายทหารตำแหน่งสูงๆ ที่ได้ตั้งไว้เป็นจำนวนมาก

๔. ลดอัตราเงินเดือนเป็นการชั่วคราวในยามเศรษฐกิจตกต่ำเท่านั้น เมื่อฐานะการเงินดีขึ้นก็จะจ่ายให้ในอัตราเดิม

นอกจากนี้ คณะกรรมการยังเสนอโครงการคิดตัดทอนรายจ่ายทั้งทางฝ่ายทหารบกและทหารเรือ ไว้ดังนี้

ฝ่ายทหารบก

๑. ยุบเลิกกรมทหารพรานในกองพลทหารบกที่ ๖ และ ๙ กับยุบเลิกกรมทหารบกพาหนะ ของกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑ และกองทหารบกพาหนะที่ ๓, ๔, ๕, ๙ และ ๑๐

๒. รวมกรมบัญชาการกองทัพน้อยทั้ง ๓ เข้ากับกรมบัญชาการกองพล

๓. ยุบตำแหน่ง และกองบังคับการกองพันในโรงเรียนนายร้อยทหารบก ๒ กอง ยุบตำแหน่งปลัดกรมยุทธศึกษา และปลัดกองโรงเรียนนายร้อยทหารบก

๔. ลดอัตราเงินเดือนข้าราชการสัญญาบัตร

๕. ลดอัตราเงินเพิ่มพิเศษค่าวิชา

๖. ปล่อยทหารปีที่ ๒ ให้ลา

๗. เลิกการผสมสัตว์ในแผนกที่ ๒ กรมจเรสัตว์พาหนะทหารบกและทหารม้า

๘. ยุบเลิกกองทหารสัมภาระของกรมเกียกกายทหารบก

๙. เลิกกองช่างรถไฟแผนที่ ๓ กรมยุทธศาสตร์ทหารบก

๑๐. เลิกกองแตรวงในกรมทหารต่างๆ

๑๑. งดเงินอุดหนุนสโมสรกลาโหม

ฝ่ายทหารเรือ

๑. ลดอัตราเงินเดือน

๒. ยุบตำแหน่งรองเสนาบดีทหารเรือ ยุบเลิกกรมจเรทัพเรือ รวมกรมปลัดบัญชีทหารเรือ และกรมพระธรรมนูญทหารเรือ ขึ้นต่อกรมปลัดทัพเรือ และเลิกกรมยุทธศาสตร์ทหารเรือ

๓. เลิกตำแหน่งชั้นรองบางตำแหน่งและลดจำนวนคน

๔. ตัดเงินค่าใช้สอย

---

* หจช., ร. ๗ รล. ๖/๑ รายงานคณะกรรมการฝ่ายทหาร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เดือนพฤศจิกายน ๒๔๖๘.

นอกเหนือจากการเสนอโครงการคิดตัดทอนรายจ่ายนี้แล้ว คณะกรรมการตัดทอนรายจ่ายฝ่ายทหารยังทูลเกล้าฯ ถวายรายงานลับพิเศษกราบบังคมทูลเพิ่มเติมเน้นความสำคัญของกิจการอากาศยาน ความว่า

สำหรับกรุงสยาม อากาศยาน จำเป็นต้องมีไว้เพื่อใช้ในการป้องกันการรุกรานทางอากาศ นอกจากนั้น อากาศยานเป็นกำลังรบแต่ฝ่ายเดียวเท่านั้น ที่จะให้กรุงสยามสามารถทำการรบถึงรุกรานให้เกิดอันตรายเสียหายสยดสยองแก่ฝ่ายปฏิปักษ์ เข้าไปจนถึงภายในดินแดนของฝ่ายปฏิปักษ์นั้นได้ และทำได้เสมอไปไม่ว่าจะเป็นศึกน่าไหน กำลังทางอากาศยานแต่อย่างเดียวนี้ จักสามารถทำการตัดกำลังความสะดวก ตัดที่สะดวกอันเป็นฐานทัพของฝ่ายปฏิปักษ์ได้ในทางไกล ทั้งเป็นกำลังสู้รบป้องกันทางน้ำได้อย่างดีด้วย

...เป็นเครื่องมือรบอันสำคัญยิ่งแก่ชาติที่มีกำลังน้อย เช่นอย่างประเทศสยามไม่ควรละโอกาสให้ล่วงไปเสียเปล่าเป็นอันขาด[๑]

เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ แนวพระราชดำริทางการทหารของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการที่ทรงตั้งพระทัยที่จะทำนุบำรุงกิจการทหารอยู่เสมอ ยังไม่เปลี่ยนแปลง ดังปรากฏในพระราชดำรัสตอบนายทหารเรือ เมื่อทรงรับพระยศจอมพลทหารบก ทหารเรือ ความว่า[๒]

พระราชดำรัสตอบ

ในการทรงรับพระยศจอมพลทหารบก ทหารเรือ

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

ข้าพเจ้าขอขอบใจนายทหารบกนายทหารเรือ ที่ได้พร้อมใจกัน มาให้ยศแก่ข้าพเจ้าในวันนี้ และให้พรแก่ข้าพเจ้าในการที่ข้าพเจ้าได้รับรัชทายาทสืบราชสมบัตินี้ รู้สึกความรับผิดชอบมาตกอยู่อย่างหนักเปนภาระอันใหญ่หลวง เมื่อได้ฟังคำแสดงน้ำใจอันดีของท่านทั้งหลายวันนี้ ก็ทำให้รู้สึกปลาบปลื้มใจและรู้สึกว่าจะเปนกำลังในการที่ข้าพเจ้าจะทำนุบำรุงชาติบ้านเมืองต่อไปภายน่า สำหรับข้าพเจ้าเองนับว่าเปนนายทหารบกตามอาชีวะ คือ ตั้งแต่เด็กมาก็ได้เปนนักเรียนนายร้อยและได้เล่าเรียนในทางทหารบกตลอดมา จนในสุดท้ายก็ได้พยายามเรียนวิชาชั้นสูงของทหารบก เพราะหวังว่าจะได้รับราชการในทหารบกยังประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นต่อไป แต่มาบัดนี้ ข้าพเจ้าไม่สามารถจะรับราชการในทหารบกโดยเฉภาะแล้ว แม้กระนั้นก็ดีขอนายทหารบกทุกคนจงเชื่อเถิดว่า ข้าพเจ้าจะเอาใจใส่กิจการทหารบกอยู่เสมอ และจะพยายามให้กองทัพบกของเราเจริญเทียบทันชาติอื่น ถ้าแม้วิชาที่ข้าพเจ้าได้เรียนมาจะเปนประโยชน์แก่ทหารบกได้เพียงใด ก็จะพยายามให้เปนไปเพียงนั้น

สำหรับทหารเรือ ข้าพเจ้าไม่ได้เปนนายทหารเรือเอง และไม่ได้เรียนทางทหารเรือก็จริง แต่ในการที่ได้รับยศทหารเรือคราวนี้ ข้าพเจ้ามีความยินดีเปนอย่างยิ่ง เพราะข้าพเจ้าไม่ใช่เปนผู้ที่เห็นว่าทหารเรือไม่มีประโยชน์สำหรับประเทศสยาม ข้าพเจ้าเปนผู้ที่ยืนยันอยู่เสมอว่าเปนของจำเปนอย่างยิ่งสำหรับการป้องกันพระราชอาณาจักร์ของเรา จะเลิกเสียไม่ได้เปนอันขาด สำหรับการป้องกันพระราชอาณาเขตสยาม ข้าพเจ้าเห็นว่าจะต้องใช้ทหารบก ทหารเรือทำการกลมเกลียวกันที่สุดจึงจะได้ นอกจากนั้น ยังมีกำลังที่เกิดขึ้นใหม่อีกอย่างหนึ่ง คือกำลังทางอากาศซึ่งต่อไปภายน่าจะเปนกำลังที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง เมื่อได้เพ่งเล็งถึงการเปนไปในต่างประเทศแล้ว จะเห็นได้โดยชัดว่ากำลังทางอากาศสำคัญเพียงไร ข้าพเจ้ามีความยินดีที่กำลังทางอากาศของเราเวลานี้ เจริญขึ้นเปนอันมาก เพราะนอกจากประโยชน์ที่จะได้ทางทหารยังจะเปนประโยชน์ดีที่สุด เช่น อากาศยานจะต้องช่วยเหลือทั้งทหารบก ทหารเรือ ทั้ง ๒ อย่าง และทหารบกทหารเรือก็ต้องทำการต่อเนื่องกัน

---

[๑] หจช., ร. ๗ รล. ๖/๑ รายงานคณะกรรมการฝ่ายทหาร (ลับพิเศษ) กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เดือนพฤศจิกายน ๒๔๖๘.

[๒] หจช., ร. ๗ ก. ๑/๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับตำแหน่งจอมพลทหารบก ทหารเรือ.

เมื่อกำลังทั้ง ๓ นี้สามารถทำการรวมกันได้ดีแล้ว ก็หวังว่าจะเปนที่ยำเกรงของชาติอื่นๆ จะทำให้เกรงใจไม่สามารถจะมาย่ำยีพระราชอาณาเขตของเราได้เพื่อให้เปนผลสำเร็จดังนี้ ข้าพเจ้าขอให้นายทหารบก ทหารเรือ จงทำการกลมเกลียวกันทั้งเวลาสงบศึก และเวลามีสงครามจงนึกว่าเปนคณะเดียวพวกเดียวกันโดยแท้ อย่านึกเห็นเปนคนละพวก เมื่อทำการกลมเกลียวกันเช่นนี้ได้ในเวลาสงบศึกแล้ว เมื่อเกิดสงครามขึ้นจะเกิดผลงดงามได้ชัยชนะเปนแน่แท้ ในที่สุดข้าพเจ้าขออำนวยพรให้ท่านทั้งหลาย ด้วยเดชะอำนาจพระรัตนไตรขอท่านทั้งหลายจงบริบูรณ์ด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา กำลังความเพียร ขอจงสามารถเตรียมพร้อมที่จะป้องกันชาติบ้านเมืองมารดาอันเปนที่รักอย่างยิ่งของเราทั้งหลายนั้นทุกเมื่อ เทอญ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านการทหารในรัชสมัย

เนื่องจากปัญหาความยุ่งยากทางเศรษฐกิจของประเทศในรัชสมัยของพระองค์ จึงทำให้การสนับสนุนกิจการด้านการทหารดำเนินไปตามแนวพระราชดำริได้ไม่เต็มที่นัก เริ่มจากการพิจารณาตัดทอนรายจ่ายในทันทีที่เสด็จขึ้นครองราชย์ ปรากฏว่า กระทรวงกลาโหมและกระทรวงทหารเรือต้องถูกตัดงบประมาณประจำปีจากที่เคยได้รับในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ถึงร้อยละ ๙.๘๑ และ ๙.๑๐ ตามลำดับ[๑] ภายใต้การพิจารณาร่วมกันของคณะกรรมการตัดทอนรายจ่ายฝ่ายทหาร ซึ่งประกอบด้วย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาธิการทหารบก ประธานกรรมการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ และเจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต เสนาบดีกระทรวงกลาโหม โดยยังคงรูปเดิมในสาระสำคัญตามรายการที่คณะกรรมการชุดนี้เคยถวายรายงานโครงการตัดทอน กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ

กระทรวงกลาโหม[๒]

๑. เลิกกรมบัญชาการกองพลทหารบกที่ ๑ รักษาพระองค์ กรมบัญชาการกองพลทหารบกที่ ๕ กรมบัญชาการกองพลทหารบกที่ ๗ ให้กองทัพน้อยทำหน้าที่ผู้บัญชาการกองพลใต้บังคับของกรมบัญชาการที่ถูกตัดไปนั้นอีกตำแหน่งหนึ่ง และให้มีการกำหนดกำลังกรมบัญชาการกองทัพน้อยขึ้นใหม่

๒. เลิกกรมทหารพรานในกองพลทหารบกที่ ๖ และกรมทหารพรานในกองพลทหารบกที่ ๙ เหลือไว้เพียง ๓ กรม คือ กรมทหารพรานในกองพลทหารบกที่ ๓ เพื่อเป็นตัวอย่างแก่กรมทหารราบทั่วไปและเป็นเครื่องมือใช้ในการฝึกสอนวิชาเฉพาะเพิ่มเติมแก่นายทหาร และกรมทหารพรานในกองพลทหารบกที่ ๙ และ ๑๐ ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดน่าน และอุดรธานี อันเป็นเขตท้องที่กันดารลำบากในการติดต่อขนส่งกำลังและเป็นเขตสำคัญทางยุทธศาสตร์

๓. ยกเลิกกรมพาหนะทหารบกของกองทัพน้อยทหารบกที่ ๙ กับกองทหารบกพาหนะที่ ๓ ๔ ๕ ๙ และ ๑๐ เหลือไว้เพียงกรมเดียว คือ กรมพาหนะของกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑ ซึ่งต่อไปจะรวมเข้าในสังกัดกรมเกียกกาย

๔. จัดกรมทหารบกที่ ๑๖ และกรมทหารบกราบที่ ๑๗ ให้มีกำลังกรมละ ๒ กองพัน กองพันละ ๒ กองร้อย กองพันที่ ๑ รวมอยู่กับกองบังคับการกรม ณ ที่ตั้งเดิม ให้กองพันที่ ๒ กรมทหารบกที่ ๑๖ แยกไปตั้งที่จังหวัดตาก กองพันที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๑๗ แยกไปตั้งที่เด่นชัย จังหวัดแพร่ แทนกรมทหารพรานในกองพลทหารบกที่ ๖ และกรมทหารบกพาหนะของกองทัพน้อย ทหารบกที่ ๒ ที่ยกเลิกไป

๕. เลิกกองสัสดี มณฑลจันทบุรี กองสัสดี จังหวัดจันทบุรี และกองบังคับการจังหวัดทหารบก จันทบุรี

---

[๑] จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา, "การจัดราชการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗)," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๙๑.

[๒] หจช., ร. ๗ ก. ๑/๑๐ เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๒๘/๒๖๘๓๔ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๔๖๘.

๖. เลิกกองทหารสัมภาระ ของกรมเกียกกายทหารบก ให้กรมทหารบกพาหนะของกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑ อยู่ในกรมเกียกกายทหารบก

๗. เลิกการผสมสัตว์ในหน้าที่แผนกที่ ๒ กรมจเรสัตว์พาหนะทหารบก และการทหารม้า เหลือเพียงกองเสบียงสัตว์

๘. เลิกกองช่างรถไฟ แผนกที่ ๓ กรมยุทธศาสตร์ทหารบก

๙. เลิกกองบังคับการกองพันในโรงเรียนนายร้อยทหารบก

๑๐. เลิกตำแหน่งปลัดกรมยุทธศึกษาทหารบก และปลัดกองโรงเรียนนายร้อยทหารบก

๑๑. เลิกกองแตรวงกรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์ กองแตรวงกรมทหารพรานในกองพลทหารบกที่ ๗ รวม ๑๒ กอง และรวมกองแตรวง กรมทหารม้ารวม ของกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑ กับกองแตรวง กรมทหารบกราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเข้าเป็นกองเดียวกัน

ในการยุบเลิกกรมกองต่างๆ เหล่านี้ มีการสับเปลี่ยนนายทหารรับราชการในตำแหน่งชั้นผู้บัญชาการกองพลและชั้นผู้บังคับการกรม รวม ๑๕ นาย และให้ออกจากประจำการ ๑๐ นาย

กระทรวงทหารเรือ[๑]

๑. เลิกตำแหน่งรองเสนาบดี

๒. เลิกกรมจเรทหารเรือ

๓. ลดฐานะกรมปลัดบัญชีทหารเรือ และกรมพระธรรมนูญทหารเรือ ลงเป็นกรมย่อยขึ้นต่อปลัดทูลฉลองกระทรวงทหารเรือ

๔. เลิกกองป้อมทหารเรือ ให้ป้อมต่างๆ เป็นอิสระขึ้นกับกรมชุมพลทหารเรือ

๕. เลิกกรมยุทธศึกษา ยกกองโรงเรียนนายเรือไปขึ้นในกรมเสนาธิการทหารเรือ

๖. ยกเลิกตำแหน่งชั้นหัวหน้ากรม ๕ ตำแหน่ง คือ จเรทหารเรือ รองเสนาบดี ปลัดบัญชีทหารเรือ เจ้ากรมพระธรรมนูญทหารเรือ และเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือ

๗. รวมกองช่างนาวกรรมอยู่ในกรมสารวัตรช่าง ขึ้นกับกรมยุทธโยธาทหารเรือ

๘. ยุบงานภายในกรมพระธรรมนูญทหารเรือ จาก ๖ แผนก เหลือ ๓ แผนก

๙. ปลดนายทหารตั้งแต่ยศ นายเรือตรี ถึงนายพลเรือเอก รวม ๖๔ นาย

๑๐. ตัดเงินค่าใช้สอยบางส่วน

ไม่เพียงแต่การตัดทอนรายจ่ายภายในกระทรวงกลาโหม และกระทรวงทหารเรือเท่านั้น หากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า สมควรจะลดอัตราทางฝ่ายทหารกรมราชองครักษ์ด้วย จึงโปรดเกล้าฯ ให้ถอนทหารปืนใหญ่รักษาวังสุโขทัยเหลือเพียงทหารรักษาวังธรรมดา เพราะทรงเห็นว่าไม่จำเป็น หากเกิดเหตุอะไรขึ้นก็เรียกทหารจากกรมทหารรักษาวังสวนดุสิตได้ทัน เนื่องจากกรมทหารรักษาวังสวนดุสิตอยู่ใกล้ๆ กับวังสุโขทัย และเพื่อให้กรมทหารปืนใหญ่ได้ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ทางราชการได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ยังโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกกองเสือป่ารักษาพระองค์อันเป็นหน่วยงานที่ซ้ำซ้อนกับกองทหารรักษาพระองค์ โอนม้าและอาวุธของกองเสือป่าให้แก่ราชการทหารบกด้วย[๒]

---

[๑] หจช., ร. ๗ ก. ๔/๗ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๓๐ $\frac{๒๔๖๘}{๑๖๖๔๓}$ ลงวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๖๘.

[๒] จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา, "**การจัดราชการทหาร...**", หน้า ๙๖.

การเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกภายใต้การบริหารของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและตัดทอนรายจ่ายทางทหารยังคงดำเนินอยู่ต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงกลาโหม สืบแทนจากเจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต ผู้ซึ่งกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ เพราะความชราและสุขภาพเสื่อมโทรม ในปี พ.ศ. ๒๔๖๙[๑] พระองค์ทรงพิจารณาเปลี่ยนแปลงนโยบายการจัดรูปส่วนราชการเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ โดยยึดถือนโยบายประหยัดเป็นหลักสำคัญ กับทั้งทรงพยายามชี้แจงให้ทหารเข้าใจถึงความจำเป็น และปัญหาทางการเงินของรัฐบาลอยู่เสมอ ๆ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงเริ่มดำเนินการปรับปรุงกิจการทหารด้วยการขอพระราชทานพระบรมราชานุมัติเปลี่ยนแปลงราชการภายในกระทรวงกลาโหม โดยให้มีกรมใหญ่ขึ้นต่อเสนาบดี ๕ กรม และขอเลื่อนย้ายตำแหน่งนายทหารชั้นผู้ใหญ่ รวม ๘ นาย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสพระราชทานพระบรมราชานุญาตพร้อมกับทรงชมเชยว่าเป็นโครงการที่ดีกว่าเก่ามากตามความว่า[๒]

---

[๑] หจช., ร. ๗ ก. ๓/๖ เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๑๓/๙๓๒๓ ลงวันที่ ๓ สิงหาคม ๒๔๖๙.

[๒] หจช., ร. ๗ ก. ๑/๑๓ จัดราชการทหารบก.

นาม สิ่งเดิมเค้าพักกระทรวงเกษตร ที่ ๓๒ ลงวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๙
สิ่งมหัศจรรย์พิศดาร. ๑๒๘๖๕

ใจความ ขอพระบรมราชานุมัติดัดแปลี่ยนแปลงราชการกระทรวง
โดยให้มีกรมใหญ่ขึ้นตรงต่อเสนาบดีเพียง ๕ กรม, และขอพระบรม
ราชานุญาตย้ายและเลื่อนตำแหน่งนายทหารชั้นผู้ใหญ่เพื่อการนี้
รวม ๙ นาย.

ทูลเกล้าฯ ถวาย ๑๗ กันยายน พระราชทานมา ๑๗ กันยายน ๒๔๖๙

พระราชกระแส	หมายเหตุ
โครงการที่เปลี่ยนใหม่นี้	
ดีกว่าเก่ามาก ทั้งบุคคลที่เลือกขึ้น	
รับหน้าที่ใหม่ก็เหมาะดีมาก	
อนุญาตให้จัดการเปลี่ยนแปลงได้.	
ปกเกล้า ป.ร.	

รับที่ ๔๐๖๓/๔๑๑๖

ที่ ๓๒/๑๒๙๒๕

ศาลาว่าการกระลาโหม ในพระนคร

วันที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๙

ขอเดชะฝ่าลอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ

ด้วยราชการภายในกระทรวงกระลาโหมตามรูปซึ่งเป็นอยู่บัดนี้ ยังไม่ให้ผลสดวกดีเท่าที่ควรหวัง ทั้งนี้ เป็นเพราะมีกรมขึ้นตรงต่อเสนาบดีเป็นจำนวนมากกรมนัก ทั้งการแบ่งงานในน่าที่ของกรมก็ยังมีก้าวก่ายไม่เฉียบขาดตรงกับกิจลักษณะอยู่บ้าง การงานจึงยังไม่ประสานกันปลอดโปร่งเช่นที่สมควรจะเป็นได้ กระทรวงกระลาโหมได้จัดตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อดำหริวางโครงการขึ้นใหม่ โดยความมุ่งหมายจะรวมกรมขึ้นหลายๆ กรมเข้าด้วยกัน ตามเหมาะแก่ลักษณะน่าที่ซึ่งจะพึงรวมอยู่ด้วยกัน รวบเข้าไว้ในกรมใหญ่แต่เพียงจำนวนน้อยกรมขึ้นตรงต่อเสนาบดี แบ่งภาระรับผิดชอบไปเป็นพแนกใหญ่ๆ และเมื่อมีหัวน่ากรมชั้นขึ้นตรงต่อเสนาบดีเป็นจำนวนน้อยลงไปเช่นนี้ จักเป็นทางสดวกยิ่งขึ้นในการที่จะอำนวย-ประสานการงานเข้าหากัน คณะกรรมการได้ทำการสำเหร็จนานมาแล้ว แต่หากได้มีการเปลี่ยนแปลงเนื่องด้วยการตัดทอนงบประมาณแทรกขึ้นมาในต้นศกนี้ การเรื่องเปลี่ยนโครงการนี้ จึงต้องยับยั้งไว้ชั่วคราว บัดนี้ข้า-พระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า สมควรจะเริ่มปฏิบัติการได้แล้ว จึงขอพระราชทานนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุมัติ

รูปการตามโครงใหม่นี้ มีกรมใหญ่ขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงกระลาโหมเพียง ๕ กรม คือ

๑) กรมปลัดทหารบก มีกรมน้อยขึ้นอยู่ ๕ กรม คือ กรมสัสดี, กรมเสมียนตราทหารบก, กรมพระธรรมนูญทหารบก, กรมแพทย์สุขาภิบาลทหารบก และกรมปลัดบาญชีทหารบก (ได้แก่ กรมคลังเงินปัตยุบันนี้ แต่เปลี่ยนนาม)

ลักษณะของกิจการอันรวมอยู่ในกรมปลัดทหารบกนี้ ก็คือ การเกณฑ์, การปกครอง, การบำรุงบริหารตัวบุคคลซึ่งรับราชการทหารบก เว้นแต่กรมปลัดบัญชีมีน่าที่การเงิน ไม่เข้ารูปกิจลักษณะอันนี้ทีเดียวนัก หากนำมารวมไว้ในกรมปลัดทหารบกก็โดยประสงค์ว่า จะมิให้มีหัวน่าขึ้นตรงต่อเสนาบดีมากตำแหน่งไปกว่าที่จำเป็นแท้จริง

๒) กรมเสนาธิการณ์ทหารบก มีกรมน้อยขึ้นอยู่ ๓ กรม คือ กรมยุทธสาตร์ทหารบก, กรมยุทธศึกษาทหารบก, และกรมแผนที่

ว่าโดยกิจลักษณะอันรวมอยู่ในน่าที่กรมเสนาธิการทหารบก ก็คือว่า การจัดกองทัพและเตรียมพร้อมสำหรับการสงครามในฝ่ายยุทธการ

ส่วนกรมตำรา ซึ่งมีขึ้นอยู่ในกรมเสนาธิการณ์ทหารบกในปัจจุบันนี้ จะได้ยุบแยกออกเป็นพแนกไปขึ้นอยู่ในกรมต่างๆ ทางอื่นตามควรแก่กิจลักษณะของพแนกนั้นๆ

๓) กรมพลาธิการณ์ทหารบก มีกรมขึ้น ๓ กรม คือ กรมช่างแสงทหารบก, กรมเกียกกายทหารบก และกรมยกรบัตร์ทหารบก

ว่าโดยกิจลักษณะแห่งน่าที่ของกรมพลาธิการณ์ทหารบก ก็คือ เป็นไปในฝ่ายตระเตรียม, สะสม, สร้าง, ซื้อ เครื่องสาตราวุธ และยุทธสัมภาระทั่วไป ตลอดจนสเบียงและยานพาหนะ รวบยอดอยู่ในคำว่า การบำรุงและส่งกำลังแก่กองทัพ และในน่าที่ของกรมน้อยอันขึ้นอยู่ในกรมพลาธิการณ์ทหารบกนั้น ก็จะได้แบ่งกิจการเฉียบขาดลงว่า บรรดาที่เกี่ยวด้วยโรงงานการสร้างทำให้อยู่แก่กรมเกียกกายทหารบก เว้นแต่โรงงานช่างแสง และบรรดาที่เกี่ยวด้วยการซื้อหาสะสมเก็บขึ้นคลังให้อยู่แก่กรมยกรบัตร์ทหารบก

๔) กรมจเรทหารบก มีกรมน้อยขึ้นอยู่ ๔ กรม คือ กรมจเรทหารราบ, กรมจเรทหารม้า, กรมจเรทหารปืนใหญ่ และกรมจเรทหารช่าง

ว่าโดยกิจลักษณะแห่งน่าที่ของกรมจเรทหารบก ก็คือ การตรวจการฝึกหัดสั่งสอนทหาร ซึ่งเป็นส่วนฉะเพาะเหล่า และชนิดตามทำนองรูปการที่ทำอยู่ปัจจุบันนี้

๕) กรมอากาศยาน มีหน้าที่ส่วนการบินและเป็นเจ้าหน้าที่อากาศยานของแผ่นดินทั่วไปตามรูปที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้

ถ้าทรงพระราชดำหริชอบด้วยตามนี้แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะได้รับใส่เกล้าฯ จัดให้เริ่มการตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคมศกนี้ เป็นต้นไป คือ เริ่มการรวมกรมตามรูปใหม่ เว้นแต่กรมพลาธิการณ์ทหารบก จะจัดตั้งขึ้นตามรูปนี้ในทันที อาจจะมีผลให้เกิดการขัดข้องเป็นเหตุให้งานดำเนินไปไม่เรียบร้อยได้ เพราะเป็นระวางหัวต่อและต้องแบ่งแยกการงานผิดรูปไปจากปัตยุบันนี้เป็นอย่างยุ่งยากกว่ากรมอื่น จึงต้องจัดทำเปลี่ยนแปลงไปทีละน้อยโดยลำดับ ให้สำเหร็จต่อในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๙ วิธีการที่จะปฏิบัติแจ้งในร่างคำชี้แจง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายมาด้วยแล้ว ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุมัติตามนี้แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ย้ายและเลื่อนตำแหน่งนายทหาร เพื่อสะดวกแก่การบังคับบัญชาและทางการดังต่อไปนี้ คือ

๑) ย้ายนายพลตรี พระยาพระกฤษณรักษ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม ไปเป็นแม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๓

๒) ย้ายนายพลโท พระยาสีหราชฤทธิไกร แม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๓ ไปเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกระลาโหม

๓) ย้ายนายพลตรี พระยาศรีสรราชภักดี ยกรบัตร์ทหารบก ไปเป็นผู้ช่วยปลัดบาญชีทหารบก

๔) ย้ายนายพันเอก พระยาถกลยุทธโกษฐ์ เจ้ากรมคลังเงินทหารบก ไปเป็นผู้ช่วยปลัดบาญชีทหารบก

๕) ให้นายพลโท หม่อมเจ้าเสรษฐ์ศิริ อธิบดีกรมแสงสรรพาวุธ และผู้รั้งตำแหน่งเจ้า-กรมช่างแสงทหารบก คงเป็นอธิบดีกรมแสงสรรพาวุธ และเป็นผู้รั้งตำแหน่งเกียกกายทหารบก ทั้งนี้จนกว่าจะได้ตั้งกรมพลาธิการณ์ทหารบกขึ้น จึงให้เป็นพลาธิการณ์ทหารบก

๖) ย้ายนายพลตรี พระยาอินทรวิชิต เจ้ากรมตำราทหารบก ไปเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมแสงสรรพาวุธ ทั้งนี้ จนกว่าจะได้ตั้งกรมพลาธิการณ์ทหารบกขึ้นจึงให้เป็นผู้ช่วยพลาธิการทหารบก

๗) ย้ายนายพลตรี พระยาสุรเสนา เกียกกายทหารบกไปเป็นยกรบัตร์ทหารบก

๘) เลื่อนนายพันเอก พระยาจินดาจักรรัตน์ ปลัดกรมช่างแสงทหารบก ขึ้นเป็นเจ้ากรมช่างแสงทหารบก

ส่วนการเลื่อนและย้ายตำแหน่งในชั้นต่ำกว่านี้ ข้าพระพุทธเจ้าจะได้รับใส่เกล้าฯ จัดและสั่งการไปตามสมควร

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า **จอมพล**

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

อย่างไรก็ตาม ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงราชการทหารมาโดยตลอด และเพื่อให้การตัดทอนรายจ่ายฝ่ายทหารดำเนินไปตามขอบเขตอันสมควรแก่สภาพเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ปรับปรุงสภาป้องกันพระราชอาณาจักรเดิม ซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๓ โดยวางระเบียบการและกำหนดหน้าที่ให้สภาป้องกันพระราชอาณาจักรทำการพิจารณานโยบายและดำเนินการป้องกันพระราชอาณาจักรได้โดยเด็ดขาด คณะกรรมการสภาป้องกันพระราชอาณาจักรประกอบด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สภานายก สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต อุปนายก เสนาบดีกระทรวงกลาโหม เสนาบดี

กระทรวงทหารเรือ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสนาบดีกระทรวงการคลัง เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เป็นกรรมการ กับบางครั้งโปรดให้หัวหน้ากรมใหญ่ในกระทรวงกลาโหม และกระทรวงทหารเรือเข้าร่วมประชุมปรึกษาในกรณีที่มีราชการเกี่ยวข้องด้วย

การเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกภายใต้การบริหารงานของพระองค์เจ้าบวรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

ต่อมาเมื่อพระองค์เจ้าบวรเดช ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม สืบแทนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้ซึ่งเสด็จไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงราชการในกระทรวงกลาโหมลดเหลือเพียง ๔ กรม คือ กรมปลัดทหารบก กรมเสนาธิการทหารบก กรมพลาธิการทหารบก และกรมอากาศยาน เมื่อราชการภายในกระทรวงกลาโหมเริ่มวางรูปเป็นระเบียบแล้ว พระองค์เจ้าบวรเดช จึงทรงมุ่งปรับปรุงทางด้านการพัฒนาคุณภาพของทหารเป็นสำคัญ ด้วยการกราบบังคมทูลเสนอบันทึกการจัดบำรุงวินัยทหารให้เข้มแข็งขึ้น คือ[๑]

๑. ทหารขาดคุณสมบัติพื้นฐานเกี่ยวกับการเคร่งครัดในระเบียบวินัย และการพัฒนาทางด้านจิตใจทำให้ทหารมีทัศนคติต่ออาชีพของตนในทางที่ไม่ดี ไม่มีความภาคภูมิใจและความกระตือรือร้นในหน้าที่ ดังนั้น จึงควรเร่งรัดพัฒนากระตุ้นให้ทหารเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในอาชีพของตน มีความกระตือรือร้นและซื่อสัตย์ต่อการทำงานโดยไม่มุ่งหวังรับสิ่งตอบแทน คือ เงินเดือนแต่เพียงอย่างเดียว

๒. ทรงเสนอหลักการพิจารณาเลือกบุคคลในระดับหัวหน้า หรือผู้บริหารว่าควรพิจารณาบุคคลที่มีความสามารถในการบริหารอย่างแท้จริง และได้รับการยกย่องนับถือจากผู้น้อย สิ่งสำคัญที่จะช่วยให้งานก้าวหน้าด้วยดี คือ การมอบอำนาจและอิสระในการบริหารงานภายในขอบเขตเพื่อการบังคับบัญชาและการบริหารงานที่ดี

๓. ควรสนับสนุนให้ทหารเกิดความกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ ความชำนาญในหน้าที่ให้มากยิ่งขึ้น ด้วยการเปิดโอกาสให้ทหารชั้นผู้น้อย และนายทหารระดับกลางไม่ว่าจะสำเร็จการศึกษามาจากใน หรือนอกประเทศก็ตามได้มีโอกาสเลื่อนชั้น และตำแหน่งอย่างยุติธรรมด้วยการสอบแข่งขัน

สุดท้าย ทรงย้ำถึงการให้สวัสดิการเป็นประเด็นสำคัญ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระทัยมากถึงกับทรงมีพระราชกระแสพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ดำเนินการตอบข้อเสนอนี้ทันทีโดยไม่ต้องนำเสนอต่อที่ประชุมสภาป้องกันพระราชอาณาจักรก่อน โดยมีข้อแม้ประการเดียวที่ว่าขอให้ถวายรายงานต่อพระองค์เกี่ยวกับขั้นตอนต่าง ๆ ก่อนดำเนินการเท่านั้น และเพื่อให้แผนการจัดการบำรุงวินัย และอบรมทหารให้บรรลุผลตามความมุ่งหมาย พระองค์เจ้าบวรเดช จึงทรงพยายามเปลี่ยนแนวนโยบายจากการประหยัดมาเป็นมุ่งบำรุงกิจการทหาร ซึ่งต้องอาศัยเงินเป็นปัจจัยสำคัญ โดยเสนอขอเพิ่มงบประมาณประจำปี ขอเพิ่มเงินเดือนนายทหาร ขยายกิจการก่อสร้างในกรมทหาร จัดซื้ออาวุธยุทธภัณฑ์ที่ทันสมัย แก้ไขพระราชบัญญัติเบี้ยเลี้ยงชีพทหารนอกประจำการแก้ระเบียบกฎว่าด้วยวินัยทหาร แก้ไขอัตราเบี้ยเลี้ยงเดินทางของทหาร และขยายระเบียบเงินเพิ่มพิเศษค่าวิชา เป็นต้น แต่เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจในระยะนั้นไม่เอื้อต่อการใช้จ่าย ข้อเสนอบางส่วนของเสนาบดีกระทรวงกลาโหม จึงไม่ได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากอภิรัฐมนตรีสภา โดยเฉพาะเรื่องขอเพิ่มงบประมาณประจำปีและขอเพิ่มเงินเดือนนายทหาร

นอกจากการคิดเปลี่ยนแปลงแก้ไขดังกล่าวมาแล้ว พระองค์เจ้าบวรเดชยังทรงคิดปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเครื่องแบบแต่งตัวของทหารบก ทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อเรียนพระราชปฏิบัติจากพระราชกระแสทรงวิจารณ์ที่ทรงมีพระราชทานตอบต่อเสนาบดีกระทรวงกลาโหม แสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัย และความเอาพระทัยใส่เกี่ยวกับกิจการทหารของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างเด่นชัด คือ[๒]

---

[๑] หจช., ร. ๗ ก. ๑/๒๖ เรื่อง บันทึกจัดบำรุงวินัย และอบรมทหารบกของนายพลเอกหม่อมเจ้าบวรเดช มิถุนายน ๒๔๗๑.

[๒] หจช., ร. ๗ ก. ๕/๓ พระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารบก.

นาม หม่อมเจ้านวมเศวต กฤดากร ที่ ๕๒/๒๑๐๕ ลงวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒

ใจความ ทูลเกล้า ฯ ถวายบันทึกทักท้วงเรื่องแต่งตำแหน่งทหารบกที่ควรแก้ไขเปลี่ยนแปลงมาเป็นพระราชปฏิบัติ

ทูลเกล้า ฯ ถวาย วันที่ ๑๕/๔๗๔๗ พระราชทานมา วันที่ ๑๗/๔๗๔๗

พระราชกระแส	หมายเหตุ
ได้ลงความเห็นไว้ที่ตัวเรื่องแล้ว และได้อ่านดูอีกหลายครั้งแล้วดูอีก. หลักที่ถือสำหรับวินิจฉัยนั้นดังนี้. ๑. ไม่ควรคิดเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่จำเป็นต้องเปลี่ยนเท่านั้นมากที่สุด. ๒. ควรเปลี่ยนแต่ที่จำเป็นเพราะของเดิมไม่สดวกและไม่เหมาะดูอีกหลายหนจริงๆ ไม่ให้เปลี่ยนเล่นเพื่อเปลี่ยนหรือเพื่อสรวยงามอย่างเดียว. ปกเกล้า ฯ	

๖๓๕๘

ทหารบก

กรมราชเลขาธิการ
วันที่ ๑๗ กรกฎา ๒๔๗๒
รับที่ ๖๕๗๐

ศาลาว่าการกลาโหม
พระนคร

กระทรวงกลาโหม
ที่ ๔๖/๔๑๐๔

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒

เรื่อง เครื่องแต่งตัวแบบทหารบก

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม เรียน ราชเลขาธิการ

ด้วยพระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวแบบทหารบกพุทธศักราช ๒๔๖๒ ซึ่งใช้อยู่เวลานี้ มีข้อบัญญัติละเอียดตลอดถึงเครื่องหมายและระเบียบวิธีแต่งตัวในกาละต่างๆ นั้นด้วย เมื่อมีความจำเป็นจะต้องแก้ไขสิ่งเล็กๆ น้อยๆ เหล่านั้นก็ต้องแก้บทในพระราชกำหนดด้วยเสมอ ซึ่งเป็นทางที่ไม่สะดวกหลายประการ กระทรวงกลาโหมจึงได้คิดร่างพระราชกำหนดขึ้นใหม่ ให้มีหมวดบังคับไว้เป็นพระราชกำหนดแต่เพียงหลักอันสำคัญๆ นอกจากนั้น ให้อำนาจไว้แก่เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ให้ออกข้อบังคับประกอบอีกชั้นหนึ่ง เพื่อถ้าต้องแก้ไขระเบียบการเล็กๆ น้อยๆ จะได้ทำได้โดยง่าย และเป็นการเพียงแก้ข้อบังคับ ร่างพระราชกำหนดตามโครงที่คิดขึ้นใหม่นี้ได้ทำไว้ตั้งแต่ครั้งจอมพลสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม แต่ข้อบังคับที่จะออกประกอบกับพระราชกำหนดนั้นยังติดอยู่ในระหว่างพิจารณาแก้ไขเครื่องแต่งตัวแบบทหารบก, ซึ่งจะต้องแก้ไขให้เหมาะกับสมัยอีกหลายอย่าง

บัดนี้กระทรวงกลาโหมได้กำหนดหัวข้อที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งตัวแบบทหารบกขึ้นแล้ว ตามที่ได้ทำบันทึกส่งไปยังเจ้าคุณพร้อมกับหนังสือนี้ ขอเจ้าคุณได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาเรียนพระราชปฏิบัติ เมื่อพระราชทานกระแสพระราชดำริประการใด กระทรวงกลาโหมจะได้จัดการร่างข้อบังคับในทางที่ชอบด้วยพระราชดำรินั้นนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพร้อมด้วยร่างพระราชกำหนด, กับจะได้สั่งให้จัดหาสิ่งของที่จะต้องแก้ไขเพิ่มเติมใหม่นั้นเตรียมไว้ให้พรักพร้อม เพื่อให้ได้ทันใช้ในต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอแสดงความนับถืออย่างสูงไปยังเจ้าคุณ

นายพลเอก แย้ม ประพันธ์

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

บันทึกหัวข้อ
เรื่อง เครื่องแต่งตัวแบบทหารบก
ที่ควรแก้ไขเปลี่ยนแปลง

๑) สีหมายเหล่า ชะนิด จำพวก

ตามที่เป็นอยู่เวลานี้มิได้ยึดถือหลักเกณฑ์อันแน่นอนว่า สีหมายเหล่า ชะนิด จำพวกนั้น เป็นสีด้านบน หรือด้านล่าง ของอินทรธนู เช่น ชะนิดทหารราบใช้สีแดงทั้ง ๒ ด้าน แต่ทหารมหาดเล็ก และ ร. ๒ รอ ใช้สีน้ำเงินแก่ทับด้านบน คงถือเป็นเกณฑ์ได้ว่า ใช้สีที่สาบอินทรธนูเป็นเกณฑ์ เพราะปลอกคอปลอกข้อมือและแถบกางเกงเครื่องยศใช้สีแดงเปนพื้น ส่วนสำหรับจำพวกช่วยรบใช้สีบานเย็นเปนสาบ ด้านบนใช้สีต่างๆ เช่นแพทย์ สีเขียว แผนที่ สีน้ำเงินแก่ เป็นต้น แต่ที่ปลอกคอปลอกข้อมือและแถบกางเกงของจำพวกเหล่านี้ใช้สีเขียวหรือน้ำเงินแก่ตามสีด้านบนของอินทรธนูหาได้ใช้สีสาบเปนเกณฑ์ไม่, จึงควรเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ได้หลักเกณฑ์ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง, ควรจะกะเพิ่มสีหมายเหล่าชะนิดสำหรับพลรบขึ้นบ้าง เปลี่ยนและเพิ่มสีหมายจำพวกช่วยรบขึ้นบ้าง เพราะเวลานี้ใช้สีบานเย็นปนกันอยู่มาก, ประการที่สุด นายทหารจำพวกธุระการมิได้กำหนดให้มีสีเป็นเครื่องหมาย, จำพวกนี้มีบุคคลที่เป็นทหารพลรบ หรือช่วยรบมาแต่เดิมและสมัครจะแต่งเครื่องแบบทหารบกอยู่ต่อไปมากกว่าที่จะแต่งเครื่องยศพลเรือน จึงสมควรที่จะกำหนดสีเป็นเครื่องหมายไว้ให้เห็นต่างกันด้วย

การกำหนดสีทั้งปวงสมควรวางหลักเกณฑ์ขึ้นใหม่ ดังนี้

ก) ปลอกคอ, ปลอกข้อมือและแถบกางเกง ใช้ตามสีที่สาบอินทรธนู

ข) ทหารพลรบใช้สาบและด้านบนของอินทรธนู เปนสีเดียวกัน แต่ต่างเหล่าหรือชะนิด ใช้สีต่างกัน

ค) ทหารหน้าที่ช่วยรบ ต่างจำพวกใช้สีด้านบนของอินทรธนูเป็นสีต่างกัน แต่ใช้สีที่สาบเป็นอย่างเดียวกันทุกจำพวก

ง) ทหารหน้าที่ธุระการ ต่างจำพวกใช้สีด้านบนของอินทรธนูเป็นสีต่างกัน และใช้สีที่สาบเป็นอย่างเดียวกันทุกจำพวก ทำนองเดียวกันกับทหารหน้าที่ช่วยรบ แต่สีที่สาบเป็นสีต่างกันกับของทหารหน้าที่ช่วยรบ

***สาบอินทรธนู** ของทหารหน้าที่ช่วยรบก็ดี หน้าที่ธุรการก็ดี ควรใช้สีที่มีลักษณะ dark ที่สุด หรือ subdued ที่สุด แลอาจใช้เป็นสีที่ไม่ซ้ำกันกับสีของทหารพลรบได้อย่างหนึ่ง หรือใช้เป็นสีที่ซ้ำกันแต่นายทหารใช้แถบเงินแทนแถบทองก็ได้อีกอย่างหนึ่ง*

โดยนัยที่กล่าวนี้ อาจเลือกใช้สีสาบได้เป็น ๕ อย่างต่างกัน ดังนี้

หน้าที่ช่วยรบ

จ) สีน้ำเงินแก่ นายทหารใช้แถบทอง ถ้าใช้ดังนี้ ทหารพลรบเหล่าหรือชะนิดใด จะใช้สาบสีน้ำเงินแก่ไม่ได้เลย

ฉ) สีน้ำเงินแก่ นายทหารใช้แถบเงิน ถ้าใช้ดังนี้ ทหารพลรบ เช่น เหล่าถัง จะใช้สาบสีน้ำเงินแก่ได้โดยไม่มีการปะปนกัน

ช) สีเทาแก่ นายทหารใช้แถบทอง

ซ) สีดำ นายทหารใช้แถบทอง ถ้าใช้ดังนี้ควรเปลี่ยนสีสำหรับทหารช่างเป็นอย่างอื่น เช่น สีเทา เป็นต้น

ญ) สีดำ นายทหารใช้แถบเงิน ถ้าใช้ดังนี้ ทหารช่างคงตามเดิมได้, จะควรใช้อย่างใด สุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่วน**สีด้านบนของอินทรธนู** นั้น อาจกำหนดได้ดังนี้

พลรบ	ร.	_____	แดง
	ม.	_____	น้ำเงินหม่น
	ป.	_____	เหลือง
	ช.	_____	ดำ (ช, ญ) หรือเทา (ช)
	ส.ส.	_____	เมล็ดมะปราง
	อ.	_____	ฟ้า
	นายพลทั่วไป		
	แลนายทหาร	_____	บานเย็น
	ฝ่ายเสนาธิการ		
	พาหนะ	_____	เลือดหมู
	ถัง	_____	น้ำตาลอ่อน (จ.)
ช่วยรบ	สัมภาร	_____	แดง
	แพทย์	_____	เขียว
	สัตวแพทย์	_____	น้ำเงินหม่น
	ช่างอากาศ	_____	ฟ้า
ธุระการ	เสมียนตรา	_____	แดง
	สัสดี	_____	เขียว
	แผนที่	_____	น้ำเงินแก่
	พระธรรมนูญ	_____	ขาว
	อนุศาสนาจารย์	_____	เหลือง
	ครู	_____	น้ำตาลอ่อน
	เรือนจำ	_____	เมล็ดมะปราง
	ช่างแสง	_____	เทา
	ยุทธโยธา	_____	เลือดหมู
	เสบียงสัตว์	_____	น้ำเงินหม่น
	แตรวง	_____	ตามกรมต้นสังกัด

สีตามที่กำหนดไว้ดังนี้ เป็นสีหมายที่ด้านบนของอินทรธนูทหารทั้งสิ้น, เว้นแต่ทหารมหาดเล็ก แล ร. ๒ รอ. คงเป็นอยู่อย่างเดิมไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลง

ทหารเหล่า ชะนิด แลจำพวกใด จะควรใช้สีใด ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย

๒) อินทรธนูใหญ่

แถบทองอินทรธนูใหญ่สำหรับนายทหารทั่วไป นอกจากรักษาพระองค์นั้น แถบใหญ่บัดนี้กว้าง

๑ ซ.ม. ดูไม่งดงาม แต่เดิมทีเดียวใช้ขนาด ๑.๕ ซ.ม. ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นขนาด ๑ ซ.ม. นั้น ดูเหมือนจะเป็นเพราะเมื่อจะเปลี่ยนพระราชกำหนดเครื่องแบบทหารบกใหม่เขียนเลขผิดด้วยความพลั้งเผลอ น่าจะเปลี่ยนใช้ขนาด ๑.๕ ซ.ม. ตามเดิมเพื่อให้งามขึ้น ทั้งจะได้เป็นขนาดเดียวกับแถบของนายทหารรักษาพระองค์ ซึ่งรวมทั้งเส้นกิมเช็งกว้าง ๑.๕ ซ.ม. อยู่แล้ว เป็นการสะดวกในการย้ายเปลี่ยนสังกัด เพราะแถบใหญ่ลงกันพอดี

แต่เมื่อจะออกพระราชกำหนดเครื่องแบบทหารบกใหม่แล้ว เป็นการสมควรที่จะเรียนพระราชบัญญัติ ว่าจะควรใช้อินทรธนูชะนิด EPAULETTES ด้วยบ้างหรือไม่ เช่น สำหรับนายทหารพลรบในเวลาแต่งเต็มยศ แม้มีพระราชประสงค์ ดังนั้น ก็ควรใช้โอกาสที่จะออกพระราชกำหนดใหม่นี้เพื่อเปลี่ยน และน่าจะกำหนดมี EPAULETTES เป็น ๓ ชะนิด สำหรับนายร้อยเกลี้ยงไม่มีภู่ สำหรับนายพันมีภู่เส้นบาง สำหรับนายพลมีภู่เส้นใหญ่ การจะควรประการใดสุดแต่พระราชประสงค์

๓) ปลอกคอปลอกข้อมือ

ถ้าจะเปลี่ยนขนาดแถบอินทรธนูใหญ่ สำหรับนายพันนายร้อยทั่วไปแล้ว ก็จำต้องเปลี่ยนขนาดแถบสำหรับปลอกคอ ปลอกข้อมือตามด้วย

แลตามที่ได้ทราบพระราชประสงค์ที่จะเปลี่ยนขนาดกว้างของปลอกข้อมือให้แคบลงนั้นปลอกข้อมือซึ่งใช้อยู่ในทหารบก ณะบัดนี้มีขนาดกว้าง ๑๑ ถึง ๑๒ ซ.ม. จะควรลดให้แคบลงเพียงใดสุดแต่พระราชประสงค์

อนึ่งขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยว่า เมื่อวางหลักเกณฑ์สำหรับสีปลอกคอปลอกข้อมือนั้น ควรใช้ตามสีสาบของอินทรธนูแล้ว สำหรับนายพล, พลรบ, ช่วยรบ, และธุระการ ควรเปลี่ยนสีใช้ตามหลักนั้นด้วย, หรือควรใช้สีดำเหมือนกันหมดอย่างที่เป็นอยู่บัดนี้

๔) เครื่องหมายสังกัด

ตามที่เป็นอยู่เวลานี้มีข้อขัดข้องหลายประการ สำหรับพลรบใช้เลขหมายกรมและหรืออักษรพระบรมนามาภิธัยย่อ ติดบนอินทรธนู เลขหมายกองร้อยติดที่คอเสื้อ การติดบนอินทรธนูทำให้เครื่องหมายหลุดตกหายในเวลาทำท่าอาวุธได้ง่าย หรือมิฉะนั้นก็กดทับบ่าทหารให้เจ็บเวลาแบกอาวุธหรือแบกหามสิ่งของ นอกจากนี้ สังเกตเห็นเวลาผ่านไปมาได้ยาก สำหรับผู้ช่วยรบมีความขัดข้องเยี่ยงที่กล่าวแล้วเช่นเดียวกันและมีมากกว่า เช่น นายแพทย์ของ ร. ๓ กับนายแพทย์ของ ป. ๓ ไม่มีความต่างกันที่เครื่องหมายสังกัดหรือที่สีอย่างไรเลย ฉะนั้น จึงสมควรเปลี่ยนแปลงแก้ไข คือ

ใช้เครื่องหมายแบบใหม่ติดที่คอเสื้อ

เลขหมายกองร้อยติดที่บนดุมสำหรับขัดอินทรธนูน้อยฉะเพาะนายสิบพลทหาร

เครื่องหมายกรมแบบใหม่นั้น สำหรับหน่วยใหญ่ให้มีรูปหรืออักษรต่างกัน หรือให้มีขอบต่างกันด้วย เช่น

กรมปลัดทหารบก, กรมเสนาธิการทหารบก, กรมเสนาธิการทหารอากาศ, กรมพลาธิการทหารบก, มณฑลทหารบก, กองบังคับการกองทัพและกองพล, ใช้รูปต่างกัน กรมราชองครักษ์ใช้อักษรพระบรมนามาภิธัยย่อ, ทหารที่ไม่ได้ขึ้นกรมใหญ่ในกระทรวง หรือหน่วยใหญ่ดังกล่าวมาแล้ว ใช้คชสีห์หรือพระมหามงกุฎตามเดิม สุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ, กรมน้อยในกรมใหญ่ที่กล่าวมานี้ใช้เครื่องหมายมีขอบอย่างเดียวกันกับขอบเครื่องหมายกรมใหญ่ของตนแต่เพิ่มอักษรย่อนามกรมน้อยลงที่กลาง ต่างกองทัพใช้เลขหมายตามชื่อภายในขอบอันเป็นเครื่องหมายกองทัพ เครื่องหมายกองพลก็ตามลักษณะเดียวกันกับที่กล่าวแล้วสำหรับกองทัพ

สำหรับกรมทหารหรือกองพันที่มีนามต่างกัน ใช้เครื่องหมายเหล่าและเลขหรืออักษรประกอบกัน คือ

ร. ใช้รูปปืนเล็กไขว้กันมีเลขหมายหรืออักษร

ม. ใช้รูปกระบี่ " "

ป. ใช้รูปกะบอกปืนใหญ่ " "

ช. และ ส.ส. ใช้รูปพลั่วกับสายฟ้าแลบไขว้กันมีเลขหมายหรืออักษร (ถ้าเมื่อใดแยกทหารช่างและสื่อสารออกเป็นกรมต่างกัน ช. ควรใช้รูปพลั่วกับจอบฝรั่ง และ ส.ส. ใช้รูปสายฟ้าแลบ ๒ สายไขว้กันเป็นเครื่องหมาย)

อ. ชะนิดขับไล่ ใช้ปีกนก ๒ ปีกกับดาว

อ. ชะนิดตรวจการ " " กล้องส่อง

อ. ชะนิดทิ้งลูกระเบิด " " ลูกระเบิด

กรมหรือกองพัน ซึ่งมีนามว่าเป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือของสมเด็จพระบรมราชินีรัชกาลก่อน ๆ ใช้อักษรพระบรมนามาภิธัยย่อของพระองค์นั้น ๆ อย่างเดียวไม่ต้องมีเลขหมายหรือเครื่องหมายเหล่าชะนิด

กรมหรือกองพัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษ ใช้อักษรพระบรมนามาภิธัยย่อ กับเลขหมายประกอบกับเครื่องหมายเหล่า เพราะอาจมีหลายกรมหรือหลายกองพันในเหล่าชะนิดเดียวกันได้

กรมหรือกองพันทหาร ซึ่งสมเด็จพระบรมราชินีดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษ ถ้ามีแต่กรมหรือกองพันเดียวในเหล่าและชะนิดหนึ่ง ใช้เครื่องหมายเหล่าประกอบอักษรพระบรมนามาภิธัยย่ออย่างเดียว ไม่ต้องมีเลขหมาย, มิฉะนั้นต้องมีเลขหมายประกอบด้วย

๕) แถบกางเกงสักหลาด

สำหรับนายทหารรักษาพระองค์ตามที่ใช้อยู่เวลานี้ไม่เหมาะบางประการ คือ กำหนดให้มีแถบ ๒ แถบ ๆ หนึ่งกว้าง ๒.๕ ซ.ม. รวม ๒ แถบกับระยะเคียงมีความกว้าง ๖ ซ.ม. เมื่อนายทหารเหล่านี้ย้ายสังกัดไปอยู่ในกรมกอง ซึ่งไม่ใช่รักษาพระองค์จะต้องแก้แถบกางเกงให้เป็นแถบเดียวมีความกว้าง ๕ ซ.ม. เมื่อแก้เช่นนี้รอยสักหลาด ซึ่งถูกแถบเก่าทับอยู่ไม่เหมือนกับพื้นกางเกงส่วนอื่นดูไม่งดงาม, ผู้ที่รักความงดงามต้องซื้อกางเกงใหม่ด้วยทุนทรัพย์ของตนเองเป็นการเดือดร้อนอยู่ มิฉะนั้นก็ปล่อยไว้ให้เป็นการหน้าเกลียดไม่สมกับฐาน จึงสมควรจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงใหม่โดยลดขนาดแถบของ ๒ แถบลง เมื่อเย็บติดกับกางเกงแล้วให้มีความกว้างระหว่างริมนอกของแถบรวมกัน ๕ ซ.ม. หรือโดยเปลี่ยนใช้แถบเดียวกันกับนายทหารที่ไม่ใช่สังกัดกรมทหารรักษาพระองค์

๖) ประคตและภู่กระบี่

บัดนี้มีประคตอยู่สี่อย่างต่างกัน คือ สำหรับนายพลทั้งสิ้นเป็นทองล้วน นายพันนายร้อยเว้นทหารราบที่ ๒ รอ. เป็นริ้วทองสลับเงินและไหมแดง สำหรับทหารราบที่ ๒ รอ. เป็นไหมน้ำเงินมีริ้วขาว กับสำหรับทหารม้ารักษาพระองค์เป็นทองล้วนไม่มีภู่ ส่วนภู่กระบี่ทองอย่างหนึ่ง เงินอย่างหนึ่ง ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้แถบเงินแทนแถบทองสำหรับนายทหารหน้าที่ช่วยรบ หรือธุระการแล้วเป็นการสมควรจะพิจารณาถึงการเปลี่ยนประคตทุกชะนิดที่ใช้อยู่ ณะบัดนี้, สำหรับนายพันนายร้อยทั้งสิ้นเป็นประคตไหมเงินล้วนแบบเดียวกันหมดด้วย, เพราะนายทหารหน้าที่ช่วยรบและธุระการโดยมากมา

จากนายทหารพลรบ, ถ้ากำหนดให้ใช้ประคดเหมือนกันเวลาย้ายตำแหน่งหน้าที่ไม่ต้องจ่ายเปลี่ยนประคดให้ใหม่เป็นการประหยัดพระราชทรัพย์ได้ทางหนึ่ง

การที่มีประคดสำหรับนายพัน นายร้อยหลายอย่างนั้น แม้แต่สำหรับพลรบโดยฉะเพาะก็เป็นความขัดข้องไม่พึงหวัง ดังกล่าวนี้เช่นเดียวกันอยู่แล้ว, หากเปลี่ยนเสียให้เหมือนกันหมดจะสะดวกดีมาก ข้อที่พึงคิดว่าเมื่อเปลี่ยนเป็นประคดเงินล้วนทั้งหมด สำหรับนายทหารที่ใช้แถบทองที่อินทรธนูและปลอกคอปลอกข้อมือ จะดูขัดเขินนั้น ก็มีเครื่องแต่งตัวของต่างประเทศเป็นตัวอย่างอยู่บ้าง เช่น เครื่องเต็มยศของนายทหารเยอรมัน มีอินทรธนูใหญ่และดุมเสื้อเป็นทอง แต่ประคดก็เป็นไหมเงิน

ประคดที่ใช้อยู่บัดนี้ทั้งสิ้น มีขนาดกว้างมากเกินไปและภู่สั้นไม่งาม, มาทว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงสีดังกล่าวแล้ว ก็สมควรจะลดขนาดกว้างให้น้อยลง และทำภู่ให้หนาทั้งยาวออกอีกเล็กน้อย

ส่วนภู่กระบี่นั้น ถ้าจะเปลี่ยนประคดอย่างไร ก็ควรเปลี่ยนตาม

๗) สายกะบี่

สำหรับใช้เมื่อแต่งครึ่งยศเต็มยศ แต่เดิมมานายทหารรักษาพระองค์กับนายทหารทั่วไปใช้ต่างกันและประคดก็ต่างกัน, ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงให้นายทหารชั้นนายพัน นายร้อย ใช้ประคดไหมทองหรือเงินเหมือนกันหมด แต่สายกระบี่หาได้เปลี่ยนให้เหมือนกันไม่ นายทหารทั่วไปคงใช้สายหนังอยู่ตามเดิม เป็นการลักลั่นไม่งดงาม สำหรับเวลาแต่งครึ่งยศเต็มยศ สมควรจะเปลี่ยนให้ใช้สายไหมทองหรือเงินเหมือนกันทั้งหมด

๘) หมวกเต็มยศและภู่

รูปทรงหมวกเต็มยศนั้น ได้เคยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขริมให้เล็กลงกว่าแต่เดิม ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แก้ไขอย่างไรอีกก็เป็นการสมควรจะกระทำในโอกาสที่เปลี่ยนพระราช-กำหนดครั้งนี้

หมวกเต็มยศสำหรับทหารม้าที่ ๑ รอ. มีผู้ปรารพว่าไม่เหมาะ, เพราะเวลาขี่ม้าหมวกย่อมเลื่อนหงายไปอยู่ทางหลังและสมัครจะใช้หมวกแบบทหารอูลาน ซึ่งว่าตามรูปเสื้อที่ใช้อยู่ก็เป็นการถูกเรื่อง แต่สมควรจะเปลี่ยนหรือไม่ก็แล้วแต่จะทรงพระราชวินิจฉัย

ภู่หมวกเต็มยศสำหรับเครื่องแบบโรงเรียนนายร้อยที่ใช้สีแดงอยู่ในเวลานี้ สมควรจะเปลี่ยนเป็นสีขาว ส่วนสำหรับกรมทหารรักษาพระองค์อื่น ๆ จะมีพระราชประสงค์ให้เปลี่ยนแปลงอย่างไรอีกหรือไม่ และกรมทหารรักษาพระองค์ที่ยังไม่มีภู่ประดับหมวกยอดในเวลาแต่งเต็มยศนั้น จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีขึ้นหรือประการใด

๙) กระดุมเสื้อและเครื่องหมายติดเสื้อ

สำหรับนายสิบพลทหารเวลานี้ใช้เขาหรือเขาเคี่ยว หรือวัตถุเคี่ยวสีคล้ายเสื้อและอย่างเดียวกับกะดุมกางเกง แตกหักง่ายทั้งเป็นการไม่งดงาม และเมื่อจะให้ใช้เลขกองร้อยติดกับกะดุมที่ไหล่เสื้อ

สำหรับขัดอินทรธนูน้อยแล้ว จึงสมควรจะเปลี่ยนเป็นกระดุมโลหะ (สัมฤทธิ์) ด้านและทำเป็นชะนิดโค้งแบน เพื่อมิให้กะดุมที่อกเสื้อกดตัวทหารเจ็บในท่าหมอบและนอนยิง ส่วนสำหรับนายทหารนั้น เวลาแต่งเครื่องสีกากีแกมเขียว สมควรจะใช้กระดุมเสื้อและเครื่องหมายโลหะทั้งปวงติดเสื้ออย่างเดียวกับนายสิบพลทหาร เว้นแต่เลขหมายกองร้อยที่กะดุมไหล่เสื้อไม่ต้องใช้ ส่วนจักร์สำหรับติดที่ปลอกอินทรธนูน้อยหมายยศนั้น, อาจใช้เป็นโลหะอย่างเดียวกันกับกะดุมเสื้อเพื่อความสะดวกที่ไม่ต้อง ขัดนั้นได้อย่างหนึ่ง หรือใช้เป็นจักร์เงินอย่างในปัจจุบันนี้ได้อีกอย่างหนึ่ง สุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ถ้าจะใช้อย่างที่ ๑ คือ เป็นโลหะอย่างเดียวกันกับกะดุมเสื้อในขณะแต่งเครื่องสีกากีแกมเขียวแล้ว ในขณะแต่งเสื้อขาวปกติ คือ เมื่อใช้อินทรธนูน้อยก็น่าจะใช้เป็นอย่างเดียวกัน เพื่อความสะดวกที่ไม่ต้องเปลี่ยน, แต่ในโอกาสใดๆ ที่ใช้อินทรธนูใหญ่ ควรใช้เครื่องหมายโลหะติดเสื้อแลติดอินทรธนูเป็นเครื่องเงินเพื่อความงดงาม และกะดุมเสื้อก็ควรใช้ชะนิดขัดมันอย่างในปัจจุบันนี้

ถ้าใช้อย่างวิธีที่ ๒ คือใช้จักร์เงินติดปลอกอินทรธนูน้อยในขณะเมื่อแต่งเครื่องสีกากีแกมเขียวแล้ว น่าจะกำหนดว่าในทุกโอกาสที่ใช้เสื้อขาว ต้องใช้เครื่องหมายโลหะติดเสื้อแลติดอินทรธนูเป็นเครื่องเงิน ใช้กะดุมชะนิดขัดมันเสมออย่างในปัจจุบันนี้

การจะควรประการใด แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นควร

๑๐) นายทหารฝ่ายเสนาธิการ

ได้จัดเป็นเหล่าหนึ่งขึ้นแล้ว และเป็นการสำคัญที่จะล่อใจให้นายทหารสมัครเข้าศึกษาวิชชาของเหล่านี้จนเป็นผลสำเร็จ ครั้นเมื่อสำเร็จแล้วก็ควรจะบำรุงให้รักเหล่าและเอาใจใส่ในกิจการทั้งปวงของเหล่าอยู่เสมอ จึงเห็นสมควรที่จะให้มีเครื่องแต่งตัวสำหรับเหล่านี้ขึ้นโดยฉะเพาะ คือให้มีเครื่องแต่งตัวเหมือนนายทหารรักษาพระองค์ทุกอย่าง แต่ใช้สีหมายเหล่าเป็นสีบานเย็น เมื่อได้ให้มีเครื่องแต่งตัวขึ้นโดยเฉพาะแล้ว สายเครื่องหมายที่นายทหารฝ่ายเสนาธิการใช้อยู่เวลานี้ก็ยกเลิกได้.

เพราะเป็นแต่หนทางที่ผู้เสพอย่างหนึ่งเท่านั้น
แต่ก็เป็นหนทางของบุคคลนั่นเอง. ควร
แต่งหนังสือเล่มใดของใคร และอาจเลือก
ใช้รูปศัพท์หรือกรรมกองเมื่อใดก็ได้.

ที่จริงนั้นหนทางนี้ ผู้บังคับการกรม
ควรจะใช้เป็นผู้ที่ออกจากโรงเรียนเสนาธิการ
แล้วเป็นส่วนมากจึงจะดี.

การเปลี่ยนแปลงราชการทหารเรือภายใต้การบริหารของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ

เกี่ยวกับกิจการทหารเรือ ในกระทรวงทหารเรือมีการพิจารณาปรับปรุงตัดทอนรายจ่ายเช่นเดียวกับกระทรวงกลาโหม และต้องประสบปัญหาการขยายกำลังของกองทัพเรือเพื่อป้องกันพระราชอาณาเขต ซึ่งงบประมาณในการสร้างกองทัพเรือไทย ความจำเป็นของกองทัพเรือที่จะต้องมีเรือปืนและเรือต่าง ๆ ไว้ประจำในกองเรือนั้น มีความละเอียดอยู่ในบันทึกจัดการกองทัพเรือของนายพลเรือตรีพระยาราชวังสัน เสนาธิการทหารเรือ กราบบังคมทูลเสนาบดีทหารเรือ ดังนี้ คือ*

หมวดที่ ๓
กองทัพเรือสำหรับประเทศสยาม

ก. หน้าที่ ๆ กองทัพเรือของเราจะต้องทำ

ก่อนที่จะกำหนดลงว่า เราควรมีเรือแลอาวุธชนิดใดในกองทัพเรือของเรานั้น จำเป็นต้องกล่าวย่อเสียก่อนว่า กองทัพเรือของเราจะปฏิบัติการตามหน้าที่ ๆ ได้กำหนดไว้ในหมวดที่ ๒ ได้อย่างไร

หน้าที่ ๆ กำหนดไว้ในหมวดที่ ๒ มีดังนี้-

๑. มีกองทัพเรือให้พอป้องกันทะเลนับตั้งแต่เส้นต่อในระหว่างสัตตหีบกับเกาะตะกูดเข้ามาให้แข็งแรงในเวลาสงคราม ซึ่งรวมการทำมาหากินในทะเลภายในเขตร์นี้ด้วย

๒. ทำให้ข้าศึกทำการปิดอ่าวสยามภายในเขตนี้ไม่ได้หรือทำให้การปิดอ่าวนั้นเป็นการไม่แน่นอน

๓. หน่วงข้าศึกให้ช้าเพื่อสันนิบาตชาติหรือสัมพันธมิตร์มาช่วยทัน

๔. ทำให้ข้าศึกยกกองทัพบกมาขึ้นบกภายในเขตร์นี้หรือในที่ใกล้เคียง เช่น ฝั่งระยองไม่ได้ กับเมื่อข้าศึกยกมายึดที่หนึ่งที่ใดได้แล้ว ก็ทำให้คมนาคมของข้าศึกล่อแหลมมาก

๕. ให้ทำการรักษาความเป็นกลางได้โดยเฉียบขาดโดยที่ข้าศึกเกรงที่จะต้องเสียกำลังไปมาก ถ้ามาล่วงล้ำความเป็นกลางของเรา

๖. เป็นกองทัพเรือที่มีราคาพอที่ชาติใหญ่จะเชื่อเอาเป็นสัมพันธมิตร์ได้ในเวลาจำเป็น

*เมื่อพูดทั่วไปสำหรับประเทศสยามแล้ว กองทัพเรือก็มีไว้สำหรับต่อสู้ข้าศึกทางทะเล เพื่อป้องกันพระราชอาณาเขตร์ อิศรภาพแลอำนาจเต็มของประเทศทั้งในเวลาสงบศึกแลในเวลาสงคราม แต่เพราะเหตุที่เราเป็นประเทศเล็กแลถานะเศรษฐกิจของเรายังต่ำมาก แต่มีชายทะเลยาว เราจึงไม่มีทรัพย์พอที่จะสร้างกองทัพเรือหนัก ตั้งป้อมชายทะเลแลจัดตั้งทหารรักษาฝั่งให้เป็นการเพียงพอได้ **จำเป็นต้องหาสิ่งอื่นมาประกอบช่วย** แลจำกัดจัดกำลังทางทะเลให้น้อยลง เพียงป้องกันจุดที่สำคัญที่สุดก่อน เมื่อมีทรัพย์ขึ้นอีกเมื่อใดจึงค่อยขยายกำลังแลที่ ๆ จะรักษาให้กว้างออกไปตามส่วนของกำลังทรัพย์*

สิ่งอื่นที่จะมาประกอบช่วยนั้น มี ๒ อย่างคือ รัฐประสาสโนบาย ซึ่งจะนำมาซึ่งสัมพันธมิตร์อย่างหนึ่ง กับสันนิบาตชาติอิกอย่างหนึ่ง

อันทางรัฐประสาสโนบายนั้น ย่อมเป็นนิติธรรมของโลกมาแต่ใด ๆ แล้วว่า ไม่ว่าชาติใหญ่หรือเล็กต่างก็ย่อมหาเพื่อนไว้ช่วยตัวเมื่อจำเป็นเสมอ นอกจากนั้นยังหาเพื่อนเพื่อช่วยให้การเป็นไปตามรัฐประสาสโนบายนั้นอีก

---

* หจช., สบ. ๒.๔๗/๕๖ บันทึกจัดการกองทัพเรือสยามของพระยาราชวังสัน เสนาธิการทหารเรือ (๑๗ ก.พ. - ๔ มี.ค. ๒๔๖๙).

เมื่อธรรมนิยมเป็นอยู่เช่นนี้แล้ว ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่รัฐบาลจะต้องวางรัฐประสาสโนบายของประเทศลงไปตามคราวตามสมัย แลเพื่อเป็นการก่อร่างสร้างตัวแลรักษาตัวเมื่อยังมีอำนาจน้อยอยู่เช่นนี้ ก็จำต้องทำใจดีต่อบ้านใกล้เรือนเคียง ผันผ่อนไปตามควร ทั้งเอาใจประเทศใหญ่ที่พอจะมีเสียงช่วยเราได้บ้าง

อีกประการหนึ่งในเวลานี้ การตั้งเป็นประเทศของโลกนับว่าแน่นอนลงมากแล้ว มีเมื่อเสร็จมหาสงครามแล้วเป็นต้น การที่ประเทศใหญ่จะไปตีเอาประเทศเล็กมาเป็นเมืองขึ้นนั้น ก็มีโอกาศน้อยเข้า เพราะประเทศใหญ่ๆ เองต่างก็อิจฉากันไม่อยากให้ประเทศอื่นขยายอำนาจออกไปอีก นอกจากที่มีอยู่แล้ว เช่นอย่างที่อังกฤษพยายามจะช่วยเราเมื่อ ร.ศ. ๑๑๒ เป็นต้น

เพราะฉะนั้นเมื่อประเทศใหญ่ใดมาย่ำยีเราก็อาจมีประเทศอื่นมาช่วยเราได้

ในการที่จะให้มีประเทศอื่นมาเป็นสัมพันธมิตร์หรือมาช่วยเรานั้น เราต้องมีกำลังที่เขาจะอาศรัยเราได้บ้างดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และเมื่อกล่าวทางทะเล คือเราต้องมีกองทัพเรือนี้แข็งแรงพอสมควรสำหรับการนี้ คือหน้าที่หรือเกณฑ์ที่ได้กำหนดลงไว้ในข้อ ๖ นั้น

นอกจากสัมพันธมิตร์และประเทศที่จะมาช่วยนั้น ยังมีสันนิบาตชาติอีก ซึ่งถ้าได้ทำสัญญาในการช่วยเหลือซึ่งกันแลกันแล้ว ก็อาจมาช่วยเราเมื่อมีชาติใดๆ มาย่ำยี

แต่ที่จะรอจนกว่าผู้ที่กล่าวมาทั้ง ๓ นี้ มาช่วยเราได้ เราก็ต้องปะทะรับข้าศึกไว้ก่อน ถ้าเราไม่มีกำลังพอการชั้นต้นเช่นนี้หรืองอมืองอเท้าเสีย แลถ้าข้าศึกมายึดจุดสำคัญของประเทศได้เป็น fait accompli แล้ว รัฐประสาสโนบายของโลกก็อาจเปลี่ยนรูปไปเป็นการเข้าเนื้อเราจนน้ำตาตกก็ได้

เพราะฉนั้นเราจึงจำเป็นต้องมีกำลังพอที่จะรับข้าศึกมิให้ข้าศึกมาตียึดเอาจุดสำคัญของเราได้ จนกว่าผู้อื่นจะมาช่วยทัน คือ ปฏิบัติหน้าที่ตามข้อ ๓

จุดสำคัญที่สุดของประเทศสยามนั้น เวลานี้คือ กรุงเทพฯ เพราะเป็นจุดสำคัญถึง ๓ ประการ

๑. เป็นจุดสำคัญในทางรัฐประสาสโนบาย เพราะเป็นเมืองหลวง และเป็นหัวใจของประเทศ

๒. เป็นจุดสำคัญในทางเศรฐกิจ เพราะเป็นศูนย์กลางของความมั่งมี แลการค้าขาย ทั้งสินค้าเข้าแลสินค้าออก

๓. เป็นจุดสำคัญในทางยุทธศาสตร์ เพราะกำลังทหารของประเทศ ทั้งคน เครื่องใช้แลเสบียงอาหารอยู่ที่นี่เกือบทั้งหมด

อนึ่งได้กล่าวมาแต่ข้างต้นแล้วว่า ถึงแม้ว่ากองทัพเรือจะต้องมีหน้าที่ต่อสู้ข้าศึกที่จะมาทางทะเลทั้งหมด เพื่อป้องกันประเทศก็ดี แต่เมื่อเราจนอยู่ก็ต้องคิดรักษาจุดสำคัญก่อน

เพราะฉะนั้นเมื่อเราทำการรักษากรุงเทพฯ ด้วยกองทัพเรือได้แล้วก็นับว่า เราได้ทำหน้าที่ ๓ ข้อ คือ ๑, ๓, ๖ สำเร็จ

สำหรับทหารเรือนั้น ที่เรียกว่ารักษากรุงเทพฯ ก็คือว่ารักษาร่องน้ำสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อมิให้กองทัพเรือข้าศึกแล่นผ่านเข้ามา จนเลยเข้ามาจนถึงลำแม่น้ำเจ้าพระยาได้ประการหนึ่ง เพื่อมิให้ข้าศึกเอาเรือเข้ามาที่นอกสันดอนแล้วระดมยิงกรุงเทพฯ หรือที่ใดที่หนึ่งที่กระสุนปืนใหญ่อาจถึงได้ประการหนึ่ง กับมิให้ข้าศึกยกกองทัพบกมาทางเรือแล้วมาขึ้นบกที่ฝั่งหนึ่งฝั่งใดของอ่าวสยามภายในแนวสัตตหีบกับเกาะตะกูดเข้ามาอีกประการหนึ่ง

ต่อไปนี้จะเรียกการป้องกัน ๓ ประการนี้ว่า "การป้องกันอ่าวสยาม"

ที่จะกำหนดว่าสำหรับป้องกันภายในเขตร์นี้ ควรมีเรือและอาวุธอย่างใดบ้างนั้น ต้องคิดว่าข้าศึกจะมาด้วยกำลังอย่างใดดังจะได้พิจารณาต่อไปนี้

๑. การป้องกันอ่าวสยาม

อ่าวสยามภายในเขตร์ที่กำหนดว่าจะรักษานี้มีรูปเป็นรูปกระบอกข้างๆ ขนานกันลงไป มีส่วนกว้าง ๕๐ ไมล์เศษ เมื่อวัดจากแนวแหลมปู่เจ้าตรงไปทางตวันตกถึงโตนดหลวง ซึ่งอยู่บนฝั่งตวันตกของอ่าวสยามนั้น ตรงนี้มีระยะกว้างจากฝั่งถึงฝั่ง ๕๓ ไมล์ จากเกาะจวงถึงเกาะตะกูด (สามร้อยยอด) ๕๘ ไมล์ จากกลางเส้นต่อเกาะจวงกับเกาะตะกูดมาถึงปากน้ำเจ้าพระยาตรงทุ่นแดงใน ยาว ๗๓ ไมล์

ฝั่งทะเลตวันตกตั้งแต่เหนือเขาสามร้อยยอดมาจนถึงแหลมเจ้าลาย หรือที่เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า แหลมผักเบี้ยนั้น เป็นทราย เลยแหลมผักเบี้ยขึ้นมาเป็นเลน ตามฝั่งมีต้นลำภูและต้นโกงกาง ฝั่งตวันออกตั้งแต่สัตตหีบมาถึงอ่างศิลาเป็นทราย ตั้งแต่ตวันออกหมู่บ้านอ่างศิลามาเป็นเลน ตามบนฝั่งมีต้นโกงกาง

ที่ๆ เป็นเลนและมีต้นลำภูหรือโกงกางขึ้นนั้น นับว่ายกทหารบกอันมีกำลังพลและอาวุธยุทธภัณฑ์เป็นกองทัพไม่ได้ ที่เป็นทรายนั้นยกขึ้นได้ดี แต่ถ้าที่ใดมีเขาตกทะเลก็ลำบาก เพราะเป็นเขารกไม่ใช่เขาเตียน

เมื่ออ่าวสยามในตอนนี้เป็นที่แคบจำกัดเช่นนี้แล้ว ข้าศึกก็ไม่กล้าเอาเรือขนาดใหญ่ตั้งแต่เรือลาดตระเวน ๕,๐๐๐ ตันนั้นมาเลย เพราะเรือขนาดใหญ่นี้ใหญ่และยาวมาก กลางวันเป็นเป้าสำหรับเครื่องบิน เรือดำน้ำ และกลางคืนเป็นเป้าสำหรับเรือใช้ตอร์ปิโดอย่างดี จำเป็นต้องใช้เรือเล็กราว ๔,๐๐๐ ตันลงมา แลเร็วซึ่งมีปืนไม่เกิน ๑๕๐ ม/ม ถึงกระนั้นก็ลำบาก ถ้าเรามีเรือดำน้ำแลเครื่องบินแล้ว ในเวลากลางวันจะลอดเข้ามาได้โดยยาก เพราะเมื่อเป็นที่แคบเพียง ๕๐ ไมล์เศษๆ เครื่องบินขึ้นสูงในระหว่าง ๘๐๐-๑๐๐๐ เมตร์ ที่ฝั่งหนึ่งฝั่งใดก็จะเห็นได้ตลอด ถ้าอยู่กลางอ่าวขึ้นสูงเพียง ๒๐๐ เมตร์ก็เห็นได้ทั้ง ๒ ฝั่ง

อีกประการหนึ่งอากาศในอ่าวสยามเรา โดยมากกลางวันแจ่มใสเสมอ น้อยเวลานักที่จะมีหมอก ทั้งย่านสายตาก็มากอยู่เสมอ นอกจากเวลาฝนตกหรือหมอกตก ซึ่งมีเป็นคราวๆ

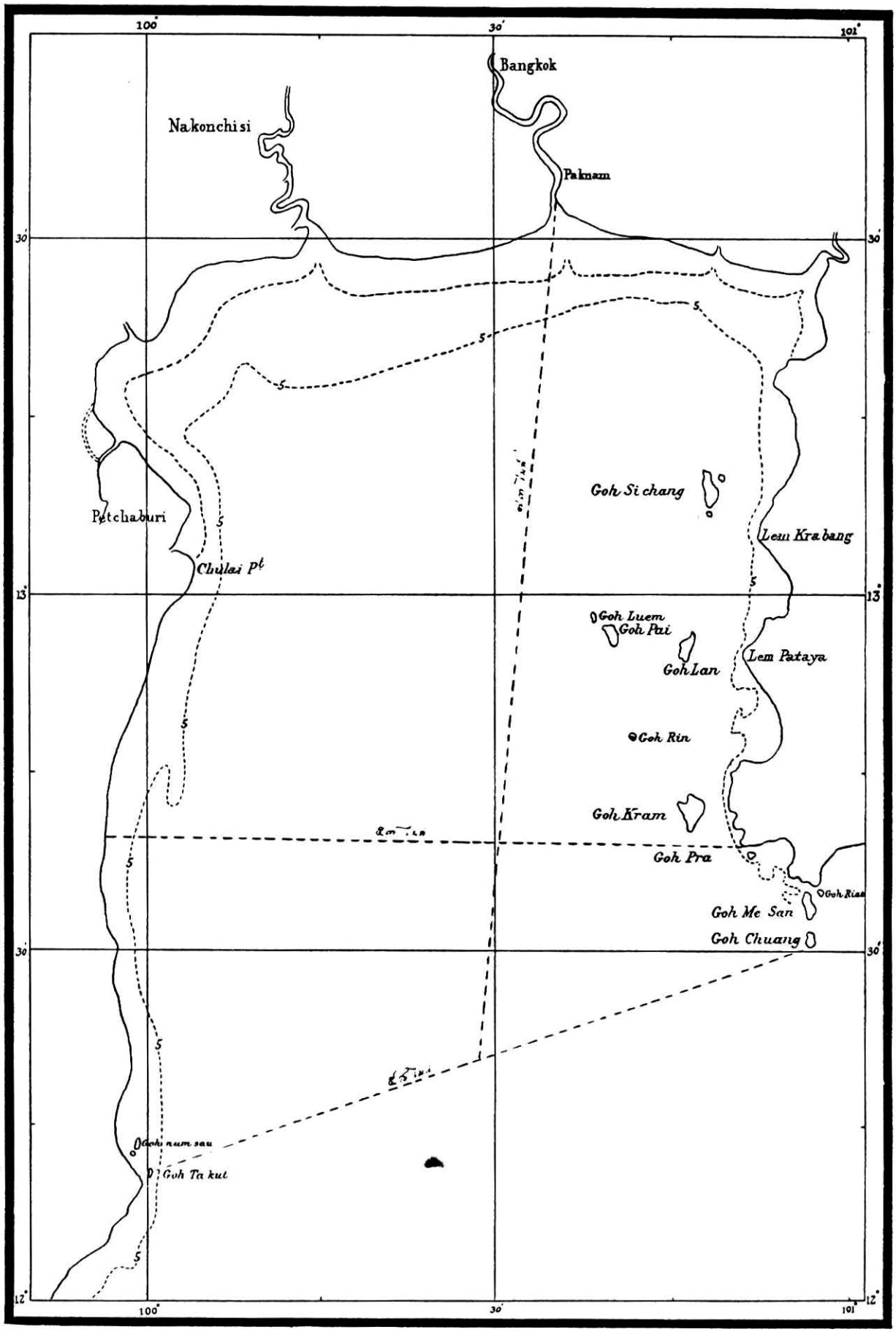
ย่านที่เครื่องบินจากสองฝั่ง จะออกไปทิ้งลูกระเบิดก็ใกล้ ถ้าข้าศึกมากลางอ่าวก็เพียงข้างละ ๒๖-๒๘ ไมล์เท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีทุ่นระเบิดอีก ซึ่งทำให้ข้าศึกไม่แน่ใจว่าจะไปทางใด ด้วยเป็นที่แคบ เราทิ้งทุ่นระเบิดได้ง่าย ส่วนเวลากลางคืนนั้นก็เหมือนกัน ถ้าเรามีเรือพิฆาตและเรือตอร์ปิโดยนต์กับ ร.ย.ฝ. แล้ว ข้าศึกก็ไม่กล้าเอาเรือใหญ่เข้ามา เพราะเป็นเขตร์ที่เรือเหล่านี้ทำการถึง (แต่เรือ ร.ย.ฝ. นั้น ทำการกลางอ่าวได้ต่อเมื่อคลื่นลมไม่สู้มี) ถ้าข้าศึกยังจะขืนเอาเรือใหญ่เข้ามาให้ได้ก็ต้องมีเรือเร็วแห่ห้อมกันเข้ามาอีก ซึ่งยิ่งเป็นเป้าดีสำหรับเครื่องบินขึ้นอีก

เพราะฉะนั้นจึงถือเอาเป็นการแน่นอนได้ว่า ข้าศึกจะไม่เอาเรือใหญ่มาเมื่อเรามี ๑. เครื่องบิน ๒. เรือดำน้ำ ๓. เรือพิฆาฏ ๔. เรือตอร์ปิโดยนต์ ๕. เรือ ร.ย.ฝ. ๖. ทุ่นระเบิด

เรือที่ข้าศึกจะเอามานั้น คงเป็น ๑. เรือลาดตระเวนเล็ก ๒. เรือลีเดอร์ ๓. เรือพิฆาฏ ๔. เรือดำน้ำ เพราะเป็นเรือที่พอจะหลบหลีกเครื่องบินได้แลเรือดำน้ำในเวลากลางวันได้ ส่วนกลางคืนนั้นคงอยู่ที่อันตรายด้วยเรือใช้ตอร์ปิโดอยู่นั่นเอง

ที่จะต่อสู้กับเรือเหล่านี้ในเวลากลางวันนอกจากเครื่องบินและเรือดำน้ำแล้ว เราต้องใช้เรือที่มีปืนขนาดเดียวกับเรือข้าศึกหรือใหญ่กว่า กับสนามทุ่นระเบิดเพื่อป้องกันที่สำคัญ เช่น สันดอนแม่น้ำเจ้าพระยา คือเราต้องมีเรือลาดตระเวนขนาดเล็ก มีปืนไม่ต่ำกว่า ๑๕๐ ม/ม เพื่อต่อสู้มาจากทางไกล เพราะเรือเร็วต้องต่อสู้ด้วยเรือเร็ว ถ้ามิฉนั้นข้าศึกจะหลบไปทางอื่นได้ มีเรือพิฆาฏแลเรือตอร์ปิโดยนต์สำหรับขับไล่เรือดำน้ำ ช่วยกับเครื่องบิน ส่วนสนามทุ่นระเบิดนั้นต้องมีเรือปืนอันมีปืนขนาด ๑๕๐ ม/ม ถึง ๒๐๓ ม/ม รักษา ปืนขนาด ๒๐๓ ม/ม นี้ เป็นปืนที่มีอำนาจมากอาจจะขับไล่เรือลาดตระเวนเล็กแลเรือลีเดอร์ของข้าศึก ซึ่งมีปืน ๑๕๐ ม/ม และเล็กลงมาได้ดีในเวลากลางคืนนั้น คงใช้เรือพิฆาฏแลเรือใช้ตอร์ปิโดอื่นๆ รักษาสนามทุ่นระเบิด

100°
30'
101°
Bangkok
Nakonchisi
Paknam
30'
5
Goh Si chang
Petchaburi
Chulai Pt
Leem Krabang
13°
Goh Luem
Goh Pai
Goh Lan
Lem Pataya
Goh Rin
Goh Kram
Goh Pra
Goh Me San
Goh Chuang
12°
Goh Ta kut

ที่ช่องเข้าสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยานั้นเป็นที่ ๆ จะต้องรักษาเอาเป็นเอาตาย เพราะฉนั้นต้องมีสนามทุ่นระเบิดอย่างแข็งแรงดังที่กล่าวมาแล้ว แลที่นี้เป็นที่รวมกำลังทั้งหมดมารักษาในชั้นที่สุด ถ้าเมื่อใดข้าศึกทำลายสนามทุ่นระเบิดสันดอนเราได้ เมื่อนั้นก็เป็นหมดหวังที่จะช่วยทางเสรษฐกิจของประเทศได้ (ตามถานะทั่วไปของประเทศเวลานี้) เพราะทางเรือเข้าออกจะต้องถูกอุดทันที แต่ข้าศึกก็จะยังไม่สามารถผ่านเข้ามาในร่องสันดอนได้ เพราะเรามีทุ่นระเบิดแลปืนใหญ่อยู่อีกชั้นหนึ่ง ทั้งเครื่องบินก็ทำการได้สดวก เพราะเรือที่แล่นเข้าร่องนั้นต้องแล่นทิศเดียวนาน ๆ เป็นเป้าดี สำหรับปืนใหญ่แลเครื่องบิน

เพราะฉนั้นที่จะรักษาอ่าวสยามในตอนนี้ได้จนถึงสนามทุ่นระเบิดด้วยนั้น เราต้องมี

๑. เรือปืนอันมีปืนขนาด ๑๕๐-๒๐๓ ม/ม

๒. เรือลาดตระเวนอันมีปืนขนาด ๑๕๐ ม/ม

๓. เรือพิฆาฏมีปืนทำลายเรือดำน้ำได้ด้วย แลใช้ลูกระเบิดลึก

๔. เรือตอร์ปิโดยนต์มีปืนพอให้เรือดำน้ำกลัวและใช้ลูกระเบิดลึก

๕. เรือ ร.ย.ฝ. ซึ่งใช้ส่วนเล็กแลความเร็วเข้าทำลายเรือข้าศึกทุกชนิดด้วยตอร์ปิโดตามโอกาศทั้งกลางวันแลกลางคืน

๖. เครื่องบิน (ตรวจการณ์ ทิ้งลูกระเบิด และเครื่องขับไล่)

๗. ทุ่นระเบิดเป็นจำนวนมาก

ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหลายนี้ กล่าวฉะเพาะการต่อสู้ป้องกันอ่าวสยามในตอนที่แคบ ซึ่งเรากำหนดว่าจะเป็นที่ ๆ รับข้าศึกให้อยู่แต่อณาเขตร์ชายทะเลของเรายังต่อลงไปอีกมาก ทั้งอ่าวก็กว้างออกไปด้วย เมื่อเกิดสงครามแล้วข้าศึกฝ่ายรุกก็จะยกเข้ามาทางนั้น แต่จะมาทิศใดด้วยกำลังเท่าใดและจะไปอาศรัยหรือจะไปยึดที่ใดนั้น ถ้าเราไม่ไปทำการสืบสวนหรือสกัดทางคอยสืบเหตุการณ์แล้ว เราก็จะรู้ไม่ได้ แลข้าศึกจะทำการตามชอบใจโดยสดวกสบายมากเกินไป การที่เราจะคอยอยู่แต่ที่ ๆ คิดว่าจะรับเท่านั้น ๆ หาใช่เป็นการทำสงครามไม่ ไม่ถูกด้วยแบบอย่างมีแต่เสียเปรียบแลพ่ายแพ้ข้าศึกทุกท่าไปเท่านั้น

เพราะฉนั้นถ้าเราจะดำเนิรการสงครามให้ถูกต้องแล้ว เราต้องมีเรือเร็วไปตรวจการณ์กับมีเรือที่สามารถที่จะทำอันตรายแก่ข้าศึกได้บ้าง อย่างน้อยให้ลดกำลังลงหรือชอกช้ำ กับให้คนประจำเรือเหน็จเหนื่อยหย่อนความสามารถลงอีกในเวลาที่ข้าศึกเดินทางนั้น

เมื่อเราเป็นประเทศเล็กฝ่ายรับแล้ว เรือที่จะใช้ทำอันตรายข้าศึกนั้น ก็ต้องเป็นเรือเล็ก แอบแลลักลอบทำร้ายข้าศึกใช้ความมืดแลเครื่องกำบังเป็นสิ่งประกอบ คือใช้เรือใช้ตอร์ปิโดในเวลากลางคืน เรือดำน้ำแลทุ่นระเบิดในเวลากลางวัน ส่วนเรือที่จะไปทำการตรวจการณ์นั้นก็ต้องเป็นเรือลาดตระเวน สำหรับการทิ้งทุ่นระเบิดในทางไกลนั้นต้องใช้เรือทิ้งทุ่นระเบิดเร็ว

เมื่อข้าศึกยังรุกเข้ามา การรับแนวนอกก็ต้องร่นรับเข้ามาจนถึงเขตแนวเส้นที่นับว่าเข้าอ่าวสยามตอนแคบนั้นแล้วจึงตั้งการรับต่อสู้โดยเปิดเผยเป็นการใหญ่

เพราะฉะนั้นเมื่อรวมที่กล่าวมาแล้วทั้งสิ้นนี้ จึงเห็นได้ว่าสำหรับการป้องกันทางทะเลของประเทศสยามในชั้นนี้ เราต้องมีเรือ ๒ ชุดคือ สำหรับรักษาสนามทุ่นระเบิดชุด ๑ เรือไปทำการไกลเพื่อสืบข่าว และรบกวนข้าศึกชุด ๑ และเมื่อมาถึงเขตรับข้าศึกตั้งแต่เส้นจากเกาะจวงถึงเกาะตะกูดแล้ว เรือทั้ง ๒ ชุดนี้เข้าทำการร่วมกันเพื่อช่วยกันและประกอบกัน

ที่จะมีเรืออย่างใดเท่าใดนั้น จะได้กล่าวต่อไป

๒. การทำให้ข้าศึกปิดอ่าวสยามภายในเขตร์นี้ไม่ได้ หรือทำให้การปิดอ่าวนั้นเป็นการไม่แน่นอน

แต่ก่อนนั้นเมื่อกองทัพเรือที่มีกำลังมากจะมาปิดอ่าวที่ฝั่งหรือเมืองท่าของกองทัพเรือฝ่ายกำลังน้อยแล้ว ก็ย่อมมาทำการปิดอ่าว ชนิดที่เรียกว่า "ปิดอ่าวใกล้", (Close Blockade) คือกองทัพเรือใหญ่นั้นมาแล่นอยู่หน้าเขตร์ฝั่งหรือ

เมืองท่าที่ต้องการทำการปิดอ่าวนั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเรียกว่า "ปิดอ่าวไกล" (Open Blockade) คือเอากองทัพเรือใหญ่ไปตั้งอยู่ในที่ไกล้พอสมควร แล้วใช้เรือเบามาแล่นคอยเหตุการณ์อยู่หน้าเขตร์ฝั่งหรือเมืองท่าที่จะปิดเมื่อข้าศึกออกมา เรือเร็วก็รีบไปบอก หรือทำอาณัติสัญญาบอกกองทัพเรือใหญ่ แล้วกองทัพเรือใหญ่ก็ออกมาทำการยุทธหรือขับไล่ข้าศึก

เมื่อเกิดมีทุ่นระเบิดและตอร์ปิโดซึ่งเป็นเครื่องอันตรายต่อฝ่ายปิดอ่าวขึ้น ทำให้ปิดอ่าวใกล้ไม่ได้ จึงต้องปิดอ่าวไกลประกอบกับที่มีวิทยุโทรเลขเกิดขึ้น ซึ่งทำให้เรือของผู้ปิดอ่าวสามารถบอกข่าวแก่กองทัพเรือใหญ่ได้เร็วพลันด้วย จึงเลิกการปิดอ่าวใกล้เสียทีเดียว ใช้แต่การปิดอ่าวไกล ข้อนี้ได้ถือเป็นหลักกันมานานแต่ก่อนมหาสงครามแล้ว เช่น ยี่ปุ่นทำการปิดอ่าวปอร์ตอาเธอร์ ๑๙๐๔-๑๙๐๕ นั้น เป็นต้น

ตั้งแต่นั้นมาเครื่องอาวุธต่างๆ ที่มีอยู่แล้ว ก็เจริญขึ้น กับมีอาวุธอื่นเกิดขึ้นอีกด้วย มีเรือตอร์ปิโดขยายโตขึ้น ตอร์ปิโดก็โตขึ้นแลยิงได้ไกลออกไปอีก ทุ่นระเบิดดีขึ้น ดินระเบิดแรงขึ้นกับเกิดเรือดำน้ำและเครื่องบิน เป็นอันว่า การปิดอ่าวนั้นต้องไกลออกไปอีกแลยากขึ้นอีก

เมื่อมาถึงมหาสงคราม ในชั้นต้นอังกฤษทำการปิดอ่าวเยอร์มันนีโดยทางไกลมาก คือในระหว่างเกาะ Shetland กับนอร์เวย์ แต่แล้วก็ยังค่อยๆ เลื่อนออกไปอีก เพราะอันตรายจากเรือดำน้ำมีมากขึ้น

การปิดอ่าวเช่นนี้ต้องเป็นประเทศที่มีกำลังกองทัพเรือใหญ่มาก แลตำบลที่ตามภูมิศาสตร์อำนวยด้วย เพราะฉนั้นจึงมีผู้ตั้งชื่อการปิดอ่าววิธีใหม่ว่า "การปิดอ่าวทางภูมิศาสตร์" (Geographical Blockade) แต่จะใช้วิธีนี้ทำกับประเทศซึ่งมีฝั่งออกมหาสมุทกว้างอย่างฝรั่งเศษ หรือสหะปาลีรัฐอเมริกานั้นย่อมจะไม่ได้

สำหรับประเทศสยามเรา การปิดอ่าวฉะเพาะในอ่าวสยามไม่สู้เป็นของยาก เพราะจุดสำคัญของประเทศมาอยู่ก้นอ่าว ทางเรือเดินมารวมกันเข้าในตอนแคบของอ่าวสยามหมด ถ้าข้าศึกมายึดแนวในระหว่างสัตตหีบกับเกาะตะกูดได้แล้ว ก็นับว่าทำการปิดอ่าวสยามได้ดี เพราะเป็นที่แคบเพียง ๕๐ ไมล์เศษ ในเวลากลางวันมีเรือแล่นตรวจอยู่ไม่เกินกว่า ๔ ลำ ก็ไม่มีเรือเหนือน้ำอะไรจะแล่นผ่านเข้าออกได้ กลางคืนใช้เรือ ๖ ลำก็พอ ต่อจากนี้ไปอ่าวกว้างออกมีโอกาศที่เรือจะเล็ดลอดหนีออกไปได้มาก เช่นในเวลากลางคืนเป็นต้น

ถ้าเราไม่มีเรือกับเครื่องบินแล้ว ข้าศึกก็ไม่จำเป็นต้องผ่านแนวที่กล่าวนั้นเข้ามาก็จะทำการปิดอ่าวได้ดี

แลเรือที่ข้าศึกจะเอามาใช้ทำการปิดอ่าว ก็ต้องเป็นเรือเล็กแลเร็ว (ตามวิธีการปิดอ่าวโดยปรกติ) มีเรือลาดตระเวนเล็ก เรือลิเดอร์ ฯลฯ คืออย่างที่จะเอามาใช้ทำลายการรักษาอ่าวของเรานั้น

เพราะฉนั้นที่จะป้องกันมิให้ข้าศึกมาทำการปิดอ่าวตรงนี้ได้เป็นการแน่นอน เราต้องมีเรือลาดตระเวน เรือใช้ตอร์ปิโด เรือดำน้ำ แลเรือปืนใหญ่สำหรับสนับสนุนเรือเบาเหล่านั้น กับเครื่องบิน คือเรือที่ใช้ในการป้องกันอ่าวสยามนั้นเอง ซึ่งแปลว่า เราใช้เรือพวกเดียวกันนั้นทำการทั้งสองอย่าง

๓. ป้องกันมิให้ข้าศึกยกกองทัพบุกขึ้นฝั่ง

ในข้อนี้ได้กำหนดเขตร์ไว้แต่ภายในเส้นสัตตหีบกับที่ใกล้เคียง เช่นฝั่งระยอง

การที่จะยกกองทัพบกขึ้นฝั่งข้าศึกนั้น ผู้ยกต้องเป็นผู้ที่มีกำลังทางเรือแข็งแรง หรือเมื่อมีกำลังเท่ากัน แต่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ที่เหลวไหลอย่างรัสเซียครั้งสงคราม ๑๙๐๔-๑๙๐๕ นั้น

ตามยุทธศาสตร์ที่ใช้กันนั้น ต้องทำลายกองทัพเรือ หรือปิดกองทัพเรือฝ่ายข้าศึกให้เข้าอยู่ในอ่าวเสียก่อน จึงยกกองทัพบกขึ้นฝั่งข้าศึกได้ แต่เดี๋ยวนี้การทำลายนั้นไม่ใช่เป็นของง่าย เพราะยังมีเรือดำน้ำแลเครื่องบินอยู่ ซึ่งเป็นการยากที่จะค้นหาทำลายได้

ในมหาสงครามนั้น ที่อังกฤษยกขึ้นดาร์ดาเนลส์ แลเยอร์มันนียกขึ้นตีเอาริกาได้ ก็เพราะฝ่ายรับไม่มีเครื่องบินเลย แลเรือดำน้ำก็นับว่าไม่มี

ทหารบกที่จะยกมาเป็นกองทัพได้ ก็ต้องการเรือบรรทุกหลายสิบลำ เช่นเมื่อครั้งเยอร์มันนียกทหารบกขึ้นไปตีจังหวัดริกานั้น มีนายแลพลทหาร ๒๔,๖๐๐ คน ม้า ๘,๕๐๐ ตัว รถต่างๆ ๒,๕๐๐ คัน ปืนใหญ่ ๕๒ กระบอก ปืนกล ๒๒๔ กระบอก เครื่องขว้างลูกระเบิด ๘๔ เครื่อง ต้องการเรือโดยสาร เรือค้าขายขนาดใหญ่ ๒๔ ลำ เรือขนาดเล็ก ๓ ลำ (สำหรับกองหน้า ๔,๐๐๐ คน) กับมีเรือรบต่างๆ ที่คุมแลไปช่วยในการนี้ตั้งแต่เรือสงครามลงมาจนถึงเรือตอร์ปิโด เรือกวาดทุ่นระเบิด ฯลฯ ๒๓๗ ลำ เครื่องบิน ๙๕ เครื่อง (เอาไปในเรือบรรทุกเครื่องบิน ๑ ลำ) เรือเหาะ ๖ ลำ เรือสัมภาระอีกเป็นอันมาก เป็นการใหญ่หาน้อยไม่ แลจากลิเบาไปริการะยะทางก็สั้น ถ้าระยะทางไกลต้องค้างหลายคืนหลายวันแล้วต้องใช้เรืออีกสัก ๑ เท่า ซึ่งแล้วก็ต้องแล่นไปช้าๆ ไม่เกิน ๑๒-๑๔ น็อต อาจเป็นเป้าของเรือดำน้ำแลเครื่องบินได้ดีในเวลากลางวัน ในเวลากลางคืนในระยะทางใกล้ๆ ภายใน ๑๐๐ ไมล์ กองเรือบรรทุกทหารนั้น ก็เข้าอยู่ในความอันตรายจากเรือใช้ตอร์ปิโดแล้ว

เพราะฉนั้นในการป้องกันข้าศึกยกพลมาขึ้นฝั่ง เราคงใช้เรือเดิมนั่นเอง ยกเว้นเรือปืน ส่วนเรือลาดตระเวนนั้นจะใช้ต่อสู้ข้าศึกคงไม่ได้ ใช้ได้แต่ให้ไปคอยสืบข่าวมาแต่ทางไกล แล้วทิ้งทุ่นระเบิดดักทางพร้อมกับเรือทิ้งทุ่นระเบิดแลเรือพิฆาฏที่บรรทุกทุ่นระเบิดไปนั้น

เมื่อเข้ามาภายในเขตร์ที่เรือดำน้ำและเครื่องบินทำการได้ถนัด ๑๐๐-๒๐๐ ไมล์จากฝั่งในเวลากลางวันก็ใช้เครื่องบินแลเรือดำน้ำเข้าตี ในเวลากลางคืน (ภายใน ๑๐๐ ไมล์) ก็ใช้เรือพิฆาฏแลเรือตอร์ปิโดยนต์เข้าตี ถ้าใกล้กว่านั้นก็ใช้เรือ ร.ย.ฝ. เข้าตีได้

ตามวิธีการเราอาจจะกล่าวกว้างๆ ได้ว่า เมื่อข้าศึกยังทำลายกองทัพเรือเบาของเราลงได้แล้ว หรือกีดกั้นป้องกันมิให้เราทำการได้ด้วยทางยุทธศาสตร์ เช่นยกกองทัพเรือมากั้นเสียได้แล้ว ข้าศึกก็คงไม่กล้ายกกองทัพบกเป็นขนานใหญ่มา แต่การทำ Coup de main บางแห่งบางตำบลนั้น เป็นการป้องกันไม่ได้ คงจะทำได้บ้างเสมอ ถ้าข้าศึกปราดเปรียวและต้องการทำ

ยิ่งในส่วนแคบของอ่าวสยามแล้ว ถ้าเรายังมีกองทัพเรือตราบใด ประกอบกับมีเครื่องบินช่วยเหลือด้วยแล้วต้องนับว่าตราบนั้น ข้าศึกจะยกกองทัพบกมาไม่ได้ทีเดียว

การตัดทางคมนาคมของข้าศึกเมื่อข้าศึกได้ยกกองทัพบกมายึดที่หนึ่งที่ใดไว้แล้วนั้น ก็เช่นเดียวกัน คือใช้เรือแลเครื่องบินคอยทำลายเรือลำเลียงต่างๆ ของข้าศึกเมื่อมีโอกาศ

๔. ให้ทำการรักษาความเป็นกลางได้โดยเฉียบขาด โดยที่ข้าศึกเกรงที่จะต้องเสียกำลังไปมาก ถ้ามาล่วงล้ำความเป็นกลางของเรา

ข้อนี้ได้กล่าวความสำคัญแลวิธีปฏิบัติการมาแต่ต้นแล้วไม่จำเป็นต้องกล่าวอีกเป็นแต่ขอกล่าวว่า ถ้าเราได้เตรียมตัวเต็มที่เท่าที่สามารถจะทำได้ เป็นต้นว่ามีกองทัพเรือเบา เท่าที่กล่าวมาแล้วนี้ก็นับว่าเป็นพอในกำลังประจำการ เมื่อมีความจำเป็นเพิ่มเติมขึ้นอีก ก็ต้องเกณฑ์เอาเรือค้าขายมาติดปืนเข้าเป็นกำลังช่วยอย่างที่นอร์เวย์ได้ทำแล้วนั้นต่อไป

ข. จำนวนเรือของกองทัพเรือ

ได้กล่าวมาแล้วว่ากองทัพเรือเบาของเราจะต้องใช้เรือชนิดใดสำหรับการอย่างใด บัดนี้จะได้กำหนดว่า ควรจะมีเรือชนิดใดเท่าใด

พระเจ้านะโปเลียนรับสั่งไว้ว่า "ในการสงคราม ไม่มีเลยที่ว่ามีกำลังมากเกินไป" เพราะฉนั้นในกองทัพเรือนั้นยิ่งมีเรือทุกชนิดได้มากลำเท่าใดก็ยิ่งดีเท่านั้น แต่ที่จะทำอะไรโดยไม่คิดถึงทุนนั้นย่อมทำไม่ได้ เมื่อทุนน้อยก็ต้องทำให้น้อยลงไป

ตามส่วน แต่ก็มีจำกัดในส่วนน้อยว่าจะน้อยที่สุดได้เท่าใดลงไปอีก ทั้งนี้ต้องแล้วแต่ความผิดชอบจะมีแค่ไหน คือจะรับข้าศึกให้ได้เพียงแค่ไหนและนานเท่าใด สำหรับข้าศึกอันมีกำลังเท่านั้น ๆ

เมื่อได้พิจารณาถึงทุนแลการป้องกันตัวทั่วไปไม่ฉะเพาะประเทศหนึ่งประเทศใดเป็นข้าศึกแล้ว จึงเห็นว่าที่จะกำหนดจำนวนเรือนั้น จำต้องแบ่งหน้าที่ของเรือออกเป็นพวกเป็นกองเสียก่อน แล้วจึงบรรจุจำนวนเรือ

กองทัพเรือเบาของประเทศสยามนี้ ควรเรียกชื่อทางยุทธศาสตร์ว่า "กองทัพเรือเพื่อป้องกัน" (Naval Defensive Force) แบ่งออกเป็น ๒ กอง ตามวิธีใช้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อที่ว่าด้วยกำหนดชนิดเรือสำหรับป้องกันอ่าวสยามนั้นคือสำหรับป้องกันสนามทุ่นระเบิดที่วางไว้ ณะ ที่ๆ สำคัญกองหนึ่ง สำหรับทำการโจมตีต่อสู้ข้าศึกทั่วไปอีกกองหนึ่ง กองแรกนั้นควรเรียกชื่อ "กองรักษาฝั่ง" (Coast Defensive Division) กองที่ ๒ ควรให้ชื่อว่า "กองรุก" หรือกองโจร (Offensive Division) หรือถ้าคำนั้นแรงเกินไปก็ควรเปลี่ยนเป็น (Mobile Division)

กองหนึ่งๆ ควรมีจำนวนเรืออย่างน้อยที่สุด ดังนี้

กองรักษาฝั่ง

เรือปืนขนาด ๑,๐๐๐-๒,๐๐๐ ตัน	๔ ลำ
เรือพิฆาต	๓ ลำ
เรือตอร์ปิโด	๔ ลำ
เรือ ร.ย.ฝ.	๑๐ ลำ
เรือกวาดทุ่นระเบิด	๒ ลำ
เรือทิ้งทุ่นระเบิด	ตามสมควร
ทุ่นระเบิดตามสมควร	

กองรุก

เรือลาดตระเวน (๓,๐๐๐ ตัน)	๒ ลำ
เรือพิฆาต	๓ ลำ
เรือตอร์ปิโดยนต์	๖ ลำ
เรือดำน้ำรักษาฝั่ง ๓๐๐-๔๐๐ ตัน	๔ ลำ
เรือ ร.ย.ฝ.	๑๐ ลำ
เรือทิ้งทุ่นระเบิด (เร็ว)	๑ ลำ
เรือลำเลียง	ตามสมควร
ทุ่นระเบิด	ตามสมควร

เวลานี้กองทัพเรือสยามมีเรือที่มีค่าในการรบอยู่ ดังนี้-

๑. เรือปืน ๑ ลำ ร.ล. รัตน์โกสินทร์ หนัก ๑๐๑๖ ตัน มีปืน ๑๕๒ ม/ม ๒ กระบอก

๒. เรือพิฆาตขนาดใหญ่ ๑ ลำ ๑๐๔๖ ตัน มีปืน ๑๐๒ ม/ม ๓ กระบอก ๗๖ ม/ม ๑ กระบอก ตอร์ปิโด ๕๓ ซ/ม ๔ ท่อ

๓. เรือพิฆาตขนาดเล็ก ๒ ลำ ๓๘๑ ตัน มีปืน ๗๖ ม/ม ๑ กระบอก ๕๗ ม/ม ๕ กระบอก ตอร์ปิโด ๔๕ ซ/ม ๒ ท่อ

๔. เรือตอร์ปิโด ๔ ลำ ๑๐๒ ตัน มีปืน ๕๗ ม/ม ๑ กระบอก ๔๗ ม/ม ๑ กระบอก ตอร์ปิโด ๔๕ ซ/ม ๒ ท่อ

๕. เรือ ร.ย.ฝ. ๑ ลำ หนัก ๑๐ ตัน ตอร์ปิโด ๔๕ ซ/ม ๒ ราง เร็ว ๔๐ น็อต

๖. เรือทิ้งทุ่นระเบิดทางไกลได้ ๑ ลำ (ร.ล. เจ้าพระยา)

๗. จะมีทุ่นระเบิด ๔๐๐ ลูก บรรจุดินระเบิด ๑๐๐ กิโลกรัม

นอกจากนั้นมีเรือปืนเก่าๆ ที่ไม่มีค่าในการรบ แต่ใช้เป็นเรือตรวจการณ์และยามรักษาสนามทุ่นระเบิดหรือสำหรับจมกั้นร่องน้ำเมื่อจำเป็นได้ เวลานี้ใช้เป็นเรือฝึกหัดในทางการเรือและปืนใหญ่ชั้นต้น เรือเหล่านี้คือ ร.ล. มกุฏราชกุมาร, ร.ล. พาลีรั้งทวีป, ร.ล. สุครีพครองเมือง, ร.ล. มูรธาวสิทธิสวัสดิ์, ร.ล. สุริยมณฑล.

ส่วนเรือช่วยรบซึ่งใช้เป็นเรือพาหนะทั่วไปในการขนของแลทำแผนที่ ตรวจกระโจมไฟ ทุ่นทางเรือเดิน ก็มี ร.ล. วิเทศกิจการ, ร.ล. หาญทะเล, ร.ล. เจนทะเล, ร.ล. ลิ่วทะเล, ร.ล. พระยม, ร.ล. ผีเสื้อน้ำ, เรือทะเลทั้ง ๓ ลำ และเรือผีเสื้อน้ำนั้นใช้เป็นเรือทิ้งทุ่นระเบิดและกวาดทุ่นระเบิดตามฝั่งได้

ในการจัดกำลังของประเทศนั้นย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องคิดป้องกันตัวเสียคั่นหนึ่งก่อน ภายหลังจึงคิดขยายกำลังออกไปอีกถึงการรุก เพราะฉนั้นในชั้นต้นนี้จึงได้คิดจัดเอาเรือที่มีอยู่แล้วนี้ เข้าประจำในกองรักษาฝั่ง คือ ได้เรือปืน ๑ ลำ เรือพิฆาฏ ๓ ลำ เรือตอร์ปิโด ๔ ลำ เรือ ร.ย.ฝ. ๑ ลำ คงยังขาดอัตราอยู่อีก เป็นเรือปืน ๓ ลำ เรือ ร.ย.ฝ. ๙ ลำ ส่วนเรือกองรุกหรือกองโจรนั้นยังไม่มีเลย ถ้าจะว่ามีเรือทิ้งทุ่นระเบิดทางไกล ๑ ลำ ก็คือ เรือเจ้าพระยา

อนึ่งในการหาเครื่องสร้างประกอบเป็นกองทัพเรือนั้น ได้ถือหลักยุทธวิธีทางเรือเป็นเกณฑ์ทุกคั่น คือเรือชนิดหนึ่งต้องมีไม่น้อยกว่า ๒ ลำ เพราะจะได้ช่วยกันทำการเป็นหน่วยได้ ถ้ามีมากลำขึ้นไปจนถึง ๕ ลำได้ยิ่งดี แต่ได้กล่าวไว้แต่ตอนต้นแล้วว่า เราจะจัดให้มีอย่างน้อยที่สุดที่สามารถจะทำได้ เช่นเรือปืนคิดไว้ให้มีที่ใช้ปืนขนาด ๑๕๒ ม/ม ๒ ลำ ขนาด ๒๐๓ ม/ม ๒ ลำ เรือลาดตระเวน ๒ ลำ นี้นับว่าจัดเป็นหน่วยอันเล็กที่สุด อย่างที่เยอรมันนีได้สร้างเรือ Scharnhorst กับ Gneisnau อังกฤษสร้างเรือ Nelson กับ Rodney นั้น ประเทศอื่นก็ทำอย่างเดียวกัน ทุกประเทศไม่สร้างเรือชนิดเดียวลำเดียวเลย ถ้าผู้ใดทำเช่นนั้น มีประเทศกรีซเป็นต้นแล้ว เขาก็มักล้อกันว่าเป็น Collection of Samples เพราะตามยุทธวิธีนับว่าใช้ไม่ได้ทีเดียว จะใช้ให้ไปทำอะไรก็ไม่ไว้ใจ แลเมื่อใช้ไปแล้วก็ทำอะไรไม่ได้ สุภาสิตไทยเก่าเราซึ่งมีว่า "คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย สามคนกลับบ้านได้" นั้น อาจจะเอามาใช้เป็นหลักจัดหน่วยสำหรับเรือในกองทัพเรือของเราได้ดี แลเรือพิฆาฏก็จัด ๓ ลำ ซึ่งนับว่าเป็นหน่วยเล็กที่สุดสำหรับเรือชนิดนี้เหมือนกัน แลไม่มีประเทศใดเลยที่จัดน้อยกว่านั้น เยอรมันนีใช้ ๕ ลำ เรียกชื่อ Half Flottille (หมวด) เพราะคิดว่าในเวลาสงครามอาจจะต้องซ่อมแซมเสีย ๑ ลำ เดินทางไปเปลี่ยนหรือซำรุดกลางทาง ๑ ลำ เวลาใช้การ คงใช้ได้จริงอย่างน้อย ๓ ลำ ตามยุทธวิธีของเรือชนิดนี้เสมอ

แท้จริงที่คิดมีเรือชนิดนี้สำหรับทั้ง ๒ กอง รวม ๖ ลำนั้น ก็มีความคิดว่า เวลาที่ออกไปรบกวนข้าศึกในทางไกลคงต้องเสียหายไปบ้างอย่างน้อย ๑ ลำ คงเหลือมารวมกันทำการในเขตร์ทำการรับรวมสัก ๔-๕ ลำพอเป็นหน่วย เรือตอร์ปิโดที่คิดว่ามีทั้งสิ้น ๑๐ ลำ ก็ด้วยต้องการให้มีสัก ๒ หน่วย เรือ ร.ย.ฝ. ๔ หน่วยๆ ละ ๕ ลำ

ความจำเป็นที่ต้องมีเรือปืน

ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่ากองทัพเรือเบานั้นจำเป็นต้องอาศรัยถานทัพที่มีปืนใหญ่ป้องกันหรือมิฉะนั้นก็ต้องใช้เรือหนัก

ที่เรียกว่าเรือหนักนั้น สำหรับเราหาใช่เป็นเรือสงครามไม่ ต้องเป็นเรือที่เล็กลงมาตามส่วน

ตั้งแต่มหาสงครามมาแล้ว บรรดาประเทศเล็กทั้งหลายได้ศึกษาพิจารณา แล้วตั้งคณะกรรมการศึกษาพิจารณาอีกชั้นหนึ่งว่า กองทัพเรือของตนจะต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรแลจะต้องประกอบด้วยเรืออะไรบ้าง เนื่องจากเหตุแลผลที่ได้ทราบมาจากมหาสงครามนั้น

ลงท้ายเมื่อได้ศึกษาพิจารณาโต้เถียงกันโดยละเอียดแล้ว ทุกๆ ประเทศลงความเห็นว่า สำหรับกองทัพเรือเบานั้นจำเป็นต้องมีเรือหนักคือที่ปืนใหญ่เป็นตัวตั้ง แล้วต่างก็ทำสกีมสำหรับสร้างกองทัพเรือตามลักษณะแห่งภูมิประเทศ ความ

ต้องการแลตามถานะของเศรษฐกิจของประเทศ จำนวนเรือที่ประเทศเหล่านั้นต้องการจะสร้างนั้นมีแจ้งอยู่ในบาญชีต่อท้ายหมวดนี้แล้ว

แลเมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๔๖๙ นี้เอง คณะกรรมการที่รัฐบาลสวิเดนตั้งให้ทำสกีมกองทัพเรือได้รายงานขอเงินสร้าง ๕,๘๐๐,๐๐๐ ปอนด์ สำหรับใช้สร้างเรือเพิ่มเติมเป็นกำหนดเวลา ๑๐ ปี เพื่อให้กองทัพเรือสวิเดนทำการรักษาฝั่งได้ทั่วไป ในจำนวนเงินนี้จะต้องสร้างเรือสงครามรักษาฝั่ง ๑ ลำ เป็นราคา ๑,๕๐๐,๐๐๐ ปอนด์ นอกนั้นสร้างเรือพิฆาฏ ๔ ลำ เรือดำน้ำ ๗ ลำ เรือตอร์ปิโดยนต์ (สำหรับขับไล่เรือดำน้ำ) ๘ ลำ เรือบรรทุกเครื่องบิน ๑ ลำ เรือทิ้งทุ่นระเบิดอีกตามสมควร ทั้งนี้ทั้งที่สวิเดนมีเรือสงครามฝั่งกับเรือปืนขนาดใหญ่อยู่แล้วถึง ๑๒ ลำ ตามรูปการนี้จะเห็นได้ว่าสวิเดนเดินรัฐประสาสโนบายอย่างกองทัพเรือเบาซึ่งมีเรือหนักสนับสนุน

หลักสำคัญที่ศึกษาพิจารณาได้มาจากสงครามก่อน ๆ แลมหาสงครามแล้ว ถือกันทั่วไปนั้นมีว่า ที่จะป้องกันสนามทุ่นระเบิดกับใช้เรือดำน้ำแลทุ่นระเบิดให้ได้ผลดีนั้น ต้องมีเรือปืนใหญ่หรือป้อมที่ใช้ปืนอันแข็งแรงกว่าเรือของข้าศึกตั้งแต่เรือลาดตระเวนลงมา

ที่วางหลักกันเช่นนี้ก็เพราะเชื่อแน่ว่า ข้าศึกคงไม่ใช้เรือใหญ่เข้ามาฝ่าเรือดำน้ำ ทุ่นระเบิดแลเครื่องบิน ก่อนที่เรือเล็กแลเรือเร็วจะมาขับไล่เรือดำน้ำแลทำลายทุ่นระเบิดได้แล้ว แลเมื่อฝ่ายผู้รับป้องกันมิให้เรือเล็กมาทำลายทุ่นระเบิดแล้วก็นับว่าทำการป้องกันฝั่งได้สำเร็จ

เหตุที่กองทัพเรือสัมพันธมิตร์ทำลายป้อมช่องแคบของดาร์ดาเนลส์ไม่ได้นั้น ก็เพราะสนามทุ่นระเบิดของเตอร์กีมีอยู่ ครั้นเอาเรือเล็กมากวาดทุ่นระเบิด ก็ถูกปืนป้องกันสนามทุ่นระเบิดยิงกลับไป จึงต้องเลิกความคิดทำลายป้อมช่องแคบด้วยปืนใหญ่ของเรือ

สำหรับการรักษาฝั่งหรือสนามทุ่นระเบิดทั้งที่สันดอนของเราเวลานี้มีเรือปืนใหญ่เท่านั้นพอที่จะทำได้ เพราะเหตุว่าฝั่งของเราเตี้ยแลมีสันดอนยื่นออกไปถึงประมาณ ๕ ไมล์ เราไม่สามารถจะมีปืนตั้ง ๔๐๐ ม/ม ที่จะคุ้มครองออกไปถึง (เรื่องนี้จะได้พิจารณาไว้ในหมวดที่ว่าด้วยถานทัพแลการรักษาฝั่งทั่วไป)

สิ่งที่ต้องการในเรือปืนใหญ่ของเรา

ตามที่ได้พิจารณามาแล้วนั้น ปรากฏว่าเรือเร็วตั้งแต่เรือลาดตระเวนขนาดเล็กลงมามีปืนอย่างสูงเพียง ๑๕๒ ม/ม เพราะฉนั้นเรือปืนขนาดใหญ่ ๒ ลำของเราต้องมีปืน ๒๐๓ ม/ม ซึ่งเป็นเขตร์สูงสุดของหนังสือสัญญาวอชิงตัน สำหรับเรือที่ต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ ตัน และควรมีลำละ ๔ กระบอก ตามยุทธวิธีของปืนใหญ่ในเรือแลต้องมีปืนยิงอากาศยาน (ย.อ.) ๗๖ ม/ม ๔ กระบอก อย่างเรือรัตนโกสินทร์ เพราะขนาด ๑๐๒ ม/ม อย่างที่เรือหนักของต่างประเทศใช้นั้น ไทยเราใช้ไม่ดีเพราะเราไม่แข็งแรงพอจะยิงได้ช้านัก ไม่เหมาะกับเครื่องบินที่ไปได้เร็ว ควรเอาจำนวนกระสุนที่ยิงเป็นเกณฑ์ดีกว่า ควรมีปืนกลขนาด ๔๐ ม/ม สัก ๒ กระบอก เพราะยิงอากาศยานได้ดีในระยะตั้งตรง ๒,๐๐๐ เมตร์ (ตามที่ว่ากันว่าปืนขนาดนี้ของฝรั่งเศษดีกว่าของอังกฤษมาก ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงควรสั่งปืนฝรั่งเศษชนิดนี้)

บนดาดฟ้าควรใช้เกราะกันลูกระเบิดจากเครื่องบินในที่ ๆ สำคัญ เช่นหลังห้องเครื่องแลห้องกระสุนควรหนา ๑๐๐ ม/ม ที่อื่น ๆ ควรเป็น ๗๕ ม/ม บ้าง ๕๐ ม/ม บ้าง แล้วแต่จะเห็นสมควร

ตามที่ได้ทดลองกันมาแล้วนั้น ได้ผลว่าลูกระเบิดบรรจุดินระเบิด ๔๕๐ ก/ก ทิ้งลงบนดาดฟ้าเกราะหนา ๗๕ ม/ม อาการระเบิดไม่ทำลายเกราะ แต่ในการทดลองนี้ลูกระเบิดต้องผ่านดาดฟ้าธรรมดาเสียชั้นหนึ่งแล้ว เพราะฉะนั้นสำหรับเรือของเราซึ่งจะมีดาดฟ้าเพียงชั้นเดียวควรมีเกราะหนาถึง ๑๐๐ ม/ม จึงจะพอสำหรับลูกระเบิดขนาดนี้ ที่จะป้องกันตอร์ปิโดนั้น สำหรับเรือเล็กเช่นนี้เป็นของยากที่จะทำ Bulge อย่างเรือใหญ่แล้ว จะแพงเงินมากด้วย ควรใช้วิธีทำห้องกั้นน้ำให้แข็งแรงที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้ ส่วนความเร็วไม่สู้สำคัญสำหรับเรือที่จะไม่หนีและรบระยะไกล เป็นแต่ต้องมีขอบยิงให้มากก็ใช้ได้

เรืออื่น ๆ

เรืออื่นคงทำตามอย่างที่เขาทำกัน ให้ทันสมัยที่สร้างเรือนั้น ๆ เป็นชุด ๆ ไป เช่น เรือลาดตระเวนขนาด ๓,๐๐๐ ตัน ต้องมีปืน ๑๕๒ ม/ม ๔ กระบอก ความเร็วในระหว่าง ๒๗-๓๐ นอต เรือพิฆาฏต่อไปต้องเป็นขนาดในระหว่าง ๓๐๐-๓๕๐ ตันเท่านั้น แต่ต้องมีท่อตอร์ปิโดมากขึ้น ลดจำนวนปืนลง

เรือตอร์ปิโด ใช้เรือตอร์ปิโดยนต์ทั้งสิ้น เพราะเบากว่าเล็กกว่า ข้าศึกเห็นได้ยาก แลยิงถูกยากทั้งคนประจำเรือน้อยกว่า ค่ารักษาน้อยกว่าเรือตอร์ปิโดเดี๋ยวนี้ แต่มีตอร์ปิโดแลปืนเท่ากัน

เรือ ร.ย.ฝ. นั้น ใช้ขนาดอย่างเดี๋ยวนี้ แต่จะต้องมีเรือชนิดที่มีเครื่องยนต์ไฟฟ้าสำหรับเดินเงียบบ้าง

เรือดำน้ำนั้นควรเป็นเรือขนาด ๓๕๐-๔๐๐ ตัน มีท่อตอร์ปิโด ๖ ท่อ มีปืนขนาด ๗๖ ม/ม ๑ กระบอก

ต่อไปภายหน้าปืนกลของเรือตั้งแต่เรือตอร์ปิโดยนต์ขึ้นไปต้องเป็นปืนขนาด ๔๐ ม/ม หมด เพราะยิงอากาศยานได้ด้วย

ค. งบประมาณสำหรับสร้างกองทัพเรือ

ราคาค่าเรือที่จะกำหนดลงไปนี้ เป็นราคาที่กระทรวงทหารเรือได้รู้จากการได้สั่งซื้อมาแล้วเวลานี้บ้าง ได้จากการสืบถามมาบ้าง แลกะเปรียบเทียบกับราคาของเรืออังกฤษบ้าง ไม่เป็นของแน่นอนสำหรับเวลาที่สั่ง คงจะขาดเกินบ้างเล็กน้อย

บาญชีงบประมาณสำหรับกองทัพเรือนั้นมีอยู่ในหน้า ๕๐ ต่อไปนี้ เป็นคำอธิบายการกำหนดฉะเพาะชนิดเรือแลเครื่องอาวุธ

๑. เรือปืนขนาดใหญ่นั้นเวลานี้ อาร์มสตรองออกแบบมาให้มีปืน ๒๐๓ ม/ม ๒ กระบอก ๑๐๒ ม/ม ๔ กระบอก หนัก ๑,๖๒๐ ตัน เป็นราคา ๓๖๓,๐๐๐ ปอนด์ ต่อไปภายหน้าเมื่อของถูกเข้า แลเราจะใช้ปืน ๒๐๓ ม/ม ๔ กระบอก ปืน ย.อ. ขนาด ๗๖ ม/ม ๔ กระบอก กับปืนกล ๒ กระบอกแล้ว ก็เชื่อว่าจะได้ราคาประมาณ ๓๒๐,๐๐๐ ปอนด์ ถ้าทางอังกฤษไม่ได้ ก็คงได้ทางอิตาลี ฝรั่งเศษหรือดันมาร์ก

๒. เรือลาดตระเวนนั้น เป็นราคาที่คาดเอาจากคิดเปรียบเทียบกับเรืออังกฤษในระหว่างสงคราม หักขนาดลงเพิ่มค่าแรงขึ้น เช่น เรือ Contour, Concord หนัก ๓,๗๕๓ ตัน ปืน ๑๕๒ ม/ม ๖ กระบอก ต่อที่อาร์มสตรองเมื่อ ๑,๙๑๗ ราคา ๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์ แต่เราเป็นต่างประเทศจะเอาราคานั้นคงไม่ได้ จึงต้องคิดว่าเรือ ๓,๐๐๐ ตัน ปืน ๑๕๒ ม/ม ๔ กระบอก ปืน ๗๖ ม/ม ๔ กระบอก ปืนกล ๒ กระบอก ควรได้ราคา ๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์เหมือนกัน

๓. เรือปืนขนาดเล็กนั้น เป็นราคาสำหรับเรือรัตนโกสินทร์ ซึ่งต่อเมื่อกำลังของแพง แต่ได้ปืน ๒ กระบอก เมื่อถานะเศรฐกิจของโลกดีขึ้นกับการแข่งขันในการค้าขายมีมากขึ้นอีกแล้วราคาก็คงลดลงบ้าง เวลานี้สำหรับกระสุนดินปืนรู้สึกว่าลดลงบ้างแล้ว เพราะฉนั้นในราคานี้ เชื่อว่าเมื่อถึงเวลาสั่งอีกคงจะได้ปืน ๔ กระบอก

๔. เรือพิฆาฏนั้นเวลานี้ใช้ราคาเก่าที่เราได้สั่งเรือเสือทยานชลแลเสือคำรณสินธุเป็นเกณฑ์ เพราะต่อไปจะใช้เรือขนาด ๓๐๐-๓๕๐ ตันเท่านั้น

๕. เรือตอร์ปิโดนั้นในที่นี้คิดเลิกเรือเก่าทีเดียว เพราะใน ๑๐ ปีนี้จะคงต้องรุ จึงคิดแต่ราคาสำหรับเรือตอร์ปิโดยนต์เท่านั้น เวลานี้ทางฝรั่งเศษให้ราคามา ๓๕,๐๐๐ ปอนด์ ทางอังกฤษแพงกว่าและไม่ดีเท่า

๖. เรือ ร.ย.ฝ. คิดตามราคาอังกฤษและเยอร์มันนีซึ่งเท่า ๆ กัน

๗. เรือดำน้ำคิดตามราคาที่อู่ต่อเรือของทหารเรือดันมาร์กคิดมาให้เป็นราคาเทียบกับเงินปอนด์เป็นเงิน ๒๐๐,๐๐๐ ปอนด์

๘. เรือพี่เลี้ยงเรือดำน้ำ กะเอาเอง เปรียบเทียบกับเรือช่วยรบที่เราคิดต่อมาก่อน ๆ

๙. ตอร์ปิโดคิดตามราคาที่สั่งจากอู่โรงงานของทหารเรือดันมาร์ก คิดประมาณลูกละ ๑,๐๐๐ ปอนด์

๑๐. เงินเผื่อขาดนั้นกะเอาเฉยๆ เพื่อมิให้คับตัว ทั้งนี้ได้ความชำนาญจากที่เคยทำมาแล้ว คือเวลาจะต่อเรือย่อมต้องเพิ่มเติมบ้าง เพราะราคากะไว้น้อยไปอย่างหนึ่ง กับจะต้องเพิ่มเติมของใหม่อีกอย่างหนึ่ง ส่วนที่ว่าเครื่องเบ็ดเล็ดนั้น มีเครื่องทำหมอกปลอม เครื่องกวาดทุ่นระเบิด เครื่องพังเรือดำน้ำและเครื่องอาณัติสัญญา ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งจะต้องซื้อมาอย่างละเล็กอย่างละน้อยแล้วมาคิดทำขึ้นเองเพิ่มเติมจนพอใช้

๑๑. ทุ่นระเบิดนั้น ต้องการประมาณ ๔,๐๐๐ ลูก เวลานี้มี ๔๐๐ จะต้องค่อยสะสมไปอีก โดยคิดทำเองใช้วิธีเก็บเงินที่เหลือทีละเล็กทีละน้อยซื้อของสด ใช้กำลังแลเครื่องจักร์ที่เรามีอยู่แล้ว กับซื้อเพิ่มเติมบ้างพอสมควร ตั้งใจจะทำได้ถึงปีละ ๒๐๐ ลูก

เรื่องทุ่นระเบิดนี้เป็นสิ่งสำคัญที่เราจะต้องทำเองให้ได้ เพราะในเวลาสงครามต้องทำมากทีเดียวสำหรับใช้แทนทุ่นที่ทิ้งลงไปแล้ว

อนึ่งอายุของเรือนั้นควรคิดตามที่ใช้กันตามสัญญาวอชิงตัน คือ เรือใหญ่ เช่น เรือปืน เรือลาดตระเวน เรือทิ้งทุ่นระเบิด เหล่านี้ให้มีอายุ ๒๐ ปี เรือตอร์ปิโดและเรือดำน้ำ ๑๕ ปี

บัญชีงบประมาณสำหรับกองทัพเรือ

ชนิดเรือ	ต้องการ	มีแล้ว	หาเพิ่ม	ราคาประมาณเป็นปอนด์
เรือลาดตระเวน	๒	-	๒	๖๐๐,๐๐๐
เรือปืนขนาดใหญ่	๒	-	๒	๖๔๐,๐๐๐
เรือปืนขนาดเล็ก	๒	๑	๑	๑๘๒,๐๐๐
เรือพิฆาฏ	๖	๓	๓	๑๘๐,๐๐๐
เรือตอร์ปิโดยนต์	๑๐	-	๑๐	๓๕๐,๐๐๐
เรือ ร.ย.ฝ.	๒๐	๑	๑๙	๒๒๐,๐๐๐
เรือดำน้ำ	๔	-	๔	๘๐๐,๐๐๐
เรือพี่เลี้ยงเรือดำน้ำ	๑	-	๑	๘๐,๐๐๐
เรือทิ้งทุ่นระเบิด	๑	๑	-	-
ตอร์ปิโด	๒๕๐	๕๐	๒๐๐	๒๐๐,๐๐๐
เผื่อขาดแลเครื่องเบ็ดเล็ด				๑๒๐,๐๐๐
รวม				๓,๓๗๒,๐๐๐

ถ้าคำนวณเป็นคั่นนับคั่นแรกสำหรับป้องกันสนามทุ่นระเบิดก่อน จะเป็นเงินดังนี้

เรือปืนขนาดใหญ่ ๒ ลำ	๖๔๐,๐๐๐	ปอนด์
เรือปืนขนาดเล็ก ๑ ลำ	๑๘๒,๐๐๐	"
เรือตอร์ปิโดยนต์ ๔ ลำ	๑๔๐,๐๐๐	"
เรือ ร.ย.ฝ. ๙ ลำ	๑๐๔,๐๐๐	"
รวมทั้งสิ้น	๑,๐๖๖,๐๐๐	ปอนด์

ซึ่งคิดเป็นเงินสยามตามอัตราแบงก์ปอนด์ละ ๑๑ บาท จะเป็นเงิน ๑๑,๗๒๖,๐๐๐ บาท เงินกระทรวงทหารเรือที่คาดว่าจะสะสมได้โดยหักค่าซื้ออาวุธดินปืนสำหรับการฝึกหัดทุกปีแล้ว จะได้แน่นอนปีละ ๘๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งจะสร้างเรือคั่นนี้ได้ใน ๑๕ ปี

กำลังกองทัพเรือสยามเวลานี้

ที่ เรือ	น้ำหนัก ตัน	ความเร็ว น็อต	อาวุธ ม/ม						
			๑๕๒	๑๒๐	๑๐๒	๗๖	๕๗	๔๗	รวม
กองเรือปืน									
๑. รัตน์โกสินทร์	๑๐๑๖	๑๒	๒	-	-	๔	-	-	๖
- ๒. มกุฏราชกุมาร	๖๑๐	๑๑	-	๑	-	-	๔	-	๕
- ๓. พาลีรั้งทวีป	๕๐๘	๑๐	-	๑	-	-	๕	-	๖
- ๔. สุครีพครองเมือง	๕๐๘	๑๐	-	๑	-	-	๕	-	๖
- ๕. มูรธาวสิทธิสวัสดิ์	๔๔๗	๙.๕	-	๑	-	-	๕	-	๖
0 ๖. สุริยะมณฑล	๒๒๙		-	-	-	-	๒	-	๒
รวม	๓๓๑๘		๒	๔	-	๔	๒๑	-	๓๑
กองเรือใช้ตอร์ปิโด									
๑. พระร่วง	๑๐๔๖	๓๒	-	-	๓	๑	-	-	๔
๒. เสือทยานชล	๓๘๑	๒๔	-	-	-	๑	๕	-	๖
๓. เสือคำรณสินธุ์	๓๘๑	๒๐	-	-	-	๑	๕	-	๖
๔. ตอร์ปิโด ๑	๑๐๒	๒๐	-	-	-	-	๑	๑	๒
๕. ตอร์ปิโด ๒	๑๐๒	๒๐	-	-	-	-	๑	๑	๒
๖. ตอร์ปิโด ๓	๑๐๒	๒๐	-	-	-	-	๑	๑	๒
๗. ตอร์ปิโด ๔	๑๐๒	๒๐	-	-	-	-	๑	๑	๒
๘. หาญหักสัตรู	๑๐	๔๐	-	-	-	-	-	-	-
รวม	๒๒๒๖		-	-	๓	๓	๑๔	๔	๒๔
รวมทั้งกองทัพเรือ	๕๕๔๔		๒	๔	๓	๗	๓๕	๔	๕๕

- ไม่มีค่าในการรบ

0 เป็นเรือช่วยรบติดปืนไว้เพื่อฝึกหัดเท่านั้น

เพราะเหตุที่กระทรวงทหารเรือได้รับงบประมาณเป็นจำนวนน้อย สภาพกองทัพเรือไทยในขณะนั้นจึงค่อนข้างล้าหลังและหย่อนสมรรถภาพเนื่องจากขาดกำลังเรือและอาวุธที่ทันสมัย เช่น เรือปืนขนาดใหญ่ เรือลาดตระเวน เรือตอร์ปิโดยนต์ เรือดำน้ำ และเรือพี่เลี้ยงเรือดำน้ำ เป็นต้น ดังนั้นนายพลเรือตรีพระยาราชวังสัน จึงเสนอโครงการใช้เงินเก็บสะสมที่เหลือจากงบประมาณเหมาประจำปีเพื่อซื้อเรือปืนขนาดใหญ่ ๑ ลำ เล็ก ๑ ลำ เรือตอร์ปิโดยนต์ ๔ ลำ และเรือยามรักษาฝั่ง ๙ ลำ โดยกำหนดเป็นโครงการระยะยาวประมาณ ๑๕ ปี[๑]

กระทรวงทหารเรือประสบความสำเร็จในการใช้เงินเก็บสะสมของกระทรวงทหารเรือตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ รวมกับเงินงบพิเศษที่ขอพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สั่งต่อเรือรบได้เป็นลำแรกในเดือนพฤศจิกายน ๒๔๗๒ คือ เรือรบหลวงสุโขทัย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ไม่เพียงแต่ทำให้

[๑] หจช., ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๑ คำอธิบายงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๑.

กระทรวงทหารเรือถูกลดงบประมาณเท่านั้น หากที่ประชุมเสนาบดีสภายังมีมติให้เรียกเงินเก็บสะสมและเงินผลประโยชน์เบ็ดเตล็ดที่เก็บสะสมไว้เพื่อจัดซื้อเรือและอาวุธจากกระทรวงทหารเรือเข้าท้องพระคลังตามคำเรียกร้องของกระทรวงการคลังมหาสมบัติด้วย[๑]

รวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม

แม้จะดำเนินการตัดทอนรายจ่ายฝ่ายทหารมาโดยตลอด แต่เมื่อภาวะการเงินของประเทศทรุดหนักในกลางปี พ.ศ. ๒๔๗๓ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเห็นสมควรรวมกิจการกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๔ เพื่อการประหยัดรายจ่ายและเพื่อประสานกิจการเกี่ยวกับการป้องกันพระราชอาณาจักรให้ดีขึ้นกว่าเดิม ตามความในกระแสพระราชดำรัสว่า[๒]

กระแสพระราชดำรัสในการประชุมใหญ่ฯ

คราวนี้เป็นครั้งแรกที่มีการประชุมใหญ่ฯ ที่รวมกระทรวงทหารบกทหารเรือเข้าด้วยกัน เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงอยากถือโอกาสมาในที่นี้ เพื่อจะแสดงความยินดีในการที่ได้เห็นการที่ ๒ กระทรวงรวมกันเข้า และเพื่อจะอธิบายความประสงค์ของการที่ให้รวมกัน ซึ่งเป็นของที่คิดมานานแล้ว แต่ยังไม่มีโอกาสจะกระทำ, การที่ให้รวมกระทรวงเข้าด้วยกันนี้ มีคนหลายคนคิดว่าเป็นการประหยัดเงินอย่างเดียว, แต่ที่จริงนั้นการรวมกระทรวงทั้ง ๒ เข้านั้น ไม่ใช่ความประสงค์ในเรื่องตัดรอนเงินต่างๆ นาๆ ความประสงค์สำคัญก็เพื่อประโยชน์ในการทหารมากกว่าอะไรหมด คือข้าพเจ้าเห็นว่าประเทศสยามเป็นประเทศเล็ก เรามีทหารเพื่อป้องกันตัวแท้ๆ มิควรจะทำการไปโดยไม่เหมาะสำหรับประเทศสยามเลย ประเทศใหญ่ๆ ทหารบกอาจทำการโดยไม่เกี่ยวข้องกับทหารเรือ ทหารเรือทำการไม่เกี่ยวข้องกับทหารบกก็ได้, แต่ของเราต้องใช้วิธีติดต่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวพร้อมเพรียงกัน, การป้องกันพระราชอาณาจักร ทหารบกทหารเรือ, ทหารอากาศต้องใช้กำลังรวมกัน ต้องติดต่อกันอย่างใกล้ชิดโดยแน่นอน เพราะฉะนั้นในระหว่างที่เราคิดเตรียมการที่จะดำเนินการป้องกันพระราชอาณาจักรอย่างไรนั้น ถ้าได้รวมหัวกันปรึกษาหารือ ก็จะเป็นผลดีกว่าที่ต่างคนต่างทำเป็นอันมาก การที่จะรวมหัวกัน, ไม่มีอะไรดีเท่าที่จะรวมเป็นกระทรวงเดียวกัน นั่นเป็นทางให้การปรึกษาหารือเป็นผลสำเร็จติดต่อกันดี นอกจากในเรื่องที่จะติดต่อในทางวางแผนการป้องกันพระราชอาณาจักรแล้ว อีกอย่างหนึ่งก็คือ ทหารบกทหารเรือมีหน้าที่ทำการอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้นควรจะมีระเบียบการให้เหมือนกันมากที่สุดที่จะเป็นได้ เว้นแต่สิ่งที่ต่างกันในทางเทฆนิค นอกนั้นคงมีสิทธิ์เหมือนกัน คือจะได้จะเสียอย่างใดก็ให้เหมือนกัน เช่น นายทหารจะได้ค่าทดแทนต่างๆ นาๆ ควรจะคล้ายคลึงกัน เพราะว่านายทหารทำหน้าที่เหมือนกัน ส่วนหน้าที่ต่างกันตามแผนก เช่น พวกนักบินก็มีสิทธิ์ต่างไป ส่วนพวกทั่วไปแล้วควรให้มีระเบียบการเหมือนกัน, แต่ก่อนก็เคยคิดเหมือนกันว่าจะทำอย่างไรจึงจะให้ระเบียบการคล้ายกันได้, ได้เคยตั้งอนุกรรมการสภาการป้องกันพระราชอาณาจักรขึ้น แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จที่จะพึงทำการอย่างนั้น, เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าการรวมกระทรวงอย่างเดียวจะทำให้ได้ผลตามนั้น, อีกอันหนึ่งก็คือเกี่ยวแก่เรื่องการเงินเหมือนกัน แต่ไม่ใช่เรื่องการตัดรอน ในการเงิน ทำไมเราจึงไม่ใช่หลักการยุทธศาสตร์, หลักการรวมกำลัง ซึ่งเราต้องการที่สุด. แต่ก่อนเมื่อแยกการเงินกัน ต่างคนต่างเหมาเอาไปทำ ใครเก็บเงินได้ก็เอาไปใช้ตามเรื่อง, การที่ต่างคนต่างทำไปนั้น ไม่รู้ถึงกันว่าใครทำอะไร และไม่รู้ถึงเสนาบดีอื่นๆ คือคณะเสนาบดีไม่รู้ว่าทหารทำอะไร, เพราะฉะนั้นจึงมีเสียงบ่อยๆ ว่า ทหารใช้เงินเปลือง เพราะคณะรัฐบาลไม่รู้ถึงกันว่าเราทำอะไร เพราะฉะนั้นที่จะให้มีความรู้สึกว่า ควรจะทำไปได้อย่างไรนั้น การเงินก็ต้องแยกเป็น ๒ แผน คือ ๑. รักษาส่วนที่มีอยู่แล้วให้มีอยู่ต่อไป ๒. ส่วนที่จะเพิ่มเติมให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไป กระทรวงกลาโหมก็จะต้องวางแผนให้เห็นชัดว่า จะต้องทำ

---

[๑] หจช., ร. ๗ ก. ๔/๒๖ รายงานการประชุมอภิรัฐมนตรีสภา ครั้งที่ ๙/๒๔๗๔ วันที่ ๔ มิถุนายน ๒๔๗๔.

[๒] หจช., ร. ๗ ก. ๑/๓๗ ประชุมใหญ่ที่กระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๗๔.

อย่างไร วางกิจการให้แน่ชัดว่าจะทำอะไร แล้วก็จะได้ทราบทั่วกันว่า แผนของเราอันนี้จะทำได้เร็วช้าเพียงใดก็ตามที จะต้องหาเงินให้ได้ คือ ให้เห็นใจว่าจะทำอะไรจำเป็นเพียงใด, ดังนี้ก็จะเป็นผลสำเร็จ. แต่ก่อนนี้เมื่อมีเงินมาแล้วก็แบ่งย่อย ๆ ออกไปไม่ได้รวมกัน สมมุติว่ารัฐบาลให้เงินมาก้อนหนึ่ง แล้วต่างคนต่างได้คนละนิด, ทหารบกได้ปืนใหญ่ ๑ กระบอก, ทหารเรือได้เรือยนต์ ๑ ลำ, กว่าจะสำเร็จได้ก็ช้า, แต่ถ้าเรากะแผนเสียก่อนว่า เราจะต้องการจะให้อะไรสำเร็จก่อน อะไรเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการป้องกันพระราชอาณาจักร แล้วก็ทุ่มเงินไปทางนั้น เช่นนั้นจะเป็นผลดีกว่า เช่น วางแผนการซื้อว่าจะให้ซื้อเรือรบให้ได้มากพอเสียก่อน แล้วแผนทหารบกจะต้องซื้อเครื่องบินก็ซื้อให้มากต่อไป, เมื่อรวมกระทรวงแล้วก็รวมกำลังเงินได้ เมื่อได้ประชุมพร้อมกันเห็นว่า เราควรจะใช้เงินทางไหนแล้วก็ทุ่มเงินไป.

การวางแผนสำหรับการป้องกันพระราชอาณาจักรย่อมทำได้ ๒ ทาง อย่าง ๑ คิดโครงการณ์ให้โต แล้วก็ค่อย ๆ บรรจุตามโครงการณ์ต่อไปตามแต่จะทำได้ แต่ถ้าเราวางแผนอย่างนี้ ในชีวิตของเราผู้ที่นั่งอยู่นี้ไม่มีได้เห็นความสำเร็จ จึงคิดว่าควรวางแผนอีกอย่าง ๑ คือ ทำเป็นขั้น ๆ เราควรนึกได้ว่าถ้าข้าศึกจะมาข่มเหงเรา เขาต้องใช้วิธีที่ง่ายที่สุดก่อน เราก็เคยโดนมาแล้ว เช่น เมื่อปี ร.ศ. ๑๑๒ ใช้เรือเพียง ๒ ลำเท่านั้น, เราต้องป้องกันวิธีที่ง่ายที่สุดเสียก่อนมิให้ข้าศึกใช้วิธีที่ง่ายนั้นได้, ขั้นที่ ๒ มีวิธีอะไรที่เขาจะใช้ได้แล้ว เราต้องป้องกันเป็นขั้น ๆ ไป เช่นในขั้นต้นมิให้ทำอย่างปี ร.ศ. ๑๑๒ ได้, เพราะฉะนั้นขั้นที่ ๒ ก็คือ เราจะต้องป้องกันมิให้ข้าศึกเอาเรือขนทหารขึ้นบกสำหรับตีกรุงเทพ ไม่ให้เอาเรือขนเครื่องบินมาทิ้งลูกระเบิดลงกรุงเทพฯ แล้วก็นึกไปเป็นขั้น ๆ เมื่อสำเร็จขั้นใดแล้วก็เขยิบไปเป็นขั้น ๆ จนสุดท้าย ถ้าข้าศึกจะมาตีเรา ต้องใช้กำลังมากที่สุด, ใช้เงินทองมากที่สุด, แต่ถ้าเราจะคิดถึงผลสุดท้ายเสียทีเดียว ไม่ให้เขามาตีได้ ก็จะไม่มีเวลาสำเร็จเลย, เราก็ได้แต่นั่งดูความไม่สำเร็จเท่านั้น เพราะฉะนั้นเราเห็นว่าวิธีการวางแผนให้เป็นขั้น ๆ ให้ข้าศึกต้องใช้เงินมากขึ้นทุกที, ทำการเข้าตียากขึ้นทุกทีนั้น รู้สึกว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะควรกระทำ คือ ทุก ๆ ขั้นต้องแบ่งออกไปว่า ทหารบก, ทหารเรือ, ทหารอากาศ จะต้องทำอะไรบ้าง ฝ่ายไหนแผนกไหนสำคัญกว่ากันอย่างไร แผนกไหนควรจะทำให้สำเร็จก่อน เพื่อให้ผลนั้นสำเร็จเร็วที่สุดที่จะเป็นได้.

เพราะฉะนั้น การเหล่านี้ทั้งหมดจะทำได้ก็ต่อเมื่อได้รวมทหารบกทหารเรือเข้าด้วยกันโดยแน่นอน ข้าพเจ้าจึงเห็นความสำคัญในการที่ทหารบกทหารเรือและทหารอากาศจะต้องรวมกันนี้

คราวนี้, เมื่อกี้นี้กรมหลวงสิงหฯ ได้รับสั่งถึงเรื่องการเงินขาดแคลนของรัฐบาล เรื่องนี้ที่จริงทหารควรจะรู้สึกว่าถ้าหากเป็นเวลาสงครามมาติดพระนคร เงินของรัฐบาลย่อมต้องใช้ในการทหารหมด, กระทรวงทุกกระทรวงต้องทำการเพื่อช่วยทหาร และคนทุกคนต้องทำงานเพื่อช่วยทหารหมดเหมือนกัน, แต่เวลานี้การเศรษฐกิจตกต่ำการเงินขาดแคลน ทั้งนี้ประเทศสยามตกอยู่ในที่อันตรายเท่ากับเวลาสงคราม แต่มิใช่สงครามอาวุธ, เป็นสงครามการเงิน. จึงอยากให้ทหารเอาใจช่วยผู้ที่จะต่อสู้กับสงครามการเงิน คือ ฝ่ายกระทรวงพาณิชย์ฯ, กระทรวงการคลังฯ, เป็นต้น เขาย่อมจะหนักใจมากเหมือนกัน และการสงครามอย่างนี้เราพึ่งได้เคยพบเป็นครั้งแรก ไม่ใคร่จะชำนาญในกิจการนี้ นับว่าลำบากเป็นของหนักอกมากทีเดียว.

ในเวลาสงครามนั้น, ถ้าทหารขวัญเสียแล้ว บ้านเมืองก็ล่ม, ในเวลาสงครามเศรษฐกิจก็เหมือนกัน เราขวัญเสียไม่ได้, ถ้าเราขวัญเสียแล้วก็ล่มเช่นเดียวกัน. ในเร็ว ๆ นี้ได้เห็นหนังสือพิมพ์ลงข่าวอะไรต่าง ๆ นา ๆ ข้าพเจ้าอยากจะหาว่าลงเป็นเชิงยุแหย่ให้ทหารขวัญเสียในเวลาที่เศรษฐภัยมาถึง, หวังใจว่าทหารจะไม่เชื่อคำยุแยงเหล่านั้น เมื่อกี้นี้พูดถึงระเบียบการอยากจะพูดอีกอย่างหนึ่งว่าหน้าที่ทหารกับพลเรือนนั้น ไม่ควรเอาเข้าไปเปรียบกัน, เมื่อหน้าที่ต่างกัน, สิทธิ์ที่จะได้ก็ต้องไม่เหมือนกัน. อย่าคิดว่าพลเรือนได้อย่างนั้น ทหารได้อย่างนี้. ถ้าเราเอามาเทียบกันแล้วจะไม่ถูกทาง, ไม่งดงามเลย. ควรจะแยกเป็นคนละส่วนทีเดียว, ในหนังสือพิมพ์ลงข่าวว่าจะลดเงินเดือนนายทหารและจะไม่ลดทางฝ่ายพลเรือนต่าง ๆ นา ๆ เป็นไปไม่ได้, เวลานี้ข้าราชการทั้งหมดถ้าได้กินก็กินด้วยกัน, อดก็อดด้วยกัน. เวลาที่เราต้องได้รับความลำบากก็ต้องเป็นด้วยกัน, ถ้าไม่อย่างนั้นก็จะเรียกว่าให้ประโยชน์แก่ฝ่ายหนึ่ง ไม่ให้ประโยชน์แก่อีกฝ่ายหนึ่ง, หวังใจว่านายทหารคงจะไม่ฟังและขวัญเสียให้สมประสงค์ของพวกยุแยงเป็นแน่. และหวังใจว่าจะพยายามคอยชี้แจงต่อผู้น้อยเพื่อรักษาขวัญของทหารไว้ อย่าให้เชื่อคำยุแยง ถ้านายทหารหรือข้าราชการทั่ว ๆ ไป จะเอาแต่ประโยชน์อย่างนั้นอย่างนี้อย่างพ่อค้าและวางตนเหมือนเป็น

ลูกจ้าง ไม่รู้สึกตัวเองว่าตนเป็นข้าของแผ่นดิน ไม่ยอมสละความสุขส่วนตัวให้เมื่อจำเป็น, ถ้าทุกคนรู้สึกเหมือนเป็นเพียงลูกจ้างเช่นนี้แล้ว บ้านเมืองก็ล่มแน่.

เพราะฉะนั้น, ขอวิงวอนให้ผู้ใหญ่สังเกตเรื่องนี้ แล้วปลุกใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาอย่าให้ขวัญเสีย, การที่เสนาบดีกระทรวงกลาโหมได้รับสั่งเมื่อกี้นี้ก็ทำให้รู้สึกอุ่นใจขึ้น และขอบพระทัยเป็นอันมาก สำหรับเราเองนั้นก็มั่นใจและไว้วางใจอยู่ว่า ทหารจะไม่เชื่อคำยุแหย่เหล่านั้น.

เมื่อรวมกิจการกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหมแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ นายพลเรือเอก กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม มีอำนาจหน้าที่บังคับบัญชากิจการทหาร ๓ ฝ่าย คือ ทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ กับโปรดเกล้าฯ ให้ นายพลเอก พระองค์เจ้าอลงกฏ ผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเดิมเป็นรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

กิจการในกรมอากาศยาน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของกรมอากาศยานมาแต่เมื่อครั้งทรงเป็นคณะกรรมการตัดทอนรายจ่ายฝ่ายทหาร ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ แล้ว เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงสนพระทัยและทรงพอพระทัยในกิจการของกรมอากาศยานมาก ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสชมเชยเมื่อครั้งเสด็จทอดพระเนตรกิจการของกรมอากาศยาน ความว่า

....ข้าพเจ้าได้มีใจฝังอยู่ในเรื่องการอากาศยานมาช้านาน ตั้งแต่ครั้งยังอยู่ในประเทศอังกฤษ เมื่อได้ทราบว่ากระทรวงกลาโหมส่งนายทหารไปเรียนวิชาการบินนั้น ก็รู้สึกว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ในครั้งนั้นเมื่อได้พบนายทหารทั้งสามคนที่ไปเล่าเรียน หาได้นึกไม่ว่าจะสามารถมาก่อสร้างกรมอากาศยานให้ใหญ่โตถึงเพียงนี้ ไม่มีใครนึกฝันเลยว่า ผู้ที่ไปเรียนนั้นจะมาทำการอะไรหรือก่อสร้างอะไรได้ ที่จริงเวลาที่จะได้เล่าเรียนก็มีไม่มากนัก เมื่อมานึกดูถึงผลของการที่ทำได้เทียบกับทุนที่กระทรวงกลาโหมได้ลงไป โดยส่งนายทหารสามคนออกไปนั้น ได้กำไรเหลือที่จะนับ นี่เป็นสิ่งที่เราควรยินดีและควรชมเชยนายทหารที่ได้ไปเล่าเรียนมาเป็นอันมาก

การอากาศยานนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่เชิดชูเกียรติยศของชาวไทยและประเทศสยามยิ่งกว่าการอื่น ๆ เพราะเกือบจะเป็นสิ่งเดียวที่เป็นวิธีการทางเทฆนิคอันเราสามารถทำได้เองด้วยคนไทยทั้งนั้น ไม่ต้องอาศัยชาวต่างประเทศมาตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ เนื่องในการนี้ชาวต่างประเทศที่ได้มาถึงที่นี้ทั้งที่มาโดยทางอากาศก็ดี ทางอื่นก็ดี ย่อมรู้สึกประหลาดอัศจรรย์ใจและชมเชยทั้งนั้น เพราะโดยมากเขาเหล่านั้นไม่ได้นึกเลยว่า คนไทยเราจะสามารถตั้งกรมอากาศยานขึ้นเป็นปึกแผ่นใหญ่โตได้ถึงเพียงนี้ เพราะฉะนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่เชิดชูเกียรติยศของประเทศสยามและเชิดชูหน้าชูตาชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนั้นการที่กรมอากาศยานตั้งขึ้นได้อย่างมั่นคงก็เพราะเราได้พากเพียรพยายามทำเป็นเครื่องเตือนใจเราเองด้วยว่า ถ้าเรามีความเพียรพยายามทั้งทางความคิดและทางน้ำใจแล้ว จะทำอะไรก็ย่อมสำเร็จได้ ดังที่ได้เห็นตัวอย่างในความสำเร็จของการอากาศยานนี้ เพราะเราเพียรพยายามเราจึงสามารถทำเครื่องบินได้เอง ข้อนี้เป็นเครื่องเตือนใจของชาวไทยอยู่เสมอให้ตั้งใจพยายามอุตสาหะคิดเองทำเอง ซึ่งจะเทียบทันชาวต่างประเทศได้เหมือนกัน

นอกจากนั้น นายทหารตลอดจนนายสิบและพลทหารที่อยู่ในกรมอากาศยานนี้เป็นผู้ที่มีน้ำใจจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และชาติบ้านเมืองอย่างแน่แท้ ต้องทนความลำบากยากเหนื่อยทุกอย่างทั้งต้องฝ่าอันตรายอยู่เกือบทุกวันก็ว่าได้ บางทีอาจที่จะต้องเสียสละเลือดเนื้อชีวิตในวันนี้พรุ่งนี้ก็ได้ เพราะฉะนั้นเรียกว่าเป็นผู้ได้แสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และชาติบ้านเมืองโดยพร้อมมูล ส่วนนายทหารที่ทำการงานอยู่ในกรมอากาศยานนั้น ก็ต้องมีความไหวพริบดี ต้องกล้าหาญทั้งในทางน้ำใจ และทั้งในทางความคิด เป็นตัวอย่างอันดีแก่นายทหารทั่วไป....[๑]

[๑] หจช., ร. ๗ ก. ๖/๖ เสด็จทอดพระเนตรกิจการกรมอากาศยาน.

ความก้าวหน้าในกิจการกรมอากาศยานที่ประสบผลสำเร็จอย่างน่าชื่นชมคือ การพยายามออกแบบทดลองสร้างเครื่องบินขึ้นเองด้วยฝีมือคนไทย หลังจากการทดลองบินในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๐ ปรากฏผลเป็นที่น่าพอใจ เครื่องบินชุดนี้ได้รับพระราชทานนามว่าเครื่องบินแบบ "บริพัตร"[๑] เมื่อทดสอบประสิทธิภาพของเครื่องบินเป็นที่แน่ใจแล้ว กรมอากาศยานของไทยจึงเริ่มมีบทบาทในการสร้างสัมพันธไมตรีกับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ด้วยการส่งเครื่องบินออกไปเยือนประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศอินเดีย ประเทศอินโดจีน ตามคำเชิญของรัฐบาลประเทศนั้นๆ และเชิญรัฐบาลประเทศเพื่อนบ้านให้ส่งเครื่องบินมาเยือนประเทศเราบ้างเป็นการตอบแทนกัน[๒] นอกจากนั้นการอากาศยานไทยยังได้รับเชิญให้ส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมในการประชุมระหว่างชาติว่าด้วยเครื่องบินพยาบาลที่กรุงปารีสด้วย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนกิจการอากาศยานมาโดยตลอด จนกระทั่งเมื่อนายคลิฟฟอร์ด บี. ฮาร์มอน (Mr. Clifford B. Harmon) นายกสมาคมสันนิบาตนักบิน (The International League of Aviators) ส่งหนังสือเชิญจากกรุงปารีสชักชวนให้ประเทศไทยร่วมก่อตั้งกองอากาศยานระหว่างประเทศขึ้น เพื่อดำรงสันติภาพและป้องกันอาณาจักรของแต่ละประเทศ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระราชดำริเห็นด้วยกับความคิดจัดตั้งกองอากาศยานระหว่างประเทศก็ตาม แต่ไม่ทรงเห็นว่าจะประสบผลสำเร็จได้เนื่องจากหากเกิดสงครามขึ้นแล้ว กองอากาศยานระหว่างประเทศก็จะไม่มีบทบาทอะไรและอาจจะกลายเป็นอาวุธให้ประเทศใดประเทศหนึ่งหรือฝ่ายประเทศสัมพันธมิตรใช้ปราบปรามประเทศอื่นก็ได้ จึงพระราชทานกระแสพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องตอบรับคำชักชวนนี้[๓]

นอกเหนือจากการอากาศยานแล้ว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมแผนที่เป็นกิจการทหารไทยอีกกรมหนึ่งที่มีความก้าวหน้าเทียบเคียงกับต่างประเทศ โดยได้รับเชิญให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกแห่งสภาวิจัยนานาชาติ (International Research Council) ในแผนก International Union of Geodesy and Geophysics ซึ่งมีการประชุม ๓ ปีต่อครั้ง ในการนี้กระทรวงกลาโหมได้ส่งผู้แทนจากกรมแผนที่เข้าร่วมประชุมด้วยเสมอ[๔]

การเปลี่ยนแปลงกองทัพในปี พ.ศ. ๒๔๗๔

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ กระทรวงกลาโหมได้ดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกองทัพครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง เพื่อตัดทอนงบประมาณทางการทหารให้เข้ากับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การพิจารณาตัดทอนรายจ่ายยุบหน่วยงานทางทหารบางหน่วย และการย้ายสับเปลี่ยนต่างๆ ดังปรากฏรายละเอียดในรายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี ความว่า[๕]

---

[๑] กระทรวงกลาโหม, **ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม ๘ เมษายน ๒๔๓๐ - ๘ เมษายน ๒๔๙๖** (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, ๒๔๙๖), หน้า ๓๘๑.

[๒] หจช., ร. ๗ ก. ๖/๑๐ ส่งเครื่องบินออกไปประเทศอินเดีย หจช., ร. ๗ ก. ๖/๑๑ เชิญรัฐบาลอินเดียให้ส่งเครื่องบินทหารมาเยี่ยมประเทศสยาม และ หจช., ร. ๗ ก. ๖/๑๔ ส่งเครื่องบินไปประเทศอินโดจีน.

[๓] หจช., ร. ๗ ก. ๖/๙ เจ้าพระยามหิธร กราบทูลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๔๗๒.

[๔] หจช., ร. ๗ ก. ๑/๑๗ เรื่องประชุมการทำแผนที่แห่งสมาคมอินเทอเนชะแนล เรเสอร์ช เคานซิล.

[๕] หจช., ร. ๗ ก. ๑/๙ แก้ไขเปลี่ยนแปลงราชการทหารบก เพื่อเข้าสู่ดุลยภาพและเรื่องโครงการทหาร พ.ศ. ๒๔๗๕.

รายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๔๗/๒๔๗๔.

วันจันทร์ที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

วันนี้ ภายหลังประชุมเสนาบดีที่พระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประชุมอภิรัฐมนตรีต่อไป, อภิรัฐมนตรีเฝ้า ๕ พระองค์, สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ประชวร.

โปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกับพระองค์เจ้าอลงกฎ รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เข้าเฝ้าฯ ในที่ประชุมด้วย.

เริ่มประชุมเวลา ๑๓.๔๕ น.

เรื่องการทหาร.

กรมหลวงสิงหฯ กราบบังคมทูลข่าวคราวทางทหารที่บางคนไม่พอใจในกิจการของรัฐบาล ทั้งได้ข่าวลือเรื่องจะตัดบำนาญด้วย กับได้กราบบังคมทูลถึงโครงการที่กระทรวงกลาโหมคิดจะตัดทอน ยุบกรมกองทหารและสับเปลี่ยนตัวบุคคล.

มีพระราชดำรัสว่า มีปัญหาโยงไปถึงทหารรักษาวังด้วย ซึ่งถ้ายุบจะลดเงินได้ ๒๐๐,๐๐๐ บาท จะยุบหรือไม่. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ กับพระองค์เจ้าอลงกฎ กราบบังคมทูลว่า ทรงเห็นยังไม่ควรยุบ.

มีพระราชดำรัสว่า ตามโครงการที่กระทรวงกลาโหมกะจะยุบนั้น เป็นไปในส่วนที่จะตัดกำลังลงมาก ซึ่งไม่มีพระราชประสงค์จะให้เป็นเช่นนั้น.

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ กราบบังคมทูลว่า บางกรมกองอย่างเช่นกองทหารที่เด่นไชย และลำปาง ไม่น่าจะยุบ. กรมหลวงสิงหฯ กราบทูลว่า ถ้าได้ทราบจำนวนเงินที่จะต้องตัดทอนเสียก่อนก็พอคิดเข้าหาได้.

มีพระราชดำรัสว่า ควรตัดงบประมาณลงให้มากเท่าความจำเป็น เว้นแต่กำลังทหารกับตำรวจ นายฮอลล แปตซ เคยกราบบังคมทูลว่า ควรเรียกคนเข้าใหม่ให้น้อยแต่เพียงสักครึ่ง ๑ กับเห็นควรตัดทางทหารเรือ โปรดให้กรมหลวงสิงหฯ ไปทรงลองคิดดูว่า ตามทำนองนี้จะลดอะไรได้บ้าง. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ทูลถามกรมหลวงสิงหฯ ว่า ตามโครงการที่กราบบังคมทูลว่าจะยุบกรมกองทหารลงนั้นจะลดเงินได้เท่าใด. กรมหลวงสิงหฯ กราบทูลว่า ลดได้ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ตรัสว่า ไม่คุ้ม, เงินอีก ๘ ล้านครึ่งทำอะไร, ทรงเห็นควรลดสัสดี ซึ่งต้องจ่ายอยู่แพงมาก และอะไร ๆ ที่รุงรังไม่คุ้มค่า. กรมหลวงสิงหฯ กับพระองค์เจ้าอลงกฎ กราบทูลว่า ถ้าลดแต่ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ไม่ต้องลดกำลังพลรบ ลดทางอื่นได้. กรมพระกำแพงเพชรฯ ตรัสว่า ต้องระวังการทำงบประมาณเหมือนกัน เพราะว่าถ้ากระทรวงมหาดไทยลดเงินลง ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท, คลังลด ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท พาณิชย์และคมนาคมลด ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท ถ้าทางทหารไม่ลดลงตามส่วนงบประมาณทหารจะขึ้นสูงมากจนดูไม่งาม จะเป็นว่าลดเงินไปให้ทหาร, ไม่มีการ development เลย.

มีพระราชดำรัสว่า เมื่อโครงการเปลี่ยนไป การเปลี่ยนตัวคนที่เสนาบดีกลาโหมถวายรายชื่อนั้นก็ต้องคิดใหม่, ทรงพระราชดำริเห็นว่า การที่จะคิดตัดทอนต้องอย่าให้มีอันตราย ถ้ามิฉะนั้นก็เลิกทหารเสียเลย เอาเงินมาเพิ่มตำรวจ มีแต่ทหารจ้าง. โปรดให้ไปลองดำริทำโครงการใหม่ในทางที่จะไม่ยุบกรมกองทหารที่เป็นกำลัง กรมหลวงสิงหฯ กับพระองค์เจ้าอลงกฎรับพระบรมราชโองการ.

เสด็จขึ้นเวลา ๑๔.๕๕ น.

วันพุธ ที่ ๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๔

ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ

การในระเบียบ

๑. **เรื่องโครงการทหาร.** (ต่อจากรายงานประชุม ครั้งที่ ๔๗/๒๔๗๔) ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกับพระองค์เจ้าอลงกฎ รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เข้ามาเฝ้าฯ ในที่ประชุมด้วย.

พระองค์เจ้าอลงกฎเสนอโครงการ ๓ ฉะบับ ๆ ที่ ๑ ฉะเพาะกองทัพ กับกองพลทหารบก, ฉะบับที่ ๒ กรมอากาศยาน, ฉะบับที่ ๓ ทหารเรือ. ในฉะบับที่ ๑ กะแผนมาเป็น ๕ ประเภท สุดแล้วแต่จะใช้แผนใด.

ประเภทที่ ๑. รูปการคงเดิม คือมีกองทัพกองพล และกรมทหารอย่างทุกวันนี้ แต่คิดปล่อยทหารปีที่ ๒ ตามหัวเมืองทุกแห่ง ตั้งแต่มิถุนายนถึงมีนาคม จะลดเงินได้ ๖๔๑,๕๓๖ บาท รวมจ่าย ๔,๙๙๒,๘๖๐ บาท.

ประเภทที่ ๒. รูปกองทัพและกองพลคงเดิม แต่ตัดทหารราบในหัวเมืองลง ๖ กองพัน จะลดเงินได้ ๖๖๖,๙๔๗ บาท ๕๐ สตางค์ กับปล่อยทหารปีที่ ๒ ในหัวเมืองกำหนด ๑๐ เดือน ลดได้ ๔๙๗,๐๐๐ บาท รวมจ่าย ๔,๔๗๐,๒๙๒ บาท ๕๐ สตางค์

ประเภทที่ ๓. มีกองทัพเดียว กองพลทั้ง ๔ ขึ้นกองทัพ ตัดทหารราบ ๖ กองพันอย่างแผน ๒ และตัดทหารช่างอีก ๒ กองร้อย จะลดเงินได้ ๘๒๔,๕๑๑ บาท ๒๕ สตางค์ กับปล่อยทหารปีที่ ๒ หัวเมือง ๑๐ เดือน ลดได้ ๔๘๖,๕๒๐ บาท รวมจ่าย ๔,๓๒๓,๓๖๔ บาท ๗๕ สตางค์.

ประเภทที่ ๔. มีกองทัพเดียว กองพลทั้ง ๔ ขึ้นกองทัพ แต่ตัดกำลังทหารราบมากกว่าแผน ๓ คือยุบทหารราบลงเสีย ๙ กองพัน จะลดเงินได้ ๑,๑๙๙,๑๐๐ บาท ๗๕ สตางค์ กับปล่อยทหารปีที่ ๒ หัวเมือง ๑๐ เดือน ลดได้ ๔๑๓,๖๗๖ บาท รวมจ่าย ๓,๙๙๑,๖๑๙ บาท ๒๕ สตางค์.

ประเภทที่ ๕. ยุบกองทัพ คงมีแต่กองพลทั้ง ๔ ขึ้นตรงต่อเสนาบดี กับตัดทอนอย่างแผน ๔ จะลดเงินได้ ๑,๒๖๒,๕๗๑ บาท ๗๕ สตางค์ กับปล่อยทหารหัวเมือง ๑๐ เดือน ลดได้ ๔๑๓,๖๗๖ บาท รวมจ่าย ๓,๙๒๘,๑๔๘ บาท ๒๕ สตางค์.

กรมอากาศยาน

ลดอีก	๕๐๐,๐๐๐	บาท
คงตั้งจ่าย	๑,๘๐๐,๐๐๐	บาท

ทหารเรือ

เงินเดือน	๑,๘๕๑,๐๖๐	บาท
ค่าใช้สอย	๖๘๐,๔๕๘	บาท
การจร	๑๕,๐๐๐	บาท
นักเรียนต่างประเทศ	๖๔,๐๒๐	บาท
รวม	๒,๖๑๐,๕๓๘	บาท

กรมอุทกศาสตร์

เดิม	๒๑๐,๐๐๐	บาท
ลด	๖๒,๓๗๒	บาท
คงตั้งจ่าย	๑๔๗,๖๒๘	บาท

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ทูลถามกรมหลวงสิงหฯ ว่างบประมาณรวมเงินทั้งหมดเท่าไร. กรมหลวงสิงหฯ ทูลว่า ๑๗,๙๓๕,๐๐๐ บาท. ลำดับนี้ได้มีการปรึกษาว่าจะคิดลดอย่างไรดี เป็นต้นว่าหน่วยต่างๆ คงไว้ แต่ให้ลาหรือเรียกทหารเข้าประจำกองแต่ครึ่งหนึ่งหรือเรียกปีที่ ๑ ให้น้อย, ปีที่ ๒ ปล่อย. พระองค์เจ้าอลงกฎกราบบังคมทูลว่าได้ทรงคิดทั้งปล่อยและงดชั่วคราว งดได้เงินมาก จึ่งเอาไว้ในแผน ๒-๓, ปีนี้ทหารบกได้เงิน ๑๐ ล้านไม่พออาศัยด้วยคน, ทรงเป็นห่วงถึงการใช้กำลัง ในกรุงเทพฯ ทรงคิดให้เป็นกำลังที่มั่นคง ปล่อยตามหัวเมือง. กรมพระกำแพงเพชรฯ ทูลถามถึงจำนวนรวมตามแผนนั้นๆ กระทรวงกลาโหมจะต้องจ่ายเท่าใด. พระองค์เจ้าอลงกฎทูลว่า

ตามแผนที่	๑	เงิน	๑๓,๙๘๖,๖๘๙ บาท
	๒	"	๑๓,๔๒๑,๒๗๘ "
	๓	"	๑๓,๒๓๗,๑๙๕ "
	๔	"	๑๒,๘๓๗,๐๘๕ "
	๕	"	๑๒,๗๖๒,๙๗๕ "

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ตรัสว่า ถ้าพิเคราะห์โครงใหญ่ก็มี ๓ คือ แผนที่ ๑, แผนที่ ๒-๓ คล้ายกัน, แผนที่ ๔-๕ ก็ไม่ผิดกันมาก ทรงโปรดแผนที่ ๒. พระองค์เจ้าอลงกฎกราบบังคมทูลว่า ทรงหวังว่าจะขยายได้ในภายหน้า ถ้าไม่มีหวัง ตั้งโครงดั่งนี้ก็ผิด.

มีพระราชดำรัสว่า ว่าถึงความเดือดร้อนและอันตราย ยุบพลทหารที่หัวเมืองไม่มีอันตราย, ปลดนายทหารชั้นผู้ใหญ่ก็ไม่เป็นไร แต่กลางๆ ชั้นนายทหารผู้น้อยลำบาก อันตรายจากราษฎร พลทหารไม่มีปัญหา, ปัญหาว่าจะให้ตัดเงินลงเท่าใด. กรมพระกำแพงเพชรฯ กราบบังคมทูลว่า จะทราบได้ในสัปดาห์หน้า แต่ก็มีทางผ่อนได้บ้าง. โปรดเกล้าฯ ให้ถวายตัวเลขไปที่อนุกรรมการเสนาบดีสภา. กรมพระกำแพงเพชรฯ ตรัสว่า การแสดงจำนวนเงินต้องมีแฝงบ้าง. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ตรัสว่าที่แล้วมาเคยคิดคำนวณในยอดเงินทั้งหมด ไม่ถึง ๒๕% ได้มีพระราชดำรัสกำชับในการตัดทอนกำลัง เพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยรักษาความสงบ ทรงรู้สึกว่าตั้งแต่ก่อนมาไม่เคยคับขันเหมือนคราวนี้ ในที่สุดโปรดเกล้าฯ ให้เตรียมอย่างแผนที่ ๒ แต่ลดลงอีกตามพระดำริกรมพระกำแพงเพชรฯ.

กรมหลวงสิงหฯ ทูลหารือว่า จะลดเสมียนพนักงานลงหรือไม่ เพราะถ้าที่อื่นไม่ลด มีแต่กลาโหมแห่งเดียวก็ไม่เหมาะ. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ทูลว่า ลดตามความจำเป็น. พระองค์เจ้าอลงกฎทูลถามว่า จะขึ้นเงินเดือนได้หรือไม่. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ตรัสว่าขึ้นได้ภายในวงเงิน. มีพระราชดำรัสว่า ถ้าห้ามขึ้นด้วยก็เต็มที เพราะในส่วนลดก็ได้ลดแล้ว.

เสร็จปรึกษาเรื่องนี้แล้ว กรมหลวงสิงหฯ กับพระองค์เจ้าอลงกฎออกจากที่ประชุม.

วันศุกร์ที่ ๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

วันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีประชุมอภิรัฐมนตรี ที่พระที่นั่งอัมพรสถานเป็นพิเศษ, อภิรัฐมนตรีเฝ้า ๔ พระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศฯ และสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ประชวร.

โปรดเกล้าฯ ให้นัดกรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดี และพระองค์เจ้าอลงกฎ รองเสนาบดีกลาโหม มาเฝ้าฯ ในที่ประชุมด้วย.

เริ่มประชุมเวลา ๑๒.๑๐ น.

การในระเบียบ.

๑. เรื่องโครงการทหาร.

โปรดเกล้าฯ ให้อ่านลายพระหัตถ์เสนาบดีกระทรวงกลาโหม (ที่ ๑๕๑๕๑/๗๔ ลงวันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๗๔) กราบบังคมทูลถึงรูปโครงการที่จะจัดกองทัพบก กองทัพเรือใหม่ เพื่อให้ค่าใช้จ่ายสู่ดุลยภาพ มียุบรวมกรมกองต่าง ๆ ดั่งรายละเอียดที่ปรากฏในลายพระหัตถ์นั้นรวม ๗ ประการ, กับกราบบังคมทูลถึงการคัดคนออกจากตำแหน่ง ซึ่งมีขอพระมหากรุณาพิเศษในเรื่องคำนวณบำนาญอยู่ ๓ นาย ตามที่ทรงระบุมา, ทูลเกล้าฯ ถวายเกณฑ์การปลดกับบัญชีรายนามผู้ที่จะปลดออกจากประจำการ และทำเนียบย่อผู้ที่สมควรครองตำแหน่งตั้งแต่ชั้นผู้บังคับการกรมขึ้นไป หรือตำแหน่งที่สำคัญขึ้นมาเรียนพระราชปฏิบัติด้วย.

กรมหลวงสิงหฯ กราบบังคมทูลว่า โครงการที่กราบบังคมทูลมาในลายพระหัตถ์นี้ยังตกอยู่อีกข้อ ๑ เรื่องกรมอุทกศาสตร์ จึงขอพระราชทานเพิ่มเติมความว่า ทางฝ่ายราชนาวีได้ยุบกรมอุทกศาสตร์ ซึ่งเป็นกรมใหญ่ เจ้ากรมเป็นชั้นนายพล ลงเป็นกรมน้อย ให้เจ้ากรมเป็นเพียงชั้นนายนาวา เมื่อยุบลงดังนี้แล้ว ตัวเจ้ากรมก็อยู่ในเกณฑ์ที่ต้องปลด.

โปรดเกล้าฯ ให้อ่านเกณฑ์การปลดกับบัญชีผู้ที่จะปลดออกจากประจำการและทำเนียบย่อ เสนอที่ประชุม. ลำดับนี้ได้มีการปรึกษาเปลี่ยนแก้การที่จะบรรจุบุคคลบ้าง เช่น ในกรมราชองครักษ์และผู้บังคับการทหารที่เชียงใหม่ เมื่อเป็นที่ตกลงแล้วเสนาบดีกลาโหม รับพระบรมราชโองการไปดำเนินการ.

พระองค์เจ้าอลงกฎ กราบบังคมทูลว่า ในการปลดคนออกนี้ แม้จะได้คิดวางเกณฑ์การปลดและระมัดระวังในการเลือกปลดคนให้เป็นธรรมอย่างที่สุด ก็ไม่พ้นที่จะมีเสียงติเตียน บางคนถึงกับร้องขอให้ไต่สวน เพราะสงสัยรายงานของผู้บังคับบัญชา พระองค์เจ้าอลงกฎได้ตอบไกล่เกลี่ยไปว่า ไม่ใช่เรื่องที่หาว่ากระทำความผิด จึงจะต้องไต่สวน เป็นเรื่องที่จะเลือกเอาคนดี ก็ต้องเลือกตามที่เห็นสมควรว่าดีที่สุดไว้รับราชการ. มีพระราชดำรัสว่า เสียงติฉินนินทาก็ย่อมมีบ้างเป็นธรรมดา. โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุมัติในโครงการตามที่เสนาบดีกลาโหมกราบบังคมทูลขึ้นมานั้น.

กรมหลวงสิงหฯ กราบบังคมทูลว่า ผู้ที่จะต้องออกซึ่งไม่อยู่ในเกณฑ์จะได้บำนาญ เมื่อดุลยภาพคราวก่อนเคยพระราชทานบำเหน็จเท่าเงินเดือน ๓ เดือน คราวนี้จะโปรดพระราชทานดังนั้น หรือไม่. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ กราบบังคมทูลว่า มีปัญหาอยู่ว่าจะมีเงินอะไรจ่าย แต่ดูเหมือนคลังจะได้เตรียมเงินไว้แล้ว. โปรดเกล้าฯ ให้เป็นไปอย่างคราวก่อน (พ.ศ. ๒๔๖๘), อนึ่งการคำนวณเวลาราชการเพื่อรับบำนาญ ซึ่งให้นับแต่จำนวนปีเศษของปีให้ปัดทิ้งนั้น ในครั้งนี้พระราชทานพระมหากรุณาให้นับทบเศษของปีให้เท่ากับเต็มปีด้วยเป็นพิเศษ, โปรดเกล้าฯ ให้บอกไปยังเสนาบดีกระทรวงการคลัง.

ทหารบก

ศาลาว่าการกลาโหม
พระนคร

กระทรวงกลาโหม

ที่ ๑๕๑๕๑/๗๔ วันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ในการที่จะจัดกองทัพบก, กองทัพเรือ ให้ค่าใช้จ่ายสู่ดุลยภาพนั้น กระทรวงกลาโหมได้กำหนดโครงการดั่งจักได้กราบบังคมทูลต่อไปนี้.

รูปโครงการใหม่

๑. ในกองบังคับการกระทรวงกลาโหม ยุบตำแหน่งหัวหน้านายทหารคนสนิท ซึ่งเป็นชั้นนายพันเอก และโอนการงานอันเป็นส่วนธุรการภายในไปไว้ในกรมปลัดพระกลาโหม.

๒. ในกรมปลัดพระกลาโหม ยุบตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลองทั้ง ๒ ตำแหน่ง ยุบกองสัสดีภาคที่ ๓ เสียกองหนึ่ง กับยุบกองสัสดีจังหวัดบางจังหวัดให้เข้ากับโครงการฝ่ายมหาดไทย.

๓. ในกรมเสนาธิการทหารบก ยุบกรมจเรทหารราบ, กรมจเรทหารม้า, กรมจเรทหารปืนใหญ่ และกรมจเรทหารช่าง รวมจัดเป็นกรมเดียวเรียกว่า "กรมจเรทหารบก" แต่ได้แยกการบังคับบัญชาแผนกโรงเรียนต่าง ๆ ซึ่งแต่เดิมเคยอยู่ในการปกครองกรมจเรที่ยุบเลิกนั้น ไปขึ้นต่อกรมยุทธศึกษาทหารบก.

๔. ในกรมพลาธิการทหารบก ยุบตำแหน่งผู้ช่วยพลาธิการทหารบก และยุบแผนกคลังยานพาหนะในกรมยกกระบัตรทหารบกเสียแผนกหนึ่ง การอย่างใดยังจำเป็นต้องคงอยู่ก็ให้ไปรวมกับกรมช่างแสงทหารบกบ้าง รวมกับแผนกคลังครุภัณฑ์ในกรมเดิมบ้างตามหน้าที่ที่พึงอนุโลมเข้าหากันได้.

๕. หน่วยทหารในกองทัพกองพลคงตามรูปเดิม เป็นแต่ในยามขาดแคลนนี้ กรมทหารราบนอกจากในกองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ยุบเสียกรมละ ๑ กองพัน เหลือไว้กรมละ ๒ กองพันเท่ากันทุกกรม.

๖. ตำแหน่งอื่น เช่น ตำแหน่งผู้ช่วยและหน่วยต่าง ๆ ในกรมกองทั้งปวง นอกจากที่ได้กราบบังคมทูลโดยฉะเพาะในเบื้องต้น ถ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าตำแหน่งใดพอจะยุบหรือหน่วยใดพอจะจัดรวมกัน เป็นทางให้สามารถใช้คนน้อย ก็ตัดรอนลงทั้งสิ้น แม้ที่ไม่สามารถจะกระทำอย่างอื่นได้ ก็ลดวงเงินค่าใช้สอยลง

๗. ทางฝ่ายราชนาวี ก็ได้พยายามตัดรอนตำแหน่งต่าง ๆ และค่าใช้สอยลงมากที่สุดเท่าที่สามารถจะเป็นไปได้ เช่น ได้ลดชั้นกรมพัสดุทหารเรือ ลงเป็นกรมน้อยดั่งที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วตามหนังสือกรมราชเลขาธิการที่ ๑๘๗/๖๓๗๐ ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๔ นั้น.

การคัดคนออกจากตำแหน่ง

เมื่อได้แก้ไขโครงการใหม่และยุบตำแหน่งบางตำแหน่งเช่นนี้ ก็ย่อมมีคนเหลือและต้องคัดออก เพื่อที่จะให้การคัดคนออกเป็นไปโดยการเสมอหน้า กระทรวงกลาโหมได้วางเกณฑ์การปลดดั่งได้รับพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายพร้อมด้วยบัญชีรายนามข้าราชการชั้นสัญญาบัตรที่จะปลดข้างท้ายนี้ แต่บังเอิญผู้ที่จะได้ปลดตามรายนามในบัญชีนี้ มีผู้ที่กระทรวงกลาโหมได้สั่งให้เลื่อนชั้นเงินเดือนไว้เมื่อต้น พ.ศ. ๒๔๗๔, ๓ นาย คือ (๑) นายร้อยโท ขุนบรรณวาทพิศาล เป็นนายร้อยโทชั้น ๑ (๒) นายร้อยโท ฟ้อน วัฑฒนาธร เป็นนายร้อยโทชั้น ๒ (๓) รองอำมาตย์ตรี ชั้น ผาสุกะกุล รับอัตรานายร้อยตรีชั้น ๑ ส่วนทางการได้อนุญาตให้รับตามอัตราที่ได้เลื่อนนี้ฉะเพาะเมษายนเดือนเดียว เพราะเช่นนั้นขอพระราชทานให้ข้าราชการทั้ง ๓ นายนี้ ได้รับพระมหากรุณารับพระราชทานบำนาญ โดยผลคำนวณตามอัตราชั้นเงินเดือนที่ได้สั่งให้เลื่อนไว้แล้วนี้ด้วย.

อนึ่งในโอกาสเดียวกันนี้ ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายทำเนียบย่อผู้ที่สมควรได้ครองตำแหน่งตั้งแต่ชั้นผู้บังคับการกรมขึ้นไปหรือตำแหน่งที่สำคัญ ทั้งที่จักได้เลื่อนย้ายขึ้นใหม่และที่คงตำแหน่งเดิมตามรูปโครงการใหม่ เพื่อขอรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เมื่อเป็นการชอบด้วยพระราชดำริแล้ว ขอพระราชทานสั่งการโดยระเบียบทหารเข้ารูปใหม่ตั้งแต่บัดนี้ ส่วนผู้ที่จะต้องปลดนั้น ขอพระราชทานให้ได้รับเงินเดือนในมีนาคม ๗๔ เต็มเดือน เพราะระวางนี้ยังจะต้องรับส่งหน้าที่ต่อกันให้เป็นที่เรียบร้อย.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า

ขอเดชะ

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม.

เกณฑ์ปลด

การปลดข้าราชการกลาโหมชั้นสัญญาบัตรออกจากตำแหน่งประจำการคราวนี้ ถือเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. ผู้ที่มีความสามารถหย่อนกว่าตำแหน่งหรือมีความบกพร่องในส่วนความประพฤติ ปลดทุกยศทุกชั้น

๒. ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่ยุบ ถ้าไม่สามารถที่จะหาตำแหน่งให้เหมาะกับวุฒิ

๓. ผู้ที่รับราชการในกองประจำการมาช้านาน ถ้าปลดออกไปก็มีวันรับราชการพอที่จะได้รับพระราชทานบำนาญหรือเบี้ยหวัดในระวางเป็นกองหนุนไม่น้อยกว่า ๒๕ ใน ๖๐ ส่วนของเงินเดือน หมายความว่า ผู้ที่รับราชการในหน้าที่รบทุกเหล่า หรือหน้าที่ผู้ช่วยรบในจำพวกสัมภาร, จำพวกเสนารักษ์และจำพวกสัตวรักษ์ ต้องได้รับราชการในกองประจำการมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๑๕ ปี หน้าที่อื่นและจำพวกอื่นๆ นอกกว่านี้ไม่ต่ำกว่า ๒๕ ปี จึงปลด เว้นไว้แต่ผู้ที่อยู่ในลักษณะบางประการต่อไปนี้ ให้คงอยู่ในกองประจำการต่อไปก่อน คือ

(ก) มีความสามารถที่จะรับราชการในตำแหน่งสูงกว่าตำแหน่งที่ครองอยู่ในปัจจุบันได้

(ข) หัวหน้ากรมชี้แจงว่ายังจำเป็นแก่หน้าที่.

คำแถลงการณ์ในแผนการตัดทอนกำลัง
เพื่อให้เข้ารูปในงบประมาณวงเงิน ปี พ.ศ. ๒๔๗๕
(ฉะเพาะกองทัพ, กองพล)

การตัดทอนกำลังทหารในกองทัพ, กองพล เพื่อให้เข้ารูปในวงเงิน ตามงบประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น ถ้าแม้ได้ทราบจำนวนเงินงบประมาณค่าใช้จ่ายแน่นอนในบัดนี้ การกะแผนกำลังทหารจะตั้งรูปโครงการอย่างไร ก็กำหนดได้เป็นการลงตัวทีเดียว แต่เพราะเหตุว่าเวลานี้กระทรวงกลาโหมยังหาทราบจำนวนเงินค่าใช้จ่ายในราชการไม่ เพราะฉนั้นจึงต้องตั้งรูปโครงการเป็นหลายแผน ซึ่งแล้วแต่เหตุการณ์อันควรจะมติให้ใช้ตามแผนใด

แผนการตัดทอนนั้นได้แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท มีรายการตัด, และตั้งรูปร่างกองทหารและบรรจุตัวบุคคล ในตำแหน่งที่สำคัญดังต่อไปนี้

ประเภทที่ ๑

ตามแผนนี้ รูปการคงเป็นไปตามลักษณะเดิม คือ มีกองทัพ, และกองพล, กรมกองทหารทุกเหล่าทุกชะนิดตั้งอยู่ตามตำบลต่างๆ อย่างทุกวันนี้ แต่เพื่อที่จะประหยัดเงินค่าใช้จ่ายลงเสียบ้าง จึงคิดปล่อยทหารปีที่ ๒ ทุกเหล่าทุกชะนิดตามหัวเมืองเสียทุกแห่ง จะได้เงินค่าปล่อยให้ทหารลา ๑๐ เดือนตั้งแต่มิถุนายนถึงสิ้นมีนาคม เป็นเงิน ๖๔๑,๕๓๖ บาท งบประมาณเดิมรวมทั้งเงินเดือน, เบี้ยเลี้ยง, ค่าอาหารสัตว์ (ค่าใช้สรอยเบ็ดเตล็ดอื่นๆ นอกจากเบี้ยเลี้ยงและอาหารสัตว์ไม่ได้รวมในจำนวนนี้) เป็นเงิน ๕,๔๐๔,๓๙๖ บาท หักค่าปล่อยทหารแล้วคงจ่าย ๔,๗๖๒,๘๖๐ บาท กับขอเพิ่มค่าใช้สรอยเบ็ดเตล็ดอีก ๒๓๐,๐๐๐ บาท รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่ ๔,๙๙๒,๘๖๐ บาท

รายละเอียดแผนการตัดทอนแนบอยู่ข้างท้ายนี้

ส่วนการปลดและบรรจุนายทหารในตำแหน่งที่สำคัญนั้น ตามแผนการกำหนดไว้ดังนี้

๑. พล.ท. พระยากลาโหมราชเสนา ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม ปลดจากประจำการ
๒. พล.ต. พระยาประเสริฐสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม
๓. พล.ร.ท. พระยาดำรงราชพลขันธ์ ปลัดบัญชี ปลดจากประจำการ
๔. พล.ต. พระยาอินทรวิชิต ผู้รั้งตำแหน่งแม่ทัพที่ ๑ เป็นปลัดบัญชี
๕. พล.ต. พระยาพิชัยสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ ๒ เป็นผู้รั้งตำแหน่งแม่ทัพที่ ๑
๖. พล.ต. พระยาเสนาสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ รอ. เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๒
๗. พล.ต. พระยาเสนีย์ณรงค์ฤทธิ จเรทหารราบเป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ รอ.
๘. พล.ต. หม่อมเจ้าฉัตร์มงคล จเรทหารช่าง เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๔
๙. พล.ต. หม่อมเจ้าทองทีฆายุ จเรทหารม้า เป็นจเรทหารบก

แผนการตัดทอนประเภทที่ ๑

รายการ	จำนวนเงิน		หมายเหตุ
	บ.	สต.	
ปล่อยทหารปีที่ ๒ หัวเมืองทั้งหมด ลาพัก ๑๐ เดือน แต่ มิ.ย. ถึงสิ้น มี.ค.	๖๔๑,๕๓๖	-	
ยอดเงินในงบประมาณเดิม (ฉะเพาะกองทัพกองพล)	๕,๔๐๔,๓๙๖	-	คิดฉะเพาะเงินเดือน, เบี้ยเลี้ยง, ค่าอาหารสัตว์ (ส่วนค่าใช้สรอยเบ็ตเล็ดอื่นๆ ไม่รวมอยู่ในนี้)
หักแล้วคงต้องจ่าย	๔,๗๖๒,๘๖๐	-	
ขอเพิ่มค่าใช้สรอยเบ็ตเล็ด	๒๓๐,๐๐๐	-	
รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่	๔,๙๙๒,๘๖๐	-	

หมายเหตุ ๑) ค่าปล่อยทหารลา คิดฉะเพาะเงินเดือน, เบี้ยเลี้ยง
๒) แผนกโรงเรียนทหารปืนใหญ่ ยังมิได้คิดรวมในจำนวนนี้

ประเภทที่ ๒

แผนนี้รูปกองทัพ, กองพล คงมีตามเดิม แต่ตัดทหารราบลง ๖ กองพัน คือ

กองพันที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๓ (ฉะเชิงเทรา)

กองพันที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๔ (ราชบุรี)

กองพันที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๕ (โคราช)

กองพันที่ ๓ กรมทหารราบที่ ๖ (ร้อยเอ็จ)

กองพันที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๗ (นครสวรรค์)

กองพันที่ ๑ กรมทหารราบที่ ๘ (เด่นไชย)

เมื่อยุบกองพันทหารราบลงเสีย ๖ กองพันดังนี้แล้ว จะได้เงิน ๖๖๖,๙๔๗ บาท ๕๐ สตางค์

กับปล่อยทหารปีที่ ๒ หัวเมืองทุกเหล่าทุกชะนิดกำหนด ๑๐ เดือน จะได้เงิน ๔๙๗,๑๕๖ บาท

รวมรายการตัดทั้ง ๒ ประเภทนี้ จะได้เงิน ๑,๑๖๔,๑๐๓ บาท ๕๐ สตางค์ เมื่อหักจากยอดเงินตามงบประมาณเดิม ๕,๔๐๔,๓๙๖ บาทนั้นแล้ว คงจ่าย ๔,๒๔๐,๒๙๒ บาท ๕๐ สตางค์ กับขอเพิ่มค่าใช้สรอยเบ็ตเล็ดอีก ๒๓๐,๐๐๐ บาท รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่ ๔,๔๗๐,๒๙๒ บาท ๕๐ สตางค์

ตามแผนการตัดทอนประเภทที่ ๒ นี้ จะคงมีกำลังทหาร ๒ กองทัพ ๔ กองพล ทหารราบกรมละ ๓ กองพัน ๒ กรม (คือ ทหารมหาดเล็กกับ ร. ๒ รอ.) ทหารราบกรมละ ๒ กองพัน ๖ กรม (คือ ร. ๓. ร. ๔. ร. ๕. ร. ๖. ร. ๗. ร. ๘.) ทหารช่าง ๒ กรมแยกเป็นกองพันทหารช่าง ๒ กองพัน (๖ กองร้อย) กองพันทหารสื่อสาร ๒ กองพัน (๔ กองร้อย) ทหารม้า ๒ กรม ๔ กองพัน ทหารปืนใหญ่ ๔ กรม ๘ กองพัน กองเสนารักษ์ ๔ กอง

มณฑลทหารบกมี ๖ มณฑล มีจังหวัดทหารบก ๑๓ จังหวัด

การปลดและบรรจุตัวบุคคลในตำแหน่งชั้นสูง คงเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในแผน ๑

แผนการตัดทอนประเภทที่ ๒

รายการ	ที่ตั้ง	จำนวนเงิน		หมายเหตุ
		บ.	สต.	
ร. ๓. พัน ๒	ฉะเชิงเทรา	๑๑๖,๔๒๔	๕๐	
ร. ๔. พัน ๒	ราชบุรี	๑๐๙,๐๕๐	-	
ร. ๕. พัน ๒	โคราช	๙๖,๓๐๘	๗๕	
ร. ๖. พัน ๓	ร้อยเอ็ด	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
ร. ๗. พัน ๒	นครสวรรค์	๙๖,๕๓๙	๒๕	
ร. ๘. พัน ๑	เด่นไชย	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
รวม		๖๖๖,๙๔๗	๕๐	
ปล่อยทหารหัวเมืองปีที่ ๒ ทุกเหล่าทุกชนิด ๑๐ เดือน (ตั้งแต่ มิ.ย. ถึงสิ้น มี.ค.) จะได้เงิน		๔๙๗,๑๕๖	-	
รวมเงินที่ตัดได้ทั้งสิ้น		๑,๑๖๔,๑๐๓	๕๐	
ยอดเงินในงบประมาณเดิม		๕,๔๐๔,๓๙๖	-	คิดฉะเพาะเงินเดือน, เบี้ยเลี้ยง, อาหารสัตว์ (ส่วนค่าใช้สรอยเบ็ตเล็ดอื่น ๆ ไม่ได้รวมอยู่ในนี้)
หักแล้วคงต้องจ่าย		๔,๒๔๐,๒๙๒	๕๐	
ขอเพิ่มค่าใช้สอยเบ็ดเล็ด		๒๓๐,๐๐๐	-	
รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่		๔,๔๗๐,๒๙๒	๕๐	

หมายเหตุ ๑) รูปกองทัพกองพลคงเดิม แต่ลดทหารราบ ๖ กองพัน แลตัดจังหวัดทหารบก ๓ จังหวัด

๒) ร. ๓. พัน ๒ ย้าย บ.ก. กรมไปไว้ปราจีน ร. ๔. พัน ๒ ย้าย บ.ก. กรมไปไว้กรุงเทพฯ

ประเภทที่ ๓

แผนนี้มีกองทัพเดียว กองพลทั้ง ๔ ขึ้นตรงต่อกองทัพ ทหารราบคงตัด ๖ กองพันอย่างแผน ๒ และตัดทหารช่างลงอีกกองพันละ ๑ กองร้อย รวม ๒ กองร้อย รวมรายการตัด กองบังคับการกองทัพที่ ๒, ทหารราบ ๖ กองพัน, ทหารช่าง ๒ กองร้อย, มณฑลทหารบก ๒ มณฑล, จังหวัดทหารบก ๓ จังหวัด, จะได้เงิน ๘๒๔,๕๑๑ บาท ๒๕ สตางค์

กับปล่อยทหารปีที่ ๒ หัวเมืองทุกเหล่าทุกชะนิดกำหนด ๑๐ เดือน จะได้เงิน ๔๘๖,๕๒๐ บาท

รวมรายการตัดทั้ง ๒ ประเภทนี้ จะได้เงิน ๑,๓๑๑,๐๓๑ บาท ๒๕ สตางค์ เมื่อหักจากยอดเงินตามงบประมาณเดิมนั้นแล้ว คงจ่าย ๔,๐๙๓,๓๖๔ บาท ๗๕ สตางค์ กับขอเพิ่มค่าใช้สรอยเบ็ดเล็ดอีก ๒๓๐,๐๐๐ บาท รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่ ๔,๓๒๓,๓๖๔ บาท ๗๕ สตางค์

ตามแผนการตัดทอนประเภทที่ ๓ นี้ จะคงมีกำลังทหาร ๑ กองทัพ ๔ กองพล ทหารราบ, ทหารม้า, ทหารปืนใหญ่, กองพันทหารสื่อสาร, กองเสนารักษ์, มีกำลังเช่นเดียวกับแผน ๒ แต่ทหารช่างคงมีกองพันละ ๒ กองร้อย รวม ๔ กองร้อย

มณฑลทหารบกมี ๔ มณฑล มีจังหวัดทหารบก ๑๓ จังหวัด

การปลดและบรรจุตัวบุคคลในตำแหน่งชั้นสูงนั้น กำหนดไว้ดังนี้

๑. รองเสนาบดีฯ เป็นเสนาธิการทหาร (รวมทหารบก, ทหารเรือ)

๒. พล.ท. พระยากลาโหมราชเสนา ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม ปลดจากประจำการ

๓. พล.ต. พระพิชัยสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ ๒ เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม

๔. พ.ร.ท. พระยาดำรงราชพลขันธ์ ปลัดบัญชี ปลดจากประจำการ

๕. พล.ต. พระยาอินทรวิชิต ผู้รั้งตำแหน่งแม่ทัพที่ ๑ เป็นปลัดบัญชี

๖. พล.ท. พระสีหราชเดโชไชย ผู้รั้งตำแหน่งเสนาธิการทหารบก เป็นแม่ทัพบก หรือ พล.ท. พระยาสีหราช-ฤทธิไกร แม่ทัพที่ ๒ เป็นแม่ทัพบก

๗. พล.ต. พระยาประเสริฐสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ รอ.

๘. พล.ต. พระยาเสนาสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ รอ. เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๒

๙. พล.ต. พระยาเสนีณรงค์ฤทธิ์ จเรทหารราบ เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๔

๑๐. พล.ต. หม่อมเจ้าทองทิฆายุ จเรทหารม้า เป็นจเรทหารบก

ผู้ที่ว่างตำแหน่งจะเหลือ ๒ นาย จะเป็น พล.ท. พระยาสีหราชเดโชไชย หรือ พล.ท. พระยาสีหราชฤทธิไกรนั้นสุดแล้วแต่ผู้ใดเป็นแม่ทัพบก และพล.ต. หม่อมเจ้าฉัตร์มงคล จเรทหารช่าง

แผนการตัดทอนประเภทที่ ๓

รายการ	ที่ตั้ง	จำนวนเงิน		หมายเหตุ
		บ.	สต.	
กองบังคับการ ท. ๒. และมณฑลทหารบกที่ ๕	อยุธยา	๗๓,๘๐๓	๒๕	
มณฑลทหารบกที่ ๖	ราชบุรี	๙,๓๕๒	๕๐	
พัน ช. ๑. ร้อย ๓	กรุงเทพฯ	๓๖,๙๗๓	๕๐	
พัน ช. ๒. ร้อย ๓	อยุธยา	๓๗,๔๓๔	๕๐	
ร. ๓. พัน ๒	ฉะเชิงเทรา	๑๑๖,๔๒๔	๕๐	
ร. ๔. พัน ๒	ราชบุรี	๑๐๙,๐๕๐	-	
ร. ๕. พัน ๒	โคราช	๙๖,๓๐๘	๗๕	
ร. ๖. พัน ๓	ร้อยเอ็จ	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
ร. ๗. พัน ๒	นครสวรรค์	๙๖,๕๓๙	๒๕	
ร. ๘. พัน ๑	เด่นไชย	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
รวม	-	๘๒๔,๕๑๑	๒๕	
ปล่อยทหารปีที่ ๒ หัวเมืองทุกเหล่าทุกชะนิด ตั้งแต่ มิ.ย. ถึงสิ้น มี.ค. จะได้เงิน		๔๘๖,๕๒๐	-	
รวมเงินที่ตัดได้ทั้งสิ้น		๑,๓๑๑,๐๓๑	๒๕	
ยอดเงินในงบประมาณเดิม (ฉะเพาะกองทัพกองพล)		๕,๔๐๔,๓๙๖	-	คิดฉะเพาะเงินเดือน, เบี้ยเลี้ยง, อาหารสัตว์ (ส่วนค่าใช้สรอย เบ็ดเล็ดอื่น ๆ ไม่ได้รวมอยู่ในนี้)
หักแล้วคงต้องจ่าย		๔,๐๙๓,๓๖๔	๗๕	
ขอเพิ่มค่าใช้สรอยเบ็ดเล็ด		๒๓๐,๐๐๐	-	
รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่		๔,๓๒๓,๓๖๔	๗๕	

หมายเหตุ มีกองทัพเดียว กองพลทั้ง ๔ ขึ้นตรงต่อกองทัพ ตัดทหารช่าง ๒ กองร้อย กับทหารราบ ๖ กองพัน ตัดมณฑลทหารบกที่ ๕-๖ และตัดจังหวัดทหารบก ๓ จังหวัด

ประเภทที่ ๔

แผนนี้มีกองทัพเดียว กองพลทั้ง ๔ ขึ้นตรงต่อกองทัพ แต่ตัดกำลังทหารราบมากกว่าแผน ๓ คือ ยุบทหารราบลงเสีย ๙ กองพัน และตัดกองบังคับการกรมออกเสีย ๓ กรม รวมรายการที่ตัด มีจำนวนดังนี้

กองบังคับการกองทัพที่ ๒
กองบังคับการกรมทหารราบที่ ๓
กองบังคับการกรมทหารราบที่ ๖
กองบังคับการกรมทหารราบที่ ๘
กองพันที่ ๒, ที่ ๓ กรมทหารราบที่ ๓ (ฉะเชิงเทรา-ปราจีนบุรี)
กองพันที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๔ (ราชบุรี)
กองพันที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๕ (โคราช)
กองพันที่ ๑, ที่ ๓ กรมทหารราบที่ ๖ (โคราช-ร้อยเอ็จ)
กองพันที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๗ (นครสวรรค์)
กองพันที่ ๑, ที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๘ (เด่นไชย-ลำปาง)
กองพันทหารช่าง, มณฑลทหารบก, จังหวัดทหารบกคงตัดเช่นเดียวกับแผน ๓

เมื่อตัดตามรายการนี้ จะได้เงิน ๑,๑๙๙,๑๐๐ บาท ๗๕ สตางค์ กับปล่อยทหารปีที่ ๒ หัวเมืองทุกเหล่าทุกชะนิดกำหนด ๑๐ เดือน จะได้เงิน ๔๑๗,๖๗๖ บาท

รวมการตัด ๒ ประเภทจะได้เงิน ๑,๖๑๒,๗๗๖ บาท ๗๕ สตางค์ หักจากยอดเงินตามงบประมาณเดิม ๕,๔๐๔,๓๙๖ บาทนั้นแล้ว คงจ่าย ๓,๗๙๑,๖๑๙ บาท ๒๕ สตางค์ กับขอเพิ่มค่าใช้สรอยเบ็ตเล็ดอีก ๒๐๐,๐๐๐ บาท รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่ ๓,๙๙๑,๖๑๙ บาท ๒๕ สตางค์

ตามแผนการตัดทอนประเภท ๔ นี้ จะคงมีกำลังทหาร ๑ กองทัพ ๔ กองพล ทหารราบมี ๖ กรม ๆ ละ ๓ กองพัน รวม ๑๘ กองพัน ทหารม้า, ทหารปืนใหญ่, กองพันทหารสื่อสาร, กองเสนารักษ์ คงมีเช่นเดียวกับแผน ๒ กองพันทหารช่าง, มณฑลทหารบก, จังหวัดทหารบก มีเช่นเดียวกับแผน ๒

การปลดและบรรจุตัวบุคคลในตำแหน่งชั้นสูง เช่นเดียวกับแผน ๒

แผนการตัดทอนประเภทที่ ๔

รายการ	ที่ตั้ง	จำนวนเงิน		หมายเหตุ
		บ.	สต.	
กองบังคับการ ท. ๒. กับ				
มณฑลทหารบกที่ ๕	อยุธยา	๗๓,๘๐๓	๒๕	
มณฑลทหารบกที่ ๖	ราชบุรี	๙,๓๕๒	๕๐	
พัน ช. ๑. ร้อย ๓	กรุงเทพฯ	๓๖,๙๗๓	๕๐	
พัน ช. ๒. ร้อย ๓	อยุธยา	๓๗,๔๓๔	๕๐	
บ.ก.ร. ๓. กับ ร. ๓. พัน ๒	ฉะเชิงเทรา	๑๒๗,๖๑๙	๗๕	
ร. ๓. พัน ๓	ปราจีนบุรี	๑๑๒,๔๔๙	-	
ร. ๔. พัน ๒	ราชบุรี	๑๐๙,๐๕๐	-	
ร. ๕. พัน ๒	โคราช	๙๖,๓๐๘	๗๕	
บ.ก.ร. ๖. กับ ร. ๖. พัน ๑	โคราช	๑๑๕,๑๔๓	๕๐	
ร. ๖. พัน ๓	ร้อยเอ็จ	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
ร. ๗. พัน ๒	นครสวรรค์	๙๕,๕๓๙	๒๕	
ร. ๘. พัน ๑	เด่นไชย	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
ร. ๘. พัน ๒	ลำปาง	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
บ.ก.ร. ๘	เชียงใหม่	๑๑,๔๘๙	๒๕	
รวมเงิน	-	๑,๑๙๙,๑๐๐	๗๕	
ปล่อยทหารปีที่ ๒ หัวเมืองทุกเหล่าทุกชะนิด ๑๐ เดือน ตั้งแต่ มิ.ย. ถึงสิ้น มี.ค. จะได้เงิน		๔๑๓,๖๗๖	๗๕	
รวมเงินที่ตัดทั้งสิ้น		๑,๖๑๒,๗๗๖	๗๕	
ยอดเงินในงบประมาณเดิม (ฉะเพาะกองทัพ, กองพล)		๕,๔๐๔,๓๙๖	-	คิดฉะเพาะเงินเดือน, เบี้ยเลี้ยง, อาหารสัตว์ (ส่วนค่าใช้สรอยเบ็ตเล็ดอื่น ๆ ไม่ได้รวมอยู่ในนี้)
หักแล้วคงต้องจ่าย		๓,๗๙๑,๖๑๙	๒๕	
ขอเพิ่มค่าใช้สรอยเบ็ตเล็ด		๒๐๐,๐๐๐	-	
รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่		๓,๙๙๑,๖๑๙	๒๕	

หมายเหตุ มีกองทัพเดียว กองพลทั้ง ๔ ขึ้นตรงต่อกองทัพ ตัดทหารช่าง ๒ กองร้อย ตัดทหารราบ ๓ กรม (๙ กองพัน) คือ ร. ๓. ร. ๖. ร. ๘. ทั้ง ๓ นี้ เลิกกองบังคับการกรม ตัดมณฑลทหารบก ๒ มณฑล ตัดจังหวัดทหารบก ๕ จังหวัด

ประเภทที่ ๕

แผนนี้ ยุบกองบังคับการกองทัพทั้งหมด คงมีแต่กองพลทั้ง ๔ ขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงกลาโหม การตัดทอนกำลังกองทหารคงเป็นเช่นเดียวกับแผน ๔ เมื่อตัดตามแผนนี้แล้ว จะได้เงิน ๑,๒๖๒,๕๗๑ บาท ๗๕ สตางค์

กับปล่อยทหารปีที่ ๒ หัวเมืองทุกเหล่าทุกชนิดกำหนด ๑๐ เดือน จะได้เงิน ๔๑๓,๖๗๖ บาท

รวมการตัดทั้ง ๒ ประเภท จะได้เงิน ๑,๖๗๖,๒๔๗ บาท ๗๕ สตางค์ หักจากยอดเงินตามงบประมาณเดิม ๕,๔๐๔,๓๙๖ บาทนั้นแล้ว คงจ่าย ๓,๗๒๘,๑๔๘ บาท ๒๕ สตางค์ กับขอเพิ่มค่าใช้สรอยเบ็ดเล็ดอีก ๒๐๐,๐๐๐ บาท รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่ ๓,๙๒๘,๑๔๘ บาท ๒๕ สตางค์

เมื่อตัดตามแผนนี้แล้ว กรมกองทหารจะเปลี่ยนรูปมีกำลังดังนี้

กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์

มีทหารราบ ๒ กรมๆละ ๓ กองพัน รวม ๖ กองพัน
ทหารปืนใหญ่ ๒ กองพัน ๖ กองร้อย
ทหารช่างแยกเป็นกองพันทหารช่าง ๒ กองร้อย กองพันทหารสื่อสาร ๒ กองร้อย
ทหารม้า ๑ กรม ๓ กองร้อย
กองเสนารักษ์ ๒ กอง

กองพลที่ ๒

มีทหารราบ ๑ กรม ๓ กองพัน
ทหารปืนใหญ่ ๒ กองพัน
ทหารม้า ๑ กรม ๓ กองร้อย

กองพลที่ ๓

มีทหารราบ ๑ กรม ๓ กองพัน
ทหารปืนใหญ่ ๒ กองพัน
ทหารม้า ๑ กรม ๓ กองร้อย
กองเสนารักษ์ ๑ กอง

กองพลที่ ๔

มีทหารราบ ๑ กรม ๓ กองพัน
ทหารปืนใหญ่ ๒ กองพัน
ทหารม้า ๑ กรม ๓ กองร้อย
ทหารช่าง แยกเป็นกองพันทหารช่าง ๒ กองร้อย กองพันทหารสื่อสาร ๒ กองร้อย
กองเสนารักษ์ ๑ กอง

การปลดและบรรจุตัวบุคคลในตำแหน่งชั้นสูงนั้น กำหนดไว้ดังนี้

๑. พล.ท. พระยากลาโหมราชเสนา ปลัดทูลฉลองฯ ปลดจากประจำการ
๒. พล.ต. พระยาพิชัยสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ ๒ เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม
๓. พ.ร.ท. พระยาดำรงราชพลขันธ์ ปลัดบัญชี ปลดจากประจำการ
๔. พล.ต. พระยาอินทรวิชิต ผู้รั้งตำแหน่งแม่ทัพที่ ๑ เป็นปลัดบัญชี
๕. พล.ต. พระยาประเสริฐสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ รอ.

๖. พล.ต. พระยาเสนาสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ รอ. เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๒

๗. พล.ต. พระยาเสนีย์ณรงค์ฤทธิ จเรทหารราบ เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๔

๘. พล.ต. หม่อมเจ้าทองทิฆายุ จเรทหารม้า เป็นจเรทหารบก

ผู้ที่ยังว่างตำแหน่งอยู่ ๒ คือ

พล.ท. พระยาสีหราชฤทธิไกร แม่ทัพที่ ๒

พล.ต. หม่อมเจ้าฉัตร์มงคล จเรทหารช่าง.

แผนการตัดทอนประเภทที่ ๕

รายการตัด	ที่ตั้ง	จำนวนเงิน		หมายเหตุ
		บ.	สต.	
กองบังคับการ ท.๑.	กรุงเทพฯ	๖๓,๔๗๑	-	
กองบังคับการ ท.๒.				
กับมณฑลทหารบกที่ ๕	อยุธยา	๗๓,๘๐๓	๒๕	
มณฑลทหารบกที่ ๖	ราชบุรี	๙,๓๕๒	๕๐	
พัน ช. ๑. ร้อย ๓	กรุงเทพฯ	๓๖,๙๗๓	๕๐	
พัน ช. ๒. ร้อย ๓	อยุธยา	๓๗,๔๓๔	๕๐	
บ.ก.ร. ๓. กับ ร. ๓.พัน ๒	ฉะเชิงเทรา	๑๒๗,๖๑๙	๗๕	
ร. ๓. พัน ๓	ปราจีนบุรี	๑๑๒,๔๔๙	-	
ร. ๔. พัน ๒	ราชบุรี	๑๐๙,๐๕๐	-	
ร. ๕. พัน ๒	โคราช	๙๖,๓๐๘	๗๕	
บ.ก.ร. ๖. กับ ร. ๖. พัน ๑	โคราช	๑๑๕,๑๔๓	๕๐	
ร. ๖. พัน ๓	ร้อยเอ็จ	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
ร. ๗. พัน ๒	นครสวรรค์	๙๖,๕๓๙	๒๕	
ร. ๘. พัน ๑	เด่นไชย	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
ร. ๘. พัน ๒	ลำปาง	๑๒๔,๓๑๒	๕๐	
บ.ก.ร. ๘	เชียงใหม่	๑๑,๔๘๙	๒๕	
รวมเงิน		๑,๒๖๒,๕๗๑	๗๕	
ปล่อยทหารหัวเมืองปีที่ ๒ ทุกเหล่า ทุกชะนิด ๑๐ เดือน ตั้งแต่ มิ.ย. ถึงสิ้น มี.ค. จะได้เงิน		๔๑๓,๖๓๖	-	
รวมเงินที่ตัดได้ทั้งสิ้น		๑,๖๗๖,๒๔๗	๗๕	
ยอดเงินในงบประมาณเดิม (ฉะเพาะกองทัพกองพล)		๔,๔๐๔,๓๙๖	-	คิดฉะเพาะเงินเดือน, เบี้ยเลี้ยง, อาหารสัตว์ (ส่วนค่าใช้สรอยเบ็ตเล็ดอื่น ๆ ไม่ได้รวมอยู่ในนี้)
หักแล้วคงต้องจ่าย		๓,๗๒๘,๑๔๘	๒๕	
ขอเพิ่มค่าใช้สรอยเบ็ตเล็ด		๒๐๐,๐๐๐	-	
รวมจ่ายตามงบประมาณใหม่		๓,๙๒๘,๑๔๘	๒๕	

หมายเหตุ ไม่มีกองทัพ มีแต่กองพล ๔ กองพลขึ้นตรงต่อเสนาบดีฯ ตัดทหารช่าง ๒ กองร้อย ตัดทหารราบ ๓ กรม (๙ กองพัน) คือ ร. ๓. ร. ๖. ร. ๘. ทั้ง ๓ นี้เลิกกองบังคับการกรม, ตัดมณฑลทหารบก ๒ มณฑล ตัดจังหวัดทหารบก ๕ จังหวัด

ที่ ๑๙๖/๖๗๔๓ **กรมราชเลขาธิการ**

วันที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

ขอประทานกราบทูล พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร,

ตามลายพระหัตถ์ที่ ๑๕๑๕๑/๗๔ ลงวันที่ ๒ เดือนนี้ กราบบังคมทูลพระกรุณาถึงรูปโครงการที่จะจัดกองทัพบก ทัพเรือใหม่ เพื่อให้ค่าใช้จ่ายสู่ดุลยภาพ, ทูลเกล้าฯ ถวายเกณฑ์การปลด กับบัญชีรายนามผู้ที่จะปลดออกจากประจำการในปลาย พ.ศ. ๒๔๗๔ ดังมีรายละเอียดแจ้งในบัญชีหมาย (ก) ๖ นาย, บัญชีหมาย (ข) ๓๑ นาย, บัญชีหมาย (ค) ๗๘ นาย, บัญชีหมาย (ฆ) ๑๒ นาย, บัญชีหมาย (ง) ๒๖ นาย และทูลเกล้าฯ ถวายทำเนียบย่อผู้ที่สมควรครองตำแหน่งตั้งแต่ชั้นผู้บังคับการกรมขึ้นไป หรือตำแหน่งที่สำคัญเพื่อขอพระบรมราชวินิจฉัย, ส่วนผู้ที่จะต้องปลด ขอพระราชทานให้ได้รับเงินเดือนในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เต็มเดือนนั้น.

เรื่องนี้โปรดเกล้าฯ ให้ปรึกษาในที่ประชุมอภิรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๔ เดือนนี้ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ฝ่าพระบาทและรองเสนาบดีเข้าเฝ้าฯ ในที่ประชุมด้วย. ฝ่าพระบาทได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานเพิ่มเติมความอีกข้อ ๑ เรื่องกรมอุทกศาสตร์ว่า ทางฝ่ายราชนาวีได้ยุบกรมอุทกศาสตร์ ซึ่งเป็นกรมใหญ่ เจ้ากรมเป็นชั้นนายพล ลงเป็นกรมน้อย ให้เจ้ากรมเป็นเพียงชั้นนายนาวา เมื่อยุบลงดังนี้แล้ว ตัวเจ้ากรมก็อยู่ในเกณฑ์ต้องปลด ที่ประชุมได้ปรึกษาเปลี่ยนแก้การที่จะบรรจุบุคคลบ้าง เช่น ในกรมราชองครักษ์ และผู้บังคับการทหารที่เชียงใหม่ เมื่อเป็นที่ตกลงแล้ว ฝ่าพระบาทรับพระบรมราชโองการในที่ประชุมเพื่อไปทรงดำเนิรการและโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุมัติตามโครงการที่กราบบังคมทูลพระกรุณาขึ้นมา ซึ่งฝ่าพระบาทและรองเสนาบดีทรงทราบอยู่โดยตลอดแล้ว. ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอพระราชทานกราบทูลยืนยันมาตามระเบียบ

ข้าพระพุทธเจ้า ***เจ้าพระยามหิธร***

ปรับปรุงเครื่องแต่งกายทหาร

ไม่เพียงแต่พระราชทานพระบรมราชานุมัติแก้ไขเปลี่ยนแปลงราชการทหาร เพื่อช่วยแก้ไขให้สภาพเศรษฐกิจเข้าสู่ดุลยภาพดังกล่าวมาแล้วเท่านั้น หากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงเห็นความจำเป็นในการประหยัดค่าใช้สอยทั่วไปของราชการทหารด้วย จึงมีพระราชดำริเกี่ยวกับเครื่องแต่งตัวทหาร โปรดให้ทหารบกและทหารเรือใช้เครื่องแบบสีกากีแกมเขียวได้ในโอกาสทั่วไป ทั้งโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหม กราบบังคมทูล ถวายพระดำริเพื่อประกอบการพิจารณา ความว่า[๑]

[๑] หจช., ร. ๗ ก. ๕/๗ เครื่องแต่งตัวข้าราชการกระทรวงกลาโหม.

ที่ ๑๓๘/๔๑๘๗ กรมราชเลขาธิการ

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๔

ขอประทานกราบทูล พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้กราบทูลว่า เนื่องจากในเวลานี้ การเศรษฐกิจกำลังตกต่ำ จำเป็นต้องประหยัดการใช้จ่ายโดยทั่วๆ ไป และบัดนี้ราชการฝ่ายทหารก็ได้รวมทั้งทหารบกทหารเรือเข้าเปนกระทรวงเดียวกันแล้ว ทรงพระราชดำริว่า ถ้าจะให้ทหารบกและทหารเรือใช้แต่งเครื่องแบบปกติสีกากีแกมเขียวและสีกากี ได้ในโอกาสทั่วๆ ไป ตลอดทั้งในการแต่งเครื่องยศปกติ, ครึ่งยศ และเต็มยศ ก็ให้ใช้แต่งได้ และให้ประดับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ด้วยตามกาละ เว้นแต่เครื่องแบบเต็มยศใหญ่คงให้ใช้ตามเดิม ทั้งนี้ให้ใช้ตลอดถึงนายทหารราชองครักษ์และทหารรักษาการณ์ด้วย. โปรดเกล้าฯ ให้ฝ่าพระบาททรงพิจารณาและทูลเกล้าฯ ถวายพระดำริ และถ้าตกลงประการใดจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมตำรวจภูธรและตำรวจนครบาลอนุโลมใช้ด้วยเช่นเดียวกัน.

นาม กรมหลวงสิงห ฯ ที่ ๑๙๑๙/๗๔ ลงวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

ใจความ สมควรกระแสพระราชดำริเรื่องที่จะให้ทหารบกทหารเรือใช้เครื่องแบบสีกากีแทนเครื่องแบบสีกากีในโอกาสทั่ว ๆ ไป.

ทูลเกล้า ฯ ถวาย ๑๖ ธันวาคม ๒๔๗๔ พระราชทานมา ๑๖ ธันวาคม ๒๔๗๔

พระราชกระแส	หมายเหตุ

ทรงพระดำริว่าเห็นที่จะมีเหตุ
ผลหลายประการ. ๑ ทั้งเสียค่าใช้จ่ายมาก
ทหารผู้หนึ่งผู้ใดจะมีเครื่องแบบ
เครื่องหนึ่งอย่างใดก็ควรที่จะ
ใช้จ่ายของตนเองได้หรือไม่?
ที่ตอบว่าควรอยู่เรื่อยๆ นั้นเพราะต้อง
สิ้นเปลืองในการซักฟอก.
๒. ทั้งเสียค่าใช้จ่ายมากที่ต้องมีเครื่องแบบหลายชนิดนั้น
เพราะว่าต้องสิ้นเปลืองค่าเครื่องแต่งตัวมากขึ้น.
๓. ได้เห็นในหนังสือพิมพ์ว่า
King George ประกาศให้ทหารบกทหารเรือ
ในกองทัพของพระองค์ใช้เครื่องแบบสีกากีทั่วไป
โดยเหตุนี้จึงคิดว่าที่จะ

ลิลิตเรื่องนี้ ถือว่าเป็นหนังสือเล่มใหม่ในหอพระสมุดฯ ที่ได้ทรงเก็บรวบรวมต้นฉบับมาจากที่ต่างๆ ทั้งหนังสือที่ได้มาใหม่ และหนังสือที่มีอยู่แล้วในหอพระสมุดฯ ทรงตรวจชำระแก้ไขตามต้นฉบับเดิมที่ได้มา แต่ก็ยังมีข้อความบางแห่งที่ทรงแก้ไขไม่ได้ เพราะต้นฉบับที่ได้มาไม่ชัดเจน หรือกากบาทไว้ว่าจะเลือกคำใช้ข้อใดในเรื่องนั้นๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นของไม่สำคัญไปกว่าการคัดลอก ตามสายพระเนตรกรมหลวงสิงห์ฯ ทรงดูแล้วอาจจะทำให้หนังสือชำรุดเสียหายได้ ทรงมีหนังสืออยู่ในกรุงเทพฯ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ครั้งการเมืองเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ก็ไม่ทรงทราบว่าต้นฉบับเรื่องนี้จะเป็นอย่างไร ขอฝากพระเดชพระคุณกรมพระนครสวรรค์ฯ ช่วยเรื่องนี้ด้วยเถิด.

ศาลาว่าการกลาโหม
พระนคร

กระทรวงกลาโหม

ที่ ๑๐๗๑๙/๗๔ วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

เรื่องเครื่องแบบทหาร

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม แจ้งความไปยัง ราชเลขาธิการ

หนังสือที่ ๑๓๘/๔๑๘๗ ลงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ว่าทรงพระราชดำริ จะให้ทหารบกทหารเรือใช้เครื่องแบบปกติสีกากีแกมเขียว และสีกากีได้ในโอกาสทั่วๆ ไป ตลอดทั้งในการแต่งปกติ ครึ่งยศและเต็มยศก็ให้ใช้แต่งได้ และให้ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้วยตามกาละ เว้นแต่เครื่องแบบเต็มยศใหญ่คงให้ใช้ตามเดิม ตลอดถึงนายทหารราชองครักษ์และทหารรักษาการด้วย เพื่อประหยัดการใช้จ่ายในเวลานี้ซึ่งการเศรษฐกิจกำลังตกต่ำ โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าพิจารณาและทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นนั้น เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้.

ตามกระแสพระราชดำริที่จะให้ทหารบกทหารเรือใช้เครื่องแบบปกติสีกากีแกมเขียวและสีกากี แทนเครื่องแบบขาวและเครื่องครึ่งยศเต็มยศได้อีกอย่างหนึ่งนี้ ถ้าว่าถึงการประหยัดรายจ่ายแล้ว ในชั้นนี้น่าจะยังไม่ได้ผลทั้งในทางราชการและส่วนตัวนายทหาร เพราะเวลานี้ทางราชการได้จัดหาผ้าสีขาวสำหรับทำเครื่องแบบพลทหารและนักเรียนทหารไว้แล้ว พอที่จะใช้ไปได้จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ส่วนนายทหารก็ย่อมจะมีเครื่องแบบขาวอยู่แล้วทุกคน แต่หลักการตามกระแสพระราชดำรินี้จักเป็นประโยชน์ในทางประหยัดรายจ่ายสำหรับกาละต่อไปได้มาก เพราะกระทำให้ค่าเครื่องแต่งตัวสำหรับทหารถูกลง เช่น สำหรับพลทหารมหาดเล็กคนหนึ่ง เวลานี้ต้องจ่ายเสื้อขาวให้ปีละ ๒ เสื้อ ถ้างดจ่ายแล้ว ค่าเครื่องแต่งตัวจะถูกลง ๑๐ บาท ๗๕ สตางค์ สำหรับพลทหารเรือถ้าจ่ายเครื่องแบบสีกากีแทนเครื่องแบบขาว ค่าเครื่องแต่งตัวสำหรับคนหนึ่งจะถูกลง ๐ บาท ๕๗.๖ สตางค์ ส่วนนายทหารก็คงจะลดรายจ่ายสำหรับค่าเครื่องแบบขาวลงได้มากกว่าที่จะต้องจัดหาเครื่องแบบสีกากีแกมเขียวและสีกากีเพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้นว่าโดยหลักการ ข้าพเจ้าเห็นชอบตามกระแสพระราชดำรินี้.

แต่การที่จะให้ใช้เครื่องแบบสีกากีแกมเขียวและสีกากีได้ในโอกาสทั่วๆ ไปนอกจากเต็มยศใหญ่นี้ อาจกระทำได้ ๓ วิธี แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งวิธีใด คือ:-

(๑) ให้ใช้เครื่องแบบเช่นที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ได้ หรือจะแต่งสีกากีแกมเขียวและสีกากีตามกระแสพระราชดำริก็ได้ ไม่กำหนดแน่นอนลงไป เพื่อเป็นการประหยัดรายจ่าย มิให้ต้องจัดซื้อสะสมเครื่องแบบชะนิดหนึ่งชะนิดใดโดยฉะเพาะ แต่การเปิดให้ใช้ได้ตามความพอใจนั้น ย่อมขาดความงามในเวลาไปชุมนุมในที่อันเดียวกันมากคน ในวิธีนี้ กระทรวงกลาโหมจะขอรับพระราชทานวางระเบียบเป็นการนัดหมายขึ้นไว้อีกชั้นหนึ่งว่าในกาละใด สมควรจะแต่งเครื่องแบบชะนิดใด เพื่อให้เป็นการประหยัดรายจ่ายตามพระราชประสงค์และเรียบร้อยพร้อมเพรียงกัน.

(๒) ให้ใช้เครื่องแบบสีกากีแกมเขียวและสีกากีได้ในโอกาสทั่วๆ ไปตามกระแสพระราชดำริ ส่วนเครื่องแบบสีขาวให้ใช้ในโอกาสลำลองเท่านั้น เพื่อให้การจัดซื้อและสะสมเครื่องแบบสีขาวน้อยลง อันเป็นผลให้ประหยัดรายจ่ายได้ในกาละข้างหน้า.

ทั้งสองวิธีนี้ นายทหารบกแต่งเครื่องแบบสีกากีแกมเขียวเหมือนอย่างที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ และควรให้ใช้ได้ทั้งกางเกงขาสั้นและขายาว นอกจากแต่งเวลาลำลอง ต้องใช้สายรัดโยงเครื่องหัดประกอบ เว้นแต่ราตรีสโมสร เมื่อแต่งครึ่งยศ, เต็มยศ และราตรีสโมสร ใช้รองเท้าดำผู้มีหน้าที่ขี่ม้าติดเดือย ส่วนนายทหารเรือแต่งเครื่องแบบสีกากีครึ่งยศ, เต็มยศและราตรีสโมสร รองเท้าดำ.

อนึ่งข้าพเจ้าเห็นว่า เมื่อได้เปิดโอกาสให้นายทหารแต่งเครื่องแบบสีกากีแกมเขียวและสีกากีสำหรับครึ่งยศและเต็มยศได้แล้ว การแต่งเครื่องแบบเยี่ยมคำนับของทหารเรือและเครื่องราตรีสโมสรก็น่าจะอนุโลมในทำนองเดียวกันด้วย เว้นแต่

ในโอกาสที่ไปต่างประเทศจึงอนุโลมแต่งตามความนิยมของประเทศนั้น ๆ ซึ่งได้มีระเบียบการแต่งอยู่ส่วนหนึ่งแล้วทั้งทหารบกและทหารเรือ.

(๓) เปลี่ยนวิธีการแต่งกายตามเครื่องแบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นดังนี้ คือ :-

ก. **ปกติ, ราตรีสโมสร และเยี่ยมคำนับ** แต่งเครื่องแบบสีกากีแกมเขียวและสีกากี ส่วนเครื่องแบบสีขาวให้ใช้ในโอกาสลำลองเท่านั้น.

อนึ่งในการแต่งเครื่องราตรีสโมสรสำหรับนายทหารบก น่าจะให้งดเว้นการใช้สายรัดโยงเครื่องหัดเสีย เพื่อให้มีการผิดแผกไปในทางให้เห็นว่า นอกเวลาประจำการตามหน้าที่ทหารโดยปกติกาล (เพื่อไม่ให้คึกคักเป็นทหารเกินไป (war-like))

ข. **ครึ่งยศ** เสื้อกางเกงสีกากีแกมเขียวและสีกากี, รองเท้าบู๊ตดำ, คาดกระบี่ในเสื้อ ทหารบกใช้หมวกยอดสีขาว ทหารเรือใช้หมวกแก๊ปปลอกกากี กระบี่สายดำคาดในเสื้อ.

ค. **เต็มยศ** เสื้อกางเกงสีกากีแกมเขียวและสีกากี, รองเท้าบู๊ตดำ, ทหารบก ใช้หมวกยอดสีขาวอย่างเต็มยศเดี๋ยวนี้ คาดกระบี่ในเสื้อและคาดประคต ทหารเรือใช้หมวกแพรขน คาดกระบี่สายทองนอกเสื้อ.

วิธีนี้จะได้ผลในทางประหยัดรายจ่ายคล้ายวิธีที่ ๒ เพราะถึงแม้จะใช้หมวกและประคตแบบเต็มยศ ก็เป็นสิ่งที่ได้ใช้ประกอบกับเครื่องเต็มยศใหญ่อยู่แล้ว และการแต่งเครื่องแบบวิธีนี้น่าจะเหมาะกับงานครึ่งยศ เต็มยศ ดีกว่าวิธีที่ ๑-๒

การแต่งกายครึ่งยศ, เต็มยศ ตลอดจนการแต่งเครื่องราตรีสโมสรหรือเยี่ยมคำนับของทหารเรือตามที่ได้อธิบายมาแล้วใน ๒ และ ๓ นั้น ในชั้นแรกที่แต่งใหม่ ๆ อาจเห็นเป็นการขัดเขินตาไม่งามได้ แต่ทั้งนี้เป็นธรรมดาของใหม่ พอแต่งนานวันชินตาเข้าความแปลกปลาดที่ขัดเขินตาก็จะหายไปเอง.

ส่วนสำหรับจ่าและพลทหารเรือ ได้สั่งซื้อผ้าขาวมาพอใช้ราชการได้จนกลาง พ.ศ. ๒๔๗๖ ส่วนผ้าสีกากีไม่มีสำรองคลังไว้พอที่จะจ่ายแทนสีขาวได้ในทันที ต้องจัดหาขึ้น นับว่าเป็นการเปลืองพระราชทรัพย์ส่วนหนึ่ง เพราะผ้าขาวยังมีอยู่มาก จึงเห็นว่าควรให้แต่งคละกันไปได้ดั่งเช่นทุกวันนี้ และเริ่มเปลี่ยนใช้สีกากีทั่วไปตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นต้นไป.

สำหรับพลทหารบกอาจเปลี่ยนได้ตั้งแต่ต้น พ.ศ. ๒๔๗๕ เพราะโดยปกติก็ใช้เครื่องแบบสีกากีแกมเขียวเป็นพื้นอยู่แล้ว ส่วนผ้าสีขาวที่จัดหาไว้แล้ว ใช้ทำเสื้อขาวสำหรับเครื่องแบบเต็มยศใหญ่ต่อไปได้ เพราะฉะนั้นการที่จะใช้เครื่องแบบตามวิธีใหม่นี้ ถ้าเริ่มใช้ตั้งแต่บัดนี้หรือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็คงเป็นประโยชน์ฉะเพาะในทางประหยัดรายจ่ายสำหรับนายสิบและพลทหารบก แต่อาจเป็นการลักลั่นกับทหารเรือ ที่จำจะต้องมีข้อไขไว้ว่า ให้ใช้เครื่องแบบสีขาวได้ต่อไปจนกว่าของคงคลังจะหมด เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าสำหรับนายสิบ, จ่า, และพลทหารบก, เรือ ถ้าจะรอไปเริ่มใช้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นต้นไป ก็จะเป็นการสม่ำเสมอพร้อมกันดี แต่ถ้าจะทรงพระราชดำริเห็นสมควรให้เปลี่ยนฉะเพาะทหารบกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ไปก่อนก็แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ถ้ามีโอกาสอันสมควร ขอได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท การจะควรประการใดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม.

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

พิมพ์

ทาน

สุดท้ายเมื่อโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเรื่องเครื่องแต่งตัวของทหารถวายให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงมีพระดำริแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้นายทหารแต่งเครื่องแบบสีกากีแกมเขียวหรือสีกากีได้ทุกโอกาสนอกจากเวลาแต่งเต็มยศใหญ่ เต็มยศ ครึ่งยศและราตรีสโมสร[๑]

การศึกษาด้านวิชาทหาร

จากกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงไว้ว่า พระองค์ "... จะเอาใจใส่ในกิจการทหารบกอยู่เสมอ..." นั้น ในทางปฏิบัติ ทรงสนพระทัยลึกลงไปถึงปัญหาการศึกษาวิชาทหารด้วย ซึ่งอาจจะแยกกล่าวออกได้เป็น ๒ ด้าน คือ การศึกษาวิชาทหารภายในประเทศ และการศึกษาวิชาทหารในต่างประเทศ

๑. การศึกษาวิชาทหารภายในประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคยรับราชการในตำแหน่งผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม ตั้งแต่ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจตกต่ำในรัชสมัยของพระองค์ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ กระทรวงกลาโหมจึงดำเนินการรวมกิจการโรงเรียนนายร้อยชั้นประถมและโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมเข้าด้วยกัน เรียกชื่อเป็น โรงเรียนนายร้อยทหารบก ปรับปรุงชั้นเรียนใหม่ ๖, ๕ และ ๔ ชั้นตามลำดับ ทั้งจัดระเบียบการปกครองนักเรียนนายร้อยใหม่ เพื่อสะดวกในการปกครองและเป็นการประหยัดรายจ่ายด้วย และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายพันตรี พระสุทธิเรืองเดชพล (แสง พันธุประพาส) ผู้บังคับการกรมทหารพรานในกองพลทหารราบที่ ๓ มาเป็นผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยทหารบก

ต่อมาเมื่อฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศยังไม่ดีขึ้น การผลิตนักเรียนนายร้อยออกมารับราชการทหารก็ประสบปัญหามากขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ กรมยุทธศึกษาทหารบกจึงประกาศรับสมัครนักเรียนสามัญจากกระทรวงธรรมการเข้าเรียนในโรงเรียนนายร้อยทหารบกได้ และในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ และ ๒๔๗๒ ได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานกระบี่และรางวัลแก่นักเรียนนายร้อยที่จบการศึกษา นับว่าเป็นการพระราชทานกระบี่ครั้งแรก เนื่องจากแต่เดิม กรมยุทธศึกษาจะแจกกระบี่ให้แก่นักเรียนนายทหารที่จบการศึกษาพร้อมกับเครื่องยศอื่น ๆ แต่ต่อมาพิจารณาเห็นว่า กระบี่เป็นเครื่องยศที่สำคัญ สมควรที่จะได้รับพระราชทานจากพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การพระราชทานกระบี่แก่นายทหารที่สำเร็จการศึกษายังคงดำเนินต่อมา แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจของประเทศจะทรุดหนักในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ก็ตาม โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้งดการรื่นเริงและให้เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก นำนายทหารที่สำเร็จการศึกษาไปรับพระราชทานกระบี่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมแทน

เป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เริ่มมีการฝึกวิชาทหารในโรงเรียนสามัญของกระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมเสนาธิการทหารบกเป็นผู้เสนอความเห็น ดังรายละเอียด ความว่า[๒]

---

[๑] เรื่องเดียวกัน.

[๒] ทจช., ร. ๗ ก. ๑๗๑๕ การประชุมของกระทรวงกลาโหม.

ความเห็นของกรมเสนาธิการทหารบก เรื่องการฝึกวิชาทหารในโรงเรียนสามัญ สำหรับการประชุมใหญ่ของกระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๗๒

ความจำเป็นในการรักษาอิสรภาพสมัยนี้ ต้องการกำลังของชาติที่มีอยู่ทั้งสิ้น และการเตรียมพร้อมในยามที่บ้านเมืองเป็นปกติภาพ ย่อมเป็นทางที่จะให้คงสันติสุขได้ดีกว่าวิธีอื่น ๆ ดังที่ย่อมทราบอยู่ทั่วกันแล้ว

พลเมืองของประเทศสยามนั้น ความจริงก็ไม่ใช่น้อยนัก แต่กองทัพของเราค่อนข้างเล็กมาก และจะขยายให้ใหญ่โตยิ่งขึ้นไปยังไม่ได้ เพราะขัดด้วยไม่ได้เงินพอกับความประสงค์

อีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นกรณีย์สำคัญยิ่งนั้น อยู่ที่จำนวนทหารซึ่งเราสามารถจะเรียกระดมเข้ามาใช้การได้ในยามสงครามหามีตัวผู้บังคับบัญชาเพียงพอไม่ ยิ่งชั้นนายทหารยิ่งขาดจำนวนมาก เพียงบรรจุกำลังกองหนุนชั้นที่หนึ่งก็หมดตัวเสียแล้ว ชั้นนายสิบยังพอมีเหลือไปถึงชั้นที่สองบ้าง แต่ก็เป็นจำนวนน้อย และเป็นนายสิบชั้นผู้น้อยแทบทั้งสิ้น

เพื่อแก้ข้อขัดข้องทั้งปวงดังกล่าวแล้ว ได้คิดเห็นว่า การศึกษาของนักเรียนสามัญในความอำนวยการของกระทรวงธรรมการเท่าที่เจริญขึ้นดังเห็นปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ ถ้าเราสามารถจัดการให้นักเรียนเหล่านั้น เต็มใจสมัครรับการฝึกวิชาทหารเพิ่มขึ้นจากการศึกษาโดยปกติด้วยได้ ก็จะเป็นกำลังแก่ราชการได้ดีส่วนหนึ่งในฐานที่จะมีพลทหารดีขึ้นกว่าที่เคยมี และถ้าวิธีจัดการของเราดำเนินไปในทางอันถูกต้องดีแล้ว ก็มีหวังที่จะได้พวกเหล่านี้เองมาเป็นผู้บังคับบัญชาทหารกองหนุนซึ่งเราขาดอยู่นั้น อีกส่วนหนึ่งด้วยโดยมิต้องลงทุนเท่าใดนัก, ถึงแม้จะมีคุณวุฒิในการทหารอ่อนกว่านายทหารหรือนายสิบในกองประจำการ แต่ก็พอจะอบรมเพิ่มเติมให้ใช้การได้ดีในเวลาอันน้อยเพราะมีความรู้เป็นพื้นอยู่มากแล้ว

จึงได้คิดวางระเบียบการฝึกพร้อมด้วยหลักสูตรและเงื่อนไขซึ่งจักได้ทำความตกลงกับกระทรวงธรรมการต่อไปดังแนบข้างท้ายนี้

นอกจากข้อความที่ปรากฏในระเบียบการฯ นั้นแล้ว ยังมีความสำคัญซึ่งคิดเห็นว่า จะเป็นประโยชน์ในทางให้ความสะดวกแก่การพิจารณาความเห็นนี้ในบางประการ จึงขอเสนอให้ทราบด้วยดังต่อไปนี้

๑) ตามกำหนดในระเบียบการฯ ข้อ ๒ ที่แบ่งการฝึกออกเป็น ๔ ชั้น มีความมุ่งหมายอยู่ว่า

- *ชั้น ๑ จะให้ทำหน้าที่ลูกแถวได้ (นักเรียนทุกคนมีพื้นวิชาทหารตามหลักสูตรวิชาลูกเสือบ้างแล้ว)*
- *ชั้น ๒ จะให้ทำหน้าที่**ผู้บังคับหมู่**ได้*
- *ชั้น ๓ จะ**พอให้ทำหน้าที่ผู้บังคับหมวด**ได้*
- *ชั้น ๔ เป็นชั้นเพิ่มเติมให้ทำหน้าที่ผู้บังคับหมวดได้ดียิ่งขึ้น*

แต่ทั้งนี้ยังไม่มี**ความมุ่งหมายจะใช้พวกนี้ยิ่งไปกว่า**หน้าที่ทหารราบในยามสงคราม

๒) การสอนในชั้นต่าง ๆ ตั้งใจว่าจะได้เวลาในห้องเรียนทุกวิชารวมกันประมาณปีละ ๘๐ ชั่วโมง, การหัดทุกอย่างรวมกันประมาณปีละ ๑๖๐ ชั่วโมง นอกเวลาเรียน และในปี ๗๓ ซึ่งเป็นปีแรก จะเริ่มการแต่ฉะเพาะในบรรดาโรงเรียนในกรุงเทพฯ ซึ่งมีอยู่ ๒๐ แห่ง ส่วนตัวครูนอกจากนายทหาร ๔ นาย ซึ่งกรมยุทธศึกษาทหารบกได้อบรมเตรียมไว้แล้ว จะต้องให้นายทหารนั้นเองอบรมครูประจำการของกระทรวงธรรมการตามโรงเรียนเหล่านั้น ที่เป็นทหารกองหนุนขึ้นเป็นครูผู้ช่วยของตนด้วย

๓) เมื่อได้กำหนดจะให้ลดเวลารับราชการในกองประจำการแก่ผู้ที่ได้ประกาศนียบัตร์ชั้นการฝึกดังกล่าวในระเบียบการฯ ข้อ ๖ นั้นแล้ว ก็จะได้เลิกการลดเวลารับราชการ ๑ ปี แก่ผู้ที่สอบไล่ได้มัธยม ๘ บรรดาที่อาสาเป็นทหารดังปรากฏในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารขณะนี้

ในที่สุดเมื่อได้แสดงความมุ่งหมายไว้โดยตลอดแล้ว จึงขอชี้แจงว่า การที่ได้นำความเห็นเรื่องนี้ขึ้นเสนอที่ประชุม ก็ด้วยความประสงค์อันเป็นข้อใหญ่ใจความ คือ

- เพื่อนายทหารผู้ใหญ่จะได้ทราบความดำริเรื่องนี้ไว้ บางท่านซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องจะต้องปฏิบัติการร่วมมือกันต่อไป ก็จะได้เตรียมตัวในบางสิ่งบางอย่างเท่าที่ควรจะเตรียมได้ หรือบางท่านที่ไม่เห็นด้วยข้อความใด ๆ ตามความดำรินี้ ก็จะได้มีโอกาสแสดงความเห็นให้ทราบ เป็นทางป้องกันความเสื่อมเสียทั้งปวง

- เพื่อปรึกษาในตัวระเบียบการฝึกพร้อมด้วยหลักสูตรและเงื่อนไขระวางกระทรวง ตามร่างนั้นว่าสมควรจะตก, เติม, แก้ไขอย่างใดประการใดบ้าง ในเมื่อความดำริเบื้องต้นได้รับความตกลงเห็นชอบแล้ว.

ร่าง
ระเบียบการฝึกวิชาทหาร
ในโรงเรียนของกระทรวงธรรมการ
และโรงเรียนอื่น ซึ่งกระทรวงธรรมการรับรอง

การศึกษาซึ่งจะนำความสมบูรณ์มาสู่ชาติบ้านเมืองนั้น จัดได้ว่ามีองค์สำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ การศึกษาเพื่ออาชีพประการหนึ่ง กับการศึกษาเพื่อดำรงอิสรภาพของชาติอีกประการหนึ่ง ประเทศใดที่พลเมืองถึงพร้อมด้วยการศึกษาทั้ง ๒ ประการนี้เป็นหลักฐานมั่งคงดี ความรุ่งเรืองก็ย่อมบังเกิดแก่ประเทศนั้นโดยบริบูรณ์

เมื่อเป็นที่ทราบอยู่ว่า ความสมบูรณ์ของชาติเกิดด้วยองค์สำคัญแห่งการศึกษาทั้ง ๒ ประการฉะนี้แล้ว จึงเป็นการสมควรที่จะจัดระเบียบการศึกษาให้ดำเนิรไปในทางที่จะส่งเสริมให้กุลบุตร์ได้รับผลทั้ง ๒ ประการ ร่วมกันในขณะที่กำลังรับการศึกษาเพื่ออาชีพอยู่โดยปกติแล้ว

อนึ่ง โดยธรรมดาของการศึกษาจะเป็นไปเพื่ออาชีพก็ดี หรือเพื่อดำรงอิสรภาพของชาติก็ดี ย่อมต้องใช้พื้นความรู้ตามหลักสูตรชั้นเรียนของกระทรวงธรรมการในเบื้องต้นเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นความประสงค์ในการจัดระเบียบการศึกษานี้จึงมุ่งให้องค์สำคัญทั้ง ๒ ประการมีความสัมพันธ์โดยลำดับไปตั้งแต่ชั้นที่เห็นว่ามีความรู้เบื้องต้นพอควรแก่การนั้น ๆ แล้ว และฉะเพาะความมุ่งหมายสำหรับการศึกษาเพื่อดำรงอิสรภาพของชาติโดยแท้ ก็เพียงแต่จะให้บุคคลโดยมากได้ทราบหลักแห่งการป้องกันบ้านเมืองในชั้นความรู้อันเป็นสามัญเท่านั้น หากว่าต่อไปผู้ใดมิได้มีโอกาสรับราชการทหารในกองประจำการซึ่งเป็นแหล่งการศึกษาวิชาประเภทนี้โดยตรงก็ยังจะทำหน้าที่ลูกผู้ชายในยามจำเป็นได้ด้วย

อาศัยเหตุซึ่งได้กล่าวแล้วแต่ต้น จึงได้วางระเบียบกำหนดทางการเรียกชื่อว่า "ระเบียบการฝึกวิชาทหารในโรงเรียนของกระทรวงธรรมการ และโรงเรียนอื่น ซึ่งกระทรวงธรรมการรับรอง" โดยข้อบัญญัติต่อไปนี้

ข้อ ๑ ผู้ที่มีโอกาสจะเข้าฝึกวิชาทหารตามระเบียบนี้ได้ ต้องเป็นนักเรียนในโรงเรียนของกระทรวงธรรมการตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ ๖ ขึ้นไป หรือในโรงเรียนอื่นซึ่งเทียบชั้นเดียวกันและกระทรวงธรรมการรับรอง ทั้งเป็นผู้ที่มีร่างกายบริบูรณ์และได้ยื่นใบสมัครแสดงความเต็มใจว่าจะรับการฝึกตามระเบียบนี้

ข้อ ๒ ผู้ที่สมัครแล้ว จะอยู่รับการฝึกจนจบทุกชั้นหรือจะถอนความสมัครตั้งแต่ชั้นใด ๆ ก็ได้ และแม้ผู้ที่ถอนความสมัครแล้วจะกลับสมัครใหม่อีกก็ไม่ขัดข้อง

ข้อ ๓ ด้วยเหตุที่นักเรียนย่อมอยู่ในวัยต่าง ๆ แม้ผู้ที่มีอายุเสมอกันก็หามีร่างกายบริบูรณ์ทันเทียมกันไม่ และด้วยความจงใจที่จะอนุกูลแก่ผู้สมัครทั้งปวงให้บรรลุผลสมความประสงค์โดยไม่จำกัดขีดคั่นว่าจะอยู่ในวัยใด ๆ จึงแบ่งประเภทผู้สมัครออกเป็น ๒ ประเภท

ประเภท ก. ได้แก่ผู้ที่สามารถรับการฝึกได้ครบถ้วนตามหลักสูตร ส่วนมากย่อมจะมีอายุตั้งแต่ ๑๖ ปีขึ้นไป

ประเภท ข. ได้แก่ผู้ที่มีอายุน้อยและร่างกายแสดงให้เห็นว่ายังไม่ควรรับการหัดในการใช้อาวุธปืนเล็ก ซึ่งเป็นงานหนักเกินกว่าที่จะเป็นทางบริหารร่างกาย

ข้อ ๔ หลักสูตรการฝึกวิชาทหาร แบ่งออกเป็น ๔ ชั้น ปรากฏข้างท้ายระเบียบนี้

ชั้น ๑ มีกำหนดเวลา ๑ ปี

ชั้น ๒ มีกำหนดเวลา ๒ ปี

ชั้น ๓ มีกำหนดเวลา ๒ ปี

ชั้น ๔ มีกำหนดเวลา ๑ ปี

บรรดาผู้สมัครครั้งแรก จะได้เริ่มฝึกจากชั้น ๑ เสมอกันหมด ผู้ที่อยู่ในประเภท ก. ต้องฝึกทุกวิชา ส่วนประเภท ข. คงยกเว้นการหัดใช้อาวุธปืนเล็กโดยตลอด ถึงคราวสอบไล่ก็จะสอบตามประเภทของตน และเมื่อสอบไล่ได้จึงจะได้เลื่อนชั้นต่อไปตามลำดับ

ข้อ ๕ ตามปกติจะได้จัดให้มีการสอบไล่วิชาทหารนี้ปีละ ๑ ครั้ง โดยคณะกรรมการฝ่ายทหาร ต่อจากการสอบไล่ประจำปีตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ ผู้ที่อยู่ในประเภท ก. เมื่อสอบไล่ได้จะได้รับประกาศนียบัตร์เป็นคู่มือทุกๆ ชั้น ส่วนผู้ที่อยู่ในประเภท ข. จะมีโอกาสได้รับประกาศนียบัตร์ตามชั้นที่ตนสอบไล่ได้ก็ต่อเมื่อได้เลื่อนฐานขึ้นสู่ประเภท ก. แล้ว และสอบไล่การใช้อาวุธปืนเล็กเป็นส่วนเพิ่มเติมที่ตนมิได้สอบไว้ในชั้นเดิมนั้นให้ได้แล้วด้วย

ข้อ ๖ ราชการทหารรับรองว่าผู้ที่มีประกาศนียบัตร์ตามชั้นการฝึกวิชาทหารทั้งปวงนั้น เป็นผู้มีคุณวุฒิพอที่จะปฏิบัติราชการทหารในชั้นต้นได้ และเมื่อมีพื้นความรู้บ้างดังนี้ ครั้นถึงคราวเข้ารับราชการทหารจึงยอมให้ลดเวลาที่ต้องอยู่ในกองประจำการลงตามชั้นสูงสุดที่ตนได้รับประกาศนียบัตร์ คือ

ชั้น ๑ ได้ลดเวลารับราชการในกองประจำการ ๖ เดือน

ชั้น ๒ ได้ลดเวลารับราชการในกองประจำการ ๑๒ เดือน

ชั้น ๓ ได้ลดเวลารับราชการในกองประจำการ ๑๕ เดือน

ชั้น ๔ ได้ลดเวลารับราชการในกองประจำการ ๑๘ เดือน

ข้อ ๗ เครื่องแต่งตัวธรรมดามีเสื้อ, กางเกง, หมวก, รองเท้า เป็นต้น ผู้สมัครต้องจัดหาของตนเองตามแบบอย่างซึ่งผู้ปกครองโรงเรียนจะได้ชี้แจงให้ทราบ กระทรวงกลาโหมจะอุดหนุนในบางสิ่งบางอย่างที่เห็นว่าเป็นของพิเศษและนักเรียนจะจัดหาเองได้ด้วยยาก.

ร่าง

เงื่อนไขระวางกระทรวงกลาโหมและกระทรวงธรรมการ ในการฝึกวิชาทหาร

ก. ข้อที่เกี่ยวข้องกับนายทหารซึ่งเป็นครู

๑. ในต้น พ.ศ. ๒๔๗๓ ซึ่งเป็นปีแรก กระทรวงกลาโหมจะส่งนายทหารไปทำหน้าที่ครูฝึกวิชาทหาร ๔ นาย และถ้ากระทรวงธรรมการยังไม่สามารถจะจัดผลประโยชน์ให้ได้ ก็จะจ่ายในงบประมาณของกระทรวงกลาโหมไปก่อน ปีต่อไปขอให้ได้รับในงบประมาณของกระทรวงธรรมการ โดยอัตราที่นายทหารเหล่านี้ควรจะได้ตามระเบียบทหารบก และถ้าจะต้องการจำนวนนายทหารเพิ่มเติมอีก ก็ต้องทำความตกลงกันใหม่เป็นคราว ๆ ไป

๒. นายทหารที่ส่งไปจากกระทรวงกลาโหมนี้ เป็นนายทหารที่กระทรวงธรรมการยืมไปชั่วคราวหนึ่ง โดยปกตินายหนึ่งไม่เกิน ๒ ปี จะได้จัดผู้อื่นไปเปลี่ยนและระวางที่ไปทำหน้าที่ครูอยู่นั้น ให้ขึ้นในบังคับบัญชาและฟังคำสั่งในทางดำเนินราชการทั้งปวงของเจ้าหน้าที่ในกระทรวงธรรมการโดยตรง, สุดแล้วแต่กระทรวงธรรมการจะจัดให้ขึ้นแก่ผู้ใดโดยลำดับอย่างไร และมอบหมายหน้าที่ประการใด ๆ ถือเป็นข้าราชการของกระทรวงธรรมการเอง แต่ขอให้อยู่ในกรอบบางอย่างคือ

ก) การอนุญาตให้ลาในกิจส่วนตัว โดยได้รับเงินเดือนเต็มรวมตลอดศกไม่เกิน ๖๐ วัน แต่จะคิดทดข้ามศกไม่ได้

ข) การเจ็บไข้ คิดรวมวันจากครั้งที่สุดที่ยื่นใบลา ถอยหลังไปในระยะ ๑๒ เดือน ถ้าไม่เกิน ๙๐ วันคงได้เงินเดือนเต็ม

ค) ถ้าป่วยหรือลาเกินกว่ากำหนดใน ก) หรือ ข) ก็ดี หรือแม้จะไม่เกินกำหนด แต่กระทรวงธรรมการเห็นว่าเป็นที่เสื่อมเสียราชการในหน้าที่ก็ดี ขอให้บอกส่งคืนมายังกระทรวงกลาโหม

ง) การลงโทษ ขอให้เจ้าหน้าที่กระทรวงธรรมการเป็นผู้ทำตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน

ข. ข้อที่กระทรวงกลาโหมได้มอบให้เป็นหน้าที่ของผู้บัญชาการมณฑลทหารบก

๑. ดูแลแนะนำนายทหารซึ่งส่งไปเป็นครูในทางวิทยาการ อันเกี่ยวด้วยวิชาทหารโดยตรงได้ ในฐานที่นายทหารเหล่านั้นยังเป็นนายทหารประจำการสังกัดมณฑลทหารบก แต่ไม่มีสิทธิที่จะสั่งการก้าวก่ายหน้าที่ของผู้บังคับบัญชานายทหารเหล่านั้น ทางฝ่ายกระทรวงธรรมการประการใด ๆ เลย

๒. จัดกรรมการฝ่ายทหาร สำหรับสอบความรู้นักเรียนตามหลักสูตรและตามกำหนดเวลาซึ่งจะได้ตกลงกับเจ้าหน้าที่กระทรวงธรรมการผู้ได้รับมอบหมายฉะเพาะการเรื่องนี้โดยตรง รวมทั้งการออกประกาศนียบัตรเป็นคู่มือให้แก่ผู้ที่สอบไล่ได้ในนามของกระทรวงกลาโหม

๓. เป็นเจ้าหน้าที่ ที่จะจ่ายหรือให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ มีอาวุธ กะสุน ตลอดจนเครื่องมือสำหรับการฝึกวิชาทหารโดยตรงอันกระทรวงธรรมการไม่มีแห่งจะจัดหาได้ และเครื่องประกอบเครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้ในการหัดแรมคืน จึงขอให้เจ้าหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ แจ้งจำนวนที่ต้องการแก่ผู้บัญชาการมณฑลทหารบก และทำความตกลงกันฉะเพาะปี

ค. ข้อที่ขอให้อยู่ในความดำริของกระทรวงธรรมการ

๑. กำหนดเครื่องแต่งตัวอันเป็นส่วนที่นักเรียนจักต้องจัดหาเอง ดังที่บ่งไว้ในข้อ ๗ แห่งระเบียบการฝึกตามแต่จะเห็นความสะดวก แต่ข้อสำคัญนั้นขอให้เป็นระเบียบและทนต่อการตรากตรำพอสมควร

๒. ออกแบบและจัดหาใบสมัคร ใบถอนสมัครตามกล่าวในข้อ ๑ ข้อ ๒ แห่งระเบียบการฝึกนั้นโดยตลอด

๒. การศึกษาวิชาทหารในต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยปัญหาการศึกษาวิชาทหารอย่างยิ่ง โดยมีพระราชปรารภเกี่ยวกับการจัดส่งนักเรียนไปเล่าเรียนในต่างประเทศ และโปรดให้คณะกรรมการอันประกอบด้วยพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์, พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม และหม่อมเจ้าธานีนิวัต จัดทำรายงานทูลเกล้าฯ ถวาย

ในรายงานเรื่องการจัดส่งนักเรียนไปศึกษาในต่างประเทศนี้ กล่าวถึงการศึกษาวิชาทหารในต่างประเทศ เป็น ๒ ประเภท คือ นักเรียนกระทรวงกลาโหม และนักเรียนกระทรวงทหารเรือ*

๒.๑ นักเรียนกระทรวงกลาโหม ก็แบ่งออกเป็น ๓ จำพวก คือ

ก. นักเรียนซึ่งได้รับเงินค่าเล่าเรียนในงบกระทรวงกลาโหม

ข. นักเรียนซึ่งได้รับเงินค่าเล่าเรียนในงบกรมแผนที่

ค. นักเรียนซึ่งได้รับเงินค่าเล่าเรียนในกรมอากาศยาน

ประเภท ก. นักเรียนในงบกระทรวงกลาโหม แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. นักเรียนนายร้อย ซึ่งส่งออกไปศึกษาวิชาทหารบก ให้มีจำนวนคงที่ในแต่ละปี เป็นจำนวน ๒๐ คน และยังแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

- ประเภทเกื้อกูล ได้แก่ พระราชวงศ์ตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป, บุตรเสนาบดีจอมพลและนายทหารบก
- ประเภททั่วไป ได้แก่ นักเรียนนายร้อยทั่วไป ซึ่งจะต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ คือ
  - ต้องสอบไล่ได้ชั้น ๒ (เท่ากับมัธยม ๖) ได้คะแนนรวมเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า ๖
  - ต้องมีอายุไม่เกิน ๑๔ ปี
  - ต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี
  - ต้องเป็นผู้มีอุปนิสัยซื่อตรงและอดทน
  - ต้องเป็นผู้มีเชาว์ และไหวพริบดี
  - ต้องเป็นผู้มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง
  - เมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะต้องกลับเข้ามารับราชการทหารไม่ต่ำกว่า ๑๐ ปี

การคัดเลือกอยู่ภายใต้การพิจารณาของคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วย

ผู้บังคับการกองโรงเรียนนายร้อย

ผู้บังคับกองพันและผู้บังคับกองร้อย ผู้ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชานักเรียน

อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาสามัญ กรมยุทธศึกษา

ครูประจำชั้นในตอนที่นักเรียนประจำอยู่ โดยมีเสนาบดีเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด

๒. นายทหารซึ่งส่งออกไปศึกษาเพิ่มเติม ณ ต่างประเทศ กำหนดจำนวนอย่างมากไม่เกิน ๓ นาย ระยะเวลาศึกษาไม่เกิน ๓ ปี ผู้ที่จะออกไปศึกษาต่อจะต้องเคยผ่านการศึกษาจากต่างประเทศแล้ว และกลับมารับราชการมีตำแหน่งหน้าที่การงานดี กับทั้งต้องเป็นผู้ประพฤติดีด้วย การคัดเลือกเป็นหน้าที่ของหัวหน้ากรมใหญ่ในกระทรวง และให้เสนาธิการทหารบกพิจารณาเสนอความเห็นให้เสนาบดีชี้ขาด

๓. คณะนายทหารที่ส่งออกไปดูงาน กำหนดจำนวน ๓-๕ นาย ในระยะเวลาไม่เกิน ๑ ปี คัดเลือกจากนายทหารที่มีความรู้ความสามารถเหมาะแก่หน้าที่ และจะต้องมีนายทหารที่ผ่านการศึกษาจากต่างประเทศรวมอยู่ในคณะด้วยเสมอ การคัดเลือกและจัดการเป็นหน้าที่ของเสนาธิการทหารบกนำความเห็นเสนอให้เสนาบดีสั่งการ

---

* หจช., ร. ๗ รล. ๑๐/๑ กรรมการจัดการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาเมืองต่างประเทศ และเรื่องโอนนักเรียนพิเศษมาสังกัดกรมราชเลขาธิการ (๗ พ.ค. ๒๔๖๓ - ๒๔ เม.ย. ๒๔๗๒).

ประเภท ข. นักเรียนในงบกรมแผนที่ กำหนดให้มีจำนวน ๓ นาย คัดเลือกจากนักเรียนนายร้อยตามหลักเดียวกับนักเรียนในงบกระทรวงกลาโหม โดยเจ้ากรมแผนที่เสนอความเห็นต่อเสนาธิการทหารบก และเสนาธิการทหารบกสั่งให้เจ้าหน้าที่กรมยุทธศึกษาดำเนินการคัดเลือก

ประเภท ค. นักเรียนกรมอากาศยาน ไม่กำหนดจำนวนแน่นอนแล้วแต่จะสะดวกในการคัดเลือกคน และเงินค่าใช้สอย โดยคัดเลือกจาก

- นักเรียนนายร้อยตามหลักการคัดเลือกนักเรียนในงบกระทรวงกลาโหม
- นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง
- นักเรียนทุนหลวง หรือทุนส่วนตัว

ที่เจ้ากรมอากาศยานเสนอความเห็นคัดเลือกตามลำดับชั้นจนถึงเสนาบดี

ในส่วนนักเรียนกระทรวงทหารเรือ ไม่มีหลักในการคัดเลือกที่แน่นอน คัดเลือกจากบุตรนายพลทหารเรือที่อายุประมาณ ๑๑ ปี โดยเสนาธิการทหารเรือเสนอให้เสนาบดีวินิจฉัยเด็ดขาด ยึดคุณสมบัติจากวิชาความรู้ หลักฐานส่วนตัว และความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกายเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะกระทรวงทหารเรือมิได้คิดส่งนักเรียนเป็นจำนวนมาก และเห็นว่าบุตรของนายทหารเรือที่มีความดีความชอบจนได้เป็นนายพลย่อมสมควรจะได้รับความเกื้อกูล ให้มีโอกาสได้เป็นนายทหารเรือที่สามารถสืบตระกูลต่อไป โดยมีข้อบังคับทหารเรือ กำหนดว่านักเรียนทหารเรือจะต้องกลับเข้ามารับราชการในกระทรวงทหารเรือ

เนื่องจากระเบียบการและข้อจำกัดในการศึกษาวิชาทหารแตกต่างจากระเบียบการศึกษาอบรมทางด้านพลเรือน คณะกรรมการพิจารณาจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศจึงเห็นสมควรแยกระเบียบจัดการศึกษาวิชาทหารออกจากพลเรือน โดยให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารดำเนินการตามระเบียบเดิมที่วางไว้ และเห็นสมควรให้กระทรวงทหารเรือใช้ระเบียบการคัดเลือกเดียวกันด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการส่งนักเรียนทหารออกไปศึกษายังต่างประเทศอยู่เสมอ เพื่อให้ครบตามจำนวนจำกัดของกระทรวงกลาโหม และส่งนายทหารออกไปศึกษาเพิ่มเติมและดูงานอยู่เสมอด้วย อาทิ

นายสะอาด เมธแสง ศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยวูลิช ประเทศอังกฤษ

ม.ร.ว. ภาคินัย จักรพันธ์ ศึกษาวิชาทหารบกที่ประเทศอังกฤษ

ม.จ. คัสตาวัส จักรพันธ์ ศึกษาวิชาทหารบกที่ประเทศอังกฤษ และศึกษาต่อที่โรงเรียนเสนาธิการ ประเทศฝรั่งเศส

ม.จ. ขจรจิรพันธ์ จิรประวัติ ศึกษาวิชาทหารบกที่ประเทศเดนมาร์ก

นายพันโท หลวงเวชยันต์รังสฤษดิ์ (มุนี มหาสันทนะ) กับนายพันตรีหลวงเนรมิตไพชยนต์ ศึกษาวิชาเทคนิคอากาศยานที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ปี พ.ศ. ๒๔๗๐

นายพันโท พระเวชยันต์รังสฤษดิ์ หัวหน้ากองเทคนิค กรมอากาศยาน ออกไปศึกษาและดูวิธีจัดการบินพาณิชย์ที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและยุโรปในปี พ.ศ. ๒๔๗๒

นายพันโท หลวงอมรศักดาวุธ ผู้บังคับกองบินใหญ่ที่ ๑ กับนายพันตรี หลวงเทเวศร์อำนวยฤทธิ์ ประจำกรมอากาศยาน ศึกษาต่อในโรงเรียนยุทธวิธี ที่แลงลีฟิลด์ รัฐเวอร์จิเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา (Tactics School, Langley Field, Hampton, Virginia)

นายเรือเอก หลวงชมธารพฤฒิไกร และนายเรือเอก สุภี จันทมาศ ออกไปศึกษาวิชา Geodesy, Oceanography และ Tide Harmonic Analysis ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา

นายพันโท พระทรงสุรเดช อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก กับนายพันโท พระศรีสิทธิสงคราม เสนาธิการกองทัพน้อยที่ ๑ ออกไปศึกษาวิธีป้องกันการรุกรานของอากาศยาน และดูการทหารอื่น ๆ ณ ประเทศต่าง ๆ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐

นายพันโท พระศิลปศัสตราคม กับนายร้อยเอก หม่อมเจ้าอนันตรไชย เทวกุล ออกไปศึกษาวิชาการใช้และป้องกันไอพิษที่ประเทศเยอรมนีและประเทศอื่น ๆ ในยุโรป

นายพลโท หม่อมเจ้าอลงกฎ สุขสวัสดิ์ เสนาธิการทหารบก, นายพันโท หลวงรามฤทธิรงค์ (กมล โชติกเสถียร) หัวหน้าแผนกที่ ๔ กรมยุทธการทหารบก และนายพันตรี หลวงสรสิทธยานุการ (สิทธิ์ แสง-ชูโต) หัวหน้าแผนกที่ ๓ กรมจเรทหารราบ ไปดูการประลองยุทธและกิจการทหาร ณ ประเทศญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ และแวะดูกิจการทหารในอินโดจีนด้วย

ปี พ.ศ. ๒๔๗๓ กระทรวงกลาโหมจัดส่งคณะนายทหาร ๓ คน ประกอบด้วย นายทหารชั้นนายพล ๑ คน, นายทหารตำแหน่งผู้บังคับการกรม ๑ คน และนายทหารยศร้อยเอก ๑ คน เดินทางไปดูการประลองยุทธที่เมืองตังเกี๋ยตามคำเชิญของผู้บัญชาการทหารอินโดจีน

แม้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงก็ตาม หากด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงดำเนินการแก้ไขปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงราชการทหารด้วยดีตลอดมา ดังพระราชกรณียกิจที่กล่าวมาแล้ว จนกระทั่งคณะนายทหารทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และอัญเชิญพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้กฎหมาย พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงปิดฉากลงอย่างสิ้นเชิง และแม้ว่าพระราชกรณียกิจทางด้านการทหารของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงกระทำจะเป็นสาเหตุหนึ่งอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี ๒๔๗๕ ก็ตาม แต่โดยส่วนพระองค์แล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมรับความจริงที่ว่า

...ข้าพเจ้าเองไม่รู้เรื่องการเงินเลย ก็ได้แต่ฟังความเห็นของเขาไป เห็นอย่างไหนดีก็ตัดสินเอาอย่างนี้ ไม่เคยประสบความลำบากเช่นนี้เลย เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าจะพลาดพลั้งไปบ้างก็หวังว่าจะได้รับอภัยจากข้าราชการและประชาชนชาวสยาม จึงขอให้เห็นใจกันบ้าง และขอให้ช่วยกันทำใจป้ำไปจนกว่าเราจะรอดพ้นอันตรายและอุปสรรคอันนี้ได้ ข้าพเจ้ายังหวังใจอยู่ว่า นายทหารโดยเฉพาะ คงจะเห็นใจ และรู้สึกมีน้ำใจดีต่อข้าพเจ้ามากกว่าคนอื่น ๆ...[๑]

[๑] จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา, "การจัดราชการทหาร.....", หน้า ๒๕๐.

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับตำแหน่งจอมพลทหารบก ทหารเรือ (๑ ธ.ค. - ๑๓ ก.พ. ๒๔๖๘).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๙ แก้ไขเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกเพื่อเข้าสู่ดุลยภาพและเรื่องโครงการทหาร พ.ศ. ๒๔๗๕ (๒๖ มี.ค. ๒๔๖๘ - ๒๑ มิ.ย. ๒๔๗๕).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๑๐ เลิกและจัดกรมกองทหารบกเนื่องจากตัดงบประมาณให้เป็นดุลยภาพ (๒๖ - ๒๙ มี.ค. ๒๔๖๘).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๑๓ จัดการทหารบก (๑๗ ก.ย. ๒๔๖๙ - ๒๙ มี.ค. ๒๔๗๐).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๑๗ เรื่องประชุมการทำแผนที่แห่งสมาคมอินเตอเนชะแนล-เรเสอร์ชเคานซิล (๒๙ ก.ย. - ๓๐ ต.ค. ๒๔๗๐).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๒๖ เรื่องบันทึกจัดบำรุงวินัย และอบรมทหารบกของนายพลเอก หม่อมเจ้าบวรเดช (มิถุนายน ๒๔๗๑).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๓๐ เสด็จพระราชทานรางวัล ณ โรงเรียนนายร้อยทหารบก และกระบี่แก่นักเรียนทำการนายร้อย (๑๒ มี.ค. ๒๔๗๑ - ๑๕ มี.ค. ๒๔๗๔).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๓๗ ประชุมใหญ่ที่กระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๗๔ (๕ พ.ย. ๒๔๗๔ - ๑๘ มิ.ย. ๒๔๗๕).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๓/๓ ข้าราชการกระทรวงทหารเรือออกและพักราชการ (๖ ธ.ค. ๒๔๖๘ - ๒๕ มี.ค. ๒๔๗๓).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๓/๖ ข้าราชการกระทรวงกลาโหมออกและพักราชการ (๑๖ มี.ค. ๒๔๖๘ - ๓๐ มี.ค. ๒๔๗๔).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๔/๗ กระทรวงทหารเรือยกเลิกตำแหน่งต่างๆ (๑๙ - ๒๒ มี.ค. ๒๔๖๘).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๔/๒๒ หลวงชลธารพฤฒิไกร น.ร.อ. สุภี จันทมาศ ออกไปศึกษาวิชาเพิ่มเติม ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา (๒๙ - ๓๑ มี.ค. ๒๔๗๑).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๔/๒๖ งบประมาณกระทรวงทหารเรือ (๓๑ ม.ค. - ๑๑ ก.พ. ๒๔๗๒).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๕/๓ พระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารบก (๔ ก.พ. ๒๔๖๘ - ๑๕ ก.พ. ๒๔๗๒).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๕/๗ เครื่องแต่งตัวข้าราชการกระทรวงกลาโหม (๑ พ.ย. ๒๔๗๓ - ๑๙ มี.ค. ๒๔๗๔).

	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๖/๖	เสด็จทอดพระเนตรกิจการกรมอากาศยาน (๑ ก.พ. - ๓๑ มี.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๖/๙	นายคลิฟฟอร์ด บี. ฮาร์มอน คิดตั้งกองอากาศยานระหว่างประเทศ (๒๐ พ.ย. - ๑๒ ก.พ. ๒๔๗๒).
จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.	**เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๖/๑๐**	ส่งเครื่องบินออกไปประเทศอินเดีย (๑๑ ธ.ค. - ๒๕ ธ.ค. ๒๔๗๒).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๖/๑๑	เชิญรัฐบาลอินเดียให้ส่งเครื่องบินทหารมาเยี่ยมประเทศสยาม (๘ มี.ค. ๒๔๗๒ - ๔ ธ.ค. ๒๔๗๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๖/๑๔	ส่งเครื่องบินไปประเทศอินโดจีน (๒๔ ธ.ค. - ๑๙ ม.ค. ๒๔๗๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๑	หลวงอมรศักดาวุธ หลวงเทเวศร์อำนวยฤทธิ์ ออกไปเรียนยุทธวิธีที่อเมริกา (๒๐ - ๒๖ ธ.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๒	พระทรงสุรเดช พระศรีสิทธิสงคราม ออกไปศึกษาวิธีป้องกันการยุทธทางอากาศฯ ณ ต่างประเทศ (๙ - ๑๔ ม.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๔	หม่อมเจ้าอลงกฎ หลวงรามฤทธิรงค์ หลวงสรสิทธิยานุการ ออกไปดูการทหารประเทศญี่ปุ่นและที่อินโดจีน (๑ ส.ค. ๒๔๗๒ - ๑๓ มิ.ย. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๕	พระเวชยันตรังสฤษดิ์ ออกไปศึกษาและดูวิธีจัดการบินพาณิชย์การที่อเมริกา และยุโรป (๘ - ๑๑ ต.ค. ๒๔๗๒).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๘	พระศิลปสัตราคม กับหม่อมเจ้าอนันตนรไชย ออกไปศึกษาและดูการทหารประเทศเยอรมัน (๒๖ - ๓๐ มิ.ย. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๑๗	ส่งนายทหารไปดูการประลองยุทธ์ที่เมืองตังเกี๋ย (๘ ธ.ค. - ๑๘ ก.พ. ๒๔๗๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๑/๑	งบประมาณการป้องกันพระราชอาณาจักรของกระทรวงกลาโหม (๓ พ.ย. ๒๔๖๙).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๖/๑	รายงานกรรมการองคมนตรี (๑๓ ต.ค. - ๖ มี.ค. ๒๔๖๘).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๑๐/๑	กรรมการจัดการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาเมืองต่างประเทศ และเรื่องโอนนักเรียนพิเศษมาสังกัดกรมราชเลขาธิการ (๗ พ.ค. ๒๔๖๓ - ๒๔ เม.ย. ๒๔๗๒).
	เอกสารสบ. ๒ . ๔๗/๕๖	บันทึกจัดการกองทัพเรือสยามของพระยาราชวังสันเสนาธิการทหารเรือ (๑๗ ก.พ. - ๔ มี.ค. ๒๔๖๙).

เอกสารชั้นรอง

กลาโหม, กระทรวง. **ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม ๘ เม.ย. ๒๔๓๐ - ๘ เม.ย. ๒๔๙๖**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, ๒๔๙๖.

จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า. **เกิดวังปารุสก์**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๑.

_____ . **เจ้าชีวิต**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา. **"การจัดราชการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)."** วิทยานิพนธ์ชั้นปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ. **"การปรับปรุงกองทัพบกของไทยตามแบบตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๗๕."** วิทยานิพนธ์ชั้นปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

ละออทอง อัมรินทร์รัตน์. **"การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๗๕."** วิทยานิพนธ์ชั้นปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

เศรษฐกิจ

ช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติ เป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจของประเทศอยู่ในภาวะคับขันมากอันเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกซึ่งเป็นผลมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ และรายรับรายจ่ายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเข้ามารับพระราชภารกิจในฐานะพระมหากษัตริย์ จึงเข้ามาในช่วงเวลาที่ประเทศประสบกับความยุ่งยากทางด้านการเมืองการปกครองด้านเศรษฐกิจ และความขัดแย้งทางความคิดแบบเก่าและความคิดแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก โดยเฉพาะความคิดที่เกี่ยวกับประชาธิปไตย สังคมนิยม ตลอดจนคอมมิวนิสต์ ปัญหาเศรษฐกิจเป็นตัวเร่งตัวหนึ่งที่ทำให้ปัญหาทั้งหลายซึ่งคุกรุ่นอยู่แล้ว ถึงจุดระเบิดในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนแปลงอย่างมากขั้นตอนหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย

ปัญหาเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสาเหตุมาจากปัญหาหลายประการ ทั้งปัญหาที่ไม่สามารถควบคุมได้คือสถานการณ์เศรษฐกิจโลก และปัญหาความขัดแย้งในการศึกษาปัญหาเศรษฐกิจภายในและวิธีการแก้ปัญหา เพราะสมัยนี้เป็นสมัยที่เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างแนวความคิดแบบเก่าที่เคยทำกันมา กับความคิดแบบใหม่ซึ่งรับอิทธิพลความรู้ทางเศรษฐศาสตร์จากตะวันตก ผ่านที่ปรึกษาชาวต่างประเทศและขุนนางข้าราชการที่เคยรับการศึกษาจากตะวันตก ตลอดจนกลุ่มปัญญาชนและประชาชนทั่วไปที่แสดงความคิดเห็นทางหน้าหนังสือพิมพ์บ้าง ถวายฎีกาบ้าง ในส่วนความขัดแย้งในการมองปัญหาและวิธีการแก้ไข เมื่อประกอบกับความบีบคั้นทางด้านต่างๆ เช่น การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย การเรียกร้องให้ปรับปรุงสภาพชีวิตและสังคมของราษฎรให้ดีขึ้น จึงเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการบริหาร ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

สภาพเศรษฐกิจในช่วงก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในอดีต ประเทศไทยตั้งอยู่ในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ มีความเหมาะสมทั้งในด้านภูมิอากาศซึ่งอยู่ในเขตมรสุม (Tropical Monsoon) ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทั้งป่าไม้ และ แร่ธาตุ [๑] เนื่องจากประชากรมีไม่มาก ทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่พอเพียงกับความต้องการในการอยู่รอด แต่ในบางครั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่าที่ดินมีมากมาย ในขณะที่กำลังคนมีน้อย จึงเกิดความต้องการแรงงานเพื่อทำให้มีผลผลิตส่วนเกินเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากความพยายามขยายอำนาจทางการเมืองไปควบคุมหัวเมืองต่างๆ ในการทำสงคราม ฝ่ายที่ชนะจะกวาดต้อนไพร่พลของฝ่ายแพ้เข้ามายังอาณาจักรของตน ตั้งเป็นหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านลาว หมู่บ้านมอญ ส่วย จาม เป็นต้น กำลังคนจึงน่าจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในขณะที่มีทุนประเภทที่ดินมาก

ระบบเศรษฐกิจแต่ดั้งเดิมของประเทศไทย [๒] เป็นระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง (a system of self-sufficient production) คือแต่ละหมู่บ้าน แต่ละเมือง ผลิตผลผลิตที่เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้ครบถ้วน เช่น ปลูกข้าวสำหรับ

---

[๑] David A. Wilson, Politics in Thailand, Cornell University Press, 1962, p. 35.

[๒] คำที่ใช้เรียกประเทศไทยนั้น แตกต่างกันไปตามแต่ละสมัย นับตั้งแต่เป็นสังคมหมู่บ้าน เมือง จนเป็นอาณาจักร ถ้าจะเรียกให้ถูกต้องตามภาวการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงประวัติศาสตร์ ก็ต้องเรียกแตกต่างกันตามยุคสมัยนั้น เช่น อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรอยุธยา กรุงรัตนโกสินทร์ แต่ในที่นี้จะใช้เรียกว่าประเทศไทยตามที่เข้าใจกันในปัจจุบัน.

บริโภค เลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เป็นแรงงานและบริโภค ทอผ้า ตีเหล็ก เอง ถึงแม้ว่าจะไม่มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับสังคมอื่น ก็สามารถดำรงชีพอยู่ได้ การแลกเปลี่ยนเกิดจากการนำผลผลิตส่วนเกินภายในชุมชน ไปแลกเปลี่ยนทรัพย์สินหรือสินค้าบางอย่างที่หาได้ยากหรือไม่มีในชุมชนของตน เช่น ของป่า เกลือ เป็นต้น การแลกเปลี่ยนเป็นไปตามความจำเป็น มิได้มีจุดประสงค์มุ่งไปที่ความต้องการผลกำไรเป็นหลัก

นับตั้งแต่ไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาริง (Bowring Treaty) พ.ศ. ๒๓๙๘ นับเป็นจุดแรกเริ่มของระบบการค้าเสรีระหว่างประเทศ (a system of international trade) [๑] ซึ่งจะนำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนไทยอย่างมาก ทั้งในด้านระบบการผลิตและชีวิตสังคม โดยเฉพาะคนไทยในภาคกลาง สนธิสัญญาเบาริงและสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ฉบับต่อๆ มาที่ทำกับหลายชาติ เป็นการเปิดระบบเศรษฐกิจไทยสู่ระบบเศรษฐกิจโลก ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบที่ใช้เงินตรา (money economy system) เกิดการผลิตเฉพาะอย่างแทนการผลิตทุกอย่างและแลกเปลี่ยนเป็นสินค้า และเกิดการปรากฏตัวของกลุ่มชนต่างด้าวในฐานะเป็นแรงงานไทย [๒] โดยเฉพาะแรงงานคนจีนในฐานะแรงงานอิสระ

ทางด้านระบบการผลิต อาจกล่าวได้ว่าเปลี่ยนแปลงอย่างมาก แต่เป็นในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างช้าๆ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันหรือรุนแรง ประชาชนยังคงยังชีพอยู่โดยการเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือการเริ่มผลิตเฉพาะอย่าง พืชผลที่สำคัญที่สุดก็คือข้าว เมื่อระบบเศรษฐกิจเริ่มขยายออกสู่ระบบเศรษฐกิจโลก ข้าวเริ่มกลายเป็นสินค้าออก มีการผลิตข้าวในปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก ในขณะที่ลดหรือเลิกการผลิตสิ่งที่จำเป็นอื่นๆ ลง เพราะอาจซื้อหาได้จากสินค้าที่พ่อค้านำมาขาย และอาจซื้อได้ในราคาถูกกว่าที่ผลิตเอง เป็นการประหยัดเวลา นำไปทุ่มเทในการผลิตเฉพาะอย่างได้เต็มที่มากขึ้น จึงเกิดระบบพ่อค้า

ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงปฏิรูปการปกครองเพื่อปรับปรุงให้สังคมเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยแบบตะวันตก เพื่อความอยู่รอดทางการเมืองในขณะที่อิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกกำลังคุกคาม ผลของการปฏิรูปทางด้านเศรษฐกิจมีผลให้กลไกของรัฐบาลสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับประชาชนในส่วนล่างได้มากอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน รัฐบาลกำหนดระบบการเก็บภาษีแบบใหม่ โดยให้กำนันเป็นผู้จัดเก็บแล้วส่งขึ้นไปตามลำดับชั้น ถึงกรมการอำเภอ ผู้ช่วยสรรพากร สรรพากรมณฑล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หรือ พระคลังมหาสมบัติ ตามแต่ภาษีนั้นขึ้นสังกัด [๓] นอกจากนี้ ก็มีส่วนกำหนดหรือสนับสนุนให้ทำการผลิตสินค้าประเภทที่รัฐบาลต้องการ ดังจะเห็นได้จากการสนับสนุนโดยการขุดคลอง ตัดถนน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว เป็นการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง ซึ่งส่งผลมากที่สุดต่อระดับชนนางชั้นสูงและการเลื่อนฐานะทางสังคมของชาวจีนบางกลุ่มที่ร่ำรวยจากการเป็นเจ้าภาษี หรือ พ่อค้า แต่ในส่วนประชาชนส่วนใหญ่สภาพชีวิตโดยทั่วไปยังคงอยู่ในระดับเหมือนเดิม แม้ว่าวิถีชีวิตจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง จากการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง เป็นการผลิตเฉพาะอย่างเพื่อการค้า และลดหรืองดการผลิตสิ่งของบางอย่าง ทำให้แทนที่จะพึ่งตัวเองได้เหมือนแต่ก่อน กลับต้องอาศัยผลผลิตจากการนำเข้ามาขายของพ่อค้า รายได้ของประชาชนเกิดจากการผลิตสินค้าบางชนิด ชาวไร่ ชาวนาไม่สามารถกำหนดราคาขายได้เอง ดังนั้นจึงเป็นการง่ายที่จะถูกเอารัดเอาเปรียบและทำให้ประดิษฐกรรมพื้นบ้านค่อยๆ ถูกทำลายไป เช่น การทอผ้า หรือการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้บางอย่าง นอกจากนี้การทำงานของชาวไร่ชาวนาต้องอาศัยสภาพดินฟ้าอากาศ และการชลประทานเป็นหลัก ปรากฏว่าประสบปัญหาเกี่ยวกับการทำไร่ทำนาไม่ได้ผลอยู่บ่อยๆ เพราะไม่สามารถควบคุมธรรมชาติได้

---

[๑] อัมมาร์ สยามวาลา, **ข้าวในเศรษฐกิจของไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๒๒), หน้า ๑๖๔ - ๑๖๕.

[๒] David A. Wilson **เล่มที่อ้างแล้ว**, หน้า ๓๘.

[๓] สุนทรี อาสะไวย์, อัจฉราพร กมุทพิสมัย **ประวัติศาสตร์สังคมไทย ๒๔๓๕-๒๔๗๕ : พิจารณาจากการจัดระเบียบการบริหารประเทศให้ทันสมัยและอิทธิพลของตะวันตกที่มีต่อสังคมไทย** (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), หน้า ๒๑.

ตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๘ เศรษฐกิจเริ่มผิดเคืองจากการเปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศ และ การค้ากระทบกระเทือน [๑] รัฐบาลได้แก้ปัญหาโดยปรับขึ้นค่าที่นาใหม่ และเพิ่มภาษีค่านา ค่ารูปพรรณสัตว์ ค่าราชการซึ่งต่อมาเรียกว่า รัชชูปการ ภาษีเรือ และ การเกณฑ์ทหารตามระบบใหม่ ทำให้ประชาชนต้องรับภาระทางด้านภาษีสูงขึ้น ขณะเดียวกัน ชาวนาชาวไร่ไม่สามารถผลิตอย่างได้ผล ตามรายงานของเจ้าพระยาวงษานุประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ สมัยรัชกาลที่ ๕ กล่าวว่า ชาวนาประสบความเดือดร้อนมากเนื่องจากการทำนาไม่ได้ผล ภาษีประเภทต่างๆ มีอัตราสูงขึ้น ในขณะที่ค่าครองชีพสูงขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศ มีหลักฐานว่าชาวนาได้ขอกู้เงินจากรัฐบาลมาซื้อข้าว และมีชาวนาอดข้าวตายหลายราย [๒] จะเห็นได้ว่าความเป็นอยู่ของประชาชนเริ่มลำบากยากแค้น สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปเริ่มตกอยู่ในสภาพที่ไม่ดี แต่ช่วงก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพเศรษฐกิจก็ยังไม่เลวร้ายถึงที่สุด จนกระทั่งต้องประสบกับปัญหาทางด้านการคลัง โดยเฉพาะการใช้จ่ายเงินแผ่นดินที่ไม่สัมพันธ์กับรายได้ และสภาวการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกอันเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ มีผลทำให้สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนตกต่ำอย่างถึงที่สุด

ฐานะการคลังของรัฐบาล

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ อยู่ในช่วงที่สถานการณ์ทางเศรษฐกิจเริ่มตกต่ำมากแล้ว

แหล่งที่มาของรายได้รัฐบาล[๓] ในทางเศรษฐศาสตร์ วิธีการหารายได้ของรัฐบาล อาจจะมาได้ ๒ ทาง คือ

๑. รายได้ที่เป็นภาษีอากร ถือเป็นรายได้หลักที่สำคัญที่สุดของรัฐบาล

๒. รายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากร ได้แก่ รายได้จากการประกอบธุรกิจของรัฐบาล การก่อหนี้สาธารณะ รายได้จากการบริหาร การบังคับการกู้ยืมจากประชาชน และรายได้จากการบริจาค [๓]

ดังได้กล่าวแล้วว่า สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม แรงงานคนมีความสำคัญมากทั้งในด้านเป็นกำลังแรงงานในการก่อสร้าง ประดิษฐ์อุตสาหกรรมต่างๆ ผลิตสิ่งต่างๆ ที่ต้องการ ดังนั้น สิ่งที่รัฐบาลเรียกร้องเป็นค่าตอบแทนจากประชาชน เนื่องจากรัฐบาลเป็นผู้รักษาความเป็นระเบียบของสังคม ก็คือ แรงงาน และทรัพย์สินต่างๆ ซึ่งแสดงออกมาในรูปของการเกณฑ์กำลังคน และการเสียภาษีอากรหรือการเสียเงินค่าราชการแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน และการเสียเงินแทนส่วยสิ่งของ อัตราในการตอบแทนนั้น ฝ่ายรัฐบาลเป็นผู้กำหนดซึ่งจะแตกต่างกันไปตามความต้องการของรัฐบาล

การเปิดประเทศซึ่งเป็นผลแห่งสนธิสัญญาเบาริง ทำให้รายได้ของรัฐบาลตกต่ำลง ทั้งนี้เพราะผลจากข้อกำหนดในสนธิสัญญาที่กำหนดให้เก็บภาษีขาเข้าได้เพียงร้อยละ ๓ การยกเลิกพระคลังสินค้า และการเปิดโอกาสให้พ่อค้าต่างประเทศสามารถค้าขายสินค้าบางประเภทได้โดยตรงกับชาวไร่ชาวนา ทั้งหมดนี้มีผลให้รายได้ของรัฐบาลลดลงไปมาก ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปฏิรูปทางด้านการคลัง โดยการตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ทรงปรับปรุงระบบการเก็บภาษีอากรเสียใหม่เพื่อให้ได้ประโยชน์ส่วนกลางมากขึ้น ในช่วงนี้

---

[๑] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๕๔.

[๒] หจช. **เอกสาร ร. ๕ กษ. ๓. ๑/๑๒** ชาวนาขอกู้เงินรัฐบาลและความเห็นที่จะคิดบำรุงนา ๑๘ สิงหาคม ๒๔๕๒.

[๓] คำว่ารัฐบาลเป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มผู้ปกครองและกลไกในการปกครองตามความเข้าใจสมัยปัจจุบัน ในอดีตความหมายของรัฐบาลแตกต่างจากปัจจุบันตามช่วงเหตุการณ์แต่ละสมัย แต่ในที่นี้ผู้เขียนใช้ในความหมายเรียกผู้ปกครอง ซึ่งมีความหมายครอบคลุมถึงพระมหากษัตริย์และขุนนางทั้งภายในส่วนกลางและส่วนหัวเมือง.

[๓] สุภาภรณ์ จรัลพัฒน์, **ภาษีฝิ่นกับนโยบายด้านการคลังของรัฐบาลไทย พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๖๘** (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๓), หน้า ๑๙๓.

รายได้ที่รัฐบาลต้องการเป็นไปในรูปเงินตรา ความต้องการแรงงานและส่วยส่งของลดน้อยลง เพราะการยกเลิกพระคลังสินค้าทำให้รัฐบาลไม่ได้เป็นผู้กระทำการค้าโดยตรงเหมือนแต่ก่อน ทำให้เกิดแรงงานอิสระมากขึ้น แรงงานในส่วนนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานคนจีนซึ่งมีอิสระกว่าแรงงานไทย เนื่องจากสามารถเคลื่อนย้ายที่อยู่ได้โดยสะดวก แรงงานนี้จึงรองรับพอดีกับการขยายตัวให้เป็นแบบสมัยใหม่ (Modernization) ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาการคมนาคม โดยการตัดถนน สร้างทางรถไฟ การพัฒนาการเกษตร โดยการขุดคลอง ผลคือเป็นการเปิดพื้นที่ทำกินมากขึ้น การค้าเป็นไปโดยสะดวกยิ่งขึ้น และผลประโยชน์ของรัฐได้มาจากการเก็บภาษีอากรเป็นหลัก

พร้อมกันนี้ เริ่มได้รับอิทธิพลทางด้านการคลังจากต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศทางตะวันตก เนื่องจากอิทธิพลของประเทศตะวันตกที่แผ่อำนาจจักรวรรดินิยมเข้ามาจากการแผ่ขยายของลัทธิทุนนิยมในตะวันตก ทำให้ไทยต้องปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยขึ้น เพื่อเป็นข้ออ้างในการหลบเลี่ยงอำนาจจักรวรรดินิยม ทางด้านการคลังก็เช่นเดียวกัน ได้ปรับปรุงการเก็บเงินภาษีอากรโดยเลิกวิธีเจ้าภาษีนายอากรประมูลผูกขาด เปลี่ยนเป็นรัฐบาลดำเนินการจัดเก็บเอง [๑]

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้รับผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๖๒) เช่นเดียวกับประเทศต่างๆ ทั่วโลก กระทบกระเทือนถึงสถานะทางเศรษฐกิจ เพราะช่วงนั้น ไทยอยู่ในกระแสของระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งกำลังก้าวเข้าสู่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง ประกอบกับผลจากการใช้จ่ายเงินในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ทำให้ตอนปลายรัชสมัย รัฐบาลขาดดุลเรื่อยมา ยิ่งกว่านั้น ในตอนปลายรัชกาล พ.ศ. ๒๔๖๐ - ๒๔๖๒ เกิดอุทกภัยติดต่อกันทำให้พืชผลโดยเฉพาะข้าวซึ่งเป็นสินค้าสำคัญเสียหายมาก เกิดภาวะการขาดแคลนข้าวสำหรับบริโภคภายในประเทศอย่างหนัก รัฐบาลจึงประกาศห้ามส่งสินค้าข้าวออกนอกประเทศ ทำให้ดุลการค้าเปลี่ยนแปลงเป็นผลให้เสถียรภาพทางการเงินสั่นคลอน

วิธีแก้ปัญหาการคลังของรัฐบาล ทำโดยการขายเงินปอนด์ให้ธนาคารที่นำธนบัตรมาแลกกับคลัง แต่ผลปรากฏว่ารัฐบาลเป็นฝ่ายขาดทุนให้ธนาคาร [๒] รัฐบาลไม่สามารถนำเงินทุนสำรองมาตรฐานทองคำมาใช้จ่ายทดแทนได้ เพราะเงินทุนสำรองที่เป็นเงินปอนด์ไม่มีเหลืออยู่เลย เหลือเพียงเงินทุนสำรองที่เป็นธนบัตรในประเทศ จำนวน ๑๖ ล้านปอนด์ ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องเก็บสำรองไว้สำหรับการแลกเปลี่ยนเงินกับธนาคาร และการใช้จ่ายในดุลการชำระเงิน เมื่อเงินทุนสำรองขาดมือ วิธีแก้ไขภาวการณ์ของรัฐบาลคือการกู้เงิน แต่ก็ไม่สามารถทำให้ฐานะการคลังของประเทศดีขึ้น ทั้งนี้เพราะรัฐบาลมีเงินรายได้เหลือจากงบประมาณสะสมเป็นเงินคงคลังน้อยมากนั่นเอง งบประมาณแผ่นดินขาดดุลติดต่อกันเรื่อยมา ดังตารางที่แสดงการขาดดุลในงบประมาณแผ่นดินปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๖๘ ดังนี้ [๓]

พ.ศ.	เงินรายได้	เงินรายจ่าย	รายจ่ายเกิน
๒๔๖๓	๗๒,๕๐๐,๐๐๐	๘๒,๑๓๐,๑๒๖	๙,๖๓๐,๑๒๖
๒๔๖๔	๗๗,๘๐๐,๐๐๐	๘๒,๐๓๒,๕๘๒	๔,๒๓๒,๕๘๒
๒๔๖๕	๗๙,๐๐๐,๐๐๐	๘๗,๔๑๖,๗๑๓	๘,๔๑๖,๗๑๓
๒๔๖๖	๘๐,๐๐๐,๐๐๐	๙๐,๒๑๖,๐๔๓	๑๐,๒๑๖,๐๔๓
๒๔๖๗	๘๔,๐๐๐,๐๐๐	๙๓,๑๒๕,๖๘๘	๙,๑๒๕,๖๘๘
๒๔๖๘	๙๑,๐๐๐,๐๐๐	๙๔,๘๗๕,๒๓๘	๓,๘๗๕,๒๓๘

[๑] "ประวัติกระทรวงการคลัง" **กระทรวงการคลังครบรอบ ๑๐๐ ปี**, ๑๔ เมษายน ๒๕๑๘ พิมพ์ที่กองการพิมพ์ สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล, ๒๕๑๘.

[๒] ม.ล. วัลย์วิภา จรูญโรจน์. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗** (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๓๐.

[๓] "พระราชบัญญัติงบประมาณประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๒๔๗๓" อ้างถึงใน เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ **ปฏิวัติ ๒๔๗๕** (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๕๙ - ๖๐.

จะเห็นได้ว่าในช่วง ๕-๖ ปีหลังของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สถานการณ์การคลังของประเทศทรุดต่ำลงโดยตลอด รายจ่ายเกินงบประมาณรายรับทุกปี ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้เป็นภาระอันหนักอึ้งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะต้องเผชิญเมื่อขึ้นครองราชสมบัติ การแก้ปัญหาทำได้ยากมาก เพราะพระองค์มิได้มีพระราชอำนาจอย่างเต็มที่ในการบริหารบ้านเมือง ระบบเศรษฐกิจไทยผูกพันกับระบบเศรษฐกิจโลก ในทางปฏิบัติจึงต้องได้รับผลกระทบกระเทือนไปด้วย แต่ทางด้านการจัดนโยบายทางด้านการคลัง เพิ่งจะรับความคิดแบบใหม่เข้ามา อันเป็นการยากที่จะนำมาใช้ในทางปฏิบัติ เพราะขุนนางข้าราชการบางกลุ่มไม่สามารถเข้าใจวิธีการแบบใหม่ได้ และไม่เห็นว่าจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลดี ในขณะที่ขุนนางรุ่นใหม่หรือผู้ที่เคยไปศึกษาต่างประเทศ สนับสนุนให้นำวิธีการอย่างใหม่เข้ามาใช้ บางครั้งจึงเกิดความขัดแย้งกันอย่างมาก นอกจากนั้น แม้ว่าจะยอมรับการบริหารแบบใหม่ แต่ในทางปฏิบัติต้องอาศัยความคิดและการจัดการของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศอย่างสูง อย่างไรก็ดี จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จ-พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่ปั่นป่วน วุ่นวาย ยากต่อการแก้ไข ในขณะเดียวกันสถานการณ์ทางการเมืองก็ทวีความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้น ระหว่างกลุ่มที่มีความคิดแบบอนุรักษ์นิยม และกลุ่มเสรีนิยมที่เรียกร้องการปกครองแบบประชาธิปไตย

สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังได้กล่าวมาแล้วว่ารายได้ของรัฐบาลภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. ๒๓๙๘ ได้มาจากการเก็บภาษีอากร และการค้าขาย สินค้าที่สำคัญ คือ ข้าว ทำรายได้ให้มากที่สุด ปีหนึ่งๆ ส่งข้าวไปขายต่างประเทศประมาณ ๙๐ เปอร์เซ็นต์ของสินค้าขาออกทั้งหมด ส่วนใหญ่ส่งไปขายตามหัวเมืองขึ้นของอังกฤษ เช่น อินโดนีเซีย ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงหันมายึดอาชีพทำนาเป็นหลัก เพิ่มผลผลิตข้าวขึ้นอีกมาก จนเลิกทำการผลิตสินค้าหรือผลผลิตอื่นลง หันไปรับซื้อจากต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศทางยุโรป ซึ่งส่งเป็นสินค้าเข้ามาโดยเฉพาะเครื่องนุ่งห่มที่ทอด้วยด้าย ทำให้สินค้าหัตถกรรมแต่เดิม คือ ผ้าพื้นเมือง โสร่ง หมดความสำคัญลง

ในด้านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ประเทศไทยติดต่อสัมพันธ์กับอังกฤษมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการติดต่อค้าขาย จะมีสินค้าอังกฤษเป็นจำนวน ๑ ใน ๓ ของสินค้าขาเข้า บริษัทอังกฤษเข้ามาลงทุนในกิจกรรมด้านต่างๆ เช่น เหมืองแร่ ธนาคาร ในการสร้างถนน ทางรถไฟ ขุดคลอง รัฐบาลกู้มาจากอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ก็พยายามที่จะเข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจในประเทศไทยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑

ประชาชนไทย ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ เช่น ไทย จีน ลาว มอญ มลายู และยังมีชนกลุ่มน้อยอีกหลายกลุ่ม มีการอพยพเข้ามาหลายครั้ง เช่น กลุ่มชาวจีน ญวน แขก (อินเดีย) เข้ามาประกอบอาชีพต่างๆ อาชีพหลักเป็นชาวนา มีความแตกต่างทางสถานะทางสังคมอยู่บ้างในระดับประชาชนระหว่างชาวไทย และชนต่างเชื้อชาติ

ระบบสังคมไทยตั้งแต่อดีต ใช้รูปแบบการปกครองที่กำหนดคนเป็นหลายระดับ ตามระบบเจ้าขุนมูลนาย คือมีมูลนายเป็นผู้ควบคุมไพร่พลตามลำดับชั้น พลเมืองที่เป็นไพร่ไทยโดยตรงจะต้องขึ้นสังกัดโดยการสักหมายหมู่เพื่อให้เป็นที่รับทราบว่าสังกัดกรมกองใด มีหน้าที่ถูกเกณฑ์แรงงานหรือส่งส่วยให้เจ้านายคนไหน มีข้อกำหนดอยู่หลายประการสำหรับควบคุมไพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การโยกย้ายหรือเปลี่ยนแปลงมูลนายทำได้ยากมากในทางปฏิบัติ แม้ว่ากฎหมายจะระบุว่าสามารถทำได้ ดังนั้น คนไทยจึงไม่ค่อยอพยพโยกย้ายที่ทำมาหากินนัก ส่วนนี้มีผลต่อภาวะเศรษฐกิจ ทำให้การขยายตัวทางการค้าไม่ได้เกิดจากน้ำมือไพร่ไทย และไพร่ไทยจะทำหน้าที่ในการผลิตเป็นหลัก ต่อมาเมื่อเกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจมาเป็นแบบการค้า จึงทำให้บทบาทของชนต่างชาติเข้ามาสวมได้พอดีกับส่วนที่ขาดไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนเป็นกลุ่มที่สำคัญที่สุด โดยมาทำหน้าที่เป็นพ่อค้า เพราะชาวจีนสามารถเคลื่อนย้ายที่อยู่ได้โดยง่าย พันธะที่ต้องผูกพันกับรัฐบาล ก็เพียงเสียเงินค่าผูกปี้จำนวนหนึ่ง ดังนั้นในระยะแรกๆ ชาวจีนเข้ามาในฐานะแรงงานอิสระ เข้ามารับจ้างขุดคลองก่อสร้างและเป็นกรรมกรเหมืองแร่ ต่อมาเริ่มเข้ามาเป็นพ่อค้าคนกลาง นำสินค้าจากชนบทไปขายในเมือง และนำสินค้าจากในเมืองไปขายที่ชนบท ช่วงนี้ บทบาทของคนจีนทวีความสำคัญขึ้นมาก

สังคมไทยสามารถแบ่งตามลักษณะการครองชีพได้ดังนี้

๑. พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ทำหน้าที่ปกครองแผ่นดินโดยมีพระราชอำนาจสืบทอดมาตามพระราชวงศ์ หรือ การปราบดาภิเษกเป็นเวลานาน ราษฎรตอบแทนโดยการมอบผลผลิตหรือทรัพย์สินให้ตามข้อตกลง

๒. ขุนนางข้าราชการ เป็นกลไกทางการปกครองของพระมหากษัตริย์ รายได้รับจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งอาจกำหนดให้เป็นเงินเดือน หรืออนุญาตให้ประกอบการเพื่อผลประโยชน์ได้

๓. พ่อค้า และกำปะโดร์ (Comprador) ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการสั่งสินค้าเข้ามาแลกกับของพื้นเมือง เป็นตัวกลางติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้า

๔. ราษฎรทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นชาวไร่ชาวนา ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวไร่ชาวนานี้แตกต่างกัน บางคนมีทุนมาก หมายถึงมีที่ดินและกำลังคนมาก อาจจะไม่ต้องทำนาเอง อาศัยการจ้างแรงงานมาทำ หรือให้คนอื่นเช่าที่ดิน มีบางคนทั้งทำนาเอง และให้คนอื่นเช่าที่นาด้วย กลุ่มนี้เป็นชาวนาที่มีฐานะมั่งคั่ง ส่วนใหญ่มักจะสามารถสร้างตนให้มั่งคั่งเพิ่มพูนขึ้นอีก แต่ชาวนาส่วนใหญ่มีฐานะปานกลางและยากจน บางคนมีที่ดินทำกินของตนเองแต่ไม่มากนัก บางคนต้องเช่าที่นาของชาวนาที่มั่งคั่งมาทำ ผลผลิตที่ได้พอสำหรับเลี้ยงตัวและครอบครัว แต่ไม่มีมากพอที่จะสร้างความมั่งคั่งได้ ส่วนชาวนาพวกที่ยากจนที่สุดคือพวกที่ไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง ต้องรับจ้างทำงานหาเลี้ยงตัว โดยการรับจ้างทำนา ตัดไม้

๕. กรรมกร เริ่มเพิ่มจำนวนขึ้น จากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย เช่น เป็นกรรมกรในการสร้างทางรถไฟ โรงเลื่อยจักร โรงปูนซิเมนต์ ฯลฯ กรรมกรนี้มีทั้งชาวไทยและชาวจีน จำนวนกรรมกรจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อมีการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม

ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนทุกกลุ่ม ฝ่ายรัฐบาลก็ขาดรายได้ไป ไม่สามารถจะหารายได้มาให้พอกับรายจ่าย ส่วนราษฎรก็ไม่สามารถทำผลผลิตให้ได้อัตราที่น่าพอใจ เกิดจากความล้มเหลวทางการเกษตรอันเนื่องมาจากภาวะฝนแล้ง หรือที่เรียกว่าวิกฤตการณ์ข้าว พ.ศ. ๒๔๖๒[๑]

ดังนั้น นับตั้งแต่ก้าวแรกที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ก็ต้องทรงเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างหนักเสียแล้ว เป็นปัญหาเฉพาะหน้าในขณะที่ต้องทรงเผชิญกับปัญหาทางด้านการเมือง ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างระบอบราชาธิปไตยกับประชาธิปไตย

การแก้ไขนโยบายการคลัง

ปัญหาแรกที่ต้องจัดการคือการจัดสรรงบประมาณรายได้รายจ่ายให้เพียงพอต่อการบริหารประเทศ วิธีการที่รัฐบาลใช้คือ

๑. ควบคุมงบประมาณรายจ่ายให้อยู่ในกำลังของรายได้ ซึ่งเป็นการดำเนินนโยบายทางด้านการเงินและการคลังแบบอนุรักษ์นิยม[๒] ทั้งๆ ที่ในกรณีที่รายได้ไม่พอ รัฐบาลอาจเพิ่มรายได้โดยการกู้ยืมเงินจากต่างประเทศมาลงทุน หรือกู้เงินภายในจากเอกชนชาวต่างประเทศ หรือใช้เงินคงคลัง หรือใช้ส่วนหนึ่งของเงินทุนสำรองมาตราทองคำที่รัฐบาลเก็บมาใช้[๓] ซึ่งนโยบายแบบอนุรักษ์นิยมนี้ ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ ทำให้โครงการที่สำคัญบางโครงการต้องหยุดชะงักเพราะขาดเงิน

---

[๑] สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์, "**ภาษีฝิ่น...**", หน้า ๑๗๘.

[๒] นโยบายการเงินการคลังแบบอนุรักษ์นิยม เดินตามความเห็นของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศที่เข้ามาวางรากฐานไว้ให้อย่างเคร่งครัด คือ รักษาเสถียรภาพเงินบาทด้วยการสะสมเงินคงคลัง ไม่นิยมการทำงบประมาณรายจ่ายโดยการกู้เงินจากต่างประเทศ หลีกเลี่ยงการกู้ยืมเงิน และมีนโยบายใช้หนี้เงินกู้ เพื่อแสดงความสามารถ และเสถียรภาพทางการคลังให้ปรากฏแก่นานาชาติ ปรับงบประมาณรายรับรายจ่ายให้ได้ดุล.

[๓] พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล, **การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๙๑ - ๙๒.

๒. เพิ่มรายได้โดยการตั้งภาษีประเภทใหม่ และ เพิ่มอัตราภาษีเก่า ซึ่งในการนี้ภาระภาษีจะตกหนักอยู่ที่ชาวนาและประชาชนสามัญโดยทั่วไป เพราะในช่วงนี้ รายได้ของชาวนาแทบจะไม่เพียงพอกับรายจ่าย จากรายงานการสำรวจเศรษฐกิจของนายซิมเมอร์แมนใน พ.ศ. ๒๔๗๓ - ๒๔๗๔ กล่าวถึงฐานะความเป็นอยู่ของชาวนาในภาคกลาง ซึ่งเป็นภาคที่มีการเพาะปลูกเพื่อการค้ามากที่สุด ว่า ชาวนามีเงินออมเหลือน้อยมาก เนื่องจากรายได้ที่ทำได้ปีหนึ่งมีเพียงเล็กน้อย ประมาณ ๓๓๐ บาท แต่ต้องนำไปใช้จ่ายในด้านต่างๆ คือ การลงทุนในการทำนา ค่าดอกเบี้ยเงินกู้ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน และ ภาษี รวมทั้งหมดประมาณ ๓๐๒ บาท [๑] นี่คือรายได้ของชาวนาระดับปานกลาง จะเห็นได้ว่ารายได้รายจ่ายก็บีบรัดอยู่มากทีเดียว เมื่อต้องเผชิญกับภาษีประเภทใหม่ และการปรับอัตราภาษีเก่าเพิ่มขึ้น คงยิ่งทำให้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของราษฎรสามัญลำบากยิ่งขึ้น

แม้ว่ารัฐบาลจะได้พยายามเอาชนะความตกต่ำทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลก็ไม่สามารถทำได้อย่างที่เรียกว่าประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เพราะเป็นการยากมากที่รัฐบาลจะเพิ่มงบประมาณรายได้โดยไม่ให้กระทบกระเทือนกับประชาชนส่วนใหญ่ สำหรับรายละเอียดในเรื่องนี้จะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในตอนต่อไป รัฐบาลพยายามจะไม่ให้กระทบกระเทือนประชาชนมาก เพราะยิ่งจะเป็นการทำให้ประชาชนไม่พอใจกับสภาพการณ์ต่างๆ มากขึ้น จะเป็นอันตรายต่อสถานะทางการเมืองด้วย แต่อย่างไรก็ตาม รายได้หลักก็ต้องมาจากการเก็บภาษีอากรอยู่ดี นอกจากนี้รัฐบาลพยายามที่จะส่งเสริมการค้าขาย โดยส่งเสริมให้ประชาชนเพิ่มผลผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้าว ซึ่งเป็นสินค้าสำคัญที่สุด รัฐบาลทำโดยสนับสนุนทางอ้อม คือ เปิดทางรถไฟ ทำการชลประทาน ประปา ไฟฟ้า ฯลฯ

การจัดสรรงบประมาณแผ่นดิน รัฐบาลยังคงเดินตามนโยบายเดิมที่ปฏิบัติกันมา คือไม่ให้รายจ่ายสูงกว่ารายได้ ดังจะเห็นได้จากตารางแสดงงบประมาณรายรับ - รายจ่าย ช่วง พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๕ ดังนี้ [๒]

พ.ศ.	เงินรายได้	เงินรายจ่าย	รายจ่ายเกิน
๒๔๖๙	๙๔,๐๐๐,๐๐๐	๙๓,๗๘๘,๑๘๘	๒๑๑,๘๑๒
๒๔๗๐	๑๐๐,๕๕๐,๔๑๖	๑๐๐,๐๑๖,๑๓๒	๕๓๔,๒๘๔
๒๔๗๑	๑๐๐,๖๒๗,๘๐๕	๙๙,๙๘๑,๘๓๖	๖๔๕,๙๖๙
๒๔๗๒	๑๐๖,๔๓๙,๙๔๖	๑๐๖,๒๖๗,๔๙๒	๑๓๒,๔๕๔
๒๔๗๓	๑๐๖,๕๙๓,๑๓๕	๑๐๖,๕๓๔,๓๓๗	๕๘,๗๙๘
๒๔๗๔	๙๔,๘๐๘,๗๑๓	๙๔,๓๔๖,๙๗๙	๔๖๑,๗๓๔
๒๔๗๕	๗๔,๘๖๔,๐๐๐	๗๔,๔๕๕,๑๖๐	๔๐๘,๘๔๐

งบประมาณเกินดุลตลอด แม้ว่าในระยะหลังตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๔ รายรับฝืดเคืองมาก แต่การกำหนดรายจ่ายก็ยังคงไม่ยอมให้เกินดุลอยู่ดี ส่วนนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นความพยายามอย่างยิ่งของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจจากระดับที่ลำบากมากในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่งบประมาณขาดดุลมาตลอด ๕-๖ ปี

ฐานะทางการเงินและการตัดทอนงบประมาณให้เข้าสู่ดุลยภาพ

ระบบการบริหารทางด้านการคลัง หน้าที่นี้อยู่ในความควบคุมดูแลของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งมีพระยาโกมารกุลมนตรีเป็นเสนาบดี ระบบการบริหารประกอบด้วย กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ทำหน้าที่ดูแลจัดการ

---

[๑] รายงานสำรวจเศรษฐกิจของนายซิมเมอร์แมน อ้างถึงใน พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๗๙.

[๒] สรุปจากพระราชบัญญัติงบประมาณ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๕.

ทั่วไป ถวายความเห็นแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยผ่านกรมราชเลขาธิการ จากนั้น จะทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยให้ปฏิบัติการ หรือนำเสนอต่อที่ประชุมเสนาบดี อภิรัฐมนตรีสภา หรือ สภาการคลัง[*] ให้ถวายความเห็นก่อน จึงทรงออกพระบรมราชโองการให้ปฏิบัติได้

พ.ศ. ๒๔๖๘ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจในที่ประชุมเสนาบดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทรงดำรงตำแหน่งประธานที่ประชุมเสนาบดีหลายครั้ง เมื่อมีการพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาทางเศรษฐกิจ ทำให้พระองค์ทรงศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการคลังได้มากพอสมควร

ดังได้กล่าวถึงฐานะทางการคลังในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วว่า อยู่ในฐานะที่ไม่มั่นคงโดยตลอด เกิดภาวะเงินขาดตลอดมา เมื่อเงินคงคลังซึ่งเป็นทุนที่รัฐบาลสะสมไว้ลดน้อยลง รัฐบาลหาทางออกโดยการกู้เงินจากต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ รัฐบาลกู้เงินจำนวน ๓,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์ เพื่อสร้างทางรถไฟสายเหนือและเพื่อใช้ในการชลประทาน พ.ศ. ๒๔๖๕ กู้เงินจำนวน ๒,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์ เพื่อใช้จ่ายในส่วนที่จำเป็นจะต้องจ่ายจริงนอกเหนือจากส่วนที่ใช้เงินคงคลังจ่ายทดรองไป

การกู้เงินทำให้เกิดปัญหาค่าใช้จ่ายทางด้านดอกเบี้ยเงินกู้ ต้องนำรายจ่ายส่วนนี้ไปไว้ในงบประมาณด้วย ในขณะที่รายจ่ายประจำเพิ่มขึ้นกว่ารายได้ถึง ๗ ล้านบาทเศษภายใน ๒ ปี

ดังนั้นปัญหาแรกที่รัฐบาลจะต้องจัดการคือปัญหาการคลัง โดยเฉพาะการหารายได้เพิ่ม ตามหลักการ หน้าที่การจัดการและควบคุมเกี่ยวกับฐานะการเงิน อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ แต่เนื่องจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเริ่มยุ่งยากขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามแก้ไขความคับขันทางการคลัง โดยการตั้งกรรมการองคมนตรีตรวจงบประมาณแผ่นดินเพื่อป้องกันไม่ให้รายจ่ายมากกว่ารายได้ และเพื่อหาทางเพิ่มพูนพระราชทรัพย์ งานชิ้นแรกของกรรมการองคมนตรี คือ งบประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้ถือหลักให้ยอดเงินรายจ่ายคงอยู่เท่าปีก่อน ส่วนงบประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ต้องแก้ไขให้รายรับรายจ่ายเข้าสู่ดุลยภาพ โดยกักเงินเพื่อไม่ให้งบประมาณรายจ่ายเพิ่มขึ้นอีก[*]

นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สภาการคลังเป็นพนักงานควบคุมการเงินแผ่นดินต่อไป เนื่องจากแต่เดิมกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมีหน้าที่ควบคุมการเงินทั้งหมด จึงเกิดคำกล่าวกันโดยทั่วไปว่า ส่วนของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเองไม่มีใครควบคุม สามารถใช้จ่ายเงินได้ตามชอบใจ จึงทรงให้จัดตั้งสภาการคลังขึ้นควบคุมดูแล สภาการคลังจะจัดดังนี้

๑. มีสมาชิก ๕ คน เป็นสมาชิกโดยตำแหน่ง ๒ คน คือ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และราชเลขาธิการ ส่วนอีก ๓ คน แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเลือกสรรผู้ที่ทรงเห็นสมควร กรรมการที่ทรงเลือก ๓ คนนั้น ควรกำหนดให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ ๒ ปี ในกรรมการ ๕ คนนี้ พระมหากษัตริย์จะทรงเลือกผู้ใดผู้หนึ่งเป็นสภานายก

๒. เงินแผ่นดินซึ่งเรียกเก็บหรือจ่ายใช้ในนามของรัฐบาล ไม่ว่าในกระทรวงทบวงการใด ต้องทำบัญชีให้ลงงบประมาณในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

๓. เจ้ากระทรวงทบวงการใดๆ ที่คิดจะทำการงานใดๆ ถ้าต้องการเพิ่มรายจ่ายจากที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตในงบประมาณ ต้องชี้แจงความคิดและจำนวนเงินที่จะต้องใช้จ่ายเพิ่มเติมต่อสภาการคลัง ให้พิจารณาและทำความเห็นขึ้นกราบบังคมทูล และให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติถวายความเห็นต่างหากอีกส่วนหนึ่ง

---

[*] สภาการคลัง ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘ มีหน้าที่รับปรึกษาเฉพาะเรื่องปัญหาเศรษฐกิจที่พระมหากษัตริย์พระราชทานลงมา พร้อมกันนี้ได้มีการจัดตั้งกรรมการองคมนตรีมีหน้าที่จัดงบประมาณให้เข้าสู่ดุลยภาพ จะเห็นได้ว่าในทางปฏิบัติทำได้เพียงเป็นที่ปรึกษา แต่ไม่มีอำนาจดำเนินการ สภาการคลังนี้มีประกาศเลิกเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ใน **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๔๕ พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า ๑๕๘.

[*] มยุรี นกยูงทอง, **ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)**, (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๕๑, ๕๒.

๔. ให้สภาการคลังเป็นเจ้าหน้าที่ตรวจงบประมาณประจำปี เหมือนกรรมการองคมนตรี และพิจารณาปัญหาในเรื่องการเงินซึ่งพระราชทานมาให้วินิจฉัย

๕. ให้สภาการคลังมีหน้าที่ตรวจทำเนียบระเบียบการในกระทรวงต่างๆ และพิจารณาการที่ควรแก้ไขให้ใช้จ่ายเงินแผ่นดินน้อยลง และนำความขึ้นกราบบังคมทูลฯ เป็นครั้งคราว เพื่อจะได้ทรงพระราชวินิจฉัย [๑]

นโยบายการแก้ปัญหาทางด้านการคลังของรัฐบาล ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าจะพยายามปรับให้ทันสมัย แต่ก็เดินตามนโยบายการคลังแบบอนุรักษ์นิยมโดยตลอด คือจัดรายจ่ายให้อยู่ในกรอบของรายรับ เมื่อประสบความคับขันทางการคลัง รัฐบาลจึงใช้นโยบายตัดทอนรายจ่าย เพื่อให้เข้าสู่ดุลยภาพ

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๒๔๖๖ รายได้ของรัฐบาลทวีขึ้นเพียง ๑๘.๙% แต่รายจ่ายทวีขึ้น ๔๔.๗% เป็นเหตุให้งบประมาณรายจ่ายเกินรายได้มาหลายปีติดต่อกัน ยิ่งกว่านั้นเงินคงพระคลังได้สูญสิ้นไปแล้วจนหมด เงินในมือรัฐบาลขณะนั้น มีอยู่ ๒ ประเภทเท่านั้น คือ

๑. เงินที่เหลือจากเงินที่ยืมมาจากต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

๒. เงินที่ฝากไว้ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องรับผิดชอบแก่ผู้ฝาก เช่น ทุนซ่อมแซมรถไฟ ทุนราชนาวีสมาคม เป็นต้น [๒]

เงินจำนวนเพียงเท่านี้ นับว่ามีน้อยมาก ถ้าหากการทำนาเป็นผลเสียสักเพียงปีเดียว ฐานะการเงินก็จะตกต่ำลงมากจนยากแก่การแก้ไข

ทางด้านการจัดสรรงบประมาณรายจ่ายยังไม่ดีเพียงพอ เช่น ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ รายจ่ายทั้งหมดประมาณ ๙๔ ล้าน แบ่งเป็นประเภทป้องกันราชอาณาจักร ๒๒.๔ ล้านบาท พระคลังข้างที่และราชสำนัก ๑๐ ล้านบาท ใช้หนี้ประมาณ ๑๐ ล้านบาท รัฐพาณิชย์ เช่น การรถไฟ ไปรษณีย์โทรเลข ๙ ล้านบาท ที่เหลืออีก ๔๓ ล้านบาท สำหรับใช้ในการพลเรือน คือ การปกครอง การรักษาความสงบ การรักษาพระธรรมนูญ บำรุงถนน การศึกษา การเพาะปลูก และอื่นๆ จะเห็นได้ว่าการจัดสรรงบประมาณเน้นหนักทางด้านการทหาร การป้องกันประเทศ และราชสำนัก เป็นจุดหลัก ส่วนงบประมาณในการพัฒนาประเทศวางไว้เป็นอันดับรอง ทั้งๆ ที่เป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

เมื่อเกิดภาวะคับขันทางเศรษฐกิจ รัฐบาลจำเป็นจะต้องหารายได้เพิ่ม เพื่อให้พอกับการใช้จ่าย วิธีการที่รัฐบาลใช้คือ

๑. การกู้เงิน ซึ่งเป็นวิธีการที่รัฐบาลไม่ต้องการทำที่สุด แต่ในการจัดทำงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๙ ฐานะการเงินคับขันจริงๆ จึงจำเป็นต้องกู้เงินอีก สำหรับสร้างทางรถไฟ และทดน้ำ ในเรื่องนี้นั้น แต่เดิมเรากู้ง่ายเพราะจะนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศในโครงการต่างๆ แต่ในการกู้ครั้งนี้ ต้องนำส่วนหนึ่งมาชดเชยรายจ่ายของรัฐบาลแสดงให้เห็นว่าฐานะการเงินของประเทศไทยไม่มั่นคงเท่าแต่ก่อน

ดังที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ทรงแสดงความเห็นในที่ประชุมเสนาบดีสภา ที่ ๑/๒๔๖๘ ลงวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ว่า

> *ฐานของการเงินทั่วๆ ไป ควรแล้วที่จะทรงพระราชวิตก ดังจะเห็นเหตุผลได้จากบันทึกของเสนาบดีคลัง... แต่ความจริงนั้นร้ายแรงกว่าที่เสนาบดีคลังกล่าวเปนอันมาก เพราะรัฐบาลได้ใช้เงินคงพระคลังไปจนหมดสิ้น ถึงต้องกู้เงินมาทดแทน การกู้ในเวลาที่ล่วงมาแล้วผเอิญสบโชคดีที่ชาวต่างประเทศผู้เจ้าของเงินเชื่อถือไว้ใจเรา แต่มาบัดนี้ปรากฏจากงบประมาณหลายปีติดๆ กันว่ารายได้ไม่พอกับรายจ่าย ชาวต่างประเทศย่อมรู้สึกกันขึ้นบ้างแล้ว ว่าฐานะการเงินของเราไม่ดีเท่าแต่ก่อน จริงอยู่ถ้าจะเปรียบกับนานาประเทศก็ยังมีรัฐบาลอื่นๆ อีกเปนอันมากที่รายจ่ายท่วมรายได้เช่นนี้ แต่ประเทศเราเปนประเทศที่เล็กน้อยอาจได้รับความบีบคั้นได้ง่าย* [๓]

---

[๑] หจช. **เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๓/๑** สรุปคำชี้แจงของเซอร์เอดวาร์ด คุก ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ.

[๒] **เรื่องเดียวกัน.**

[๓] **เรื่องเดียวกัน,** รายงานเสนาบดีสภา ครั้งที่ ๑/๒๔๖๘ วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๔๖๘.

๒. การภาษีอากร พิจารณาได้ ๒ ทาง คือ

ก. ภาษีอากรเดิม ควรปรับปรุงอัตราภาษีใหม่ แต่ต้องระวังอย่าให้เป็นที่เดือดร้อนแก่ประชาชนส่วนใหญ่ การปรับปรุงทำได้ลำบาก เนื่องจากผลแห่งสนธิสัญญาไม่เสมอภาคที่ทำกับนานาประเทศ ทำให้สามารถเก็บภาษีขาเข้าได้เพียงร้อยละ ๓ ดังนั้น ปัญหาสำคัญจึงต้องแก้ไขสนธิสัญญาก่อน สิ่งที่สามารถกระทำได้และควรจัดทำทันทีคือปรับปรุงการจัดเก็บภาษีอากรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น เช่น ภาษีฝิ่น ภาษีรัชชูปการ

ข. ภาษีอากรใหม่ เพื่อเพิ่มรายได้ของรัฐบาล จึงคิดที่จะบัญญัติภาษีอากรใหม่ให้คณะกรรมการองคมนตรีตรวจงบประมาณแผ่นดินพิจารณา โดยต้องคำนึงว่าภาษีใหม่จะต้องไม่ทำให้ราษฎรส่วนมากได้รับความลำบาก คิดเก็บจากของฟุ่มเฟือย (luxury) ซึ่งภาระของการจัดเก็บจะตกอยู่กับคนมั่งมีมากกว่าคนจน เช่น การมหรสพ รถยนต์ โฮเตล ภัตตาคาร

มีข้อเสนอว่า ในการคิดตั้งภาษีใหม่ให้กำหนดภาษีอากรเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ภาษีอากรสำหรับเก็บเงินใช้ราชการแผ่นดิน (General Taxation)

๒. ภาษีอากรสำหรับเก็บเงินใช้ภายในเมืองนั้น (Local Taxation)

เพื่อไม่ให้เป็นการนำภาษีของประเทศมาทุ่มเทให้กับเมืองหลวงมากเกินไป จะได้เป็นการนำภาษีของท้องถิ่นบางส่วนใช้สำหรับกิจการในท้องถิ่นนั้น ในขณะที่ยังมีภาษีอีกประเภทสำหรับใช้ในราชการแผ่นดินทั่วไป

๓. การตัดทอนงบประมาณรายจ่าย เป็นมาตรการที่สำคัญในการจัดงบประมาณรายจ่ายให้อยู่ภายในกรอบของรายได้ จากการสอบสวนรายจ่ายตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๖๘ ปรากฏว่ารายจ่ายเงินเดือนเพิ่มมากขึ้น จึงพิจารณาว่าในกรณีที่จะต้องลดรายจ่าย อาจพิจารณาโดยตัดงบประมาณที่เป็นเงินเดือนและรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือยลงได้ เพราะบางทีจำนวนเงินที่จ่ายจะมากกว่างานที่ได้ มีข้อเสนอให้ตั้งกรรมการสอบสวนเพื่อตัดรอนการจ่ายเงินเดือนให้น้อยลง ถ้าตัดแล้วยังไม่พอ จึงขึ้นภาษีอากรใหม่ ในการตัดงบประมาณรายจ่ายทำได้โดย

ก. งดการขึ้นเงินเดือนชั่วคราว

ข. จัดอัตราเงินเดือนชั้นสูงเสียใหม่ นับเกณฑ์ตั้งแต่ ๕๐๐ บาทขึ้นไป

ค. ควรลดจำนวนข้าราชการต่างประเทศลง เลือกไว้แต่ที่จำเป็นเพื่อสัมพันธ์กับประเทศใหญ่ ๆ ตามสภาวการณ์ทางการเมือง ชาวต่างประเทศที่ทำงานในตำแหน่งมานานแล้วควรปลด แล้วหาคนใหม่มาแทนในตำแหน่งเดิม เพื่อให้อัตราเงินเดือนลดลง

ง. รายจ่ายที่ควรตัดให้พิจารณาเป็น ๔ ประเภท คือ

- งบพิเศษ
- การป้องกันบ้านเมือง
- การปกครอง
- การทำนุบำรุงบ้านเมือง ควรเป็นแผนกสุดท้ายที่จะถูกตัด เพราะเป็นปัจจัยที่จะนำรายได้มาสู่คลังทั้งทางตรงและทางอ้อม

๔. ปรับปรุงระบบการบริหารราชการใหม่ โดยการยุบและรวมกระทรวงที่อาจรวมกันได้ เพื่อลดรายจ่าย เช่น รวมกระทรวงคมนาคมและกระทรวงพาณิชย์ เรียกว่ากระทรวงพาณิชย์และคมนาคม รวมกระทรวงมุรธาธรและกรมราชเลขาธิการ เรียกว่า กรมราชเลขาธิการ แต่คงมีฐานะเสมอกระทรวงตามเดิม

๕. ตั้งสภาการคลัง โดยให้ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เป็นนายกสภา เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กับราชเลขาธิการ เป็นสมาชิกโดยตำแหน่ง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ (พระยศขณะนั้น) เป็นสมาชิก *

---

* เรื่องเดียวกัน, รายงานการประชุมเสนาบดี ที่ ๑๔/๒๔๖๘ วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ มีนาคม ๒๔๖๘.

จะเห็นได้ว่าปัญหาทางเศรษฐกิจกำลังคับขันมาก เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ ประการแรกทรงปรับปรุงแก้ไขทางการบริหารก่อน โดยทรงแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีสภา เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ประกอบด้วย สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้า-บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ตั้งเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ หลังครองราชย์ ๒ วัน

ต่อมาทรงตั้งกรรมการองคมนตรีสภาขึ้น เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๗๐ ยกเลิกพระราชบัญญัติองคมนตรีเดิม ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้มีกรรมการองคมนตรี ๔๐ คน เรียกว่าสภากรรมการองคมนตรี

นอกจากนี้มีเสนาบดีสภา ประกอบด้วยสมาชิก เป็น เสนาบดีกระทรวงต่างๆ

องค์กรทั้งหมดนี้ ช่วยกันพิจารณา และแสดงความคิดเห็น ตลอดจนข้อเสนอแนะต่อปัญหาต่างๆ ตามที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้ช่วยพิจารณา อันแสดงให้เห็นถึง ความพยายามในการกระจายอำนาจของพระมหากษัตริย์ ให้ขุนนางข้าราชการมีโอกาสแสดงบทบาทในการบริหารด้วย เป็นพัฒนาการก่อนเข้าสู่การปกครองแบบประชาธิปไตย

การแก้ปัญหาเศรษฐกิจทางด้านการคลัง

ดังได้กล่าวแล้วว่า รัฐบาลใช้นโยบายการคลังแบบอนุรักษ์นิยม โดยดำเนินตามคำแนะนำของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศเป็นหลัก สิ่งที่จะต้องระมัดระวังมากที่สุดคือนโยบายเกี่ยวกับงบประมาณแผ่นดิน ยึดถือการจัดงบประมาณรายได้รายจ่ายให้เข้าสู่ดุลยภาพ พยายามสะสมเงินใช้หนี้เงินกู้ให้เพิ่มพูนขึ้น และพยายามคงเงินคงคลัง * ไว้

งบประมาณรายได้

การตั้งงบประมาณรายได้ ถือจากรายได้ของปีก่อนๆ เป็นเกณฑ์ ในการประมาณรายได้เนื่องจากกำหนดนโยบายงบประมาณแบบสมดุล การประมาณรายได้จึงประมาณต่ำกว่าที่เป็นจริง เพื่อที่จะได้ไม่ประมาณรายจ่ายให้สูงเกินไป วิธีการนี้จะก่อให้เกิดปัญหาเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ ต้องหยุดชะงักไป เพราะไม่มีเงินมาจ่ายให้

รายได้ของรัฐบาลได้มาจากภาษีอากรต่างๆ เช่น ภาษีดีบุก ภาษีที่ดิน เงินค่ารัชชูปการ ภาษีศุลกากร (ขาเข้า - ขาออก) อากรสุรา ภาษีฝิ่น ฯลฯ นอกจากนี้ก็จะได้จาก ค่าธรรมเนียม ค่าปรับและใบอนุญาตต่างๆ รายได้จากรัฐพาณิชย์ต่างๆ เช่น โทรเลข โทรศัพท์ รถไฟ [๑]

รายได้ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๖๙ เพิ่มขึ้น เพราะการขยายตัวทางการค้า เนื่องจากการผลิตได้ผลดีติดต่อกัน

พ.ศ. ๒๔๗๐ รายได้สูงกว่างบประมาณรายได้ พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นจำนวน ๑๔,๔๔๖,๖๒๐ บาท รายได้จากภาษีดีบุกเพิ่ม เพราะดีบุกมีราคาสูงขึ้น และคาดคะเนว่าปริมาณเนื้อดีบุก และเนื้อแร่ดีบุกที่ส่งออกนอกประเทศจะทวีจำนวนขึ้นด้วย ภาษีค่านาเพิ่มขึ้น เพราะราษฎรทำนาได้มากขึ้น ขยายพื้นที่ทำนามากขึ้น และการทำนาได้ผลดีแทบทุกมณฑล เงินรัชชูปการเพิ่มขึ้น เพราะมีผู้เสียมากขึ้น ภาษีขาออกเพิ่มขึ้นเพราะการทำนาได้ผลดี ภาษีขาเข้าเพิ่มขึ้นเป็นผลจากสนธิสัญญา

---

* เงินคงคลังเป็นเงินสำรองหรือเงินเหลือจ่ายที่รัฐบาลสะสมไว้เพื่อใช้ในยามฉุกเฉิน ในกรณีที่จำเป็นต้องจ่ายเงินเกินรายได้ เป็นหลักประกันเสถียรภาพและความมั่นคงทางการเงิน.

[๑] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๑ งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๐.

ใหม่ที่ทำกับตะวันตก ทำให้ไทยมีอำนาจอธิปไตยในการเก็บภาษีศุลกากร ภาษีสุราเพิ่มเพราะเศรษฐกิจดีขึ้น และการปรับอัตราภาษีสุรา ส่วนรายได้ที่ลดลงคือ ภาษีฝิ่น เพราะต้องเปลี่ยนวิธีการตามสัตยาบันที่ตกลงกับคณะกรรมการฝิ่นสันนิบาตชาติ [๑]

พ.ศ. ๒๔๗๑ ยอดงบประมาณรายได้สูงกว่า พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นจำนวน ๗๗,๓๘๙ บาท ผลประโยชน์ป่าไม้เพิ่มขึ้น เพราะปีนี้น้ำเหนือมาก จะได้ไม้หลวงลงมาขายมาก แต่ภาษีดีบุกลดลง เพราะราคาดีบุกตกต่ำลง รายได้จากรถไฟเพิ่มขึ้นเพราะได้ขยายเส้นทางเดินรถเพิ่มขึ้น คือสายขอนแก่น และอุบลราชธานี และเพิ่มการเดินรถในสายต่างๆ ให้มากขึ้นด้วย ภาษีค่านาเพิ่มขึ้น เพราะขยายพื้นที่ทำนามากขึ้น มีรายได้จากภาษีตั้งใหม่ คือ ค่าหนังสือสำคัญแสดงรูปพรรณคนเข้าเมือง [๑] ภาษีขาออกลดลง เพราะยกเลิกภาษีขาออกเบ็ดเสร็จ และภาษีสัตว์พาหนะ ภาษีขาเข้าเพิ่มขึ้น ภาษีสุราลดลง ภาษีภายในลด เพราะยกเลิกไม่เก็บ ภาษีฝิ่นเพิ่มขึ้น ภาษีเบ็ดเตล็ดเพิ่มขึ้น [๒] ปีนี้รายได้แม้ว่าจะมากกว่าปีก่อน แต่ก็ไม่ดีมากนัก เพราะการผลิตไม่ได้ผลดี แต่ยังไม่มีผลต่อรายได้ประจำปี เพราะประชาชนยังมีอำนาจการซื้ออยู่มากจากการที่ได้ผลผลิตดีในปีก่อน

พ.ศ. ๒๔๗๒ ยอดงบประมาณรายได้สูงกว่า พ.ศ. ๒๔๗๑ จำนวน ๕,๘๑๒,๑๔๑ บาท รายได้ผลประโยชน์ป่าไม้เพิ่มขึ้น เพราะการทำป่าไม้กระยาเลยและสินค้าไม้กระยาเลยเจริญขึ้น ค่าจำหน่ายไม้หลวงเพิ่มขึ้นโดยเหตุที่จะมีการขายไม้ล้างป่ามากขึ้น รายได้จากรถไฟเพิ่มขึ้น เพราะได้ขยายทางสายโคราช - อุบลราชธานีออกไปอีก การบรรทุกสินค้าก็เจริญขึ้น ค่าโทรเลข โทรศัพท์เพิ่มขึ้น ได้ขยายกิจการอีกเพราะมีผู้นิยมมากขึ้น ไฟฟ้าเพิ่มขึ้น ภาษีค่านาเพิ่มขึ้น ความจริงน่าจะเพิ่มมากกว่านี้ เพราะเนื้อที่นาขยายออกไปมาก แต่การทำนาใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้ผลไม่ดี ทำให้เก็บค่านาไม่ได้เต็มที่ ภาษีขาเข้าเพิ่มขึ้น แต่ภาษีสุราลดลง ภาษีฝิ่นเพิ่มขึ้น แต่การจำหน่ายฝิ่นไม่ได้ขยายขึ้น ค่าธรรมเนียมต่างๆ เพิ่มขึ้น [๓] รายได้ในปีนี้ก็เพิ่มขึ้นเช่นเคย แต่ทางด้านการผลิตไม่ได้ผลอีกเป็นปีที่ ๒ เพราะฤดูฝนหมดเร็ว รายได้ที่เพิ่มเป็นประเภทรายได้ประจำและดอกเบี้ย แต่รายได้จากการเกษตรกรรมไม่เพิ่ม ผลผลิตไม่ดี ทำให้การผลิตและการค้าทรุดโทรม อำนาจการซื้อของประชาชนลดลงและไม่มีทุนสำรองเหมือนปีที่แล้ว

พ.ศ. ๒๔๗๓ ยอดงบประมาณรายได้สูงกว่าปี พ.ศ. ๒๔๗๒ เพียง ๑๕๓,๑๘๙ บาท เงินรายได้จากผลประโยชน์ป่าไม้เพิ่มขึ้น เพราะไม้ที่ลงมาจากป่าใหม่ซึ่งจะต้องเสียค่าภาคหลวงในอัตราสูงจะมีจำนวนมาก ไม้ในป่าที่รัฐบาลทำเองก็มาก ทำให้ค่าจำหน่ายไม้หลวงเพิ่มขึ้น และการทำป่าไม้กระยาเลยก็เจริญขึ้น ภาษีผลประโยชน์จากแร่ ปรากฏว่าราคาดีบุกยังคงตกต่ำยิ่งขึ้น ดังนั้นรายได้จึงลดลง รายได้จากรถไฟเพิ่มขึ้นไม่มากนัก เพราะแม้ว่าจะมีการขยายการเดินรถออกไปอีกถึงอำเภอวารินทร์ชำราบ อุบลราชธานี แต่รายได้จากค่าขนส่งไม่เพิ่มขึ้น เนื่องด้วยการทำนาในมณฑลชั้นนอกไม่ค่อยจะได้ผล การขนส่งเข้ามากรุงเทพฯ ไม่มากขึ้น ในขณะที่ยังต้องมีรายจ่ายในอัตราปกติ รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการขยายการเดินรถด้วย การโทรเลขและโทรศัพท์เพิ่มขึ้น เพราะการสื่อสารทางไปรษณีย์เป็นที่นิยมมาก ได้เปิดที่ทำการย่อยหลายแห่ง และได้ขยายการวิทยุออกไป คิดราคาค่าส่งถูกกว่าค่าส่งโดยสายธรรมดา ทำให้เป็นที่นิยมมาก ภาษีค่านาลดลง เพราะใน พ.ศ. ๒๔๗๒ เกิดอุทกภัยทางมณฑลฝ่ายเหนือ และนาทางมณฑลนครชัยศรี และมณฑลราชบุรี นาเสียมาก ภาษีเรือโรงร้านเพิ่มขึ้น ส่วนใหญ่เป็นภาษีที่เพิ่มขึ้นในมณฑลกรุงเทพฯ บ้านเมืองได้ขยายออกไป ทำให้มีบ้านเช่าและห้องเช่ามากขึ้น เงินรัชชูปการเพิ่มขึ้น ภาษีสุราเพิ่มขึ้น ภาษีฝิ่นลดลง เพราะมีจุดมุ่งหมายที่จะค่อยๆ เลิกตามข้อตกลงกับสันนิบาตชาติ มีข้อกำหนดให้ร้านฝิ่นนำมูลฝิ่นมาขายคืนให้รัฐบาล ทำให้รายได้ตกลง ค่าธรรมเนียมและค่าปรับเพิ่มขึ้น [๔] ช่วงนี้เริ่มส่อเค้าแห่งความยุ่งยากทางเศรษฐกิจแล้ว

---

[๑] **เรื่องเดียวกัน**, คำอธิบายงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๐.

[*] คงจะเหมือนหนังสือเดินทาง (passport) ในปัจจุบัน.

[๒] **เรื่องเดียวกัน**, คำอธิบายงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๑.

[๓] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๒ งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๑ - ๒๔๗๒, คำอธิบายงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๒.

[๔] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๓ งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๓, คำอธิบายงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๓.

พ.ศ. ๒๔๗๔ ยอดงบประมาณรายได้ต่ำกว่า พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นจำนวน ๑๑,๗๘๔,๔๓๒ บาท ยอดรายได้จากผลประโยชน์แร่ตกต่ำลง เพราะราคาดีบุกยิ่งตกต่ำลงอีกมาก และคาดไม่ได้ว่าราคาจะดีขึ้นเมื่อใด รายได้กรมรถไฟหลวงตกต่ำลงเพราะได้กำหนดว่าจะลดค่าระวางสินค้าลงเพื่อช่วยการค้า ค่าดอกเบี้ยและค่าป่วยการตกต่ำลงเพราะฐานการค้าขายตกต่ำ และยังไม่มีท่าทีว่าจะดีขึ้น ทองปอนด์คงพระคลังจะไม่มีเหลือพอที่จะเกิดผลดอกเบี้ยเป็นจำนวนมากอย่างแต่ก่อน อัตราดอกเบี้ยก็ลดลงตามลำดับ ภาษีค่านาลดลง ภาษีเรือโรงร้านและภาษีที่ดินเพิ่มขึ้น เพราะจะปรับปรุงการเก็บใหม่ เงินรัชชูปการตกต่ำลงเพราะการคำนวณเงินประเภทนี้ถือตามเกณฑ์สำมะโนครัว ภาษีขาออกตกต่ำลงเพราะการค้าขายซบเซา ภาษีขาเข้าสูงกว่าเล็กน้อย ภาษีสุราลดลงเพราะความฝืดเคืองทางการเงินของผู้เสพย์สุรา ภาษีฝิ่นลดลง เนื่องจากนโยบายการจัดการฝิ่นตามข้อตกลงของสันนิบาตชาติ และมีฝิ่นเถื่อนชุกชุมมาก ค่าโทรเลขโทรศัพท์ตกต่ำลง เพราะการใช้โทรเลขลดน้อยลง ค่าธรรมเนียมคนเข้าเมืองเพิ่มขึ้น ค่าธรรมเนียมอำเภอเพิ่มขึ้น ค่าอาชญาบัตรฆ่าสัตว์เพิ่มขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอัตราค่าใบอนุญาต ค่าธรรมเนียมล้อเลื่อนเพิ่มขึ้น เงินลดเงินเดือนช่วยราชการเป็นรายได้ที่ตั้งขึ้นใหม่เฉพาะปีเพื่อช่วยการเงินแผ่นดิน [๑]

ในปีนี้ รัฐบาลต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอย่างหนัก ผลของการตกต่ำทางเศรษฐกิจโลกย่อมกระทบกระเทือนรายได้แผ่นดิน การเงินที่เปลี่ยนลักษณะไปจากเดิมภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จะส่งผลต่อราคาสินค้าให้ตกต่ำลงไปเรื่อยๆ ในขณะที่รายจ่ายมีมาก ฐานการเงินที่ตกต่ำเช่นนี้ประเทศไทยยังไม่เคยเผชิญมาก่อน นโยบายที่ใช้คือการประหยัดอย่างเฉียบขาด (strict economy) เพื่อประคองการเงินของประเทศมิให้ทรุดต่ำลง โดยตัดงบประมาณค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย จะใช้เฉพาะรายจ่ายที่ก่อให้เกิดผล เช่นการเกษตรกรรม และการคมนาคม เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ ทางด้านรายได้ต้องดำเนินการอย่างเข้มงวดเพื่อให้รายได้ไม่ตกหล่น และเพิ่มพูนรายได้ แต่ต้องคำนึงไม่ให้ภาระตกหนักแก่ราษฎรส่วนใหญ่ที่ยากจน

วิธีการที่พระยาโกมารกุลมนตรี เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เสนอ คือ

๑. ตัดรายจ่ายลงเพื่อให้งบประมาณสมดุล
๒. ให้งดการขึ้นเงินเดือนประจำปีและงดการตั้งตำแหน่งใหม่
๓. เลิกการตั้งงบประมาณเงินเหมา ตั้งเฉพาะเท่าที่จำเป็นจะต้องจ่าย

ทางด้านการเพิ่มรายได้ ทำได้โดย

๑. เพิ่มอัตราภาษีที่ตั้งเก็บอยู่แล้ว
๒. ตั้งภาษีใหม่ เช่น พระราชบัญญัติคนต่างด้าว ออกกฎหมายภาษีที่ดินในจังหวัดพระนคร

นอกจากนี้ให้ลดเงินเดือนข้าราชการลงแม้ว่าข้าราชการที่ถูกลดเงินเดือนคงไม่พอใจ โดยคิดลดแต่เฉพาะข้าราชการระดับชั้นที่อาจเสียได้โดยไม่เดือดร้อนนัก ตามเกณฑ์ต่อไปนี้

เงินเดือน	ลด
๔๐๐ - ๖๐๐	๕%
๖๐๐ - ๗๐๐	๖%
๘๐๐ - ๑,๓๐๐	๗%
๑,๔๐๐ - ๑,๙๐๐	๘%
๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐	๙%
เกิน ๓,๐๐๐ ขึ้นไป	๑๐%

[๑] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๔ งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๔, คำอธิบายงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๔.

แม้ว่าจะใช้วิธีการดังกล่าวข้างต้นแล้ว งบประมาณรายจ่ายก็ยังสูงกว่ารายได้ จึงขอพระราชทานลดเงินพระคลังข้างที่ลง ๑ ล้านบาท [๑]

ในเรื่องการลดเงินเดือนข้าราชการก่อให้เกิดปฏิกิริยามากที่สุด เพราะเป็นเรื่องที่กระทบต่อผลประโยชน์คนเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีเสียง และมีบทบาทอยู่พอสมควรในสังคมไทย ยิ่งกว่านั้น ในภาวะที่เศรษฐกิจฝืดเคือง ยิ่งมีรายได้ลดลงไปยิ่งจะทำให้คนรู้สึกลำบากยากแค้นยิ่งขึ้น วิธีการแก้ปัญหาการคลังเช่นนี้ไม่ให้ผลดีต่อรัฐบาล แต่จะเพิ่มความตึงเครียดให้เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ดี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับวิธีการแก้ปัญหาด้วยวิธีนี้ พร้อมทั้งทรงยินยอมให้ลดเงินพระคลังข้างที่ลง ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ตามข้อความในพระราชหัตถเลขาถึง เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ ที่ ๓๓๖/๗๐๙ ลงวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๓ ที่ว่า

> *.....ฉันได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าในเวลาที่การเงินของแผ่นดินเข้าที่คับขัน ก็สมควรที่พระคลังข้างที่จะช่วยเหลือ ซึ่งได้ตกลงให้ลดเงินพระคลังข้างที่ลงหนึ่งล้านบาท จากยอดเงินหกล้านบาทที่กระทรวงพระคลังตั้งถวายประจำปี แต่เงินบำรุงพระราชฐานและเงินเสด็จประพาสหรือเงินอื่นๆ ประเภทนั้นคงเปนไปตามเดิม อนึ่ง ในการแก้ไขข้อที่รายจ่ายสูงกว่ารายได้ ตกลงกันว่าทะบวงการต่างๆ จะงดการขึ้นเงินเดือนข้าราชการประจำปีและงดการตั้งตำแหน่งใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ แต่การเลื่อนตำแหน่งให้เลื่อนได้เมื่อมีตำแหน่งว่างและเลื่อนเงินเดือนขึ้นถือจ่ายตามตำแหน่งใหม่ได้ เมื่อทะบวงการต่างๆ ปฏิบัติดังนี้ ก็ควรที่ทะบวงการในพระราชสำนักจะปฏิบัติตาม ฉะนั้นให้พระคลังข้างที่ดำเนินการให้เป็นไปตามที่บอกมานี้*
>
> *ส่วนเรื่องลดเงินเดือนข้าราชการในพระราชสำนักนั้น ถ้าข้าราชการในกระทรวงต่างๆ จำเป็นจะต้องลดทะบวงการในพระราชสำนักก็จะต้องปฏิบัติตาม* [๒]

แสดงให้เห็นถึงสภาพความบีบคั้นทางเศรษฐกิจอย่างมาก แม้แต่พระมหากษัตริย์ ก็ต้องทรงยอมให้ตัดค่าใช้จ่ายของพระองค์ลงตามนโยบายการคลัง ขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงมีความเห็นว่าสภาพการณ์เช่นนี้ไม่ดีอย่างยิ่งต่อความมั่นคงทางการเมือง ดังพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

> *.....ถ้าการเงินของโลกไม่ดีขึ้นจริงๆ แล้ว ไม่ว่าใครจะเปนผู้ปกครองแผ่นดินสยาม ก็จะต้องอยู่ในฐานะที่น่ากลัวอันตรายอย่างยิ่ง เพราะถ้าราษฎรจนมากขึ้นและคนมั่งมีก็จะถูกรีดมากขึ้น ความไม่พอใจก็มีเต็มเมือง คงต้องระเบิดแน่.....* [๓]

พ.ศ. ๒๔๗๕ ยอดงบประมาณต่ำกว่า พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นจำนวน ๑๙,๙๔๔,๗๑๓ บาท รายได้ลดลงเกือบทุกทาง การค้าและการเงินทั่วไปฝืดเคือง สินค้าสำคัญบางอย่าง เช่น ข้าว ไม้สัก และแร่ดีบุก มีราคาและปริมาณลดลง การที่ได้ขึ้นอัตรา หรือจัดเก็บภาษีอากรใหม่บางอย่าง ตั้งความหวังไว้เพียงเก็บเงินมาชดเชยกับจำนวนเงินในประเภทต่างๆ ที่จะลดลงบ้างเท่านั้น ผลประโยชน์ป่าไม้ ค่าภาคหลวงและภาษีไม้ขอนสัก ประมาณว่าจะมีจำนวนลดน้อยลง เนื่องจากไม้สักและไม้กระยาเลยมีปริมาณและราคาต่ำมาก ผลประโยชน์แร่ ตามโครงการจำกัดแร่ดีบุกระหว่างประเทศ ประเทศไทยจะส่งดีบุกออกนอกประเทศได้ราว ๑๖๘,๐๐๐ หาบ เมื่อคิดเฉลี่ยตามราคาที่ซื้อขาย และอัตราแลกเปลี่ยนเงินเหรียญสิงคโปร์ในตอนปลายปี ๒๔๗๔ แล้ว มีปริมาณลดลง รายได้กรมรถไฟหลวงลดลง เนื่องจากการค้าฝืดเคือง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลดอัตราค่าระวางและค่าโดยสาร รายได้จึงตกต่ำลงเป็นลำดับ การโทรเลขลดลงเนื่องจากการค้าขายทั่วไปตกต่ำ แม้ว่าการสื่อสารทางวิทยุ โทรเลข โทรศัพท์ และทางไปรษณีย์อากาศจะสะดวกขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก แต่ความนิยมทางโทรเลขก็ลดน้อยลง การประปาสูงขึ้น เพราะจะเปลี่ยนแปลงอัตราค่าจำหน่ายน้ำ การไฟฟ้าหลวงสูงขึ้น ภาษีค่านาลดลง

---

[๑] **เรื่องเดียวกัน**, หนังสือหอรัษฎากรพิพัฒน์ ที่ ๒๖๙/๒๔๓๒๘ ลงวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๔๗๓ พระยาโกมารกุลมนตรี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.

[๒] **เรื่องเดียวกัน**, พระราชหัตถเลขาที่ ๓๓๖/๗๐๙ ลงวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ ถึงเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์.

[๓] **เรื่องเดียวกัน**, พระราชกระแสตอบจดหมายจากนายฮอลล์-แพตช์ ลงวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๔๗๕.

เพราะข้าวจะมีราคาใกล้เคียงกับราคาตอนปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๔ และจะได้ผลเท่าๆ กัน แม้ว่าจะได้โปรดเกล้าฯ ให้เก็บค่านาขึ้นใหม่ในบางจังหวัด แต่ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลดค่านาลงร้อยละ ๒๐ ภาษีสวนลดลง ภาษีโรงเรือนและที่ดินลดลง และจะเริ่มเก็บภาษีที่ดินด้วย เงินรัชชูปการลดลงเพราะการทำมาหากินฝืดเคือง ภาษีขาออกสูงขึ้นกะตามปริมาณข้าวที่เหลือจะส่งออกนอกประเทศ ภาษีขาเข้าลดลงเนื่องจากได้เพิ่มอัตราภาษีสุราต่างประเทศสูงขึ้น และเพิ่มอัตราภาษีสินค้าบางประเภทขึ้น ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๗๔ จำนวนสินค้าที่ส่งเข้ามาจึงมีปริมาณลดลงเป็นลำดับ ภาษีสุราลดลงเนื่องจากความสามารถในการซื้อของผู้เสพย์สุราส่วนมากลดน้อยลง ภาษีค่านาลดลง เนื่องจากปลาที่จับได้มีจำนวนน้อยและราคาต่ำ ภาษีฝิ่นลดลงตามนโยบายลดผู้เสพย์ฝิ่น ประกอบกับความทรุดโทรมทางการค้า ค่าธรรมเนียมความและค่าปรับลดลง ค่าธรรมเนียมคนเข้าเมืองลดลงเนื่องจากการเพิ่มค่าธรรมเนียมสูงขึ้น การค้าขายยังตกต่ำ คนต่างด้าวที่จะเข้ามาทำมาหาเลี้ยงชีพย่อมมีน้อยลง ค่าธรรมเนียมอำเภอลดลง แม้จะมีการแก้ไขอัตราเพิ่มค่าธรรมเนียมขึ้น ค่าอาชญาบัตรฆ่าสัตว์ลดลงแม้จะได้เพิ่มค่าธรรมเนียมขึ้น ค่าธรรมเนียมจดทะเบียนเรือลดลง เนื่องด้วยจำนวนเรือที่ต่อใบอนุญาตลดน้อยลง ค่าธรรมเนียมจดทะเบียนที่ดินลดลงเนื่องจากการซื้อขายที่ดินลดน้อยลง และทางกระทรวงเกษตราธิการระงับการพิจารณาเรื่องการขอทำเหมืองแร่ด้วย ค่าธรรมเนียมล้อเลื่อนลดลง เพราะรถยนต์ทั่วพระราชอาณาเขตมีจำนวนนำออกใช้น้อยลง ทำให้การขึ้นทะเบียนใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ลดจำนวนลง ค่าธรรมเนียมอื่นๆ และใบอนุญาตลดลง การผูกขาดเก็บรังนกลดลง นอกจากนี้ยังมีภาษีที่ตั้งขึ้นใหม่ มี ภาษีเงินเดือน ภาษีการค้าและวิชาชีพ ภาษีไม้ขีดไฟ ภาษีซิเมนต์ ภาษีฤชากร [๑]

จะเห็นได้ว่ารายได้ของรัฐบาลตกลงเกือบหมดทุกประเภท รัฐบาลพยายามตัดรายจ่ายลงมาก จนทำให้โครงการพัฒนาต่างๆ ต้องหยุดชะงัก นอกจากนี้รัฐบาลยังได้พยายามเพิ่มรายได้ด้วยการเพิ่มอัตราภาษีและตั้งภาษีขึ้นใหม่หลายอย่าง ส่วนใหญ่เป็นภาษีที่กระทบกับความเป็นอยู่ของราษฎรทั้งสิ้น นับตั้งแต่ภาษีเงินเดือน ภาษีไม้ขีดไฟ ภาษีการค้าและวิชาชีพ เป็นต้น รายได้ของรัฐบาลประเภทเหล่านี้ กระทบกระเทือนต่อความเป็นอยู่ของประชาชน แม้ว่ารัฐบาลจะได้ประกาศว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง และพยายามจะไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน แต่ผลที่เกิดขึ้นในความเป็นจริง คือหลีกเลี่ยงความเดือดร้อนไม่ได้ อันนำไปสู่การยอมรับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

งบประมาณรายจ่าย

วิธีการทำงบประมาณในช่วงเวลานั้น ทางด้านงบประมาณรายได้ เป็นหน้าที่ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกะประมาณรายได้ทั้งหมดที่จะได้ในแต่ละปี ส่วนงบประมาณรายจ่ายให้กระทรวงทุกกระทรวงประมาณรายจ่ายที่ต้องการทั้งหมด ตลอดจนทุนที่ต้องการใช้ในโครงการต่างๆ เหล่านั้นส่งมาให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติพิจารณา การพิจารณารายจ่ายจะจัดสรรตามความจำเป็นก่อนหลังโดยให้รายจ่ายไม่เกินรายได้ของแต่ละปี

[๑] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๕ งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๕ คำอธิบายงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๕.

ตารางแสดงงบประมาณรายจ่ายจริงจำแนกเป็นรายกระทรวง พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๕

กระทรวง	๒๔๖๙	๒๔๗๐	๒๔๗๑	๒๔๗๒	๒๔๗๓	๒๔๗๔	๒๔๗๕
กลาโหม	๑๖.๐	๑๖.๐	๑๖.๖	๑๖.๖	๑๔.๕	๑๑.๓	๑๐.๔
ทหารเรือ	๔.๕	๔.๕	๔.๕	๔.๕	๓.๘	๓.๔	๒.๖
ต่างประเทศ	๑.๗	๑.๓	๑.๓	๑.๒	๑.๓	๑.๒	๐.๘
คลัง	๖.๒	๖.๕	๖.๕	๖.๕	๖.๗	๖.๕	๕.๘
มหาดไทย	๑๓.๓	๑๕.๖	๑๖.๘	๑๙.๐	๑๙.๑	๑๘.๐	๑๔.๑
ยุติธรรม	๔.๙	๒.๙	๓.๐	๓.๐	๓.๑	๒.๘	๒.๔
ธรรมการ	๒.๙	๒.๙	๓.๑	๓.๔	๓.๗	๓.๕	๓.๓
พาณิชย์และคมนาคม	๔.๙	๖.๑	๗.๖	๙.๒	—	—	—
เกษตราธิการ	๓.๖	๓.๗	๔.๑	๔.๗	๔.๖	๓.๕	๓.๐
เกษตรพาณิชยการ	—	—	—	—	๙.๔	๘.๒	๘.๑
เบ็ดเตล็ด	๑.๐	๐.๘	๐.๘	๐.๘	๐.๘	๑.๐	๑.๐
งบพระมหากษัตริย์	๖.๔	๖.๒	๖.๔	๖.๓	๗.๒	๖.๑	๔.๐
รายจ่ายอื่นๆ	๓๕.๒	๕๐.๘	๓๖.๒	๓๑.๙	๒๒.๒	๒๒.๐	๑๗.๘
รวม	๑๐๐.๖	๑๑๗.๔	๑๐๖.๙	๑๐๗.๑	๙๖.๓	๘๗.๕	๗๐.๒

ที่มา S.Y.B. B.E. ๒๔๖๙ - ๒๔๘๐ (๑๙๒๖ - ๑๙๒๗ - ๑๙๓๗ - ๑๙๓๘) [๑]

การตั้งงบประมาณของกระทรวงต่างๆ มักประมาณรายจ่ายสูง ทำให้ต้องตัดทอนงบประมาณลงทุกปี

งบประมาณรายจ่าย พ.ศ. ๒๔๗๐ การจัดงบประมาณยืนรูปตามงบประมาณปีก่อนๆ รายจ่ายที่เพิ่มได้แก่ เงินเดือนที่เพิ่มตามอัตราเงินที่ได้เพิ่มเป็นปีๆ เงินการจรบางสิ่งบางอย่างที่จำเป็นและรีบเร่ง และรายจ่ายอันจะได้ผลตอบแทน (Productive Expenditure) นอกจากนี้ก็เป็นรายจ่ายตามที่กระทรวงต่างๆ ตั้งงบประมาณรายจ่ายมา [๒]

งบประมาณรายจ่าย พ.ศ. ๒๔๗๑ เงินรายจ่ายที่ตั้งให้กระทรวงต่างๆ เป็นจำนวน ๖๕,๓๖๖,๓๙๙ บาท สูงกว่าปีที่แล้วประมาณ ๓ ล้านบาทเศษ ที่สามารถตั้งรายจ่ายเพิ่มได้ เป็นเพราะช่วงนี้สถานการณ์เศรษฐกิจกระเตื้องขึ้น ในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจขัดสน ต้องตัดทอนรายจ่ายลง ทำให้การงานและโครงการต่างๆ ชะงักไปบ้าง เมื่อสถานการณ์ดีขึ้น จึงสมควรที่จะทำให้การงานต่างๆ ได้ดำเนินต่อไป ในส่วนรายละเอียดของการจัดสรรงบประมาณนั้น มีข้อติงอยู่บ้าง ดังในพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า

> .....*ส่วนตัวงบประมาณเองนั้น Sir Edward Cook ติว่ารายการที่เพิ่มเงินขึ้นนั้น* ***"ไม่มีสิ่งใดที่ให้บังเกิดผลประโยชน์แท้จริงแก่ประชาชนหรือประเทศเลย เว้นแต่เรื่องการทำถนนเท่านั้น"*** *และว่าเสียดายนักที่ไม่มี scheme ดีๆ เพราะเสนาบดีไม่มีใครเสนอ scheme อะไรที่เปนชิ้นเปนอันขึ้นมาเลย ในข้อนี้ฉันเห็นว่าจะขัดเสนาบดีไม่ได้เลย ความผิดอยู่ที่ฉันเองที่ไม่ได้บอกให้เขาทราบว่าเขาควรจะหวังว่าจะได้เงินสำหรับทำ scheme ใหม่ กระทรวงไหนเปนจำนวนประมาณกว้างๆ สักเท่าไร การนี้ไม่มี scheme ใหม่ที่ดีก็เพราะไม่รู้กันว่าจะมีเงินเหลือสำหรับใช้สรอยสักเท่าไร ตรงกันข้ามกลับขอให้ปิดเสียอีกว่าจะได้เงินเพิ่มขึ้นมาก มีเหลือเท่าไรก็เก็บไว้หมด เมื่อเปนเช่นนี้จะให้มี scheme ใหม่ขึ้นอย่างไรได้ ทั้งเสนาบดีก็เข็ดในการที่จะทำ scheme ใหม่ เพราะเคยถูกบอกว่าไม่มีเงินให้มาเสมอ.....* [๓]

---

[๑] ตารางอ้างจาก มยุรี นกยูงทอง **ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)**, หน้า ๘๔.

[๒] หจช. **เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๑** งบประมาณแผ่นดิน ๒๔๖๙ - ๒๔๗๐ คำอธิบายงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๐.

[๓] **เรื่องเดียวกัน**, พระราชกระแสตอบหนังสือพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ที่ ๗๓/๗๐ ลงวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐.

แม้ว่าสถานการณ์การเงินจะกระเตื้องขึ้น แต่ทางด้านการจัดสรรงบประมาณรายจ่ายก็ยังไม่ดีนัก ส่วนใหญ่ยังคำนึงถึงแต่รายจ่ายประจำ ในด้านโครงการต่างๆ ก็ไม่ได้เตรียมการจัดทำ และโครงการส่วนใหญ่ก็ยังไม่ได้ตั้งเพื่อพัฒนาอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่เท่าใด ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ที่ปรากฏในงบประมาณก็เป็นค่าใช้สอยประจำ ค่าซ่อมสร้าง :- รถ เรือ คุก โรงพยาบาล ถนน สะพาน ฯลฯ ไม่มีการริเริ่มทำโครงการที่จะให้ประโยชน์ระยะยาวทั้งนี้เป็นเพราะนโยบายที่ไม่ต้องการให้รายจ่ายสูงกว่ารายได้ด้วย

งบประมาณรายจ่าย พ.ศ. ๒๔๗๒ สูงกว่างบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๑ ประมาณ ๖ ล้านบาทเศษ ทั้งนี้เพราะ ได้เพิ่มโครงการต่างๆ อีกหลายโครงการ การขยายกิจการเดิมอีกหลายอย่าง และรายจ่ายประจำเพิ่มสูงขึ้น ในด้านรายละเอียดบางส่วน กระทรวงมหาดไทยขอตั้งค่าใช้จ่ายในการปราบปรามโจรผู้ร้าย ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายใหม่เพื่อเพิ่มเป็นค่าสินบนในการตามจับโจรผู้ร้าย เพิ่มค่าก่อสร้างสถานที่ราชการตามหัวเมือง กรมตำรวจขอเพิ่มค่าเงินเดือนกองตำรวจกลางเป็นกองใหม่เพื่อช่วยกำลังตำรวจประจำท้องที่ในการปราบปรามโจรผู้ร้ายและเพิ่มเงินเดือนตำรวจทั่วราชอาณาจักร กรมเจ้าท่า ขอเพิ่มค่าต่อเรือใหม่แทนเรือถลาง เพื่อใช้เป็นเรือหลวงเชื่อมจังหวัดตรังและภูเก็ต เพราะเรือเดิมทรุดโทรมมาก ขอประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท กรมนคราทร ขอค่าราดยางถนน ๒๐๐,๐๐๐ บาท (ลดจากโครงการทั้งหมดที่จะต้องใช้ถึง ๘๐๐,๐๐๐ บาท) แผนกราชทัณฑ์ขอค่าสร้างคุกบางขวาง และสร้างเรือนจำหัวเมือง กรมชลประทาน ขอค่าขุดคลองและทำประตูน้ำประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ บาทเศษ กรมรักษาสัตว์น้ำ ขอค่าจัดการทำบึงบอระเพ็ด ประมาณ ๒ แสนบาท กรมศึกษาธิการ ขอเพิ่มค่าการศึกษาสำหรับสตรี ๑๖๔,๙๘๘ บาท ตั้งขึ้นตามคำขอของกระทรวงธรรมการ เนื่องจากการศึกษาสำหรับหญิงที่จัดอยู่นั้น ใช้วิธีเจียดเงินจากโครงการศึกษาสำหรับชายบ้าง จากรายได้ของโรงเรียนบ้าง จึงอยากเลิก ขอตั้งงบประมาณใหม่

งบประมาณรายจ่าย พ.ศ. ๒๔๗๓ สูงกว่ายอดงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นจำนวน ๒๖๖,๘๔๕ บาท ขึ้นในอัตราไม่มากนัก แม้ว่าในยอดใหญ่จะมีจำนวนเงินเพิ่มเพียง ๒ แสนเศษ แต่ในรายการจ่ายในงบประจำได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนสองล้านเจ็ดแสนเศษ เนื่องจาก

๑. มีการเพิ่มโครงการใหม่ๆ หลายโครงการ ทำให้รายจ่ายเพิ่มขึ้น และโครงการที่กำลังจัดทำก็คงดำเนินต่อไป
๒. รายจ่ายกิจการเก่าเพิ่มขึ้น
๓. กิจการบางอย่างขยายตัว ทำให้รายจ่ายเพิ่มขึ้น
๔. รายจ่ายที่ลดลงเพราะกิจการบางอย่างทำมาหลายปีแล้ว ไม่มีความจำเป็นต้องเพิ่มรายจ่าย

ส่วนรายจ่ายในด้านรายละเอียดต่างๆ มีดังนี้ กระทรวงมหาดไทยขอค่าก่อสร้างสถานที่ราชการ เรือยนต์เดินทะเล กรมเพาะปลูกได้ทำโครงการทดลองจัดการป้องกันโรคบาร์โบน (Barbone) และรินเดอร์เปสต์ (Rinderpest) ในโคและกระบือ เพื่อประโยชน์ในการส่งไปขายต่างประเทศ และเป็นเครื่องมือในการทำนา จึงขอค่าตั้งสถานีฉีดยาป้องกัน และรักษาโรคขึ้น ของบประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท กรมชลประทานขอค่าเรือขุดลำใหม่ ค่าเครื่องสูบน้ำ ค่ารถขุด และเรือขุดประตูระบายน้ำ และค่าย้ายและสร้างที่ทำการกรมชลประทาน กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมขอค่าเงินเดือนเพิ่มเพราะขยายงานสหกรณ์ และจัดตั้งกองควบคุมบริษัทรับประกันภัย กรมไปรษณีย์โทรเลข ขอค่าแก้ไขเปลี่ยนแปลงโทรศัพท์กรุงเทพฯ ๒๐๐,๐๐๐ บาท กรมมหาวิทยาลัยขอเพิ่มค่าเงินเดือน และ การจร เนื่องจากการร่วมมือกับมูลนิธิรอคกี้เฟลเลอร์ ที่จะจัดการศึกษาทางแพทยศาสตร์ให้ดีขึ้น นอกจากนี้ก็เป็นประเภทรายจ่ายทั่วๆ ไป [๑]

งบประมาณรายจ่าย พ.ศ. ๒๔๗๔ เนื่องจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ตกต่ำลงมาก รายได้รัฐบาลก็ลดลงมากจนเป็นการลำบากต่อการพิจารณางบประมาณ วิธีแก้ไขของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็ใช้วิธีเดิม คือตัดทอนรายจ่ายให้อยู่ในกรอบของรายได้ และได้วางกฎเกณฑ์ให้กระทรวงต่างๆ ปฏิบัติดังนี้

---

[๑] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๓ งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๓, คำอธิบายงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๓.

๑. ให้ระงับการจ่ายที่ยังมิได้ผูกมัดตัวไว้

๒. ระงับการผูกมัดตัวไม่ให้เกิดรายจ่ายใหม่ขึ้น ระงับการจ่ายที่ไม่จำเป็นทั้งสิ้น

ส่วนวิธีการแก้ไขงบประมาณขาดดุล อาจทำได้โดย การตัดทอนงบประมาณรายจ่าย การกู้ยืม และใช้เงินคงคลัง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอให้ใช้วิธีตัดเงินเดือนข้าราชการถ้าจำเป็น วิธีตัดเงินเดือนครั้งนี้ แตกต่างจากครั้งก่อนที่ปลดข้าราชการบางคนเพราะมีข้าราชการมากเกินความต้องการ แต่คราวนี้ใช้วิธีการลดเงินเดือนข้าราชการชั่วคราว และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ลดเงินพระคลังข้างที่หนึ่งล้านบาทเป็นการชั่วคราวเหมือนกัน [๑]

งบประมาณรายจ่าย พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้วางหลักการในการพิจารณาดังนี้

๑. งดการเพิ่มเงินเดือน ในลักษณะเลื่อนชั้นหรือขึ้นรายปี

๒. งดการตั้งตำแหน่งใหม่

๓. ตัดรายจ่ายประจำลงคงตั้งแต่เท่าที่จำเป็น

๔. เงินกะจ่ายตามโครงการต่างๆ ที่จะยับยั้งไว้ได้ให้ระงับเสีย คงตั้งเฉพาะที่ทำค้างอยู่ซึ่งถ้าหยุดไปจะก่อให้เกิดความเสียหาย

๕. งดตั้งเงินสำหรับจ่ายในการใหม่

งบประมาณที่ตั้งมาประมาณ ๒๒ ล้านบาท ต้องตัดทอนลงประมาณ ๕ ล้านบาท สรุปค่าใช้จ่ายในรายละเอียดบางส่วนดังนี้ กองบัญชาการมณฑล กระทรวงมหาดไทย ขอค่าปราบปรามโจรผู้ร้ายและค่าซ่อมสร้างสถานที่ราชการหัวเมือง กรมนคราทร ขอค่าทำถนนแอสฟัลท์ ๓๐๐,๐๐๐ บาท กรมสาธารณสุข ขอค่าตรวจค้นเรื่องยุงและไข้จับสั่น ๕๐,๐๐๐ บาท แผนกราชทัณฑ์ ขอค่าก่อสร้างคุกบางขวาง ๔๕๘,๘๑๖ บาท กระทรวงต่างประเทศ ขอค่าอุดหนุนหนังสือพิมพ์และเงินเพิ่มค่าอาหารแพงแก่ข้าราชการที่อยู่ต่างประเทศ [๒] โครงการต่างๆ นอกจากนี้ ที่เคยทำกันเป็นประจำของกระทรวงต่างๆ ลดค่าใช้จ่ายลงหมด และไม่มีการทำโครงการใหม่ๆ เพิ่มขึ้นอีกเลย

ในการจัดทำงบประมาณครั้งนี้ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติพยายามพิจารณาตัดรายจ่ายเพื่อให้ประหยัดที่สุด จึงเกิดปัญหากระทบกระทั่งกับบางกระทรวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงกลาโหม ซึ่งเกิดปัญหาในแง่หลักการว่าควรจะให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเข้าไปควบคุมหรือไม่ เนื่องจากฝ่ายทหาร ทั้งกระทรวงกลาโหม และกระทรวงทหารเรือ มีลักษณะงานเป็นงานทางด้านเทคนิค (technical work) ต้องอาศัยความชำนาญพิเศษ ถ้าหากจะต้องผ่านการอนุมัติของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติทุกครั้ง จะไม่ทันต่อเหตุการณ์ วิธีที่จะทำได้ก็คือกำหนดวงเงินให้ทราบว่าต้องการให้ลดรายจ่ายลงเท่าใด แล้วให้ทางเจ้ากระทรวงจัดการตัดเอง [๓] กรณีเช่นนี้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมาก ทางกระทรวงกลาโหมพยายามยืนยันตามงบประมาณที่ขอให้ได้ ซึ่งทางกระทรวงพระคลังฯ อึดอัดมาก ดังเช่นในกรณีการของบประมาณสร้างโรงทหาร โรงเลี้ยงอาหาร และ โรงหุงต้มเพิ่มเติม ทางกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไม่เห็นสมควรเพราะถือว่าเป็นการเพิ่มรายจ่ายโดยไม่จำเป็นในขณะที่การเงินฝืดเคือง แต่ทางพลเอกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ทรงขัดข้องเนื่องจากได้ทำสัญญาตกลงทำไปเรียบร้อยแล้ว ทางกระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็ต้องยินยอม [๔] นอกจากรายนี้แล้ว ยังมีอีกหลายรายการที่กระทรวงกลาโหมไปทำสัญญาผูกมัดไว้ก่อน ทำให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจำเป็นต้องยินยอมอย่างลำบากใจมาก ดังข้อความในหนังสือของพระยาโกมารกุลมนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวดังนี้

---

[๑] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑/๓๑ วางระเบียบรักษาฐานะการเงินของแผ่นดิน, สำเนารายงานเสนาบดีที่ ๒๔/๒๔๗๓ วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๗๓.

[๒] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๔ งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๔, คำอธิบายงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๔.

[๓] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑/๓๑ เล่มที่อ้างแล้ว, รายงานประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๕/๒๔๗๓ วันพุธที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓.

[๔] หจช. เอกสาร ร. ๗ เล่มเดียวกัน, หนังสือชี้แจงของพลเอกพระองค์เจ้าบวรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ถึงราชเลขาธิการ ที่ ๑๑๘๙๗/๗๓ วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๓.

.....ในการตัดทอนรายจ่ายคราวนี้ วิธีปฏิบัติการของเสนาบดีกระทรวงกลาโหมนั้นมีข้อที่น่าสังเกตและน่าเสียใจเป็นอันมาก ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศ กราบบังคมทูลพอเปนอุทธาหรณ์ เช่น

๑. ในเวลาการเงินเข้าที่คับขันคราวนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณาในที่ประชุมเสนาบดีสภา ขอพระราชทานออกเซอร์คูล่าร์ เสนาบดีกระทรวงกลาโหมก็อยู่ในที่ประชุม แต่มิได้คัดค้านอย่างไร พอออกเซอร์คูล่าร์ไปแล้ว กลับโต้เถียงว่าเซอร์คูล่าร์นั้นไม่กินความถึงกระทรวงกลาโหม จนถึงต้องพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยในที่ประชุมอภิรัฐมนตรี พระบรมราชวินิจฉัยในที่ประชุมนั้น ผู้ที่อยู่ในที่ประชุมเข้าใจทุกคน เว้นแต่เสนาบดีกระทรวงกลาโหมผู้เดียวกล่าวว่า "ในที่สุดมีข้อตกลงเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าต้องรับสารภาพว่าไม่ทราบโดยแน่นอน" ก็เมื่อไม่ทราบแน่นอน เหตุไฉนจึงไม่ถามเสียให้ทราบ ที่กล่าวดังนี้เปนทำนองว่าการประชุมอภิรัฐมนตรีครั้งนั้นไม่ได้เรื่องอะไรเลย

๒. ตั้งแต่วันที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาถึงความฝืดเคืองของการเงินแผ่นดิน ทุกกระทรวงทบวงการได้ช่วยกันพยายามตัดรอนรายจ่าย ที่สุดจนการจ่ายก็เกิดผลก็ยังพยายามตัดรอนลง แต่กระทรวงกลาโหมกระทรวงเดียวนอกจากไม่พยายามที่จะช่วย ยังซ้ำขัดข้องต่าง ๆ นา ๆ ให้กระทรวงพระคลังฯ ต้องเป็นกังวลโต้ตอบเรื่องการก่อสร้างอันไม่มีความด่วนอย่างใดอยู่แทบจะทุกวัน ในเวลาที่ต้องคิดแก้ความยากของการคลังอันเป็นปัญหาสำคัญของแผ่นดินเวลานี้

อุทธาหรณ์ทั้ง ๒ ข้อ ที่กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้ แสดงว่า ในคณะเสนาบดี มีเสนาบดีกระทรวงกลาโหมอยู่ผู้เดียวที่ขาด co-operation และไม่มี sympathy กับบ้านเมืองในความคับขันของการเงินแผ่นดิน การที่มีอยู่แต่กระทรวงเดียวที่ขาด co-operation ดังนี้ ใช่แต่ข้าพระพุทธเจ้าเห็นคนเดียว ที่ปรึกษาราชการคลังก็รู้สึกและแสดงความปลาดใจ.....[๑]

กรณีนี้แสดงให้เห็นถึงปฏิกิริยาต่อวิธีการแก้ไขปัญหางบประมาณของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ แสดงถึงผลกระทบต่อกระทรวงต่าง ๆ กระทรวงกลาโหมมีเสียงแข็งกว่าเพื่อน จึงแสดงกิริยาตอบโต้ในลักษณะดังกล่าว ส่วนกระทรวงอื่น ๆ ที่อาจจะรู้สึกอยู่บ้าง แต่เมื่อมองจากความจำเป็น บางคนก็เห็นด้วยกับวิธีการแก้ปัญหาโดยการประหยัด ส่วนปฏิกิริยาของข้าราชการที่ถูกปลด ก็ไม่พอใจและมีหลายคนได้พยายามเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจผ่านทางฎีกา และหนังสือพิมพ์บ้าง แต่ทางรัฐบาลยังคงยืนยันในนโยบายเดิม

งบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นผลมาจากสถานการณ์เศรษฐกิจที่ตกต่ำ เศรษฐกิจประเทศไทยสัมพันธ์กับเศรษฐกิจต่างประเทศมาก ชาติที่มีบทบาทมากที่สุดคืออังกฤษ เมื่ออังกฤษประกาศออกจากมาตราทองคำจึงมีผลทำให้เศรษฐกิจไทยร้ายแรงขึ้น เพื่อที่จะพยุงฐานะทางเศรษฐกิจ รัฐบาลต้องรีบจัดงบประมาณให้เสมอต้นเสมอปลายโดยเร็วที่สุด ตามคำแนะนำของที่ปรึกษาการคลัง นายฮอลล์ แพตซ์

.....ในขณะนี้ ที่ตัดจำนวนเงินในตลาดลงเปนวิธีดีมาก และทุก ๆ บาทที่มีผู้เอามาแลกเปนทองก็ถอนออกจากตลาดโลกเสีย แต่อย่างไรก็ดี ถ้าในเวลาเดียวกันไม่ลดค่าใช้จ่ายรัฐบาล ในไม่ช้าจะถึงเวลาที่จะต้องพิมพ์ธนบัตร์มาใช้เฉย ๆ ในเวลาที่เงินสำรองธนบัตร์เวลานี้น้อยเต็มทน ธนบัตร์ที่พิมพ์ขึ้นใหม่นี้ก็จะไม่มีทองสำรองเลย อันตรายอันจะเกิดจากราคาเงินตกต่ำก็จะบังเกิดขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องลดรายจ่ายลงให้มากที่สุดทันที ขอแนะนำว่าท่านให้เสนาบดีต่าง ๆ ทราบอันตรายดังนี้อย่างชัดเจน จะได้ช่วยกันพยายามเต็มที่ ๆ จะลดค่าใช้จ่ายแต่บัดนี้เปนต้นไปในขั้นแรก ขอแนะนำให้ตัดการลงทุนใหม่ของรัฐบาลให้หมด จะเปนการลงทุนเพื่อหาผลประโยชน์ต่อไป หรือเทือกนั้นก็ตาม และให้ลดกิจการรัฐบาลน้อยลงถึงเพียง "รักษาตัว" ไปได้ จนกระทั่งจะแจ้งความมาใหม่ ทั้งนี้

---

[๑] **เรื่องเดียวกัน**, หนังสือพระยาโกมารกุลมนตรี เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๒๕๕/๒๓๐๙๓ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๔๗๓.

หมายความว่า นอกจากเงินเดือนข้าราชการแล้ว ไม่ควรจ่ายเงินเลยนอกจากที่จำเป็นจริงๆ เพื่อพยุงเครื่องมือของรัฐบาล และรักษาการคมนาคมที่อยู่กับรัฐบาล ให้ดำเนินไปได้เท่านั้น เลิกมัดตัวใหม่ทั้งสิ้น จนกว่าขอบฟ้าจะดูสว่างขึ้นกว่านี้.....[๑]

การใช้งบประมาณเท่าที่ผ่านๆ มา รายจ่ายทุกๆ เดือนมากกว่ารายได้ เงินทุนที่จะเรียกมาใช้ได้ทันทีแทบไม่มี เงินทุนในต่างประเทศตึงเครียดและเป็นเงินที่ราคาไม่แน่นอน ทุนสำรองธนบัตรอ่อน

วิธีแก้ไข รัฐบาลทำโดยการตัดทอนรายจ่าย และเพิ่มรายได้ เช่นที่เคยทำ นอกจากนี้ยังได้เพิ่มทุนสำรองทองคำ โดยการขายเงินปอนด์และซื้อทองคำ แต่วิธีที่สำคัญที่สุดที่ใช้คือการปรับงบประมาณให้เข้าดุล

การปรับงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ ก่อให้เกิดความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น ระหว่างความเห็นของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและเสนาบดีหลายกระทรวงซึ่งเป็นอนุกรรมการของเสนาบดีสภา[๒] ในการวางรูปงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ ความขัดแย้งเริ่มจากการประเมินงบประมาณรายได้และรายจ่าย กระทรวงพระคลังมหาสมบัติกะประมาณรายได้ที่จะเก็บได้เพื่อทำงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ จะได้อย่างมากที่สุดไม่เกิน ๖๘ ล้านบาท ในขณะที่ทางอนุกรรมการคนอื่นๆ กะประมาณได้ ๗๔,๓๖๔,๐๐๐ บาท ส่วนงบประมาณรายจ่ายประมาณ ๗๙ ล้านบาท จึงเกิดข้อขัดแย้งกันอีกในการตัดทอนรายจ่าย ทางกระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องการตัดให้อยู่ภายใน ๖๘ ล้านบาท โดยการแก้ไขอัตราเงินเดือนข้าราชการเสียใหม่ ส่วนทางเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมไม่เห็นด้วย เห็นว่าควรลดราคาเงินบาท (Devaluation)[๓] นอกจากนี้อาจทำได้โดยตัดค่าใช้จ่าย ใช้เงินสำรอง เก็บภาษีใหม่ กู้เงิน หรือยกไปในปีใหม่

พิจารณาตัวเลขรายได้ที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติคำนวณเป็นจำนวน ๖๗,๖๖๒,๖๕๓ บาท ตามสภาพความเป็นจริง มีเงินแท้ๆ ที่สามารถใช้สอยได้เพียง ๑๔๕,๐๐๐ บาท นอกจากเป็นเงินตราสกุลอื่นบ้าง อยู่ในธนาคารบ้าง พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนอว่า ถ้าจำเป็นจะออกธนบัตรอีกก็ได้ โดยเอาเงินสเตอร์ลิงที่มีอยู่ไปรวมกับทองสำรองธนบัตร แต่ตามหลักการ ไม่ควรจะออกธนบัตรเกินกว่าจำนวนเงินที่จะใช้ได้หมดในกิจการพาณิชย์ของประเทศ ส่วนเรื่องการตั้งภาษีใหม่นั้น เสนอความเห็นว่า

ปัญหาเรื่องภาษีใหม่ จะต้องตกลงกันโดยอาศัยหลักที่จะได้จากการตรวจพิจารณาเรื่องนี้โดยถี่ถ้วนแล้ว และต้องคิดถึงความสามารถของประชาชนทุกชั้นที่จะเสียให้ได้ คิดด้วยเกล้าฯ ว่า ที่จะเก็บภาษีโดยตรงจากพวกที่เป็นผู้ทำของ (ชาวนา) นั้น แทบถึงขีดที่สุดแล้ว แต่พลเมืองพวกรับของมาขายและพวกที่เสพย์ของยังคงเสียได้อีก[๔]

ในเรื่องการกู้เงิน ควรกู้เงินภายในประเทศสำหรับลงทุนและบำรุงประเทศ ส่วนเรื่องการบำรุงประเทศ ซึ่งจะช่วยเศรษฐกิจของบ้านเมือง ควรประกาศโครงการที่แน่นอน เพื่อจะช่วยพลเมืองให้สามารถรับภาระอันจะเกิดจากภาษีใหม่ได้ง่ายขึ้น อาจทำได้โดยตั้งตัวจากเล็กๆ น้อยๆ ไปก่อนโดยอาศัยเงินที่จะกู้ภายในประเทศ เมื่อสถานการณ์ดีขึ้นจนพอจะสามารถกู้เงินจากต่างประเทศแล้ว จึงดำเนินการตามโครงการอย่างเต็มที่ ต้องอบรมพลเมืองให้มีส่วนเข้าด้วยในการบำรุงประเทศ ในการตัดงบประมาณก็ให้ตัดแต่พอสมควร อย่าให้ถึงกับเป็นอันตรายต่อเศรษฐกิจของบ้านเมือง[๕] เมื่อพิจารณา

---

[๑] หจช. **เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๔/๔** ฐานะการเงินแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๔, บันทึกนายฮอลแพทช์ เรื่องการเงิน วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๑๙๓๑.

[๒] คณะอนุกรรมการของเสนาบดีสภานี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งขึ้น มีหน้าที่เตรียมจัดการงบประมาณให้เข้าสู่ดุลยภาพโดยการตัดทอนรายจ่าย และเพิ่มรายได้ตามวิธีภาษีอากร คณะอนุกรรมการประกอบด้วยสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิตเป็นประธาน นายกสภาการคลัง เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เป็นอนุกรรมการ.

[๓] หจช. **เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๔/๑๕** ฐานะการเงินแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๕, หนังสือสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานครสวรรค์วรพินิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๗๔.

[๔] **เรื่องเดียวกัน.**

[๕] **เรื่องเดียวกัน.**

กันจริง ๆ จะเห็นได้ว่าวิธีการและหลักการตามข้อเสนอของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นวิธีการที่ดีในการที่ทำให้เศรษฐกิจยังคงดำเนินต่อไป โดยเฉพาะกิจการที่จะก่อให้เกิดผลกำไร และทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาด้วย แทนที่จะใช้วิธีตัดค่าใช้จ่าย จนทำให้การดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ หยุดชะงักหมดซึ่งจะส่งผลให้เกิดการหยุดชะงักทางเศรษฐกิจไปด้วย ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ว่างงาน ข้าราชการที่ถูกดุลออกไป ก็ยิ่งจะเป็นการเพิ่มพูนปัญหาไปอีก แต่ในช่วงนั้นก็เป็นการยากลำบากที่จะทำให้ข้าราชการเก่า ๆ เข้าใจถึงการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบใหม่ เช่น ยอมกู้ยืมเพื่อพัฒนาโครงการ โดยไม่เคร่งครัดต่อการรักษางบประมาณให้สมดุล ทั้งนี้เนื่องจากว่าการดำเนินงานบางอย่างให้ผลกำไรคุ้มกับการลงทุนและการกู้ยืม

แต่ทางกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมีความเห็นขัดแย้ง เนื่องจากไม่เชื่อว่าวิธีการคลังดังกล่าวจะสามารถแก้ปัญหาได้ มีแต่ความคุ้นเคยนโยบายแบบเก่า คือ รักษางบประมาณให้อยู่ในดุลยภาพ มีความเชื่อว่าฐานะการคลังย่ำแย่มากเพราะไม่มีเครื่องมือกลางทางการเงิน เช่น ธนาคารกลาง ตลาดเงิน และการภาษีที่ขยายตัวได้ ถ้านำเงินที่เก็บรวบรวมไว้มาทดแทนเงินขาดแคลนเสียหมด จะเป็นปัญหาต่อไปในอนาคต ต้องใช้วิธีกู้เงินต่างประเทศ ยิ่งกว่านั้น รัฐบาลจะต้องใช้หนี้เกินกว่าเงินที่หาได้อย่างน้อย ๑๒ ล้านบาท [๑] ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะจัดการแก้ปัญหาอย่างรุนแรง นอกจากการตัดงบประมาณทางด้านการเก็บภาษีอากร เป็นความจริงที่ว่าถ้าภาษีแรงย่อมกระทบกระเทือนความเจริญของประชาชน แต่ถ้ารายจ่ายของประเทศยังคงมากอยู่เช่นนี้ ก็จำเป็นต้องเพิ่มภาษี เพื่อทดแทนเงินรายได้จากการเก็บภาษีที่ขาด โดยเหตุที่ทราบดีแล้วว่า ชาวนาเป็นผู้รับภาระภาษีหนัก จึงได้แนะนำตลอดมาให้หาทางตัดรายจ่ายก่อนที่จะเพิ่มภาษี ต่อเมื่อตัดไม่ได้อีกต่อไปจริง ๆ จึงควรเก็บภาษีใหม่ และให้ตกหนักแก่พวกอื่น ซึ่งที่แล้ว ๆ มาไม่ได้เสียมากนัก

ส่วนการกู้เงิน กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีความเห็นว่าไม่มีทางจะกู้เงินจากต่างประเทศได้ เพราะสถานการณ์เศรษฐกิจโลกก็กำลังย่ำแย่ และทางด้านการกู้เงินภายในก็ทำได้ยาก เนื่องจากกิจการธนาคารก็ไม่ดีเพราะรายได้เฉลี่ยของประชาชนในขณะนั้นมีเพียง ๙ บาทต่อคน [๒] ส่วนวิธีการอื่น ๆ ก็ไม่ก่อให้เกิดผลดีแก่รัฐบาลเพราะจะเป็นการสร้างปัญหาในระยะต่อมา ทางที่ดีที่สุดคือการตัดทอนรายจ่าย และเพิ่มภาษี ในเวลาเดียวกันควรเพิ่มกำลังเงินสำรองธนบัตร และปรับงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕

ดังนั้น ในงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ ตกลงให้กระทรวงต่าง ๆ พยายามตัดทอนให้ต่ำกว่างบประมาณรายจ่ายใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ก่อน แล้วเสนอต่ออนุกรรมการของเสนาบดีสภาเพื่อเป็นผู้ตรวจปรับให้เข้าสู่ดุลยภาพ ซึ่งอนุกรรมการของเสนาบดีสภาได้วางหลักการและกระทำการตัดทอนรายจ่ายทั่วไปอีกครั้งหนึ่ง ดังนี้

๑. ลดเงินเดือนของข้าราชการเป็นเงินช่วยราชการร้อยละ ๕ ตั้งต้นแต่อัตราเดือนละ ๒๐ บาท ขึ้นไป

๒. ลดอัตราเบี้ยเลี้ยงเดินทางลงกึ่งหนึ่ง เว้นแต่อัตราชั้นต่ำ ซึ่งจ่ายอยู่ ๕๐ สตางค์นั้นให้คงเดิม

๓. ยกเลิกการจ่ายเบี้ยกันดารที่เบิกจ่ายอยู่ในที่บางแห่งบางมณฑล

๔. วางเกณฑ์การจ่ายค่าเล่าเรียนนักเรียนรัฐบาลในต่างประเทศ โดยกำหนดวงเงินสำหรับนักเรียนเป็นรุ่นเล็ก รุ่นกลาง และรุ่นใหญ่

๕. วางหลักเกณฑ์การเพิ่มเงินเดือนเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่ง

ดังนั้นงบประมาณรายจ่ายโดยทั่วไปจึงลดลงทั้งสิ้น เช่นในกระทรวงมหาดไทย กรมสาธารณสุข ลดค่ายา ค่าเล่าเรียนนักเรียนในต่างประเทศ งดค่าตรวจค้นเรื่องยุงและไข้จับสั่น กรมนครบาลได้ลดฐานะลงเป็นกรมชั้นเจ้ากรมและขึ้นกับสมุหพระนครบาล สามารถลดงบประมาณประจำลง ลดค่าทำถนนแอสฟัลท์ กระทรวงกลาโหม ให้เข้ารวมกับกระทรวงทหารเรือเมื่อกลางปี พ.ศ. ๒๔๗๔ จึงสามารถลดงบประมาณประจำลงได้ ตัดทอนค่าใช้จ่ายทั่วไป และลดจำนวนเจ้าหน้าที่ลง กระทรวงการต่างประเทศ ได้ยุบสถานทูตสยามประจำกรุงเบอร์ลิน และกรุงโรม ๒ แห่ง รวมทั้งลดค่าใช้จ่าย

---

[๑] **เรื่องเดียวกัน**, ย่อความในบันทึกที่ปรึกษาการคลัง ฉบับลงวันที่ ๑๒ มกราคม ๑๙๓๒.

[๒] **เรื่องเดียวกัน**.

อื่นๆ ลง กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ยุบตำแหน่ง ตัดค่าใช้สอย และค่าเล่าเรียนนักเรียนต่างประเทศ ลดค่าพิมพ์ธนบัตร เพราะปริมาณที่ออกใช้ลดน้อยลง กระทรวงเกษตราธิการ ลดการทำเหมืองแร่และได้ลดการทำป่าไม้ในป่าที่รัฐบาลทำเอง กระทรวงยุติธรรม ได้ยุบศาลมณฑลและศาลจังหวัดบางแห่ง และยุบตำแหน่งบางตำแหน่ง กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ลดค่าใช้จ่ายประจำ ลดค่าสร้างทางหลวง กระทรวงธรรมการ งดทำการก่อสร้างสถานที่เล่าเรียนตามโครงการของมหาวิทยาลัย ตัดรอนการสำรวจภูมิประเทศชั่วคราว ส่วนเงินพระคลังข้างที่ เนื่องจากการเงินแผ่นดินอยู่ในฐานะคับขันมาก เงินพระคลังข้างที่แต่เดิม ๖,๐๐๐,๐๐๐ บาท ได้ลดใน พ.ศ. ๒๔๗๔ เหลือ ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลดอีก ๕๐๐,๐๐๐ บาท ให้ตั้งเพียง ๔,๕๐๐,๐๐๐ บาท และงดเงินเสด็จประพาสอีกปีละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท และลดบำเหน็จบำนาญข้าราชการในพระราชสำนัก นอกจากนี้ยังได้ปลดข้าราชการออกจากราชการ [๑]

พิจารณาจากการจัดสรรงบประมาณของรัฐบาลในลักษณะรายได้ ที่สำคัญได้มาจากการเก็บภาษีอากร แม้ว่าช่วงนี้รัฐบาลจะได้รับอิทธิพลตะวันตกในการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ มีการลงทุนกิจการต่างๆ เช่น ตัดถนน สร้างทางรถไฟ รวมทั้งการรับเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการเพิ่มผลผลิต เช่น การสร้างเขื่อน ขุดคลอง เพื่อประโยชน์แก่การเปิดเนื้อที่ทำการเกษตรและเพิ่มผลผลิต ซึ่งในการนี้ทำให้ผลผลิตข้าวเพิ่มจำนวนขึ้นจนกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญ ทำให้รายได้ของรัฐบาลได้มาจากการค้าขายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะสินค้าข้าว นอกจากนี้ ยังได้จากการค้าขายพืชผลชนิดอื่น เช่น ไม้ดีบุก และแร่ธาตุอื่นๆ ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางด้านการเกษตร รายได้จากทางด้านอุตสาหกรรมยังไม่มากนัก

ส่วนทางด้านงบประมาณรายจ่ายจากรายละเอียดข้างต้น จะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่จะนำไปใช้ในกิจการประจำ นั่นคือการใช้จ่ายประจำของกระทรวงต่างๆ ซึ่งกระทรวงต่างๆ ได้ตั้งโครงการเพื่อพัฒนาประเทศ เช่น โครงการชลประทาน โครงการการศึกษา แต่ถ้าพิจารณาจริงๆ แล้ว การจัดสรรงบประมาณของกระทรวงต่างๆ ยังไม่มีลักษณะที่สร้างสรรค์เท่าที่ควร เป็นลักษณะของงานที่เคยทำมาก่อน หรือไม่ก็เป็นการซ่อมสร้างอาคารสถานที่ ค่าบำรุงรักษา เช่น ค่าราด-ยางถนน ซ่อมซื้อ เรือ รถยนต์ คือเป็นลักษณะจุกจิก ส่วนโครงการสำหรับบำรุงอาชีพประชาชน ยังไม่มีเป็นโครงการใหญ่พิจารณาได้จากงบประมาณที่ได้ค่อนข้างน้อย หรือมักจะถูกพิจารณาตัดเป็นอันดับแรกๆ โครงการด้านการศึกษาก็ถูกตัดเพราะทำรายได้น้อยไม่เหมือนการลงทุนเรื่องอื่นๆ ที่เห็นผลกำไรเป็นเงิน

ยิ่งเมื่อเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ นโยบายแบบเก่าที่รัฐบาลยึดถือทำให้เป็นปัญหาต่อการพิจารณางบประมาณรายจ่ายยิ่งขึ้น ทำให้มีเงินหมุนเวียนใช้เฉพาะงานประจำ ไม่สามารถริเริ่มโครงการใหม่ๆ ได้ ดังนั้นแม้ว่าโดยจุดมุ่งหมายของการตัดงบประมาณจะทำเพื่อให้ประเทศอยู่ในฐานะที่ดี คือไม่มีหนี้สิน แต่ในทางปฏิบัติ กลับส่งผลเสียต่อประชาชน เพราะเมื่อทะนุบำรุงหรือส่งเสริมอาชีพของพลเมืองได้น้อยลง ก็ทำให้ประชาชนไม่สามารถเพิ่มผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นเมื่อเผชิญกับสภาพตกต่ำทางการค้า เช่น การค้าข้าวตกต่ำ เพราะประเทศลูกค้าไม่มีกำลังซื้อ หรือดีบุกราคาตกต่ำลง ยิ่งทำให้การผลิตแทบไม่มีประโยชน์ ถ้ารัฐบาลไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้ย่อมนำไปสู่ความยุ่งยาก เพราะประชาชนต้องรับผลสะเทือนในด้านความเป็นอยู่ด้วย

นโยบายที่ทำให้เกิดผลสะเทือนยิ่งขึ้น คือนโยบายการดุลข้าราชการออก จุดนี้ทำให้ประชาชนที่อยู่ในระดับค่อนข้างสูงเริ่มได้รับผลกระทบ ก่อให้เกิดความไม่พอใจในระดับกว้างต่อไปอีก โดยปกติ ประชาชนทั่วไปมีระดับความรับรู้ไม่สูงนัก ไม่ค่อยมีความคิดวิพากษ์วิจารณ์การบริหารของรัฐบาล และมักยอมรับในการตัดสินใจและการดำเนินงานของรัฐบาลอยู่แล้ว แต่กลุ่มข้าราชการทั้งพวกที่เคยไปศึกษาต่างประเทศ และพวกไม่เคย ระดับความรับรู้สูงกว่าประชาชน และมีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อการบริหารนั้นกระทบต่อความเป็นอยู่หรือผลประโยชน์ของตน ดังนั้นการตัดสินใจสั่งปลดข้าราชการออกจึงส่งผลให้เกิดความไม่พอใจในวงกว้างมาก

ในการปลดข้าราชการ รัฐบาลจึงต้องพยายามกระทำอย่างนิ่มนวล ทั้งๆ ที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องการปลดอย่างรวดเร็ว ดังข้อเสนอในเสนาบดีสภา เมื่อมีการพิจารณางบประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม

---

[๑] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๕.๑/๕ งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๕, คำอธิบายงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๕.

พ.ศ. ๒๔๗๔ เสนอให้ปลดข้าราชการในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๔ และในเดือนเมษายน ๒๔๗๕ ซึ่งพวกที่จะถูกปลดในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์จะมีโอกาสรู้ตัวล่วงหน้าเพียง ๕ วันเท่านั้น ดังนั้นที่ประชุมจึงตกลงให้ปลดในคราวเดียวกัน คือ ในวันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๗๔ โดยให้โอกาสทราบล่วงหน้า ๑ เดือน จะได้มีเวลาเตรียมตัว ซึ่งเรื่องนี้ก็พยายามแถลงอย่างนุ่มนวลเพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักถึงฐานะการเงิน และความจำเป็นในการที่จะต้องแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่รุนแรง [๑] ดังในแถลงการณ์ดังนี้

[๑] หจช. เอกสาร ร. ๗ ค. ๑๔/๔ ฐานะการเงินแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๔, รายงานเสนาบดีสภา ที่ ๕๕/๒๔๗๔ วันจันทร์ที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๗๔.

แถลงการณ์

เรื่องพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ที่ชุมนุมนายทหารชั้นผู้ใหญ่

ณ กระทรวงกลาโหม

เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔

.....

ในพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ที่ชุมนุมนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่กระทรวงกลาโหม เมื่อวันที่ ๕ เดือนนี้ มีความตอนหนึ่งที่ว่าด้วยการลดราคาเงินบาท ซึ่งมีผู้เลือกเข้าใจผิดเป็นว่า เป็นคำแนะหนทางที่รัฐบาลจะดำเนิร และมีผู้ถือเอาเป็นอุบายที่จะหากำไรในทางเสี่ยงโชคเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนเงิน

ความเข้าใจทั้งนี้ เป็นที่ทรงพระราชปริวิตกอยู่ เพราะเป็นความเข้าใจพระราชดำรัสผิด ที่ทรงเอ่ยถึงเรื่องนี้มีพระราชประสงค์แต่เพียงเล่าสู่ให้ฟังว่า ในกาลที่แล้วมา เมื่อพยายามที่จะปัดเป่าความยากลำบากครั้งนี้ รัฐบาลก็ได้ดำริถึงเรื่องนี้โดยรอบคอบแล้วเหมือนกัน มิได้ละเลยเสีย ที่มีพระราชดำรัสรับสั่งถึงนั้น มิใช่จะให้เข้าใจว่า เป็นการแนะหนทางที่รัฐบาลจะดำเนิรการเช่นนั้นหรืออย่างอื่นประการใด ในเรื่องลดราคาเงินบาทนั้น ในขณะนี้ความในแถลงการณ์ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (ลงวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๔) ก็ยังคงใช้อยู่ แต่รัฐบาลจะดำเนิรการอย่างไรในเรื่องนี้ในภายหน้า เป็นสิ่งที่เดาไม่ถูก เพราะเหตุการณ์ในเรื่องการเงินเปลี่ยนแปลงในวันหนึ่งๆ ไปรวดเร็ว แต่อย่างไรก็ดี สิ่งแรกที่สำคัญที่สุด ซึ่งรัฐบาลจะต้องทำก่อนสิ่งอื่นก็คือ ปรับงบประมาณให้ลงตัวเสียก่อน แล้วจะดำเนิรการอย่างไรต่อไปก็ต้องสุดแล้วแต่พฤติการณ์ที่จะบังเกิดขึ้น

กรมราชเลขาธิการ

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๔

นอกจากนี้ ยังมีรายงานข่าว และการแถลงข่าวทางหนังสือพิมพ์ ดังนี้

พระราชดำรัสตอบ
พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายหน้า

ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล

พุทธศักราช ๒๔๗๔

วันนี้เป็นวันบรรจบรอบปีเฉลิมฉัตร์ฯ ปีที่ ๗ ที่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลายได้มาประชุมอำนวยพรแก่เรา เราขอขอบพระทัย และขอบใจทั่วกัน

เหตุการณ์สำคัญที่สุดในระวางปีนี้ก็คือ เรื่องฐานะการเงินซึ่งได้กล่าวมาแล้วแต่ปีกลาย แต่อาการยังไม่บรรเทา รัฐบาลของเราได้พยายามอย่างที่สุดที่จะแก้ไขความยากลำบากนี้ให้คืนคงจงได้ แม้จะลำบากยากเข็ญสักเพียงไรก็ต้องต่อต้านจนเต็มความสามารถ ด้วยความไมตรีระวางชาติที่สัมพันธ์กันในทางค้า กับความสามัคคีร่วมใจระวางพวกเราเองภายในบ้านเมือง เราหวังว่าจะขจัดเหตุขัดข้องให้บรรเทาลงได้

กิจการทางสภาเผยแผ่พาณิชย์ได้สืบสวนหาความรู้ในวิธีการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องเพาะปลูก ได้เป็นที่ตกลงกันในบัดนี้ว่า จำเป็นที่รัฐบาลจะต้องบำรุงกสิกรรมโดยใช้วิทยาศาสตร์ช่วยให้มากยิ่งขึ้น ส่วนในการพาณิชย์ก็ต้องหาช่องทางใหม่อยู่เสมอที่จะเปิดให้สินค้าของประเทศจำหน่ายสะดวกยิ่งกว่าที่แล้วมา เพื่อความดำเนินสะดวกในการทั้ง ๒ อย่างนี้จึงได้โอนกรมเพาะปลูกเดิมมาเป็นกรมตรวจกสิกรรมขึ้นอยู่ในกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และตั้งกรมพาณิชย์ขึ้นอีก

อนึ่งเพื่อที่จะช่วยในเรื่องสินค้าดำเนิรไม่สะดวกในขณะนี้ ขึ้นอยู่ในกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และตั้งกรมพาณิชย์ขึ้นอีก

อนึ่งเพื่อที่จะช่วยในเรื่องสินค้าดำเนิรไม่สะดวกในขณะนี้ ฉะเพาะที่พอจะจัดการได้โดยฉับพลัน เราได้ให้กรมรถไฟหลวงลดค่าระวางบันทุกสินค้าทางรถไฟลงตั้งแต่ต้นปี ส่วนความอัตคัดของชาวนาที่ขาดเงินทุน ในเวลานี้ก็ได้ตั้งอนุกรรมการ สืบสวนหาวิธีให้ความช่วยเหลืออยู่แล้ว การช่วยนั้นนอกจากในทางขยายการสหกรณ์ ยังมีวิธีอื่น ๆ ที่การเงินจะอยู่ในฐานะอันมั่นคงอีกด้วย

เราได้ให้ประกาศพระราชบัญญัติใหม่และแก้ไขบางอย่างเป็นกฎหมายหลายเรื่องด้วยกัน มีที่นับว่าสำคัญก็คือ พระราชบัญญัติเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง, พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า และพระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม ซึ่งสัมพันธ์ตลอดถึงการต่างประเทศ โดยที่เราได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรมนี้แล้ว รัฐบาลของเราจึงได้เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาระวางประเทศในเรื่องนี้

ส่วนการฝึ่นที่สันนิบาตชาติมาประชุมที่กรุงเทพฯ นั้น ก็ได้เปิดประชุมลุล่วงไปแล้วด้วยดี นอกจากนั้นยังได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าขายกับรัฐบาลสวิสส์สำเร็จใช้ได้ตั้งแต่เดือนธันวาคมที่แล้วมา

ดังได้กล่าวมาแล้ว ปีนี้เป็นปีที่การเงินแผ่นดินอยู่ในฐานะที่ลำบากเป็นอันมาก เนื่องด้วยความทรุดโทรมแห่งการค้าขาย ความทรุดโทรมนี้เป็นสากล ไม่ใช่เป็นแก่ประเทศหนึ่งประเทศใดโดยจำเพาะ

สินค้าทั่วโลกเมื่อคิดราคาเป็นทองแล้ว ราคาได้ตกต่ำลงมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๐ ระวางเวลาแต่พุทธศักราช ๒๔๗๐ ถึงอย่างน้อยตอนปลายพุทธศักราช ๒๔๗๑ ราคาสินค้าได้ค่อย ๆ ตกต่ำลงอย่างช้า ๆ แต่ครั้นตั้งแต่กลางพุทธศักราช ๒๔๗๒ ราคาก็ตกดิ่งลงทีเดียว

ประเทศสยามไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงผลแห่งความตกต่ำของราคาสินค้านี้ได้ และถึงแม้เรารู้สึกความกระทบกระเทือนภายหลังประเทศที่จำหน่ายสินค้าเป็นปริมาณมากก็จริง แต่ในเวลานี้ความตกต่ำกระเทือนเราแรงไม่น้อยเลย

อันประเทศกสิกรรมแท้ ๆ นั้นย่อมซอกช้ำมากที่สุด และประเทศสยามยังเพิ่มความเคราะห์ร้ายขึ้นในข้อที่จะว่าเป็นประเทศซึ่งมีการเพาะปลูกสินค้าแต่อย่างเดียวก็ว่าได้ รัฐบาลสยามไม่สามารถเพียงใดที่จะป้องกันความตกต่ำแห่งราคาสินค้าของโลกได้ ก็ไม่สามารถเพียงนั้นที่จะกระทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้นได้

สยามเป็นประเทศที่เพาะปลูกเข้าจำหน่าย และเข้านั้นต้องขายแข่งขันกับเข้าของประเทศอื่น ๆ ตราบใดเข้าไทยราคาถูกกว่าเข้าชั้นเดียวกันของประเทศอื่นก็ย่อมจะขายคล่อง แม้แพงกว่าของเขาถ้าไม่ถึงกับขายไม่ได้ก็ขายยาก เพราะเมื่อคิดเทียบกับยอดรวมปริมาณเข้าที่บริโภคทั่วโลกแล้ว นับว่าประเทศสยามยังทำเข้าได้น้อยอยู่

เพราะฉะนั้นปัญหาซึ่งเผชิญประเทศสยามอยู่เวลานี้ ก็คือ จะทำอย่างไรจึงจะขายเข้าของเราให้ถูกกว่าเข้าของประเทศที่แข่งขันกับเราได้ และจะหาสินค้าอื่นใดได้อีกที่เราจะได้ไม่ต้องพึ่งสินค้าเข้าแต่อย่างเดียว แล้วจะทำอย่างไรจึงจะขายสินค้าอื่นนั้นให้ถูกกว่าสินค้าเช่นเดียวกันของประเทศที่แข่งขันกับเราได้

ปัญหาเหล่านี้รัฐบาลกำลังศึกษาอยู่แล้ว กำลังคิดจะช่วยเหลือผู้ทำสินค้าให้มีฐานะที่จะกระทำการแข่งขันได้ดีกว่าเดี๋ยวนี้ แต่จะต้องขอกล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า รัฐบาลไม่มีอำนาจอย่างใดเลยที่จะควบคุมราคาที่โลกกำหนดให้แก่สินค้าชะนิดหนึ่งชะนิดใดที่ทำขึ้นในประเทศสยาม รัฐบาลช่วยได้ก็เพียงให้ความสะดวกแก่ผู้ทำสินค้า เพื่อให้ขายราคาถูกได้ รัฐบาลจะอุดหนุนในวิธีหนึ่งวิธีใดให้สินค้านั้นได้ราคาสูงกว่าราคาที่ซื้อขายกันในท้องตลาดของโลกนั้นย่อมไม่ได้อยู่เอง

ราคาสินค้าได้สูงขึ้นอย่างพองตัวมาแล้วหลายปีตลอดทั้งโลก อันเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงในทางเอคอนอมิก ที่เกิดขึ้นด้วยมหาสงคราม ราคาพองตัวนี้เป็นมาเป็นเวลานานจนแทบเลยถือกันว่าเป็นราคาธรรมดา ความตกต่ำอันใหญ่ครั้งนี้ก็คือ ผลที่หนีไม่พ้นของการขึ้นราคาสินค้าอย่างแสร้งขึ้นที่แล้วมานั่นเอง ที่ราคาสินค้าของโลกจะเข้าไปใกล้เคียงระดับราคาที่ซื้อขายกันระวางแต่พุทธศักราช ๒๔๕๙ ถึงพุทธศักราช ๒๔๗๒ นั้น คงจะเป็นไปไม่ได้อีกหลายปี คนไทยเราจำจะต้องยอมรับราคาสำหรับสินค้าของเราคิดเป็นทองคำต่ำกว่าที่เคยได้ในเวลาสองสามปีที่แล้วมานี้ ในวิธีนี้คนไทยจะไม่เดือดร้อนยิ่งไปกว่าชาติอื่นในโลก และมีโอกาสอยู่เสมอที่ความเดือดร้อนขีดสูงสุดของเรานั้นจะเป็นเวลาน้อยกว่าของชาติอื่น เช่นเดียวกับที่ความฝืดเคืองของโลกครั้งนี้กะทบกระเทือนประเทศสยามภายหลังใครๆ ทั้งนั้น

เมื่อความฝืดเคืองแห่งการค้ามีอยู่ดังได้พรรณามาแล้วนี้ นานาประเทศต่างก็คิดรักษาประโยชน์การเงินแผ่นดินของตนในทางดีที่สุดและเหมาะที่สุดแก่ฐานะของตน ประเทศที่อยู่ในมาตราทองคำอยู่แล้วใครมีฐานดีพอก็คงอยู่ต่อไป ใครมีฐานะไม่สู้ดีก็ต้องออกจากมาตราทองคำ เช่น ประเทศอังกฤษเป็นประเทศที่ทำการค้าขายมากที่สุด ฐานะก็เคยดีมาตลอด แต่เนื่องด้วยทองคำออกจากเมืองเกินกว่าควร กำลังเงินตราลดน้อยลง ประเทศอังกฤษต้องออกจากมาตราทองคำ ประเทศน้อยๆ ที่อาศัยประเทศอังกฤษ เช่น ประเทศจำพวกสะแกนดิเนเวียนก็ต้องพลอยออกจากมาตราทองคำไปด้วย ประเทศญี่ปุ่นก็พึ่งต้องออกจากมาตราทองคำไปอีกประเทศหนึ่ง อเมริกาที่มีทุนทองคำพอครองตัวไปได้ก็คงอยู่ในมาตราทองคำ ประเทศฝรั่งเศสมีทองคำมาก และประเทศสัมพันธมิตร์น้อยซึ่งอาศัยประเทศฝรั่งเศสได้ก็คงรักษามาตราทองคำไว้อย่างมั่นคง การแยกพวกรักษาประโยชน์การเงินแผ่นดินนี้เป็นเหตุให้ประเทศสยามต้องพิเคราะห์อย่างรอบคอบถี่ถ้วนว่าจะวางตัวอย่างไร และในเวลาที่ประเทศอังกฤษออกจากมาตราทองคำนั้น ทุนเงินตราของไทยก็อยู่ในประเทศอังกฤษด้วย ถ้าดำเนิรการพลาดพลั้งก็จะเสียหายแก่แผ่นดินอย่างมากมายทีเดียว

บัดนี้รัฐบาลสยามได้จัดรูปเงินตราใหม่แล้ว และทุนเงินตราของเราที่เป็นทองคำและทองคำปริวรรตนั้น เวลานี้มีพอที่จะเป็นประกันการปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติเงินตรา เป็นอันว่าเมืองไทยได้รักษาประโยชน์การเงินตราไว้ในฐานะที่ดีที่สุดที่พึงรักษาได้แล้ว

แต่การรักษาฐานะเงินตราอย่างเดียวนั้นหาเพียงพอกับพฤติการณ์และความยากลำบากที่ประเทศสยามต้องเผชิญอยู่นี่ไม่ เพราะรายได้ของแผ่นดินได้ตกต่ำลงไปมาก ทำให้รายได้ไม่พอกันกับรายจ่าย จำจะต้องฟื้นฐานะการเงินทั่วๆ ไปของแผ่นดินให้กลับคืนดีขึ้นดั่งเดิมให้จงได้ ขั้นต้นในการฟื้นฐานะนี้ก็คือจัดงบประมาณปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ ให้เข้าสู่ดุลยภาพ การจัดงบประมาณเข้าสู่ดุลยภาพนี้ จำเป็นต้องเพิ่มรายได้และตัดรายจ่าย การนี้สิ่งใดที่ทำได้ในปีนี้ต้องรีบทำเพื่อให้ปีนี้ช่วยแบ่งความหนักมาเสียบ้าง มิฉะนั้นความหนักทั้งหมดก็จะไปตกอยู่แก่งบประมาณปีหน้าปีเดียว รัฐบาลจึงได้เริ่มตัดรอนรายจ่ายของทุกกระทรวงทบวงการ และสั่งประหยัดการใช้จ่ายทั่วไป ทางรายได้ก็ต้องเพิ่มอัตราภาษีบางอย่างขึ้น

ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ ก็จะได้ตัดรอนรายจ่ายลงไปอีก และให้ใช้จ่ายอยู่ในขีดที่พอประคองตัวไปตลอดปี ทางส่วนรายได้ก็จำจะต้องมีภาษีใหม่ๆ ขึ้นอีกบ้าง แต่ภาษีใหม่ๆ ที่จะมีขึ้นนั้นก็จะระมัดระวังมิให้ราษฎรชั้นที่ยากจนอยู่แล้วต้องรับความหนัก

อันการจัดงบประมาณเข้าสู่ดุลยภาพนี้ ถึงจะใช้ความระมัดระวังสักปานใดก็คงไม่พ้นที่จะชอกช้ำกันบ้าง แต่ก็เป็นกรณียกิจที่ต้องกระทำ ประโยชน์ของประเทศชาติย่อมสำคัญกว่าประโยชน์ของส่วนตัวบุคคล และในเวลาที่บ้านเมืองเข้าสู่ที่คับขันเช่นนี้ เป็นหน้าที่ของพลเมืองทุกคนที่จะต้องยอมเสียสละประโยชน์ของตนให้แก่ประเทศสยาม ความฝืดเคืองครั้งนี้เป็นความฝืดเคืองอันยิ่งใหญ่ ไม่มีแบบอย่างมาแต่ก่อน แม้กระนั้นถ้าเราร่วมใจร่วมมือกันจริงๆ แล้ว เราก็ยังสามารถที่จะเผชิญความยากและฟื้นฐานะของเมืองไทยให้กลับดีดั่งเดิมได้

ข้อความที่เรากล่าวมาทั้งหมดอันเกี่ยวกับสภาพความตกต่ำของโลกและฐานะโดยฉะเพาะที่กะทบกระเทือนบ้านเมืองเรานี้ หวังใจว่าผู้ที่ได้ทราบจะเห็นใจรัฐบาลในความจำเป็นที่ต้องปฏิบัติจัดทำการบางอย่างซึ่งบางทีเป็นสิ่งที่อาจไม่ถูกใจ

ในที่สุดนี้ขอให้พวกเราจงมีสมานฉันท์ร่วมกันในอันจะต่อต้านกับอุปสัคครั้งนี้ให้บ้านเมืองพ้นภัยพิบัติประสพความสวัสดิภาพมั่นคงเป็นปกติสุขสืบไป ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยอันศักดิ์สิทธิ์จงสำแดงฤทธิ์ให้ความสำเร็จอันดีมีแก่รัฐบาลสยามและความสันติสุขทุกนิคมคามจงมีแก่อาณาประชาราษฎร์ทั่วกัน เทอญฯ

ความเห็น

นายพันตรี หลวงอรินทร์ชาติสังหาร (บรรจง ประณีตโยธิน)

การฟื้นฟูฐานะของชาติ

๑. รายได้ของประเทศก็คือภาษีภายนอกและภายใน ราคาสินค้าเข้าและออกเปรียบดังจักร์ใหญ่ ถ้าหากมีราคาสูงการซื้อการขายก็สะดวกขึ้นด้วย รายได้ของประเทศก็มีจำนวนสูงขึ้น เครื่องจักร์ของภายในประเทศก็เดิรได้สะดวกไม่ติดขัด ถ้าสินค้าเข้าและออกมีราคาต่ำ รายได้ของประเทศก็จะต่ำลง เครื่องจักร์ภายในประเทศก็จะถอยกำลังลง เท่ากับราคาต่ำของสินค้า รายได้ของประเทศก็จะไม่ดีขึ้นมีแต่ต่ำลง การขึ้นภาษีจึงเป็นการทำให้ตัวจักร์ย่อมซะงัก การลดภาษีจึงเป็นแต่เพียงตัดรายได้ของประเทศให้น้อยลง (พ่อค้าอาศัยไหวพริบ รัฐบาลอาศัยกฎหมาย) หาได้ทำให้รายได้ของประเทศสูงขึ้นไม่.

๒. การดุลย์ให้ข้าราชการออกและยุบกรมตามกระทรวงต่างๆ ให้พอเหมาะกับรายได้ ก็เท่ากับการถอนน้ำหนักอีกข้างหนึ่งให้เบาลงพอเหมาะกับส่วนเบาของอีกข้างหนึ่ง ส่วนรวมของทั้งสองข้างก็จะเบาลง เพราะเงินจำนวนนี้เป็นเงินซึ่งหมุนเวียนภายในประเทศ คือ จากรัฐบาลไปให้กับข้าราชการ และกิจการของรัฐบาล จากกิจการของรัฐบาลหรือข้าราชการไปให้กับพ่อค้าประชาชน จากพ่อค้าประชาชนก็กลับไปส่งให้รัฐบาล เมื่อเงินจำนวนนี้ถูกลดให้มีจำนวนน้อยลงโดยการตัดทอนภายในแล้ว การติดต่อภายนอกประเทศก็ต้องน้อยลงด้วยเท่าจำนวนที่ตัดทอน รายได้ของรัฐบาลก็จะต่ำลงอีก.

๓. การรัฐพาณิชย์ก็คือกิจการซึ่งรัฐบาลลงทุนกระทำเอง จะได้ผลดีหรือเลว ย่อมแล้วแต่จำนวนผู้ค้ามีมากขึ้นหรือน้อยลง ถ้าราคาสินค้าต่ำ ผู้ค้าขาดทุนมากจำนวนผู้ค้าก็ลดลง การรัฐพาณิชย์ก็ได้ผลน้อยลง ถ้าราคาสินค้าสูง ผู้ค้ามีกำไรมาก จำนวนผู้ค้าก็ทวีมากขึ้น รัฐพาณิชย์ของประเทศก็ได้ผลดีขึ้น การลดราคาทางรัฐพาณิชย์ ในขณะราคาสินค้าต่ำจะมีผลทำให้ผู้ค้าขาดทุนน้อยลง ยืดเวลาการค้าไปได้ยาวขึ้นอีกหน่อย แต่ไม่ทำให้จำนวนผู้ค้ามีจำนวนทวีมากขึ้นเท่ากับราคาสินค้าสูง รายได้ของรัฐพาณิชย์ก็คงต่ำอยู่ตามเดิม แต่มีผลดีทำให้ขวัญของผู้ค้าดีขึ้น ถ้าหากความคิดแห่งการลดนี้ไม่เป็นการทำลายผลของผู้ค้า

การแข่งขันระหว่างรัฐบาลกับราษฎร

๔. การส่งเสิมกะสิกรรมและอุตสาหกรรมโดยวิธีการออกทุนช่วยราษฎรในสมัยแห่งการตกต่ำกำลังวิ่งวงอยู่ น่าจะไม่ทำให้ได้ผลดีขึ้น เพราะราคาขายได้ไม่พอกับโสหุ้ยการจ่าย จำนวนทุนที่ลงก็จะขาดหายน้อยลงทุกทีจนกว่าจะหมดหนี้ก้อนใหม่ก็จะเพิ่มขึ้นอีกจำนวนหนึ่ง ก็เท่ากับเพิ่มจำนวนรายจ่าย (เงินดอกเบี้ย) ให้สูงขึ้นเป็นการตัดทอนจำนวนรายได้ให้น้อยลง.

๕. ความฝืดเคือง **ความไม่สบายใจ** ทำให้มนุษย์มัทธยัตยิ่งขึ้น **เกิดความรอบคอบรอบมาก** มนุษย์ที่ยากจนก็หาเงินได้ยาก เพราะความมัทธยัตของผู้มีทรัพย์, การมีทรัพย์ใช้มาก **ความสบายใจ**ทำให้มนุษย์ขาดการรอบคอบ **เป็นผู้มีใจง่าย** เกิดความทะเยอทะยานจะหาให้ได้มากยิ่งขึ้นอีก ผู้ที่ได้รับความยากแค้นอยู่แล้ว ก็พลอยมีส่วนได้รับความสะดวกขึ้นด้วย ความเดือดร้อนก็ระงับหายไป, การตัดทอนรายจ่ายของรัฐบาลจึงเป็นการตัดทอนรายได้ของพลเมืองกับรัฐบาลรวมกันเป็นการทำลายขวัญของพลเมือง และทำให้รายได้ของประเทศตกต่ำลง.

๖. ราคาสินค้าต่ำ ทำให้มนุษย์เกิดความมัทธยัตมากขึ้น เป็นชะนวนให้ลูกหนี้ไม่สามารถหาเงินชำระหนี้ได้ เพราะขายได้ไม่พอกับการจ่าย ความบีบคั้นของเจ้าหนี้ก็จะสูงขึ้น ผู้ขาดสติยับยั้งก็จะกลายเป็นทุจริตไป จำนวนผู้ทุจริตก็จะเพิ่มสูงขึ้นตามภาวะความฝืดเคืองของพลเมือง การตัดทอนและการดุลย์ก็คือการตัดกำลังผู้ปราบให้มีจำนวนน้อยลงในขณะที่ผู้ทุจริตมีจำนวนสูง ผู้มีทรัพย์พอดำรงค์กิจการอยู่ได้จำต้องหยุด, เพราะเกรงภัยแห่งการทุจริต ความตกต่ำของรายได้น่าจะต่ำลงอีก เพราะผู้สุจริตลดจำนวนลง และการหยุดชะงักของผู้มีทรัพย์.

๗. การขายเงินออกนอกประเทศ ก็คือการตัดจำนวนหลักทรัพย์ที่ประกันการออกธนบัตรให้น้อยลง เพราะถ้าคงอยู่ภายในประเทศก็เป็นหลักฐานประกันการออกธนบัตรได้เท่าจำนวนน้ำหนักเงิน แต่ถ้าขายออกนอกประเทศก็เป็นหลักฐานประกันการออกธนบัตรได้เท่ากับจำนวนเงินที่ขาย คือจำนวนน้อยลง เนื่องจากการขายไม่ได้ราคาสูงเกินน้ำหนักเนื้อเงิน.

รวมความที่กล่าวแล้วนี้ จึงเห็นได้ว่าการที่จะทำให้รายได้ของประเทศมีจำนวนสูง ไม่ได้อยู่ที่การขึ้นหรือลดภาษี หรือการส่งเสริมกะสิกรรมและอุตสาหะกรรม หรือการตัดทอนและการดุลย์ข้าราชการ หรือการขายเนื้อเงินออกนอกประเทศ ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อระงับหนี้เพิ่มขึ้นชั่วคราว ป้องกันการตัดทอนหลักทรัพย์ของประเทศ (เงินทุน) ให้น้อยลง แต่กลับตรงกันข้าม เมื่อถอนน้ำหนักข้างที่หนักออกเพื่อให้เบาเท่ากับอีกข้างหนึ่ง ถ้ารวมทั้ง ๒ ข้างก็จะมีน้ำหนักเบาลงกว่าในขณะที่ไม่ได้ถอนออก รายได้ของประเทศก็จะต่ำลงเท่ากับจำนวนน้ำหนักที่ถอน หนักเข้าจำต้องชักหลักทรัพย์เพิ่มรายจ่ายอยู่นั่นเอง จึงเห็นได้ว่าการแก้การตกต่ำของจำนวนรายได้ ไม่ได้อยู่ที่แก้กิจการภายในประเทศอย่างเดียว ต้องแก้หัวต่อระหว่างประเทศคือมาตราเทียบด้วย รายได้ของประเทศจึงจะสูงขึ้นได้ กิจการภายในประเทศก็จะดีขึ้นตามความสูงของรายได้ ความฝืดเคืองจึงจะระงับหายไปเอง

บทความจากหนังสือพิมพ์ไทย วันเสาร์ที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔* ความว่า

ข้าราชการต้องอดทนแบ่งความลำบากของพลเมือง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัส แก่นายทหารเรื่องการเงินฝืดเคือง

การพิมพ์ธนบัตรโดยไม่มีทุนหนุนจะทำให้เงินเป็นเศษกระดาษ แก้การเงินต้องบำรุงกสิกรรมให้มีของขายมากขึ้นและตัดโสหุ้ยในการทำสินค้า แต่ก่อนอื่นต้องทำงบประมาณให้สู่ดุลยภาพเสียก่อน

ในโอกาสที่เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ทรงประชุมนายทหาร เมื่อวันที่ ๕ เดือนนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนิรไปยังที่ประชุม และได้มีพระราชดำรัสแก่นายทหารถึงความจำเปนที่รัฐบาลจะต้องตัดทอนรายจ่ายด้วย

โดยเหตุที่ราษฎรและพ่อค้าเวลานี้ได้รับความลำบากมากกว่าข้าราชการ จึงทรงพระราชดำริว่าข้าราชการควรจะอดทนช่วยกันแบ่งความลำบากของบ้านเมืองด้วย

มีพระราชดำรัสว่า หนทางที่จะคิดแก้ไข คือบำรุงการกสิกรรมและตัดโสหุ้ยในการทำสินค้าให้ลดน้อยลง เปนหนทางที่รัฐบาลกำลังดำริอยู่ในเวลานี้ แต่ก่อนจะทำอะไรลงไปเปนของจำเปนที่สุดที่จะต้องให้รายได้รายจ่ายของรัฐบาลสู่ดุลยภาพเสียก่อน

---

* จากหนังสือพิมพ์ไทย (วันเสาร์ที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔) : ๑ - ๕.

รัฐบาลอาจจะพลาดพลั้งไปบ้างแต่ไม่พลาดพลั้งในทางที่ทำ คงพลาดในทางที่ไม่ได้ทำมากกว่า เช่นไม่ได้ตัดรายจ่ายและปลดข้าราชการเสียแต่ต้นมือ ทั้งนี้เพราะไม่มีพระราชประสงค์จะให้ใคร ๆ ได้รับความลำบากเมื่อยังไม่ถึงคราวจำเป็นจริง ๆ

ต่อไปนี้เป็นสำเนาพระราชดำรัสซึ่งกระทรวงกลาโหมได้ส่งมายังหนังสือพิมพ์ไทยเมื่อวานนี้

วันนี้ข้าพเจ้าได้ทราบว่าเสนาบดีฯ จะทรงประชุมนายทหาร เพื่อชี้แจงเรื่องที่เกี่ยวกับการเงินคือความฝืดของประเทศ จึงเห็นว่าเป็นโอกาสที่ข้าพเจ้าน่าจะมาประชุมด้วยคนหนึ่ง และจะได้ถือโอกาสนี้ชี้แจงอะไรบางอย่างเสียด้วย ระวางเพื่อนนายทหารด้วยกัน คือโดยมากทุก ๆ คราวเมื่อเวลาที่ข้าพเจ้าพบนายทหารทีไรเคยพูดเสมอว่าอยากจะบำรุงการทหาร อยากเห็นความเจริญทั้งทหารบกทหารเรือ แต่ว่าเมื่อได้พูดไปแล้วก็ต้องมีการตัดโน่นตัดนี่ทุกที อาจทำให้เห็นไปว่า เปนการพูดอย่างเปื่อย ๆ ไป แต่ความจริงไม่ใช่จะหลอกกันเล่นบ่อย ๆ โดยมากมักมีเหตุมาบังคับให้ต้องกระทำจนกลายเป็นปดไป คราวนี้ก็เช่นนั้นอีก กลับจะต้องทำการตัดรอนอะไรต่ออะไร ซึ่งข้าพเจ้ามีความเสียใจมาก ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ตัวข้าพเจ้าเองรู้สึกเหมือนว่าเกิดมาสำหรับตัดรอน ตั้งแต่ต้นก็ตัดมาแล้ว คราวนี้ก็ต้องตัดอีก จนไม่ทราบว่าจะเปนอย่างไรต่อไป รู้สึกว่าเปนเคราะห์กรรมของตัวที่ต้องทำเช่นนั้นเสมอ แม้ในขณะนี้ก็ได้พยายามทุกอย่างที่จะไม่ตัด แต่ก็พ้นวิสัย ที่จริงการที่จะปลดจะตัดคราวนี้ รู้สึกหนักใจกว่าคราวก่อนมาก คือไม่อยากจะทำเลย เพราะคราวก่อนนี้รู้สึกอยู่ว่ามีคนเกินกว่างาน เพราะฉะนั้นเปนการถูก ควรทำแท้ ไม่เปนของหนักใจ และเวลานั้นการทำมาหากินข้างนอกก็ยังไม่ฝืดเคือง ให้ออกไปทำมาหากินทางอื่นก็ไม่ยากนัก เวลานั้นจึงไม่สู้จะหนักใจเหมือนคราวนี้ คราวนี้ข้าพเจ้ารู้ดีว่า การตัดนั้นต้องยุบงานลง ทหารเปนต้นเวลานี้ก็มีน้อยอยู่แล้ว กลับต้องตัดลงไป อาจต้องเสียงานก็ได้ เช่นกระทรวงอื่น ๆ ก็เหมือนกันต้องยุบลง เสียงานลงบ้าง และผู้ที่ถูกตัดออกไปนั้นข้าพเจ้าก็รู้อยู่ว่า จะได้รับความลำบากมากกว่าคราวก่อน จะทำมาหากินอะไรอย่างอื่นก็ฝืดเคืองทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นรู้สึกว่าหนักใจที่สุด และรู้สึกสงสารที่สุดสำหรับผู้ที่ต้องออกไป ถ้ามีวิธีใดที่ข้าพเจ้าจะแบกภารแทนได้ข้าพเจ้าก็อยากจะทำทุกอย่าง แต่เวลานี้ข้าพเจ้าหมดปัญญา ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร นอกจากจะต้องตัดทอนให้จงได้ การที่ไม่ตัดทอนนั้นก็ทำได้มีหลายวิธี แต่ล้วนจะเปนทางที่ซ้ำร้ายลงกว่าการตัดทอนเสียอีก ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

วิธี ๑ ไม่ตัดเลย เงินก็ไม่ตัด ข้าราชการก็ไม่ตัด ทำได้ง่ายนิดเดียว เราพิมพ์ธนบัตร์ขึ้นให้มากแล้วแจกจ่ายไป ขึ้นเงินเดือนให้ก็ได้แต่เปนกระดาษ กระดาษที่แจกไปนั้นเมื่อไม่มีทรัพย์เป็นเงินทุนหนุนหลังแล้ว ก็เท่ากับกระดาษเปล่าหรือกระดาษฟาง จะไปซื้ออะไรก็ไม่ได้ ก็เท่ากับตัดเงินทางอ้อมนั่นเอง เปนการหลอกตัด เช่นให้เงินเดือน ๑๐๐ บาท ก็เท่ากับได้รับกระดาษไป ๑๐๐ แผ่นเท่านั้น ตัดเสียตรง ๆ ยังดีกว่า และไม่ใช่ตัดฉะเพาะข้าราชการ กลับตัดตลอดทั้งบ้านเมืองไทย ทำให้ราคาเงินตกลงอย่างที่เคยเปนในประเทศเยอรมันนี ของอย่างหนึ่ง ซื้อตอนเช้าราคา ๑,๐๐๐ ตอนเย็นเปนราคา ๓,๐๐๐ ไปแล้ว ซึ่งยุ่งยากใครที่ได้ลองทำแล้วก็เข็ด ไม่มีประเทศใดที่อยากลองทำเช่นนั้นอีก เพราะเปนหนทางที่ร้ายที่สุด เพราะฉะนั้นในวิธีที่จะพิมพ์ธนบัตร์ขึ้นเฉย ๆ จึงไม่อยากทำ และถ้าทำแล้วก็ไม่เป็นผลดีสำหรับราชการ เปนการที่รัฐบาลโกง ฉะนั้นข้าพเจ้าไม่อยากทำอีก วิธีที่หนึ่งที่จะทำได้ก็คือ ต้องหารายได้มาอีกโดยทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นเก็บภาษีให้มากขึ้น การที่เราจะเก็บภาษีจากคนจนเวลานี้อีกนั้น ไม่รู้ว่าจะเก็บท่าไหนทีเดียว ต้องเก็บจากคนมั่งมีจึงจะได้ เวลานี้ก็ได้คิดอยู่ที่จะเก็บเงินจากคนมั่งมี คือภาษีเก่าได้เพิ่มขึ้นมากอยู่แล้ว และจะได้เพิ่มขึ้นใหม่อีก กระนั้นเมื่อคิดตัวเลขแล้ว ก็ยังไม่มีพอที่จะให้รายได้ของเราเพียงพอได้ เพราะว่าคนมั่งมีสำหรับเมืองไทยนั้นยังไม่มีล้นหลามเหมือนประเทศอื่น ๆ แม้ข้าพเจ้าเอง คนอื่นโดยมากนึกว่าข้าพเจ้ามั่งมีที่สุด แต่ถ้าไปเปรียบกับเศรษฐีอังกฤษอเมริกัน หรือเจ้าแขกแล้ว ก็นับว่าอยู่ในชั้นต่ำทีเดียว ไม่ใช่วิเศษนักดอก แต่จะยอมให้เก็บเท่าไร ๆ ก็ไม่ว่า ส่วนการเก็บภาษีจากคนมั่งมีนั้น ย่อมมีขีดชั้นที่จะเก็บไม่ได้มากเท่าเรานึกเลย ถึงเราเอาเงินของคนมั่งมีทั้งประเทศสยามรวมกันแล้วแบ่งออกก็ไม่ทำให้คนรวยขึ้นเท่าไร ราษฎรไม่ได้กันคนละกี่บาท เงินนั้น กลับจะแหลกเหลวเสียเปล่า ฉะนั้นการเก็บภาษีคนมั่งมีมากเกินไปอาจมีผลไม่ดีก็ได้ อาจมีผลทำให้การค้าขายทรุดโทรมคือเมื่อคนที่มีเงินไม่มีเงินจะซื้อของ การค้าขายก็อาจหดไป การบำรุงการค้าขายให้เดินไปได้นั้นอยู่ที่คนมั่งมีช่วยด้วย แต่อย่างไรก็ดี เราก็ได้คิดกันอยู่แล้ว อย่างเต็มที่ที่จะรีดเงินจากคนมั่งมี เพราะรีดจากคนจนไม่ได้

วิธีอีกอย่างหนึ่ง ขอยืมเงินจากต่างประเทศเขามาใช้ก็ทำได้ แต่ถ้าเราไม่จัดหารายได้ ให้เพียงพอกับรายจ่าย คือ รายจ่ายยังมากกว่ารายได้แล้วไปยืมเงินเขามาใช้ ถ้าเปนบุคคลธรรมดาอีกหน่อยเดียวก็ต้องถูกฟ้องศาลยึดทรัพย์ล้มละลาย ประเทศก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่มีรายได้พอเพียงแล้วไปขอยืมเงินเขา เราก็ต้องถูกยึดทรัพย์ เช่นรถไฟและอะไรต่ออะไรเรื่อยไป ในที่สุดประเทศก็จะล้มละลาย ความอิสสรภาพก็จะหมดไปทีละเล็กละน้อย เคยมีตัวอย่างมาแล้วในบางประเทศ สิ่งเหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่อยากให้มีขึ้นในประเทศสยาม การจะกู้เงินมาสำหรับใช้จึงยังไม่อยากจะทำ เมื่อเปนเช่นนี้แล้วก็มีทางเดียวที่จะทำได้คือการตัดรายจ่าย เพราะฉะนั้นจึงจำเปนที่สุดที่จะตัดยุบการงานของเราลงไปพออย่าให้เสียการ เพียงรักษาไว้ให้พอดำเนิรการไปได้เท่านั้น

แต่ถ้าว่าถึงความลำบากที่เปนมาแล้ว ข้าพเจ้าอยากจะว่าพวกราษฎร และพวกพ่อค้านั้นได้รับความลำบากกว่าข้าราชการ พวกนั้นถูกดุลย์มาแล้ว ถูกตัดเงินเดือนมาแล้วทั้งนั้น โดยที่ค้าขายไม่ได้ ราคาของก็ตก พวกค้าขายและพวกชาวนาถูกลดรายได้ลงกว่าข้าราชการ ถูกอยู่เปนก่ายเปนกอง แม้พวกเศรษฐีเองที่เห็นว่ามีเงินมีทรัพย์ก็ถูกลดถูกตัดด้วย เช่น พวกเจ้าของนาก็ถูกเก็บภาษี และได้ค่าเช่านาน้อยลง จะว่าสบายทีเดียวก็ไม่ได้ แต่นั่นแหละ เมื่อเปรียบกับชาวนาที่จนก็ยังนับว่าดีกว่า เพราะมีพอกิน แต่ที่จริงผู้มีทรัพย์นั้นถูกตัดรายได้แล้วด้วยเหมือนกัน ส่วนข้าราชการนั้นถูกตัดฉะเพาะชั้นสูง ชั้นต่ำไม่ถูกตัดเลย ถ้าจะเปรียบกับพวกนั้นแล้ว ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวว่าข้าราชการกลับจะได้ขึ้นเงินเดือน เพราะของถูกลง และอาหารการกินก็ถูกลงเท่าตัว เท่ากับได้เพิ่มเงินเดือนเท่าตัว เพราะซื้อของได้มากขึ้น

ประโยชน์ของเงินอยู่ที่ราคาที่จะซื้อของได้เท่าใด ถ้า ๑ บาทซื้อของได้เท่าราคา ๑๐๐ บาท เช่นนั้น ถ้าได้เงิน ๑ บาทก็เท่ากับ ๑๐๐ บาท แต่ถ้าได้ ๑๐๐ บาท ซื้อของได้เพียงราคา ๑ บาทก็เท่ากับได้รับเงินเพียง ๑ บาท เมื่อเงินเดือนที่ได้อยู่นี้ซื้อของได้มากขึ้นอีกเท่าหนึ่ง ก็นับว่าได้ขึ้นเงินเดือนเหมือนกัน, แต่ตามธรรมดาเราไม่ได้ระลึกว่า ซื้ออะไรได้เท่าใด เปนแต่คอยจะนับตัวเงินเท่านั้น เมื่อถูกตัดเข้าก็รู้สึกว่ากระเป๋าเบาไป แท้ที่จริงถ้าหวนนึกถึงว่าเราซื้อของได้มากกว่าเก่าแล้วก็เหมือนไม่ถูกตัดอะไร เท่าที่เปนมาแล้วข้าราชการยังสบายมาก เปนชั้นที่ได้รับความลำบากทีหลังคนอื่นหมด คนอื่นถูกตัดมาหมดแล้วจึงได้มาถึง แต่ในตอนนี้เปนการจำเปนที่จะต้องตัดทอน หวังใจว่าจะใจป้ำบ้างในคราวนี้ เพราะใครๆ ก็โดนมาหมดแล้วถึงเวลาที่เราจะต้องทนแล้ว ให้ช่วยกันแบ่งความลำบากไปทั้งบ้านทั้งเมือง หวังใจว่าจะช่วยกันรู้สึกอดทน เมื่อจำเปนแล้วก็ต้องลำบาก หวังว่าจะทนเอาบ้าง

คราวนี้. ถ้าว่าถึงการที่จะคิดทำอะไรต่อไปนี่แหละ ทางที่จะแก้มีทางเดียวที่จะต้องทำอย่างหนึ่งอย่างใดให้เพิ่มรายได้ของเรา วิธีที่เพิ่มรายได้นั้นก็มีทางเดียว คือบำรุงให้เรามีของขายมากขึ้น ซึ่งโดยมากเปนของได้จากกสิกรรม เพราะฉะนั้นข้อหนึ่งที่จะต้องทำก็คือบำรุงการกสิกรรม, ข้อสองต้องทำให้โสหุ้ยในการทำสินค้านั้นลดน้อยลง จึงจะขายคล่อง, ต่อนั้นไปก็ทำให้ค่าบรรทุกในการขนสินค้าทางรถไฟก็ดี, ทางเรือก็ดี ถูกเข้า. อีกอย่างหนึ่งที่อาจทำได้ ที่พ่อค้าร้องกันอยู่เสมอๆ ว่าเงินบาทแพงไปลดราคาลงเสียบ้าง แต่ทั้งสามอย่างที่จะทำได้นั้นเราต้องการเงิน และก่อนอื่นต้องทำให้รายได้รายจ่ายของรัฐบาลสม่ำเสมอเข้าสู่ดุลยภาพเสียก่อน ไม่ให้รัฐบาลต้องไปเป็นหนี้เขา แล้วจึงจะบำรุงได้. การกู้เงินเราก็อาจกู้จากต่างประเทศได้ แม้ว่าการกู้นั้นเปนไปในทางงอกงามแล้ว ก็สมควรจะทำ และคงจะต้องทำเปนแน่. การคิดลดเงินบาทก็เหมือนกัน ถ้าคิดลดในเวลาที่เปนหนี้ใครต่อใครอยู่เปนก่ายเปนกอง และทั้งรายจ่ายมากกว่ารายได้แล้วย่อมเปนผลร้ายมาก, ลงท้ายเงินบาทจะราคาต่ำ เอาไว้ไม่อยู่จะเกิดเปนเศษกระดาษ จึงต้องระวังไว้, ถ้าแม้เวลาที่เราจัดการงบดุลย์เรียบร้อยแล้ว เราอาจคิดได้เพื่อช่วยให้การค้าขายเจริญขึ้น แต่การลดเงินบาทลงไปนั้น เปนประโยชน์สำหรับพวกมีของขาย ไม่เปนประโยชน์สำหรับพวกข้าราชการ ซึ่งต้องซื้อของแพงขึ้น แต่อาจมีประโยชน์ทางอ้อมโดยทั่วไป แต่เรื่องนี้เปนการแลกได้แลกเสียอย่างสำคัญ นับว่าฝ่าอันตรายทั้ง ๒ ทาง จะต้องระวังมาก และคิดโดยรอบคอบก่อน เมื่อบำรุงการค้าขายแล้วก็เท่ากับบำรุงทุกส่วนของประเทศ นี่แหละเป็นหนทางที่กำลังคิดจะทำอยู่ในเวลานี้ แต่ก่อนที่จะทำอะไรลงไปเปนของจำเปนที่สุดที่จะต้องให้งบดุลย์ของรัฐบาลเปนดุลยภาพจนสำเร็จเสียก่อน.

พวกข้าราชการโดยมากคงอยากจะทราบว่า จะทำอะไรบ้าง ดังที่หนังสือพิมพ์ลง มีความเห็นต่างๆ แต่เรื่องนี้ยังบอกไม่ได้จริงๆ ที่จะเอารายละเอียดว่าจะตัดเงินเดือนไหม และยุบอะไรบ้างยังบอกไม่ได้ บอกได้เป็นเลาๆ เท่านั้น รายละเอียดบอกไม่ได้ อยู่ในระวางที่กำลังคิดอยู่อีกหน่อยก็คงรู้ แต่จะให้ชอกช้ำน้อยที่สุดที่จะเปนไปได้.

อีกประการหนึ่ง อาจมีคนคิดว่าในการที่การเงินของรัฐบาลยากเย็นลงในเวลานี้ คงเป็นเพราะรัฐบาลได้ทำการพลาดพลั้งลงหลายอย่างกระมัง ในเรื่องนี้ยอมรับว่าได้พลาดพลั้งลงบ้าง แต่ไม่ได้พลาดพลั้งในทางที่ทำ พลาดในทางที่ไม่ได้ทำมากกว่า เช่นเราไม่คิดการตัดรายจ่ายเสียแต่ต้น ถ้าปลดข้าราชการบ้าง ตัดรายจ่ายบ้าง อาจไม่ต้องทำมากเท่าเดี๋ยวนี้ที่ผิดเพราะไม่ได้ทำให้ทันท่วงที ด้วยว่าไม่อยากจะให้ใครได้รับความลำบาก ไม่กล้าที่จะพยายามหาวิธีทำอย่างไรที่จะไม่ต้องปลดคน ข้าพเจ้าได้ตั้งใจตลอดเวลาที่จะไม่ปลดใครเลย จะเรียกว่าใจอ่อนเกินไปก็ได้ ลงท้ายก็หนักขึ้น จึงลำบากในขณะนี้ สารภาพว่าเป็นการทำพลาด ทั้งมีความหวังมากเกินไปว่า จะเก็บภาษีขาเข้าขาออกพอที่จะไม่ต้องทำการรุนแรง แต่ความหวังทั้งหลายไม่เป็นผลทั้งสิ้น ที่หวังว่าการค้าขายซึ่งฝืดเคืองอาจดีขึ้นในตอนท้าย ก็ยังไม่แลเห็นว่าจะดีขึ้น และยังไม่รู้ได้ว่าจะดีขึ้นเมื่อไร โดยเหตุที่ว่าใจอ่อนเกินไป มีหวังมากเกินไป สองอย่างนี่แหละยอมว่าเป็นความผิด แต่ไม่ใช่เพราะทำอะไรพลาดพลั้ง เพราะไม่ทำมากกว่าอื่น การเงินจึงฝืดเคืองถึงเพียงนี้ และภายหน้าจะเป็นอย่างไรนั้นก็เดายากที่สุด คราวก่อนข้าพเจ้าได้พูดกับนายทหารแล้วว่า เราต้องทำสงครามแล้ว แต่เป็นสงครามที่ยากที่สุดที่จะสู้รบ เพราะไม่เห็นตัวข้าศึกว่าอยู่ที่ไหน มืดแปดด้าน ถ้าเวลามีข้าศึกก็อาจส่งสปายก็ได้ เดาใจข้าศึกก็ได้ แต่เวลานี้เราส่งสปายก็ไม่ได้ เดาใจก็ไม่ถูก เดาลงไปผิดก็ซ้ำร้าย เช่น ตัวอย่างเรื่องขายเงินเป็นต้น ที่ใคร ๆ ว่าโง่ที่สุดนั้น ก็อยู่ในเรื่องที่เดาใจข้าศึกไม่ได้เหมือนกัน ใครจะรู้ว่าเงินจะขึ้นราคา ที่อังกฤษเลิกใช้มาตราทองคำสำหรับเงินปอนด์ก็ไม่มีใครรู้เลย แม้ในประเทศอังกฤษเองก็ไม่มีใครรู้นอกจากคณะเสนาบดี เพราะฉะนั้นในเรื่องนั้นเป็นของพ้นวิสัยที่จะเดาได้ เราไม่ใช่เทวดาหรือหมอดูการที่จะรบกับการเงินนั้นย่อมมืดแปดด้าน แม้แต่ผู้เป็นเอกซ์เปอตก็เถียงกันคอแตก มีความเห็นกันต่าง ๆ นา ๆ ข้าพเจ้าเองไม่รู้เรื่องการเงินเลย ก็ได้แต่ฟังความเห็นของเขาไป เห็นอย่างไหนดีก็ตัดสินเอาอย่างนั้น ไม่เคยประสพความยากลำบากเช่นนี้เลย เพราะฉะนั้น, ถึงแม้จะพลาดพลั้งไปบ้างก็หวังว่าจะได้รับอภัยจากข้าราชการ และประชาชนชาวสยาม จึงขอให้เห็นใจกันบ้าง และให้ช่วยกันทำใจป้ำไปจนกว่าเราจะรอดพ้นจากอันตรายและอุปสรรคอันนี้ไปได้ ข้าพเจ้ายังหวังใจอยู่ว่า นายทหารโดยฉะเพาะคงจะเห็นใจและรู้สึกมีน้ำใจดีต่อข้าพเจ้ามากกว่าคนอื่น ถ้าจะลือก็ขอให้นายทหารช่วยลือในทางที่มีประโยชน์ดี ๆ หน่อย เช่นว่า ทุกคนจะช่วยหนุนหลังรัฐบาล คนทุกคนตลอดจนราษฎรให้พยายามสู้และอดทนในคราวนี้ ข้าพเจ้าบอกแล้วว่า ถ้านายทหารใจเสียในสงคราม คนทั้งเมืองก็ต้องแพ้ คงจะต้องตายหมด หรือเป็นทาษเขาเป็นแน่นอนทีเดียว ถ้าพวกที่เป็นทหารจะต้องมีหน้าที่รบ มีใจแข็ง สู้เสมอ เราก็ต้องต่อสู้ข้าศึกได้ชัยชนะ, ถ้าอย่างนี้แล้วก็จะเป็นทางที่จะหนุนขวัญของคนอื่นให้ดีขึ้นทั้งเมืองทั่วไปเหมือนกัน เราจะผ่านอุปสรรคไปได้โดยเรียบร้อยเหมือนที่ได้ผ่านมาแล้วแต่ไหนแต่ไร

เพราะฉะนั้นขอให้นายทหารช่วยสักทีเถิด ในเรื่องนี้ขอให้ทำน้ำใจให้ดีและช่วยหนุนขวัญของคนไทยทั้งหมด ให้ต่อสู้กับอันตรายของเราเวลานี้

ใจความสำคัญในพระราชดำรัส

๑. ถ้าไม่ตัดข้าราชการเลยจะพิมพ์ธนบัตร์ขึ้นแจกจ่ายก็ได้ แต่ธนบัตร์ที่ออกนั้นก็เท่ากับกระดาษเปล่า เพราะไม่มีเงินทุนหนุนหลัง

๒. จะเก็บภาษีจากคนมั่งมีให้มากขึ้นก็ได้ ซึ่งเวลานี้รัฐบาลกำลังดำริอยู่ แต่การเก็บภาษีจากคนมั่งมีเกินขนาดไปอาจทำให้การค้าขายทรุดโทรมลง

๓. จะขอยืมเงินจากต่างประเทศมาใช้ก็ได้ แต่ถ้ารายได้ยังไม่พอกับรายจ่ายอยู่ ในที่สุดประเทศก็จะต้องล้มละลาย

ด้วยเหตุนี้จึงมีหนทางอยู่ทางเดียวที่จะทำได้ คือการตัดรายจ่าย เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นที่สุดที่จะต้องยุบการงานของเราลงไปพออย่าให้เสียการ เพียงรักษาไว้พอให้ดำเนินการไปได้เท่านั้น.

บทความจากหนังสือพิมพ์ไทย วันเสาร์ที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ ความดังนี้

หนังสือพิมพ์ไทย

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔

พระราชดำรัส

พระราชดำรัสซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแก่นายทหารที่กระทรวงกลาโหมเมื่อวันที่ ๕ เดือนนี้ มีข้อความซึ่งเกี่ยวกับข้าราชการและประชาชนทั่ว ๆ ไปไม่น้อยกว่าทหาร เพราะฉะนั้นจึงเป็นการเหมาะอย่างยิ่งที่กระทรวงกลาโหมได้ส่งสำเนาพระราชดำรัสนี้ให้แก่หนังสือพิมพ์เพื่อความแพร่หลายโดยทั่วกัน

กระแสพระราชดำรัส แสดงให้เห็นโดยชัดแจ้งว่า การดำรงตำแหน่งผู้ปกครองประเทศในยามคับขันเช่นนี้เป็นภาระที่ยากยิ่งเพียงใด ทุก ๆ คนในประเทศเราพากันหนักใจ เพราะเศรษฐกิจตกต่ำ แต่ผู้ที่ต้องหนักใจมากที่สุดคือผู้ที่ถือบังเหียนแห่งการปกครอง

จริงอยู่ประเทศเรามีผู้ชำนาญชาวต่างประเทศ และมีเสนาบดีในตำแหน่งสูง ๆ ซึ่งมีหน้าที่จะทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเป็นทางแนะนำ แต่ความเห็นของผู้ชำนาญก็ผิดแผกแตกต่างไม่ลงรอยกัน เพราะฉะนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงต้องมีพระราชภาระที่จะต้องตัดสินว่าจะเลือกความเห็นข้างไหน

ถ้าหากเลือกถูกก็พอทำเนา แต่ถ้าหากเลือกผิด รัฐบาลและประชาชนทั่วประเทศอาจจะต้องพากันไปสู่ความหายนะก็ได้

ยกตัวอย่าง เช่น ปัญหาเรื่องการลดราคาเงินบาทเป็นต้น การลดราคาเงินบาทอาจมีผลได้และเสียทั้งสองทาง และผู้ที่มีความรู้ในเรื่องนี้มากที่สุด ก็ยังมีความเห็นไม่ลงรอยกัน ความยากลำบากในการตัดสินปัญหาข้อนี้จึงตกเป็นพระราชภาระทั้งสิ้น

ปัญหาเรื่องการบำรุงกสิกรรมก็เช่นเดียวกัน เวลานี้รัฐบาลไม่มีเงินที่จะแบ่งบำรุงการนี้ได้ แต่ถ้าเราไม่บำรุงก็ไม่มีทางจะแก้เศรษฐกิจซึ่งตกต่ำ เราจะกู้เงินเขามาหรือทำหรือจะระงับไว้ชั่วคราว? นี่เป็นปัญหาซึ่งคงไม่มีบุคคลธรรมดาผู้ใดยินดีจะวินิจฉัยโดยรู้สึกว่าตนจะต้องเป็นผู้รับผิดรับชอบภายหลัง

การต่าง ๆ ที่รัฐบาลเราได้ปฏิบัติมาแล้ว เป็นการปฏิบัติโดยถือเอาความปลอดภัยเป็นเกณฑ์สำคัญ ถ้าหากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเลือกทางที่สะดวก ไม่ให้เกิดความไม่พอใจแก่คนชั้นใด ๆ ก็อาจจะพอปฏิบัติได้ คือแทนที่จะตัดรายจ่าย ปลดข้าราชการ และขึ้นภาษี จะโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ธนบัตร์ขึ้นมาก ๆ หรือกู้เงินมาใช้จากต่างประเทศก็ได้ แต่วิธีเช่นนี้เป็นทางนำประเทศไปสู่หายนะ จึงไม่มีพระราชประสงค์จะทำเช่นนั้น

ในการแก้ไขการเงินของรัฐบาลให้สู่ดุลยภาพโดยขึ้นภาษี ตัดรายจ่าย และปลดข้าราชการนั้น ย่อมเป็นของแน่นอนว่าจะต้องมีเสียงคัดค้านจากผู้ที่ได้เคยรับประโยชน์อยู่บางคน ที่รัฐบาลสยามกล้าทำก็เพราะหวังว่า พลเมืองส่วนมากของประเทศเราคงจะรักบ้านเมืองพอที่จะยอมเสียสละเพื่อชาติได้ในคราวจำเป็น

ตัวอย่าง การปลดข้าราชการ ดังนี้

ที่ ๘/๑๑๔๕๓ **กระทรวงมหาดไทย**

วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ตามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยุบเลิกมณฑลปัตตานี รวมกับมณฑลนครศรีธรรมราช ยุบมณฑลจันทบุรี รวมกับมณฑลปราจีน ยุบมณฑลนครชัยศรี รวมกับมณฑลราชบุรี และยุบมณฑลนครสวรรค์ รวมกับมณฑลอยุธยา เว้นแต่จังหวัดตากและจังหวัดกำแพงเพ็ชร์ ยกไปขึ้นมณฑลพิษณุโลกแล้วนั้น เป็นการจำเป็นต้องปลดและเปลี่ยนแปลงตัวสมุหเทศาภิบาลประจำมณฑลต่าง ๆ ไปพร้อมกันด้วย

ข้าพระพุทธเจ้าได้พิจารณาแล้ว เห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ดังนี้ คือ

มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าอุปพัทธพงศ์ ศรีธวัช สมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา มีชนมายุครบ ๕๕ ปี และครบกำหนดปลดในวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ แล้ว

มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครชัยศรี มีชนมายุจะครบ ๕๕ ปีในเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เหมือนกัน

ทั้ง ๒ นี้ ไม่มีเหตุความจำเป็นในราชการอย่างไร สมควรจะปลดออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญเสียพร้อมกันตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นต้นไป

มหาอำมาตย์ตรี พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ต่ออายุราชการมาแต่เมื่ออายุครบ ๕๕ ปี จนบัดนี้อายุย่างเข้า ๕๙ ปี เมื่อมีความจำเป็นต้องยุบเลิกมณฑลปัตตานีด้วยเช่นนี้ ก็จำเป็นต้องปลดออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นต้นไปอีกผู้หนึ่ง

แต่โดยฉะเพาะ มหาอำมาตย์ตรี พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ ได้เคยออกจากราชการมาคราวหนึ่ง เมื่อครั้งรับราชการในตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งปรากฏตามหนังสือกระทรวงพระคลังมหาสมบัติว่าเป็นผู้มีหนี้สินมาก ตกอยู่ในฐานประพฤติตนให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศ จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ โดยมิได้รับพระราชทานบำเหน็จบำนาญ ตั้งแต่กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ จนถึงมีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๕ จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กลับเข้ารับราชการใหม่ ในตำแหน่งปลัดสำรวจกระทรวงมหาดไทยเป็นต้นมา อายุราชการไม่ต่อติดกันได้ ถ้าจะนับตั้งแต่วันเข้ารับตำแหน่งใหม่มาจนบัดนี้ ก็มีอายุราชการเพียง ๑๑ ปีเศษเท่านั้น แม้จะได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญก็เป็นส่วนเล็กน้อย คงจะดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความคับแค้น เมื่อระลึกด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ตั้งแต่ มหาอำมาตย์ตรี พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในคราวนี้ด้วยความซื่อสัตย์ สวามิภักดิ์ และเป็นประโยชน์แก่ราชการ ก็สมควรจะได้รับพระราชทานพระมหากรุณาปกเกล้าปกกระหม่อมเป็นพิเศษและเป็นครั้งสุดท้าย

ถ้าชอบด้วยพระราชดำริ และจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ มหาอำมาตย์ตรี พระยาอุดมพงศ์-เพ็ญสวัสดิ์ ได้รับพระราชทานนับวันราชการตอนเก่าและใหม่ให้ติดต่อกันได้แล้ว จะเป็นพระเดชพระคุณล้นเกล้าล้น-กระหม่อมหาที่สุดมิได้

ส่วนผู้ที่จะดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลต่อไปในมณฑลที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงท้องที่นั้น ถ้าชอบด้วยพระราชดำริข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานบรรจุและย้ายเปลี่ยนดั่งนี้ คือ

๑. ย้าย มหาอำมาตย์ตรี พระยากัลยาณวัฒนวิศิษฏ์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลจันทบุรี และเป็นผู้รักษาราชการตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลปราจีนอยู่ในเวลานี้ ไปเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา

๒. ย้าย มหาอำมาตย์ตรี พระยาอรรถกระวีสุนทร สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ ไปเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลปราจีน รับราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม.

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า **จอมพล** ...

เสนาบดี.

ปัญหาด้านเศรษฐกิจการเงิน

นโยบายการเงินเป็นแบบอนุรักษ์นิยมเช่นกัน คือมุ่งที่จะรักษาเสถียรภาพของค่าภายนอก หรืออัตราแลกเปลี่ยนเงินตราเป็นสำคัญ โดยมุ่งกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทกับเงินตราต่างประเทศ หรือเทียบค่าของเงินบาทกับทองคำให้คงที่ เพราะคิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการค้าและสร้างความเชื่อถือของชาวต่างประเทศให้มีต่อระบบการเงินของไทยด้วย

ส่วนนโยบายการเงินภายใน มุ่งที่จะรักษาค่าหรืออำนาจซื้อของเงินบาท โดยระมัดระวังไม่ให้เกิดเงินเฟ้อ ให้ความสำคัญแก่ทุนสำรอง โดยเฉพาะทองคำหรือค่าปริวรรตแห่งทองคำ โดยเข้าใจว่า ถ้ามีทองคำหรือค่าปริวรรตแห่งทองคำในทุนสำรองเป็นจำนวนมาก ค่าของเงินจะไม่เสื่อมลง*

ปัญหาการเงินนี้เริ่มมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากโลหะเงินมีราคาสูงขึ้นตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๑ ทำให้เหรียญกระษาปณ์ที่ทำด้วยเงินสูญหายเพราะมีผู้ลักลอบส่งไปขายต่างประเทศ รัฐบาลจึงประกาศเพิ่มค่าเงินบาทโดยเพิ่มจากอัตรา ๑๓ บาท ต่อ ๑ ปอนด์ เป็น ๑๒ บาท ต่อ ๑ ปอนด์ และ ๙.๑๔ บาท ต่อ ๑ ปอนด์ ในพ.ศ. ๒๔๖๒ ครั้น พ.ศ. ๒๔๖๓ ราคาโลหะเงินเริ่มลด จึงลดค่าเงินบาทเป็น ๙.๕๐ บาท ต่อ ๑ ปอนด์ เพื่อส่งเสริมสินค้าขาออก พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๔๖๕ ลดค่าเงินบาทลงอีกเป็น ๑๐.๘๐ บาท ต่อ ๑ ปอนด์

จะเห็นได้ว่าอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราไม่แน่นอนอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดผลเสียทางการค้า ทำให้เกิดการเก็งกำไรขึ้นโดยกะระยะที่เงินจะเพิ่มหรือลดค่า เกิดผลเสียต่อเศรษฐกิจของประเทศ และเป็นผลเสียต่อธุรกิจการลงทุน ไม่มีต่างประเทศกล้ามาลงทุน เพราะขาดความมั่นใจในเสถียรภาพทางการเงิน เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก (Sir Edward Cook) จึงเสนอให้ใช้อัตราแลกเปลี่ยนเงินที่คงที่ โดยเสนออัตรา ๑๑ บาท ต่อ ๑ ปอนด์ ซึ่งจะเป็นอัตราที่ทำให้การค้าระหว่างประเทศทั้งในด้านการซื้อ สินค้าขาเข้า และการส่งสินค้าออกอยู่ในสภาพที่ซื้อง่ายขายคล่อง รัฐบาลตกลงประกาศใช้เป็นทางการที่ถาวรในเดือนมีนาคม ๒๔๖๙

การกำหนดมาตราเงิน

ระบบการเงินไทยในเวลานั้นอยู่ในมาตราทองคำชนิดมาตราปริวรรตทองคำซึ่งไม่ได้ใช้ทองคำเป็นหลักโดยตรง อาศัยผูกพันกับการเงินของประเทศอื่นที่อยู่ในมาตราทองคำอีกที โดยเฉพาะเงินปอนด์สเตอร์ลิงของอังกฤษ ทั้งนี้เพราะการค้าส่วนใหญ่ของไทย ทำกับอังกฤษ และดินแดนที่อยู่ในอำนาจของอังกฤษ นอกจากนี้ สถานะของกรุงลอนดอน เป็น

---

* มยุรี นกยูงทอง, **ปัญหาเศรษฐกิจของไทย**...

แหล่งกลางทางการเงิน การแลกเปลี่ยนหรือชำระหนี้สินระหว่างประเทศต่างๆ ทำกันในกรุงลอนดอน ดังนั้นธนาคารต่างๆ ที่เข้ามาตั้งในประเทศไทยและทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนกับพระคลังก็ซื้อขายเฉพาะเงินปอนด์สเตอร์ลิง ดังนั้นประเทศไทยจึงเก็บเงินทุนสำรองธนบัตรและเงินทุนสำรองมาตราทองคำไว้ในกรุงลอนดอนเป็นส่วนใหญ่[๖]

ต่อมาพบว่าการผูกพันในลักษณะเช่นนี้เป็นข้อบกพร่อง เพราะทำให้สถานการณ์ทางการเงินของไทยกระทบกระเทือนไปตามเงินปอนด์ นายคุกเสนอให้ผูกค่าเงินบาทเข้ากับทองคำ ทำให้เงินบาทไม่ต้องขึ้นอยู่กับการเทียบค่าทองคำของเงินสกุลใดสกุลหนึ่ง นอกจากนี้ ทองคำเป็นโลหะที่ได้รับความนิยมในฐานะของสิ่งที่ใช้วัดคุณค่าและเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน จึงออกพระราชบัญญัติประกาศอัตราแลกเปลี่ยนของเงินบาทเป็น ๑ ต่อ ๑๑ ของเหรียญโสเวอเรน (sovereign)* เป็นการเข้าสู่มาตราทองคำ ใช้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งถือเป็นการยกเลิกพระราชบัญญัติธนบัตร ร.ศ. ๑๒๑ พระราชบัญญัติเงินตรา ร.ศ. ๑๒๒ พระราชบัญญัติมาตราทองคำ ร.ศ. ๑๒๗ และพระราชบัญญัติทั้งหลายเกี่ยวกับการเงินที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมต่อมาทั้งหมด เปลี่ยนฐานะทางกฎหมายของธนบัตรให้เป็นธนบัตรที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย และได้เทียบค่าของเงินบาทเข้ากับทองคำโดยตรง[๗] ทำให้ฐานะเงินบาทมั่นคงขึ้นจนถึงระยะตกต่ำทางเศรษฐกิจ จึงประสบปัญหาอีกครั้ง

พ.ศ. ๒๔๗๓ เริ่มเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ช่วงนี้ผู้ที่มีบทบาททางด้านการคลังคือ นายฮอลล์ แพตช์ (Hall Patch) ที่ปรึกษาราชการด้านการคลังซึ่งเข้ามารับราชการต่อจากคุก (Cook) นโยบายการแก้ปัญหาการคลังก็เป็นในทำนองเดียวกัน ในช่วงที่เศรษฐกิจโลกปั่นป่วนก็มีส่วนกระทบกับไทยอยู่บ้าง เช่น

> *"ด้วยพ่อค้าพากันเข้าใจว่ารัฐบาลจะแก้ความคับขันของการเงินด้วยวิธีเปลี่ยนอัตราปริวรรตให้เงินตราของเรามีค่าต่ำลง (inflation of our currency) เพราะความเข้าใจบัดนี้ทำให้เกิดความปั่นป่วนขึ้นในท้องตลาด ถึงกับมีพวกหากำไรเที่ยวขอซื้อทองปอนด์จากแบงก์เดี๋ยวนี้ไว้สำหรับขายในเวลาที่รัฐบาลเปลี่ยนอัตราปริวรรต เป็นทางหากำไรอย่างสดๆ ง่ายๆ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ถ้าทิ้งให้ปั่นป่วนกันอยู่ดังนี้ ใช่แต่จะเสียหายกับในเมืองไทยอย่างเดียว ยังจะกระทบกระเทือนถึงเครดิตของเราในยุโรปและอเมริกา จึงต้องรีบแสดงให้ประชาชนทราบฐานการเงินของแผ่นดินเท่าที่ควรแสดง แล้วให้ทราบว่าจะไม่เปลี่ยนอัตราปริวรรตให้ค่าเงินตราของเราต่ำลงกว่าที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราไว้ในพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. ๒๔๗๑ กับทั้งว่ารัฐบาลจะดำเนินการแก้ไขความคับขันไปในทางที่ดีที่สุดที่จะทำได้ มิให้การเผยแผ่บ้านเมืองในทางเอคอนอมิกถึงกับต้องชะงักทีเดียว....."*[๘]

ส่วนทางด้านอังกฤษได้พยายามพยุงฐานะของเงินปอนด์สเตอร์ลิง ในที่สุดได้ตัดสินใจแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจภายในโดยการปล่อยอัตราปริวรรตให้ลอยตัว ลาออกจากมาตราทองคำ ในเดือนกันยายน ๒๔๗๔ ด้วยเหตุนี้จึงกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะทุนสำรองที่เก็บไว้ที่อังกฤษ ธนาคารต่างๆ ขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล เนื่องจากมีคนถอนเงินบาทเพื่อซื้อเงินตราต่างประเทศ ธนาคารจึงขาดแคลนเงินบาท แต่ธนาคารก็ไม่ยอมนำทองมาซื้อเงินบาทจากคลัง เพราะมีท่าทีว่าเงินบาทอาจจะต้องลดค่า เพื่อทำให้ราคาสินค้าขาออกถูกลง สามารถแข่งขันกับสินค้าชนิดเดียวกันในตลาดต่างประเทศได้จนขายได้ปริมาณมากขึ้น ผู้ผลิตก็จะผลิตได้มากขึ้น ซึ่งส่งผลให้เศรษฐกิจเจริญขึ้น จะทำให้อำนาจซื้อภายในประเทศเพิ่มขึ้น และขายสินค้าออกได้มากขึ้น

---

* หจช. ร. ๗ ค. ๑/๑๙ เรื่องส่งเงินทุนสำรองเงินตราไปฝากไว้ในเมืองต่างประเทศ หนังสือพระองค์เจ้าศุภโยคเกษม ที่ ๖/๓๔๖ วันที่ ๑๓ เมษายน ๒๔๗๑.

* เหรียญโสเวอเรน (sovereign) เป็นเหรียญทองคำของอังกฤษ มีค่าเท่ากับ ๒๐ ชิลลิง หรือ ๑ ปอนด์ ประกอบด้วยเนื้อทองคำบริสุทธิ์ ๗.๓๒๒๓๘ กรัม ดังนั้น ๑ บาท จึงมีค่าเท่ากับทองคำบริสุทธิ์ ๐.๖๖๕๖๗ กรัม.

[๖] มยุรี นกยูงทอง, **ปัญหาเศรษฐกิจของไทย**..., หน้า ๒๑๓.

[๗] หจช. ร. ๗ ค. ๒/๓๕ ประกาศเรื่องไม่เปลี่ยนอัตราปริวรรตให้ค่าของเงินตราตกต่ำให้ประชาชนทราบ หนังสือพระยาโกมารกุลมนตรี ที่ ๒๓๔/๒๐๘๘๐ วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๔๗๓.

ฐานะการเงินของไทยเวลานั้นอยู่ในฐานะที่ทรุดโทรมอย่างยิ่ง ทุนสำรองธนบัตรอ่อน เงินทุนที่จะเรียกใช้ทันทีแทบไม่มี เงินทุนในต่างประเทศตึงเครียด และมีราคาไม่แน่นอน ที่ประชุมอภิรัฐมนตรีเห็นควรให้ตั้งคณะกรรมการพิจารณาเรื่องการลดค่าเงินบาท* ในเดือนเมษายน ๒๔๗๕

สรุปผลได้ว่าในช่วงนั้น รายได้ประเทศซึ่งเกิดจากการกสิกรรมตกต่ำลงเพราะการค้าขายตกต่ำทั่วโลก และราคาเงินบาทสูงเกินกว่าราคาของประเทศที่ส่งสินค้าไป ทำให้สินค้าตกต่ำมากๆ โดยเฉพาะข้าว แต่ค่าใช้จ่ายในการผลิตและการขนส่งไม่ได้ลดลง ยิ่งเมื่ออังกฤษออกจากมาตราทองคำ มีผลให้รายได้ของชาวนาตกต่ำลงอีก การที่ยังอยู่ในมาตราทองคำต่อไป ทำให้สินค้าออกมีราคาแพง และเสียเปรียบประเทศที่ไม่ได้ใช้มาตราทองคำ ในการแข่งขันค้าขายสินค้าชนิดเดียวกัน พ่อค้าไม่สามารถกำหนดราคาสินค้าให้แน่นอนได้ เพราะราคาเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงเหลือทางเลือก ๒ ทาง คือ

๑. ลดค่าเงินบาท แต่ยังอยู่ในมาตราทองคำ ผลเสียคืองบประมาณเงินจ่ายที่เป็นเงินตราต่างประเทศต้องเพิ่มขึ้น และไม่สามารถแก้ปัญหาราคาสินค้าไม่แน่นอน

๒. ออกจากมาตราทองคำ

ในที่สุด รัฐบาลตัดสินใจออกจากมาตราทองคำ โดยใช้อัตราแลกเปลี่ยน ๑๑ บาทต่อปอนด์

สถานการณ์ทางการผลิตและการค้า

สถานการณ์โดยทั่วไปได้รับผลกระทบจากความปั่นป่วนภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ และสถานการณ์เริ่มดีขึ้นช่วงปลายรัชกาลที่ ๖ ต่อต้นรัชกาลที่ ๗ จนถึงราว พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๔๗๓ เศรษฐกิจก็เริ่มตกต่ำอีก

ในด้านการผลิต เนื้อที่ในการปลูกข้าวในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๘ เพิ่มขึ้นระหว่าง ๑๗.๑-๒๑.๑ ล้านไร่* ปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการขยายเนื้อที่เพาะปลูกและเพิ่มผลผลิต คือ ความต้องการสินค้าข้าวทั้งที่นำไปใช้ในการบริโภคภายในประเทศ เพราะเริ่มมีการแบ่งกันผลิตสินค้าประเภทต่างๆ เพื่อการค้า ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าสำคัญ รวมทั้งการส่งเป็นสินค้าออก ทำให้เงินตราหลั่งไหลเข้าประเทศมาก ข้าวไทยได้รับยกย่องทางด้านคุณภาพว่าดี และขายได้ในราคาสูงกว่าข้าวจากพม่าและเวียดนาม ราคาซื้อขายจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่จูงใจให้มีการผลิตมากขึ้น บริเวณที่ปลูกข้าวมากได้แก่ที่ราบภาคกลาง คือ กรุงเทพฯ อยุธยา นครชัยศรี ราชบุรี นครสวรรค์ ฯลฯ

เมื่อมีการเพิ่มผลผลิตข้าว ทำให้กิจการโรงสีขยายตัวตามไปด้วย ขยายตามเขตที่มีเส้นทางคมนาคม คือ รถไฟและถนนผ่าน การดำเนินงานในกิจการนี้ส่วนใหญ่ ตกอยู่ในมือคนเชื้อชาติจีน โรงสีที่นิยมใช้ในขณะนั้น คือโรงสีที่ทำงานด้วยเครื่องจักรไอน้ำ มอเตอร์ไฟฟ้า หรือ มือ ขึ้นกับความสะดวก และความชำนาญ

นอกจากข้าว ผลผลิตที่สำคัญก็มีไม้สักและยาง อุตสาหกรรมไม้สัก ผู้ที่ขอมาทำสัมปทานทำ คือชาวยุโรป ส่วนโรงเลื่อย ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการ ผู้นำส่งออกเป็นชาวยุโรป ผลประโยชน์ที่รัฐบาลได้จึงเป็นเพียงการเก็บรายได้จากบริษัทต่างหาก และตั้งนโยบายว่าเมื่อบริษัทต่างประเทศหมดสัมปทานแล้วรัฐบาลจะเข้าดำเนินการทำเอง ส่วนผลผลิตยาง ผู้ผลิตส่วนใหญ่เป็นชาวไทย

เหมืองแร่ ที่สำคัญได้แก่ดีบุก และ แคสซิตอไรต์ กิจการส่วนใหญ่อยู่ในมือชาวต่างชาติ บริเวณที่ทำคือทางภาคใต้และแถบแหลมมลายู คือแถบจังหวัดภูเก็ต พังงา ระนอง สงขลา นครศรีธรรมราช ยะลา ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีแห่งข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับแร่ดีบุก ในเดือนกันยายน ๒๔๗๔

แม้ว่าเนื้อที่เกษตรกรรมจะเพิ่มขึ้น แต่การพัฒนาทางด้านเทคนิคการผลิตมีน้อย จึงทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่มากขึ้นนักเมื่อเทียบกับจำนวนพื้นที่ที่ขยาย การผลิตยังใช้เทคนิคเดิม และอาศัยความเป็นไปของธรรมชาติเป็นตัวกำหนด

---

* ประกอบด้วย พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เป็นประธาน กรรมการได้แก่ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม ม.จ. สิทธิพร กฤดากร พระยาอินทรมนตรี พระยาไชยยศสมบัติ นายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ และนายคริสเตียนเสน.

* มยุรี นกยูงทอง, **ปัญหาเศรษฐกิจของไทย...**, หน้า ๒๘๗.

รัฐบาลได้จัดตั้งหน่วยงาน สภาเผยแผ่พาณิชย์ โดยมีพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินเป็นนายกสภาฯ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ให้เป็นสภาที่ปรึกษาราชการวางลำดับกิจการสร้างความเจริญทางการค้า และช่วยเหลือเพิ่มผลผลิตทางเกษตรกรรม

สภาเผยแผ่พาณิชย์ ได้ดำเนินการเพื่อบำรุงการเกษตรกรรม โดย

๑. บำรุงพันธุ์ข้าวโดยการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ ต้องมีหน่วยงานทางวิทยาศาสตร์สำหรับทดลอง ปุ๋ย ดิน และพันธุ์ข้าว

๒. ช่วยเหลือให้สินเชื่อแก่ชาวนา และแนะนำให้ชาวนาใช้เครื่องจักรเก็บเกี่ยวข้าว

๓. ให้ความสะดวกในการส่งสินค้าข้าวโดยการจัดการให้มีเส้นทางที่สะดวกในการขนส่งสินค้าข้าว ลดอัตราค่าระวางการบรรทุกและขนส่งสินค้าข้าว และจัดหาท่าเรือสำหรับส่งสินค้าข้าว

๔. หาตลาดเพื่อให้สามารถจำหน่ายสินค้าข้าวได้ โดยจัดให้มีผู้เชี่ยวชาญในการค้าข้าวเดินทางไปประจำอยู่ในตลาดข้าวที่สำคัญๆ ในต่างประเทศ และตรวจตรากำกับลักษณะข้าวให้ได้พันธุ์ดี*

ได้มีการจัดตั้งองค์กรที่จะให้ความช่วยเหลือชาวนาและเกษตรกร โดยการตั้งสหกรณ์และธนาคารเพื่อการเกษตร

สถานการณ์ทางการค้า

สถานการณ์ทางการค้าของโลกใน พ.ศ. ๒๔๖๘ อยู่ในสภาพที่น่าพึงพอใจ ปริมาณการค้าของโลกได้ขยายตัวสูงขึ้นเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๑ สภาพนี้เป็นอยู่จน พ.ศ. ๒๔๗๒ เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอีก ทำให้การค้าของโลกหดตัวลง ประเทศไทยก็ได้รับผลสะเทือนด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากตารางแสดงดุลการค้าของไทย พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๘ ดังนี้

พ.ศ.	สินค้าเข้า	สินค้าขาออก	สินค้าออกมากกว่าสินค้าเข้า	รวมสินค้าออกและสินค้าเข้า
๒๔๖๓	๑๕๙.๗	๙๐.๕	-๖๙.๒	๒๕๐.๒
๒๔๖๔	๑๔๔.๕	๑๘๓.๖	๓๙.๑	๓๒๘.๒
๒๔๖๕	๑๑๔.๓	๑๗๐.๕	๒๖.๒	๓๑๔.๗
๒๔๖๖	๑๔๙.๙	๒๐๑.๖	๕๑.๗	๓๕๑.๔
๒๔๖๗	๑๖๙.๔	๒๐๓.๑	๓๓.๗	๓๗๒.๔
๒๔๖๘	๑๘๑.๔	๒๔๔.๗	๖๓.๔	๔๒๖.๑
๒๔๖๙	๑๙๖.๕	๒๓๙.๓	๔๒.๗	๔๓๕.๘
๒๔๗๐	๒๐๑.๑	๒๗๖.๓	๗๕.๒	๔๗๗.๓
๒๔๗๑	๑๘๙.๘	๒๕๒.๕	๖๒.๗	๔๔๒.๓
๒๔๗๒	๒๐๖.๗	๒๑๙.๘	๑๓.๑	๔๒๖.๕
๒๔๗๓	๑๕๕.๐	๑๖๑.๕	๖.๕	๓๑๖.๕
๒๔๗๔	๙๙.๙	๑๓๔.๒	๓๔.๑	๒๓๔.๑
๒๔๗๕	๘๙.๕	๑๕๒.๕	๖๓.๐	๒๔๒.๐
๒๔๗๖	๙๓.๐	๑๔๔.๑	๕๑.๑	๒๓๗.๐
๒๔๗๗	๑๐๑.๗	๑๗๒.๖	๗๐.๖	๒๗๔.๓
๒๔๗๘	๑๐๘.๘	๑๕๘.๒	๔๙.๕	๒๖๗.๐

ที่มา S.Y.B. B.E. (1937-1938)*

* หจช. เอกสาร ร. ๗ พ. ๘.๑/๑ รายงานการประชุมสภาเผยแผ่พาณิชย์ ครั้งที่ ๕ วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๔๗๕.

* อ้างจาก มยุรี นกยูงทอง ปัญหาเศรษฐกิจของไทย... : หน้า ๒๖๖.

จากตารางจะเห็นได้ว่าภาวะการค้าของไทยอยู่ในระดับที่เกินดุลเป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าอัตราการเกินดุลจะไม่สูงนัก ส่วนระดับการเปลี่ยนแปลงของอัตราจะเห็นได้ว่าเพิ่มขึ้นและลดลงตามภาวะการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลก และปัญหาเศรษฐกิจภายใน ดังที่ได้ศึกษาในรายละเอียดมาแล้ว

ดังได้กล่าวแล้วว่าการค้าที่สำคัญที่สุดคือสินค้าข้าว ระบบการค้าข้าวทำโดยผ่านคนกลาง โดยมีพ่อค้าคนกลางทำหน้าที่ติดต่อระหว่างชาวนาและพ่อค้าขายส่ง ทั้งนี้เพราะชาวนาไม่มีพาหนะเดินทาง ไม่สามารถทำการขนส่งด้วยตนเองได้ และขาดเส้นทางคมนาคมที่จะติดต่อไปถึงแหล่งของชาวนาได้สะดวกและโรงสีก็ตั้งอยู่ไกล ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยพ่อค้าคนกลาง นอกจากนี้ ในด้านการดำเนินงานทางด้านธุรกิจ ชาวนาหรือชาวไทยโดยทั่วไปก็ไม่มีความสันทัดในการจัดการ ดังนั้นการค้าในรูปธุรกิจเพื่อแสวงหากำไร จึงตกอยู่ในมือชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวจีน อินเดีย และชาวยุโรป

ปัญหาจากการดำเนินการค้าของพ่อค้าก็คือ การทำให้ข้าวเสื่อมคุณภาพโดยการปลอมปน วิธีการแก้ปัญหาของรัฐบาลในวิธีดำเนินการค้าเช่นนี้ กระทำโดยการตั้งยุ้งฉางภายใต้การควบคุมของรัฐบาล ด้วยวิธีนี้รัฐบาลสามารถกำหนดราคาข้าวได้แน่นอนในการซื้อข้าวจากชาวนา และขายข้าวให้โรงสี ชาวนาสามารถนำข้าวมาเก็บในยุ้งฉางของรัฐบาลได้อย่างปลอดภัย และได้ราคายุติธรรม ซึ่งจะทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำลง เพราะรัฐบาลจะกำหนดค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานยุ้งฉางในอัตราต่ำสุด เพื่อจะตัดกำไรของพ่อค้าคนกลาง แต่ในทางปฏิบัติก็ทำไม่ได้ผลนัก

นอกจากนี้รัฐบาลยังส่งเสริมโดยการให้ความสะดวกในการขนส่ง ซึ่งใช้ทั้งทางน้ำ และทางรถไฟ เป็นสำคัญ โดยลดอัตราค่าระวางลงเพื่อให้ค่าใช้จ่ายในการขนส่งทางรถไฟมีราคาเท่าๆ กับการขนส่งทางน้ำ และเพิ่มการตัดถนนเพื่อใช้ในการขนส่งให้สะดวกยิ่งขึ้น แต่การจะพยายามทำลายวิธีดำเนินการค้าโดยอาศัยพ่อค้าคนกลางเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก รัฐบาลจึงอาศัยวิธีการสหกรณ์ด้วย สหกรณ์ก็ต้องพยายามแก้ปัญหาสภาพความเป็นอยู่ของชาวนามาก เพราะสภาพของชาวนาซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์ เป็นชาวนาที่มีหนี้สินอยู่แล้วทั้งสิ้น และจะต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง ปีใดทำนาไม่ได้ผลดี ก็ยิ่งมีหนี้สินทับทวีมากขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุดต้องยอมยกที่ดินให้แก่เจ้าหนี้ เมื่อชาวนาเข้ามาเป็นสมาชิกสหกรณ์ สิ่งแรกที่สหกรณ์จะต้องช่วยคือ การปลดเปลื้องหนี้สินเดิมให้ โดยให้สมาชิกกู้จากสหกรณ์ไปใช้หนี้เดิม คงเป็นหนี้สหกรณ์แต่เพียงแห่งเดียว เมื่อสมาชิกใช้หนี้หมดแล้ว สมาชิกก็อาจจะลาออก หรือกู้เงินสหกรณ์ต่อไปเพื่อใช้ลงทุนได้ ทำให้ฐานะของสมาชิกดีขึ้นเพราะหนี้สินลดลง ฐานะทั่วไปดีขึ้น* นี่เป็นความคาดหวังของการตั้งนโยบายสหกรณ์ แต่ในสภาพความเป็นจริงชาวนาส่วนใหญ่ฐานะก็ยังตกต่ำอยู่

อย่างไรก็ตาม ถือได้ว่าข้าวเป็นสินค้าสำคัญอันดับหนึ่งของไทย ทำรายได้ให้รัฐบาลมาก ถ้าไม่นับรายได้จากภาษีอากร

---

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๙.

ตารางแสดงปริมาณสินค้าข้าว และปริมาณการส่งออก พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๘

พ.ศ.	ปริมาณเป็นหาบ	ราคาเป็นบาทต่อ ๑ หน่วยหาบ	ค่ารวมเป็นบาท
๒๔๖๘	๒๒,๙๒๙,๑๑๔	๗.๓๐	๑๖๗,๔๐๙,๓๕๙
๒๔๖๙	๒๑,๗๙๙,๕๔๑	๗.๕๘	๑๖๕,๒๒๖,๒๓๔
๒๔๗๐	๒๘,๖๗๐,๖๕๔	๗.๐๒	๒๐๑,๑๕๖,๓๔๙
๒๔๗๑	๒๔,๖๖๗,๓๐๙	๗.๑๐	๑๗๕,๑๒๓,๗๘๑
๒๔๗๒	๑๘,๘๖๐,๐๘๗	๗.๓๗	๑๓๙,๐๘๗,๓๙๐
๒๔๗๓	๑๗,๑๑๒,๓๓๐	๖.๐๒	๑๐๓,๐๖๗,๗๑๘
๒๔๗๔	๒๒,๒๐๐,๔๕๓	๓.๔๙	๗๗,๕๐๐,๓๕๔
๒๔๗๕	๒๗,๘๖๗,๒๑๐	๓.๓๘	๙๔,๒๐๐,๖๖๐
๒๔๗๖	๒๗,๗๒๔,๖๓๑	๒.๙๙	๘๒,๙๒๗,๓๓๐
๒๔๗๗	๓๓,๗๐๑,๑๒๕	๒.๙๒	๙๘,๔๓๗,๓๙๗
๒๔๗๘	๒๕,๐๒๙,๗๖๖	๓.๖๓	๙๐,๘๓๕,๖๒๒

ที่มา S.Y.B. B.E. (1937-1938)*

จะเห็นได้ว่าสถานการณ์การค้าข้าวของไทย ทางด้านปริมาณการส่งออกอยู่ในปริมาณที่สม่ำเสมอ ไม่สูงขึ้นมากหรือไม่ต่ำลงมาก ยกเว้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๔๗๔ ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำมาก สถานการณ์ทางการค้าย่ำแย่ ไทยไม่สามารถส่งข้าวออกขายได้เลย แต่ในช่วงต่อมาก็กระเตื้องขึ้น ส่วนทางด้านราคาไม่สูงขึ้นมากแม้ว่าในภายหลังที่เศรษฐกิจกระเตื้องขึ้นแล้ว

การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

แนวนโยบายในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในรัชสมัยนี้ แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ๒ กลุ่มคือ

๑. แนวความคิดของกลุ่มกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

๒. แนวความคิดของกลุ่มอภิรัฐมนตรี

ทั้ง ๒ กลุ่มนี้ เป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น และสามารถผลักดันความคิดเห็นให้กลายเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้ นอกจากนี้ยังมีอีกกลุ่มหนึ่ง คือกลุ่มประชาชนโดยทั่วไป ส่วนใหญ่ก็เป็นประชาชนในระดับสูงขึ้นมาจากประชาชนสามัญธรรมดาโดยทั่วไป เพราะมักจะเป็นกลุ่มที่มีโอกาสได้รับการศึกษา กล่าวอย่างง่ายก็เป็นกลุ่มปัญญาชนนั่นเอง กลุ่มนี้แสดงความคิดเห็นผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์ หรือถวายฎีกาแสดงความคิดเห็น แต่ความคิดของกลุ่มนี้ไม่จำเป็นที่รัฐบาลจะนำมาปฏิบัติเสมอไป อย่างไรก็ดี ความเห็นของคนกลุ่มนี้ก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะเป็นแนวความคิดอีกแง่หนึ่ง จากฝ่ายของประชาชน

แนวความคิดของกลุ่มกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

กลุ่มนี้มีแนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์แบบอนุรักษ์นิยม ดังจะเห็นได้จากรายละเอียดในการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจดังได้กล่าวมาแล้ว คนในกลุ่มความคิดนี้ที่สำคัญคือพระยาโกมารกุลมนตรี เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และที่ปรึกษาทางด้านการคลังแทบทุกคนซึ่งเป็นชาวอังกฤษ นับตั้งแต่นายซี. รีเวต คาร์แนค (C. Rivett Carnac)

* เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๗๕.

นายวิลเลียมสัน (W.J.F. Williamson) เซอร์เอดเวิร์ด คุก (Sir Edward Cook) และนายฮอลล์ แพตช์ (Hall Patch) ซึ่งมีนโยบายไปในทำนองเดียวกัน คือปรับงบประมาณให้ได้ดุล ทำให้รัฐบาลดำเนินนโยบายการคลังแบบเข้มงวด โดยการตัดรายจ่าย ดุลข้าราชการออก และเพิ่มภาษี วิธีการทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดปัญหาแก่ประชาชนทั้งสิ้น และทั้งหมดก็นำไปสู่การขาดความเชื่อถือในการบริหารราชการแผ่นดิน ส่วนนโยบายทางด้านการเงิน รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายการเงินที่รัดกุมเพื่อรักษาอัตราการแลกเปลี่ยนเงินบาทให้คงที่ และป้องกันเงินเฟ้อ ไม่ยอมใช้นโยบายกู้เงินทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ ทำให้เศรษฐกิจซึ่งทรุดต่ำอยู่แล้ว ยิ่งทรุดต่ำลงไปอีก

ถ้าพิจารณาทางด้านรัฐบาลเอง การที่กำหนดนโยบายเช่นนั้น อาจเป็นไปได้ว่ามีความตั้งใจและความปรารถนาดี เพราะเป็นช่วงไม่นานนักหลังจากที่รัฐบาลเริ่มใช้นโยบายและวิธีการหลายอย่างแบบตะวันตก เป็นการยากที่รัฐบาลจะเข้าใจหลักนโยบายเศรษฐกิจแบบอื่น ๆ จึงพยายามอย่างยิ่งที่จะต้องรักษางบประมาณให้ได้ดุล

แนวความคิด ของกลุ่มอภิรัฐมนตรี

คนสำคัญในกลุ่มนี้มีพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม นายเอช. คริสเตียนเสน ข้าหลวงใหญ่พาณิชย์ และนายอาร์.เอส.เลอเบย์ ที่ปรึกษากระทรวงพาณิชย์ ผู้ที่สนับสนุนได้แก่ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย ทั้งหมดมีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมที่ไม่เคร่งครัดนัก

ด้านการคลัง ไม่เน้นการปรับงบประมาณให้ได้ดุลเป็นหลักแต่เพียงประการเดียว และไม่เห็นด้วยกับการใช้มาตรการตัดทอนอย่างเข้มงวด ถือหลักว่าควรทำดุลยภาพภายในขอบเขตที่ไม่ทำให้เกิดผลเสียหายแก่การปกครอง

จะเห็นได้ว่าทั้ง ๒ กลุ่ม มีความคิดขัดแย้งกันอยู่ แม้ว่าโดยหลักการทั้งหมดจะคล้ายคลึงกัน แต่ก็ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกันในด้านการปฏิบัติเรื่อยมา ปีที่มีข้อขัดแย้งมากที่สุด คือ พ.ศ. ๒๔๗๕ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเสนองบประมาณรายได้ว่าเป็น ๖๘ ล้านบาท ในขณะที่อนุกรรมการเสนาบดีสภาเสนอตัวเลขรายได้ว่าเป็น ๗๔ ล้านบาท และว่าตัวเลขที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเสนอนั้น เป็นตัวเลขที่ต่ำเกินความเป็นจริงมากเกินไป รัฐบาลตกลงยอมรับตัวเลขงบประมาณรายได้ของอนุกรรมการเสนาบดีสภา แม้ว่าพระยาโกมารกุลมนตรี เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และนายฮอลล์ แพตช์ ที่ปรึกษาทางด้านการคลังจะมีความเห็นคัดค้านมาก เมื่อรัฐบาลไม่เห็นด้วยในข้อเสนอ นายฮอลล์ แพตช์จึงลาออกเมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๔๗๕ และในวันที่ ๙ เมษายน ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้พระยาโกมารกุลมนตรีเวนคืนตำแหน่งและแต่งตั้งให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม กลับเข้ารับราชการในตำแหน่งเสนาบดีแทนเป็นครั้งที่ ๒ ในวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕[๑] เนื่องจากพระยาโกมารกุลมนตรีมีความเห็นขัดแย้งกับรัฐบาล ในปัญหาหลักการและการปฏิบัติงานก็ไม่เป็นที่พอใจหลายประการ เช่นการขายเงินเหรียญบาทและการซื้อทองคำ รัฐบาลเห็นว่ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติไม่ค่อยแสดงรายละเอียดว่าได้กำไรหรือขาดทุนเพียงใด รัฐบาลต้องเสียค่ารักษา และขาดทุนเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้โดยบุคลิกส่วนตัวพระยาโกมารกุลมนตรีไม่สู้จะมีความสัมพันธ์อันดีนักกับอภิรัฐมนตรีบางพระองค์ เช่น พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน มักจะแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมาซึ่งอาจก่อให้เกิดความขุ่นข้องได้ง่าย

การที่นายฮอลล์ แพตช์ลาออก รัฐบาลพิจารณาว่าจำเป็นจะต้องหาที่ปรึกษาการคลังคนใหม่ เพื่อสร้างความเชื่อถือในต่างประเทศ และที่ปรึกษาก็จะต้องเป็นชาติอังกฤษเหมือนที่ปรึกษาคนก่อน ๆ เพราะการติดต่อทางเศรษฐกิจทำกับอังกฤษมาก รัฐบาลไทยได้ขอร้องให้เซอร์เอดเวิร์ด คุก ช่วยแนะนำ ซึ่งได้แนะนำนายแบกซ์เตอร์ (Baxter) ชาวอังกฤษมาให้ และแม้เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ แล้ว รัฐบาลใหม่ยังคงจ้างนายแบกซ์เตอร์เป็นที่ปรึกษาการคลังคนต่อไป

---

[๑] สุวดี เจริญพงศ์ **ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕**, หน้า ๙๗.

ปฏิกิริยาของประชาชน

มีประชาชนหลายฝ่ายได้พยายามเสนอความเห็นโดยผ่านหนังสือพิมพ์เพื่อชี้ให้เห็นแนวทางในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และฏีกาแสดงความคิดเห็นอันแสดงให้เห็นว่าประชาชนเริ่มตื่นตัว และมีปฏิกิริยาต่อสภาวะที่กำลังเผชิญอยู่ แสดงความเป็นห่วงประเทศหลายฉบับ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

คณะรัฐบาลใหม่ของคณะราษฎร ซึ่งมีพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรี ทางด้านนโยบายการคลังยังคงดำเนินแบบอนุรักษ์นิยมอยู่แต่ไม่ถึงกับเคร่งครัดมาก เพื่อรักษาเสถียรภาพทางด้านการคลัง ดำเนินนโยบายการคลังแบบประหยัด ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจโลกกำลังดีขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลจึงสามารถหารายได้ได้มากกว่ารายจ่าย ๙.๔ ล้านบาท ฐานะการคลังของประเทศเริ่มดีขึ้น รัฐบาลเริ่มใช้นโยบายกู้เงินต่างประเทศ เพื่อส่งเสริมโครงการต่าง ๆ ในโครงการพัฒนาเศรษฐกิจระยะยาว

ขณะเดียวกัน คณะราษฎรได้มอบหมายให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) เป็นผู้ร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในคณะราษฎรต่อมา เนื่องจากเค้าโครงเศรษฐกิจนี้มุ่งให้ราษฎรใช้แรงงานเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง กำหนดให้บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๘-๕๕ ปี เป็นข้าราชการตามประเภทของงาน ทำตามกำลังความสามารถและคุณวุฒิ ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลหรือสหกรณ์ ในการพัฒนาเศรษฐกิจ มุ่งปฏิวัติการกสิกรรมมากกว่าการอุตสาหกรรม พยายามดึงปัจจัยการผลิต ๓ ประเภท คือ ที่ดิน ทุน และแรงงาน มาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะที่ดินให้เป็นของรัฐ เพื่อจะได้ประกอบกสิกรรมได้เต็มที่ นำเครื่องจักรกลมาใช้เพื่อให้มีประสิทธิภาพทางการผลิตสูงขึ้น รัฐบาลควรเก็บภาษีทางอ้อมมากขึ้น กู้เงินทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ใช้ระบบสหกรณ์ที่รัฐดำเนินการจัดตั้งให้ผลประโยชน์ตกเป็นของรัฐ ให้มีสภาจัดวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมโดยให้รัฐเป็นเจ้าของ และตั้งธนาคารชาติ*

เค้าโครงนี้ก่อให้เกิดความแตกแยกทางความคิดในคณะรัฐมนตรีเป็น ๒ ฝ่าย คือ กลุ่มหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งมีความคิดเป็นทำนองสังคมนิยม และกลุ่มที่มีความคิดแบบเสรีนิยม มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เป็นหัวหน้า ไม่เห็นด้วยกับความคิดของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ความแตกแยกเห็นได้ชัดเจนในการลงคะแนนเสียงในคณะรัฐมนตรี ในที่สุดรัฐบาลออกพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎร และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราชั่วคราว ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ต่อมามีการตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ขึ้น โดยตัดรัฐมนตรีชุดเก่าออก ๕ นาย รวมทั้งหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในคณะราษฎรมากขึ้น วันที่ ๒ เมษายน ๒๔๗๖ ตราพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ขึ้น ทำให้หลวงประดิษฐ์-มนูธรรมต้องเดินทางออกนอกประเทศ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าปฏิเสธแนวความคิดของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมอย่างเต็มที่

วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา บังคับให้คณะรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติ-ธาดา ลาออกจากตำแหน่ง ขึ้นเป็นนายกแทน ดึงหลวงประดิษฐ์มนูธรรมกลับมาร่วมรัฐบาลอีก แต่ไม่ได้ใช้เค้าโครงเศรษฐกิจ เพราะก่อให้เกิดความขัดแย้งมาก คนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายหรือวิธีการแบบที่เสนอ รัฐบาลจึงยังคงดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบอนุรักษ์นิยมต่อไป โดยรักษาอัตราการแลกเปลี่ยนเงินตรา และจัดรายได้รายจ่ายให้อยู่ในดุลยภาพ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แม้ว่าจะได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว นโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลใหม่ยังคงดำเนินรอยตามแบบที่เคยทำกันมา จะแตกต่างกันอยู่บ้างในส่วนรายละเอียด และความเคร่งครัดต่อนโยบาย เริ่มยอมรับวิธีการแบบใหม่บ้าง โดยมุ่งเน้นที่การพัฒนาโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

---

* มยุรี นกยูงทอง, **เล่มที่อ้างแล้ว**, หน้า ๓๓๖ - ๓๓๗.

เศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ในภาวะที่ยากลำบากมาก เพราะเป็นสภาพที่กระทบมาจากเศรษฐกิจโลก ประกอบกับวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างเคร่งครัด มีส่วนทำให้สภาพเศรษฐกิจบีบคั้นมากยิ่งขึ้น จนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่นโยบายเศรษฐกิจภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยังคงเดินตามลักษณะดั้งเดิม ลักษณะการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงมากนัก ประจวบกับภาวการณ์เศรษฐกิจโลกดีขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจไทยฟื้นตัวดีขึ้น

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑/๔ สำเนารายงานการประชุมสภาการคลัง (๑๔ เม.ย. ๒๔๖๙ - ๑๘ ต.ค. ๒๔๗๓).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑/๑๙ เรื่องส่งเงินทุนสำรองเงินตราไปฝากไว้ในเมืองต่างประเทศ (๑๓ - ๑๘ เม.ย. ๒๔๗๐).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑/๒๕ ส่งข้าราชการออกไปตรวจศึกษาการเก็บภาษีในเมืองต่างประเทศ (๑๒ - ๑๖ มี.ค. ๒๔๗๑)

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑/๔๔ เรื่องถอนเงินปอนด์ซื้อทองคำ (๒๘ ม.ค. ๒๔๗๔ - ๑๖ เม.ย. ๒๔๗๕).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑/๔๗ เรื่องขออนุญาตจ่ายเงินในประเภทลดเงินกู้ (๑๖ - ๑๙ มิ.ย. ๒๔๗๕).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๒ พระราชบัญญัติอากรการพนัน (๒๕ พ.ค. ๒๔๖๖ - ๒๒ ต.ค. ๒๔๗๓).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๔ พระราชบัญญัติเงินรัชชูปการ (๙ มี.ค. ๒๔๖๘ - ๒๗ ม.ค. ๒๔๗๓).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๒๐ ประกาศเก็บเลื่อนและลดเงินอากรค่านา (๑๒ ต.ค. ๒๔๖๙ - ๔ ก.พ. ๒๔๗๘).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๒๒ ประกาศยกเลิกการเก็บเงินค่าเผา อันได้จากการตรวจเงินค่าภาษีอากร (๑๒ ต.ค. - ๒๐ ธ.ค. ๒๔๗๐).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๓๕ ประกาศเรื่องไม่เปลี่ยนอัตราปริวรรตในค่าของเงินตราตกต่ำให้ประชาชนทราบ

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๔๑ พระราชบัญญัติภาษีเงินเดือน และกฎเสนาบดี (๑๘ ก.พ. ๒๔๗๔ - ๑๕ ส.ค. ๒๔๗๕).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๕/๒ ทำถนนของพระคลังข้างที่ริมถนนเพลินจิต (๒๙ เม.ย. - ๑๔ พ.ค. ๒๔๖๙).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๕/๓ น้ำประปาในพระราชฐาน (๑๙ พ.ค. ๒๔๖๙ - ๖ ต.ค. ๒๔๗๐).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๕/๑๑ ซ่อมและทำสิ่งต่างๆ ที่พระราชวังบางปะอิน (๒๕ ส.ค. ๒๔๗๐ - ๒๕ ส.ค. ๒๔๗๓).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๕/๒๗ สภาจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลกู้เงินพระคลังข้างที่ (๑๔ - ๑๘ มิ.ย. ๒๔๗๕).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๙/๑ จัดการใช้หนี้เงินกู้ (๑๔ ม.ค. - ๑๔ มี.ค. ๒๔๗๑).

	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๙/๔	ทูตฝรั่งเศสถามถึงการที่รัฐบาลสยามจะกู้เงิน (๑๔ - ๑๖ มี.ค. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๒	ขอยกเว้นเหรียญตรา (๘ ก.ค. ๒๔๗๐ - ๑๓ ก.พ. ๒๔๗๔).
จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.	**เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๓**	เก็บเงินอากรค่าน้ำแก่ชาวเกาะสีชังและเกาะล้าน (๒๗ ก.ค. - ๙ ส.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๑๐	ประกาศงดเก็บเงินค่าภาษีอากรต่างๆ (๒๒ ก.ย. - ๒ ต.ค. ๒๔๗๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๑๖	ภาษีเงินเดือน ฯลฯ ทางกรมพระคลังข้างที่ (๒๐ เม.ย. - ๒๐ มิ.ย. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๑๗	ยกเว้นไม่เก็บภาษีเงินเดือนแก่คณะทูต (๑๒ พ.ค. - ๑๕ มิ.ย. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔/๒	ฐานะการเงินแผ่นดินและเงินสะเตอร์ลิงกับเรื่องลดราคาเงินบาท พ.ศ. ๒๔๗๔ (๑๕ ต.ค. - ๓ ง.ค. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔/๓	ฐานะการเงินแผ่นดิน.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔.๒ ก/๔	ฐานะการเงินแผ่นดิน.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔/๕	ฐานะการเงินแผ่นดิน.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔/๗	ฐานะการเงินตอนตั้งกรรมการพิจารณาอัตราแลกเปลี่ยนเงิน พ.ศ. ๒๔๗๕ (๑๐ ก.พ. ๒๔๗๔ - ๑๐ พ.ค. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๑/๑	งบประมาณเงินแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๐.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๑/๓	งบประมาณเงินแผ่นดิน ๒๔๗๓.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๑/๔	งบประมาณเงินแผ่นดิน ๒๔๗๔.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๑/๕	งบประมาณเงินแผ่นดิน ๒๔๗๕.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๓/๑	ฐานะแห่งการเงินและจัดทำงบประมาณให้เข้าสู่ดุลยภาพ.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๑/๙๑	พระราชดำรัสในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล เกี่ยวกับการเงินตกต่ำ.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๒๐/๑๔๓	ฎีกาถวายความเห็น.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๒๐/๑๙๔	ฎีกาถวายความเห็น.

เอกสารชั้นรอง

การคลัง, กระทรวง. **กระทรวงการคลังครบรอบ ๑๐๐ ปี ๑๔ เม.ย. ๒๕๑๘**. กรุงเทพฯ : กระทรวงการคลัง, ๒๕๑๘.

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. **ปฏิวัติ ๒๔๗๕**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล. **การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

มยุรี นกยูงทอง. **ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๘ - ๒๔๗๕**. คำบรรยายวิชาสังคมกับเศรษฐกิจ ภาคต้น ปีการศึกษา ๒๕๒๒.

วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐.

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. **ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘ - ๒๔๕๓)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สุนทรี อาสะไวย์ และอัจฉราพร กมุทพิสมัย. **ประวัติศาสตร์สังคมไทย ๒๔๓๕ - ๒๔๗๕ พิจารณาการจัดระเบียบการบริหารประเทศ ให้ทันสมัยและอิทธิพลของตะวันตกที่มีต่อสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุภาภรณ์ จรัลพัฒน์. **ภาษีฝิ่นกับนโยบายด้านการคลังของรัฐบาลไทย พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๖๘**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

สุวดี เจริญพงศ์. **ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตย และสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕**. วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๙.

สุวิทย์ ไพทยวัฒน์. **วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๗๕**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

เสถียร ลายลักษณ์ ผู้รวบรวม. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๕ พ.ศ. ๒๔๗๕**. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

อัมมาร์ สยามวาลา. **ข้าวในเศรษฐกิจของไทย**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒.

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

การคมนาคมและการสื่อสาร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคที่รัฐบาลประสบกับปัญหาเศรษฐกิจอย่างหนัก งบประมาณการบริหารและการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ ได้รับการพิจารณาตัดทอน รวมทั้งงบประมาณด้านการพัฒนาการคมนาคมและการสื่อสารด้วย แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากเป็นที่ตระหนักกันดีว่า หากการคมนาคมและการสื่อสารไม่สะดวกรวดเร็วแล้ว การบริหารและการพัฒนาประเทศย่อมไม่อาจบรรลุถึงเป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นการปกครอง การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ การป้องกันประเทศ การกสิกรรม อุตสาหกรรม หรือการพาณิชย์ ย่อมจะต้องประสบอุปสรรคไปทั้งสิ้น ฉะนั้น แม้งบประมาณจะมีไม่เพียงพอรัฐบาลก็ได้พยายามควบคุมส่งเสริมให้ส่วนราชการที่รับผิดชอบด้านการคมนาคมและการสื่อสารปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายให้ได้มากที่สุด อีกทั้งยังได้ส่งเสริมธุรกิจเอกชนด้านบริการการขนส่งและการคมนาคมอีกด้วย ประวัติการพัฒนาการคมนาคมและการสื่อสารในสมัยนี้จึงก้าวหน้าไปได้ค่อนข้างกว้างไกลในทุกด้าน

การปรับปรุงส่วนราชการที่รับผิดชอบการคมนาคมและการสื่อสาร

งานด้านการคมนาคมและการสื่อสารอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงคมนาคม โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมหน้าที่การรถไฟ การคมนาคมทางบกทางน้ำ และการสื่อสารรวมเป็นกระทรวงหนึ่ง พระราชทานนามว่ากระทรวงคมนาคม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๔

ถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ประกาศกระแสพระบรมราชโองการรวมหน้าที่ราชการกระทรวงคมนาคมและกระทรวงพาณิชย์เป็นกระทรวงเดียวกัน เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ด้วยมูลเหตุปรากฏตามประกาศพระบรมราชโองการ ดังนี้

"บัดนี้ได้ทรงสังเกตว่า การค้าขายในสยามประเทศเจริญขึ้นโดยลำดับ การงานในสองกระทรวงดังกล่าวมานี้ก็ลงรูปคล้ายๆ กันยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน กล่าวคือ บำรุงส่งเสริมการค้าขายด้วยกันทั้งสองฝ่าย ถ้ารวมหน้าที่บังคับบัญชาเสียได้จะเปนประโยชน์แก่บ้านเมืองยิ่งขึ้น ด้วยจะเปลื้องรายจ่ายในการที่แยกเปนสองกระทรวงอยู่เช่นนี้

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รวมสองกระทรวงนี้เข้าเปนกระทรวงเดียวกัน พระราชทานนามว่ากระทรวงคมนาคมและพาณิชยการ และให้เสนาบดีถือตราพระรามทรงรถ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายนศกหน้าเป็นต้นไป"[๑] และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศแต่งตั้งในวันเดียวกันนั้นให้ พลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน[๒] เป็นผู้รั้งเสนาบดี

ครั้นต่อมา ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ และพลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ว่าด้วยชื่อกระทรวงว่า ทั่วโลกนิยมการพาณิชย์สำคัญกว่าการคมนาคม ชื่อกระทรวงจึงควรแก้ไขเป็นกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม มิฉะนั้นโลกจะเข้าใจว่าประเทศไทยเห็นการคมนาคมสำคัญกว่าการพาณิชย์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเปลี่ยนนามกระทรวง ดังต่อไปนี้

---

[๑] กจช. **เอกสาร ร. ๗ พ. ๑/๒** ประกาศรวมหน้าที่ราชการตั้งเปนกระทรวงคมนาคมและพาณิชยการ.

[๒] ขณะนั้น ทรงกรมเป็นที่ พลเอกพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน

ประกาศ

เปลี่ยนนามกระทรวงคมนาคมและพาณิชยการ เป็นกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม[๑]

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่าตามประกาศรวมหน้าที่ราชการกระทรวงคมนาคมและกระทรวงพาณิชย์ ลงวันที่ ๒๓ เดือนนี้ ที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า กระทรวงคมนาคมและพาณิชยการนั้น ยังไม่เหมาะ เพราะการพาณิชย์เป็นของสำคัญอย่างยิ่ง ที่รัฐบาลหวังจะบำรุงให้เจริญมากที่สุดที่จะเป็นได้ จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามใหม่ เรียกว่า กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ให้นิยมใช้ดั่งนี้สืบไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ เป็นปีที่ ๑ ในรัชชกาลปัจจุบัน

กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมประกอบด้วยส่วนราชการที่รับผิดชอบงานด้านการคมนาคมและการสื่อสาร คือ กรมบัญชาการ (มีกองการบินพลเรือนร่วมอยู่ด้วย) กรมไปรษณีย์โทรเลข กรมรถไฟ และกรมทาง[๒]

เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๗๕ ได้มีประกาศพระบรมราชโองการผลัดเปลี่ยนเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่าง ๆ และรวมกระทรวง กระทรวงพาณิชย์ และคมนาคมได้รวมเข้ากับกระทรวงเกษตราธิการ เป็นกระทรวงเกษตรพาณิชยการ มีมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาวงษานุประพันธ์ (ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์) เป็นเสนาบดี

พ.ศ. ๒๔๗๖ คณะรัฐมนตรี [๓] ถวายคำปรึกษาว่าสมควรแบ่งส่วนราชการใหม่เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงาน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งกระทรวงและกรม พุทธศักราช ๒๔๗๖ กิจการคมนาคมและการสื่อสารรวมอยู่กับกระทรวงเศรษฐการคือ กรมรถไฟ กรมไปรษณีย์โทรเลข และกรมเจ้าท่า ส่วนกรมทางยุบเป็นกองสังกัดกระทรวงมหาดไทย

พ.ศ. ๒๔๗๗ งานการคมนาคมและการสื่อสารสังกัดทบวงพาณิชย์และคมนาคม กระทรวงเศรษฐการ ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๗ และได้เพิ่มกรมการขนส่งอีก ๑ กรม แต่ในปีเดียวกันนี้ รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๓ ยุบเลิกทบวงในกระทรวงเศรษฐการ และกรมการขนส่ง เหลือส่วนราชการที่รับผิดชอบงานด้านการคมนาคมและการสื่อสารที่สังกัดกระทรวงเศรษฐการ คือกรมรถไฟ กรมเจ้าท่า[๔] และกรมไปรษณีย์โทรเลข

เสนาบดีและรัฐมนตรีที่รับผิดชอบงานด้านการคมนาคมและการสื่อสารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรายนามดังต่อไปนี้

เจ้าพระยาวงษานุประพันธ์ (ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงคมนาคม ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕

---

[๑] **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๘ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๖๘** (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๗), หน้า ๔๐๘.

[๒] กรมทางตั้งขึ้นครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๕ สังกัดกระทรวงคมนาคม ควบคุมดูแลทางของประเทศทั้งทางบกทางน้ำ พ.ศ. ๒๔๕๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้โอนกองทางน้ำของกรมทางไปขึ้นกรมทดน้ำ กระทรวงเกษตราธิการ พ.ศ. ๒๔๖๐ รวมกรมทางขึ้นกับกรมรถไฟหลวง

[๓] ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เรียกตำแหน่งเสนาบดีว่ารัฐมนตรี เพราะ "เสนาบดี" แปลตามศัพท์ว่า "นายพล" เมื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง แยกราชการฝ่ายทหารและราชการฝ่ายพลเรือนออกจากกันแล้วคำว่า "เสนาบดี" จึงเปลี่ยนเป็น "รัฐมนตรี"

[๔] กรมเจ้าท่า เดิมสังกัดกระทรวงมหาดไทยจน พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงย้ายไปสังกัดกระทรวงเศรษฐการ

พลเอกพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ดำรงตำแหน่งผู้รั้งเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ และดำรงตำแหน่งเสนาบดี ตั้งแต่วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๙

มหาอำมาตย์ตรี พระยาสารศาสตร์ศิริลักษณ์ (สรรเสริญ สุขยางค์) ทำการแทนในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ตั้งแต่วันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ (ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรพาณิชยการ ตั้งแต่วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๗๕ และดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ ตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕

พระยาโกมารกุลมนตรี (ชื่น โกมารกุล ณ นคร) ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรพาณิชยการ ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๖ และดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการ ตั้งแต่วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖

พระสารสาสน์พลขันธ์ (ลอง สุนทานนท์) ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการ ตั้งแต่วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖

พลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนีย์ (กระแส ประวาหนาวิน) ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการ ตั้งแต่วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๗๗

การส่งเสริมธุรกิจเอกชนด้านบริการสาธารณูปโภค

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีกิจการสาธารณูปโภคหลายอย่างที่เอกชนดำเนินการ เช่น การเดินรถไฟ การเดินรถราง การเดินรถยนต์โดยสาร การบริการขนส่งสินค้า การไฟฟ้า และการประปา เป็นต้น เพื่อส่งเสริมการพัฒนาการคมนาคมและการสื่อสารให้เจริญยิ่งๆ ขึ้นไป รัฐบาลจึงได้ออกกฎหมายควบคุมธุรกิจเอกชนด้านสาธารณูปโภคเหล่านี้ เพื่อควบคุมรักษาผลประโยชน์ให้ทั้งกับผู้ที่ดำเนินกิจการอย่างถูกกฎหมาย และประชาชนผู้รับบริการ โดยประกาศใช้พระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขายอันกระทบถึงความปลอดภัยหรือผาสุกแห่งสาธารณชน พ.ศ. ๒๔๗๑

ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ กิจการค้าขายอันเป็นสาธารณูปโภค คือการรถไฟ รถราง ขุดคลอง เดินอากาศ ประปา ชลประทาน โรงไฟฟ้า และบรรดากิจการอื่นอันกระทบถึงความปลอดภัยหรือผาสุกแห่งสาธารณชน ซึ่งจะได้ออกพระราชกฤษฎีการะบุไว้ตามยุคตามคราว ผู้จะประกอบกิจการเหล่านี้ได้จะต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต หรือได้รับสัมปทานเสียก่อน และจะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่รัฐกำหนดทุกประการ

พ.ศ. ๒๔๗๒ สภาเผยแผ่พาณิชย์ได้กำหนดส่วนราชการที่มีหน้าที่วางหลักการและควบคุมธุรกิจเอกชนประเภทนี้ไว้ในประมวลแพ่ง พุทธศักราช ๒๔๗๒ ตอนว่าด้วยพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขายอันกระทบถึงความปลอดภัย และเรื่องสาธารณูปโภค, ประกันภัย ซึ่งกิจการด้านการคมนาคมที่เอกชนจัดทำจะอยู่ในความควบคุมของส่วนราชการดังต่อไปนี้

๑. รถไฟ อยู่ในความควบคุมของกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เนื่องจากเป็นผู้ดูแลรักษาพระราชบัญญัติจัดวางการรถไฟและทางหลวง พุทธศักราช ๒๔๖๔ อยู่แล้ว

๒. รถราง อยู่ในความควบคุมของกระทรวงมหาดไทย เพราะเกี่ยวกับการปกครองท้องที่

๓. ขุดคลอง อยู่ในความควบคุมของกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการขนส่งทางน้ำ โดยกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมจะต้องปรึกษากับกระทรวงเกษตราธิการก่อนเสมอไป เพราะทางน้ำทุกๆ สายย่อมเกี่ยวเนื่องกับการกสิกรรมด้วย

๔. การเดินอากาศ อยู่ในความควบคุมของกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เพราะเกี่ยวกับการบินพลเรือน

การคมนาคม

การคมนาคมทางบก

๑. กฎหมายเกี่ยวกับการคมนาคมทางบก

การคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีกฎหมายควบคุมหลายฉบับ ดังต่อไปนี้

๑.๑ พระราชบัญญัติจัดวางการรถไฟแลทางหลวง

พระราชบัญญัติจัดวางการรถไฟแลทางหลวง พุทธศักราช ๒๔๖๔ ซึ่งควบคุมถึงการจัดวางทางรถรางด้วย ในสมัยนี้ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติฉบับนี้อีก ๔ ครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ครั้งหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๗๕ สองครั้ง และ พ.ศ.๒๔๗๖ อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งล้วนเป็นการแก้ไขในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการรถไฟทั้งสิ้น ฉบับแก้ไข พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นการแก้ไขเพื่อผลประโยชน์ของผู้ใช้บริการของกรมรถไฟหลวง โดยยืดกำหนดระยะเวลายื่นคำร้องขอเรียกเงินที่เสียเกินให้แก่กรมรถไฟหลวงจากภายใน ๗ วัน เป็น ๑๕ วัน ทั้งๆ ที่กฎหมายประเทศอื่นๆ มักกำหนดเพียง ๗ วัน แต่เนื่องจากการคมนาคมของประเทศไทยยังไม่เจริญเท่าประเทศเหล่านั้น จึงให้เวลามากขึ้น ฉบับแก้ไข พ.ศ. ๒๔๗๕ ฉบับที่ ๒ เป็นการเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่รถไฟหัตถกรรม* ส่วนฉบับแก้ไขอีก ๒ ฉบับเกี่ยวกับการบริหารงานของกรมรถไฟหลวง

๑.๒ พระราชบัญญัติเกี่ยวกับยานพาหนะอื่นๆ

พระราชบัญญัติรถยนต์ พุทธศักราช ๒๔๕๒ พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมมาจนถึงรัชสมัยนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัติรถยนต์แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๖๙ อีก ๒ ฉบับ ฉบับแรกเปลี่ยนเจ้าพนักงานจดทะเบียนออกใบอนุญาตสำหรับรถยนต์และคนขับรถยนต์ในเขตกรุงเทพฯ จากเจ้าพนักงานทะเบียนกรมพระนครบาล ให้เป็นหน้าที่ของตำรวจนครบาล และอีกฉบับกำหนดให้รถยนต์มีเครื่องหมายประจำจังหวัดเพื่อสะดวกแก่การตรวจตราควบคุม ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ ทรงพระราชดำริเห็นสมควรแก้กฎหมายที่เกี่ยวกับรถยนต์ที่มีมาแต่เดิม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติรถยนต์ พุทธศักราช ๒๔๗๓ ต่อมา โปรดให้ตราพระราชบัญญัติรถยนต์แก้ไขเพิ่มเติมอีก ๓ ฉบับ ใน พ.ศ. ๒๔๗๔, ๒๔๗๕ และ ๒๔๗๗ เพื่อแก้ไขอัตราภาษีรถยนต์ ส่วนฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๗ ยังได้แก้ไขคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับอนุญาตขับรถยนต์ส่วนบุคคล และผู้ที่จะได้รับใบอนุญาตขับรถยนต์สาธารณะอีกด้วย

นอกจากพระราชบัญญัติรถยนต์แล้ว ยังมีพระราชบัญญัติรถลาก ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) พระราชบัญญัติรถจ้าง ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) และพระราชบัญญัติขนาดเกวียน พุทธศักราช ๒๔๕๙ และพระราชบัญญัติล้อเลื่อน พุทธศักราช ๒๔๖๐ ซึ่งในรัชสมัยนี้ได้รับการแก้ไขอีกเล็กน้อยในส่วนที่เกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ คือกำหนดให้ตำรวจนครบาลมีหน้าที่จดทะเบียนออกใบอนุญาตสำหรับล้อเลื่อน คนขับหรือลากเข็น ในกรุงเทพมหานคร บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติล้อเลื่อน พุทธศักราช ๒๔๖๙ และโอนหน้าที่รักษาการตามพระราชบัญญัติยานพาหนะต่างๆ เหล่านี้ในหัวเมืองมณฑลนอกกรุงเทพฯ ซึ่งเดิมเป็นหน้าที่ของเสนาบดีผู้บัญชาการปกครองท้องที่มาเป็นหน้าที่ของเสนาบดีผู้บัญชาการกรมทาง บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติรถลาก รถจ้าง รถยนต์ ขนาดเกวียน และล้อเลื่อน พุทธศักราช ๒๔๖๙ และใน พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลยังได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติรถลากแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๕ ปรับปรุงแก้ไขระยะกำหนดใบอนุญาตและอัตราค่าธรรมเนียมสำหรับรถลากอีกฉบับหนึ่ง

---

* รถไฟหัตถกรรมตามพระราชบัญญัติจัดวางการรถไฟแลทางหลวง พุทธศักราช ๒๔๖๔ คือรถไฟของบริษัทห้างร้านหัตถกรรมหรือพาณิชยกรรม ใช้เฉพาะขนส่งคนงานและสิ่งของที่ใช้สำหรับกิจการของบริษัทหรือห้างร้านนั้น โดยไม่มีการเรียกค่าโดยสารหรือค่าระวางใดๆ ทั้งสิ้น รถไฟหัตถกรรมมีทั้งที่เดินในบริเวณที่ดินหรือภายนอกที่ดินที่บริษัทหรือห้างร้านใช้ประกอบการ

การประกาศใช้พระราชบัญญัติเกี่ยวกับยานพาหนะเหล่านี้ รัฐบาลมิได้ประกาศใช้บังคับพร้อมกันทั้งประเทศ แต่ได้ประกาศใช้เป็นแห่ง ๆ โดยพิจารณาว่า ในท้องถิ่นนั้นมีถนนหนทางติดต่อถึงกันสะดวกและมีผู้นิยมใช้ยานพาหนะเหล่านี้กันมาก ก็สมควรประกาศกฎหมายควบคุมเพื่อป้องกันภยันตรายอันอาจเกิดแก่ร่างกายและทรัพย์สิน และเพื่อสะดวกแก่การควบคุม ดังตัวอย่างประกาศต่อไปนี้

ประกาศ

ให้ใช้พระราชบัญญัติรถยนต์ ในจังหวัดสวรรคโลก และจังหวัดสุโขทัย มณฑลพิษณุโลก[๑]

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ตามความในมาตรา ๒ แห่งพระราชบัญญัติรถยนต์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) มีว่า ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ในหัวเมืองมณฑลใดเมื่อใด จะได้ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาเป็นสำคัญนั้น

บัดนี้ได้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ถนนหนทางในท้องที่จังหวัดสวรรคโลกและจังหวัดสุโขทัย การสัญจรไปมาติดต่อกันมีความสะดวกขึ้นเป็นอันมาก จึ่งมีผู้นิยมใช้รถยนต์ส่วนตัวและรับจ้างส่งคนโดยสารและสินค้าขึ้นในท้องที่จังหวัดสวรรคโลกและจังหวัดสุโขทัยมากเจ้าด้วยกัน สมควรจะมีการควบคุมเพื่อป้องกันมิให้เกิดภยันตรายแก่ร่างกายบุคคลและทรัพย์สมบัติ ทั้งเพื่อที่จะให้การบังคับบัญชาเป็นระเบียบเรียบร้อย จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัติรถยนต์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) กับประกาศแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติรถยนต์ ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๐ ในท้องที่จังหวัดสวรรคโลกและจังหวัดสุโขทัย มณฑลพิษณุโลก ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นต้นไป

ให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจัดตั้งเจ้าพนักงานสำหรับจดทะเบียนรถยนต์และกระทำการอื่น ๆ ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติและประกาศแก้ไขเพิ่มเติมนั้น

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ เป็นปีที่ ๑ ในรัชกาลปัจจุบัน

ตลอดรัชสมัย ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเกี่ยวกับยานพาหนะในท้องที่ต่าง ๆ จนอาจกล่าวได้ว่าการคมนาคมทางบกได้เจริญก้าวหน้าทั่วถึงทุกภาคของประเทศ ดังจะเห็นได้จากคำประกาศในแต่ละปี ดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๔๖๘ (ตั้งแต่เดือนมกราคม - มีนาคม)

รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติรถยนต์ในท้องที่จังหวัดสตูล จังหวัดอุตรดิตถ์ จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดนครนายก จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดนครปฐม จังหวัดสวรรคโลก[๒] จังหวัดสุโขทัย และประกาศใช้พระราชบัญญัติล้อเลื่อนในท้องที่จังหวัดนครปฐม

---

[๑] ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๘ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๖๘ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๗), หน้า ๓๔๖ - ๓๔๗.

[๒] ปัจจุบันเป็นอำเภอสวรรคโลก ขึ้นจังหวัดสุโขทัย

พ.ศ. ๒๔๖๙

รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติรถยนต์ในจังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงราย จังหวัดแพร่ ทุกจังหวัดในมณฑลอุดร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดลพบุรี จังหวัดสระบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดสมุทรสาคร ทุกจังหวัดในมณฑลนครราชสีมา มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปราจินบุรี มณฑลพิศณุโลก มณฑลภูเก็ต และมณฑลราชบุรี และประกาศใช้พระราชบัญญัติรถจ้าง และพระราชบัญญัติล้อเลื่อนในจังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแพร่

พ.ศ. ๒๔๗๐

รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติรถยนต์ในท้องที่จังหวัดอ่างทอง จังหวัดปทุมธานี และจังหวัดธัญญบุรี *

พ.ศ. ๒๔๗๑

รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติรถจ้าง และพระราชบัญญัติล้อเลื่อนทั่วทุกจังหวัดในมณฑลนครราชสีมา และมณฑลอุดร

พ.ศ. ๒๔๗๒

รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติรถจ้างในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พ.ศ. ๒๔๗๖

รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติล้อเลื่อนในจังหวัดธนบุรี

๑.๓ พระราชบัญญัติจราจรทางบก พุทธศักราช ๒๔๗๗

ในสมัยนี้ สภาผู้แทนราษฎรได้เสนอให้จัดวางระเบียบการจราจรทางบก เพื่อความสะดวกและปลอดภัยของประชาชน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติจราจรทางบก พุทธศักราช ๒๔๗๗ เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๔๗๗ นับเป็นความก้าวหน้าอีกก้าวหนึ่งของการคมนาคมทางบกของประเทศไทย ในพระราชบัญญัตินี้แบ่งกฎข้อบังคับเป็น ๘ ส่วน คือ

ส่วน ๑ บทบัญญัติทั่วไปสำหรับรถ คน และสัตว์
ส่วน ๒ ส่วนสัญญาณ
ส่วน ๓ ส่วนรถรับจ้าง
ส่วน ๔ ส่วนรถม้า
ส่วน ๕ คนเดินเท้า สัตว์ และของในทาง
ส่วน ๖ อำนาจของเจ้าหน้าที่
ส่วน ๗ บทกำหนดโทษ
ส่วน ๘ ผู้มีอำนาจออกกฎข้อบังคับและคำสั่ง

๑.๔ พระราชบัญญัติทางหลวงที่ได้รับสัมปะทาน พุทธศักราช ๒๔๗๓

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเอกชนประสงค์จะสร้างและบำรุงรักษาทางหลวงหลายราย เพื่อประกอบการบริการเดินรถรับส่งคนโดยสารและสินค้า ซึ่งบางรายก็ทำไปตามใจชอบ บางรายก็ยื่นขออนุญาตต่อเจ้าพนักงานส่วนท้องถิ่น บางรายก็ยื่นเรื่องราวขออนุญาตต่อกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเลยทีเดียว เรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริเห็นชอบด้วยกับจอมพล สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และจอมพล สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวง

* ปัจจุบันเป็นอำเภอธัญญบุรี ขึ้นจังหวัดปทุมธานี

พาณิชย์และคมนาคมว่า เมื่อมีบุคคลสมัครทำทางในขณะที่รัฐบาลยังไม่มีงบประมาณพอจะทำได้เอง ก็สมควรสนับสนุนอย่างยิ่ง เพื่อบำรุงบ้านเมืองให้เจริญ ผู้ได้รับอนุญาตก็จะมีโอกาสได้ประกอบอาชีพอำนวยความสะดวกด้านการคมนาคมแก่ประชาชน และเมื่อสัญญาหมดอายุทางเหล่านี้ก็จะตกเป็นของรัฐ แต่กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมจะต้องควบคุมให้การสร้างทางถูกต้องตามหลักวิชา เพื่อความปลอดภัยของราษฎร

ในขั้นต้น กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมกำหนดเรียกทางหลวงประเภทนี้ว่า ทางหลวงอนุประเภท (Concession Highway) และมีคำสั่งไปตามสมุหเทศาภิบาลทุกมณฑล ห้ามการให้อนุญาตแก่บุคคลหรือบริษัททำการสร้างหรือซ่อมทางเพื่อถือสิทธิเดินรถ และหากมีการอนุญาตไปแล้วก็ให้ชี้แจงแนะนำให้ผู้รับอนุญาตเข้ารับคำชี้แจงที่กรมทางเพื่อจะได้ดำเนินการสมัครทำสัญญารับพระบรมราชานุญาตได้อย่างถูกต้อง พร้อมกันนั้นกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมได้ร่างหนังสือสัญญาพระบรมราชานุภาพให้สร้างทางและถือสิทธิเดินรถ ซึ่งเป็นต้นแบบของหนังสือสัมประทานสร้างบำรุงรักษาทางหลวงและเดินรถรับจ้าง และพระราชบัญญัติทางหลวงที่ได้รับสัมปทาน พุทธศักราช ๒๔๗๓ ในเวลาต่อมา

๑.๕ อนุสัญญาระวางประเทศว่าด้วยการสัญจรด้วยรถยนต์

รัฐบาลได้มอบหมายให้มหาอำมาตย์ตรี พระยาสารศาสตร์ศิริลักษณ์เป็นผู้แทนของประเทศ เดินทางไปประชุมร่วมกับผู้แทนนานาประเทศ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และที่ประชุมได้ตกลงลงนามในอนุสัญญาระวางประเทศว่าด้วยการสัญจรด้วยรถยนต์ เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ อนุสัญญาฉบับนี้มีผลบังคับใช้ในประเทศไทย ตั้งแต่วันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

๒. ถนน สะพาน และการคมนาคมทางบก

๒.๑ ถนนในจังหวัดพระนคร

ถนนในกรุงเทพฯ ที่สร้างขึ้นสมัยนี้โดยส่วนมากจะเป็นถนนที่สร้างเพื่อผ่อนคลายปัญหาการจราจรบนท้องถนนที่สร้างไว้แต่รัชกาลก่อนๆ โดยมักจะเป็นถนนเล็กเชื่อมระหว่างถนนใหญ่ หรือเป็นถนนที่ตัดลัดเพื่อความรวดเร็วคล่องตัวในการคมนาคม ได้แก่ถนนต่อไปนี้

ถนน ๓ สายในท้องที่อำเภอปทุมวัน ซึ่งมีมูลเหตุจากการเกิดเพลิงไหม้ในท้องที่ตำบลวัดแค อำเภอปทุมวัน เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ ทางการพบปัญหาความแออัดคับคั่งของบ้านเรือน ความขาดแคลนถนนหลวง มีเพียงตรอกซอยเล็กๆ ทำให้การสัญจรไปมาไม่สะดวก ไม่เอื้ออำนวยต่อการบำรุงอนามัยและการป้องกันความปลอดภัย ในพ.ศ. ๒๔๗๐ รัฐบาลจึงกำหนดโครงการตัดถนน ๓ สายคือ

สายที่ ๑ ตัดต่อจากถนนที่ตัดไว้แล้วในบริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปบรรจบถนนรองเมือง เป็นถนนกว้าง ๒๒ เมตร ยาวประมาณ ๕๒๕ เมตร

สายที่ ๒ ตั้งต้นจากถนนพระรามที่ ๔ ไปบรรจบถนนสายที่ ๓ ตอนกลาง เป็นถนนขนาดกว้าง ๒๒ เมตร ยาวประมาณ ๖๖๕ เมตร

สายที่ ๓ ตั้งต้นจากถนนพระรามที่ ๖ ไปบรรจบถนนรองเมือง เป็นถนนกว้าง ๒๒ เมตร ยาวประมาณ ๕๓๕ เมตร และด้วยมูลเหตุเดียวกันนี้ รัฐบาลได้วางโครงการตัดถนนในท้องที่ต่างๆ อีก ดังนี้

ถนน ๗ สายในย่านสี่แยกมหานาค ซึ่งเริ่มโครงการในพ.ศ. ๒๔๗๓ ได้แก่

สายที่ ๑ ขยายตรอกเก่าจากริมถนนกรุงเกษมเข้าไปหาสุเหร่าแขกให้กว้างขึ้นอีกเป็น ๖ เมตร ยาวประมาณ ๙๐ เมตร

สายที่ ๒ ถมคูตั้งแต่เชิงสะพานเจริญราษฎร์ ไปบรรจบสายที่ ๖ ให้เป็นทางเดินกว้าง ๖ เมตร ยาวประมาณ ๒๑๐ เมตร

สายที่ ๓ ตัดทางเดินไปตามริมคลองมหานาคตั้งแต่เชิงสะพานเจริญราษฎร์ ไปจนสุดเขตที่เพลิงไหม้และเลยต่อไปบรรจบสายที่ ๗ กว้าง ๔ เมตร ยาวประมาณ ๒๓๐ เมตร

สายที่ ๔ ขยายทางเดินเก่าจากสายที่ ๓ ไปบรรจบสายที่ ๖ ให้เป็นถนนกว้าง ๑๐ เมตร ยาวประมาณ ๒๐๐ เมตร

สายที่ ๕ ขยายทางเดินในป่าช้าแขกจากสายที่ ๗ ไปบรรจบสายที่ ๔ และตัดต่อไปออกถนนกรุงเกษมตรงปากตรอกเก่าให้เป็นถนนกว้าง ๑๐ เมตร ยาวประมาณ ๒๔๐ เมตร

สายที่ ๖ ถมคลองจากถนนกรุงเกษมไปบรรจบสายที่ ๗ ให้เป็นถนนกว้าง ๑๒ เมตร ยาวประมาณ ๒๘๐ เมตร

สายที่ ๗ ขยายทางเดินเก่าจากถนนบำรุงเมืองไปบรรจบสายที่ ๓ ให้เป็นถนนกว้าง ๑๒ เมตร ยาวประมาณ ๓๘๐ เมตร

ถนน ๒ สายในย่านถนนเยาวราช เริ่มโครงการ พ.ศ. ๒๔๗๔ คือ

สายที่ ๑ เริ่มจากถนนเยาวราชไปออกถนนสำเพ็ง ถนนกว้าง ๑๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๔๐ เมตร

สายที่ ๒ เริ่มจากถนนราชวงศ์ไปออกถนนคลองถมจักรวรรดิ ถนนกว้าง ๑๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๗๐ เมตร

ถนน ๓ สายในท้องที่อำเภอป้อมปราบฯ ระหว่างถนนวรจักรกับถนนหลวง เริ่มโครงการ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้แก่

สายที่ ๑ เริ่มจากถนนวรจักรด้านใต้วัดดิศานุการามถึงถนนอิฐหน้าวิหารวัดดิศานุการาม

สายที่ ๒ เริ่มจากถนนหลวงไปบรรจบปลายถนนสายที่ ๑

สายที่ ๓ เริ่มจากถนนหลวงไปบรรจบตอนกลางถนนสายที่ ๑

ถนนทั้ง ๓ สาย กว้าง ๑๐ เมตร ส่วนความยาวประมาณ ๑๔๐ เมตร ๑๑๐ เมตร และ ๑๒๐ เมตร ตามลำดับ

ถนน ๔ สายในย่านถนนเจริญกรุง ถนนเยาวราช และถนนปทุมคงคา เริ่มโครงการในพ.ศ. ๒๔๗๕ เช่นกัน คือ

สายที่ ๑ ตั้งต้นแต่ถนนปทุมคงคาถึงถนนเจริญกรุงตอนสามแยกตอนหนึ่ง และจากถนนพระรามที่ ๔ ตอนสะพานเจริญสวัสดิ์ถึงถนนเจริญกรุงตอนสามแยกอีกตอนหนึ่ง เป็นถนนขนาดกว้าง ๑๖ เมตร ยาวประมาณ ๔๑๐ เมตร

สายที่ ๒ ตั้งต้นแต่ถนนทรงวาดตอนถนนพาดสายถึงถนนเจริญกรุง ตอนสามแยก เป็นถนนขนาดกว้าง ๑๒ เมตร ยาวประมาณ ๒๕๕ เมตร

สายที่ ๓ ตั้งต้นแต่ถนนปทุมคงคาถึงถนนสำเพ็งตอนตรอกวัดอภัยราชบำรุง เป็นถนนขนาดกว้าง ๑๒ เมตร ยาวประมาณ ๑๔๕ เมตร กับให้มีลานตรงที่ถนนสายที่ ๑ และที่ ๒ มารวมกันที่ถนนเจริญกรุง ตอนสามแยก มีขนาดกว้างประมาณ ๕๐ เมตร ยาวประมาณ ๖๐ เมตร

สายที่ ๔ ตั้งต้นแต่ถนนราชวงศ์ ถึงถนนคลองศาลเจ้าใหม่ถมเป็นถนนขนาดกว้าง ๑๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๒๐ เมตร กับให้ขยายตรอกเต๊าจากถนนเยาวราชถึงถนนสำเพ็ง มีขนาดกว้าง ๖ เมตร ยาวประมาณ ๑๑๐ เมตร

ถนนหลวงในตำบลมหาพฤฒาราม ๑ สาย เนื่องจากท้องที่ตั้งแต่บางรัก ถึงสามแยกเป็นแหล่งชุมนุมการค้าใหญ่ แต่มีถนนตัดผ่านเพียงสายเดียวคือถนนเจริญกรุง จึงสมควรสร้างถนนเพิ่มเติมเพื่อผ่อนคลายความคับคั่งของถนนเจริญกรุง และเพื่อความสะดวกในการบำรุงรักษาความสะอาดและป้องกันภยันตราย ในพ.ศ. ๒๔๗๐ รัฐบาลจึงมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยตัดถนนตั้งแต่เชิงสะพานพิทยเสถียรไปออกถนนพระรามที่ ๔ หน้าลานสถานีรถไฟหลวงหัวลำโพง เป็นถนนกว้าง ๑๗ เมตร ยาวประมาณ ๖๙๐ เมตร

ถนนวิสุทธิกษัตริย์ รัฐบาลออกพระราชกฤษฎีกา ว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่นเพื่อตัดถนนวิสุทธิกษัตริย์ เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

ถนนจากถนนจักรเพชรถึงคลองผดุงกรุงเกษม ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ รัฐบาลเริ่มโครงการตัดถนนเชื่อมถนนบางสาย และขยายถนนบางสายในท้องที่ตั้งแต่ถนนจักรเพชรถึงคลองผดุงกรุงเกษม เพื่อเตรียมรับการขยายตัวของการจราจร เมื่อโครงการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าแล้วเสร็จ โดยแบ่งพื้นที่เป็น ๓ ตอน คือ

ตอนต้นตัดถนนจากถนนจักรเพชรไปออกถนนราชวงศ์

ตอนกลางขยายถนนทรงวาดและถนนปทุมคงคาไปออกถนนเจริญกรุง

ตอนปลายตัดถนนจากถนนเจริญกรุงไปถึงคลองผดุงกรุงเกษม ข้ามคลองไปจดถนนสายที่ตัดมาจากวัดมหาพฤฒาราม ถนนมีความกว้าง ๒๐ เมตร ยาวประมาณ ๒,๐๐๐ เมตร

ถนนซอย ๓ สายจากถนนสุริวงศ์[๑] ไปจดคลองสีลม รัฐบาลเริ่มโครงการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๑. เพื่อบรรเทาความแออัดของถนนเจริญกรุงย่านบางรัก

๒. เพื่อให้การระบายน้ำในถนนสุริวงศ์ดีขึ้น

ถนนทั้ง ๓ สาย มีเส้นทางดังนี้

สายที่ ๑ ตั้งแต่ถนนสุริวงศ์ไปออกคลองสีลมตรงถนนสุริศักดิ์[๒] ข้าม ถนนกว้าง ๑๕ เมตร ยาวประมาณ ๓๑๒ เมตร

สายที่ ๒ ตั้งแต่ถนนสุริวงศ์ไปออกคลองสีลมตรงถนนประมวลข้าม ถนนกว้าง ๑๒ เมตร ยาวประมาณ ๒๙๖ เมตร

สายที่ ๓ ตั้งแต่ถนนสุริวงศ์ไปออกคลองสีลมตรงถนนปั้นข้าม ถนนกว้าง ๑๒ เมตร ยาวประมาณ ๒๙๒ เมตร

ถนนจากถนนสุริยวงศ์[๓] ไปจดริมแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ. ๒๔๗๓ รัฐบาลเริ่มโครงการตัดถนนตั้งแต่ถนนสุริยวงศ์ตอนร่วมกับถนนเจริญกรุงตรงไปจดริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นถนนขนาดกว้าง ๒๐ เมตร ยาวประมาณ ๒๗๐ เมตร เพื่อให้การจราจรและการรับส่งสินค้าติดต่อถึงกันได้สะดวกทั้งทางบกและทางน้ำและเพื่อให้มีการระบายน้ำในถนนสุริยวงศ์และถนนเจริญกรุงตอนกลาง

ขยายถนนคลองถมจักรวรรดิ์ สภาผู้แทนราษฎรเสนอให้ขยายถนนคลองถมจักรวรรดิ์ เพราะเป็นถนนสายสำคัญในย่านชุมนุมการค้า และเป็นถนนเชื่อมการคมนาคมทางบกและทางน้ำ แต่มีขนาดกว้างเพียง ๑๐ เมตร สมควร

---

[๑] หรือถนนสุรวงศ์

[๒] หรือถนนสุรศักดิ์

[๓] คือถนนสุรวงศ์

ขยายให้มีขนาดกว้างเป็น ๑๕ เมตร เพื่อสะดวกแก่การคมนาคมในกาลภายหน้า รัฐบาลจึงได้เริ่มโครงการโดยตราพระราชกฤษฎีกา ว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อขยายถนนคลองถมจักรวรรดิ์เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

ถนนเชื่อมการคมนาคมระหว่างใจกลางกรุงเทพฯ กับดอนเมือง ในพ.ศ. ๒๔๗๖ รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อขยายและตัดถนนเชื่อมการคมนาคมกรุงเทพมหานครกับดอนเมือง และเพื่อสร้างอนุสาวรีย์ทหารปราบกบฏตามข้อเสนอของสภาผู้แทนราษฎร มีรายละเอียดเกี่ยวกับเส้นทางบัญญัติไว้ในมาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว ดังนี้

ขยายถนนยิงเป้า ตั้งแต่ร่วมถนนราชวิถีไปยาวประมาณ ๕๐๐ เมตร ให้กว้างออกเป็น ๓๒ เมตร

ตัดถนนสายหนึ่งต่อจากถนนยิงเป้าที่ขยายไปถึงดอนเมือง เป็นถนนขนาดกว้าง ๓๒ เมตร ยาวประมาณ ๑๙,๕๐๐ เมตร

ตัดถนนซอย ๔ สาย จากริมคลองประปาและริมแนวทางรถไฟสายเหนือไปถึงถนนสายใหญ่ คือ

ถนนซอยสายที่ ๑ กว้าง ๒๒ เมตร ยาวประมาณ ๑,๑๐๐ เมตร ตั้งต้นแต่ริมคลองประปาตรงกับปลายถนนพระยาประดิพัทธ

ถนนซอยสายที่ ๒ กว้าง ๒๒ เมตร ยาวประมาณ ๑,๘๕๐ เมตร ตั้งต้นแต่ริมแนวทางรถไฟสายเหนือตรงกับสถานีบางเขน

ถนนซอยสายที่ ๓ กว้าง ๒๒ เมตร ยาวประมาณ ๒,๐๐๐ เมตร ตั้งต้นแต่ริมแนวทางรถไฟสายเหนือตรงกับสถานีหลักสี่

กับให้มีลานตรงร่วมถนนซอยที่ ๓ กับถนนสายใหญ่ มีขนาดกว้าง ๑๒๒.๕๐ เมตร ยาว ๙๐ เมตร เพื่อสร้างอนุสาวรีย์ทหารปราบกบฏ และให้ถือว่าลานนี้เป็นส่วนหนึ่งของถนน ตามความในพระราชบัญญัตินี้

ถนนซอยสายที่ ๔ ตั้งต้นแต่มุมสนามบินดอนเมือง ด้านเหนือริมแนวทางรถไฟกว้าง ๑๓ เมตร ยาวไปตามแนวทางรถไฟสายเหนือประมาณ ๕๐๐ เมตร เลี้ยวหักมุมเป็นขนาดกว้าง ๒๐ เมตร ยาวประมาณ ๒,๐๐๐ เมตร ไปร่วมสุดถนนสายใหญ่

๒.๒ ถนนเชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดข้างเคียงและทางหลวงแผ่นดินอื่นๆ

ถนนเชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรี

ในโอกาสที่รัฐบาลได้กำหนดโครงการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า เพื่อเป็นอนุสรณ์ในวาระที่กรุงเทพพระมหานครสถาปนามาครบ ๑๕๐ ปี ในพ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น พ.ศ. ๒๔๗๓ รัฐบาลได้วางโครงการตัดถนนเชื่อมจังหวัดพระนครกับธนบุรีโดยให้ตัดถนนฝั่งธนบุรี และขยายถนนเก่าบางสายทางฝั่งพระนคร เพื่อสะดวกแก่การคมนาคมและยวดยานที่จะไปมาสู่สะพานนั้น

การตัดและขยายถนนมีเขตแนวดังต่อไปนี้

สายที่ ๑ กว้าง ๔๐ เมตร ยาวประมาณ ๔,๘๐๐ เมตร ตั้งต้นแต่ลาดเชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ตรงไปคลองดาวคะนอง

สายที่ ๒ กว้าง ๒๓ เมตร ยาวประมาณ ๔,๙๐๐ เมตร ตั้งต้นแต่ด้านตะวันตกของวัดอมรินทร์ฯ มาทางถนนบ้านขมิ้น ข้ามคลองบางกอกใหญ่มาทางหลังวัดกัลยาณมิตร ผ่านถนนสายที่ ๑ ที่วงเวียนกว้าง ๑๒๐ เมตร ตรงไปตามถนนคลองสารเก่าที่มีอยู่แล้ว ขยายให้เป็นถนนกว้าง ๒๓ เมตร มาร่วมกับถนนสายที่ ๔

สายที่ ๓ กว้าง ๒๓ เมตร ยาวประมาณ ๕,๓๐๐ เมตร ตั้งต้นต่อจากถนนสายที่ ๒ ที่วัดอมรินทร์ฯ ไปทางทิศตะวันตก เลี้ยวลงมาทางสะพานเจริญพาศน์ผ่านถนนสายที่ ๑ ที่จัตุรัสกว้าง ๘๐ เมตร ไปร่วมถนนสายที่ ๔

สายที่ ๔ กว้าง ๓๐ เมตร ยาวประมาณ ๒,๙๐๐ เมตร ตั้งต้นแต่ท่าสินค้าริมแม่น้ำเจ้าพระยากว้าง ๑๕๐ เมตร ยาว ๑๗๐ เมตร มาผ่านถนนสายที่ ๒ ถนนสายที่ ๓ และผ่านถนนสายที่ ๑ ที่วงเวียนกว้าง ๑๘๐ เมตร ไปจดคลองบางกอกใหญ่มีท่าสินค้ากว้าง ๑๕๐ เมตร ยาว ๑๗๐ เมตร

ตัดถนนซอย ๖ สาย จากริมแม่น้ำเจ้าพระยา คือ

สายที่ ๕ กว้าง ๑๖ เมตร ยาวประมาณ ๘๓๐ เมตร ตั้งต้นแต่ริมแม่น้ำทางใต้โรงพยาบาลศิริราช ไปผ่านถนนสายที่ ๒ ตรงไปออกถนนสายที่ ๓

สายที่ ๖ กว้าง ๑๖ เมตร ยาวประมาณ ๘๓๐ เมตร ตั้งต้นแต่ริมแม่น้ำทางด้านเหนือของกำแพงพระราชวังเดิม ไปผ่านถนนสายที่ ๒ ไปออกถนนสายที่ ๓

สายที่ ๗ กว้าง ๑๖ เมตร ยาวประมาณ ๗๓๐ เมตร ตั้งต้นแต่ปากถนนด้านใต้ของวัดกัลยาณมิตร ริมแม่น้ำไปผ่านถนนสายที่ ๒ ตรงไปออกสายที่ ๓

สายที่ ๘ กว้าง ๑๖ เมตร ยาวประมาณ ๓๓๐ เมตร ตั้งต้นแต่ริมแม่น้ำทางด้านเหนือของโบสถ์ซังตาครูซ (กูฎีจีน) ตรงไปออกถนนสายที่ ๒

สายที่ ๙ กว้าง ๒๔ เมตร ยาวประมาณ ๙๗๐ เมตร ตั้งต้นตรงกับท่าราชวงศ์ข้าม จากริมแม่น้ำไปผ่านถนนสายที่ ๒ ตรงไปผ่านถนนสายที่ ๓ ถึงถนนสายที่ ๔

สายที่ ๑๐ กว้าง ๑๖ เมตร ยาวประมาณ ๕๐๐ เมตร ตั้งต้นแต่ริมแม่น้ำตรงปากคลองคูใต้วัดทองธรรมชาติ ปลายไปออกถนนสายที่ ๒

กับขยายถนนตรีเพชรจากร่วมถนนพาหุรัดมาร่วมถนนจักรเพชรให้กว้างออกไปเป็น ๒๗.๕๐ เมตร ยาวประมาณ ๓๘๕ เมตร

ถนนเชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดนนทบุรี

พ.ศ. ๒๔๗๔ รัฐบาลเริ่มโครงการสร้างถนนเชื่อมการคมนาคมระหว่างจังหวัดพระนครกับจังหวัดนนทบุรี โดยประกาศพระราชกฤษฎีกาเวนคืนที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น รวม ๒ ฉบับ คือ

วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ตราพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อตัดถนนเชื่อมคมนาคมกรุงเทพพระมหานคร กับจังหวัดนนทบุรี กำหนดแนวตั้งแต่ถนนพระราม ๕ ตอนข้ามคลองบางซื่อผ่านทางรถไฟ ใกล้กับบริเวณสถานีรถไฟบางซ่อนตรงไปถึงวัดลานวัว เป็นถนนกว้าง ๒๕ เมตร ยาวประมาณ ๖,๔๐๐ เมตร

วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ตราพระราชกฤษฎีกา ว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อตัดถนนจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่บางขวางขึ้นไปถึงวัดลานวัว จังหวัดนนทบุรี มีแนวเขตทางตั้งแต่แม่น้ำเจ้าพระยาที่บางขวางอันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดนนทบุรีไปถึงวัดลานวัว เป็นถนนกว้าง ๒๐ เมตร ยาวประมาณ ๑,๘๐๐ เมตร

ถนนเชื่อมจังหวัดพระนครกับจังหวัดสมุทรปราการ

ถนนสายนี้ เจ้าพนักงานกรมทางได้สำรวจแนวทางไว้แล้วเป็นเขตแนวต่อจากถนนเพลินจิต จังหวัดพระนคร ไปถึงตำบลบางด้วน จังหวัดสมุทรปราการ และได้จัดทำเป็นถนนไว้บางตอนในท้องที่ที่เจ้าของที่ดินยอมอุทิศให้สร้างเป็นถนนเพื่อสาธารณประโยชน์ ในที่สุดคณะรัฐมนตรีได้เสนอโครงการตัดถนนสายนี้ให้ลุล่วงตลอดสาย เพื่อสะดวก

แก่การคมนาคมระหว่างจังหวัดพระนครและจังหวัดสมุทรปราการ เป็นถนนกว้าง ๓๐ เมตร โดยรัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติเวนคืนที่ดินเมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖

กรมทางได้ดำเนินการสร้างทางหลวงตามโครงการทั่วราชอาณาจักร จากสถิติการสร้างทางหลวงของกรมทางหลวงแผ่นดินระบุว่า ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๐ - ๒๔๗๖ ได้สร้างทางแล้วเสร็จและเปิดการจราจรแล้ว รวม ๑,๐๔๖ กิโลเมตร และระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๘๓ ได้สร้างทางแล้วเสร็จและเปิดการจราจรแล้ว รวม ๓,๑๑๗ กิโลเมตร ทางหลวงเหล่านี้นอกจากเป็นทางหลวงแผ่นดินที่เริ่มจากอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกระจายออกไปทั่วราชอาณาจักรแล้ว กรมทางยังได้ทำถนนเชื่อมกับถนนของรัฐบาลอินโดไชนาด้วยเช่นทำถนนจากอำเภอพิบูลมังษาหาร จังหวัดอุบลราชธานีออกไปทางช่องเม็ก

๒.๓ ถนนที่เอกชนสร้าง

ถนนที่เอกชนสร้างอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ประชาชนร่วมแรงกันสร้างเป็นสาธารณสมบัติ ผู้นำท้องถิ่นซึ่งอาจเป็นเจ้าหน้าที่ปกครองหรือพระภิกษุ ได้ชักชวนประชาชนในท้องถิ่นร่วมอุทิศแรงงานและกำลังทรัพย์สินที่ดินสร้างถนนขึ้นเป็นสาธารณสมบัติ และถวายเป็นพระราชกุศล เช่น

ถนนจากบ้านหนองบ่อทอง อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ไปออกลำน้ำชี มีขุนพรมประศาสน์ ปลัดขวาอำเภอเขื่องในกับพระสาสนดิลก วัดศรีทอง เป็นผู้นำในการสร้าง เปิดใช้เป็นสาธารณประโยชน์ในปี พ.ศ. ๒๔๖๙

นายอำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม ได้เป็นผู้นำราษฎรขยายเขตถนนเข้าละแวกบ้านหมู่ที่ ๖ ตำบลศรีมงคล ให้กว้าง ๖ เมตร เท่ากับถนนสายอื่นๆ ถนนสายนี้ยาว ๑๖๗ เมตร ได้เจ้าของที่ดินยินดีอุทิศที่ดินให้เป็นสาธารณประโยชน์ ส่วนแรงคนใช้คนที่ไม่ได้เสียเงินรัชชูปการ ถนนเปิดใช้สัญจรไปมาได้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐

ถนนในจังหวัดจันทบุรี ๒ สายคือ ถนนสายจากหน้าที่ว่าการกิ่งกำพุชไปบ้านโป่งน้ำร้อน และถนนอีกสายหนึ่งจากหน้าที่ว่าการกิ่งกำพุชผ่านไปหมู่บ้านเขมรจดคลองกำพุช ก็เกิดจากแรงงานของราษฎร และราษฎรเจ้าของที่ดินอุทิศที่ให้ โดยการชักนำของรองอำมาตย์ตรีวงษ์ ปลัดกิ่งกำพุช และกำนันผู้ใหญ่บ้าน ถนนทั้ง ๒ สายเปิดใช้เป็นสาธารณประโยชน์เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐

ถนนขึ้นพระธาตุดอยสุเทพ สร้าง พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย ได้ชักชวนราษฎรทำถนนจากเชิงดอยสุเทพขึ้นไปถึงองค์พระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมธาตุบนยอดดอยสุเทพ เริ่มลงมือก่อสร้างเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยนายพลตรี เจ้าแก้วนวรัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นผู้ขุดจอบแรกเป็นปฐมฤกษ์ การก่อสร้างแล้วเสร็จวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘ ใช้เวลาก่อสร้างเพียง ๕ เดือนเศษ

ประเภทที่ ๒ ทางหลวงที่ได้รับสัมปทาน เป็นทางหลวงที่เอกชนขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างหรือซ่อมและบำรุงทาง โดยได้ค่าตอบแทนคือเปิดธุรกิจบริการรับส่งคนโดยสารหรือขนส่งสินค้า โดยผู้ขอสัมปทานจะต้องสร้างหรือซ่อมทางตามแบบที่กรมทางกำหนด จะต้องสร้างทางให้แล้วเสร็จตามสัญญา อัตราค่าบริการรับส่งคนโดยสารและขนส่งสินค้าจะต้องอยู่ในความควบคุมของทางการ และเมื่อครบกำหนดสัมปทานแล้วทางที่ก่อสร้างไว้จะต้องตกเป็นของรัฐ

ตลอดรัชสมัยมีเอกชนขอรับพระราชทานสัมปทานสร้างทางหลวงอนุประเภท (Concession Highway) นี้หลายราย แต่บางรายก็ต้องขอเพิกถอนสัมปทานเสียกลางคัน ด้วยประสบอุปสรรคนานาประการ เช่นขาดแคลนทุนรอนขาดบุคลากรดำเนินงาน ไม่ได้รับความร่วมมือจากราษฎรที่อยู่อาศัยในเส้นทางนั้นๆ เป็นต้น และบางรายก็ถูกรัฐบาลถอนสัมปทานเนื่องจากไม่ปฏิบัติตามสัญญาสัมปทาน ตัวอย่างเช่น

พ.ศ. ๒๔๗๒ รัฐบาลได้ถอนสัมปทานการอนุญาตให้นายยู่อี่ วัฒนจัง สร้างทางในจังหวัดระยอง จากบ้านปากคลอง ปากน้ำระยองถึงอำเภอสามย่าน (อำเภอแกลง) จังหวัดระยอง เนื่องจากมีการกระทำที่ผิดสัญญาตลอดมา คงอาศัยทางสาธารณะที่มีมาแต่เดิม ซ่อมบางตอนพอเดินรถได้เท่านั้น แล้วมุ่งแต่ผลประโยชน์จากการเดินรถยนต์รับจ้าง เป็นเหตุให้เจ้าของยวดยานอย่างอื่นเดือดร้อนยิ่งนัก

พ.ศ. ๒๔๗๓ หลวงชำนิอักษร (พลอย ปริยัติธรรม) ได้ขอเพิกถอนสัมปทานการเดินรถยนต์รับจ้างจากถนนหน้าศาลพระกาฬ เมืองลพบุรี ถึงลานพระพุทธบาท อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี เพราะการดำเนินกิจการขาดทุน เนื่องจากต้องคอยซ่อมแซมถนนถมอิฐซึ่งชำรุดเสมอ เนื่องจากราษฎรใช้กระแทะเกวียนและสาลี่ขึ้นเดินบนถนน แม้ได้เพิ่มทางให้กว้าง ๗ วา ทำทางให้กระแทะเกวียนสาลี่ โค กระบือ เดินเสียทางหนึ่ง ก็ยังไม่อาจป้องกันได้ การทำทางเดินรถขาดทุนประมาณสามหมื่นเศษ และหลวงชำนิฯ เองก็ชราภาพและโรคภัยเบียดเบียน ทั้งไม่มีผู้ช่วยทำการ จึงขอถวายทางคืน ซึ่งได้มีพระบรมราชานุญาตรับโอนเส้นทางนี้มาเป็นทางหลวงสาธารณะเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

๒.๔ สะพาน

ในสมัยนี้รัฐบาลได้ก่อสร้างสะพานสำคัญ ๒ แห่ง คือสะพานพระพุทธยอดฟ้า และสะพานพระราม ๖ เพื่อเชื่อมการคมนาคมระหว่างจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี

สะพานพระพุทธยอดฟ้า

ในวาระที่การสถาปนากรุงเทพมหานครบรรจบครบ ๑๕๐ ปีนั้น รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้วางโครงการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาประกอบกับสร้างพระปฐมบรมราชานุสรณ์หรือพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จ-พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่ทรงสร้างกรุงเทพมหานคร และเพื่อเชื่อมการคมนาคมติดต่อระหว่างจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีให้สะดวกยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการขยายพระนคร และบำรุงการค้าขายอีกด้วย

รัฐบาลเริ่มวางโครงการสร้างสะพานและพระบรมราชานุสาวรีย์นี้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยคณะกรรมการจัดการที่ดินเพื่อสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ และสร้างคมนาคมเชื่อมจังหวัดพระนครกับธนบุรี ซึ่งมีพลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเป็นประธานกรรมการ ได้สำรวจและกำหนดจุดที่สร้างสะพาน จากฝั่งจังหวัดพระนครตรงปลายถนนตรีเพชรไปถึงฝั่งจังหวัดธนบุรีตรงใต้วัดประยุรวงศาวาส

ในวันวางศิลาฤกษ์สร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ เมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๒ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวางศิลาพระฤกษ์ และโปรดให้ประกาศกระแสพระบรมราช-โองการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า เกี่ยวกับเหตุผลและวัตถุประสงค์ พร้อมทั้งโครงการสร้าง ดังต่อไปนี้

ประกาศ

สร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า[๑]

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตกาล ๒๔๗๒ พรรษา ปัจจุบันสมัย สรรปสมพัตสร มกราคมมาส นวมสุรทินพฤหัสบดีวาร โดยกาลบริจเฉท

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก มหันตเดชนดิลก รามาธิบดี เทพยปรียมหาราชรวิวงศ อสัมภินพงศพีระกษัตร บุรุษรัตนราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโต สุชาตสำศุทธเคราหณี จักรีบรมนาถ จุฬาลงกรณราชวรางกูร มหามกุฏวงศวีรสูรชิษฐ ราชธรรมทศพิธ อุต์กฤษฏนิบุณ อดุลยกฤษฎาภินีร์หาร บูรพาธิการสุสาธิต ธันยลักษณวิจิตรเสาภาคยสรรพางค์ มหาชโนดมางคมานท สนธิมตสมันตสมาคม บรมราชสมภาร ทิพยเทพาวตาร ไพศาลเกียรติคุณ อดุลยศักดิเดช สรรพเทเวศปริยานุรักษ มงคลลัคนเนมาหวัย สุโขทัยธรรมราชา อภิเนาวศิลปศึกษาเดชนาวุธ วิชัยยุทธศาสดรโกศล วิมลนรรยพินิต สุจริตสมาจาร ภัทรภิชญาน ประดิภานสุนทร ประวรศาสโนปสดมภก มูลมุขมาตย วรนายกมหาเสนานี สราชนาวีพยูหโยธโพยมจร บรมเชษฐโสทรสมมต เอกราชยยศสธิคมบรมราชสมบัติ นพปฏลเศวตฉัตราดิฉัตร ศรีรัตโนปลักษณ มหาบรมราชาภิเษกาภิษิกต์ สรรพทศทิควิชิตเดโชไชย สกลมไหศวรยมหาสวามินทร มเหศวรมหินทรมหารามาธิราชวโรดม บรมนาถชาติอาชันยาศรัย พุทธาทิไตรรัตนศรณารักษวิศิษฏศักดอัครนเรศวราธิบดี เมตตากรุณาศีตลหฤทัย อโนปไมย บุนยการ สกลไพศาล-มหารัษฎราธิบดินทร ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตรพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติรัชกาลที่ ๗ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ เสด็จทรงวางศิลาก่อฤกษ์สร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศประวัติเหตุแห่งการสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์นี้ไว้ให้ปรากฏ

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภว่า เมื่อถึงพุทธศักราช ๒๔๗๕ อายุกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์จะครบ ๑๕๐ ปีบริบูรณ์ เป็นอภิลักขิตมงคลสมควรจะมีการสมโภชพระนคร และสร้างสิ่งสำคัญเป็นอนุสสรณ์ขึ้นไว้ให้ปรากฏแก่ตาโลก ว่าชนชาวสยามมีความกตัญญูรู้สึกคุณของท่านผู้เป็นบุรพการีที่ได้สร้างกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี แล้วบำรุงรักษาสยามประเทศให้เป็นอิสระเจริญสุขสืบมาจนกาลบัดนี้ และจะได้เป็นวัตถุที่เตือนใจชาวสยามภายหน้า ให้พยายามรักษาอิสระสุขของประเทศสยามให้สถาพรสืบไปชั่วกัลปาวสาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษาพระราชปรารภแก่อภิรัฐมนตรีและเสนาบดีทั้งปวง ก็เห็นชอบพร้อมกันดั่งพระราชบริหาร และสิ่งซึ่งจะสร้างเป็นอนุสสรณ์นั้น ทรงพระราชดำริว่าควรสร้าง ๒ สิ่งประกอบกัน สิ่ง ๑ คือสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก องค์ปฐมบรมกษัตริย์มหาจักรีวงศ์ ซึ่งทรงสร้างพระนครอมรรัตนโกสินทร์นี้ขึ้นไว้ในที่เปิดเผยชวนมหาชนให้ระลึกถึงพระเดชพระคุณเป็นสวัสดิมงคลสืบไปเป็นนิรันดร อีกสิ่ง ๑ นั้นควรจะสร้างสะพานข้ามแม่น้ำทำทางถนนเชื่อมพระนครฯ ให้ติดต่อกับจังหวัดธนบุรี เพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์สำหรับมหาชนชาวพระนคร ด้วยตั้งแต่สร้างกรุงรัตนโกสินทร์มา พระนครเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นอันดับ ทุกวันนี้มีตึกกว้านบ้านเรือนในบริเวณพระนครเยียดยัดต้องถมที่ลุ่มขยายชานพระนครต่อออกไปทางท้องทุ่งข้างตะวันออกจนห่างไกล แต่ทางเมืองธนบุรีฟากตะวันตกอยู่ใกล้กับพระนครยังร่วงโรยอยู่มาก เพราะเหตุที่ไปมาถึงกันไม่ได้ด้วยทางบก ทรงพระราชดำริว่าพระนครจะเจริญยิ่งขึ้นต่อไป การขยายชานพระนครออกไปทางตะวันออกก็จะยิ่งยากขึ้นทุกที คงจะถึงเวลาต้องทำสะพานข้ามแม่น้ำขยายพระนครไปทางเมืองธนบุรีสักวันหนึ่งในภายหน้า เพราะฉะนั้นถ้าทำสะพานขึ้นเสียแต่บัดนี้ก็จะเป็นประโยชน์เร็วขึ้น จึงได้โปรดฯ ให้คิดแบบอย่างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกกับสะพานข้ามแม่น้ำประกอบกันเป็นปฐมบรมราชานุสรณ์สร้างตรงที่ต่อปลายถนนตรีเพ็ชร์ในพระนครไปทางด้านใต้ คือที่ริมแม่น้ำก่อนถึงเชิงสะพานทำลานชาลาใหญ่ประดับด้วย

---

[๑] ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ ๔๒ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๒ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๖), หน้า ๒๒๐ - ๒๒๔.

เครื่องแต่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต่อพระบรมรูปไปถึงสะพานข้ามแม่น้ำไปลงตรงใต้วัดประยุรวงศาวาส เป็นต้นทางที่จะตัดถนนสายต่าง ๆ ไปตามท้องที่จังหวัดธนบุรีในภายหน้า

และการสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ครั้งนี้ ส่วนพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ อุปนายกราชบัณฑิตยสภาซึ่งทรงอำนวยการแผนกศิลปากร คิดแบบอย่างเป็นพระบรมรูปทรงเครื่องขัตติยาภรณ์ เสด็จประทับเหนือพระราชบัลลังก์และหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ขนาดสูงแต่ฐานตลอดยอด ๔.๖๐ เมตร ฐานกว้าง ๒.๓๐ เมตร คือใหญ่กว่าธรรมดา ๓ เท่า มีฐานศิลาอ่อนเป็นเวทีที่ตั้งพระบรมรูปหล่อนั้นอีกตอน ๑

ส่วนสะพานข้ามแม่น้ำนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม อำนวยการสร้าง ได้ทรงเรียกประกวดแบบอย่าง แล้วเลือกได้แบบของบริษัท ดอรแมน ลอง ประเทศอังกฤษ สร้างเป็นสะพานเหล็กยาว ๒๒๙.๗๖ เมตร กว้าง ๑๖.๖๘ เมตร ท้องสะพานสูงเหนือน้ำ ๗.๕๐ เมตร และอาจยกตอนกลางขึ้นด้วยแรงไฟฟ้า เปิดช่องกว้าง ๖๐ เมตร ให้เรือใหญ่ผ่านได้สะดวก ฐานสะพานก่ออิฐประดับศิลาอ่อนและมีเครื่องประดับอย่างอื่นอีกทั้ง ๒ ฝ่าย พระราชทานนามว่า **สะพานพระพุทธยอดฟ้า**

จำนวนเงินที่ใช้ในการสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ ประมาณว่า ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นส่วนพระองค์จำนวน ๑ และรัฐบาลจะจ่ายเงินแผ่นดินช่วยจำนวนส่วน ๑ เงินจำนวนอีกส่วน ๑ นั้น ทรงพระราชดำริว่าควรบอกบุญเรี่ยไรชาวสยามทุกชาติทุกชั้นบรรดาศักดิ์ บรรดามีแก่ใจจะเข้าส่วนสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ตามกำลัง หวังพระราชหฤทัยว่าคงจะมีผู้เลื่อมใสบริจาคทรัพย์ช่วยได้เงินพอแก่ส่วนซึ่งกะนั้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยินดีที่การเริ่มสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ได้ดำเนินมาโดยสะดวก มิได้มีความขัดข้องพ้องพานอย่างใด จนถึงวาระนี้เป็นมงคลดิถีกระทำการพระราชพิธีทรงวางศิลาก่อฤกษ์ในที่มหาสมาคม พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เสนามาตย์ราชเสวกบริพาร กับ ทั้งผู้แทนรัฐบาลนานาประเทศที่เป็นไมตรีและประชาชนทั้งหลายเป็นอันมาก อันพึงเห็นได้ว่าล้วนมีความมุ่งหมายเป็นเอกฉันท์ที่จะให้การสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์สำเร็จเป็นเกียรติยศแก่ประเทศและประชาชนชาวสยามสืบไป ขออานุภาพสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสากลโลก คือคุณพระศรีรัตนตรัยเป็นอาทิ จงบันดาลให้การสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์นี้ดำเนินไปโดยสะดวกจนสำเร็จเสร็จสมประสงค์ทุกประการ และขอจงบันดาลให้บรรดาผู้ที่ได้ช่วยกันสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ จงมีความเจริญสุขสถาพรภิญโญยิ่งขึ้นทุกประการจงทั่วกัน เทอญ

เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดวิถีสะพานเมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕

สะพานพระราม ๖

โครงการสร้างสะพานพระราม ๖ เริ่มในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อสนองนโยบายแก้ไขทางรถไฟฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาให้มีขนาดกว้าง ๑ เมตรเท่ากัน (ดูเรื่องการเปลี่ยนแปลงขนาดทางรถไฟ ในเรื่องรถไฟ) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้สร้างสะพานเชื่อมทางรถไฟทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาหรือเชื่อมทางรถไฟสายเหนือกับทางรถไฟสายใต้เข้าด้วยกัน โดยรัฐบาลได้ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตสำรวจทางรถไฟข้ามแม่น้ำเชื่อมทางรถไฟสายเหนือกับสายใต้เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๒ เมื่อการสำรวจแล้วเสร็จได้ลงมือจัดซื้อที่ดินและทำการสร้างตั้งแต่วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ส่วนการสร้างรากและตัวสะพาน รัฐบาลตกลงจ้างบริษัทเอสเอตาบลิสม้องค์ ไดย์ เดย์ ลงมือก่อสร้างเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ แล้วเสร็จเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ เหตุผลวัตถุประสงค์และรายละเอียดงานก่อสร้างปรากฏในคำกราบบังคมทูลของพลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวง ในพระราชพิธีเปิดสะพานพระราม ๖ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ดังต่อไปนี้

คำกราบบังคมทูลในพระราชพิธีเปิดสะพานพระราม ๖[๑]

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

การคมนาคมในสยามประเทศนี้ แต่เดิมมาใช้แม่น้ำลำคลองในที่ราบ แลทางต่างทางเกวียนในที่ภูเขา สมเด็จพระบรมชนกนารถพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรเห็นการล่วงหน้า ว่าการคมนาคมสำหรับผู้โดยสานแลการบรรทุกส่งสินค้า ถ้าได้รวดเร็วทันเวลาสินค้าราคาขึ้นทั้งเมื่อได้ลดค่าระวางบรรทุกส่งน้อยลงแล้ว จะเปิดโอกาสให้การค้าขายของพ่อค้าในประเทศเจริญยิ่งขึ้น จึงได้เริ่มประกาศรัฐประศาสโนบายการรถไฟในกรุงสยาม ตั้งแต่งเจ้าน่าที่ของรัฐบาล เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๓๓ และเริ่มก่อสร้างทางรถไฟหลวงตั้งแต่พระพุทธศักราช ๒๔๓๔

ครั้นถึงในรัชสมัยแห่งสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเปลี่ยนกระทรวงโยธาธิการเป็นกระทรวงคมนาคม เมื่อปีพระพุทธศักราช ๒๔๕๕ ปลดเปลื้องกิจการโยธาอื่นๆ เพื่อให้เจ้าน่าที่ในกระทรวงสอดส่องการคมนาคมโดยเฉภาะ พระราชอาณาจักร์ภาคใดที่การบรรทุกส่งสินค้ายังแพงเงินอยู่ก็ให้รีบจัดการแก้ไขให้ถูกเงินแลเร็วยิ่งขึ้น ครั้นต่อมาได้ทรงตั้งสภาเผยแผ่พาณิชย์ขึ้น ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีเจ้าน่าที่คมนาคมประจำตำแหน่งเปนกรรมการในสภานั้นด้วย โดยที่ทรงตระหนักในพระราชหฤทัยว่าการคมนาคมเป็นเครื่องมืออันใหญ่ของรัฐบาลที่จะเผยแผ่พาณิชย์ เปนพยานแห่งพระบรมราโชบายอันสุขุมที่จะนำไปสู่ประโยชน์ของประเทศแลประชาชน

ในปลายรัชกาลที่ ๕ มีทางรถไฟหลวงที่เปิดให้ประชาชนใช้เดินทางแลบรรทุกส่งสิ่งของไปมายาว ๙๓๒ กิโลเม็ตร์ และในระหว่างก่อสร้างอีก ๖๙๐ กิโลเม็ตร์ ในปลายรัชกาลที่ ๖ มีทางรถไฟที่เปิดให้ประชาชนใช้ถึง ๒๕๘๑ กิโลเม็ตร์ คือเพิ่มขึ้นจากในรัชกาลก่อน ๑๖๔๙ กิโลเม็ตร์ ยังอยู่ในระหว่างก่อสร้างอีก ๔๙๗ กิโลเม็ตร์ เพื่อให้กิจการสำเร็จไปดังนี้ ต้องเพิ่มทุนขึ้น ๑๐๑ ล้านบาทและเมื่อสมทบกับทุนเก่าที่ลงไปแล้ว ๕๙ ล้านบาท จึงรวมเป็นเงินทุนค่าใช้จ่ายสร้างรถไฟ ๑๖๐ ล้านบาท เมื่อเทียบเงินทุนซึ่งเพิ่มขึ้น ๑๗๑ เปอร์เซ็นต์จากทุนเดิม กับทางซึ่งเปิดเปนประโยชน์เพิ่มขึ้น ๑๗๗ เปอร์เซ็นต์ และเมื่อเทียบรายรับเมื่อรัชกาลที่ ๖ เคยได้เพียง ๔,๕๐๐,๐๐๐ บาท และปลายรัชกาลที่ ๖ ได้กว่า ๑๖,๐๐๐,๐๐๐ บาทเพิ่มขึ้น ๒๕๖ เปอร์เซ็นต์ รายรับเมื่อหักรายจ่ายแล้ว เพิ่มขึ้นกว่า ๗,๐๐๐,๐๐๐ บาท หรือ ๒๕๘ เปอร์เซ็นต์ ผลประโยชน์รายได้รถไฟภายใน ๑๕ ปี แห่งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรวมกันถึง ๑๓๕ ล้านบาทเศษ เมื่อหักค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นแล้วยังคงเหลือเปนเงินส่งเข้าท้องพระคลังถึง ๗๔,๗๐๐,๐๐๐ บาทเศษ ตัวเลขทั้งนี้ทำให้เห็นได้ว่าการที่เพิ่มทุนทำทางขึ้นนี้นำมาซึ่งผลประโยชน์ให้แก่รัฐบาลมากยิ่งขึ้นอย่างงดงามโดยไม่ต้องลงทุนแพงเกินส่วน ทั้งพ่อค้าประชาชนก็ได้ทำการค้าขายสดวกยิ่งขึ้น ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชวโรกาศหยิบยกตัวอย่างขึ้นกราบบังคมทูลเฉภาะรายหนึ่ง คือเมื่อก่อนทางรถไฟไปถึงนครเชียงใหม่ การบรรทุกส่งเครื่องเรือนทางเรือนั้นประมาณหาบละ ๑๐ บาทหรือตันละ ๑๗๐ บาท ในขณะนี้ค่าบรรทุกส่งเครื่องเรือนเช่นเดียวกันถึงเชียงใหม่ โดยทางรถไฟราคาเพียงตันละ ๒๖ บาท ๕๐ สตางค์ อนึ่งทางรถไฟหลวงได้ผูกโยงแว่นแคว้นแดนพระราชอาณาจักรทั่วทุกทิศให้ติดต่อกับพระมหานคร กับผูกพันธ์ทางพระราชไมตรีกับประเทศใกล้เคียง เดินขบวนรถติดต่อกันโดยความสะดวก แผ่พระบารมีและพระมหากรุณาธิคุณไปนอกประเทศ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ทรงพระราชปรารภว่าทางรถไฟในสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาขนาดกว้างของทางผิดกัน รูปส่วนของรถจักร์และล้อเลื่อนซึ่งใช้บนทางผิดกันอยู่ทั้งสิ้น ทำให้จำเปนต้องสะสมเครื่องอุปกรณ์ไว้หลายชนิดหลายอย่างเปนเงินปีละหลายล้านบาท ถ้าแม้ได้ใช้รถจักรและล้อเลื่อนให้เปนขนาดเดียวกันแล้ว การสะสมเครื่องอุปกรณ์ก็จะน้อยชนิดลงและนอกจากนั้นโรงงานสำหรับซ่อมแก้ไขเครื่องจักร์และล้อเลื่อนก็จะตั้งอยู่ในศูนย์กลาง คือ ในกรุงเทพ

---

[๑] กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๖ เรื่องสะพานพระราม ๖ ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา.

พระมหานครแห่งเดียว ไม่จำเป็นต้องมีสองแห่งสำหรับรถ ๒ ขนาด พ่อค้าที่ปรารถนาจะส่งสินค้าจากทางเหนือถึงใต้หรือทางใต้ถึงทางเหนือ ก็จะไม่ต้องถ่ายรถถ่ายเรือเปนการเปลืองเวลาและเปลืองเงิน

เพื่อดำเนินพระบรมราโชบายให้สำเร็จ จำเปนที่จะต้องเชื่อมทางรถไฟในฝั่งตะวันออกแห่งแม่น้ำเจ้าพระยากับรถไฟสายใต้ให้ติดต่อกันโดยวิธีที่สดวกที่สุด

เจ้าน่าที่ได้รับพระบรมราชโองการมาคำนวณถึงหนทางดำเนินการต่างๆ ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าการสร้างสพานเปนถาวรและสดวกที่สุด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสพานข้ามลำน้ำเจ้าพระยาที่ตำบลบางซ่อนนี้ สพานนี้มี ๕ ช่องเรียงตามลำดับกันไป ช่องที่ ๑ ยาว ๗๗ เมตร ๘๐ เซ็นติเมตร ช่องที่ ๒ ยาว ๘๔ เมตร ช่องที่ ๓ ยาว ๑๒๐ เมตร ช่องที่ ๔ ยาว ๘๔ เมตร ช่องที่ ๕ ยาว ๗๗ เมตร ๘๐ เซ็นติเมตร รวมความยาวของสพาน ๔๔๓ เมตร ๖๐ เซ็นติเมตร ขนาดกว้างของสพานนั้น ๑๐ เมตร ปันเตรียมไว้ส่วนหนึ่งสำหรับเปนทางหลวงให้ยวดยานทุกชนิดผ่านได้ กว้าง ๕ เมตร อีกส่วนหนึ่งเปนทางรถไฟ กับนอกจากนี้มีทางคนเดินท้าวสองข้างสพาน ข้างหนึ่งกว้าง ๑ เมตรครึ่ง รากสพานก่อด้วยวิธีห้องอัดลม โดยลึกวัดจากระดับปรกติของน้ำทะเล ๒๗ เมตร บริษัท Les Etablissements Daydé ซึ่งตั้งอยู่ที่ปารีส และโรงงานอยู่ที่เครยล์ในประเทศฝรั่งเศส ได้รับเหมาทำการก่อสร้างด้วยนายงานชาวฝรั่งเศสและเครื่องมืออันพิศดาร ได้เริ่มลงมือก่อสร้างเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ แล้วเสร็จบริบูรณ์เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ส่วนการดินถมทางแลสพานถาวรอีกหลายสะพานเชื่อมต่อสายรถไฟทั้งสองนั้น เจ้าพนักงานในกรมรถไฟหลวงได้สร้างมูลดินก่อสพานรวมหลายแห่งและวางรางตั้งแต่ชุมทางบางซื่อถึงชุมทางตลิ่งชันเปนระยะทาง ๑๔ กิโลเม็ตร์ นับรวมทั้งย่านยาวของสพานพระราม ๖ ด้วย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมนามาภิไธยเฉลิมนามสพานนี้ไว้ตั้งแต่เริ่มการก่อสร้างว่า **สพานพระราม ๖** เพื่อเป็นที่ระลึกถาวรแห่งรัชสมัยที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเสริมการเผยแผ่พาณิชย์โดยวิธีรีบรัดจัดการคมนาคมและที่ได้สร้างสพานนี้เพื่อเชื่อมทางรถไฟหลวงทั้งปวงให้เดินติดต่อกันได้

ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทได้ทรงพระราชดำริห์สอดคล้องกับพระราชดำริห์ของสมเด็จพระมหากษัตราธิราชทั้งสองพระองค์ในการบำรุงประชาราษฎร์ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตร์สพานนี้ในเวลาก่อสร้างตั้งแต่ก่อนเสวยราชสมบัติ ตลอดจนเวลาที่ได้เสวยราชสมบัติแล้ว ก็ได้ทรงพระราชอุตสาหะพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีเสด็จมาทอดพระเนตร์เวลาเคลื่อนเหล็กสพานออกสู่ที่ แสดงให้เห็นว่าได้ทรงสอดส่องกิจการแผ่นดินและทรงมุ่งหวังถึงความเจริญมั่งคั่งผาสุกแห่งประชาชนเปนเบื้องต้น เปนที่หวังร่มเย็นแก่ชนชาวสยามและชาวต่างประเทศซึ่งมาอาศรัยพระบรมโพธิสมภาร

วารนี้คล้ายวันพระราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่เตรียมการพระราชพิธีและเสด็จพระราชดำเนินมาถึงสพานนี้เพื่อเปิดให้เริ่มใช้ในราชการตั้งแต่บัดนี้ไป

ข้าพระพุทธเจ้าบรรดาเจ้าน่าที่ทั้งหลายมีความชื่นชมโสมนัสในเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งแสดงประจักษ์แก่ตาโลกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของชนชาวสยามได้ทรงสอดส่องสุขทุกข์ของราษฎรและความเจริญของแผ่นดินโดยพระองค์เอง มิได้ทรงย่อท้อที่จะดำเนินกิจราชการไปเพื่อสันติศุขของประชาชน ด้วยผลานิสงฆ์แห่งพระราชหฤทัยอันมั่นคง ขอคุณพระรัตนไตรจงคุ้มครองรักษาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้สิ่งซึ่งเปนประธานในสกลโลกจงบรรดาลดลพระราชหฤทัยให้พระปรีชาญาณสอดส่องไปในทางซึ่งล้วนชอบด้วยทางการ เพื่อความศุขความสำราญแห่งสยามรัฐชนบท รวมกิจทั้งหมดเปนผลสำเร็จสมดังพระราชประสงค์ ขอจงมีพระชนม์ยืนยาว ทรงพระศิริสวัสดิ์ยิ่งยืนในราชสมบัติ ปราศจากอุปัทวันตรายทั้งปวง ราชศัตรูหมู่ดัษกรจงเกรงขามพ่ายแพ้พระบารมีทุกเมื่อ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ขอเดชะ

๒.๕ การคมนาคมทางบก

การคมนาคมทางบกเจริญก้าวหน้าไปมากแล้ว ความนิยมในการใช้รถยนต์ทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว จากสถิติกรมทางหลวง จำนวนรถยนต์ที่วิ่งบนทางหลวงใน พ.ศ. ๒๔๖๙ มีจำนวน ๑,๖๒๖ คัน ถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๔ จำนวนรถยนต์เพิ่มขึ้นเป็น ๓,๒๒๒ คัน นับเป็นสถิติการเพิ่มที่รวดเร็วมาก นอกจากรถยนต์ซึ่งมีทั้งรถส่วนบุคคล รถรับจ้าง (แท็กซี่) และรถบรรทุกแล้ว รถลาก รถจักรยานก็ยังเป็นที่นิยมและรถจักรยานยนต์ก็มีใช้กันแล้ว พ.ศ. ๒๔๗๖ นายเลื่อน พงษ์โสภณ ได้ประดิษฐ์รถจักรยานสามล้อ ใช้รับผู้โดยสารอีกด้วย

การเดินรถโดยสารซึ่งเริ่มมาแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยพระยาภักดีนรเศรษฐ์ (เลิศ เศรษฐบุตร) และต่อมาได้ตั้งเป็นบริษัทนายเลิศ จำกัด และขยายการเดินรถทั่วจังหวัดพระนครนั้น เมื่อสะพานพระพุทธยอดฟ้าสร้างเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็มีผู้ตั้งบริษัทนครธนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ เดินรถโดยสารประจำทางจากบางลำภู จังหวัดพระนคร ถึงวงเวียนใหญ่ จังหวัดธนบุรี นับเป็นรถประจำทางที่วิ่งเชื่อมการคมนาคมระหว่างจังหวัดพระนครและธนบุรีสายแรก

นอกจากนี้ เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้มีกลุ่มบุคคลทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศก่อตั้งบริษัทขนส่ง จำกัด (Aerial Transport Co., Ltd.) ผู้ริเริ่มเหล่านี้มี

๑. *นายอี. รอนเลซ์ (E. Ronley)*
๒. *พระเชาวนานุสถิติ (เชาวน์ อินทุเกตุ)*
๓. *พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร)*
๔. *นายออตโต เปรคเกอร์ (Otto Pracger)*
๕. *นายเอช.ยี. โมโนด์ (H.G. Monod)*
๖. *พระยาภักดีนรเศรษฐ (เลิศ เศรษฐบุตร)*
๗. *นายกิมพงษ์ ทองธัช*[๑]

โดยเสนอวัตถุประสงค์ในการประกอบกิจการเมื่อคราวจดทะเบียนก่อตั้งบริษัท ดังนี้

๑. *รับทำการขนส่งโดยทั่วไป*

๒. *เป็นเจ้าของสร้าง ซื้อ ขาย เช่า ให้เช่าหรือในทางหนึ่งทางใดจัดหามาหรือจำหน่ายไป ซึ่งยานพาหนะทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ อีกทั้งทรัพย์สมบัติ ส่วนประกอบอื่น ๆ ตามสมควรในกิจการของบริษัท เช่นที่ดิน อาคาร อู่เรือ ท่าเรือ โรงซ่อม เป็นต้น ตลอดจนรับจ้างซ่อมแซมเครื่องจักรต่าง ๆ ด้วย*

๓. *ทำการค้าขายเกี่ยวกับบรรดาสรรพสิ่งของทั้งหลาย รวมทั้งวัตถุที่เป็นสินค้า และไม่ใช่สินค้า*

๔. *ตั้งสาขา ตั้งตัวแทน ตั้งนายหน้า รับเป็นตัวแทน รับเป็นนายหน้า ในกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง*

๕. *รวมการงานหรือสมทบกับบุคคล หรือนิติบุคคล เพื่อประโยชน์แห่งการงานของบริษัทรวมทั้งการเข้าหุ้นส่วนหรือถือหุ้นในห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทใด ๆ*

๖. *ทำการอื่น ๆ ซึ่งสนับสนุนหรือเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของบริษัทดังกล่าวแล้ว ตามแต่จะได้เป็นการเกิดผลประโยชน์ประการใดแก่บริษัท รวมทั้งการเกษตรกรรม ตั้งห้างร้านขายส่งหรือขายปลีกด้วย*[๒]

กิจการเดินรถของบริษัทคือสายกรุงเทพฯ - ดอนเมือง และกรุงเทพฯ - ปากน้ำ

---

[๑] บริษัทขนส่งจำกัด กระทรวงคมนาคม **สถาปนาครบรอบ ๓๐ ปี** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), หน้า ๔.
[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔ - ๕.

๓. รถราง

ประเทศไทยเป็นประเทศแรกในทวีปเอเชียที่มีรถรางใช้ โดยบริษัทของชาวเดนมาร์ก ๓ คน คือ นายจอนลอฟตัส นายอาร์ คิว เปลซี เดอ ริชเซอลิว และนายเวสเตนโฮลส์ ได้รับพระราชทานสัมปทานเดินรถรางในประเทศไทยเป็นบริษัทแรก รถรางคันแรกออกรับคนโดยสารเป็นปฐมฤกษ์ในวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๑ บนรางรถสายจากศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ผ่านถนนเจริญกรุง ไปถึงบางคอแหลมหรือถนนตกในปัจจุบันนี้

หลังจากนั้นก็มีเอกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศขอพระราชทานสัมปทานเดินรถรางทั้งในจังหวัดพระนครและต่างจังหวัด

ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการเกี่ยวกับการสร้างทางรถรางได้ก้าวหน้าไปดังนี้

๓.๑ บริษัทต่างประเทศขอโอนสัญชาติเป็นบริษัทไทย

พ.ศ. ๒๔๖๙ บริษัทไฟฟ้าสยาม จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทที่มีกิจการเดินรถรางใหญ่ที่สุดขณะนั้น ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตรวมกับบริษัทรถรางไทย จำกัด ตั้งเป็นบริษัทไฟฟ้าสยามคอปอเรชั่น จำกัด (Siam Electric Corporation, Limited) และขอโอนสัญชาติเป็นบริษัทไทย เพื่อหลบหลีกภาษีซึ่งรัฐบาลเดนมาร์กจะเริ่มเก็บในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ ซึ่งเสนาบดีสภาได้มีมติเมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ เห็นชอบด้วยจอมพลสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเห็นสมควรปลูกความนิยมให้บริษัทต่างประเทศเป็นบริษัทไทย เหมือนเช่นประเทศอินโดจีน ชวา และออสเตรเลีย ก็ปลูกความนิยมให้บริษัทต่างประเทศมีสัญชาติเป็นบริษัทพื้นเมือง จึงมีพระบรมราชานุญาตเมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม นั้น ให้บริษัทไฟฟ้าสยามคอปอเรชั่น จำกัด มีสัญชาติเป็นบริษัทไทย

๓.๒ การแก้ไขขนาดทางหลีกรถราง

ตามหนังสือสัญญาพระบรมราชานุญาต ที่รัฐบาลทำไว้กับบริษัท ไฟฟ้าสยาม จำกัด และบริษัท รถรางไทย จำกัด นั้น กำหนดทางหลีกรถรางไว้ยาวไม่เกิน ๔๖ เมตร กว้างไม่เกิน ๑.๖๐ เมตร ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ กระทรวงมหาดไทยได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระบรมราชานุญาตแก้ไขขนาดทางหลีกใหม่เป็นยาว ๕๐ เมตร กว้าง ๑.๕๐ เมตร เนื่องจากทางหลีกสั้นเท่าที่ใช้อยู่ทำให้รถกระเทือน เวลาเข้าหลีกคนโดยสารไม่ได้รับความสุข และการแก้ให้ทางหลีกแคบเข้า ทำให้ถนนกว้างขึ้น ซึ่งการกำหนดทางหลีกใหม่นี้ จะมีผลบังคับใช้เมื่อบริษัทรถรางจะเปลี่ยนหรือทำทางหลีกใหม่ให้เป็นระเบียบอันเดียวกันทุกสายเท่านั้น และบริษัทจะต้องออกค่าใช้จ่ายเอง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชานุญาต เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙

๓.๓ โครงการรถรางใช้กำลังไฟฟ้าชนิดทรอลลี่ย์บัส

กรมนครบาล กระทรวงมหาดไทยได้แนะนำให้บริษัท ไฟฟ้าสยามคอปอเรชั่น จำกัด เปลี่ยนการเดินรถรางสายบางคอแหลม ซึ่งเป็นสายที่มีการจราจรคับคั่งมาก ให้เป็นแบบไม่มีราง คือรถใช้กำลังไฟฟ้าจากหม้อแบตเตอรี่ หรือที่เรียกว่า ทรอลลี่ย์บัส จะมีสายไฟฟ้าโยงเหนือถนน และรถอาศัยแรงไฟฟ้าเท่านั้น บริษัท ไฟฟ้าสยามคอปอเรชั่น จำกัด จึงทำหนังสือลงวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ ขอต่ออายุสัมปทาน ซึ่งจะหมดเขตในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๒ ไปอีก ๒๐ ปี และขอสัมปทานเดินรถรางเพิ่มเติมอีกหลายสาย แลกกับการเดินรถทรอลลี่ย์บัสในเส้นทางสายบางคอแหลม

เสนาบดีสภา ได้พิจารณาเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๓ มีมติไม่ตกลงรับข้อเสนอของบริษัท เพราะกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมกำลังวางโครงการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำจากลำน้ำต่าง ๆ ซึ่งโครงการคงจะบรรลุผลในระยะไล่เรี่ยกับกำหนดหมดอายุสัมปทานของการเดินรถรางสายบางคอแหลม ดังนั้น ไม่ว่าบริษัทจะเดินรถทรอลลี่ย์บัสหรือไม่ก็ตาม ในภายภาคหน้ารัฐบาลย่อมสามารถดำเนินได้เองอยู่แล้ว

๓.๔ รถรางในต่างจังหวัด

ในรัชสมัยนี้ มีเหตุการณ์เกี่ยวข้องกับรถรางในต่างจังหวัด ๒ สายคือ

- ***รถรางสายสถานีปากคลองสาน ถึงตำบลบางบอน*** ตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ บริษัทรถไฟแม่กลองได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตขึงสายลวดไฟฟ้าเดินรถรางบนรางของบริษัทรถไฟแม่กลอง จากสถานีปากคลองสาน จังหวัดธนบุรี ถึงสถานีวัดไทร เป็นระยะทาง ๗.๖ กิโลเมตร ครั้นถึงรัชกาลที่ ๗ บริษัทได้รับพระราชทานพระบรม-ราชานุญาตเดินรถรางด้วยแรงไฟฟ้าบนทางรถไฟของบริษัทเพิ่มเติมจากที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตไว้เดิมต่อไปอีก ๑ กิโลเมตร ถึงสถานีวัดสิงห์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ และต่อไปอีก ๒.๖ กิโลเมตร จากสถานีวัดสิงห์ถึงตำบลบางบอน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ เพื่อส่งเสริมการสัญจรไปมาของประชาชนติดต่อกับตลาดพลู ในจังหวัดธนบุรี ให้ได้รับความสะดวกยิ่งขึ้น

- ***รถรางสายพระพุทธบาท*** บริษัท รถรางพระพุทธบาททุน จำกัด ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตพิเศษตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔ แต่บริษัทได้เพิกเฉยไม่ปฏิบัติตามกฎหมายและประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตพิเศษหลายข้อหลายคราวมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ต่างก็ได้พยายามช่วยเหลือแก้ไขฐานะของบริษัทและตักเตือนให้โอกาสบริษัทปฏิบัติตามกฎหมาย แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จถาวร ในที่สุด กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมจึงได้ประกาศถอนพระบรมราชานุญาตพิเศษซึ่งได้พระราชทานแก่ บริษัท รถรางพระพุทธบาททุน จำกัด เสียตั้งแต่วันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๒

๔. รถไฟ

๔.๑ รถไฟเอกชน

รถไฟสายแรกในประเทศไทยคือรถไฟสายกรุงเทพฯ - สมุทรปราการ ซึ่งบริษัทชาวเดนมาร์กได้รับพระราชทานสัมปทานเดินรถและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดการเดินรถเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ หลังจากนั้นได้มีบริษัทเอกชนทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ขอพระราชทานสัมปทานเดินรถไฟ ซึ่งอายุสัมปทานยืนยาวถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้ด้วย เช่น บริษัท รถไฟสายแม่กลอง จำกัด เดินรถไฟสายคลองสาน - มหาชัย และสายท่าจีน - แม่กลอง และบริษัท รถไฟสายบางบัวทอง จำกัด สินใช้สร้างทางรถไฟในจังหวัดนนทบุรี และจังหวัดปทุมธานี เป็นต้น

๔.๒ รถไฟหลวง

รถไฟหลวงสายแรกคือรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา เปิดบริการเมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ จากนั้นมากรมรถไฟก็ได้ขยายกิจการรถไฟไปทั่วราชอาณาจักรอย่างรวดเร็ว สำหรับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีวิวัฒนาการเกี่ยวกับการรถไฟหลวง ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงขนาดทางรถไฟ

งานเปลี่ยนแปลงขนาดทางรถไฟนั้น เริ่มในรัชกาลก่อนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ เนื่องจากขนาดทางรถไฟหลวงในขณะนั้นมี ๒ ขนาด คือฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ใช้ทางรถไฟขนาดมาตรฐาน คือ ๑,๔๓๕ เมตร ส่วนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีขนาด ๑ เมตร เท่ากับทางรถไฟในแหลมมลายู พม่า และอินโดจีน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างทางรถไฟมีขนาด ๑ เมตรเท่ากันหมด ซึ่งได้อำนวยประโยชน์อย่างใหญ่หลวง ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเปิดสะพานพระราม ๖ ว่า

"อนึ่ง พระบรมราโชบายที่ให้กรมรถไฟ จัดแก้ทางให้ได้ขนาดเดียวกันนั้น ก็เป็นพระราชดำริห์อันเฉียบแหลมลึกซึ้ง เหมาะกับประโยชน์ในทางประหยัดที่ทำให้ไม่ต้องสะสมเครื่องอาไหล่ไว้หลายอย่าง, ไม่ต้องมีโรงงาน ๒ แห่ง และ

รถก็เดินถึงกันได้ตลอด เป็นการยังความสดวกทั่วไปตลอดจนการบังคับบัญชาของกรมรถไฟ ทั้งเปนประโยชน์แก่ประชาชนที่จะเดินทางไปมา และส่งสินค้าได้รวดเร็วกว่าแต่ก่อน, นอกจากนี้ยังเปนทางผูกพันธ์การคมนาคมกับประเทศใกล้เคียงให้สดวกดียิ่งขึ้นอีกด้วย"[๑]

การแก้ขนาดทางรถไฟได้ดำเนินการแก้ไขทีละตอน โดยวางรางเส้นที่ ๓ ระหว่างรางเก่า ห่างจากรางเก่าอีกรางหนึ่ง ๑ เมตร ทำให้ได้ทางรถไฟที่ใช้ได้กับรถทั้งสองขนาด เมื่อได้เวลาอันสมควร ก็ค่อยๆ ทำรางเส้น ข้างนอกออกทีละตอนจนกว่าจะหมด การเปลี่ยนขนาดรางรถไฟสำเร็จลุล่วงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

การสร้างสะพานพระราม ๖ ซึ่งริเริ่มสมัยรัชกาลที่ ๖ แต่สำเร็จลุล่วงในรัชกาลนี้ (ดูเรื่องสะพาน) ก็นับเป็นความก้าวหน้าของการรถไฟไทย เพราะสามารถเชื่อมทางรถไฟฝั่งตะวันออกกับฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือทางรถไฟสายเหนือกับทางรถไฟสายใต้เข้าด้วยกัน ทำให้ไม่ต้องขนถ่ายสินค้าลงเรือข้ามฟากดังแต่ก่อน

การขยายเส้นทางรถไฟ

เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เส้นทางรถไฟสายใต้ได้ขยายไปถึงสถานีสุไหงโกลกแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๔ สายเหนือสร้างถึงจังหวัดเชียงใหม่แล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๕ เช่นกัน ส่วนทางสายตะวันออกอยู่ระหว่างการก่อสร้างทางจากจังหวัดฉะเชิงเทราถึงอรัญประเทศ ซึ่งสร้างแล้วเสร็จเปิดเดินรถเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ส่วนทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือนั้นกำลังดำเนินงานสร้างสายนครราชสีมา - ขอนแก่น ซึ่งเริ่มดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๗ ในรัชกาลก่อน และมาแล้วเสร็จในรัชกาลที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑

การขยายเส้นทางรถไฟจึงยังเหลือเพียงสายตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้นที่จะต้องสร้างทางต่อถึงสุดชายแดน เพื่อส่งเสริมการคมนาคม การค้าขาย และความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนภายในประเทศ และระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินโดจีน ถึงแม้รัฐบาลจะประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างหนัก แต่ก็ได้สนับสนุนโครงการขยายเส้นทางรถไฟจนถึงจังหวัดนครพนม โครงการสร้างทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือมีดังต่อไปนี้

(๑) เส้นทางรถไฟสายแยกจากบ้านบุ่งหวายไปบ้านโพธิ์มูล จังหวัดอุบลราชธานี

กรมรถไฟได้พิจารณาสร้างทางแยกของเส้นทางรถไฟสายนครราชสีมา อุบลราชธานี ตรงบ้านบุ่งหวายไปยังบ้านโพธิ์มูล ริมแม่น้ำมูล จังหวัดอุบลราชธานีอีกตอนหนึ่ง เพื่อประโยชน์ในทางคมนาคมและการรับส่งสินค้าของประชาชน เริ่มโครงการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐

(๒) เส้นทางรถไฟตอนชุมทางถนนจีระ จังหวัดนครราชสีมา ถึงจังหวัดอุดร

เส้นทางนี้วางโครงการสมัยรัชกาลที่ ๖ กำหนดเขตการสร้างถึงจังหวัดขอนแก่น โดยได้เริ่มงานถางป่าและพูนดินแล้ว ครั้นถึงรัชกาลที่ ๗ กรมรถไฟได้ขยายโครงการถึงจังหวัดอุดร การก่อสร้างได้จัดทำและเปิดบริการเป็นตอนๆ ดังนี้

ตอนที่ ๑ จากชุมทางถนนจีระ ถึงสถานีโนนวัด จังหวัดนครราชสีมา เปิดเดินรถตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ เส้นทางยาวประมาณ ๒๘ กิโลเมตร

ตอนที่ ๒ จากสถานีโนนวัดถึงสถานีบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา เปิดเดินรถตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เส้นทางยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร

ตอนที่ ๓ จากสถานีบัวใหญ่ถึงสถานีขอนแก่น เปิดเดินรถตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เส้นทางยาวประมาณ ๑๐๔ กิโลเมตร

---

[๑] กจช. **เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๖** พระราชดำรัสในการเปิดสะพานพระราม ๖.

ตอนที่ ๔ จากสถานีขอนแก่นถึงสถานีอุดร เริ่มงานก่อสร้าง พ.ศ. ๒๔๗๖ ระยะทางยาวประมาณ ๑๑๙ กิโลเมตร สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

(๓) เส้นทางรถไฟสายขอนแก่นไปยังจังหวัดหนองคายและจังหวัดนครพนม

เนื่องจากสมัยนั้นการเดินทางไปจังหวัดหนองคายและจังหวัดนครพนมกันดารมาก เพราะขาดเส้นทางคมนาคมที่จะใช้ติดต่อกันได้สะดวกทุกฤดูกาล กรมรถไฟจึงได้วางโครงการสร้างทางรถไฟต่อจากสายขอนแก่นไปยังจังหวัดหนองคายและจังหวัดนครพนม โดยได้ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตสร้างทางเมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๒

การใช้รถดีเซลไฟฟ้า

กรมรถไฟเริ่มนำรถดีเซลไฟฟ้ามาใช้ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยนำรถดีเซลไฟฟ้าขนาด ๙๐๐ แรงม้า ลากจูงกระบวนรถด่วนสายใต้จากกรุงเทพฯ ไปปีนัง

การใช้รถดีเซลไฟฟ้านับเป็นความก้าวหน้าอีกก้าวหนึ่งของวงการรถไฟไทย เพราะการใช้รถดีเซลไฟฟ้าอำนวยประโยชน์กว่ารถจักรไอน้ำในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

(๑) ประหยัดเวลากว่า สำหรับสายรถด่วนสายใต้นั้น เดิมเดินทางจากกรุงเทพฯ ถึงปีนัง จะกินเวลา ๓๑ ชั่วโมง ๒๖ นาที จากปีนังถึงกรุงเทพฯ กินเวลา ๓๑ ชั่วโมง ๔๐ นาที แต่เมื่อใช้รถจักรดีเซลไฟฟ้า เดินทางจากกรุงเทพฯ ถึงปีนังจะใช้เวลาเพียง ๒๖ ชั่วโมง ๓๐ นาที และจากปีนังถึงกรุงเทพฯ กินเวลาเพียง ๒๖ ชั่วโมง ๕๕ นาที เนื่องจากการใช้รถจักรไอน้ำต้องเสียเวลาเติมน้ำและฟืนตามระยะทาง

(๒) ประหยัดค่าใช้จ่ายในการลากจูงกระบวนรถ

(๓) ขจัดปัญหาความสกปรกที่เกิดจากเถ้าถ่าน และการใช้ฟืน

(๔) ทำให้ผู้โดยสารได้รับความสะดวกสบายยิ่งขึ้น

การขยายงานอื่นๆ

(๑) ขยายย่านสถานีโคราช

พ.ศ. ๒๔๗๒ กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเสนอโครงการขยายเขตที่ดินรถไฟเพื่อทำการก่อสร้างสถานีโคราช หรือนครราชสีมาเพื่อตระเตรียมสำหรับการขยายงานในอนาคต เนื่องจากในภายหน้าสถานีโคราชจะต้องเป็นชุมทางของทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือตอนแยกไปจังหวัดอุบลราชธานี และแยกไปจังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีกำหนดจะขยายต่อไปอีกประมาณ ๔๐๐ กิโลเมตร รัฐบาลได้ออกพระราชกฤษฎีกาขยายเขตที่ดินรถไฟเพื่อทำการก่อสร้างสถานีรถไฟโคราชเมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๒

(๒) ขยายย่านสถานีบางซื่อ

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ เสนาบดีสภาเห็นชอบกับโครงการขยายย่านสถานีบางซื่อ ซึ่งกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเสนอ เนื่องจากความเจริญในการขนส่งสินค้าและการโดยสารทางรถไฟได้ทวียิ่งขึ้น จำเป็นต้องแก้ไขจัดสร้างลานสำหรับสับเปลี่ยนรถขึ้นที่สถานีบางซื่อ กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมจึงได้ออกพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อสร้างสถานที่สำหรับทางรถไฟตอนสถานีบางซื่อ เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

(๓) สร้างทางคู่จากกรุงเทพฯ ถึงบ้านภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลเริ่มโครงการสร้างทางคู่จากกรุงเทพฯ ถึงบ้านภาชี เพื่อให้ขบวนรถเดินเข้าสถานีกรุงเทพฯ ตามทางข้างหนึ่ง และออกจากสถานีกรุงเทพฯตามทางอีกข้างหนึ่ง เพื่อบรรเทาความคับคั่ง

และอำนวยความปลอดภัยให้กับการเดินรถไฟ เพราะบริเวณระยะทางรถไฟประมาณ ๒๐ กิโลเมตรนี้ มีการเดินรถมาก เส้นทางคู่นี้เปิดเดินรถวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕

(๔) โครงการไฟฟ้าพลังน้ำ

สมัยนี้กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมมีนโยบายที่จะกำหนดโครงการสร้างไฟฟ้าจากพลังน้ำ เพื่ออำนวยประโยชน์นอกจากด้านการใช้ไฟฟ้าของราษฎรทั่วไปแล้ว ยังเพื่อนำพลังงานไฟฟ้ามาใช้ในกิจการรถไฟและอุตสาหกรรมต่าง ๆ แต่รัฐบาลลงมือดำเนินงานได้เพียงสำรวจรวบรวมข้อมูลประกอบการพิจารณาวางโครงการเท่านั้น เพราะขาดแคลนด้านงบประมาณ แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลได้วางเป้าหมายว่า ในอนาคตประเทศไทยจะต้องมีไฟฟ้าพลังน้ำแน่ ๆ ตัวอย่างทางน้ำที่เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เจ้าหน้าที่ของกระทรวงและนายช่างชาวต่างประเทศได้ร่วมกันสำรวจแล้ว เช่น

ภาคเหนือ ที่ผาตาดน้อยและผาคันนา แม่น้ำแม่กลาง ซึ่งแรงไฟฟ้าที่ผลิตได้ทั้งหมดจะนำไปใช้จุดไฟที่จังหวัดเชียงใหม่และเมืองใกล้เคียงและสำหรับการรถไฟระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดอุตรดิตถ์ ทำการสำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒

ภาคใต้ สำรวจที่อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อนำพลังไฟฟ้ามาจุดไฟ และใช้แรงที่โรงงานรถไฟทุ่งสง สำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

ภาคกลาง สำรวจแม่น้ำเพชรบุรี แต่พบว่าจะต้องลงทุนมากเกินไป สำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

การเดินเรือ

๑. การเดินเรือภายในประเทศ

๑.๑ กฎหมายเกี่ยวกับการเดินเรือ

การเดินเรือในน่านน้ำไทยอยู่ในความควบคุมรับผิดชอบของกรมเจ้าท่า โดยมีพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำสยาม พุทธศักราช ๒๔๕๖ เป็นกฎหมายบังคับ ซึ่งในรัชกาลที่ ๗ ได้แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัตินี้ ๒ ครั้ง คือ

๑. พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำสยามแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ มีสาระสำคัญเรื่องให้อำนาจกรมเจ้าท่าออกกฎข้อบังคับสำหรับการตรวจเรือได้ตามครั้งคราวโดยได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวง

๒. พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำสยามแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๗ มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการจราจรทางน้ำ การควบคุมการเดินเรือ กำหนดประเภทเรือที่ต้องจดทะเบียนและรับใบอนุญาต การเสียค่าธรรมเนียมประภาคาร ทุ่นหมายร่องน้ำ และโคมไฟ กำหนดคุณสมบัติพนักงานเดินเรือ ซึ่งต้องสอบรับประกาศนียบัตรจากกรมเจ้าท่า และต้องได้รับใบอนุญาตในการทำการในเรือกำหนดการควบคุมเรื่องค่าโดยสาร ค่าระวาง ค่าจูงเรือและเวลาออกเรือ ตลอดจนกำหนดเครื่องหมายและสัญญาณต่าง ๆ

ถึง พ.ศ. ๒๔๗๘ การเดินเรือแพร่หลายทั่วประเทศแล้ว รัฐบาลจึงได้ตราพระราชกฤษฎีกาบังคับการจดทะเบียนออกใบอนุญาตใช้เรือในเขตจังหวัดต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักรไทย

๑.๒ ประภาคาร

ในรัชกาลที่ ๗ มีการสร้างประภาคาร เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินเรือหลายแห่ง เช่น

ทะเลทางตะวันออกของอ่าวไทย มีประภาคารหินกองใน อยู่บริเวณอ่าวเกาะสีชัง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ประภาคารอาภากรอยู่ระหว่างเกาะสีชังกับเกาะไผ่ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการกองทัพเรือและกระทรวงอื่น ๆ สร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพลเรือเอก กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ ประภาคารโสมรังษี บนเกาะจุ่น

ทางเหนือของแหลมพัทยา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ์ (พระองค์เจ้าหญิงโสมวดี) ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ประภาคารสยามเทวี อยู่ระหว่างเกาะครามกับฝั่ง สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกา เจ้าทรงสร้าง พ.ศ. ๒๔๖๘ ประภาคารหินจุฬาและประภาคารเกาะแรด สร้างอยู่สองข้างช่องแสมสาร ซึ่งเป็นช่องเดินเรือที่แคบที่สุด อยู่ห่างจากเกาะจวงไปทางเหนือ ประภาคารทั้งสองสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ประภาคารบนเกาะเสม็ดที่อ่าวบ้านเพ จังหวัดระยอง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ประภาคารที่ปากน้ำประแส สร้าง พ.ศ. ๒๔๖๙ ประภาคารเกาะจิกอยู่ห่างจากปากน้ำจันทบุรีไปทางตะวันออก สร้างตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๓ ต่อมาชำรุด จึงสร้างใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๖

ทะเลทางตะวันตกของอ่าวไทย มีประภาคารบนยอดเกาะรัง ในจังหวัดชุมพร สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ประภาคารเกาะวังอยู่ระหว่างเกาะสมุยกับฝั่ง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ประภาคารนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ปากน้ำนครศรีธรรมราช สร้าง พ.ศ. ๒๔๖๘ ประภาคารแหลมตะลุมพุก ในอ่าวนครศรีธรรมราช สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ประภาคารแหลมตาชี จังหวัดปัตตานี เดิมพระยาเดชานุชิต (หาด บุนนาค) สมุหเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลปัตตานีสร้าง ต่อมากรมอุทกศาสตร์สร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ประภาคารสายบุรี ที่ปากแม่น้ำสายบุรี และประภาคารนราธิวาส ที่ปากน้ำนราธิวาส สร้าง พ.ศ. ๒๔๖๘ ประภาคารแห่งหลังสร้างใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๖

ทะเลทางฝั่งตะวันตกของแหลมมลายู มีประภาคาร ๖ แห่งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานเงินที่เหลือจากสร้างเรือรบหลวงพระร่วงแล้วจำนวนหนึ่งให้กรมอุทกศาสตร์สร้างประภาคารในมณฑลภูเก็ต ๖ แห่ง พร้อมทั้งพระราชทานนามให้สอดคล้องกัน คือ ปัชโชติวชิราภา นิสาวชิรภาส ประภาสวชิรกานต์ ชัชวาลวชิรโอฆ อาโลกวชิรยุตต์ และสมุทรวชิรนัย อยู่ที่เกาะลันตา จังหวัดกระบี่ เกาะเลละ จังหวัดสตูล เกาะงาตะกั่วป่า จังหวัดพังงา เกาะนมสาวน้อย จังหวัดพังงา ตันหยงสตา จังหวัดตรัง และเกาะนก จังหวัดกระบี่ ตามลำดับ นอกจากนี้ก็มีประภาคารเกาะยาว ที่ปากน้ำสตูล สร้าง พ.ศ. ๒๔๗๐ ประภาคารเกาะแก้วน้อย ที่ปลายเกาะภูเก็ตด้านใต้สร้าง พ.ศ. ๒๔๗๗ ประภาคารเกาะยี่ สร้าง พ.ศ. ๒๔๗๐ ต่อมาชำรุดและสร้างใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๗

๒. การเดินเรือระหว่างประเทศ

การเดินเรือระหว่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เจริญรุดหน้าขึ้นโดยลำดับ ตลอดรัชสมัยประเทศไทยได้ทำหนังสือสัญญาว่าด้วยทางพระราชไมตรีและการค้า และการเดินเรือกับประเทศต่างๆ ดังนี้ พ.ศ. ๒๔๖๘ ประเทศเดนมาร์ก พ.ศ. ๒๔๖๙ ประเทศโปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ สวีเดน นอร์เวย์ อิตาลี เบลเยี่ยม ลักเซมเบิร์ก และอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๗๐ เมืองขึ้นของประเทศโปรตุเกสที่อินเดีย มาเก๊า และติมอร์ และเมืองขึ้นของประเทศอังกฤษที่อินเดีย และ พ.ศ. ๒๔๗๑ เมืองขึ้นของประเทศอังกฤษ ๓๐ แห่ง เช่น ซีลอน ฮ่องกง แกมเบีย สลังงอ กลันตัน ตรังกานู ฟิจิ ไนจีเรีย มอลตา โรดิเซียภาคเหนือ เป็นต้น

นอกจากนี้ ประเทศไทยยังได้เข้าร่วมเป็นภาคีแห่งอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยแนวบรรทุกแห่งเรือค้าขาย ลงนาม ณ กรุงลอนดอน เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ อีกด้วย โดยแจ้งความประสงค์ขอเข้าเป็นภาคีและได้เข้าร่วมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖

๓. โครงการสร้างท่าเรือกรุงเทพฯ

ช่วงเวลา ๑๕๐ ปี ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงเทพฯ นั้น การค้าทางทะเลเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เรือใบขนาดเล็กได้วิวัฒนาการเป็นเรือกลไฟต่อด้วยเหล็กทั้งลำ มีระวางน้ำหนักหลายพันตัน แต่ท่าเรือที่กรุงเทพฯ ไม่สามารถขยายตัวได้ทันกับความเจริญดังกล่าว เพราะสันดอนที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้เรือขนาดใหญ่ไม่อาจแล่นเข้าถึงกรุงเทพฯ ได้ เวลาน้ำขึ้นเต็มที่ น้ำที่สันดอนจะมีความลึกเพียง ๔ เมตรเท่านั้น เรือสินค้าขนาดใหญ่ที่กินน้ำลึกเกินกว่า ๔ เมตร ต้องจอดตามที่กำบังบริเวณปากน้ำเจ้าพระยา แล้วต้องลำเลียงสินค้าลงเรือขนาดเล็กเข้ากรุงเทพฯ เสียค่าขนส่ง และค่าลำเลียงเพิ่มขึ้น เป็นการถ่วงความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างยิ่ง

ภายหลังประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว พลเรือโท พระยาราชวังสัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในขณะนั้น ได้เสนอโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจ โดยการขุดลอกสันดอนที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา และส่งเสริมให้ท่าเรือกรุงเทพฯ เป็นท่าเรือที่ทันสมัย รัฐบาลจึงได้ตราพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตต์หวงห้ามในจังหวัดสมุทรปราการ พุทธศักราช ๒๔๗๕ เพื่อดำเนินตามโครงการนี้ แต่เนื่องจากการขุดสันดอนก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาน้ำเค็มเข้ามาทำลายเรือกสวนไร่นาในกรุงเทพฯ รัฐบาลจึงขอความร่วมมือสันนิบาตชาติที่กรุงเจนิวาพิจารณา

พ.ศ. ๒๔๗๗ ผู้เชี่ยวชาญของสันนิบาตชาติ ๓ นาย คือ นายเอ. ที. กู๊ด ชาวอังกฤษ นายเจ. บี. นิชฮอฟ ชาวเนเธอร์แลนด์ และนายทีเอช. วาติเอ ชาวฝรั่งเศสได้เข้ามาสำรวจ แล้วลงความเห็นว่า ถ้ารัฐบาลไทยประสงค์จะฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศให้ดีแล้ว จะต้องขุดสันดอนที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา และสร้างท่าเรือที่ทันสมัยขึ้นใหม่ที่ตำบลคลองเตย รัฐบาลจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการจัดสร้างท่าเรือ มีพันเอกพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ (เภา เพียรเลิศ บริภัณฑ์ยุทธกิจ) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการ เป็นประธาน

การเดินอากาศ

๑. การขยายงานเดินอากาศ

กิจการการบินของประเทศไทยเริ่มสมัยรัชกาลที่ ๖ ในชั้นแรกราชการใช้สนามของราชกรีฑาสโมสร ตำบลปทุมวัน เป็นสนามบิน ต่อมากิจการการบินเจริญขึ้น สนามบินเดิมคับแคบ รัฐบาลจึงย้ายไปใช้สนามบินที่ตำบลดอนเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ หลังจากนั้น กิจการการบินก็ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว

ในระยะต้น กิจการการบินของไทยสังกัดกระทรวงกลาโหม และใช้เพื่อขนส่งไปรษณียภัณฑ์ ต่อมาเมื่อเครื่องบินได้วิวัฒนาการจนมีประสิทธิภาพและมีความปลอดภัยมากขึ้น จึงได้ใช้เครื่องบินขนส่งผู้โดยสารและสินค้า โดยใช้เครื่องบินของกรมอากาศยานกองทัพบกเปิดทำการบินไปยังจังหวัดที่มีการคมนาคมติดต่อไม่สะดวกเสียก่อน เช่น ลพบุรี นครราชสีมา ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่น อุดร สกลนคร นครพนม และหนองคาย

ถึงรัชกาลที่ ๗ สนามบินดอนเมืองเป็นสนามบินที่ทันสมัยโอ่โถง นอกจากเป็นที่ตั้งของกรมอากาศยานแล้ว ยังประกอบด้วยโรงงานใหญ่ที่มีเครื่องมือครบครัน สามารถสร้างเครื่องบินได้ทั้งลำ เว้นแต่เครื่องยนต์เท่านั้น นอกจากนี้ สนามบินดอนเมืองได้รับยกย่องจัดเป็นสนามบินสากล บรรดานักบินที่เดินทางมาทางตะวันออกต่างนิยมแวะที่สนามบินดอนเมือง

จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ประเทศเนเธอร์แลนด์เปิดสายการบินจากยุโรปสู่เอเชีย เพื่อขนส่งไปรษณียภัณฑ์ไปยังประเทศชวา เมืองขึ้นของประเทศเนเธอร์แลนด์ และได้กำหนดสายการบินผ่านประเทศไทยโดยแวะจอดที่สนามบินดอนเมืองและสงขลา นับเป็นการขนส่งทางอากาศจากทวีปยุโรปถึงทวีปเอเชียครั้งแรก

พ.ศ. ๒๔๗๓ กองการบินพลเรือน กระทรวงเศรษฐการ ได้รับนโยบายการขนส่งทางอากาศมาดำเนินการต่อ และวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้อนุญาตให้จัดตั้งบริษัท เดินอากาศ จำกัด (Aerial Transport of Siam Co., Ltd.) เปิดการบินภายในประเทศและรับเป็นตัวแทนบริษัทการบินต่างประเทศ ภายในประเทศรับบริการขนส่งจากกรุงเทพฯ ถึงโคราช ร้อยเอ็ด ขอนแก่น อุดร นครพนม กำหนดออกทุกวันจันทร์ พุธ และพฤหัสบดี สำนักงานของบริษัทอยู่ที่ตึกนายเลิศ ชั้นสอง ถนนเจริญกรุง มีกรรมการดำเนินงานชุดแรก คือ

๑. พระยาเชาวนานุสถิติ (เชาว อินทุเกตุ)
๒. พระยาภักดีนรเศรษฐ์ (เลิศ เศรษฐบุตร)
๓. พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร)
๔. นายออตโต เปรกเกอร์
๕. นายกิมพงษ์ ทองธัช

๒. กฎหมายการเดินอากาศ

ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีของอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการเดินอากาศระหว่างประเทศ (International Air Convenion) ลงนาม ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ อนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ซึ่งในปีเดียวกันนี้ รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการเดินอากาศด้วย ในรัชกาลที่ ๗ ได้มีการแก้ไขอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการเดินอากาศ ๒ ครั้ง ในพ.ศ. ๒๔๗๒ และรัฐบาลยังได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการเดินอากาศแก้ไขเพิ่มเติมอีก ๒ ครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ กำหนดผู้รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ และ พ.ศ. ๒๔๗๖ ว่าด้วยการเสียค่าธรรมเนียมประเภทต่าง ๆ

การสื่อสาร

การสื่อสารของไทยขึ้นกับกรมไปรษณีย์โทรเลข* ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาขึ้นตั้งแต่วันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ แต่ในชั้นแรกแยกเป็นกรมไปรษณีย์และกรมโทรเลข[๒] สังกัดกระทรวงโยธาธิการ จนกระทั่ง ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ จึงรวมเป็นกรมไปรษณีย์และโทรเลข ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในองค์การสหภาพสากลไปรษณีย์และองค์การสหภาพโทรคมนาคมระหว่างประเทศ ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ และได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการไปรษณีย์ไทย ซึ่งเป็นกฎหมายไปรษณีย์ฉบับแรกของไทย ในปีเดียวกันนั้น ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นพระราชกำหนดไปรษณีย์ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ส่วนกฎหมายโทรเลขประกาศใช้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๗

ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการด้านการสื่อสารสังกัดกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม จนถึงวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงสังกัดกระทรวงเศรษฐการ ครั้นถึง วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ สังกัดทบวงพาณิชย์และคมนาคม และกลับมาสังกัดกระทรวงเศรษฐการอีกครั้ง เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๔๗๗

ในสมัยนี้ กรมไปรษณีย์โทรเลขได้เปิดที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขเพิ่มเติมอีกหลายแห่ง ดังต่อไปนี้

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ เปิดที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ที่ตำบลหยงสตาร์ อำเภอหยงสตาร์ จังหวัดตรัง มณฑลภูเก็ต

วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เปิดที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ที่ตำบลหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มณฑลนครศรีธรรมราช

วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๙ เปิดที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ที่วังพญาไท เรียกที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขที่ ๑๑

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๙ เปิดที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข เลขที่ ๗ ที่ถนนราชวิถี จังหวัดพระนคร

วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ เปิดที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขที่อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ มณฑลนครสวรรค์

ส่วนกิจการด้านการสื่อสารในรัชสมัยนี้ก็ได้มีวิวัฒนาการดังต่อไปนี้

---

* ปัจจุบันคือการสื่อสารแห่งประเทศไทย

[๒] งานโทรเลขในประเทศไทย เริ่มมีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๘ สังกัดกรมกลาโหม

การไปรษณีย์

๑. กฎหมายไปรษณีย์ เพื่อความเหมาะกับกาลสมัยและเพื่อความสะดวกของประชาชน รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกพระราชกำหนดไปรษณีย์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ แล้วประกาศใช้พระราชบัญญัติไปรษณีย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗

๒. การขยายงานไปรษณีย์

๒.๑ ไปรษณีย์ตามสถานีรถไฟ

กรมไปรษณีย์โทรเลขได้ทำความตกลงกับกรมรถไฟเปิดการไปรษณีย์ขึ้นตามสถานีรถไฟเพื่อขยายงานด้านการสื่อสารควบคู่ไปกับการคมนาคม ได้เริ่มเปิดการไปรษณีย์ตามสถานีรถไฟตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ เป็นต้นมา สำหรับในรัชกาลที่ ๗ นี้ พ.ศ. ๒๔๗๘ กรมไปรษณีย์โทรเลขได้เปิดที่ทำการไปรษณีย์ประจำขบวนรถด่วนสายใต้ขึ้น โดยจัดให้เจ้าหน้าที่ของกรมทำการรับฝากไปรษณียภัณฑ์จากประชาชนรายทาง พร้อมทั้งรับส่งถุงไปรษณีย์กับที่ทำการไปรษณีย์ตลอดทางที่รถผ่านไป และทำการควบคุมขนส่งถุงไปรษณีย์ต่างประเทศระหว่างปีนัง - กรุงเทพฯ ปรากฏว่าประชาชนนิยมใช้บริการมากเพราะได้รับความสะดวกรวดเร็ว และปลอดภัยจากปัญหาไปรษณียภัณฑ์หายเนื่องจากถูกลักลอบตัดถุงไปรษณีย์ระหว่างทาง

๒.๒ ไปรษณีย์อนุญาต

การไปรษณีย์อนุญาตเริ่มมีครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๐ โดยมีมูลเหตุมาจากการที่ พลเอกพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เสด็จไปราชการของกรมรถไฟ ณ ต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ทรงเห็นวิธีการไปรษณีย์อย่างหนึ่งในประเทศอังกฤษ ซึ่งช่วยการสื่อสารในท้องถิ่นที่รัฐยังไม่พร้อมขยายงานด้านนี้ไปถึง โดยรัฐมอบหมายงานให้ห้างร้านหรือเอกชนจัดตั้งที่ทำการไปรษณีย์ขึ้น จึงทรงนำระบบไปรษณีย์แบบนี้มาทดลองใช้ในประเทศไทยและทรงขนานนามระบบไปรษณีย์ชนิดนี้ว่า "ไปรษณีย์อนุญาต" โดยกรมไปรษณีย์โทรเลขได้วางระเบียบข้อบังคับเรียก "ข้อบังคับไปรษณีย์อนุญาตเอกชน ๒๔๗๐" แบ่งชั้นที่ทำการไปรษณีย์อนุญาตเอกชนออกเป็นชั้น ๑ ชั้น ๒ ชั้น ๓ ให้มีหน้าที่ทำการมากน้อยตามลำดับ พร้อมทั้งตั้งเงินค่าทำการประจำเดือนให้ และกำหนดค่าส่วนลดให้ตามความมากน้อยของงานที่จัดทำ จากนั้นกรมไปรษณีย์โทรเลขก็ได้ประกาศชักชวนให้บริษัทห้างร้านและเอกชนรับตั้งที่ทำการตั้งแต่ปีนั้นเป็นต้นมา

ที่ทำการไปรษณีย์อนุญาตเอกชนนี้มักตั้งตามที่ชุมนุมชนและตลาด จึงมิได้แพร่หลายไปตามท้องถิ่นที่ห่างไกลจากชุมชน ซึ่งการสื่อสารคมนาคมค่อนข้างลำบาก ระบบไปรษณีย์แบบนี้จึงไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของกรมไปรษณีย์โทรเลขที่ต้องการขยายการไปรษณีย์ให้แพร่หลายไปในท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกล ประกอบกับการดำเนินงานของไปรษณีย์อนุญาตเอกชนไม่สู้จะถูกต้องตามความประสงค์ของทางการ กรมไปรษณีย์โทรเลขจึงขอความร่วมมือกระทรวงมหาดไทยเปิดที่ทำการไปรษณีย์อนุญาตอำเภอขึ้นตามอำเภอต่าง ๆ โดยให้คณะกรรมการดำเนินงานตาม "ข้อบังคับไปรษณีย์อนุญาตอำเภอ ๒๔๗๙" ซึ่งมีหลักการทำนองเดียวกับข้อบังคับไปรษณีย์อนุญาตเอกชน ๒๔๗๐

๒.๓ พัสดุไปรษณีย์เก็บเงินปลายทาง

วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ กรมไปรษณีย์โทรเลขได้ขยายงานบริการอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า "พัสดุเก็บเงินปลายทาง" (พ.ก.ง.) โดยกรมไปรษณีย์โทรเลขเปิดรับฝากส่งพัสดุและเก็บเงินให้เสร็จ คิดว่าธรรมเนียมเพิ่มจากค่าธรรมเนียมส่งธรรมดาเพียงเล็กน้อย นับเป็นการส่งเสริมการค้าขายอย่างดีเพราะพ่อค้าและประชาชนสามารถสั่งซื้อสิ่งของจากห้างร้านได้ โดยมีเจ้าหน้าที่กรมไปรษณีย์โทรเลขจัดส่งให้ งานบริการประเภทนี้จึงได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

๒.๔ ไปรษณีย์สาร

วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ กรมไปรษณีย์โทรเลขได้เปิดรับฝากส่งหนังสือทางไปรษณีย์สารขึ้น

เพื่ออำนวยความสะดวกแก่เจ้าของหนังสือพิมพ์และผู้รับ โดยรับแจ้งความจำนงที่จะบอกรับหนังสือพิมพ์ รับส่ง และเก็บเงินเสมือนเป็นตัวแทนจำหน่ายของหนังสือพิมพ์นั้น

๒.๕ การไปรษณีย์ต่างประเทศ

ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในองค์การสหภาพสากลไปรษณีย์ ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ และได้ส่งผู้แทนของประเทศเข้าร่วมประชุมระหว่างประเทศเสมอมา ในรัชกาลที่ ๗ ประเทศไทยได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมสหภาพสากลไปรษณีย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ โดยอำมาตย์เอก พระยาประกิตกลศาสตร์ เป็นผู้แทนไทย ร่วมประชุมที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และอำมาตย์เอก พระยาประกิตกลศาสตร์ ผู้รั้งตำแหน่งอธิบดีกรมไปรษณีย์โทรเลข และอำมาตย์เอก หลวงพหิทธานุกร เลขานุการเอก ณ สถานทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน ผู้แทนประเทศไทย ได้ลงนามในหนังสือ ๖ ฉบับ คือ

๑. สัญญาสากลไปรษณีย์
๒. ความตกลงว่าด้วยการส่งจดหมายและหีบห่อพัสดุไปรษณีย์มีประกัน
๓. ความตกลงว่าด้วยการส่งพัสดุไปรษณีย์
๔. ความตกลงว่าด้วยการส่งไปรษณีย์ธนาณัติ
๕. ความตกลงว่าด้วยการเรียกเงินคืน
๖. ความตกลงว่าด้วยการรับหนังสือพิมพ์และหนังสือที่ออกจำหน่ายเป็นคราว ๆ

สัญญาได้รับการลงนามเมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๒ และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ในรัชสมัยนี้ประเทศไทยยังได้เปิดการไปรษณีย์กับประเทศต่าง ๆ เพิ่มเติมดังต่อไปนี้

- เปิดการไปรษณีย์กับประเทศใกล้เคียง

วันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๐ เปิดการรับส่งถุงไปรษณีย์ระหว่างกรุงเทพฯ กับพระตะบอง ไพลิน ศรีโสภณ และมงคลบุรี โดยทางรถไฟสายอรัญประเทศ และในปีเดียวกันนี้ ได้เปิดการรับส่งถุงไปรษณีย์ระหว่างปัตตานี และนราธิวาสตรงกันกับกลันตัน โดยทางรถไฟเช่นกัน

วันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เปิดทำการรับส่งไปรษณีย์ระหว่างกรุงเทพฯ กับฮ่องกง โดยทางรถไฟสายอรัญประเทศผ่านไปไซ่ง่อน

- เปิดการรับส่งแลกเปลี่ยนหีบห่อพัสดุไปรษณีย์

วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ เปิดการรับส่งแลกเปลี่ยนหีบห่อพัสดุไปรษณีย์กับไซ่ง่อน และปอยเปต

- เปิดการรับส่งพัสดุไปรษณีย์เก็บเงินปลายทาง

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เปิดการรับพัสดุไปรษณีย์เก็บเงินปลายทางกับประเศสฝรั่งเศสและอินโดจีน โดยยังมิได้เปิดทำการส่งไป

วันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ เปิดทำการรับและส่งพัสดุไปรษณีย์เก็บเงินปลายทางกับสหรัฐมลายู

- อากาศไปรษณีย์ต่างประเทศ

ประเทศไทยมีการขนส่งไปรษณีย์ทางอากาศตั้งแต่วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๒ โดยทางราชการได้ทดลองให้เครื่องบินทำการบินขนส่งไปรษณีย์ระหว่างกรุงเทพฯ - จันทบุรี ซึ่งใช้เวลาประมาณชั่วโมงครึ่งเท่านั้น หลังจากนั้น

ทางราชการก็ได้เปิดการขนส่งไปรษณีย์ทางอากาศสืบมา และได้ขยายงานขนส่งไปรษณีย์ทางอากาศกับต่างประเทศด้วย สำหรับรัชสมัยนี้ ประเทศไทยได้ทำความตกลงขนส่งอากาศไปรษณีย์ไปยังเมืองสำคัญของประเทศต่าง ๆ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๑ กับกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ โดยผ่านเมืองมาร์เซล ประเทศฝรั่งเศส กับกรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ กับเมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย และกับเมืองปัตตาเวีย ประเทศชวา

พ.ศ. ๒๔๗๒ กับกรุงลอนดอน โดยผ่านเมืองการาจี ประเทศอินเดีย

พ.ศ. ๒๔๗๓ กับเมืองมาร์เซล ประเทศฝรั่งเศส

พ.ศ. ๒๔๗๔ กับไซ่ง่อน ประเทศอินโดจีน

พ.ศ. ๒๔๗๕ กับแรงกูน ประเทศพม่า

พ.ศ. ๒๔๗๖ กับอาลอร์สตาร์ รัฐเกดาห์ สิงคโปร์ สหรัฐมลายา มีดัน รัฐสุมาตรา ปาเล็มบัง ปัตตาเวีย เซ็นตรัม ประเทศชวา ดาร์วิน ประเทศออสเตรเลีย และขนส่งโดยตรงถึงกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

พ.ศ. ๒๔๗๗ กับการาจี คอนโปร์ อิสลามาบัด และเดลฮี ประเทศอินเดีย

การโทรเลข

๑. กฎหมายโทรเลข

พ.ศ. ๒๔๗๗ รัฐบาลประกาศยกเลิกกฎหมายโทรเลขที่มีมาแต่เดิม แล้วตราพระราชบัญญัติโทรเลขและโทรศัพท์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ เพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย

๒. การขยายงานโทรเลข

กรมไปรษณีย์โทรเลขได้ปรับปรุงงานด้านโทรเลข ดังต่อไปนี้

- เปลี่ยนวงจรโทรเลขเป็นแบบดูเปล็กซ์กับควอดดูเปล็กซ์ (Duplex and Quaduplex) เพื่อทำงานรับส่งพร้อม ๆ กันหลายคนสวนทางกันในขณะเดียวกัน และบนสายเส้นเดียวกัน[๑]

- ให้ภายในพระนครเริ่มใช้เครื่องโทรพิมพ์ (ภาษาอังกฤษแบบ ๕ ยูนิต)[๒] ระหว่างที่ทำการไปรษณีย์กลางกับโฮเต็ลพญาไท[๓] และห้างร้านตลอดจนที่ทำการไปรษณีย์ย่อยหลายแห่ง

๓. การโทรเลขต่างประเทศ

ราว พ.ศ. ๒๔๗๒ พลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ได้ทรงนำเครื่องโทรเลขสมัยใหม่ที่กำลังเป็นที่นิยมในยุโรปมาใช้ในประเทศไทยหลายชนิด เช่น

- เครื่องรับส่งสัญญาณมอร์ส[๔] ที่รับส่งรวดเร็วมาก (High speed) แบบวีทสโตน (Wheatstone) และแบบครีด (Creed) เพื่อใช้ทำงานกับต่างประเทศ โดยผ่านปีนัง

---

[๑] เดิมเป็นระบบกระแสทางเดียว (Limplex Morre System) ซึ่งทำงานได้ช้า เสียเวลามาก

[๒] จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๙๖ ถึงมีผู้คิดค้นเครื่องโทรพิมพ์ภาษาไทยสำเร็จ และต่อมาคิดค้นเครื่องโทรพิมพ์ภาษาไทยอังกฤษได้เรียก "เครื่องโทรพิมพ์ไทยแบบ S.P." มีทั้งอักษรไทยและอักษรโรมัน เริ่มใช้ พ.ศ. ๒๔๙๘

[๓] โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าในปัจจุบัน

[๔] สัญญาณมอร์สหรือรหัสสัญญาณมอร์ส (Morse coder) เป็นสัญญาณสากลใช้อักษรโรมัน กิจการโทรเลขในประเทศไทยตั้งแต่เริ่มใช้สัญญาณมอร์ส ซึ่งก่อให้เกิดความยุ่งยากเพราะต้องเขียนคำภาษาไทยด้วยอักษรโรมันเสียก่อนจึงจะส่งโทรเลขได้ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงได้ประดิษฐ์สัญญาณโทรเลขภาษาไทยขึ้น

- เครื่องโทรเลขชนิดพิมพ์ส่งออกมาเป็นตัวอักษรของฝรั่งเศสแบบบอโด (Baudot) เพื่อทำงานกับต่างประเทศโดยผ่านไซ่ง่อน

ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกในองค์การสหภาพโทรคมนาคมระหว่างประเทศ ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ สำหรับรัชสมัยนี้ ประเทศไทยได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมสหภาพโทรคมนาคมระหว่างประเทศ รวม ๓ ครั้ง คือ

พ.ศ. ๒๔๖๘ พระยาสรรพกิจปรีชา เป็นผู้แทนไทย ร่วมประชุมที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

พ.ศ. ๒๔๗๐ พระยานิเทศวิริยะกิจ และพระอร่ามรณชิต เป็นผู้แทนไทย ร่วมประชุมที่กรุงวอชิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา

พ.ศ. ๒๔๗๑ หลวงไกรฤกษ์ราชเสวี เป็นผู้แทนไทย เข้าร่วมประชุมที่กรุงบรัสเซล ประเทศเบลเยี่ยม

การโทรศัพท์

โทรศัพท์เริ่มมีครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ เพื่อแจ้งข่าวเรือออกที่จังหวัดสมุทรปราการมายังกรุงเทพฯ โดยกรมกลาโหมควบคุมงานโทรศัพท์ตั้งเครื่องโทรศัพท์ที่กรุงเทพฯ ๑ เครื่อง ที่จังหวัดสมุทราปราการ ๑ เครื่อง ใช้พูดติดต่อทางสายโทรเลขที่มีอยู่แล้ว จน พ.ศ. ๒๔๒๙ กรมไปรษณีย์โทรเลข* จึงรับงานโทรศัพท์มาจัดทำ และขยายงานโดยเปิดให้ประชาชนเช่าเครื่องโทรศัพท์ได้เฉพาะภายในเขตกรุงเทพฯ

๑. กฎหมายโทรศัพท์

กิจการโทรศัพท์มีลักษณะคล้ายคลึงกับกิจการด้านโทรเลข จึงใช้กฎหมายฉบับเดียวกันมาแต่ฉบับแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ ถึง พ.ศ.๒๔๗๗ จึงใช้พระราชบัญญัติโทรเลขและโทรศัพท์ พุทธศักราช ๒๔๗๗

๒. การขยายงานโทรศัพท์

๒.๑ สร้างโทรศัพท์กลางที่ตำบลบางรัก

เครื่องโทรศัพท์แบบที่ใช้อยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นเครื่องโทรศัพท์แบบพนักงานต่อใช้ไฟจากโทรศัพท์กลาง (Central Battery Manual System)[๒] โดยผู้ใช้โทรศัพท์จะต้องโทรศัพท์ถึงพนักงานที่โทรศัพท์กลาง แจ้งเลขหมายที่ประสงค์จะติดต่อด้วย พนักงานจะต้องต่อไปยังปลายทางให้แล้วจึงจะโทรศัพท์ติดต่อกันได้ และขณะนั้นมีโทรศัพท์กลางอยู่เพียงแห่งเดียวที่ถนนจักรเพชร ตรงข้ามกับการไฟฟ้านครหลวง คือ โทรศัพท์กลางวัดเลียบ[๓] ครั้นต่อมากิจการโทรศัพท์ที่ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นเรื่อย จำนวนผู้เช่าโทรศัพท์ขยายตัวมากขึ้น และเครื่องชุมสายโทรศัพท์ที่โทรศัพท์กลางวัดเลียบก็รับการติดต่อเพิ่มขึ้นอีกได้ไม่มาก พ.ศ. ๒๔๗๐ กรมไปรษณีย์โทรเลขจึงสร้างโทรศัพท์กลางขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ที่ตำบลบางรัก บริเวณการสื่อสารแห่งประเทศไทยในปัจจุบัน มีขนาด ๙๐๐ เลขหมาย เพื่อแบ่งเอาผู้เช่าโทรศัพท์ในเขตกรุงเทพฯ ตอนใต้มาเข้าโทรศัพท์กลางบางรักเสียบ้าง

---

* ขณะนั้นยังเป็นกรมโทรเลข

๒ ครั้งแรกประเทศไทยใช้เครื่องโทรศัพท์แบบแมกนิโต (Magneto System) มีสายเดียว และมีหม้อไฟขนาดย่อมติดต่ออยู่ที่เครื่องโทรศัพท์ทุกเครื่อง เวลาเรียกต้องหมุนระฆังซึ่งติดต่ออยู่ที่เครื่อง จน พ.ศ. ๒๔๕๐ จึงเปลี่ยนมาใช้เครื่องโทรศัพท์แบบพนักงานต่อนี้ ซึ่งกระแสไฟที่ใช้ในการพูดโทรศัพท์ส่งไปจากเครื่องทำกระแสไฟจากโทรศัพท์กลางเพียงแห่งเดียว และเครื่องโทรศัพท์ยังเป็นแบบสายคู่ ป้องกันเสียงรบกวนได้

๓ โทรศัพท์กลางแรกตั้งที่ตำบลวัดเลียบ ณ อาคารที่เป็นโรงเรียนกรมไปรษณีย์โทรเลข และสถานีวิทยุ ก.ป.ณ. ในระยะต่อมา เนื่องจากสถานที่เดิมไม่เหมาะสม ต่อมาจึงย้ายมาที่ถนนจักรเพชร

ในปีเดียวกัน ทางการได้วางสายเคเบิลใต้ดินเชื่อมโทรศัพท์กลางวัดเลียบและโทรศัพท์กลางบางรัก ดังนั้น ถึง พ.ศ. ๒๔๗๑ กิจการโทรศัพท์ก็ได้แพร่หลายไปทั่วกรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังสามารถใช้ติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดสมุทรปราการ นนทบุรี และนครปฐม ได้ด้วย

๓.๓ เริ่มโครงการโทรศัพท์แบบต่อเอง (Automatic Telephone System)

พลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ทรงดำริใช้โทรศัพท์แบบต่อเอง ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมมากขึ้นในระยะนั้น เพราะมีประสิทธิภาพดีกว่าโทรศัพท์แบบพนักงานต่อจากโทรศัพท์กลางหลายประการ เช่น

๑. รวดเร็วกว่า เพราะผู้ใช้สามารถหมุนเบอร์โทรศัพท์ติดต่อกับปลายทางโดยตรง โดยไม่ต้องแจ้งให้พนักงานที่โทรศัพท์กลางต่อให้อีกที ซึ่งต้องเสียเวลาทั้งการเสียบปลั๊กรับแจ้งความประสงค์ และเสียบปลั๊กเรียกไปยังช่องของหมายเลขที่ต้องการ กับทั้งยังไม่ต้องรอให้เครื่องใช้โทรศัพท์กลางว่างเสียก่อนอีกด้วย เพราะเมื่อมีการใช้โทรศัพท์กันอยู่ ผู้เช่ารายต่อไปจะต้องรอจนผู้ที่ใช้โทรศัพท์อยู่ทั้งสองฝ่ายวางหูเสียก่อน พนักงานถอดปลั๊กแล้ว จึงจะใช้ต่อไปได้

๒. ตัดปัญหาความผิดพลาดในการต่อสาย เนื่องจากพนักงานฟังหมายเลขโทรศัพท์ผิด

๓. วิธีต่อโทรศัพท์เองโดยหมุนหน้าปัด ซึ่งใช้ตัวเลขอารบิคนั้น ชนทุกชาติทุกภาษาสามารถเข้าใจได้

๔. เมื่อได้เปลี่ยนวิธีเก็บเงินค่าเช่าจากอัตราตายตัวมาเป็นนับจำนวนครั้ง โดยใช้เครื่องวัด (Meter) แล้ว ย่อมจะให้ความเที่ยงตรงมากกว่าใช้พนักงานจด

๕. ประหยัดรายจ่ายในการบำรุงรักษาเครื่องได้มาก เพราะเครื่องโทรศัพท์แบบต่อเองใช้เจ้าหน้าที่น้อยกว่า

๖. ในภายหน้า หากจะตั้งโทรศัพท์กลางเล็กๆ ในชนบท ติดต่อกับโทรศัพท์กลางของเมืองใหญ่ๆ โดยไม่ต้องมีผู้ควบคุม ก็ย่อมทำได้โดยใช้โทรศัพท์ชนิดต่อเอง

๗. เมื่อตั้งโทรศัพท์กลางเล็กๆ ขึ้นหลายๆ แห่งแล้ว และประสงค์จะรวมโทรศัพท์กลางเล็กๆ เหล่านี้เข้าเป็นโทรศัพท์กลางใหญ่เพียงแห่งเดียว ก็ทำได้ง่าย และเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยกว่าโทรศัพท์กลางชนิดใช้พนักงานต่อ

โครงการนี้รัฐบาลตกลงดำเนินการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๔๗๒ ส่งนายช่างอำนวยการโทรศัพท์ ม.ร.ว. เชื้อ สนิทวงศ์ ไปดูงานเกี่ยวกับโทรศัพท์ต่อเองในทวีปยุโรป

พ.ศ. ๒๔๗๒ - ๒๔๗๔ วางสายเคเบิลโทรศัพท์ใต้ดินทั่วกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นงานขั้นต้นของการที่จะเริ่มเปลี่ยนมาใช้โทรศัพท์แบบต่อเอง

หลังจากนั้น ทางการได้ตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญวิชาช่างพิจารณาคัดเลือกเครื่องโทรศัพท์ต่อเอง จน พ.ศ. ๒๔๗๘ กระทรวงเศรษฐการจึงได้สั่งซื้อเครื่องชุมสายโทรศัพท์ต่อเองจากประเทศอังกฤษ เพื่อติดตั้งที่โทรศัพท์กลางวัดเลียบ และโทรศัพท์กลางบางรัก แล้วเปลี่ยนมาใช้โทรศัพท์แบบต่อเอง เมื่อเวลา ๒๔.๐๐ น. ของวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๐

การวิทยุ

การสื่อสารทางโทรเลขและทางโทรศัพท์ ซึ่งใช้สายโลหะเป็นสื่อนั้น มีอุปสรรคในเรื่องเชื่อมโยงสายมาก เช่น ภูมิประเทศกันดารยากแก่การวางสาย บางจังหวัดมีปริมาณโทรเลขมากจนล้นมือ จะอาศัยรับส่งกันทางสายไม่ทัน และบางแห่งมีความจำเป็นทางยุทธศาสตร์ หากมีกรณีฉุกเฉินและสายถูกตัดขาด จะทำให้การสื่อสารกับตำบลนั้นๆ ขาดไป ดังนั้น เมื่อวิทยาการด้านวิทยุเจริญก้าวหน้าขึ้น จนสามารถนำคลื่นวิทยุมาใช้เป็นสื่อเชื่อมโยงแทนสายได้แล้ว การใช้วิทยุเป็นเครื่องมือสื่อสารจึงแพร่หลาย และเป็นประโยชน์ต่อการสื่อสารทางไกลด้วย

คำว่าวิทยุ แปลจากคำว่า "ราดิโอ" (radio) มาจากกฎสากลวิทยุ ซึ่งพระสรรพกิจปรีชา ผู้แทนไทยไปร่วมประชุมสากลวิทยุครั้งที่ ๒ ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงแปลกฎสากลนี้เป็นภาษาไทย และเรียกว่า "ราดิโอโทรเลข" ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญญัติให้ใช้คำว่า "วิทยุ" แทนคำ "ราดิโอ"

การวิทยุในประเทศไทย เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๐ แต่เป็จกิจการเฉพาะของกองทัพเรือ และกองทัพบก[๑] ส่วนการวิทยุของกรมไปรษณีย์โทรเลข สำหรับบริการประชาชนทั่วไปนั้น เพิ่งมีขึ้นภายหลัง ตามพระราชบัญญัติวิทยุโทรเลข พ.ศ. ๒๔๕๗ ให้กรมไปรษณีย์โทรเลขมีอำนาจในการตั้งเครื่องและใช้วิทยุโทรเลขโทรศัพท์ในแผ่นดินไทย แต่สำหรับสถานีวิทยุของกองทัพบก กองทัพเรือนั้น จะเปิดให้สาธารณชนใช้ก็ต่อเมื่อได้ตกลงเป็นพิเศษกับกรมไปรษณีย์โทรเลขแล้ว ดังนั้น กิจการวิทยุโทรเลขและวิทยุโทรศัพท์สำหรับประชาชนจึงยังไม่แพร่หลายกว้างขวางนัก

เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการวิทยุโทรเลขและวิทยุโทรศัพท์จึงได้เจริญแพร่หลายอย่างแท้จริง รวมทั้งได้เริ่มงานวิทยุในสาขาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรภาพด้วย ความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยุในรัชสมัยนี้ มีดังต่อไปนี้

๑. กฎหมายวิทยุ

กฎหมายวิทยุฉบับแรก คือ พระราชบัญญัติวิทยุโทรเลข พุทธศักราช ๒๔๕๗ ในสมัยนี้ รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติวิทยุโทรเลขแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๓ มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการอนุญาตให้ใช้เครื่องวิทยุโทรเลขและวิทยุโทรศัพท์

๒. การขยายงานวิทยุ

๒.๑ วิทยุโทรเลขและวิทยุโทรศัพท์

วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ กรมไปรษณีย์โทรเลขรับโอนสถานีวิทยุโทรเลข ศาลาแดง จังหวัดพระนคร และสถานีวิทยุโทรเลขจังหวัดสงขลา[๒] จากกระทรวงทหารเรือ มาดำเนินงาน โดยโอนพนักงานวิทยุและช่างวิทยุทหารเรือมาเป็นข้าราชการพลเรือนกรมไปรษณีย์โทรเลขด้วย

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ กิจการสื่อสารทางวิทยุได้เจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว กิจการวิทยุโทรเลข และวิทยุโทรศัพท์ติดต่อสื่อสารกับสถานีวิทยุของจังหวัดต่างๆ และติดต่อกับสถานีวิทยุเคลื่อนที่ในอากาศยาน และเรือเดินทะเล ขยายงานเพิ่มขึ้น นับว่าอำนวยประโยชน์ต่อการคมนาคมอย่างยิ่ง เพราะวิทยุจะช่วยแจ้งกำหนดเวลาเดินทาง แจ้งตำบลที่อยู่ หรือรับคำสั่ง และข่าวอุตุนิยมได้ทันต่อเหตุการณ์

พ.ศ. ๒๔๗๔ กรมไปรษณีย์โทรเลขเริ่มตั้งสถานีวิทยุการบินขึ้นที่หลักสี่ จังหวัดพระนคร และที่จังหวัดพิษณุโลก และ พ.ศ. ๒๔๗๗ ตั้งสถานีวิทยุการบิน ที่จังหวัดนครราชสีมา อุดรธานี และบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีอุปกรณ์เกี่ยวกับเครื่องหาทิศทางโดยวิทยุ ช่วยไม่ให้เครื่องบินหลงทางได้

---

[๑] ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๗ ห้างบีกริม ผู้แทนบริษัทวิทยุโทรเลข "เทลิฟุงเกน" ขออนุญาตกระทรวงโยธาธิการ ตั้งสถานีวิทยุทดลองขึ้นที่เกาะสีชังกับที่ภูเขาทอง วัดสระเกศ ภายหลังย้ายมาตั้งที่ป้อมจักรเพชร แต่การทดลองไม่ได้ผลดี จน พ.ศ. ๒๔๕๐ ทางราชการทหารเรือได้นำวิทยุโทรเลขแบบมาร์โคนีมาใช้ และทางราชการกองทัพบกก็นำวิทยุโทรเลขสนามแบบมาร์โคนีมาใช้ในปีเดียวกัน

[๒] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กระทรวงทหารเรือจัดตั้งสถานีวิทยุโทรเลขฝั่งขึ้นที่ตำบลศาลาแดง จังหวัดพระนครแห่งหนึ่ง และที่จังหวัดสงขลาอีกแห่งหนึ่ง แล้วเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดสถานีวิทยุโทรเลขของราชการแห่งแรกในประเทศไทย ที่ตำบลศาลาแดง เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖

๒.๒ เครื่องส่งวิทยุชนิดหลอดสูญญากาศ

ราวกลางปี พ.ศ. ๒๔๗๑ กรมไปรษณีย์โทรเลขได้เลิกใช้เครื่องส่งวิทยุแบบประกายไฟ ซึ่งใช้มาแต่แรกมีกิจการวิทยุที่ศาลาแดง หันมาใช้เครื่องส่งชนิดหลอดสูญญากาศ ซึ่งทำให้เพิ่มสมรรถภาพในการสื่อสารให้ไกลออกไปอีกมาก จึงหมดความจำเป็นที่จะต้องใช้สถานีวิทยุที่จังหวัดสงขลาเพื่อถ่ายทอดสัญญาณติดต่อกับเรือในระยะไกลอีกทางการจึงให้เลิกสถานีวิทยุที่จังหวัดสงขลาเสีย

๒.๓ วิทยุกระจายเสียง

พลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงใฝ่พระทัยในกิจการวิทยุเป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้ว่า พระองค์ได้ทรงจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงทดลองขนาดเล็กขึ้นในวังเป็นการค้นคว้าส่วนพระองค์ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๗๑ เมื่อพระองค์เสด็จกลับจากการดูงานด้านการคมนาคมในทวีปยุโรปแล้ว ทรงดำริให้ทดลองส่งวิทยุกระจายเสียง โดยสั่งเครื่องวิทยุกระจายเสียงเข้ามา ๑ เครื่อง ขนาด ๒๐๐ วัตต์ ขนาดคลื่น ๓๖.๔๒ เมตร ซึ่งเป็นคลื่นสั้น ทดลองส่งวิทยุกระจายเสียงที่ตึกที่ทำการไปรษณีย์ปากคลองโอ่งอ่าง นับเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่มีการส่งวิทยุกระจายเสียง

แต่การทดลองกระจายเสียงด้วยเครื่องส่งกำลังออกอากาศเพียง ๒๐๐ วัตต์ ไม่เป็นที่นิยมของประชาชน เจ้าหน้าที่วิทยุที่ศาลาแดงได้พยายามประกอบเครื่องส่งขึ้นเองอีกเครื่องหนึ่ง ขนาดกำลังออกอากาศ ๑ กิโลวัตต์ ขนาดคลื่น ๓๒๐ เมตร ซึ่งเป็นคลื่นขนาดกลาง

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๗๒ ทางการเห็นสมควรขยายงานด้านวิทยุกระจายเสียง เพราะมีผู้สร้างเครื่องรับวิทยุกันมากขึ้น พลเอกพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน จึงทรงสั่งเครื่องส่งวิทยุกระจายเสียงขนาด ๒ กิโลวัตต์ ครึ่ง ขนาดคลื่น ๓๐๐ เมตร จากบริษัทฟิลลิปราดิโอ ประเทศฮอลันดา เข้ามาอีกเครื่องหนึ่ง ตั้งสถานีส่งวิทยุกระจายเสียงที่โฮเต็ลพญาไท หรือวังพญาไท นับเป็นสถานีวิทยุกระจายเสียงถาวรแห่งแรกในประเทศไทย

สถานีวิทยุกระจายเสียงที่วังพญาไทนี้ เริ่มโครงการตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยกรมไปรษณีย์โทรเลขได้ทำการทดลองส่งกระจายเสียงวิทยุดังกล่าวมาแล้ว และพบว่าใช้คลื่นยาวได้ผลสำหรับหัวเมืองทั่วไปดีกว่าใช้คลื่นสั้น ซึ่งได้ผลดีแต่กับบางจังหวัดและกับต่างประเทศ และคลื่นยาวยังให้ประโยชน์ต่อผู้ฟังด้วยเครื่องรับแร่ (ซึ่งใช้เป็นส่วนมากในขณะนั้น) ที่มีราคาเยา ที่อยู่ในระยะไม่ไกลนัก เมื่อเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเสด็จไปยุโรป จึงทรงสั่งซื้อเครื่องส่งวิทยุจากบริษัทฟิลิปราดิโอดังกล่าว ซึ่งใช้ได้ทั้งคลื่นสั้นและคลื่นยาว ตามธรรมดาทำการกระจายเสียงด้วยคลื่นยาวขนาด ๓๐๐ เมตร เพื่อประโยชน์สำหรับการรับฟังเฉพาะภายในพระราชอาณาจักร ส่วนการส่งคลื่นสั้นจะทำเป็นครั้งคราว เมื่อต้องการเผยแพร่การกระจายเสียงของประเทศไทยออกไปต่างประเทศ หรือใช้เป็นสถานีโทรศัพท์ติดต่อกับสถานีอื่นที่อาจตั้งขึ้นในประเทศและต่างประเทศใกล้เคียง และสาเหตุที่เลือกตั้งสถานีที่วังพญาไท เพราะปรากฏตามผลการทดลองว่า ถ้าตั้งที่สถานีศาลาแดงรวมกับเครื่องส่งวิทยุโทรเลขแล้ว จะถูกรบกวนจากเครื่องโทรเลขที่มีอยู่หลายเครื่อง ถ้าจะกำจัดการรบกวน ก็ต้องสร้างห้องส่งเสียงขึ้นใหม่เป็นพิเศษ แต่ถ้าตั้งสถานีที่วังพญาไท จะทุ่นค่าสร้างห้องส่งเสียงได้ เพราะเพียงแต่ตบแต่งห้องก็ใช้ได้ กับทั้งยังไม่มีปัญหาการรบกวนของเครื่องโทรเลขอีกด้วย และขณะนั้นสถานที่ตั้งของวังพญาไทนับว่าอยู่นอกเมือง จึงเป็นการตัดปัญหาการรบกวนจากเครื่องไฟฟ้าใหญ่ต่างๆ เช่น รถราง เป็นต้น

กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมได้จัดให้เปิดสถานีวิทยุที่วังพญาไท เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ ซึ่งตรงกับวันพระราชพิธีฉัตรมงคล โดยอัญเชิญกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานตอบแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้าในพระราชพิธีนั้น จากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในพระบรมมหาราชวัง เป็นปฐมฤกษ์ของวิทยุกระจายเสียงในประเทศไทย หลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินสถานีเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ เวลา ๑๗.๐๐ น.

วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ ที่ประชุมเสนาบดีสภา มีมติเห็นชอบให้กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมอนุญาตให้ห้างร้านประกาศโฆษณาได้ โดยให้ประกาศแจ้งสิ่งของที่ห้างร้านนั้นขายโดยไม่พรรณนาถึงคุณภาพ เป็นเพียงการประกาศข่าวสารให้ประชาชนทราบเพื่อเผยแพร่การค้ามากกว่าการโฆษณา และรัฐจะได้ค่าธรรมเนียมกับค่าตอบแทนเพื่อจะได้นำเงินจำนวนนี้มาชดเชยกับการที่กิจการวิทยุกระจายเสียงขาดทุนราวเดือนละ ๔๐๐ บาท

ผลจากการมีวิทยุกระจายเสียง ทางราชการได้สั่งเลิกการยิงปืนเที่ยงบอก ซึ่งมีมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ตามประกาศกระทรวงกลาโหม เรื่อง เลิกยิงปืนเที่ยง ดังต่อไปนี้

ประกาศกระทรวงกลาโหม
เรื่องเลิกยิงปืนเที่ยง[๑]

.....

ด้วยการยิงปืนเวลาเที่ยงทุกๆ วัน ซึ่งได้ปฏิบัติมาตามประกาศยิงปืนลงวัน ๓ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีชวด ยังเป็นนพศก ๑๒๔๙ นั้น บัดนี้ การส่งสัญญาณบอกเวลาโดยทางวิทยุได้แพร่หลายแล้ว ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้วิธียิงปืนบอกเวลาดังเช่นสมัยก่อนอีก และได้รับพระบรมราชานุญาตให้เลิกประกาศยิงปืนฉะบับที่กล่าวนั้นแล้ว

เพราะฉะนั้น จึงประกาศให้ทราบทั่วกันว่า จะไม่มีการยิงปืนเที่ยงต่อไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

นายพันเอก หลวงพิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

๒.๔ วิทยุโทรภาพ

การวิทยุโทรภาพ คือ การส่งภาพถ่าย ภาพเขียน ต้นฉบับเอกสาร ตลอดจนลายมือของผู้ประสงค์จะส่งไปยังต่างประเทศ กรมไปรษณีย์โทรเลขเริ่มเปิดบริการวิทยุโทรภาพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔

---

[๑] ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ ๔๗ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๗ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๘), หน้า ๘๖๘ - ๘๖๙.

๓. การวิทยุต่างประเทศ

ประเทศไทยเข้าร่วมการประชุมสหภาพโทรคมนาคมระหว่างประเทศตั้งแต่เริ่มมีการประชุมครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ที่กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี การประชุมครั้งนั้นว่าด้วยการสื่อสารทางวิทยุ โดยประเทศไทยให้ Mr. H. Keuchenius ที่ปรึกษาสถานทูตไทยประจำกรุงเบอร์ลิน เป็นผู้แทน การประชุมครั้งต่อ ๆ มา ประเทศไทยก็ได้ส่งผู้แทนที่เป็นชาวไทยเข้าร่วมเสมอ

ในรัชกาลที่ ๗ วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ประเทศไทยได้ประกาศให้ใช้หนังสือสัญญาว่าด้วยสากลวิทยุโทรเลข ซึ่งลงนาม ณ กรุงวอชิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ สัญญานี้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒

ส่วนการสื่อสารโดยใช้วิทยุติดต่อกับต่างประเทศนั้น ประเทศไทยได้เปิดการสื่อสารกับกรุงเบอร์ลิน ดังต่อไปนี้

วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๑ เปิดการสื่อสารทางวิทยุโทรเลข
วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔ เปิดบริการวิทยุโทรศัพท์
วันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เปิดบริการวิทยุโทรภาพ

แม้จะอยู่ภายใต้งบประมาณที่จำกัด เนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำมาตั้งแต่ต้นรัชสมัย แต่การคมนาคมและการสื่อสารของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังขยายงานเจริญก้าวหน้าไปทุกด้านเคียงคู่ไปกับอารยประเทศอื่น ๆ ทั้งนี้ก็ด้วยความใฝ่พระราชหฤทัยอย่างยิ่งของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อกิจการด้านนี้ ทรงวินิจฉัยโครงการทุกโครงการอย่างรอบคอบ โดยโปรดให้นำเสนอที่ประชุมเสนาบดีสภาก่อนเสมอ และในที่ประชุมเสนาบดีสภาก็จะมีเสนาบดีที่จัดเจนงานด้านนี้เป็นพระกำลังสำคัญในการวินิจฉัยชี้ขาด ได้แก่ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาท พลเอก สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และที่สำคัญยิ่งก็คือ พลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ครั้นเมื่อประเทศเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย มีสภาผู้แทนราษฎร และคณะรัฐมนตรี พิจารณากลั่นกรองคัดเลือกโครงการ กิจการคมนาคมและการสื่อสาร จึงสามารถเจริญรุดหน้าไปได้อย่างดียิ่ง

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑ บริษัทแม่กลองขออนุญาตเดินรถด้วยแรงไฟฟ้า

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๒ รวมหน้าที่ราชการกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเป็นกระทรวงเดียวกันและเรื่องราชการอื่น ๆ

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๔ คมนาคมติดต่อกับประเทศอินโดจีน

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๖ เรื่องสะพานพระราม ๖ ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๘ ฎีกาพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธพงศ์เกี่ยวด้วยบริษัทรถรางพระพุทธบาท พระราชทานยกหนี้และพระราชทานที่นาเป็นสิทธิ์

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑๐ เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ ตรวจราชการ

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑๑ รายงานกรมพระกำแพงเพชร ตรวจราชการหัวเมือง

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑๓ รายงานนายฮากรุฟ ตรวจแรงน้ำ สำหรับทำการไฟฟ้า รถไฟ และการอุตสาหกรรมในภาคเหนือ และภาคใต้

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑๘ โครงการสร้างท่าเรือกรุงเทพฯ

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๓ พระราชกฤษฎีกาจัดซื้อที่ดิน ฯลฯ สร้างทางรถไฟ และสถานี

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๕ ประกาศยกเว้นค่าธรรมเนียมการทะเบียนรถยนต์ และล้อเลื่อนบางอย่างในหัวเมือง

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๖ ร่างพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขายอันกระทบถึงความปลอดภัยหรือผาสุกแห่งสาธารณชน

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๑ ประกาศรวมกระทรวงคมนาคมและพาณิชย์เป็นกระทรวงเดียวกัน และตั้งกรมหลวงกำแพงเพชรเป็นเสนาบดี

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๘ ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดีและตำแหน่งที่เสมอด้วยเสนาบดี

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๙ ประมวลแพ่ง พ.ศ. ๒๔๗๒ ตอนว่าด้วยพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขายอันกระทบถึงความปลอดภัย และเรื่องสาธารณูปโภคประกันภัย

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๑๑ พระราชบัญญัติจัดวางการรถไฟและทางหลวงแก้ไขเพิ่มเติม (ตอนรัชกาลที่ ๗)

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๔.๒/๑ เปิดสถานีวิทยุกระจายเสียงที่พญาไท

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๔.๒/๔ วิทยุกระจายเสียง

	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๔	ทำทางในจังหวัดอุบลราชธานี
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๘	ผู้มีชื่อขอสร้างทางหลวงเพื่อถือสิทธิเดินรถร่วม ๗ ราย
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๙	ท้องตราวางหลักการในเรื่องที่มีผู้ขออนุญาตทำทางเพื่อถือกรรมสิทธิ์เดินรถยนต์
จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.	**เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๑๐**	ผู้มีชื่อขออนุญาตสร้างทางและซ่อมทางตามหัวเมือง รวม ๕ ราย
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๑๑	เรื่องทำถนนในจังหวัดนครพนม
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๑๓	ทำถนนในจังหวัดจันทบุรี
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๑๕	แจ้งความเรื่องผู้มีชื่อทำทางเพื่อถือสิทธิเดินรถ
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๒๐	พระราชบัญญัติทางหลวงที่ได้รับสัมปทาน
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๒๑	สัมปทานสร้าง บำรุงรักษาทางหลวง และเดินรถรับจ้างระหว่างทางแยกหัวหินกับตลาดท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๒๖	หนังสือสัญญาอนุญาตให้สร้างทางและเดินรถจากบ้านปากคลอง (บ้านปากน้ำระยอง) ผ่านที่ว่าการอำเภอประดู่ ถึงที่ว่าการอำเภอสามย่าน (อำเภอแกลง) จังหวัดระยอง
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๒๙	หนังสือสัญญาอนุญาตให้สร้างทางและเดินรถต่อจากถนนหน้าพระกาฬ เมืองลพบุรี ถึงลานพระพุทธบาท ท้องที่จังหวัดหนองโดน
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒/๒	บริษัทไฟฟ้าสยามคอปเปอเรชั่น
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒/๖	ลดค่าแรงไฟฟ้า ค่าโดยสารรถราง และเรื่องบริษัทจะเพิ่มเงินค่าเช่าทางเดินให้รัฐบาล
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒.๑/๑	แก้ทางหลีกรถราง
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒.๑/๕	เปลี่ยนทางเดินรถใหม่
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒.๑/๗	บริษัทไฟฟ้าสยามขอเปลี่ยนวิธีการเดินรถสายบางคอแหลม และขยายทางรถรางใหม่ในถนนบางสาย

เอกสารชั้นรอง

การบินพาณิชย์, กรม. **ผลงานของกรมการบินพาณิชย์ ปี พ.ศ. ๒๕๑๑**. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑.

กิตติ ศิริรัตนไชยงค์. **อนุสาวรีย์สำคัญของไทย**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

ขนส่ง, บริษัทจำกัด. **สถาปนาครบรอบ ๓๐ ปี บริษัทขนส่ง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓.

คมนาคม, กระทรวง. **อนุสรณ์กระทรวงคมนาคม ๒๔๙๗**. พระนคร : ๒๔๙๗ (พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในพิธีเปิดอาคารที่ทำการกระทรวงคมนาคม).

ทางหลวง, กรม. **ทางหลวงในประเทศไทย ๒๕๑๔**. พระนคร : ๒๕๑๔.

เทพชู ทับทอง. **สยามเมื่อวันวาน**. กรุงเทพฯ : สามมิตรการพิมพ์, ม.ป.ป.

ไปรษณีย์โทรเลข, กรม. **ประวัติและวิวัฒนาการกรมไปรษณีย์โทรเลขครบรอบ ๘๐ ปี ๒๔๒๖ - ๒๕๐๖**. พระนคร : ๒๕๐๖.

สงวน อั้นคง. **สิ่งแรกในเมืองไทย ชุด ๒**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๒.

เสถียร ลายลักษณ์ ผู้รวบรวม **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๘ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๖๘**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๗.*

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๙ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๖๙**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๔.*

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๐ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๐**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๗.*

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๑ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๑**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๖.*

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๒ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๒**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๖.*

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๓ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๓**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๖.*

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๔ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๔**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๖.*

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๕ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๕**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๖.*

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๖ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๖**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๗.*

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๗ กฎหมาย พ.ศ. ๒๔๗๗**. *ม.ป.ท. ๒๔๗๘.*

หนังสือพิมพ์อาชญากรรมเบื้องหลังข่าว ผู้จัดทำ **สร้างกรุงและประวัติศาสตร์การบริหารชาติไทย**. กรุงเทพฯ : เทพพิทักษ์การพิมพ์, ๒๕๒๑ - ๒๒.

บทความเรื่อง

ชื่อถนนตามพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๗ [๑]

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีนี้ จะเป็นวันครบ ๑๐๐ ปี ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เสด็จพระราชสมภพ ขณะนี้สถาบันบริหารคือคณะรัฐบาล และสถาบันนิติบัญญัติโดยรัฐสภา รวมทั้งหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนอื่นๆ ต่างกำลังตระเตรียมงานเพื่อร่วมเทิดพระเกียรติในมหามงคลสมัยครั้งนี้ ทั้งนี้ก็เพราะความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรัก ทรงห่วงใย ทรงกระทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์ของราษฎรของพระองค์ จนถึงพระราชทานพระราชอำนาจให้แก่ราษฎร ดังพระราชดำรัสที่ตราตรึงอยู่ในใจของประชาชนชาวไทยมาตราบเท่าทุกวันนี้

"ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิม ให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร"

ในวันนี้ จึงขอนำท่านผู้ฟังมารู้จักพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการตั้งชื่อถนน ซึ่งแม้จะเป็นสิ่งเล็กๆ น้อยๆ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงพระราชนิยมที่เรียบง่าย รักความเป็นไทย ภาคภูมิพระทัยในประวัติศาสตร์ของชาติ และใฝ่พระทัยที่จะให้ประชาราษฎรมีความสุข ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรือง ไม่ผิดไปจากพระราชดำรัสซึ่งเป็นประดุจพระราชปณิธาน ข้างต้น

ดังที่ทราบกันดีแล้วว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นยุคที่รัฐบาลประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอย่างหนัก แต่ก็ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนเชื่อมการคมนาคมภายในพระนคร และขยายเส้นทางคมนาคมจากพระนครไปยังจังหวัดใกล้เคียงมากมายหลายสาย

จากเอกสารการสร้างถนนในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จะพบกระแสพระราชดำริต่างๆ ทำให้พอจะจำแนกพระราชนิยมเกี่ยวกับการตั้งชื่อได้ว่า

โปรดคำง่ายๆ เป็นไทยๆ และเป็นสิริมงคลแก่ประชาชนและบ้านเมือง และไม่โปรดที่จะให้เปลี่ยนชื่อที่มีอยู่แต่เดิมโดยไม่จำเป็น ด้วยทรงเกรงว่าจะก่อให้เกิดความสับสน ดังพระราชกระแสว่า

> "เรื่องเปลี่ยนชื่ออะไรต่างๆ นั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบ เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๖ เปลี่ยนชื่อถนนเปนอันมาก ข้าพเจ้าก็ไม่เห็นด้วย แต่ความจริงก็เคยรู้สึกเกลียดชื่อถนนหลายสาย เช่น พวกถนน "พระราม" ต่างๆ และถนน ๒๒ กรกฎานี้ก็เกลียดเหมือนกัน แต่ถึงกระนั้นก็ยังเห็นว่าไม่ควรเปลี่ยนถ้าไม่เป็นการจำเปนจริงๆ"

หรือกระแสพระราชดำริที่ว่า

> "ควรคิดใหม่เป็นกลางๆ อย่างพวก "บำรุงเมือง" "เฟื่องนคร" อะไรเหล่านี้"

วงเวียน ๒๒ กรกฎา และถนนที่ร่วมวงเวียนนี้ เดิมได้รับพระราชทานชื่อไว้ตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ ว่า วงเวียน ๒๒ กรกฎาคม และ ถนน ๒๒ กรกฎาคม แต่ถนนที่แยกไปจากวงเวียนนี้มีหลายสาย การเรียกขานเพียงชื่อเดียว

---

[๑] นางสาววีณา โรจนราธา เรียบเรียง ออกอากาศทางวิทยุศึกษา เมื่อวันเสาร์ที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๓๖.

ทำให้เกิดความสับสน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ชื่อถนนจำแนกเป็นสายๆ รวม ๓ สาย คือ ถนนไมตรีจิตต์ ถนนมิตรพันธ์ และถนนสันติภาพ ส่วนคำ "๒๒ กรกฎาคม" ให้คงเป็นชื่อวงเวียนต่อไป

ถนนสายอื่นๆ ก็โปรดให้มีชื่อที่เป็นมงคลต่อความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองเป็นส่วนมาก เช่น ถนนผดุงด้าว ถนนบำรุงรัฐ ถนนวิวัฒเวียง ถนนเสริมสินค้า และถนนเพาะพาณิชย์ เป็นต้น

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงใฝ่พระทัยที่จะแก้ไขชื่อถนนให้ถูกต้องตามหลักภาษาไทย เช่นชื่อ "ถนนสุริวงศ์" ซึ่งขณะนั้นใช้มานาน ๓๐ ปีแล้ว แต่ตัวสะกดผิด ที่ถูกต้องเป็น "สุริยวงศ์" หรือไม่ก็เป็นสุรวงศ์ตามจุดประสงค์เดิมคือตั้งตามชื่อพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ (โต บุนนาค) ผู้ตัดถนนสายนี้ ปัญหานี้ มีพระราชกระแสตัดสินให้ใช้ "สุริยวงศ์" เพื่อให้ถูกต้องตามหลักภาษาและไม่เปลี่ยนไปจากความนิยมที่ใช้กันอยู่มากนัก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าประชาชน ยังคงใช้ชื่อ "สุริวงศ์" ตามความเคยชินสืบกันมาจนทุกวันนี้

ชื่อถนนที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกถึงประวัติศาสตร์ของชาติก็เกิดมีขึ้นในรัชสมัยนี้ จากการสร้างถนนในเขตธนบุรีหลายสาย เพื่อขยายเส้นทางคมนาคมให้รองรับกับการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า ครั้งนั้นโปรดชื่อถนนที่มีรับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตั้งถวาย โดยมีพระราชวินิจฉัยให้แก้ไข จนมีความเป็นไทยและเป็นการรำลึกถึงประวัติศาสตร์ทั้งชุด มีทั้งประวัติศาสตร์ชื่อบุคคล ประวัติศาสตร์สถานที่สำคัญ และประวัติศาสตร์เหตุการณ์สำคัญคือชัยชนะการรบครั้งสำคัญๆ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพระบาทสมเด็จพระพุทธ-ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ทำให้ประเทศไทยยืนยงเป็นเอกราชมาได้

ถนนประชาธิปก

โครงการครั้งนั้นกำหนดตั้งแต่สะพานพระพุทธยอดฟ้าถึงคลองดาวคะนอง ตั้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา และทำถนนเชื่อมพระนครกับธนบุรี

ถนนสมเด็จเจ้าพระยา

โครงการครั้งนั้นกำหนดตั้งแต่ปากคลองสานถึงวัดอมรินทราราม เพราะถนนสายนี้ทำตามแนวถนนที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้สร้างไว้ และเป็นเส้นทางที่ตั้งจวนของสมเด็จเจ้าพระยาถึง ๔ ท่าน คือ สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ และสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

ถนนเจ้ากรุงธน

คือแนวถนนอิสรภาพในปัจจุบัน ตั้งเพื่อแสดงว่าพระบรมราชวงศ์จักรีนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ถนนลาดหญ้า

โครงการเดิมกำหนดตั้งแต่ปากคลองสานถึงคลองบางกอกใหญ่ ตั้งเป็นอนุสรณ์มหาชัยในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ คราวรบชนะกองทัพหลวงของพม่าที่ลาดหญ้า อยู่ในเขตจังหวัดกาญจนบุรีในปัจจุบัน

ถนนวังหลัง

ตั้งแต่สี่แยกพรานนกถึงริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของวังหลัง ตั้งชื่อถนนเพื่อให้ชื่อวังหลังครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ไม่สูญหายไป ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของถนนพรานนก

ถนนวังเดิม

ตั้งแต่ถนนอิสรภาพในปัจจุบันไปถึงฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่พระราชวังเดิม เพื่อรักษาชื่อพระราชวังครั้งกรุงธนบุรีไว้ ปัจจุบันถนนจะสุดแค่หน้ากองบัญชาการทหารเรือ

ถนนโพธิ์สามต้น

ตามโครงการกำหนดไว้ตั้งแต่ถนนอิสรภาพในปัจจุบันไปถึงฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่ข้างใต้วัดกัลยาณมิตร เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงมหาชัยที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรบชนะพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น ได้พระนครศรีอยุธยาคืนมาเป็นของไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่ถนนสายนี้ไม่ได้สร้างตามโครงการ

ถนนบางแก้ว

ตามโครงการเดิมกำหนดไว้ตั้งแต่ถนนสมเด็จเจ้าพระยาไปถึงริมแม่น้ำที่ตำบลกุฎีจีน ตั้งชื่อเป็นอนุสรณ์แก่มหาชัยคราวสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชล้อมจับพม่าได้ทั้งกองทัพ ที่ตำบลบางแก้ว แขวงเมืองราชบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗ ถนนสายนี้ก็ไม่ได้สร้างเช่นกัน และถนนสมเด็จเจ้าพระยาก็สร้างแค่จากปากคลองสานจดถนนประชาธิปกไม่ถึงย่านนี้

ถนนท่าดินแดง

ตั้งแต่ช่วงกลางถนนลาดหญ้าไปถึงริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณที่เคยเป็นย่านสินค้าของแขก เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงมหาชัย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ ครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กับสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ตีกองทัพพม่าแตกไปจากท่าดินแดงแขวงเมืองไทรโยค ในเขตจังหวัดกาญจนบุรีปัจจุบัน

ถนนเชียงใหม่

ตั้งแต่ถนนสมเด็จเจ้าพระยาไปถึงริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณระหว่างวัดทองธรรมชาติกับวัดทองนพคุณ ซึ่งเป็นที่จอดเรือและโรงเก็บสินค้าของชาวจีน ตั้งชื่อเพื่อเป็นอนุสรณ์มหาชัย คราวสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ร่วมกันตีเมืองเชียงใหม่ได้จากพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗

ถนนปากพิง

คือ แนวถนนอิสรภาพส่วนที่หักเลี้ยวตัดตรงไปถึงวัดอมรินทรารามในปัจจุบัน ตั้งชื่อเพื่อเป็นอนุสรณ์มหาชัย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ คราวกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข วังหลังในรัชกาลที่ ๑ ตีกองทัพพม่าแตกที่ปากพิง เขตจังหวัดพิจิตรในปัจจุบัน

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

พระบรมราโชบายทั่วไป

สัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยและนานาประเทศในทวีปต่าง ๆ ในรัชกาลนี้ เป็นความสัมพันธ์อันสืบเนื่องมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีตลอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สัมพันธภาพอันดีระหว่างประเทศเป็นผลมาจากนโยบายด้านการต่างประเทศของประมุขของแต่ละประเทศเป็นสำคัญ นอกจากนโยบายหลัก คือ ไมตรีจิต ความเข้าใจ ความร่วมมือเอื้ออำนวยประโยชน์แก่กันและกัน การไม่ก้าวก่ายในกิจการภายในและสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างประมุขของประเทศยังช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นผลผูกพันไปไกลในอนาคตอันยาวนาน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระวิจารณญาณอันกว้างไกล ทรงเล็งเห็นว่านอกจากประเทศไทยจะได้รับประโยชน์ด้านต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นหลักประกันว่าประเทศไทยจะไม่ถูกทอดทิ้งให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ใดก็ตามในโลก

พระบรมราโชบายด้านต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏชัดในกระแสพระราชดำรัสของพระองค์ที่มีต่อชาวต่างประเทศในโอกาสต่าง ๆ ทรงยืนยันในการบำรุงรักษาสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ และจะพระราชทานความเสมอภาคให้แก่ชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในร่มพระบรมโพธิสมภารเท่าเทียมกับชาวไทย ดังพระราชดำรัสตอบคณะทูตานุทูตและผู้แทนคณะประชาชนซึ่งเข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. ๒๔๖๘ ดังนี้

กระแสพระราชดำรัสตอบคณะทูตานุทูต [๑]

"ข้าพเจ้าปิติยินดีที่ได้ยินท่านอ้างอิงถึงความเกี่ยวพันอันสนิทสนมในระหว่างบ้านเมืองของเราทั้งสองฝ่าย และข้าพเจ้าอาจยืนยันแก่ท่านได้ว่า ข้าพเจ้าจะพยายามโดยเต็มกำลังที่สามารถจะทำได้เพื่อที่จะบำรุงรักษาความสัมพันธ์อันสนิทนั้น"

พระราชดำรัสตอบผู้แทนคณะประชาชนคณะต่าง ๆ [๒] อาทิ คณะผู้แทนทางศาสนา และสมาคมพ่อค้า เป็นต้น

"เราขอขอบใจท่านทั้งหลาย ทั้งฝ่ายศาสนิกบริษัท และวานิชนิกรอันได้มาสโมสรสันนิบาตเพื่อประสาทพรชัย โดยไมตรีจิตต์แด่เราและสมเด็จพระบรมราชินี ณ บัดนี้

โดยฐานะแห่งโลกสันนิวาสในเวลานี้ ประเทศต่าง ๆ ย่อมต้องอาศัยซึ่งกันและกัน หมู่ชนต่าง ๆ ภายในประเทศก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ตลอดลงไปจนเอกชนก็ต้องทำกิจหิตานุเคราะห์แก่กันและกันโดยลำดับ มนุษย์เราได้ประจักษ์ใจขึ้นทุกทีว่า สิ่งที่ควรมุ่งควรปรารถนานั้น คือ การช่วยกันและกัน หรือจะว่าการสามัคคีทั่วโลกโดยปราศจากการถือชาติสกุลนั้นก็ได้ เพราะฉะนั้น การปกครองบ้านเมืองใช่ว่าจะสำเร็จได้ด้วยผู้มีหน้าที่รับราชการถ่ายเดียวนั้นหามิได้เลย ต้องอาศัย

---

[๑] นายสุจินดา, **พระปกเกล้าฯ กษัตริย์นักประชาธิปไตย** (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๑๙), หน้า ๓๖.

[๒] เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๒.

ความช่วยเหลือพร้อมเพรียงกันในหมู่พลเมืองทุกชนิด ทุกอาชีพ ทุกชาติ เช่น ในทางให้การศึกษา ซึ่งเราไม่จำเป็นต้องชี้แจงยืดยาวเลยว่า คณะศาสนิกบริษัท เช่น คณะเปรสบิเตเรียนและมิชชังโรมันคาทอลิกได้มีคุณูปการแก่บ้านเมืองเพียงไร ด้วยความประจักษ์อยู่แล้ว หรือในทางการค้าและทางประสาทความสมบูรณ์ให้แก่ประเทศก็เหมือนกัน คงไม่มีเสียงแย้งได้ว่า เราได้รับผลจากการที่มีพ่อค้าต่างชาติ เช่น พวกท่านทั้งหลายเข้ามาทำมาหากินเพียงไรใช่แต่เท่านั้น เรายังรู้สึกภูมิใจไม่น้อยอีกด้วยที่ได้เห็นพ่อค้าไทยเกิดขึ้นบ้างแล้ว จนได้เห็นแต่คณะผู้แทนเข้ามาอวยพรให้แก่เราในบัดนี้ ทั้งนี้ล้วนเป็นพยานส่อให้เห็นได้ดีแท้ว่า เมืองเรามีองค์แห่งความเจริญพอจะหวังได้เสมอว่าจะงอกงามยิ่งขึ้นต่อไป การที่ประชาชนแต่งหัวหน้าคณะผู้แทนมาอำนวยพรแก่เราในครั้งนี้ เป็นที่หมายสำคัญแห่งความพร้อมเพรียงในสามัคคีธรรมว่าเราทั้งหลายจะอยู่ด้วยกัน จะทำมาหากินด้วยกันเป็นอันดี ด้วยความรู้สึกเช่นนี้ เราจึงมีความปิติยิ่งนักที่ได้มาต้อนรับท่านทั้งหลายครั้งนี้ เรายินดีรับพรของท่านด้วยความปิติปราโมทย์ และขออำนวยพรตอบแทนให้ท่านทั้งหลายมีความสุขความเจริญ ให้ทำมาค้าขึ้น มีความปรารถนาสิ่งใดในทางที่ชอบขอให้เป็นผลสำเร็จดังมโนรถ กับขอจงได้รับความขอบใจของพระราชินีและตัวเราเองทุกคณะ และจงนำความขอบใจนี้ไปให้แก่บรรดาประชาชน ซึ่งท่านเป็นผู้แทนวันนี้โดยทั่วกัน..."

ส่วนชาวจีน ซึ่งมักก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและประชากรทุกรัชกาลนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานความยุติธรรมให้เท่าเทียมกับชาวไทย ทั้งนี้เพื่อผูกพันจิตใจชาวจีนให้เกิดความจงรักภักดีต่อประเทศไทยอย่างแท้จริง ทรงยืนยันให้ชาวจีนมั่นใจในสถานภาพของตน ทรงกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือดและฝากความหวังไว้กับชาวจีนเมื่อถึงวาระจำเป็น เช่น พระราชดำรัส เมื่อเสด็จฯ ยังสถานที่ซึ่งมีคณะผู้แทนชาวจีนมาประชุมอยู่ด้วย หรือเมื่อเสด็จเยี่ยมโรงเรียนจีน ดังเช่น พระราชดำรัสตอบคณะสมาคมพ่อค้าจีนเมืองเชียงใหม่ ขณะเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๖๙ ต่อไปนี้

"...ท่านทั้งหลายจงมั่นใจเถิดว่า คนจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย แม้จะแตกต่างกับคนไทยก็แต่เพียงชาติกำเนิดเท่านั้น แต่ในส่วนสิทธิอำนาจอันชอบธรรม ซึ่งคนจีนควรจะพึงมีพึงได้แล้ว คนจีนจะไม่แตกต่างกับคนไทยเลย ตัวเราพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ของเราได้พยายามอยู่แล้วอย่างเต็มที่ ที่จะให้คนจีนได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ความยุติธรรม ความพิทักษ์รักษาและความเสมอภาค ฯลฯ เท่าเทียมกับคนไทยผู้เป็นเจ้าของถิ่นฐานบ้านเมืองเหมือนกัน" [๑]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ซึ่งมีพระอัธยาศัยอันงดงามอย่างหนึ่ง ทำให้ผู้ที่ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างใกล้ชิดเกิดความจงรักภักดีอย่างแท้จริง คือ ไม่ทรงถือพระองค์ไม่ว่ากับชนระดับใด ดังนั้นจึงทรงยกพระองค์เป็นตัวอย่างถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือดระหว่างไทยและจีน ในตอนหนึ่งของพระราชดำรัสเมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนจีน พ.ศ. ๒๔๗๐ [๒]

"...อันที่จริงไทยกับจีนนั้น ต้องนับว่าเป็นชาติที่เป็นพี่น้องกันโดยแท้ นอกจากนั้น เลือดไทยกับจีนได้ผสมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวจนต้องนับว่าแยกไม่ออก ข้าราชการชั้นสูงๆ ที่เคยรับราชการหรือรับราชการอยู่ในเวลานี้ ที่เป็นเชื้อจีนก็มีอยู่เป็นอันมาก พวกจีนที่ได้มามีเคหสถานตั้งครอบครัวอยู่ในเมืองไทยจนกลายเป็นไทยไปก็มีอยู่เป็นอันมาก แม้ตัวข้าพเจ้าเองก็มีเลือดจีนปนอยู่ด้วย โดยเหตุเหล่านี้ไทยและจีนจึงได้อยู่ด้วยกันได้อย่างสนิทสนมกลมเกลียวมาช้านาน ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์อะไรยิ่งไปกว่าที่จะขอให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนเป็นไปโดยสนิทสนมเหมือนอย่างที่แล้วมานี้ ให้คงอยู่เช่นนี้ตลอดไป ข้าพเจ้าหวังว่าท่านทั้งหลายคงจะมีความเห็นพ้องกับข้าพเจ้า และจะตั้งใจสั่งสอนบุตรหลานให้มีความ

---

[๑] รองอำมาตย์ตรี กมล มโนชญากร **จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๖๙** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔), หน้า ๑๖๒.

[๒] กรมศิลปากร, **รวมใจความพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนจีน เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑), หน้า ๒ ฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานศพนางซองอ๊วน สิบุญเรือง

รู้สึกเช่นนั้น ในโรงเรียนของท่าน ท่านย่อมสั่งสอนให้นักเรียนรักประเทศจีนอันเป็นบ้านเกิดเมืองมารดา ข้อนี้ย่อมเป็นของธรรมดาและของควร แต่นอกจากที่จะสอนให้รักประเทศจีน ข้าพเจ้ายังหวังว่าท่านจะสอนให้รักเมืองไทยด้วย เพราะท่านทั้งหลายได้มาตั้งเคหสถานอาศัยอยู่ในประเทศสยาม ได้รับความคุ้มครองร่มเย็นเป็นอย่างดีจากรัฐบาลสยามมีสิทธิทุกอย่างเหมือนคนไทย ได้รับความสุขสบายมั่งคั่งสมบูรณ์ในประเทศสยาม เพราะฉะนั้น ความมั่นคงของรัฐบาลสยามและประเทศสยามย่อมเป็นสิ่งที่ท่านพึงประสงค์ ถ้ารัฐบาลสยามหรือประเทศสยามต้องประสบภัยเป็นอันตรายไปอย่างใดก็ดี ท่านทั้งหลายก็จะต้องได้รับความทุกข์ด้วยเหมือนกับคนไทย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าหวังว่า ท่านคงจะเกลียดชังข้าศึกทั้งปวงของรัฐบาลสยาม จะเป็นข้าศึกภายนอกหรือภายในก็ดี ท่านคงมีน้ำใจช่วยปราบปรามกำจัดเสียให้หมดสิ้น ถ้าหากประเทศสยามจะต้องประสบภัยเมื่อใด ข้าพเจ้าหวังว่าคงจะได้รับความช่วยเหลือจากพวกจีนด้วย"

การที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงตระหนักถึงความก้าวหน้าทางวิทยาการสาขาต่าง ๆ ในโลก จึงทรงเห็นถึงความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องพัฒนาตนเองให้เจริญเทียมทันประเทศฝ่ายยุโรปและอเมริกา ซึ่งเป็นผู้นำของความเจริญทางวิทยาการขณะนั้น เพื่อป้องกันการถูกตราหน้าว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนา และธำรงรักษาสิทธิเสรีภาพและเอกราชของชาติไว้ด้วย ฉะนั้น จึงทรงยอมรับเทคนิควิทยาการและวัฒนธรรมบางประการของฝ่ายตะวันตก เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการพัฒนาประเทศไทย พระราชทานโอกาสให้ชาวไทยได้ไปศึกษายังต่างประเทศ เพื่อนำวิชาความรู้แผนใหม่กลับมาพัฒนาบ้านเมือง ทรงสนับสนุนการลงทุนและการอุตสาหกรรม ทรงพระราชทานโอกาสให้แก่ชาวต่างประเทศ ทั้งในยุโรป อเมริกา และเอเชีย เข้ามาลงทุนตั้งกิจการค้าและอุตสาหกรรมในประเทศที่สำคัญ คือ ทรงพยายามปรับปรุงองค์การบริหารของหน่วยราชการต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพและทันสมัย โดยโปรดให้จ้างชาวต่างประเทศผู้ทรงคุณวุฒิเข้ามาเป็นที่ปรึกษาราชการในกระทรวงต่าง ๆ ชาวต่างชาติที่เข้ามารับราชการเหล่านี้ไม่จำกัดเชื้อชาติ เพื่อป้องกันมิให้เป็นที่ครหาฝ่ายไทยพิจารณาจ้างจากคุณวุฒิ เกียรติคุณ บุคลิก ประสบการณ์ และความสมัครใจ รัฐบาลไทยเป็นผู้รับผิดชอบการว่าจ้างเองโดยเจรจาติดต่อทาบทามตัวบุคคลผ่านเจ้านายหรือข้าราชการไทยซึ่งอยู่ในต่างประเทศ หรือผ่านชาวต่างประเทศที่สามารถไว้วางใจได้ให้พิจารณาคัดเลือกบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิและมีคุณสมบัติตรงตามที่รัฐบาลไทยต้องการ การว่าจ้างนี้รัฐบาลของประเทศนั้น ๆ ไม่ได้เข้ามาก้าวก่ายหรือเกี่ยวข้อง และรัฐบาลไทยได้พยายามป้องกันมิให้ที่ปรึกษาราชการเข้ามาก้าวก่ายในกิจการภายในและความมั่นคงของชาติด้วย

ในรัชกาลนี้เอง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จ้างชาวต่างชาติเข้ามาเป็นที่ปรึกษาราชการเช่นกัน อาทิ ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้เชี่ยวชาญกฎหมายชาวอเมริกัน ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการคลังเป็นผู้เชี่ยวชาญเศรษฐกิจและการคลังชาวอังกฤษ และยังมีชาวต่างชาติอื่น ๆ รับราชการอยู่ในหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตราธิการ กระทรวงกลาโหม และกระทรวงธรรมการ เป็นต้น ข้าราชการชาวต่างประเทศเหล่านี้ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณเช่นเดียวกับข้าราชการไทย ดังนั้น จึงมีความจงรักภักดีต่อประเทศไทยอย่างแท้จริง บางคนถึงกับโอนสัญชาติเป็นไทยและตั้งรกรากในเมืองไทย บางคนเมื่อออกจากราชการกลับประเทศของตนแล้ว เมื่อมีโอกาสมักจะกลับมาเยี่ยมประเทศไทยอีก หรือมิฉะนั้นก็ยินดีช่วยเหลือราชการและคนไทยที่ไปอยู่ในประเทศของตนเท่าที่สามารถ การปฏิบัติราชการของข้าราชการชาวต่างประเทศก็เป็นไปด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและเต็มสติกำลังความสามารถ ก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ประเทศไทยอย่างยิ่ง

ที่ปรึกษาราชการชาวต่างประเทศบางคน นอกจากปฏิบัติราชการตามหน้าที่แล้ว ยังมีโอกาสได้ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นและคำแนะนำเกี่ยวกับสถานการณ์บ้านเมืองของไทยด้วย เช่น พระยากัลยาณไมตรี (Dr. Francis Bowes Syre) ซึ่งเข้ามารับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๖๘ และได้รับตำแหน่งเป็นผู้แทนรัฐบาลไทยไปเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับนานาประเทศในยุโรปเกี่ยวกับข้อผูกมัดด้านการศาลและภาษีอากรจนกระทั่งประสบความสำเร็จนั้น เมื่อเดินทางมาประเทศไทยก็จะได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้าฯ เป็นประจำ และในพ.ศ. ๒๔๖๙ เมื่อพระยากัลยา ณ ไมตรีเดินทางมาเยือนประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชหัตถเลขาถึงท่านเพื่อปรึกษาเกี่ยวกับการเมืองและการปกครองประเทศ เนื่องจากมีพระราชดำริจะเปลี่ยนแปลง

การปกครองและพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระยากัลยาณไมตรีได้ทูลเกล้าฯ ถวายคำแนะนำเกี่ยวกับสถานการณ์บ้านเมือง ข้อเสนอเกี่ยวกับการสืบราชสันตติวงศ์ การตั้งนายกรัฐมนตรี ปัญหาเศรษฐกิจการคลัง อำนาจขององคมนตรีสภา ตลอดจนเรื่องควรมีสภานิติบัญญัติขณะนั้นหรือไม่ พระยากัลยาณไมตรีได้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับหนึ่งมี ๑๒ มาตรา ให้ทรงพิจารณาเป็นแนวทางในการบริหารประเทศ โดยกำหนดให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุด โดยมีนายกรัฐมนตรีและคณะเสนาบดีเป็นผู้ช่วยบริหารราชการแผ่นดิน ดังปรากฏรายละเอียดในเรื่องพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการปกครองและการเมืองแล้ว

ดอกเตอร์ เรย์มอนด์ บาร์เลต สตีเวนส์ (Dr. Raymond Barlett Stevens) เป็นที่ปรึกษาราชการชาวต่างประเทศอีกท่านหนึ่งที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ดอกเตอร์สตีเวนส์ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๘ นอกจากราชการในตำแหน่งแล้ว เมื่อต้นรัชกาล ดอกเตอร์สตีเวนส์เป็นกำลังสำคัญในเรื่องงบประมาณของประเทศ และเมื่อทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดอกเตอร์สตีเวนส์ เข้าเฝ้าฯ เพื่อทรงปรึกษา และทรงแต่งตั้งให้เป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญร่วมกับพระยาศรีวิสารวาจา เมื่อร่างรัฐธรรมนูญขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ดอกเตอร์สตีเวนส์ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายบันทึกแสดงความคิดเห็นส่วนตัว ในกรณีที่เห็นว่าประเทศไทยยังไม่สมควรที่จะประกาศใช้รัฐธรรมนูญ จนกว่าประชาชนจะมีการศึกษาและประสบการณ์ทางการเมืองเพียงพอ [๑]

การแก้ไขสนธิสัญญาเกี่ยวกับอำนาจศาลและการเก็บภาษีอากร

ประเทศไทยเริ่มทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์เป็นครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ กับประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ หลังจากประเทศไทยตกลงทำสนธิสัญญากับอังกฤษแล้ว ประเทศต่างๆ ในยุโรปและอเมริกาก็ได้ส่งทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและขอทำสนธิสัญญาตามแบบเดียวกับอังกฤษหลายประเทศ คือ อเมริกา ฝรั่งเศส โปรตุเกส เดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ และเยอรมนี ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้ตกลงทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์กับประเทศอื่นอีก คือ นอรเว สวีเดน เบลเยี่ยม อิตาลี ออสเตรเลีย ฮังการี สเปน รัสเซีย และญี่ปุ่น สนธิสัญญาเหล่านี้ได้อำนวยสิทธิพิเศษให้แก่ชาวต่างประเทศหลายประการ โดยเฉพาะอภิสิทธิ์ทางด้านอำนาจการศาล ซึ่งอนุญาตให้คนในบังคับต่างชาติไม่ต้องขึ้นศาลไทย เนื่องจากเมื่อเริ่มทำสัญญากับต่างประเทศนั้น มีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่ในประเทศไทยน้อย ฉะนั้นการให้อภิสิทธิ์ทางการศาลแก่ต่างประเทศจึงมิได้กระทบกระเทือนอธิปไตยทางการศาลของไทยมากนัก ต่อมาชาวต่างชาติในประเทศไทยทวีจำนวนมากขึ้น และอภิสิทธิ์ทางการศาลมิได้จำกัดเขตเฉพาะพลเมืองของประเทศซึ่งทำสนธิสัญญากับไทยเท่านั้น แต่คุ้มครองไปถึงผู้อยู่ในบังคับของประเทศนั้นๆ ด้วย เมื่อเป็นดังนี้จึงก่อให้เกิดการหลีกเลี่ยงกฎหมายและการขึ้นศาลไทยในหมู่ชาวจีนและชาวไทยบางคน โดยยอมเป็นคนในบังคับของต่างประเทศ พฤติการณ์เช่นนี้จึงกระทบกระเทือนต่ออธิปไตยของประเทศอย่างรุนแรง และอภิสิทธิ์ทางการศาลนี้ก็ได้ขยายขอบเขตกลายเป็นสิทธิสภาพนอกอาณาเขตไป ซึ่งรัฐบาลไทยได้พยายามหาทางแก้ไขต่อมา อีกสิ่งหนึ่งในสนธิสัญญาซึ่งไม่เป็นธรรมต่อประเทศไทย คือ การจัดเก็บภาษีอากร ตามความในสนธิสัญญาทำให้ประเทศไทยไม่สามารถเก็บภาษีอากรการค้าเกินร้อยละ ๓ ได้ ดังนั้น ในสมัยหลังนี้จึงทำให้ไทยเสียผลประโยชน์ทางการค้าเป็นอย่างมาก

ประเทศไทยได้พยายามแก้ไขข้อผูกมัดทางการศาลและจัดเก็บภาษีอากรมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ ๖ ดร. เอลดอน อาร์. เจมส์ (Dr. Eldon R. James) ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศสามารถเจรจาให้รัฐบาลอเมริกันลงนามในสนธิสัญญาไทยอเมริกัน ซึ่งแก้ไขข้อผูกมัดด้านการศาลและภาษีอากรได้สำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๖๓ รัฐบาลไทยพิจารณาเห็นว่าหากจะเจรจา

[๑] ดูรายละเอียดในเรื่องพระราชกรณียกิจฯ ด้านการปกครองและการเมือง

แก้ไขสนธิสัญญาให้ได้ผล ต้องส่งผู้แทนไปเจรจายังประเทศนั้น ๆ เป็นพิเศษ ฉะนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ดร. ฟรานซิส โบเวส แซร์ (Dr. Francis Bowes Sayre) ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศ ชาวอเมริกัน เป็นผู้แทนรัฐบาลไทยเดินทางไปเจรจาแก้ไขสนธิสัญญายังประเทศต่าง ๆ ดร. แซร์ เริ่มเดินทางไปปฏิบัติหน้าที่ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ สามารถทำให้ประเทศต่าง ๆ ยินยอมลงนามในสนธิสัญญาใหม่กับไทยในรัชกาลนี้ได้ ๖ ประเทศ คือ

ประเทศญี่ปุ่น วันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๗
ประเทศเนเธอร์แลนด์ วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๔๖๘
ประเทศอังกฤษ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘
ประเทศสเปน วันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘
ประเทศโปรตุเกส วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘
ประเทศเดนมาร์ก วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘

ถึงรัชกาลของพระองค์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ดร. แซร์ ปฏิบัติราชการต่อไป เพื่อให้การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับนานาชาติบรรลุความสำเร็จ ประเทศไทยจะได้ไม่ตกอยู่ในฐานะประเทศด้อยพัฒนาเรื่อยไป ดร. แซร์ สามารถเจรจาให้ประเทศต่าง ๆ ยินยอมลงนามได้ทั้งหมด คือ

ประเทศฝรั่งเศส วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘
ประเทศสวีเดน วันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘
ประเทศอิตาลี วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๙
ประเทศเบลเยี่ยม วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๙
ประเทศนอรเว วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๙

ส่วนประเทศเยอรมนีนั้น สัมพันธภาพที่มีกับประเทศไทยถูกตัดขาดตั้งแต่ประเทศไทยประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๐ อภิสิทธิ์ทางการศาลและข้อได้เปรียบทางภาษีอากรที่ประเทศเยอรมนีได้รับจากสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ ซึ่งมีมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ จึงเป็นอันล้มเลิกไปโดยปริยาย ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๗ ในรัชกาลที่ ๖ ประเทศไทยและเยอรมนีได้ทำความตกลงกันฉบับหนึ่ง เรียกว่า "ความตกลงทางเศรษฐกิจเฉพาะกาล" (Provisional Economic Arrangement) ลงวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ เพื่อให้เยอรมนีสามารถดำเนินการค้ากับไทยได้ ทั้งนี้จนกว่าจะมีสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างทั้งสองประเทศแล้ว ครั้นถึงรัชกาลนี้ ประเทศไทยและเยอรมนีจึงตกลงทำสัญญาทางพระราชไมตรีกันอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ลงนามเมื่อวันที่ ๗ เมษายน

พ.ศ. ๒๔๖๙ ประเทศไทยและฝรั่งเศสได้ทำอนุสัญญา (Convention) กันอีกฉบับหนึ่ง ลงวันที่ ๒๕ สิงหาคม มีข้อความเกี่ยวกับอินโดจีนของฝรั่งเศสโดยเฉพาะ

พ.ศ. ๒๔๗๔ ประเทศไทยได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศสวิตเซอร์แลนด์อีกประเทศหนึ่ง ลงวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ความจริงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ สวิตเซอร์แลนด์กับประเทศไทยก็มีการติดต่อกันมาแล้ว โดยสวิตเซอร์แลนด์มอบให้เยอรมนีเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของชาวสวิสในประเทศไทย หลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ เยอรมนีแพ้สงคราม สวิตเซอร์แลนด์จึงมอบให้สหรัฐอเมริกาเป็นผู้ดูแล การดูแลผลประโยชน์ดังกล่าวมิได้ทำให้ชาวสวิสได้รับเอกสิทธิ์เช่นชาวเยอรมันหรืออเมริกันแต่อย่างใด สัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๔ นี้ จึงเป็นสัญญาทางพระราชไมตรีฉบับแรกระหว่างประเทศสวิตเซอร์แลนด์และไทย

สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศเยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ และไทย ในรัชกาลนี้นั้น ไม่ได้ระบุถึงอำนาจศาล ฉะนั้นพลเมืองของทั้ง ๒ ประเทศดังกล่าว จึงมีสิทธิ์เช่นเดียวกับชาวไทย ทูตหรือกงสุลไม่มีสิทธิ์ถอนคดีไปจากศาลไทย และคำพิพากษาในศาลอุทธรณ์และฎีกาก็ไม่จำเป็นต้องมีที่ปรึกษากฎหมายหรือผู้พิพากษายุโรปลงนามด้วย ในกรณีพิกัดอัตราภาษีศุลกากรก็เช่นกัน ประเทศไทยสามารถกำหนดอัตราได้สูงกว่าร้อยละ ๓ ตามแต่จะเห็นสมควร

อนึ่ง การที่ ดร. ฟรานซิส โบเวส แซร์ (Dr. Francis Bowes Sayre) สามารถเจรจาให้นานาประเทศเห็นใจประเทศไทยยินยอมลงนามแก้ไขสนธิสัญญาอันทำให้ประเทศไทยได้รับผลประโยชน์อย่างยิ่งนี้ พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบำเหน็จความชอบเป็นการประกาศเกียรติคุณในฐานะที่เป็นชาวต่างชาติที่บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ชาติไทย โดยพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก และบรรดาศักดิ์เป็น "พระยากัลยาณไมตรี" ใน พ.ศ. ๒๔๗๐

การปรับปรุงหน่วยงานในกระทรวงการต่างประเทศ

งานในกระทรวงการต่างประเทศซึ่งเป็นหน่วยราชการสำคัญในการดำเนินนโยบายทางการเมืองและกฎหมายระหว่างประเทศ ตามแนวพระราชวิเทโศบายนั้น ได้รับการปรับปรุงส่วนราชการภายในให้เหมาะสมและรัดกุมขึ้นหลายประการ

สมัยก่อนที่จะมีฐานะเป็นกระทรวง กรมท่าแบ่งส่วนราชการเป็น ๕ กอง คือ กองเสนาบดี กองบัญชี กองเก็บ กองทูต และ กองกงสุล ผู้บังคับบัญชากองเรียกว่าเจ้ากรม หรืออธิบดี ดังนั้น กองต่างๆ จึงมีฐานะเทียบเท่ากรม ส่วนสถานทูตและสถานกงสุลในต่างประเทศขึ้นตรงต่อเสนาบดี ต่อมาได้เพิ่มหน่วยงานขึ้นอีก ๓ กอง เรียกว่า กองปลัดทูลฉลอง กองแปล และกองปฏิคม และได้รวมกองทูตและกองกงสุลเดิมเข้าเป็นกองเดียวกัน รวมทั้งหมดมี ๗ กอง แล้วมีการปรับปรุงอีกเป็นครั้งที่ ๒ คือ กลับไปมี ๕ กองเหมือนเมื่อแรก แต่ให้คงมีกองปลัดทูลฉลองด้วย ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ ยุบกองเสนาบดีและกองปลัดทูลฉลองรวมเข้าด้วยกัน เรียกว่า กองบัญชาการทำหน้าที่คล้ายสำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี กลับให้มีกองแปลขึ้นใหม่ เพิ่มกองที่ปรึกษาราชการทั่วไป ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งสันนิบาตชาติขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ จึงมีแผนกสันนิบาตชาติทำหน้าที่ปฏิบัติงานด้านองค์การดังกล่าว

พ.ศ. ๒๔๗๐ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มการปรับปรุงส่วนราชการในกระทรวงการต่างประเทศอันดับแรก คือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายกรมท่าขวา ซึ่งสังกัดกระทรวงการต่างประเทศขณะนั้นไปขึ้นกระทรวงมหาดไทย ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสม เพราะกระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่ปกครองท้องที่ทั้งในพระนครและหัวเมืองอยู่แล้ว ประกาศฉบับนี้ลงวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ [๑] ต่อมาได้มีประกาศปรับปรุงส่วนราชการในกระทรวงการต่างประเทศอีกฉบับหนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ คือ ประกาศตั้งผู้รั้งตำแหน่งปลัดทูลฉลอง ตั้งกรมการเมืองและกรมประกาศิต ในกระทรวงการต่างประเทศ [๒] ข้อความในประกาศฉบับนี้ให้รวมแผนกสันนิบาตชาติ กองการทูตและกองกงสุล รวมตั้งเป็นกรมการเมือง มีมหาอำมาตย์โท พระยาไมตรีวิรัชกฤตย์ (พุ่ม บุนนาค) เป็นอธิบดี และให้รวมแผนกพนักงานและประกาศิต กองบัญชีและพัสดุ กองเก็บรักษาหนังสือ เป็นอีกกรมหนึ่งเรียกว่า กรมประกาศิต โดยมีมหาอำมาตย์ตรี พระยาอภิบาลราชไมตรี (ต่อม บุนนาค) เป็นอธิบดี

พ.ศ. ๒๔๗๕ หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนมิถุนายนแล้ว ตำแหน่งเสนาบดีเจ้ากระทรวงเปลี่ยนไปเรียกว่ารัฐมนตรีเหมือนกันทุกกระทรวง ในส่วนนโยบายด้านต่างประเทศนั้นมิได้เปลี่ยนแปลง หลักการส่วนใหญ่คงเหมือนพระราชวิเทโศบายเมื่อยังเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ พยายามรักษาสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศ โดยดำเนินการทุกอย่างที่จะบำรุงความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศที่มีอยู่และส่งเสริมความไว้วางใจกันให้ยิ่งขึ้น พยายามปฏิบัติการให้เป็นไปตามหนังสือสัญญาและพันธกรณีที่มีอยู่กับนานาชาติโดยเคร่งครัด เมื่อใดที่หนังสือสัญญาทางพระราช-

---

[๑] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. "ประกาศยกกรมท่าขวามาขึ้นกระทรวงมหาดไทย" **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๐ พ.ศ. ๒๔๗๐.** (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖), หน้า ๒๓๔.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๙.

ไมตรีที่มีอยู่ครบกำหนดอายุ ก็จะดำเนินการต่ออายุหรือแก้ไขเพิ่มเติมให้เหมาะสมแก่กาลสมัย และพร้อมที่จะสนับสนุนกิจการด้านสันนิบาตชาติอยู่เสมอ [๑]

ปลายรัชกาล ได้มีการปรับปรุงส่วนราชการในกระทรวงการต่างประเทศครั้งสำคัญอีก ๒ ครั้ง ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ คือ ครั้งแรกในเดือนพฤษภาคม ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบกรมในกระทรวงการต่างประเทศ พ.ศ. ๒๔๗๐ [๒] ออกบังคับใช้เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม มีการจัดระเบียบกรมดังนี้

กรมปลัด แบ่งเป็น

๑. กองสารบรรณ มี ๕ แผนก คือ แผนกโต้ตอบ แผนกรับส่ง แผนกเก็บ แผนกโค้ชโทรเลข และแผนกข่าวหนังสือพิมพ์

๒. กองคลัง มี ๓ แผนก คือ แผนกบัญชี แผนกเงิน และแผนกพัสดุ

๓. กองประกาศิต มี ๕ แผนก คือ แผนกพิธี แผนกนักเรียน แผนกหนังสือเดินทาง แผนกบุคคล และแผนกเอกสิทธิ์ทูต

กรมการเมือง แบ่งเป็น

๑. กองการเมือง มี ๔ แผนก คือ แผนกเขตแดน แผนกสัญญาและกฎหมาย แผนกสัญชาติและทะเบียน แผนกโฆษณาและสนเทศ

๒. กองสันนิบาตชาติ มี ๔ แผนก คือ แผนกกติกาและอนุญาโตตุลาการ แผนกสมาคมและมนุษย์สงเคราะห์ แผนกคมนาคมและผ่านแดน แผนกประชุมพิเศษ

การปรับปรุงครั้งหลังอยู่ในเดือนมกราคม (ปลายปี) โดยพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงการต่างประเทศ พ.ศ. ๒๔๗๖ [๓] ลงวันที่ ๒๙ มกราคม พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ได้จัดระเบียบราชการดังนี้

สำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี แบ่งเป็น ๒ แผนก คือ แผนกการเมือง และแผนกตรวจสอบเรื่องราวและความเห็น

สำนักงานปลัดกระทรวง แบ่งเป็น

๑. กองกลาง มี ๖ แผนก คือ แผนกสารบรรณ แผนกรับส่ง แผนกโทรเลข แผนกข่าวหนังสือพิมพ์ แผนกเก็บ และแผนกเบ็ดเตล็ด

๒. กองคลัง (ข้าราชการสังกัดกระทรวงการคลัง) มี ๓ แผนก คือ แผนกบัญชี แผนกเงิน แผนกพัสดุ

๓. กองพิธี มี ๔ แผนก คือ แผนกพิธี แผนกหนังสือเดินทาง แผนกบุคคล และแผนกเอกสิทธิ์ทูต

๔. กองที่ปรึกษา มี ๒ แผนก คือ แผนกทั่วไป และแผนกกฎหมาย

กรมการเมือง แบ่งเป็น

๑. สำนักเลขานุการกรม

๒. กองการเมือง มี ๓ แผนก คือ แผนกกฎหมายและสัญชาติ แผนกเขตแดน แผนกสนเทศทะเบียนและเรื่องราว

๓. กองสันนิบาตชาติและการประชุมระหว่างประเทศ มี ๔ แผนก คือ แผนกสมัชชา สภา กฎหมาย เทคนิค ลดกำลัง การรบ การคลัง การเมือง และศาลโลก แผนกสมาคมและมนุษย์สงเคราะห์และกรรมกร แผนกคมนาคมและผ่านแดน แผนกการประชุมระหว่างประเทศ

๔. กองสัญญา มี ๒ แผนก คือ แผนกสัญญา และแผนกแม่น้ำโขง

---

[๑] กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, "นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา แถลงเมื่อมีรัฐธรรมนูญฉบับถาวร วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕", **คำแถลงนโยบายของรัฐบาลสมัยประชาธิปไตย ๒๔๗๕ - ๒๕๐๖**. (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๒), หน้า ๖.

[๒] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๖**. พ.ศ. ๒๔๗๖ (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖), หน้า ๑๐๗.

[๓] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๖**. พ.ศ. ๒๔๗๖ (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๖), หน้า ๕๙๔.

นอกจากนี้ พระราชกฤษฎีกายังระบุอำนาจหน้าที่พิเศษของสถานทูตประจำประเทศอังกฤษไว้ด้วย คือ ให้มีหน้าที่ควบคุมดูแลสถานกงสุลเยเนราลสิงคโปร์ และสถานกงสุลปีนัง

สัมพันธไมตรีกับประมุขนานาชาติและการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ

ความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับประมุขนานาชาติ เป็นไปอย่างแน่นแฟ้นสนิทสนม ทั้งนี้เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ ในยุโรปและเอเชียถึง ๒ ครั้ง ได้ทรงวากรากฐานแห่งสัมพันธไมตรีกับประมุขประเทศเหล่านั้นไว้แล้วชั้นหนึ่ง ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงศึกษา ณ ต่างประเทศ พระองค์ได้เสด็จประพาสประเทศต่างๆ เมื่อทรงมีโอกาส จึงทำให้ทรงคุ้นเคยกับประมุขของแต่ละประเทศมากขึ้นอีกประกอบกับทรงมีพระอัธยาศัย สุภาพ ร่าเริง ทันสมัย และถ่อมพระองค์ สามารถเข้ากับชนได้ทุกชั้น ดังนั้น จึงทรงได้รับความนิยมยกย่องจากประมุขนานาชาติเช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์แห่งอังกฤษ เดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ และเบลเยี่ยม ทรงมีความสนิทสนมกันอย่างแน่นแฟ้นประดุจญาติฉะนั้น บรรดาประมุขทั้งหลายจึงไม่ละโอกาสที่จะแสดงไมตรีจิตเมื่อถึงวาระอันสมควร เช่น ส่งคำถวายพระพรและเครื่องราชบรรณาการมาทูลเกล้าฯ ถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันขึ้นปีใหม่ ตลอดจนโอกาสพิเศษต่างๆ อาทิ ในเทศกาลขึ้นปีใหม่และฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระมหากษัตริย์ ประธานาธิบดี และประมุขต่างประเทศ ได้มีโทรเลขมาถวายพระพรและแสดงความยินดีต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอันมาก ดังจะขอนำสำเนาคำแปลโทรเลขบางประเทศมาลงไว้ ณ ที่นี้ด้วย ดังนี้ [๑]

สำเนาพระราชโทรเลข ของสมเด็จพระเจ้ายอร์ชที่ ๕ (King George V)

"ในวันปีใหม่ของไทยที่ได้เวียนมาถึงครั้งนี้ หม่อมฉันมีความยินดีถือเอาโอกาสนี้ถวายพระพรด้วยน้ำใจจริงสำหรับความสุขสำราญส่วนพระองค์ และสำหรับความเจริญรุ่งเรืองแห่งประชาราษฎรของพระองค์ด้วย อนึ่ง หม่อมฉันขอแสดงความยินดีอย่างยิ่งมาในงานสมโภช ๑๕๐ ปี แห่งพระราชตระกูลของพระองค์และฉลองพระราชธานีด้วย

(พระปรมาภิไธย) ยอร์ช ร.อ."

สำเนาโทรเลขของประธานาธิบดีเฮอร์เบิต ซี ฮูเวอร์ แห่งสหรัฐอเมริกา

"หม่อมฉันขอถวายพระพรด้วยความปิติอย่างยิ่งในวาระศุภฤกษ์ครบ ๑๕๐ ปี แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี และขอพระราชทานแสดงความมั่นใจว่า พระปรีชาญาณอันสุขุม อันเป็นพระราชอุปนิสัยแห่งพระบรมราชวงศ์ของพระองค์คงจะทำให้ความเจริญรุ่งเรืองและความสมบูรณ์ของประเทศสยามดำรงถาวรเจริญขึ้นต่อไป ขอถวายพระพรให้ทรงพระเกษมสำราญ"

สำเนาพระราชโทรเลขของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิฮิโรฮิโต แห่งประเทศญี่ปุ่น

"ในวาระศุภฤกษ์ปีที่ ๑๕๐ แห่งพระราชตระกูลของพระองค์ หม่อมฉันมีความยินดีขอถวายพระพรด้วยน้ำใจอันดี และแสดงความปรารถนาอย่างลึกซึ้งสำหรับความผาสุกและความเจริญแห่งพระราชตระกูล

(พระปรมาภิไธย) ฮิโรฮิโต"

---

[๑] **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๔๘ ภาค ๑ (วันที่ ๑๗ เมษายน ๒๔๗๕) : ๑๖๐ - ๑๖๑.

นอกจากถวายพระพรและถวายเครื่องราชบรรณาการแล้ว ในวาระที่บ้านเมืองต้องประสบเคราะห์กรรม หรือทรงสูญเสียพระประยูรญาติซึ่งทรงเคารพรักไป พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงได้รับโทรเลขแสดงความเสียใจจากนานาประเทศ เช่น เมื่อสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นต้น และในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเสด็จฯ เป็นทางราชการหรือเป็นการส่วนพระองค์ พระมหากษัตริย์หรือประมุขประเทศเหล่านั้นจะจัดการรับเสด็จอย่างสมพระเกียรติ หรือรับเสด็จอย่างสนิทสนมเป็นพิเศษซึ่งไม่มีประมุขประเทศอื่นจะได้รับการต้อนรับเช่นนั้น

สำหรับพระองค์นั้น ทรงถือเป็นพระราชภาระอย่างหนึ่งในฐานะพระมหากษัตริย์ ในการเชื่อมสัมพันธไมตรีระหว่างประมุขและประชาชนไทยกับนานาชาติ ทรงแสดงน้ำพระทัยไมตรีแก่ประมุขนานาประเทศเมื่อถึงวาระอันสมควรทั้งในโอกาสอันเป็นมงคลและเมื่อประเทศเหล่านั้นต้องประสบเคราะห์กรรม บางครั้งก็ส่งผู้แทนพระองค์ไปร่วมพิธี ณ ประเทศนั้นด้วย เช่น ทรงแต่งตั้งพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ไปร่วมในงานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอัลแบร์แห่งเบลเยี่ยม พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นต้น

พระองค์ทรงตระหนักอย่างแน่ชัดและมักมีพระราชดำรัสย้ำ ณ สถานที่ต่างๆ เสมอว่า ประเทศทั้งหลายในโลกไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันอยู่เสมอ ควรพยายามผูกพันน้ำใจกันไว้ให้ดี ทั้งควรพยายามให้รู้นิสัยใจคอตลอดจนความเป็นอยู่ของกันและกัน ฉะนั้น จึงเป็นพระราชภาระอีกอย่างหนึ่งที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนมิตรประเทศ เพื่อทรงเป็นผู้แทนนำไมตรีจิตมิตรภาพของชาวไทยไปแสดงต่อประชาชนของมิตรประเทศเหล่านั้น พระองค์จึงได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศทั้งในเอเชีย อเมริกา และยุโรป ๔ ครั้ง การเสด็จพระราชดำเนินทั้ง ๔ ครั้งนี้ทรงประสบความสำเร็จในการเจริญทางพระราชไมตรี และได้ทอดพระเนตรความก้าวหน้าทางการเมืองและวิทยาการต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อแนวพระราชดำริในการพัฒนาประเทศเป็นอันมาก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินต่างประเทศครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๗๒ [๑] คือ เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศสิงคโปร์ ชวา และบาหลี ระหว่างวันที่ ๒๕ กรกฎาคม - ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้เพื่อเจริญพระราชไมตรีระหว่างประเทศ ทอดพระเนตรกิจการด้านต่างๆ ของประเทศเหล่านี้ที่พัฒนาก้าวหน้าแล้ว เพื่อนำมาปรับปรุงกิจการภายในประเทศไทยอีกต่อไป เนื่องจากเป็นประเทศในเอเชียด้วยกัน มีลักษณะความคล้ายคลึงกันด้านภูมิศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณี ฉะนั้นเมื่อพิจารณาจากจดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสสิงคโปร์ ชวา และบาหลี ซึ่ง ม.จ. ดำรัสดำรงค์ เทวกุล ทรงเรียบเรียงแล้ว จะเห็นได้ว่า นอกจากเสด็จทอดพระเนตรสถานที่สำคัญ ศาสนสถาน โบราณสถาน อุทยาน และการแสดงตามประเพณีพื้นเมือง หรืองานพิธีซึ่งรัฐบาลประเทศเหล่านั้นจัดขึ้นถวายพระเกียรติแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้ทอดพระเนตรฐานทัพ โรงเรียนแพทย์ โรงพยาบาล โรงงานอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ พิพิธภัณฑ์ แหล่งเกษตรกรรมและปศุสัตว์ สถานีสื่อสารโทรคมนาคม การชลประทาน การประมง การป่าไม้ ความรู้และสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรจากสถานที่เหล่านี้ทั้งส่วนดีและเสีย ทำให้มีพระวิจารณญาณกว้างไกล เป็นประโยชน์แก่การพัฒนาประเทศทุกด้านเป็นอย่างยิ่ง

ในการเสด็จพระราชดำเนินต่างประเทศครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๓ คือ เสด็จประพาสอินโดจีน ซึ่งประกอบด้วยเวียดนามและกัมพูชาระหว่างวันที่ ๖ เมษายน - ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้เสด็จออกจากพระนครโดยเรือพระที่นั่งมหาจักรีเรือเทียบท่าริโกต์ เดอ เจนูยี (Rigault de Genouilly) เมืองไซ่ง่อนวันที่ ๑๔ เมษายน การเสด็จประพาสเมืองต่างๆ ในเวียดนามนั้นผู้สำเร็จราชการฝรั่งเศสได้จัดรถไฟและรถยนต์เป็นพระราชพาหนะ ได้เสด็จพระราชดำเนินยังประเทศกัมพูชาโดยรถยนต์พระที่นั่งจากไซ่ง่อนเมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม หลังจากเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองต่างๆ แล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินจากพระตะบองไปอรัญประเทศโดยรถยนต์ ในวันที่ ๘ พฤษภาคม และประทับรถไฟพระที่นั่งซึ่งออกไปรับเสด็จกลับพระนคร

---

[๑] ม.จ. ดำรัสดำรงค์ เทวกุล. **จดหมายเหตุรายวันพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสชวา พ.ศ. ๒๔๗๒.** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓) ฉบับพิมพ์พระราชทานในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๓.

การเสด็จพระราชดำเนินประพาสอินโดจีนครั้งนี้ ทางราชการและเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของฝรั่งเศสจัดการรับรองอย่างแข็งแรงด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง นอกจากจัดการรับเสด็จเป็นทางราชการแล้ว ยังได้เอื้อเฟื้อเป็นการส่วนตัวด้วย เช่น ผู้สำเร็จราชการใหญ่ (กูแวร์เนอร์เยเนราล) ได้สละเงินส่วนตัวประมาณ ๓๐,๐๐๐ แฟรงก์ เป็นค่าเครื่องแต่งกายละครซึ่งแสดงถวายทอดพระเนตรที่ไซ่ง่อน และ ม.เลโฟล์เรสิดังต์สุเปริเออร์แห่งเมืองเว้ ได้ยกห้องนอนของตนให้เป็นที่พักของข้าราชบริพารที่โดยเสด็จฯ เป็นต้น ด้านการถวายอารักขาเพื่อความปลอดภัยแห่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนั้น ก็จัดการโดยเคร่งครัด กวดขัน ที่ดาลัต ผู้ที่ตามเสด็จฯ ต้องได้รับตั๋วอนุญาตพิเศษจึงสามารถเข้าเฝ้า ณ ที่ประทับได้ มิฉะนั้น ทหารยามจะห้ามอย่างเด็ดขาดเพื่อป้องกันคนร้าย

แม้ว่าในการเสด็จฯ นี้จะมีพวกญวนบางกลุ่มหาเรื่องติเตียน เช่น เขียนลงหนังสือพิมพ์เป็นใจความว่า "พวกเราจะต้องเสียภาษีมากขึ้นเพราะฝรั่งเศสจะเอาเงินมาชดใช้ในการรับเสด็จฯ" และ "ฝรั่งเศสประจบไทยเพราะอยากได้เมืองไทยกระมัง" เป็นต้น แต่โดยทั่วไปแล้วอาจกล่าวได้ว่า ประเทศอินโดจีนยินดีกับการเสด็จพระราชดำเนินและถวายความเคารพโดยสมควร การเสด็จประพาสอินโดจีนจึงเท่ากับเพิ่มพูนพระบารมีและเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างแท้จริง *

การเสด็จพระราชดำเนินต่างประเทศครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ คือ การเสด็จประพาสบางส่วนของอินโดจีน เซี่ยงไฮ้ ฮ่องกง ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และคานาดา ระหว่างวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ (ปลายปี) ถึง ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้เป็นเวลานานหลายเดือน เนื่องจากทรงรับการผ่าตัดพระเนตรข้างซ้าย ซึ่งประชวรเป็นต้อด้วย ขณะเมื่อประพาสญี่ปุ่นได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ ณ นครโตเกียว และได้พระราชทานพระพุทธรูปทองคำและพระเขี้ยวแก้วไว้ ณ วัดพุทธศาสนา ณ เมืองนาโกยาด้วย ขณะที่ประทับอยู่ในสหรัฐอเมริกา ผู้แทนมหาวิทยาลัย ๗ แห่ง กรมศึกษาธิการของสหรัฐอเมริกา และสภาการศึกษาอเมริกัน ได้เทิดพระเกียรติในฐานะที่ทรงพระปรีชาทางกฎหมาย คือ ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาดอกเตอร์ออฟลอว์ ของมหาวิทยาลัยยอร์ชวอชิงตัน เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ทรงรับการผ่าตัดพระเนตรในวันที่ ๕ มิถุนายน ระหว่างพักรักษาพระองค์นั้น ทางสหรัฐอเมริกาได้จัดคฤหาสน์โอฟีร์ฮอล ของมิสซิสไวท์ลอ รีด (Mrs. Whitelaw Reid) เป็นที่ประทับ และในการเสด็จประพาสสถานที่ต่างๆ ในอเมริกาและคานาดา ทรงได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติจากประธานาธิบดีและประชาชนของทั้ง ๒ ประเทศ

พ.ศ. ๒๔๗๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินต่างประเทศเป็นครั้งที่ ๔ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี คือ การเสด็จพระราชดำเนินสหรัฐอเมริกาและบางประเทศในยุโรป นอกจากเจริญพระราชไมตรีระหว่างประเทศแล้ว ได้ทรงรับการรักษาพระเนตรข้างขวาซึ่งประชวรไปพร้อมกัน เสด็จพระราชดำเนินจากกรุงเทพฯ โดยเรือพระที่นั่งมหาจักรี เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ แล้วทรงเปลี่ยนขึ้นเรือของบริษัทอิสต์เอเชียติกที่เกาะสีชัง หลังจากเสด็จสหรัฐอเมริกาแล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยุโรป ถึงเมืองมาร์เซย์ในเดือนกุมภาพันธ์ ประทับอยู่ที่แคว้นริเวียร่าในระหว่างฤดูหนาว จากนั้นได้เสด็จประพาสประเทศต่างๆ ในยุโรป เช่น อิตาลี ฝรั่งเศส เดนมาร์ก เป็นต้น เสด็จประพาสประเทศภาคพื้นยุโรปจนถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ จึงเสด็จถึงกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ระหว่างที่ประทับ ณ ประเทศอังกฤษ ได้ทรงติดต่อกับรัฐบาลเกี่ยวกับการปกครองประเทศ ที่ทรงเห็นว่าไม่ต้องตามระบอบประชาธิปไตย ในที่สุดได้ทรงประกาศสละราชสมบัติในวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ และประทับ ณ ประเทศอังกฤษตลอดจนเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๘๔

พระราชกรณียกิจด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศทั้งหมดที่ประมวลนี้ แสดงให้เห็นว่า ตลอดระยะเวลา ๙ ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาการครองราชสมบัติอันสั้นนั้น สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและนานาประเทศเป็นไปอย่างดียิ่ง การดำเนินการด้านต่างประเทศทั้งหลายล้วนประสบผลสำเร็จทั้งสิ้น ทั้งนี้ด้วยพระปรีชาสามารถในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการวางแนววิเทโศบายนั่นเอง ยังผลให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักและยกย่องในบรรดานานาชาติ แม้ว่าประเทศไทยจะเป็นประเทศเล็กและกำลังพัฒนา

---

* ม.จ. วิบุลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล. **จดหมายเหตุรายวันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสประเทศอินโดจีน พ.ศ. ๒๔๗๓.** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๔๗๓.

บรรณานุกรม

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **เจ้าชีวิต**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

____ . **เกิดวังปารุสก์**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

ดำรัสดำรงค์ เทวกุล, ม.จ. **จดหมายเหตุรายวันพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสชวา พ.ศ. ๒๔๗๒**. พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓.

ดิเรก ชัยนาม. **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ**. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๑.

ทรงศรี อาจอรุณ. **การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิภาพนอกอาณาเขต กับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖.

ไทยน้อย. **๖ แผ่นดิน**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๘.

นายสุจินดา. **พระปกเกล้าฯ กษัตริย์นักประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๙.

แถมสุข นุ่มนนท์, ดร. และคนอื่นๆ. **ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๙๓**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๙.

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๔๘ พ.ศ. ๒๔๗๔.

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๕๐ ภาคที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๖.

คำแถลงนโยบายของรัฐบาลสมัยประชาธิปไตย ๒๔๗๕-๒๕๐๖. พระนคร : คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๒.

วิบุลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล, ม.จ. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสประเทศอินโดจีน พ.ศ. ๒๔๗๓**. พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓.

สิทธิสยามกาล, หลวง. **สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามประเทศ**. พระนคร : พระจันทร์, ๒๕๐๖.

เสถียร ลายลักษณ์, ร.ต.ท. และคนอื่นๆ. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๐**. พ.ศ. ๒๔๗๐. พระนคร : เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๖**. พ.ศ. ๒๔๗๖. พระนคร : เดลิเมล์, ๒๔๗๖.

อุดม ประมวลวิทย์. **๒๐ ราชินีและกษัตริย์นานาชาติ**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

การศึกษา

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในด้านการศึกษาของชาติ เพราะทรงมีพระราชดำริ จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้ประชาชนชาวไทย จึงเห็นสมควรที่จะเร่งรัดให้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อให้มีความสำนึกทางการเมืองที่ถูกต้องเหมาะสม รู้จักรักษาผลประโยชน์ของตน ไม่ถูกชักนำไปในทางผิด แต่เดิมจุดมุ่งหมายของการศึกษามุ่งฝึกหัดคนเพื่อใช้ในราชการเท่านั้น รัชสมัยของพระองค์ การศึกษาขยายตัวมากขึ้น ผู้สำเร็จการศึกษามีมาก แต่จำนวนตำแหน่งหน้าที่ราชการมีไม่เพียงพอกับจำนวนคนที่ประสงค์จะเข้ารับราชการ ทรงพิจารณาเห็นว่า ถึงเวลาอันควรที่จะต้องจัดการศึกษาให้กว้างขวางออกไปจนได้ชื่อว่าเป็นการศึกษาแห่งชาติ คือสอนให้ประชาชนมีความรู้ในการทำมาหาเลี้ยงชีพโดยควรแก่อัตภาพของตน

พระราชกรณียกิจสำคัญ เกี่ยวกับการศึกษาของพระองค์ มีหลักฐานปรากฏ คือ

๑. เร่งรัดการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา
๒. ยกเลิกการเก็บเงินศึกษาพลี
๓. เปลี่ยนแปลงส่วนราชการการศึกษาของชาติ
๔. แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษา
๕. การปรับปรุงแก้ไขระเบียบการจัดส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ
๖. พระราชทานทุนเล่าเรียนภายในประเทศ
๗. ปรับปรุงโครงการศึกษาของชาติ
๘. พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๙. เสด็จเยี่ยมโรงเรียนชาวต่างชาติในประเทศไทย
๑๐. ตั้งราชบัณฑิตยสภา
๑๑. กฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ของไทย
๑๒. พระราชกรณียกิจอื่น ๆ

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. เร่งรัดการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา

พระราชบัญญัติประถมศึกษา ประกาศใช้ครั้งแรก วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศบังคับใช้เฉพาะอำเภอและตำบลที่ปรากฏชื่อในบัญชีต่อท้ายพระราชบัญญัติเท่านั้นก่อน ต่อมาจึงประกาศบังคับใช้ในอำเภอและตำบลอื่น ๆ เป็นครั้งคราว ตามความเหมาะสม สถิติตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีอยู่ ๒๓๑๑ ตำบล จากยอดจำนวนตำบลทั้งสิ้น ๕๐๐ ตำบล คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๗๖

พระองค์ทรงเร่งรัดการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เพื่อให้ราษฎรทั่วประเทศได้รับการศึกษาโดยทั่วถึงอย่างรีบด่วน พ.ศ. ๒๔๖๙ สถิติตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มขึ้นเป็น ๓๘๑๗ ตำบล จากยอดจำนวนตำบลทั้งสิ้น ๔๙๘๒ ตำบล คิดเป็นร้อยละ ๗๖.๗๖ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๒ - ๒๔๗๕ เศรษฐกิจตกต่ำทั่วประเทศ มีการปลดข้าราชการ ยุบกรมกอง ลดเงินงบประมาณแผ่นดิน ทำให้การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาหยุดชงักลงในระยะนี้

๒. ยกเลิกการเก็บเงินศึกษาพลี

เงินศึกษาพลี คือ เงินที่เรียกเก็บจากชายฉกรรจ์ที่มีอายุ ๑๘-๖๐ ปี ในอัตรากำหนดต่างกันตามฐานะของท้องที่ คือ ไม่ต่ำกว่าคนละ ๑ บาท หรือไม่เกินกว่าคนละ ๓ บาทต่อปี ทั้งนี้เพื่อใช้บำรุงการศึกษาในโรงเรียนประชาบาล ประกาศใช้พร้อมกับพระราชบัญญัติประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ ทรงใฝ่พระทัยที่จะแบ่งเบาภาระราษฎร และเพื่อเป็นการให้การศึกษาภาคบังคับแก่ราษฎรอย่างจริงจัง ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการเก็บเงินศึกษาพลี ปรากฏตามประกาศแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จ่ายเงินปีละ ๓ ล้านบาทแทนการเก็บเงินศึกษาพลี

๓. เปลี่ยนแปลงส่วนราชการการศึกษาของชาติ

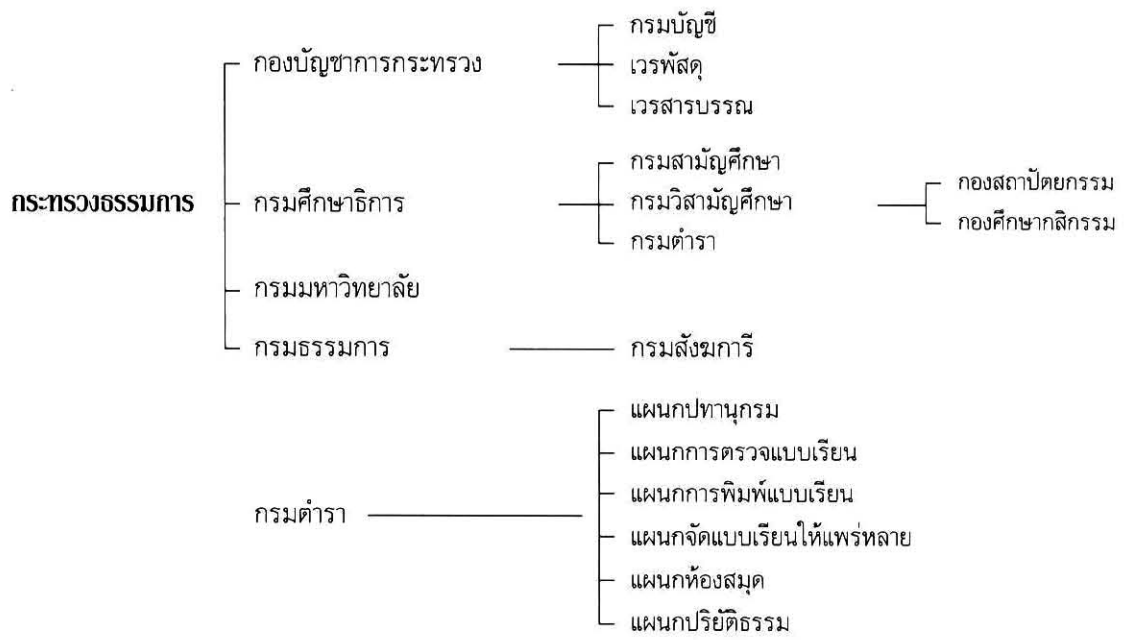
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงส่วนราชการการศึกษาของชาติ ๓ ครั้ง เพื่อความเหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมืองขณะนั้น

ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๔๗๒

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมธรรมการกลับมารวมกับกระทรวงศึกษาธิการตามเดิม ใช้ชื่อ กระทรวงธรรมการ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า การศึกษาไม่ควรจะแยกจากวัด ในขณะที่อารยธรรมต่างชาติกำลังแผ่อิทธิพลเข้ามาในหมู่ประชาชนชาวไทย สมควรให้เยาวชนไทยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวกำกับความประพฤติและการปฏิบัติ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ส่วนกรมกัลปนา ซึ่งเคยเป็นกรมหนึ่งในกรมธรรมการเดิม มีหน้าที่ดูแลรักษาศาสนสมบัติ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกไปขึ้นกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กรมธรรมการเดิมคงให้ขึ้นกับกระทรวงธรรมการ ให้กระทรวงธรรมการและกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ร่วมกันวางระเบียบหน้าที่ ในกรมธรรมการปรากฏในแผนผังการแบ่งส่วนราชการกระทรวงธรรมการดังนี้

การแบ่งส่วนราชการกระทรวงธรรมการ

พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๔๗๒

ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๓

ทรงมีพระราชดำริ เห็นสมควรแบ่งปันหน้าที่แผนกศึกษาธิการเสียใหม่บางอย่างเพื่อความเหมาะสม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งกรมวิชาการขึ้น โดยรวบรวมงานสถิติพยากรณ์แผนกการศึกษา งานค้นคว้าแบบแผนการศึกษางานสอบไล่และงานกรมตำราเข้าด้วยกัน กรมวิชาการมีหน้าที่หนักในด้านเทคนิค เป็นผู้รักษาและค้นคว้าแบบแผนแห่งการศึกษา ต่างกับกรมศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่อำนวยการเล่าเรียนของชาติ

ดังปรากฏในแผนผังการแบ่งส่วนราชการกระทรวงธรรมการดังนี้

การแบ่งส่วนราชการกระทรวงธรรมการ

พ.ศ. ๒๔๗๓

ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๗๔–๒๔๗๕

เนื่องด้วย ประเทศไทยประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลจำเป็นต้องตัดทอนรายจ่ายลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยุบกรมสามัญศึกษาและกรมวิสามัญศึกษาในสังกัดกรมศึกษาธิการเสีย กรมศึกษาธิการในระยะนั้นจึงประกอบด้วย กองบัญชาการ กองตรวจการศึกษากรุงเทพฯ และกองสุขาภิบาลโรงเรียน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โรงเรียนวิสามัญชั้นสูงคือ โรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนพาณิชยการวัดแก้วฟ้าล่าง โรงเรียนพณิชยการวัดสามพระยา โรงเรียนฝึกหัดครูประถมชายวัดบวรนิเวศ โรงเรียนฝึกหัดครูหญิงเบญจมราชาลัย ขึ้นตรงต่อกองบัญชาการกรมศึกษาธิการ

และเนื่องจากรัฐบาลได้ยุบมณฑลเสีย ๔ มณฑล ยุบจังหวัด ๑๐ จังหวัด ทำให้มณฑลและจังหวัดศึกษาเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย คือ โรงเรียนต่างๆ ถูกยุบ ประมาณ ๗ โรงเรียน คือ

๑. โรงเรียนฝึกหัดครูมูลประจำมณฑลปัตตานี
๒. โรงเรียนฝึกหัดครูมูลประจำมณฑลภูเก็ต
๓. โรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรมณฑลนครชัยศรี

๔. โรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรมณฑลอยุธยา ยกไปรวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูมูลประจำมณฑลนครสวรรค์เดิม คงตั้งอยู่ที่จังหวัดนครสวรรค์

๕. โรงเรียนประจำอำเภอมีนบุรี "ภูมิภาคพิสุทธิ์" จังหวัดมีนบุรี

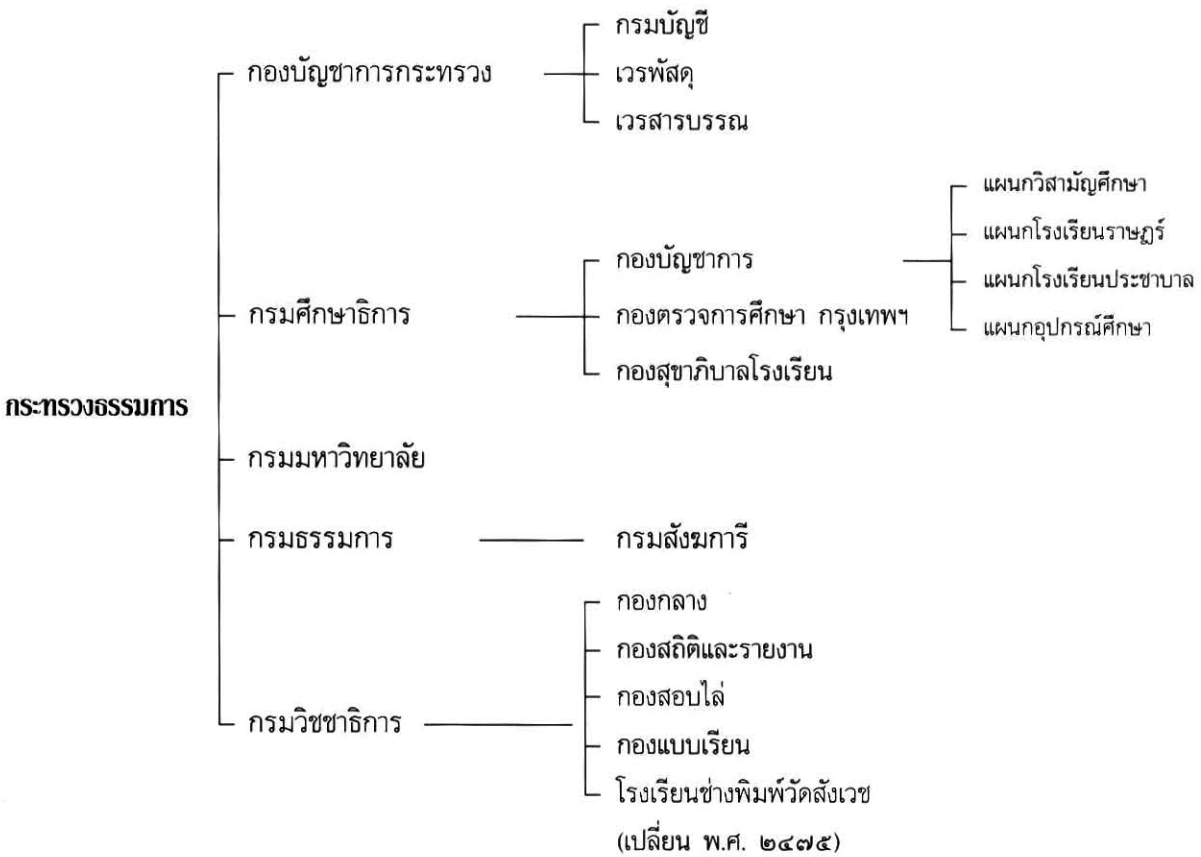
๖. โรงเรียนประจำอำเภอพระประแดง "วัดไพชยนต์พลเสพย์" จังหวัดพระประแดง

๗. โรงเรียนวัดกอบัว "แขประสาท" จังหวัดพระประแดง

ปรากฏในแผนผังการแบ่งส่วนราชการกระทรวงธรรมการ พ.ศ. ๒๔๗๔-๒๔๗๕ ดังนี้

การแบ่งส่วนราชการกระทรวงธรรมการ

พ.ศ. ๒๔๗๔-๒๔๗๕

๔. แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษา

ในรัชสมัยของพระองค์ ได้ทรงมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษา ๒ ครั้ง คือ

พ.ศ. ๒๔๗๐ แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช ๒๔๗๐ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของบ้านเมืองขณะนั้น

พ.ศ. ๒๔๗๓ แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนที่ต้องเสียเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา และเพื่อเป็นการให้การศึกษาภาคบังคับแก่ราษฎรอย่างจริงจัง

พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์

พุทธศักราช ๒๔๗๐

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

โดยที่เป็นการสมควรที่จะเพิ่มเติมบทบัญญัติในพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช ๒๔๖๑

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขมาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ โดยแทรกบทบัญญัติต่อจากอนุมาตรา ๕ แห่งมาตรา ๒๕ ดั่งต่อไปนี้

"๕ ก. ถ้าปรากฏว่ามีการสอน หรือเตรียมจะสอนลัทธิ หรือแบบแผนทางการเมือง หรือทางเศรษฐกิจในโรงเรียนใด ด้วยเจตนาหรือคำนวณว่าจะให้เกิดความเกลียดชัง หรือดูหมิ่นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือต่อรัฐบาล หรือราชการแผ่นดินก็ดี หรือจะให้มีการเปลี่ยนในรัฐบาล หรือพระราชกำหนดกฎหมาย ด้วยใช้กำลังบังคับหรือกระทำร้ายก็ดี หรือจะให้คนทั้งหลายเกิดความไม่พอใจและกระด้างกระเดื่องถึงอาจเกิดเหตุร้ายในแผ่นดินของท่านได้ก็ดี หรือจะกวนให้เกิดขึ้นซึ่งความเกลียดชังระวางคนต่างชั้นก็ดี หรือจะยุยงให้คนทั้งหลายกระทำการล่วงละเมิดต่อพระราชกำหนดกฎหมายก็ดี"

ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้นับตั้งแต่วันที่ได้ออกประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๐ เป็นปีที่ ๓ ในรัชชกาลปัจจุบัน

(ประกาศในราชกิจจาฯ วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๐)

พระราชบัญญัติประถมศึกษาแก้ไขเพิ่มเติม

พุทธศักราช ๒๔๗๓

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

โดยที่ทรงพระราชดำริว่า บัดนี้สมควรที่จะพระราชทานพระมหากรุณาแก่อาณาประชาราษฎรมิให้ต้องเสียเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๖๔

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ โดยบทมาตราต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติประถมศึกษาแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๓

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกความในมาตรา ๒๗ มาตรา ๒๘ และมาตรา ๓๔ แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๖๔

มาตรา ๔ ให้เติมความว่า "หรือด้วยเงินรัฐบาลออกช่วยการประถมศึกษา" ต่อท้ายความว่า "ทุนทรัพย์ของประชาชนที่ว่านั้น" ในวรรค ๔ แห่งมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๖๔

มาตรา ๕ ให้ตัดคำว่า "เก็บเงินทุกปีตามมาตรา ๒๗" ออกจากบทบัญญัติในมาตรา ๒๙ วรรค ข. แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๖๔

มาตรา ๖ ให้ตัดคำว่า "หรืออัตราเงินที่ต้องเสียตามที่บังคับไว้ในมาตรา ๒๗" ออกจากบทบัญญัติในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๖๔

มาตรา ๗ ให้ตัดความตั้งแต่คำว่า "รายได้ดั่งนี้ได้แก่" จนถึงคำว่า "ตามส่วนของรายได้" ในวรรค ๒ แห่งมาตรา ๓๑ ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๖๔

ประกาศมา ณ วันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓ เป็นปีที่ ๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

๕. การปรับปรุงแก้ไขระเบียบการจัดส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงแก้ไขระเบียบการส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาต่างประเทศ เพราะแต่เดิมไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอน แต่ละกระทรวงมีวิธีการคัดเลือกนักเรียนแตกต่างกันไป ก่อให้เกิดปัญญาว่าควรจะยึดถือการปฏิบัติของกระทรวงใดเป็นหลักประกอบกับเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ การส่งนักเรียนทุนหลวงออกไปศึกษา ณ ต่างประเทศจำเป็นต้องพิจารณาให้รอบคอบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาวางระเบียบการคัดเลือกเพื่อส่งนักเรียนของรัฐบาลไปศึกษาต่างประเทศให้เหมาะสมแก่กาลสมัย และได้ประกาศแจ้งความ ระเบียบการส่งนักเรียนพลเรือนของรัฐบาลไปเล่าเรียนต่างประเทศ ดังนี้ [๑]

แจ้งความกรรมการรักษาพระราชบัญญัติ
ระเบียบข้าราชการพลเรือน

เนื่องด้วยมาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนว่า ให้กรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนมีหน้าที่จัดการศึกษาของนักเรียนหลวงฝ่ายพลเรือน ที่ส่งไปเล่าเรียนในเมืองต่างประเทศนั้น

กรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน ขอแจ้งความระเบียบการส่งนักเรียนพลเรือนของรัฐบาลไปเล่าเรียนต่างประเทศดั่งต่อไปนี้

ว่าด้วยประเภทนักเรียน

หมวด ๑ นักเรียนมี ๓ ประเภท

(ก) ชั้นผู้ใหญ่ *ได้แก่ที่เรียนจบในมหาวิทยาลัย หรือโรงเรียนที่นับว่าเป็นอุดมศึกษา อันกรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนรับรองฐานะจำพวก ๑ กับข้าราชการที่ได้ทำงานมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒ ปี มีวุฒิ (เช่นภาษาดี) และความสามารถในราชการจำพวก ๑*

นักเรียนชั้นผู้ใหญ่นี้ สำหรับออกไปเรียนชั้น Post Graduate หรือวิชชาฉะเพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเจ้ากระทรวงต้องขอร้องขึ้นมาเพื่อรับอนุมัติกรรมการ ไม่มีขีดอายุ

(ข) ชั้นกลาง *ได้แก่พวกที่เรียนจบมัธยมบริบูรณ์อายุระวาง ๑๘ ถึง ๒๐ ปี ส่งออกไปเพื่อเรียนอุดมศึกษาหรือวิชชาฉะเพาะตามแต่กรรมการจะอนุมัติ มุ่งให้เป็นผู้รู้ฉะเพาะวิชชาใดวิชชาหนึ่ง ไม่มุ่งถึงการศึกษารอบตัว*

(ค) ชั้นเด็ก *อายุไม่เกิน ๑๓ ปี วุฒิทางเล่าเรียนต้องสอบไล่ได้ไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่ ๓ มุ่งหมายจะให้ได้เข้าเล่าเรียนตั้งแต่มัธยมศึกษาตลอดจนถึงชั้นอุดมในประเทศนั้น ๆ มุ่งให้ได้การศึกษารอบตัวอย่างดีที่สุด ที่จะเป็นไปได้*

ในระวางเล่าเรียนนั้น นักเรียนประเภทใหญ่ เจ้ากระทรวงเป็นผู้ควบคุมเอง ไม่เกี่ยวกับกรรมการคณะนี้ ส่วนประเภทกลางนักเรียนสังกัดตามกระทรวง แต่อยู่ในความอำนวยการสิทธิ์ขาดของกรรมการ ประเภทเล็กอยู่ในความอำนวยการสิทธิ์ขาดของกรรมการ

ว่าด้วยวิธีคัดเลือก

หมวด ๒ นักเรียนทุกประเภทจำต้องเป็นบุคคลชะนิดที่ไม่ขัดต่อพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน มาตรา ๑๖ ข้อ (๑) และ (๓)

---

[๑] กระทรวงยุติธรรม **แฟ้มนักเรียนนอกที่ ๙ ก.** เรื่องที่ ๖๔ นายก ก.ร.พ. ขอทราบระเบียบการส่งนักเรียนไปนอก (พ.ศ. ๒๔๗๒).

นักเรียนประเภทใหญ่ เจ้ากระทรวงคัดเลือกส่งเอง แต่ต้องรับอนุมัติของกรรมการ นักเรียนประเภทกลางกับเล็ก กรรมการจะจัดให้มีการสอบไล่แข่งขัน เปิดรับผู้สมัครทั่วไปแต่ในประเภทกลาง ถ้าเจ้ากระทรวงจะส่งคนเข้ามาสอบเพื่อแข่งขันด้วยก็ได้

การสอบไล่แข่งขันมี ๔ สถาน คือ

๑. การสอบคุณวุฒิ ๓ ประการ (ดังความพิสดารในหมวด ๓)

๒. การสอบเชาวน์ จะตั้งคำถามให้เขียนตอบ เพื่อได้ทราบว่าผู้ใดมีความไหวพริบดีหรือทึบเป็นประการใด จะได้ให้คะแนนเป็นส่วนร้อย สำหรับเป็นเครื่องคัดเลือกอีกชั้นหนึ่ง

๓. การสอบวิชชาจะได้สอบความรู้ด้วยวิธีให้เขียนตอบ แล้วแต่กรรมการจะกำหนดประกาศให้ทราบล่วงหน้าภายในเวลาอันสมควร

๔. การสอบท่วงทีและวาจา จะได้เรียกตัวให้มาพบกรรมการสอบไล่ เพื่อได้ซักไซ้สอบถามและตรวจกิริยาท่าทางเพื่อให้ทราบว่าเป็นคนชะนิดใด มีความรู้ทั่ว ๆ ไปอย่างไรบ้าง แล้วให้คะแนนตามส่วนที่ควรจะได้

ยังมีนักเรียนอีกประเภทหนึ่งคือ พวกที่ออกไปเล่าเรียนอยู่แล้ว โดยทุนส่วนตัวบ้าง โดยทุนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ของรัฐบาลบ้าง ขอสมัครเข้าเป็นนักเรียนหลวงระวางอยู่ต่างประเทศ จำพวกนี้กรรมการจะต้องพิจารณาเป็นราย ๆ ไป เพื่อหยั่งคุณวุฒิทั้งในทางวิชชาและอื่น ๆ

ส่วนนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงนั้น ได้แข่งขันกันมาจนได้รับทุนแล้ว ถ้าจะรับเป็นนักเรียนของรัฐบาลเมื่อหมดทุนเล่าเรียน ก็จะต้องพิจารณาฉะเพาะในข้ออื่น ๆ ต่อไป

เพื่อสะดวกแก่การคัดเลือกนักเรียนประเภทกลางและเล็กรวมทั้งพวกที่อยู่เมืองนอกแล้วนี้ กรรมการจะได้ทำใบสมัครเป็นแบบหนังสือสัญญารับรองให้นักเรียนและผู้ปกครองกรอก เมื่อได้ตรวจพิจารณาเห็นถูกต้องแล้ว จึ่งจะได้ส่งตัวให้นายแพทย์ตรวจและนัดหมายให้มาสอบไล่แข่งขันต่อไป

ว่าด้วยคุณวุฒิ

หมวด ๓ ผู้สมัครเป็นนักเรียนรับทุนของรัฐบาลไปเล่าเรียนวิชชาพลเรือนในต่างประเทศ จะต้องมีคุณวุฒิ ๓ ประการ ดั่งต่อไปนี้

๑. วุฒิโดยชนกกรรม

หมายถึงชาติกำเนิดและฐานะของบิดามารดา กรรมการจะพิจารณาให้คะแนนโดยถือเอาคำตอบในหนังสือสัญญารับรองเป็นเครื่องวินิจฉัย ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงจะให้คะแนนเพราะเกิดมาในสกุลผู้ดี แต่หมายถึงหลักฐานของบิดามารดาโดยเฉพาะ เป็นต้นว่าบิดามารดาได้เป็นผู้มีชื่อเสียงเกียรติคุณดี ได้เคยทำกิจการเป็นคุณประโยชน์ดีงามไว้แก่ชาติบ้านเมือง และบิดามารดามีทรัพย์สินเงินทองพอที่จะค้ำจุนช่วยเหลือฐานะของบุตรให้ไปสู่สวัสดิภาพ

อนึ่งบิดามารดาต้องไม่เป็นผู้มีโรคหรือนิสสัยสันดานที่จะสืบสายในทางตระกูลได้ เช่น วิกลจริต วรรณโรค หรือความผิดในทางอาชญาบางอย่างเป็นต้น

๒. วุฒิทางอนามัย

ในที่นี้หมายถึงอนามัยของผู้สมัครเอง กรรมการจะถือเอารายงานแพทย์ ซึ่งจะให้ตรวจทำขึ้นเนื่องในการสอบไล่นี้เป็นเกณฑ์

๓. วุฒิบุคคล

กล่าวคือนิสสัยและความประพฤติของผู้สมัคร กรรมการจะได้ตรวจพิจารณารายงานที่ครูใหญ่หรือเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้ทำส่งแล้วให้คะแนน

ว่าด้วยจำนวนนักเรียน

หมวด ๔ จำนวนนักเรียนรัฐบาลไม่ว่าชะนิดใด ต้องจำกัดลงให้มีเพียงจำนวนที่จำเป็นแท้ ๆ ฉะนั้นให้เจ้ากระทรวงทำความตกลงกับกรรมการนี้ว่า ในชั้นนี้กระทรวงของตนจำเป็นจะต้องส่งนักเรียนออกไปเล่าเรียนในเมืองต่างประเทศ เพื่อกลับเข้ามารับราชการรวมทั้งสิ้นเป็นจำนวนเท่าใด และเมื่อเรียนจบกลับเข้ามารับราชการครบจำนวนแล้ว จะต้องส่งไปเรียนสำรองไว้เป็นจำนวนประจำเท่าไร

การปกครองนักเรียน

หมวด ๕ ในประเทศซึ่งมีนักเรียนเป็นจำนวนมาก กรรมการจะได้ตั้งผู้ปกครองนักเรียนขึ้นคนหนึ่ง สำหรับช่วยอัครราชทูตทำการปกครองนักเรียนในความรับผิดชอบของทูตผู้นั้น ถ้าแห่งใดมีงานมากอาจมีผู้ช่วยและเสมียนพนักงานตามสมควร

ในกิจการทั้งปวงซึ่งเกี่ยวกับนักเรียนประเภทใหญ่ อัครราชทูตเป็นผู้รับผิดชอบและรับคำสั่งโดยตรงกับเจ้ากระทรวง แต่ประเภทกลางและเล็ก อัครราชทูตรับผิดชอบและรับคำสั่งจากกรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนทุกประการ

ผู้ปกครองนักเรียนต้องยื่นรายงานการเล่าเรียน ความประพฤติ อนามัย และกิจการใดที่มีขึ้นแก่อัครราชทูตเพื่อส่งมาให้ถึงกรรมการในปีหนึ่งไม่น้อยกว่า ๒ ครั้ง คือ ในกลางปีครั้ง ๑ ปลายปีครั้ง ๑

เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองนักเรียนจะต้องสำรวจสำนักเรียนที่สมควรจะส่งนักเรียนไปศึกษาได้ มาให้กรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนทราบเป็นคราว ๆ และต้องชี้แจงมาด้วยว่า แห่งใดมีชื่อเสียงพิเศษสำหรับวิชาใดบ้างหรือไม่

ให้ใช้ระเบียบการนี้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

แจ้งความมา ณ วันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

กิติยากร

นายกกรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน

๖. พระราชทานทุนเล่าเรียนภายในประเทศ

ส่วนการศึกษาชั้นสูงภายในประเทศ ทรงสนับสนุนให้ประชาชนโดยทั่วไป มีโอกาสรับการศึกษาชั้นสูงโดยทั่วถึงและกว้างขวาง ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนเล่าเรียนในแขนงวิชาสำคัญ ๆ ให้ประชาชนทั่วไปมีโอกาสสอบคัดเลือกเพื่อรับทุนนี้ ดังปรากฏในประกาศกระทรวงธรรมการเรื่องระเบียบการสอบไล่แข่งขันเพื่อรับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงและประกาศพระราชทานทุนเล่าเรียนสำหรับศึกษาวิทยาศาสตร์ ดังนี้

ประกาศกระทรวงธรรมการ
เรื่องระเบียบการสอบไล่แข่งขัน
เพื่อรับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่มีพระราชประสงค์จะใคร่ส่งเสริมการศึกษาของชาติ เปิดโอกาสให้แก่ชนทุกชั้นได้รับการเล่าเรียนยิ่งขึ้นประการหนึ่ง และโดยที่หลักสูตรมัธยมตอนปลายของกระทรวงธรรมการ ได้มีการเปลี่ยนแปลงแยกออกเป็นแผนกกลาง แผนกภาษา และแผนกวิทยาศาสตร์รวม ๓ แผนก มุ่งไปในทางที่ไม่เหมือนกันอีกประการหนึ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขระเบียบการสอบไล่แข่งขันเพื่อรับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง อันรัฐบาลบริจาคอยู่แล้วตามเดิมสองนาย อีกนายหนึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นพระบรมราชูปถัมภ์ ตามประกาศพระบรมราชูทิศลงวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ และขยายเวลาให้ได้เล่าเรียนคนละ ๕ ปีอย่างเดียวกันทั้ง ๓ นาย ตามระเบียบดั่งจะได้ตราไว้ต่อไปนี้

๑. ลักษณะของผู้สมัคร

ผู้สมัครเข้าสอบไล่แข่งขันเพื่อรับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง ต้องเป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะ คือ

ก. มีสัญชาติไทยในบังคับสยาม

ข. มีอายุไม่เกิน ๑๙ ปีบริบูรณ์ นับถึงวันสุดท้ายแห่งเดือนมีนาคมของปีที่พระราชทานทุนเป็นการประจำสำหรับปีนั้น

ค. ไม่เคยเข้าสอบไล่แข่งขัน เพื่อรับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงเกินกว่าครั้งหนึ่ง

ฆ. ได้คะแนนที่สอบไล่ได้ในลำดับที่ ๑ ถึงที่ ๑๐ แห่งประโยคมัธยมบริบูรณ์ (ชาย) ของกระทรวงธรรมการในแผนกใดแผนกหนึ่งใน ๓ แผนก แต่ถ้าในลำดับทั้งสิบนี้มีผู้มีอายุเกินขีดหรือมีลักษณะไม่ต้องด้วยระเบียบการรับให้เข้าสอบอยู่เท่าไร ให้เลือกผู้รองๆ ลงไปที่ต้องด้วยลักษณะขึ้นมาจนครบจำนวน

๒. ใบสมัครและใบรับรอง

ผู้สมัครต้องกรอกข้อความลงในใบสมัคร ยื่นต่อเลขานุการกรรมการสอบไล่ภายในกำหนดซึ่งจะได้ประกาศเป็นปีๆ ไป เมื่อเลขานุการได้ตรวจใบสมัครของผู้ใดเห็นเป็นการถูกต้องเรียบร้อยแล้ว จะได้แจ้งให้ผู้นั้นเชิญผู้ปกครองมาทำสัญญารับรองต่อกระทรวงธรรมการต่อไป ใบสมัครและใบรับรองให้ใช้ตามแบบซึ่งจะขอได้จากกรมสารบรรณ

๓. กรรมการสอบไล่

ให้มีกรรมการคณะหนึ่งเป็นผู้จัดการสอบคัดเลือก ซึ่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการจะได้สั่งหรือเชื้อเชิญจัดตั้งขึ้นในเมื่อใกล้จะถึงคราว กรรมการคณะนี้ถ้าเสนาบดีมิได้ทำหน้าที่กรรมการเองแล้ว ให้มีประธานนาย ๑ เลขานุการนาย ๑ และกรรมการไม่น้อยกว่า ๒ นาย

๔. ลักษณะการสอบไล่

การสอบไล่แข่งขันเพื่อรับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงนี้ จำแนกออกเป็น ๒ ภาค ภาคที่หนึ่งให้ถือเอาการสอบไล่ประโยคมัธยมบริบูรณ์ (ชาย) ของกระทรวงธรรมการเป็นการสอบวิชา (คะแนนเต็ม ๑๐๐ ทุกแผนก) คือ ให้นับคะแนนที่ได้ไว้นั้นรวมกับคะแนนในการสอบภาคที่สอง (คะแนนเต็ม ๓๕๐) ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในระเบียบนี้ เมื่อรวมคะแนนของทั้ง ๒ ภาคเข้าเป็นจำนวนเดียวกันแล้ว ผู้ใดได้คะแนนสูงเป็นที่หนึ่งที่สองจะได้รับทุนของรัฐบาลรวม ๒ นาย อีกนายหนึ่งฉะเพาะนักเรียนแผนกวิทยาศาสตร์ผู้ได้คะแนนรองลงมาจากที่หนึ่งที่สองจะได้รับทุนพระบรมราชูทิศอันไม่เกี่ยวด้วยทางการของรัฐบาลดั่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

การสอบได้ภาคที่สอง ให้กรรมการปฏิบัติดังนี้

ก. ตรวจวุฒิบุคคล กรรมการจะได้ตรวจพิจารณานิสสัย และความประพฤติของผู้สมัครที่อาจารย์ใหญ่หรือเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้ทำรายงานส่ง นอกจากนี้กรรมการจะต้องทราบด้วยว่า บรรพบุรุษเพียงชั้นทวดของผู้สมัครเคยมีโรคหรือนิสสัยสันดานที่จะสืบสายในทางตระกูลได้อย่างไรบ้างหรือไม่ เช่น เคยเป็นวัณโรควิกลจริต หรือมีความผิดในทางอาชญาบางอย่างเป็นต้น ความข้อท้ายนี้เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองจะต้องแจ้งให้ทราบในเมื่อทำสัญญารับรองกับผู้แทนกระทรวงธรรมการ (คะแนนเต็ม ๕๐)

ข. ตรวจวุฒิทางอนามัย คืออนามัยของผู้สมัครเอง กรรมการจะถือเอารายงานของคณะแพทย์ที่กระทรวงธรรมการตั้งขึ้นหรือมอบหมายให้ทำการตรวจเนื่องในการนี้ (คะแนนเต็ม ๑๐๐)

ค. สอบเชาวน์ กรรมการจะตั้งคำถามให้เขียนตอบ เพื่อพิเคราะห์ถึงความเฉลียวฉลาดไหวพริบของผู้สมัคร (คะแนนเต็ม ๑๐๐)

ฆ. สอบท่วงทีและวาจา กรรมการจะเรียกผู้สมัครให้มาพบทีละคน เพื่อสังเกตกิริยาท่าทางและหยั่งพื้นความรู้ทั่วๆ ไป ด้วยการสั่งสนทนาทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ กรรมการไม่น้อยกว่า ๓ นายต่างให้คะแนนโดยไม่รู้กัน เมื่อรวมคะแนนทั้งหมดแล้ว เอาจำนวนกรรมการหาร ตกลัพธ์เท่าไรเป็นคะแนนที่ผู้สมัครจะพึงได้ (คะแนนเต็ม ๑๐๐)

เมื่อผู้ปกครองได้มาทำสัญญารับรองกับผู้แทนกระทรวงธรรมการ และกรรมการได้รับรายงานของเจ้าสำนักเรียนพร้อมแล้วจะได้ตั้งต้นสอบเชาวน์ ซึ่งจะถือเป็นการสอบคัดเลือกชั้นที่สอง ผู้ที่สอบได้จะได้รับความตรวจพิจารณาอย่างละเอียดของคณะแพทย์ต่อไปซึ่งจะได้ถือเป็นการคัดเลือกชั้นที่สาม เมื่อผ่านพ้นชั้นนี้ได้แล้ว จึ่งจะอนุญาตให้เข้าสอบท่วงทีและวาจานับเป็นชั้นที่สุด แล้วรวมคะแนนทั้งหมดเป็นผลเด็ดขาดกันในตอนนี้

ให้ยกเลิกระเบียบการสอบไล่แข่งขันเพื่อรับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงประจำปี ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๔๗๐ ให้ใช้ระเบียบการซึ่งกำหนดขึ้นใหม่ตามประกาศนี้ต่อไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

มหาอำมาตย์เอก

เสนาบดี

ประกาศ

พระราชทานทุนเล่าเรียนสำหรับศึกษาวิทยาศาสตร์

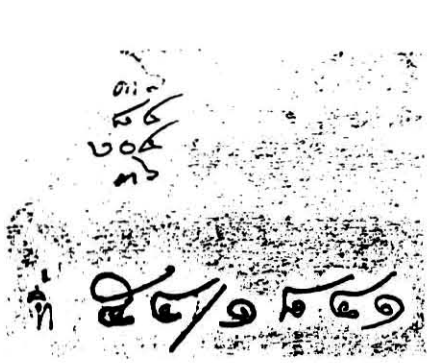
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชปรารภว่า การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญซึ่งอาจส่งเสริมความเจริญให้กุลบุตรบรรลุภูมิอารยธรรม ได้ทรงใฝ่พระราชหฤทัยอยู่เป็นนิตย์ที่จะอุปถัมภ์บำรุงประชาชนชาวไทยให้ถึงความสมบูรณ์ทุกอย่างบรรดามี ก็และในเวลานี้วิชชาอันเป็นหลักที่ตั้งส่วนใหญ่แห่งความเจริญทั้งมวลปรากฏว่าวิทยาศาสตร์มีคุณสมบัติสามารถช่วยเหลือในการตรวจค้นมูลเหตุได้ตระหนักแล้วประกอบหาผลสำเร็จกิจที่พึงประสงค์ เป็นวิชชาที่กำลังรุ่งเรืองก้าวหน้าไปโดยรวดเร็วทำประโยชน์แก่มานุษยชาติเห็นประจักษ์โดยอเนกประการ ถ้าชาติใดล้าหลังในวิชชาสำคัญนี้ ก็หานับว่ามีความเจริญอันแท้จริงไม่ สมควรจะทรงทะนุบำรุงวิชชาแผนกนี้แก่ประชาชนชาวสยามเพื่อได้มีความรู้ความสามารถเทียมทันสมัยนิยม ด้วยพระราชปรารภดังกล่าวแล้วจึงมีพระราชประสงค์จะพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นทุนเล่าเรียนแก่กุลบุตรเพื่อได้ศึกษาวิทยาศาสตร์ปีละหนึ่งคน ให้มีโอกาสได้รับการศึกษาตลอดเวลา ๕ ปี เป็นกำหนด โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงธรรมการเป็นเจ้าหน้าที่สอบคัดเลือกตามวิธีการ ทุนนี้เป็นส่วนพระองค์ไม่เกี่ยวแก่ทางการของรัฐบาล และแม้รัฐบาลจะตั้งทุนศึกษาสำหรับนักเรียนแผนกวิทยาศาสตร์ขึ้นเมื่อไรหรือมีจำนวนบุคคลเท่าไรก็ตามก็คงพระราชทานทุนเล่าเรียนส่วนพระองค์นี้แผนกหนึ่งต่างหากเป็นนิตย์ไป

ประกาศพระบรมราชูทิศไว้แต่ ณ วันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒ เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลปัจจุบัน

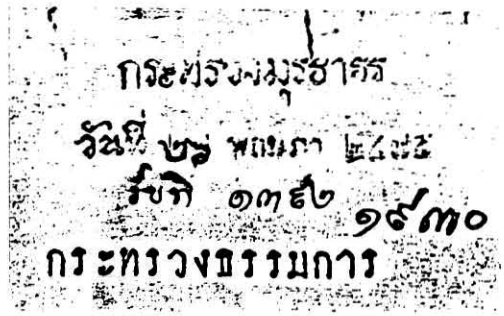
๗. ปรับปรุงโครงการศึกษาของชาติ

ทรงตั้งพระราชหฤทัย ที่จะปรับปรุงโครงการศึกษาของชาติใหม่ ตามแนวทางการปกครองประเทศแบบประชาธิปไตย จุดประสงค์สำคัญของโครงการศึกษาใหม่คือ สอนให้ประชาชนรู้จักและมีสำนึกทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระองค์เจ้าธานีนิวัต) เสนาบดีกระทรวงธรรมการการดำเนินงาน พระองค์เจ้าธานีนิวัตทรงนำบันทึกโครงการศึกษาชาติขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ และต่อมาในวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้นำความเห็นของนายมุสโสลินี ซึ่งเสนอนโยบายและอุปสรรคแห่งการศึกษาของประเทศอิตาลีในหนังสือ "The Year Book of Education 1932" ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายด้วย เนื่องจากเห็นว่ามีข้อความคล้ายคลึงกับโครงการศึกษาที่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายแล้ว

เรื่องนี้ ทรงมีพระราชกระแสเกี่ยวกับความเห็นของนายมุสโสลินีว่า การจะสอนให้คนไทยนิยมการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เหมือนกับที่อิตาลีสอนคนของเขาให้นิยมการปกครองแบบ Fascist นั้น เป็นการช้าเกินไปเสียแล้ว นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงทางเลือกในอนาคตว่า ถ้าจะมีการปกครองแบบ Fascist และมี Fascist Party บางทีจะดีและจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด แต่ก็ไม่ทรงแน่พระทัยว่าจะทำได้ เพราะฉะนั้นจึงทรงมีพระราชดำริว่า ถ้าทำไม่ได้แล้วควรจะเตรียมการที่จะเปลี่ยนเป็น Constitutional Monarchy โดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ และจะต้องให้การศึกษาไปในทางนั้น โดยทรงมีพระราชดำริเห็นว่า แม้ประเทศไทยจะมีวิธีการปกครองแบบ Dictatorship แต่ก็ไม่ได้ใช้วิธีการของ Dictator ทีเดียว กลับใช้ลักษณะของ Democracy หลายอย่าง โครงการศึกษาดังกล่าวไม่มีโอกาสที่จะได้ดำเนินการ เพราะหลังจากนั้นไม่นานได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร์เสียก่อน อย่างไรก็ตาม เป็นการยืนยันและตั้งพระทัยแน่วแน่ของพระองค์ในการที่จะให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อเตรียมพร้อมกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

เรียน มหาเสวกเอก เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงมุรธาธร

ตามหนังสือข้าพเจ้าลงวันที่ ๒ พฤษภาคม ศกนี้ นำส่งบันทึกโครงการศึกษามานั้น ต่อมาข้าพเจ้าอ่านพบความเห็นของ นายมุสโสลินี แสดงนโยบายและอุปสรรคแห่งการศึกษาของประเทศอิตาลี ในหนังสือ The Year Book of Education 1932 เห็นว่ามีข้อความคล้ายคลึงกับโครงการศึกษาที่ส่งมา จึงคัดสำเนาส่งมาพร้อมกับหนังสือนี้

ถ้ามีโอกาสสมควร ขอเจ้าคุณได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จะควรประการใด แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

มหาอำมาตย์เอก [๑]
เสนาบดี

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ **เอกสารรัชกาลที่ ๗** ศ. ๑ (๑ - ๒๖)/๑ เล่ม ๑ บันทึกและรายงานโครงการศึกษาและความเห็นของท่านมุสโสลินี เรื่อง การศึกษาของอิตาลี.

Education in Italy [1]

The Origin and Objects of the Reform of Education

"Italy has a great tradition of culture, but poverty of resources and, above all, want of spiritual vision has led to a decay of the public schools. Although the percentage of illiteracy had tended to diminish and even to disappear in some districts, especially in Piedmont, our citizens no longer sought in education those broad foundations of physical, intellectual, and moral culture which are the rightful heritage of the human race. The middle schools were overcrowded, because all could gain admission, independently of real merit, by passing multifarious examinations, which were often reduced to a mere formality. They did not employ intelligent methods of selection or of vocational guidance. The mill ground out in great quantity a type of man whose usual goal was a job in the bureaucracy. Puppets of the same kind were turned out by university training in the so-called liberal arts such as jurisprudence and medicine.

"It was time that a mechanism so delicate and exercising so powerful an influence on the life of the nation should be reconstructed on a precise, definite, and organic plan. We had to expel the negative elements from the middle schools, and we were resolved to instil into the public schools those broad humanistic principles which had enriched our history and our traditions.

"Finally, it was imperative to give education a new discipline to which all must submit, the teachers first of all.

"The Government demands that the school should be inspired with the ideals of Fascism; it demands that it should be not merely not hostile to Fascism but in no way out of sympathy with it or indifferent to it; and it demands that the whole school system in every grade and every phase of its teaching should educate Italian youth to understand Fascism; to renew themselves in Fascism and to live in the historic atmosphere created by the Fascist Revolution.

เกรงสอนในตำหนิว่า Absolute Monarchy ดังอ่านี้ ปกครองอย่างอื่นใดเพื่อจะไม่สอนระบบ.

"Education is one. There are no watertight compartments. In education all is related, from the infant school to the university; and all teachers, entrusted as they are with the youth of the nation from tender years to manhood, share the same joint responsibility, moral and intellectual, for the efforts of all have a common aim.

"I intend that the whole school system shall be above all educative, formative, and moral. It is not necessary to cram the mind with learning, past and present. Learning is nothing but a special Swedish gymnastic, necessary to mental training, and is the more useful the sooner its useless and superfluous details are forgotten. Rather, it is necessary that the schools should form the character of the Italian nation."

(From the Year Book of Education 1932 edited by Lord Eustace Percy, M.P. Chapter III page 858)

(เป็นสำเนาที่ถูกต้อง)

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๗ ศ. ๑ (๑ - ๒๖)/๑ เล่ม ๑ Education in Italy.

นายปรีดี พนมยงค์ ที่ ๕๖/๔๗ ลงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๕

ในการทูลเกล้าฯ ถวายข้อความอันเป็นความหมายของคณะผู้สละสิทธิ์ เมื่อครั้งขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ แก่คุณสัมภาษณ์แห่งหนังสือพิมพ์ Straits Times ตามหนังสือ The Year Book of Education 1932

ทูลเกล้าฯ ถวาย วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๕ พระราชทานมา วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๕

พระราชกระแส	หมายเหตุ
Interesting มาก. เหตุผลที่เสนอของเหตุผลการปกครองอย่างใดของ ร.ร. ๗ ได้ เราเคยจะสอบถามเหตุผลการปกครองอย่าง absolute monarchy ได้บ้างไหม? ฉันสงสัยมาก เพราะที่ทำเดียวนี้ มหาชนได้ไปเรียนแล้ว. ความเห็นของเราอย่างหนึ่งก็อยู่ในพระองค์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเดิม อย่างที่เคยเป็นมาแต่ก่อน ฉันเห็นว่าจะสลายไปฟื้นขึ้นอย่างแต่ก่อน คือสร้างกลายอีกรูป.	

ไม่ใช่ต้องการ เพราะคนที่เปลี่ยน
ของเดิมที่กำลังเรียนอยู่เดี๋ยวนี้
เคยชินกับการหรูหรา พอเขา
ยึดมาแล้ว เสื่อมหมดอำนาจแล้ว.
เมื่อเขาให้ชื่อรัฐบาลของเขา Dictatorship.
เขาไม่ได้ใช้คำอื่นๆ ของ dictatorship
เขาใช้คำว่าอภิสิทธิ์ของ democracy
นั่นเอง คือรัฐบาลที่มั่นคงกว่า
เขาเองไม่ตกลงใจกันอย่างไรว่าจะ
เอาอย่างไรดีนัก. ถ้าเขาไม่ได้ระบบ
democracy เขาก็กลัวที่จะถูกเขาหาว่า
uncivilized. Italy เขาไม่ตกอยู่
กลัวใครจะเล่นงานด้วย. เมื่อเขาจะตกอยู่
ที่ between two stools เพราะฉะนั้นเขา
มี fascist party ขึ้นมาเขาก็จะได้เขา
จะเป็น way out ที่ดีที่สุด เขาจะทำได้
หรือไม่ ถ้าทำไม่ได้ก็ควรเตรียมการที่
จะเปลี่ยนเป็น Constitutional Monarchy
ใหม่เร็วที่สุดที่จะทำได้ เขาจะถูกใจการที่เขา
ถวายหรือไม่?. ปรีดี

๘. พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระราชกรณียกิจสำคัญอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาของชาติ คือการที่ทรงปรับปรุงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยให้เป็นสถาบันการศึกษาขั้นอุดมศึกษาโดยสมบูรณ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายหลักสูตรการศึกษา ถึงขั้นปริญญาตามที่ปฏิบัติกันในอารยประเทศ

พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดเสื้อครุยบัณฑิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้น เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ และเสด็จไปในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ และครั้งที่ ๒ วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ดังปรากฏหลักฐานในราชกิจจานุเบกษาดังนี้ [๑]

พระราชกำหนดเสื้อครุยบัณฑิต
ของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๔๗๓

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ซึ่งได้สถาปนาขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๙ บัดนี้ได้ขยายหลักสูตรการศึกษาวิชชา นิสิตที่เล่าเรียนสำเร็จตามหลักสูตร์ของมหาวิทยาลัยและได้รับปริญญานั้น ควรมีโอกาสใช้เสื้อครุยมหาวิทยาลัยเป็นที่เชิดชูเกียรติยศให้เข้ารูปเยี่ยงนิสิตในสถานอุดมศึกษาทั้งหลายในนานาประเทศ

จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดเสื้อครุยบัณฑิตของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยขึ้นไว้โดยบทมาตราต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชกำหนดนี้ให้เรียกว่า พระราชกำหนดเสื้อครุยบัณฑิตของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๔๗๓

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชกำหนดนี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ เสื้อครุยบัณฑิตของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย มี ๓ ชั้น กับชั้นพิเศษอีกชั้นหนึ่ง

ชั้นเอก (ตรงกับ Doctor) เสื้อครุยพื้นผ้าโปร่งขาว มีสำรดติดขอบรอบ และต้นแขนปลายแขน สำรดใช้สักหลาดสีแดงชาดกว้าง ๑๐ เซ็นติเมตร มีแถบทองกว้าง ๑ เซ็นติเมตร ทาบทับบนริมทั้ง ๒ ข้าง ห่างจากริมแถบทองด้านที่กล่าวแล้วมา ๗½ มิลลิเมตร ติดแถบทองขนาดเล็ก กว้าง ๕ มิลลิเมตรทั้ง ๒ ข้าง และห่างจากแถบทองเล็กนี้มาอีก ๗½ มิลลิเมตร ติดแถบทองขนาด ๑ เซ็นติเมตรลงไปอีกทั้ง ๒ ข้าง ตอนกลางติดแถบสักหลาดกว้าง ๑ เซ็นติเมตร สีตามแผนกวิชชาและมีตราของมหาวิทยาลัยรูปพระเกี้ยวเงินติดทับบนสำรดตอนหน้าอกทั้ง ๒ ข้าง

ชั้นโท (ตรงกับ Magister หรือ Master) แบบเดียวกับชั้นเอก แต่พื้นสำรดใช้สักหลาดสีดำแทนสีแดงชาด

ชั้นตรี (ตรงกับ Baccalaureus หรือ Bachelor) แบบเดียวกับชั้นโท แต่ตอนกลางสำรดใช้ลวดสักหลาดโต ๒ มิลลิเมตร สีตามแผนกวิชชา แทนแถบสักหลาด

---

[๑] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๗ (๖ กรกฎาคม ๒๔๗๓) : ๙๒ - ๙๕.

ชั้นพิเศษ เสื้อครุยผ้าโปร่งขาว มีสำรดติดขอบรอบต้นแขนและปลายแขน สำรดใช้สักหลาดสีเหลือง กว้าง ๑๐ เซ็นติเมตร มีแถบทองกว้าง ๑ เซ็นติเมตร ทาบทับบนริมทั้ง ๒ ข้าง ตอนกลางติดแถบทองกว้าง ๕ เซ็นติเมตร และมีตรามหาวิทยาลัยรูปพระเกี้ยวเงิน ติดทับบนสำรดตอนหน้าอกทั้ง ๒ ข้าง

มาตรา ๔ สีตามแผนกวิชาให้ใช้ดังนี้

แพทย์ศาสตร์	*สีเขียว*
อักษรศาสตร์	*สีเทา*
วิทยาศาสตร์	*สีเหลือง*
วิศวกรรมศาสตร์	*สีเลือดหมู*

มาตรา ๕ ให้นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เล่าเรียนสำเร็จตามหลักสูตรได้รับปริญญาบัณฑิตไม่ว่าชั้นใด สวมเสื้อครุยบัณฑิตของมหาวิทยาลัยได้ในงานของมหาวิทยาลัยทั้งปวง ตามแต่มหาวิทยาลัยจะนัดหมาย

ประกาศมา ณ วันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓ เป็นปีที่ ๖ ในรัชชกาลปัจจุบัน

พระบรมราโชวาท
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในการพระราชทานประกาศนียบัตรแก่เวชชบัณฑิตของ
จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
วันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มีโอกาสมาให้ปริญญาแก่นักเรียนมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรกในวันนี้ นับว่าเป็นวันสำคัญสำหรับประวัติการของมหาวิทยาลัย และโดยเหตุนั้นนับว่า เป็นวันสำคัญในประวัติการของประเทศสยามด้วย เพราะว่า ไม่ว่าประเทศใด ๆ ความเจริญของประเทศนั้นย่อมวัดด้วยความเจริญของการศึกษานั้นอย่างหนึ่ง ในประเทศสยามนี้ต้องนับว่า การมหาวิทยาลัยยังล้าหลังอยู่มาก ที่เป็นเช่นนั้นก็ด้วยเหตุหลายประการคือ การที่จะตั้งมหาวิทยาลัยให้ใหญ่โตนั้น ถ้าเอาเงินถมลงไปก็อาจทำได้ แต่ถ้าวิชาที่สอนนั้นประชาชนยังไม่ต้องการ หรือสอนไปไม่เป็นประโยชน์ในทางอาชีพของเราแล้ว การที่จะตั้งเช่นนั้นก็หาเป็นประโยชน์ไม่ ตามที่เป็นมาแล้ว คนไทยเราแต่ก่อนนี้ยังไม่รู้สึกความประสงค์ที่จะเรียนวิชาชั้นสูงขึ้นไป โดยมากมักอยากเริ่มทำงานเร็ว ๆ บางที เรียนจบยังไม่ถึงมัธยมบริบูรณ์ ก็อยากทำงานเสียแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่อยากเรียนในมหาวิทยาลัยหรือวิชาอื่นต่อไป บัดนี้ เมื่อได้ฟังรายงานที่เสนาบดีกระทรวงธรรมการอ่านมา ก็ปรากฏว่าคนไทยเรารู้สึกความประสงค์ที่จะเรียนวิชาชั้นสูงต่อไปเพื่อจะทำการอาชีพได้ดียิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ในต่อไปภายหน้า คงจะมีความจำเป็นต้องบำรุงมหาวิทยาลัยให้เจริญยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว อีกอย่างหนึ่งก็ต้องยอมรับว่าสำหรับประเทศสยามเราต้องทำอะไรหลายอย่าง มีการบำรุงหลายอย่าง หลายทาง จะเลือกเพียงอย่างเดียวก็ไม่ได้ จะมุ่งถมเงินทางศึกษาอย่างเดียวก็ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ การที่จะจับจ่ายต้องระวังมาก ต้องคิดให้รอบคอบเสียก่อน จึงจะตกลงทำไปได้

ในเรื่องมหาวิทยาลัย ก่อนที่จะเจริญไปได้ย่อมต้องทราบว่า วิชาอย่างใดเป็นประโยชน์แก่ประเทศสยาม ประชาชนต้องการจะเรียนอะไร เป็นต้น ส่วนมหาวิทยาลัยนั้น ในเวลานี้เจริญขึ้นมาถึงเท่านี้ ก็ได้อาศัยทุนทรัพย์ของบุคคลช่วยเหลือเป็นอันมาก มีเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ เป็นอาทิ ข้าพเจ้าเชื่อว่า มหาวิทยาลัยคงจะรู้สึกขอบพระเดชพระคุณเป็นอันมากเสมอ นอกจากนั้นยังได้รับความช่วยเหลือของร็อกกิเฟลเลอร์มูลนิธิ ทำให้เราสามารถตั้งคณะแพทยศาสตร์เป็นปึกแผ่น ได้อาจารย์ที่ดี ได้สถานที่เล่าเรียน จึงสามารถที่จะทำการสั่งสอนได้ผลดีตามที่เป็นอยู่บัดนี้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่า ประเทศสยามนี้ คงจะรู้สึกคุณของผู้ที่ได้อุปการะแก่มหาวิทยาลัยเป็นอันมาก การที่จะปลูกฝังความนิยมในมหาวิทยาลัยต่อไปนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่อาจารย์ และนักเรียนเอง นักเรียนที่เรียนจบไปแล้ว ได้ประพฤติตนแสดงให้เห็นว่า การเรียนในมหาวิทยาลัยนั้นเป็นผลดีจริง ทำการงานเป็นผลดีเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมจะมีผู้นิยมมากขึ้น บัดนี้ ได้ยินคำสาบานของนักเรียนคณะแพทยศาสตร์ เป็นที่จับใจเป็นอันมาก ถ้าพวกนักเรียนแพทยศาสตร์นี้ ประพฤติตนตามคำสาบานนั้นทุกประการ ก็เชื่อว่า จะนำชื่อเสียงมาสู่มหาวิทยาลัยเป็นอันมาก

เพราะฉะนั้น ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอให้พรแก่บรรดาอาจารย์ทั้งปวงของมหาวิทยาลัย บรรดานักเรียนทั้งที่ได้รับปริญญาในวันนี้และกำลังเล่าเรียนต่อไป ขอให้มีความสุขความเจริญ ปราศจากโรคภัยทุกประการ ทำการใด ๆ จงสมปรารถนาทุกประการ

พระบรมราโชวาท
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมาก ที่ได้มีโอกาสมาให้ปริญญาประกาศนียบัตรและรางวัลในมหาวิทยาลัยในวันนี้อีกครั้งหนึ่ง และอยากจะขอเตือนพวกนักเรียนที่ได้รับปริญญาและประกาศนียบัตรทั้งปวง ว่า ปริญญาและประกาศนียบัตรก็ดีที่ได้ไปนั้น พวกเจ้าทั้งหลายไม่ควรจะนึกว่า เป็นกุญแจที่จะไปไขลาภยศ หรือไขเอาทรัพย์สินเงินทองให้ลงมาจากสวรรค์ได้ ประกาศนียบัตรหรือปริญญาก็ดี จะมีราคานั้นก็ด้วยเหตุ ๒-๓ ประการ ประการหนึ่ง ถ้าวิชาที่เราเรียนได้ปริญญาหรือประกาศนียบัตรไป เป็นสิ่งที่ต้องการและเป็นอาชีพที่จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนและแก่ประเทศ ปริญญาหรือประกาศนียบัตรเหล่านั้น ก็ย่อมเป็นสิ่งที่มีราคามาก เช่น เวลานี้ปริญญาแพทย์ก็ย่อมมีราคามาก เพราะว่าในประเทศสยามเราต้องการแพทย์อีกมาก แต่ถ้าภายหลัง ถ้าเรามีแพทย์พอแล้ว หรือมากเกินไป ราคาของวิชานั้นก็อาจตกต่ำไปได้ เพราะวิชาทุกอย่างก็เหมือนของซื้อขายธรรมดา เมื่อมีคนต้องการมากก็มีราคามาก อย่านึกว่าเราได้ประกาศนียบัตรไปแล้ว จะทำให้เราเป็นเทวดาผู้วิเศษนั้นไม่ได้ นั่นต้องแล้วแต่ความต้องการของประเทศบ้านเมือง การที่มหาวิทยาลัยจะจัดการเรียนการศึกษาวิชาต่างๆ ก็ย่อมต้องนึกถึงในข้อนี้ว่า ปริญญานั้นต้องให้เป็นประโยชน์ ให้เป็นสิ่งที่มีราคาแก่ผู้เรียนรู้ออกไป เช่นนี้เป็นต้นเราจะตั้งปริญญาภาษาเอสกิโมขึ้น ไม่มีประโยชน์แน่นอน เพราะฉะนั้น การทำอะไรลงไปนั้น จะสุ่มสี่สุ่มห้าไม่ได้เหมือนกัน ต้องเลือกบำรุงในสิ่งที่เชื่อว่า ผู้ได้ไปจะใช้เป็นประโยชน์ได้ สิ่งใดไม่เหมาะก็ต้องเปลี่ยนให้เหมาะแก่ความต้องการของราชการและของประชาชน อีกประการหนึ่ง ปริญญาที่ได้ไปนั้น ที่จะเป็นประโยชน์และมีราคาก็อยู่ที่ตัวผู้ได้ไปเอง ถ้าผู้ได้ไปไม่ทำความพยายาม นึกว่าจะอาศัยเกาะปริญญาให้ยกตัวเหาะขึ้นไปนั้นเป็นของทำไม่ได้ ลาภหรือทรัพย์สินทั้งหลายก็ดี จะได้มาด้วยความพยายามทั้งนั้น ถ้านอนเฉยๆ ไม่ทำอะไรจะให้คนเอาเงินทอง ลาภยศมาส่งให้นั้นเป็นหวังไม่ได้ เราต้องใช้ความพยายามตลอดไป ประกาศนียบัตรเป็นแต่เครื่องหมายที่ให้เห็นว่า เรามีความรู้ในวิชานั้นเท่านั้นเอง การที่เราจะเอาวิชาไปใช้ให้เป็นประโยชน์หรือไม่อยู่ที่ตัวผู้ได้ไป ถ้าเราไม่ใช้ความพยายามก็จะเป็นอย่างที่โบราณท่านย่อมว่าไว้ว่า "วิชาท่วมหัว เอาตัวไม่รอด" เราจำจะต้องทำความพยายามเองด้วย พยายามขยันขันแข็ง พยายามเรียนต่อศึกษาต่อไป ไม่ใช่ว่าได้ปริญญาไปแผ่นหนึ่งก็เป็นอันว่าพอแล้ว เราต้องคิดต่อไป ต้องเรียนต่อไป ต้องทำความพยายามอยู่เรื่อย ปริญญาที่ได้ไปจึงจะมีประโยชน์ อีกประการหนึ่ง ผู้ฉลาดแต่นิสัยอัธยาศัยไม่ดี เป็นผู้ไม่ควรคนอื่นจะไว้วางใจ ถึงจะฉลาดเท่าไร จะได้ปริญญาสัก ๑๐๐ อัน ก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ตน ต้องพยายามเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์สุจริตสมควรที่คนอื่นจะไว้ใจ ดังนั้นวิชาที่เราเรียนไปจึ่งจะเป็นประโยชน์แก่เรา ยิ่งในทางแพทย์ด้วยแล้วยิ่งสำคัญมาก เมื่อกี้พวกนักเรียนแพทย์ได้กล่าวคำปฏิญญาแล้วว่า จะเป็นแพทย์ที่ดี ขอจงยึดคำปฏิญญานี้ไปไว้ใช้ให้มั่นคง และประพฤติตามโดยแท้จริง ดังนี้ ปริญญาที่เราได้ไป จะเป็นประโยชน์ และเป็นกุญแจไขลาภไขยศมาสู่ตัวได้ดั่งนี้ อีกประการหนึ่ง ปริญญาของมหาวิทยาลัยต่างๆ นั้น ย่อมมีค่าผิดกัน เช่น บางมหาวิทยาลัยก็มีคนนิยมมาก สิ่งทั้งนี้ เป็นเพราะศิษย์ที่เรียนออกไปจากมหาวิทยาลัยนั้นไปประพฤติตัวดี ใช้วิชาถูกต้อง ให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชน นั่นแหละจึ่งจะให้มหาวิทยาลัยนั้นมีชื่อเสียงที่ดีจริง ถึงแม้ว่า อาจารย์จะสอนดีเท่าไร ถ้าศิษย์ที่เรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้นออกไปแล้ว ไปประพฤติไม่ดี ไม่พยายามที่จะทำการอาชีพให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นจริงๆ แล้ว มหาวิทยาลัยก็คงไม่มีชื่อเสียง เช่น มหาวิทยาลัยของเรานี้ก็เหมือนกัน พวกเจ้าทั้งหลายเรียนจบไปแล้ว ยังจะช่วยเหลือให้ความเจริญของมหาวิทยาลัยได้อีก โดยประพฤติตนให้ดีให้ขึ้นชื่อว่า นักเรียนที่ได้ปริญญาและประกาศนียบัตรไปจากมหาวิทยาลัยนี้ เป็นผู้ที่สามารถจริงๆ ทำการงานได้จริงๆ และเป็นผู้ที่มีนิสัยอัธยาศัยดี ทั้งนี้ พวกเจ้าทั้งหลายที่ได้ปริญญาและประกาศนียบัตรไป พยายามทำอย่างนี้จริงๆ แล้ว ก็จะทำให้ราคาปริญญาและประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัยนี้มีราคาดีขึ้นทุกที เพราะฉะนั้น ขอจงตั้งใจที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามที่กล่าวมานี้

ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าอยากจะขอโอกาสขอบใจท่านผู้ให้อุปการะแก่มหาวิทยาลัยและการศึกษาในประเทศสยามด้วยประการทั้งปวงและขอขอบใจพวกอาจารย์ที่ได้ตั้งใจสั่งสอนนักเรียน เพื่อบำรุงส่งเสริมฐานะของมหาวิทยาลัย และขอให้พรบรรดาอาจารย์ และนักเรียนของมหาวิทยาลัยนี้ทั้งปวง ทั้งนักเรียนเก่าที่ได้เคยเป็นนักเรียนในมหาวิทยาลัยนี้ และนักเรียนใหม่ที่กำลังเล่าเรียนอยู่ จงมีความเจริญสุขทั่วกัน

๙. เสด็จเยี่ยมโรงเรียนชาวต่างชาติในประเทศไทย

พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยและเอาพระทัยใส่เกี่ยวกับการศึกษาของชาวต่างชาติ ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ-สมภาร เช่น ชาวจีน และชาวยุโรป ทั้งนี้เพราะทรงตระหนักถึงอิทธิพลของชาวจีนและชาวยุโรปที่มีต่อประเทศไทย พระองค์ทรงมีพระวิริยะอุตสาหะเสด็จเยี่ยมโรงเรียนของชาวจีนในประเทศไทย ๔ แห่ง และโรงเรียนของคณะมิชชั่นนารีจังหวัดเชียงใหม่ คือโรงเรียนดาราวิทยาลัยและโรงเรียนปริ๊นส์รอแยล นับเป็นพระราชวิเทโศบายที่หลักแหลมและลึกซึ้งในการที่ใช้พระองค์เองเป็นเครื่องก่อให้เกิดความจงรักภักดีในหมู่ชนต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระราชดำรัสในการเสด็จเยี่ยมโรงเรียน เป็นพระบรมราโชวาทที่ซาบซึ้ง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงบันทึกไว้ว่า

"...พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานที่โรงเรียนจีนเมื่อเสด็จทอดพระเนตรในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ เคยได้ยินผู้ซึ่งได้อ่านในหนังสือพิมพ์พากันชมมากอยู่..."

เมื่อรวมพิมพ์พระราชดำรัสโรงเรียนจีนทั้ง ๔ แห่งนั้น ได้โปรดเกล้าฯ ทรงเรียบเรียงพระราชทานใหม่เฉพาะความตอนที่เป็นสาธารณะ ดังมีความดังนี้

"ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอันมากในการที่ได้จัดการรับรองข้าพเจ้าเป็นอย่างดีโดยมีไมตรีจิตอันแท้จริง การที่ข้าพเจ้าได้มาเยี่ยมโรงเรียนจีนต่างๆ ในคราวนี้ ก็เพื่อจะแสดงไมตรีจิตของข้าพเจ้าต่อพวกจีนที่ได้มาอาศัยอยู่ในประเทศสยาม และเพื่อแสดงน้ำใจหวังดีต่อโรงเรียนของท่านทั้งปวง

การที่พวกพ่อค้าได้คิดจัดตั้งโรงเรียนขึ้นนั้น ก็โดยเหตุที่ความประสงค์อยากจะให้บุตรหลานได้เล่าเรียนวิชาต่างๆ ในภาษาจีนอันเป็นภาษาของตน เพื่อจะได้เป็นการสะดวกสำหรับที่จะประกอบการอาชีพทำการค้าขายต่อไป และเพื่อประโยชน์อื่นๆ ด้วย นอกจากการสอนภาษาจีนท่านยังจัดการสอนภาษาไทยและเรื่องที่เกี่ยวกับเมืองไทยด้วย เพราะฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าโรงเรียนจีนนั้นมีประโยชน์มากเพราะนอกจากที่จะให้วิชาแก่เด็กจีนให้สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพให้สะดวกยิ่งขึ้น ยังจะทำให้เด็กจีนรู้จักเมืองไทยดี และเมื่ออ่านหนังสือไทยออกและเขียนได้ ย่อมจะทำให้ไทยและจีนสนิทสนมกลมเกลียวกันยิ่งขึ้นอีก

อันที่จริงไทยกับจีนนั้น ต้องนับว่าเป็นชาติที่เป็นพี่น้องกันโดยแท้ นอกจากนั้น เลือดไทยกับจีนได้ผสมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวจนต้องนับว่าแยกไม่ออก ข้าราชการชั้นสูงๆ ที่เคยรับราชการหรือรับราชการอยู่ในเวลานี้ที่เป็นเชื้อจีนก็มีอยู่เป็นอันมาก พวกจีนที่ได้มามีเคหสถานตั้งครอบครัวอยู่เป็นอันมาก แม้ตัวข้าพเจ้าเองก็มีเลือดจีนปนอยู่ด้วย

โดยเหตุเหล่านี้ ไทยและจีนจึงได้อยู่ด้วยกันได้อย่างสนิทสนมกลมเกลียวมาช้านาน ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์อะไรยิ่งไปกว่าที่จะขอให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนให้เป็นไปโดยสนิทสนมเหมือนอย่างที่แล้วมานี้ ให้คงอยู่เช่นนี้ตลอดไป

ข้าพเจ้าหวังว่าท่านทั้งหลายคงมีความเห็นพ้องกับข้าพเจ้า และจะตั้งใจสั่งสอนบุตรหลานให้มีความรู้สึกเช่นนั้นในโรงเรียนของท่าน ท่านย่อมสั่งสอนให้นักเรียนรักประเทศจีนอันเป็นบ้านเกิดเมืองมารดา ข้อนี้ย่อมเป็นของธรรมดาและของควร แต่นอกจากที่จะสอนให้รักประเทศจีนข้าพเจ้ายังหวังว่าท่านจะสอนให้รักเมืองไทยด้วย เพราะท่านทั้งหลายได้มาตั้งเคหสถานอาศัยอยู่ในประเทศสยาม ได้รับความคุ้มครองร่มเย็นเป็นอย่างดีจากรัฐบาลสยาม มีสิทธิทุกอย่างเหมือนคนไทยได้รับความสบายมั่งคั่งสมบูรณ์ในประเทศสยาม เพราะฉะนั้น ความมั่นคงของรัฐบาลสยามและประเทศสยาม

ย่อมเป็นสิ่งที่ท่านพึงประสงค์ ถ้ารัฐบาลสยามหรือประเทศสยามต้องประสบภัยเป็นอันตรายไปอย่างใดก็ดี ท่านทั้งหลายก็จะต้องได้รับความทุกข์ด้วยเหมือนคนไทย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าหวังว่าท่านคงจะเกลียดชังข้าศึกทั้งปวงของรัฐบาลสยาม จะเป็นข้าศึกภายนอกหรือภายในก็ดี ท่านคงมีน้ำใจช่วยปราบปรามกำจัดให้หมดสิ้น ถ้าหากประเทศสยามจะต้องประสบภัยเมื่อใด ข้าพเจ้าหวังว่าคงจะได้รับความช่วยเหลือจากพวกจีนด้วย

ถ้าท่านพยายามอบรมเด็กจีนให้มีน้ำใจอย่างเช่นที่ว่ามานี้ ไทยและจีนก็จะอยู่ด้วยกันอย่างสนิทสนมยังประโยชน์ให้เกิดแก่กันทั้ง ๒ ฝ่าย และจะนำความสุขมาสู่ทั้งไทยและจีน อันเป็นชาติพี่น้องกัน ให้มีน้ำใจมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไปชั่วกัลปาวสาน

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอให้พรแก่บรรดาพ่อค้า คหบดีจีนทั้งปวง และคณะอาจารย์ของโรงเรียนที่ได้มาประชุมอยู่พร้อมกัน ณ ที่นี้และนักเรียนทั้งปวง ขอจงมีความสุขสบายปราศจากโรคภัยทั้งหลายให้มีกำลังเข้มแข็งและปัญญาว่องไว จะกระทำสิ่งใดขอจงเป็นผลสำเร็จทุกเมื่อเทอญ"

คำกราบบังคมทูลพระกรุณา ของครูและนักเรียนโรงเรียนดาราวิทยาลัย

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าในนามแห่งครูและนักเรียนโรงเรียนดาราวิทยาลัย ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท การที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินเหยียบสถานศึกษาของข้าพระพุทธเจ้าในวันนี้ เป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ นับเป็นมงคลสมัยอันประเสริฐสุด ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มีโอกาสเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท นับจำเดิมแต่สร้างโรงเรียนนี้มายังไม่เคยได้รับพระราชทานเกียรติยศอันใหญ่หลวงถึงเพียงนี้เลย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายรู้สึกปลาบปลื้มในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ซึ่งจะทำให้ข้าพระพุทธเจ้าเหล่านักเรียนยิ่งตั้งใจเพียรศึกษา และบำเพ็ญความจงรักภักดีในฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์ ให้สมกับพระมหากรุณาธิคุณและเกียรติยศที่ได้รับในวันนี้

บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบบังคมทูลประวัติย่อๆ ของโรงเรียนดาราวิทยาลัยดังนี้ เดิมโรงเรียนนี้ได้ตั้งขึ้นโดยคณะมิชชันนารีในชั้นต้นตั้งที่เชิงสะพานนวรัฐ ได้ ๔๐ ปีมาแล้ว มีผู้ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนนี้เป็นจำนวนมาก จนการศึกษานี้ได้เจริญขึ้นและได้ขยายให้มีถึงชั้นมัธยมปีที่ ๖ ครั้นต่อมาบ้านเมืองเจริญขึ้น สถานที่นั้นไม่เหมาะแก่การที่จะเป็นโรงเรียนประจำ มาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับความเกื้อกูลอุดหนุนจากคณะคริสเตียนสตรีจำพวกหนึ่งในอเมริกา ซึ่งมีนามติดที่แผ่นทองเหลืองข้างฝาโรงเรียน ได้พร้อมใจกันบริจาคทรัพย์เป็นจำนวน ๒๑,๐๐๐ บาท สร้างโรงเรียนใหม่ขึ้นที่ตำบลหนองเส้ง จึงแก้ไขระเบียบใหม่แยกจากโรงเรียนออกเป็นสองแห่ง สถานที่เก่าได้รับนักเรียนเข้ามาเย็นกลับที่อยู่บ้านใกล้เคียง มีสอนตั้งแต่ชั้นต่ำถึงชั้นมัธยมปีที่ ๒ ส่วนโรงเรียนที่สร้างใหม่นี้รับนักเรียนประจำกับนักเรียนเข้ามาเย็นกลับที่อยู่บ้านใกล้เคียงกับตำบลนี้ เวลานี้รวมทั้งสองโรงเรียนมีนักเรียน ๒๕๐ คน นักเรียนประจำ ๔๕ คน นักเรียนเข้ามาเย็นกลับ ๒๐๕ คน มีครูต่างประเทศ ๒ คน ครูไทย ๑๘ คน นับว่าการศึกษาได้ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว มีนักเรียนที่จบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ของโรงเรียนไปแล้ว ๒๙ คน และคนที่สำเร็จจากโรงเรียนนี้บางคนก็เป็นครูใหญ่อยู่ตามจังหวัดในฝ่ายเหนือ บางคนก็ได้เป็นนางพยาบาล

การที่โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ได้ก็โดยความอุปการะของคณะมิชชันนารี ที่อเมริกาบำรุงเงินที่เก็บได้จากนักเรียนไม่พอคุ้มรายจ่าย บางทีพระราชชายาเจ้าดารารัศมีประทานบ้าง โรงเรียนก็ได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่จะสนองพระเดชพระคุณยิ่งไปกว่าจะมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์เป็นเนืองนิตย์ และตั้งใจจะทำกิจในหน้าที่ของตนโดยเต็มกำลัง จะเชื่อโอวาทคำสั่งสอนของ

ครูบาอาจารย์และพระราชกำหนดกฎหมาย อบรมนิสัยของตนให้เป็นพลเมืองดี กระทำการที่มีประโยชน์ต่างๆ เพื่อส่งเสริมความเจริญแห่งประเทศให้ทวียิ่งขึ้น

ในโอกาสที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความปีติปราโมทย์พร้อมใจกันขอถวายพระพรชัยมงคล ขอให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์จงทรงพระเจริญด้วยจตุรพิธพรทั้ง ๔ ประการ ทรงเกษมสำราญในพระราชอิริยาบถทุกค่ำเช้าขอให้พระผู้เป็นเจ้าบนสรวงสวรรค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บันดาลให้ประเทศสยามเจริญวัฒนาถาวรปราศจากภัยอันตรายทั้งปวงทุกประการเทอญ

ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบ
ในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนดาราวิทยาลัย

"ข้าพเจ้าขอขอบใจคณะครูและนักเรียนในโรงเรียนนี้ที่ได้ให้พรแก่เราทั้งสอง เรามีความยินดีเป็นอันมากที่ได้เห็นโรงเรียนนี้ซึ่งนับว่าเป็นโรงเรียนที่งดงามน่าสบายมาก เหมาะที่เป็นโรงเรียนสำหรับสตรี การศึกษาสำหรับสตรีนั้นนับว่าเป็นของสำคัญ เพราะเมื่อผู้หญิงมีความรู้ทั้งทางวิชาอ่านหนังสือและทั้งในทางเย็บปักถักร้อยทำครัวการบ้าน ก็ย่อมทำให้เกิดความสุขในบ้านบิดามารดา หรือมีบ้านช่องของตัวเอง จะได้สั่งสอนให้บุตรหลานให้ดียิ่งขึ้นไป ทำให้ความสุขสบายมาสู่บ้านของตนทุกๆ แห่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ย่อมจะทำให้เกิดความสุขแก่คนทั่วไป การศึกษาสำหรับสตรีในทางการบ้านเหล่านี้เป็นของสำคัญอย่างยิ่ง เท่าที่ได้มาที่นี่ได้ดูหลักสูตร เห็นมีการสอนในเรื่องความรู้รอบตัว และการทำครัว การบ้าน ซึ่งเป็นของผู้หญิงควรจะเรียนไว้ให้คล่องแคล่ว รู้สึกว่าโรงเรียนนี้ดำเนินการสอนสำหรับสตรีเป็นการถูกต้องดีมาก เป็นที่ยินดีอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น ขอให้พรให้โรงเรียนนี้เจริญยิ่งขึ้นทุกที ขอให้พวกครูและนักเรียนมีความสุขสบายทุกๆ คน"

คำกราบบังคมทูลของเรเวอเรนด์ ฮาริส เอม. เอ. อาจารย์ใหญ่ โรงเรียนปริ๊นส์รอแยล

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณา ในนามของโรงเรียนปริ๊นส์รอแยล ในโอกาสที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระราชทานเกียรติยศเสด็จพระราชดำเนินยังสถานที่นี้ ด้วยความปีติยินดีเป็นล้นเกล้าฯ

โรงเรียนนี้นับว่าเป็นโรงเรียนเก่าแก่ที่สุดสำหรับนักเรียนชายในภาคเหนือ ซึ่งได้ดำเนินโครงการศึกษาตามแผนปัจจุบัน โรงเรียนเดิมได้ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ ๔๐ ปีเศษมาแล้ว ชั้นแรกได้ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของลำแม่น้ำปิง มีบริเวณอยู่ทางตอนเหนือของเขตต์จังหวัดขึ้นไป หากแต่ตัวโรงเรียนที่สร้างขึ้นในครั้งนั้นยังขาดความปราณีตอยู่เป็นอันมาก กอปรทั้งบริเวณโรงเรียนก็ยังไม่กว้างขวางพอ ด้วยเหตุฉะนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงได้จัดหาสถานที่ขึ้นใหม่ คือ ที่ตั้งโรงเรียนในปัจจุบันนี้แต่เมื่อปี คริสตศักราช ๑๙๐๐ และได้เริ่มการก่อสร้างในปีคริสตศักราช ๑๙๐๕ ครั้นเมื่อ ณ วันที่ ๒ มกราคม คริสตศักราช ๑๙๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลก่อนได้ทรงวางศิลาฤกษ์โรงเรียนเป็นปฐมฤกษ์ และได้พระราชทานนามไว้แต่ในครั้งนั้น ซึ่งยังคงปรากฏอยู่จนบัดนี้ว่า "โรงเรียนปริ๊นส์รอแยล"

โรงเรียนนี้ไม่ใช่โรงเรียนใหญ่ และเท่าที่ประมาณว่าจะรับนักเรียนไว้ได้เพียง ๒๐๐ คน ทั้งนี้ก็เพราะข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมรู้สึกอยู่ว่าเงินทุนของโรงเรียนสำหรับการใช้จ่ายมีจำนวนจำกัดอยู่เป็นอันมาก จึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าควรจะค่อยๆ พยายามดำเนินการไปทีละเล็กละน้อย แต่ให้เรียบร้อยและเต็มสติกำลังเท่าที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะสามารถปฏิบัติได้ ย่อมจะเป็นผลดีกว่าที่จะขยายออกไปให้ใหญ่โต แต่มีลักษณะการอันง่อนแง่นนั้นเสียอีก

อีกประการหนึ่ง ซึ่งจัดว่าเป็นการสำคัญอย่างที่สุดนั้น คือโรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนไทยโดยแท้จริง ซึ่งแม้ในปัจจุบันกิจการของโรงเรียนยังต้องอยู่ในความอุ้มชูของชาวต่างประเทศก็จริง ข้อนี้โรงเรียนระลึกอยู่เสมอว่า อันการที่เป็นไปทั้งนี้หาใช่เป็นความจำนงค์อย่างแท้จริงของโรงเรียนไม่ นอกจากว่าเมื่อใดกิจการทั้งหลายแหล่จะได้อยู่ในความปกครองของ

คนไทยผู้สามารถแล้วโดยบริบูรณ์ หากมีเสียงกล่าวขวัญขึ้นว่า โรงเรียนนี้เป็นสถานที่สำหรับแปลงชาติเด็กนักเรียนซึ่งอยู่ในความปกครองของข้าพระพุทธเจ้าให้กลายเป็นอื่นไปแล้ว ก็เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า จะเป็นอันไม่สมด้วยความจำนงค์ของโรงเรียนเลย เพราะตรงกันข้าม ซึ่งจะเห็นได้จากอุทาหรณ์และการสั่งสอนของโรงเรียนซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายต่างได้พยายามเป็นอย่างยิ่ง ในอันที่จะอบรมกุลบุตรให้มีความรู้สึกซาบซึ้งถึงกรณียกิจอันพึงต้องมีต่อพระมหากษัตริย์และชาติบ้านเมืองของตน ซึ่งจัดว่าเป็นหน้าที่อย่างสูงสุดของคนทุกๆ คนไม่ว่ามีฐานะความเป็นอยู่อย่างไร

ณ บัดนี้ ในนามของบรรดาครูและนักเรียนทั้งหลายแห่งโรงเรียนปรินส์รอแยล ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานน้อมเกล้าฯ ถวายของที่ระลึกอันมีค่าเล็กน้อยสำหรับการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนในครั้งนี้ และขอจงเป็นสักขีพยานในความจงรักภักดีและความกตัญญูกตเวทีของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายชั่วกาลนานฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบ

"ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมากที่ได้มาเยี่ยมโรงเรียนปรินส์รอแยลในวันนี้ พวกคณะมิชชันนารีอเมริกันได้ขึ้นมาสร้างโรงเรียนที่ทางเหนือนี้เป็นครั้งแรก นับว่าได้ทำประโยชน์เป็นอันมาก ที่จริงในการกุศลเช่นนี้แม้จะเป็นผู้ใดทำหรือจะเป็นศาสนาใดก็ดี พุทธศาสนิกชนในเมืองไทยก็ย่อมอนุโมทนายินดีด้วยทั้งนั้น การที่คณะมิชชันนารีอเมริกันได้มาทำการหลายสิ่งหลายอย่างในทางมณฑลนี้ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นกุศลกรรมอันดีจริงทั้งนั้น ข้าพเจ้าและคนไทยทั้งปวงย่อมอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง

ที่โรงเรียนนี้ได้เห็นที่ทางทั้งสถานที่น่าสบาย น่าพอใจเป็นอย่างยิ่ง รู้สึกว่า คงจะเป็นที่ปลอดโปร่งใจสำหรับนักเรียนที่มาเรียนหนังสือในที่นี้ ทั้งได้เห็นนักเรียนดูรู้สึกว่ามีกิริยาอาการคล่องแคล่วฉลาดเฉลียวดีเป็นอันมาก เชื่อแน่ว่าการสั่งสอนของโรงเรียนนี้คงจะมีผลดีเป็นอย่างยิ่ง และจะทำประโยชน์ให้แก่นักเรียนที่ได้มาเรียนในโรงเรียนนี้เป็นที่สุด ในข้อที่อาจารย์ว่าตั้งใจจะสั่งสอนให้นักเรียน มีความรักบ้านเมืองและซื่อตรงต่อประเทศสยามนั้น ข้าพเจ้าเชื่อแน่ทีเดียวว่าคงทำเช่นนั้นจริง และเป็นผลสำเร็จดีจริงด้วย ในที่สุดข้าพเจ้าขอให้พรให้โรงเรียนนี้เจริญรุ่งเรืองต่อไป ขอให้ได้ทำการสั่งสอนเป็นผลสำเร็จดีสมกับความประสงค์ของคณะอาจารย์ ขอให้นักเรียนทุกคนจงมีสติปัญญาสามารถและกำลังวังชาให้เล่าเรียนได้สมความประสงค์ จะได้ช่วยกันรักษาอิสรภาพและเพิ่มพูนความรุ่งเรืองของเราต่อไปในภายหน้า"

๑๐. ตั้งราชบัณฑิตยสภา

พ.ศ. ๒๔๖๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาด้านวิจิตรศิลป์ ด้านวรรณคดี และโบราณคดีให้แพร่หลาย เป็นการรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทยให้คงอยู่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกเป็นพระองค์แรก และให้สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกราชบัณฑิตยสภา

ราชบัณฑิตยสภาแบ่งงานออกเป็น ๓ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายวรรณคดี

มีหน้าที่จัดการหอพระสมุดสำหรับพระนคร และสอบสวนพิจารณาวิชาอักษรศาสตร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายหอพระสมุดวชิรญาณไปตั้งที่พระที่นั่งศิวโมกขพิมานในบริเวณวังหน้า ให้เป็นที่รวบรวมหนังสือสมุดไทย ใบลาน จารึก ตลอดจนสมุดภาพเขียนเก่าๆ ส่วนหอพระสมุดวชิรญาณเดิมทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหอพระสมุดวชิราวุธ

เป็นที่รวมหนังสือส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และหนังสือใหม่ที่ตีพิมพ์ หอพระสมุดทั้งสองแห่งมีชื่อรวมกันว่า "หอพระสมุดสำหรับพระนคร" เป็นต้นกำเนิด "หอสมุดแห่งชาติ" ในปัจจุบัน

๒. ฝ่ายโบราณคดี

มีหน้าที่จัดงานการพิพิธภัณฑสถาน ตรวจรักษาโบราณวัตถุสถาน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานวังหน้าให้เป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทรงมอบหมายให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดำเนินการจัดพิพิธภัณฑ์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการโบราณคดี ๒ ฉบับ คือ พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร และพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ พุทธศักราช ๒๔๖๙

๓. ฝ่ายศิลปากร

มีหน้าที่จัดการบำรุงรักษาวิชาช่าง จำแนกงานเป็น ๓ ฝ่าย คือ

๓.๑ จิตรกรรม (Painting) ได้แก่ศิลปในการเขียนภาพหรือระบายภาพ

๓.๒ สถาปัตยกรรม (Architecture) ได้แก่ศิลปในการออกแบบก่อสร้าง

๓.๓ ดุริยางค์ศิลป (Music) ได้แก่ศิลปในด้านดนตรีไทยและสากล

ต่อมาได้แยกออกเป็นกรมศิลปากร

ประกาศตั้งราชบัณฑิตย์สภา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า เดิมกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครมีหน้าที่แต่จัดการหอพระสมุดฯ อย่างเดียว ครั้นการหอพระสมุดสำหรับพระนครเจริญรุ่งเรืองขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลก่อนจึงทรงเพิ่มเติมการต่างๆ ให้เป็นหน้าที่ของกรรมการหอพระสมุดฯ มากขึ้นโดยลำดับมา คือหน้าที่อำนวยการวรรณคดีสโมสร และหน้าที่การตรวจรักษาของโบราณในพระราชอาณาเขตร์เป็นต้น ครั้นมาถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้โปรดฯ เพิ่มหน้าที่ให้จัดการพิพิธภัณฑสถาน และการบำรุงวิชาช่าง ซึ่งยกมาแต่กรมศิลปากร แลยังมีการอย่างอื่นๆ อันเนื่องด้วยบำรุงวิชาความรู้ ซึ่งทรงพระราชดำริห์เห็นว่าควรจะให้กรรมการนี้เป็นพนักงานจัดทำยังมีอีกหลายอย่าง ทำเนียบระเบียบการที่ได้กำหนดไว้แต่เดิมมา และนามที่เรียกว่ากรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร ไม่สมกับหน้าที่ซึ่งเป็นพนักงานอยู่ในบัดนี้ ชอบที่จะแก้ไขให้เป็นระเบียบเรียบร้อยตามสมควรแก่การ ก็ในทำเนียบกระทรวงราชการฝ่ายพลเรือนแต่โบราณ มีกรมราชบัณฑิตย์ อยู่กรมหนึ่งซึ่งเป็นตำแหน่งสำหรับทรงตั้งผู้มีความรู้ศาสตราคม ไว้รับราชการ แต่หากราชการในหน้าที่ได้เปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับจนกลายเป็นกรมน้อยขึ้นอยู่ในกระทรวงธรรมการ มีหน้าที่แต่สำหรับรักษาพระไตรปิฎก และบริกรรมทำการพิธีบางอย่าง ทรงพระราชดำริห์ว่าควรจะฟื้นหน้าที่กรมราชบัณฑิตย์ ให้ทำการสำคัญขึ้นตามศักดิ์แต่โบราณ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตย์สภาขึ้น ดังกล่าวต่อไปนี้

๑. ตั้งแต่วันที่มีประกาศนี้ ให้เปลี่ยนนามกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครใช้ว่า ราชบัณฑิตย์สภา ต่อไป และบันดาการซึ่งกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครได้ทำอยู่แต่ก่อนก็ดี อำนาจหน้าที่ของกรรมการหอสมุดสำหรับพระนคร อันมีอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมายที่ได้ตั้งไว้ก็ดี และหน้าที่ของกรมราชบัณฑิตย์ ซึ่งยังคงมีอยู่ก็ดี ให้รวมมาเป็นอำนาจหน้าที่ของราชบัณฑิตย์สภาทั้งสิ้น

๒. บันดาสถานและวัตถุที่กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร เป็นพนักงานพิทักษ์รักษาอยู่แต่ก่อนก็ดี ที่กรมศิลปากรพิทักษ์รักษาอยู่แต่ก่อนก็ดี ให้โอนมาอยู่ในอำนาจหน้าที่ราชบัณฑิตย์สภาทั้งสิ้น

๓. ให้ราชบัณฑิตย์สภาจัดหน้าที่เป็น ๓ แผนก คือ

๑) แผนกวรรณคดี เป็นพนักงานจัดการหอพระสมุดสำหรับพระนคร และสอบสวนพิจารณาวิชาอักษรศาสตร์

๒) แผนกโบราณคดี เป็นพนักงานจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน ตรวจรักษาโบราณวัตถุสถาน

๓) แผนกศิลปากร เป็นพนักงานจัดการบำรุงรักษาวิชาช่าง

๔. พนักงานการอำนวยการราชบัณฑิตย์สภานั้น ให้กรรมการคณะ ๑ มีตำแหน่งสภานายกเป็นผู้บัญชาการสภาทั่วไป ๑ มีอุปนายกเป็นผู้จัดการประจำแผนกละคน รวม ๓ กับมีกรรมการเป็นผู้ช่วยและเป็นที่ปรึกษาการสภาอีก ๓ คน รวมทั้งสิ้นเป็นคณะกรรมการราชบัณฑิตย์สภา ๗ คน เป็นตำแหน่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งทั้งนั้น นอกจากนั้นให้มีสภาเลขานุการ ๒ คน สมุหบาญชีคน ๑ เป็นพนักงานกลาง และมีพนักงานประจำการตามแพนกอีกพอสมควร

๕. ให้ราชบัณฑิตย์สภามีหน้าที่ดังกล่าวต่อไปนี้ คือ

๑) ที่จะจัดการและรักษาวัตถุสถานต่างๆ อันได้โปรดให้อยู่ในหน้าที่เป็นพนักงานปกครองรักษา เป็นต้นว่าหอพระสมุดฯ ก็ดี พิพิธภัณฑสถานก็ดี โบราณสถานที่ลงมือจัดรักษาแล้วก็ดี ศิลปากรสถานก็ดี ให้เรียบร้อยถาวรอย่าให้เสื่อมทราม

๒) ที่จะคิดอ่านทำนุบำรุงการต่างๆ อันอยู่ในหน้าที่ให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นทุกแผนก ถ้าเห็นสมควรจะมีพระราชกำหนดกฎหมายหรือจัดการอันใดเพิ่มเติม หรือเพิกถอนการอันใดให้เป็นคุณและเกิดประโยชน์แห่งการอันเป็นหน้าที่ของสภา ก็ให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลฯ

๓) ที่จะวินิจฉัยคดีต่างๆ อันอยู่ในความสามารถของราชบัณฑิตย์สภา เมื่อมีรับสั่งส่งไปให้ปรึกษาเป็นครั้งเป็นคราว แล้วนำมติขึ้นกราบบังคมทูลฯ

๖. ให้ราชบัณฑิตย์สภามีการประชุมเนืองๆ อย่างต่ำไม่น้อยกว่าปีละ ๔ ครั้ง และปรึกษาหารือช่วยกันจัดการต่างๆ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหน้าที่ให้เจริญถาวรต่อไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๙ เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน
สำหรับพระนคร

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

โดยที่ได้ทรงพระราชดำริจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครขึ้น เป็นที่รวบรวมเก็บรักษาโบราณและศิลปวัตถุต่างๆ เพื่อจะให้เป็นประโยชน์แก่มหาชนในการศึกษาหาความรู้ และให้เป็นเกียรติยศแก่บ้านเมือง และบัดนี้พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครได้จัดตั้งสำเร็จดั่งพระราชประสงค์แล้ว

และโดยที่ทรงพระราชดำริห์ว่า ควรจะมีพระราชบัญญัติตั้งขึ้นไว้เพื่อพิทักษ์รักษาสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครให้มั่นคง และวางระเบียบการบำรุงพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครให้เจริญต่อไปภายหน้า

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติไว้สืบไป ดั่งนี้

หมวด ๑
ว่าด้วยการใช้พระราชบัญญัติ

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า "พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พุทธศักราช ๒๔๖๙"

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้แต่วันที่ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวข้องถึงพิพิธภัณฑสถานซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกระทรวงอื่น สำหรับสิ่งของแต่บางประเภทหรือเฉพาะการแต่บางอย่าง

มาตรา ๔ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้เฉพาะพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดกรุงเทพฯ ต่อไป เมื่อได้ประกาศตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นตามหัวเมืองมณฑลใด และถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้สำหรับพิพิธภัณฑสถานที่ตั้งขึ้นนั้นด้วย ก็จะได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาต่อไปภายหลัง

หมวด ๒
ว่าด้วยการปกครองพิพิธภัณฑสถาน

มาตรา ๕ ให้ราชบัณฑิตยสภามีหน้าที่และรับผิดชอบจัดการบำรุงรักษาพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร และให้มีอำนาจบังคับบัญชาข้าราชการบรรดามีตำแหน่งในพิพิธภัณฑสถานฯ ได้ทั้งสิ้น

มาตรา ๖ พนักงานรักษาพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครนั้น ให้มีตำแหน่งภัณฑารักษ์ผู้จัดการเป็นหัวหน้า คน ๑ และมีข้าราชการตำแหน่งชั้นรองลงไปตามสมควร ล้วนสังกัดขึ้นในราชบัณฑิตยสภา ระเบียบตำแหน่งหน้าที่ได้จัดอนุโลมตามกระทรวงราชการพลเรือน

มาตรา ๗ เงินซึ่งรัฐบาลจ่ายบำรุงรักษาพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครนั้น โดยปกติให้จ่ายเป็นจำนวนเงินอุดหนุนประจำปีแล้วแต่ราชบัณฑิตยสภาจะจัดจ่ายเป็นรายการอย่างไร ถ้าในปีหนึ่งใช้เงินที่รัฐบาลอุดหนุนไม่หมด มีจำนวนเงินเหลืออยู่เท่าใด ก็ให้ราชบัณฑิตยสภามีอำนาจที่จะสงวนเงินนั้นไว้ใช้เพิ่มเติมในปีอื่นได้ต่อไป

มาตรา ๘ เงินซึ่งได้จากค่าธรรมเนียมดูพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี หรือเงินที่มีผู้มีแก่ใจบริจาคช่วยบำรุงพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี หรือเงินซึ่งราชบัณฑิตยสภาหาได้เพื่อประโยชน์แห่งพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี มิให้โอนเอาไปใช้ในการอย่างอื่น

มาตรา ๙ ให้กระทรวงพระคลังฯ มีอำนาจและหน้าที่ที่จะตรวจตราการรับและจ่ายเงิน ทั้งการทำบัญชีเงินสำหรับพิพิธภัณฑสถานฯ เช่นเดียวกันกับที่มีอำนาจหน้าที่ตรวจกระทรวงอื่น ๆ

หมวด ๓
ว่าด้วยสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

มาตรา ๑๐ สิ่งของในพิพิธภัณฑสถานนั้น ให้กำหนดต่างกันเป็น ๓ ประเภท คือ ของหลวงสำหรับพระนคร ประเภท ๑ ของยืมประเภท ๑ ของฝากประเภท ๑ มีลักษณะผิดกันดังกล่าวต่อไปนี้

๑) สิ่งของซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งประจำในพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี สิ่งของซึ่งมีผู้ให้เป็นสิทธิ์แก่พิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี หรือสิ่งของซึ่งซื้อหาได้มาเป็นสิทธิ์แก่พิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี เหล่านี้กำหนดว่าเป็นของหลวงสำหรับพระนคร

๒) สิ่งของซึ่งราชบัณฑิตยสภาขอยืมผู้อื่นมาตั้งไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ เพื่อให้มหาชนได้ชมก็ดี หรือของหลวงสำหรับใช้ราชการแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มาตั้งไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ เพื่อให้มหาชนได้ชมก็ดี เหล่านี้กำหนดว่าเป็นของยืม

๓) สิ่งของซึ่งมีผู้ฝากให้พิพิธภัณฑสถานฯ เพื่ออารักขาและราชบัณฑิตยสภารับตั้งไว้ให้มหาชนได้ชมก็ดี สิ่งของซึ่งบุคคลนำมาตั้งอวดประกวดกัน และราชบัณฑิตยสภายอมอนุญาตให้ตั้งไว้อวดในพิพิธภัณฑสถานฯ ก็ดี เหล่านี้กำหนดว่าเป็นของฝาก

มาตรา ๑๑ ห้ามมิให้โอนกรรมสิทธิ์ในบรรดาของหลวงสำหรับพระนครที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ เว้นแต่ในพฤติการณ์ต่อไปนี้ คือ

๑) เมื่อผู้จัดการพิพิธภัณฑสถานฯ ได้ร้องขอและได้รับความยินยอมของราชบัณฑิตยสภาที่จะโอนกรรมสิทธิ์ในของนั้น หรือ

๒) เมื่อราชบัณฑิตยสภาเห็นว่าจะเป็นการได้ผลดีในอันที่จะเอาสิ่งของที่มีอยู่มากเกินต้องการมาแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่เป็นคุณ หรือจะจำหน่ายสิ่งของที่มีอยู่เป็นจำนวนมากหรือหาได้ไม่ยาก เพื่อประโยชน์ของพิพิธภัณฑสถานฯ

มาตรา ๑๒ ถ้าหากมีราชการอันสมควรจะเอาของหลวงสำหรับพระนครไปจากพิพิธภัณฑสถานฯ ชั่วคราว แล้วกลับส่งคืนกรรมการราชบัณฑิตยสภาผู้มีหน้าที่กำกับพิพิธภัณฑสถานฯ แต่เพียงคนเดียว อาจออกใบอนุญาตได้ แต่กรรมการผู้อนุญาตนั้นต้องรับผิดชอบฉะเพาะตัว จนกว่าราชบัณฑิตยสภาจะได้ให้สัตยาบัน

อนึ่งในการที่อนุญาตให้เอาของหลวงสำหรับพระนครไปจากพิพิธภัณฑสถานฯ ชั่วคราวนั้น ต้องมีกำหนดวันซึ่งจะส่งคืนปรากฏอยู่

พระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณ และศิลปวัตถุออกนอกประเทศ พุทธศักราช ๒๔๖๙

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า

บันดาประเทศที่เจริญรุ่งเรืองย่อมถือว่า โบราณและศิลปวัตถุอันเนื่องในเรื่องพงศาวดาร หรือเนื่องในศิลปศาสตร์ของประเทศเป็นสิ่งสำคัญซึ่งรัฐบาลควรเอาเป็นธุระรักษาไว้ เพื่อประโยชน์แห่งความรู้และการศึกษาของประชาชนในประเทศนั้น ๆ จึงจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน และให้มีพนักงานตรวจตราวบรวมรักษาโบราณและศิลปวัตถุไว้สำหรับบ้านเมือง และมีกฎหมายตั้งขึ้นไว้สำหรับการอันนั้น ในประเทศสยามนี้ก็ได้โปรดฯ ให้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน สำหรับรักษาโบราณและศิลปวัตถุมาแต่ก่อน แต่ยังมิได้จัดวางการให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ครั้นบัดนี้ได้ทรงตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น ให้เป็นพนักงานตรวจตรารักษาโบราณและศิลปวัตถุโดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นประโยชน์สมบูรณ์อย่างกล่าวมาแล้ว ความปรากฏว่าตั้งแต่ก่อนมาจนทุกวันนี้ มีผู้ชอบหาโบราณและศิลปวัตถุในพระราชอาณาเขต แล้วพาออกนอกประเทศไปเนือง ๆ ทรงพระราชดำริห์ว่า ถ้าปล่อยให้เป็นไปเช่นนั้น โบราณและศิลปวัตถุซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอันสมควรจะรักษาไว้สำหรับกับบ้านเมืองก็จะสูญเสีย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ พุทธศักราช ๒๔๖๙

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันที่ได้ประกาศเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ในพระราชบัญญัตินี้

คำว่า "โบราณวัตถุ" หมายความว่า สังหาริมทรัพย์โบราณอย่างหนึ่งอย่างใดจะเป็นของเกิดในประเทศนี้เองก็ดี หรือได้มาจากประเทศอื่นก็ดี ซึ่งเป็นประโยชน์ให้ความรู้หรือประโยชน์แก่การศึกษา ในทางพงศาวดารและโบราณคดี

คำว่า "ศิลปวัตถุ" หมายความว่า สิ่งของสร้างขึ้นด้วยฝีมือช่างอย่างวิเศษ อันจะหาได้ยากยิ่ง

เมื่อเรียกเพียงว่า "วัดถุ" ต่อไปในพระราชบัญญัตินี้ ให้พึงเข้าใจว่า หมายความทั้งโบราณวัดถุและศิลปวัดถุ จะเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดก็เหมือนกัน

คำว่า "ส่ง" หมายความทั้งนำออกไปเอง หรือให้ผู้อื่นนำออกไปอย่างหนึ่งอย่างใดก็เหมือนกัน

คำว่า "สภา" หมายความว่า ราชบัณฑิตยสภา

มาตรา ๔ ห้ามมิให้ผู้ใดส่งโบราณหรือศิลปวัดถุออกนอกประเทศนอกจากจะได้รับอนุญาตพิเศษสำหรับวัดถุทุกชิ้นที่จะส่งออกไปนั้นจากสภา หรือกรรมการคนใดซึ่งสภาได้มอบหน้าที่ไว้เพื่อการนี้

ถ้าจะส่งออกไปจากที่อื่นนอกจากกรุงเทพฯ แล้ว สภาอาจมอบหมายเจ้าพนักงาน คนใดคนหนึ่งซึ่งอยู่ในท้องที่นั้นพิจารณาเรื่องราวและให้อนุญาตพิเศษก็ได้ เมื่อเห็นสมควร

มาตรา ๕ เรื่องราวขออนุญาตส่งวัดถุออกไปนอกประเทศนั้น ต้องทำเป็นหนังสือ และเมื่อสภาหรือกรรมการหรือเจ้าพนักงานที่มอบหมายไว้ให้เป็นผู้ออกอนุญาตต้องการตรวจ ก็ต้องนำชิ้นวัดถุที่ส่งออกไปนั้นมาให้ตรวจ ใบอนุญาตนั้นให้ทำเป็นหนังสือมอบให้แก่ผู้ยื่นเรื่องราวเป็นสำคัญ และต้องมีรายการแสดงตำหนิรูปพรรณ์ชิ้นวัดถุนั้น ตามแต่จะเห็นว่าจำเป็น การออกอนุญาตนั้นจะออกได้ โดยมีเงื่อนไขอย่างใดก็ได้ แล้วแต่จะเห็นสมควร

ถ้ากรรมการหรือเจ้าพนักงานปฏิเสธไม่ยอมให้อนุญาต ก็อาจอุทธรณ์ข้อวินิจฉัยนั้นต่อสภา ซึ่งจะได้พิจารณาและวินิจฉัยคำร้องอุทธรณ์ในคราวประชุมน่า คำวินิจฉัยนี้ต้องถือเป็นที่สุด

มาตรา ๖ การให้อนุญาตเพื่อส่งวัดถุออกนอกประเทศชั่วคราว เช่นในเรื่องส่งออกไปแสดงในพิพิธภัณฑ์ต่างประเทศเป็นต้น อาจทำได้โดยวิธีเดียวกัน แต่ถ้าวัดถุนั้นเป็นของเอกชนการออกอนุญาตชั่วคราวนั้น สภาจะบังคับให้วางเงินไว้ตามจำนวนที่เห็นสมควรก็ได้เงินที่วางไว้นี้จะได้คืนให้แก่เจ้าของเมื่อพิสูจน์จนเป็นที่พอใจว่า วัดถุนั้นได้นำกลับเข้ามาในประเทศสยามแล้ว

มาตรา ๗ อันโบราณ หรือศิลปวัดถุซึ่งมีผู้พยายามจะส่งออกนอกประเทศโดยมิได้รับอนุญาต หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ระบุไว้ในใบอนุญาตนั้น พนักงานประจำท้องถิ่นอาจยึดไว้ได้และพนักงานศุลกากรก็อาจยึดไว้ได้ในขณะเมื่อตรวจค้นพบวัดถุนั้นในเรือกำปั่นหรือยานพาหนะอย่างอื่นเพื่อจะส่งออกไป เพื่อประโยชน์ในการนี้ ให้มีอำนาจตรวจค้นยานพาหนะที่กล่าวนั้นได้

มาตรา ๘ ผู้ใดส่งโบราณหรือศิลปวัดถุ หรือส่งมอบแก่ผู้ขนส่งเพื่อให้ส่งออกนอกประเทศโดยมิได้รับอนุญาตหรือไม่ปฏิบัติการตามเงื่อนไขที่ระบุไว้ในใบอนุญาตนั้น ท่านว่ามีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามเดือน หรือปรับไม่เกินสามพันบาท หรือทั้งจำและปรับทั้งสองสถาน

ศาลอาจสั่งให้ริบวัดถุนั้นไว้ได้ โดยมิพักต้องคำนึงถึงว่าจำเลยต้องคำพิพากษาว่ามีผิดหรือไม่

มาตรา ๙ การฟ้องร้องคดีความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ยกขึ้นฟ้องร้องได้แต่เมื่อสภาได้ร้องทุกข์ขอให้ว่ากล่าว

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๖๙ เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

๑๑. พระราชกรณียกิจอื่นๆ

นอกจากพระราชกรณียกิจด้านการศึกษาดังกล่าวแล้ว พระองค์ยังทรงสนับสนุนกิจการต่างๆ ที่เนื่องด้วยการศึกษา แม้สถานการณ์ทางการเงินของประเทศและของพระองค์เองจะตกอยู่ในความลำบาก แต่เพื่อประโยชน์เกี่ยวแก่การศึกษาแล้ว พระองค์ทรงสนับสนุนให้ปฏิบัติโดยมิรั้งรอ เช่น การเข้าร่วมประชุมและดูการศึกษาในต่างประเทศ และการพระราชทานรางวัลแก่นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ผู้แสดงความสามารถเรียนรู้ในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖

พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาภะรตราชา เป็นผู้แทนรัฐบาลสยามไปประชุมว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ ที่เมือง Edinburg และเมือง Scotland ระหว่างวันที่ ๒๐-๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ตามคำเชิญของสหสมาคมศึกษาแห่งโลก (World Federation of Education Association) เพื่อปรึกษาหารือกิจการอันเกี่ยวด้วยการศึกษาแห่งชาติ และเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

พ.ศ. ๒๔๖๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น-พิทยลาภพฤฒิยากร) เสด็จไปดูแบบแผนการศึกษาของชาติต่างๆ แถบเอเชีย เช่น สหพันธรัฐมลายู ฟิลิปปินส์ และญี่ปุ่น เป็นต้น เพื่อนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมการศึกษาของชาติให้ดีขึ้น

พ.ศ. ๒๔๖๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ นายวาด แย้มประยูร นักเรียนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งสอบไล่ได้ปริญญาแพทย์แล้ว กำลังศึกษาวิชาทันตแพทย์ ที่มหาวิทยาลัยเพ็นซิลวาเนีย เป็นผู้แทนเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาแห่งกรุงสยาม และหอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเข้าร่วมประชุมครั้งที่ ๕๐ ณ เมือง Atlantic City และเมือง Philadelphia ระหว่างวันที่ ๔-๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ เกี่ยวกับกิจการหอสมุด ตามคำเชิญของสมาคมหอสมุดอเมริกัน

พ.ศ. ๒๔๗๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระราชทานรางวัลแก่นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ผู้แสดงความสามารถเรียนรู้ในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ ทั้งนี้เพราะทรงรำลึกถึงพระราชคุณูปการของพระบาทสมเด็จพระ-มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงสถาปนาและทะนุบำรุงโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

ประกาศ
พระราชทานรางวัลแก่นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย
ผู้แสดงความสามารถเรียนรู้ในพระราชนิพนธ์
รัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระอนุสรคำนึงถึงพระราชคุณูปการอันอเนกอนันต์แห่งสมเด็จพระบรม-เชษฐาธิราชพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงสถาปนาและทะนุบำรุงในโรงเรียน ซึ่งบัดนี้เรียกว่าวชิราวุธวิทยาลัย จนได้วัฒนาถาวรเป็นที่เพาะการศึกษาให้แก่กุลบุตรแพร่หลายในสถานที่อันงดงามเป็นศรีแก่พระนคร เปนการช่วยชาติบ้านเมืองอย่างพึงสรรเสริญแท้ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จขึ้นเถลิงราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ จึงได้ทรงรับอุปถัมภ์บำรุงสืบมา

บัดนี้ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ใช่แต่ได้ทรงเปนพระบรมราชูปถัมภกอันประเสริฐเท่านั้น แต่ทรงมีพระปรีชาในเชิงประพันธ์วรรณคดีเปนอย่างยิ่ง สมควรที่จะให้มีอนุสาวรีย์เชิดชูพระเกียรติยศในทางนี้ในสถานที่ซึ่งพระองค์ได้ทรงเป็นผู้พระราชทานกำเนิดสืบไปเมื่อหน้า จึ่งทรงพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์นับเปนจำนวน ๘๐๐ บาท พระราชทานให้เปนทุนสำหรับใช้จ่ายเปนรางวัลแก่นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยผู้ที่ได้แสดงความสามารถเรียนรู้ในหนังสือพระราชนิพนธ์ปีละครั้งตามระเบียบที่จะได้กำหนดต่อไปข้างล่าง

โดยเหตุที่ทรงพระตระหนักพระราชหฤทัยอยู่ว่า มีพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทและท่านผู้อื่น ซึ่งเห็นดีในการที่จะสนับสนุนวิชชาความรู้หนังสือไทย หรือมีความจงรักภักดีต่อพระองค์สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช จึ่งพระราชทานพระบรมราชานุญาตสุดแต่ท่านพระองค์ใดหรือผู้ใดจะโดยเสด็จในการพระราชกุศลนี้ แล้วให้นายกกรรมการรวบรวมบัญชี ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท การรับเงินให้เปิดรับที่วชิราวุธวิทยาลัย กรมบัญชีกระทรวงธรรมการ หรือกรมพระคลังข้างที่

ส่วนระเบียบการแห่งรางวัลให้ทำดังต่อไปนี้

๑. ให้เชิญผู้สามารถเปนกรรมการตัดสินปีละชุด จะเปนจำนวนกี่คนแล้วแต่สะดวก แต่จะต้องตั้งล่วงหน้าให้มีเวลาพอที่จะพิจารณากำหนดหนังสือตามข้อ ๒ ต่อไปนี้

๒. หนังสือที่จะสอบให้เปลี่ยนทุกปี และให้ประกาศล่วงหน้าก่อนเวลาสอบไม่น้อยกว่า ๑๒ เดือน

๓. การที่จะเลือกกำหนดว่าเป็นหนังสือใดนั้น ให้ถือเกณฑ์ดังต่อไปนี้

ก. เปนพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖

ข. เปนหนังสือที่กรรมการเห็นว่า จะเปนเยี่ยงอย่างแห่งวรรณคดีได้ เพราะเหตุแห่งเนื้อความก็ดี, โวหารก็ดี, เปนคติในทางที่จะเพาะจรรยางดงามหรือเพาะพลเมืองดีก็ดี

๔. การสอบไล่ควรกำหนดในปลายเดือนตุลาคม เพื่อจะได้ตรวจตัดสินทันรับรางวัลในงานที่ระลึกผู้ทรงสถาปนาโรงเรียน, ซึ่งจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีประจำปีที่โรงเรียนในวันเถลิงราชสมบัติรัชกาลที่ ๖ คือ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน

ประกาศมา ณ วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

บรรณานุกรม

การปกครอง, กรม. **รายงานผลงานเกี่ยวกับการจัดการศึกษาประชาบาล**. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการปกครอง, ๒๕๑๒.

โครงการผลิตเอกสารทางวิชาการ ภาควิชารัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. **แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ "ประชาธิปไตย" ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๕๑๙.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **เจ้าชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

ณรงค์ พ่วงพิศ. **พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรและการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับโรงเรียนจีนในประเทศไทยเมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๗. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ณ พระเมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๗).

นงเยาว์ กาญจนจารี. "ทุนเล่าเรียนหลวง" **เสรีภาพ**. ฉบับที่ ๑๕, ๒๕๒๓.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **เก้าแผ่นดิน**. พระนคร : สำนักพิมพ์กรุงธน, ๒๕๐๔.

ประยูร พิศนาคะ. **เก้ากษัตริย์ไทยแห่งราชวงศ์จักรี**. ป. พิศนาคะการพิมพ์, ๒๕๐๘.

พิทยลาภพฤฒิยากร, กรมหมื่น. **อัตตชีวประวัติ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๕๑๗. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ณ พระเมรุ หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๗).

ศึกษาธิการ, กระทรวง. **ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๗).

วรวิทย์ วศินสราคร. **การศึกษาของไทย**. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตรจัดพิมพ์.

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

กฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ของไทย

กฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ของไทย

ประเทศไทยมีกฎหมายซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองด้านลิขสิทธิ์แก่ผู้แต่งหนังสือเป็นครั้งแรกมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ ในปี ร.ศ. ๑๒๐ (ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๔๔) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา "พระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ ร.ศ. ๑๒๐" ขึ้นเพื่อคุ้มครองผู้แต่งหนังสือมิให้ผู้อื่นคัดลอก หรือนำไปพิมพ์จำหน่ายโดยผู้แต่งมิได้อนุญาต เป็นเหตุให้ผู้แต่งเสียผลประโยชน์ที่สมควรจะได้โดยชอบธรรม อย่างไรก็ดี พระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ได้ให้ความคุ้มครองเฉพาะสิทธิของผู้แต่งหนังสือเป็นเล่มเท่านั้น ยังมิได้ครอบคลุมถึงวรรณกรรมอื่นๆ และศิลปกรรมด้วย ดังนั้น ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ คือ ปีพุทธศักราช ๒๔๕๗ ทรงพิจารณาเห็นสมควรที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ ร.ศ. ๑๒๐ เพื่อขยายความคุ้มครองมิใช่เฉพาะแต่ผลประโยชน์ของผู้แต่งหนังสือ หากรวมไปถึงผู้แต่งเรื่องต่างๆ เป็นตอน เป็นเล่มเล็กๆ เป็นบทเพลง แผนที่ เรื่องละคร และดนตรีด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา "พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ พ.ศ. ๒๔๕๗" ขึ้นซึ่งมีผลบังคับใช้ตลอดมาจนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๔

ดังได้กล่าวแล้วว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยการคุ้มครองลิขสิทธิ์ทั้ง ๒ ฉบับนั้น มีสาระสำคัญที่ให้ความคุ้มครองลิขสิทธิ์ของผู้แต่งหนังสือ และขยายไปถึงผู้แต่งเรื่องราวต่างๆ บทเพลง แผนที่ รวมทั้งบทละครและดนตรีด้วย นอกจากนี้สาระสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ พระราชบัญญัติทั้ง ๒ ฉบับกำหนดให้ผู้แต่งหรือผู้สร้างผลงานต้องจดทะเบียนผลงานวรรณกรรมของตนจึงจะถือว่ามีลิขสิทธิ์สมบูรณ์ตามกฎหมาย ถึงกระนั้นก็ดี การคุ้มครองลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย ๒ ฉบับดังกล่าวก็เป็นเพียงการคุ้มครองลิขสิทธิ์ภายในประเทศเท่านั้น กล่าวคือมีผลบังคับใช้ในหมู่ประชาชนที่อยู่ในประเทศไทยเท่านั้น มิได้ครอบคลุมไปถึงเรื่องลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศ

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงที่ถือว่าสำคัญเกี่ยวกับกฎหมายลิขสิทธิ์ของไทย คือ มีพระราชดำริเห็นสมควรรวบรวมและแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองวรรณกรรมและขยายให้คุ้มครองไปถึงศิลปกรรมด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา "พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔" ขึ้น โดยให้ยกเลิกพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ ร.ศ. ๑๒๐ และพระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ พุทธศักราช ๒๔๕๗ เสีย นอกจากนี้ยังได้เพิ่มเติมบทบัญญัติที่ไม่เคยมีมาก่อนในกฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ของไทยฉบับเดิมๆ ขึ้นมาอีกด้วย คือ บทบัญญัติที่ว่าด้วยลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศ และมิได้กำหนดให้เจ้าของลิขสิทธิ์ต้องจดทะเบียนผลงานของตน เช่นเดียวกับลักษณะกฎหมายของประเทศต่างๆ เป็นส่วนมาก พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๔ เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

สาระสำคัญในพระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔ นั้น แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑

ว่าด้วยคำจำกัดความ (มาตรา ๔) ของคำว่า

๑. ลิขสิทธิ์
๒. วรรณกรรมและศิลปกรรม
๓. โฆษณา
๔. ผู้ประพันธ์
๕. หนังสือพิมพ์

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยลิขสิทธิ์ในประเทศ (มาตรา ๕-๒๗) ได้แก่

๑. สิทธิ
๒. อายุแห่งความคุ้มครอง
๓. การละเมิดสิทธิ
๔. สิทธิแก้ในทางแพ่งซึ่งการละเมิดลิขสิทธิ์
๕. บทกำหนดโทษ

ตอนที่ ๓

ว่าด้วยลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศ (มาตรา ๒๘-๓๑) กล่าวคือ ให้การคุ้มครองลิขสิทธิ์แก่วรรณกรรมและศิลปกรรมซึ่งได้โฆษณาในต่างประเทศที่เป็นสมาชิกสันนิบาตลิขสิทธิ์ รวมทั้งแก่ผู้ประพันธ์ที่เป็นคนในบังคับหรือพลเมือง หรือมีถิ่นที่อยู่ในต่างประเทศที่เป็นสมาชิกแห่งสันนิบาตลิขสิทธิ์ ทั้งนี้ โดยมีเงื่อนไขและวิธีการบางประการในการให้การคุ้มครองนั้น และให้ใช้บทบัญญัติที่ว่าด้วยลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศนี้ตั้งแต่วันที่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้เข้าเป็นภาคีอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยความคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม ทำ ณ กรุงเบอร์น * เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๘๘๖ ซึ่งได้แก้ไข ณ กรุงเบอร์ลิน เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๐๘ ** และสำเร็จจบบริบูรณ์ด้วยพิธีสารเพิ่มเติมลงนาม ณ กรุงเบอร์น เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๔

วันรุ่งขึ้นจากที่ได้ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔" คือ ในวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๔๗๔ รัฐบาลไทยโดยเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศขณะนั้น คือ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย (พระนามเดิม หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์) ทรงยื่นหนังสือแสดงความจำนงต่อรัฐบาลประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งเป็นที่ตั้งสำนักงานสหภาพเบอร์นเพื่อการคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรมว่า ประเทศไทยขอเข้าเป็นภาคีอนุสัญญากรุงเบอร์นว่าด้วยการคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม ฉบับแก้ไข ณ กรุงเบอร์ลิน เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๐๘ ** และพิธีสารเพิ่มเติมอนุสัญญานี้ ลงวันที่ ๒๐ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๔ โดยใช้สิทธิทำข้อสงวนไว้ ๖ ข้อ และขอจ่ายค่าบำรุงเป็นค่าใช้จ่ายของสำนักงานสหภาพฯ ในชั้นที่ ๖ หลังจากนั้นอีก ๑ เดือน คือ ในวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๔๗๔ (ค.ศ. ๑๙๓๑) จึงได้มีประกาศรับรองประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกแห่งอนุสัญญากรุงเบอร์นเพื่อการคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรมระหว่างประเทศ โดยตีพิมพ์ประกาศรับรองประเทศไทยเป็นประเทศภาคีสมาชิกอย่างเป็นทางการในหนังสือของสำนักงานสหภาพกรุงเบอร์นฯ ชื่อ Le Droit d' Auteur ฉบับเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๓๑ หน้า ๘๕

---

* ปัจจุบัน ราชบัณฑิตยสถานกำหนดให้สะกดชื่อเมืองหลวงแห่งนี้ว่า เบิร์น.

** อนุสัญญากรุงเบอร์นฯ ฉบับนี้เป็นอนุสัญญาฯ ฉบับที่ ๒ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมจากอนุสัญญาฯ ฉบับแรกซึ่งจัดทำขึ้น ณ กรุงเบอร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ ๙ กันยายน ค.ศ. ๑๘๘๖ อนุสัญญากรุงเบอร์นฯ นี้ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมทุกระยะประมาณ ๒๐ ปี จนถึงปัจจุบันนี้ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาแล้วรวม ๗ ฉบับ ฉบับล่าสุด คือฉบับแก้ไข ณ กรุงปารีส เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๗๑ แต่ประเทศไทยก็ยังคงสถานะแห่งการเป็นภาคีไว้เช่นเดิม.

การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา "พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔" อันเป็นกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองลิขสิทธิ์ในวรรณกรรมและศิลปกรรม ซึ่งนับได้ว่าเป็นฉบับแรกที่มีขอบเขตกว้างขวางและสมบูรณ์ขึ้น และการที่รัฐบาลในรัชสมัยนั้นได้พิจารณาสมัครเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรมระหว่างประเทศ คือ อนุสัญญากรุงเบอร์นฯ ในอีก ๑ เดือนต่อมานั้น นอกจากเพื่อให้คนไทยได้รับการคุ้มครองลิขสิทธิ์ผลงานด้านวรรณกรรมและศิลปกรรมในต่างประเทศที่เป็นภาคีอนุสัญญาฯ ดังกล่าวด้วยกัน ทำนองเดียวกับที่ประเทศไทยให้การคุ้มครองลิขสิทธิ์แก่พลเมืองของประเทศนั้นๆ แล้ว น่าจะเป็นไปได้ว่า ยังเป็นการแสดงให้ชาวโลกได้เห็นว่า ประเทศไทยมีวัฒนธรรมทางจิตใจสูง มีความเจริญก้าวหน้าทันสมัย ทัดเทียมอารยประเทศ เนื่องจากระยะนั้น การเมืองระหว่างประเทศกำลังอยู่ในช่วงที่มีความผันผวนมาก นับตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๖๑) ตลอดมาจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๘) ประเทศเล็กๆ ที่ก้าวไม่ทันโลกมันจะถูกประเทศใหญ่ที่เจริญแล้วมองว่าเป็นประเทศที่ล้าหลัง ด้อยพัฒนา จึงมักจะถูกย่ำยีบีฑาดูถูกดูแคลนเสมอ การเข้าเป็นภาคีสมาชิกกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารของสำนักงานระหว่างประเทศ จึงเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยมีมิตรประเทศ ไม่ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว อันจะเป็นทางให้ถูกประเทศใหญ่รังแกเอาได้ง่าย จึงกล่าวได้ว่ารัฐบาลภายใต้การนำของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสายตากว้างไกล และมีวิเทโศบายเป็นเลิศ จึงดำรงความเป็นเอกราชของชาติและรักษาศักดิ์ศรีของประเทศไทยมาได้จนตราบเท่าทุกวันนี้

อย่างไรก็ดี แม้พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔ ได้ขยายขอบเขตแห่งการคุ้มครองลิขสิทธิ์กว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งได้เพิ่มเติมบทบัญญัติว่าด้วยลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศซึ่งเป็นของแปลกใหม่ในสมัยนั้นเข้าไว้ด้วยก็ตาม แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปนับสิบๆ ปี พระราชบัญญัติซึ่งถือกันว่าสมบูรณ์ในสมัยหนึ่งก็ย่อมล้าสมัยหรือเสื่อมประสิทธิภาพในการบังคับใช้ไปตามกาลเวลาและความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของโลก ทางราชการโดยกระทรวงศึกษาธิการจึงได้เสนอขออนุมัติคณะรัฐมนตรีดำเนินการแก้ไขพระราช-บัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔ ให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพในการบังคับใช้ยิ่งขึ้น โดยขยายขอบเขตการคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น การพิจารณาแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔ ได้สำเร็จเสร็จสิ้นลงในปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ และใช้ชื่อพระราชบัญญัติซึ่งแก้ไขใหม่นี้ว่า "พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พุทธศักราช ๒๕๒๑" ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๙๕ ตอนที่ ๑๔๓ วันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑ "พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พุทธศักราช ๒๕๒๑" ได้ขยายขอบเขตการคุ้มครองลิขสิทธิ์ให้ครอบคลุมถึงวิทยาการสมัยใหม่ต่างๆ ขยายอายุการคุ้มครองลิขสิทธิ์จากเดิมคือ ตลอดอายุของผู้ประพันธ์กับอีก ๓๐ ปี เป็นตลอดอายุของผู้สร้างสรรค์กับอีก ๕๐ ปี เพิ่มบทลงโทษผู้ละเมิดลิขสิทธิ์ให้รุนแรงกว่าเดิม และในหมวดที่ว่าด้วยลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศ ก็ได้ระบุให้เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกา ซึ่งเป็นการที่ฝ่ายนิติบัญญัติมอบอำนาจให้ฝ่ายบริหารกำหนดเงื่อนไขในเรื่องลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศ ทั้งนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งคณะกรรมการพิจารณาร่างพระราชกฤษฎีกาดังกล่าวจนแล้วเสร็จ และได้ประกาศบังคับใช้เป็นกฎหมายแล้วเมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖ คือ "พระราชกฤษฎีกากำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศ พ.ศ. ๒๕๒๖"

ถึงแม้ว่ากฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ของไทยจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามวิวัฒนาการของโลกดังได้กล่าวมาแล้ว เราก็สามารถที่จะกล่าวได้เต็มปากเต็มคำว่า "พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราขึ้นไว้นั้น เป็นรากฐานสำคัญของกฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ของไทย แสดงถึงความเจริญและการมีวัฒนธรรมทางจิตใจของคนไทยไม่แพ้นานาอารยประเทศ เป็นแบบอย่างของกฎหมายลิขสิทธิ์ซึ่งบังคับใช้ในประเทศไทยอยู่ในปัจจุบันคือ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พุทธศักราช ๒๕๒๑

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

กิจการภาพยนตร์ไทย

รัชสมัยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรไทยนั้น เป็นยุคสมัยที่บ้านเมืองกำลังก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงตามสภาวการณ์ของโลกอย่างรวดเร็ว ความคิดและวิทยาการใหม่ๆ จากตะวันตกได้ถูกนำเข้ามาปรับใช้กับสังคมไทยโดยเฉพาะในเรื่องของแนวความคิดในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข ดูจะเป็นประเด็นศึกษาที่เรามักจะนำมากล่าวถึงกันอยู่เสมอ แต่ในด้านที่เกี่ยวกับการทะนุบำรุงศิลปวิทยาและความเคลื่อนไหวด้านศิลปวัฒนธรรมก็น่าจะเป็นหัวข้อศึกษาที่น่าสนใจ และควรจะนำมากล่าวถึงไว้ด้วย

การทะนุบำรุงศิลปวิทยาและศิลปวัฒนธรรมในรัชสมัยนั้นอาจกล่าวได้ว่าการประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา ซึ่งเป็นพระราชดำริที่จะทรงฟื้นหน้าที่กรมราชบัณฑิตย์อย่างโบราณให้ทำหน้าที่ทะนุบำรุงศิลปวิทยาการเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญประการหนึ่ง ดังมีรายละเอียดในประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๙ ดังได้กล่าวมาแล้ว ราชบัณฑิตยสภานี้ต่อมาได้ยกเลิกไปตามประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ แต่ภารกิจทั้งปวงยังอยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากรต่อมาจนปัจจุบัน

การทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอีกประการหนึ่งคือ การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้เป็นที่รวบรวมสงวนรักษาและจัดแสดงสมบัติวัฒนธรรมของชาติ สืบต่อจากกิจการพิพิธภัณฑ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มไว้ งานพิพิธภัณฑ์ในยุคนี้ได้พัฒนาเจริญก้าวหน้าเป็นรากฐานงานด้านพิพิธภัณฑ์ของไทยสืบมาจนทุกวันนี้ คือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระที่นั่งในบริเวณพระบวรราชวังทั้งหมดเพิ่มขึ้นจากที่พระราชทานไว้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภาขณะนั้นดำเนินการปรับปรุงจัดตั้งเป็น “พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร” เพื่อเป็นแหล่งความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกในคุณค่าศิลปวัฒนธรรมของชาติ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๙ นอกจากนั้นทรงมีพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสิ่งของต่างๆ ไว้แก่พิพิธภัณฑ์เป็นจำนวนมาก ได้แก่ บรรดาศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายในการเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลต่างๆ และการเสด็จฯ ต่างประเทศ ซึ่งปัจจุบันกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากรได้เก็บรักษาไว้ และจะได้นำออกจัดแสดงในโอกาสสำคัญเป็นครั้งคราว

กิจการด้านภาพยนตร์

พระราชกรณียกิจสำคัญด้านศิลปวัฒนธรรมในรัชกาลนี้อีกประการหนึ่งคือ กิจการด้านภาพยนตร์ซึ่งเป็นส่วนที่ทรงโปรดเป็นการส่วนพระองค์ และทรงทะนุบำรุงส่งเสริมในหมู่อาณาประชาราษฎร์ด้วย

ในส่วนที่เป็นพระราชจริยาวัตรส่วนพระองค์ก็คือ ทรงโปรดการบันทึกภาพยนตร์ด้วยพระองค์เองมาตั้งแต่ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ และจนแม้เมื่อเสด็จครองราชย์แล้วก็มิได้ทรงละทิ้งพระราชจริยาวัตรนี้ แต่กลับทรงปฏิบัติอย่างจริงจังจนเป็นเสมือนพระราชกรณียกิจในการทรงพระราชบันทึกสภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในรัชสมัยด้วยฟิล์มภาพยนตร์ เพราะทรงถ่ายภาพเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไว้อย่างมากมาย และภาพยนตร์ที่ทรงถ่ายนี้ในระยะแรกๆ โปรดฯ ให้เรียกว่า “ภาพยนตร์ทรงถ่าย” เป็นข้อความที่ปรากฏในต้นม้วนภาพยนตร์โดยมีรูปวาดลูกศร ๑ องค์อยู่เบื้องล่างข้อความและ

ภาพลูกศร ๓ องค์ไขว้กัน ซึ่งหมายถึงพระราชลัญจกรประจำรัชกาลนั่นเอง "ภาพยนตร์ทรงถ่าย" นี้ เมื่อถึงประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๑ ได้เปลี่ยนเป็น "ภาพยนตร์อัมพร" เขียนเป็นลายเส้นตัวอักษรบนรูปวาดลายเส้นพระที่นั่งอัมพรสถานแบบหนึ่งและรูปวาดลายเส้น ปราสาทลอยอยู่บนเมฆ มีอักษรภาพยนตร์อัมพรเป็นแนวโค้งประดับอยู่ด้านล่าง อีกแบบหนึ่ง

ด้วยพระราชนิยมในการภาพยนตร์ดังกล่าว เป็นผลให้มีผู้สนใจงานภาพยนตร์อย่างแพร่หลายด้วย ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ ทรงสนับสนุนให้ก่อตั้งสมาคมภาพยนตร์สมัครเล่นแห่งสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้น ในพระราชวังสวนจิตรลดา เพื่อส่งเสริมกิจกรรมของบรรดาสมาชิกให้ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนข่าวสารความรู้และผลงานซึ่งกันและกัน

กิจกรรมสำคัญของสมาคมภาพยนตร์สมัครเล่นแห่งสยามคือ การจัดรายการประชุมฉายภาพยนตร์ผลงานของสมาชิกเป็นประจำทุกเดือน และมีรายการประชุมบรรยายความรู้ด้านการถ่ายทำภาพยนตร์จากผู้เชี่ยวชาญเป็นบางครั้ง นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผลงานภาพยนตร์ทรงถ่ายมาร่วมฉายในรายการฉายภาพยนตร์ของสมาคม บางครั้งเสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรร่วมกับบรรดาสมาชิกด้วย

พระราชนิยมในการภาพยนตร์ดังกล่าวได้มีผลต่อนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการสนับสนุนส่งเสริมกิจการสร้างภาพยนตร์ไทย กล่าวคือ ได้มีการตราพระราชบัญญัติภาพยนตร์ พุทธศักราช ๒๔๗๓ ควบคุมการสร้างและการฉายภาพยนตร์ในราชอาณาจักร โดยเน้นนโยบายให้เป็นประโยชน์เพื่อการค้าโดยคนไทย โปรดให้สร้างโรงภาพยนตร์**ศาลาเฉลิมกรุง**ที่ทันสมัยที่สุดแห่งแรกของประเทศ เป็นอนุสรณ์ในวโรกาสฉลองพระนคร ๑๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๗๕ นอกจากนี้ โปรดให้จัดตั้งบริษัทสหสีนิมา (United cinema) เพื่อบริหารกิจการในโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุงด้วย นับว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงสนับสนุนและก่อตั้งกิจการภาพยนตร์ของไทยอย่างแท้จริง

พระราชบัญญัติภาพยนตร์

พุทธศักราช ๒๔๗๓

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นสมควรควบคุมการทำและฉายภาพยนตร์

จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยบทมาตราต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า "พระราชบัญญัติภาพยนตร์ พุทธศักราช ๒๔๗๓"

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๔ เป็นต้นไป

มาตรา ๓ ในพระราชบัญญัตินี้

"เสนาบดี" หมายความว่า เสนาบดีผู้มีหน้าที่รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

"ฉาย" หมายความว่า ฉายโดยใช้เครื่องฉายภาพยนตร์หรือเครื่องอย่างอื่นทำนองเดียวกัน

"สถานที่มหรสพ" หมายความว่า สถานที่ใดๆ ซึ่งฉายภาพยนตร์ ให้คนดูโดยไม่เก็บหรือเก็บเงินค่าดู โดยเชิญหรือไม่เชิญก็ตาม

มาตรา ๔ ท่านห้ามมิให้ทำหรือฉายหรือแสดง ณ สถานที่มหรสพ ซึ่งภาพยนตร์หรือประกาศกอบด้วยลักษณะฝ่าฝืนหรืออาจฝ่าฝืนต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดี ถึงแม้เพียงว่าการทำ การฉายหรือการแสดงภาพยนตร์ หรือประกาศนั้นๆ น่าจะมีผลเช่นว่านั้นท่านก็ห้ามดุจกัน

ภาพยนตร์หรือประกาศที่ทำในพระราชอาณาจักร ถ้ามีลักษณะหรืออาจมีผลเช่นที่ว่านี้ไซร้ ท่านห้ามมิให้นำหรือส่งออกนอกพระราชอาณาจักร

มาตรา ๕ ภายในบังคับมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัตินี้ นอกจากที่ได้รับใบอนุญาตก่อนแล้ว ท่านห้ามมิให้

(๑) ฉายภาพยนตร์ ณ สถานที่มหรสพ

(๒) นำหรือส่งภาพยนตร์ซึ่งทำในพระราชอาณาจักรออกนอกพระราชอาณาจักร

(๓) ประกาศด้วยภาพหรือรูปถ่ายแสดงเรื่องของภาพยนตร์จะติดประกาศนั้น ๆ ไว้ในที่เปิดเผยหรือแจก หรือสำแดงด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม

มาตรา ๖ เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ เสนาบดีมีอำนาจตั้งนายตรวจ เจ้าพนักงานผู้พิจารณาและสภาพิจารณาภาพยนตร์

สภาพิจารณาภาพยนตร์นั้นให้มีเจ้าพนักงานกระทรวงมหาดไทย และเจ้าพนักงานอื่นหรือบุคคลได้ซึ่งเสนาบดีเห็นสมควรตั้งเป็นกรรมการ

ท่านว่าในการประชุมของสภาพิจารณาภาพยตร์นั้น ต้องมีกรรมการ ๓ คน อย่างน้อยคน ๑ เป็นเจ้าพนักงานกระทรวงมหาดไทย จึ่งเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๗ เมื่อนายตรวจเห็นว่าภาพยนตร์ใดมีลักษณะฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติมาตรา ๔ ให้มีอำนาจ

(๑) ห้ามมิให้ทำภาพยนตร์นั้นต่อไป

(๒) ยึดภาพยนตร์ที่ทำเสร็จแล้วหรือที่ยังไม่เสร็จ และส่งภาพยนตร์นั้น ๆ แก่เจ้าพนักงานผู้พิจารณาขอให้พิจารณา

มาตรา ๘ ให้เจ้าพนักงานผู้พิจารณา พิจารณาภาพยนตร์และประกาศ ซึ่งกล่าวในมาตรา ๕ และ ๗ ตามลำดับวันที่ขอมา และต้องให้คำวินิจฉัยภายในกำหนด ๓ วันนับแต่วันที่ได้รับคำขอเป็นต้นไป

ถ้ามีพฤติการณ์พิเศษ เจ้าพนักงานผู้พิจารณาจะพิจารณาและให้คำวินิจฉัยภายในสามวันที่กล่าวแล้วนั้นไม่ได้ไซร้ ท่านให้มีอำนาจยืดเวลาออกไปอีกได้ไม่เกินสิบห้าวัน และให้รายงานการยืดเวลาต่อเสนาบดีทันที

มาตรา ๙ การพิจารณาตามความในมาตรา ๘ นั้น ให้เจ้าพนักงานพิจารณาในสถานที่ของผู้ขอใบอนุญาตหรือในสถานที่ซึ่งเสนาบดีจัดไว้ แล้วแต่เจ้าพนักงานผู้พิจารณาจะเห็นสมควร

เวลาพิจารณา ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปในสถานที่นั้น เว้นแต่ตัวเจ้าพนักงานผู้ช่วยเจ้าพนักงาน ผู้ซึ่งเจ้าพนักงานเชิญมาช่วยพิจารณาผู้ขอใบอนุญาตและคนรับใช้ของผู้ขอใบอนุญาต

มาตรา ๑๐ ให้เจ้าพนักงานผู้พิจารณามีอำนาจ

(๑) สั่งคืนภาพยนตร์ที่นายตรวจยึดไว้ให้แก่ผู้ทำหรือออกใบอนุญาตให้ตามที่ขอไว้ เมื่อเห็นว่าภาพยนตร์หรือประกาศนั้นไม่มีลักษณะฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติมาตรา ๔ ในกรณีเช่นนี้ ให้เจ้าพนักงานผู้พิจารณาประทับตราไว้ที่ภาพยนตร์หรือที่ประกาศนั้นเป็นสำคัญ

(๒) สั่งยืนตามคำสั่งของนายตรวจที่ให้ยึดภาพยนตร์นั้น หรือยกคำร้องขอใบอนุญาตเสีย เมื่อเห็นว่าภาพยนตร์หรือประกาศนั้นมีลักษณะฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติมาตรา ๔

ถ้าเจ้าพนักงานผู้พิจารณาเห็นว่าภาพยนตร์บางตอนมีลักษณะฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติมาตรา ๔ และตอนนั้น ๆ ได้ถูกลบหรือตัดออกตามคำสั่งของเจ้าพนักงานผู้พิจารณาแล้วไซร้ ท่านให้ถือว่าภาพยนตร์นั้นไม่มีลักษณะฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติมาตรา ๔

มาตรา. ๑๑ ในกรณีต่อไปนี้ ท่านว่าอุทธรณ์ไปยังสภาพิจารณาภาพยนตร์ได้

(๑) เมื่อนายตรวจสั่งห้ามมิให้ดำเนินการทำภาพยนตร์ใดต่อไป

(๒) เมื่อนายตรวจยึดภาพยนตร์ไว้ และเจ้าพนักงานผู้พิจารณาสั่งยืนตามคำสั่งของนายตรวจ

(๓) เมื่อเจ้าพนักงานผู้พิจารณายกคำขอใบอนุญาตเพื่อฉายภาพยนตร์ หรือเพื่อนำหรือส่งภาพยนตร์ออกนอกพระราชอาณาจักร หรือเพื่อสำแดงหรือแจกประกาศด้วยภาพหรือรูปถ่าย

มาตรา ๑๒ ให้สภาพิจารณาภาพยนตร์มีอำนาจ

(๑) สั่งคืนภาพยนตร์ที่นายตรวจยึดไว้ให้แก่ผู้ทำ หรืออนุญาตให้ผู้ทำภาพยนตร์ทำต่อไป หรือสั่งเจ้าพนักงานผู้พิจารณาให้ออกใบอนุญาตตามที่ขอไว้ เมื่อเห็นว่าภาพยนตร์หรือประกาศนั้นไม่มีลักษณะฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติมาตรา ๔

(๒) สั่งยืนตามคำสั่งของนายตรวจที่ให้ยึดภาพยนตร์หรือให้หยุดการทำภาพยนตร์ หรือสั่งยืนตามคำวินิจฉัยของเจ้าพนักงานผู้พิจารณาที่ยกคำขอใบอนุญาต และสั่งให้ยึดภาพยนตร์หรือประกาศที่มีคำร้องขอใบอนุญาตนั้นหรือสั่งให้ส่งกลับออกไป เมื่อเห็นว่าภาพยนตร์หรือประกาศนั้นมีลักษณะฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติมาตรา ๔

ท่านให้ใช้บทบัญญัติมาตรา ๑๐ วรรคสุดท้ายบังคับโดยอนุโลม

มาตรา ๑๓ คำวินิจฉัยของสภาพิจารณาภาพยนตร์นั้นให้ถือว่าเด็ดขาดถึงที่สุด เว้นแต่คำวินิจฉัยให้ยึดภาพยนตร์ที่ทำในพระราชอาณาจักรนั้น ท่านว่าผู้ทำหรือผู้ขอใบอนุญาตมีสิทธินำคดีสู่ศาลหลวงได้ภายใน ๖ เดือน นับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำวินิจฉัยของสภาเป็นต้นไป ถ้าไม่นำคดีสู่ศาลภายในกำหนดไซร้ ท่านให้ทำลายภาพยนตร์นั้นเสีย

มาตรา ๑๔ การเก็บรักษาหรือฉายภาพยนตร์ตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่นั้น ท่านว่าอยู่ในความเสี่ยงภัยของเจ้าของหรือผู้ขอใบอนุญาต และให้เจ้าของหรือผู้ขอใบอนุญาตออกค่าใช้จ่ายด้วย

ถ้าเกิดความเสียหายขึ้นแก่ภาพยนตร์ ท่านว่าเจ้าหน้าที่หรือรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่มีความรับผิด เว้นแต่เจ้าหน้าที่หรือพนักงานของเจ้าหน้าที่จะได้จงใจทำให้เกิดการเสียหายนั้นขึ้น

มาตรา ๑๕ การออกใบอนุญาตให้นั้น ท่านว่าไม่ปลดเปลื้องผู้ถือใบอนุญาตให้พ้นจากความรับผิดในทางแพ่งหรือทางอาญาอันเกิดจากการฉายภาพยนตร์ นอกจากในส่วนความยินดีที่กล่าวไว้ในมาตรา ๔

มาตรา ๑๖ เสนาบดีมีอำนาจเพิกถอนใบอนุญาต ซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัตินี้ได้ ตามแต่จะเห็นควร

มาตรา ๑๗ เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ไปตรวจใบอนุญาตให้ฉายภาพยนตร์ ถ้าและไม่มีใบอนุญาตให้ตรวจในขณะนั้น พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจสั่งหยุดการฉายต่อไปได้

มาตรา ๑๘ เพื่อรักษาการให้เป็นไปตามบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ ท่านว่าเจ้าพนักงานปกครองท้องที่ ตั้งแต่ชั้นนายอำเภอขึ้นไป นายตำรวจตั้งแต่ชั้นนายร้อยตำรวจตรีขึ้นไป นายตรวจ เจ้าพนักงานผู้พิจารณา และกรรมการสภาพิจารณาภาพยนตร์ มีสิทธิเข้าไปในสถานที่มหรสพซึ่งกำลังฉายภาพยนตร์ได้โดยไม่ต้องเสียเงิน

มาตรา ๑๙ ในกรณีต่อไปนี้ ท่านว่าไม่ต้องมีใบอนุญาต

(๑) กรมใดในรัฐบาลฉายภาพยนตร์เพื่อการศึกษา หรือสาธารณประโยชน์อย่างอื่น หรือกรมใดในรัฐบาลส่งภาพยนตร์ ซึ่งทำในพระราชอาณาจักรออกนอกพระราชอาณาจักร

(๒) ฉายให้ญาติมิตรดูเป็นการส่วนตัว หรือภายในสมาคมหรือสโมสร ซึ่งภาพยนตร์อันได้ทำขึ้นมิได้หวังผลในทางค้า หรือนำ หรือส่งภาพยนตร์ที่ทำในพระราชอาณาจักรอันมีลักษณะเช่นว่านี้ออกนอกพระราชอาณาจักร

ในกรณีที่กล่าวในอนุมาตรา ๒ นี้ ถ้าปรากฏว่าภาพยนตร์นั้นมีลักษณะฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติมาตรา ๔ นายตรวจมีอำนาจยึดภาพยนตร์นั้นได้ตามเงื่อนไขที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๒๐ ภายในบังคับมาตรา ๒๑ และ ๒๒ ผู้ใดบังอาจทำ ฉาย นำ หรือส่งออกนอกพระราชอาณาจักรซึ่งภาพยนตร์ หรือสำแดงประกาศ อันเป็นการฝ่าฝืนต่อบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ ท่านว่าผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท

มาตรา ๒๑ ผู้ใดทำการฝ่าฝืนต่อบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ บังอาจฉาย หรือนำ หรือส่งออกนอกพระราชอาณาจักร ซึ่งภาพยนตร์หรือสำแดงประกาศอันได้ขอใบอนุญาตแล้ว และเจ้าพนักงานไม่ยอมออกใบอนุญาตให้ ท่านว่าผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๖ เดือน ปรับไม่เกิน ๒,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๒๒ ผู้ใดทำการฝ่าฝืนต่อบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ บังอาจขัดคำสั่งอันชอบด้วยกฎหมายที่นายตรวจได้สั่งโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๗ ท่านว่า ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๖ เดือน ปรับไม่เกิน ๒,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๒๓ ให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกกฎเสนาบดีกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมการออกใบอนุญาต และการประทับตราและว่าด้วยกิจการอื่นๆ เพื่อปฏิบัติการตามบทแห่งพระราชบัญญัตินี้

กฎเสนาบดีนี้ เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๓ เป็นปีที่ ๖ ในรัชชกาลปัจจุบัน

เกี่ยวกับฟิล์มภาพยนตร์ส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น กล่าวได้ว่า เป็นพระราชบันทึกประวัติศาสตร์สำคัญเปรียบเสมือนพระราชมรดกด้านศิลปวัฒนธรรมที่พระราชทานไว้แก่ชาวไทย กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร* ได้สำรวจและอนุรักษ์ฟิล์มเหล่านั้น ปรากฏว่ามีฟิล์มที่คงสภาพดีเหลืออยู่ประมาณ ๒๐๐ ม้วน ทำให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับภาพยนตร์ส่วนพระองค์ที่ทรงถ่ายว่ามีคุณค่าทั้งเป็นเอกสารประวัติศาสตร์และเป็นหลักฐานกิจการภาพยนตร์ไทยที่ควรแก่การศึกษา จำแนกประเภทฟิล์มเรื่องได้ดังนี้

๑. ภาพยนตร์เกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลต่างๆ ในพระราชอาณาจักร ได้แก่ การเสด็จฯ เลียบมณฑลฝ่ายเหนือพุทธศักราช ๒๔๖๙ เสด็จฯ ประพาสทางทะเล พุทธศักราช ๒๔๗๐ เสด็จฯ เยือนมณฑลภูเก็ต พุทธศักราช ๒๔๗๑ เสด็จฯ เลียบมณฑลปัตตานี พุทธศักราช ๒๔๗๑ ฯลฯ เป็นต้น

๒. ภาพยนตร์เกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินประพาสต่างแดนทั้งประเทศใกล้เคียงและประเทศตะวันตก เช่น เสด็จฯ ประพาสอินโดนีเซีย บาหลี ปีนัง พุทธศักราช ๒๔๗๒ เสด็จฯ ประพาสอินโดจีน พุทธศักราช ๒๔๗๓ เสด็จฯ ประพาสอินโดจีน เซี่ยงไฮ้ ฮ่องกง ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และแคนาดา พุทธศักราช ๒๔๗๔ เสด็จฯ ประพาสสหรัฐอเมริกาและบางประเทศในยุโรป เช่น อิตาลี ฝรั่งเศส เดนมาร์ก ในพุทธศักราช ๒๔๗๖ เป็นต้น

๓. ภาพยนตร์เกี่ยวกับงานพระราชพิธี พิธีและเหตุการณ์สำคัญ เช่น พระราชพิธีกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค การสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า การฉลองพระนคร ๑๕๐ ปี พิธีเปิดสะพานพระราม ๖ แรกสร้างวังไกลกังวล เสด็จทอดพระเนตรการฝึกภาครวมของราชนาวี พุทธศักราช ๒๔๗๓ ขบวนแห่พระยาโชฏึกราชเศรษฐี พิธีสาบานธง พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีโล้ชิงช้า พุทธศักราช ๒๔๗๕ งานชุมนุมลูกเสือ งานสามรอบปีมะเส็ง ที่พระที่นั่งอัมพร ฯลฯ

๔. ภาพยนตร์ประเภทสารคดีและเริงรมย์ ได้แก่เรื่อง เต่าห้าขาแลเต่าเผือก นิทานของลุง เรื่องแหวนวิเศษ ฯลฯ

๕. หมวดเบ็ดเตล็ด เช่น การเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโรงงานต่างๆ ทรงกีฬา (เทนนิส) และภาพยนตร์ส่วนพระองค์

พระราชนิยมในการภาพยนตร์ ทั้งในส่วนที่โปรดการทอดพระเนตร การที่ทรงบันทึกด้วยกล้องส่วนพระองค์และสนับสนุนกิจการภาพยนตร์ของไทย ดังกล่าว ควรแก่การสดุดีเฉลิมพระเกียรติ ให้ทรงเป็น **"พระบิดาแห่งการภาพยนตร์ของไทย"** อย่างยิ่ง

---

* ผู้อนุรักษ์ฟิล์มภาพยนตร์เก่า คือ นายโดม สุขวงศ์ นักจดหมายเหตุ ๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

บรรณานุกรม

กิจการพิพิธภัณฑสถาน. กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗.

โดม สุขวงศ์. **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กับภาพยนตร์**. เอกสารวิจัยยังไม่ได้พิมพ์เผยแพร่

_____. (รวบรวม) **บัญชีภาพยนตร์ส่วนพระองค์ในรัชกาลที่ ๗** ของสยามสมาคม

มนตรี ตราโมท. **อธิบายเพลง โน้ตเพลงไทย เล่ม ๑** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๔.

๕๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน. ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์ในโอกาสวันครบรอบ ๕๐ ปี กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๗.

การศาสนา

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในการศาสนาเป็นอย่างมาก แต่เนื่องจากความยุ่งยากนานาประการตลอดรัชสมัยของพระองค์ เช่น เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก อันมีผลกระทบกระเทือนถึงเศรษฐกิจของประเทศไทยด้วย การเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งทำให้พระองค์ทรงมีพระราชภารกิจเกี่ยวกับบ้านเมืองเพิ่มขึ้น ประกอบกับรัชสมัยของพระองค์มีระยะเวลาสั้นมาก ทำให้พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการศาสนาของพระองค์ค่อนข้างน้อยกว่าในรัชกาลอื่น ๆ แต่ถึงกระนั้นพระองค์ทรงให้ความสนพระทัยและเอาพระทัยใส่ เกี่ยวกับการศาสนาในทุกรูปแบบ ซึ่งเหมาะสมกับสมัยและสถานการณ์ของประเทศเป็นอย่างยิ่ง อาจแบ่งพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการศาสนาของพระองค์ออกเป็น ๓ ประการคือ

๑. พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามและพิมพ์พระไตรปิฎก
๒. พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับศาสนาและเยาวชน
๓. พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการบำเพ็ญพระราชกุศลอื่น ๆ

บูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามและพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทย

การบูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอารามหลวงบางแห่ง ทั้งในพระนครและต่างจังหวัด เริ่มชำรุดทรุดโทรมพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์ให้คงเดิม แต่ทรงมีพระราชภาระกิจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองมากมาย ประกอบกับการเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ งบประมาณแผ่นดินที่จะจัดสรรเกี่ยวกับเรื่องนี้น้อยมาก อย่างไรก็ตามพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาและพระวิริยะอุตสาหะ ในการที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ โดยทรงออกพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เป็นทุนส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นงบประมาณแผ่นดิน และส่วนที่เหลือทรงให้ประกาศเรี่ยไรจากพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชบริพาร และประชาชนทั่วไปในรัชสมัยของพระองค์ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ ดังนี้

๑. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า วัดพระศรีรัตนศาสดารามซึ่งเป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมือง ชำรุดทรุดโทรมหลายแห่ง สมควรที่จะปฏิสังขรณ์ให้มั่นคงและงดงามเหมือนเดิม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ดำเนินการค่าซ่อมแซมทั้งหมดเป็นเงินถึง ๖๐๐,๐๐๐ บาท พระองค์ทรงอุทิศพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท ให้เป็นทุนในการปฏิสังขรณ์ ใช้เงินแผ่นดิน ๒๐๐,๐๐๐ บาท ส่วนที่ยังขาดทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรรมการจัดดำเนินการเรี่ยไรบอกบุญชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชบริพาร และประชาชน ทั้งนี้เพื่อให้มีโอกาสบำเพ็ญกุศลร่วมกัน

การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้งนี้ นับเป็นการซ่อมแซมครั้งยิ่งใหญ่ ทั้งนี้เพราะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ซ่อมแซมสถานที่สำคัญหลายแห่งแทบทั่วไปทั้งพระอาราม ดังนี้

๑. พระอุโบสถ
๒. พระวิหารคด
๓. หอมณเฑียรธรรม
๔. หอพระนาค
๕. พระวิหารยอด

๖. พลับพลาเกย ๓ หลัง
๗. ศาลาข้างพระวิหารยอด ๒ หลัง
๘. ศาลารายรอบพระอุโบสถ ๑๒ หลัง
๙. พระพุทธปรางค์
๑๐. หอพระราชพงศานุสร
๑๑. หอพระราชกรมานุสร
๑๒. ยักษ์ ๖ ตน
๑๓. พระศรีรัตนเจดีย์
๑๔. พระมหามณฑป
๑๕. พระปรางค์ ๘ องค์
๑๕. ใบเสมาและกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ
๑๗. หมากพนม ซุ้มกำแพงและกำแพงรอบมณฑป
๑๘. เก๋งและกำแพงหน้าเก๋ง
๑๙. หอระฆัง
๒๐. หอคันธารราฐ
๒๑. ซ่อมเบ็ดเตล็ดเล็กๆ น้อยๆ

๒. วัดสุวรรณดาราราม

วัดสุวรรณดาราราม เป็นวัดเก่าแก่ในกรุงศรีอยุธยา สร้างโดยพระยาวรวงษาธิราช (คุณทอง) พระอัยกาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังนี้ พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์ จึงทรงถือว่าเป็นวัดแห่งพระราชวงศ์ ทรงให้การทำนุบำรุงซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ตลอดมา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บูรณะซ่อมแซมให้สมบูรณ์ โปรดให้พระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตกร) ช่างเขียนมีชื่อ เขียนภาพพระราชประวัติ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช นับแต่สมัยทรงพระเยาว์ ไปอยู่ในราชสำนักหงสาวดี ตีกระบี่กระบองกับมังสามเกียด ต่อพระพักตร์พระเจ้าบุเรงนอง เรื่อยมาจนถึงประกาศอิสรภาพ และทำสงครามกับหงสาวดีหลายครั้ง จนกระทั่งสงครามยุทธหัตถี เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๕ พระยาอนุศาสน์จิตรกรได้เขียนเป็นภาพใหญ่เต็มผนังอยู่เหนือประตูวิหารด้านหน้า ภาพพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นับเป็นภาพที่งดงามมีชีวิตชีวาปรากฏบริบูรณ์ตราบจนทุกวันนี้

๓. พระปฐมเจดีย์

พระปฐมเจดีย์เป็นปูชนียสถานเก่าแก่และสำคัญ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อครั้งกษัตริย์ศรีธรรมาโศกราชพระราชทานพระบรมธาตุไปในประเทศที่นับถือพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์ให้มั่นคงและงดงาม กษัตริย์ราชวงศ์จักรีองค์ต่อมาได้สืบทอดเจตนารมณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงสร้างปูชนียสถานและปูชนียวัตถุต่างๆ เพิ่มเติมขึ้นรวมทั้งบูรณะของเก่าให้คงอยู่ด้วย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่าพระอุโบสถบนลานพระปฐมเจดีย์ชำรุดทรุดโทรมยากแก่การบูรณะปฏิสังขรณ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างขึ้นใหม่ โดยให้สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ออกแบบ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภา เป็นแม่กองสร้าง เสร็จสมบูรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

๔. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นพระอารามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างไว้เป็นวัด

ประจำรัชกาลของพระองค์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงสร้างวัดประจำรัชกาล แต่ทรงมีพระราชศรัทธาปฏิสังขรณ์ ทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถทั้งด้านนอกและด้านใน โดยเฉพาะด้านใน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลบภาพพุทธประวัติออก ทาสีฟ้าอ่อนทำเป็นลายดอกไม้ร่วงสีทอง

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เปรียบเสมือนเป็นวัดประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย เนื่องจากทรงรับพระภาระปฏิสังขรณ์วัดนี้ เกือบตลอดรัชกาลของพระองค์ และเมื่อสวรรคต พระบรมราชสรีรังคารของพระองค์ได้บรรจุอยู่ ณ ใต้ฐานชุกชี ที่ประดิษฐานพระพุทธอังคีรส ณ วัดนี้ด้วย

พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยขึ้นเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามพระราชประเพณี ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเพียง ๓๙ เล่มเท่านั้น ยังไม่สำเร็จโดยสมบูรณ์ มีบางคัมภีร์ที่ยังไม่ได้พิมพ์ และบางคัมภีร์พิมพ์ไว้แล้วแต่ยังไม่ครบถ้วน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มอบให้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาท เป็นประธานดำเนินการพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยให้สำเร็จโดยบริบูรณ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้กราบทูลอาราธนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เป็นประธานในการตรวจสอบชำระต้นฉบับพระไตรปิฎก โดยใช้ฉบับลานของหลวงซึ่งสืบเนื่องมาแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นหลัก คัดลอกและพิมพ์เพิ่มเติมส่วนที่ยังขาดอยู่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ ๒๐๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนเริ่มต้นในการพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ ส่วนที่ยังขาดทรงออกประกาศแจ้งความชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและประชาชนทั่วราชอาณาจักรร่วมโดยเสด็จพระราชกุศล ปรากฏว่ามีผู้ร่วมโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นจำนวนมาก ได้เงินถึง ๖๐๐,๐๐๐ บาท มากกว่าทุนที่คิดไว้เดิมถึง ๒ เท่า ทุนที่เหลือโปรดให้เก็บไว้สำหรับพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาและฎีกาต่อไป

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในครั้งนี้ นับเป็นพระไตรปิฎกอักษรไทยฉบับสมบูรณ์ที่สุด จบหนึ่งมีจำนวน ๔๕ เล่ม พิมพ์จำนวน ๑๕๐๐ จบ ขนานนามพระไตรปิฎกชุดนี้ว่า พระไตรปิฎก สยามรัฐ มีตราช้างเป็นเครื่องหมาย แสดงว่ามิได้มีบุคคลใดเป็นเจ้าของโดยเฉพาะ แต่เป็นของประชาชนชาวไทยทั้งปวง เมื่อพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้เรียบร้อยแล้ว พระราชทานแจกจ่ายไปตามมหาวิทยาลัย และหอสมุดนานาชาติทั่วโลก จำนวน ๔๕๐ ชุด พระราชทานในพระราชอาณาจักร จำนวน ๒๐๐ ชุด เหลืออีก ๘๕๐ ชุด พระราชทานแก่ผู้บริจาคทรัพย์ขอรับหนังสือพระไตรปิฎก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานฉลองพระไตรปิฎกชุดนี้ขึ้น เมื่อวันที่ ๒๕-๒๖-๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ต่อมาได้มีประกาศพระราชทานลิขสิทธิ์หนังสือพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐแก่มหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ ดังนี้ [๑]

ประกาศพระราชทานกรรมสิทธิ์หนังสือพระไตรปิฎก
ฉบับสยามรัฐแก่มหามกุฏราชวิทยาลัย

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่าพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถผู้จัดการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐฐ ได้ทำหนังสือขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้มหามกุฏราชวิทยาลัยมีกรรมสิทธิ์ในหนังสือพระไตรปิฎกที่กล่าวนามมาแล้ว

ทรงพระราชดำริห์เห็นว่า มหามกุฏราชวิทยาลัยเปนสำนักกลางแห่งการศึกษาพระปริยัติธรรมและเปนผู้รักษาฉบับพระบาลีมิให้วิปัลลาศ จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้มหามกุฏราชวิทยาลัยมี

[๑] **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๔๔ (๑๗ เมษายน ๒๔๗๐) : ๑ - ๒.

กรรมสิทธิ์ในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐฐ และได้สิทธิต่าง ๆ ตามพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์หนังสือจงทุกประการ

ประกาศ ณ วันที่ ๑๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๐ เป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลปัตยุบัน

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับศาสนาและเยาวชน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ให้เยาวชนไทยใกล้ชิดกับศาสนาเหมือนสมัยโบราณ เพราะทรงตระหนักดีว่าศาสนาจะช่วยให้เยาวชนประพฤติปฏิบัติดี พระองค์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับศาสนาและเยาวชนดังนี้

การศึกษาเกี่ยวกับศาสนาของเยาวชน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่าแต่เดิมเยาวชนไทยอยู่ใกล้ชิดกับศาสนาเพราะการศึกษาสมัยโบราณศึกษาที่วัด ครูอาจารย์ที่สอนคือพระสงฆ์ สมัยนี้การศึกษาของเยาวชนแยกจากวัดจากพระสงฆ์ พระสงฆ์ไม่มีโอกาสอบรมสั่งสอนศีลธรรมจรรยาแก่เยาวชนเหมือนแต่ก่อน ทำให้เยาวชนห่างเหินจากศาสนามากขึ้นสนใจศาสนาน้อยลง ทรงเห็นควรให้เยาวชนเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการศึกษาพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภวิงวอนพระภิกษุสงฆ์ให้เป็นธุระในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมจรรยาความประพฤติแก่เยาวชน สมเด็จพระสังฆราช พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ทรงสนองพระราชปรารภโดยทรงออกประกาศ ให้พระภิกษุสงฆ์ทำการสอนจรรยาแก่นักเรียนตามโรงเรียน ดังนี้ [๑]

ประกาศเรื่องให้ภิกษุทำการสั่งสอนจรรยาตามโรงเรียน

ด้วยกระทรวงธรรมการได้ตกลงโดยหลักว่า จะส่งเสริมให้นักเรียนได้เล่าเรียนจรรยาโดยอาศัยหลักศาสนา นักเรียนที่เป็นพุทธศาสนิกจึงจำจะต้องได้รับคำสั่งสอนให้เข้าใจธรรมแห่งพุทธศาสนา ตามส่วนอันควรแก่วัยและสติปัญญา ดังปรากฏในหลักสอนชั้นมัธยมตอนปลายที่แก้ไขใหม่ และจะปรากฏในหลักสูตรสำหรับชั้นอื่น ๆ ต่อไป กระทรวงธรรมการได้ขอร้องให้คณะสงฆ์เอาเป็นธุระช่วยเหลือ เพราะฉะนั้นบรรดาเจ้าอาวาสอันโรงเรียนตั้งอยู่ในอาวาสนั้นก็ดี หรือพระผู้หลักผู้ใหญ่ซึ่งครูใหญ่ของโรงเรียนที่ไม่ได้ตั้งอยู่ในวัดใด ๆ มาขอร้องให้ช่วยก็ดี จงเอาเป็นธุระช่วยจัดการให้มีพระไปช่วยสอนธรรมง่าย ๆ อันควรเป็นหลักคิหิปฏิบัติประมาณครั้งละ ๑๕ นาที ตามกำหนดเวลาที่จะตกลงกันกับครูใหญ่ที่มาขอร้องไม่น้อยกว่าเดือนละ ๑ ครั้ง ในการสอนจงระวังอย่าให้มีการบังคับผู้ที่ไม่ได้ถือพุทธศาสนา และรังเกียจการสดับธรรมเพราะเหตุต่างศาสนา ให้เข้ามาฟังได้ มิฉะนั้นเขาจะเสียความภักดีต่อศาสนาของเขา

ให้เจ้าอาวาสผู้รับภารธุระอันนี้ รับผิดชอบสอดส่องให้การเป็นไปตามนี้ ภิกษุผู้ทำการสอนได้ดี หรือภิกษุผู้บังคับบัญชาซึ่งจัดการนี้ได้ผลดี จะนับว่าเป็นผู้มีความชอบในคณะสงฆ์และในราชการแผ่นดินด้วย ให้เจ้าคณะผู้บังคับบัญชาสั่งไปตามลำดับและสอดส่องดูการให้เป็นไปตามนี้จงทุกประการ

ประกาศแต่ ณ วันที่ ๒๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑

กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์

หลังจาก สมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ทรงออกประกาศแล้ว ทำให้พระภิกษุทั้งหลายตื่นตัวทำการสั่งสอนจรรยาตามโรงเรียน ดังปรากฏในคำประกาศเรื่องให้ภิกษุทำการสั่งสอนจรรยาตามโรงเรียนของพระโพธิวงศาจารย์เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา และผู้รักษาการคณะมณฑลอุดร ดังนี้ [๒]

---

[๑] แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๑๖ : ๒๒๗ - ๒๒๘.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๘ - ๓๕๒.

ประกาศ

เรื่องให้ภิกษุทำการสั่งสอนจรรยาตามโรงเรียน
ของพระโพธิวงศาจารย์เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา
และผู้รักษาการคณะมณฑลอุดร

ประกาศไปยัง ผู้แทนเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวง เจ้าอธิการ พระอธิการ ฐานาบาเรียน และพระนักธรรมอันอยู่ในท้องที่มณฑลนครราชสีมา และมณฑลอุดรทั้งคณะธรรมยุตทั้งคณะมหานิกาย จงทราบทั่วกัน

ด้วยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงประกาศเรื่องให้ภิกษุทำการสอนจรรยาตามโรงเรียน มีข้อความทั้งปวงแจ้งในประกาศอันมีอยู่ในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๑๖ ภาคพิเศษนั้นแล้ว

ทั้งนี้ หลักที่จะพึงปฏิบัติสำหรับมณฑลนครราชสีมา และมณฑลอุดร เห็นควรดำเนินดังนี้ คือ

๑. เจ้าคณะทุกชั้น ตลอดถึงฐานาบาเรียน ที่เปนเจ้าอาวาส เมื่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายธรรมการคนใดคนหนึ่ง ไปขอร้องให้พระสอนจรรยาแก่นักเรียน ก็ให้เอาเปนธุระจัดพระไปสอนฯ

๒. อันผู้จะสอนควรเลือกพระที่เปนนักธรรม หรือผู้ที่ได้เรียนหลักสูตรของนักธรรม หรือได้บาเรียนยิ่งดี หากไม่ได้ผู้ประกอบด้วยคุณเช่นนั้น ก็ให้เลือกผู้ที่สมควรพอที่จะสอนได้ไปสอนฯ

๓. การที่จะสอนควรกำหนด เดือนละครั้งหรือ ๒ ครั้ง จะกำหนดวันที่เท่าไร เวลาไร แล้วแต่เจ้าหน้าที่ทั้ง ๒ ฝ่ายจะตกลงกันเพราะผู้ที่สามารถในการสอนแม้รูปเดียวก็อาจสอนได้หลายแห่ง คือสอนแห่งนี้แล้ววันนี้ ไปสอนที่โน้นวันอื่นอีกก็ได้ เวลาแสดงให้ถือตามกำหนดไว้ในประกาศคือครั้งละ ๑๕ นาที หากจะยิ่งหรือหย่อนกว่านั้นบ้าง ก็อย่าให้เกินกว่าสมควรฯ

๔. สถานที่ที่จะสอนนั้น หากโรงเรียนไม่สดวกจะอาศัยโบสถ์วิหาร, ศาลาการเปรียญ อันมีในวัดที่โรงเรียนตั้งอยู่ หรือในวัดที่ใกล้กับโรงเรียนก็ได้ ส่วนอาสนะที่จะนั่งแสดงธรรมนั้น จะเปนธรรมาสน์หรือเก้าอี้ หรือม้าอันใดอันหนึ่งก็ได้ฯ

๕. เมื่อประชุมพร้อมเพรียงกันแล้ว นักเรียนทั้งปวงควรทำการกราบไหว้รัตนตรัย ๓ ครั้งเสียก่อน จึงสมาทานศีลฟังธรรมต่อไป ขณะที่สมาทานศีลฟังธรรมนั้น ก็ควรกระทำอัญชลิกรรมคือ ประณมมือให้เรียบร้อยและให้มีความสงัดเงียบ ควรแก่ความเปนผู้ฟังด้วยดี เพื่ออบรมนิสสัยให้สมควรแก่ความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาฯ

๖. พระผู้แสดงธรรม เมื่อขึ้นสู่ธรรมาสน์ เมื่อแสดงธรรมอยู่ เมื่อลงจากธรรมาสน์ อย่าประมาทคือเผลอตัว จงมีสติสัมปชัญญะรักษากิริยามรรยาทให้เรียบร้อย ประกอบด้วยความสง่าผ่าเผย สมแก่ความเปนผู้แสดงธรรมด้วยดี ให้ปราศจากการตลกคนอง

๗. การแสดงธรรมให้เปนทำนอง ที่พูดด้วยปากเปล่าไม่อ่านหนังสือ ใช้สำนวนโวหารง่าย ๆ นิกเขปบทที่ยกขึ้นจะมีกี่กระทู้จงแยกออกให้ชัดเจน การแสดงต้องมุ่งให้ผู้ฟังซึ่งมีอายุยังเยาว์เข้าใจเนื้อความที่แสดงนั้น จะได้มีใจดูดดื่มน้อมลงสู่กระแสธรรมฯ

๘. บทธรรมที่จะเทศน์นั้น ให้เลือกจากธรรมวิภาคปริจเฉท ๑ หรือพุทธศาสนสุภาษิต หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเป็นคติธรรมส่วนง่ายที่ควรแก่ภาวะของนักเรียน ให้อยู่ในหลักคิหิปฏิบัติ ดังกำหนดไว้ในประกาศนั้นฯ

๙. ความจริง ธรรมอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้ามีมากประการเท่ากับยาสำหรับบำบัดโรคก็ย่อมมากขนาน ดังนั้นผู้แสดงควรวิจารณ์ให้เห็นตัวโรคของพลเมืองบางเหล่า เช่นผู้ที่ยากจนเพราะความเกียจคร้าน หรือเพราะไม่รู้จักการแสวงหาก็ดี หรือผู้มั่งมีแล้วไม่รู้จักบริหารรักษา รู้จักแต่รายจ่ายก็ดี หรือผู้เบียดเบียนแต่เพื่อนบ้านให้ได้ความลำบากด้วย

ประการต่าง ๆ เป็นต้นว่าม่าฟันรันแทงลักฉ้อปล้นสดมภ์ก็ดี หรือยินดีในการพนันต่าง ๆ อบรมนิสัยใจคอแต่เล็กแต่น้อย เช่นหยอดหลุมทอยกองก็ดี หรือยินดีในการดูมหรสพมีไหนไปนั่น อุ้มท้องอุ้มลูกจูงหลานไปก็ดี หรือยินดีในการทำลายตัวเอง เป็นต้นว่า ชอบในการสูบฝิ่นกินกันชาดื่มสุรายาเมาก็ดี หรือยินดีร่าเริงในกามารมณ์ เกินส่วนที่สมควรแก่ประเพณีโลก จนเกิดกามโรคอันเป็นเหตุทำลายตัว และลูกเต้าผู้ที่เกิดด้วยตัวก็ดี ทั้งปวงเหล่านี้ล้วนเป็นโรคสำหรับประหารชาติสกุลให้ย่อยยับทั้งนั้น จึงควรเลือกธรรมที่มีคุณดุจโอสถ ชี้เหตุชี้ผลให้เป็นที่เข้าใจแล้ว อาจบำบัดโรคกล่าวคือความชั่วร้ายเหล่านี้ให้เหือดหายไปจากพลเมืองของเราได้แท้จริงฯ

๑๐. เจ้าคณะผู้เป็นเจ้าหน้าที่ทั้งหลาย ควรมีการฝึกหัดครู ผู้ที่จะสอน คือ ให้เอาใจใส่กวดขันการแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรมตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอกให้มากขึ้น ให้เลือกสรรผู้ที่แต่งได้ดีให้อ่านบ้าง ให้แสดงเนื้อความบ้าง ในที่ประชุมให้มีกรรมการคอยตัดสิน ที่ดีก็ชมเชย ที่บกพร่องก็แนะนำเพื่อให้ชำนาญขึ้น ถ้าได้รับการฝึกหัดเช่นนี้ สัปดาห์ละครั้งจะดี จะเป็นการสนับสนุนเรียงความแก้กระทู้ธรรมตามหลักสูตรให้ดีขึ้น และเป็นการอบรมการแสดงธรรมไปในตัวด้วย หากให้ไปสอนโดยปราศจากการได้รับฝึกหัดแล้ว จะเก้อสกกสท้านสับหน้าสับหลังผู้ฟังจะระอาเบื่อหน่าย จักไม่ได้รับประโยชน์ ลงท้ายอาจล้มก็เป็นได้ ถ้าสอนดีอาจจูงชาวเมืองให้มั่นคงในศาสนาดีขึ้นฯ

๑๑. เบื้องต้นควรจัดแต่ในที่อันสมควรพอที่จะหาพระผู้สามารถจะสอนได้สดวก เช่นสถานที่ตั้งจังหวัดหรือที่ตั้งอำเภอ เมื่อได้จัดสอนเป็นแบบดีแล้ว จึงค่อยจัดขยายออกไปโดยลำดับจนทั่วถึงฯ

๑๒. ปรากฏในประกาศว่า พระผู้สอนดีและผู้จัดการให้ได้ผลดีจะนับเป็นความชอบในคณะสงฆ์และในราชการแผ่นดินด้วย ฉะนี้ ดังนั้น ขอให้เจ้าคณะผู้จัดการและผู้สอนจงเห็นแก่ชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ ตั้งใจกระทำกิจอันนี้ให้เต็มสามารถ อย่ามุ่งอามิษสินจ้างให้เป็นธรรมทานจริง ๆ จึงจะไม่เดือดร้อนแก่ผู้อัตคัดขัดสน แม้ที่สุดเครื่องสักการคือดอกไม้ธูปเทียนก็ควรเป็นหน้าที่ครูใหญ่จัดพอควรแก่เหตุการณ์ก็งามดีแล้วฯ

ประกาศไป ณ วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๑

การประกวดหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้เยาวชนไทยมีหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา ที่อ่านเพลิดเพลินเข้าใจง่าย ทั้งนี้เพื่อให้เยาวชนเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตยสภาประกาศการประกวดแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็กปีละครั้ง มีหลักเกณฑ์ในการประกวดดังนี้

๑. ใคร ๆ จะแต่งก็ได้ แต่กำหนดให้ส่งเข้าประกวดปีหนึ่งเพียงคนละเรื่อง

๒. ให้ส่งหนังสือประกวดยังราชบัณฑิตย์สภาในระวางพรรษกาล คือตั้งแต่วันเข้าพระวรรษาจนออกพระวรรษาเป็นที่สุด

๓. ขนาดหนังสือที่ส่งเข้าประกวดนั้น ว่าโดยกำหนดพิมพ์ดีดในกระดาษฟุลสแคปหน้าละ ๒๐ บรรทัดเป็นเกณฑ์ให้มีจำนวนอยู่ในระวางตั้งแต่ ๒๕ หน้าเป็นอย่างน้อยจนถึง ๓๐ หน้าเป็นอย่างมาก และฉบับที่ส่งเข้าประกวดนั้น จะพิมพ์ดีดหรือจะเขียนตัวบรรจงก็ได้

๔. ต้องแต่งเป็นภาษาไทย และอธิบายความให้ง่ายพอเด็กขนาดอายุ ๑๐ ขวบอ่านเข้าใจความได้

๕. เรื่องที่แต่งให้เป็นการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักในพระไตรปิฎก และมิให้กล่าวอธิบายความย่ำยีศาสนาอื่น

ราชบัณฑิตสภาได้ดำเนินการประกวดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๔๗๖ แต่ละปีมีผู้ส่งหนังสือเข้าประกวดมากมาย ราชบัณฑิตสภาแต่งตั้งกรรมการตรวจคัดเลือกหนังสือที่แต่งดีและถูกต้องตามหลักเกณฑ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายปีละ ๓ สำนวน เพื่อให้ทรงเลือกสำหรับพระราชทานรางวัล กำหนดรางวัลเป็น ๒ รางวัลคือรางวัลที่ ๑ และที่ ๒ หนังสือที่ได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เขียนคำนำพระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์แจกในวันวิสาขะบูชาปีละ ๑๐,๐๐๐ เล่มทุกปี มีหนังสือที่ได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๔๗๖ อันเป็นรัชสมัยที่ทรงครองราชย์อยู่ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๒ เรื่องศาสนคุณ ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล

พ.ศ. ๒๔๗๓ เรื่องอริยทรัพย์ ของพระพินิจวรรณการ (แส สาลิตุล) เปรียญ

พ.ศ. ๒๔๗๔ เรื่องทิศทั้ง ๖ ในสิงคาโอวาท ของพระครูวิจิตรธรรมคุณ (วาสน์ นิลประภา) เปรียญ วัดราชบพิธ

พ.ศ. ๒๔๗๕ เรื่องอบายมุข ๖

พ.ศ. ๒๔๗๖ เรื่องทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ของ นายจั๊บ อึ้งประทีป

การประกวดหนังสือศาสนาสำหรับเด็กต้องหยุดชะงักเพราะหลังจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชภารกิจเกี่ยวกับการบ้านเมืองเพิ่มขึ้น และเสด็จไปประทับต่างประเทศในที่สุด

พระราชกรณียกิจต่างๆ เกี่ยวกับการศาสนา

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชภารกิจขององค์อัครศาสนูปถัมภกอย่างเคร่งครัด พระองค์เสด็จพระราชดำเนิน เนื่องในงานพระราชพิธีศาสนาประจำปีทุกปี เช่น พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลวันวิสาขบูชา พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลวันมาฆบูชา พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลวันเข้าพรรษา พระราชพิธีอุปสมบทนาคหลวง พระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระอุตสาหะพยายามเสด็จถวายผ้าพระกฐินตามพระอารามต่างๆ ทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัดเป็นประจำทุกปีไม่เคยเว้น นับแต่ พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๔๗๗ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๙

เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินทั้งทางชลมารค สถลมารค จำนวน ๑๕ วัด คือ

๑. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๒. วัดสุทัศนเทพวราราม
๓. วัดราชบูรณะ
๔. วัดบวรนิเวศวิหาร
๕. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
๖. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๗. วัดจักรวรรดิราชาวาส
๘. วัดสัมพันธวงศ์
๙. วัดปทุมคงคา
๑๐. วัดราชาธิวาส
๑๑. วัดอรุณราชวราราม
๑๒. วัดกัลยาณมิตร
๑๓. วัดโมฬีโลกยาราม
๑๔. วัดหงสรัตนาราม
๑๕. วัดอินทาราม

พ.ศ. ๒๔๗๐

เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ทั้งทางชลมารค สถลมารค จำนวน ๑๓ วัด คือ

๑. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๒. วัดสระเกศ
๓. วัดเทพศิรินทราวาส

๔. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
๕. วัดบวรนิเวศวิหาร
๖. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
๗. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๘. วัดราชาธิวาส
๙. วัดอรุณราชวราราม
๑๐. วัดประยุรวงศาวาส
๑๑. วัดหนัง
๑๒. วัดนางนอง
๑๓. วัดราชโอรสาราม

พ.ศ. ๒๔๗๐

เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินทั้งทางชลมารค สถลมารค จำนวน ๑๔ วัด คือ

๑. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๒. วัดปรินายก
๓. วัดราชบูรณะ
๔. วัดมหาพฤฒาราม
๕. วัดยานนาวา
๖. วัดปทุมวนาราม
๗. วัดบวรนิเวศวิหาร
๘. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
๙. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๑๐. วัดราชาธิวาส
๑๑. วัดอรุณราชวราราม
๑๒. วัดประยุรวงศาวาส
๑๓. วัดพิชัยญาติการาม
๑๔. วัดอนงคาราม

พ.ศ. ๒๔๗๒

เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ทั้งทางชลมารค สถลมารค จำนวน ๑๗ วัด คือ

๑. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๒. วัดมกุฏกษัตริยาราม
๓. วัดราชาธิวาส
๔. วัดเทพศิรินทราวาส
๕. วัดสัมพันธวงศ์
๖. วัดสุทัศนเทพวราราม
๗. วัดบวรนิเวศวิหาร
๘. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
๙. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

๑๐. วัดอรุณราชวราราม
๑๑. วัดกัลยาณมิตร
๑๒. วัดทองธรรมชาติ
๑๓. วัดทองนพคุณ
๑๔. วัดเศวตรฉัตร
๑๕. วัดสุวรรณาราม
๑๖. วัดสุวรรณคีรี
๑๗. วัดชัยพฤกษมาลา

พ.ศ. ๒๔๕๗

เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ทั้งทางชลมารค สถลมารค จำนวน ๑๑ วัด คือ

๑. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๒. วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
๓. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
๔. วัดราชาธิวาส
๕. วัดนรนาถสุนทริการาม
๖. วัดชนะสงคราม
๗. วัดบวรนิเวศวิหาร
๘. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
๙. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๑๐. วัดระฆังโฆสิตาราม
๑๑. วัดอรุณราชวราราม

พ.ศ. ๒๔๕๘

เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ทั้งทางชลมารค สถลมารค จำนวน ๑๔ วัด คือ

๑. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๒. วัดโสมนัสวิหาร
๓. วัดเทวราชกุญชร
๔. วัดสระเกศ
๕. วัดบพิตรพิมุข
๖. วัดปทุมคงคา
๗. วัดบวรนิเวศวิหาร
๘. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
๙. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๑๐. วัดราชาธิวาส
๑๑. วัดอรุณราชวราราม
๑๒. วัดสังข์กระจาย
๑๓. วัดประดู่ฉิมพลี
๑๔. วัดอัปสรสวรรค์

พ.ศ. ๒๔๗๕

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงธรรมการเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับพระกฐินหลวง ประกาศเรี่ยไรราษฎรเข้าร่วมการกุศลด้วย

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชภารกิจด้านอื่นๆ อีกมาก การศาสนาจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาล ตราบจนสิ้นรัชกาล

บรรณานุกรม

จั๋บ อึ้งประทีป. **ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ**. หนังสือสอนพุทธศาสนาแก่เด็ก. พระนคร : สยามพณิชยการ, ๒๔๗๖. (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้พิมพ์พระราชทานในวันวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๗๔).

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓.

พลอย พรปรีชา. **ทิศธรรม**. หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔. (ราชบัณฑิตสภาพิมพ์ถวายพระภิกษุสามเณรเป็นของชำร่วยเมื่อมาเยี่ยมหอสมุดและพิพิธภัณฑ์).

พูนพิศมัย ดิศกุล, ม.จ. หญิง. **สาสนคุณ**. หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก. [ม.ป.ท.] : ๒๔๗๒. (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๗๒).

วิจิตรธรรมคุณ, พระครู. **ทิศ ๖**. หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔. (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๗๔).

ศิลปากร, กรม กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. **จดหมายเหตุการบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงปัจจุบัน**. (ต้นฉบับ).

_____ . **จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ และนครเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๙**. พิมพ์ครั้งที่ ๕ พระนคร : กองการพิมพ์สลากกินแบ่งรัฐบาล, ๒๕๑๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพเจ้ากาวิละ ณ เชียงใหม่).

_____ . **พระราชพิธีฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี**. (ต้นฉบับ).

_____ . **เรื่องพระปฐมเจดีย์**. พระนคร : ศิวพร, ๒๕๐๖.

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

ภาคที่ ๓

บทสดุดี

และ

จดหมายเหตุ

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

บทสดุดี

แม้รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีระยะเวลาเพียง ๑๐ ปี และประสบกับอุปสรรคนานัปการ แต่ด้วยพระปรีชาสามารถและพระราชอัธยาศัยอันเปี่ยมล้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ ประเทศชาติก็ยังคงพัฒนามาได้ทุกด้าน แม้จะมีปัญหาเศรษฐกิจอันเป็นปัญหาสำคัญได้เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เสถียรภาพของบ้านเมืองก็ยังมั่นคง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พระองค์ก็ยังคงทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติได้ตลอดรัชสมัย ดังพรรณนามาแล้วในบทต้น ๆ เป็นหลักฐานที่เชิดชูพระเกียรติคุณได้อย่างดียิ่ง โดยไม่จำเป็นจะต้องรจนาบทสดุดีใด ๆ เทิดพระเกียรติคุณถวายอีกแล้ว

อย่างไรก็ตาม โดยที่ประชาชนชาวไทยต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และได้แสดงออกโดยถวายคำสดุดีเทิดพระเกียรติมาตลอดระยะเวลา ๔๘ ปี ที่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์พระประมุข จึงขอยกตัวอย่างบทสดุดีในสำนวนร้อยแก้วหนึ่งสำนวน และสำนวนร้อยกรองอีกหนึ่งสำนวน เพื่อถวายในราชสดุดีไว้ ณ ที่นี้

บทสดุดีสมโภชพระมหาเศวตฉัตร
พระนิพนธ์ของพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ [๑]

บทสดุดีนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์นิพนธ์ไว้สำหรับเป็นบทสดุดีสมโภชพระมหาเศวตฉัตรแทนของเดิมซึ่งยาวยืดยาดใจความซ้ำซ้อนกัน ได้ปรากฏว่าในปีนั้น รัฐบาลให้งดการสมโภชพระมหาเศวตฉัตรเป็นปีแรก พระนิพนธ์คำฉันท์บทนี้จึงมิได้ใช้ประโยชน์ตามพระราชประสงค์ ในโอกาสนี้จึงขอนำมาลงไว้ ด้วยพิจารณาเห็นว่า เป็นบทสดุดีเฉลิมพระเกียรติกล่าวถึงพระราชกรณียกิจทุกด้าน

---

[๑] จากแฟ้มเอกสารต้นฉบับ "พระมหากษัตริย์พระองค์แรกในระบอบรัฐธรรมนูญ" ของ ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม

ฉบัง ๑๖

๏ อัญขยม สรม ชีพ บังคม ทศ นัข ประนม
ประณต พระ บาท ภูบดี
๏ ใน งาน พระ ราช พิ ธี บรรจวบ ขวบ ปี
สวัสดิ ฉัตร มงคล
๏ อัญเชิญ เทพดา มา ดล โดย เกียรติ์ ดำกล
มหิทธิ ถ้วน เทวัญ
๏ มวล มา ณ สมาคม อัน นรเทพ ทรง ธรรม์
ธ โปรด ให้ เชื้อ เชิญ ชุม
๏ มนเทียร เทียน ธูป คันธ์ ธุม เกสร กุสุม
สุ โภชช ตั้ง ตังวาย
๏ เทพ ธรรม ธำรง จง ถวาย วราทร พร ผาย
พระ ยศ พระ เกียรติ์ ภูมี
๏ อำนวย ชัย วัฒน์ สวัสดี ไอสูรย์ ภูล ศรี
ประถิติ์ เสถียร เจียร กาล
๏ อัน ราช คฤหาศัย ไพศาล ปราสาท ราช ฐาน
กกุธ ภัณฑ์ อัน มี
๏ เปน เครื่อง เรือง ศักดิ์ จักรี ผู้ ผดุง กรุง ศรี
ลำดับ กษัตริย์ ฉัตร ชัย
๏ จง อยู่ คู่ สยาม นาม ไทย ตราบ กาล นาน ไกล
ประกอบ พระ เกียรติ ภูมี ฯ

จบ ลา ๑

ลา ๒

วสันตดิลกฉันท์ ๑๔

๏ อ้า เทพ เจ้า จิต ประจักษ์
คุณ งาม สยาม นฤบดี
๏ จรรยา นราธิป ประวรรต
ธรรมนูญ จรูญ จิร จรุง
๏ เทพ แจ้ง ประจักษ์ จิต ฉนี้
ช่วง ชอบ ประกอบ กรุณ เอา
๏ ใน ราช กิตยุปการ
ราชการ ทหาร แล พลเรือน
๏ เพื่อ ภัทร ผล กุศล โสต-
ร่วม แรง แล จิต สนิท จิน-
๏ บ้าน เมือง จะ เรือง สุจิ จรัส
โภค ทรัพย สัพพ บริบูรณ์
๏ เทพ ช่วย อำนวย พร ประสาท
อีก ข้า ลออง บท ธุลี
๏ ให้ สิทธิ สม ศุภ ประสงค์
ทำ ดี ก็ ดี ประดุจ ดาล

สุร ศักดิ สักขี
พิร ผู้ ผดุง กรุง
ทนุ รัฐ บำรุง
สุข สู่ สยาม เรา
กรณีย เนือง เนา
ธุร ยุกติ เยียน เยือน
บริจาร บ่ จีด เจือน
คดิ สัตย ตัด สิน
ถิ ประโยชน แผ่นดิน
ตน รัฐ ธรรมนูญ
สิริ รัตน ไอสูรย์
ผิว ราชการ ดี
อธิราช จักรี
ปฏิบัตติ รัฐบาล
ผล ม่ง สมาทาน
สุข โสตถิ์ ประโยชน์ ยืน ฯ

จบ ลา ๒

ลา ๓

อินทวิเชียรฉันท์ ๑๑

๏ หนึ่ง โสต สุรารัก-
อารมณ กลม กลืน
๏ ขอบ เขต ประเทศ สิ้น
เมือง บ้าน สถาน อัน
๏ กีด กั้ง ภยังกร
ทุกข์ ร้อน อมร เอา
๏ กรุง เทพ นคร หลวง
ทุก ส่วน บ่ ปรวน แปร
๏ ปักษ์ ใต้ และ ฝ่าย เหนือ
ภารา ประชา ชน
๏ วัน ออก และ วัน ตก
ราบ ร่ม นิคม คา-
๏ เทพ ช่วย อำนวย โชค
บำบัด วิบัติ มี
๏ อ้า เทพ เสพย์ ธรรม
แช่ม ชม อุดม มาน
๏ สรวม สิทธิ สมใจ
เอิบ อรรถ สมรรถ พล
๏ สรวม สิทธิ สมคำ
รอบ รัฐ อุบัติ บูรณ์
๏ สรวม สิทธิ สม มาด
ภู ไทย คระไล จร
ษ พิทักษ วัน คืน
ทนุ ทั่ว ไผท ขัณฑ์
ทิศ ถิ่น ทุรารัณย์
นร ราษฎร เนา
ดสกร ก็ชา เชา
ธุร ใฝ่ ระไว แล
มน ห่วง มิ ป่าง แห
ศุภ เศรษฐ มณฑล
กิจ เกือ กมล ดล
นิร ทุกข บีฑา
ชล บก บุราณา
ม วิวัฒน์ สวัสดี
ภย โรค บ่ ยายี
สุข โสตถิ สำนาร
กิติ ล้ำ มโหฬาร
สุร ฤทธิ์ ประสิทธิ์ ผล
ณ สมัย สุ มงคล
พิร ภาพ เพ็ญ ภูล
ดุจ ร่ำ รำพรรณ ทูล
สุร เทพ ประทาน พร
อธิราช อดิศร
วิถี รุ่ง บำรุง รมย์ ฯ

จบ ลา ๓

ฉบัง ๑๖

๏ อ้า ไท้ เทพดา ปรากรม อัน มา สมาคม
อภิรักษ์ อธิราช เรือง ชัย
๏ พระ องค์ ทรง เกียรติ์ เกริก ไกล ทรง ฤทธิ์ เกรียงไกร
ทรงเดช ดัง สูรย์ แสง ฉาน
๏ สุร เทพ ทรง ธรรม สำราญ ใน ราชธรรม ทวาร
กรุณ ช่วย อวย ชัย
๏ พระ มี พระ ราช หฤทัย ประสงค์ จง ใด
จง ได้ ดัง พระ ปราถนา
๏ กิตติศัพท์ สดับ ไป ใน นา นา ทวีป ทวี บา -
รมี ประเสริฐ เชิด ชู
๏ เรือง ฤทธิ์ ภา แล่น แผ่น ภู สรรพ ศัสตร์ ศัตรู
มิ ต่อ มิ ต้าน ทาน ทัน
๏ จง เทพ เสพย์ สวัสดิ์ จัด กัน กันพิพิธ ไภยัน -
ตราย มลาย กราย ไกล
๏ รักษา ใจ ไทย ให้ ใจ มุ่ง เขม้น เปน ไทย
อยู่ ชั่ว ฟ้า ดิน สิ้น สลาย
๏ เอิบ อิศร ภาพ ชาบ กาย ชาติ มลาย ชนม์
มอบ ชีพ ณ ชาติ สาสนา
๏ รัก กษัตริย์ รัก สัตย์ รักษา สามัคคี คา -
รา พระ บท กฎหมาย
๏ งาม ธรรม ล้ำ เลิศ เพริศ พราย กำจร กำจาย
กำจัด อธรรม ส่ำ พาล
๏ ชื่อ สยาม นาม ไทย ไพ ศาล รู้ รั่ว ทั่ว สถาน
กระหลบ ณ พื้น พสุธา
๏ สวด ฉันท์ ประพันธ์ พากย์ พรรณนา มงคล กถา
ถวาย ณ ฉัตรป์ ปัฐพีส์
๏ เชิญ ชัย ใน ราชพิธี ฉัตร มงคล ศรี
สวัสดิ์ แด่ ราช มไหศวรรย์
๏ สรวม สม คำ ร่ำ รำพรรณ์ ทุก ข้อ ขอ บัน -
ดาล สิทธิ ประสงค์ สมบูรณ์ ฯ

จบ ลา ๔

กาพย์เห่เรือ
ในพระราชพิธีทรงเปิดปฐมบรมราชานุสรณ์
พระนิพนธ์ของ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

กาพย์เห่เรือนี้ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์นิพนธ์ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีทรงเปิดปฐมบรมราชานุสรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕

โคลง

๏ งามผงาดราชพ่าห์เพี้ยง พรหมทรง
พระธินั่งศรีสุพรรณหงส์ รเห็ดห้วง
หงส์ทองล่องลอยลง รองบาท พระฤา
กลอนเกริ่นเพลินพายจ้วง พากย์แจ้วจำเรียง ถวายแล ฯ

กาพย์ยานี

๏ คาบนี้มีศุภฤกษ์ ดังบัวเบิกเบิกบานใจ
งามเวียงอันเกรียงไกร ไกรเกรียงแม้นแมนมาทำ ฯ
๏ กรุงเทพเทพรังสฤษฎ์ เจิดแจ่มจิตรวิศวกรรม
เพริศแพร้วแก้วแกมคำ คำแกมมุกด์สุขนัยนา ฯ
๏ ปราสาทราชมนเทียร คือวิเชียรเชิดชูตา
ลอยล้ำค้ำนภา นภาผ่องส่องรับกัน ฯ
๏ ปราการตระการกล้า ท่วงทีท่าท้าโรมรัน
หอยุทธ์เย้ยยุทธ์ยัน ยรรยงเยี่ยมเอี่ยมอำพร ฯ
๏ ไตรรัตน์จำรัสเลิด เจดีย์เทอดทีปังกร
อาวาสศาสนาทร ธัมมะเหมือนเดือนนำเดิร ฯ
๏ พระเกียรติ์พระเกริกกลั่น ชนทุกชั้นสรรเสริญ
บ้านเมืองเรืองจำเริญ จำรูญรัฐวัฒนากร ฯ
๏ พระวงศ์องค์อิศราช เสนามาตย์ราษฎร
พร้อมพรักรักภูธร ภูธเรศเลี้ยงเยี่ยงธาตรี ฯ
๏ แถลงปางสร้างอนุสรณ์ จอมนรากรปิ่นปัฐพี
ต้นวงศ์องค์จักรี จักริศเกล้าเจ้าไผทไทย ฯ
๏ พระเถลิงราชสมบัติ เก้าชั้นฉัตรรัฐเรืองไชย
ไอศูรย์เพิ่มพูนไพ บุลย์ประโยชน์โสตถิ์สำนาร ฯ
๏ สองพันสามร้อยยี่ สิบห้าปีศาสนกาล
ฤกษ์งามยามศุภวาร คราวศึกว่างสร้างพระนคร ฯ
๏ อาวุธยุทธสถาน ป้อมปราการปานปุษกร[๑]
สามารถฟาดฟันบร ผิวเห่อกล้าเข้ามาลอง ฯ

---

[๑] ปุษกร คำนี้ นอกจากแปลว่า บัวนิล ยังแปลได้อีกกว่า ๑๐ ความหมาย คือ แปลว่า ดาพ และ ว่า ศร เปนต้น

๏ วังเวียงเพียงนิรมิต
ระเมียรมนเทียรทอง
๏ งามสุดฝ่ายพุทธจักร
กอบเกื้อเอื้อเอาภาร
๏ แสนสง่าอาณาจักร
ปรายโปรยกอบโกยคุณ
๏ ถิ่นฐานบ้านเมืองเรา
โชคหนุนบุญบันดาล
๏ พะม่าข้าศึกหลวง
หฤทัยไทยยำเยง
๏ เหลือผุดเจียวอยุธยา
ถูกเค้นเหมือนเช่นเคย
๏ วัดร้างเจดีย์ด้วน
โพธิ์หักปักหอไตร
๏ บ้านแตกสาแหรกขาด
หมดท่าทางหากิน
๏ ข้าศึกเลิกทัพใหญ่
กรุงร้างทางเมืองเรา
๏ ไทยแยกแตกเป็นเหล่า
มากมายหลายชุมนุม
๏ ชุมนุมตีชุมนุม
ใครอ่อนถูกฟอนฟัน
๏ หากเกิดผู้บุญหลาก
เกียรติ์แกว่นกู้แผ่นดิน
๏ พะม่าเวียนมาอีก
เหนื่อยยากตรากตรำใจ
๏ น้อยน้อยค่อยกระเตื้อง
โชคยามงามพอดี
๏ ภูเบศเกตุแผ่นดิน
โรคทับอับปัญญา
๏ เปล่าปลดหมดสิทธิโชค
เมืองไทยดังไฟเปลว
๏ ป่วนปั่นกันอีกครั้ง
แม้พะม่าจู่มาคง
๏ เคราะห์ดีมีบุรุษ
เรื่องร้ายกลายเป็นเบา
๏ ครั้งนั้นน่าหวั่นใจ
ต้นวงศ์องค์จักรี
แสนโสภิตพิศเพียงปอง
เชิดช่อฟ้าใบระกากาญจน์ ฯ
วิมลมรรคสมาทาน
อารักขาเนื้อนาบุญ ฯ
ทรงฟูมฟักรักการุญ
ถ้วนทุกหน้าสาธุการ ฯ
ต้องจับเจ่ามาเป็นนาน
ได้เชิดหน้าครานั้นเอง ฯ
ยกทัพจ้วงมาครืนเครง
พอเพลี่ยงพล้ำเขาขยำเลย ฯ
เหลือจักกล้าชูหน้าเงย
ตัวเป็นทาสชาติเป็นไทย ฯ
วิหารห้วนโบสถ์หายไป
ไตรปิฎกตกลงดิน ฯ
นอนวินาศปราศทรัพย์สิน
เที่ยวซุกซ่อนซอกซอนเขา ฯ
ยกกลับไปบ้านเมืองเขา
ให้ทัพน้อยคอยควบคุม ฯ
ต่างตั้งเจ้าเข้ามั่วสุม
คึกขันแข่งแก่งแย่งกัน ฯ
คิดควบคุมรุมโรมรัน
การปล้นฆ่าคือหากิน ฯ
บุญท่านมากเจ้าตากสิน
ตีพะม่าล่าแหลกไป ฯ
เพียรจักฉีกแผ่นดินไทย
ความปราศร้อนบ่ห่อนมี ฯ
เพียรปลดเปลื้องเครื่องยายี
เกิดโชคร้ายบ้ายบีฑา ฯ
ถึงคราวสิ้นวาสนา
ความดีดับกลับเป็นเลว ฯ
เพราะพระโรคพาแหลกเหลว
คือชีวิตจักปลิดปลง ฯ
นึกถอยหลังนั่งพิศวง
จักเป็นไฉนหนอไทยเรา ฯ
องค์เอกอุตม์สุดชาญเชาวน์
โชคยังหนุนบุญยังมี ฯ
แต่ไทยไม่หมดคนดี
ปัญญาอาจยุทธศาสตร์ทรง ฯ

๏ เสด็จเถลิงราชสิงหาสน์ นำหน้าชาติกาจรณรงค์
ยุคเข็ญเห็นตรงตรง ทรงแก้กู้สู่สวัสดี ฯ
๏ ผิวชาติปราศประมุข ย่อมมีทุกข์มายายี
ศัตรูจู่โจมตี จักรบสู้ริปูไฉน ฯ
๏ พะม่ามาห้าด้าน เราตีต้านแตกกลับไป
มาอีกจักฉีกไทย ไทยกลับฉีกอีกทุกที ฯ
๏ บ้านเมืองเรืองยศลาภ อานุภาพพระจักรี
พร้อมพรักสามัคคี จึงสุขสันต์แต่นั้นมา ฯ
๏ คาบนี้มีปราโมทย์ ทรงสมโภชราชภารา
ปีนราชย์พยุหยาตรา โดยชลมารคมากพลแมน ฯ
๏ พลเรือเสื้อแดงดาษ แลระหงส่งแสงแสน
มือกรายพายยรรยง ไม่เพริศพริ้งยิ่งเรือทรง ฯ
๏ เรือขบวนยวนตายล ดูผุดผาดเอี่ยมอาจอง
งามองค์ทรงแผ่นดิน ยกร่อนร่าท่านกบิน ฯ
๏ แลลำแม่น้ำกว้าง เรี่ยวแรงพลในชลสินธุ์
หญิงชายมากมายมี ดังเจ้าหล้ามาธรณี ฯ
๏ สวยสวยแม่สาวสาว ทั้งสองข้างทางชลธี
นวลแป้งแต่งตระการ มาชื่นชมราชสมภาร ฯ
๏ นั่นแน่แม่คนนั้น ผัดหน้าขาวในคราวงาน
อย่าอายเลยสายตา เจ้านวลพริ้งยิ่งนวลปลา ฯ
๏ แก้มแดงแสงสดสี เบือนหน้าหันหนีนัยนา
ถามนิดอย่าบิดเบือน จักถูกว่าปลาคางเบือน ฯ
๏ เนื้ออ่อนอ่อนน่วมน่วม แดงลิ้นจี่กระมังเหมือน
นิ่มนุ่มชุ่มนัยนา แก้มช้ำหรือดังชื่อปลา ฯ
๏ งามสมแม่ผมดก แม่รูปท้วมท่วมนาวา
มุ่นมวยสวยมากมี เนื้ออ่อนแน่แม่งามพี ฯ
๏ ฝูงคนมาคับคั่ง แสร้งหยิกหยกศกเสียบหวี
เอิบอิ่มปริ่มใจจง บ้างศกสั้นสรรสมทรง ฯ
๏ เหล่าเรือเหลือหลากหลาย สะพรึบพรั่งตั้งตาตรง
เครื่องยนตร์ย่นมรคา ทั้งผู้เฒ่าผู้เยาวภา ฯ
๏ กึกก้องห้องเวหา ไม่งามคล้ายเรือกันยา
แถวตามงามเป็นทิว ว่องไววิ่งยิ่งลมปลิว ฯ
๏ บ้างมาหน้ากระดาน เรือล่องฟ้ามาฉิวฉิว
เหาะเหิรแทนเดิรดิน ดังวิหคผกโผผิน ฯ
๏ แลไปปลื้มใจยิ่ง แข่งขะนานปานนกบิน
พระยศไปปลดเปลื้อง คนวิหคนกดอนเมือง ฯ
เห็นแต่สิ่งอันรองเรือง
ดูโน่นนี่ไม่มีรคาง ฯ

๏ เหลียวไปในปัจฉิม งามถนิมคือพระปราง
พระสถูปรูปรางชาง ชูยอดเยี่ยมเอี่ยมอัมพร ฯ
๏ ย่อมเห็นเป็นสัญญา พุทธศาสนาสถาวร
พระธรรมไกรกำจร เครื่องนำหน้ากล้าในบุญ ฯ
๏ จริงสุดพุทธดำรัส ทรงแสดงอัตถ์สัตยาดุลย์
รู้คุณผู้มีคุณ คราวเพลี่ยงพล้ำท่านค้ำชู ฯ
๏ ย่อมเป็นเช่นมีพื้น ที่ยันยืนแห่งดนู
ผู้ไร้กตัญญู[๑] เปรียบปราศพื้นจักยืนยัน ฯ
๏ มาเราเอาคำพระ เป็นสรณะประจำวัน
เป็นผู้รู้คุณอัน ท่านทำไว้ในคราวเพรง ฯ
๏ จักสู่สวัสดี เครื่องยายีจักยำเยง
ปรีดีมีมาเอง เพราะรู้รสพจน์พุทธองค์ ฯ
๏ ขอถวายพระพรสี่ แด่ภูมีวีระวงศ์
ทุกข์โศกโรคภัยจง แผ้วพระบาทปลดปราศเทอญ ฯ

โคลง

๏ สรวมชีพอัญชลิตชร้อง อาเศียร
ทศพิธราชธรรมเสถียร เทอดหล้า
ฉนำฉนำเนื่องจำเนียร นิรทุกข์ พระเทอญ
เผ่าพระพุทธยอดฟ้า ยิ่งฟ้าสถาวร ฯ

---

[๑] "ภูมิ เว สาธุรูปานำ กตญญูกตเวทิตา" คุณธรรมคือความเป็นผู้กตัญญูกตเวที ย่อมเป็นดุจพื้นที่สำหรับยืนยันแห่งสาธุชนทั้งหลายโดยแท้

บทความเรื่อง

พระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อประชาชนชาวไทย[๑]

ชาติไทยได้ดำรงรักษาเอกราช ผ่านพ้นภัยพิบัติ ดำรงความเป็นชาติสืบเนื่องติดต่อกันมา เป็นเวลาช้านานนับแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันนี้ เป็นเวลาเกือบ ๗๐๐ ปีแล้ว บรรพบุรุษของไทยซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขนำทางได้ต่อสู้รักษาชาติบ้านเมือง ขจัดภัยจากอริราชศัตรู พระราชทานพระราชกำหนดกฎหมาย ทรงนำหน้ารักษาแผ่นดินไทยอันอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรไว้ให้ลูกหลานไทย ตลอดจนทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองพัฒนาสร้างสรรค์ ศิลปวรรณกรรม วิทยาการ ฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม ไว้ให้เป็นแนวทางในการดำรงรักษาลักษณะไทยตลอดมา และพระบาทสมเด็จพระ-ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระมหากรุณาต่อพสกนิกรไทยเป็นล้นพ้น

ในอภิลักขิตสมัยคล้ายวันพระบรมราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นมงคลวารที่ชาวไทยทั้งปวงควรน้อมเกล้าฯ ถวายอาศิรวาทราชสดุดี รำลึกพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าในฐานะที่ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ สำคัญไว้แก่บ้านเมืองไทยเป็นอเนกประการ และควรพร้อมใจกันเฉลิมพระเกียรติ ให้ปรากฏแผ่ไพศาลยั่งยืนตลอดไป

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๓๖ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระนามเดิมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ นับเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๗ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

แม้ว่าจะมิได้ทรงเตรียมพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์มาก่อน ทั้งนี้เพราะในขณะที่ทรงพระเยาว์อยู่นั้น มีสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ ทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาทอยู่ตามลำดับแล้วหลายพระองค์จึงทรงรับการศึกษาหนักไปทางการทหาร โดยเข้าศึกษาวิชาทหารปืนใหญ่ที่โรงเรียนนายร้อยรอแยลอแคเดมี ที่ประเทศอังกฤษ แต่เมื่อทรงรับราชสมบัติแล้ว และบ้านเมืองตกอยู่ในภาวะบีบคั้นทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกสืบเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ ประกอบกับประเทศไทยต้องประสบภัยธรรมชาติ อุทกภัยครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ทำให้ผลผลิตทางเกษตรตกต่ำ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มิได้ทรงย่อท้อต่อพระราชภาระอันหนักที่จะต้องทรงแก้ไขภาวการณ์ของบ้านเมือง ทรงมีพระราชปณิธานแน่วแน่ที่จะนำความร่มเย็นเป็นสุขกลับคืนมาสู่ประชาชนให้ได้ โดยให้กระทบกระเทือนประชาชนส่วนใหญ่ให้น้อยที่สุด ทรงพระมหากรุณาธิคุณเสียสละลดเงินส่วนพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ลงจากปีละประมาณเก้าล้านบาทเหลือปีละหกล้านบาท แล้วต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ลดลงอีกเหลือสามล้านบาท และโปรดให้ปลดข้าราชการที่ไม่จำเป็นหรือหน่วยงานที่ซ้ำซ้อนลง รวมทั้งจัดเก็บภาษีจากคนมั่งมี เช่น ภาษีโรงร้าน ภาษีที่ดิน ภาษีเงินเดือน เป็นต้น เห็นได้ว่าทรงมีพระราชปณิธานมุ่งหวังประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ

พระมหากรุณาธิคุณที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การยอมสละพระราชอำนาจสิทธิขาดในการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และพระราชทานรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ตามที่คณะราษฎรทูนเกล้าฯ ถวาย ตามความเป็นจริงปรากฏเป็นที่เด่นชัดว่า การริเริ่มวางรากฐานประชาธิปไตยนั้น ได้เริ่มมาแล้วตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้ทรงริเริ่มให้มีสภาปรึกษาราชการในพระองค์และสภาปรึกษาราชการแผ่นดิน ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงริเริ่มฝึกหัดการปกครองแบบประชาธิปไตยขึ้น ใน

---

[๑] คุณหญิง กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียงเผยแพร่ทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

ดุสิตธานีเมืองจำลอง เป็นการเตรียมข้าราชบริพาร ให้รู้จักประชาธิปไตยที่ถูกต้อง เพื่อจะได้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองแท้จริง เมื่อพระราชทานรัฐธรรมนูญและในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การปรับปรุงการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาล อันเป็นรากฐานของระบอบประชาธิปไตยก็เริ่มแล้วแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ มีหลักฐานปรากฏว่า ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยากัลยาณไมตรีที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศเกี่ยวกับปัญหาของไทยรวม ๙ ข้อ มีข้อหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องการที่จะเป็นไปได้หรือไม่ที่ประเทศไทยจะมีนายกรัฐมนตรีและสภานิติบัญญัติ กับได้โปรดเกล้าฯ ให้ร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ ๑๒ มาตรา ขึ้น เมื่อไม่ได้รับความเห็นชอบจากสภาอภิรัฐมนตรี ก็มิได้ทรงละความพยายาม ได้มีพระบรมราชโองการให้ นายเรมอนด์ บี สตีเวนส์ ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศกับพระยาศรีวิสารวาจา เป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่สองขึ้น และโปรดให้ส่งไปยังอภิรัฐมนตรีสภาเพื่อนำเข้าปรึกษากัน ในวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๔๗๔ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าอภิรัฐมนตรีลงมติอย่างไร แต่สันนิษฐานว่า อภิรัฐมนตรีสภาไม่เห็นด้วย เพราะยังไม่พร้อม มีคำบอกเล่าของบุคคลต่างๆ กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ ในวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๗๔ ซึ่งเป็นเวลาที่ได้สร้างกรุงเทพฯ ครบ ๑๕๐ ปี นอกจากนั้นมีเอกสารภาษาอังกฤษ ลง วันที่ ๙ มีนาคม ๒๔๗๔ ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นหลักฐานว่าได้มีพระราชดำรัสแก่นักหนังสือพิมพ์ที่สหรัฐอเมริกาเมื่อเสด็จไปรักษาพระเนตรใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ว่า พระองค์กำลังเตรียมการจะพระราชทานรัฐธรรมนูญในไม่ช้า

อย่างไรก็ตาม เมื่อคณะราษฎรได้ปฏิวัติล้มล้างการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แล้วอัญเชิญให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ก็ทรงเห็นแก่ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองและพสกนิกร ทรงรับ และต่อมาก็ทรงลงพระปรมาภิไธยพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ปวงชนชาวไทย เมื่อ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ พระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารในครั้งนั้นเป็นหลักฐานแสดงชัดเจนว่า ทรงมีพระมหา-กรุณาธิคุณแก่ประชาราษฎร์ส่วนใหญ่เป็นสำคัญดังที่ว่า

"ด้วยได้ทราบความตามสำเนาที่ส่งไปยังกระทรวงมุรธาธร คณะทหารมีความปรารถนาจะเชิญให้ข้าพเจ้ากลับพระนคร เป็นกษัตริย์อยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าเห็นแก่ความเรียบร้อยของประชาอาณาราษฎร ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อ กับทั้งเพื่อจัดการโดยละม่อมละไมไม่ให้เกิดขึ้นชื่อว่าได้จลาจลเสียหายแก่บ้านเมือง และความจริงข้าพเจ้าได้คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงทำนองนี้ คือ มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตามพระธรรมนูญ จึงยอมรับที่จะเป็นตัวเชิด เพื่อให้คุมโครงการตั้งรัฐธรรมนูญ ให้เป็นรูปวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนูญโดยสะดวก เพราะว่าถ้าข้าพเจ้าไม่ยอมรับเป็นตัวเชิด นานาประเทศคงจะไม่ยอมรับรองรัฐบาลใหม่นี้ซึ่งจะเป็นความยากลำบากยิ่งขึ้นหลายประการ..."

เมื่อพระราชทานรัฐธรรมนูญแล้ว ก็ยังทรงติดตามการดำเนินงานของฝ่ายเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีพระราชประสงค์จะให้อำนาจการปกครองเป็นของประชาชน และให้ราษฎรได้มีเสรีภาพในการดำรงชีวิตตามระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากพระบรมราชวินิจฉัยโครงการเศรษฐกิจที่ผู้นำในการปฏิวัติคนหนึ่งนำเสนอในครั้งนั้น มีความสำคัญแสดงพระราชปณิธานและพระมหากรุณาธิคุณ แก่ประชาชนชาวไทยอย่างชัดเจนและสำคัญ ดังนี้

"...การที่จะจัดให้ราษฎรมาทำงานให้แก่รัฐบาลดังนี้ โดยรัฐบาลมีอำนาจเต็มที่ที่จะสั่งอะไรก็ได้ในเวลากำหนดเท่าใดก็ได้ ดังแผนนี้แล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่าถ้าจะทำได้ก็คงต้องใช้การบังคับกันอย่างหนัก ถึงกับต้องยิงกัน อย่าลืมว่าคนไทยนั้นรักเสรีภาพความเป็นอิสระอยู่ในเลือดแล้วเขาย่อมสละเสรีภาพให้ง่ายๆ ไม่ได้แน่ ถ้าจะต้องบังคับอย่างนี้แล้วจะสมควรละหรือเราหวังจะให้ความสุขสมบูรณ์แก่ราษฎรทั่วไป การต้องบังคับกดคอให้เขาทำงานนั้นจะจัดว่าให้ความสุขสมบูรณ์ แก่เขาอย่างไร มันจะกลายเป็นทุกข์สมบูรณ์เสียมากกว่า พึงนึกว่าการเป็นคนบังคับเขากับเป็นคนถูกบังคับนี้ต่างกัน ทางความเห็นทางความคิดของคนทั้งสองประเภทนี้ต่างกันมากทีเดียว... เพราะฉะนั้นในการนี้ถ้าจะทำได้โดยไม่ต้องมีการบังคับแล้ว ก็คงจะเป็นการดีแน่ แต่สงสัยว่าจะทำไม่ได้โดยไม่ถูกบังคับ อย่างน้อยก็คงจะต้องนำหลักเช่น "ใครที่ไม่ทำงาน ก็ ไม่ต้องกิน" ขึ้นใช้เป็นแน่ ผู้เขียนอาจจะไม่มีความประสงค์ที่จะบังคับราษฎรทำงานดังเช่นในรัสเซีย ผลที่สุดก็คงจะต้อง จำเป็นทำเพราะคงไม่มีทางอื่น..."

พร้อมกันนี้ก็ได้ทรงเสนอพระราชดำริให้พยายามชักชวนให้ราษฎรตั้งสหกรณ์ตามแนวทางที่ประเทศเดนมาร์กทำอยู่ และให้รัฐบาลส่งเสริมกิจการอุตสาหกรรมโดยให้หลักประกันแก่ผู้ลงทุนและระมัดระวัง อย่าให้ผู้ลงทุนเอาเปรียบคนงานกรรมกรมากเกินไปในทางที่ผิด และให้ตั้งนาของรัฐบาลรับคนที่ไม่มีงานทำและคนที่สมัครใจเข้ามาทำงาน ตลอดจนบำรุงการค้าขายอื่น ๆ ให้ก้าวหน้า

พระบรมราชวินิจฉัยนี้ส่องแสดงชัดเจนถึงความเป็นนักเศรษฐศาสตร์ และนักปกครองโดยเฉพาะทรงเข้าพระทัยในสถานการณ์ของโลก สถานการณ์ของบ้านเมืองไทย และทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อราษฎรไทยเป็นสำคัญ ทรงเข้าถึงปัญหาและสภาพความคิดจิตใจของราษฎรไทยอย่างถ่องแท้ ซึ่งปัญหาของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ผ่านมาแล้วจนถึงปัจจุบันก็แสดงให้เห็นว่าพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความถูกต้องถ่องแท้และซึ่งนักปกครองจะต้องใช้จิตวิทยาในการแก้ไขปัญหาของประเทศให้เหมาะสมเพื่อให้บรรลุเจตนารมณ์ของประชาธิปไตยที่แท้จริง ต่อไป

นอกจากพระราชกรณียกิจในด้านการเมืองการปกครองดังกล่าวมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงประกอบพระราชกรณียกิจสำคัญ ๆ อีกหลายประการ ล้วนแต่ทรงมุ่งเพื่อประโยชน์สุขแก่อาณาประชาราษฎร์ของพระองค์เป็นสำคัญ ได้แก่ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในภาคต่าง ๆ รวมทั้งเสด็จเชื่อมสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ เพื่อประโยชน์ทางการเมืองระหว่างประเทศ เช่น สิงคโปร์ ชวา อินโดจีนของฝรั่งเศส ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างกิจการสาธารณูปโภค และสิ่งก่อสร้างเพื่อประโยชน์สุขและความเจริญพัฒนาของประเทศและประชาชนเป็นอเนกประการ เช่น พระราชทานหนังสือส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ตั้งเป็นหอพระสมุดวชิราวุธ เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ศึกษาหาความรู้ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานพระราม ๖ สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ หรือสะพานพระ-พุทธยอดฟ้า ให้ราษฎรมีความสะดวกทางคมนาคม สะพานพระรามหกนี้มีบทบาทสำคัญมากทางเศรษฐกิจมาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ยังโปรดให้ก่อสร้างตึกอัษฎางค์ ณ โรงพยาบาลศิริราช สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กิจการรถไฟก็โปรดให้ขยายออกไปถึงชายแดนเขมร ทรงพัฒนากิจการสื่อสารคมนาคมด้าน วิทยุโทรเลขให้สามารถติดต่อกับทั่วโลกได้สะดวก ปรับปรุงการไปรษณีย์ มีการตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงเป็นครั้งแรก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้เจริญพัฒนามาเป็นสาธารณูปโภคที่สำคัญต่อเศรษฐกิจของชาติและประโยชน์สุขของปวงชน

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนัก ได้เกิดมีปัญหาผันผวนยุ่งยากในประเทศหลายประการ จนถึงเกิดการสู้รบโดยใช้กำลังอาวุธ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเศร้าสลดวิปโยค ด้วยเหตุว่า การต่อสู้รบพุ่งกันนั้นแท้จริงประชาราษฎรที่ไม่รู้เห็นในการแสวงอำนาจล้วนเป็นผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนสาหัส ต้องเสียเลือดเนื้อเสียชีวิตวิปโยคในพระราชหฤทัยเกิดขึ้นและสะสมตลอดมา เมื่อไม่ทรงสามารถกำจัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของพสกนิกรได้ จึงเสด็จไปต่างประเทศ เพื่อทรงหลีกเลี่ยงปัญหาการเกี่ยวข้องกับการแสวงอำนาจทางการเมือง และในที่สุดทรงสละราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗ โดยทรงมีพระราชหัตถเลขาแถลงความในพระราชหฤทัยตอนหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญยิ่ง แสดงให้เห็นน้ำพระทัยที่ทรงผูกพันมั่นคงต่ออาณาประชาราษฎรส่วนใหญ่ของพระองค์ดังนี้

"เมื่อผู้ก่อการรุนแรงนั้นอ้างว่ามีความประสงค์จะสถาปนารัฐธรรมนูญขึ้นเท่านั้นก็เป็นอันไม่ขัดข้องกับหลักการที่ข้าพเจ้ามีความประสงค์อยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าจึงเห็นควรโน้มตามความประสงค์ของผู้ก่อการยึดอำนาจนั้นได้ เพื่อหวังความสงบราบคาบภายในประเทศ แต่ความพยายามของข้าพเจ้าไร้ผลโดยเหตุที่ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองหาได้กระทำให้บังเกิดมีความเสรีภาพในการเมืองอย่างสมบูรณ์ไม่ และมิได้ฟังความเห็นของราษฎรโดยแท้จริง...

ข้าพเจ้าเห็นว่ารัฐบาลและพวกพ้องใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการของเสรีภาพในตัวบุคคล และหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้ใดคณะใดใช้วิธีการปกครองอย่างนั้นในนามข้าพเจ้าต่อไปได้

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่เดิมให้แก่ราษฎรทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจโดยสิทธิขาดและโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาชนราษฎร

บัดนี้ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่ให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริง ไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่าบัดนี้เป็นหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติและออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป"

เมื่อทรงสละราชสมบัติแล้วได้เสด็จประทับอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ และเสด็จสวรรคต ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๘๔ ได้มีการถวายเพลิงพระบรมศพที่สุสานโกลเดอร์กรีน กรุงลอนดอน เมื่อวันพุธที่ ๔ มิถุนายน ๒๔๘๔

ในอภิลักขิตสมัยที่วันคล้ายวันพระราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ วันที่ ๘ พฤศจิกายน ได้เวียนมาบรรจบอีกครั้งหนึ่ง จึงเป็นวาระที่ปวงชนชาวไทยผู้มีกตเวทิตาคุณจะได้พร้อมกันน้อมเกล้าฯ รำลึกถึงพระราชกรณียกิจและพระมหากรุณาธิคุณเปี่ยมล้นที่ทรงมีต่อพสกนิกรไทย ด้วยเหตุที่ว่า ระบอบประชาธิปไตยก็ดี พระมหากรุณาธิคุณที่ทรงเสียสละนานาประการเพื่อรักษาชีวิต เลือดเนื้อ เพื่อความสงบเรียบร้อยและเพื่อความร่มเย็นของอาณาประชาราษฎรไทยก็ดี ตลอดจนสาธารณูปโภคและพระราชกรณียกิจทั้งปวงที่ทรงประกอบในช่วงระยะเวลาอันสั้นที่ทรงอยู่ในราชสมบัติก็ดี ล้วนแต่ได้สืบทอดมาเป็นคุณประโยชน์ในการดำรงชีวิต ดำรงรักษาชาติบ้านเมือง และความเป็นไทยทั้งสิ้น จึงขอเชิญชวนประชาชนชาวไทยทั้งปวงพร้อมกันน้อมถวายสักการะสดุดีเฉลิมพระเกียรติให้ปรากฏสืบไปชั่วกาลนาน

สวัสดี

จดหมายเหตุ
เรื่อง พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความเป็นมาในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์

เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามแก่ประชาชนชาวไทย อันถือเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญยิ่งเหตุการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์การปกครองของประเทศ ที่พระมหากษัตริย์ทรงสละพระราชอำนาจอันล้นพ้นของพระองค์ให้แก่ปวงชนชาวไทย นำประเทศชาติเข้าสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ทำให้ประเทศเจริญก้าวหน้าในด้านการปกครองทัดเทียมนานาอารยประเทศ หลังจากประเทศไทยได้มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแล้ว บรรดาสมาชิกรัฐสภาและรัฐบาลในแต่ละสมัยต่างรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น จึงได้มีการเรียกร้องให้มีการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นในเวลาต่อมา

ความเคลื่อนไหวในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เริ่มขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ นายประเสริฐ ปัทมสุคนธ์ เลขาธิการรัฐสภาในสมัยนั้น ได้มีบันทึกลงวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๑๒ ถึงพันเอก นายวรการบัญชาประธานรัฐสภา (ผ่านประธานสภาผู้แทนราษฎร) เกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารรัฐสภาหลังใหม่ หรือสำนักงานเลขาธิการรัฐสภาในปัจจุบัน ความตอนหนึ่งว่า *"ความต้องการของรัฐสภา นอกจากห้องประชุมสภา ห้องประชุมกรรมาธิการ สโมสรรัฐสภา และห้องทำงานของสมาชิกแล้ว กระผมได้ปรึกษาหารือกับประธานอนุกรรมการเขียนแบบให้เตรียมหาสถานที่ตั้งอนุสาวรีย์พระราชทานรัฐธรรมนูญไว้ด้วย โดยตั้งความมุ่งหมายไว้ว่าอนุสาวรีย์นั้น จะแสดงถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ ตามที่คณะราษฎรได้กราบบังคมทูลขอพระราชทาน ได้แจ้งแก่นายช่างผู้ออกแบบว่า ถ้าสามารถจะทำได้ก็จะให้มีพระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับยืนอยู่หน้าอาคารสำนักงานที่จะสร้างใหม่บนพระแท่นคล้ายอนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เชิงสะพานพุทธยอดฟ้า ประทับยืนยื่นพระหัตถ์แสดงการพระราชทานรัฐธรรมนูญให้กับปวงชนและ ณ ที่ตรงพระพักตร์พระองค์ท่าน ระยะห่างพอสมควร จะมีรัฐธรรมนูญประดิษฐานตั้งอยู่บนแท่นลดหลั่นกันมา ห่างพอสมควร ซึ่งเป็นการแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานรัฐธรรมนูญ ณ เบื้องหลังพระองค์ท่านที่ทรงประทับยืนอยู่นั้น จะมีผนังคอนกรีตแสดงภาพเป็นรูปปวงชนชาวไทย แสดงกิริยาอาการปีติยินดีในการได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญ*

นายช่างผู้เขียนแบบ ก็ได้แสดงหุ่นจำลองสำนักงานเลขาธิการรัฐสภาขึ้นแล้ว โดยมีแท่นที่จะประดิษฐานอนุสาวรีย์ดังกล่าวไว้..."

ในระยะเวลาไล่เลี่ยกันนั้นเอง นายเผด็จ จิราภรณ์ สมาชิกวุฒิสภาก็ได้เสนอความเห็นให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้าตึกรัฐสภาใหม่ และคณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๑๒ ลงมติให้กระทรวงมหาดไทยรับไปพิจารณา แล้วเสนอความเห็นมาเพื่อประกอบการพิจารณาของคณะรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง

พันเอก นายวรการบัญชา ประธานรัฐสภา ได้มีหนังสือลงวันที่ ๗ มกราคม ๒๕๑๓ ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ให้ความเห็นว่า สมควรมีอนุสาวรีย์พระราชทานรัฐธรรมนูญประดิษฐานอยู่หน้าตึกรัฐสภาที่สร้างขึ้นใหม่ ดังข้อความตอนหนึ่งในบันทึกว่า *"เกี่ยวกับการสร้างสำนักงานเลขาธิการรัฐสภาซึ่งเป็นอาคารหลังใหญ่ มีสภาพโอ่โถงพอสมควรนั้น เดิมเจ้าหน้าที่ได้ดำริจะให้มีอนุสาวรีย์พระราชทานรัฐธรรมนูญประดิษฐานอยู่หน้าตัวอาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่ด้วย มีรายละเอียด*

ตามบันทึกของเจ้าหน้าที่ที่บันทึกเสนอความดำรินี้ต่อรองประธานรัฐสภา และข้าพเจ้า ดังที่ได้ส่งบันทึกนั้นมาพร้อมนี้ ความดำริของเจ้าหน้าที่สภาและนายช่างผู้ออกแบบนั้น ได้ปรึกษาหารือกันไว้ก่อนแล้ว แต่ที่มิได้เสนอมาแต่แรกก็เพราะรอให้ได้รับอนุมัติในเรื่องการก่อสร้างสำนักงานเลขาธิการรัฐสภาเสียก่อน"

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอดังกล่าวนี้ก็ได้หยุดชะงักไป เนื่องจากคณะรัฐมนตรีมิได้ยกเรื่องขึ้นพิจารณา จนกระทั่งอาคารรัฐสภาใหม่ได้ก่อสร้างแล้วเสร็จ และบริเวณที่ดำริจะสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ก็ได้สร้างสระน้ำพุและดอกไม้ทองขึ้นแทน

ในวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๑๔ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มหนึ่งประกอบด้วย

๑. นายประมวล กุลมาตย์
๒. พลโท เฉลิม อินทะกนก
๓. นายยศ อินทรโกมาลย์สุต
๔. นายปรีดา อร่าม
๕. นายถาวร ไชยสุวรรณ
๖. นายอายุทธ ฝ่ายคุณวงศ์
๗. นายสมบูรณ์ เดชสุภา
๘. นายสุวรรณ ธนกัญญา
๙. นายโบแดง จันตะเสน
๑๐. นายอนันต์ สุขสันต์
๑๑. นายสุธน ชื่นสมจิตต์
๑๒. นายญาติ ไหวดี

ได้ทำหนังสือถึง จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ขอให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ บริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคมมีความตอนหนึ่งในบันทึกว่า *"เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ ๗ แห่งราชวงศ์จักรี ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ซึ่งประกอบด้วย ทศพิธราชธรรมอันยอดเยี่ยมได้ครองราชย์มาเป็นเวลา ๙ ปี และได้พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่คณะราษฎร เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ เพื่อให้ประเทศไทยปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ในที่สุด พระองค์ได้สละราชสมบัติและเสด็จฯ ไปประทับอยู่ในประเทศอังกฤษจนกระทั่งสวรรคต*

นับว่าพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ ได้มีพระมหากรุณาธิคุณแก่ประชาชนชาวไทยทั้งชาติอย่างหาที่เปรียบมิได้ และถ้ามิใช่พระมหากษัตริย์พระองค์นี้พระราชทานรัฐธรรมนูญแก่คณะราษฎรแล้ว เราก็ยังไม่มีโอกาสได้เป็นประชาธิปไตยมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

บัดนี้เราเห็นว่าเป็นการสมควรที่จะได้แสดงความจงรักภักดีถวายความกตัญญูกตเวทีต่อพระองค์ซึ่งทรงล่วงลับไปแล้ว เห็นว่าควรจะได้สร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ไว้ ณ บริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคม โดยสร้างด้วยโลหะขนาดเท่าพระองค์จริง ประทับยืนบนพระแท่นในฉลองพระองค์จอมทัพไทย

ข้าพเจ้าพร้อมด้วยเพื่อนสมาชิก ขอความกรุณา ฯพณฯ ได้โปรดนำเรื่องนี้เข้าปรึกษาหารือในคณะรัฐมนตรี เพื่อพิจารณาดำเนินการก่อสร้างเป็นการด่วน ให้ทันปีงบประมาณ ๒๕๑๕ หวังว่า ฯพณฯ คงพิจารณาด้วยดีและคงสนับสนุนความคิดเห็นอันนี้แน่นอน"

แต่บันทึกเสนอของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มนี้ ก็ยังไม่มีผลที่จะก่อให้เกิดการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นได้

วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๑๗ นายประมวล กุลมาตย์ สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติและคณะ ซึ่งประกอบด้วย

๑. นายบุญยิ่ง นันทาภิวัฒน์
๒. หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์
๓. พลโท เจริญ พงษ์พานิช
๔. นายสถาปน์ ศิริขันธ์
๕. นายบุญเท่ง ทองสวัสดิ์
๖. นายทวิช กลิ่นประทุม
๗. นางแร่ม พรหโมบล บุณยประสพ
๘. นายทองหยด จิตตะวีระ
๙. นายบุญถม เย็นมะโนช
๑๐. นายประหยัด ศ. นาคะนาท

ได้เสนอความเห็นขอให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ บริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งมีหลักการสำคัญเช่นเดียวกับบันทึกเสนอเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ แต่ทว่าในครั้งนี้ ได้เสนอแนะให้มอบหมายงานในการจัดสร้างให้สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา เป็นเจ้าของเรื่อง

หลังจากเวลาได้ผ่านมาประมาณสี่เดือนเศษ นายประมวล กุลมาตย์ สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติได้ตั้งกระทู้ถามนายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรีขณะนั้นเรื่องขอให้สร้างอนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ บริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคม ลงวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๗ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๑๗ ลงมติเห็นชอบด้วยในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ บริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคม โดยมอบให้สำนักงานเลขาธิการรัฐสภาเป็นเจ้าของเรื่อง สำหรับการเงินควรให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมสร้างและทางรัฐบาลจะช่วยสมทบตามกำลังเงินงบประมาณ พร้อมกันนี้ได้มีหนังสือด่วนมากถึงประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช) ด้วย

ครั้นในวันศุกร์ที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๗ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรีจึงได้มอบหมายให้ นายประกอบ หุตะสิงห์ รองนายกรัฐมนตรี เป็นผู้ตอบกระทู้ถาม แจ้งให้ทราบถึงมติของคณะรัฐมนตรี ดังกล่าว

หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ จึงได้มีคำสั่งเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๑๗ แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น ๒ คณะ คือ คณะกรรมการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และคณะกรรมการหาทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

คณะกรรมการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย

๑. หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช
๒. พลเอก สำราญ แพทยกุล
๓. นายประภาศน์ อวยชัย
๔. นายจรูญพันธ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
๕. หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์
๖. นายบุญธรรม ทองไข่มุกด์
๗. นาวาเอก สมภพ ภิรมย์ ร.น.
๘. หม่อมหลวงปีย์ มาลากุล
๙. นายพงษ์ สารสิน
๑๐. นายแสงอรุณ รัตกสิกร

๑๑. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์
๑๒. นายปกรณ์ เล็กสน
๑๓. นายสนิท ดิษฐพันธุ์
๑๔. นายเผด็จ จิราภรณ์
๑๕. นายประมวล กุลมาตย์
๑๖. นายประสิทธิ์ ศรีสุชาต

คณะกรรมการหาทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย

๑. คุณหญิงเลอศักดิ์ สมบัติศิริ
๒. คุณหญิงสมศรี เจริญรัชต์ภาคย์
๓. นางชนัตถ์ ปิยะอุย
๔. นายประจวบ ภิรมย์ภักดี
๕. นายบุญชู โรจนเสถียร
๖. นายนพพร บุณยฤทธิ์
๗. นายสนิท เอกชัย
๘. นายกำพล วัชรพล
๙. หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์
๑๐. นายบัญชา ล่ำซำ
๑๑. นายสนอง ตู้จินดา
๑๒. นายบรรเจิด ชลวิจารณ์

ในวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๑๗ ได้มีการประชุมคณะกรรมการจัดสร้างและหาทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นครั้งแรก ณ ห้องประชุมกรรมาธิการ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา โดยมีหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นประธานที่ประชุม ที่ประชุมมีมติให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางด้านทิศตะวันออกขององค์พระที่นั่งอนันตสมาคม และได้ตั้งคณะอนุกรรมการออกแบบพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ เพื่อพิจารณาออกแบบพระบรมรูป ขนาด และความเหมาะสม ให้สอดคล้องกับพระที่นั่งอนันตสมาคม

คณะอนุกรรมการออกแบบพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย

๑. นาวาเอก สมภพ ภิรมย์ ร.น.	ประธานอนุกรรมการ
๒. หม่อมหลวงปีย์ มาลากุล	อนุกรรมการ
๓. หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์	อนุกรรมการ
๔. นายสนิท ดิษฐพันธุ์	อนุกรรมการ
๕. นายปกรณ์ เล็กสน	อนุกรรมการ
๖. นางจันทร์ลัดดา น้ำทิพย์	อนุกรรมการ
๗. นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ	อนุกรรมการ
๘. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์	อนุกรรมการ
๙. นายแสงอรุณ รัตกสิกร	อนุกรรมการ
๑๐. นายอนันต์ สวัสดิสวนีย์	อนุกรรมการ
๑๑. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการและเลขานุการ

หลังจากที่หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้พ้นตำแหน่งไป นายประภาศน์ อวยชัย ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติคนต่อมาได้ออกคำสั่งปรับปรุงคณะกรรมการใหม่ ลงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๑๗ โดยตั้งกรรมการเพิ่มขึ้นอีก คือ นายบุญชนะ อัตถากร เป็นกรรมการจัดสร้าง และนายเพทาย อมาตยกุล เป็นกรรมการหาทุน ทั้งนี้ ประธานคณะกรรมการก็คือ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ตามเดิม

ในวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๑๘ มีการประชุมคณะกรรมการจัดสร้างและคณะกรรมการหาทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครั้งที่ ๒) โดยมี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นประธานในที่ประชุม และที่ประชุมได้ตั้ง**คณะอนุกรรมการเรียบเรียงจัดทำพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว** ขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วย

๑. นายเผด็จ จิราภรณ์
๒. นายปรีดา วัชรางกูร
๓. นางชูศรี สวัสดิสงคราม
๔. นายประสิทธิ์ ศรีสุชาต
๕. หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์
๖. นายประภาศน์ อวยชัย
๗. หม่อมหลวงปีย์ มาลากุล

ต่อมาในวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๑๘ นายประสิทธิ์ ศรีสุชาต เลขาธิการรัฐสภา ได้ทำหนังสือเชิญ นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ประธานสภาผู้แทนราษฎร และนายจิตติ ติงศภัทิย์ ประธานวุฒิสภา เข้าร่วมเป็นกรรมการจัดสร้างด้วย ทั้งนี้เป็นไปตามมติของที่ประชุมคณะกรรมการจัดสร้างและคณะกรรมการหาทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ที่ได้มีการประชุมครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๑๘

นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ประธานรัฐสภา ได้ทำหนังสือ ลงวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๘ ถึงเลขาธิการพระราชวังขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาฯ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตใช้บริเวณด้านตะวันออกของพระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นที่สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ซึ่งเลขาธิการพระราชวังได้มีหนังสือตอบมาเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๘ ว่า *"...สำนักพระราชวังได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต..."*

การดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์

อย่างไรก็ตามในช่วงเวลา ๒ - ๓ ปีต่อมา มีความผันผวนทางการเมือง เปลี่ยนสมาชิกรัฐสภาหลายครั้งและเปลี่ยนรัฐบาลหลายชุด เป็นเหตุให้การพิจารณาสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ นี้ล่าช้าไป หลังจากการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ และได้มีประกาศแต่งตั้งสมาชิกสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินขึ้นในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๙ พลอากาศเอกหะริน หงสกุล ประธานสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน จึงได้ดำเนินงานเพื่อจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ต่อไป ดังมีความตอนหนึ่งจากรายงานการประชุมคณะกรรมการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งที่ ๑/๒๕๒๐ ว่า

"...พอตั้งสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเสร็จ รองประธานสภาคนที่สอง คือ อาจารย์เกรียง กีรติกร ก็ได้มาเตือนกระผมว่าควรจะรื้อฟื้นเรื่องการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ขึ้นใหม่ และให้รีบทำให้เสร็จโดยเร็ว กระผมได้ค้นเรื่องเก่าๆ ดูโดยตลอด ก็เห็นว่ามีคณะกรรมการเดิมอยู่แล้ว และไม่มีการประกาศยกเลิก ก็ไม่ควรจะเข้าไปก้าวก่ายกับกรรมการชุดเดิม และได้มีหนังสือกราบเรียน หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ประธานคณะกรรมการจัดสร้างไป แล้วก็มีหนังสือ เรียน คุณบรรเจิด ชลวิจารณ์ ประธานกรรมการหาทุน ว่าท่านได้ดำเนินการไปแล้วแค่ไหน แล้วท่านจะทำอย่างไร

ต่อไป ทางรัฐสภาใหม่พร้อมเสมอที่จะให้ความร่วมมือให้ความสะดวกทุกประการ... ท่านก็ตอบมาทั้ง ๒ ท่าน บอกว่าท่านเข้าใจผิด ท่านคิดว่าเมื่อท่านพ้นจากสมาชิกภาพของรัฐสภาไปแล้ว ท่านคงจะพ้นสภาพกรรมการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ด้วย แต่ถ้าเผื่อว่าท่านยังไม่พ้นก็ขอลาออกตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปทั้งสองท่าน กระผมก็สบายใจเมื่อท่านไม่ทำแล้ว ท่านลาออกไปแล้ว เราก็ทำได้เต็มที่ แต่ในระหว่างที่รอการติดต่ออยู่นี้เพื่อไม่ให้เสียเวลา กระผมก็ได้หารือกับรองประธานสภา ๒ ท่าน คือ ดร. อุกฤษ[๑] และอาจารย์เกรียง กับเลขาธิการรัฐสภาและรองเลขาธิการรัฐสภา ในขณะเดียวกันก็ได้เชิญผู้อำนวยการกองหัตถศิลป กรมศิลปากร คือ คุณสนิท ดิษฐพันธุ์ กับหม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์ ผู้ซึ่งเคยร่วมงานกับท่านอดีตอธิบดี สมภพ ภิรมย์ มาโดยใกล้ชิดโดยตลอดตั้งแต่ต้นมาหารือกัน ก็ตกลงกันเป็นการภายในว่าเราควรจะใช้แบบพระบรมราชานุสาวรีย์เดิมที่นาวาเอกสมภพ ภิรมย์ ได้ออกแบบไว้แล้วตั้งแต่ต้น เพราะว่าสง่างามสมภาคภูมิและไม่ต้องเสียเวลาออกแบบใหม่อีก เพราะทางกรมศิลปากรบอกว่า ถ้าจะออกแบบใหม่อีกก็ใช้เวลาเป็นปีกว่าจะได้ลงมือสร้างได้ นอกจากนั้นก็เห็นควรจะสร้างโรงงานภายในบริเวณรัฐสภานี่เอง เพราะกรมศิลปากรไม่มีที่พอจะสร้างโรงหล่อขนาดใหญ่ และการสร้างที่นี่สำเร็จขึ้นมาได้ สมาชิกสภาปฏิรูป เวลามีประชุมจะได้แวะดูด้วยว่า งานก้าวหน้าไปแค่ไหนแล้ว นอกจากนั้นพวกหนังสือพิมพ์ที่มาสังเกตการณ์ประชุมสภาจะได้แวะดูและช่วยไปโฆษณาทั้งจะเป็นกำลังใจของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรที่ทำงานปั้นการหล่อพระบรมรูปนี้ด้วย...”

จากนั้นสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินจึงได้ดำเนินการแต่งตั้งกรรมการชุดใหม่ขึ้น เพื่อดำเนินงานสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ต่อไป ตลอดจนเรื่องการสร้างเหรียญพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และการเตรียมงบประมาณในการสร้าง ดังมีใจความตอนหนึ่งที่พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ได้กล่าวไว้ในรายงานการประชุมฯ ครั้งที่ ๔ ดังนี้

“...เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๒๐ ผมขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต สร้างเหรียญพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยให้กรมศิลปากรออกแบบ ให้กรมธนารักษ์เป็นผู้จัดการสร้าง เพื่อพระราชทานแก่ผู้ที่ช่วยสมทบออกเงินสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างได้ในวันเดียวกันนี้เอง ผมได้ของบประมาณไปยังรัฐบาลแล้วไปชี้แจงด้วยตัวเองกับนายกรัฐมนตรี ว่าเท่าที่คณะรัฐมนตรีเคยบอกว่าจะช่วยเหลือเงินงบประมาณมาก็หลายปีแล้วไม่เห็นดำเนินการอย่างใดเลย นายกรัฐมนตรีธานินทร์ กรัยวิเชียร ก็บอกว่า เอาละทั้งๆ ที่ไม่ได้ตั้งงบไว้ ที่ผมไปพูดก็ใกล้หมดงบประมาณปี ๒๕๒๐ แล้ว ท่านก็บอกว่า เอาตกลงเอาไป ๑ ล้านบาท ตามที่ผมขอในปี ๒๕๒๐ แล้วผมขออีก ๙ ล้านบาท คือผมขอทั้งหมด ๑๐ ล้านบาท เพราะว่าคณะกรรมการชุดเดิมคำนวณไว้ว่า การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ นี้จะต้องใช้เงินระหว่าง ๑๑ ล้าน ถึง ๑๕ ล้านบาท ผมก็คิดว่าจะขอรัฐบาลสัก ๑๐ ล้านบาท นอกจากนั้นจะขอเรี่ยไรเอา นายกรัฐมนตรีธานินทร์ท่านบอกว่าเอาไปในปี ๒๕๒๐ นี่ ๑ ล้าน ส่วนอีก ๙ ล้านบาทนี่ ผมขอแบ่งใช้ ๒ ปี คือ ในงบประมาณ ๒๕๒๑ กับ ๒๕๒๒ เอาละให้ปีเดียวหมดเลย ๙ ล้านบาทในงบประมาณปี ๒๕๒๑ เพราะฉะนั้นผู้ที่มีบุญคุณอย่างมากกับการสร้างอนุสาวรีย์ครั้งนี้ ผมก็จะต้องขอยกย่องครับ คือใครจะไปตำหนิอย่างไรก็แล้วแต่ แต่ว่ารัฐบาลธานินทร์นี้เป็นผู้อนุมัติงบประมาณ ๑๐ ล้านบาทให้ แล้วก็ ๙ ล้านบาทนี่ให้ทันทีเลย ในงบประมาณปี ๒๕๒๑ นี่ ปัจจุบันนี้ให้มาเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้นเราก็เดินเครื่องเรื่อยๆ มาไม่มีการหยุด...”

ต่อมาสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินได้สิ้นสุดลงเนื่องจากการปฏิวัติเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๐ และได้มีการแต่งตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติขึ้นในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๐ พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานสภาฯ และคณะกรรมการชุดต่างๆ ก็ได้ดำเนินการสืบเนื่องต่อมาโดยตลอด และได้มีคำสั่งประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติที่ ๓/๒๕๒๑ ลงวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๒๑ ให้ปรับปรุงคณะกรรมการชุดต่างๆ ที่ได้ตั้งขึ้น ๔ คณะ ดังต่อไปนี้

---

[๑] นายอุกฤษ มงคลนาวิน

๑. คณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. ประธานรัฐสภา	เป็นประธานกรรมการ
๒. รองประธานรัฐสภา (ทั้งสองท่าน)	เป็นรองประธานกรรมการ
๓. หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์	เป็นกรรมการที่ปรึกษา
๔. นายประภาศน์ อวยชัย	เป็นกรรมการที่ปรึกษา
๕. นายอุกฤษ มงคลนาวิน	เป็นกรรมการที่ปรึกษา
๖. นายเกรียง กีรติกร	เป็นกรรมการที่ปรึกษา[๑]
๗. อธิบดีกรมธนารักษ์หรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๘. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์หรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๙. อธิบดีกรมโยธาธิการหรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๑๐. อธิบดีกรมศิลปากรหรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๑๑. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครหรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๑๒. เลขาธิการคณะรัฐมนตรีหรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๑๓. เลขาธิการพระราชวังหรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๑๔. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณหรือผู้แทน	เป็นกรรมการ
๑๕. นายประมวล กุลมาตย์	เป็นกรรมการ
๑๖. เลขาธิการรัฐสภา	เป็นกรรมการและเลขานุการ
๑๗. ผู้อำนวยการกอง กองกลาง (สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา)	เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. คณะกรรมการหาทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. พลอากาศเอก หะริน หงสกุล	เป็นประธานกรรมการ[๒]
๒. นายวิญญู อังคณารักษ์	เป็นกรรมการที่ปรึกษา
๓. พันตำรวจเอก เกียรติศักดิ์ ประภาวัต	เป็นกรรมการ
๔. นายไกรสีห์ ทองเปล่งศรี	เป็นกรรมการ
๕. พลอากาศโท จอม กุลละวณิชย์	เป็นกรรมการ
๖. นายเฉลิม ประจวบเหมาะ	เป็นกรรมการ
๗. นายเฉลิม อยู่วิทยา	เป็นกรรมการ
๘. นายเฉลียว อยู่วิทยา	เป็นกรรมการ
๙. นายชนะ รุ่งแสง	เป็นกรรมการ
๑๐. นายชลอ ทองสุพรรณ	เป็นกรรมการ
๑๑. นายชัชวาลย์ อภิบาลศรี	เป็นกรรมการ
๑๒. นายชาญชัย ลี้ถาวร	เป็นกรรมการ
๑๓. พลเอก โชติ หิรัณยัษฐิติ	เป็นกรรมการ

---

[๑] ภายหลังได้มีการตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาเพิ่มเติม คือ (๑) พลอากาศเอก กมล เดชะตุงคะ (๒) นายสนอง ตู้จินดา (๓) นายมงคล สุคนธชจร (๔) นายเทียม ไชยนันทน์

[๒] ต่อมาที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการฯ มีมติให้แต่งตั้ง นายสนอง ตู้จินดา รองประธานวุฒิสภาคนที่ ๒ เป็นประธานคณะกรรมการจัดหาทุนฯ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๒

๑๔. นายดำรง สุนทรศารทูล	เป็นกรรมการ
๑๕. พันตรี หม่อมราชวงศ์ถวัลย์มงคล โสณกุล	เป็นกรรมการ
๑๖. นาวาอากาศโท ทินกร พันธุ์กระวี	เป็นกรรมการ
๑๗. นายบรรเจิด ชลวิจารณ์	เป็นกรรมการ
๑๘. นายบรรหาร ศิลปอาชา	เป็นกรรมการ
๑๙. นายบุญถม เย็นมะโนช	เป็นกรรมการ
๒๐. นายประทีป ศิริวิบูลย์	เป็นกรรมการ
๒๑. นายประสิทธิ์ ลุลิตานนท์	เป็นกรรมการ
๒๒. นายเปล่งศักดิ์ ประกาศเภสัช	เป็นกรรมการ
๒๓. นายพงษ์ สารสิน	เป็นกรรมการ
๒๔. นายพิทักษ์ บุญพจน์สุนทร	เป็นกรรมการ
๒๕. นายพินิจ ลีนะวัต	เป็นกรรมการ
๒๖. นายไพโรจน์ โรจนตันติ	เป็นกรรมการ
๒๗. นายยงศิลป เรืองศุข	เป็นกรรมการ
๒๘. นายรองสนิท โชติกเสถียร	เป็นกรรมการ
๒๙. นายวิวัฒน์ สุวรรณนภาศรี	เป็นกรรมการ
๓๐. นายสถิตย์ พรหมสุทธิ	เป็นกรรมการ
๓๑. นายสุขุม นวพันธุ์	เป็นกรรมการ
๓๒. นายอบ วสุรัตน์	เป็นกรรมการ
๓๓. พันเอก อุดม ทวีวัฒน์	เป็นกรรมการ
๓๔. นายอุเทน เตชะไพบูลย์	เป็นกรรมการ
๓๕. รองเลขาธิการรัฐสภา	เป็นกรรมการและเลขานุการ
๓๖. หัวหน้ากอง กองคลังและพัสดุ (สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา)	เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓. คณะกรรมการดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. นายเกรียง กีรติกร	เป็นประธานกรรมการ
๒. อธิบดีกรมศิลปากร	เป็นรองประธานกรรมการ
๓. อธิบดีกรมโยธาธิการ	เป็นรองประธานกรรมการ
๔. นาวาเอก สมภพ ภิรมย์ ร.น.	เป็นรองประธานกรรมการ
๕. นายประเทือง กีรติบุตร	เป็นกรรมการที่ปรึกษา
๖. ร้อยเอก กฤษฎา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา	เป็นกรรมการ
๗. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์	เป็นกรรมการ
๘. นางจันทร์ลัดดา น้ำทิพย์	เป็นกรรมการ
๙. นายดวง ยศสุนทร	เป็นกรรมการ
๑๐. คุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันทน์	เป็นกรรมการ
๑๑. นายปกรณ์ เล็กสน	เป็นกรรมการ
๑๒. นายประเวศ ลิมปรังษี	เป็นกรรมการ
๑๓. นายพินิจ สุวรรณบุณย์	เป็นกรรมการ

๑๔. นายไพฑูรย์ เมืองสมบูรณ์ เป็นกรรมการ
๑๕. นายเศวต ธนประดิษฐ์ เป็นกรรมการ
๑๖. นายสนิท ดิษฐพันธุ์ เป็นกรรมการ
๑๗. นายสาโรช จารักษ์ เป็นกรรมการ
๑๘. นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ เป็นกรรมการ
๑๙. หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ เป็นกรรมการ
๒๐. นายแสงอรุณ รัตกสิกร เป็นกรรมการ
๒๑. นายอนันต์ สวัสดิสวนีย์ เป็นกรรมการ
๒๒. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เป็นกรรมการและเลขานุการ
๒๓. นายวัชรินทร์ จอมพลาพล เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๔. คณะกรรมการประชาสัมพันธ์การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. พลโท เฉลิมชัย จารุวัสตร์ เป็นประธานกรรมการ*
๒. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์หรือผู้แทน เป็นกรรมการที่ปรึกษา
๓. พลตรี กระวี สุทัศน์ ณ อยุธยา เป็นกรรมการ
๔. นาวาอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ เป็นกรรมการ
๕. หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ เป็นกรรมการ
๖. นายเปล่งศักดิ์ ประภาศเภสัช เป็นกรรมการ
๗. นางวิมล เจียมเจริญ เป็นกรรมการ
๘. นายสงวน มัทวพันธุ์ เป็นกรรมการ
๙. พันเอก สมชาย หิรัญกิจ เป็นกรรมการ
๑๐. หัวหน้ากองจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นกรรมการ
๑๑. นายอาคม มกรานนท์ เป็นกรรมการ
๑๒. หัวหน้ากอง กองการประชาสัมพันธ์ (สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา) เป็นกรรมการและเลขานุการ

สำหรับหลักเกณฑ์ในการแต่งตั้งกรรมการนั้น พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ได้กล่าวไว้ในรายงานการประชุม มีความว่า *"...๑. ถ้าเป็นข้าราชการก็ตั้งได้ เพราะว่านายกรัฐมนตรีอนุมัติแล้วในหลักการ ๒. ถ้าเป็นสมาชิกสภาก็อนุญาตตั้งได้เลย ในนามของประธานสภา ก็ขอตั้งสมาชิกสภาเป็นกรรมการได้เลย ๓. ถ้าเป็นบุคคลภายนอกก็ส่งคนไปทาบทามก่อนว่ายินดีจะรับหรือไม่ โดยมากก็เป็นพวกกรรมการหาทุน ถ้าท่านยินดีรับก็ออกหนังสือเชิญไปแล้วก็ออกคำสั่งตั้งเป็นกรรมการ"*

การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับขนาดและรูปลักษณะของพระบรมราชานุสาวรีย์ก่อนที่จะได้สร้างจริง ได้มีการเปลี่ยนแปลงตลอดมาตั้งแต่สมัยที่มีความคิดเริ่มแรกที่จะจัดสร้าง กล่าวคือ ในสมัยที่พันเอก นายวรการบัญชา เป็นประธานรัฐสภา สำนักงานเลขาธิการรัฐสภามีความคิดในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรูป

* นายอุกฤษ มงคลนาวิน เคยอยู่ในตำแหน่งนี้มาก่อน เมื่อแต่งตั้งพลโท เฉลิมชัย จารุวัสตร์ แล้ว นายอุกฤษได้รับเชิญให้เป็นกรรมการที่ปรึกษา ต่อมาที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการฯ มีมติให้แต่งตั้ง พลอากาศเอก กมล เดชะตุงคะ รองประธานวุฒิสภาคนที่ ๑ เป็นประธานคณะกรรมการประชาสัมพันธ์ฯ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๒

ลักษณะทรงยืนบนพระแท่น ทรงยื่นพระหัตถ์แสดงการพระราชทานรัฐธรรมนูญ และ ณ ที่ตรงพระพักตร์ของพระองค์ระยะห่างพอสมควร จะมีรัฐธรรมนูญประดิษฐานอยู่บนแท่นลดหลั่นกันมา ซึ่งเป็นการแสดงว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานรัฐธรรมนูญ ณ เบื้องหลังของพระองค์ท่าน จะมีผนังคอนกรีตแสดงภาพเป็นรูปปวงชนชาวไทยแสดงอาการปีติยินดีในการที่ได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญ

ต่อมาในสมัยหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ คณะอนุกรรมการออกแบบฯ ในสมัยนั้นมีมติเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ ว่าจะสร้างพระบรมรูปที่ทรงเครื่องบรมราชภูษิตาภรณ์ ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎ ประทับเหนือพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ประดิษฐานอยู่บนแท่นฐาน ที่แท่นฐานจะอัญเชิญกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมาจารึกไว้ให้เห็นอย่างเด่นชัด ขนาดของพระบรมรูปอาจเป็นสองเท่าหรือเท่าครึ่ง มีสุนทรียภาพเช่นพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า มีฉากหลังพระบรมรูปเป็นสถาปัตยกรรมแบบยุโรปที่เรียกว่าแบบเรอเนซอง เพื่อให้เข้ากับสถาปัตยกรรมของพระที่นั่งอนันตสมาคม รอบบริเวณเนินอนุสาวรีย์จะสร้างเป็นรั้ว รอบเตี้ยๆ กันบุคคลภายนอกเข้าไปในเขตพระราชฐาน และอาจมีน้ำพุสองข้างลานเพื่อความสวยงาม มีพิพิธภัณฑ์ประชาธิปไตยอยู่ใต้พระบรมราชานุสาวรีย์

สมัยสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน คณะกรรมการดำเนินการสร้างฯ ได้ประชุมหารือกันแล้วมีมติให้สร้างพระบรมรูปขนาดหนึ่งเท่าครึ่งของพระองค์จริง ทรงเครื่องบรมราชภูษิตาภรณ์ ฉลองพระองค์ครุย สวมพระชฎามหากฐินปักขนนกการเวก ประทับเหนือพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ พระหัตถ์วางเหนือพระเพลาทั้งสองข้าง ฉากหลังของพระบรมรูปเป็นแบบเรอเนซอง ส่วนการสร้างพิพิธภัณฑ์ข้างใต้เห็นสมควรให้งด ด้วยเหตุผลว่า

๑. ทางฝ่ายสำนักงานเลขาธิการรัฐสภามีความมุ่งหมายจะสร้างพิพิธภัณฑ์การปกครองอยู่แล้ว

๒. การสร้างพิพิธภัณฑ์ไว้ใต้ฐานพระบรมราชานุสาวรีย์เพื่อเก็บสิ่งของเครื่องที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์นั้น บุคคลเหยียบย่ำอยู่ข้างบนเป็นการไม่สมควร

๓. เนื้อที่ไม่พอ พิพิธภัณฑ์จะมีขนาดเล็กเกินไปสำหรับจะเป็นพิพิธภัณฑ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๔. ถ้าฝนตกรั่วไหลจะทำให้พิพิธภัณฑ์เสียหายได้

ต่อมา คณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้ทบทวนมติเกี่ยวกับสถานที่สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ใหม่ แล้วมีมติในการประชุมเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒ ให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอย้ายสถานที่สร้างจากบริเวณด้านทิศตะวันออกขององค์พระที่นั่งอนันตสมาคม มาสร้างที่บริเวณหน้าสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ซึ่งอยู่ในเขตพระราชฐาน ต่อมาเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๒๒ ราชเลขาธิการแจ้งว่า ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้วพระราชทานพระบรมราชานุญาต

เมื่อเป็นที่กำหนดแน่นอนให้ย้ายสถานที่มาสร้างที่บริเวณหน้าสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา คณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ จึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรออกแบบ เขียนแบบ และดำเนินการก่อสร้างใหม่ทั้งหมด รวมทั้งการรื้อถอนสิ่งก่อสร้างบริเวณหน้าตึกสำนักงานเลขาธิการรัฐสภาด้วย โดยกำหนดให้แล้วเสร็จทันวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๓ ซึ่งกรมศิลปากรได้มอบให้นายสาโรช จารักษ์ ประติมากร กองหัตถศิลปเป็นผู้ออกแบบ และที่ประชุมคณะกรรมการดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้มีมติเห็นชอบให้สร้างขึ้นตามแบบที่กรมศิลปากรเสนอ กล่าวคือ พระบรมรูปขนาดหนึ่งเท่าครึ่งของพระองค์จริงทรงเครื่องบรมราชภูษิตาภรณ์ฉลองพระองค์ครุย สวมพระชฎามหากฐิน ปักขนนกการเวก ประทับเหนือพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ พระหัตถ์วางเหนือพระเพลาทั้งสองข้าง ไม่มีฉากหลัง พระบรมรูป การแต่งพระองค์และพระที่นั่งที่ประทับเป็นสิ่งที่เหมือนจริงในวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ

การที่สร้างพระบรมรูปขนาดหนึ่งเท่าครึ่งนี้ก็ด้วยเหตุผลว่า ถ้าจะสร้างขนาดสองเท่าจะดูใหญ่เกินไปประกอบกับแท่นฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ไม่สูงเมื่อมองจากด้านหน้าซึ่งเป็นระยะทางไม่ไกลนัก จะเห็นพระชงฆ์มากกว่าส่วนอื่น เพราะจะต้องมองพระบรมรูปในมุมแคบ เพราะฉะนั้นขนาดสองเท่าจะดูใหญ่เกินไป ส่วนพระบรมรูปรัชกาลที่ ๕ นั้น

สร้างขนาดสองเท่าได้เพราะต้องดูจากระยะไกลและแท่นฐานก็สูง ถ้าจะสร้างพระบรมรูปขนาดเท่าเดียวก็ไม่เหมาะสมเช่นกัน ด้วยเหตุผลทางช่างว่าอากาศจะกินองค์พระบรมรูป ทำให้พระบรมรูปเล็กกว่าธรรมดา เพราะเป็นโลหะไม่มีสีสันเหมือนธรรมดา การที่ออกแบบให้พระหัตถ์วางเหนือพระเพลานั้น บางท่านมีความเห็นแย้งว่าขาดความมุ่งหมายไม่ทราบว่า ประทับเพื่อประกอบกิจใดไม่เป็นการแสดงถึงการพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระหัตถ์ควรจะถือรัฐธรรมนูญพร้อมที่จะ พระราชทาน นอกจากนี้ บางท่านยังมีความเห็นว่าควรจะมีรูปผู้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญอยู่ด้วย หรือควรมีเครื่องราช สักการะอยู่ข้างหน้าด้วย อย่างไรก็ตามการที่คณะกรรมการลงมติรับรูปแบบที่พระหัตถ์วางเหนือพระเพลานั้นด้วยเหตุผล คือ เป็นการแสดงว่าได้พระราชทานรัฐธรรมนูญไปแล้ว การสร้างอนุสาวรีย์เป็นงานศิลปะซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเปิดเผยหรือแสดงความจริงทุกอย่าง เรื่องของจิตสำนึกและความนึกคิดไม่จำเป็นต้องแสดงออกด้วยรูปร่างท่าทาง เพราะจะทำให้คุณค่าทางศิลปด้อยลงไป การประทับนั่งพระหัตถ์วางในท่าสงบเรียบร้อย ผู้ดูจะรู้เองด้วยจิตใจว่าเป็นท่าที่พระองค์พระราชทานรัฐธรรมนูญเรียบร้อยไปแล้ว พระวรกายสงบนิ่ง เช่น พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อันเป็นการแสดงความกล้าหาญ มีอำนาจทางจิตใจมากกว่าการแสดงอาการเคลื่อนไหว หากจะทำรูปแบบในท่าพระราชทานรัฐธรรมนูญค้างกับอากาศนั้น ไม่ทราบว่าจะพระราชทานให้แก่ใคร ทรงถือค้างอยู่อย่างนั้น จึงจัดเป็นรูปแบบที่บกพร่อง และหากจะให้มีรูปปั้นผู้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญไปกีดขวางอยู่เบื้องหน้า นอกจากจะทำลายเอกภาพความสง่างามของพระบรมรูปแล้ว ยังเป็นการไม่สมควร เนื่องจากคติการสร้างอนุสาวรีย์ของประเทศทางตะวันออกพระมหากษัตริย์จะเสด็จพระราชดำเนินไปถวายราชสักการะเป็นประจำ ถ้ามีรูปปั้นของผู้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญอยู่เบื้องหน้าแล้วจะกลายเป็นว่าต้องไปถวายสักการะตามหลังของรูปปั้นผู้อื่นซึ่งไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง

ในการดำเนินงานปั้นหล่อพระบรมรูป คณะกรรมการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ* ได้มีมติให้สร้างโรงงานปั้นหล่อชั่วคราวขึ้นในบริเวณรัฐสภา ด้วยกรมศิลปากรไม่มีสถานที่พอจะสร้างโรงงานปั้นหล่อขนาดใหญ่ได้ นอกจากนี้ การสร้างโรงงานไว้ ณ บริเวณรัฐสภาจะเป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่งคือ สมาชิกสภาที่มาประชุมจะสามารถแวะมาดูว่างานได้ก้าวหน้าไปเพียงใด ตลอดจนสื่อมวลชนที่มาสังเกตการณ์การประชุมสภาจะได้แวะดูและช่วยประชาสัมพันธ์ต่อไป อีกทั้งจะเป็นกำลังใจของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรที่ทำการปั้นและหล่อพระบรมรูปนี้ด้วย ซึ่งสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ได้ประกวดราคาก่อสร้างโรงงานปั้นหล่อชั่วคราวตามแบบของกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๒๐ ปรากฏว่า บริษัท กฤษฎาก่อสร้างประมูลได้ในราคา ๓ แสนบาท

สำหรับการปั้นพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ กรมศิลปากรได้ทำสัญญาจ้างนายสนั่น ศิลากรณ์ ปั้นพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๒๐ ในราคา ๕ แสนบาท นายสนั่นเป็นผู้ปั้นองค์พระบรมรูป นายประเทือง ธรรมรักษ์ เป็นผู้ปั้นพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ โดยมีนายสาโรช จารักษ์ ประติมากร กองหัตถศิลป กรมศิลปากร เป็นผู้ควบคุมการปั้น กรมศิลปากรเป็นผู้หล่อพระบรมรูปและส่วนประกอบของพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ทั้งหมด รวมเวลาการปั้น ๓๖๐ วัน ทั้งนี้โดยมีกรรมการตรวจการจ้าง คือ นายปกรณ์ เล็กสน ประติมากร ๖ นายสาโรช จารักษ์ ประติมากร ๖ และนายชิน ประสงค์ ประติมากร ๕ ผู้ควบคุมงานคือ นายดวงแก้ว พิทยากรศิลป ผู้ควบคุมการหล่อคือ นายปกรณ์ เล็กสน

เมื่อการปั้นพระบรมรูปแล้วเสร็จ จึงได้ดำเนินการเททองหล่อพระบรมรูป

---

* หมายถึง การประชุมร่วมกันของคณะกรรมการทั้ง ๔ คณะคือ คณะกรรมการอำนวยการฯ คณะกรรมการหาทุนฯ คณะกรรมการดำเนินการฯ และคณะกรรมการประชาสัมพันธ์ฯ

การเททองหล่อพระบรมรูป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเททองหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ บริเวณหน้าสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ในวันเสาร์ที่ ๗ เมษายน ๒๕๒๒

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา เข้าทางประตูปราสาทเทวฤทธิ์ เสด็จพระราชดำเนินถึงสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา เวลา ๑๗.๐๐ น. รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่บริเวณหน้าพลับพลาพิธี พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติและรองประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เฝ้าฯ รับเสด็จพระราชดำเนิน ต่อจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พลับพลาพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระรัตนตรัย ทรงกราบแล้วประทับพระราชอาสน์ ทรงศีล สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ถวายศีลจบแล้ว พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ กราบบังคมทูลรายงานการหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความดังต่อไปนี้

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ทำหน้าที่ประธานรัฐสภา ในฐานะประธานคณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต กราบบังคมทูลถวายรายงานเกี่ยวกับการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สรุปได้โดยย่อดังนี้

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ปวงชนชาวไทย เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ นับแต่นั้นมาการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยได้ดำเนินมาเป็นเวลา ๔๗ ปีแล้ว ยังไม่มีสิ่งใดที่ปวงชนชาวไทยจะถือเป็นสัญลักษณ์เพื่อเทิดพระเกียรติและระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่านเลย

ด้วยความระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ จึงได้มีการหารือกันในรัฐสภาหลายครั้งหลายสมัยในอันที่จะสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ปวงชนชาวไทย เพื่อแสดงความจงรักภักดี และถวายความกตัญญูกตเวที แต่ก็ยังไม่มีการดำเนินการอย่างจริงจัง ต่อมาเมื่อวันที่ ๗ มกราคม ๒๕๑๓ พันเอก นายวรการบัญชา ประธานรัฐสภาในขณะนั้น ได้มีหนังสือเรียนคณะรัฐมนตรีว่า ตามที่คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้สร้างรัฐสภาใหม่ สมควรจะมีอนุสาวรีย์พระราชทานรัฐธรรมนูญประดิษฐานอยู่ด้วย เรื่องก็เงียบหายไปจนถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๑๗ นายประมวล กุลมาตย์ ได้ยื่นกระทู้ถามนายกรัฐมนตรี เพื่อขอทราบผลการดำเนินการสร้างฯ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๑๗ ลงมติเห็นชอบด้วย สำหรับการเงินให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมสร้างและรัฐบาลจะช่วยเหลือสมทบตามกำลังเงินงบประมาณ

สภานิติบัญญัติแห่งชาติสมัยนั้น ได้แต่งตั้งคณะกรรมการเกี่ยวกับการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ขึ้น ๔ คณะ คือ ๑. คณะกรรมการจัดสร้างอนุสาวรีย์ฯ ๒. คณะกรรมการหาทุนฯ ๓. คณะอนุกรรมการออกแบบฯ และ ๔. คณะอนุกรรมการเรียบเรียงจัดทำพระราชประวัติฯ ต่อมาในปี ๒๕๑๘ นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ประธานรัฐสภาในขณะนั้น ได้มีหนังสือขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตใช้ที่ดินบริเวณด้านทิศตะวันออกขององค์พระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นที่สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต แต่เรื่องก็เงียบหายไปอีก การก่อสร้างได้เริ่มอย่างจริงจังในปี ๒๕๑๙ สมัยสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน นายเกรียง กีรติกร รองประธานสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน คนที่ ๒ เห็นว่าควรจะรื้อฟื้นเรื่องการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ขึ้นใหม่และควรจะรีบสร้างให้เสร็จโดยเร็ว ข้าพระพุทธเจ้าซึ่งดำรงตำแหน่งประธานสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในขณะนั้น จึงได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะ

กรรมการขึ้น ๔ คณะ คือ ๑. คณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒. คณะกรรมการหาทุนสร้างฯ ๓. คณะกรรมการดำเนินการสร้างฯ และ ๔. คณะกรรมการประชาสัมพันธ์ฯ โดยใช้แบบพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ที่นาวาเอก สมภพ ภิรมย์ ประธานคณะอนุกรรมการออกแบบเดิมได้ออกแบบไว้ คณะกรรมการดำเนินการสร้างฯ ได้ประชุมหารือกันและมีมติให้สร้างพระบรมรูปขนาดหนึ่งเท่าครึ่งของพระองค์จริง ทรงเครื่องบรมราชภูษิตาภรณ์ฉลองพระองค์ครุย สวมพระชฎามหากฐินปักขนนกการเวก เสด็จประทับเหนือพระที่นั่งพุดตาน-กาญจนสิงหาสน์ พระหัตถ์วางเหนือพระเพลาทั้งสองข้าง ฉากหลังของพระบรมรูปเป็นแบบเรอเนซอง และให้กรมศิลปากรทำสัญญาจ้าง นายสนั่น ศิลากรณ์ เป็นผู้ปั้นพระบรมรูปฯ นายประเทือง ธรรมรักษ์ เป็นผู้ปั้นพระที่นั่งพุดตาน-กาญจนสิงหาสน์ กรมศิลปากรเป็นผู้หล่อพระบรมรูปและส่วนประกอบของพระบรมราชานุสาวรีย์ทั้งหมด และกรมโยธาธิการเป็นผู้สร้างแท่นฐานและตกแต่งบริเวณ ในการนี้รัฐบาลได้อนุมัติเงินงบประมาณให้เป็นจำนวน ๑๐ ล้านบาท

ครั้นสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินสิ้นสุดลงเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๐ สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติชุดปัจจุบัน ซึ่งมีข้าพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ได้ดำเนินการต่อมา และได้มีการปรับปรุงคณะกรรมการให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ในการนี้ได้รับความร่วมมือจากบรรดาข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน รวมทั้งธนาคาร ห้างร้าน บริษัท สมาคม และองค์การต่างๆ บริจาคเงินสมทบทุนร่วมด้วยเป็นจำนวนมาก

ต่อมาสถานการณ์บางประการได้เปลี่ยนแปลงไป คณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้ประชุมกันเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒ มีมติให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอย้ายสถานที่สร้างจากบริเวณด้านทิศตะวันออกขององค์พระที่นั่งอนันตสมาคมมาสร้างที่บริเวณหน้าสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ซึ่งอยู่ในเขตพระราชฐาน ต่อมาเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๒๒ ราชเลขาธิการ แจ้งว่า ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาต คณะกรรมการอำนวยการสร้างฯ จึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรออกแบบและดำเนินการก่อสร้างทั้งหมด โดยมีนายสาโรช จารักษ์ เป็นผู้ควบคุมการดำเนินงานปั้นพระบรมรูป และนายปกรณ์ เล็กสน เป็นผู้อำนวยการฝ่ายดำเนินงานหล่อพระบรมรูป ทั้งนี้อยู่ในความอำนวยการของนายเดโช สวนานนท์ อธิบดีกรมศิลปากร กำหนดแล้วเสร็จประมาณวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๒

นอกจากนี้ คณะกรรมการฯ ยังได้จัดทำเหรียญที่ระลึกเพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว ส่วนตราไปรษณียากรที่ระลึก และเหรียญกษาปณ์ที่ระลึกในวันเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ขณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างดำเนินการ

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมงคลอุดมฤกษ์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลอัญเชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงประกอบพิธีเททองหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กาลบัดนี้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

จากนั้นพลอากาศเอก หะริน หงสกุล ขอพระราชทานเชิญเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเททองในระหว่างเวลาพระฤกษ์ ๑๗.๐๙ นาฬิกาถึง ๑๗.๒๙ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออกจากพลับพลาพิธี ไปประทับยังเกยมณฑลพิธีเททอง ทรงรับแผ่นทอง นาก เงิน จากพลอากาศเอก หะริน หงสกุล แล้วทรงหย่อนลงในช้อนที่หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์ ถือถวาย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงรับแผ่นทอง นาก เงิน จากคุณหญิงสว่างจิตต์ หงสกุล แล้วทรงหย่อนลงในช้อนที่หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์ถือถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับช้อนจากหม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์ แล้วทรงเทแผ่นทอง นาก เงิน ลงในเบ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงถือสายสูตรที่เจ้าพนักงานพระราชพิธีนำขอเกี่ยวปากเบ้า ขณะนั้นช่างประดิมากรรมเทเบ้าที่หลอมแผ่นทอง นาก เงิน และโลหะ ลงในหุ่นหล่อพระบรมรูป โหรลั่นฆ้องชัย พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์ ภูษามาลาแกว่งบัณเฑาะว์ ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์ เมื่อทรงเททอง

หล่อพระบรมรูปเสร็จแล้ว พระครูสตานันทมุนี หลั่งน้ำสังข์และเจิมหุ่นพระบรมรูป จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พลับพลาพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรกแล้ว พลอากาศเอก หะริน หงสกุล กราบบังคมทูลเบิกผู้มีจิตศรัทธาโดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเงิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเงินของผู้ที่โดยเสด็จพระราชกุศลแก่พลอากาศเอก หะริน หงสกุล พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ทูลเกล้าฯ ถวายของที่ระลึก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ ทรงลาพระสงฆ์ เสด็จฯ ออกจากพลับพลาพิธีไปประทับรถยนต์พระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินกลับ

ในพิธีวันนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งเครื่องแบบปกติขาว

ส่วนการก่อสร้างฐานพระบรมรูปและการตกแต่งบริเวณโดยรอบ เดิมกำหนดให้เป็นหน้าที่ของกรมโยธาธิการ ต่อมาคณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ได้มีมติให้กรมศิลปากรดำเนินการ ซึ่งกรมศิลปากรโดยกองสถาปัตยกรรม ได้ทำสัญญาว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด สวิชการสร้าง เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างเป็นเงินสิบล้านสองแสนบาท

สองข้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ซึ่งกำหนดสร้างประติมากรรมนูนต่ำ ขนาดยาวประมาณ ๒ เมตร สูงประมาณ ๑ เมตร ประดับฐานพระบรมรูปข้างละ ๑ แผ่น จากการประชุมร่วมกันของคณะกรรมการอำนวยการสร้างฯ และคณะกรรมการดำเนินการสร้างฯ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๒๓ ที่ประชุมได้พิจารณาแบบร่างประติมากรรมนูนต่ำซึ่งกรมศิลปากรได้ออกแบบเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยกำหนดไว้ ๒ แบบ คือ

๑. ภาพเหตุการณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานรัฐธรรมนูญ

๒. ภาพเหตุการณ์ประชาชนชาวไทยแสดงความชื่นชมโสมนัส ในโอกาสที่ได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญ

ที่ประชุมได้พิจารณาแล้วขอให้กรมศิลปากรรับไปพิจารณาปรับปรุงใหม่ เพื่อความสมบูรณ์และเหมาะสมยิ่งขึ้น

สำหรับคำจารึกที่ฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ทั้ง ๒ ด้าน กรมศิลปากรได้มอบให้นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ เรียบเรียงคำจารึกดังกล่าวซึ่งคณะกรรมการพิจารณาสร้างอนุสาวรีย์ของกรมศิลปากรได้พิจารณาเห็นชอบ ให้มีข้อความในคำจารึกดังนี้

แผ่นที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๗ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์
เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และ
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
เสด็จพระราชสมภพ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๓๖
ทรงศึกษาสำเร็จวิชาการทหารจากโรงเรียนนายร้อยทหารบกเมืองวูลิช ประเทศอังกฤษ
ทรงรับสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรีกิตติมศักดิ์แห่งกองทัพบกประเทศอังกฤษ
ต่อมาทรงศึกษาสำเร็จหลักสูตรเสนาธิการทหารชั้นสูงสุดของประเทศฝรั่งเศส

เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘
ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ รวม ๙ ปี ๓ เดือน ๔ วัน
ทรงสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗
เสด็จสวรรคต ณ ประเทศอังกฤษ
เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔
สิริพระชนมายุ ๔๘ พรรษา

ทรงเป็นพระมหากษัตราธิราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐยิ่ง
รัฐบาลและประชาชนชาวไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม
จึงพร้อมใจกันสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์นี้ประดิษฐานไว้เพื่อเฉลิมพระเกียรติชั่วกาลนาน
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร
เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิด
พระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓

แผ่นที่ ๒

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๗ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์
ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม
ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันนำประโยชน์สุขอเนกประการมาสู่พสกนิกร
โดยพระปรีชาสามารถและพระราชขันติธรรม
ทรงนำประเทศไทยผ่านพ้นวิกฤตกาลทางเศรษฐกิจ
ทรงปรับปรุงเพิ่มพูนประสิทธิภาพของระบบบริหารบ้านเมือง
ทรงสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศชาตินานัปการ
โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขายอันกระทบถึงความปลอดภัย
และความผาสุกแห่งสาธารณชน
ทรงเกื้อกูลสงวนรักษาเสริมสร้างศิลปวัฒนธรรมดำรงเอกลักษณ์ของชาติ
โปรดเกล้าฯ อุปถัมภ์บำรุงกิจการหอสมุดและจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร
ทรงตั้งสภากรรมการองคมนตรีอันเป็นรากฐานของกิจการรัฐสภา
ทรงสถาปนาคณะอภิรัฐมนตรี ฟื้นฟูการประชุมเสนาบดีขึ้นในรัชสมัย
โดยพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาเมตตาคุณมุ่งประโยชน์สุขแก่พสกนิกร
ทรงสละพระราชอำนาจแห่งพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
พระราชทานอำนาจอธิปไตยในการปกครองแก่ปวงชน
เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕
และพระราชทานรัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรกแห่งพระราชอาณาจักรไทย
เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕
พระเกียรติและพระมหากรุณาธิคุณสถิตสถาพรแผ่ไพศาล
ยั่งยืนตลอดจิรัฐิติกาลตราบนิรันดร

คำจารึกดังกล่าว พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานรัฐสภาในฐานะประธานคณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้ส่งให้ราชบัณฑิตยสถานและสำนักราชเลขาธิการพิจารณาแก้ไข ซึ่งนอกจากการแก้ไขตัดทอนถ้อยคำแล้ว นายภาวาส บุนนาค รองราชเลขาธิการ ได้เสนอความเห็นให้จารึกไว้ที่แผ่นหินอ่อนสองข้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ แทนภาพประติมากรรมนูนต่ำ เมื่อความเห็นยังไม่เป็นที่ยุติ จึงให้เปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ นี้ไปก่อนโดยยังไม่มีคำจารึก

สำหรับที่ฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ด้านหน้า คณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อัญเชิญลายพระราชหัตถเลขาบางตอนและพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มาจารึกไว้บนแผ่นโลหะโดยมีพระราชลัญฉกรพระแสงศรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๗ และแบบจำลองลายพระราชหัตถ์ทรงเซ็น "ประชาธิปก ป.ป.ร." จากนั้นจึงเป็นข้อความอักษรจารึกจำลองลายพระราชหัตถเลขาความว่า "ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิ์ขาดและโดยไม่ยอมฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร"

สำหรับพิพิธภัณฑ์ซึ่งสร้างไว้ที่ห้องฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้พระราชทานสิ่งของส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น ฉลองพระองค์ พระมาลาฉลองพระบาท โต๊ะเก้าอี้ทรงพระอักษร หนังสือส่วนพระองค์ พระแสงปืน เครื่องพระสุธารส พระบรมฉายาลักษณ์ ฯลฯ ให้กับสำนักงานเลขาธิการรัฐสภาเพื่อนำไปจัดแสดง

อนึ่ง จากการประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๒๓ คณะรัฐมนตรีเห็นชอบตามข้อเสนอของสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ให้ประกาศพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระบรมราชานุสาวรีย์แห่งชาติ และให้มีการวางพวงมาลาสักการะเป็นประจำทุกปีเช่นเดียวกับพระบรมราชานุสาวรีย์อื่น ๆ

เพื่อให้การปรับปรุงบริเวณประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ หน้าสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสำเร็จลุล่วงทันวันเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ พันเอก สงวน คำวงษา เลขาธิการรัฐสภา มีคำสั่งเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๒๓ ตั้งคณะกรรมการจัดสวนประดับ ประกอบด้วย

๑. นายทองหยด สุวรรณประเทศ	ประธานกรรมการ
๒. นายประเสริฐ นิ่มอนันตกุล	กรรมการ
๓. นายนิยม พิลึก	กรรมการ
๔. นายสุพงศ์ ศิริพูนเกียรติ	กรรมการ

เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ

การจัดหาทุนและงบประมาณ

นายประสิทธิ์ ศรีสุชาต เลขาธิการรัฐสภา ได้มีหนังสือลงวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๗ เชิญชวนสมาชิกช่วยบริจาคเงินในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการประเดิมคนละ ๑,๐๐๐ บาท รวมยอดเงินที่ได้จากการบริจาคในสมัยนั้นตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๑๗ เป็นเงิน ๑๙๑,๕๔๒ บาท ต่อมานายประภาศน์ อวยชัย ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ได้เรี่ยไรเงินจากสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติในขณะนั้นรวมเป็นเงิน ๒๔๗,๓๖๘.๙๙ บาท ซึ่งเงินจำนวนนี้ คณะกรรมการฯ ในสมัยต่อมาได้ใช้เป็นทุนส่วนหนึ่งในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ และในสมัยสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน สมาชิกก็ได้ร่วมกันบริจาคเพิ่มเติมอีก

นอกจากสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติและสมาชิกสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน บริจาคเงินสมทบทุนแล้ว เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ คณะกรรมการจัดหาทุนฯ จึงได้เชิญชวนประชาชนผู้มีจิตศรัทธาทุกท่านร่วมกันสนับสนุน โดยเปิดรับบริจาคในวัน เวลาราชการ ตามสถานที่ต่างๆ ดังนี้

สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ถนนอู่ทองใน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด ทุกสาขา
ธนาคารทหารไทย จำกัด ทุกสาขา
สหธนาคาร จำกัด ทุกสาขา
ธนาคารไทยทนุ จำกัด ทุกสาขา
ธนาคารศรีนคร จำกัด ทุกสาขา
ธนาคารอาคารสงเคราะห์ ถนนราชดำเนิน
สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย ถนนราชบพิธ
บริษัท ไทยแมฟทรัสต์ จำกัด
ศาลากลางจังหวัดทุกจังหวัด

และเพื่อเป็นการสมนาคุณและเป็นการจูงใจแก่ผู้บริจาคเงิน ทางคณะกรรมการจัดหาทุนฯ ได้จัดสร้างเหรียญที่ระลึก เพื่อสมนาคุณแก่ผู้บริจาคเงิน

สำหรับการจัดหาทุนโดยการจัดแข่งขันต่างๆ คณะกรรมการจัดหาทุนฯ ได้กำหนดหลักการเกี่ยวกับการจัดหาทุนโดยการจัดการแข่งขันต่างๆ ที่จะต้องมีรางวัลไว้ กล่าวคือ ให้หักจากรายได้เป็นรางวัล จะเป็นถ้วยหรือเป็นสิ่งใดก็สุดแล้วแต่ผู้จัดจะเห็นสมควร หากการจัดการแข่งขันนั้นๆ เป็นรายใหญ่และคิดว่าจะได้เงินมาก ก็จะขอพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เป็นเกียรติยศ โดยขอให้พระองค์เป็นผู้พระราชทาน แต่ของรางวัลให้กรรมการจัดหาเตรียมไว้

ได้มีการจัดแข่งขันกอล์ฟการกุศลหารายได้โดยมี หม่อมกอบแก้ว อาภากร ณ อยุธยา เป็นประธานกรรมการจัดการแข่งขัน เมื่อวันที่ ๙ - ๒๐ มกราคม ๒๕๒๓ ณ สนามกอล์ฟสวนสามพราน จังหวัดนครปฐม ได้เงินทั้งสิ้น ๑,๒๑๒,๕๘๓.๒๕ บาท ในการนี้สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรรมการและเจ้าหน้าที่ช่วยปฏิบัติงานการแข่งขันกอล์ฟการกุศลดังกล่าว เข้าเฝ้าเพื่อรับพระราชทานเข็มศักดิเดชน์ นอกจากนี้พันเอก อุดม ทวีวัฒน์ ได้จัดแข่งโบว์ลิ่งการกุศลได้เงิน ๑๗๔,๘๑๐ บาท

งบประมาณที่ได้รับจากรัฐบาล

คณะกรรมการอำนวยการสร้างฯ ชุดแรกได้คำนวณไว้ว่าการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์นี้ จะต้องใช้เงินระหว่าง ๑๑ ล้านถึง ๑๕ ล้านบาท พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานคณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้ของบประมาณจากรัฐบาล ๑๐ ล้านบาท นายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้อนุมัติให้โดยไม่มีข้อขัดข้องใดๆ โดยให้ในปี ๒๕๒๐ จำนวน ๑ ล้านบาท และให้ในปี ๒๕๒๑ อีก ๙ ล้านบาท

งบประมาณรายจ่ายปี ๒๕๒๐ จำนวน ๑ ล้านบาทนั้น ได้จ่ายเป็นค่าโรงงานปั้นหล่อชั่วคราว ๓ แสนบาท เหลืออีก ๗ แสนบาท ได้ดำเนินการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์การปั้นหล่อและอุปกรณ์งานหล่อเหรียญที่ระลึก โดยแยกเป็นหมวดรายจ่ายดังนี้ คือ หมวดค่าวัสดุ ๕๓๓,๕๔๕ บาท หมวดค่าครุภัณฑ์ ๑๖๖,๔๕๕ บาท

สำหรับเงินงบประมาณ ๙ ล้านบาทในปี ๒๕๒๑ นั้น ใช้เป็นค่าจ้างเหมาแรงงานในการดำเนินการปั้นพระบรมรูปและพระที่นั่งฯ และค่าปูนปลาสเตอร์จำนวนเงิน ๕ แสนบาท และได้ดำเนินการขอให้กรมบัญชีกลางโอนเงินจำนวนดังกล่าวเข้าบัญชี ให้กรมศิลปากรเบิกจ่ายแทนโดยตรงจากกรมบัญชีกลาง

การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์เป็นงานที่มีความสำคัญส่วนหนึ่งในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ เพราะการประชาสัมพันธ์จะช่วยส่งเสริมให้มีผู้บริจาคเงินสมทบทุนมากขึ้น คณะกรรมการประชาสัมพันธ์ฯ ได้ทำการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ทั้งทางด้านวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และทางหนังสือพิมพ์ โดยประสานงานกับคณะกรรมการหาทุนฯ และคณะกรรมการดำเนินการสร้างฯ กิจกรรมการประชาสัมพันธ์บางส่วนมีดังนี้

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๐ ในรายการมหาวิทยาลัยชาวบ้าน ทางโทรทัศน์ ได้เชิญ นาวาเอก สมภพ ภิรมย์ ร.น. เป็นวิทยากร กล่าวเรื่องรูปแบบของพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ

วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๐ จัดรายการพิเศษเรียกว่า "วันประชาธิปก" ทางวิทยุกระจายเสียงและสถานีโทรทัศน์ ได้เชิญพลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติและนายเปล่งศักดิ์ ประกาศเภสัช เป็นผู้ออกรายการสัมภาษณ์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในตอนเช้าระหว่างเวลา ๐๗.๔๐ น. ถึง ๐๘.๐๐ น. จัดรายการโทรทัศน์ในตอนกลางคืน ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๙ ของ อ.ส.ม.ท. ได้เชิญ พลอากาศเอก หะริน หงสกุล และหม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ เป็นผู้ออกรายการ มีการแสดงและเปิดรับบริจาคสมทบทุนทางโทรทัศน์ด้วย

จัดทำสไลด์ฉายในโรงภาพยนตร์ทั่วราชอาณาจักรให้ประชาชนทราบถึงความสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ปวงชนชาวไทย และมีข้อความเชิญชวนสมทบทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ รูปสไลด์ ทางกองหัตถศิลป กรมศิลปากรเป็นผู้จัดทำ การจัดทำสไลด์ชุดแรกได้จัดทำจำนวน ๓ แผ่น มีข้อความในแผ่นที่ ๑ ว่า "๑๐ ธันวา วันประชาธิปก ประชาธิปไตย ได้มาด้วยพระมหากรุณาธิคุณ" แผ่นที่ ๒ "๑๐ ธันวาคม วันประชาธิปก เริ่มศกใหม่ ปวงชนชาวไทยได้รัฐธรรมนูญ" แผ่นที่ ๓ "พระบรมราชานุสาวรีย์ประชาธิปกยังไม่มี เชิญร่วมแสดงกตเวทีต่อพระองค์ สมทบทุนโดยตรงที่กองคลัง รัฐสภา โทร. ๒๘๒-๐๘๗๑" และจากข้อความดังกล่าว ก็จะเปลี่ยนไปเป็นข้อความประโยคอื่นต่อไปอีก

การจัดสร้างเหรียญที่ระลึก

ในโอกาสจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดสร้างเหรียญขึ้นเพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญ และเป็นที่ระลึกในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เหรียญที่จัดสร้างแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ เหรียญที่ระลึกสมนาคุณและเหรียญกษาปณ์ที่ระลึก

เหรียญที่ระลึกสมนาคุณ

คณะกรรมการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ มีมติให้จัดสร้างเหรียญที่ระลึกเพื่อสมนาคุณแก่ผู้มีจิตศรัทธา บริจาคเงินสมทบทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ สำหรับนำไปสักการบูชาและได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้จัดสร้างได้ เหรียญที่ระลึกเป็นเหรียญแบบ Commemorative coin เป็นลักษณะเหรียญซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกและตอบแทนแก่ผู้บริจาคเงินสมทบทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ เป็นเหรียญที่ไม่ได้กำหนดราคาเป็นเงินตรา เหรียญชนิดนี้นอกจากจะนำไปสักการบูชาแล้วยังเก็บไว้เป็นที่ระลึก หรือนำไปใช้ห้อยคอแบบเสมาได้เพื่อความเป็นสิริมงคล เพราะที่เหรียญมีพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์และมีพระปรมาภิไธยย่อ เหรียญที่ระลึกสมนาคุณจัดสร้างขึ้น ๔ ชนิด ดังนี้

ชนิดที่ ๑ ทำด้วยทองคำ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๕ มิลลิเมตร มอบให้แก่ผู้บริจาคเงินไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท

ชนิดที่ ๒ ทำด้วยเงิน ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๕ มิลลิเมตร มอบให้แก่ผู้บริจาคเงินไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ บาท

ชนิดที่ ๓ ทำด้วยเงิน ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๕๙ มิลลิเมตร บรรจุในกล่องไหมไทย มอบให้แก่ องค์การ โรงเรียน หมู่คณะ บริษัท ห้างร้าน ธนาคาร ฯลฯ ที่บริจาคเงินไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท

ชนิดที่ ๔ ทำด้วยโลหะผสม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๕ มิลลิเมตร มอบให้แก่ผู้บริจาคเงินไม่ต่ำกว่า ๕๐ บาท

รูปลักษณะเหรียญทั้ง ๔ ชนิดมีรูปลักษณะเหมือนกันดังนี้

ด้านหน้า มีพระบรมรูปที่สร้างเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ ส่วนล่างของเหรียญมีตัวอักษรข้อความว่า "๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕"

ด้านหลัง มีพระปรมาภิไธยย่อ ป ป ร ภายใต้มหามงกุฎโดยไม่มีรัศมี เป็นตัวอักษรไขว้อยู่ตรงกลางและลวดลายกนก ๓ ตัว ใต้พระปรมาภิไธย มีข้อความว่า "สร้าง พ.ศ. ๒๕๒๐" ตัวอักษรวงรอบพระปรมาภิไธยและพระมหามงกุฎเป็นข้อความที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละพระราชอำนาจจารึกไว้ว่า "ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรไทยทั่วไป ฯลฯ"

พระมหามงกุฎไม่มีรัศมีเป็นลักษณะพระมหามงกุฎที่ทรงใช้รัชกาลของพระองค์ นายสนิท ดิษฐพันธุ์ เป็นผู้ออกแบบ นายดวงแก้ว พิทยากรศิลป ประติมากร ๔ กองหัตถศิลป กรมศิลปากร เป็นผู้ปั้นแบบเหรียญที่ระลึกด้านหน้า นายสุนทร วิไล ช่างศิลปกรรม ๒ กองหัตถศิลป กรมศิลปากร เป็นผู้ปั้นแบบเหรียญที่ระลึกด้านหลัง

เมื่อสร้างเสร็จแล้วได้นำเข้าพิธีปลุกเสกเพื่อเป็นสิริมงคล ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมี สมเด็จพระญาณสังวร เป็นประธาน

จำนวนเหรียญที่ระลึกซึ่งจัดสร้างงวดแรก มีดังนี้

เหรียญทองคำขนาดเล็ก	๑๐๐	เหรียญ
เหรียญเงินขนาดเล็ก	๑,๐๐๐	เหรียญ
เหรียญเงินขนาดใหญ่	๑๐๐	เหรียญ

ต่อมาภายหลังได้จัดสร้างเหรียญชนิดที่ ๔ คือ เหรียญโลหะผสมขึ้น ๕,๐๐๐ เหรียญ เหรียญทั้ง ๔ ชนิดได้มีการจัดสร้างเพิ่มเติมขึ้น จำนวนเหรียญที่จัดสร้างขึ้นทั้งหมดมีดังนี้

เหรียญทองคำขนาดเล็ก	๒๗๔	เหรียญ
เหรียญเงินขนาดเล็ก	๑,๐๐๐	เหรียญ
เหรียญเงินขนาดใหญ่	๑๒๕	เหรียญ
เหรียญโลหะผสม	๑๐,๐๐๐	เหรียญ

เหรียญกษาปณ์ที่ระลึก

คณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้มีมติให้จัดทำเหรียญกษาปณ์เพื่อเป็นที่ระลึกในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ จึงได้ขอให้กระทรวงการคลังพิจารณาจัดทำเหรียญกษาปณ์ที่ระลึกเป็นเงินตราที่ใช้ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย จึงสามารถช่วยเผยแพร่พระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้กว้างออกไปได้มากกว่าเหรียญสมนาคุณซึ่งผู้ที่ได้รับจะมีเฉพาะผู้ที่บริจาคเงินเท่านั้น

กระทรวงการคลังโดยกองกษาปณ์ กรมธนารักษ์ ได้จัดทำเหรียญกษาปณ์ที่ระลึกเนื่องในวันเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามแบบที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้น เป็นเหรียญกษาปณ์ทองขาวเคลือบไส้ทองแดง ชนิดราคา ๕ บาท ลักษณะเป็นเหรียญกษาปณ์ตรงกลางไม่มีรู วงขอบนอกมีเฟืองจักร *ด้านหน้า* กลางเหรียญมีพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ ทรงฉลองพระองค์ครุย ผินพระพักตร์ทางเบื้องขวา เบื้องล่างพระบรมรูปมีข้อความว่า "๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕" ภายในวงขอบเหรียญเบื้องบน มีข้อความว่า "พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก" เบื้องล่างมีข้อความว่า "พระผู้พระราชทานอธิปไตยแก่ปวงชนชาวไทย" มีจุดกลมคั่นระหว่างข้อความทั้งสอง *ด้านหลัง*

กลางเหรียญมีพระปรมาภิไธยย่อ "ปปร" ไขว้ภายใต้พระมหามงกุฎ ภายในวงขอบเบื้องบนด้านขวาของเหรียญ มีข้อความว่า "ประเทศไทย" ด้านซ้ายมีข้อความว่า "พ.ศ. ๒๕๒๓" เบื้องล่างด้านขวาของเหรียญมีเลขบอกราคาว่า "๕" ด้านซ้าย มีข้อความว่า "บาท" โลหะและอัตราเนื้อโลหะที่ใช้ โลหะส่วนที่เคลือบมีส่วนผสมของนิเกิลร้อยละ ๒๕ ทองแดงร้อยละ ๗๕ โลหะส่วนที่เป็นไส้มีส่วนผสมของทองแดงร้อยละ ๙๙.๕ น้ำหนักเหรียญ ๑๒ กรัม เส้นผ่าศูนย์กลาง ๓๐ มิลลิเมตร จำนวนผลิตไม่เกิน ๗,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญ ผู้ออกแบบคือ นายสนิท ดิษฐพันธุ์ ผู้ปั้นแบบคือ นางไพฑูรย์ศรี ดีปานวงศ์ นายช่างศิลปกรรม ๖ กองกษาปณ์ กรมธนารักษ์

กระทรวงการคลังได้เริ่มนำเหรียญกษาปณ์ที่ระลึกดังกล่าวออกให้ประชาชนแลกในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๓ เป็นต้นไป

ตราไปรษณียากรที่ระลึก

กระทรวงคมนาคมได้ให้การสื่อสารแห่งประเทศไทยสร้างและจำหน่ายตราไปรษณียากรที่ระลึกในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นชนิดราคา ๗๕ สตางค์ ขนาด ๒๗ × ๔๕ มิลลิเมตร พิมพ์เป็นสีหลายสี ลักษณะภายในตราไปรษณียากรเป็นภาพพระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ เหนือพระบรมฉายาลักษณ์ เป็นภาพตราพระปรมาภิไธยย่อ ขอบภาพด้านล่างมีคำว่า "POSTAGE 75 สต." ST. ประเทศไทย THAILAND ขอบภาพด้านซ้ายมีคำว่า "COMMEMORATING THE CONSTRUCTION OF THE ROYAL STATUE OF KING RAMA VII" และขอบภาพด้านขวามีคำว่า "ที่ระลึกในการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ร. ๗" ผู้ออกแบบคือ นายประวัติ พิพิธปิยะปกรณ์ ๕๙/๑๑ หมู่บ้านเมืองทองนิเวศน์ ๓ ถนนแจ้งวัฒนะ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จำนวนพิมพ์ ๖,๐๐๐,๐๐๐ ดวง การสื่อสารแห่งประเทศไทยได้เริ่มนำออกจำหน่ายในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๓

พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

และ

พระราชพิธีฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

โดยที่กำหนดวันพระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรงกับวันพระราชพิธีฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีทั้งสองเป็นการต่อเนื่องกันดังหมายกำหนดการ ต่อไปนี้

ที่ ๑๖/๒๕๒๓

หมายกำหนดการ
พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
และ
พระราชพิธีฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓

เลขาธิการพระราชวัง รับพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า นายกรัฐมนตรีได้กราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยคณะรัฐมนตรีได้ประชุมลงมติเห็นชอบตามรายงานของ พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานรัฐสภา และเป็นประธานคณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เชิญประดิษฐานที่หน้าตึกสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา นั้น บัดนี้ การสร้างพระบรมรูปราชานุสาวรีย์สำเร็จพร้อมที่จะประกอบพระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ตามราชประเพณีได้แล้ว ขอให้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณกำหนดเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพระบรมรูปราชานุสาวรีย์นี้ ในวันพระราชพิธีฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชพิธีฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มีรายการดังต่อไปนี้

วันพุธที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓ พนักงานเจ้าหน้าที่เตรียมการพระราชพิธีที่พลับพลาพระราชพิธีและที่พระบรมราชานุสาวรีย์บริเวณลานหน้าตึกสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ณ พระราชวังดุสิต ไว้พร้อม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ไปยังพลับพลาพระราชพิธี บริเวณหน้าสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา

เวลา ๑๐ นาฬิกา รถยนต์พระที่นั่งเทียบ ณ มณฑลพิธี ทหารกองเกียรติยศพร้อมด้วยแตรวงถงประจำกองถวายความเคารพบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พลับพลาพระราชพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศีล สมเด็จพระสังฆราช ถวายศีลจบแล้ว พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานรัฐสภาและประธานคณะกรรมการดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อ่านรายงานกราบบังคมทูล จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสตอบ แล้วเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปยังบัลลังก์ที่ประดิษฐานพระบรมรูปราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเปิดแพรคลุมพระบรมรูปราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนี้ชาวพนักงานประโคมมโหระทึก แตร และฆ้องชัย สังข์ แตร ดุริยางค์ ทหารกองเกียรติยศของพระบรมราชานุสาวรีย์ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระสงฆ์ ๑๕ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานเจริญชัยมงคลคาถา เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระสุหร่ายสรงพระบรมรูปราชานุสาวรีย์ และทรงเจิมแผ่นจารึกพระบรมราชประวัติแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ถวายพุ่มดอกไม้ และทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย เครื่องราชสักการะ กราบถวายบังคมพระบรมรูปราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนบวงสรวงอัญเชิญดวงพระวิญญาณเสด็จสถิต ณ พระบรมราชานุสาวรีย์และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระครูสตานันทมุนี หัวหน้า พราหมณ์อ่านประกาศบวงสรวง แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จ

พระราชดำเนินไปยังพลับพลามณฑลพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนภัตตาหารแด่สมเด็จพระสังฆราช และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประธานรัฐสภา นายกรัฐมนตรี ประธานศาลฎีกา รัฐมนตรีว่าการกระทรวง ประเคนภัตตาหารถวายพระสงฆ์ตามลำดับ

พระสงฆ์รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายผ้าไตรไทยธรรมแด่สมเด็จพระสังฆราช และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประธานรัฐสภา นายกรัฐมนตรี ประธานศาลฎีกา รัฐมนตรีว่าการกระทรวง ถวายผ้าไตรไทยธรรมแด่สมเด็จพระราชาคณะ และพระราชาคณะตามลำดับ เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายอดิเรก พระสงฆ์กลับ

เสด็จพระราชดำเนินกลับ ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบเต็มยศ สายสะพายชัตติยราชอิสริยาภรณ์มหาจักรี และสายสะพายราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก สวมสายสร้อยราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า

สำนักพระราชวัง

วันที่ ๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓

การตั้งแต่งในมณฑลพิธี

ที่หน้ารัฐสภาบริเวณด้านตะวันออก ตั้งปะรำใหญ่เป็นมณฑลพิธี ตั้งแท่นแว่นฟ้า ประดับกระจกปิดทองล่องชาด บนแท่นตั้งพระที่นั่งสัปคับคชาธารตกแต่งด้วยเครื่องศาสตราวุธทางด้านขวาและด้านซ้าย มีพระแสงปืน ทวน โตมร ง้าว หอกซัดกับหางนกยูงภายในพระที่นั่งสัปคับคชาธารตั้งโต๊ะหมู่ประดิษฐานพระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ ๗ ถัดลงมาประดิษฐานพระปางประจำรัชกาลที่ ๗ (ปางอภัยทาน) พร้อมด้วยพุ่มดอกไม้ มุมพระที่นั่งสัปคับคชาธารด้านหน้าข้างซ้ายและขวาปักธงยันต์รูปพระนารายณ์ปราบอสูร ด้านหลังปักธงยันต์รูปพระนารายณ์ถือศาสตราวุธ ๒๐ กรปราบอสูร บังหลังพระคชาธารด้วยบังสูรย์ปักหักทองขวาง ด้านหน้าพระที่นั่งสัปคับคชาธารตั้งธงชัยราชกระบี่ยุทธทางซ้าย ธงชัยพระครุฑพ่าห์ทางขวา ตรงกลางหน้าพระคชาธาร ทอดเครื่องนมัสการทองลงยาราชาวดีพร้อมพระแท่นที่ทรงกราบ ต่อจากพระที่นั่งสัปคับคชาธารทางซ้ายตั้งอาสนสงฆ์ยกพื้นปูลาดผ้าขาวเป็นอาสนะสำหรับพระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถาและเจริญพระพุทธมนต์ ๑๕ รูป* คือ

๑. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน ป.ธ. ๔) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
๒. สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร
๓. สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณฺณโก ป.ธ. ๙) วัดจักรวรรดิราชาวาส
๔. พระธรรมวโรดม (สนิธ เขมจารี ป.ธ. ๙) วัดปทุมคงคา
๕. พระพุทธิวงศมุนี (สุวรรณ สุวณฺณโชโต ป.ธ. ๗) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๖. พระพรหมคุณาภรณ์ (เกี่ยว อุปเสโน ป.ธ. ๙) วัดสระเกศ
๗. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พุฒ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๗) วัดสุวรรณาราม
๘. พระธรรมกิตติโสภณ (สมุทร รชฺตวณฺโณ ป.ธ. ๗) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๙. พระธรรมวราภรณ์ (เพิ่ม อาภาโค ป.ธ. ๙) วัดราชาธิวาส
๑๐. พระธรรมเจดีย์ (พลอย ญาณสวโร ป.ธ. ๙) วัดเทพธิดาราม
๑๑. พระเทพโมลี (ประจวบ กนฺตาจาโร ป.ธ. ๕) วัดมกุฏกษัตริยาราม

---

* พระสงฆ์ ๑๕ รูปตามเกณฑ์เมื่อครั้งฉลองงานพระราชทานรัฐธรรมนูญปีแรก พ.ศ. ๒๔๗๕ มีเสนาบดี ๑๒ กระทรวง การปฏิบัติพระสงฆ์จึงมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประธานสภาผู้แทนราษฎร นายกรัฐมนตรีและเสนาบดี ๑๒ กระทรวง รวมเป็นพระสงฆ์ ๑๕ รูป

๑๒. พระเทพวราภรณ์ (ทองคำ กมฺพุวณฺโณ ป.ธ. ๕) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

๑๓. พระเทพเมธากร (สุพจน์ ปภสฺสโร ป.ธ. ๓) วัดราชผาติการาม

๑๔. พระราชปัญญาโกศล (ผาสุก ผาสุโก) วัดเทพศิรินทราวาส

๑๕. พระศรีวีราภรณ์ (สนิท ชวนปณฺโณ ป.ธ. ๗) วัดไตรมิตรวิทยาราม

ด้านขวาของพระที่นั่งสัปคับคชาธารทอดพระราชอาสน์ หลังพระราชอาสน์ตั้งเก้าอี้ที่ประทับพระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี ราชองครักษ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระองค์

หน้าอาสนสงฆ์ตั้งเก้าอี้ แถวหน้าสำหรับนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานศาลฎีกา ถัดไปเป็นแถวเก้าอี้จัดเป็นที่คณะรัฐมนตรี ข้าราชการทหาร - พลเรือนชั้นผู้ใหญ่เฝ้าฯ ตามลำดับ ท้ายอาสนสงฆ์ตั้งโต๊ะวางเครื่องไทยธรรม มีผ้าไตร และย่ามที่ระลึก ถัดไปเป็นที่พนักงานประโคมฆ้องชัย สังข์ แตร ปี่พาทย์

ตรงข้ามกับปะรำมณฑลพิธีตั้งปะรำสำหรับวุฒิสมาชิกและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเฝ้าฯ

สำหรับที่พระบรมราชานุสาวรีย์ องค์พระบรมรูปราชานุสาวรีย์เหนือพระเศียร ทำนพปฎลมหาเศวตฉัตรถวายกางกั้น และถวายคลุมพระบรมรูปด้วยแพรสีเขียวซึ่งเป็นสีวันพระบรมราชสมภพ (วันพุธ) ผนังด้านหลังพระบรมรูปตั้งฉัตรปักหักทองขวาง ๗ ชั้น ๑ คู่ ชุมสายปักหักทองขวางข้างละ ๑ ต้น ฐานหน้าพระบรมรูปสองข้างตั้งต้นไม้ทองประดับไฟฟ้า ๑ ต้น ต้นไม้เงินประดับไฟฟ้า ๑ ต้น

ที่ฐานศิลาตั้งพระที่นั่งพุดตานทองประดิษฐานพระบรมรูปนั้น แต่งประดับด้วยแผงตาข่ายดอกไม้มีพู่ห้อยเป็นพวงจำปาโดยรอบ

ข้างหน้าที่ประดิษฐานพระบรมรูปตั้งเสาบัวกลุ่มใหญ่วางโต๊ะเงินมีดอกไม้ธูปเทียนแพขนาดใหญ่ สองข้างตั้งเสาบัวกลุ่มปิดทองสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวางพานพุ่มดอกไม้ถวายราชสักการะ

ด้านหน้าพื้นชั้นลดของพระบรมราชานุสาวรีย์ทอดเครื่องนมัสการทองทิศ และเครื่องนมัสการทองน้อย พร้อมพระแท่นทรงกราบ ด้านซ้ายตั้งโต๊ะวางเครื่องนมัสการท้ายที่นั่ง พร้อมที่ทรงกราบสำหรับสมเด็จพระบรมวงศ์

ต่อออกมาตั้งโต๊ะลายสลักปิดทองปูผ้าขาววางเครื่องบวงสรวงซึ่งเป็นเครื่องคู่ ประกอบด้วยบายศรี ๓ ชั้นยอดพุ่มดอกไม้ หัวหมู เป็ด ไก่ ปลา กุ้ง ปู ไข่ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ทองหยิบ ฝอยทอง ส้ม ผลไม้ต่าง ๆ มะตูมเชื่อม กล้วยน้ำมะพร้าวอ่อน หมาก พลู บุหรี่ แก้วใส่น้ำ เหล้า และตั้งเทียนทองเทียนเงิน ๑ คู่ พร้อมด้วยพานดอกไม้ กระถางธูป

บนลานด้านขวาของพระบรมราชานุสาวรีย์ ตั้งแถวชาวพนักงานสำหรับประโคมเป็นพระเกียรติยศ มีมโหระทึก ๑ คู่ และพนักงานแต่งเครื่องแบบพิธีถือแตรฝรั่ง

ก่อนเวลาเสด็จพระราชดำเนินถึงมณฑลพิธี แถวทหารกองเกียรติยศของพระบรมราชานุสาวรีย์ (กองพันที่ ๓ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์) พร้อมด้วยแตรวง ธงประจำกอง ตั้งแถวที่ถนนตรงหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์ และทหารกองเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (กองพันทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์) พร้อมแตรวง ธงประจำกองตั้งแถวรับเสด็จฯ ตั้งที่ถนนใกล้ปะรำมณฑลพิธีตรงกับประตูปราสาทเทวฤทธิ์ ถัดต่อมาเป็นแถวทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ตั้งกองรักษาการณ์รับเสด็จฯ บริเวณทั่วไปตกแต่งประดับธงไทยและผ้าสีต่าง ๆ

พระราชพิธี

เวลา ๑๐ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องยศจอมทัพบก สวมสายสร้อยและสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งทรงฉลองพระองค์แบบไทยสีเขียวอ่อน สวมสายสร้อยและสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ รถยนต์พระที่นั่งเข้าทางประตู

ปราสาทเทวฤทธิ์ เทียบรถพระที่นั่งใกล้ปะรำมณฑลพิธี ขณะนั้นทหารกองเกียรติยศบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พร้อมกับทหารกองรักษาการณ์ ถวายความเคารพ ณ ที่นั้น พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานรัฐสภาและประธานคณะกรรมการดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พร้อมด้วยพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี เฝ้าฯ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เข้าสู่ปะรำมณฑลพิธี ทรงจุดธูปเทียนที่เครื่องนมัสการทองลงยาราชาวดี ทรงกราบถวายสักการบูชาพระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ ๗ และพระพุทธรูปปางประจำรัชกาลที่ ๗ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์แตร ปี่พาทย์ทำเพลงสาธุการแล้วประทับพระราชอาสน์ นายเมือง สมัครรัฐกิจ เจ้าหน้าที่กองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา อาราธนาศีล สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ถวายศีล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศีล จบแล้ว พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ประธานรัฐสภาและประธานคณะกรรมการดำเนินการสร้างพระบรมราชา- นุสาวรีย์ กราบบังคมทูลถวายรายงานการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยคณะกรรมการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรดาข้าราชการ ตลอดจนผู้ที่มาร่วมเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ณ ที่นี้ ต่างรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ในการที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระ-ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันนี้ นับเป็นสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลต่อรัฐสภาและเหล่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ดังต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๓๖ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๗๖ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-เกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็นพระองค์สุดท้ายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรม-ราชินีนาถ ในระยะเวลาที่พระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงประสบภาวะวิกฤติภายในประเทศอยู่จนตลอดรัชกาล แต่พระองค์ก็ได้ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม ทำให้ประเทศชาติและประชาชนมีความสุขความเจริญรุ่งเรือง ทันสมัยตามแบบอย่างอารยประเทศทั้งหลาย พระองค์ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ปวงชนชาวไทย เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ นับเป็นวันเริ่มแรกแห่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่มุ่งถึงประโยชน์สุขของประชาชนส่วนใหญ่เป็นสำคัญ แสดงถึงเจตนารมณ์อย่างแน่วแน่ของพระองค์ ที่ทรงกระทำเพื่อประโยชน์สุขทั้งมวลของประชาชนโดยแท้

ด้วยความระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ จึงได้มีการหารือกันในรัฐสภาหลายครั้งหลายสมัยในอันที่จะสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ปวงชนชาวไทย เพื่อแสดงความจงรักภักดีและถวายความกตัญญูกตเวที การก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เริ่มขึ้นเมื่อสมาชิกรัฐสภาผู้หนึ่ง ได้ยื่นกระทู้ถามถามนายกรัฐมนตรี เพื่อขอทราบผลการดำเนินการสร้างฯ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๑๗ ลงมติเห็นชอบด้วย สำหรับการเงินให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมสร้าง และรัฐบาลจะช่วยเหลือสมทบตามกำลังเงินงบประมาณ ต่อมาในปี ๒๕๑๘ ประธานรัฐสภาในขณะนั้น ได้มีหนังสือขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตใช้ที่ดินบริเวณด้านทิศตะวันออกขององค์พระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นที่สร้างพระบรมราชา-นุสาวรีย์ฯ การก่อสร้างได้เริ่มอย่างจริงจังในปี ๒๕๑๙ สมัยสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน รองประธานสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน คนที่ ๒ เห็นว่าควรจะรื้อฟื้นเรื่องขึ้นใหม่และรีบสร้างให้เสร็จโดยเร็ว ข้าพระพุทธเจ้าซึ่งดำรงตำแหน่งประธานสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในขณะนั้น จึงได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยใช้แบบเป็นพระบรมรูปขนาดหนึ่งเท่าครึ่งของพระองค์จริง ทรงเครื่องบรม-ขัตติยราชภูษิตาภรณ์ ฉลองพระองค์ครุย สวมพระชฎามหากฐินปักขนนกการเวก เสด็จประทับเหนือพระที่นั่งพุดตาน-

กาญจนสิงหาสน์ พระหัตถ์วางเหนือพระเพลาทั้งสองข้าง และให้กรมศิลปากรเป็นผู้หล่อพระบรมรูปและส่วนประกอบของพระบรมราชานุสาวรีย์ทั้งหมด และกรมโยธาธิการเป็นผู้สร้างแท่นฐานและตกแต่งบริเวณ

ต่อมาสถานการณ์บางประการได้เปลี่ยนแปลงไป คณะกรรมการอำนวยการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้ประชุมปรึกษาและมีมติให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอย้ายสถานที่สร้างจากบริเวณด้านทิศตะวันออกขององค์ พระที่นั่งอนันตสมาคมมาสร้างที่บริเวณด้านหน้าสำนักงานเลขาธิการรัฐสภาซึ่งอยู่ในเขตพระราชฐาน ต่อมาราชเลขาธิการ แจ้งว่าได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาต คณะกรรมการฯ จึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรออกแบบแท่นฐานตกแต่งบริเวณ และดำเนินการก่อสร้างทั้งหมด และเมื่อ วันที่ ๗ เมษายน ๒๕๒๒ ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเสด็จพระราชดำเนิน ทรงประกอบพิธีเททองหล่อพระบรมรูป ณ บริเวณโรงปั้นหล่อชั่วคราว สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา สำหรับค่าก่อสร้าง พระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ได้ใช้เงินงบประมาณรวมกับเงินบริจาคจากบรรดาข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน รวมทั้งธนาคาร ห้างร้าน บริษัท สมาคม และองค์การต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจากกระทรวงการคลังจัดทำเหรียญที่ระลึกและเหรียญกษาปณ์ เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และการสื่อสารแห่งประเทศไทยได้จัดทำตราไปรษณียากรที่ระลึกออกจำหน่ายด้วย

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมหามงคลอุดมฤกษ์ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลอัญเชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่รัฐสภา ข้าราชการ ตลอดจนผู้ที่มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ณ ที่นี้โดยทั่วกัน

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

จบคำกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ออกจากปะรำมณฑลพิธีพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประธานรัฐสภาและนายกรัฐมนตรีตามเสด็จพระราชดำเนิน โดยมีตำรวจหลวงนำเสด็จพระราชดำเนินไปยังไพทีที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ขึ้นไปยังไพทีหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์ ทรงกดปุ่มไฟฟ้าเปิดแพรที่ถวายคลุมพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นชาวพนักงานกระทั่งมโหระทึก ทหารกองเกียรติยศของพระบรมราชานุสาวรีย์ แตรวง ธงประจำกอง ถวายความเคารพ บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พร้อมกับพระสงฆ์ ๑๕ รูปในมณฑลพิธีเจริญชัยมงคลคาถา

เมื่อจบเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระสุหร่ายฉีดถวายสรงพระบรมรูปราชานุสาวรีย์ แล้วทรงเจิมที่ดวงพระราชลัญฉกรของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีอักษรจารึกพระราชดำรัสเนื่องในการพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถวายราชสักการะด้วยพุ่มดอกไม้สด ทรงวางที่เสาบัวลายสลักปิดทอง ทรงคม (ไหว้) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีถวายราชสักการะด้วยพวงมาลัยคล้องที่ขาหยั่ง ทรงคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนที่เครื่องนมัสการทองทิศและเครื่องนมัสการทองน้อยทรงกราบถวายราชสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์ พร้อมกับสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการท้ายที่นั่งกราบถวายราชสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์ ต่อจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปที่โต๊ะเครื่องบวงสรวงอัญเชิญดวงพระวิญญาณเสด็จสถิต ณ พระบรมราชานุสาวรีย์ ทรงจุดเทียนทองเทียนเงินและธูป ทรงคม แล้วทรงจุดธูปหางปักที่เครื่องบวงสรวงคาว - หวาน ขณะนั้นโหรลั่นฆ้องชัย พนักงานประโคมสังข์ แตร ปี่พาทย์ทำเพลงมหาฤกษ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงจุดธูปหางปักที่เครื่องบวงสรวงคาว - หวานด้วย เสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปฏิสันถารกับ พลอากาศเอก หะริน หงสกุล แล้วเสด็จฯ ไปยังปะรำมณฑลพิธีโดยมีตำรวจหลวงนำเสด็จฯ พลอากาศเอก หะริน หงสกุล และพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ตามเสด็จไปเฝ้าฯ ตามตำแหน่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับพระราชอาสน์ ขณะนั้นพระครูสตานันทมุนี (ละเอียด รัตนพราหมณ์) หัวหน้าพราหมณ์อ่านประกาศบวงสรวง

ประกาศบวงสรวงสังเวย[๑]
ในพระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

สรวมชีพข้าพระบาท ผู้รับพระราชโองการ ขอขานคำประกาศิต แด่มหิทธิเทพทุกชั้นฟ้า ตลอดแห่งหล้าสากลถกลเดชบันลือนาม อาทิพระสยามเทวาธิราช เนาพิมานมาศไพศิษฏ์ สยามรักษิตเทพทุกองค์ พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งมูล ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ประชาราษฎรไทย ผู้พร้อมใจมาชุมนุม ประชุมในมณฑล มงคลราชพิธี ให้ทราบสารคดีถ้วนหน้าฯ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร์ สยามินทราธิราช บรมนาถทรงพระอนุสรณ์คำนึง ถึงพระเดชพระคุณอันอุดม ในสมเด็จพระบรมปิตุลาธิราช พระบาทสมเด็จพระปรมินทร-มหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ไทยทั่วตระหนักนึก รำลึกอยู่มั่นกมล ทุกตัวคนสืบมา ว่าทรงพระมหากรุณายิ่งล้นพ้นคำพรรณนาใด ด้วยปองพระทัยทำนุก ให้เกิดความสุขความมั่นคง เพื่อดำรงรัฐสีมา ประชาไทยทุกหมู่ ให้อยู่โดยร่มเย็นเป็นอิสระเสมอกัน ดังนั้นเมื่อเกิดรัฐประหาร ขอพระราชทานธรรมนูญ เพื่อความไพบูลย์ของรัฐ จัดโดยระบอบประชาธิปไตยตามพระราชหฤทัยจำนง จึงทรงยินดีสละ พระราชอำนาจเพียบเพ็ญ มาทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ภายใต้รัฐธรรมนูญเร่งเพิ่มพูนศรัทธา แห่งประชาชาวไทย ในการที่ทรงเคร่งครัด ปฏิบัติพระองค์ตรงชอบ ตามขนบนิยม อุดมคติแท้เที่ยงเยี่ยงนักประชาธิปไตย เพื่อความเจริญชัยเจริญสวัสดิ์ แห่งรัฐมณฑลไทยฯ

ล่วงรัชสมัยก่อนกี้ จนบัดนี้เกือบกึ่ง ครึ่งศตพรรษผ่านไป ประดาไทยทุกผู้ ยิ่งรู้จักสำนึก รำลึกพระมหาการุณย์พระเกียรติคุณไพศาล ยิ่งกว่ากาลก่อนมา มีประสาทะศรัทธาเปี่ยมจิต ร่วมความคิดโดยสมานฉันท์ ในอันที่จะเฉลิมเพิ่มพระเกียรติพระยศ ให้ปรากฏยิ่งเกริกไกร จำเนียรไปยั่งยืนนาน จึงดำริการสถาปนา พระบรมราชานุสาวรีย์ บนไพทีแท่นฐาน อันตระการตกแต่ง ตำแหน่งหน้าอาคารสถานที่ประชุมรัฐสภา ให้เป็นสง่าแก่ชาติ ประชาราษฎร์ได้บูชา ฝ่ายรัฐสภาได้เริ่มงาน พร้อมกรรมการหลายคณะ ประชุมกันหลายครั้ง ตั้งแต่ปีสองพัน ห้าร้อยอันมีเศษ อีกสิบเจ็ดปีขาล การทั้งปวงสำเร็จ เสร็จในปีปัจจุบัน ถึงวันที่ระลึกแห่งการ พระราชทานรัฐธรรมนูญจึงขอพระราชทานกราบบังคมทูลอัญเชิญ เสด็จพระราชดำเนินมาประกอบพิธี เปิดพระบรมราชอนุสาวรีย์เป็นปฐม มีพระบรมราชโองการ ให้จัดเป็นงานพระราชพิธี ทั้งมีพระราชบรรหาร ให้แต่งการสังเวยบวงสรวง บำบวงถวายราชพลี เฉลิมพระบารมีนฤนาถ แม้บรมบาทบพิตร สถิต ณ ทิพยสถาน จงทราบด้วยทิพญาณทิพโสต แล้วทรงปราโมทย์โมทนา ในพระราชจริยาจอมไทย ทรงอวยชัยอวยพร ให้พสกนิกรทั่วไผท ปราศจากภัยปราศจากทุกข์ สุขสวัสดีทุกภาย กายจิตมั่นสมังคี กอบกรณีย์กลมเกลียว ดุจแรงเดียวร่วมนมัส สารพัดภัยอริพินาศ ใจประสาทหรรษา พูนโภคาราศี มีแต่เจริญรุ่งโรจน์ฯ

อนึ่งโสตขอพระราชทาน ตั้งสัตยธิษฐานสรวมอำนาจ แห่งพระราชศรัทธา ในพระอรหาธิคุณพุทธ อุตตมธรรมมหาสงฆ์ อีกองค์บุรพมหากษัตริย์ ในบรมขัตติยวงศ์ จงอภิบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถพระบรมราชโอรสธิดา ไร้โรคาเสวยสวัสดิ์ พูนพิพัฒน์เรืองรุ่งฯ

---

[๑] ประกาศบวงสรวง นายภาวาส บุนนาค รองราชเลขาธิการ ประพันธ์

จุ่งทวยเทพบันดาล ให้ข้าราชการทุกตำแหน่ง แห่งพระราชอาณาจักร จงรักในราชกิจ สุจริตกายใจวจี มานไมตรีทั่วพักตร์ รักประโยชน์ชาติยิ่งประโยชน์ตน ให้เจริญชนม์เจริญสุข ถ้วนทุกผู้โดยจำนง อนึ่งจงช่วยปกปัก รักษากำลังของชาติ ให้แคล้วคลาดสรรพภัย พลานามัยเข้มคำแหง เริงเรี่ยวแรงราญรบ ประสบแต่โชคชัย มีน้ำใจอาจหาญ ทำการใดที่ดี ให้มีแต่ผลเลิศ บังเกิดคุณอเนกนับฯ

สรวมเดชสัปตมราช บรมนาถรามาธิบดี แผ่บารมีปกปัก พิทักษ์ทั่วธรณีดล ดาลใจชนชาติไทย ให้มั่นในสามัคคี อย่ารู้มีแบ่งแยก อย่ารู้แตกใจกัน อย่ามีวันขุ่นข้อง ไทยร่วมป้องปกไทย ตลอดไปชั่วกัลปา สถิตเสถียรคู่ฟ้า จงประสิทธิ์ดุจข้า บาทพร้องทุกประการถ้วนเทอญ.ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

พราหมณ์อ่านประกาศบวงสรวงจบ ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย สังข์ แตร ปี่พาทย์ทำเพลงมหาชัย แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯไปทรงประเคนตะลุ่มภัตตาหารแด่สมเด็จพระสังฆราชและประทับทรงปฏิบัติสมเด็จพระสังฆราชและโปรดเกล้าฯ ให้ประธานรัฐสภา นายกรัฐมนตรี ประธานศาลฎีกา และรัฐมนตรี ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ที่เจริญชัยมงคลคาถาตามลำดับ

เมื่อพระสงฆ์รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่เดิม และผู้ที่ปฏิบัติเลี้ยงพระกลับไปนั่ง เจ้าหน้าที่ถอนสำรับภัตตาหารออกไปเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปถวายไตรและย่ามที่ระลึก[๑] ในการเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์และพระราชพิธีฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แล้วประทับพระราชอาสน์ที่เดิม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประธานรัฐสภา นายกรัฐมนตรี ประธานศาลฎีกา และรัฐมนตรี ถวายไตรและย่ามแด่พระสงฆ์ตามลำดับ เสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรกจบแล้วคงนั่งอยู่ที่เดิม พลอากาศเอก หะริน หงสกุล เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญที่ระลึก แล้วรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญกษาปณ์ที่ระลึก เสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ ทรงลาสมเด็จพระสังฆราช เสด็จพระราชดำเนินออกจากปะรำมณฑลพิธีพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ไปประทับรถยนต์พระที่นั่ง ประธานรัฐสภาและนายกรัฐมนตรี ส่งเสด็จฯ ณ รถยนต์พระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินกลับตามทางเดิม ขณะรถยนต์พระที่นั่งเคลื่อนออก กองทหารเกียรติยศถวายความเคารพ บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ทหารกองรักษาการณ์ถวายความเคารพ

ต่อจากนี้ พระราชวงศ์ องคมนตรี ประธานรัฐสภา รัฐมนตรี ข้าราชการ ตลอดจนสถาบันต่างๆ กระทรวง ทบวง กรม โรงเรียน และประชาชน ไปจุดธูปเทียนและถวายกระทงดอกไม้ วางพวงมาลาสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์

---

[๑] ย่ามผ้าไหมไทยสีเขียวปักดิ้นทองมีพระปรมาภิไธยย่อ ปปร. ภายใต้พระมหามงกุฎ มีอักษรปักข้อความว่า "พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๓"

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

ภาคที่ ๔
บรรณานุกรม

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสาร กต. ๖.๖/๑ เรื่องพระอาการทูลกระหม่อมเอียดน้อย ประชวรไข้ (พ.ศ. ๒๔๓๙).

เอกสาร กต. ๖.๖/๗ เรื่องการอภิเษกสมรสเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๖๒).

เอกสาร กต. ๖.๖/๑๑ เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา เสด็จยุโรป ตอน ๒ (พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๖๔).

เอกสาร กต. ๖.๖/๑๔ เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาจะทรงศึกษาวิชาทหารฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๖๖).

เอกสาร กต. ๖.๖/๑๖ เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเสด็จกลับคืนพระนคร (พ.ศ. ๒๔๖๗).

เอกสาร กต. ๖.๖/๑๗ เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเสด็จกลับกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๔๖๗).

เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๓ รายงานการเล่าเรียนของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๒).

เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๖ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราไชย และเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาจะเสด็จกลับยุโรป (พ.ศ. ๒๔๕๔).

เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๗ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาทรงเรียนวิชาทหาร (พ.ศ. ๒๔๕๔).

เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๘ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเสด็จเข้าประจำกองทหารปืนใหญ่ม้าอังกฤษ (พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๒๔๕๗).

เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๐ การทรงเล่าเรียนของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๖).

เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๔ การทรงศึกษาของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๗).

เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๕ การทรงศึกษาของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พ.ศ. ๒๔๕๗).

เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๖ พระเจ้ากรุงอังกฤษเชิญสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยไปเสวยที่อาลเดอชอต (พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๕๘).

เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๗ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยเสด็จกลับกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๕๘).

	เอกสาร กต. ๔๓.๖.๔/๑๙	สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยเสด็จกลับกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๔๕๘).
	เอกสาร สบ. ๒.๔๗/๕๖	บันทึกจัดการกองทัพเรือสยามของพระยาราชวังสัน เสนาธิการทหารเรือ (๑๗ ก.พ. - ๔ มี.ค. ๒๔๖๙).
จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.	เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๙/๕๓	พระราชกุมารและนักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียน ณ เมืองต่างประเทศ (๑๑ มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๕ - ๗ ม.ค. ร.ศ. ๑๒๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๙/๕๔	พระราชกุมารและนักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียน ณ เมืองต่างประเทศ (๒๒ มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๗ - ๙ ก.ย. ร.ศ. ๑๒๘).
	เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๙/๕๕	พระราชกุมารและนักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียน ณ เมืองต่างประเทศ (๒๒ ต.ค. ร.ศ. ๑๒๘ - ๗ ก.ย. ร.ศ. ๑๒๙).
	เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ. ๑.๓/๖	พระราชหัตถเลขา พระราชพินัยกรรม (พ.ย. ร.ศ. ๑๐๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๑	รายงานการศึกษาของเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัย (๒๕ ก.ค. - ๑๑ พ.ย. ๒๔๕๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๖	เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยเสด็จไปประทับที่สถานทูตอังกฤษและเสด็จไปทอดพระเนตรเรือเหาะ (๒๒ พ.ค. - ๒๖ มิ.ย. ๒๔๕๗).
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๗	ไม่โปรดฯ ให้เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยฯ เสด็จกลับโดยผ่านทางอเมริกา โปรดฯ ให้เข้าทรงเรียนวิชาการต่อ (๔ ส.ค. - ๒๗ ก.พ. ๒๔๕๗).
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๘	เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยจะเสด็จทอดพระเนตรซ้อมรบในอังกฤษ และการทรงศึกษาของเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัย (๔ พ.ย. - ๕ ธ.ค. ๒๔๕๗).
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๑๒	เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัย มีพระประสงค์จะเข้าเรียนวิชาทหาร ในฝรั่งเศส (๑๔ ก.ค. ๒๔๖๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๑๓	รายงานการศึกษาของพันโทสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และร้อยตรี ม.จ. นักขัตมงคล (๒๒ ก.ย. - ๔ มี.ค. ๒๔๖๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๔.๓/๑๔	เงินค่าเดินทางหม่อมเจ้าอมรทัต ออกไปรับเสด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชากลับสู่พระนคร (๒๒ - ๒๘ พ.ค. ๒๔๖๗).
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ รล. ๔/๑๓	เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาทรงสั่งหนังสือราชการแทนพระองค์ พ.ศ. ๒๔๖๘ (๙ เม.ย. - ๒๙ ส.ค. ๒๔๖๘).
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ รล. ๔/๑๔	เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยทรงสั่งหนังสือราชการ (๒๐ เม.ย. ๒๔๖๘ - ๑๘ พ.ย. ๒๔๖๘).

	เอกสารรัชกาลที่ ๖ ว. ๑/๒	รัชทายาท.
	เอกสารรัชกาลที่ ๖ ว. ๑/๒๒	กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ (๕ ก.พ. ๒๔๖๖ - ๙ พ.ย. ๒๔๖๗).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๓	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับตำแหน่งจอมพลทหารบกทหารเรือ (๑ ธ.ค. - ๑๓ ก.พ. ๒๔๖๘).
จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๙	แก้ไขเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกเพื่อเข้าสู่ดุลภาพและเรื่องโครงการทหาร พ.ศ. ๒๔๗๕ (๒๖ มี.ค. ๒๔๖๘ - ๒๑ มิ.ย. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๑๐	เลิกและจัดกรมกองทหารบกเนื่องจากตัดงบประมาณให้เป็นดุลภาพ (๒๖ - ๒๙ มี.ค. ๒๔๖๘).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๑๓	จัดการทหารบก (๑๗ ก.ย. ๒๔๖๙ - ๒๙ มี.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๑๗	เรื่องประชุมการทำแผนที่ แห่งสงครามอินเทอเนชันเนลเรเสอร์ช เคานซิล (๒๙ ก.ย. - ๓๐ ต.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๒๖	เรื่องบันทึกจัดบำรุงวินัยและอบรมทหารบกของนายพลเอกหม่อมเจ้าบวรเดช มิถุนายน ๒๔๗๑.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๓๐	เสด็จพระราชทานรางวัล ณ โรงเรียนนายร้อยทหารบก และกระบี่แก่นักเรียนทำการนายร้อย (๑๒ มี.ค. ๒๔๗๑ - ๑๕ มี.ค. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑/๓๗	ประชุมใหญ่ที่กระทรวงกลาโหม ๒๔๗๔ (๕ พ.ย. ๒๔๗๔ - ๑๘ มิ.ย. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๓/๓	พระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารบก (๔ ก.พ. ๒๔๖๘ - ๑๕ ก.พ. ๒๔๗๒).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๓/๖	ข้าราชการกระทรวงกลาโหมออกและพักราชการ (๖ ธ.ค. ๒๔๖๘ - ๒๕ มี.ค. ๒๔๗๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๔/๗	กระทรวงทหารเรือยกเลิกตำแหน่งต่าง ๆ (๑๙ - ๒๒ มิ.ย. ๒๔๖๘).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๔/๒๒	หลวงชลธารพฤฒิไกร ม.ร.ว. สุภี จันทมาศ ออกไปศึกษาวิชาเพิ่มเติม ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา (๒๙ - ๓๑ มี.ค. ๒๔๗๑).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๔/๒๖	งบประมาณกระทรวงทหารเรือ (๓๑ ม.ค. - ๑๑ ก.พ. ๒๔๗๒).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๕/๓	พระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารบก (๔ ก.พ. ๒๔๖๘ - ๑๕ ก.พ. ๒๔๗๒).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๕/๗	เครื่องแต่งตัวข้าราชการกระทรวงกลาโหม (๑ พ.ย. ๒๔๗๓ - ๑๙ มี.ค. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๖/๖	เสด็จทอดพระเนตรกิจการกรมอากาศยาน (๑ ก.พ. -๓๑ มี.ค. ๒๔๗๐).

	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๖/๙	นายคลิฟฟอร์ด บี. ฮาร์มอน คิดตั้งกองอากาศยานระหว่างประเทศ (๒๐ พ.ย. - ๑๒ ก.พ. ๒๔๗๒).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๖/๑๐	ส่งเครื่องบินออกไปประเทศอินเดีย (๑๑ ธ.ค. - ๒๕ ธ.ค. ๒๔๗๒).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๖/๑๑	เชิญรัฐบาลอินเดียให้ส่งเครื่องบินทหารมาเยี่ยมประเทศ สยาม (๘ มี.ค. ๒๔๗๒ - ๔ ธ.ค. ๒๔๗๓).
จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.	**เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๑**	หลวงอมรศักดาวุธ หลวงเทเวศร์อำนวยฤทธิ์ออกไปเรียนยุทธวิธีที่อเมริกา (๒๐ - ๒๖ ธ.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๒	พระทรงสุรเดช พระศรีสิทธิสงครามออกไปศึกษาวิธีป้องกันการยุทธทางอากาศฯ ณ ต่างประเทศ (๙ - ๑๔ ม.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๔	หม่อมเจ้าอลงกฎ หลวงรามฤทธิรงค์ หลวงสรสิทธ-ยานุการ ออกไปดูการทหาร ณ ประเทศญี่ปุ่น และที่อินโดจีน (๑ ส.ค. ๒๔๗๒ - ๑๓ มิ.ย. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๕	พระเวชยันตรังสฤษดิ์ ออกไปศึกษาและดูวิธีจัดการบิน พาณิชยการที่อเมริกา และยุโรป (๘ - ๑๑ ต.ค. ๒๔๗๒).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๑๗	ส่งนายทหารไปดูการประลองยุทธ์ที่เมืองตังเกี๋ย (๘ ธ.ค. - ๑๘ ก.พ. ๒๔๗๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ก. ๑๐/๘	พระศิลปสัตราคม กับหม่อมเจ้าอนันตนรไชยออกไปศึกษาและดูการทหารประเทศเยอรมัน (๒๖ - ๓๐ มิ.ย. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑/๔๔	เรื่องถอนเงินปอนด์ซื้อทองคำ (๒๘ ม.ค. ๒๔๗๔ - ๑๖ เม.ย. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑/๔๗	เรื่องขออนุญาตจ่ายเงินในประเภทลดหนี้เงินกู้ (๑๖ - ๑๙ มิ.ย. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๒	พระราชบัญญัติอากรการพนัน (๒๕ พ.ค. ๒๔๖๖ - ๒๒ ต.ค. ๒๔๗๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๔	พระราชบัญญัติเงินรัชชูปการ (๙ มี.ค. ๒๔๖๘ - ๒๗ ม.ค. ๒๔๗๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๒๐	ประกาศเก็บ เลื่อน และลดเงินอากรค่านา (๑๒ ต.ค. ๒๔๖๙ - ๔ ก.พ. ๒๔๗๘).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๒๒	ประกาศยกเลิกการเก็บเงินค่าเผาอันได้จากการตรวจเงินค่าภาษีอากร (๑๒ ต.ค. - ๒๐ ธ.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๓๕	ประกาศเรื่องไม่เปลี่ยนอัตราปริวรรตในค่าของเงินตราตกต่ำให้ประชาชนทราบ.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๓๗	ประกาศห้ามการค้าแป้งเข้าหมัก (๒๘ สิงหาคม - ๓ กันยายน ๒๔๗๔).

	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒/๔๑	พระราชบัญญัติภาษีเงินเดือน และกฎเสนาบดี (๑๘ ก.พ. ๒๔๗๔ - ๑๕ ส.ค. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๕/๒	ทำถนนของพระคลังข้างที่ริมถนนเพลินจิต (๒๙ เม.ย. - ๑๔ พ.ค. ๒๔๖๙).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๕/๓	น้ำประปาในพระราชฐาน (๑๙ พ.ค. ๒๔๖๙ - ๖ ต.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๕/๑๑	ซ่อมและทำสิ่งต่างๆ ที่พระราชวังบางปะอิน (๒๕ ส.ค. ๒๔๗๐ - ๒๕ ส.ค. ๒๔๗๓).
จดหมายเหตุแห่งชาติ. กอง.	**เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๕/๒๗**	สภาจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลกู้เงินพระคลังข้างที่ (๑๔ - ๑๘ มิ.ย. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๗/๑๙	เรื่องส่งเงินทุนสำรองเงินตราไปฝากไว้ในเมืองต่างประเทศ (๑๓ - ๑๘ เม.ย. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๗/๒๕	ส่งข้าราชการออกไปตรวจศึกษาการเก็บภาษีในเมืองต่างประเทศ (๑๒ - ๑๖ มี.ค. ๒๔๗๑).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๙/๑	จัดการใช้หนี้เงินกู้ (๑๔ ม.ค. - ๑๔ มี.ค. ๒๔๗๑).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๙/๔	ทูตฝรั่งเศสถามถึงการที่รัฐบาลสยามจะกู้เงิน (๑๔ - ๑๖ มี.ค. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๒	ขอยกเว้นเหรียญตรา (๘ ก.ค. ๒๔๗๐ - ๑๓ ก.พ. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๓	เก็บเงินอากรค่าน้ำ แก่ชาวเกาะสีชัง เกาะล้าน (๒๗ ก.ค. - ๙ ส.ค. ๒๔๗๐).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๑๐	ประกาศงดเก็บเงินค่าภาษีอากรต่างๆ (๒๒ ก.ย. - ๒ ต.ค. ๒๔๗๓).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๑๖	ภาษีเงินเดือน ฯลฯ ทางกรมพระคลังข้างที่ (๒๐ เม.ย. - ๒๐ มิ.ย. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓/๑๗	ยกเว้นไม่เก็บภาษีเงินเดือนแก่คณะทูต (๑๒ พ.ค. - ๕ มิ.ย. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔/๒	ฐานะการเงินแผ่นดินและเงินสะเตอร์ลิงกับเรื่องลดราคาเงินบาท พ.ศ. ๒๔๗๔ (๑๕ ต.ค. - ๓ ธ.ค. ๒๔๗๔).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔/๓	ฐานะการเงินแผ่นดิน.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔/๕	ฐานะการเงินแผ่นดิน.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔/๗	ฐานะการเงิน ตอนตั้งกรรมการพิจารณาอัตราแลกเปลี่ยนเงิน พ.ศ. ๒๔๗๕ (๑๐ ก.พ. ๒๔๗๔ - ๑๐ พ.ค. ๒๔๗๕).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔.๒ ก/๔	ฐานะการเงินแผ่นดิน.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕/๖	อนุกรรมการเสนาบดีสภาพิจารณางบประมาณแผ่นดิน และกรรมการพิจารณาการภาษีอากร (๑ กรกฎาคม ๒๔๗๓ - ๙ เมษายน ๒๔๗๕).

	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๑/๑	งบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๐.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๑/๓	งบประมาณแผ่นดิน ๒๔๗๓.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๑/๔	งบประมาณแผ่นดิน ๒๔๗๔.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๑/๕	งบประมาณแผ่นดิน ๒๔๗๕.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕.๓/๑	ฐานะแห่งการเงินและจัดทำงบประมาณให้เข้าสู่ดุลภาพ
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๘.๑/๑	งบประมาณการป้องกันพระราชอาณาจักรของกระทรวงกลาโหม (๓ พ.ย. ๒๔๖๙).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ บ. ๑.๑/๒	เรื่องรัชกาลที่ ๖ สวรรคตและตั้งพระเจ้าแผ่นดินขึ้นแทน (๒๖ พ.ย. ๒๔๖๘).
จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.	**เอกสารรัชกาลที่ ๗ บ. ๑.๑/๕**	การพิธีถือน้ำแรกเสวยราชย์ (๑ ธ.ค. - ๑๖ ม.ค. ๒๔๖๘).
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑	บริษัทแม่กลองขออนุญาตเดินรถด้วยแรงไฟฟ้า.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๒	รวมหน้าที่ราชการกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเป็นกระทรวงเดียวกัน และเรื่องจัดราชการอื่น ๆ.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๔	คมนาคมติดต่อกับประเทศอินโดจีน.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๖	เรื่องสะพานพระราม ๖ ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๘	ฎีกาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ-พงศ์เกี่ยวด้วยบริษัทรถรางพระพุทธบาท พระราชทานยกหนี้ และพระราชทานที่นาเป็นสิทธิ์.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑๐	เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ฯ ตรวจราชการ.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑๑	รายงานกรมพระกำแพงเพ็ชรตรวจราชการหัวเมือง.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑๓	รายงานนายฮากรุป ตรวจแรงน้ำสำหรับทำการไฟฟ้า, รถไฟ, และการอุตสาหกรรมในภาคเหนือและภาคใต้.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑/๑๘	โครงการสร้างท่าเรือกรุงเทพฯ.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๑	ประกาศรวมกระทรวงคมนาคม และพาณิชย์เป็นกระทรวงเดียวกันและตั้งกรมกำแพงเพ็ชรเป็นเสนาบดี.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๓	พระราชกฤษฎีกาจัดซื้อที่ดิน ฯลฯ สร้างทางรถไฟและสถานี.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๕	ประกาศยกเว้นค่าธรรมเนียมทะเบียนรถยนต์และล้อเลื่อนบางอย่างในหัวเมือง.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๖	ร่างพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขายอันกระทบถึงความปลอดภัยหรือผาสุกแห่งสาธารณชน.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๘	ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี และตำแหน่งที่เสมอด้วยเสนาบดี.
	เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๙	ประมวลแพ่ง พ.ศ. ๒๔๗๒ ตอนว่าด้วยพระราช-บัญญัติควบคุมกิจการค้าขาย อันกระทบถึงความปลอดภัยและเรื่องสาธารณูปโภค, ประกันภัย.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๒/๑๑	พระราชบัญญัติจัดวางการรถไฟ และทางหลวง แก้ไขเพิ่มเติม (ตอนรัชกาลที่ ๗).
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๔.๒/๑	เปิดสถานีวิทยุกระจายเสียงที่พญาไท.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๔.๒/๔	วิทยุกระจายเสียง.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๔	ทำทางในจังหวัดอุบลราชธานี.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๘	ผู้มีชื่อขอสร้างทางหลวงเพื่อถือสิทธิ์เดินรถรวม ๗ สาย.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๙	ท้องตราวางหลักการในเรื่องที่มีผู้ขออนุญาตทำทางเพื่อถือกรรมสิทธิเดินรถยนตร์.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๑๐	ผู้มีชื่อขออนุญาตสร้างและซ่อมทางตามหัวเมืองรวม ๕ ราย.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๑๑	เรื่องทำถนนในจังหวัดนครพนม.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๑๓	ทำถนนในจังหวัดจันทบุรี.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๑๕	แจ้งความเรื่องผู้มีชื่อทำทางเพื่อถือสิทธิเดินรถ.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๒๐	พระราชบัญญัติทางหลวงที่ได้รับสัมปทาน.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๒๑	สัมปทานสร้างบำรุงรักษาทางหลวงและทางเดินรถรับจ้าง ระวางทางแยกหัวหินกับตลาดท่าใหม่ จังหวัด จันทบุรี.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๒๖	หนังสือสัญญาอนุญาตให้สร้างทางและเดินรถจากบ้านปากคลอง (บ้านปากน้ำระยอง) ผ่านที่ว่าการอำเภอประดู่ ถึงที่ว่าการอำเภอสามย่าน (อำเภอแกลง) จังหวัดระยอง.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๖/๒๙	หนังสือสัญญาอนุญาตให้สร้างทางเดินรถต่อจากถนนน่าพระกาฬเมืองลพบุรี ถึงลานพระพุทธบาทท้องที่จังหวัดหนองโดน.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒/๒	บริษัทไฟฟ้าสยามคอเปอเรชั่น.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒/๖	ลดค่าแรงไฟฟ้า, ค่าโดยสารรถรางและเรื่องบริษัทจะเพิ่มเงินค่าเช่าทางเดินรถให้รัฐบาล.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒.๑/๑	แก้ทางหลีกรถราง.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒.๑/๕	เปลี่ยนทางเดินรถใหม่.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ พ. ๑๒.๑/๗	บริษัทไฟฟ้าสยามขอเปลี่ยนวิธีการเดินรถรางสายบางคอแหลม และขยายทางรถรางใหม่ในบางสาย.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๑ No 7	ส่วนพระองค์สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ แผนกกฤษฎีกา เรื่อง พระราชกฤษฎีกา ตั้งอภิ-รัฐมนตรี.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๐	ข้อความที่ทรงมีพระราชปฏิสันถารแก่หนังสือพิมพ์อเมริกา.
เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๔๒	"An outline of changes in the form of the government".

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๔๒ "Memorandum concerning the proposed changes in the form of the Government" by Raymand B. Stevens.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๓/๒๔๒ "Memorandum" by Phya Srivisarn.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๑.๔/๒๑ พระราชดำรัสตอบคณะกรรมการเมืองตรังในโอกาสที่เสด็จเลียบมณฑลภูเก็ตในปี พ.ศ. ๒๔๗๑.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๑ จัดการประชาภิบาล (เทศบาล).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ม. ๗.๕ (๑ - ๒)/๒ พระราชบัญญัติเทศบาล.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๑/๙๑ พระราชดำรัสในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลเกี่ยวกับการเงินตกต่ำ.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๖/๑ รายงานกรรมการองคมนตรี (๑๓ ต.ค. - ๖ มี.ค. ๒๔๖๘).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. **เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๗/๒** เรื่องเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแสดงความเห็นเรื่องให้จัดตั้งสภารัฐมนตรี.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๑๐/๑ กรรมการจัดการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาเมืองต่างประเทศ และเรื่องโอนนักเรียนพิเศษมาสังกัดกรมราชเลขาธิการ (๗ พ.ค. ๒๔๖๓ - ๒๔ เม.ย. ๒๔๗๒).

เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๒๐/๑๔๓ ฎีกาถวายความเห็น.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ รล. ๒๐/๑๙๔ ฎีกาถวายความเห็น.

เอกสารรัชกาลที่ ๗ ศ. ๑/๑ บันทึกและรายงานโครงการศึกษาและความเห็นของท่านมุสโสลินี เรื่องการศึกษาของอิตาลี.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๒ วันที่ ๑๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๑๑๔๐ - ๑๑๔๙.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๓ วันที่ ๒๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๓๙๑ - ๓๙๕.

เอกสารชั้นรอง

กมล มโนชญากร. **จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๖๙**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔.

กลาโหม, กระทรวง. **ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม ๘ เม.ย. ๒๔๓๐ - ๘ เม.ย. ๒๔๙๖**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, ๒๔๙๖.

กาญจนี สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์ ผู้แปล. **การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ**. พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๔.

การคลัง, กระทรวง. **กระทรวงการคลังครบรอบ ๑๐๐ ปี ๑๔ เม.ย. ๒๕๑๘**. กรุงเทพฯ, ๒๕๑๘.

กิติ ศิริรัตนไชยยงค์. **อนุสาวรีย์สำคัญของไทย**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. **ปฏิวัติ ๒๔๗๕**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

ขนส่ง, บริษัทจำกัด. **สถาปนาครบรอบ ๓๐ ปี บริษัทขนส่งจำกัด**. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓.

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. **การเมืองและพรรคการเมืองของไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕.

คมนาคม, กระทรวง. **อนุสรณ์กระทรวงคมนาคม ๒๔๙๗**. พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในงานพิธีเปิดอาคารที่กระทรวงคมนาคม ๓ เม.ย. ๒๔๙๗.

คำแถลงนโยบายของรัฐบาลสมัยประชาธิปไตย ๒๔๗๕ - ๒๕๐๖. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๒.

จั๊บ อึ้งประทีป. **ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ หนังสือสอนพุทธศาสนาแก่เด็ก** ม.ป.ท. ๒๔๗๔. (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๗๔).

จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา. **การจัดราชการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

จุลจักรพงศ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **เกิดวังปารุสก์**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๑. ๓ เล่ม

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, **เจ้าชีวิต**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ. **การปรับปรุงกองทัพบกของไทยตามแบบตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๗๕**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒.

_____ **เล่ม ๒**. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓.

ชด หัศบำเรอ และปรีชา สามัคคีธรรม. **๓๕ ปีแห่งยุคประชาธิปไตย**. พระนคร : มิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๑๑.

ชนม์สวัสดิ์ ชมพูนุท, ม.ร.ว. **๔ ยุค ๔ สมัย ของการปฏิวัติ**. กรุงเทพฯ : พิทยาคาร, ๒๕๑๗.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๓.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต. **เอกสารการเมืองการปกครองไทย**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคนอื่นๆ. **สัตว์การเมือง**. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.

ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์. **เบื้องหลังพระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ**. พระนคร : ประมวลสาส์น, ๒๕๑๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ**. พระนคร : โรงพิมพ์มหาดไทย, ๒๕๐๒.

ดำรัสดำรงค์ เทวกุล, ม.จ. **จดหมายเหตุรายวันพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสชวา พ.ศ. ๒๔๗๒**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓.

ดิเรก ชัยนาม. **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ**. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖.

แถมสุข นุ่มนนท์ และคนอื่นๆ. **ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา พ.ศ. ๒๔๗๖ - ๒๔๙๓**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๙.

ทรงศรี อาจอรุณ. **การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖.

ทางหลวง, กรม. **ทางหลวงในประเทศไทย ๒๕๑๔**. กรุงเทพฯ, ๒๕๑๔.

เทพชู ทับทอง. **สยามเมื่อวันวาน**. กรุงเทพฯ : สหมิตรการพิมพ์, ม.ป.ป.

"ไทยน้อย" (นามแฝง). **๖ แผ่นดิน**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๘.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๙.

นายร้อยพระจุลจอมเกล้า, โรงเรียน. **ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า**. พระนคร : โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ๒๕๒๐.

"นายสุจินดา" (นามแฝง). **พระปกเกล้านักประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๑๙.

บุญเย็น วอทอง. **มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง กำเนิดและความเกี่ยวพันกับระบอบประชาธิปไตย**. พระนคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๒.

ประกาศอักษรกิจ, พระยา. (เสงี่ยม รามนันทน์). **จดหมายเหตุบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๘**. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๔๙๒.

ประยูร ภมรมนตรี. **ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๑๘.

ปรีดา วัชรางกูร. **พระปกเกล้ากับระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๐.

ไปรษณีย์โทรเลข, กรม. **ประวัติและวิวัฒนาการกรมไปรษณีย์โทรเลข ครบรอบ ๕๐ ปี ๒๔๒๖ - ๒๕๐๖**.

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล. **การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ และธานินทร์ วิชญางกูร ผู้แปล. **ทฤษฎีพัฒนาทางการเมือง**. กรุงเทพฯ : ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๑.

พลอย พรปรีชา. **ทิศธรรมหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก**. พระนคร, ๒๔๗๔. (ราชบัณฑิตยสภาพิมพ์ถวายพระภิกษุสามเณรเป็นของชำร่วยเมื่อมาเยี่ยมหอพระสมุดฯ และพิพิธภัณฑสถานฯ พ.ศ. ๒๔๗๔).

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๑.

พายัพ โรจนวิภาต. **ยุคทมิฬ**. พระนคร : สอ เสถบุตร, ๒๕๑๓.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอกรมหมื่น. **อัตตชีวประวัติพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๕๑๗. (พิมพ์งานพระราชทานเพลิงพระศพพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทย- ลาภพฤฒิยากร)

พิมาน แจ่มจำรัส. **ราชวลี**. พระนคร : ผ่านฟ้าพิทยา, ๒๕๐๙.

พูนพิศมัย ดิศกุล, ม.จ. **สาสนคุณหนังสือสอนพุทธศาสนาแก่เด็ก**. ม.ป.ท. (๒๔๗๓). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๗๒.

มยุรี นกยูงทอง. **ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

ไมตรี เด่นอุดม. ผู้แปล. **โลกพระศรีอาริย์ของปรีดี พนมยงค์**. นครหลวง : กราฟิคอาร์ต, ๒๕๑๖.

รอง ศยามานนท์. **ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๘ - ๒๔๗๕** คำบรรยายวิชาสังคมกับเศรษฐกิจ ภาคต้น ปีการศึกษา ๒๕๒๒.

ราชสกุลวงศ์. พระนคร : โรงพิมพ์มหาดไทย, ๒๕๐๗.

ละออทอง อัมรินทร์รัตน์. **การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๗๕**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๒๐.

วิจิตรธรรมคุณ, พระครู. **ทิศ ๖ หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก**. พระนคร : สยามพณิชยการ, ๒๔๗๖.

วิเทศกรณีย์. (นามแฝง) **ความเป็นมาแห่งระบอบประชาธิปไตย**. พระนคร : ผ่านฟ้าพิทยา, ๒๕๑๑.

_____. **ประวัติศาสตร์ชาติไทย เล่ม ๑ - ๒**. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๒.

วิบูลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล, ม.จ. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสประเทศอินโดจีน, ๒๔๗๓**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓.

ศิลปากร, กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. **จดหมายเหตุการบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงปัจจุบัน**. (ต้นฉบับ).

_____. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. **เรื่องพระปฐมเจดีย์**. พระนคร : ศิวพร, ๒๕๐๖.

_____. **จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือและนครเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๙**. พระนคร : โรงพิมพ์กองการพิมพ์สลากกินแบ่งรัฐบาล, ๒๕๑๐.

สนธิ เตชานันท์. **แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : ไทยเขษม, ๒๕๑๙.

สมประสงค์ บริพัตร, ม.จ. หญิง. **บันทึกความทรงจำบางเรื่องของหม่อมเจ้าหญิงสมประสงค์ บริพัตร**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๙๙. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระศพ ม.จ. หญิงสมประสงค์ บริพัตร).

สมพงษ์ เกษมสิน. **การปกครองของไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘.

สงวน อั้นคง. **สิ่งแรกในเมืองไทยชุด ๒**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๒.

สิทธิสยามการ, หลวง. **สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามประเทศ**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖.

สิริ เปรมจิตต์. **ประวัติศาสตร์ไทยระบอบประชาธิปไตย ๓๐ ปี**. พระนคร : เกษมบรรณกิจ, ๒๕๐๕.

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. **ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘ - ๒๔๕๓)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สุนทรี อาสะไวย์ และอัจฉราพร กมุทพิสมัย. **ประวัติศาสตร์สังคมไทย ๒๔๓๕ - ๒๔๗๕**. พิจารณาการจัดระเบียบการบริหารประเทศให้ทันสมัยและอิทธิพลของตะวันตกที่มีต่อสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์**. พระนคร : โรงพิมพ์ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๔.

สุวดี เจริญพงศ์. **ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตย และสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๑๙.

สุวิทย์ ไพทยวัฒน์. **วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๗๕**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๒.

เสฐียร พันธรังษี. **พระมงกุฎเกล้าและเจ้าฟ้าเพชรรัตน์**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๓.

เสถียร ลายลักษณ์ ผู้รวบรวม. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๘ พ.ศ. ๒๔๖๘** ม.ป.ท., ๒๔๗๗.

_____ _____ _____ **เล่ม ๓๙ พ.ศ. ๒๔๖๙** ม.ป.ท., ๒๔๗๔.

_____ _____ _____ **เล่ม ๔๐ พ.ศ. ๒๔๗๐** ม.ป.ท., ๒๔๗๗.

_____ _____ _____ **เล่ม ๔๑ พ.ศ. ๒๔๗๑** ม.ป.ท., ๒๔๗๖.

_____ _____ _____ **เล่ม ๔๒ พ.ศ. ๒๔๗๒** ม.ป.ท., ๒๔๗๖.

_____ _____ _____ **เล่ม ๔๓ พ.ศ. ๒๔๗๓** ม.ป.ท., ม.ป.ป.

_____ _____ _____ **เล่ม ๔๔ พ.ศ. ๒๔๗๔** ม.ป.ท., ๒๔๗๖.

_____ _____ _____ **เล่ม ๔๕ พ.ศ. ๒๔๗๕** ม.ป.ท., ๒๔๗๖.

_____ _____ _____ **เล่ม ๔๖ พ.ศ. ๒๔๗๖** ม.ป.ท., ๒๔๗๗.

_____ _____ _____ **เล่ม ๔๗ พ.ศ. ๒๔๗๗** ม.ป.ท., ๒๔๗๘.

เสที้อน ศุภโสภณ. **ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์**. พระนคร : วัชรินทร์, ๒๕๑๔.

เสาวรักษ์ (นามแฝง). **ตัวตายแต่ชื่อยัง**. พระนคร : โรงพิมพ์เกื้อกูลการพิมพ์, ๒๕๐๘.

อ.ก. รุ่งแสง (นามแฝง). **พ. ๒๗**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๕๒๑.

อัมมาร์ สยามวาลา. **ข้าวในเศรษฐกิจของไทย**. กรุงเทพฯ : จัดพิมพ์โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒.

อายะดา กีรินกุล และคนอื่น ๆ. ผู้แปล. **พระยากัลยาณไมตรี**. นครหลวงกรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๕.

อุดม ประมวลวิทย์. **๒๐ ราชินีและกษัตริย์นานาชาติ**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

หนังสือพิมพ์อาชญากรรมเบื้องหลังข่าวผู้จัดทำ. **สร้างกรุงและประวัติศาสตร์การบริหารชาติไทย**. กรุงเทพฯ : เทพพิทักษ์การพิมพ์, ๒๕๒๑ - ๒๒.

บรรณานุกรมหนังสืออ่านเพิ่มเติมประกอบการค้นคว้าเรื่องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ไชยยันต์ ปรักติกุล. **ประชาธิปไตยวัย ๔๑**. พระนคร : มงคลการพิมพ์, ๒๕๑๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **เรื่องพระราชานุกิจ**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๙. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการพระราชกุศล ๑๐๐ วัน พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ณ วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๙).

แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๔๗๘.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **โคลงลิลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษก สัปตมะราชมหาจักรีวงศ์ เมื่อพุทธศก ๒๔๖๘**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๔๗๒. ๒ เล่ม (พิมพ์พระราชทานในมหุรดิมงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา คำรบตรีจุลจักร์แห่งทวารสนักกษัตระฉนำ ณ ปีมเสงพุทธศก ๒๔๗๒).

บัญชา แก้วเกตุทอง. **๓๖ รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยของไทย**. พระนคร : รุ่งเรืองธรรม. (ม.ป.ป.) ๖๐๓ หน้า.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **เก้าแผ่นดิน**. ธนบุรี : กรุงธน, (ม.ป.ป.).

ประยูร ภมรมนตรี. **บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕**. พระนคร : เฟื่องอักษร, ๒๕๑๗. ๑๑๖ หน้า.

ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์. **รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (๒๔๗๕ - ๒๕๑๗)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : ชุมนุมข่าว, ๒๕๑๗.

ปรีดี พนมยงค์. **ความเป็นอนิจจังของสังคม**. พระนคร : สยามการพิมพ์, ๒๕๐๐ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต วิศิษฏ์ธรรมธาดา).

โพธิ์ แซมลำเจียก. **สามนักการเมืองเรืองนามของไทย**. พระนคร : ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๕.

รวบรวมคำแถลงการณ์และประกาศต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยามได้ประกาศแก่ข้าราชการฝ่ายทหาร, พลเรือน และราษฎรทั่วไป เริ่มแต่วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖. ม.ป.ท., ๒๔๗๖.

วิชัย บำรุงฤทธิ์. **บันทึกนักปฏิวัติไทย**. พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๗.

สมบูรณ์ คนฉลาด. **หลังฉากนักการเมืองไทย**. พระนคร : รวมการพิมพ์, (ม.ป.ป.).

สิริ เปรมจิตต์. **ชีวิตและงานของพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์**. พระนคร : บำรุงนุกูลกิจ, ๒๕๒๑.

_____. **พระบรมราชจักรีวงศ์**. พระนคร : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๔.

เสลา เรขะรุจิ. **พระยาพหล**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๔๙๗.

_____. **แม่ทัพบวรเดช**. พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๔๙๒.

อ่านเพิ่มเติมประกอบการค้นคว้าเรื่องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
บรรณานุกรมบทความในวารสารและหนังสือพิมพ์

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ. "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," **มิตรครู**, ๒๑, ๕ (๑๕ มี.ค. ๒๒) ๕-๘.

จิรภา อ่อนเรือง. "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," **รถไฟ**, ๒๐, ๔ (มิ.ย. ๑๘) ๖-๗, ๔๘-๕๐.

ฉลวย ขวัญส่ง. "พระมหากษัตริย์ผู้พระราชทานกำเนิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย," **รัฐสภา**, ๑๐, ๒ (ม.ค. ๐๕) ๙-๑๖

ชมพูนุช. "การสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," **มิตรครู**, ๑๘, ๑๒ (มิ.ย. ๑๙) ๔-๗.

ชัยนันท์ นันทพันธ์. "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ," **วารสารธรรมศาสตร์**, ๓, ๑ (มิ.ย. - ต.ค. ๑๖) ๑๔๔-๑๖๘.

เด็กไทย. "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," **ร.ส.พ.**, ๒๕, ๗ (ก.ค. ๑๖) ๒-๗.

แดน กฤษฎา. "กษัตริย์ผู้ปราชัยประชาธิปไตย," **ประชาธิปไตย**, ๒, ๒๓ (๑๖ มิ.ย. ๙๘) ๑๐-๑๑, ๓๓-๓๖.

ท. กล้วยไม้ ณ อยุธยา. "พระปกเกล้าสละราชสมบัติ," **ท้องถิ่น**, ๘, ๓ (มี.ค. ๑๑) ๔๓-๕๙.

_____. "พระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ," **ปริทัศน์**, ๖, ๑ (มิ.ย. ๑๑) ๘-๒๑.

"พระมหากษัตริย์ผู้พระราชทานประชาธิปไตย," **ศึกษากร**, ๑ (ม.ค. ๐๔) ๔๓-๔๔.

"พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศสละราชสมบัติ," **มหาดไทย**, ๒, ๓๒ (มิ.ย. - ก.ค. ๒๑) ๒๕-๒๗.

พิทยลาภพฤฒิยากร, กรมหมื่น. "พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," **ห้องสมุด**, (ฉบับฤดูหนาว ๐๖) ๔๔๒-๔๕๔.

เพียงออ. "ประวัตินักดนตรีไทย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," **วัฒนธรรมไทย**, ๗, ๑๒ (ก.พ. ๑๑) ๓-๗.

วิเชียร เกิดมีทรัพย์. "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการบริหารงานระบบคุณธรรม," **แรงงานสัมพันธ์**, ๘, ๑ (ม.ค. ๑๐) ๒๙-๓๓.

วิทยา. "พระมหากษัตริย์พระองค์แรกในระบอบประชาธิปไตย," **การประชาสงเคราะห์**, ๒๑, ๑๓๙ (ก.ค. ๑๙) ๑๘-๒๑.

"อนุมัติ ๑๐ ล้าน สร้างอนุสาวรีย์ ร. ๗," **เดลิไทม์**, (๒๙ มี.ค. ๒๓) ๓, ๑๒.

บรรณานุกรมหนังสืออ่านเพิ่มเติมประกอบการค้นคว้า เรื่องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ

"Almond, Gabriel A. (ed.) The politics of the developing areas, Princeton : Princeton University Press, 1960.

Blanchard, Wendell. Thailand, its people; its society, its culture. New Haven : Hraf Press, 1957.

Cost, John. Some aspects of Siam politics. New York : Institute of Pacific Relation. 1953.

Crossby, Sir Josiah. Siam : the crossroads. London : Hollis & Carter, 1973.

Darling, Frank C. Thailand and the United States. Washington, D.C. : Public Affairs Press, 1965.

de Tocqueville, Alexis Democracy in America. New York : Phillips Bradly, 1955.

Fitzimmons, Thomas (ed.) Country survey series. Thailand. New Haven : Hraf Press, 1957.

Hall, D.G.E. A history of Southeast Asia. London : Macmillan, 1955.

Huntington, Samuel P. "Political development and political decay." Political modernization. Claude E. Welch, Jr. ed. California : Wadsworth Publishing, 1967.

Insor, D. Thailand : a political, social and economic analysis. New York : Frederich A. Praeger, 1963.

Landon, Kenneth Perry. Siam in transition. Chicago : The University of Chicago Press, 1939.

Mosel, Jame N. Thai administrative behaviour. Reprinted from "Toward the comparative study of Public Administration." The Department of government; Indiana University Press, 1957.

Pendleton, Robert L. Thailand. New York : Duell, Sloan and Pearce, (c) 1952.

Prachoom Chomchai. "The nature and significance of Thai political philosophy." The Journal of Social Science, July, 1956.

Rong Syamananda. A history of Thailand. Bangkok : Kurusapha, 1971.

Thompson, Virginia. Thailand : the new Siam. : 2d. ed. New York : Paragm Book Reprint Coporation, 1967.

Vella, Walter F. Chaiyo! Honolulu : The University Press of Hawaii, 1978.

Waugh, Alec. Bangkok. London : W.H. Allen, 1970.

Wilson, David A. Politics in Thailand. Ithaca, New York : Cornell University Press. 1962.

Wit, Daniel. Thailand another Vietnam. New York : Charles Scribner's sons, (c) 1968.

Wood, W.A.R. A history of Siam. 2d. ed. Bangkok : 1933.

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

พระบรมฉายาลักษณ์

และ

พระราชกรณียกิจในรัชสมัย

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

สารบาญรูป

หน้า

หมวดที่ ๑

พระราชประวัติส่วนพระองค์ *(รูปที่ ๑ - ๓๗)* ๕๕๒

หมวดที่ ๒

การเสด็จประพาสเพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรในที่ต่าง ๆ *(รูปที่ ๓๘ - ๕๑)* ๕๘๒

หมวดที่ ๓ การเสด็จประพาสต่างประเทศ

- *เสด็จประพาสสิงคโปร์ ชวา และบาหลี (รูปที่ ๕๒ - ๘๓)* ๕๙๒
- *เสด็จประพาสอินโดจีน (รูปที่ ๘๔ - ๙๘)* ๖๐๗
- *เสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา (รูปที่ ๙๙ - ๑๐๒)* ๖๑๖
- *เสด็จประพาสญี่ปุ่น (รูปที่ ๑๐๓ - ๑๐๗)* ๖๑๘

หมวดที่ ๔

งานฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี *(รูปที่ ๑๐๘ - ๑๑๘)* ๖๒๒

หมวดที่ ๕

การเปลี่ยนแปลงการปกครองและการพระราชทานรัฐธรรมนูญ *(รูปที่ ๑๑๙ - ๑๓๖)* ๖๓๔

หมวดที่ ๖

เบ็ดเตล็ด *(รูปที่ ๑๓๗ - ๑๔๕)* ๖๔๖

หมวดที่ ๗

การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ *(รูปที่ ๑๔๖ - ๑๗๒)* ๖๕๘

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

หมวดที่ ๑

พระราชประวัติส่วนพระองค์

(หมายเลขรูป ๑ - ๓๗)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงพระเยาว์

รูปที่ ๑

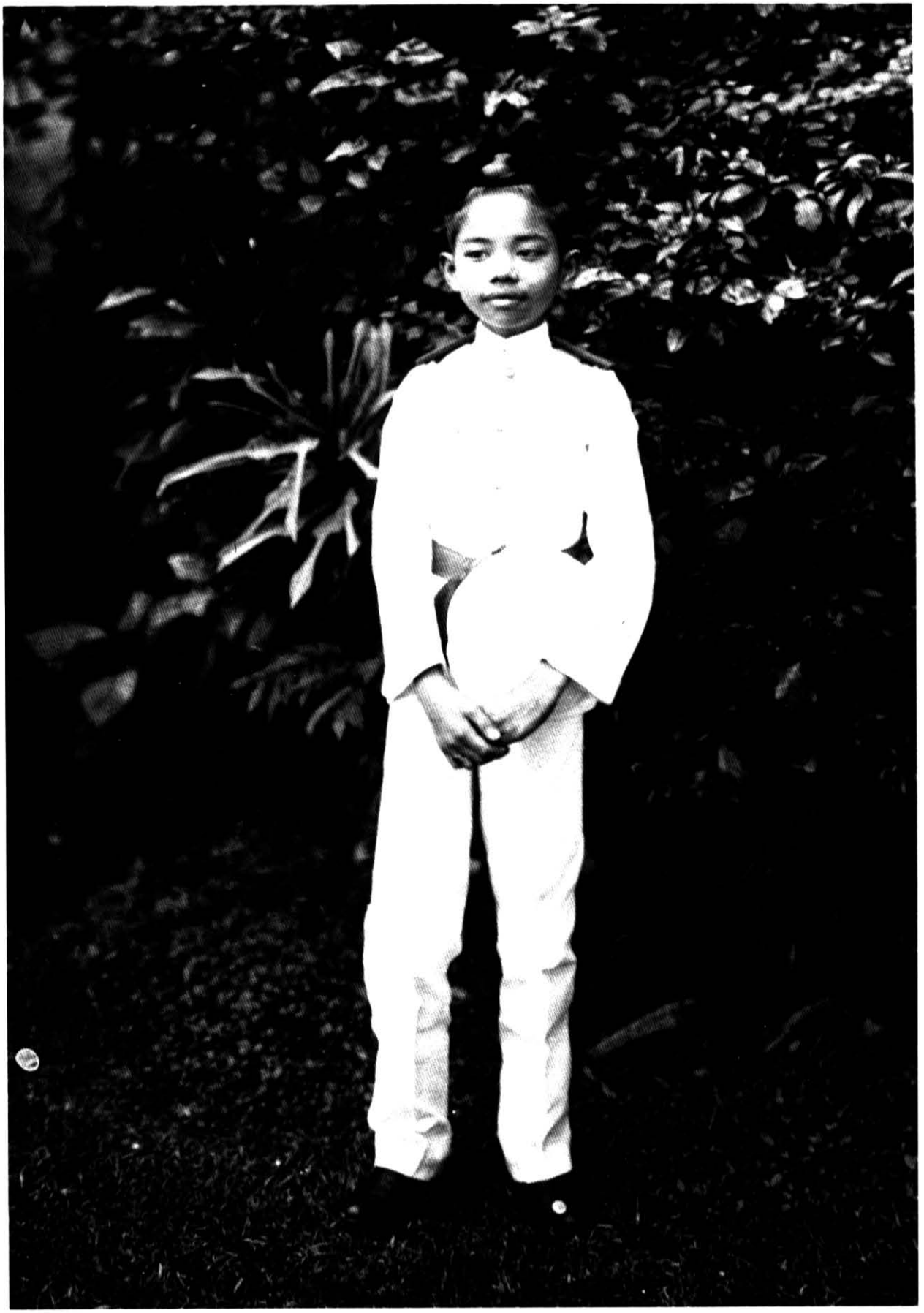
รูปที่ ๒

รูปที่ ๓

รูปที่ ๔

รูปที่ ๕

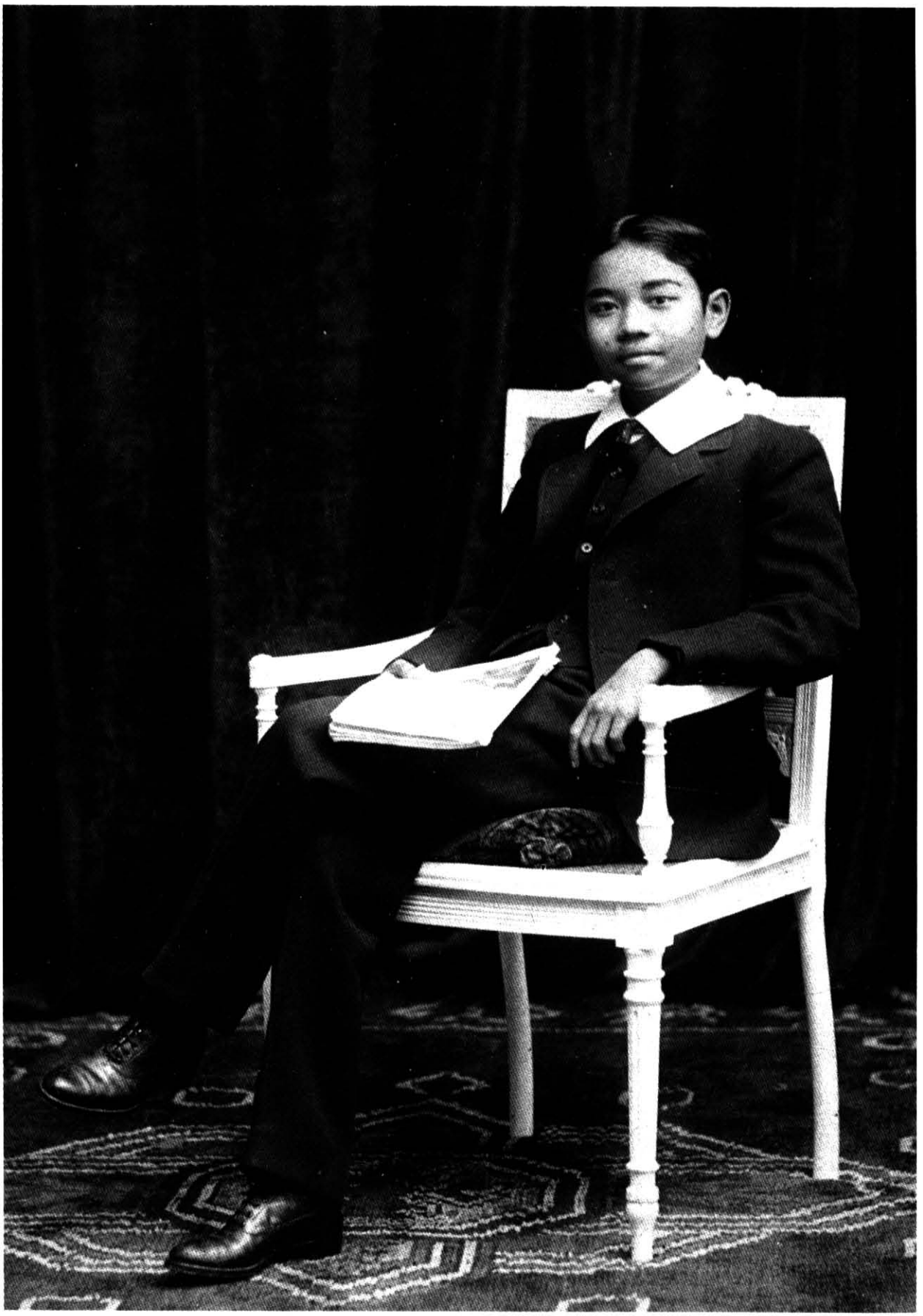
รูปที่ ๖

รูปที่ ๗

รูปที่ ๘

รูปที่ ๙

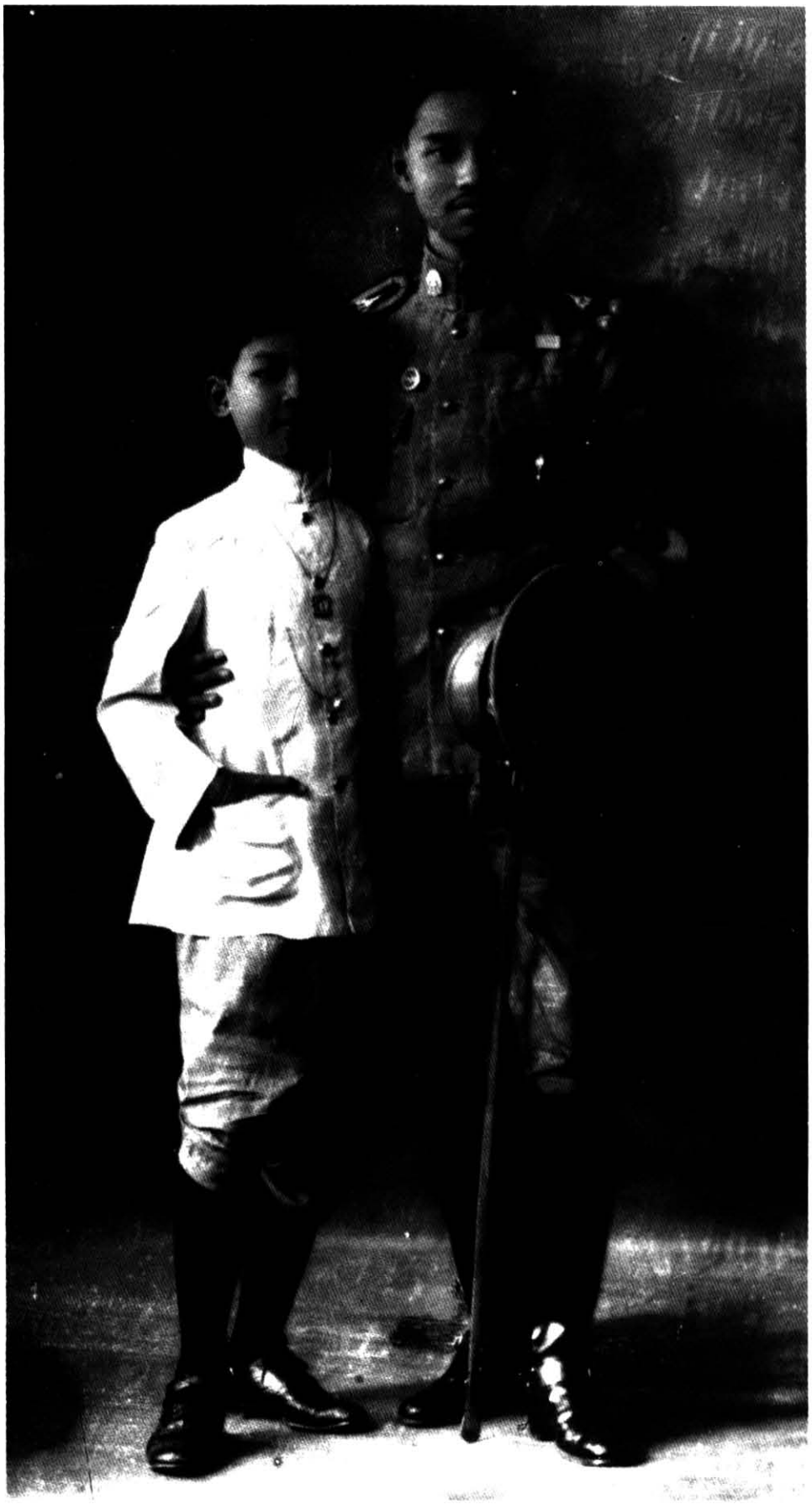
รูปที่ ๑๐

รูปที่ ๑๑

รูปที่ ๑๒

รูปที่ ๑๓

รูปที่ ๑๔

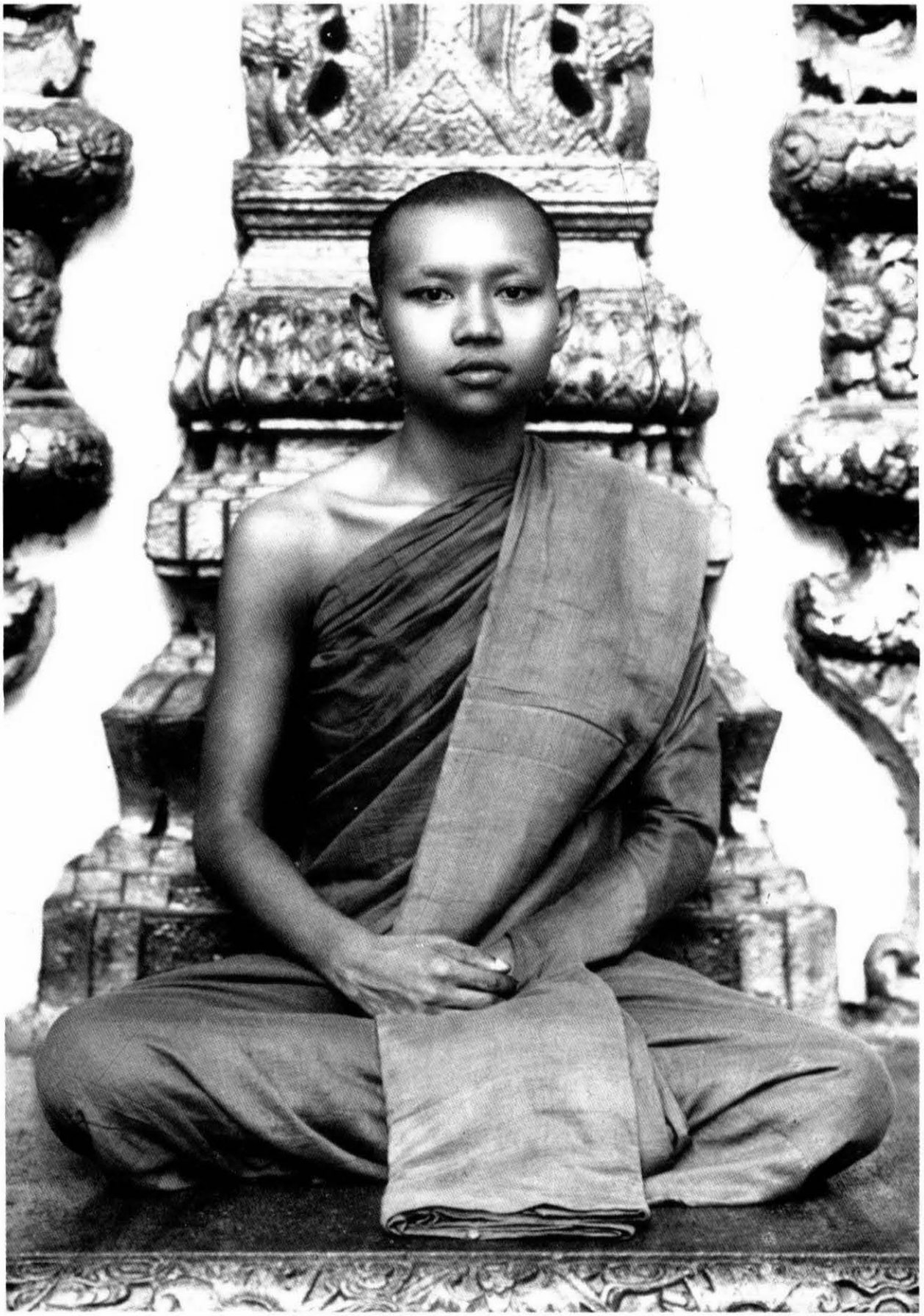

รูปที่ ๑๕

รูปที่ ๑๖

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระผนวช พ.ศ. ๒๔๖๐

รูปที่ ๑๗

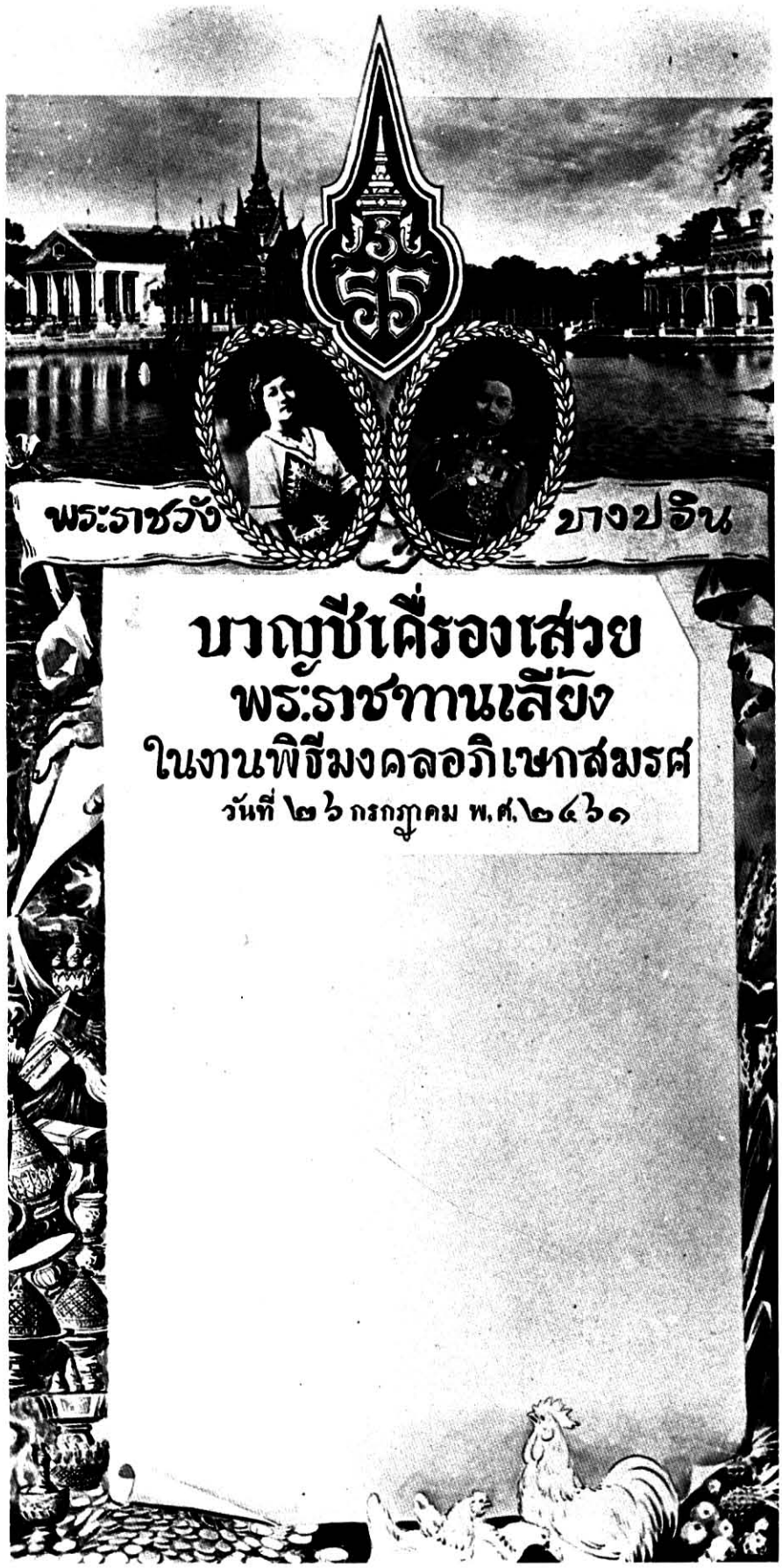

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายร่วมกับคณะสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อทรงพระผนวช พ.ศ. ๒๔๖๐

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
ทรงฉาย ณ พระที่นั่งวโรภาสพิมาน ในวันอภิเษกสมรส

รูปที่ ๑๙

พระราชวัง
บางปอิน
บาญชีเครื่องเสวย
พระราชทานเลี้ยง
ในงานพิธีมงคลอภิเษกสมรส
วันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๖๑

รูปที่ ๒๐

รูปที่ ๒๑

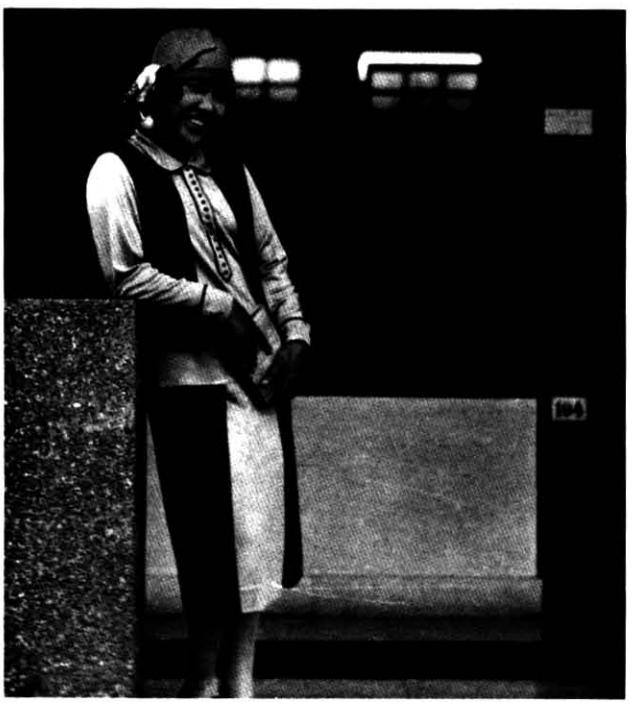
รูปที่ ๒๒

รูปที่ ๒๓

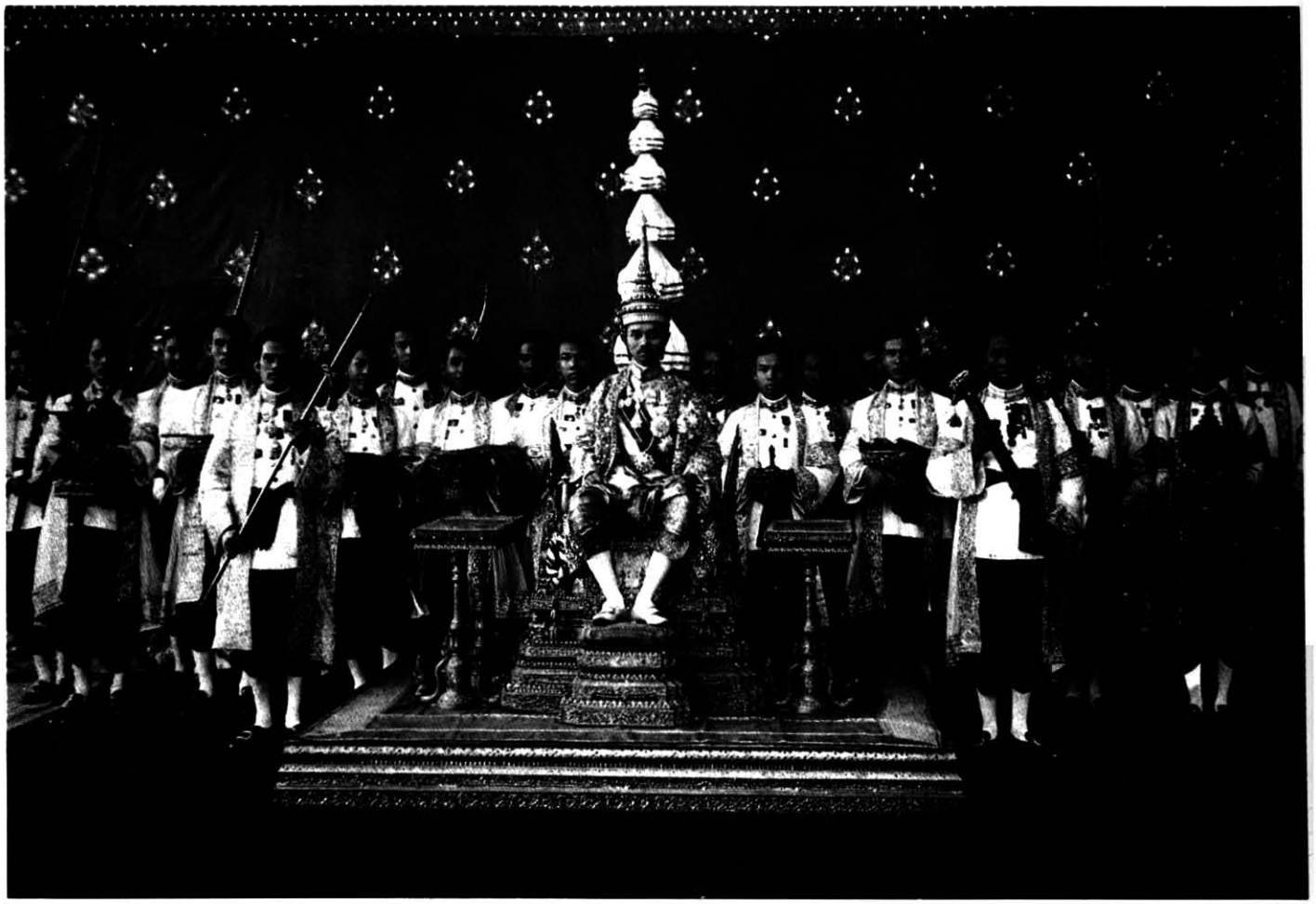
รูปที่ ๒๔

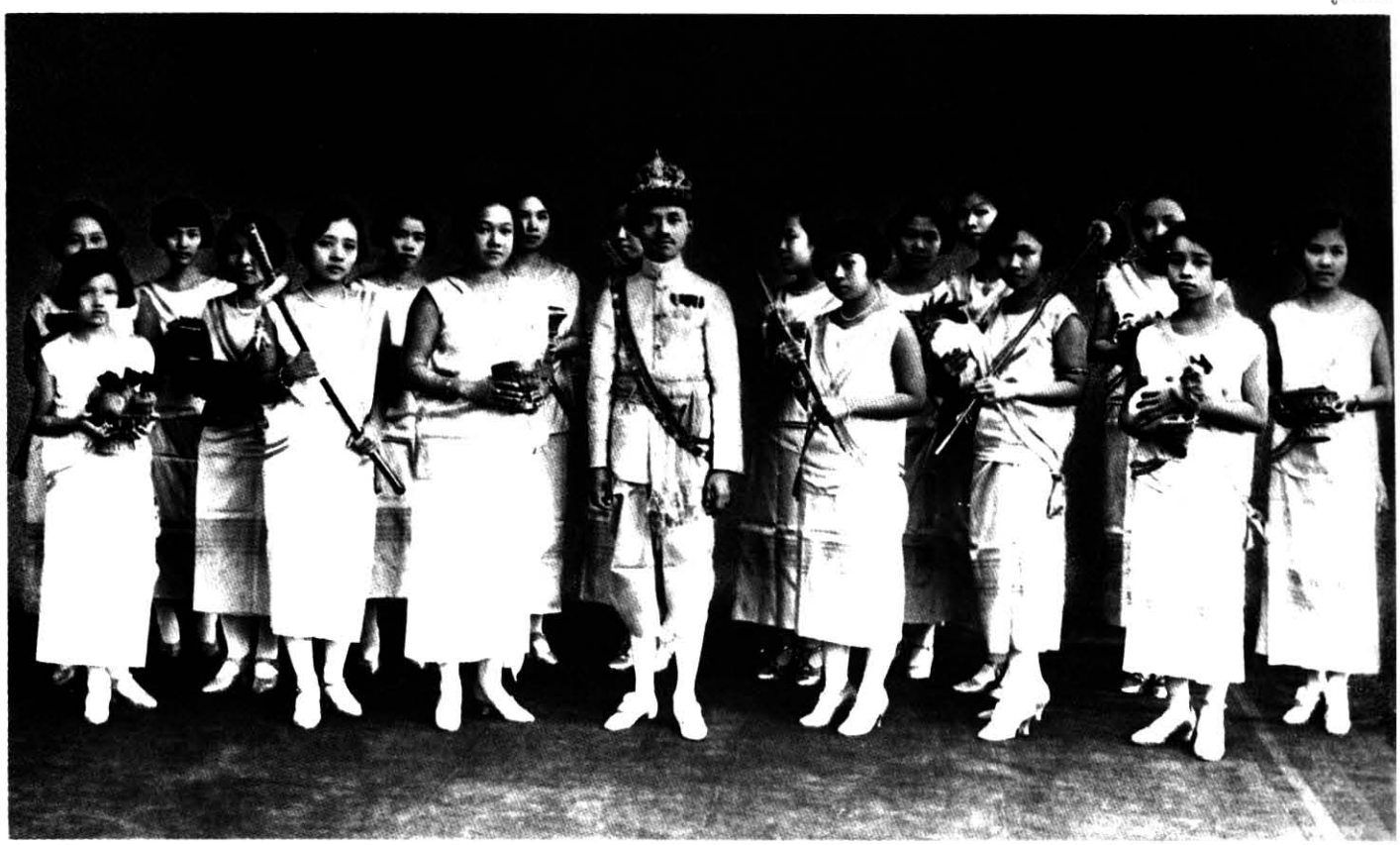
รูปที่ ๒๕

คณะอภิรัฐมนตรีในรัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ รูปที่ ๒๖

รูปที่ ๒๗

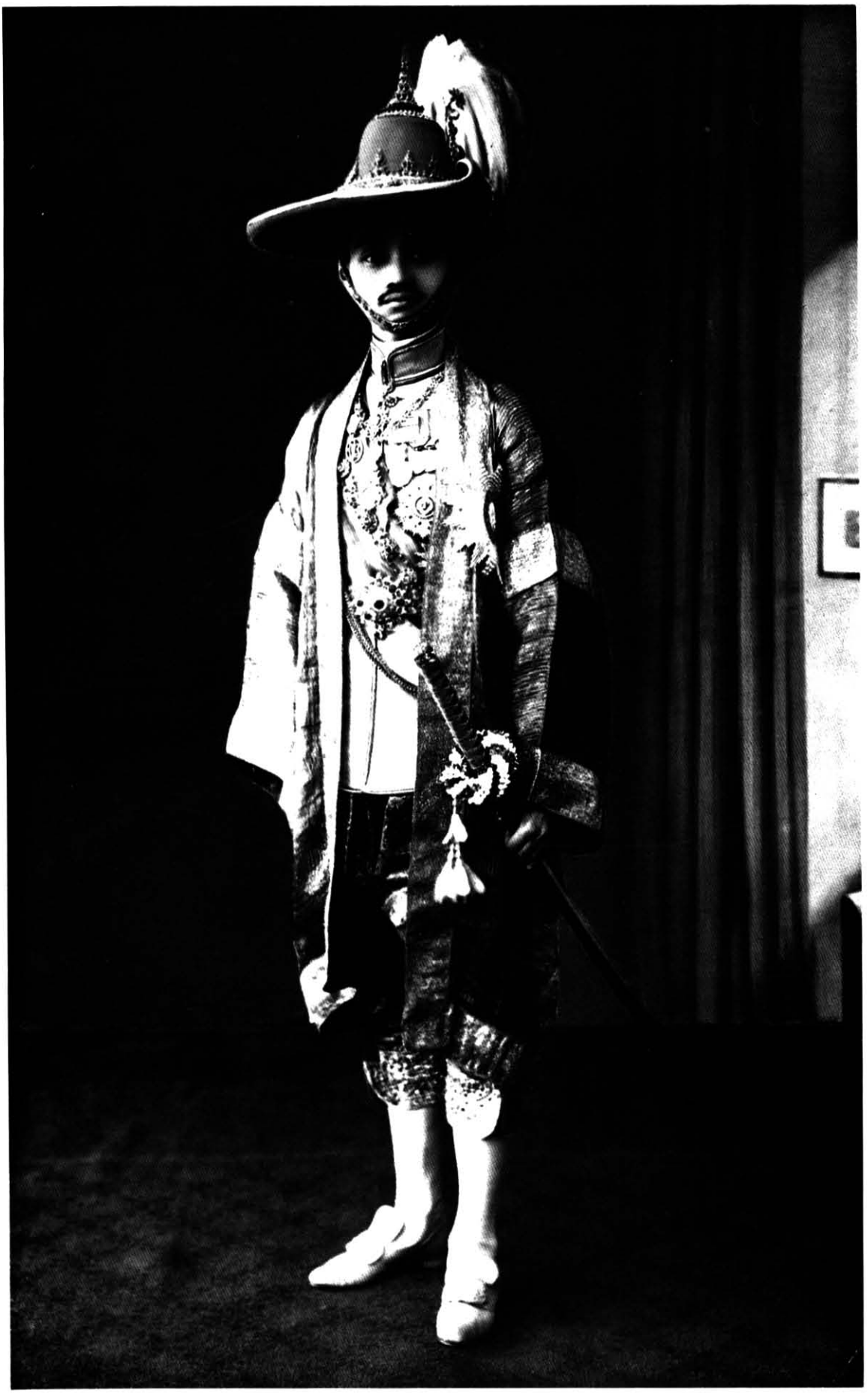

รูปที่ ๒๘

รูปที่ ๒๙

พระบรมรูปทรงฉายในวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

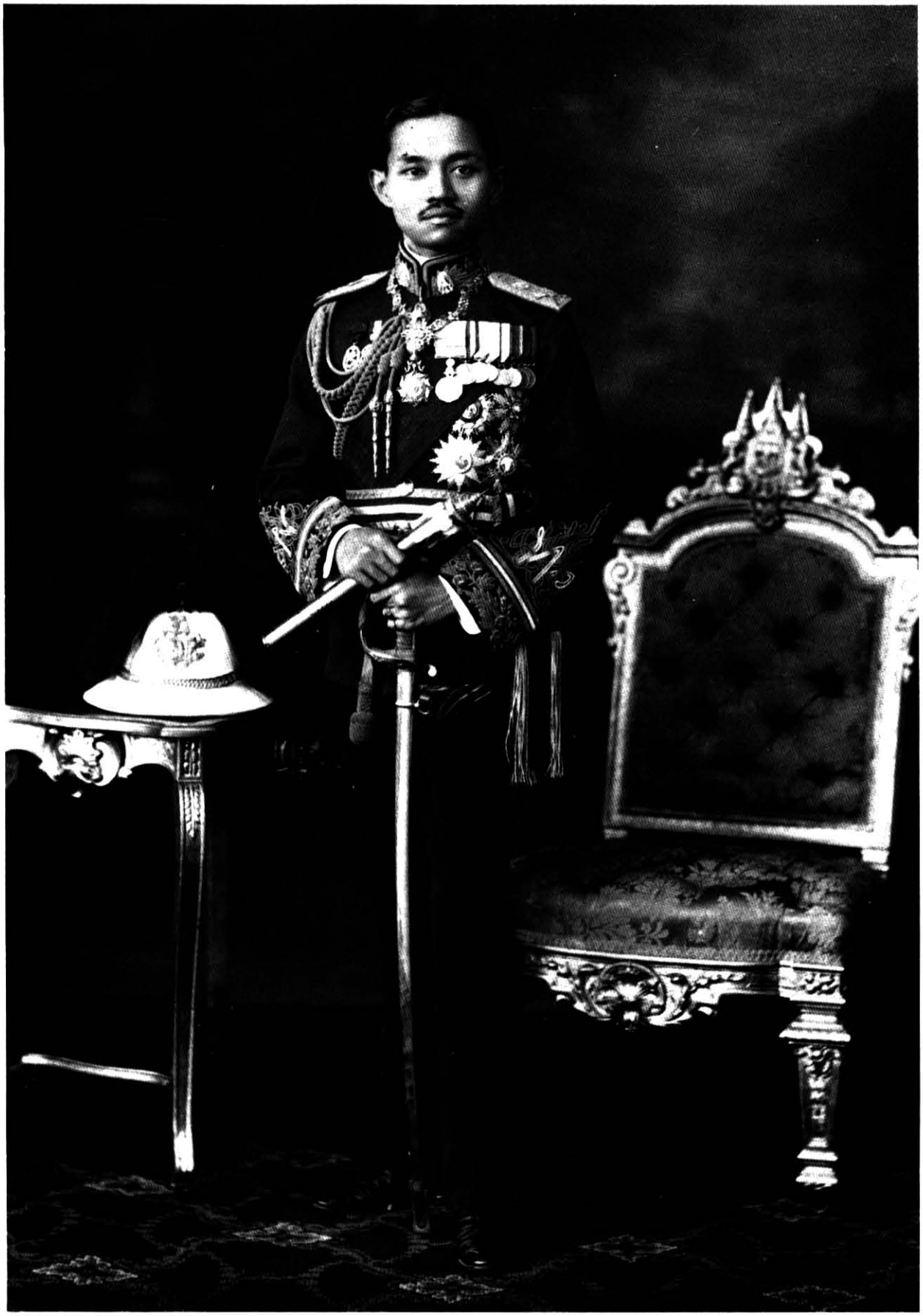
รูปที่ ๓๐

รูปที่ ๓๑

เสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครโดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารค ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

รูปที่ ๓๓

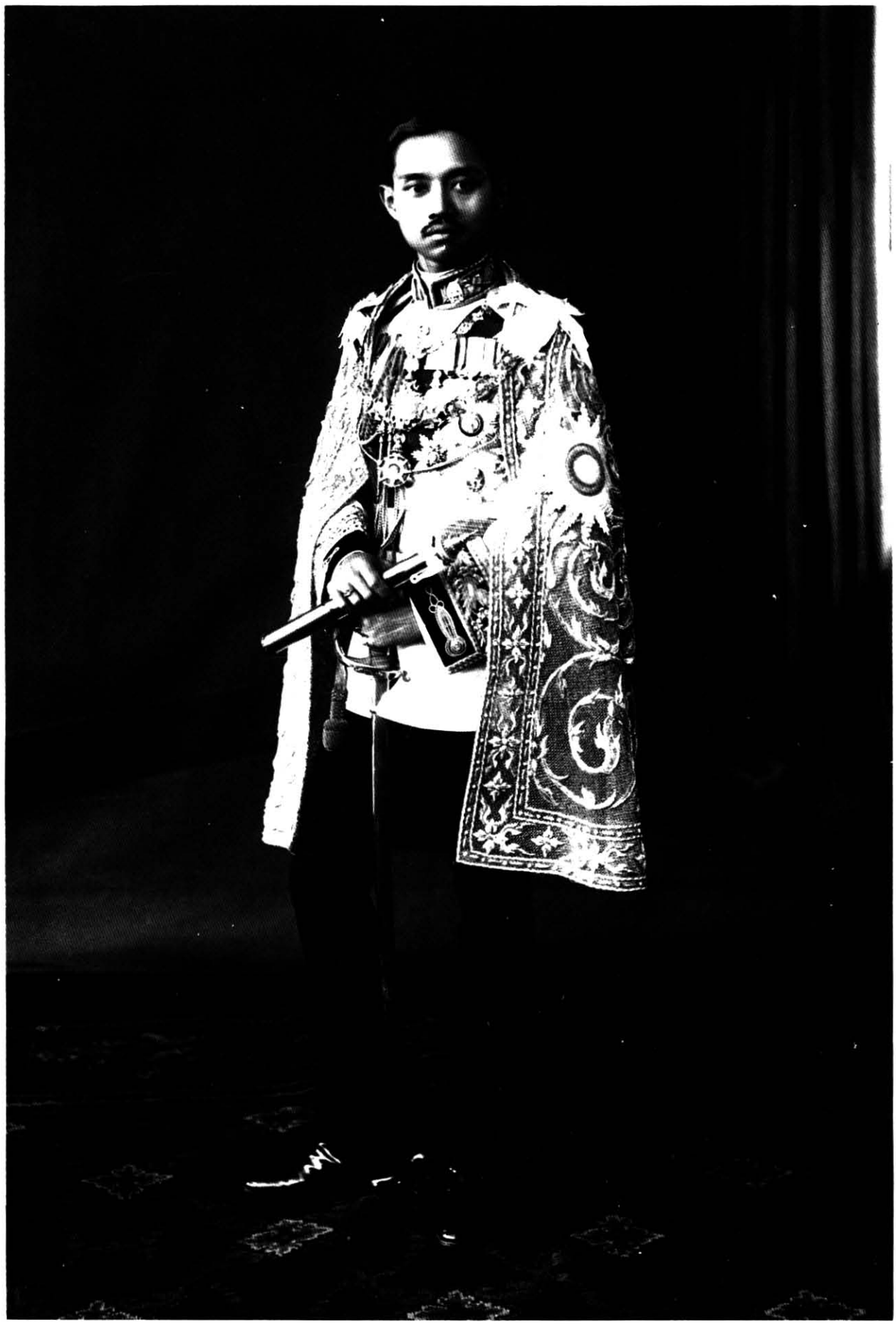
รูปที่ ๓๔

รูปที่ ๓๕

รูปที่

รูปที่ ๓๗

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

หมวดที่ ๒

การเสด็จประพาสเพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรในที่ต่างๆ

(หมายเลขรูป ๓๘ - ๕๑)

เสด็จเชียงใหม่ และมณฑลพายัพ พ.ศ. ๒๔๖๙

ประทับช้างพระที่นั่งมาในกระบวนแห่เข้าสู่เมืองเชียงใหม่

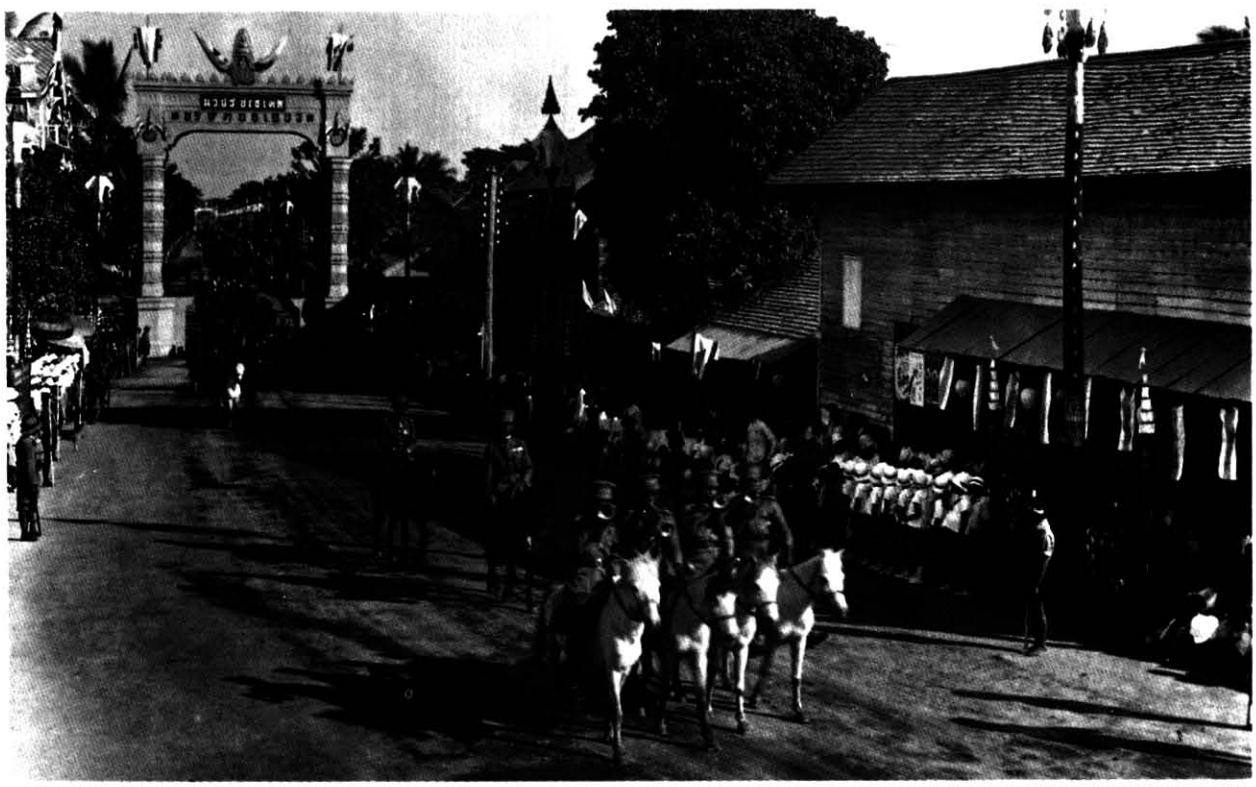
รูปที่ ๓๙

ช้างพระที่นั่ง
เข้าสู่เมืองเชียงใหม่

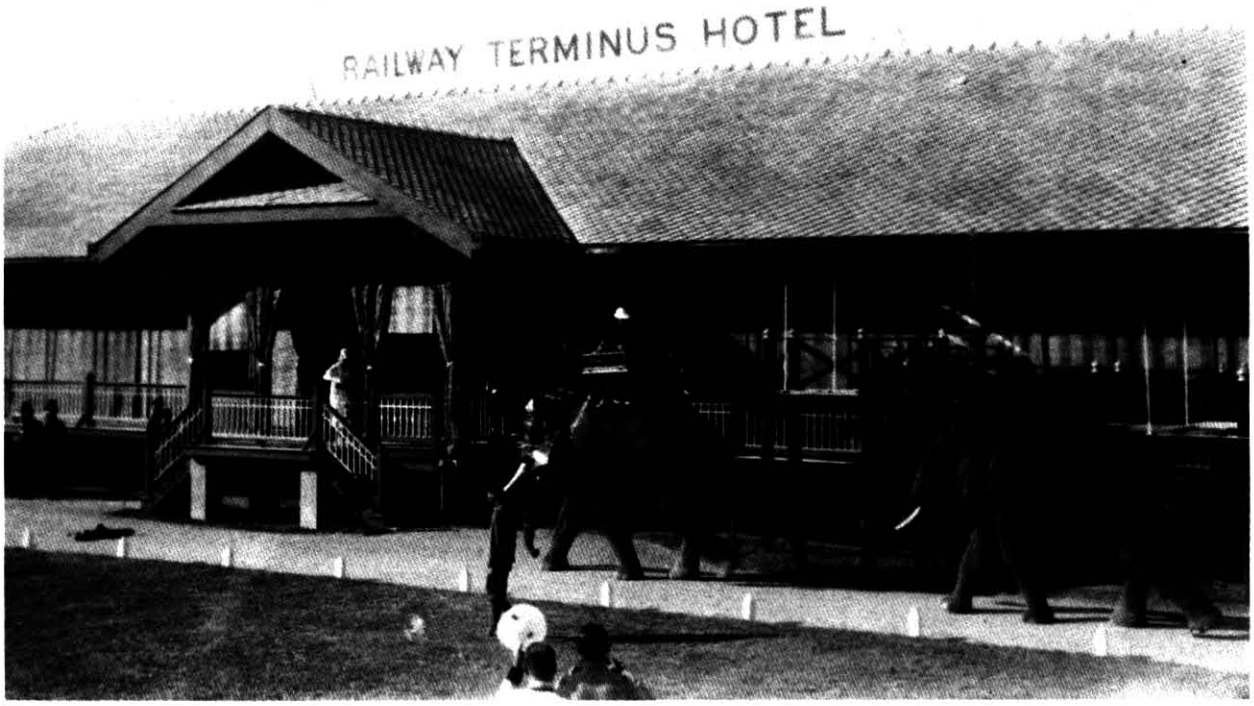

รูปที่ ๔๐

ทหารม้าขบวนหน้า
แห่นำกระบวนเสด็จเข้าเมืองเชียงใหม่

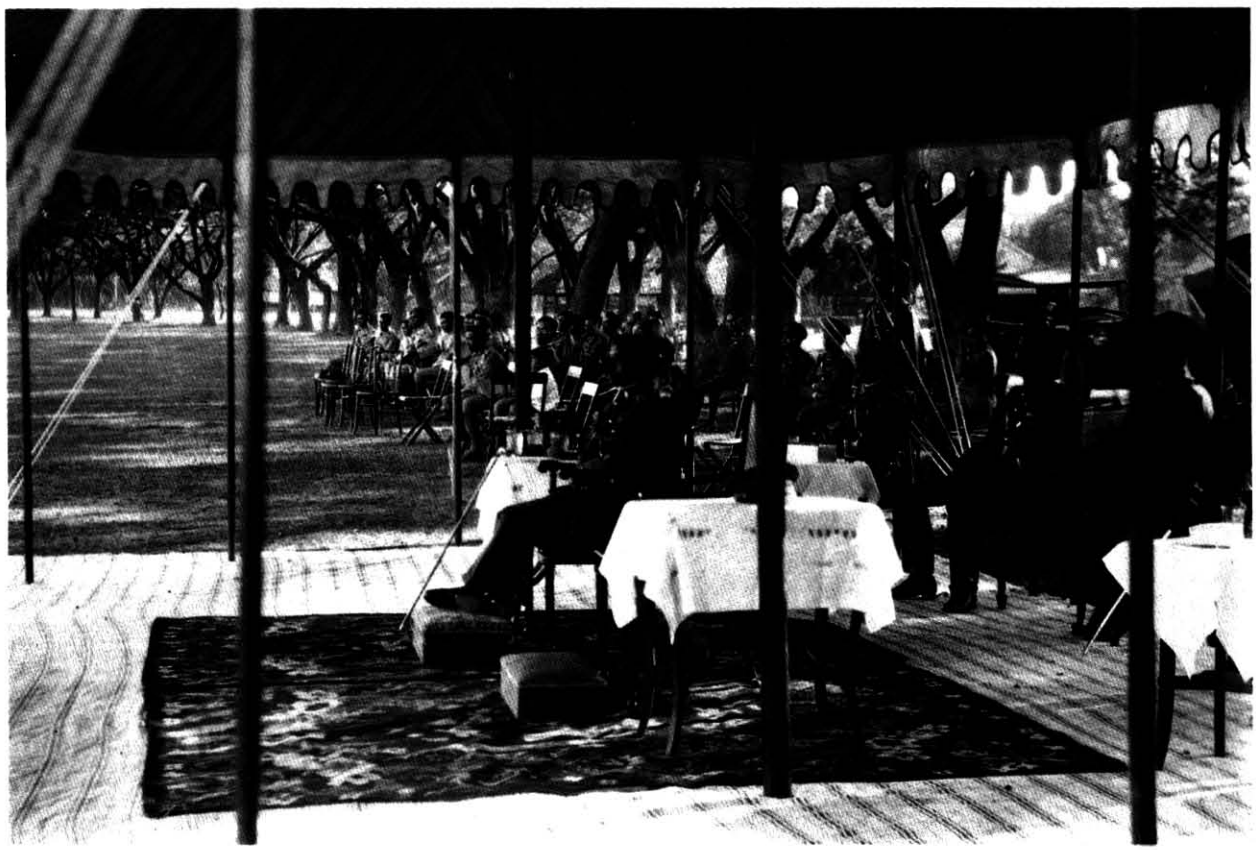
โฮเต็ลรถไฟ ซึ่งจัดเป็นที่ประทับทอดพระเนตรแห่กระบวนหน้าในการแห่เสด็จเข้าเมืองเชียงใหม่ รูปที่ ๔๑

เสด็จถึงสถานีอนามัยที่ ๘ เชียงใหม่ รูปที่ ๔๒

รูปที่ ๔๓ เสด็จประทับในโรงทหาร เชียงใหม่

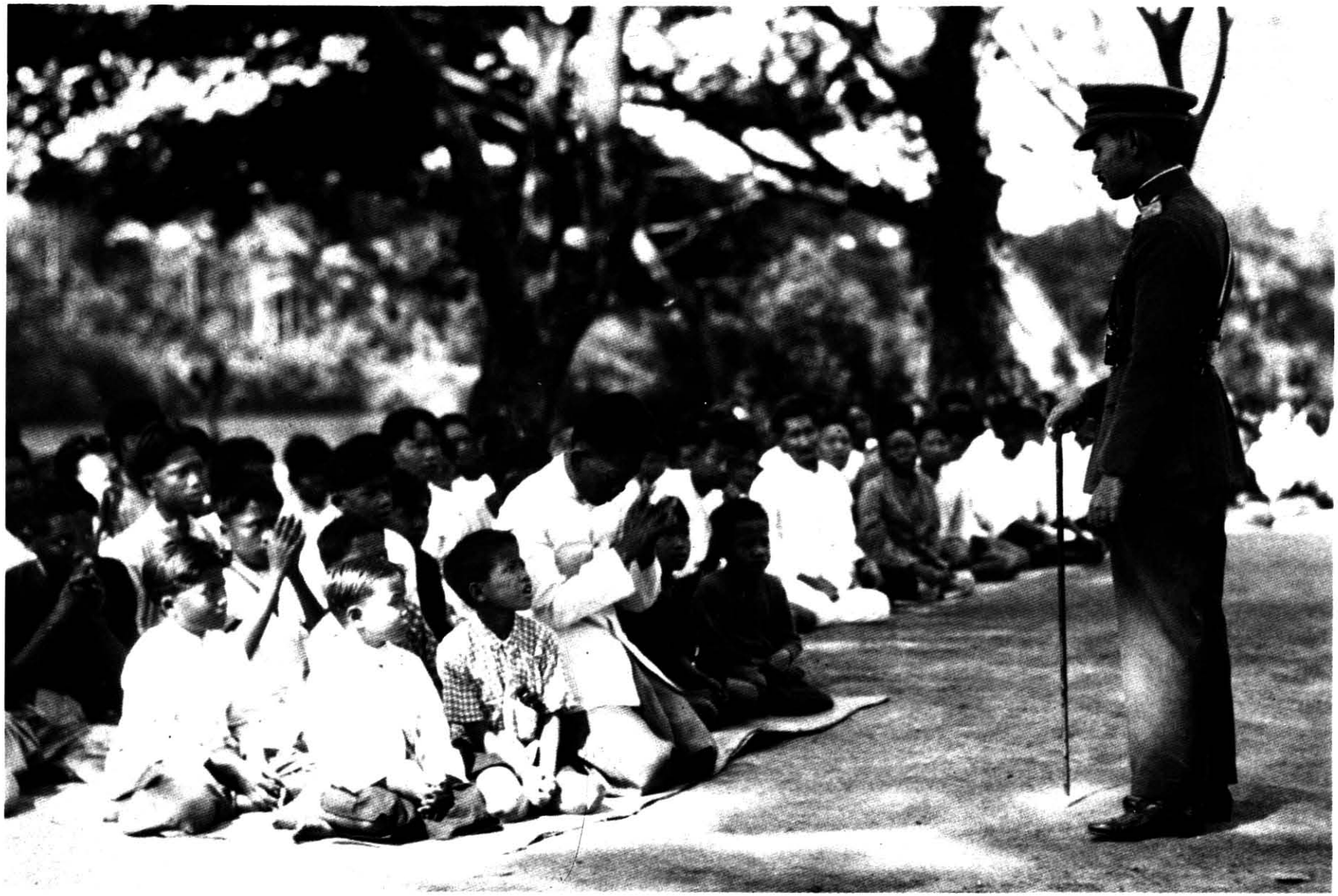
รูปที่ ๔๔ ช่างฟ้อน ฟ้อนถวายทอดพระเนตร ที่วังพระราชชายา

ทรงบูชาพระเจดีย์เจ็ดยอด เชียงใหม่ รูปที่ ๔๕

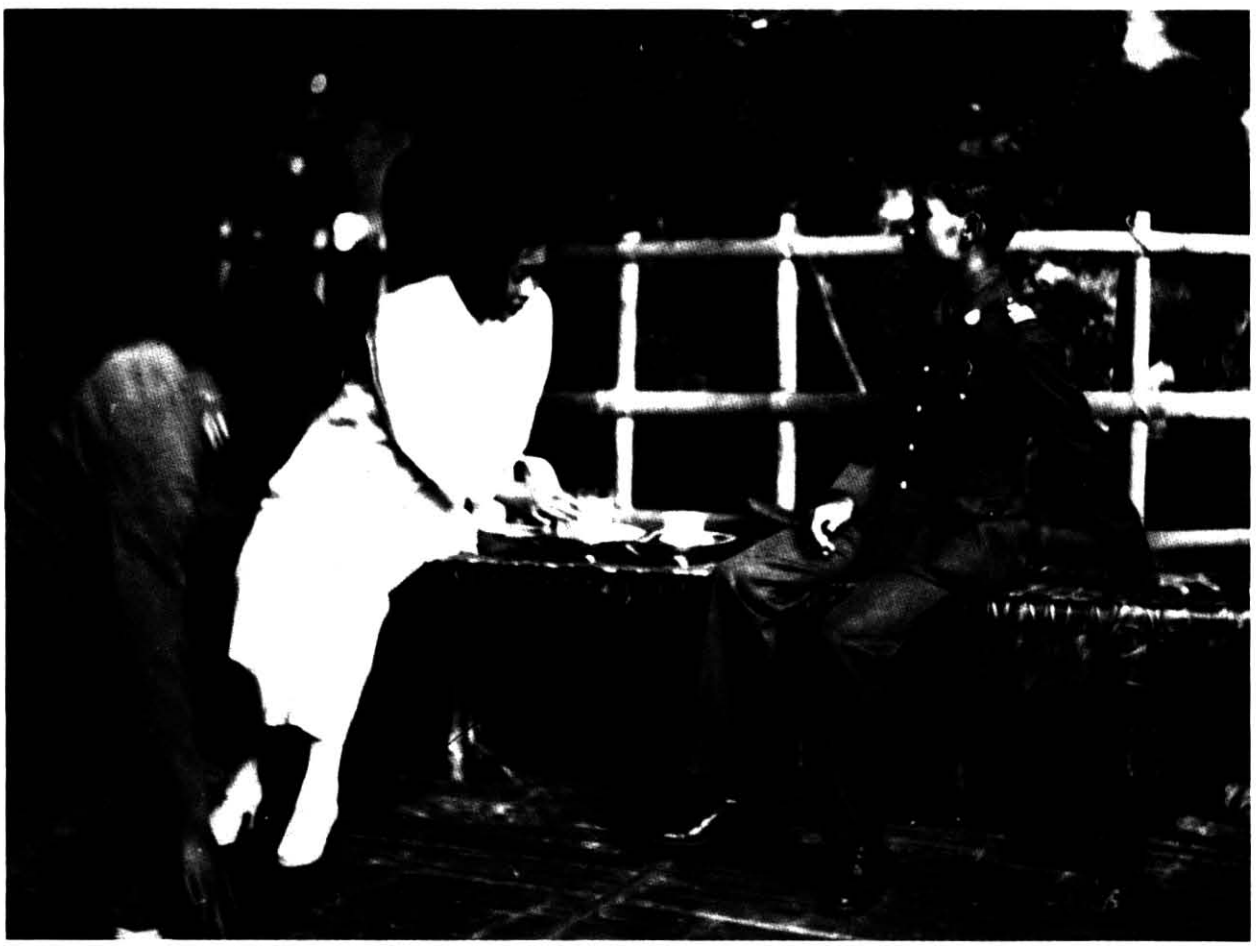
ข่วงช้างเผือก เชียงใหม่ รูปที่ ๔๖

เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมผู้ป่วยโรคเรื้อน โรงพยาบาลเกาะกลาง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๙

เสด็จออก ณ มุขเด็จ ศาลากลางจังหวัดลำปาง รูปที่ ๔๘

เสด็จประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถ ณ ถ้ำผาไทย ลำปาง รูปที่ ๔๙

รูปที่ ๕๐
เสด็จวัดเงี้ยว ลำปาง

รูปที่ ๕๑
ทอดพระเนตรการประชุมสหกรณ์ พิษณุโลก

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

หมวดที่ ๓

การเสด็จประพาสต่างประเทศ

เสด็จประพาสสิงคโปร์ ชวา และบาหลี

(หมายเลขรูป ๕๒ - ๘๓)

เสด็จประพาสอินโดจีน

(หมายเลขรูป ๘๔ - ๙๘)

เสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา

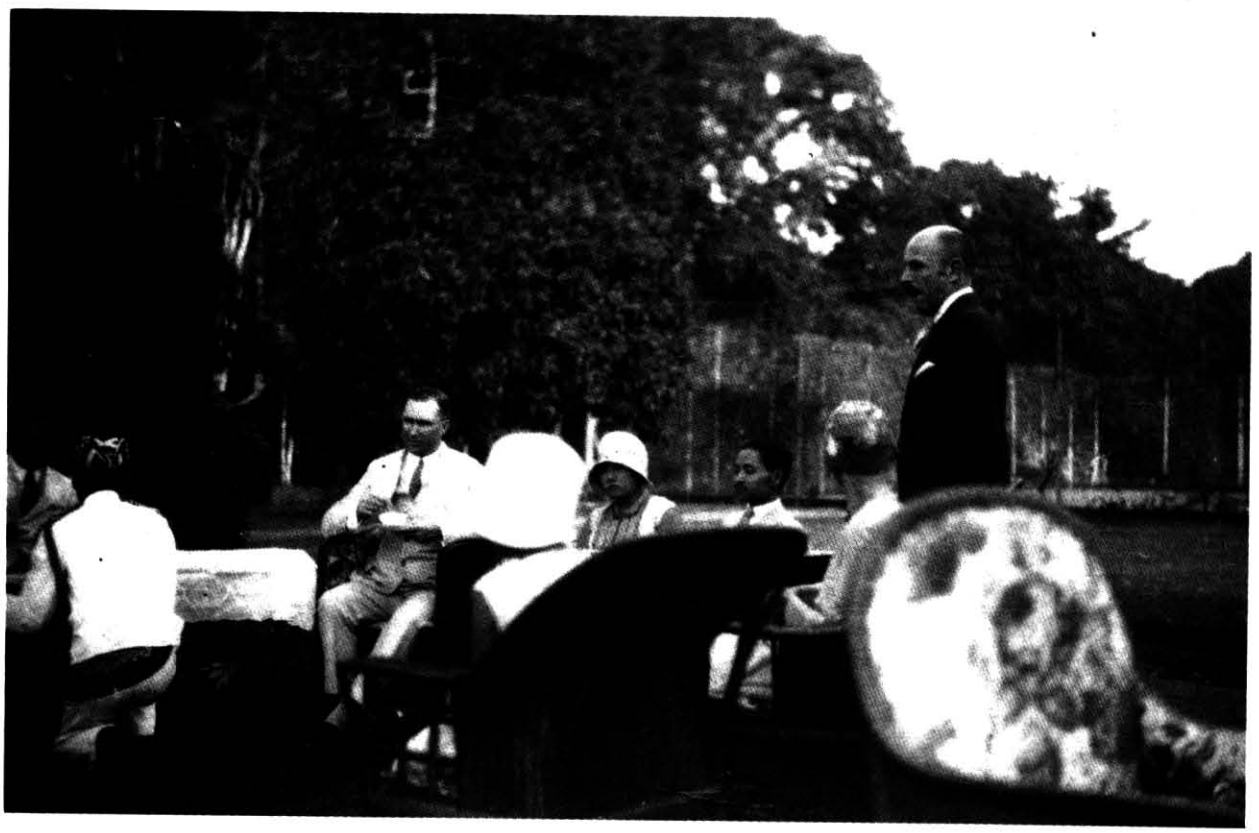
(หมายเลขรูป ๙๙ - ๑๐๒)

เสด็จประพาสญี่ปุ่น

(หมายเลขรูป ๑๐๓ - ๑๐๗)

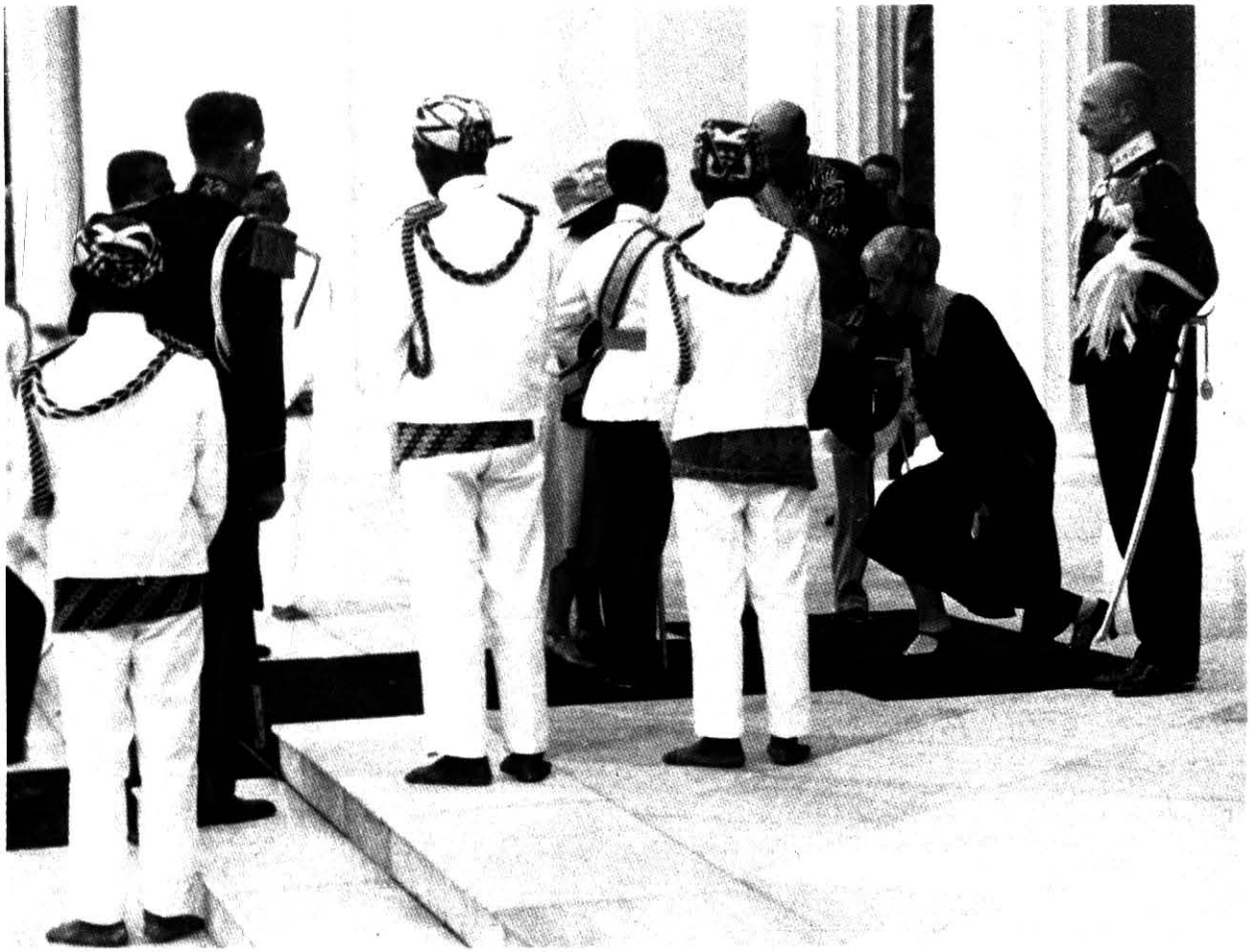

ทรงรับคำนับเมื่อเสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่งที่เมืองปัตตาเวีย รูปที่ ๕๒

เสวยพระกระยาหารกับข้าราชการ นายทหารฮอลันดาที่อยู่ประจำพระองค์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่โดยเสด็จ เมืองปัตตาเวีย รูปที่ ๕๓

รูปที่ ๕๔ ผู้สำเร็จราชการและภริยารับเสด็จเมื่อถึงวังที่ประทับที่เมือง Wentevreden ประเทศชวา

รูปที่ ๕๕ ประทับบนพลับพลาทอดพระเนตรทหารฮอลันดาสวนสนาม เมือง Wentevreden

เสด็จทอดพระเนตรโรงเรียนแพทย์ ที่เมือง Wentevreden

รูปที่ ๕๖

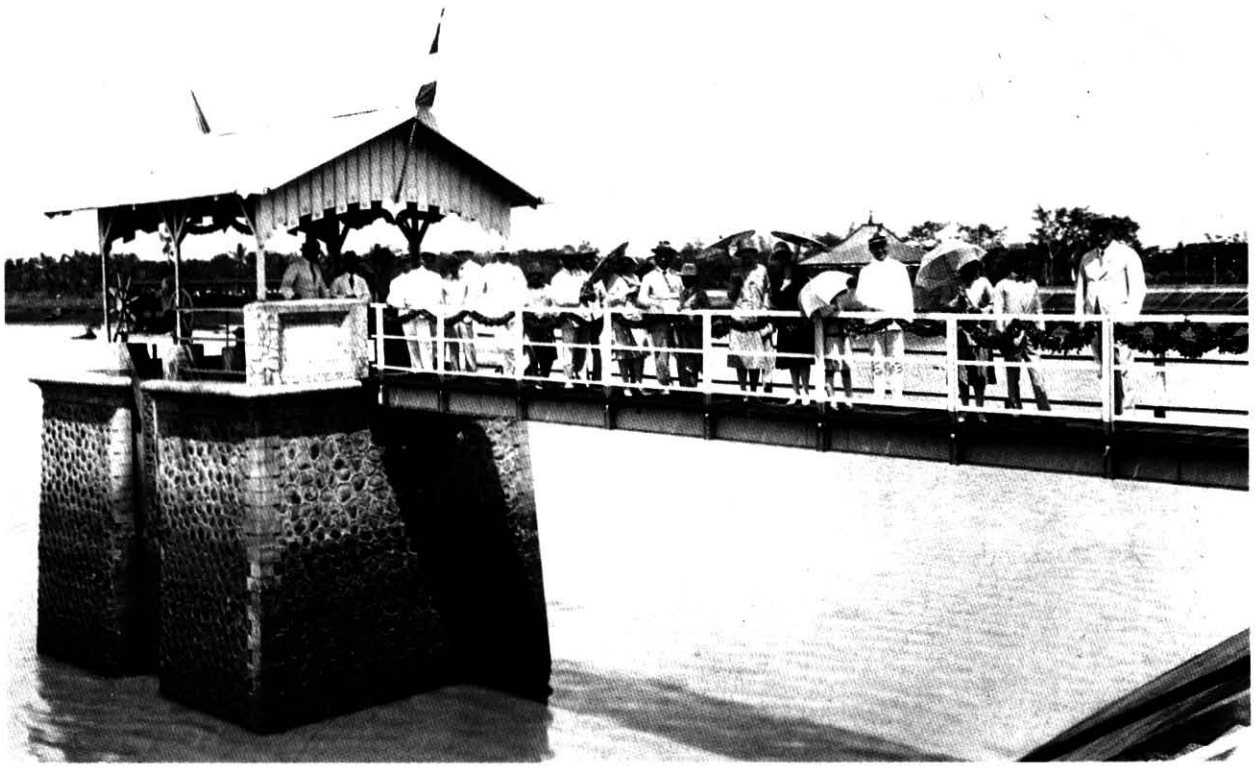

เสด็จถึงสนามบินเมือง Wentevreden

รูปที่ ๕๗

รูปที่ ๕๘ ทอดพระเนตรโรงงานที่เมือง Wentevreden

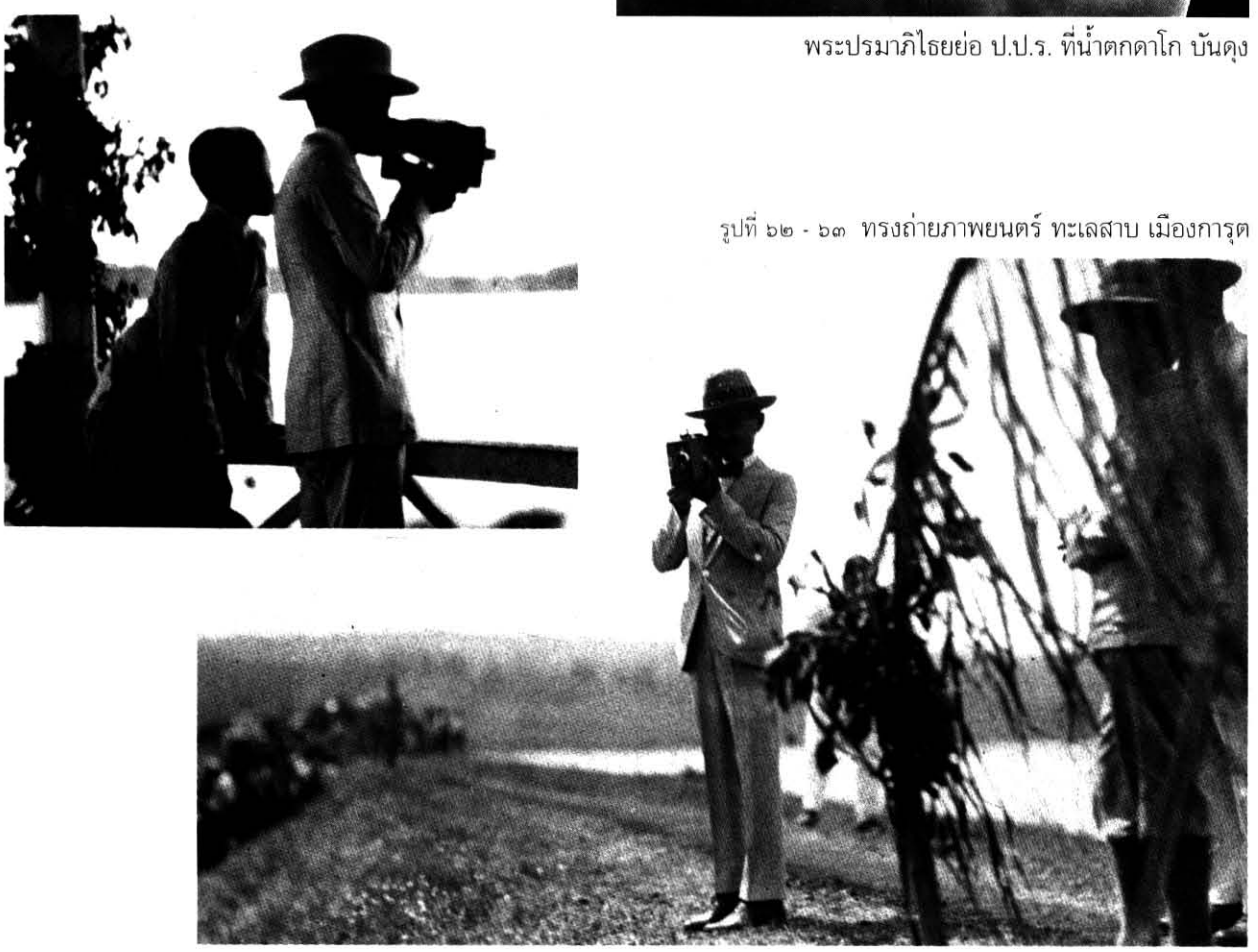
รูปที่ ๕๙ เสด็จทอดพระเนตรหอแห่งอะนักอะกุงแห่งมณฑลการังเกษม ซึ่งสร้างไว้กลางสระ

รูปที่ ๖๑

พระปรมาภิไธยย่อ ป.ป.ร. ที่น้ำตกดาโก บันดุง

รูปที่ ๖๒ - ๖๓ ทรงถ่ายภาพยนตร์ ทะเลสาบ เมืองการุต

รูปที่ ๖๔ เสด็จทอดพระเนตรโบราณสถานบนเขาเดียง เมืองโวโนโซโบ

รูปที่ ๖๕ เสด็จจากสถานีโกนิงสเปลนไปวังไรสไวค์

เสด็จทอดพระเนตรโบราณสถานบนเขาเดียง (Dieng Plateau) เมืองโวโนโซโบ รูปที่ ๖๖

เสด็จทอดพระเนตรโบราณสถานบนเขาเดียง รูปที่ ๖๗

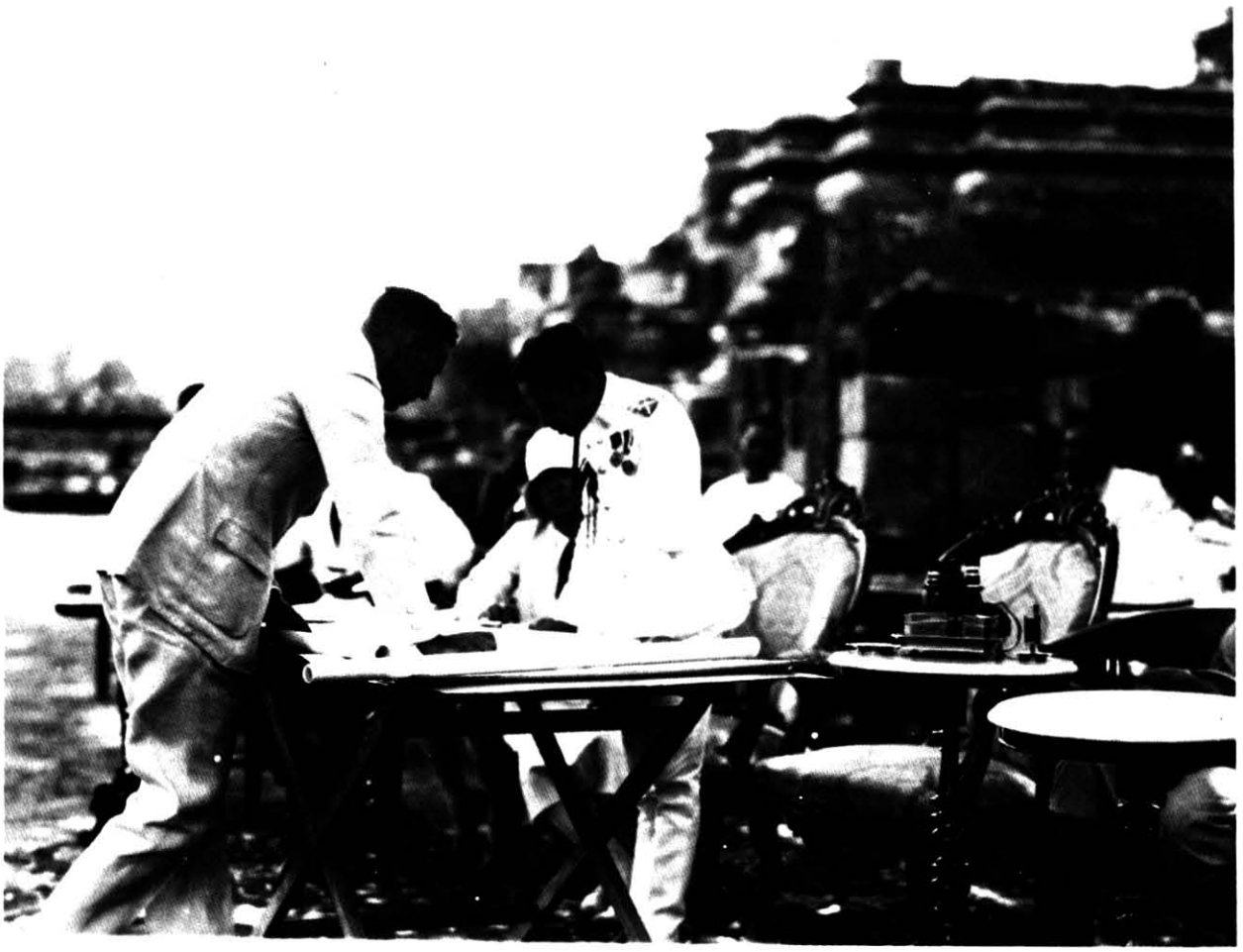
รูปที่ ๖๘ เสด็จทอดพระเนตรเทวสถานบรัมบานัม ที่เมืองยกยา

รูปที่ ๖๙ เสด็จเทวสถานบรัมบานัม ที่เมืองยกยา

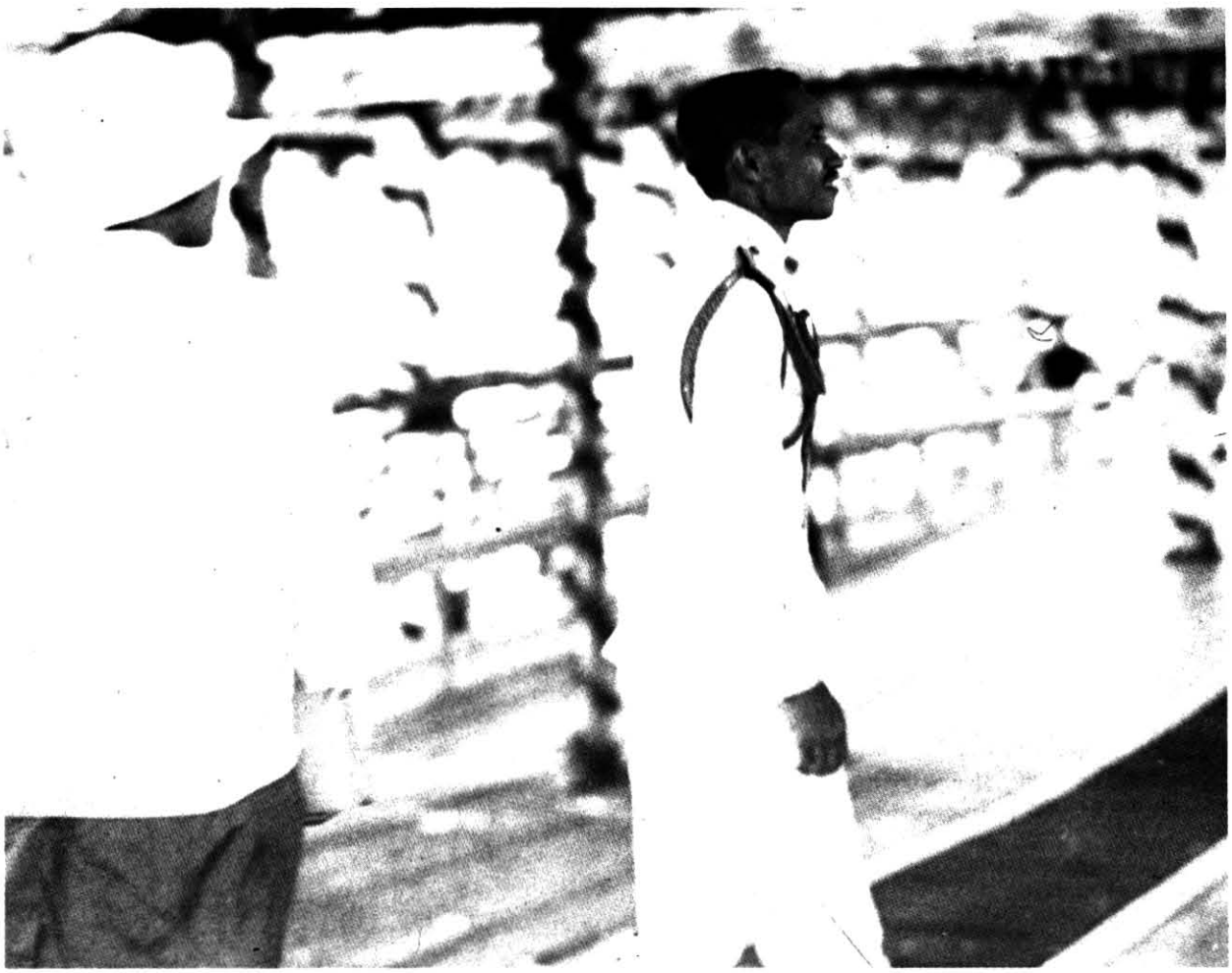
เสด็จเทวสถานบรัมบานัม ที่เมืองยกยา รูปที่ ๗๐

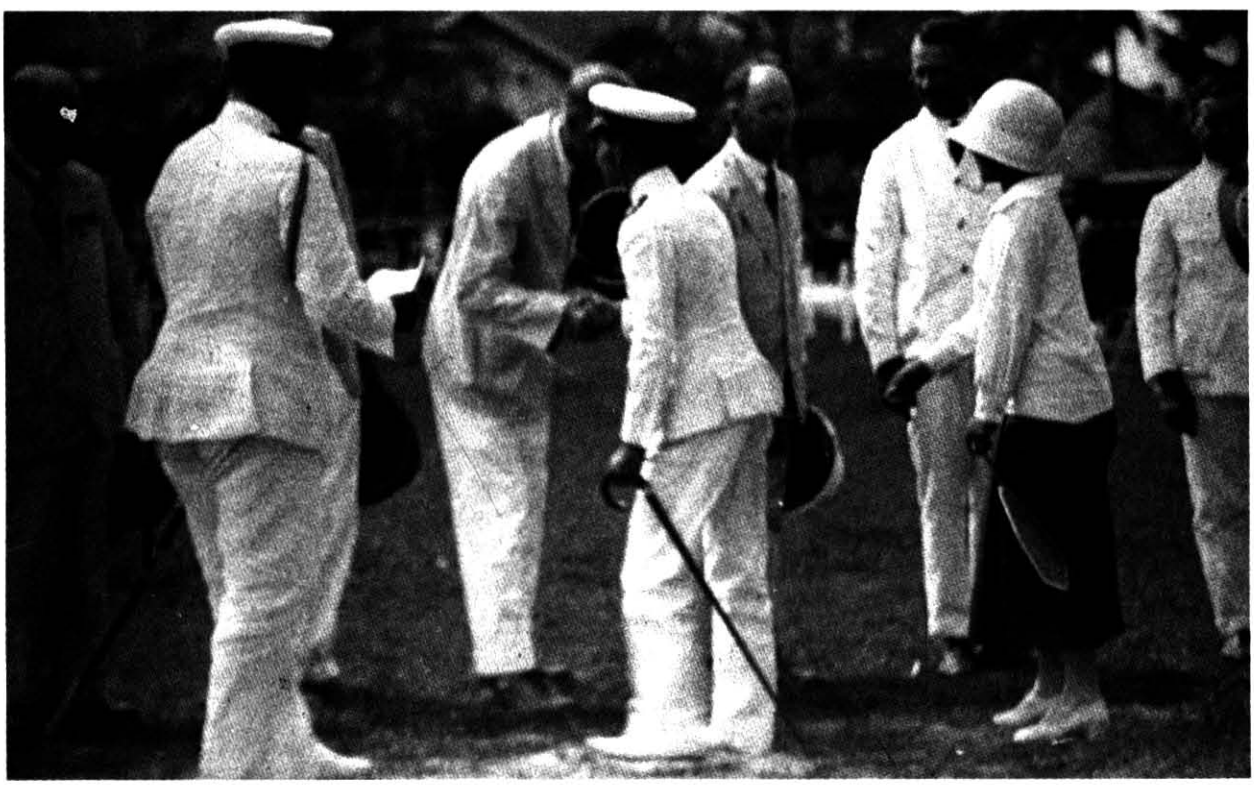

เสด็จบ้านอะนักอะกุงแห่งมณฑลการังเกษม เกาะบาหลี รูปที่ ๗๑

รูปที่ ๗๒ เสด็จทอดพระเนตรฐานทัพเรือ และอู่ต่อเรือที่เมืองสุรบายา

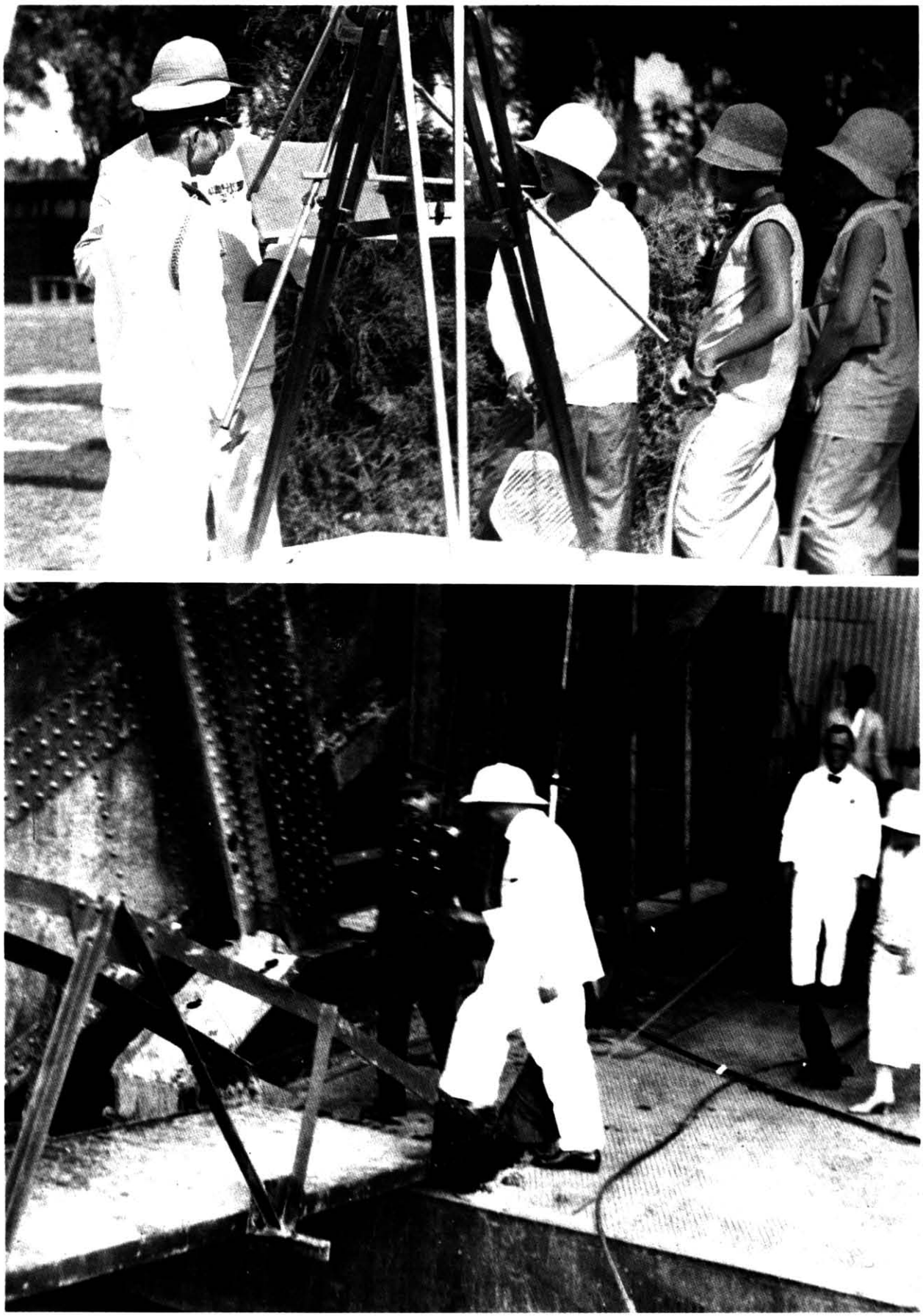
รูปที่ ๗๓

เสด็จทอดพระเนตรฐานทัพ และอู่ต่อเรือ เมืองสุรบายา รูปที่ ๗๔

รูปที่ ๗๕

รูปที่ ๗๖ เสด็จทอดพระเนตรฐานทัพ และอู่ต่อเรือ เมืองสุรบายา

รูปที่ ๗๗

เสด็จทอดพระเนตรฐานทัพ และอู่ต่อเรือ เมืองสุรบายา รูปที่ ๗๘

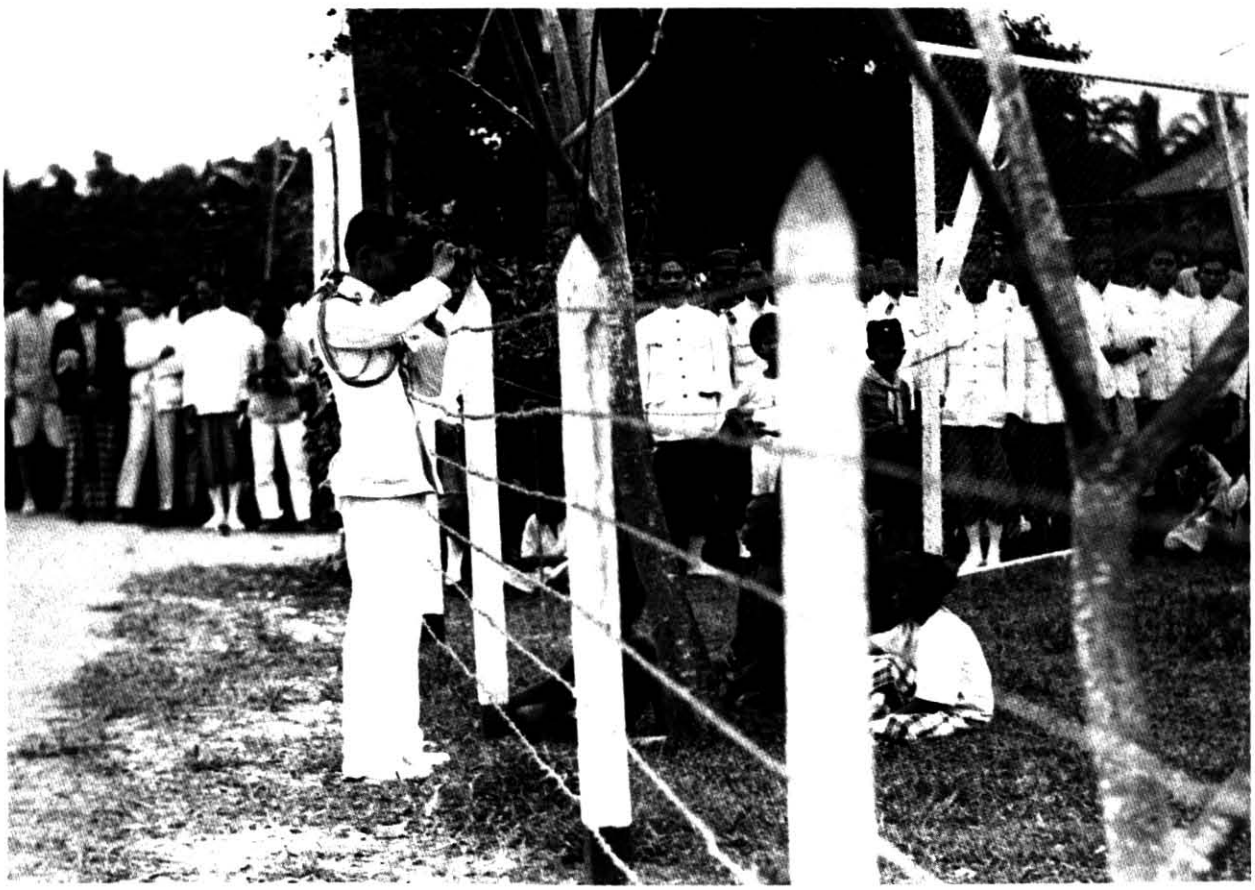

รูปที่ ๗๙

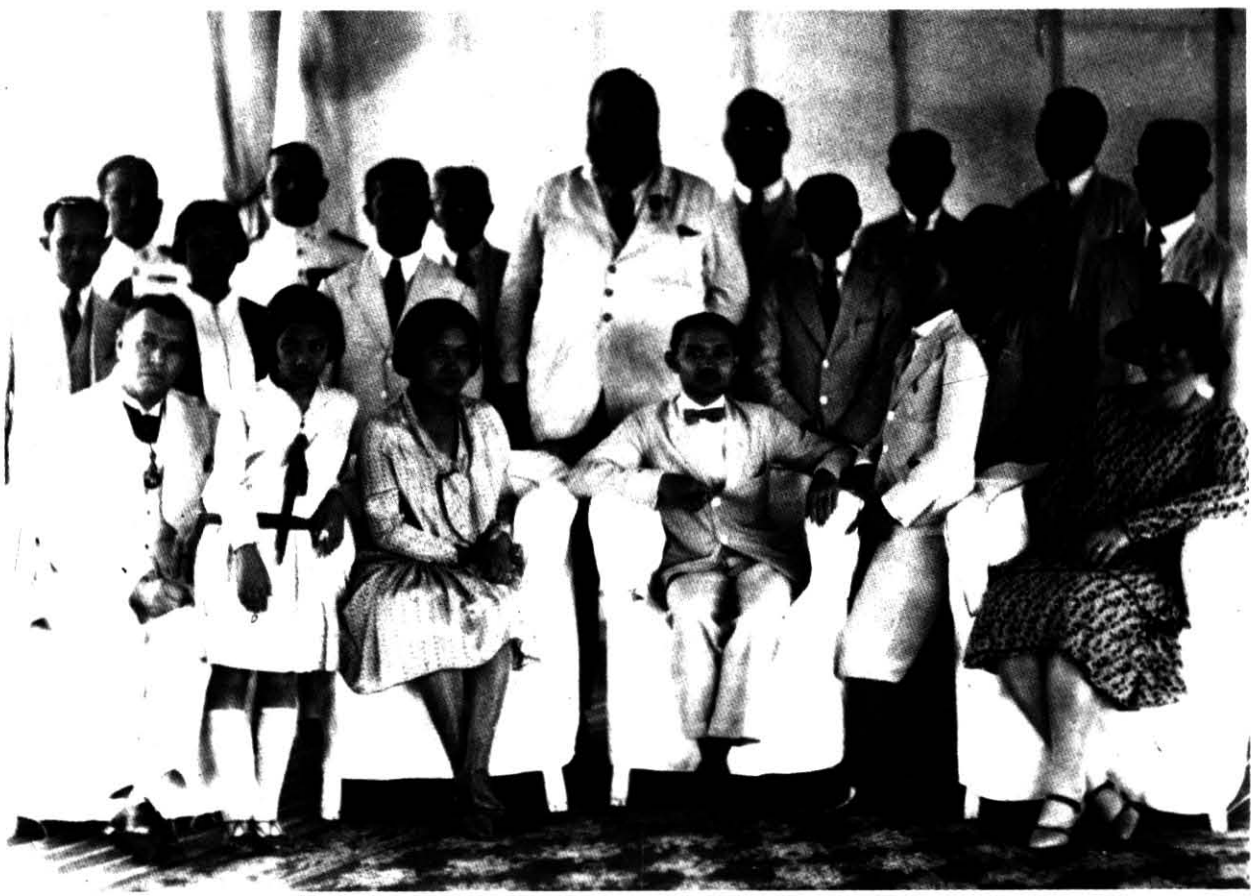

รูปที่ ๘๐

รูปที่ ๘๑ เสด็จทอดพระเนตรฐานทัพ และอู่ต่อเรือ เมืองสุรบายา

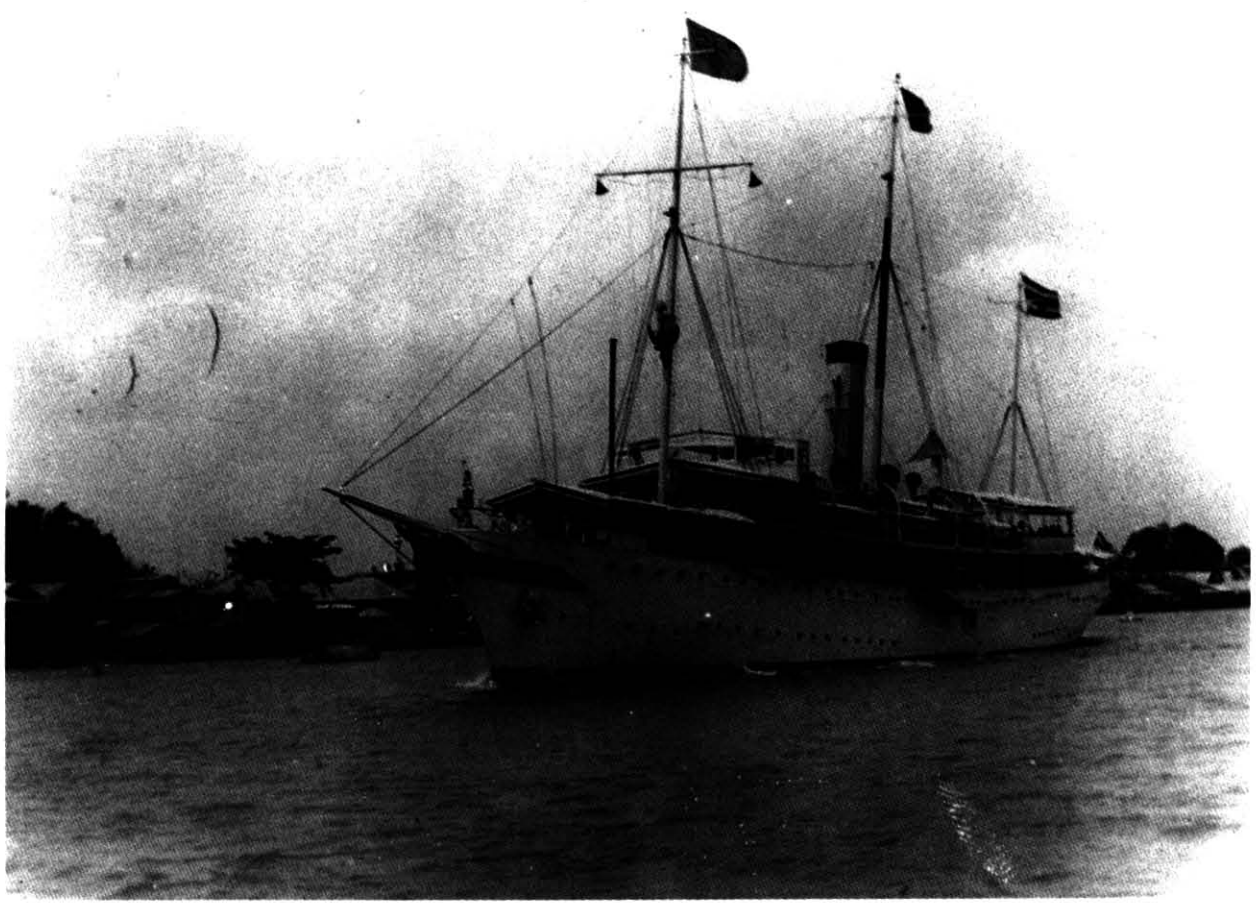
รูปที่ ๘๒ ประทับฉายพระบรมฉายาลักษณ์ร่วมกับ ดร. วัน สเตนคัลเลนเฟน หัวหน้ากองโบราณคดี (Dr. P.V. Van Stein Callenfels, Inspecter of Archaeological Service) และข้าราชบริพาร

ชีคแกะเนา หนองสกุดใต้ กม. ๗๓ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสมัยศรีวิชัย

รูปที่ ๘๓

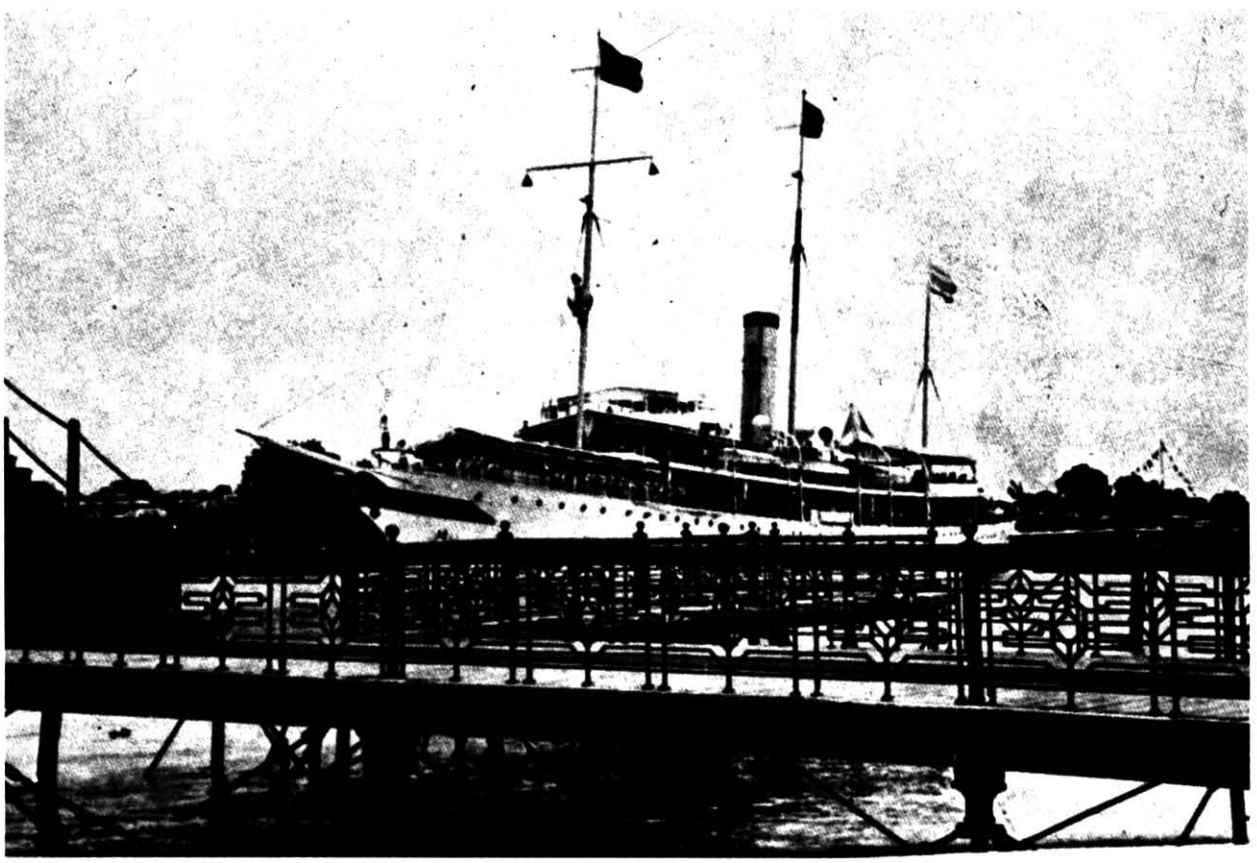
รูปที่ ๘๔ เสด็จจากพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย เพื่อประทับเรือพระที่นั่งมหาจักรี ประพาสประเทศอินโดจีน วันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓

รูปที่ ๘๕ เรือพระที่นั่งมหาจักรี

เสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่ง รูปที่ ๘๖

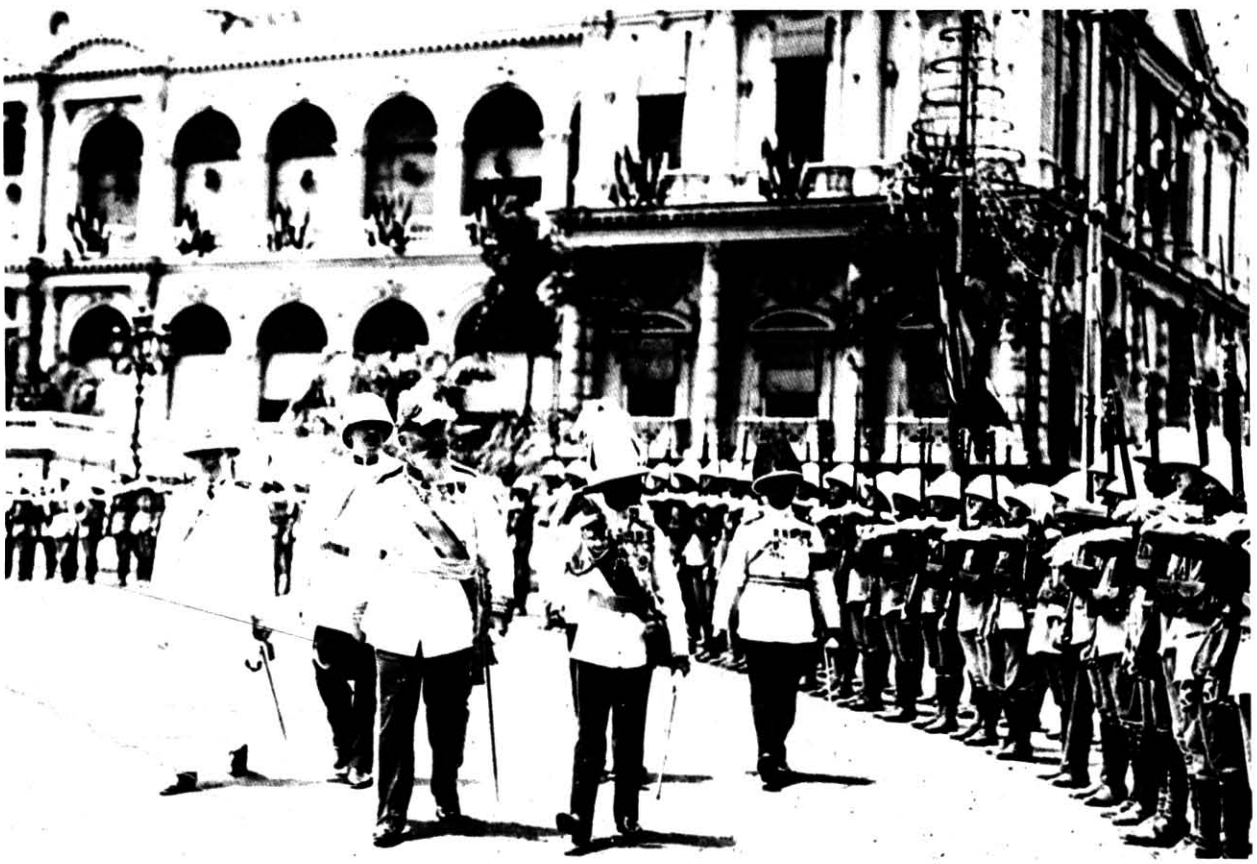

เรือพระที่นั่งมหาจักรีเทียบท่าราชวรดิษฐ์ รูปที่ ๘๗

รูปที่ ๘๘ ผ่านซุ้มรับเสด็จใกล้ท่าเรือนครไชง่อน วันที่ ๑๔ เมษายน ๒๔๗๓

รูปที่ ๘๙ ทรงตรวจแถวทหารกองเกียรติยศ หน้าวังท่านกูแวร์เนอร์เยเนราล

เสด็จสู่อนุสาวรีย์ทหารสิ้นชีพในมหาสงคราม (Temple du Souvenir Annamite) ไซ่ง่อน วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๗๓ รูปที่ ๙๐

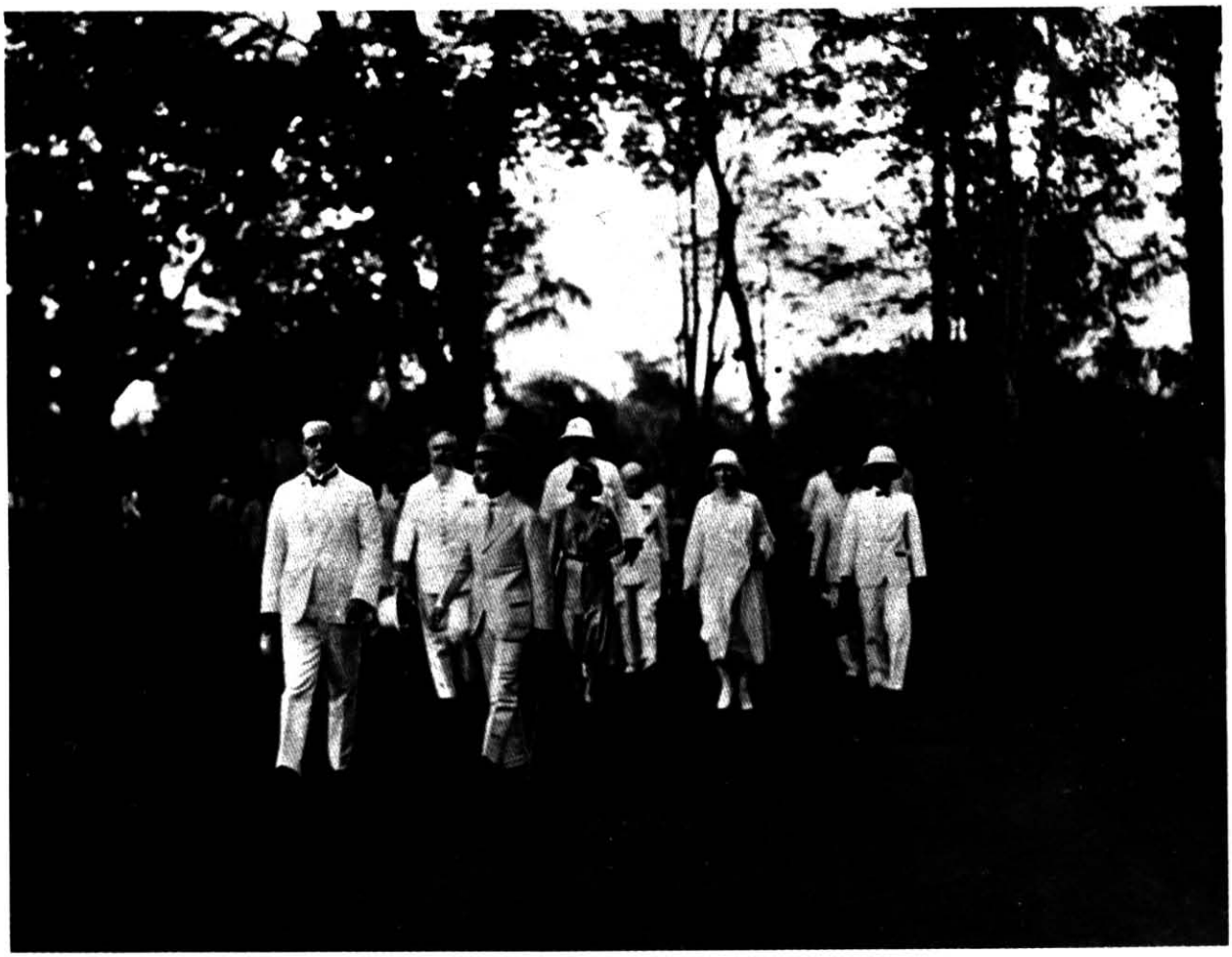

เสด็จพระราชดำเนินอนุสาวรีย์ทหารสิ้นชีพในมหาสงคราม รูปที่ ๙๑

รูปที่ ๙๒ เสด็จลงจากอนุสาวรีย์ทหารสิ้นชีพในมหาสงคราม

รูปที่ ๙๓ เสด็จทอดพระเนตรสวนดอกไม้และสวนสัตว์

เสด็จทอดพระเนตรโรงเรียนมัธยมศึกษาเปตรุส กี ไซ่ง่อน วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๔๗๓ รูปที่ ๙๔

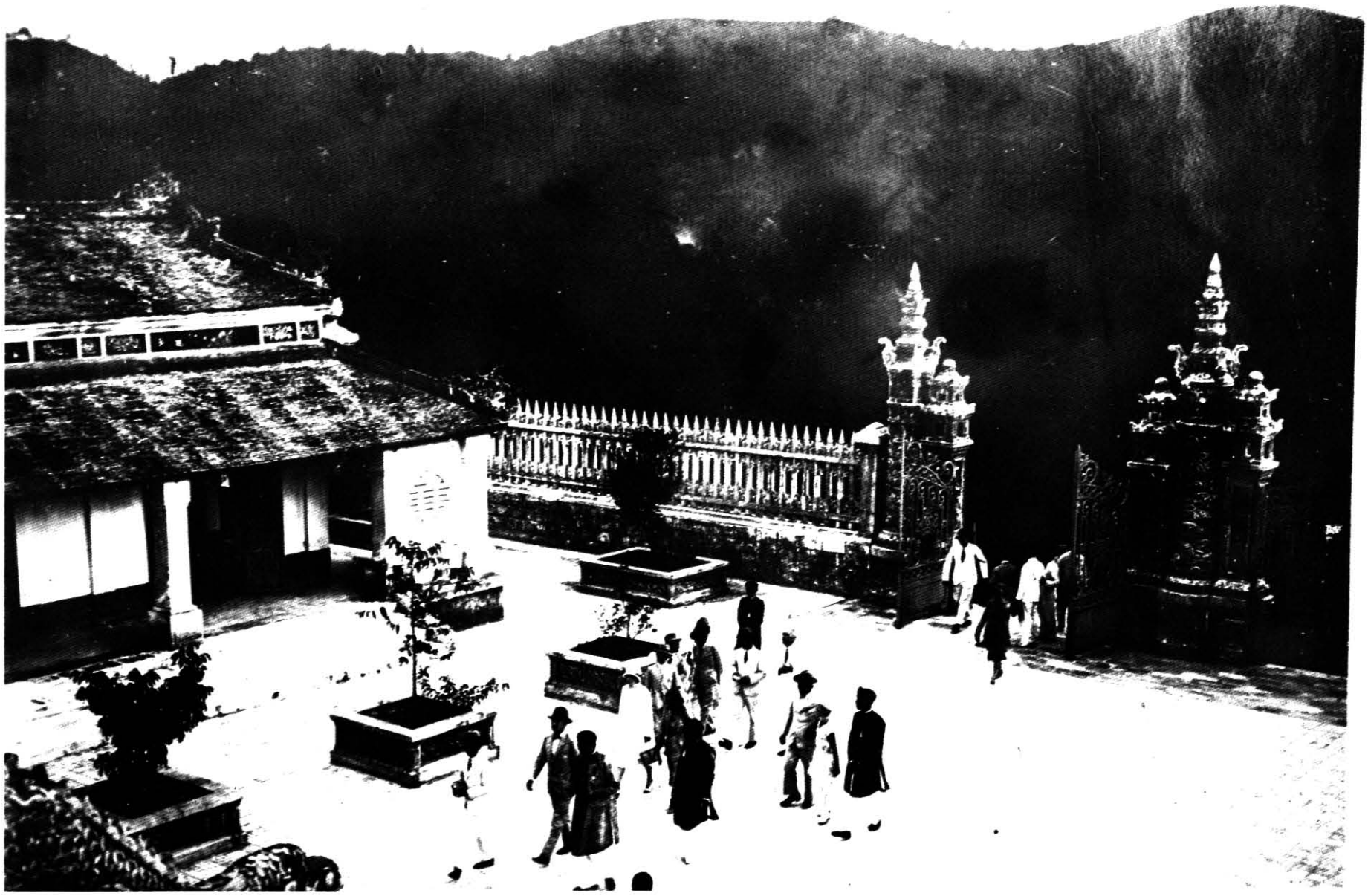

เสด็จทอดพระเนตรโรงเรียนที่โชลอง (Lycée Franco-Chinois à Cholon) วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๔๗๓ รูปที่ ๙๕

ประทับอยู่ในพระราชอิริยาบถต่างๆ ในห้องบัญชาการ ณ กองบัญชาการกองทัพไทย ในวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๑๗

รูปที่ ๙๖

ทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์ไคดิ้น เว้ วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๗๓

ทอดพระเนตรที่ฝังพระศพเอมเปอเรอไคดิ้น (Kai-Dinh Tomb) ประตูเข้าลานชั้นที่ ๑ ใกล้เว้ วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๗๓

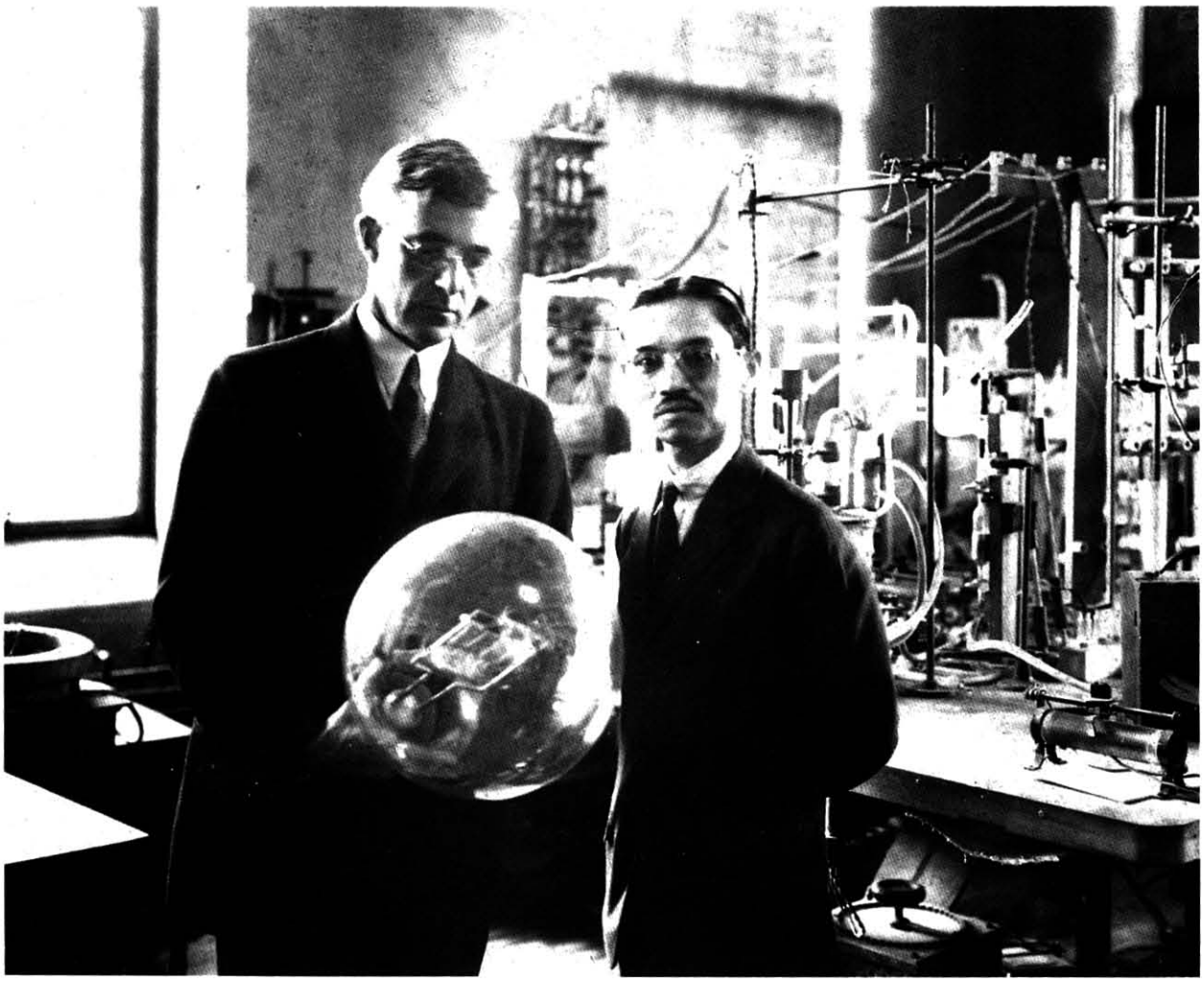

พระบรมรูปหมู่ฉายเมื่อเสร็จการเยี่ยมประธานาธิบดีแล้ว รูปที่ ๙๙

รูปที่ ๑๐๐

พระบรมรูปหมู่ฉายเมื่อ
เสด็จไปในงานพิธีที่
ศาลาว่าการเมืองนิวยอร์ก
วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๔๗๔

รูปที่ ๑๐๑

เสด็จทอดพระเนตรดวงโคมไฟฟ้า
ที่มีแสงแรงเป็นพิเศษที่โรงงานของ
General Electricity Co.
เมือง Schenectady, New York
วันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๔๗๔

รูปที่ ๑๐๒

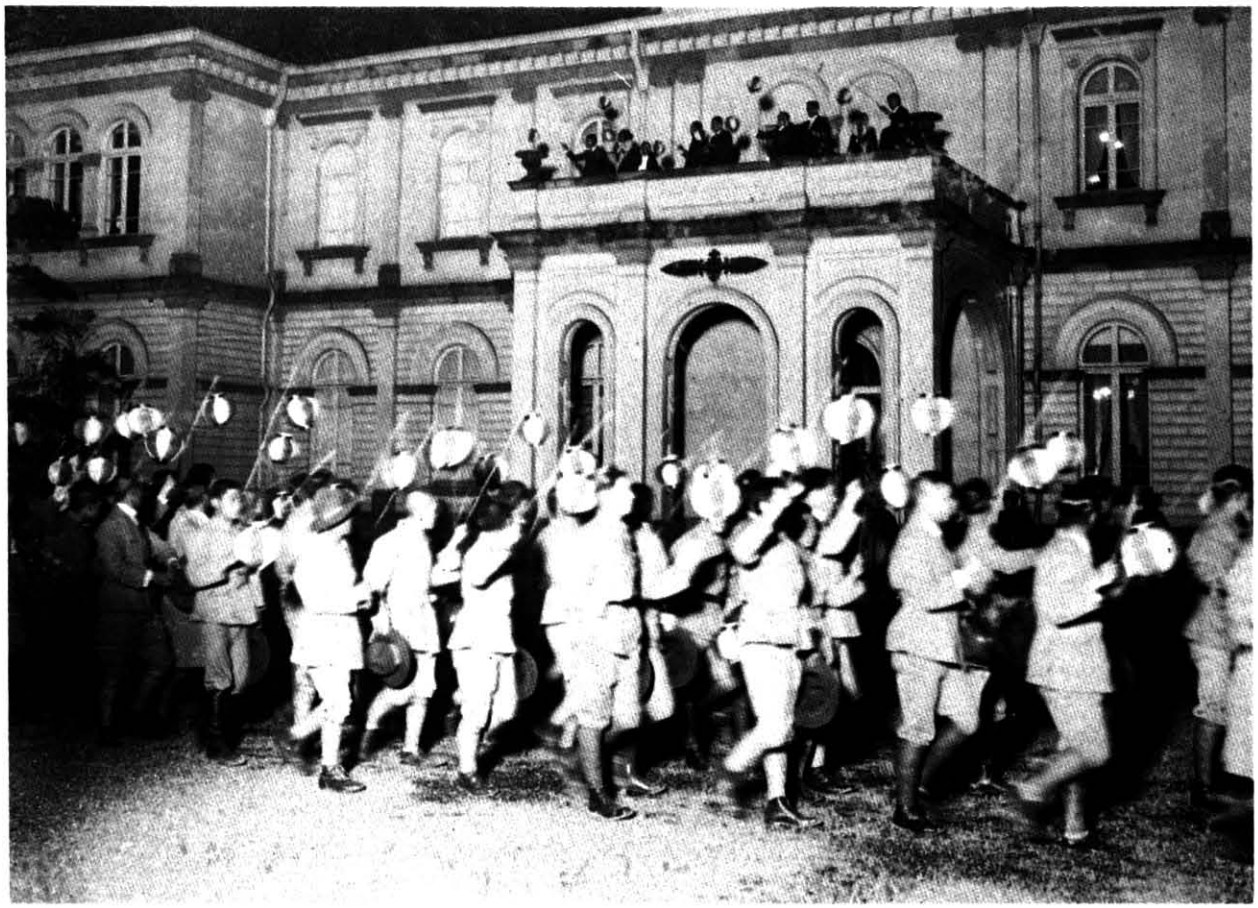
เสด็จทอดพระเนตรเครื่องทดลองคั่วข้าวโพด
ด้วยแรงไฟฟ้าจากกระแสคลื่นวิทยุ
ที่โรงงานของ General Electricity Co.

พระบรมฉายาลักษณ์ทรงฉายในเรือพระที่นั่ง พร้อมด้วยเจ้านายและข้าราชการผู้โดยเสด็จที่ท่าเรือโยโกฮามา รูปที่ ๑๐๓

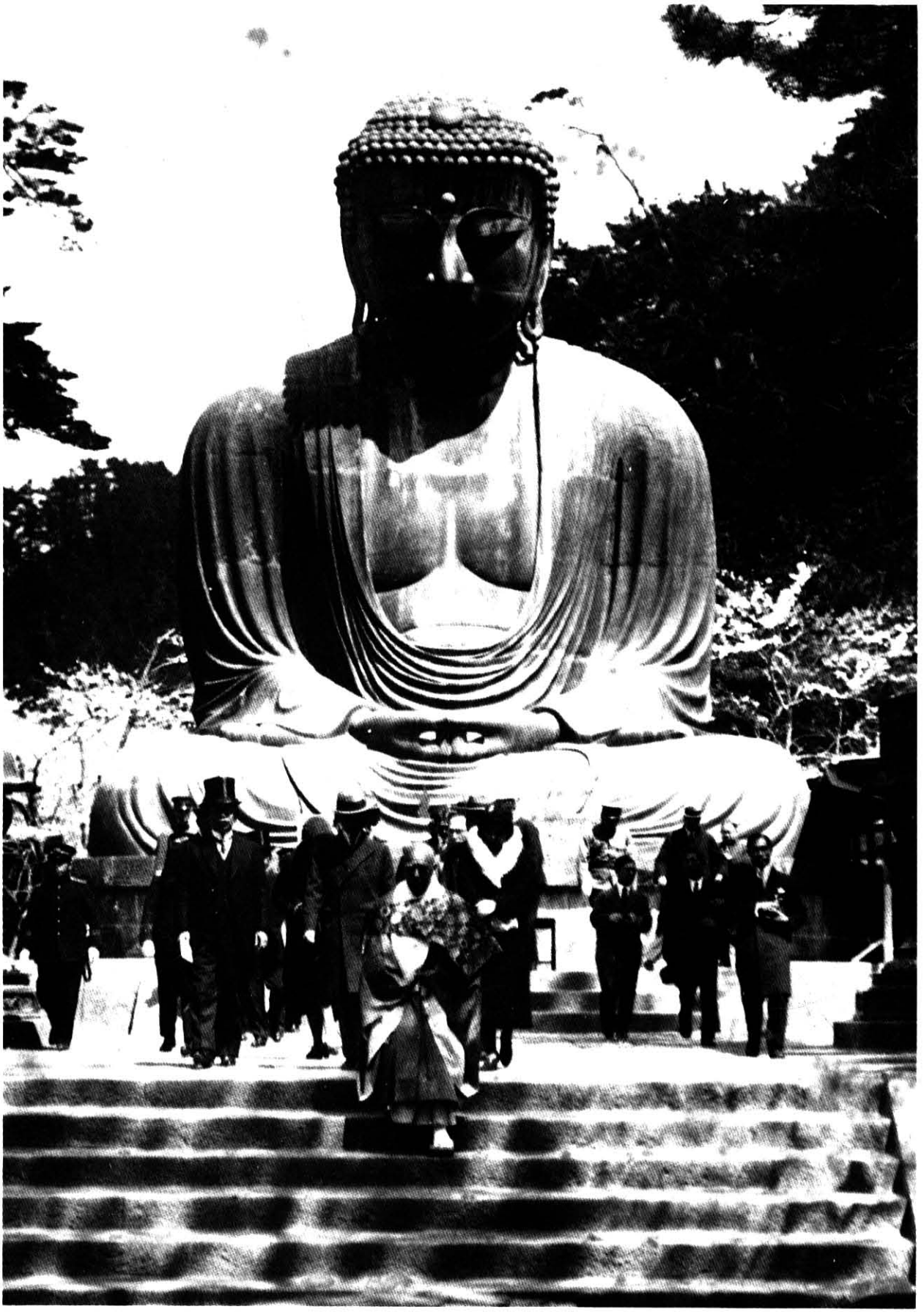
เสด็จออกจากปูชนียสถานยาสุกุนี รูปที่ ๑๐๔

รูปที่ ๑๐๕ ทอดพระเนตรลูกเสือถือโคมจุดเดินสวนสนาม ที่วังกาสุมิกาเซกิ

รูปที่ ๑๐๖ เสด็จพระราชดำเนินสู่โบสถ์โกโตกูอิน ที่เมืองกะมะกุระ

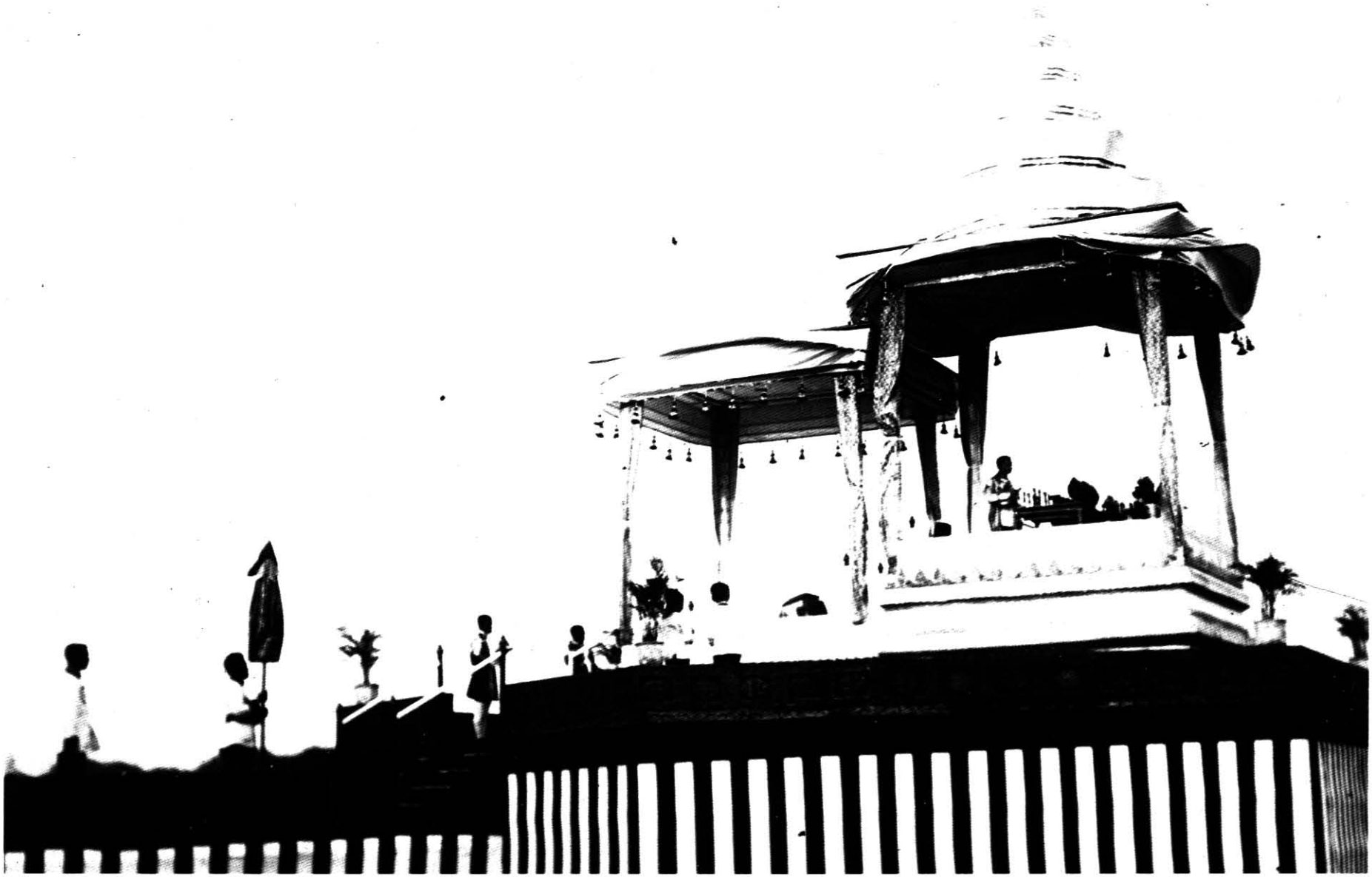
ทรงนมัสการไดกูจู (พระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่สุดในประเทศญี่ปุ่น) รูปที่ ๑๐๗

หมวดที่ ๔

งานฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี

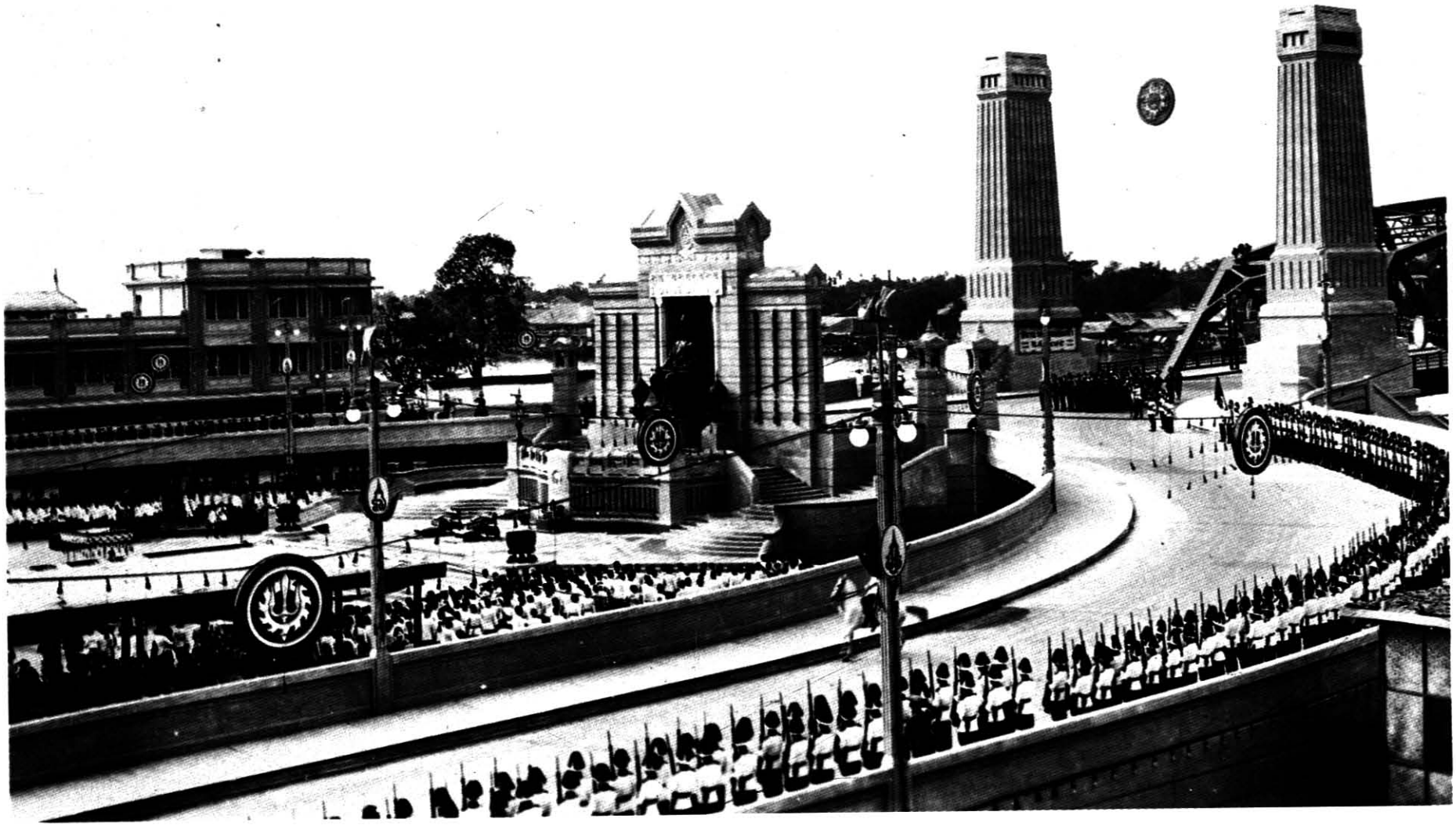
พ.ศ. ๒๔๗๕

(หมายเลขรูป ๑๐๘ - ๑๑๘)

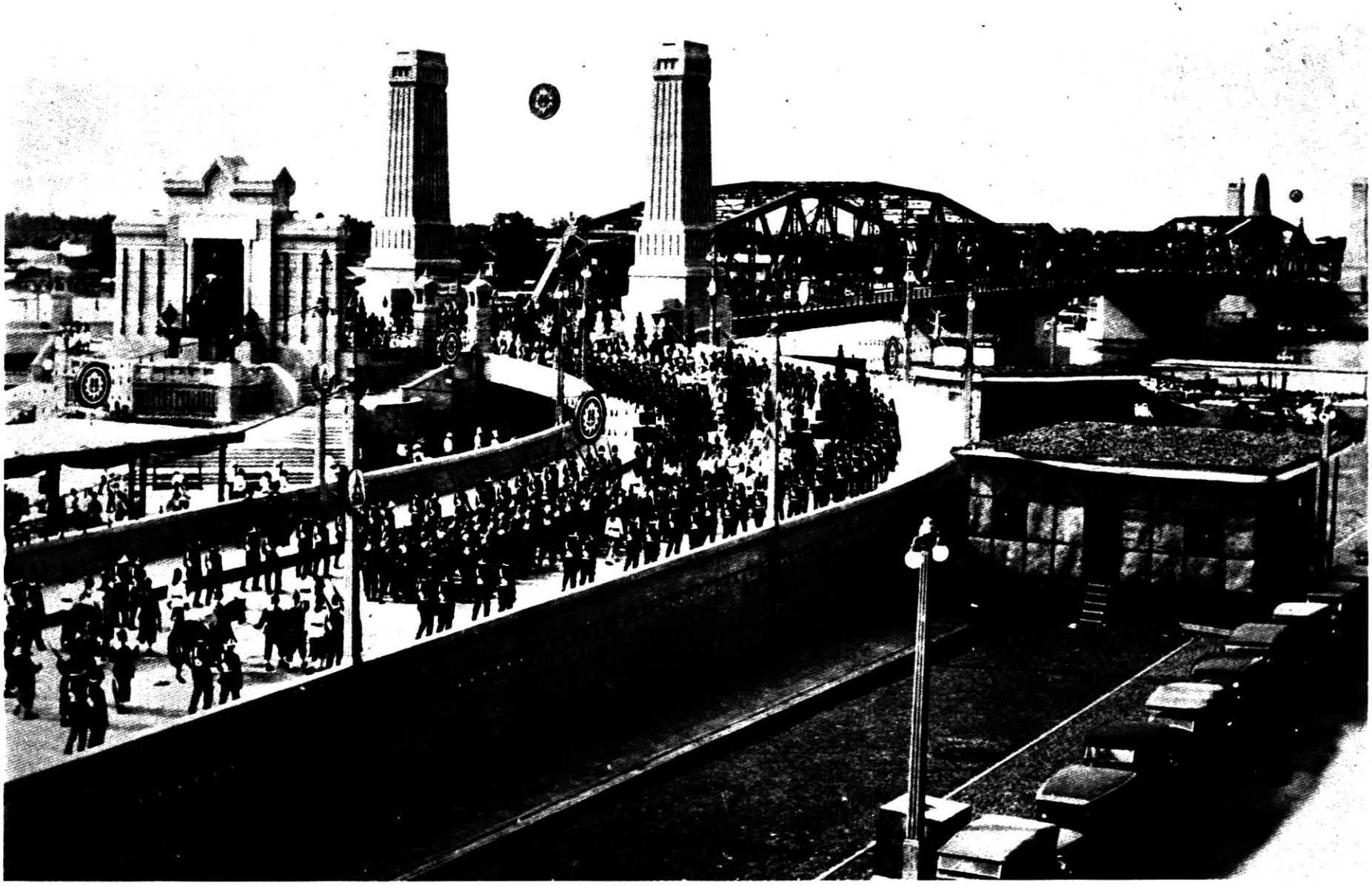

๓๐๑ ปฐมฺ

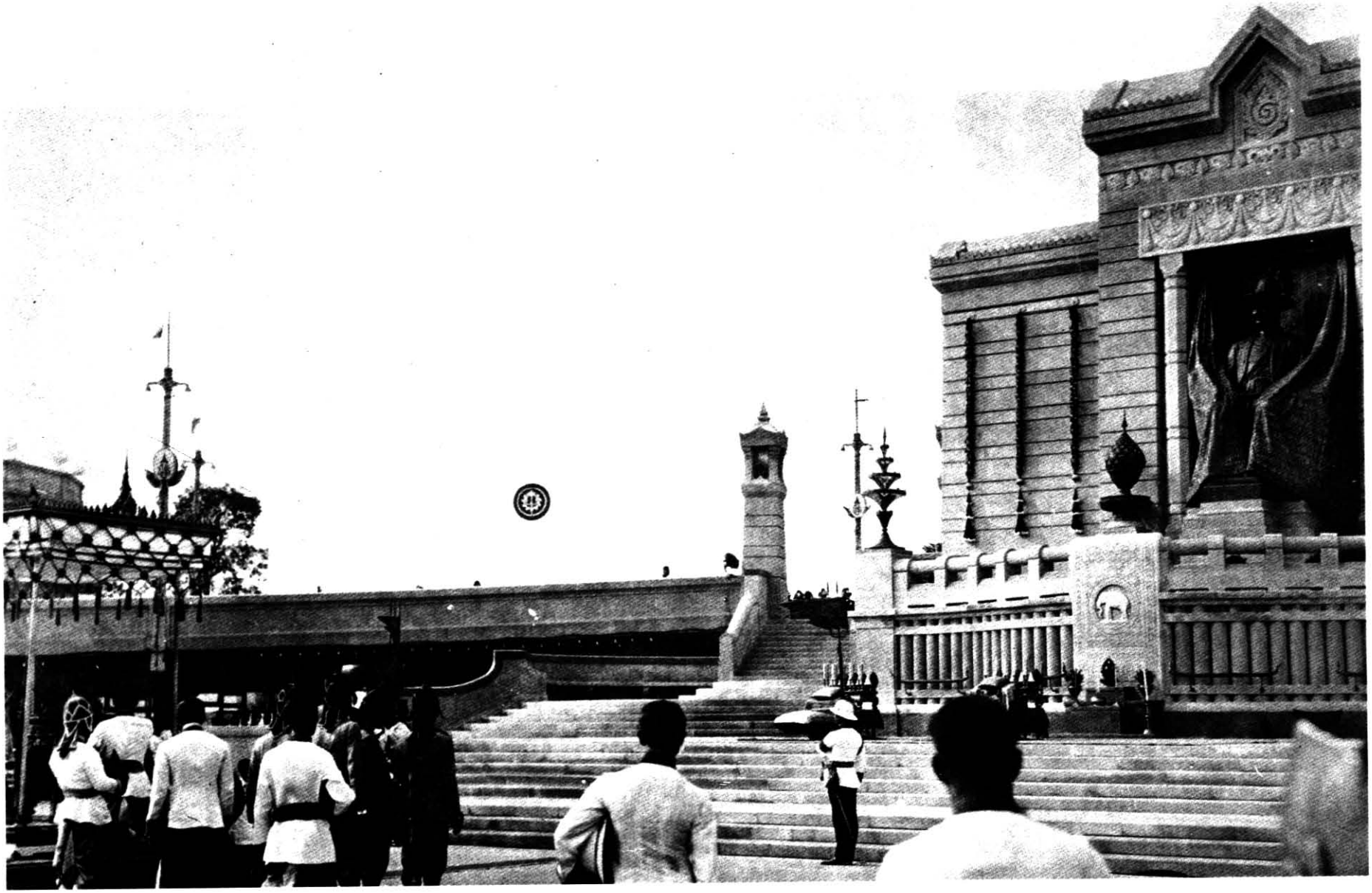
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจุดธูปเทียนถวายนมัสการพระรัตนตรัย
และทรงจุดเทียนเครื่องราชสักการะบวงสรวงสมเด็จพระบุรพมหาราชาธิราชเจ้า
ณ พลับพลาพิธีท้องสนามหลวง เนื่องในงานฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี พ.ศ. ๒๔๗๕

พระราชพิธีเปิดสะพานพระพุทธยอดฟ้า วันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินข้ามสะพานพระพุทธยอดฟ้า โดยกระบวนพยุหยาตรา

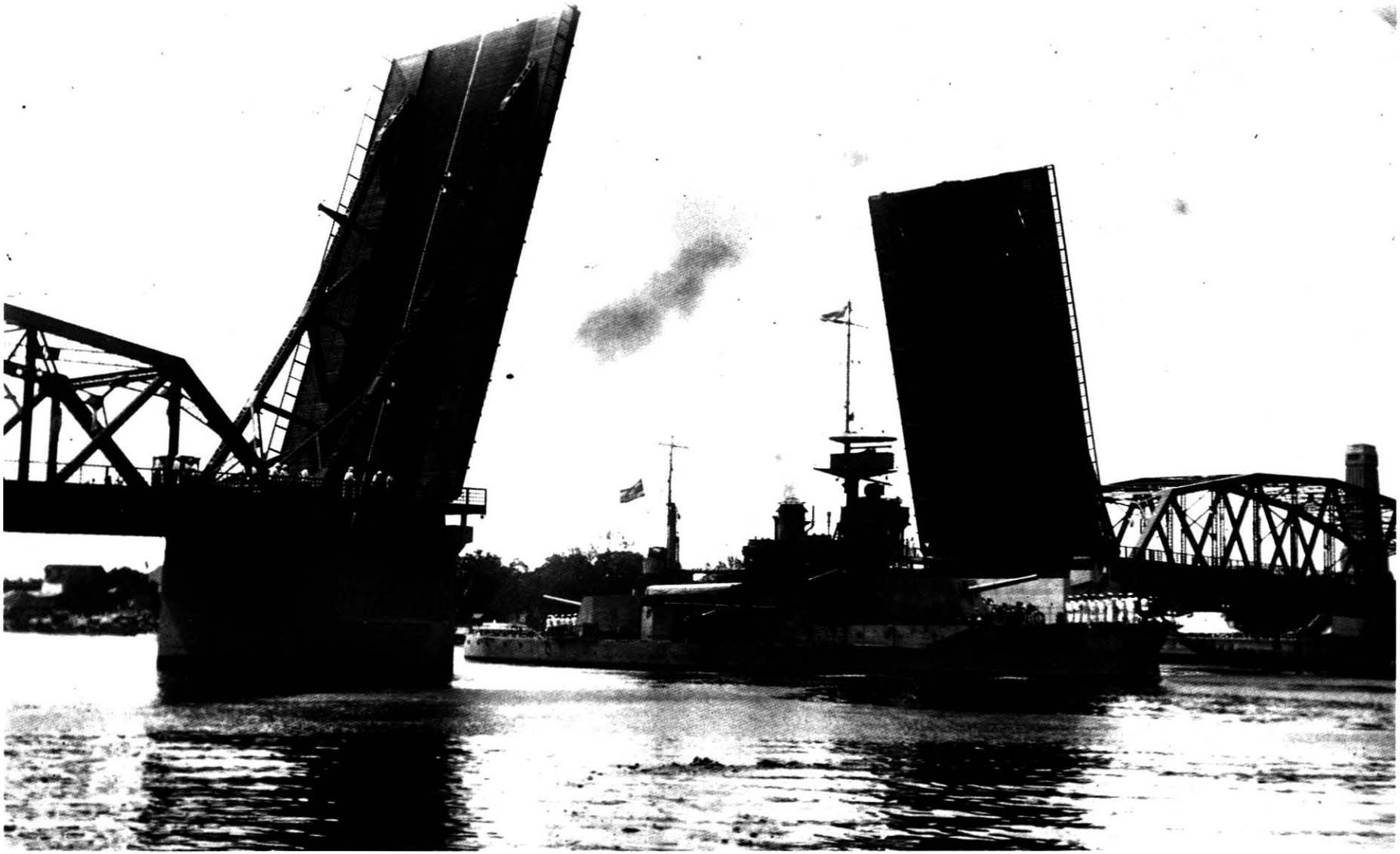

ทรงเปิดคลุมพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

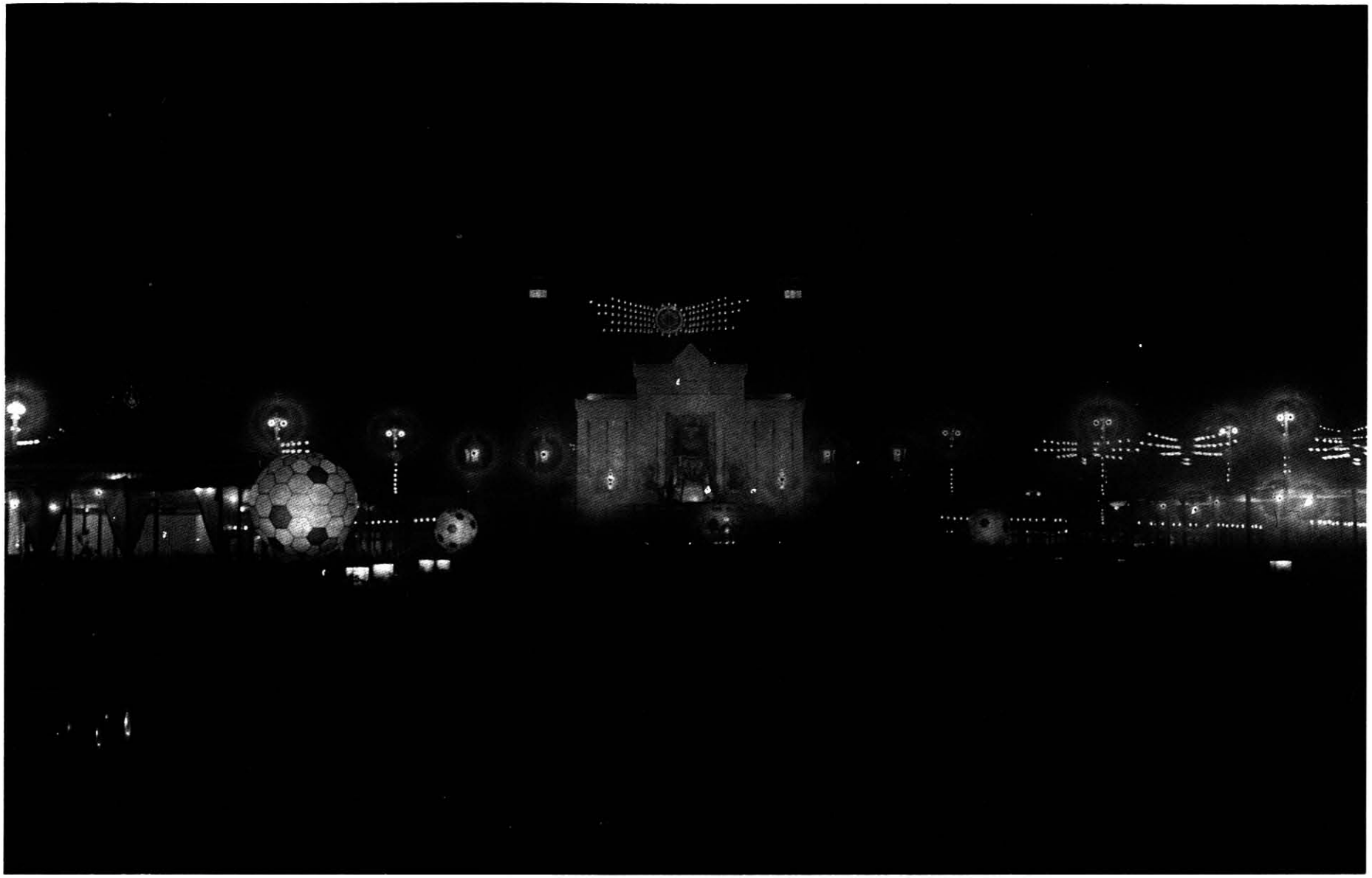

๑๑๑ ๑๓๕

เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดสะพานพระพุทธยอดฟ้า
และปฐมบรมราชานุสรณ์ (พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)
เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕

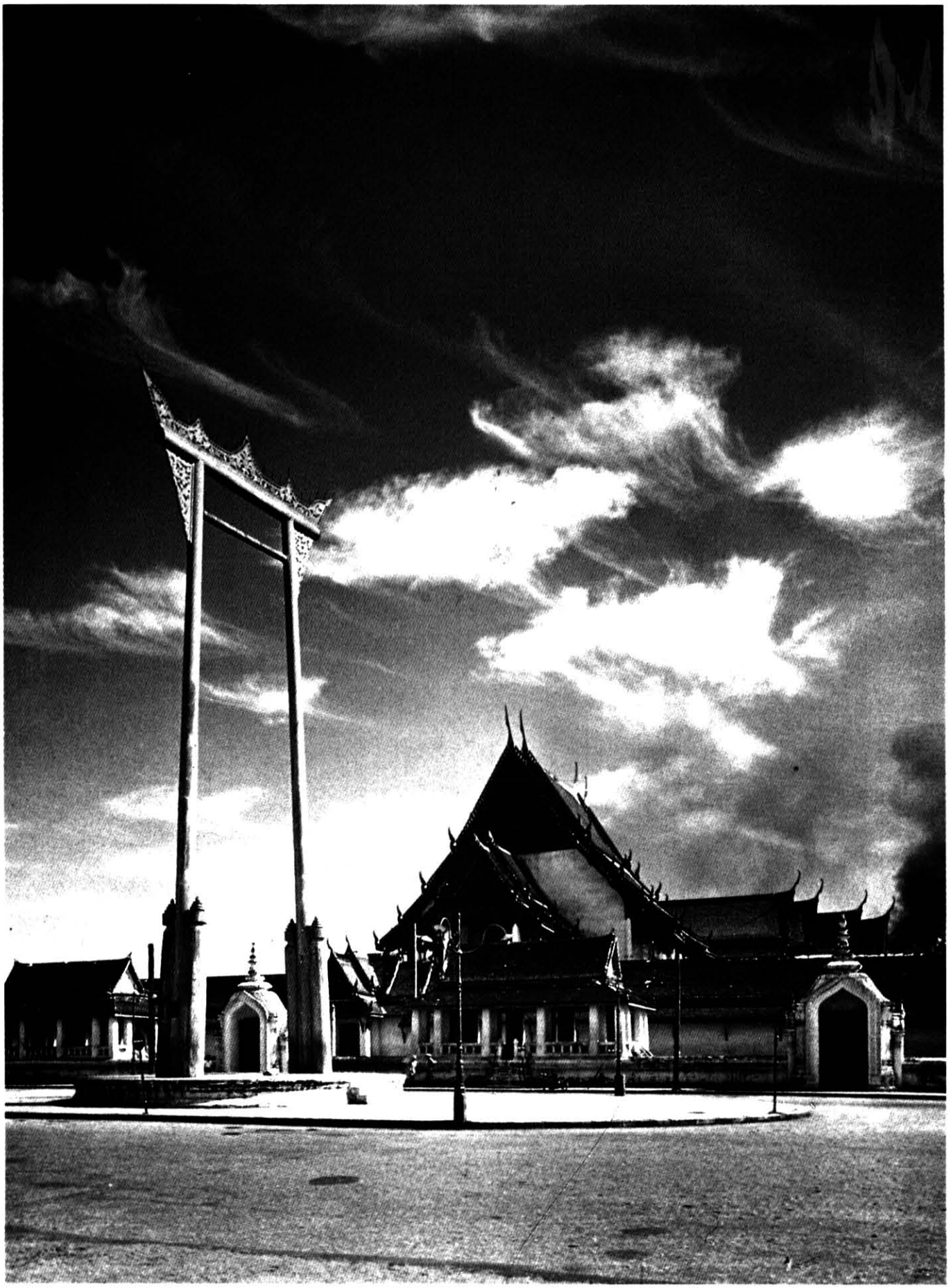
เรือรบหลวงแล่นผ่านช่องสะพานพระพุทธยอดฟ้า เนื่องในพิธีเปิดสะพาน

การประดับไฟในงานฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี ณ ปฐมบรมราชานุสรณ์และสะพานพระพุทธยอดฟ้า

รูปที่ ๑๑๕ การประดับไฟ ปรางมหาปราสาทยอดฟ้า ด้านลานชั้นนอก พระบรมมหาราชวัง พระนครเหนือ

วัดสุทัศนเทพวราราม ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เนื่องในการฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี

รูปที่ ๑๑๖

รูปที่ ๑๑๗

ประชาชนชาวอุบลราชธานี

รูปที่ ๑๑๘

หมวดที่ ๕
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง
และ
การพระราชทานรัฐธรรมนูญ

(หมายเลขรูป ๑๑๙ - ๑๓๖)

คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕
ฝ่ายทหารบก
และ
ฝ่ายทหารเรือ

๐๑๑ - ๒๑๑ ปฏิรูป

๑๔๗

ที่ ๗๔
๒๔๗๕

สภาผู้แทนราษฎร
พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

เนื่องแต่คณะราษฎรได้มีประกาศแสดงถึงการกระทำของกษัตริย์เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.นี้ และต่อมาคณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครอง และใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทใต้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรแล้วนั้น

เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ.นี้ ข้าพระพุทธเจ้า พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาปรีชานุสาสน์ พระยาศรีวิสารวาจา พระยาเทพหัสดินเสนา หลวงประดิษฐ์มนูธรรม กรรมการราษฎรได้ไปเข้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับสั่งถึงความจริงที่ใต้ทรงตั้งพระราชหฤทัยที่ต่อราษฎร และทรงพระราชดำริจะให้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว และสิ่งอื่น ๆ ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะกระทำก็ล่าช้าไปหาทันกาลสมัยไม่ ส่วนการที่ข้าราชการในรัชกาลของพระองค์ใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต ก็ทรงออกล่องอยู่เหมือนกัน หาได้สมรู้ร่วมคิดด้วยไม่ เมื่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทใต้ทรงปรารถนาที่ต่อราษฎรเช่นนี้ สิ่งใดที่ได้เป็นการหมิ่นประมาทใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าคณะราษฎรขอพระราชทานกราบทูล ใต้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานอภัยโทษแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ฯ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

รูปที่ ๑๒๑

หนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองและพระราชหัตถเลขาตอบ ซึ่งต่อมาคณะผู้ก่อการฯ ได้นำดอกไม้ธูปเทียนเข้าทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อขอพระราชทานอภัยโทษเป็นทางราชการ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

รูปที่ ๑๒๒

๑๗๖

ที่ ๒๔/๑๗๖

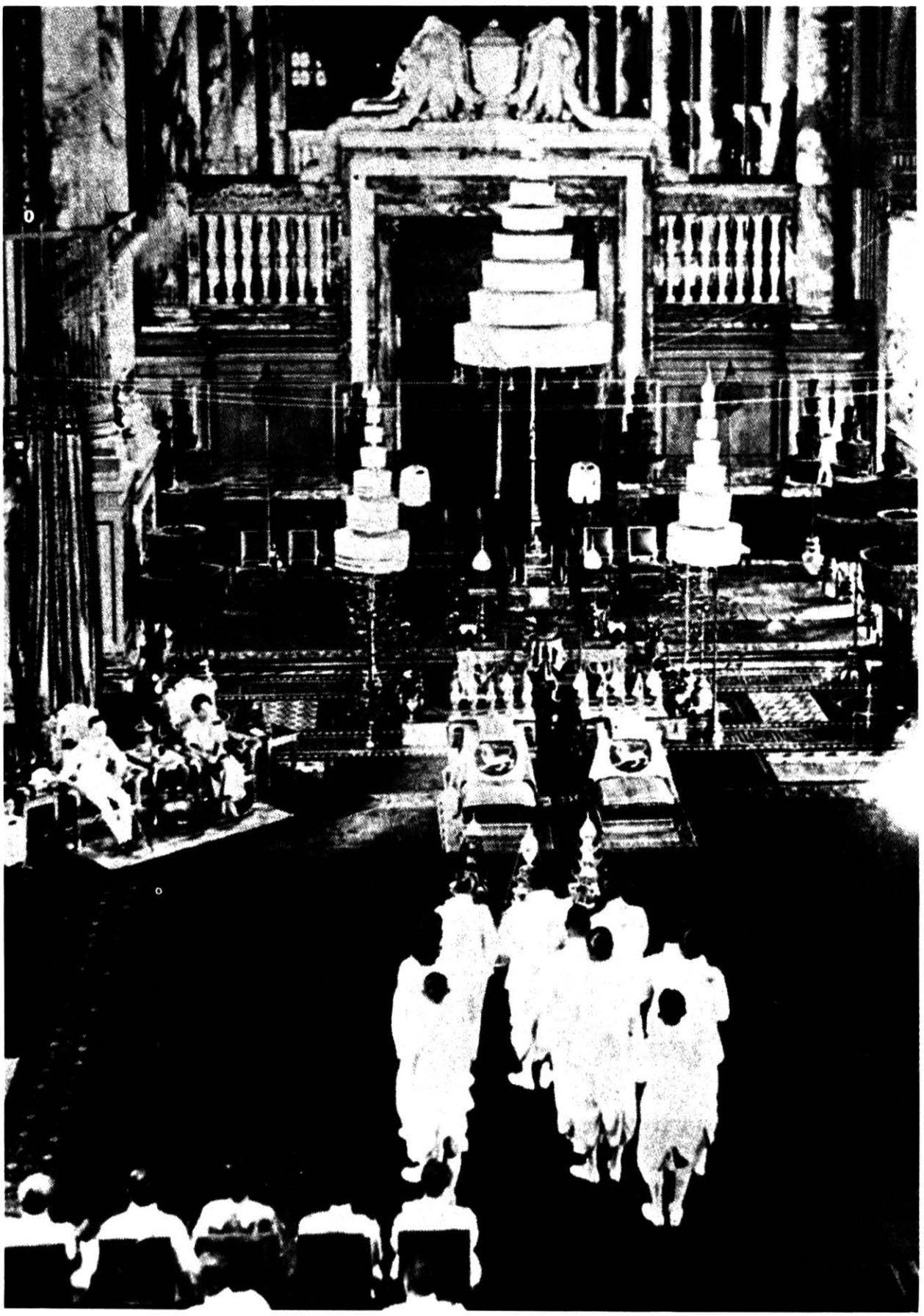
วังสุโขทัย

วันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

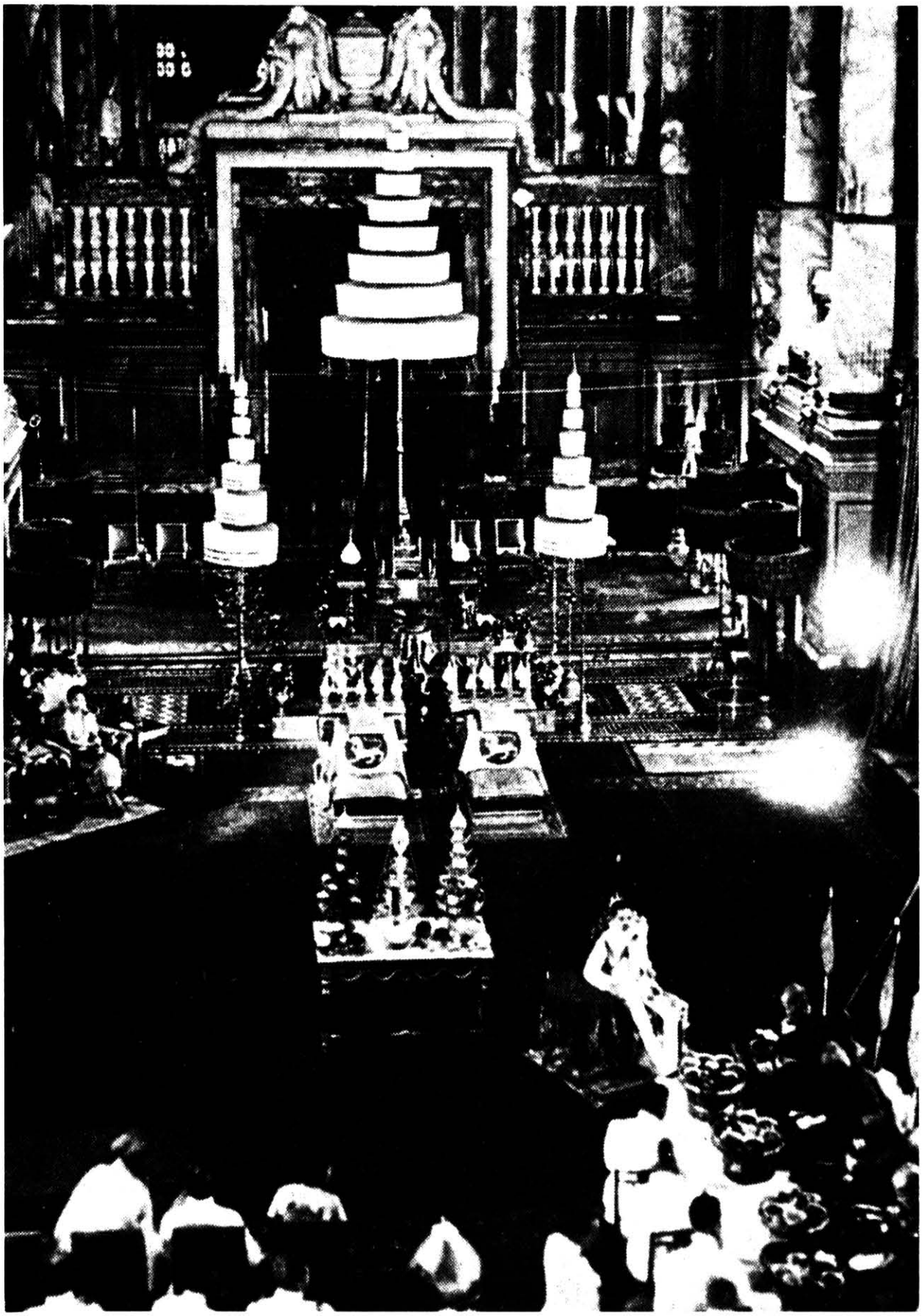
ถึง พระยามโนปกรณนิติธาดา และผู้แทนคณะราษฎร

ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่านในการที่คณะราษฎรได้ออกประกาศปรักปรำแสดงถึงการกระทำของข้าพเจ้าเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.นี้ ในขณะที่คณะราษฎรได้เข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน ซึ่งบัดนี้คณะราษฎรได้ทราบความจริงแล้วว่า ข้าพเจ้าตั้งใจดีต่อราษฎร และได้คิดที่จะให้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว หากแต่ล่าช้าไปไม่ทันกาล และไม่ได้เป็นใจกับพวกทุจริต ข้าพเจ้าขอขอบใจคณะราษฎรซึ่งมีความหวังดีต่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหวังว่าในโอกาสหน้าเมื่อถึงเวลาสมควร คณะราษฎรจะได้ออกคำแถลงการณ์ปลดเปลื้องมลทินให้ราษฎรได้ทราบความจริงดังเมื่อประกาศหาความผิดไว้นั้น.

ปกเหลือง ๒

รูปที่ ๑๒๓

รูปที่ ๑๒๔

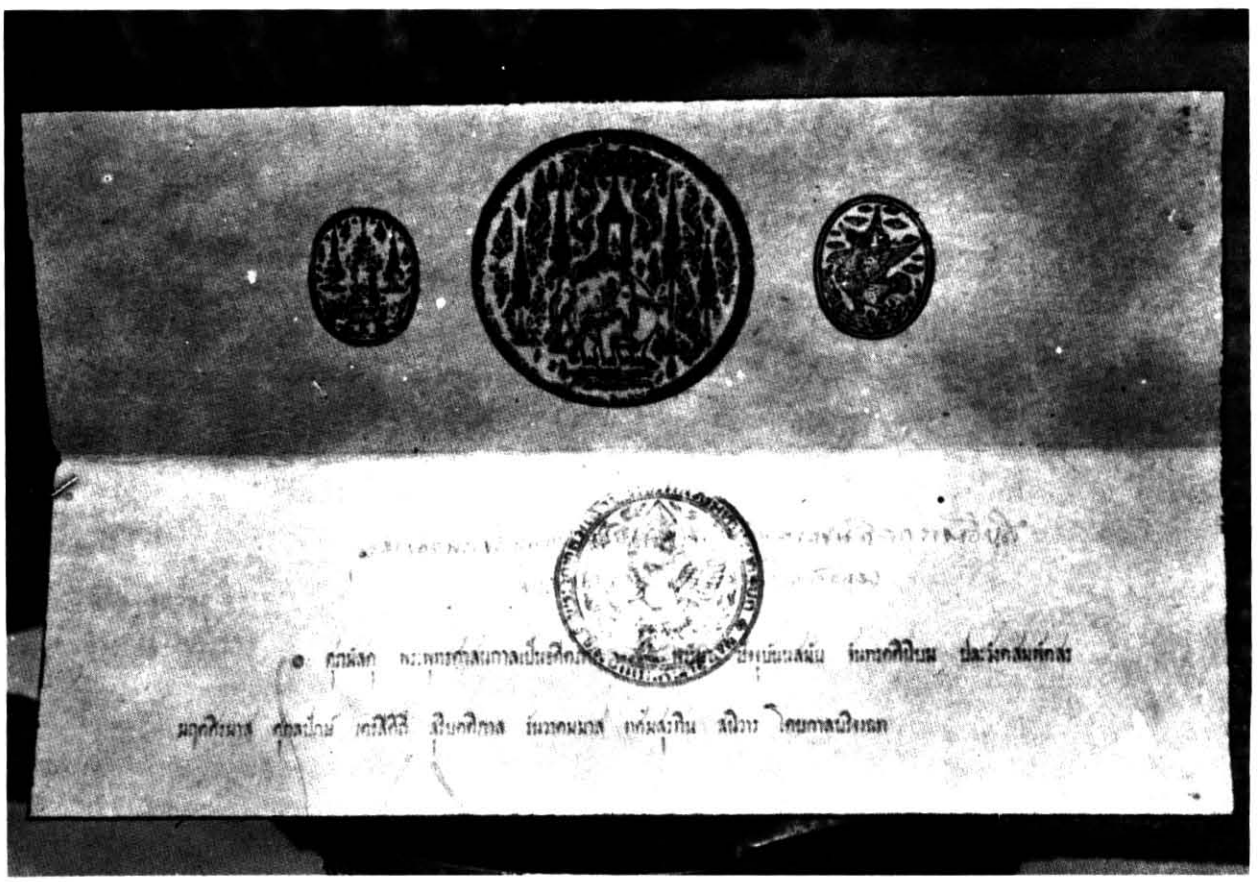

รูปที่ ๑๒๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับแรก

รูปที่ ๑๒๖

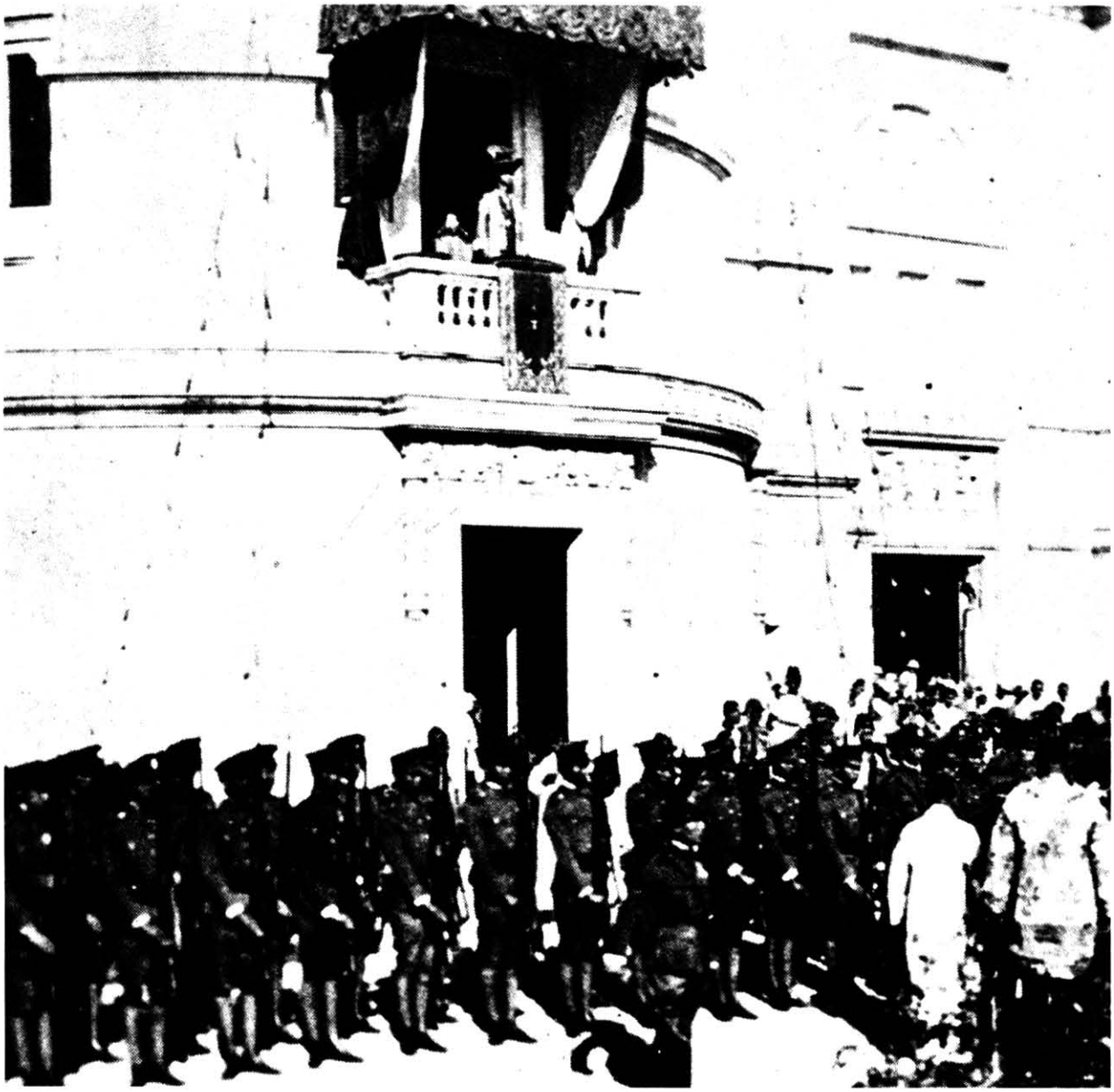

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๗๕
หลังจากลงพระปรมาภิไธย และประทับพระราชลัญจกรแล้ว

รูปที่ ๑๒๙

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกสีหบัญชรพระที่นั่งอนันตสมาคม ในวันพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ

รูปที่ ๑๓๐

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๗๕
ประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า ภายในเต็นท์ ณ สนาม
ด้านข้างพระที่นั่งอนันตสมาคม เพื่อให้ประชาชนเข้าชม
ในวันพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ
วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

หน้าตรงข้าม

ประชาชนมาชุมนุมกัน ณ ลานพระบรมรูปทรงม้า
ในวันพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ
วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ และเข้าชม
รัฐธรรมนูญซึ่งประดิษฐานอยู่ในกระโจม
ที่สนามด้านข้างพระที่นั่งอนันตสมาคม

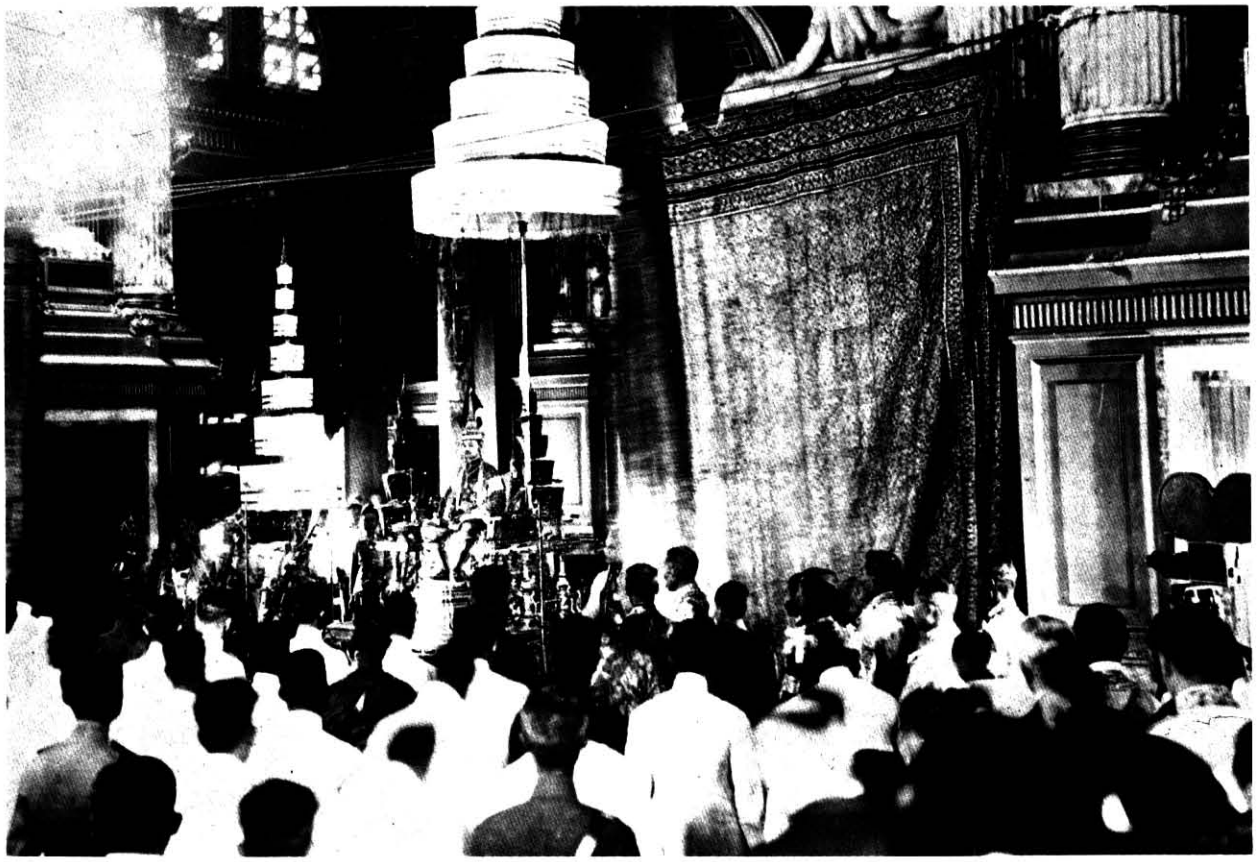
รูปที่ ๑๓๓

รูปที่ ๑๓๔

พระราชพิธีเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ รูปที่ ๑๓๕

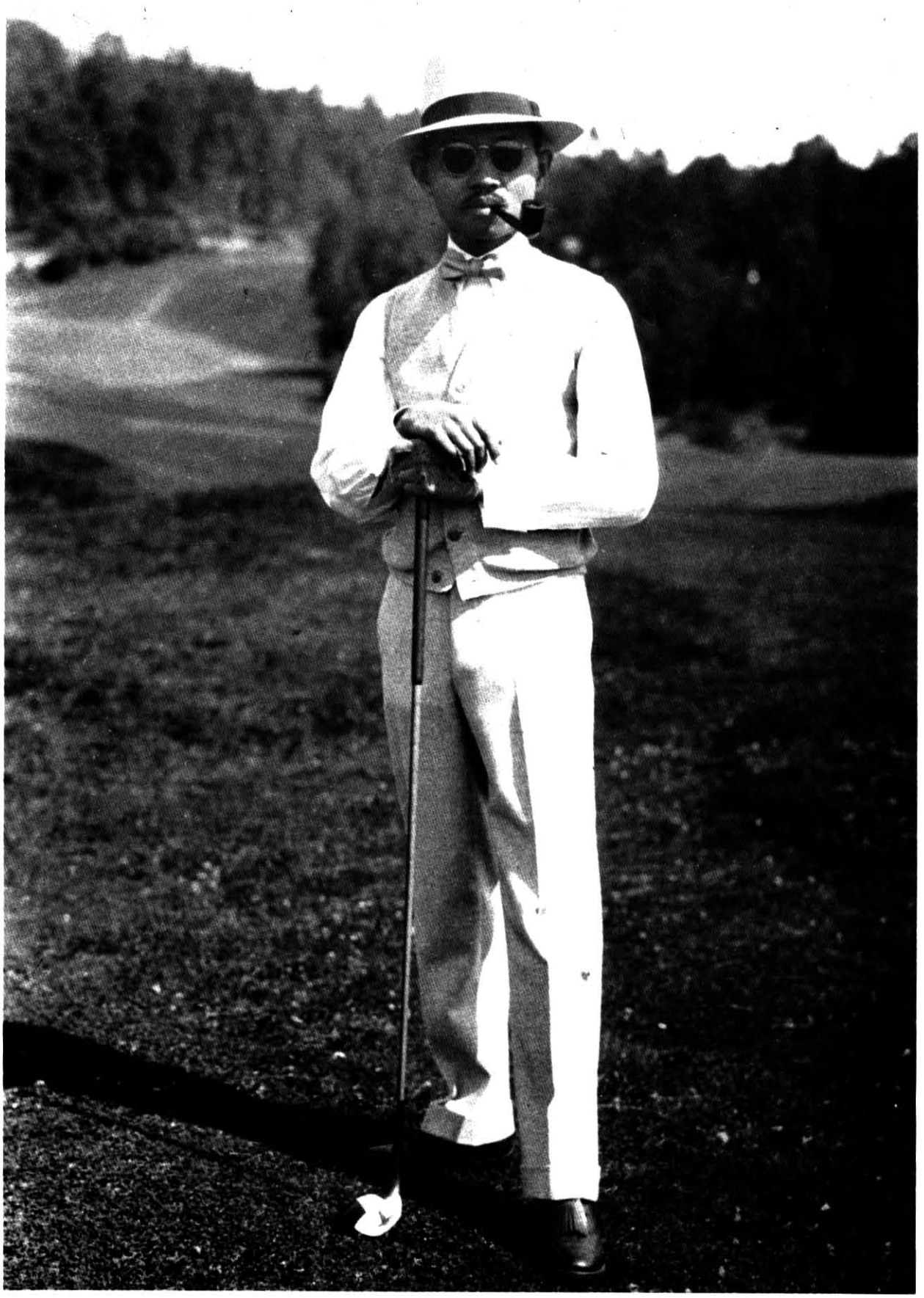

ขบวนรถแห่ศพทหารที่เสียชีวิตในการปราบปรามกบฏบวรเดช พ.ศ. ๒๔๗๖ รูปที่ ๑๓๖

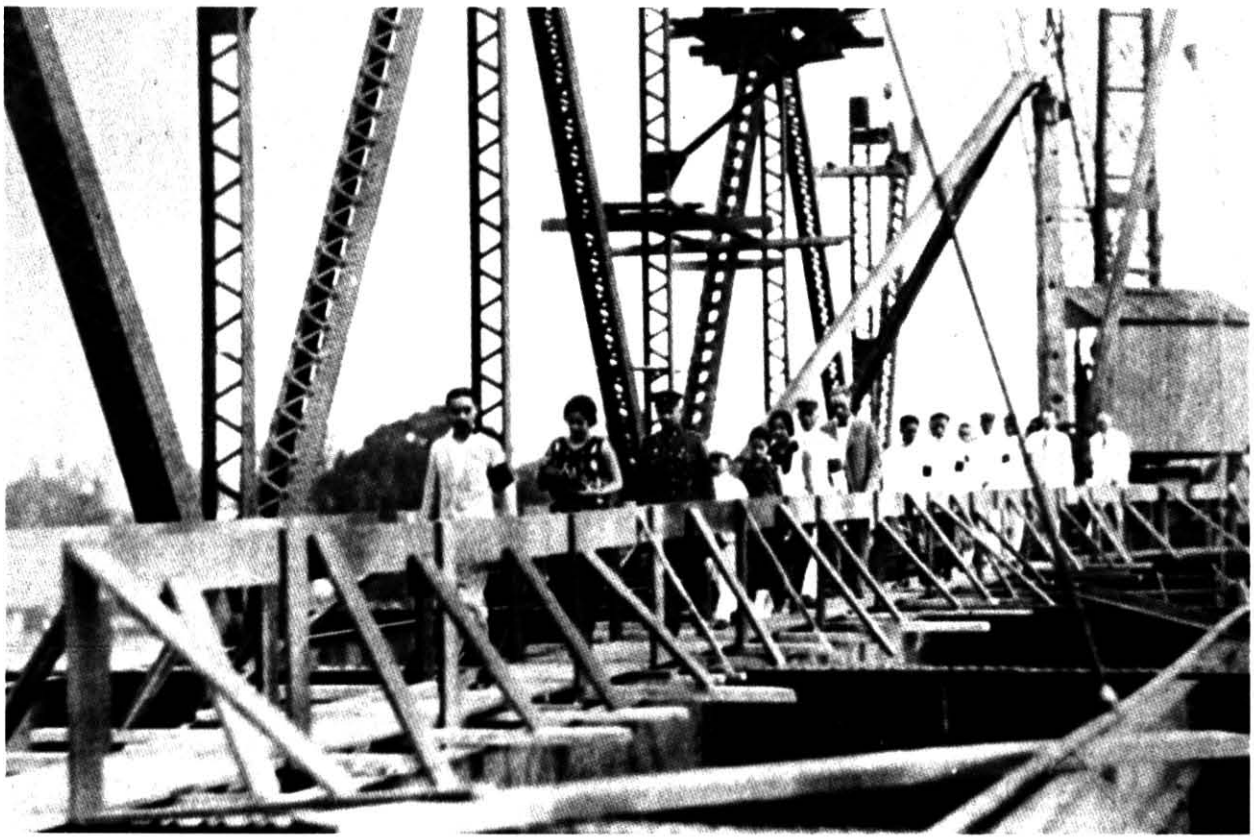
หมวดที่ ๖
เบ็ดเตล็ด

(หมายเลขรูป ๑๓๗ - ๑๕๕)

รูปที่ ๑๓๗

รูปที่ ๑๓๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงตรวจการสร้างสะพานพระราม ๖

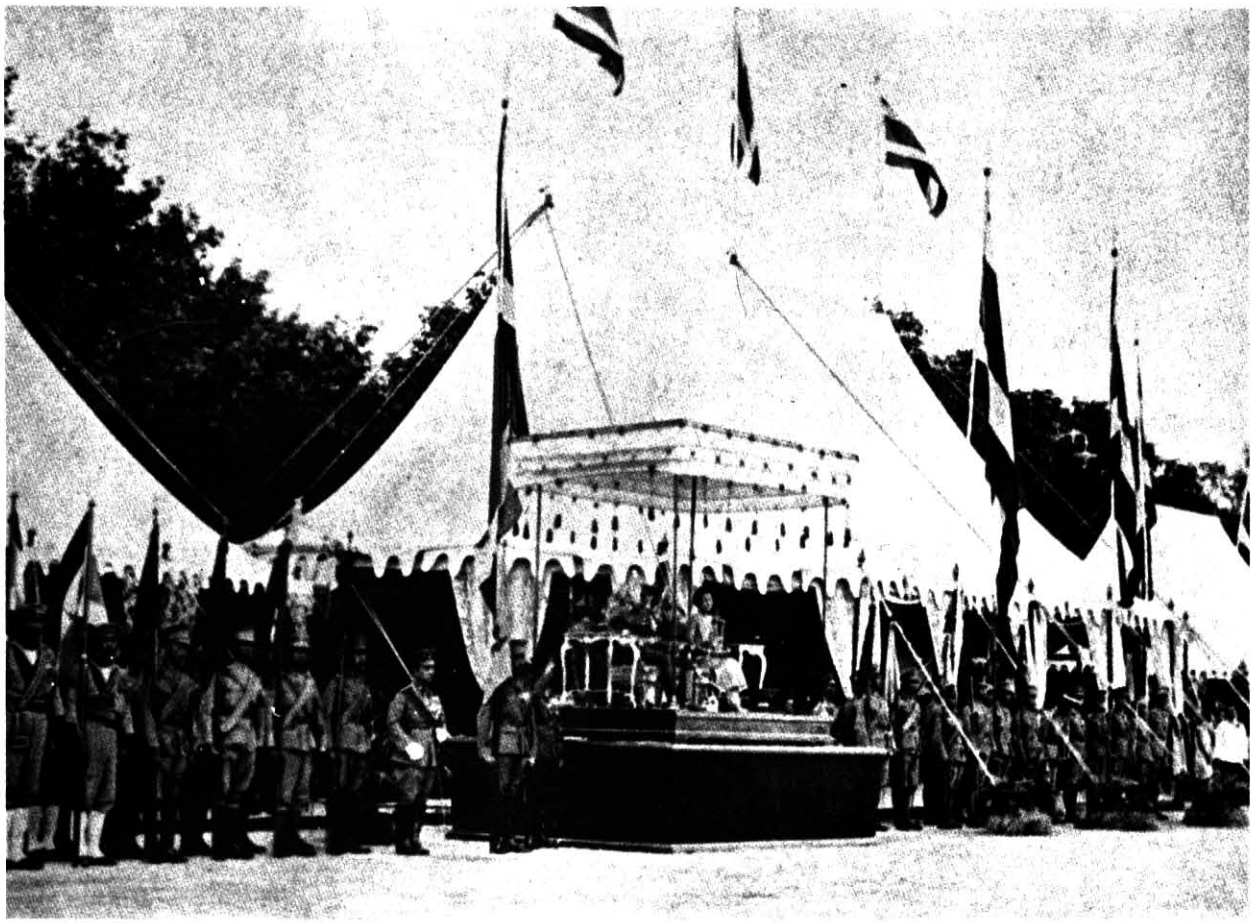

รูปที่ ๑๓๙ สะพานพระราม ๖ สร้างเสร็จ พ.ศ. ๒๔๖๙

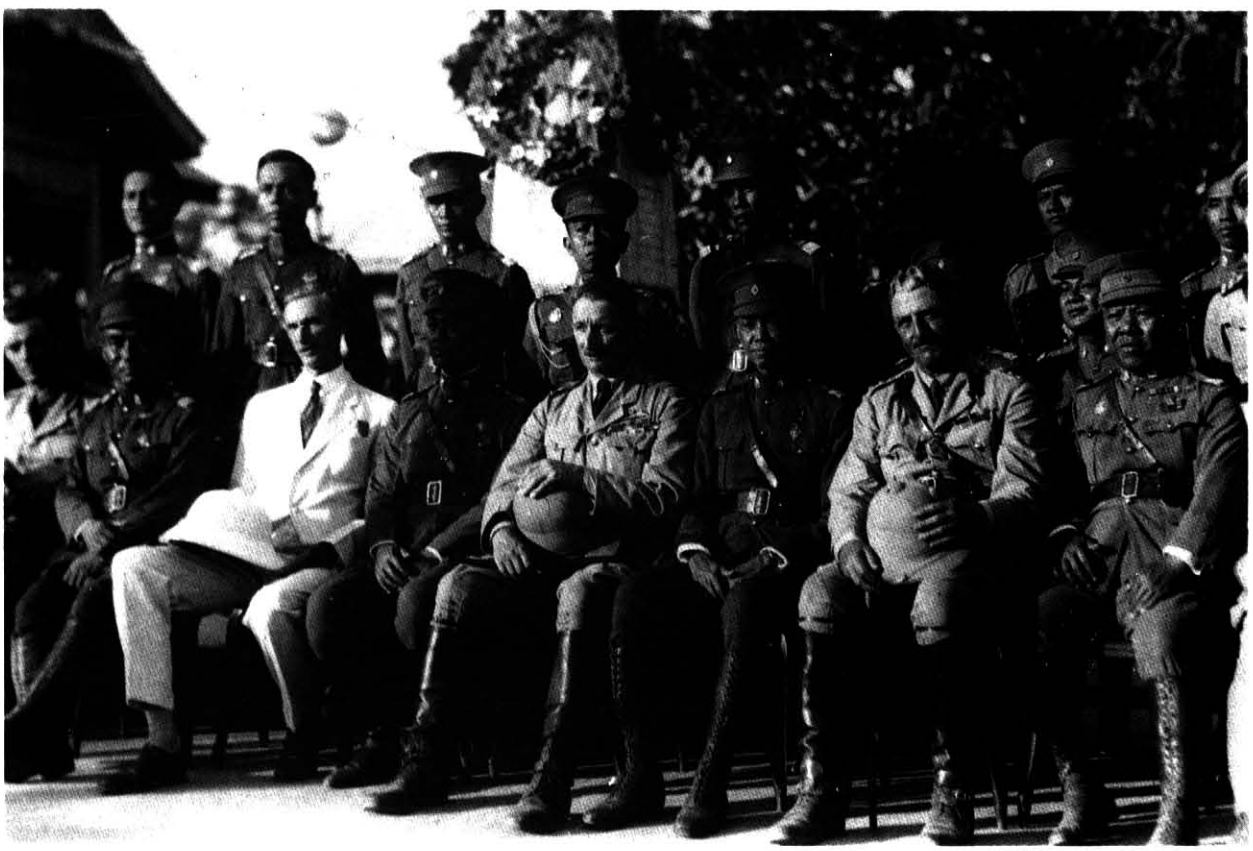
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดสะพานพระราม ๖ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๙ รูปที่ ๑๔๐

รูปที่ ๑๔๑

รูปที่ ๑๔๓ เซอร์ ยอฟเฟร ซัมมอนด์ นักบินประเทศอังกฤษ
มาเยี่ยมประเทศไทย ถ่ายกับนายทหารไทยที่ดอนเมือง วันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

เครื่องบินที่นักบินอังกฤษเข้ามาเยี่ยมประเทศไทย
เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ รูปที่ ๑๔๔

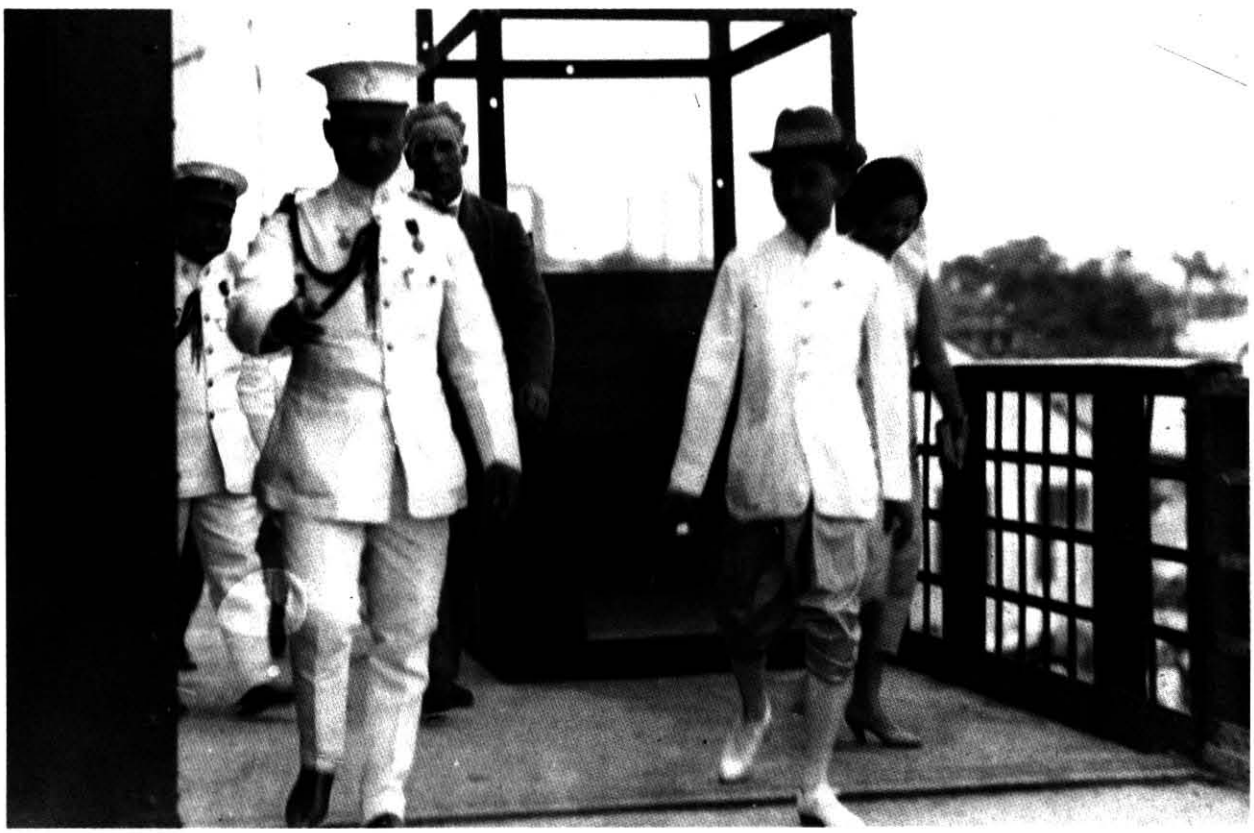

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จทอดพระเนตร รูปที่ ๑๔๕
ที่ตั้งพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

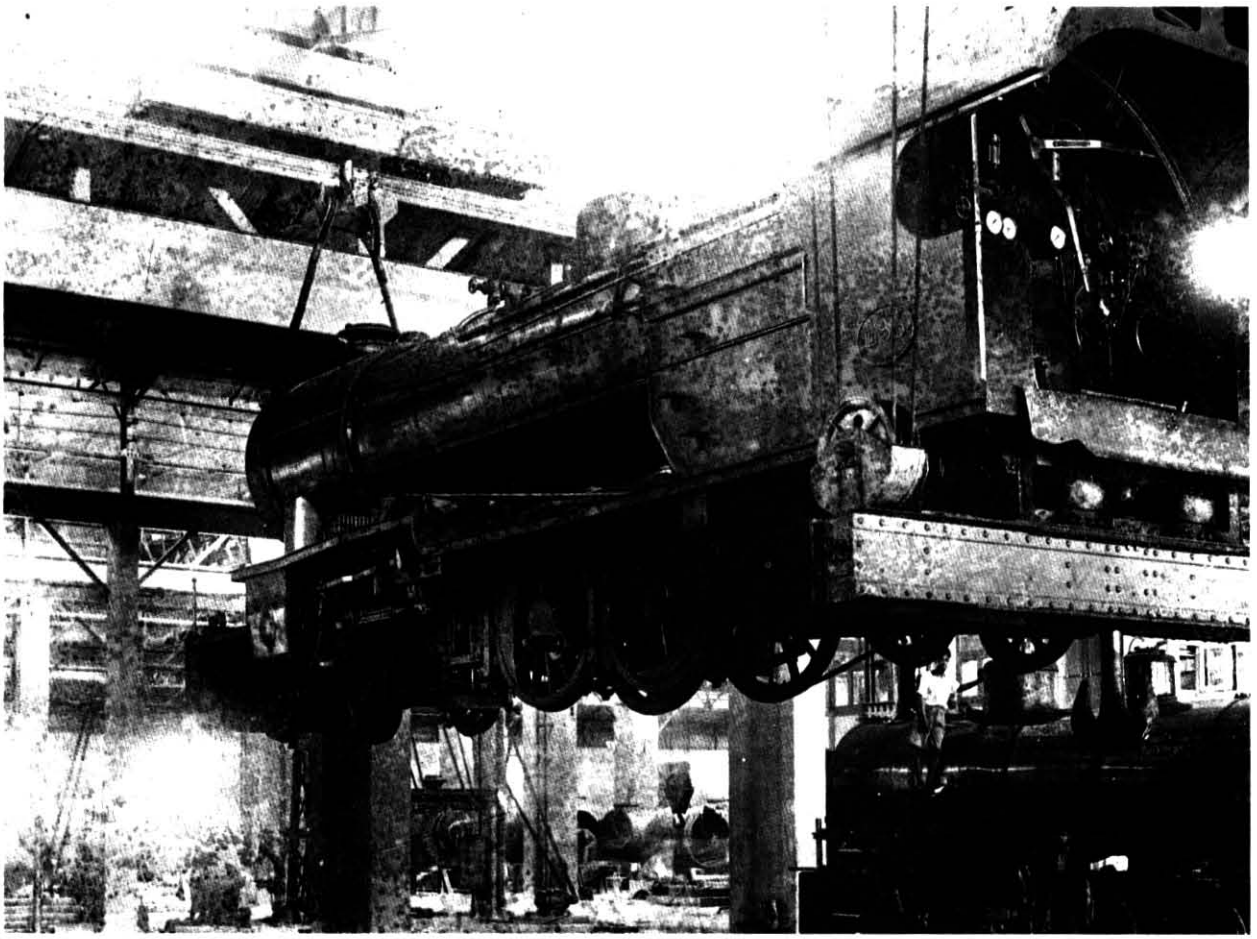
รูปที่ ๑๔๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จทอดพระเนตรการก่อสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า

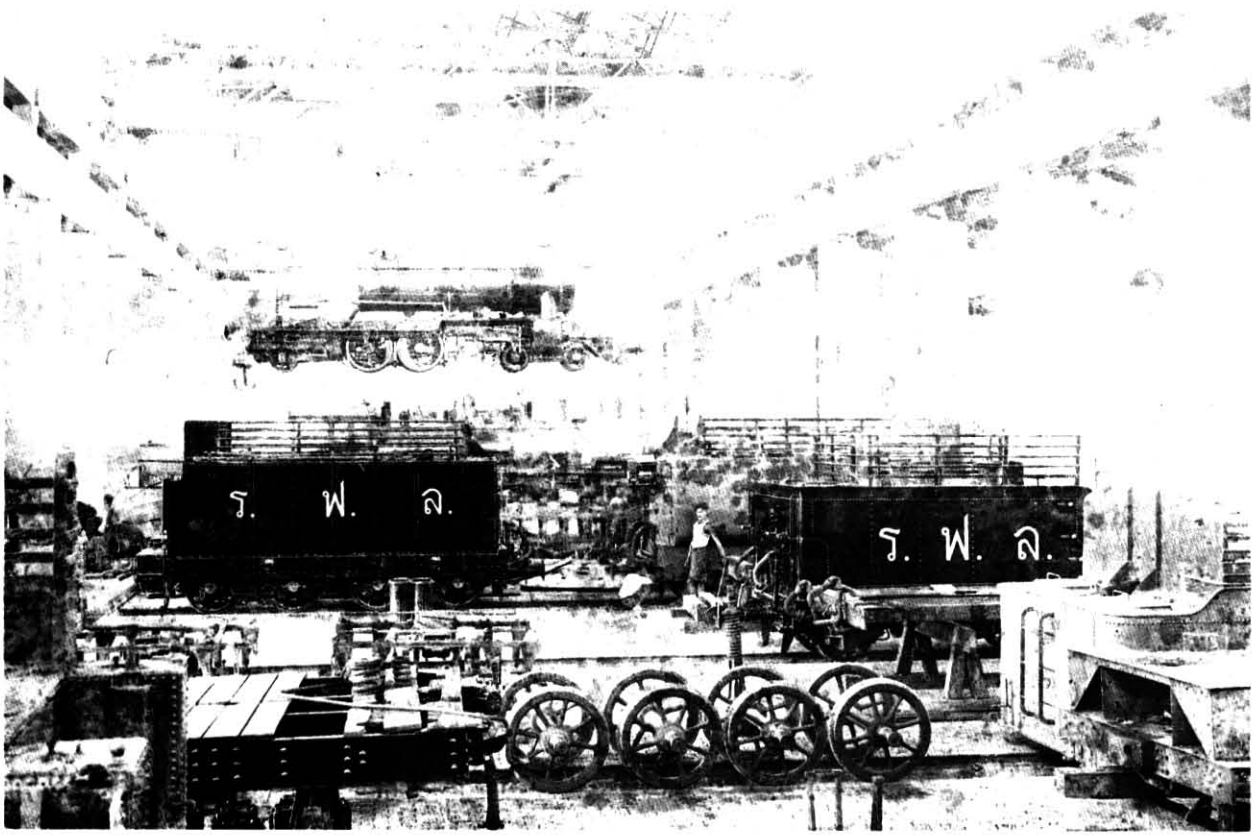

รูปที่ ๑๔๗ พลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ทรงนำเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ตรวจสะพานพระพุทธยอดฟ้า

โรงงานซ่อมรถจักรของกรมรถไฟหลวงที่มักกะสัน สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปที่ ๑๔๘

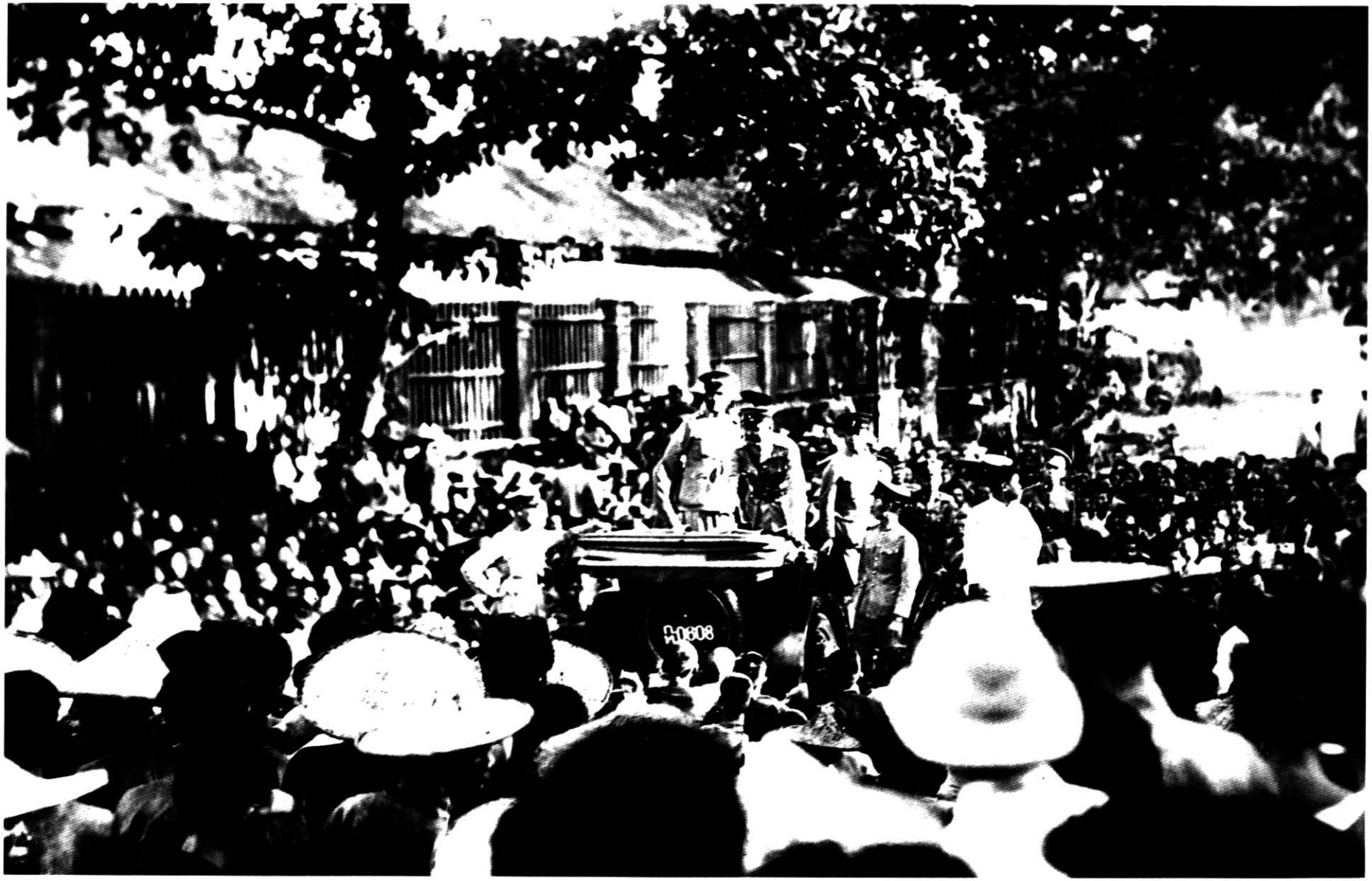

รูปที่ ๑๔๙

รูปที่ ๑๕๐ ประชุมสันนิบาตชาติเรื่องฝิ่น ที่ศาลาสหทัย พ.ศ. ๒๔๗๔

รูปที่ ๑๕๑ ผู้แทนสันนิบาต (คณะกรรมการฝิ่น) ตรวจสถานที่สูบฝิ่นในที่ต่างๆ พ.ศ. ๒๔๗๔

กรรมกรรถลากร้องทุกข์คณะราษฎร์ วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

รูปที่ ๑๕๓ การนำพระเศวตคชเดชน์ดิลกฯ จากเชียงใหม่มายังกรุงเทพฯ

รูปที่ ๑๕๔ เจ้าพนักงานดูแลพระเศวตฯ ในวันสมโภชขึ้นระวาง

หมวดที่ ๗
การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์

(หมายเลขรูป ๑๕๖ - ๑๗๒)

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างการปั้นหล่อ รูปที่ ๑๕๖

รูปที่ ๑๕๘

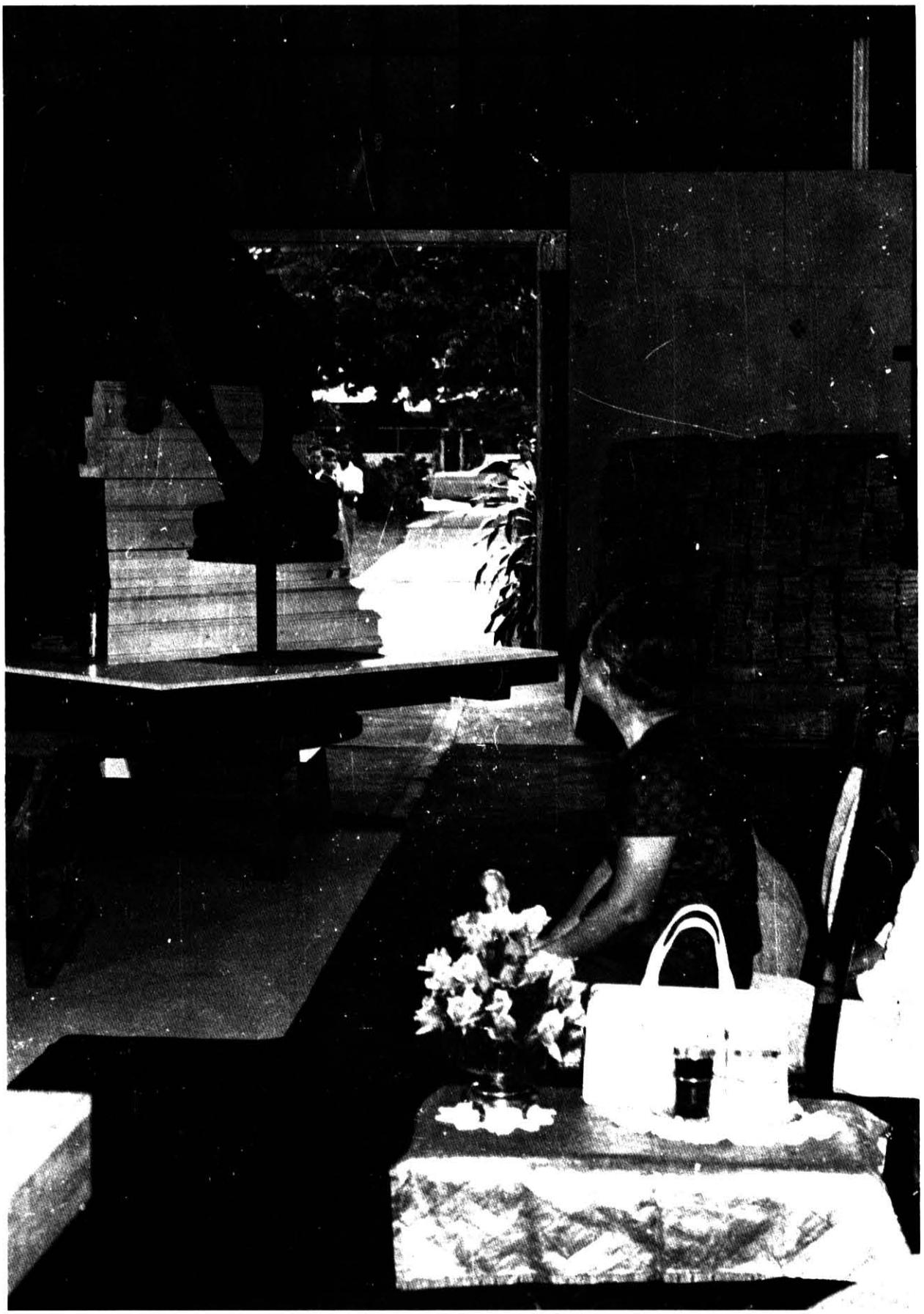

รูปที่ ๑๕๗

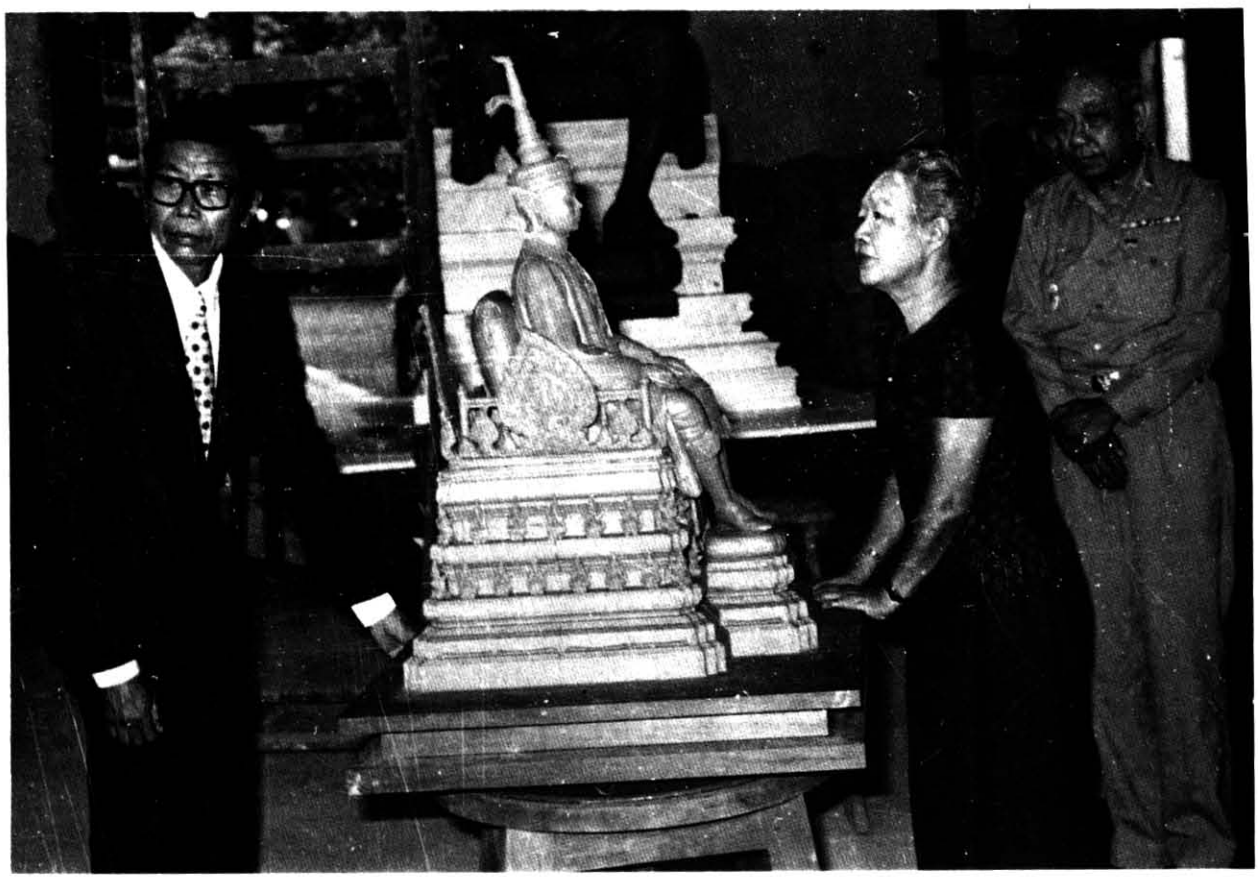
รูปที่ ๑๕๙

รูปที่ ๑๖๐

รูปที่ ๑๖๑

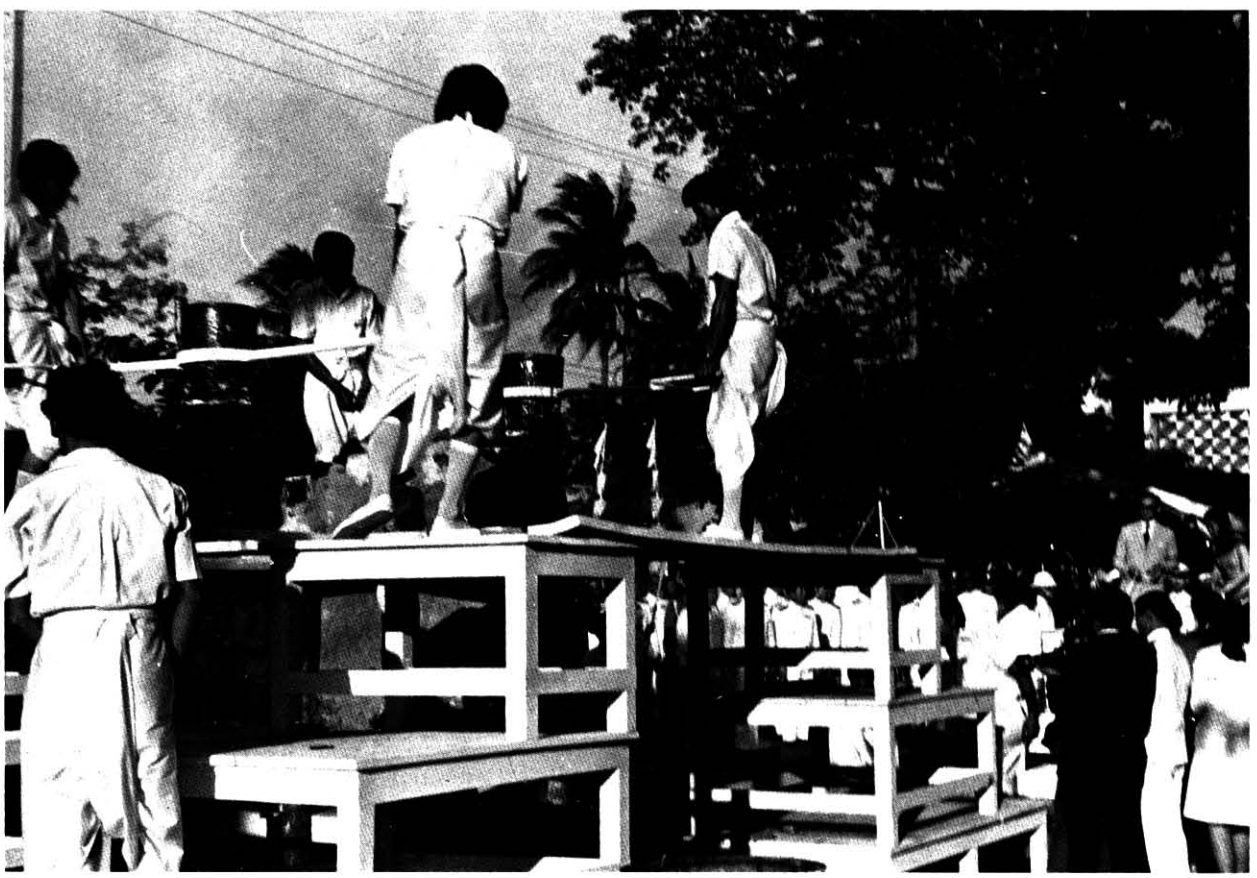

รูปที่ ๑๖๒

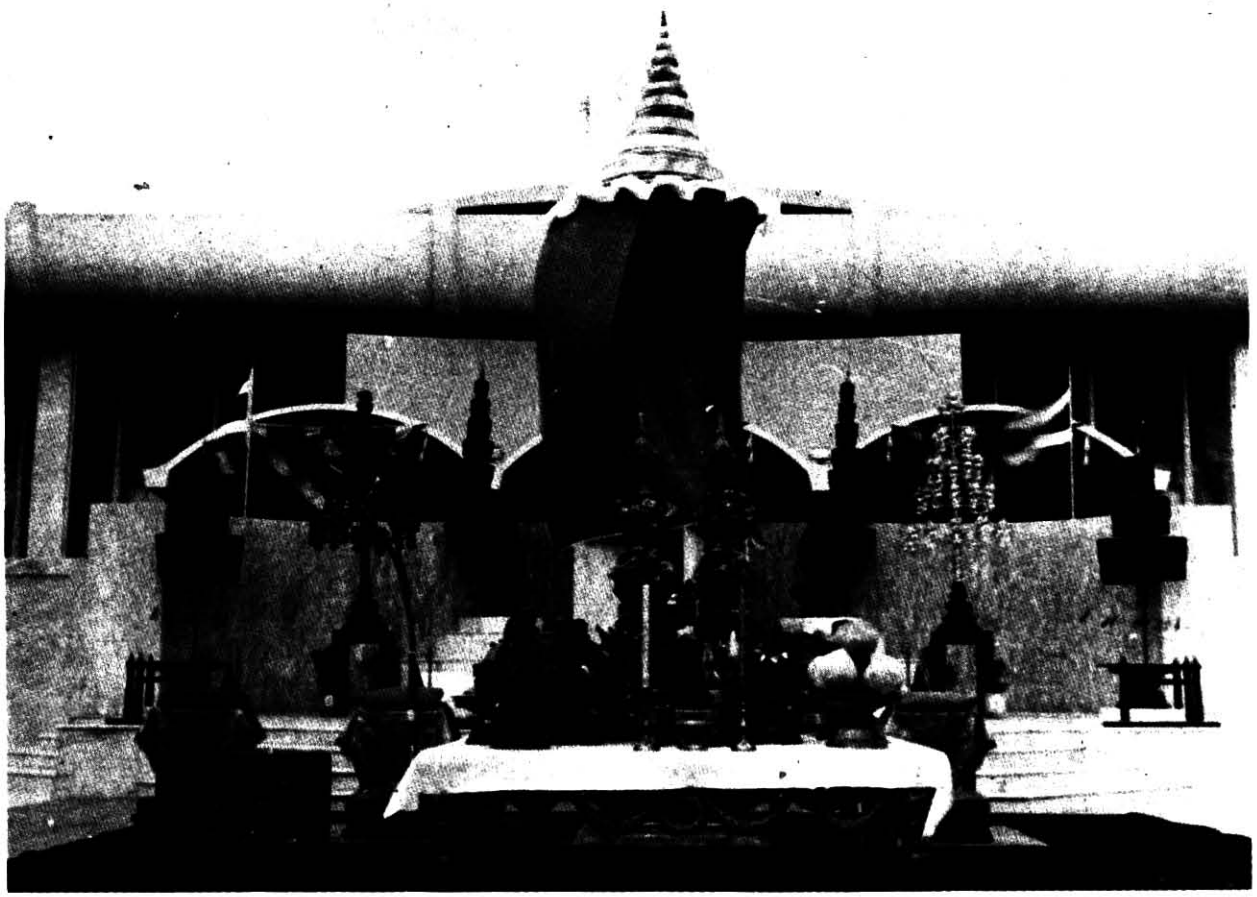
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเททองหล่อพระบรมราชานุสาวรีย์

รูปที่ ๑๖๓

รูปที่ ๑๖๔

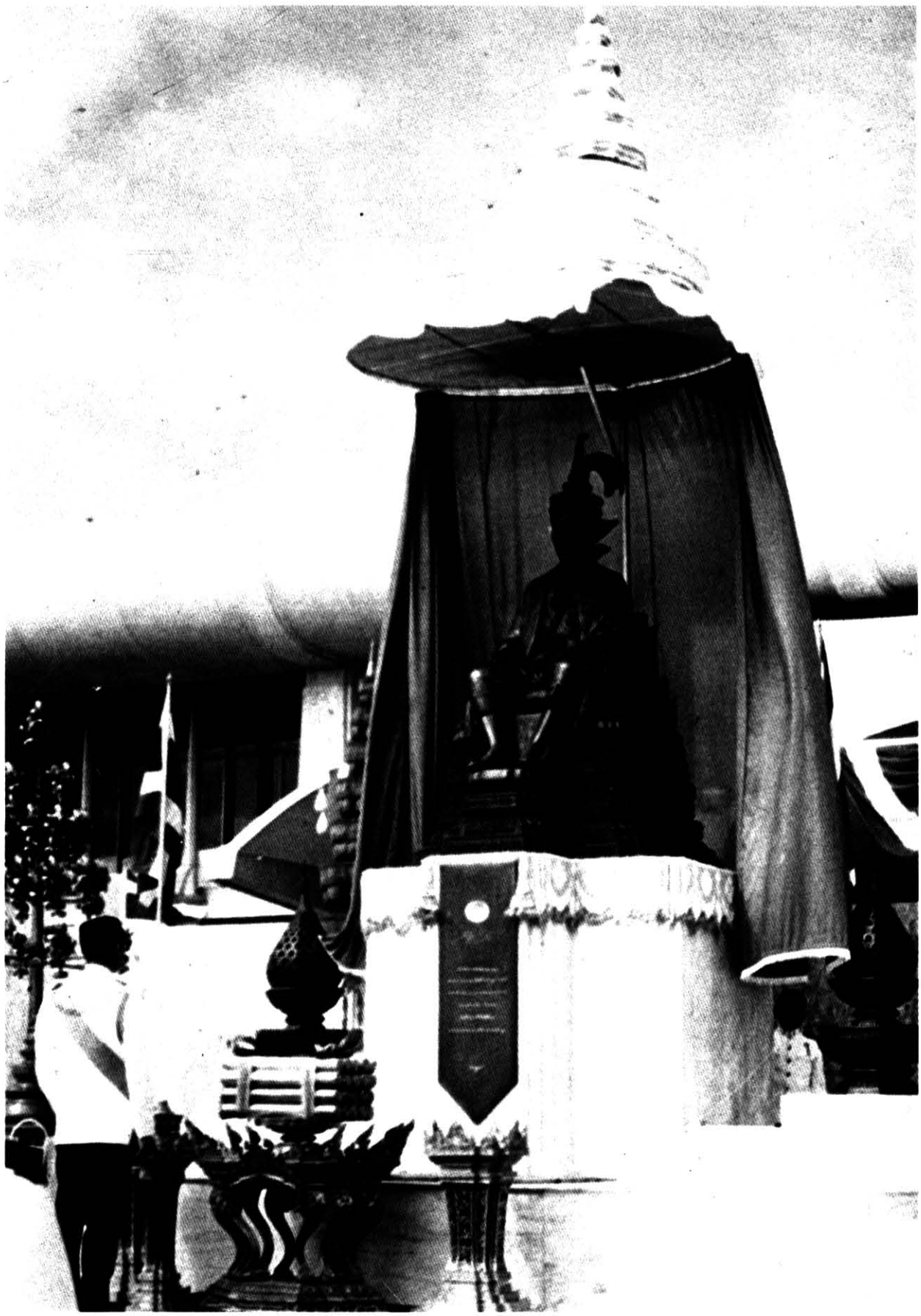

รูปที่ ๑๖๖

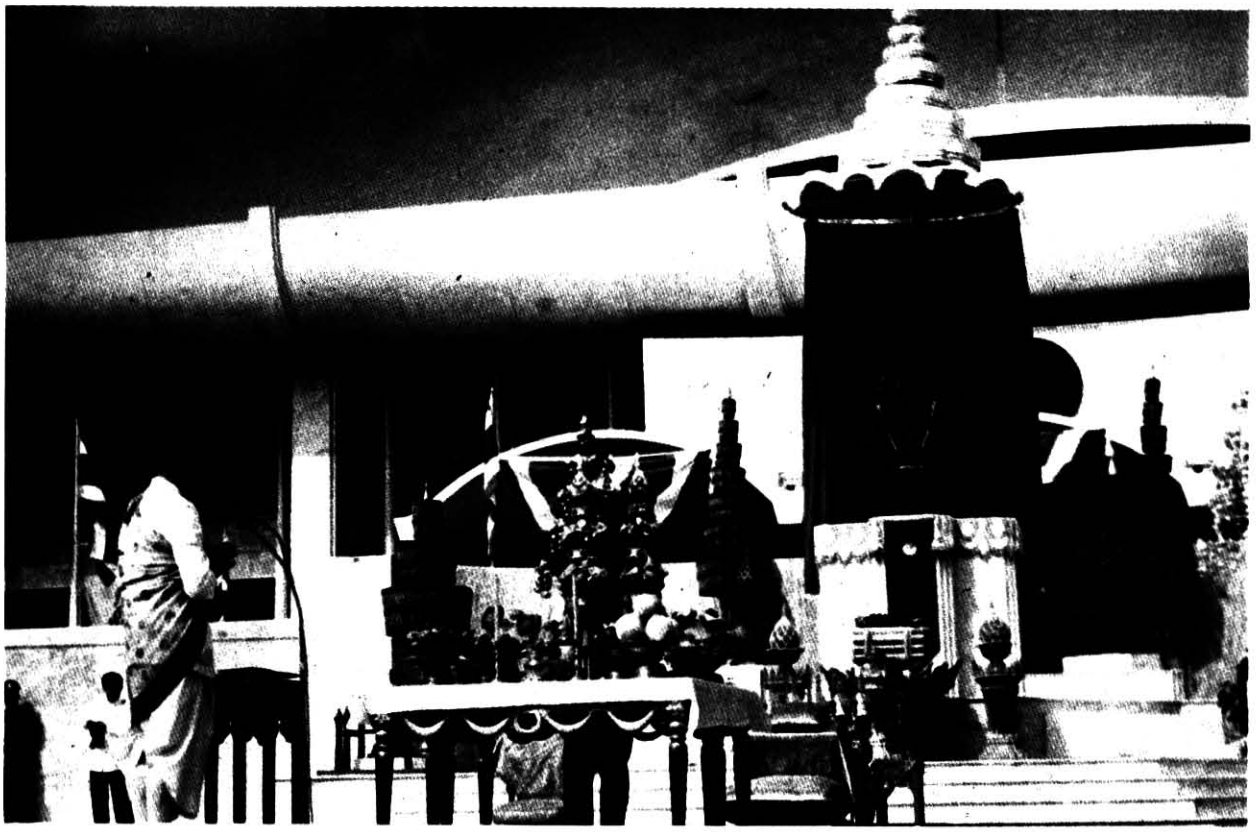
ลายพระราชหัตถเลขาจำลอง ที่เชิญมาประดิษฐาน
ณ แท่นฐานพระบรมราชานุสาวรีย์

พลอากาศเอกทะริน หงสกุล ประธานรัฐสภา กราบบังคมทูลรายงานการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์

รูปที่ ๑๖๗

รูปที่ ๑๖๘

รูปที่ ๑๗๐
แสตมป์ที่ระลึก

รูปที่ ๑๗๑
เหรียญกษาปณ์ที่ระลึก

เหรียญที่ระลึก
สำหรับสมนาคุณผู้บริจาค

รูปที่ ๑๗๒

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๔๕/๒๕๓๖

เรื่อง

แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

.....

ในวโรกาสที่วันพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเวียนมาครบรอบ ๑๐๐ ปี ในวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๖ จึงนับเป็นมหามงคลสมัยสำคัญยิ่ง สมควรที่รัฐบาลจะได้จัดงานเฉลิมฉลองถวายราชสักการะและแสดงกตัญญูกตเวทิตา น้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อพสกนิกรชาวไทย ดังนั้น รัฐบาลจึงรับ "โครงการเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" เป็นโครงการของรัฐบาล

เพื่อให้การจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นไปโดยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ มาตรา ๑๑ (๖) จึงให้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย

คณะที่ปรึกษา

๑. ประธานสภาผู้แทนราษฎร
๒. ประธานวุฒิสภา
๓. หม่อมเจ้า รัสสาทิศ กฤดากร
๔. หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช
๕. หม่อมกอบแก้ว อาภากร ณ อยุธยา
๖. ท่านผู้หญิง ดุษฎีมาลา มาลากุล

คณะกรรมการ

๑. นายกรัฐมนตรี	ประธานกรรมการ
๒. รองนายกรัฐมนตรี (ทุกท่าน)	รองประธานกรรมการ
๓. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (ตามที่ได้รับมอบหมาย)	กรรมการ
๔. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง	กรรมการ
๕. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
๖. ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ

๗.	ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการ
๘.	ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ	กรรมการ
๙.	ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
๑๐.	ปลัดกระทรวงคมนาคม	กรรมการ
๑๑.	ปลัดกระทรวงพาณิชย์	กรรมการ
๑๒.	ปลัดกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
๑๓.	ปลัดกระทรวงยุติธรรม	กรรมการ
๑๔.	ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
๑๕.	ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
๑๖.	ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการ
๑๗.	ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	กรรมการ
๑๘.	ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย	กรรมการ
๑๙.	ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
๒๐.	เลขาธิการนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๒๑.	เลขาธิการคณะรัฐมนตรี	กรรมการ
๒๒.	ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ	กรรมการ
๒๓.	เลขาธิการ ก.พ.	กรรมการ
๒๔.	ผู้บัญชาการทหารสูงสุด	กรรมการ
๒๕.	ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๒๖.	เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๒๗.	เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร	กรรมการ
๒๘.	เลขาธิการวุฒิสภา	กรรมการ
๒๙.	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๓๐.	อธิบดีกรมการปกครอง	กรรมการ
๓๑.	อธิบดีกรมตำรวจ	กรรมการ
๓๒.	อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๓๓.	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ
๓๔.	อธิบดีกรมไปรษณีย์โทรเลข	กรรมการ
๓๕.	อธิบดีกรมธนารักษ์	กรรมการ
๓๖.	อธิการบดีมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช	กรรมการ
๓๗.	อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	กรรมการ
๓๘.	ผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า	กรรมการ
๓๙.	ผู้บัญชาการกองพลทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยาน	กรรมการ
๔๐.	ผู้บัญชาการกองพลทหารราบที่ ๒	กรรมการ
๔๑.	ผู้อำนวยการโรงพยาบาลพระปกเกล้า	กรรมการ
๔๒.	อธิการวิทยาลัยครูรำไพพรรณี	กรรมการ
๔๓.	ประธานมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี	กรรมการ

๔๔. ประธานมูลนิธิประชาธิปก-รำไพพรรณี กรรมการ
๔๕. นายกสมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษ กรรมการ
๔๖. นายกสมาคมกอล์ฟแห่งประเทศไทย กรรมการ
๔๗. ประธานกรรมการธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด กรรมการ
๔๘. ประธานกรรมการบริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด กรรมการ
๔๙. นายภาวาส บุนนาค กรรมการ
๕๐. พลเรือตรี หม่อมเจ้า ปุสาณ สวัสดิวัตน์ กรรมการ
๕๑. หม่อมเจ้า การวิก จักรพันธุ์ กรรมการ
๕๒. หม่อมเจ้า อดิศรานุวงศ์ สุขสวัสดิ์ กรรมการ
๕๓. หม่อมราชวงศ์ พฤทธิสาณ ชุมพล กรรมการ
๕๔. หม่อมราชวงศ์ ทองน้อย ทองใหญ่ กรรมการ
๕๕. ท่านผู้หญิง โพยม เสนีณรงค์ฤทธิ์ กรรมการ
๕๖. คุณหญิงมณี ศิริวรสาน กรรมการ
๕๗. นางแถมสุข นุ่มนนท์ กรรมการ
๕๘. ท่านผู้หญิง วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา กรรมการ
๕๙. หม่อมราชวงศ์ บุตรี วีระไวทยะ กรรมการ
๖๐. หม่อมราชวงศ์ ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ กรรมการ
๖๑. หม่อมราชวงศ์ ทินศักดิ์ ศักดิเดช ภาณุพันธ์ กรรมการ
๖๒. นายเศวต ธนประดิษฐ์ กรรมการ
๖๓. นายสนธิ เตชานันท์ กรรมการ
๖๔. นางประกอบ ลาภเกษร กรรมการ
๖๕. นายบรรจบ จันทิมางกูร กรรมการ
๖๖. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กรรมการและเลขานุการ
๖๗. รองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
(นายอาลัย อิงคะวณิช)
๖๘. ผู้อำนวยการกองกลาง กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
๖๙. หัวหน้าฝ่ายประวัติศาสตร์ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
(นางสายไหม จบกลศึก)
๗๐. ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
(นางวันเพ็ญ แกล้วทนงค์)

โดยให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. กำหนดนโยบายจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ
๒. พิจารณาจัดโครงการและกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติฯ
๓. ให้มีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ คณะทำงาน ตามที่เห็นสมควร
๔. ดำเนินการอื่นๆ เพื่อให้การจัดงานเฉลิมพระเกียรติเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ

ในการปฏิบัติตามคำสั่งนี้ ให้คณะกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ ที่คณะกรรมการอำนวยการแต่งตั้งได้รับเบี้ยประชุมตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยเบี้ยประชุมและค่าตอบแทนที่ปรึกษา ซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง พ.ศ. ๒๕๒๓ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๓ โดยให้เบิกจ่ายเบี้ยประชุมจากสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๖

(นายชวน หลีกภัย)
นายกรัฐมนตรี

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ ๒/๒๕๓๖

เรื่อง
แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร จัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ

.....

อาศัยอำนาจตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๓๖ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๔๕/๒๕๓๖ ลงวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๖ และมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการฯ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๓๖ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร จัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ มีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

องค์ประกอบ

๑. รองนายกรัฐมนตรี (นายบุญชู โรจนเสถียร)	ประธานกรรมการ
๒. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	รองประธานกรรมการ
๓. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	รองประธานกรรมการ
๔. เลขาธิการ ก.พ.	กรรมการ
๕. อธิบดีกรมวิชาการ	กรรมการ
๖. อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ
๗. เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	กรรมการ
๘. เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร	กรรมการ
๙. เลขาธิการวุฒิสภา	กรรมการ
๑๐. ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๑๑. เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๑๒. อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	กรรมการ
๑๓. ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑๔. ประธานคณะอนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พระบรมราชสมภพครบรอบ ๑๐๐ ปี	กรรมการ
๑๕. หม่อมเจ้า การวิก จักรพันธุ์	กรรมการ
๑๖. หม่อมเจ้า อดิศรานุวงศ์ สุขสวัสดิ์	กรรมการ
๑๗. หม่อมราชวงศ์ พฤทธิสาณ ชุมพล	กรรมการ

๑๘. หม่อมราชวงศ์ บุตรี วีระไวทยะ กรรมการ
๑๙. หม่อมราชวงศ์ ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ กรรมการ
๒๐. หม่อมราชวงศ์ ตาบทิพย์ จามรมาน กรรมการ
๒๑. หม่อมราชวงศ์ นริศรา จักรพงษ์ กรรมการ
๒๒. หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ กรรมการ
๒๓. นายสนธิ เตชานันท์ กรรมการ
๒๔. ท่านผู้หญิง วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา กรรมการ
๒๕. นางแถมสุข นุ่มนนท์ กรรมการ
๒๖. นายประสพโชค อ่อนกอ กรรมการ
๒๗. นายบุญพีร์ พันธ์วร กรรมการ
๒๘. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายมงคล บุญวงศ์) กรรมการและเลขานุการ
๒๙. ผู้อำนวยการกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๐. ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๑. นางสายไหม จบกลศึก หัวหน้าฝ่ายประวัติศาสตร์ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๒. ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

อำนาจหน้าที่

๑. จัดพิมพ์เอกสารหนังสือและจัดทำโสตทัศนวัสดุในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและรัชสมัยของพระองค์

๒. จัดทำจดหมายเหตุการเฉลิมฉลองเนื่องในวโรกาสที่วันพระราชสมภพพระบาทสมเด็จ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเวียนมาครบ ๑๐๐ ปี

๓. เสนอวงเงินงบประมาณดำเนินการต่อคณะกรรมการอำนายการฯ

๔. รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการฯ ทราบเป็นระยะ ๆ

๕. ให้มีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ คณะทำงาน เพื่อช่วยเหลือในการปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

๖. ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๖

(นายชวน หลีกภัย)
นายกรัฐมนตรี
ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

บ 205

DS
584
ป114พ
2537

กรมศิลปากร.
พระราชประวัติและพระราช -
กรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระ
ปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัว.